# پرس و ڕاوێژ
# لەسەر ئەحکامەکانی نوێژ

# پرس و ڕاوێژ
# لەسەر ئەحکامەکانی نوێژ
# (پاکژیی — نوێژ)

نجم الدين فرج احمد

بەرگی یەکەم
چاپی یەکەم
١٤٣٢ك ـ ٢٠١١ ز

**مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ**

**نوسینگەی تەفسیر**

ناوی کتێب بـەکوردی: پرس و راوێژ لەسەر ئەحکامەکانی نوێژ

نوسینـــــــــــــی: نجم الدين فرج احمد

بڵاوکردنــــــــەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر

نەخشەسازی نـــاوەوە: جمعه صديق كاكه

خـــــــــــە ت: نەوزاد کۆیی

بـــــــــــەرگ : أمين مخلص

نـــۆرە و ســاڵی چــاپ: یەکەم ١٤٣٢ك – ٢٠١١ز

تـــــــــــــیراژ: ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپیاردنی ( ١٨٨٣ ) ساڵی ٢٠١٠ پێدراوە

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن

هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس

ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨

مۆبایل : ٢٢ ٥١ ٤٦٠ ٠٧٥٠ - ٩١ ٧٢ ١٣٨ ٠٧٧٠

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice@maktoob.com

altafseer@hotmail.com

**بسم الله الرحمن الرحيم**

**انَّ الحَمْـدَ للهِ نَحْمَـدُهُ ونَسْـتَعِينُهُ ونَسْـتَغْفِرُهُ، ونَعُـوذُ باللهِ مِنْ شُرورِ أنفُسِنا ومِنْ سَيِّئاتِ أعْمالِنا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَن يُضْلِلِ فلا هادِيَ لَـهُ. وأشْهَدُ أنْ لا الـهَ إلا اللهُ وأشهَدُ أنَّ محمداً عَبدُهُ ورسُولُهُ.**

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا

**أمَّا بعدُ: فإنَّ أصْدَقَ الحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ، وخَيرَ الهَدِي هَدْيُ محمدٍ (صلى الله عليه وسلم)وشَرَّ الامُورِ مُحْدَثاتها، وكُلَّ مُحْدَثةٍ بِدْعَةٌ وكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وكُلَّ ضَلالةٍ في النّارِ**

# پێشەکی

**الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على رسوله الامين محمد وعلى آله وصحبه أجمعين**

قورئان و سوننەت زۆریان جەختیان لەسەر نوێژکردن کردۆتەوە، نوێژ لەو فەرزە خواییە مەزنانەیە کە نابێت بە هیچ شێوەیەك وازی لێ بهێنرێت، کاتێکی زۆری موسوڵمانی پابەند بە نوێژ دەڕوات، موسوڵمانە سەرڕاستەکان واز لەو کارو پیشانەیان دێنن کە نوێژیانی تێدا دەچێت، هەرچەندە پارەو دەسکەوتیشی زۆر بێت، چونکە نوێژکردنەکەیان پێ گرنگترە.. لەبەر ئەو گرنگیەتی کە دەبینیت پێنجیەکی هەموو کتێبێکی شەرع باسی نوێژ دەکات، کتێبێکی وەکو (نَیلُ الأوطار)ی شەوکانی لە چواریەکی زیاتر باسی نوێژە.. لە ناو هیچ میللەتێکیشدا نابینیت کتێبی تایبەت لەسەر نوێژ نەنوسرابێت، مەگەر میللەتی کورد!! شتێکی سەیرە کە لەوسەری وولاتی مەندناوەوە (باشوری فیلیپین) بۆ گامبیا (لە رۆژئاوای ئەفریقا) یان لە فنلەنداوە (لە باکوری گۆی زەوی) بۆ ئوسترالیا (لە باشووری گۆی زەوی) دەبینیت موسوڵمانان بە زمانی خۆیان کتێبیان لەسەر نوێژ نوسیووە، تەنانەت کتێب دەبینی بە ناوی (نوێژی حەنەفی)یەوە دانراوە! کەچی کورد کە زیاتر لە سەد ساڵە بە کوردی دەنوسێت کتێبێکی تێروتەسەلی لەسەر ئەو روکنە خواییە جێ بایەخە نیە، ئەو روکنەی کە هەندێ شەرعناسی وەکو ئیمامی ئەحمەد وازلێهێنانی وەکو لادانی شەرع لە داوەری حسێب کردووەو هەردووکیانی

بە کافربوونێك داناوە کە کەسی وازلێهێن لە دین و ئوممەت دەچێتە دەرەوە!

لەوەش سەیرتر لە ناو کوردا ئەوەیە کە مەلاو داعیش نابینیت شارەزابوونی لە نوێژ کردبێتە ئەرکێکی سەرەکی.. سەدانیان دەبینیت کتێبێکی پاك و پوختی وەکو (صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم)ی شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی بۆ نوسراوەو خراوەتە بەردەستی، کەچی ئەوەندە خۆی ماندوو ناکات بیخوێنێتەوەو نوێژەکەی خۆی لەبەردا ڕاست کاتەوە! لە کاتێکدا کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم جاری وا هەبوو نوێژی بۆ یەك یەکی یاوەرانی ڕاست دەکردەوە..

بەرهەمی زرکەتاڵی ئەم بایەخ نەدانە بە شەرع و ڕوون نەکردنەوەو بڵاونەکردنەوەی بە گشتی لە لایەن مەلای کوردەوەو شارەزانەبوونی خەڵکیش لە نوێژ وای کرد کە نەوەیەکی گەنجی کورد دروست ببێت کە ـ بەقەدەر باپیرو نەنکە نەخوێندەوارەکانیشیان ـ دەربارەی نوێژ نەزانن ..

گەنجێکی کورد لە شارێك لە شارەکانی نەرویجەوە پرسیارێکی بۆ ناردم کە دەڵێ: (من نازانم نوێژ بکەم، ئایا بۆم هەیە تەنها ئەڵلاهو ئەکبەرەکانی بکەم؟) ناچار گەنجێکی ترم بۆ ئەو شارە ناردووە تا چۆنیەتی نوێژەکەی فێر بکات!! لە کاتێکدا لە باکوری نەرویج کە باکوری هەموو دنیایە نەرویجی هەیە موسوڵمان بووەو فێریش بووە نوێژەکەی بە عەرەبی بکات..

حاڵی نەبوونی ئەم گەنجانە لە دینەکەو نەزانینی نوێژکردنیان خەمێکی زۆری خستبووە سەر کۆڵم، هەرچەندیشم دەکرد کاتی ئەوەم نەدەدۆزیەوە بکەومە نوسینی کتێبێکی تایبەت لەسەر نوێژ، چونکە

ڕۆژانە بە وەڵامدانەوەو ئاڕاستەکردنی ئەو هەموو گەنجەی کوردەوە خەریك دەبووم کە بە ئەورووپادا بڵاوبووبوونەوە.. تا ناچار بووم کاتێك بڕەخسێنم بەو ئومێدەی کورتەیەك دەربارەی نوێژ بنووسم، بەڵام کە کەوتمە ناو باسەکانەوە، هی ئەوە نەما بە کورتە کتێبێك دەرچم، چونکە هەر سەرباسەکان و یەك بەڵگە لەسەریان دەیکردە زیاتر لە سێسەد لاپەڕە! بۆیە بە ناچاری بە خەڵکەکەم ڕاگەیاند کە تا شەش مانگ تەلەفۆنم دەبڕم و لەسەر تۆڕی پاڵتۆکیش دەرس ناڵێمەوە بەڵکو کتێبێك لەسەر نوێژ بنووسم.. زیاتر لە هەشت مانگم سەرف کرد تا ئەم دوو بەشەی نوێژم بۆ تەواو کرا: (پاکژیی و چۆنیەتی نوێژکردن)کە دەکاتە بەرگی یەکەمی نوێژ..

بەرگی دووەمیش دوو بەشە:

- بەشی یەکەم: نوێژی سووننەت و کورتو کۆی نوێژ.
- بەشی دووەم: نوێژی کۆمەڵ و نوێژی هەینی و نوێژی جەنازە..

لەگەڵ ئەوەدا کە باسەکانی نوێژ لەم کتێبەدا زۆر دیارە بەڵام ئەوە ڕادەگێنم کە زۆر باسی تری فەرعی لەسەر نوێژ هەبووە کە بۆ ئەوەی قەبارەی کتێبەکە لەوە زیاتر نەبێت وازم لێهێناوە..

لاڤ ئەوە لێنادەم کە کتێبێکی زۆر گشتگیرم لەسەر نوێژ نوسیووە، بەڵام خوای گەورە لێمانی وەرگرێت دەتوانم بڵێم ئەوەی بۆ ئەنجامدانی فەرزی نوێژ داواکراوە لەم کتێبەدا هەیە والحمدلله.. چونکە لە باسەکانی پاکژییدا زۆر لە فەرموودەکانم هێناوەتەوەو بە دوای توێژینەوەی موحەقیقانی وەکو هەردوو ئیمامی ئینوحەجەرو نەوەوی و ئیبنو حەزمو شەوکانی و سددیق خان و ئیبنوعوسێمیندا چوومەتەوەو لە چۆنیەتی

نوێژكردنیشدا زۆرینەی باسەكانی شێخ محمد ناسروددینی ئەلبانی ڕەحمەتیم لێرەدا هێناوەتەوە كە لەسەر نوێژ نوسیوونی[١]..

بەشی پاكژی كە بەرگی یەكەمی ئەم كتێبەیە كردوومە بە دە بەشی ترەوە ناوم ناوە باس، وەكو: باسی جۆرەكانی ئاو، باسی پیسیی، باسی پاك كردنەوە، باسی تارات، باسی سوننەتە سروشتیەكان، باسی دەستنوێژ، باسی مەسح، باسی غوسڵ، باسی تەیەمموم، باسی ئەو خوێنەی لە ئافرەتان دێت.. هەر باسێكیشم وەكو كۆبەندێكی سەربەخۆ بە بەتاڵ هێشتنەوەی لاپەڕەیەك لەوی پێش و پاش خۆی جوێ كردۆتەوە.. هەر باسێكیش چەندین مەسائیلی تری تێدایە، بۆ نموونە باسی مەسح دەبێتەوە بە چوار بەش: مەسح لەسەر خوفف، مەسح لەسەر گۆڕەوی، مەسح لەسەر عەمامەو سەرپۆش، مەسح لەسەر گەچی شكاویی.. هەموو باسەكانی تریش هەر وان..

لە كۆتایی بەرگەكەشدا لیستی سەرباسەكان و مەسەلەكان بە ناوی (ناوەرۆك) بە دووردرێژی دیاری كراوە كە لە چەند لاپەڕەیەكدان ..

### هەندێك وردەكاریی هونەریانەی نوسینەكە :

١ ـ یەكێك لە خاڵە گرنگەكانی ئەم كتێبە ئەوەیە كە زاناو شەرعناس و سەرچاوەكان بە خوێنەر دەناسێنێت، بەڵام بە شێوەیەكی ئەكادیمی زانكۆیی، جگە لەوەی لە كۆتایی كتێبەكەدا لیستی ناوی سەرچاوەكان بە تەفسیلێكی ڕێژەیی نوسراون، دیسان هەندێك زاناو كتێب ناسێنراون، كە پێویستە قوتابی و خوێنەر سەرنج بداتە ڕیزبەندیی ساڵەكانی ژیانیان، تا

---

[١] ئەسڵی كتێبەكە كە ناوی (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم) سێ بەرگە.

بزانێت چ پێشەوایەك پێش ئەوی تریان ژیاوە، یان كامیان قوتابی كامیان بوون.. جگە لەمەش لە لاپەڕەكانیشدا ئاماژەی خێرایان پێكراوە، بەڵام بە شێوەیەكی تایبەت كە هیوای ئەوەم بووە كە قوتابی زیرەكتر كات.

تا لاپەڕە دوو سەدی بەرگەكان ناوی نوسەر پاشان كتێبەكەی لە پەراوێزدا نوسراوە، لەوە بەدوا تەنها ناوی كتێبەكە نوسراوەتەوە، بۆ ئەوەی قوتابیەكەش وای لێ بێت تا ئەو شوێنە شارەزای ناوی شەرعناسان و كتێبەكانیان بووبێت.. بۆ نموونە تا ئەو شوێنە لە پەراوێزدا دەنوسرێت: (النووي: المجموع) یان (ابن قدامة: المغني).. بەڵام لەوە بەدوا دەنوسرێت: (المجموع، المغني).. تەنها ناوی كتێبەكە دەنوسرێت و ئەوە حسێب كراوە كە تۆ ئیتر ئەوە دەزانیت كە ئەم كتێبانە هی كێن..

٢ ـ ئاماژە بە لاپەڕەو بەرگی سەرچاوەكان وا نوسراوە، بۆ نموونە: المجموع (٧٢/١٥) واتە : بەرگی پازدە لاپەڕە حەفتاو دوو ..

٣ ـ نامەوێت لەبەر تەممەڵی یان گوێ پێنەدان، یان لەبەر خاتری مەسروفاتی چاپ كردن، سەڵاواتەكان لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بۆ بیدعەیەك كورت كەمەوەو بیان كەم بە ( ص، یان صلعم، یان د .خ) چونكە جگە لەوەی كە هەموو ئەمانە بیدعەن، رێزنەگرتنیشە لەو نێرراوە تایبەتەی خوای بەخشندەو لەو پێشەوا تاقانەمان كە ئەم دینەی پێگەیاندووین.. حسابیشم كرد هەموو سەڵاواتەكان (صلى الله عليه وسلم) و نووسینی (خوا لێی رازی بێت) كە بۆ یاوەرانم نووسیوە لە هەموو بەرگی یەكەمدا ناكاتە چەند لاپەڕەیەك، ئیتر لە هەزار نوسخە كتێبدا چەند لاپەڕەیەك چیە بۆ سەڵاواتدان لەو پێغەمبەرە خۆشەویستە صلى

الله علیه وسلم و ڕێزنان لە یاوەرە بەهیممەتەکانی خوا لێیان ڕازی بێت بەکار بهێنرێت ؟!

٤ ـ ناونیشانی بەش و باسەکانم بە فۆنتی گەورەو لە ناوەندی دێرەوە نووسیووە هەروەها ئەو سەرباسانەی وام زانیووە کە لە چوارچێوەی باسەکانی خۆیاندا بڕێك سەربەخۆییان هەیە. بۆ نموونە باسەکانی دەستنوێژ هەر دەبێت ڕوکنەکانی دەستنوێژو سوونەتەکانی دەستنوێژو دەستنوێژ شکان ببنەوە بە سەرباسی ناوەندی دێڕ.. یان ڕوکنەکانی نوێژو بەتاڵ بوونەوەی نوێژ.. باسە لقیەکانیانیشم هێناوەتەوە سەری دێڕو بە فۆنتی جیاواز نووسیومن و خەتم بەژێردا هێناون، تا زیاتر دەرکەون..

٥ ـ لە هەموو مەسەلەیەکدا بەڵگەکانم هێناوەتەوەو ئەو فەرموودانەی لە بوخاری و موسلیم وەرنەگیرابن موناقەشەی حوکمی سەحیحێتی یان زەعیفیم بە نەقڵ کردنی حوکمی فەرموودەوانان ڕوون کردۆتەوە، دوای ئەوەی ڕیوایەتی دروستیی فەرموودەکە ساغ بۆتەوە ئینجا هاتوومەتە سەر ڕاو بۆچوونی شەرعناسان، یان ڕاوبۆچوونیانم هێناوە لەگەڵ ئەو بەڵگانەی خۆیان پێ پشت ئەستوور کردووە.. جاری وا هەبووە زۆر لەسەر ڕاجوێیییەکانیان چووم، چونکە زانینی ڕاجوێیی شەرعناسانیش زانستێکەو ئەوی پەی پێ نەبات درك بە بەرفراوانی شەرع نابات، وەکو قەتادە دەڵێ : (ئەوی ڕاجوێیی شەرع نەزانێت بۆنی شەرعی بەسەردا نەچووە)[١] ! پاشان بۆ ئەوەی خوێنەری بەڕێز لە ڕاڕاییدا نەهێڵمەوە، دوای موناقەشەی ڕاو بۆچوونی شەرعناسان ئەوەی پێم پەسەندتر بووە هەڵم بژاردووەو منیش تەبەننام کردووەو بۆ جوێ کردنەوەی هاتوومەتەوە

---

[١] ابن عبدالبر : جامع بیان العلم و فضله ( ٢/٤٦ ) .

سەری دێڕو نووسیومە من پێم وایە ....... خەتیشم بەژێر زۆربەیاندا هێناوە .. بۆ ئەوەی ئەو خوێنەرەی تواناو تاقەتی خوێندنەوەی ئەو هەموو راجوێیی و ناکۆکیانەی نیە یان لەسەرەتاوە قەناعەتی بە تەرجیح دانەکەی من هەیەو پێی وایە من دوای توێژینەوەو خۆماندوو کردن ئەو بۆچوونەم پەسەندتر ناساندووە، ئەویش وەری بگرێت.. هیچ بۆچوون و حوکمێکم لە خۆمەوە نەنووسیوە، تا نەمزانیبێت چەندین زاناو شەرعناس ئەو بۆچوون و حوکمەیان دەرکردووە نەچووم بە لایانەوە، رۆڵی من هێنانەوەی رای هەموان و تا توانام بووبێت تەرجیح پێدانی بەهێزەکەیانم خستۆتە روو.. بەمەش وویستوومە وەرگرتنی شەرعەکە ئاسانتر بکەم.. بۆیە لەو باوەڕەدام ئەو کەسەی دەیەوێت فەتوای شەرعی من لەسەر مەسەلە شەرعیەکان بزانێت دەتوانێت یەکسەر تەماشای ئەوانە بکات کە لێم نووسیوە (پێم وایە ..) ، ئەو کەسەش کە دەیەوێت موناقەشەی بەڵگەکانم بکات، دەتوانێت هەموو باسەکە بخوێنێتەوە.. ئەگەر هەر قەناعەتی نەکرد خۆ بەزۆر بە بۆچوونی خۆمانیەوە پابەند ناکەین !

لە کۆتایی ئەم پێشەکیەدا داوام لە داعیە بەڕێزەکان ئەوەیە قوتابیانی خۆیان لە نوێژەکە شارەزا کەن.. قوتابیەکانیش با بە بایەخەوە دیراسەی بەڵگەی نوێژەکانیان بکەن..

داواشم لەو براو خوشکە بەڕێزانەی هەبوون و خوای گەورە توانای دارایی پێ بەخشیوون لە چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەم کتێبەدا دەست نەگرنەوەو کەمتەرخەم نەبن، با بە توانای دارایی ئەوان دووسەد هەزار لەم کتێبە چاپ بکرێت و هەموو ماڵێکی کورد لە هەندەران و باشورو

ڕۆژهەڵاتی کوردستان دانەیەکی تێدا بێت تا وەکو (سەرچاوەی باسەکانی نوێژ) لەبەر دەستی هەموو موسوڵمانێکدا هەبێت، تا بە یارمەتی خوای گەورە زانینی ئەحکامی نوێژەکان لەبەر دەستی هەمواندا بێت..

خوای گەورە بەرەکەتی خۆی بخاتە ناو ئەم ڕەنجە کەمەوەو بیکاتە مایەی بەرچاوڕوونی موسوڵمانان و تێشوویەکی قیامەت بۆ نوسەرو خێرەومەندو بڵاوکارو گەیێنەرانی.. ئامین .

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين

والحمد لله رب العالمين

# چەند ڕێرەوێکی پێویست

## ( ١ )

### پێناسەی شەرع :

لـە سـەرەتای هـاتنی ئیسـلامەوە زاراوەی شـەرع بـە زۆر مانـا بـەکار دەهێنرا:

. **شەرع بە مانای هەموو ئیسلام**: ئەمە پێناسەی نەوەی یەکەمی ئیسلامەتیە[١]، بەم مانایاشە تا ئێستا کۆمەڵگی کوردەواریدا چارەسەرکردنی کێشەیەکی وەکو تەلاقدا دەڵێ: بۆ حوکمی یاسا ئەوە دادگا، بۆ حوکمی شەرعیش ئەوە مەلا ..

. **شەرع زاراوەیەکی بە کوردی کراوی بەرامبەر زاراوەی (فیقه)ی عەرەبییە**: ئەمە بە کارهێنانی شەرعناسانی دوای یاوەران و تابعینە، کە بریتیە لە: زانستی شەرعناسیی (علم الفقه) کە زانستیەکی سەربەخۆی ئیسلامییە بۆ زانینی ئەو بڕیارو یاسا عەمەلییانە دامەزراوە کە بە پێی ڕێسا ڕاستەکان لە بەڵگە گشتیەکانی شەریعەتی ئیسلامەوە وەرگیراوە[٢] . لەم زانستەدا عەقائیدو تەفسیلاتی فیقهی دەستووری باس ناکرێت.

---

[١] عمر سليمان الأشقر : تاريخ الفقه الاسلامي ( ل ١١ ) .
[٢] الآمدي : الإحكام في أصول الأحكام ( ٥/١ ) .

**. سێیەم : شەرع بە مانای داوەری کردن (قەزاوەت) ە** : وەکو دەوترێت لەناو خۆیاندا شەرعیان کرد.. واتە کێشەیەك کە هەبوو لە ناو خۆیانداو هەر خۆیان داوەرییان کردو گەیشتنە چارەسەری..

ئەم کتێبەی بەردەست دەربارەی باسەکانی شەرعە وەکو پێناسەی (فیقھ) بۆیە لە سەرەتاوە وەکو رەویەی شەرعناسانی کۆن بە باسی پاکژی دەست پێ دەکات. شەرعناسانی کۆن و زۆرینەی شەرعناسانی سەردەم کتێبە فیقهیەکانیان دابەش دەکرد بۆ (کتاب) کتابیش بۆ (باب) بابیش بۆ (مسائل) .. بۆیە بە کتاب (الطهارة) دەستیان پێ دەکرد پاشان کتاب (الصلاة) پاشان کتاب (الزکاه) ..

( ٢ )

**خوێندنی شەرع :**

ئەگەر خوێندنی شەرع وەکو خوێندنی ئەکادیمی ئەم سەردەمە لێ بکەین، دەبێ خوێندنەکە بکەینە سێ قۆناغ :

**قۆناغی سەرەتایی** : قۆناغی پێووتنەوە، بە عەرەبی پێی دەڵێن: (تەلقین)[١] کردن . واتە قوتابی کتێبەکانی لەبەر دەستدا دەبن و مامۆستایەکی زانا دەیانلێتەوە پێی، وەکو ئەوەی کە فەقێی کۆمەڵگەی کوردەواری دەچنە خزمەت مامۆستایانی ئایینی و کتێبی (فتحُ القَريب)یان بۆ نموونە لە خزمەتدا دەخوێنن.. هەرچەندە بۆ دەسپێکی سەردەم لەو باشتر (الفِقهُ المَنهجي) یە .. ئەگەر کەسێك وویستی شەرع بە بەڵگەوە بخوێنێت دەشێت لای شارەزایەکی سەرەتایی (پوختەی فیقهی

---

[١] تەلقین دادان نا کە بۆ مردووە !

شەریعەت) بخوێنێت كە تاریق هەمەوەندی نوسیویێتی، یان كتێبی (الوجیز فِي فقه السنة و الكتاب العزیز) كە بیستوومە كراوە بە كوردی ، یان (فِقْهُ السُّنَّة) ی سەید سابق بخوێنێت كە (تمَامُ المِنَّة) كەی شێخی ئەلبانیشی لەگەڵدا بێت، كە تەخریجی فەرموودەكانی فقە السنةی تێدایە.. بەڵام ناخۆشی ئەم كتێبەیان ئەوەیە كە سەید سابقی رەحمەتی جاری وا هەیە راو بۆچوونی جیاوازی دە شەرعناس دەهێنێتەوە بەڵام تەرجیح بە هیچیان نادات و خوێنەر لە راڕاییدا بەجێ دەهێڵێت !

## قۆناغی بەراوورد كردنی راوبۆچوونەكانی ناو مەزهەب وزانینی بەڵگەی شەرعی:

بۆ نموونە پەی بەوە ببات بۆچی ئیمامی ئەبو یوسف كە قوتابی ئیمامی ئەبو حەنیفەیە لە پاك بوونەوەی پێستەی سەگ و بەراز بە خۆشكردنیان راو بۆچوونی لەگەڵ ئیمامی ئەبو حەنیفەدا جیاوازە؟ بەڵگەی كامیان بەهێزترەو چۆن؟! یان بۆچی ئیمامی نەوەوی كە پێشەوایەكی مەزهەبی شافیعیە لە مەسەلەی قنووتی نوێژی بەیانیاندا لەگەڵ ئیمامی شافیعیدا راجوێیە؟! رای كامیان بەهێزترەو چۆن؟ ئەمەش لە كۆمەڵگەی ئێمەدا عادەتەن بە مەلایەك دەكرێت كە چووبێتە سەرو كتێبی (كفایة الاخیار)[١] وەك ئەو مامۆستایانەی تەرجیحی

---

[١] كتێبی ( كفایة الاخیار فِي حل غایة الاختصار) نوسینی تەقیوددین ئەبوبەكری كوڕی محمدی كوڕی حوسەینی دیمەشقیە كە ساڵی ٨٢٩ ك كۆچی دوایی كردووە. كتێبێكی كورتی مەزهەبی ئیمامی شافیعیەو بەڵگەی شەرعی زۆری تێدایە، هەرچەندە زۆرینەی زەعیفە، بەڵام راو بۆچوونی پێشەوایانی مەزهەبەكەی لەخۆ گرتووەو تەرجیحیشی بە پەسەندترینیان داوە.. بۆیە زۆر جێ بایەخە. پێم باشە فەقێی كورد دوای فتح القریب ئەم كتیبە بخوینیت.. هەرچەندە بە داخەوە ئەمیش و ئیبنو حەجەری هەیتەمیش تەكفیری ئیمامی ئیبنو تەیمییە دەكەن ..

راجوێیی شەرعناسانی مەزهەبی شافیعی لە (توحفەی ئیبنو حەجەر)[١] وە دەدەن، یان كەسێك بێت كە دیراساتی شەرعی خوێندبێت جا لە زانكۆ بێت یان لە دەرەوەی، بە مەرجێك دوو بەرابەری كتێبی مەنهەجی خوێندنەكەی زانكۆی خوێندبێت. بە داخەوە زانكۆی ئێستا بە تایبەتی لە وولاتی موسوڵماناندا و بە تایبەتی تریش كۆلیجەكانی دیراساتی ئیسلامی شارەزای لێهاتوو بەرهەم ناهێنن..

## قۆناغی شەرعناسی و هەڵسەنگاندنی بەڵگەی مەزهەبەكان:

لەوانەیە هەر خۆی بگاتە ئەوەی توێژینەوە لەسەر بەڵگەكان بكات یان پەنا بەرێتە بەر توێژینەوەی زانایانی تری پسپۆڕ كە ئاسان دەستی دەكەوێت.. بۆ نموونە كە لەوە دەكۆڵێتەوە بۆچی لە مەزهەبی شافیعیدا پیاو دەستنوێژ لە ژنی دەشواتەوەو لە سێ مەزهەبەكەی تردا دەستنوێژیان لێك ناشكێت؟! دەگەڕێتەوە سەر فەرموودەكانی جمهور[٢]، رای جوداو دووری فەرموودەوانان دەبینێت لەسەر سەنەدی فەرموودەكان، خۆی سەحیح و زەعیفیانی بۆ لێك جوێ ناكرێنەوە، یان ناتوانێت تەرجیح بە توێژینەوەی فەرموودەوانێكیان بدات، بۆیە یەكسەر توێژینەوەی شێخی ئەلبانی رەحمەتی وەردەگرێت، ئەمە وەكو بەڵگەكە، بەڵام وەكو راوبۆچوونی شەرعناسیی مەرج نیە هەر لە ئەلبانیەوە

---

[١] كتێبێكە ناوی (تحفة المحتاج بشرح المِنهاج) نوسینی ئەحمەدی كوڕی محمدی كوڕی عەلی كوڕی حەجەری هەیتەمییە، كە ساڵی ٩٧٤ ك كۆچی دوایی كردووە، ئیعتیمادی زانایانی مەزهەبی شافیعی لەسەر ئەم كتێبەو چەند كتێبێكی ترە .

[٢] بە سێ لە چوار پێشەواكە (ئیمامانی ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی و ئەحمەد) رەحمەتی خوایان لێ بێت دەوترێت جمهور . كە دەوترێت ئەمە رای جمهوورە یەعنی سێ لەم پێشەوا بەڕێزانە رای وایەو یەكێكیان رای جیاوازی هەیە..

وەربگرێـت، چـونكە فـەرموودەوانی وا هەيـە هـەر شـارەزای زانسـتی فەرموودەوانيەكەيەو شـەرعناس نيـە، هـەر وەكو كە هەيـە شەرعناسـەو پسـپۆڕی فـەرموودەوانی نيـە.. بۆيـە ناشـێت بـە دووری بـزانين كـە توێژەرەوەيەكی شەرعناسی وەكو ئيبنو عوسێمينی ڕەحمەتی دەبينێت لـە حوكمی خوێندا بۆ نموونە يان لە حوكمی پاكی شـەرابدا ڕای پێچـەوانەی ڕای ئەلبانييە ! چونكە لەوانەيە ئەو بەڵگەيەی لای شـێخی ئـەلبانی وەكو فـەرموودەی سـەحيح يـان حەسـەن سـەلمێنرا بێـت لای ئيبنـو عوسـێمين زەعيـف بێـت، چ بـە توێژينـەوەی خـۆی گەيشـتبێتە ئـەو حوكمـە چ بـە توێژينـەوەی غـەيری شـێخی ئـەلبانی. يـان فەرموودەكـە لای ئـەميش سەحيحە بەڵام ئەو بۆچوونە شەرعيەی هـەر يەكـەيان لێـوەی وەرگرتـووە لەگەڵ يەكترييدا جياوازن.. ڕەحمەتی خوا لە هەموويان بێت ..

( ٣ )

## كورتەيەك لەسەر بەشەكانی زانستی شەرعناسيی

شەرعناسانی سەردەمی دوای ياوەران و تابعين كە باسەكانی شەرعيان لە دوو توێی كتێبی تايبەتدا نوسيەوە ، باسەكانيان لە سەرەتادا كرد بە دوو بەشەوە: بەشی خواپەرستيەكان و بەشی سەوداوامامەڵەكان.

**بەشی خواپەرستيەكان** : ئەم بابەتانەی لەخۆ گرت:

١- پاكژی ٢- نوێژ ٣- جەنازە ٤- زەكات ٥- ڕۆژوو ٦- ئيعتيكاف ٧- حەج و عەمرە ٨- مزگەوت و ئەحكامەكانی ٩- سـوێند و نـەزر ١٠- جيـهـاد ١١- خۆراك و خواردنەوە ١٢ ـ ڕاوو سەربڕراو ..

**بەشی سەوداومامەڵە** : ئەم بابەتانەی لەخۆ گرت:

١- هاوسەرێتی (تەڵاق وجیابوونەوە) ٢- سزاکان ٣- مامەڵەکانی فرۆشتن ٤- قەرز ٥- رەهن ٦ و٧- ئاودێریی وچاندن ٨- کرێدان ٩- حەواڵەکاریی ١٠- بەش هەڵگرتنەوەی شەریکایەتی (الشفعە) ١١- بریکـاریی (وەکالـەت) ١٢- خوازیاریی ١٣- ئەمانەت دانان ١٤- زەوت کردن ١٥- دۆزینەوە ١٦-کەفالەت کردن ١٧- دەلاڵی کڕین وفرۆشتن (الجعالە) ١٨- شەریکایەتی ١٩ ـ داوەریی ٢٠ ـ وەقف ٢١ ـ خەڵات ودیاری ٢٢ ـ دەسبەسەراگرتن و گرتنەخۆ (الحِجْر) ٢٣ ـ وەسێت ٢٤ ـ میرات ..

شەرعناسانی شافیعی مەزهەب هاتن و کردیان بە چوار بەشەوە ، فەرموویان : ئەحکامی شەرع یان پەیوەندی بە رۆژی دواییەوە هەیە یان بە ژیانی دنیاوە :

ـ ئەوەی پەیوەندی بە رۆژی دواییەوە هەیە : خواپەرستیەکانە .

ـ ئەوەی پەیوەندی بە ژیانی دنیاوە هەیە :

٭ یان ئەوانەیە کە پەیوەندییان بە مانەوەی تاکی مرۆڤەکەوە هەیە ، ئەوەش سەوداومامەڵەکانە ..

٭ یان پەیوەندی بە مانەوەی جۆری توخمی مرۆڤەوە هەیە کە هاوسەرێتیە .

٭ یان پەیوەندی بە ژیانی شارستانێتیەوە هەیە کە سزاکانە[١] ..

حەنەفیەکان وەکو ئیبنو عابدینی حەنەفی باسەکانیان کرد بە سێ بەشەوە: خواپەرستیەکان ، سەوداو مامەڵە ، سزاکان .

---

[١] محمد علي الفاروقي التهانوي : كشاف اصطلاحات الفنون ( ٣٢/١ ) .

- خواپەرستیەکەی کردە پێنج باس: نوێژو زەکات و ڕۆژوو حەج و جیهاد.

- سەوداو مامەڵەکانیشی کردە پێنج بەشی تر: پارەو دارایی (ئەمانەت دانان، خوازیاریی و ئەوانە) .ئینجا هاوسەرێتی و ئەوەی پەیوەندی پێوەی هەیە، ئینجا ناکۆکی و دەعوا (مەبەستی ناکۆکی و شەڕو شۆڕ ئینجا داوەریی و ئەوانەی پەیوەندییان بە داوەرییەوە هەیە) .

- سزاکانیشی کردە پێنج بەشی تر: سزاکان (القصاص) سزای دزی، سزای زینا، سزای تۆمەتبار کردنی داوێن پیسی، سزای پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام[١]..

ئیبنولجیززی مـالیکیش کـە خـەڵکی غەرناتـەی ئەندەلوسـە (٧٤٥ ی ك کۆچی دوایـی کـردووە) هـات و کتـێبی (قـوانین الأحکـام الشـرعیة ومسائل الفروع الفقهیة)ی نووسی کە لەسەر ڕاجوێیی و بەراورد کردنی بۆچوونی شەرعناسـانە، باسـەکانی شـەرعی تێـدا کـرد بـە دووبەشـەوە: خـوا پەرسـتیەکان وسـەوداو مامەڵـە. بـەڵام هـەر یـەك لەمانـەی کـرد بـە دە بەشەوە کە ناوی نان (کتاب)، هـەر کتابێکیشـی کـرد بـە سـەد (بـاب) ەوە.. بۆیە هەموو شەرع لای ئیبنولجیززی بوو بە بیست کتاب و دوو سەد باب:

بەشی یەکەم : بریتیە لە : کتابی ١ ـ پاکژی ٢ ـ نوێژ ٣ ـ جەنازە ٤ ـزەکات ٥ ـ ڕۆژوو ئیعتیکاف ٦ ـ حەج ٧ ـ جیهاد ٨ ـ سوێندو نەزر ٩ ـ خۆراك و خواردنەوە ١٠ ـ قوربانی وعەقیقەو خەتەنەکردن ..

بەشی دووەم : بریتیە لە : ١ ـ هاوسـەرێتی ٢ ـ تەڵاق و جیـابوونـەوە ٣ ـ مامەڵەکانی فرۆشتن ٤ ـ ئەو گرێبەسـتانەی وەکو کڕین و فرۆشـتنن

---

[١] حاشیە ابن عابدین ( ٥٦/١ ) چاپی سێیەم / الامیریە ـ قاهیرە

٥ ـ داوەریی و شایەتیدان ٦ ـ ئەوانەی پەیوەنییان بە داوەرییـــەوە هـەیە ٨ ـ خوێن و سزاکان ٩ ـ خەڵات و دیاری و هاوشێوەیان ١٠ ـ وەسێت و میرات..

ئینجا هەموو بەشەکانی بە بەشێك کۆتایی پێ هێنا ناوی نا کتاب الجامع..

ئیبنولجیززی لە هۆی دابەشکردنی باسەکانیدا بەو شێوەیە دەڵێ: لەبەر ئەوەیە کە ئەو باسانەی لێك دەچن یان لێك نزیکن یان لق و چڵی یەکترن پێکەوەبن، بۆ ئەوەی ئەوەندە بەش بەش نەبێت و لق و پۆپیان لێ نەبێتەوە[١].

دوای ئەمانیش شەرعناسانی تر هاتن وبە گوێرەی پێداوویستی نەوەکان باسەکانیان بەرفراوانتر کرد، تا گەیشتە ئەوەی یەکێکی وەکو ئیمامی شەوکانی باسەکانی شەرع لە کتێبی (نیل الاوطار) ەکەی خۆیدا بکات بە پەنجاوشەش کتاب وهەر کتابێك بە (أبواب) و ئەبواب بۆ باب وبابەکانیش بکاتەوە بە مەسائیل.. تەنانەت پاکژی و نوێژەکەی کردووە بە دە کتابەوە..

شەرعناسانی سەردەم لەگەڵ پێداوویستی نەوەی نوێ کە لە قوتابخانەیەکدا گەورە دەبوون کە لە سیستمی رۆژئاواوە هاتبوو، باسەکانی شەرعیان بە شێوەی نوێ خستەوە پێش چاو، کردیانن بە کۆبەند (أبواب) ئینجا بەند (فصول) ئینجا باس (مباحث) وە هەروەها..

---

١ ابن الجزي : قوانين الأحكام الشرعية ( ل ٩١٦ ) .

هەندێکی تریشیان شێوازی تری نوێیان داهێنا، بەوەی باسەکان بە ریز پێشکەش کەن بێ ئەوەی ناوی کتاب و باب یان بەندو بەشیان لێ بنێن..

لەم سی چل ساڵەی دواییشدا زۆر لە زانایان کۆبوونەوەو بڕیاری نووسینەوەی هەموو شەرعیان پێکەوەدا، بەمەش کۆگای شەرعی (دائرە المعارف: ئینسیکلۆبیدیا) هاتە پێشەوە کە دەیان بەرگی گەورەیە..

من پێم باش بوو ریزبەندی کۆنی کتێبە شەرعیەکان بهێڵمەوە، بۆ ئەوەی خوێنەر بە شێوازو سیستمی خوێندنی ئیسلام ئاشنا کەمەوە ئەو مۆرکی رەسەنێتی ئوممەت و تایبەتمەندێتیەکەی خۆمان کە کەلەپووری ئەم ئوممەتە دایڕشتووە نەفەوتێت، بەڵام لە جیاتی کتاب نووسیم بەش، لە جیاتی باب نووسیم باس.. بێ ئاڵۆزیی و تێکەڵاوییش بابەکانم جودا هێشتنەوە ..

★ ★ ★

( ٤ )

## كورتەيەك لەسەر
## چۆنيەتى پەيدابوونى مەزهەب و تۆماركردنى

**سەردەمى ياوەران:** ئيمامى حاكمى نەيسابوورى لە كتێبەكەى خۆى (المدخل الى كتاب الاكليل)دا دەڵێ: ئەو ياوەرە بەڕێزانەى سوونەتيان لە پێغەمبەرى خواوە صلى الله عليه وسلم بۆ نەوەكانى دواى خۆيان نەقڵ كرد لە ژن و پياو چوار هەزار كەس بوون كە لە ماوەى بيستوسێ ساڵى پێغەمبەرايەتيدا هاوڕێى بەردەوامى پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم بوون، باسى هەر هەموو ووردەكاريەكانى ژيانى پێغەمبەرى خوايان صلى الله عليه وسلم دەكرد[١]..

ئيمامى ئيبنولقەييم ئەو ياوەرانەى بە پێى زۆرو كەمى ريوايەتەكانيان كردووە بە سێ پۆلەوە:

يەكەم : ئەوانەى موفتى بوون و زۆريان گێڕاوەتەوە، ئەم بەڕێزانە حەوتن: سەيدنا عومەرى كوڕى خەتتاب و سەيدنا عەلى كوڕى ئەبو تاليب و سەيدنا عبداللەى كوڕى مەسعوودو خاتوو عائيشەو سەيدنا زەيدى كوڕى سابيت و سەيدنا عبداللەى كوڕى عەبباس و سەيدنا عبداللەى كوڕى سەيدنا عومەر خوا لێييان رازى بێت.. ئيبنوحەزم دەڵێ: فەتواى هەر يەكێك لەم بەڕێزانە بەرگێك دەبێت.

دووەم: ئەوانەى ريوايەتەكانيان مام ناوەندييە. سێزدە ياوەرن: سەيدنا ئەبوبەكرو خاتوو ئوم سەلەمەو سەيدنا ئەنەسى كوڕى ماليك و سەيدنا

---

[١] ابو عبدالله محمد بن عبدالله الحاكم النيسابوري : المدخل الى كتاب الاكليل ل ٧ و ٨..

ئەبوسەعیدی خودری و سەیدنا ئەبو هورەیرەو سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان و سەیدنا مەعازی کوڕی جەبەل و سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمری کوڕی عاس و سەیدنا عبداللەی کوڕی زوبەیرو سەیدنا ئەبو موسای ئەشعەریی و سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبی وەققاس و سەیدنا سەلمانی فارسی و سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێییان رازی بێت ..

سێیەم : ئەوانەی کە کەمیان گێڕاوەتەوە، ئەمانیش زۆر زۆرن.

بەڵام هەموو ئەوانەی موفتی بوون ژمارەیان سەدو سیو قسوورە لە پیاوو ژن[١] ..

**سەردەمی تابعین:** کە سەیدنا عوسمان خوا لێی رازی بێت لە سەردەمی حوکمڕانی خۆیدا رێی بە یاوەران دا لە مەککەو مەدینەوە بچنە ناوچەکانی تری ئیسلام، ئیتر یاوەران چوونە میسرو بەسرەو کوفەو شام و خۆراسان و ناوچەکانی تر.. بەمەش زانستی شەرعی بڵاوتربۆوەو نەوەیەك لە تابعین سوودی لە نزیکی لەو یاوەرە بەرێزانەوە وەرگرت..

بۆ نموونە کووفە: کوفە جگە لەوەی کە بووە پایتەختی خیلافەتی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبوتالیب خوا لێی رازی بێت زیاتر لە سێسەد یاوەری تێدا نیشتەجێ بوو، چەندین موفتی و شەرعناسیی تێدا نیشتەجێ بوو، وەك سەیدنا ئیبنو مەسعوودو سەیدنا ئەبوموسای ئەشعەریی و سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبووەققاس و سەیدنا ئەنەس و دەیانی تر کە بوونە مامۆستای شەرعناسانی وەك:

- عەلقەمەی کوڕی قەیسی نەخەعی (٦٢ ك).خاڵی ئیبراهیمی نەخەعییە.

---

[١] ابن القيم الجوزية : أعلام الموقعين ٢٢٢/١ ـ ٢٣٨ .

ـ ئەسوەدی كوڕی یەزیدی نەخەعی.

ـ ئەبو مەیسەرە عەمری كوڕی شەراحیلی هەمەدانی.

ـ مەسرووقی كوڕی ئەجدەعی هەمەدانی (٦٣ ك).

ـ شورەیحی كوڕی حاریسی كیندی (٨٣ ك).

ئەمانیش ئەو زانستیەیان گەیاندەوە بە زانایانی تری وەك:

ـ ئیبراهیمی كوڕی یەزیدی نەخەعی (٩٦ ـ ١٤٥ك / ٦٦٦ ـ ٧١٥ ز).

ـ حەممادی كوڕی ئەبو سولەیمان ( ١٢٠ك / ٧٣٧ز).

ـ مەنسووری كوڕی موعتەمیری سەلەمی ( ١٣٣ ك).

ـ سولەیمانی كوڕی میهرانی ئەعمەش (١٤٨ ك)..

ئیبراهیمی نەخەعیش بوو بە مامۆستای حەممادو حەممادیش دواتر بوو بە مامۆستای ئیمامی ئەبو حەنیفە (٨٠ـ ١٥٠ك/٦٩٩ ـ ٧٧٠ز) كە یەكەمین سەرمەزهەبی چوار پێشەواكەی ئەهلی سووننەتە.. لەم زانایانەوە مەدرەسەی رەئی هاتە پێشەوە كە ئیمامی ئەبوحەنیفە بووە پێشەوای. بەرامبەر مەدرەسەی فەرموودە لە مەدینە بە پێشەوایەتی ئیمامی مالیك.

<u>مەدینە:</u> زۆرینەی گەورەترین زانای ئەم ئوممەتە لە مەدینە پێگەیشتن و هەموو فەرموودەو زانستیە شەرعیەكانی یاوەرانیان لەخۆگرت و پاشان بەو پەڕی دەستپاكیەوە گەیاندیانەوە بە نەوەی دوای خۆیان، لەوانە ئەم سێزدە بەڕێزەی حەوتی یەكەمینیان بە (حەوت شەرعناسەكە) ناوبانگیان دەركرد:

ـ سەعیدی كوڕی موسەییب (٩٤ ك كۆچی دوایی كردووە).

ـ عوروەی كوڕی سەیدنا زوبێری كوڕی عەووام (٩٤ ك).

ـ ئەبو بەكری كوڕی عبدالرحمانی سەیدنا حاریسی مەخزومی (٩٤ ك).

- عوبەیدوواللەی کوڕی عبداللەی کوڕی عوتبە (٩٠ ك/٧٠٨ ز).
- خاریجەی کوڕی سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت (٩٩ ك/ ٧١٧ ز).
- قاسمی کوڕی محمدی کوڕی سەیدنا ئەبوبەکری سددیق (١٠٧ ك/ ٧٢٥ز).
- سولەیمانی کوڕی یەسار (١٠٧ ك/٧٢٥ ز).
- عبداللەی کوڕی سەیدنا عبداللەی کوڕی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب.
- سالمی کوڕی دووەمی سەیدنا ئیبنوعومەر(١٠٦ ك/ ٧٢٤ ز)..
- ئەبانی کوڕی سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان (١٠٥ ك ٧٢٣ ز).
- ئەبو سەلەمەی کوڕی سەیدنا عبدالرحمانی کوڕی عەوف (٩٤ ك ٧١٢ز)..
- عەلی کوڕی ئیمامی حوسەینی کوڕی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب (زەینولعابدین ٩٥ ك ٧١٣ ز)..).
- نافیعی مەولای سەیدنا عبداللەی کوڕی عومەر(١١٧ ك/ ٧٣٥ ز)...

ئەم پۆلە بەڕێزە زانستیە شەرعیەکانی خۆیان گەیاندەوە بە نەوەی دوای خۆیان، بۆیە لە دوای ئەمانیش لە مەدینە ئەم بەڕێزانە بوونە موفتی:

- ئەبوبەکر محمدی کوڕی عەمری کوڕی حەزم (١٢٠ ك/ ٧٣٨ ز) و دوو کوڕەکەی محمدو عبدالله.
- عبداللەی کوڕی سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان .
- جەعفەری (سادق)کوڕی محمدی کوڕی عەلی (زەینولعابدین) کوڕی سەیدنا حوسەین (٨٣ ـ ١٤٨ ك/ ٧٠١ ـ ٧٧٦ ز).

ـ عبداللەی كوڕی قاسمی كوڕی محمدی كوڕی سەیدنا ئەبوبەكری سدديق .

ـ محمدی كوڕی موسليمی كوڕی شيهابی زوهری (١٢٤ ك/ ٧٤٢ ز)..

ئەم بەرێزانەو قوتابيەكانيان لە پێگەياندنی زانای تردا بەردەوام بوون تا زنجيرەكە گەيشتە:

ـ ئيمامی ماليك (٩٣ ـ ١٧٩ك / ٧١٥ـ ٧٩٦ز).

ـ ئيمامی ماليكيش مامۆستای ئيمامی شافيعييە (١٥٠ ـ ٢٠٤ ك/ ٧٦٦ ـ ٨٢٠ ز).

ـ ئيمامی شافيعيش مامۆستای ئيمامی ئەحمەدی كوڕی حەنبەلە (١٦٤ ـ ٢٤١ ك / ٧٨٠ ـ ٨٥٥ ز )..

**<u>سەردەمی دوای تابعين:</u>** كە كۆتايی حوكمڕانی ئەمەوی و سەرەتای حوكمڕانی عەبباسيەكان و گەشانەوە شارستانێتيەكەی ئيسلامە.. لەم سەردەمەدا عومەری كوڕی عبدالعەزيز ـ كە لە ساڵی (٩٩ـ١٠١ك) ببوو بە خەليفە ـ شيهابەددينی زوهری تەكليف كردبوو بكەوێتە هاندانی كۆكردنەوەی فەرمودە، ئيتر گەشتی كۆكردنەوەی فەرموودە دەستی پێكردو سەدان قوتابی بۆ كۆكردنەوەی فەرموودە لێبڕان.. ئينجا كە بە توێژينەوەو لێكدانەوەی فەرموودە راو بۆچوونی جياواز پەيدابوو، سەدان قوتابی تريش كەوتنە تۆماركردنی فەتواو بۆچوونی شەرعناسان.. لێرەوە مەزهەبەكان دروست بوون، قوتابی وا هەبوو رای ئيمامی ئەبوحەنيفەی كۆكردبۆوەو فەتوای تەنها بە پێی رای ئيمامی ئەبو حەنيفەو مەدرەسەی كووفە دەدا. قوتابی واش هەبوو رای ئيمامی ئيسحاقی كۆكردبۆوەو هەموو فەتوايەكی لەسەر بۆچوونی ئەو ئيمامە دەدا.. هەبوو تەنها لەسەر رای

ئیمامی مالیك و مەدرەسەی فەرموودە دەدا.. قوتابی تریش لەسەر راو بۆچوونی ئیمامی شافیعی یان محمدی كوڕی حەسەن یان ئیمامی ئەحمەد یان ئەوزاعی و ئەوانی تر دەدا..

محمدی كوڕی حەسەنی شەیبانی قوتابی ئیمامی ئەبو حەنیفە بوو لە كووفە، بۆ خوێندنی فەرموودە چووبووە خزمەت ئیمامی مالیك لە مەدینە، لە هەمان كاتدا ئیمامی شافیعیش چووبووە خزمەتی ئیمامی مالیك بۆ خوێندنی موەتتەئەكەی ئیمام.. ئیمامی شافیعی دواتر بوو بە سەر مەزهەب، بەڵام محمدی كوڕی حەسەن هەر لەسەر مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەو مەدرەسەی رەئی مایەوەو بوو بە سێیەمین كەسایەتی مەزهەبی حەنەفی لە دوای ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەبویوسف.. كە دەوترێت شەیخەینی حەنەفی مەبەستیان ئیمامی ئەبو یوسف و ئەم محمدی كوڕی حەسەنی شەیبانییەیە كە ئەویش كتێبێكی بە ناوی (الموطأ)ەوە نوسیووە..

ئیمامی مالیك فەرموودەی مورسەلی پێ قبووڵ بوو[١] ئەم دوو قوتابیە نەجیبە كە خۆیان بوونەوە بە زانا، مورسەلیان پێ قبووڵ نەبوو.. ئیمامی شافیعی تەنها مورسەلی سەعیدی كوڕی موسەییبی قبووڵ بوو.. هەروەها زۆرینەی فەرموودەوانان پێیان قبووڵ نەبوو مورسەل بكەنە سەرچاوەی ئەحكام[٢].. ئیمامی ئەحمەدیش كە بووە قوتابی ئیمامی

---

[١] ئەو فەرموودەیە كە ناوی یاوەر (سەحابی) لە سەنەدەكەیدا نەهاتووە. وەك ئەوەی سەعیدی كوڕی موسەییب یان قەیسی كوڕی ئەبو حازم یان عوبەیدوللەی كوڕی عەدی كە تابعینن یەكسەر دەفەرموون پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرموویەتی .. (السیوطي: تدریب الراوي ل ١٢٦).

[٢] ئیمامی موسلیم لە سەرەتای سەحیحیەكەی (٢٨/١)و ئیبنو عەبدولبیر لە تەمهیدەكەیدا (١٩/١)ئەم راو بۆچوونانەیان بە دووروودرێژی باس كردووە..

شافیعی رای ئیمامی مالیكی پێ پەسەندتربوو وەك لە رای ئیمامی شافیعی! بۆیە گەڕایەوە سەر رای ئیمامی مالیك . لەمەوەیە دەبینیت كە مالیكی و حەنبەلی فەرموودەی مورسەلیان پێ قبووڵەو ئەحكامەكانی لێوە وەردەگرن، بەڵام حەنەفیەكان و شافیعیەكان فەرموودەی مورسەل بۆ عەقیدەو ئەحكامی شەرعی وەرناگرن . ئەمە یەكێكە لە راجوێییە ئوسوڵیەكانی ئەم چوار مەزهەبەی ئەهلی سوننەت و جەماعەت.. راجوێییەكانی تریش ئاوا دروست دەبوون، بەڵام هەموو زاناكان بەرێزەوە دەیانڕوانیە دیدو رای یەكترو كەسیان ئەوی تری نەدەشكاند.. بەڵام نەوەكانی دواتر كە خۆیان تواناو هیممەتیان كەم بۆوە، خۆیان بە مەزهەبەكاندا هەڵواسیی و دەمارگیرێتییەكی ناڕەوایان مومارەسە كرد، گەیشتە ئەوەی شافیعی و حەنەفی نوێژ لە دوای یەكترییەوە نەكەن و هەردووكیشیان لە دوای حەنبەلییەوە !!

★ ★ ★

# ناساندنی هەندێك لە زانایان

## ( بە پێی هاتنیان یەك لەدوای یەك )

ئەمەشم بە پێویست زانی، تا خوێنەر زیاتر بە زانایانێك ئاشنا كەم كە لە مەلای كوردی نابیستێت، لەبەر ئەوەی مەلای كورد شافیعی مەزهەبن و زۆر پابەندن بە راو بۆچوونی شەرعناسانی دوایین (موتەئەخخیرین)ی مەزهەبەكەوە، جگە لە لاوازی لایەنی فیكریی و سیاسی دوو خاڵی تری لاوازییان لە خودی شەرعناسییەكەشدا هەڵگرتووە:

**یەكەمیان:** شەرع لە فەرموودەوە وەرناگرن.. كە رایەكی خەتیبی شەربینییان دەست دەكەوێت وا دەزانن دوو هەنگیان لە دارێكدا دۆزیوەتەوە، ئیتر لا ناكەن بەلای فەرموودەوە.. لەوە ناكۆڵنەوە كە ئایا بەڵگەكەی چییە؟ یان بۆچی پێچەوانەی فەرموودەیەكی سەحیحی لای ئیمامی ئەحمەد فەتوای داوە! ئەمەش خاڵێكی لاوازی خوێندنی حوجرەیەو نەوە بە نەوەی فەقێیایەتی هێناویانە..

**دووەمیان:** ئیكتیفا هەر بەو پازدە بیست كتێبە دەكەن كە لە ساڵانی فەقێیایەتی دەیخوێنن، ئەمەو دەمارگیریيە مەزهەبیەكە وایان لێ دەكات جورئەتی توێژینەوەیان بۆ دروست نەبێت.. نەوێرن بە دووی راوبۆچوونی نوسەرە مەزهەبیەكانیاندا بچنەوە..لە كاتێكدا كە مەزهەبی شافیعی لە هەموو مەزهەبەكانی تر زیاتر توێژەرەوەی بەهێزی وەكو ئیبنوحەجەری عەسقەلانی و ئیمامی نەوەوی و زەهەبی و سیوتی تێدایە كە بە بێ دەمارگیریی توێژینەوەیان

كردووەو مەزهەبەكەی خۆشیان سەرخستووە.. جگە لە شاپیاوی وەكو ئیمامی بەیهیقی كە بە بێ دەمارگیریی مەزهەبی خودی ئیمامی شافیعی سەرخستووەو كتێبی (معرفه السنن)ی لەسەر داناوە كە نموونەیەكی زۆر دەگمەنە لەسەرخستنی دیدو بۆچوون بێ ئەوەی لە قەدرو رێزی ئیمامی بەرامبەرەكانی كەم كاتەوە.

لەم روانگەیەوە بوو كە بە پێویستم زانی بیست فەرموودەوان و بیست شەرعناس و بیست توێژەرەوەی ئوممەت بە خوێنەران ئاشنا كەم لەوانەی ئەم شەرعەیان لێوە وەردەگیرێت، مەبەستیشم لەمە چەند شتێكە:

**یەكەم:** خوێندەواری كورد بیر بخەمەوە كە وەرگرتنی شەرع (فیقە) بە بەلگەوەیە، مەرج نیە هەر وا بزانێت دەبێت هەر لە ئیمامی شافیعیەوە وەربگرێت، یان لە ئیمامی نەوەویەوە، یان هەر دەبێت لە یەكێك لەم چوار ئیمامە ناسراوەوە (ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی مالیك و ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد)ەوە وەربگرێت، هیچ مەرج نیە.. باشە ئەگەر كەسێك حوكمێكی شەرعی بە بەلگەوە لە ئیمامی ئەوزاعی یان لەیسی كوڕی سەعد یان ئیبنوحەزمەوە وەرگرت، ناشێت؟! كە ئەم سێ بەڕێزەش پێشەوای شەرعناسیین و وەكو چوار ئیمامە بەڕێزەكەن..

**دووەم:** سەرچاوەكانی فەرموودە سەرچاوەی شەرع و فەتواشن.. تۆ دەتوانیت كتێبێكی وەكو سونەنی نەسائی بكەیتە سەرچاوەی وەرگرتنی شەرع و فەرموودە، ئەم كتێبە بەنرخە شێخی ئەلبانی رەحمەتی توێژینەوەی فەرموودەكانی كردووەو فەرموودە سەحیح و

حەسەنەکانی لە سێ بەرگی یەکەمدا تۆمار کردووەو بەرگی چوارەمیشی تەرخان کردووە بۆ فەرمووده زەعیفەکان.. بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە بەنرخە کە ٥٧٤ لاپەڕەیە هەر هەمووی لەسەر نوێژەو ریزبەندی فەرموودەکانیش بە شێوازی کتێبە فقهیەکانە.. واتە هەر بە باسەکانی پاکژیی دەست پێ دەکات.. ئیتر بۆچی ناشێت ئەم نوێژو رۆژوو ئەحکامانە لە فەرموودەوە وەربگیرێت.. ئەمە بۆ ئەوە نالێم گەنجە تامەزرۆکان هان دەم کتێبە شەرعیەکان واز لێ بهێنن، نا ئەمەم بۆ مامۆستایان و فەقێ و داعیەکانە، کە بۆچی کەمێك لا ناکەن بە لای فەرموودەوە؟!

**سێیەم:** پێشەوایان و سەر مەزهەبانی ئەهلی سووننەت چوار نین و زیاتر لە بیست پێشەوان.. بەڵام ئەوانی تر قوتابیەکانیان مەزهەبەکەیان بڵاو نەکردوونەتەوە، یان دەرفەتی حوکم کردنیان نەبووە، هۆی بەربڵاوی مەزهەبی حەنەفی هێزی مەزهەبەکە نیە، کە ئێستا حەوت سەد ملیۆن موسوڵمان زیاتر حەنەفین، بەڵکو هۆکەی ئەوەیە کە حوکمڕانەکان وەکو عوسمانیەکان و مەغۆلە موسوڵمانەکان و غەزنەوی و ئەوانی تری رۆژهەڵات حەنەفی بوون و مەزهەبەکەیان بوو بە مەزهەبی رەسمی دەوڵەت.. کەوابوو مەلایەکی کورد بۆی نیە نەهێڵێت کەسێك لە پێشەوایەکی تری غەیری ئەو چوار ئیمامە بەڕێزەوە وەربگرێت.. باشە بۆچی ناشێت کەسێك بۆچوونی ئیمامێکی وەکو عەلقەمە یان مەسرووق یان ئیبنوسیرین وەربگرێت کە مامۆستای چوار پێشەواکەن؟! یان لە ئیبنوحەزم و ئیبنو تەیمییەو شەوکانیەوە وەربگرێت کە موحەقیقانی ئەم شەرع و دینەن؟!

## یەکەم : فەرمووده‌وانان (المُحَدِّثون)

١ ـ **ئیمامی مالیك** : (٩٣ ـ ١٧٩ك / ٧١٥ـ ٧٩٦ز) ئەبو عبدالله مالیکی کوڕی ئەنەسی ئەسبوحی، زانای گەورەی مەدینەو یەکێك لە چوار پێشەوا سەرمەزهەبەکانی ئەهلی سوننەتە.. لە نۆسەد زاناوە فەرموودەی وەرگرتووەو سەد هەزار فەرموودەی بە دەستی خۆی نوسیوەتەوە، لە حەڤدە ساڵیدا بۆتەوە بە مامۆستاو لە بیستویەك ساڵیدا بە بڕیاری حەفتا زانای زەمانی خۆی بووە بە موفتی، تەنها زانایەك بووە کە لەبەر زۆری قوتابی و موراجیعینی وەکو خەلیفە (حاجب)ی هەبووە واتە سکرتێر.. کتێبی زۆری نوسیووە، لە فەرموودەدا کتێبی (الْمُوَطَّأ)ی بە چل ساڵ نوسیوە کە ١٧٢٠ فەرموودەیە، بە دەرس بە نۆ هەزار کەسی وەکو ئیمامی شافیعی ووتۆتەوە. لە شەرعیشدا کتێبی (الْمُدَوَّنَة الْكُبْرَى) ی هەیە کە سیوشەش هەزار فەتوای خۆیەتی. ئەوەندە شەرعناس بووە دەرهەقی وەکو پەندی پێشینان ووتراوە :(لا يُفْتَى ومَالِكٌ فِي الْمَدِينَة) واتە : مالیك لە مەدینە بێت کەس فەتوا نادات. لە فەرموودەوانیشدا سەنەدی هەر فەرموودەیەك لە مالیکەوە بۆ نافیع بۆ ئیبنو عومەر بچێتەوە بەهێزترین سەنەدی فەرموودەی لای ئەهلی سووننەت و جەماعەتە!!

٢ ـ **عبدالرزاقی سەنعانی** : (١٢٦ ـ ٢١١ ك/ ٧٤٢ـ ٨٢٧ ز) ئەبوبەکر عبدالرزاق کوڕی هوممامی سەنعانیە، خاوەنی کتێبی (المُصَنَّف) . قوتابی ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و سوفیانی سەوری و سوفیانی کوڕی

عویەینەیە.. باشترین تەحقیقی کتێبەکەی ئەوەیە کە حبیب الرحمانی ئەعزەمی هیندستانی لە ١٩٧٠ دا کردویێتی، چاپێ نوێی لە المکتب الاسلامی کراوەو ١٢ دوازدە بەرگە..

٣ ـ **ئیمامی شافیعی** : (١٥٠ ـ ٢٠٤ ك/ ٧٦٦ ـ ٨٢٠ ز) ئەبوعبدالله محمدی کوڕی ئیدریسی شافیعی قورەیشی موتتەلیبی، لە غەززەی فەلەستین لەدایکبووە، بە دوو ساڵی کە هەتیو کەوت دایکی بردی بۆ مەککە، لە تەمەنی نۆ ساڵیدا موەتتەئەکەی ئیمامی مالیکی لەبەر کرد، لە حەڤدە ساڵییدا خۆی چووە خزمەت ئیمامی مالیك لە مەدینەو بووە قوتابی ئەو.. زانای قورەیش و یەکێك لە پێشەوایانی سەر مەزهەبی ئەهلی سوونەت و جەماعەتە، مامۆستای ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەلە.. کتێبی (الرسالة)ی لە ئوسوڵی فیقهدا نووسی کە لە جیهاندا بە یەکەمین کتێبی فیقهی دەستووری دادەنرێت. لە فەرموودەوانیشدا کتێبی (المُسْنَد)ی داناوە.. قوتابییەکانی لە میسر دەرس و فەتواکانیان کۆکردەوەو کردیانە کتێبێك بە ناوی (الأم) کە هەموو فەتوا نوێیەکانی ئیمامی شافیعی لەوێدایە.. فەتوا نوێیەکانی ئیمامی شافیعی گرنگن چونکە دوای ئەوە هات کە لە میسر کتێبی کەشکۆڵی بینی کە تۆمارێکی گەورەی فەرموودە بوو، عبداللەی کوڕی سەیدنا عەمری کوڕی عاس نوسیبووی کە ئیمامی شافیعی بینی زۆر فەتوای کۆنی خۆی بە هۆی فەرموودەکانی ناو ئەم کتێبەوە گۆڕی..

٤ ـ **ئیبنو ئەبی شەیبە** : ( ١٥٣ ـ ٢٣٥ ك/ ٧٦٩ـ ٨٥١ ز ) ئەبو عبدالله محمدی کوڕی قازی ئەبو شەیبەی کوڕی عوسمانی کوڕی خواستەی کوفی عەبسی، خاوەن کتێبی (التفسیر) و (المُسْنَد) و (المُصَنَّف)ە. کتێبی

(المُصَنّف فِي الاحاديث والآثار)ی لە فەرموودەوانیدا هەیە کە بڕی (٣٩،٠٩٨) سیونۆ هەزارو نەوەدو هەشت فەرموودەو قەولی یاوەرانی تێدایە، شێخ محمد عەووامە تەحقیقێکی زۆر جوان و گرنگی کردووەو بۆ جاری چوارەمین لە مەککەی پیرۆز چاپ کراوەو ٢٦ بیستوشەش بەرگە.. ئیبنو ئەبی شەیبە هاوڕێ و مامۆستای ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاقی کوڕی راهەویە.. مامۆستای هەر شەش پێشەوای فەرموودەوانانە جگە لە ئیمامی ترمزی. ئیمامی ئەبو زەرعە دەڵێ: (١٠٠،٠٠٠ سەد هەزار) فەرموودەم لە ئیبنو ئەبی شەیبەوە وەرگرتووە ! جارێکیان لە بەغدا (٣٠،٠٠٠) سی هەزار کەس ئامادەی مونازەرەیەکی بوون دژ بە موعتەزیلە.. هەر سێ کوڕەکانیشی هەر زانای فەرموودەوانی دەرچوونەوە..

٥ ـ **یەحیای کوڕی مەعین** : (١٥٨ ـ ٢٣٣ ك / ٧٧٤ ـ ٨٤٤ ز) ئەبوزەکەریبا
یەحیای کوڕی مەعینی کوڕی عەونی بەستامی، لە ئەنبار لەدایکبووەو لە بەغدا گەورەبوو، پشکە میراتی باوکی هەزارهەزارو پەنجا (ملیۆنێك و پەنجا هەزار) درهەم بوو، هەر هەمووی لە ڕێی زانست و فێربوون و تۆمار کردنی فەرموودەی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم خەرج کرد، تەنانەت پارەی نەعلێکی نەمابوو لە پێی کات! دەڵێ: فەرموودەی وا هەیە بیستو پێنج جار نوسیومەتەوە، زیاتر لە هەشت سەد هەزار فەرموودەی بە دەستی خۆی نوسیوەتەوەو بەتۆمار کراوی بۆ ئەو ئوممەتەی جێهێشتووە! سەدوچواردە فەردەو چوار ڕەشکە کتێبی فەرموودە کە خۆی نوسیبوونی لەماڵیدابوو.. دەیانبینی فەرموودە هەڵبەستراوەکان لە خاوەنەکانیانەوە دەگرێت! پێیان ووت:

مەگەر نازانیت درۆن؟! فەرمووی بەڵێ، دەزانم بەڵام دوایی هۆشداریی دەدەمە موسوڵمانان کە کام سەنەدە راستەو کام سەنەدە هەڵەیە یان درۆیە.. هاوڕێ و مامۆستای هەر یەك لە ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و ئیبنولەدینی و ئەبوبەکری کوڕی ئیبنوشەیبەو ئەبو خەیسەمە بوو، هەر هەموویان رێزیان لێ دەگرت.. لەبەر دەستیدا بە پێوە دەوەستان، دانەدەنیشتن تا پێی دەڵێن دانیشن! هیچ کەسێك لە سەردەمی خۆیدا لە هەڵاویێردنی فەرموودەی سەحیح و زەعیفدا لەم شارەزاتر نەبوو، فەرموودەوانانی گەورەو پسپۆڕ لەمیان دەپرسیەوە.. لەبەر ئا ئەم خزمەتە مەزنەیە کە شایانی ئەوە بوو کە کاتێك لە مەدینە کۆچی دوایی کرد، ئەو دارانەی پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم لەسەر شۆرابوو (تاتەشۆرەکە) بۆ شوشتنی ئەمیش لەسەری هێنرایەوە دەرەوەو لەسەری شۆرا!! یەحیای کوڕی مەعین لە فەرموودەوانە دەگمەنەکانە کە لە لقە فقهیەکاندا لەسەر مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەی رەحمەتی بوو..

٦ ـ **ئیمامی ئەحمەد** : (١٦٤ ـ ٢٤١ ك / ٧٨٠ ـ ٨٥٥ ز) ئەبو عبدالله ئەحمەدی کوڕی محمدی کوڕی حەنبەلی شەیبانی لە بەغداد لەدایکبووە. چوارەمین پێشەوای سەر مەزهەبی ئەهلی سوونەت و جەماعەتە، قوتابی ئیمامی شافیعی بووە، ئیمامی شافیعی رەحمەتیش قوتابی ئیمامی مالیك بووە.. ئیمامی ئەحمەد مامۆستای بوخارییەو بوخاری مامۆستای موسلیمە، موسلیمیش مامۆستای ترمزی و ئیبنوخوزەیمەیە!! ئیمامی ئەحمەد یەکێکە لەو چوار زانایەی زیاتر لە (٦٠٠ر٠٠٠) شەش سەد هەزار فەرموودەی لەبەر بووە. کتێبی (المُسْنَد)

ی له فەرموودەوانیدا داناوه كه چل هەزار فەرموودەی تێدایه، پێش ١٢٣ ساڵ لەمەوبەر له هیندستان چاپ كرا بەڵام تەواو نەكرا، پاشان له میسر به سەرپەرشتی شێخ ئەحمەد شاكری فەرموودەوانی مەزن له ١٩٤٦ دا به (٥٠) پەنجا بەرگی قەبارە گەورە چاپ كرا، له نەرویج له خزمەتیدام.. پاشان چاپی تر كرایەوە.. كەم زانا هەن فەرموودەوانیش بووبن و شەرعناسیش، ئیمامی ئەحمەد دانسقەی ئەو زانا دەگمەنانەیە.. لەسەر هەڵوێستی دژی موعتەزیلە زۆری ناسۆر به دەست حاكمەكانی سەردەمەوە چێشت.. له حەفتاوحەوت ساڵیدا كۆچی دوایی كرد. سەد هەزار پیاوو شەست هەزار ئافرەت جەنازەكەیان بۆ گۆڕستانی كەرخ برد له بەغدا .

٧ ـ **ئیمامی بوخاری** : (١٩٤ ـ ٢٥٦ ك/ ٨١٠ ـ ٨٧٠ ز) ئەبو عبدالله محمدی كوڕی ئیسماعیلی بوخاری جوعەڤی خاوەنی سەحیحی بوخارییە، شازدە ساڵ فەرموودەی كۆ كردۆتەوە، نزیكەی (٩٠٠,٠٠٠) نۆسەد هەزار فەرموودەی لەبەر بووە.. سەحیحەكەی ناوی (الجَامِعُ المُسْنَدُ الصَّحيحُ المختصَرُ من أمور رسولِ الله صلى الله عليه وسلم وسُنَنِهِ وأيَّامِهِ) بەڵام هەر به سەحیحی بوخاری بەناوبانگە، (٧٣٩٧) حەوت هەزارو سێ سەدو نەوەدو حەوت فەرموودەی تێدایەو به شێوەی شەرعناسی (فقه) فەرموودەكانی ڕێك خستووە.. باشترین شەرحی بوخاری كتێبی (فتح الباري) یە كه ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی ڕەحمەتی به بیستو سێ ساڵ كردویێتی و له خزمەت دوو چاپیدام نوێترینیان له مەككەی پیرۆز كراوه ١٥ پازدە بەرگەو چاكترینە، چونكە هەندێك شەرح و تەعلیقی شێخ ئیبنوبازی ڕەحمەتی پێوەیە ..

٨ ـ **ئەبوداوود** : ( ٢٠٢ ـ ٢٧٥ ك/ ٧٥٠ ـ ٨١٩ ز ) سولەیمانی کوڕی ئەشعەسی ئەزەدی سەجستانی[١].. خاوەنی کتێبی (السُنَن) ە کە (٣٥) سیو پێنج کتابەو (٥٢٧٤) پێنج هەزارو دوو سەدو حەفتاوچوار فەرموودەی تێدایە. زۆر شەرح کراوە باشترینیان بەلامەوە (عَون المعبود) ی شەمسول حەقی عەزیم ئابادییە.. ئەبوداوود مامۆستای ئیمامی ترمزی و ئیمامی نەسائی بووە .

٩ ـ **ئیمامی موسلیم** : ( ٢٠٤ ـ ٢٥٩ ك/ ٨٢٠ ـ ٨٧٣ز ) ئەبولحوسەین موسلیمی کوڕی حەججاجی قوشەیری نەیسابووری[٢]، خاوەنی سەحیحی موسلیمە کە (٧٢٧٥) حەوت هەزارو دووسەدو حەفتاو پێنج فەرموودەی تێدایە، لە کۆی (٣٠٠ر٠٠٠)فەرموودە هەڵیبژاردوون.. ئیمامی نەوەوی شەرحی کردووە، کردویّتی بە ٥٤ پەنجاوچوار (کتاب) و هەر کتابێکیش چەندین (باب)ە .. چاپی نوێی ١٢ بەرگە، وام لە خزمەت چاپی کۆن ونوێیدا کە هەژدە بەشەو نۆ بەرگە .

١٠ ـ **ئیبنوماجە**[٣] : ( ٢٠٩ ـ ٢٧٣ ك/ ٨٢٤ ـ ٨٨٦ز ) ئەبوعبدالله محمدی کوڕی یەزیدی قەزوینی (سەر بە ئێرانی ئەمڕۆیە) کتێبەکەی ئەمیش ناوی

---

[١] سەجستان : شارێك خۆراسانی گەورە بووە کە ئێستا بەشێکی گەوەری سەر بە ئەفغانستانە بەشێکی تری سەر بە ئێرانە .

[٢] نەیسابوور یەکێك بووە لە مەڵبەندە ئاوەدانەکانی زانستی و شارستانێتی ئیسلام ، دەکەوتە سنوری ئێران و ئەفغانستانی ئەمڕۆوە ، ئێستاش بە هەرێمی مەشهەدی ئێران دەڵێن : نەیسابوور ..

[٣] بە فەزڵی خوای پەروەردگار نامیلکەیەکم لەسەر مێژوی ژیانی شەش پێشەوایانی فەرموودەوانی (بوخاری ، موسلیم ، ئەبوداوود ، ترمزی ، نەسائی ، ئیبنوماجە) نوسیووە بە ناوی نجم الدين فەرەجەوە لە هەولێر لەلایەن نوسینگەی تەفسیر چاپکراوە.

(السنن)ه کە (٤ر٣٤١) چوار هەزارو سێ سەدو چلویەك فەرموودەی سەحیح و حەسەن و زەعیفی تێدایە. (٣٧) سیو حەوت کتاب و هەزارو پێنج سەد بابە.. زۆر شەرحی هەیە لەوانە حاشیەی سندی و شەرحی سیوتی .ئیبنو کەسیر دەڵێ: تەفسیرێکی باشی نوسیووە.. هەروەها کتێبێکی مێژوویی بەرفراوان کە لە سەردەمی یاوەرانەوە تا سەردەمی خۆی هێناویێتی.. شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە خزمەتە گەورەکانی بە فەرموودەی پێغەمبەری پێشەوامان تەحقیق کردنی سونەنی سێ لەم چوار پێشەوایەی فەرموودەیە (ئەبوداوودو ترمزی وئیبنوماجە) کە سەحیحەکانی بە جیا چاپ کردوون وزەعیفەکانیشیان بە جیا..

١١ ـ **ترمزی** : ( ٢٠٩ ـ ٢٧٩ ك/ ٨٢٤ ـ ٨٩٢ز ) ئەبو عیسا محمدی کوڕی عیسای ترمزی، لە شاری ترمز[١] لەدایك بووە. ئەمیش خاوەنی کتێبی (الجامع الصحیح) ە کە هەر بە سونەنی ترمزی بەناوبانگە، (٥٠) پەنجا کتابەو (٣٩٥٦) سێ هەزارو نۆسەدو پەنجاو شەش فەرموودەی تێدایە.. باشترین شەرحی سونەنی ترمزی (تحفَة الاحوَذي بشرح سنن الترمذي) یە، کە عبدالرحمانی موبارەکفوری رحمەالله کردویێتی..

١٢ ـ **ئیمامی ئەبو زەرعەی رازی:** (٢١٠ ـ ٢٦٤ ك/٨٢٦ ـ ٨٧٨ ز) عوبەیدوڵڵەی کوڕی عەبدولکەریمی کوڕی یەزیدی کوڕی فەڕووخ، فەرموودەوانی مەزنی (رەی)[٢] کە ساڵی ٢١٠ی کۆچی لەدایکبووە.. لە سێزدە ساڵیەوە بۆ

---

[١] شارێکی خۆراسان بووە، لەسەر روباری جەیحوونەو ئێستا سەر بە ئەفغانستانە .

[٢] زالێك بۆ ناوی شاری رەی زیاد کراوەو بووە بە رازی، وەکو شاری مەرۆ کە بووە بە مرووزی ..

ماوەی چواردە ساڵ بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعی بە تایبەتی فەرموودە لێبڕا، بۆ فێربوون و وەرگرتنی چووە خۆراسان و جەزیرەو عێراق و شام و میسرو حیجاز.. لە سیودوو ساڵیدا کەوتەوە دەرس ووتن..

مامۆستای ئیمامی موسلیم و ترمزی و نەسائی و ئیبنوماجەو ئیسحاقی کوڕی موساو حەرمەلەو رەبیعی کوڕی سولەیمان و محمدی رازی و سەدانی ترە..

ئەبوزەرعە بە موعجیزەی لەبەر کردن هەژمارد کراوە.. کابرایەك لای عبداللەی کوڕی ئیمامی ئەحمەد تەلآقی خوارد کە ئەبو زەرعە سێ سەد هەزار فەرموودەی لەبەرە، عبدالله خەمی تەلآقی کابرای بوو، بۆیە لە باوکی پرسی شتێکی وا بووە، باوکی فەرمووی: وا نازانم تەلآقی کەوتبێت، بڕۆن لە ئەبو زەرعە خۆی بپرسن.. کە چوون و پرسیان، سەری نزم کردوو فەرمووی: ان شاء الله تەلآقەکەی نەکەوتووە، چونکە سێ سەد هەزار فەرموودەم لەبەرە وەکو کە خەڵکی (قل هو الله احد)یان لەبەرە!!

ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل دەربارەی ئەبو زەرعە دەیفەرموو: هەموو فەرموودە حەوت سەد هەزارەو ئەم پیاوە شەش سەد هەزاریانی لەبەرە!!

ئیمامی ئیسحاقی کوڕی راهەوەی دەیفەرموو: هەر فەرموودەیەك ئەبو زەرعە نەیزانێت ئەسڵی نیە..

سەیر ئەوەیە کە ئەم هەموو فەرموودانەی بە سەنەدەوە لەبەر بووە، زانیویێتی کامیان سەحیحەو کامیان زەعیفە، سەرباری هەمووی تا مردن ئەوەی لە بیر بووە کە ئەو فەرموودەیانی لە کێ و لە کوێ و کەی و لە چ کۆڕێکیدا وەرگرتووە!! ئەم هەموو زیرەکیە بخەرە پاڵ

عەقیدەی پاكیی و ئەو هەموو خواناسی و دینداریتی و خۆبە بەبچووك زانین و راسگۆییەی كە زانایانی وەكو ئیمامی زەهەبی باسی لێوە دەكەن..

١٣ـ **نەسائی** : ( ٢١٥ ـ ٣٠٣ ك / ٨٣١ ـ ٩١٩ز ) ئەبوعبدالرحمان ئەحمەدی كوڕی شوعەیبی نەسائی لە شاری نەسای سەر بە خۆراسانی ئەو زەمانە (كە ئێستا سەر بە ئۆزبەكستانە) لە دایكبووە، لە پازدە ساڵیەوە بە دوای زانستیە شەرعیەكاندا چووە عێراق و جەزیرەو شام و حیجازو میسر.. زۆر بە تەقوا بوو.. هەر رۆژە نارۆژێك بەرۆژوو دەبوو، لەگەڵ والی میسردا چووە جیهادو ئەو وەسفی دەكات كە بەجەرگترین جەنگاوەری بووە.. نەشچۆتە دیوەخانی هیچ دەسەڵاتدارێك.. مامۆستای ئیمامی تەحاوی بووە.. كتێبەكەی ئەمیش ناوی (السنن) ە كە (٥١) كتاب و (٥٧٧٤) پێنج هەزارو حەوت سەدو حەفتاوچوار فەرموودەیە.. باشترین شەرحی حاشیەی سیندیە كە بە چوار بەرگ چاپ كراوە.. بە شەرحی ئەوو سیوتیشەوە چاپ كراوەو هەشت بەرگە..

١٤ ـ **ئیبنو خوزەیمە** : ( ٢٢٣ ـ ٣١١ ك/ ٨٣٩ ـ ٩٢٧ز ) ئەبوعبدالله محمدی كوڕی ئیسحاقی كوڕی خوزەیمەی سەلەمی نەیسابووری، شافیعی مەزهەب، بە پێشەوای پێشەواكان بەناوبانگە ! چونكە مامۆستای ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئەبو حاتەمی بوستی و دەیان زانای تر بووە، خاوەنی كتێبی سەحیحی ئیبنو خوزەیمە كە ناوە تەواویەكەی بریتیە لە (مختصر المختصر من المسند الصحيح عن النبي صلى الله عليه وسلم)..كتێبی جگە لە فەرموودە نوسیوون، وەكو كتێبی (التوحيد) كە بە دیدی ئەهلی سوونەت و جەماعەت نوسیوێتی.. هانی محمود الجليس

دکتۆرانامەکەی لەسەر ئیبنوخوزەیمە هێناوە بە ناوی (الإمام ابن خزيمة ومنهجه في مختلف الحديث في صحيحه). ئێستا بە ناوی (صحيح ابن خزيمة) وە چاپ کراوە، بە تەحقیقی دکتۆر محمد مستەفای ئەعزەمی توێژینەوەی فەرموودەکانیشی شێخی ئەلبانی کردوونی، چوار بەرگەو لە المكتب الاسلامی بەیروت لە ١٩٧٠ك چاپ کراوە ..

١٥ـ **ئیبنول جاروود**: ( ٢٣٠ ـ ٣٠٧ ك/ ٨٤٦ ـ ٩٢٢ز ) ئەبو محمد عبدالله کوڕی عەلی کوڕی جاروودی نەیسابووری، کتێبێکی نوسیووە بە ناوی (المشيخة) کە ناوی مامۆستاکانی خۆی تێدایە، یەکێك لەوان ئیمامی زوهلیە کە سەرۆکی فەرموودەوانانی نەیسابوور بووەو ئیبنولجاروود نزیکەی (٤٠٠) چوارسەد فەرموودەی لێوە گێڕاوەتەوە.. ئیبنولجاروود بە کتێبی (المُنتقَى مِن السُّنَنِ المُسْنَدَةِ) بەناوبانگ بوو .. دکتۆر محمد بن عبد الكريم بن عبيد کتێبێکی لەسەر نوسیووە بە ناوی (الإمام الحافظ عبد الله ابن الجارود النيسابوري وأثره في السنن) . هەموو فەرموودەکانی سەحیح و حەسەنن، زەعیف تێیدا دەگمەنە ..

١٦ـ **تەبەرانی** : ( ٢٦٠ ـ ٣٦٠ ك/ ٨٢١ ـ ٩٢٠ز ) ئەبولقاسم سولەیمانی کوڕی ئەحمەدی تەبەرانیە، لە عەککا لە فەلەستین لەدایك بووە.. خاوەنی هەر سێ کتێبی فەرموودەیە کە بە ناوی موعجەمەوە ناسراون: (المعجم الكبير ، المعجم الوسيط ، المعجم الصغير). لە سێزدە ساڵیەوە بۆ ماوەی شازدە ساڵی ڕەبەق کەوتە وولاتان بۆ خوێندنی زانستە شەرعیەکان، بە خزمەت سەدانی وەکو ئیمامی ئەبو زورعەو نەسائی و عبداللەی کوڕی ئیمامی ئەحمەد گەیشت.. لە ناوەڕاستی تەمەنیدا لە باسی

ماموٚستاکانیدا نوسیوێتی: بە خزمەت زیاتر لە هەزار زانا گەیشتووم!!
دەربارەی غەریبی و دەسکورتی زەمانی فەقێیەتی خوٚی دەیفەرموو:
(٣٠) سی دانە ساڵ لەسەر حەسیر بوٚ بەدەست هێنانی ئەم زانستیانە خەوتووم..

ئیمامی زەهەبی دەربارەی دەڵێ: سەنەدی دنیاناس، پیاوی راستگوٚو دەستپاکیی ..دەیان کتێبی چەندین بەرگی نوسیووە، کە یەکێکیان تەفسیرەو یەکێکیان سیرەیە کە (دلائل النبوة)یە..

تەنها (معجم الوسيط)ەکەی بڕی (٥٢ر٠٠٠)پەنجاو دوو هەزار فەرموودەی تێدایە. تەمەنی گەیشتە (١٠٠) سەد ساڵ و دە مانگ !

(معجم الكبير)ەکەی تایبەتە بە یاوەرانەوە، باسی (١٦٠٠) هەزارو شەش سەد یاوەر دەکات، ئەوانەی فەرموودەیان زوٚر گێڕاوەتەوە ئەم تەنها سێ یان چوار فەرموودەی لێوە وەرگرتوون، بەڵام زوٚر بایەخی داوە بەو یاوەرانەی کە کەمیان فەرموودە گێڕاوەتەوە.. ئەوانەی هیچیشیان نەگێڕاوەتەوە هەر باسی کردوون تا بیان ناسێنێت.. لەگەڵ ئەوەشدا (٢٢٠٢١) بیستودوو هەزارو بیستویەك فەرموودەی لێوە گێڕاونەتەوە.. شێخ حەمدی سەلەفی کوردی بادینی تەحقیقی کردووەو لە دوو توێی (٢٥) بیستو پێنج بەرگدا بە چاپ گەیشتووە ..

١٧ـ **ئیبنو حیببان** : ( ٢٧٥ ـ ٣٥٤ ك/ ٨٨٦ ـ ٩٦٥ز ) ئەبو حاتەم محمدی کوڕی حیببانی بوستی کە خەڵکی شاری (بوست)ی نزیکی کابوولی ئەمڕوٚیە، دنیای ئەو سەردەمە هەمووی بوٚ زانستیە شەرعیەکان گەڕا، تا بووە یەکێك لە زانایانی بێ وێنەی سەردەمی خوٚی.. لە کتێبی (الأنواع) خوٚیدا کە باس لە ماموٚستاکانی دەکات دەڵێ: رەنگە لە دوو هەزار زیاتر

بن.. ئینجا دەکەوێتە نوسینەوەی مێژووی ژیانی هەر یەکەیان!.. مامۆستای ئیبنو مندەو حاکم و زەوزەنی و سەدانی ترە.. ئیبنوحیببان یەکێکە لەو زانا دەگمەنانەی فەرموودەوانیشن و شەرعناسیشن، جگە لەمەش شارەزای زانستیەکانی جرح و تعدیل و زمانی عەرەبی و پزیشکی و گەردووناسی بوو.. کتێبی دەربارەی هەموو ئەم زانتسیانە نووسیووە.. تەنها دوو کتێبی لەسەر علم الرجال کە چاپ کراون (عِلَلُ حديثِ مالِك) دە بەرگ و (عِلَلُ أوهامِ أصحابِ التّواريخ) دە بەرگە ! ئەمە جگە لە کتێبی تری وەکو (أسَامِي مَنْ يُعْرَفُ بالْكُنَى) کە سێ بەرگە.. هەندێك توێژەرەوەی بەڕێزی وەکو ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی بە توندوتیژییان حسێب کردووە چونکە هەندێك پیاوانی سەنەدیان زاناو شەرعناسانی بە زەعیف داناون تەنها ئەو ئەو حوکمەی لەسەر داون ..

١٨ ـ **ئیبنو السسەکەن** : (٢٩٤ ـ ٣٥٤ ك/ ٩٠٠ ـ ٩٦٠ز) ئەبو عەلی سەعیدی کوڕی عوسمانی کوڕی ئەسسەکەن، لە بەغداد لەدایکبووە، قوتابی ئەبولقاسمی بەغەوی و ئەبو جەعفەری تەحاوی و ئیبنو ئەبی داوود بووە، لە حافزانی بەناوبانگی فەرموودە بوو، کتێبی (المُنتقَى الصَّحيح) ی داناوە کە ئیمامی ئیبنو حەزم مەتحی کردووە..

١٩ ـ **حاکم** : (٣٢١ ـ ٤٠٥ ك/ ٩٣٠ ـ ١٠١٤ز) ئەبوعبدالله محمدی کوڕی عبدالله نەیسابووری کە بە الحاکم ناسراوە.. لە تەمەنی بیست ساڵیەوە نەیسابووری بەجێ هێشت و بەرەو بەغدادو شام و حجاز بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعی کەوتە رێ.. قوتابی ئیمامی دارەقوتنیەو ئەمیش وەکو مامۆستاکانی بە خزمەت نزیکەی دوو هەزار زانای سەردەمی خۆی

گەیشتووەو زانستیی لێیانەوە وەرگرتووە.. بۆ چەندین جار بۆتە قازی نەیسابوور، ماوەیەکی تریش سەفیری سەرکەوتووی نێوان دەوڵەتی بوەیهی بەغداو دەوڵەتی سامانی بوو.. ئیمامی ئیبنوکەسیر لە کتێبی (البداية والنهاية)کەیدا لە مەتحیدا دەڵێ: خاوەن زانست بوو، فەرموودەوان و خاوەن لەبەر کردن بوو، ئەهلی تەقواو دینداری قایم و دەستپاکی وبۆخوا ساغ بوونەوە بوو، خاوەن وەرعێکی پاك بوو.. لە تەمەنی هەشتاو چوار ساڵیدا کۆچی دوایی کردووە..

کتێبی (المُستَدرِك علَى الصَّحيحينِ)ی نوسیووە، کە بە پێی پێناسەی خۆی ئەو فەرموودانەی تێدایە کە لای بوخاری موسلیم نین ومەرجی فەرموودەی سەحیح و حەسەنی لای ئەوانی بەسەردا دەچەسپێت یان مەرجی یەکێکیانی تێدایە، هەندێکیشیانی بە ئیجتیهادی خۆی خستۆتە ریزیان.. لەبەر ئەوەی زۆرینەی فەرموودەوانان وایان ئیمامی حاکم ناساندووە کە لە حوکمدان بەسەر فەرموودەدا ئاسانکار بووە، بەڵام زانایەکی گەورەی وەکو ئیمامی زەهەبی (قوتابی ئیمامی ئیبنو تەیمیەیە) بە دوای سەنەدی فەرموودەکانی حاکمدا چۆتەوە.. بۆیە فەرموویانە: مەرجە بۆ وەرگرتنی فەرموودەی لای حاکم حوکمی ئیمامی زەهەبیشی لەگەڵ بێت.. کتێبەکە یەکەمجار لە هندستان لە چوار بەرگی گەورەدا چاپ کرا، پاشان لە لوبنان، لە دار الکتب العلمیه بە تەحقیقی مستەفا عبدالقادر عەتا کە چوار بەرگ بوو (٨٨٠٣) هەشت هەزارو هەشت سەدو سێ فەرموودە بوو، بەڵام دواتر شێخ موقبل الوادیعی یەمەنی رەحمەتی تەحقیقی کردو لە دار الحرمین لە میسر بە پێنج بەرگ لە ١٤١٧ / ١٩٩٧ دا چاپ کرا کە ژمارەی فەرموودەکانی بوو بە (٨٨٣٩) هەشت هەزارو هەشت سەدو سیونۆ

فەرمووده.. شێخ موقبیل كارێكی چاكی كردووه كه هەموو بەدواداچوونەكانی ئیمامی زەهەبیشی لەم كتێبەیدا هێناوەتەوە ..

٢٠ ـ **ئەلبانی** : (١٣٥٥ ـ ١٤٢٠ ك (١٩١٤ـ ١٩٩٩)) ئەبوعبدالرحمان محمد ناسرودینی كوڕی نوحی كوڕی نەجاتی ئەلبانی، له شاری ئەشقۆدرەی ئەلبانیا لەدایك بووه له هەشتاو پێنج ساڵی تەمەنی پیرۆزیدا له ئەردەن كۆچی دوایی كرد.. شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی كه باوكی ـ لەبەر پاراستنی دینیان هێنانیه سوریا ـ تەمەنی نۆ ساڵان بوو، باوكی زۆر حەزی دەكرد ببێته مەلایەكی حەنەفی، بۆیه قورئانی پێ لەبەر كردو تەجوید فێربوو، كتێبی فقهی حەنەفیشی خوێند بەڵام له تەمەنی بیست ساڵییەوه كەوته ژێر كاریگەری مەقالەكانی شێخ محمد ڕەشید ڕەزای میسری كه ڕەسەنێتی و نوێخوازییان پێوه بوو.. له سەرەتاوه به كتێبی (المُغني عن حَمْلِ الأسْفَار)ی حافزی عێراقی هاته جیهانی فەرموودەوانیەوەوه كه له دنیای فانی دەرچوو خۆی زیاتر له هەشتا كتێبی لەسەر فەرموودەو توێژینەوەی نوسی! كه یەكەمین كتێبی بریتی بوو له (تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد) پاشان كتێبی تر كه هەندێكیان وەكو (إرواءُ الغليل في تخريج أحاديثِ مَنارِ السَّبيل) یازده بەرگه، یان (سلسلة الاحاديث الصحيحة) و (سلسلة الاحاديث الضعيفة ) كه بیستوسێ بەرگن و (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم) سێ بەرگه وه هەروەها ..

كەس گومانی لەوەدا نەبوو ـ مەگەر ناحەزانی ـ كه شێخی ئەلبانی تاقانه پسپۆڕی فەرموودەوانی سەردەم بوو، بۆیه دەوترێت ئەلبانی زەمانی ئیبنوحەجەری عەسقەلانی هێنایەوه.. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا

لە هەندێك باسی عەقیدەدا (وەك پێناسەی كوفرو ئیمان) دیدی وەكو مورجیئە بوو، لە (واقیعناسیی و جیهادو حاكمێتی)یشدا شارەزا نەبوو.. زۆرجاریش لە فەتوادا دەكەوتە هەڵەی شەرعیەوە چونكە بەقەدەر ئەوەندەی كە فەرموودەناس بوو شەرعناس نەبوو ! بۆیە لە ناو زۆرینەی سەلەفیەكاندا فەرموودە لە ئەلبانی وەردەگیرێت و شەرعیش لە بن بازو ئیبنو عوسێمینی رەحمەتی .

★ ★ ★

## شەرعناسان (الفقهاء)

بێگومان، كە دەوترێت شەرعناسیی(الفقه) یەكسەر ناوی چوار پێشەوای بەڕێزی چوار مەزهەبەكەی ئەهلی سوونەت و جەماعەت ریز دەكرێت: ئیمامی ئەبوحەنیفەو ئیمامی مالیك وئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد.. لەبەر ئەوەی شتێكمان لەسەر سێ ئیمامی دوایین نوسیووە پێویست بە دووبارە كردنەوە ناكات، بۆیە لێرەدا ان شاء الله تەنها باسێكی ئیمامی ئەبو حەنیفە دێنینەوە (لە ریزبەندی خۆیدا)، چونكە پێش ئەویش سەدان شەرعناسی تری گەورە هەن، لەوانە:

١ـ **عەلقەمەی كوڕی قەیس:** (٠٠ ـ ٦٢ ك / ٠٠ ـ ٦٨٢ ز) عەلقەمەی كوڕی قەیسی كوڕی عبداللەی نەخەعی كوفی، قوتابی نەجیبزادەی سەیدنا ئیبنومەسعوود، هەر كەسێك عەلقەمەی دیووە ووتوێتی: هەموو شتێكی ئیبنومەسعوودی هەلگرتۆتەوە تەنانەت شێوەی دانیشتن و رۆیشتنیشی، ئیبراهیمی نەخەعیش كە گەورەترین شەرعناسی كووفە بوو هەموو شتێكی ئەمی هەلگرتبۆوە. بۆیە بەهێزترین سەنەدی ریوایاتی كووفە مەنسوور لە ئیبراهیمی نەخەعی و ئەویش لە عەلقەمەوە (ئیبراهیم خوشكەزای عەلقەمەیە) ئەویش لە سەیدنا ئیبنو مەسعوودەوە.. هەر وەكو كە بەهێزترین سەنەدی ریوایاتی مەدینە لە ئیمامی مالیكەوە بۆ نافیع، بۆ سەیدنا ئیبنوعومەرە خوا لێیان رازی بێت..

عەلقەمە لە زەمانی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم لەدایكبووەو دوای تەمەنی نەوەد ساڵی لە ساڵی ٦٢ ك كۆچی دوایی

کردووە.. نیشانەیەکی توانای خوای گەورەبوو لە زانین و لەبەرکردندا .. بە پیرێتی ئەیفەرموو: لە گەنجیمدا هەرچیەکم لەبەر دەکرد دەتووت کتێبی کراوەم لەبەر دەستدایەو دەیخوێنمەوە..

پیاوێکی خواناس وبەتەقوابوو، دەنگی خۆش بوو، ئیبنومەسعوود دەیفەرموو: قورئانمان بۆ بخوێنە.. سەیرە کە لە زانستی شەرعیدا ئەوەندە سەرکەوت کە یاوەرانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم پرسیاری شەرعییان لێ دەکردا!

عەلقەمە زانستی شەرعی لە زۆر لە یاوەرانی تر جگە لە سەیدنا ئیبنومەسعوود وەرگرتووە، لەوانە: سەیدنا عومەرو سەیدنا عوسمان و سەیدنا عەلی و خاتووعائیشەو سەیدنا ئەبوددەرداء و سەیدنا خالیدی کوڕی وەلیدو سەیدنا حوزەیفەو سەیدنا خەبباب و سەیدنا سەعدو سەیدنا عەممارو سەیدنا ئەبوموساو سەیدنا سەلەمەی کوڕی زەیدو دەیانی تر..

لە قوتابیەکانیشی: ئیمامی شەعبی وعوبێدو ئیبراهیمی نەخەعی و ئیبنوسیرین و موسلیمی کوڕی سەبیح و سەدانی تر..

ئیمامی ئەحمەد دەیفەرموو: عەلقەمە جێمتمانەیە ئەهلی خێرو چاکەیە.. یەحیای کوڕی مەعینیش ـ کە مامۆستای ئیمامی ئەحمەدە ـ هەر وا وەسفی دەکرد..

ئەبوموسەننا دەڵێ: لە حەج بە دوو ریز خەڵکم دی ئیبنومەسعوود لە ریزێك و عەلقەمە لە ریزەکەی تر خەڵکیان فێری قورئان و مەناسیکی حەج و پاشان حەرام و حەڵاڵ دەکرد..

لەگەڵ ئەم زانست و پلەو ناودارییەیدا هەوڵی دەدا دوای نوێژی جەماعەت خۆی لە مزگەوت و خەڵکەکە بشارێتەوەو بێتەوە

ماڵەکەی.. ووتیان بۆ وا دەکەیت؟ بۆچی ئاڵقەیەکی دەرس لە مزگەوت دانامەزرێنیت؟ فەرمووی: پێم خۆش نیە بڵێن: ئەوە ئاڵقە دەرسی عەلقەمەیە.. ووتیان : ئەدی بۆچی سەردانی والی ناکەیت تا معاشێکیان لێ سەنیت؟ فەرمووی: دەترسم بچمە لایان، چونکە بە چوونەکەم ئەوان زیاتر لەمن دەسەنن وەك لەوەی من لێییان دەسەنم!

٢. **مەسرووقی کوڕی ئەجدەع:** (٠٠ ـ ٦٢ ك / ٠٠ ـ ٦٨٢ ز) ئیمامی زەهەبی کە باسی مەسرووق دەکات دەڵێ: پێشەوای دیارو نموونەیی ئەبوعائیشەی وادیعی هەمەدانی مەسرووقی کوڕی ئەجدەعی کوڕی مالیك.. کە بە منداڵیی دزراو ناوی مەسروق (واتە دزراو)ی بەسەردا بڕا..باوکی لە سەرەتای ئیسلامەوە موسوڵمان بوو.. خۆشی لە سەردەمانی یاوەران و تابعیندا ژیاو نوێژی لەدوای سەیدنا ئەبوبەکری سددیقەوە خوا لێی رازی بێت کردووە.. سوارچاکێکی لێهاتوو بوو.. لەبەر ئەوەی ماوەیەکی زۆر لە خزمەتی خاتووعائیشەدا بوو کە کچی بوو ناوی نایەوە عائیشەو دەڵێن: لەبەر خاتری خاتووعائیشە هیچ قسەیەکی عائیشەی کچی ڕەت نەدەکردەوە.. جارێك نەبێت کە عائیشەی کچی زۆری لێ کرد بێت خواردنێك بخوات کە بە تایبەت بۆی دروست کردبوو، کە پێی ووت، فەرمووی: ڕۆڵە بەڕۆژووم. کچەکەی ووتی: ئاخر کەمێکیش بەزەییت بە خۆتدا بێتەوە. فەرمووی: ئاخر لەبەر ئەوەی بەزەییم پێیدا دێتەوە ناخۆم، چونکە ڕۆژێکی لە پێشە درێژییەکەی پەنجا هەزار ساڵە..

لە خزمەتی کۆمەڵێك یاوەردا زانستیەکانی ئیسلامی وەرگرت لەوانە: خاتووعائیشەو سەیدنا عومەرو سەیدنا عوسمان و سەیدنا

عەلی و ئوم رۆمان و سەیدنا ئوبەی كوڕی كەعب و سەیدنا مەعازو سەیدنا خەبباب و هەرچوار عبداللەكە: سەیدنا ئیبنومەسعوودو سەیدنا ئیبنوعەبباس و سەیدنا ئیبنوعومەرو سەیدنا ئیبنوعەمری كوڕی عاس و سەیدنا موغیرەی كوڕی شوعبەو دەیانی تر..

له قوتابیەكانیشی: شەعبی و ئیبراهیمی نەخەعی و یەحیای كوڕی وەسساب و ئەبووائیل و عبدالرحمنی كوڕی سەیدنا ئیبنومەسعوودو مەكحوول و محمدی كوڕی نەشرو ئەنەسی كوڕی سیرین و دەیانی تر..

ئیبراهیمی كوڕی محمد كه برازای مەسرووق بوو دەڵێ: خالیدی كوڕی عبدالله والی ئەمەویەكان له بەسره سی هەزار درهەمی بۆ مامە مەسرووقم نارد، زۆریش دەستكورت و پێویست بوو، بەڵام رەتی كردەوەو هیچی لێ هەڵنەگرت.. كه كچەكەشی دا به ئەبوئیسحاقی سوبەیعی چونكه دەوڵەمەند بوو پێی ووت: ئەگەر دە هەزار درهەمم بدەیتێ.. ئەویش دایێ، هەر ئەو رۆژە هەمووی كردەوە به مەسرووقی ئەو موجاهیدانەی فی سبیل الله دەچوونه غەزا.. مەسرووق له جەنگی قادسیەدا (له نێوان موسوڵمانان و فارسە مەجووسەكاندا بوو) دەستێكی پەڕی، له شەری خەواریجیشدا له بەرەی سەیدنا عەلی بوو خوا لێی رازی بێت..

خاوەن خواپەرستی و سوجدەو شەونوێژ.. بەردەوام دەبینرا كه قاچەكانی له زۆری شەونوێژیدا دەئاوسان..

٣ـ **مەعازەی كچی عبدالله** : (٠٠ ـ ٨٣ ك / ٠٠ ـ ٧٠٢ ز) مەعازەی كچی عبدالله .. خاتوونی زاناو شەرعناس، زاهیدەو خواناس، قوتابی زیتی خاتوو عائیشەو سەیدنا عەلی كوڕی ئەبوتالیب خوا لێیان رازی بێت..

پاشان قوتابی هیشامی کوڕی عامرو سیلەی کوڕی هوشەیمی مێردی.. مامۆستای لێوەشاوەی ئەبوقەللابەی جورمی و یەزیدی رەشك و عاسم و عومەری کوڕی زەڕو ئیسحاقی کوڕی سوەیدو ئەیووبی سەختیانی مامۆستای ئیمامی مالیك و دەیانی تر..

یەحیای کوڕی مەعین دەیفەرموو: مەعازە جێمتمانەی گێڕانەوەی فەرموودەیە..

ئیمامی زەهەبی دوای وەسف کردنی دەڵێ: نموونەی پیاوچاکیی و خواناسییەو ریوایەتەکانی لە کتێبە سەحیحەکاندان..

مەعازە شەوانی بە شەونوێژ دەبردە سەرو دەیفەرموو: سەرم لەو چاوە سوڕماوە کە خەوی دێت و دەشزانێت چاولێکنانی گۆڕ چەند توول دەکێشێت!

کە کوڕەکەی و مێردەکەی شەهیدبوون، شەونوێژەکانی زیاتر کرد، دەیفەرموو: بەو ئومێدەی خوای گەورە لە رۆژی دواییدا لە مێردو رۆڵەکەمم دانەبڕێت!

٤ـ **سەعیدی کوڕی موسەییب:** ( ١٤ـ ٩٤ ك / ٦٣٧ ـ ٧١٥ ز) ئەبومحمد سەعیدی کوڕی موسەییبی کوڕی حەزنی ئەبووهەبی مەخزوومی، دوو ساڵ بەسەر حوکمڕانی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتابدا خوا لێی رازی بێت تێپەڕیبوو کە ئەم لە مەدینە لەدایکبوو.. قوتابی یاوەرانەو لە خزمەتی دایکی موسوڵماناندا پەروەردە بووە، قوتابی دایکە عائیشەو ئوم سەلەمەو خولەفای راشیدین و سەیدنا زەیدو سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبو وەققاس و سەیدنا ئەبوموسایە.. کە بووە زاوای سەیدنا

ئەبوهورەیرە هەر خوا دەزانێت چەند فەرموودەی لە خەزووریەوە وەرگرتووە !

لەبەر ئەم كەشە پڕ خواناسی و زانستیە شەرعیەیە پێی دەڵێن: زانای پڕ زانستی قورئانەوانی و تەفسیر.. بیری فەرموودەوانی و سەرچاوەی قەزاوەت و شەرعناسیی، پێی دەوترێت سەیدی شەرعناسان و شەرعناسی شەرعناسان.. شارەزاترین كەس بوو لە داوەری كردنەكانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و سەیدنا ئەبوبەكرو سەیدنا عومەردا خوا لێیان رازی بێت..

لەگەڵ ئەو بارودۆخە گونجاوەدا كە بۆی لوابوو دەڵێ: لە وەرگرتنی زانستی شەرعیدا جاری وا هەبووە بە مانگ لە سەفەرو هاتوچۆدا بووم بۆ وەرگرتنی فەرموودەیەك.. ئەم زانستە زۆرە لەگەڵ بێ هەواو فیزیی و تەقواو دینداریی.. كەسایەتیەكی زۆر بە سام و هەیبەتی بۆ دروست كردبوو، بە تایبەتی لە رووی پیاوانی دەسەڵاتی سیاسییدا..

رۆژی ژیانی خۆی بە فرۆشتنی رۆن مسۆگەر دەكرد، كە بڕی چوارسەد درهەمی دەهاتە دەست.. لەو سەردەمەشدا زانایان لە بەیتولمال پمعاشیان بۆ بڕابۆوە، بەڵام ئەم وەری نەدەگرت، جارێكیان پێیان ووت: بووە بە سیونۆ هەزار درهەم بۆ وەری ناگریت؟ فەرمووی: خوایە! تۆ دەزانیت ئەم چوار سەدەی بە رۆن فرۆشیەكەش پەیدای دەكەم زۆریم لێ زیادە بەڵام بۆ ئەوەی موحتاجی دەستی دەسەڵاتداران نەبم خوای وا بۆ خۆم و ماڵ و منداڵی سەرف دەكەمەوە..

عبدالملیكی كوڕی مەروان كە والی مەدینە بوو پێش خیلافەتەكەی داوای كچەكەی كرد بۆ وەلیدی كوڕی، نەیدایەو دواتر

دای بە یەکێك لە قوتابیە هەژارەکانی خۆی کە کوسەیری کوڕی ئەبی وەدداعە بوو، تەنها دوو درهەمیشی کردبوو بە مارەییەکەی..

ئاوا بووە یەکێك لە حەوت شەرعناسەکەی مەدینەو بێ موونافیس بووە یەکێك لە پێشەوایانی ئیسلام.. مەکحوول دەڵێ: دنیا گەڕام لە سەعیدی کوڕی موسەییبم زاناتر نەبینی.. عەلی کوڕی مەدینی دەڵێ: وا نازانم زانیاری کەس لە تابعیندا بگاتە زانیاری سەعیدی کوڕی موسەییب .. ئاخر لەبەر ئائەم پلە بەرزەی متمانەیە کە ئیمامی شافیعی فەرموودەی مورسەل لە کەس وەرناگرێت غەیری سەعیدی کوڕی موسەییب.. سەیدنا سەعید کتێبی نەنوسیوون، چونکە لەو سەردەمەی ئەودا هێشتا شارستانێتی ئیسلامی مابووی پێبگات، بەڵام وەکو عومەری کوڕی عبدالعەزیز دەڵێ: کەسم نەبینی لە مەدینە بووبێت بە زاناو پشکێکی زانستی سەعیدی کوڕی موسەییبی پێ نەبێت..

لە زۆر خواپەرستیی و ملکەچییدا پێی دەوترا: راهیبەکەی قورەیش..

٥- **عامری شەعبی** (٢٣ - ٩٤ ك / ٦٤٠ - ٧٠٥ ز) لە ماوەی ناوەندی حوکمڕانی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت لەدایکبوو، نوێژی لەدوای سەیدنا عەلییەوە کردووە خوا لێی رازی بێت و بە خزمەت خاتوو عائیشە گەیشتووە، ئیمامێکی گەورەی ئەهلی سوونەتە، مەنسوری کوڕی عبدالرحمان لێیەوە دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: زانستی شەرعم لە زیاتر لە پێنج سەد یاوەرەوە وەرگرتووە[1]. مامۆستای

---

[1] ابن حجر (تهذيب التهذيب: بـ٥ ل٥٩)..

عەلقەمەو نەخەعی و ئیبنو ئەبی لەیلاو شورەیحی قازی و حەممادو مەکحوول و عەتاء و سەدانی ترە.. سەیر ئەوەیە ئەم زانا مەوسووعییە گەورەیە هیچ شتێکی نەدەنووسیەوە، هەرچی دەیخوێند لەبەری دەکرد. لە تەفسیردا پێشەوا بوو، لە ریوایەتی فەرموودەدا کەس نەدەگەیشتە ئاستی شانی، لە زمانەوانیدا فەرهەنگ بوو، دەڵێن سێ هەفتە هەموو رۆژێك پاش عەسران کۆڕی شیعری گرتووەو تەنانەت دێڕە شیعرێکی دووبارە نەکردۆتەوە! دەیفەرموو: ماوەی بیست ساڵە هەر چی فەرموودەیەك لە هەر کەسێکەوە دەبیستم نوێ نیە لام.. ئەوەی گوێم نەداوەتێ و بیرم چۆتەوە هەر کەسێك لەبەری کردایە دەچووە ریزی زاناکانەوە..

عەلی کوڕی قاسمی هوزەلی دەڵێ: ئیبنوسیرین پێی ووتم: برۆ شەعبی بگرەو بەری مەدە، چونکە چەندین جار دیوومە بە ئامادەبوونی یاوەران فەتوای دەدا.. یەعنی ئەو یاوەرانە بە فەتواکەی رازی دەبوون چونکە دەیانزانی لە زانینەوە دێت!

سوفیانی کوڕی عویەینە دەڵێ: ئیبنوعەبباس تاقە زانای زەمانی خۆی بوو، عامری شەعبی تاقە زانای زەمانی خۆی بوو، سوفیانی سەوری تاقە زانای زەمانی خۆی بوو..

٦ـ **حەسەنی بەسری:** (٢١ ـ ١١٠ ك / ٦٣٨ ـ ٧٢١ ز) ئەبوسەعید حەسەنی کوڕی یەساری بەسری.. گەنجی پڕ زانست و تەقواو خواناسیی و رەوانبێژیی و خۆبەکەمزانین و سوارچاکی جیهادو ئازایەتی .. باوکی خزمەتکاری سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت بوو، دایکیشی بەردەستەی خاتوو ئوم سەلەمەی خێزانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم

بوو.. لە مەدینە لەدایکبوو.. کە کۆرپەبوو زۆر جار دایکی لەماڵ نەدەبوو دەگریا، خاتوو ئوم سەلەمە مەمکی دەخستە دەمی و بە وویستی خوا شیری بۆ لێ دەهات، هەندێك لە زانایان فەرموویانە: ئەو رەوانبێژییەی حەسەنی بەسری بەرەکەتی ئەو شیرەی ئوم سەلەمە بووە..

جوانترین گەنجی مەدینە بوو، بەڵام جارێك ئەسپەکەی لەقەی لێداو لووتی شکاند.. باوکی دەڵێ: بازووی حەسەنم پێوا یەك بستی تەواوبووە!! ساڵی ٣٧ ك هاتە بەسرەو نیشتەجێ بوو، دەرسی لەو هەموو یاوەرە عەزیانە وەرگرت و وەك زانا پێگەیشت، وەك جوامێرییشی لە ساڵی ٤٣ ك بۆ ماوەی دە ساڵ لە بەرەی خۆراسان لە جیهاد دا بوو. موهەللەبی کوڕی ئەبو سوفرەی فەرماندە حەسەنی بەسری لەبەر متمانەی بە ئازایەتی و دڵسۆزیەکەی دەیخستە پێشی پێشەوەی رووبەڕووبوونەوەکان.. پاشان گەڕایەوە بەسرەو بوو بەو پێشەوا مەزنەی وەکو ئاڵای ئوممەت دەشەکایەوە..

حەسەنی بەسری پێشەوایەکی گەورەی ئوممەتە.. ئەوانەی بۆ زانستی یاوەران دەگەڕێن، حەسەنی بەسری سەرچاوەیەکی سەرەکیەتی.. ئەوانەی بۆ خواناسیی و تەزکیەی نەفس دەگەڕێن شێخ حەسەنی بەسری سەرمەشقیانە.. ئەوانەی بۆ دانایی و پەندی پەسەند دەگەڕێن، لای ئەم پێشەوا ئاڵایە بە مەبەست دەگەن..

ـ دەیفەرموو: مردن دڵنیاییەو گومانی تێدا نیە، گومانیشەو دڵنیایی تێدا نیە..

ـ کەسێك کۆچی دوایی کردبوو، خەڵکەکە بە سەرسامیەوە سەیری قەرەباڵغی جەنازەکەیان دەکرد، پێی وت: ئا ئەوە شوێنەکەیەتی لای

کۆڵەکەی مزگەوتەکە، ئازایەتی ئەوەیە کەسێکتان شوێنەکەی بگرێتەوە..

- فەرقەدی کوڕی یەعقووب فالودجی نەدەخوارد (وەك دۆندرمەو ئاسکریم بووە)، حەسەنی بەسری لێی پرسی: بۆچی نایخۆیت؟ ووتی: دەترسم شوکرانەی خوام پێ نەکرێت لەسەری.. فەرمووی: هەی گەلۆر، چما شوکرانەی خوات لەسەر ئاو کردووە؟!

زۆر لە خەمی قیامەتیدابوو، هەمیشە خەمباری هەبوو، هەمیشە وا دەبینرا دەتووت تازە عەزیزێکی مردووە! بە خەڵکەکەی دەوروبەری خۆی دەڵێ: بە خزمەت حەفتا یاوەری بەدریی گەیشتووم، ئەگەر ئێوە ئەوانتان بەو خەم و پۆشاك و لێپرانەیانەوە ببینیایە دەتانووت: شێتن.. بە خوا ئەوانیش ئێوەیان ئاوا ببینیایە دەیانووت: ئەمانە هەر بۆ دنیایان ژیاون و پشکی رۆژی دواییان واز لێ هێناوە!!

ووتیان بۆچی ئەوەندە دەگری؟ فەرمووی: گریان جێ بەزەییە، بەڵکو خوای میهرەبانیش جارێك بمخاتە بەر بەزەیی خۆی..

ووتیان: هەیە کردەوەی چاکە ناکات چونکە گومانی باشی بە رەحمەت و بەزەیی خوای گەورە هەیە.. فەرمووی: درۆ دەکات، ئەگەر گومانی باشی بە خوای گەورە ببردایە فەرمانەکانی جێبەجێ دەکرد.. خەڵکی بێ تێشوو چۆن بەرەو بیابان دەکەوێتە رێ؟!

هەموو دووشەممەو پێنج شەممەو رۆژە سوونەتەکانی تر بەڕۆژوو دەبوو..

ئا ئەمە ئەو حەسەنی بەسرییەیە کە قەتادە دەیفەرموو: زانایانیش لای حەسەنی بەسری وەکو عەوامی خەڵکی شەرم دەکەن سەر هەڵبڕن..

سەرەتای رەجەبی ١١٠ ك كۆچی دوایی كرد، ئەو رۆژە یەكێكە لە رۆژە مێژووییەكانی ئیسلام، حەمیدوتتەویل دەڵێ: حەسەنی بەسری ئێوارەی پێنج شەممە گیانی سپاردو دوای نیوەڕۆی هەینی برایە گۆڕستان، هەرچی خەڵكی شار هەبوو بە ژن و پیاوەوە هاتبوونە دوای جەنازەكەی، تەنانەت بۆ یەكەمین جاربوو لە مێژووی ئیسلامدا هەموو مزگەوتەكانی بەسرە كەسی لێ نەمێنێت تا نوێژی عەسر بە جەماعەت بكرێت!

٧ـ **عورووەی كوڕی زوبەیر:** (٢٣ ـ ٩٤ ك / ٦٤٢ ـ ٧١٣ ز) كوڕی سەیدنا زوبەیری كوڕی عەووامە كە یەكێكە لەو دە یاوەرەی كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە دنیادا مژدەی بەهەشتی پێدان، دایكی عوروە ئەسمائی كچی سەیدنا ئەبوبەكری سددیقە خوا لێیان رازی بێت. عوروە ساڵی (٢٣ ك) لەدایكبوو، یەكەمین یاوەر كە دەرسی لێوە وەرگرت خاتوو عائیشە بوو كە پووری خۆیەتی! كە عائیشەخان كۆچی دوایی كرد عوروە فەرمووی: ئەگەر سێ ساڵ لەمەوبەریش بمردایە خەمم نەبوو چونكە هەرچی فەرموودەی لایە لەبەرم كردووە!

عوروە یەكێكە لە حەوت شەرعناسەكەی مەدینە.. هەموو ژیانی لە بەسرەو میسر بردە سەر بەڵام لە مەدینە كۆچی دوایی كرد..

عوروە جگە لەوەی سەرچاوەیەكی ریوایەتی فەرموودە بوو، جگە لەوەی شەرعناسێكی وا قاڵ و قووڵ بوو، نموونەی پیاوچاكیی بوو، كەس وەكو ئەو لە رۆژوو نوێژو خواپەرستیدا نقووم نەدەبوو.. رۆژی حەوت جزمی قورئان دەخوێند.. ئەوەندە هۆشی لە نوێژەكانی دەبوو هۆشی لە دەوروبەری دەبڕا .. سەرنجدە ئەم روداوەی:

له سەردانی وەلیدی كوڕی عبدالملیكدا كە خەلیفە بوو لاقی تووشی نەخۆشی داخوران بوو، كە گەیشتنە جێ، وەلید پزیشكی لێ كۆكردەوە، پزیشكەكان پێیان ووت: دەبێت ببڕێتەوە، رازی بوو، پێیان ووت: بڕێك شەراب بخۆرەوە تا بێهۆش ببیت و هەست بەو هەموو ئازارە نەكەیت، فەرمووی: نا لە ناو نوێژەكەدا بۆم ببڕنەوە! كە گەیشتمە تەحیات قاچم درێژ دەكەم و بۆم ببڕنەوە.. واشی كرد.. تەنانەت وەلید كە بە قسەكردنەوە خەریك بوو دەڵێ: كە دوای بڕینەوەی لاقی بە شیشی سووردەوەكراوە داخیان كرد بۆنی گۆشتی برژاوم بەسەردا هات ئاوڕم دایەوە بینیم قاچیان بڕیوەتەوەو تەواو بوون!! فەرمانیدا لاقەكەی بشۆن و كفنی كەن تا نوێژی لەسەر بكات و بینێرێت بۆ گۆڕستان.. لەو كاتەدا بانگی كوڕە گەورەكەی كرد كە ناوی محمد بوو، وەلامی نەبووا بانگی كردەوە ، هەر وەلامی نەبوو.. فەرمووی: بە خوا نەماوە بۆیە وەلام ناداتەوە، چونكە ئەوە یەكەم جارێتی لە ژیاندا بانگی كەم و وەلام نەداتەوە.. كە چوونە دەرەوە بینیان لە لە خانی ئەسپەكانی وەلیددا ئەسپێك لەقەی لێداوەو كۆتا هەناسەی دەدات!! كە گیانی سپارد، عوروە فەرمووی ئەویشم بۆ بشۆن و كفنی كەن.. پاشان لاقە بڕاوەكەی و كوڕە گەورەكەیان بە كفن كراوی لەبەر دەستی داناو ئەویش بە دانیشتنانەوە نوێژی لەسەر كردن و پاشان رووی كردە لاقە بڕاوەكەی وو فەرمووی: بڕۆ ئامانەتی خوا بیت، بە خوا قەسەم بۆ گوناحێكم نەبردوویت! رووی كردە جەنازەی كوڕەكەشی وفەرمووی: بڕۆ خوا لێت رازی بێت، جارێك تووڕەت نەكردووم. ئینجا دەستی بەرز كردەوەو فەرمووی: خوایە لاقە راستەكەمت بردەوە كە بەهێزتربوو، كوڕە گەورەكەمت بردەوە كە

باشتربوو، خوایە هەردووکیانم بۆ بکەیتە توێشووی قیامەتم.. کوڕەکانی تریشی باش دەرچوون ، تەنانەت محمدی کوڕەزاشی هەر بووەوە بە فەرموودەوان و شەرعناس..

زوهری دەڵێ: سێ کەسم بینی دەریای زانست بن: سەعیدی کوڕی موسەییب و عوروەی کوڕی زوبەیرو عوبەیدوڵلاەی کوڕی عبداللە ( کوڕەزای سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت)!!

عومەری کوڕی عبدالعەزیز دەیفەرموو: وا نازانم کەس لەم سەردەمەدا لە عوروە زاناتر بێت.

سوفیانی کوڕی عویەینە دەیفەرموو: واریسی زانستیەکانی عائیشە سێ کەسن: قاسمی کوڕی محمد( برازای خاتوو عائیشەیە)، عوروەی کوڕی زوبەیر (خوشکەزایەتی)، عەمرەی کچی عبدالرحمنی کوڕی سەعد کە ئیمامی زەهەبی دەرهەقی دەڵێ: عەمرە زانای پڕ زانست و شەرعناس و خاوەن بەڵگەیە ..

٨ـ **عەتائی کوڕی ئەبو ڕەباح**: (٢٤ ـ ١١٤ ك / ٦٤٦ ـ ٧٢٣ ز) موفتی کەعبە، گەورەپێشەوای شەرعناسانی یەمەن عەتائی کوڕی ئەبو رەباح ئەسلەمی کوڕی سەفوان کە لە نزیکی شاری تەعز لە یەمەن لەدایکبوو، بووە قوتابی دوو سەد کەس لە یاوەرانی پێغەمبەری خوا صلی اللە علیە و سلم، لەوانە: خاتووعائیشەو ئوم سەلەمەو ئوم هانی و ئەبوهورەیرەو ئیبنو عەبباس و ئیبنوعومەرو ئیبنوزوبەیرو جابری کوڕی عبداللەو ئەبوسەعیدی خودری و بەڕێزەکانی تر.. بوو بە مامۆستای ئەوزاعی و ئەبو حەنیفەو لەیسی کوڕی سەعدو موجاهیدو

قەتادەو ئەییوبی سەختیانی و زوهری و عەمری کوڕی دینارو ئیمام جەعفەری سادق و سەدانی تر[١] ..

له سەردەمی حوکمڕانی سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففاندا خوا لێی رازی بێت لەدایکبوو، پاش هەشتاو هەشت ساڵ تەمەن وحەفتا حەج له مەککه کۆچی دوایی کرد.. لەمەوەیه که دەیانووت هیچ کەس به قەدەر عەتاء شارەزای ئەحکامی حەج بێت..

پێی دەوترا (کانی زانستی)..

له مەککەوه پرسیارێکیان بۆ ئیبنوعەبباس نارد له مەدینه، فەرمووی: توخوا عەتائتان لایەو پرسیار بۆ من دەنێرن؟!!

عەتاء رەحمەتی خوای لێ بێت زۆر ناشیرین بووه.. زۆر رەش بوو و سەری مووی پێوه نەمابوو، ریشیشی له خەنه دەگرت.. چاوی خێل و ئەبلەق بوو، دواتریش یەکجاری کوێر بوو.. و لووتی پان و قاچی شەل و دەستێکی گۆج بوو، دەسته ساغەکەشی له شۆڕشەکەی سەیدنا عبداللەی کوڕی زوبێردا که دژی ئەمەویەکان کردی، پەڕی.. کەچی ئەوەنده جێ متمانەی زانایان و شەرعناسان بوو دەیانووت: هەر کەسێك عەتاء و سەعیدی کوڕی موسەییب و حەسەنی بەسری و ئیبراهیمی نەخەعی پشتیوانی لێ بکات، ئوممەتەکه هەمووی پشتیوانی لێ دەکات!!

که خەلیفه عبدالملیکی کوڕی مەروان هاته حەج، عەتائی بانگ کرد، عەتاء چووه لای.. که هات عبدالملیك هەستایه سەر پێ و بەرەو پیری چوو له تەنیشت خۆی داینیشاند.. عبدالملیك ووتی : پێداویستی

---

[١] ئیمامی زەهەبی له کتێب (سیر اعلام النبلاء) دا ناوی ٧٥ کەسی له قوتابیه هەڵکەوتەکانی عەتاو هێناوه که بوونەتەوه به موفتی..

خۆتم پێ بڵێ تا بەسەر چاو جێبەجێی كەم. عەتاء فەرمووی: لە خوا بترسەو ئەم حەرەمەی كەعبە گەورەتر كە، لە خوا بترسەو چاوت لە زارۆكی كۆچكەرو پشتیوانان بێت، تۆ بە رەنجی باوكی ئەمان گەیشتوویتەتە ئەم جێیە، لە خوا بترسەو سەرپەرشتی موجاهیدانی سەر سنوور بكە، تۆ بەوان پارێزراویت.. دەرگاشت بەڕووی موحتاجاندا دامەخە ، لە هەموویدا عەبدولەلیك دەیووت بەسەر چاو.. پاشان چاوەڕێ بوو پێداوویستی خۆی بڵێ، بەڵام هیچی نەووت، عەبدولەلیك پێی ووت پێداوویستی خەڵكیت داوا كرد، ئەدی پێداوویستی خۆت؟ فەرمووی: من پێویستیم بە عەبد نیە.. كە رۆیشت، عەبدولەلیك گەڕایەوە كۆڕەكەی خۆی ووتی: بە خوا قەسەم ئائەوە دەسەڵاتە، ئا ئەوە گەورەییە، ئا ئەوە پلەوپایەیە..

ئەوزاعی دەڵێ: ئەو رۆژەی عەتاء كۆچی دوایی كرد لەسەرانسەری سەر زەمیندا كەسێك نەبوو لێی رازی نەبووبێت، تەنانەت ناحەزەكانیشی ..

ئیبنوجورەیج دەڵێ: هەژدە ساڵی بەردەوام دەرسم لای عەتاء خوێندو شەووڕۆژ لە خزمەتیدابووم، جارێك نەمدی پۆشاكێكی وای لەبەردا بێت بایی پێنج درهەم ببێت.. معاشی بەیتولمالی وەرنەدەگرت و هەرچیەكیشی دەدرایە دەیكردەوە بە خێر..

عبداللەی كوڕی دیباج دەڵێ: هەموو ساتێكی كۆڕی عەتاء زیكربوو، شتی وا بە فەسیحی دەووت دەتووت وەحی بۆ دێتا!! بیست ساڵی تەواو لە مزگەوت بوو، كە نوێژی دەكرد دەتووت ناچەمێتەوە.. كە دەچووە سوجدە باڵندەی بەسەرەوە دەنیشتەوە وایان دەزانی كۆتەرە داری سوتاوە!!

٩. **نافیعی مەولای سەیدنا ئیبنوعومەر:** (٠٠ ـ ١١٧ ك / ٠٠ ـ ٧٣٧ ز) نافیعی مەولای سەیدنا عبداللەی كوڕی عومەر یەكێك لە پێشەوای شەرعناسان و فەرمووودەوانانی مەدینەو ئاڵقەی نێوان تابعین و یاوەران..

ئیمامی مالیك دەیفەرموو: ئەگەر ریوایەت لە نافیعەوە هات مۆری كەو بەدوایدا مەگەڕێ چونكە لە هەموو ریوایەتەكانیدا یەك هەڵە نەبینراوە..

ئیمامی بوخاری دەربارەی دەیفەرموو: راستترین سەنەد لە نێو هەر هەمواندا سەنەدی (مالیك لە نافیع و ئەویش لە ئیبنوعومەرەوەیە)..

ئەمە قوتابیە نەجیبەكەی ئیبنو عومەرو عائیشەخان و ئوم سەلەمەو ئەبو هورەیرەو ئەبو سەعیدی خودری و رافیعی كوڕی خەدیج و ئەبو لوبابەیە.. مامۆستای زوهری و ئەیوبی سەختیانی و حەمیدی تەویل و ئیبنوجورەیج و بەكیری كوڕی عبداللە و ئیبنو ئەبی زیئب و ئیبنوئەبی لەیلاو ئەوزاعی و زەیدو عاسم و مالیك و لەیس و سەدانی ترە ..

ئەمە نافیعە كە بووە جێ متمانەی عومەری كوڕی عبدالعەزیزو خەزێنەداری یەمەن و پاشان ناردی بۆ میسر تا خەڵكەكەی فێری فەرموودە بكات..

ئەم زانا بەڕێزە لە دوای نوێژی بەیانیەوە تا خۆر هەڵدەهات فەرموودەی بە قوتابیەكانی دەووتەوە..

ئەدی گرنگ نیە كە ئەم پیاوەی كە ئاوا بەم دینەوە بووە بە پێشەوای ئەم ئوممەتە، بێ نەسەبە.. خەڵكی ناوچەی دەیلەمی باكوری

ئێران بوو، هەندێك دەڵێن كابوولییە.. لە شەڕێكدا بە زارۆكی كەوتە دەست ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت، ئەویش هێنایەوە بۆ مەدینەو وەكو كوڕی خۆی سەرپەرشتی كردو ئەو پیاوە مەزنەی لێ دەرچووا! لەو زەمانەشەوە پێی دەڵێن: ئەبو عبداللەی عەدەوی (بەرەبابی سەیدنا عومەر) قورەیشی!

١٠. **قەتادە:** (٦٠ ـ ١١٨ ك / ٦٧٩ ـ ٧٣٨ ز) ئەبولخەتتاب قەتادەی كوڕی دەعامەی سدووسی، كوێرو گەڕو گوول! بەڵام پێشەوای زانایانی تەفسیرو فەرموودەوانی و شەرعناسیی.. پسپۆڕی زمانەوانی و فەرهەنگی نەسەبزانیی و دیوانی شیعری عەرەبی! نیشانەیەك لە گەورەیی خوا لە شت لەبەر كردندا ..

ئیمامی ئەحمەد دەڵێ: هەرگیزاو هەرگیز دووجاری فەرموودەیەك بۆ نەووتراوەتەوە، چونكە هەر بە یەكەمین بیستنی لەبەری دەكرد! دەڵێ: یەك جار سەحیفەكەی جابرم بۆ خوێندەوە لەبەری كردو كردیەوە بە بەڵگەی راوبۆچوونەكانی !

خۆی دەڵێ: قەت بە كەسێكم نەووتووە بۆم بڵێرەوە، هەرچیەكیشیان پێ ووتم: وا دڵم داوەتێ لە ناخمدا رووا وەو بیرم نەچۆتەوە..

لە هەموو تەفسیرەكانی ئەهلی سوونەتدا بۆچوونی قەتادە وەردەگیرێت و لە هەر شەش سەرچاوەی فەرموودەی ئەهلی سووننەتدا ریوایەتی قەتادە هەیە.

ئیمامی زەهەبی لە باسیدا دەڵێ: حافزی سەردەم، پێشەوای ئەهلی تەفسیرو فەرموودەوانان، قەتادەی بەسری، قوتابی سەیدنا ئەنەسی

کوڕی مالیك و ئەبوتوفەیل خوا لێیان رازی بێت لە تابعینیش سەعیدی کوڕی موسەییب و ئەبولعالیەو ئەبوعوسمانی نەهدی و زورارەی کوڕی ئەوفاو عیکرەمەو حەسەنی بەسری و ئیبنوسیرین و عەتاء و مەعازەو بشرو بەشیرو ئەبولشەعساء و سەدانی تر. قەتادە دەڵێ: دوازدە ساڵ قوتابی حەسەنی بەسری بووم، سێ ساڵی تەواو هەموو نوێژەکانی بەیانیم لە دوایەوە کردووە، شایانی ئەوەبوو ئەوەندە لە خزمەتیدا بمێنمەوە..

مامۆستای ئەییوبی سەختیانی و مەعمەرو ئەوزاعی و موسعیری کوڕی کودام و شوعبەو جەریری کوڕی حازم وئەبو عەوانەو ئەو چینەی زانایانی ئیسلام بوو.

بە کۆڕا(ئیجماع)ی زانایان قەتادە حوججەیەو بۆچوونی قبووڵە.. لەگەڵ ئەوەشدا کە دیدێکی قەدەریی تێدابووە، لەگەڵ ئەوەشدا وەکو ئیمامی زەهەبی دەڵێ: بەڵام کەسێك لە زانایانی ئیسلام نابینیت بە راستگۆو جێمتمانەو حافزو دەسپاکی نەزانێت.. بەڵکو خوای گەورە ئەم گومان باشیەی بۆ بکاتە مایەی لێبوردنی لەو بیدعەیەی کە هەر مەبەستی بە مەزن راگرتنی خوای میهرەبان بووە، ئێمە داوای لێبوردنی بۆ دەکەین و بە گومڕای دانانێین و ئومێدەوارین تۆبەی کردبێت و لێی وەرگیرابێت[١]..

---

[١] قەتادە نکوولی لەوە دەکرد کە هەموو رزقێك خوا دابێتی .. دەیفەرموو: حەرام رزقی خوایی نیەو عەبد بە سەرپێچی پچرپوێتی!

له زانستی راجوێییدا[1] ئەوەندە شارەزابوو، حەسەنی بەسری پرسی پێ دەكردەوە.. لە پیرییدا لێیان پرسی بۆچی رای خۆت لە مەسەلە شەرعیەكاندا نادەیت؟ فەرمووی: چل ساڵە هیچ شتێكم لە بۆچوونی خۆمەوە نەووتووە..

مەعمەر دەیفەرموو: كەسم لە زوهری و قەتادەو حەمماد زاناتر نەدیووە..

زیرەكی قەتادە وەكو موعجیزە وابووە، وەكو كۆمپیوتەر هەرچی تێدا تۆمار كراوە پاراستوێتی و هەر ساتێك وویستبێتی هێناوێنتیەوە پێشیێ! دەڵێ: یەك ئایەت نەماوە لە قورئاندا زانیاریەكم دەربارەی نەبیستبێت.. سەیر ئەوەیە ئەم زانا بەرێزە ئەوەندە لەش سووك بووە كە هیچ فەرموودەیەكی بە بێ دەستنوێژ نەگێڕاوەتەوە! هەموو هەفتەیەك خەتمێكی قورئانی دەكرد..

لە هەمووان سەیر تر ئەوەیە كە خەڵكێك لە شام لەسەر دێڕە شیعرێك یان لە یەمەن لەسەر نەسەبی كەسێك رایان جیاواز دەبوو، نامەیان بۆ قەتادە دەنارد كە وەڵامە راستەكەی چییە!!

لە لەفزی گێڕانەوەدا موراعاتی دادپەروەریی و راستگۆیی دەكرد، ئەوەی بۆ خۆییان باس كردووە فەرموویەتی:(حَدَّثنا) ئەوەی بیستوێتی فەرموویەتی:(حَدَّث).

سەمورەی كوڕی شەوزب دەڵێ: سابیت پیاوی خواپەرستییە، خۆ لە حەرام پاراستن قابیلی ئیبنوسیرینە، زاهدێتی سیمای مالیكی كوڕی

---

[1] علم الاختلاف : بریتی بوو لە : یەكەم: زانینی راوبۆچوونی زاناكان لە كێشە جیاوازەكان. دووەم: زانینی بەڵگەی هەر لایەكیان. سێیەم: زانینی هێزو لاوازی بەڵگەكان و چۆنیەتی ئیستیدلال پێكردنیان.. بەشێك لەو زانستە لەم سەردەمەدا پێی دەوترێت: (الفقه المقارن)..

دینارەو زانستی شەرعی وا لە لای حەسەنی بەسری و قەتادەش خوا دایناوە بۆ لەبەرکردن و پاراستنی زانستی..

قەتادە بە قوتابیەکانی خۆی دەوت: توندڕەو مەبن، بە خۆتان سەرسام مەبن، بۆ خوا بێ هەواوفیزبن، بزانن خوای گەورە چۆن بەرزتان دەکاتەوە..

ئەم پایەبەرزەی ئەهلی سووننەت لە واسیت لە عێراق کۆچی دوایی کرد ئەو شارەی ئێستا ئەهلی سووننەتی تێدا غەریبە..

١١- **ئیمام جەعفەری سادق:** (٨٠ - ١٤٨ ك / ٦٩٩ - ٧٦٨ ز) جەعفەری کوڕی محمدی کوڕی ئیمام زەینولعابدینی کوڕی ئیمامی حوسەین شەهیدی کەربەلا.. ئیمامی شەشەمی شیعەیە، کوڕی ئیمامی باقرو باوکی ئیمام موسای کازمە..

دایکی ئوم فەروەیە، کە کچی قاسمی کوڕی محمدی کوڕی سەیدنا ئەبوبەکری سددیقە خوا لێی رازی بێت دایکی ئوم فەروەش ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکرە خوا لێی رازی بێت.. یەعنی ئیمامی جەعفەر لە بەرەبابی دایکیەوە لە دوو کەسی بەرێزی خانەوادەی سەیدنا ئەبوبەکرەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە.. لەبەر ئەمەیە ئیمامی جەعفەر دەڵێ: (وَلَدَني ابوبكر مَرَّتين) واتە دووجار لە ئەبوبەکرەوە لەدایکبووم..

ساڵی ٨٠ ك لە دایکبووە.. لەبەر ئەوەی هەرگیز درۆی لێ نەبیستراوە ئەو نازناوی (صادق) واتە راستگۆی بەسەردا بڕاوە..

یەکێکە لە شەرعناسانی تابعین و قوتابیانی یاوەرانی وەکو سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك و سەیدنا سەهلی کوڕی سەعدی ساعیدی خوا

لێییان رازی بێت.. بەهێزترین سەنەدی ریوایەتەكانی لە باوك و باپیریەوەیەتی كە هەموویان جێمتمانەن.. لە مامۆستاكانی تری لە تابعین: عەتائی كوڕی ئەبو رەباح و زوهری و عوروەو عیكرەمەو محمدی كوڕی مونكەدیرو عبداللەی كوڕی ئەبو رافیع و باپیرە قاسمی كوڕی محمدی كوڕی سەیدنا ئەبوبەكری سددیق.. ئەمانەش هەموو جێ متمانەو شەرعناسانی تابعینن..

لە قوتابیەكانیشی: یەحیای كوڕی سەعیدی ئەنساری قەتتان و یەزیدی كوڕی عبداللەی لەیسی و ئەییوبی سەختیانی و ئیمامی مالیك و سوفیانی سەوری و سوفیانی كوڕی عویەینەو شوعبەو محمدی كوڕی سابیتی بەنانی و ئیمامی ئەبو حەنیفە.. كە هەموویان جێ متمانەو شەرعناسی تابعین و تابیعی تابیعینن..

ئیمامی موسلیم و ئەبوداوودو ترمزی و نەسائی و ئیبنوماجە ریوایەتیان لێوە وەرگرتووە..

هیاجی كوڕی بوستامی تەمیمی كە قوتابی ئیمامی جەعفەر بوو، باس لە سەخاوەتی ئیمام دەكات دەڵێ: ئەوەندەی هەیبوو دەیبەخشی، تەنانەت بەشی ماڵ و منداڵەكەی خۆی نەدەمایەوە.. كە داوەری دوو لایەنی ناكۆكی دەكرد، لە ماڵ و سامانی خۆی قەرەبووی دەكردنەوەو رێكی دەخستنەوە!!

فەرمایشتەكانی هەموو حیكمەت بوون.. لەوانە:

ـ (چاكە بە سێ سیفەت تەواو دەبێت: بە خێرا ئەنجامدانی ، بە بچووك بینینی، بە پەنهان كردنی)..

ـ ( ئەوی قەناعەت بەوە دەكات كە هەیەتی، بەسی دەبێت.. ئەوی چاوی لە ماڵی خەڵكی بێت بە هەژاریی سەر دەنێتەوە! ئەوی تێكەڵ

بە زانایان بێت بەڕێز دەبێت، ئەوی تێکەڵ بە گەمژەو گەمبوڵان بێت سووك دەبێت)..

جارێك لە کۆڕی ئەبو جەعفەری مەنسووردا بوو، مێشێك ئەبو جەعفەری زۆر ئیزعاج کرد، هەر دەری دەکردو دەهاتەوە، مەنسوور لە ئیمام جەعفەری پرسی: ئەریٚ خوا مێشی بۆچی دروست کردووە؟ ئیمام فەرمووی: بۆ ئەوەی ستەمکاران زەلیل کات..

ئیمامی ئیبنوحەجەر دەربارەی دەڵێ:(أبو عبد الله المعروف بالصادق فقيه صدوق)[1] واتە: ئەبوعەبدوڵلای راستگۆ شەرعناسێکی راستوێژە..

ئەبوحاتەمی رازی دەڵێ: (متمانە پێکراوە، لەو جۆرە نیە لێی بپرسرێت)[2].

ئیمامی ئیبنوتەیمیە دەرهەقی دەڵێ: جەعفەری کوڕی محمد بە کۆڕا (ئیجماع)ی ئەهلی سوونندت لە پێشەوایانی دینە[3]..

شیعەو گێلەسوونی قسەیەك بڵاو دەکەنەوە کە گوایە ئیمامی ئەبو حەنیفە دووساڵ دەرسی لای ئیمام جەعفەر خوێندووەو فەرموویەتی: (لولا سنتان لهلك النعمان) واتە ئەگەر ئەو دووساڵە نەبوایە ئەبو حەنیفە بە هیلاك دەچوو! هەروەها گوایە هەموو زانستیەکانی لەو بەڕێزەوە وەرگرتووە، لەبەر ئەوەی ئەمیش ئیمامی سیٚ پێشەواکەی ترە، دەی کەوابێت ئیمام جەعفەر لە هەمووان

---

[1] الحافظ ابن حجر العسقلاني : تقريب التهذيب / بـ١ ل١٤١ .

[2] ابوحاتم : الجرح والتعديل ٤٨٧/٢ . واتە هی ئەوە نیە بەدوویدا بچیتەوەو لێی دڵنیا بیت کە جیٚ متمانەیە..

[3] ابن تيميه : المنهاج ٢٤٥/٢ .. سەیری ئەو مەتحەو هەڵوێستی شیعەی نەگبەت بکە کە هەمیشە وا بڵاو دەکەنەوە کە ئیمامی ئیبنوتەیمیە دژی ئیمامی جەعفەر قسەی کردووە.. لەعنەت لە درۆزن..

مەزنترەو شایانترە شوێنی كەوین.. ئەمە هەم درۆیە هەم گێل كەززابییە، هەم بە دەردی ئێرانی دەڵێن: :كلاَو لەسەر نانە!:

یەكەم: ئیمامی جەعفەرو ئیمامی ئەبو حەنیفە لە ساڵی ٨٠ ك كۆچیدا لە دایكبوون و ئیمامی ئەبو حەنیفە ساڵی ١٥٠ ك دوو ساڵ دوای ئیمامی جەعفەر كۆچی دوایی كردووە.. كەوابوو هەردووكیان زانای هاوشانی یەكن و دەشێت ئیمامی ئەبو حەنیفە بەشێكی لە زانستی لە ئیمامی جەعفەرەوە وەرگرتبێت، ئەمەش لە نێوان زانایاندا زۆرە وەكو ئیمامی ئیبنوتەیمییەو ئیمامی زەهەبی.. یان ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد كە هاودەنگی كۆڕی یەكتریی بوون..

دووەم: ریوایاتی شیعە وا دەناسێنن كە ئیمامی ئەبو حەنیفە دوژمنی ئیمامی جەعفەر بووە[1]. كە واش نیە.. بەلاَم خۆ دیارە ئیمامی جەعفەر زۆر دژی رەئی و قیاس بووەو ئیمامی ئەبو حەنیفەش مەزهەبەكەی لەسەر ئەو دوانەیە.. ئیمامی مالیك و شافیعی و ئەحمەدیش دوورن لە ئوسوڵی مەزهەبییانەی ئیمامی ئەبو حەنیفەو لە هیچ شتێكدا نەكەوتوونەتە ژێر كاریگەری ئەوەوە..

سێیەم: هەرچی لاپەڕەی مێژووی ئەو سەردەمە هەیە شایەتی ئەوە دەدات كە مامۆستای هەرە گەورەو كاریگەریی ئیمامی ئەبو حەنیفە حەممادی كوڕی ئەبو سولەیمانە كە قوتابی ئیبراهیمی نەخەعییەو ئەمیش قوتابی عەلقەمەی كوڕی ئەسوەدەو عەلقەمەش قوتابی سەیدنا عبداللەی كوڕی مەسعوودە خوا لێی رازی بێت.. مامۆستای دووەمی ئیمامی ئەبو حەنیفە عەتائی كوڕی ئەبو رەباحە.. لە هیچ

---

[1] بڕوانە: أصول الكافي ١/ ٣٩٢- ٣٩٣.

شوێنێکدا یەك ریوایەت نیە ئەوە بسەلمێنێت کە ئیمامی ئەبو حەنیفە یەك راوبۆچوونی ئیمامی جەعفەری وەرگرتبێت، لەگەڵ ئەوەشدا کە مەتحی جوانی کردووە، بەوەی کە شەرعناسترین زانایە..

چوارەم: ئەگەر لەبەر زۆربڵێیی ئەوەمان وەرگرت کە چوار مەزهەبەکەی ئێمە لە ئیمامی جەعفەرەوە هاتووە، ئێ باشە وەکو ئێوە لە ئیمام موساتانەوە وەرگرتووە، ئێمەش لە قوتابیەکی تریەوەمان بە بەڵگەوە وەرگرتووە.. ئیتر ئاو بێنەو قاچت بۆ دەستنوێژ بشۆ..

١٢- **ئیمامی ئەوزاعی:** (٨٨ - ١٥٧ ك / ٧٠٧ - ٧٧٤ ز) فەرموودەوانی شەرعناس، پارێزەری ماڤ ئەهلی کیتاب و موسوڵمان، موفتی گەورەی شام عبدالرحمانی کوڕی عەمری ئەوزاعی، لەدایکبووی شاری بەعەلبەکی لوبنان و گۆشکراوی شام.. قوتابی نەجیبزادەی زانست.. چووە بەسرەو زانستی قەتادەی وەرگرت، چووە کوفەو زانستی ئیمامی شەعبی وەرگرت کە لە پێنج سەد یاوەرەوە دینەکەی وەرگرتبوو.. چووە مەککەو زانستی عەتائی کوڕی ئەبو رەباحی وەرگرت، چووە مەدینەو زانستی نافیع و زوهری وەرگرت، هاتەوە شام و گوڵە گەنمەکانی مەحکوولیشی هەموو کۆکردەوە.. ئەم گەشتەی بردیە ئاستی ئیمامی مالیك و سوفیانی سەوری و عبداللەی کوڕی موبارەك بۆیە پەیوەندی بە هەر سێکیانەوە هەبوو!

ئاوا بووە سەر مەزهەبێکی سەربەخۆی فەرموودەوانی و شەرعناسیی، بەڵام قوتابیەکانی بۆچوونەکانیان کۆنەکردەوەو مەزهەبی ئەمیش وەکو مەزهەبی لەیسی کوڕی سەعد پووکایەوە، تەنها ئەو رایانەی ماون کە خەڵکانی تر ئیستیدلالیان پێ کردووە..

ئیمامی ئەوزاعی جێمتمانەی هەموو فەرموودەوانانی ئەهلی سوونەت و جەماعەتە، بوخاری و موسلیم و ئەبوداوودو نەسائی و ترمزی و ئیبنوماجەو داریمی و دارەقوتنی و ئیمامی ئەحمەدو محمدی كوڕی حەسەنی شەیبانی و تەبەریی و داوودی زاهیریی و ئەوانی تر لێیانەوە گێڕاوەتەوە..

كاتێك مەسیحیەكانی جەبەل لوبنان شۆڕشیان دژی ساڵحی كوڕی عەلی والی عەبباسی ڕاگەیاندو كەوتنە كوشتنی ئەو گوندنشینانەی لێیانەوە نزیكبوون، ساڵحیش پەیمانی دا تەفروتوونایان كات، هاتە سەریان و ئەوەی بەشداری شەڕیشی نەكردبوو لە جێ و ڕێی خۆیان دەری كردن و زیانی لێدان.. ئیمامی ئەوزاعی كە بیستی چووە لای والی و پێی ووت: ئەوانە بە پێی شەرعی خوا ئەمانیان لە ووڵاتی خۆیاندا دراوەتێ، ناهەقییە سزای تاوانی كەسانێك بەسەر هەموویاندا بدرێت..

خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ الأنعام/١٦٤ واتە: گوناحی كەس نادرێت بەسەر كەسێكی تردا.. پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (مَن ظلَمَ مُعَاهِداً أو كَلَّفَهُ فَوقَ طاقَتِهِ فأنَا حَجيجُهُ) واتە: هەر كەسێك ستەم لە هاوپەیمانێك بكات یان زیاد لە تواناى خۆى بەسەردا بدات، ئەوە من لە دادگای قیامەتدا وەك تەرەف بەرامبەری ڕادەوەستمەوە.. بەردەوامیش بوو لەسەر سەندنەوەی مافی ئەو مەسیحیانەو گێڕانەوەیان بۆ جێ و ڕێی خۆیان و قەرەبوو كردنەوەیان لە بەیتولمال.. كۆڵی نەدا تا قەناعەتی بە والی كردو هەموویانی هێنایەوە جێی خۆیان..

ئەم زانا بەڕێزە لە ١٥٧ك/٧٧٤ لە بەیرووت كۆچی دوایی كردووە، ئێستاش كۆلیجی ئیمامی ئەوزاعی لە بەیرووت بە ناوی ئەوەوەیە كە

چەند قوتابیەكی بەڕێزی كورد لەوێ بڕوانامەیان وەرگرتووە.. والحمد لله..

١٣- **لەیسی كوڕی سەعد:** (٩٤ - ١٧٥ ك / ٧١٣ - ٧٩٥ ز) شێخی ئیسلام و حافزی مەزنی میسر لەیسی كوڕی سەعد كوڕی عبدالرحمان.. جێمتمانەی فەرموودەوانان كە خاوەن شەش سەحیحەكەی ئەهلی سوونەت دەیان فەرموودەیان لێوە ریوایەت كردووە.. لە میسر لەدایكبووەو زانستی لە خزمەت پێشەوایانی ئیسلام وەكو: عەتاء و ئەبو مولەیكەو زوهری و سەعیدی مەقبەریی و ئەبوزوبەیری مەككی و ئەوانە خوێندووە..

ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: لەیس لە مالیك زاناتر بوو بەڵام قوتابی نەبوو مەزهەبەكەی لەخۆ بگرن و زانستەكەی بڵاوكەنەوە..

ئیمامی ئەحمەد دەیفەرموو: لەیس زۆر زانایە، جێمتمانەیە، فەرموودەكانی راستن..

خۆی دەڵێ: ساڵی ١١٣ چوومە خزمەتی نافیع لە مەككە فەرمووی تەمەنت چەندە ؟ ووتم: بیست ساڵ. فەرمووی: ریشت لە چل ساڵان دەچێت..

رۆژێك قوتابیەكانی پێیان ووت: جاری وا هەیە فەرموودەیەكمان پێ دەڵێیت لە كتێبەكانتدا نیە. فەرمووی: ئەوەی لە بیروهۆشمدایەو نەخراوەتە سەر تیانووس زۆر لەوە زیاترە كە نوسراوەتەوە.. ئەگەر هەمووی بنوسرایاتەوەو عارەبانەیەك نەیدەگرت..

فەرموودەكانی یەكسەر لە یەكێكی جێمتمانەی وەكو هیشامی كوڕی عورەوەوە وەردەگرت ئەمیش لە دایكیەوە كە ئەسمائی كچی

سەیدنا ئەبوبەکری سددیقە خوا لێیان رازی بێت.. یان یەکسەر لە سەعیدی مەقبەریی، ئەویش لە باوکیەوەو ئەمیش لە سەیدنا ئەبوهورەیرەوە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕایەوە.. دەیان ریوایەتی تری ئاوا کە لە فەرموودەوانیدا بە ناوی ئەسانیدی لەیسەوە ناوبانگیان دەرکردووە.. جا بزانە چ گەورەییەکە کە تا رۆژی قیامەت ناوی ئەم زانا بەڕێزە بەو سەنەدانەوەیە!!

لەیس حەزی بەسەرخستنی فەرموودەبوو، نەیدەهێشت کەس راوبۆچوونی شەرعناسان لە بەرامبەریدا بخاتەڕوو، ئەوەندەش کاریگەربوو دەستە گومڕاو لادەدەرەکان کۆڕی گەورەیان پێ نەدەگیرا.. هەرچەندە ئەم زۆر لە راجوێیی و ناکۆکی بەدووربوو، لە هەشتا ساڵیدا فەرمووی: تەمەنم بووە بە هەشتاو لەگەڵ بیدعەچییەکدا نەکەوتوومەتە موجادەلەوە..

کە گەڕایەوە میسرو زاناو سیاسەتمەدارو عەوامی میسر دەوریان لێدا، ناچاربوو رۆژەکەی بکات بە چوار بەشەوە، بەشێك بۆ ئاراستەی حاکم و قازی وولات تا ئاگای لە داوەریی خەڵکی بێت، بەشێکی بۆ قوتابی و دەرس ووتنەوەو بەشێکی بۆ ئەهلی بازاڕ چونکە خۆشی بازرگانێکی گەورەبوو، بەشێکی تریشی بۆ عەوامی خەڵکی و پرسیارەکانیان.. بەردەوام ئەبو جەعفەری مەنسوور ـ کە خەلیفە بوو- داوای لێ دەکرد ببێتە والی میسر، بەڵام ئەم هەر رەفزی کردو هیچ بەرپرسێتیەکی بۆ وەرنەگرتن.. جارێکیان ئەبو جەعفەری بانگی کردو لێی پرسی بۆچی وەریناگریت؟ فەرمووی: من کابرایەکی موالیم و بێ کەسم.. والیێتیش کەسی پشت ئەستووری دەوێت، ئەبو جەعفەری ووتی: ناتەوێت بیکەیت دەنا بە منەوە بەهێز دەبیت.. ئینجا پێی

ووت: دەی باشە پیاوێکی باشی وەکو خۆت و بە دەسەڵاتم بۆ هەڵدە..
فەرمووی: عوسمانی کوڕی حەکەمی جوزامی پیاوچاکیشەو خاوەن عەشرەتیشە.. کە عوسمان بیستیەوە، سوێندی خوارد تا ماوە قسە لەگەڵ لەیس نەکاتەوە!!

خوای گەورە سامان و دەوڵەمەندیەکی زۆری بە ئیمامی لەیس بەخشیبوو، چەندی زانست پێدابوو دوو ئەوەندەی سەروەت و سامان پێدابوو..

محمدی کوڕی رومح دەڵێ: واریداتی ساڵانەی هەشتا هەزار دینار دەبوو، کەچی یەك ساڵ زەکاتی لێ نەدا!! چونکە نەدەمایەوە تا ساڵی بەسەردا تێپەڕێت! هەمووی دەبەخشی..

ساڵی سەد دیناری بەردەوامی بۆ ئیمامی مالیك بڕیبۆوەو لە میسرەوە بەردەوام بۆ مەدینە بۆی دەنارد، ئینجا کردی بە هەزار دینار، هەزار دیناریشی ساڵانە دەنارد بۆ لەیسی کوڕی لەهیعە، هەزاریش بۆ مەنسووری کوڕی عەممار، جاریەیەکیش لەو کاتانەدا لە لای بوو سێ سەد دیناری دا بەویش..

کە ئیمامی مالیك کچەکەی دا بەشوو جوابی بۆ لەیس نارد (عەسفەر)ی بۆ بنێرێت، بۆ رەنگ کردنی پۆشاك، سی باری بۆ ناردبوو، دوو باری بەکار هێناو باقیەکەی تری فرۆشتەوەو کردیە مەسرووفی ئاهەنگی بەشوودانەکە..

ماڵی ئیبنو لەهیعە سووتا هەزار دیناری بۆ نارد.. ژنێك داوای قاپێك هەنگوینی لێکرد، تەنەکەیەکی بۆ پێچایەوە..

سەخاوەتی ئەم زانا بەرزە گەیشتبووە ئەوەی کە زستانان دیوەخانی تێرکردنی خەڵکی هەبوو کە هەموو رۆژێك رۆنی مانگاو هەنگوینی دەدانێ و هاوینانیش بادەمی کوتراوو شەکر..

عبداللەی کوڕی سالح دەڵێ: بیست ساڵ لە خزمەتی لەیسدابووم، نە نیوەڕۆ نە شێوان ژەمێکی خواردنی بە بێ خەڵکی نەخوارد.. بۆیە کە کۆچی دوایی کرد هەموو خەڵکی میسر بۆی دەگریان.. خالیدی کوڕی عبدالسلامی سەدەفی دەڵێ: لە خزمەت باوکمدا بەشداری جەنازەکەی لەیسمان کرد، هەرچی کەسێکم دەدی دەگریا، هەر یەکە پرسەی لەوی تر دەکرد، کەس نەیدەزانی ماڵە کۆست کەوتووەکە کامەیە، ووتم: ئەرێ بابە دەڵێی یەك یەکی ئەم خەڵکە خاوەن جەنازەکەن؟ فەرمووی: بەڵێ هەر وایە کوڕم، پیاوی وا نابینرێتەوە..

١٤ـ **مەکحوول :** (٩٧ ـ ١٦١ ك / ٧١٦ ـ ٧٨١ ز) ئیمامی مەکحوولی کابولی ناسراو بە هوزەلی ئەهلی قورئان و خواناسیی، فەرموودەوان، شەرعناس، ئەستێڵکی زانست.. لە کابول لەدایکبووە.. بۆ خزمەتکاری گەێنرایە میسرو بە ئافرەتێك فرۆشرا، لەگەڵ دەرکەوتنی سیمای نەجابەت و بلیمەتی و زیرەکی ژنەکە بۆ زانست وەرگرتن ئازادی کرد.. مەکحوول دەڵێ: کە بۆ وەرگرتنی فەرموودەو شەرع کەوتمە کار واناژانم زانا لە میسردا مابووبێت بە خزمەتی نەگەیشتبووبێتم و هەرچی لابووە لێمەوە وەرنەگرتبێت.. ئینجا چوومە عێراق و زانا بە زانای گەڕام تا زانستی ئەوێشم وەرگرت، پاشان بۆ مەدینە.. لەوێش بە خزمەت هەموو ئەو زانایانە گەیشتم کە پێم وایە فەرموودەیەکیان لایەو من

لەبەرم نەكردووە.. زانای ئەوێشم تەواو كردن، ئینجا چوومە شام و لە بێژنگمدا، هەرچیم كەم بوو لەوێ تەواوم كرد..

پاش ئەم گەشتەی تەمەن لە دیمەشق جێگیربوو، لە هەموو شامدا لەو زاناتری لێ نەبوو.. لە جیهانی ئەو سەردەمەی ئیسلامیشدا مەكحوول بووە یەك لە چوار زانای هەرە گەورەی ئوممەتی موسوڵمان ! لەوێش مایەوە تا ساڵی ١١٢ك كۆچی دوایی كرد رحمەالله..

مەكحوول لە گەشتی زانستیدا چۆتە خزمەت سەیدنا ئیبنوعومەرو سەیدنا ئەنەسی كوڕی مالیك و ریوایەتی سەیدنا سەعدی كوڕی ئەبووەققاس و كۆمەڵێكی لە یاوەرانەوە نەقڵ كردووە وەكو خاتوو عائیشەو ئوم ئەیمەن و سەیدنا ئوبەی كوڕی كەعب و سەوەبان و عوبادەی كوڕی سامیت و ئوم ئەیمەن وئەو بەرێزانە بێ ئەوەی بە خزمەتیان گەیشتبێت.. لە تابعینیش بۆتە قوتابی ئەبو موسلیمی خەولانی و مەسرووق و سەعیدی كوڕی موسەییب و شەعبی و شورەیحی قازی و ئەو چینەی زانایان..

بوو بەو یەكە زانایەی كە ئیمامی زوهری دەیفەرموو: زانست وا لای چوار كەس: سەعیدی كوڕی موسەییب لە مەدینە، شەعبی لە مەككە، حەسەن لە بەسرەو مەكحوولیش لە شام..

سەعیدی كوڕی عبدالعەزیز دەیفەرموو: مەكحوول لە زوهری زاناترە..

كە وەڵامی پرسیاری دەدایەوە سەرەتا دەیووت: لا حول ولا قوة الا بالله ئینجا دەیفەرموو: وەڵامەكەت بە پێی بۆچوونی فلان زانا ئاوایەو بە پێی بۆچوونی فیسار زانا ئاوایە، تا خاوەن پرسیار خۆی وەڵامی ئەو زانایانە وەرگرێت، رای خۆی نەدەدا مەگەر پێیان بدایا.. لەبەر ئەوەی

کەسێکی قسەخۆشیش بوو بۆ زۆرینەی وەڵامەکان بە فارسی دەیفەرموو: نەمی دانەم..

لەبەر ئەوەی هەموو خاوەن دیدو رێچکە جیاوازەکان دەهاتنە کۆڕی مەکحوول و ئەویش رووی لەگەڵ هەمواندا خۆشبوو، لەوانە غەیلانی دیمەشقی، لەمەوە هەندێك زانا دژی هەڵوێستی مەکحوول دەوەستانەوەو بە دەستەی (قەدەریی) یان هەژمارد دەکرد. بۆیە کەسایەتییان لاواز دەکرد.. هەرچەندە دەیانی وەکو سەعیدی کوڕی عبدالعزیز لە ناو خەڵکیدا دەوەستایەوەو بەرگریی لێ دەکردو ئەوەی بە تۆمەتبار کردنی سیاسی دەدایە قەڵەم..

ئیمامی ئەوزاعی دەڵێ: بیستمان کە دوو زانای تابعین قسە لەسەر قەدەر دەکەن: حەسەنی بەسریی و مەکحوول کە بە دوویدا چووینەوە، وا نەبوو، خۆشیان بیستبوویانەوەو بەخۆیاندا چووبوونەوە..

لە تەقواو خواناسیدابوو دەیفەرموو: بەرەو ئیعدامم ببەن پێم خۆشترە وەك لەوەی بمکەنە داوەر، بمکەنە داوەر پێم خۆشترە وەك لەوەی بمکەنە خەزێنەداری بەیتولمال..

هەموو جارێك بە خەڵکی مەجلیسی خۆی دەووت: بە چ روویەکەوە دەچنەوە حوزوری خوای گەورە، هانیدان بۆ رێ و جێییەك، هەوڵ بۆدانیتان ئیهمال کرد، هۆشداریی رێی شەیتان و دۆزەخی دانێ، کەچی خۆی لێ ناپارێزن و ئەو دەگرنەبەر..

١٥- <u>**سوفیانی سەوری:**</u> (٩٧ ـ ١٦١ ك / ٧١٦ ـ ٧٨١ ز) ئیمامی زەهەبی لە وەسفیدا دەڵێ: شێخی ئیسلام، پێشەوای قورئان خوێنان، زانای موجتەهید، سەروەری زانا کاراکانی سەردەمی خۆی، خاوەنی کتێبی

(موسەننیفولجامیع) ئەبوعبدالله سوفیانی كوڕی سەعیدی سەوری تەمیمی موزەڕی كە نەسەبی دەگاتەوە بە سەیدنا ئیسماعیل.. سەوری ناوی هۆزی باپیرانێتی و خۆی كووفییە.. ئەمە ئەو سوفیانەیە كە پێشەوایان شوعبەو سوفیانی كوڕی عویەینەو یەحیای كوڕی مەعین پێیان دەووت ئەمیرولموئمینینی فەرموودەوانی..

ئەم دین و شەرعەی لە شەش سەد زاناو شەرعناسەوە وەرگرتووە كە هەیانە یاوەرە وەكو سەیدنا ئەبوهورەیرەو جەریری كوڕی عبداللەو ئیبنوعەبباس و ئەوانە خوا لێیان رازی بێت، هەشیانە پێشەوایانی تابعینن، وەكو: ئیبراهیمی كوڕی عبدالاعلی و ئیبراهیمی كوڕی عوقبەو ئەسوەدی كوڕی قەیس و ئیمام جەعفەری سادق و حەبیبی كوڕی ئەبو سابیت و حەممادی كوڕی ئەبوسولەیمان.

ئەمما ئەوانەی زانستیان لێوە وەرگرتووەو ریوایەتیان لێوە كردووە، ئەوە ئیمامی ئیبنولجەوزی دەڵێ: لە بیست هەزار كەس زیاترن! لەوانە: ئیمامی ئەوزاعی و ئیمامی ئەبوحەنیفەو ئەعمەش و ئیبنوعللییەو عبداللەی كوڕی موبارەك و عەلی كوڕی حەفسی مەدائینی و فوزەیلی كوڕی عیازو ئەوانە..

زرنگ وووریاییەكەی وای لێكرد هەر بە منداڵی بكەوێتە وەرگرتنی زانستی گەورەكان.. كە ئەبو ئیسحاقی سوبەیعی لە كۆڕی زانستدا بەو منداڵیەیەوە دەیبینی دەیفەرموو: ﴿وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحُكۡمَ صَبِيّٗا﴾مریم/١٢ ..

سوفیانی سەوری دەربارەی سەردەمی منداڵیی و دەرس خوێندنی دەڵێ: شتێكم لەبەر نەكردوە ئەم دڵ و هۆشەم بۆمیان نەپاراستبێت!

ئەمما خواناسیی وپیاوچاكیەكەی، كە پلەوپایەیەو فەزڵی خوایە دەیبەخشێتە خاوەن هیممەتەكان.. بڕوانن دەربارەی چۆن دەڵێ: هەر

فەرموودەیەكی پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم پێ گەیشتبێت لەخۆمدا تەتبیق كردووە با جارێكیش بووبێت..

ئیبنووەهەب دەڵێ: جارێك دوای نوێژی مەغریب سوفیانی سەوریم بینی چووە سوجدە، هەر هەڵنەستایەوە تا بانگی عیشایدا!!

بیشری حافی دەیفەرموو: سوفیانی سەوری لە زەمانی خۆیدا وەكو ئەبوبەكرو عومەر بوو لە زەمانی خۆیاندا..

عبداللەی كوڕی موبارەك دەیفەرموو: زانستیم لە هەزارو سەد مامۆستاوە وەرگرتووە، كەسیانم پێ مەزنتر نەبووە لە سوفیانی سەوری، كەس وەكو ئەو شارەزای حەڵاڵ و حەرام نەبوو..

١٦ـ **سوفیانی كوڕی عویەینە:** (١٠٧ ـ ١٩٦ ك / ٧٢٧ ـ ٨١٦ ز) زاهیدو خواناس، فەرموودەوانی شەرعناس پێشەوای گەورە كە فەرموودەوانان لەسەر راستی ریوایەتەكانی رێكن و زانایانی تابعین شایەتی زانست و راستگۆیی بۆ دەدەن: سوفیانی كوڕی عویەینەی كوڕی ئەبوعیمرانی هیلالی لە ١٠٧ ك لە كووفە لەدایكبوو.. قوتابی نەجیبی ئیمامی زوهری و ئەبوئیسحاقی سوبەیعی و عەمری كوڕی دینارو ئەبوززینادو عاسیمی كوڕی ئەبونەجوودی قورئان خوێن و ئەعمەش و عبداللەیكی كوڕی عومەیرو محمدی كوڕی مونكەدیرو ئەییوبی سەختیانی و مەنسووری كوڕی موعتەمیرو حەمیدی تەویل و یونسی كوڕی عوبێدو شوعبەو دەیانی تر.. مامۆستای ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و محمدی كوڕی ئیسحاق و ئیبنوجورەیج و زوبەیری كوڕی بەككارو یەحیای كوڕی ئەكتەم و سەدانی دیكە..

لە چواردە ساڵیەوە بە خزمەت سەدان زانا گەیشت، تا خۆی بووە ئەو ئاگرەی لەسەر لوتکەی چیا کراوەتەوە.. ئیمامی زەهەبی دەرهەقی دەڵێ: ئەمە ئەو زانایەیە کە باپیرو کورو کوڕەزا دەرسیان لا خوێندووە! کە خەڵکانێکی زۆر خۆیان بۆ حەج ئامادە دەکرد بەو هیوایەی لەوێ بچنە خزمەت سوفیانی کوڕی عویەینە.. نموونەی زاناو پێشەوای زاهیدان بوو..

خۆی و پێنج برای تری بوونە فەرموودەوان ..

عبداللەی کوڕی وەهەب دەیفەرموو: کەسم نەدیووە لە تەفسیردا بەقەدەر سوفیان شارەزابێت.. ئیمامی ئەحمەدیش دەیفەرموو: کەسم نەدی بە قەدەر سوفیان لە سونەتدا شارەزابێت.. وەکیعیش دەڵێ: شەرعناسییمان هەر لە سوفیانەوە وەرگرت..

ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: ئەگەر مالیك و سوفیان نەبوونایە زانستی شەرعی لە مەدینە نەدەپارێزرا.. هەروەها دەیفەرموو: ئوسوڵی زانست سەدو پەنجاوقسوور فەرموودەیە تەنها شەشیان لای سوفیان نەبوو..

حەممادی کوڕی زەید دەڵێ: سوفیانم لە ئاڵقەی دەرسی عەمری کوڕی دیناردا دەبینی مێردمنداڵێك بوو هێشتا پرچییان بۆ نەتاشیبوو!

چووە کۆڕی دەرسی ئیمامی زوهری و پرسیاری کرد، دەریان کردە دەرەوە، لە بەر دەرگای مزگەوتەکەوە گوێی لە دەرسەکە گرت، کە ئیمامی زوهری بینی فەرمووی بیهێننەوە ژوورەوە..

لە کۆڕی عبدالکەریمی جەزەریدا دادەنیشت و دەیپرسی، ئەویش بە گەورەکانی دەوت: بڕواننە ئەو منداڵە چەند پرسیاری هەیەو شەرم ناکات دەپرسێت.. ئەدی ئێوە بۆچی ناپرسن؟

ئەحمەدی کوڕی عبداللەی عیجلی دەڵێ: سوفیانی کوڕی عویەینە لە دوو ساڵیەوە قورئانی خوێندو لە حەوت ساڵیەوە فەرموودەی لەبەر کرد! لەگەڵ یەکەمین دەرس ووتنەوەیدا حەوت هەزار فەرموودەی لەبەربوو..

- لەگەڵ ئەم پلەو ناوداییەیدا نموونەی زاهدێتی بوو.. حەرمەلەی کوڕی یەحیا دەڵێ: ڕۆژێك سوفیانی کوڕی عویەینە دەستی گرتم و لە قۆڵی جببەکەیدا نانێکی جۆی دەرهێناو فەرمووی: گوێ بە قسەی خەڵك مەدە.. بە خوا ئەوە شەست دانە ساڵە خۆراکی من نانی جۆیە..

لە پەندو ئامۆژگاریەکانی:

- ( هەر کەس ئەقڵی زیادی کرد رزقی کەم دەکات).
- هەر کەس گوناحباریەکەی بە هۆی حەزو ئارەزوویەوە بووبێت ئومێدی لێخۆشبوونی هەیە، ئەمما ئەو کەسەی گوناحەکانی بە هۆی لووت بەرزیەوەیە بێت، مەترسی ئەوەی لێ دەکرێت دوورخرێتەوە لە ڕەحمەتی خوا، چونکە گوناحی سەیدنا ئادەم کە بە هۆی حەزی خواردنیەوە بوو، خوا لێی خۆشبوو، ئەمما گوناحی ئیبلیس کە بە هۆی تەکەببوریەوە بوو کەوتە بەر سزای لەعنەتی خوا).
- ( دەزانن نموونەی زانست وەکو چییە؟ وەکو دار الاسلام وایە، کە دەنەمەزراو دەسەڵاتی بەرفراوان نەکرا هێزی کوفر دێتە سەری و دەیکاتە دارالکوفر.. ئەگەر زانستیش بڵاونەکرایەوەو نەخرایە بواری کردەوەوە ئەوە نەفامی بە ناو خەڵکیدا بڵاو دەبێتەوە)..

١٧. **حەممادی کوڕی ئەبو سولەیمان:** ( - ١٢٠ ك / ٧٣٧ ز) حەممادی کوڕی ئەبو سولەیمانی کوڕی موسلیم.. ئەسڵی ئەسبەهانیەو قوتابی سەیدنا

ئەنەسی كوڕی مالیكەو لە تابعینیش قوتابی سەعیدی كوڕی موسەییب و شەعبی و زەیدی كوڕی وەهەب و ئەو چینە بوو.. مامۆستای سوفیانی سەوری و شوعبەی كوڕی حەججاج و حەممادی كوڕی سەلەمەو ئیسماعیلی كوڕی و دەیانی تر بوو.. ئیبراهیمی نەخەعیی ڕێكوپێكترین قوتابی ئەو بوو.. پاشان ئیمامی ئەبوحەنیفە، كە ١٨ ساڵی دواییی تەمەنی لە خزمەتیدابوو تا كۆچی دوایی كرد.. لە خۆشەویستی ئەمدا ئیمامی ئەبو حەنیفە كوڕێكی خۆی ناونایەوە حەمماد..

حەمماد لە شەرعناسییدا زانایەكی دەگمەن بوو، ئەبو ئیسحاقی شەیبانی دەیفەرموو حەمماد لە شەعبی زاناترە! خواناسێكی خاوەن تەقواو وەرع بوو، دەوڵەمەندێكی زۆر سەخی بوو، لە ڕەمەزاناندا تێركردنی پێنجسەد كەسی لە ئەستۆ دەگرت و لە پێش جەژنیشدا یەكی سەد درهەمی دەدانێ.. بە ویقارو سام و هەیبەت بوو.. پەركەمی لەگەڵ بوو، هەر كە هۆشی دەهاتەوە یەكسەر دەستنوێژی دەگرتەوە.. جارێك گلەیی و گازاندەی لێ نەبیستراوە..

یەكێكە لە سەرانی مورجیئە.. لە ساڵی (١٢٠ ك) دا كۆچی دوایی كرد.. ڕەحمەتی خوا لێ بێت

١٨- __ئیبنوشیهابی زوهری:__ ( - ١٢٤ ك / - ٧٤٤ ز) ئیمامی گەورەی فەرموودەوانان ئەبوبەكر محمدی كوڕی موسلیمی كوڕی عبداللەی كوڕی شیهابی زوهری كە سوحاحی ستتەی ئەهلی سووننەت پڕە لە ریوایەتەكانی ئەو، هەر لەسەرەتای لاویەوە دوو هەزارو دووسەد فەرموودەی لەبەربوو نیوەیان بە سەنەدی نەپساو دەگەیشتەوە بە

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم .. فەرمووده‌و زانستی له یاوەرانەوە وەرگرتووە لە کەسانی بەرێزی وەکو سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك و سەیدنا سەهلی کوڕی سەعدو لە تابعینیش لە حەوت شەرعناسەکەی مەدینەو لە ئیبنو عومەر.. مامۆستای عەتاء و عومەری کوڕی عبدالعەزیزو قەتادەو ئەییوبی سەختیانی و مەنسووری موعتەمیرو سالحی کوڕی کەیسانە کە هەر یەکەیان لە خۆی گەورەتر بوون بە پلەو تەمەنیش .. ئەمە جگە لە دەیان قوتابی تری وەك سوفیانی کوڕی عویەینەو موسای کوڕی عەقەبەو مەعمەرو لەیس و ئیمامی مالیك و ئیبنوئەبی زیئب و محمدی کوڕی ئیسحاق..

ئیمامی ئەحمەد دەیفەرموو: بەهێزترین سەنەد ئەو زنجیرەیە کە لە زوهریەوە دەچێتەوە سەر سالم و لەویشەوە بۆ ئیبنوعومەر..

ساڵی ( ١٢٤ ك/ ٧٤٤ ز) لە کۆتا سنووری فەلەستین و حیجاز نێژرا..

١٩ـ **ئیمامی ئەبو حەنیفە :** (٨٠ ـ ١٥٠ ك/ ٦٩٩ ـ ٧٧٠ ز) ئەبوحەنیفە نوعمانی کوڕی سابیتی کوڕی نوعمان.. باوکی کە بازرگان بوو لە کابوولەوە هاتە کووفەو نیشتەجێ بوو، لە ساڵی (٨٠ ك)دا خوای گەورە نوعمانی پێ بەخشی، لە سەرەتای منداڵییەوە شاگردێتی باوکی دەکرد.. کە ئیمامی شەعبی چاوی پێی کەوت بە باوکی ووت: ئەم کوڕە زۆر زیت و زرنگە حەیفە کردووتە بە شاگرد، بیخەرە بەر خوێندن.. باوکیشی بە ئامۆژگاریەکەی کردو ناردیە خوێندن.. سەرەتا هەر رووی لە زمانەوانی و ئەدەب کرد، دوایی رووی کردە علم الکەلام و مونازەرەو زۆر تێیدا سەرکەوتوو بوو.. لە هەموو کۆڕێك دەبینرا تیانووس و پێنووسی ئامادە کردووە بۆ موناقەشەی گرووپەکان لە باسەکانی

عەقیدەدا.. تا جارێك لە دەرسی شەرعناسیی حەممادی کوڕی ئەبوسولەیماندا دانیشت، ئیتر وازی لە هەموو زانستیەك هێناو لەگەڵ بازرگانێتیەکەیدا کە زۆر سەرڕاست ناسرابوو، بە دەرسی حەممادەوە ئەوەندە پابەندبوو، دەرسێکی نەفەوتاند.. ئەوەندەش حەممادی خۆشوویست کە کوڕێکی خۆی ناونایەوە حەمماد..

لە چل ساڵیدا کە حەمماد کۆچی دوایی کرد ئیمامی ئەبو حەنیفە لە شوێنی ئەو بووە موفتی کوفە.. شێوازێکی نوێی لە دەرس ووتنەوەدا داهێنا، ئەویش ئەوە بوو کە کێشەیەکی دەخستە بەر دەست هەموو قوتابیەکانی و دەیفەرموو بگەڕێن بزانن حوکمی شەرعی ئەو کێشەیە چییە؟ ئیتر کە هەموویان لە هەموو لایەکەوە کێشەکەیان هەڵدەسەنگاندو وەڵامیان دەدایەوە رای خۆی پێدەوتن و بەم جۆرە رای خۆی و هەموویانی دەکرد بە یەك، ئەمەش هۆکاری ئەوە بوو کە قوتابیەکانی لە بۆچوونی ئەو لایان نەدەدا..

ئیمامی ئەبو حەنیفە چونکە دەوڵەمەند بوو بەردەوام بەسەر قوتابیەکانیشیدا دەگەڕاو نەیدەهێشت هیچ یەکێکیان موحتاجی کەس بن!! ئیمامی ئەبو یوسف(١٧٣ك/٧٩٧ز) دەڵێ: بۆ ماوەی بیست ساڵ دەرسی پێ دام و خۆم و ماڵ و منداڵییشی بەخێو کردم!! کە پێم ووت: جەنابت زۆر سەخیت و دڵت باشە.. فەرمووی: تۆ حەممادت نەدی، هەرچی سیفەتی چاکە هەیە تێیدابووا!! مەبەستی حەممادی مامۆستای خۆی بوو..

ئیمامی ئەبو حەنیفە خاوەن دیدی خۆیەتی لە زانستی ئوسوڵ و وەرگرتن لە قورئان و فەرموودەوە، هەر لەو دوو سەرچاوەیەوە وەردەگرێت بەڵام مەرجی بۆ وەرگرتنی فەرموودە قورسترە بۆیە

ئیعتیمادی کەمی لەسەر فەرمووده کردووه. بۆ لە قورئان وەرگرتنیش زۆر قووڵ بۆی ڕۆ دەچێت و زیاتر ئیعتیماد دەکاتە سەر تێگەیشتن و وەرگرتن لە قورئان.. وەکو جمهووری شەرعناسانی تر قەولی یاوەران وەردەگرێت بەڵام زۆر لێی دەکۆڵێتەوەو لەوانەشە وەری نەگرێت، کە هاتیشە سەر تابعین دەڵێ: ئێمەش وەکو ئەوانین..

ئیمامی ئەبو حەنیفە کتێبێکی تایبەتی لەسەر شەرعناسیی نەنووسیووە، بەڵام فەتواکانی کۆکراونەتەوە، ئەمە جگە لەوەی کە ئیمامی ئەبو حەنیفە شتێکی تری داهێنا، ئەویش (تەقدیر کردن و وەڵام بۆ ئامادەکردن)ە.. ئیمام نزیکەی شەست هەزار پرسیاری دروست کردووەو وەڵامی شەرعیی بۆ ئامادە کردوون.. واتە: ئەگەر وا قەوما، ئەمە وەڵامەکەیەتی.. ئەگەر وانەبوو، ئەمە وەڵامەکەیەتی..

محمدی کوڕی حەسەنی شەیبانی (١٨٩ ك/٨٠٥ ز)کە قوتابی ئیمامی ئەبو حەنیفەیە، زۆرینەی بۆچوونەکانی ئیمامی کردووە بە چەندین کتێب و ڕاڤەی کردوونەوە.. دواتر ئەبولفەزڵی مرووزی (٣٤٤ ك/٩٥٥ ز)کە بە حاکمی شەهید بەناوبانگە پوختەی مەزهەبەکەی لە کتێبێکدا بە ناوی (الکافی) نوسیوەتەوەو شمس الائمەی سەرەخسی (٤٨٣ ك/ ١٠٩٠ ز) بە (٣٠ سی) بەرگ ڕاڤەی کردۆتەوە.. ئێستا ئەو سی بەرگە چاپ کراوەو گەورەترین مەرجەعی شەرعناسیی حەنەفییە..

ئیمامی ئەبو حەنیفە شاڕێیەکی بۆ شەرعناسیی (فقە) شکاند، کە هەتا دنیا دنیایە زانایان لەسەری دەڕۆن، لەبەر ئەوەیە کە ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: هەموو شەرعناسان لە شەرعناسییدا قەرزاری ئیمامی ئەبو حەنیفەن..

لەبەر ئەوەی عەبباسیەکان و عوسمانیەکان و مەغۆل و ئیگۆرو ماوراء النهر هەموویان بە مەزهەبی حەنەفی حوکمڕانیان کرد، ئەم مەزهەبە ئێستا لە ناو موسوڵماناندا لانی کەم نزیکەی هەشت سەد ملیۆن شوێن کەوتووی هەیە..

ئیمامی ئەبو حەنیفە زۆر خاوەن تەقوابوو، وەرع و دوور لە حەرام، قورئان خوێن و خاوەن شەونوێژ.. لەو شوێنەی کە ئێستا لێی دفن کراوە لە بەغدا لە گەڕەکی ئەعزەمییە کە هەر بە ناوی خۆیەوە ناونراوە پێنج هەزار جار خەتمی قورئانی لێکردووە[١]!!

٢٠. **ئیسحاقی کوڕی راهەوەی:** (١٦١- ٢٣٨ ك / ٧٧٨ - ٨٥٣ ز) ئەبو یەعقووب ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمی کوڕی موخلەدی حەنزەلی مرووزی.. شێخی رۆژهەڵات و رۆژئاوای جیهانی ئیسلام، گەورەی حافزان و پێشەوای زانایانی قورئانەوانی و فەرموودەو شەرعناسیی و سەرقافڵەی راستگۆیان و خواناسان ..

بۆیە پێی دەوترێت راهەوەی چونکە لە نێوان رێی مەککەو مەراوزەدا لەدایکبوو..راە بە فارسی رێگایەو وەی: ئازارو ناسۆرە.. واتە ناسۆری رێ..

لە نەیسابورەوە بۆ گەشتی زانستی وەرگرتن کەوتە رێ بۆ عێراق و حیجازو یەمەن و شام و دواییش گەڕایەوە خۆراسان .. ئەمە مامۆستای مامۆستاکانە.. مامۆستای سوفیانی کوڕی عویەینەو ئیبنومەهدیە..

---

[١] نازناوی ئیمامی ئەبو حەنیفە ئیمامی ئەعزەمە، بۆیە بەو گەڕەکەش ووتراوە ئەعزەمییە.. ئیمامی ئەبو حەنیفە یەکێکە لە رەنگ رێژەکانی شاری بەغدا، ئەو راوێژی بە ئەبوجەعفەری مەنسوور کرد کە لەو شوێنەدا ئەو شارە دروست بکات!

ئیمامی ئەحمەد دەربارەی دەیفەرموو: پێشەوایەکە لە پێشەوای موسوڵمانان.. نەعیمی کوڕی حەمماد دەیفەرموو: هەر خۆراسانیەکت بینی قسە بە ئیسحاق دەڵێ دینداریەکەی بە چەواشەکاریی بزانە.. داریمی دەیفەرموو: ئیسحاق بە راستگۆیی خۆی پێشڕەوی رۆژهەڵات و رۆژئاوای جیهانی موسوڵمانانی گرتە دەست..

ئیمامی ئیسحاق چەندین کتێبی گەورەی نووسیون ، لەوانە تەفسیرو الموسند (چاپ کراوە).. سەیر ئەوەیە ئەوەندە لەبەر کردنی بەهێز بووە کە هەر کاتێك زانستیەکی شەرعی باس کردبێت، لە زاکیرەی خۆیەوە یەکسەر بە بێ کتێب هێناوێتیەوە، چونکە دەیفەرموو: حەفتا هەزار فەرموودەم هەر لە کتێبەکانی خۆمەوە لەبەر کردووە..

جارێکیان لە یەك دەرسدا یازدەهەزار فەرموودەی بە قوتابیەکانی ووت، پاشان بۆی دووبارە کردنەوە بێ ئەوەی پیتێکی بپەڕێنێت یان ووشەیەکی لێ تێك بچێت!!

ئیمامی ئیسحاق لە سەرەتایدا لەسەر مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفە بوو بەڵام ئەبوبەکری مروەزی لە کتێبی( الورع)ەکەی خۆیدا لە قاسمی کوڕی محمدەوە دەگێڕێتەوە کە ئیمامی ئیسحاق لە رێی حەج کردنیدا لای دایە بەسرەو عبدالرحمانی کوڕی مەهدی بینی، لە عبدالرحمانی پرسی: جەنابت بۆچی وا رقت لە ئیمامی ئەبو حەنیفەیە؟ هەر لەبەر ئەوەی ئەهلی رەئیە؟ خۆ ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و سوفیانیش رەئیان بووە.. فەرمووی: چۆن ناوو ئاستی ئەبو حەنیفە لەگەڵ ئەو زانایانەدا ریز دەکەیت.. ئەبو حەنیفە دەڵێی حوشتری پەڕیدەیەو بە تەنها کەوتۆتە دۆڵێکی ووشکەوە.. دەڵێ: دواتر زانیم خەڵکێکی زۆر هەن کە رایان وەکو ئێمە نیە بەرامبەر بە ئەبو

حەنیفە[١].. ئەم رووداوە وای کرد ئیمامی ئیسحاق پێداچوونەوەی هەڵوێستی خۆی لە ئیمامی ئەبو حەنیفەو مەدرەسەی رەئی بکاتەوەو بەرەو دیدو بۆچوونی جمهووری فەرموودەوانان و شەرعناسانی تر بێت.. لەو رووداوەشەوە بوو بە یەکێك لە قوتابیەکانی عبدالرحمانی کوڕی مەهدی.. سوفیانی کوڕی عویەینەو فوزەیلی کوڕی عیازو وەکیعی کوڕی جەڕاح لە مامۆستاکانی تری ئیسحاقن..

بۆتەوە بە مامۆستای محمدی کوڕی و ئیمامی بوخاری و ئیمامی موسلیم و ترمزی و ئەبوداوودو نەسائی و داریمی و محمدی کوڕی نەسری مرووزی .. لەبەر ئەمەیە کە پێی ووتراوە مامۆستای پێشەواکان.. یەحیای کوڕی موعین مامۆستای ئیمامی ئەحمەدەو ئیمامی ئەحمەدیش هاوشانی ئیسحاقە کەچی ئیسحاق بۆتەوە بە مامۆستای هەردووکیان!! بۆیە ئیمامی ئەحمەد دەربارەی دەیفەرموو: ئیسحاق لای ئێمە پێشەوایە هەر وەکو کە شافیعی لای ئێمە پێشەوایە[٢]..

ئیمامی ئیبنوحەجەری دەربارەی دەڵێ: (اسحاق ثقة حافظ مجتهد)[٣]..

لە تەمەنی حەفتاو حەوتساڵیدا لە نەیسابوور کۆچی دوایی کرد رحمه الله..

★ ★ ★

---

[١] أبوبكر المروذي : كتاب الورع / تحقيق سمير الزهيري ل ١٣٢ .
[٢] ابوبكر البغدادي: تاريخ مدينة السلام / ت: بشار عواد معروف: ب٧ ل٣٦٨ و٣٧٠.
[٣] ابن حجر العسقلاني : تقريب التهذيب ب ١ ل١٢٦.

## توێژەرەوانی شەرعناسان ( محققوا الفقهاء )

ئەمەش پۆلێکی تری پێشڕەوانی ئوممەتن، ئەمانە بلێسە بەدەستانی ئەهلی سووننەت و جەماعەتن، ئا ئەمانەن کە هەم لە سەنەدی فەرموودە کۆڵیونەتەوەو هەم ئەحکامیان لە واتاکانیان وەرگرتووە.. زۆر لەمان لە فەرموودەوانان گەورەترن، چونکە فەرمووددەوان جاری وا هەیە فەرموودە نەقل دەکات بەڵام شەرعناس نیە.. ئەمە جگە لەوەی دەیانی وەکو ئیمامی بەیهیقی کە لەم پێشەوا عەزیزانەیە لە هەموو روویەکی فەرموودەوانی و شەرعناسییەوە پێشەوا بووە.. ئەم بەڕێزانە هەیانە فەرموودەوان بووەو بۆتە شەرعناس، هەشیانە شەرعناسەو لە زۆر توێژینەوەی بەڵگەکاندا بووە بە فەرموودەوانیش ..

**<u>ئیمامی تەبەری:</u>** (٢٢٤ ـ ٣١٠ ك / ٨٣٨ ـ ٩٢٣ ز) لێکدەرەوەی قورئان، مێژوونوسی ئوممەتی ئیسلام، پێشەوای سەربەخۆی شەرعناسیی، پێشەنگی کاروانی زۆرنووسانی زانایان، ئەبوجەعفەر محمدی کوڕی جەریری کوڕی یەزید، ناسراو بە ئیمامی تەبەری، لەدایکبووی شارۆچکەی ئامولی سەر بە مازندەرانی ئێران، کە سەر بە پارێزگای قەزوینی ئێرانی ئەمرۆیە.. لە حەوت ساڵیدا قورئانی لەبەر کردو لە هەشت ساڵیدا فەرموودە، لە نۆ ساڵیدا قیرائاتی خوێندو ئیمامەتی نوێژی بۆ خەڵکی کرد!! لە شازدە ساڵیەوە بۆ وەرگرتنی زانستی شەرع کەوتە وولاتان.. چووە بەیرووت و دیمەشق و مەدینەو لە میسریش بووە قوتابی رەبیعی کوڕی سولەیمان کە قوتابی هەر نزیکی ئیمامی شافیعی بوو، پاشان چووە رەی و

خۆراسان و زانستی شەرعی لەوێش کۆکردەوە.. ئیتر بووە یەکێك لە هەڵکەوتووانی مەزهەبی شافیعی، پاشان ئەمیش وەکو ئەوزاعی و لەیسی کوڕی سەعدو عبداللەی کوڕی موبارەك بووە سەرمەزهەبێکی سەربەخۆ.. بەڵام لەبەر نەبوونی قوتابی زۆرو بە رەسمی نەبوونی مەزهەبەکەی، مەزهەبی تەبەری هەر لە ناو زانایان و شەرعناساندا بەناوبانگ و کاریگەر مایەوە..

کتێبی زۆری نوسیووە، لەوانە:

- تەفسیرەکەی (جامع البیان) کە بە (٣ سێ) ساڵ نوسیوێتی و بە یەکەمین تەفسیری ئەهلی سووننەت دادەنرێت.
- (تاریخ الامم والملوك) کە پێی دەوترێت تاریخی تەبەری.
- (تاریخ الرجال) کە لەسەر مێژووی ژیانی یەك یەکی یاوەران و تابعینە.
- (کتاب القراءات و التنزیل).
- (اختلاف علماء الامصار) کە لە هۆی راجوێیی شەرعناسان دەکۆڵێتەوەو بۆچوونەکانیان دەردەخات و پاشان تەرجیح بە بۆچوونی یەکێکیان دەدات، ئەم کتێبەی لەسەر بەراووردی مەزهەبەکانە.. ئەم جۆرە کتێبانە بە هەموو زانایەك نانوسرێت، چونکە شارەزاییەکی زۆری مەزهەبەکان دەخوازێت..
- (تهذیب الآثار) کە فەرموودەیەو لەسەر شێوازی فەرموودەوانان توێژینەوەی سەنەدی هەموو فەرموودەیەك دەکات و ئەو ئەحکامە شەرعیانە روون دەکاتەوە کە فەرموودەکە ئاماژەی پێ دەکات، بەڵام بە داخەوە پێش تەواو کردنی کۆچی دوایی کرد..
- (صریح السنة) کە بۆچوونە شەرعیەکانی خۆی تێدا تۆمار کردووە.

ـ (كتاب آداب النفس الجيدة والأخلاق النفيسة) کە لەسەر پەروەردەی دەروونە، چونکە تەبەریش وەکو ئیبنومسکەوەی وغەزالی وئیبنولقەییمو شێخی گەیلانی خاوەنی تیۆری خۆی بووە لە تەزکیەی نەفسدا..

ـ هەروەها کتێبی (آداب القضاة) و (آداب النفوس) و (فضائل أبي بكر و عمر رضي الله عنهما) دەیانی تر..

ئیبنوخەللیکان دەڵێ: تەبەری زانای موجتەهیدی سەردەم و جێمتمانەی دینداریی و خاوەن زاکیرەی لەبەر کردن و ئیمامێکی شەرعناسیی و پسپۆڕێکی زانینی راجوێیی و راکۆێیی شەرعناسان بوو..

خەتیبی بەغدادی دەڵێ: قسەی تەبەری ناوکۆیی نێوان شەرعناسانی پێ دەکرا، کەس لە زەمانی ئەودا ئەو هەموو زانستەی لا کۆنەبووبۆوە..

لە کۆتایی ژیانیدا کەوتە بەر حەملەی بیرتەسکە حەنبەلیەکانی بەغداو بە تۆمەتی شیعەگەرێتی گۆشەگیریان کرد تا کۆچی دوایی کرد..

ئیمامی زەهەبی دەڵێ: خوا عافوویان کات ناوی ئەم و ناوی ئەبو جەعفەر محمدی کوڕی جەریرێکی تریان لێ تێکەڵ بوو کە ئەویان شیعەیەو باپیری ناوی رۆستەمە..

**ـ دارەقوتنی** : (٣٠٦ ـ ٣٨٥ ك) ئەبول حەسەن عەلی کوڕی عومەری کوڕی ئەحمەدی دارەقوتنی، خەڵکی گەڕەکی دارەقوتنی (لۆکەخانە)ی بەغدایە، یوسف القەوواس دەگێڕێتەوە: پێش دە ساڵی نانێکی چەوریان لەماڵەوە بۆ دەکرد بە بابۆڵەو دەچووە کۆڕی زانایان، بەڵام نەیاندەهێشت بچێتە ژوورەوە بۆیە لەبەر دەرگا دادەنیشت، دەگریاو بابۆڵەکەی دەخواردو گوێی لە زانستیەکەش وەردەگرت و لەبەری دەکرد!! خۆم چەند جار دارەقوتنیم لە کۆڕی ئیبنو مەنیع

دەرکردووە[١] !! ئیبنو کەسیر دەربارەی دەڵێ: ئەوەندە بە دوای زانستدا وێڵ بوو، تا لە فەرموودەوانی و پیاوناسیدا، لە جەرح و تەعدیلدا، لە گێڕانەوەو نوسین و کتێب داناندا، ئینجا لە شەرعناسی و قیرائاتدا، پاشان لە سەلامەتی باوەڕو سەرڕاستی مەزهەب و دادپەروەریی و راستگۆیی و دەستپاکییدا بووە پێشەوای زەمانی خۆی[٢].. دەرسی لە دووسەد زاناوە وەرگرتووە.. دکتۆر عبدالله الروحەیلی کە دکتۆرای لە ئیمامی دارەقوتنیدا وەرگرتووە لە دکتۆرانامەکەیدا (الامام الدارقطني وكتابه السنن /ل١٨٠) نوسیوێتی : کۆی کتێبەکانی دارەقوتنی کە زانیاری من گەیشتێ (٥٣) پەنجاو سێ کتێبە .. کتێبەکەی ئەمیش ناوی (السنن) ەو شێوەی ریزبەندی فەرموودەکانی وەکو شەرعناسان کردووە، چونکە خۆشی شەرعناسێکی شافیعی مەزهەب بووە، شارەزای بەراوردی مەزهەبەکانیش بووە.. لە لایەن شوعەیبی ئەرنائووتیەوە تەحقیق کراوەو لە مؤسسة الرسالەی بەیرووت بە چوار بەرگ چاپ کراوە..

**ئیمامی نەووەوی:** (٦٣١ ـ ٦٧٦ ك / ١٢٣٣ ـ ١٢٧٨ ز) ئەبوزەکەرییا یەحیای کوڕی شەرەفوددینی حوزامی ساڵی ٦٣١ك سونبوولی خواناسیی و زانست و فەرمان بەچاکە.. راڤەوانی فەرموودەو توێژەرەوەی ناوکۆییە شەرعناسیەکان.. خاوەنی شەرحی سەحیحی موسلیم (١٨ بەرگە)، خاوەنی کتێبی المجموع (٢٠ بەرگە)، خاوەنی کتێبی (ریاض

---

[١] تاريخ دمشق ( ١٢/٢ ) .
[٢] البداية و النهاية ( ٣١٧/١١ ).

الصالحین) كە ماڵی موسوڵمانی خوێندەوار نیە لە جیهاندا دانەیەكی تێدا نەبێت!!

ئەم كەڵەزانایەی پێی دەوترا (محی الدین) واتە زیندووكەرەوەی دین.. خۆی لەم نازناوە زۆر بێزار بوو، دەیفەرموو: هەر كەسێك وام پێ بڵێت گەردنی ئازاد ناكەم ..

لە گوندی نەوای سەر بە دیمەشق لەدایكبوو.. لە سەردەمانی كەڵەپیاوانی وەكو ئیبنوتەیمیەو ئیبنوسەلاح وعززەدینی كوڕی عبدالسلام دەیانی تردا ژیاوە..

لـە سـاڵ ٦٤٩ ك دا بـاوكی هێنـای بـۆ دیمەشـق لـە مـاوەی چـوار مانگدا كتێبی (التنبیە) لەبەر كرد، لە ماوەی چـواری تـردا چـواریەكی (العبـادات) ی كتێبی (المهذب) لەبەر كرد .

لە ساڵی ٦٥١ دا (لە تەمەنی بیست ساڵیدا) لە خزمەت باوكیدا چوو بۆ حەج، نزیكەی مانگ و نیوێك لە مەدینە مانەوە لە زۆربەی كاتی سەفەرەكەدا هەر نەخۆش بوو، تا دای گرتبوو، باوكی دەڵێ: لەو مازە درێژەی نەخۆشی و سەفەرەكەیدا جارێك ئاخ و ئۆفێكی نەكرد!!

ڕۆژانە دوانـزە دەرسـی خوێنـدووە، هـەر شـەش كتێبـە سـەحیحەكان و (موطـأ)ی ئیمـامی مالیـك و (شـرح السـنة)ی ئیمـامی بەغـەوی و (سـنن الدارقطني) و چەنـدەها كتێبی تری فەرموودەی ، وەكو مەسـنەدی ئیمـامی شافیعی و مەسنەدی ئیمامی ئەحمـەدو مەسـنەدی دارمـی و ئـەبو یـەعلاو سەحیحی ئەبو عەوانە خوێندووە.. كتێبی (الكمال في أسماء الرجال) ی لای شێخ خالیدی كوڕی یوسفی نابولسی خوێندووەو لە پاشان شەرحی لەسـەر نووسـیووە ! جگـە لـەوەی زانیاریـەكانی فـەرموودە (علـوم الحـدیث)ی لای

هەنـدێك لـە هاوەڵـەکانی ابـن الصـلاح خوێنـدووەو دوایـی خـۆی کتـێبی (التقريب)ی لەسەر ئەو بابەتانە نووسیووە.

ئیبنوعطاری قوتابی ئیمام دەگێڕێتـەوە : ئیمـامی نـەوەوی ڕەحمـەتی بۆی دەگێڕامەوە دەیگووت : لە شەووڕۆژدا کاتم بـە فیڕۆ نـەداوە، گـەر بـە ڕێگاشدا بڕۆیشتمایا یا قورئانم دەخوێند یا دەوری دەرسی ترم دەکردەوە.. ئـاخر بۆیـە لـە مـاوەی شـەش سـاڵدا هـەموو خوێنـدنی تـەواو کـردووە!! قورئانی زۆر خوێندووە، یادی خوای زۆر کردووە، لە هەرەتی لاویدا پشتی لە دنیاو رووی لە قیامەت بووە ..

لـە شـەوو ڕۆژێکـدا یـەکجار نـانی دەخـوارد، ئـەویش پارشـێوان، یـەك جاریش ئاوی دەخواردەوە ئەویش هەر پێش نوێژی بەیانیان!!

ئیمامی نەوەوی نوسراوی زۆری هەیە، هەیـە کـورتن ، هەشـیانە دوورو درێژن، لە کورتەکان وەکو: بستان العارفين ، الاربعين ، الاذكار ، التقريـب ، منهاج الطالبين ، الارشاد في علوم الحديث، المبهمات، تحرير الالفاظ للتنبيـه، التبيان في آداب حملة القران.. دوورو درێژیش وەکو: شـرح صحيح مسلم کە ١٨ بەرگە، المجموع في شرح المهذب کە بیست بەرگە ، لـە نێـوان ئـەو دوو جۆرە کتێبانەشدا هـی تـری وەکو ریـاض الصـالحين (سـێ هـەزار حـەدیس زیاترە) الايضاح ، التنقيح ، العمدة في تصحيح التنبيه ، الايضاح في المناسك ، الفتاوى ، الروضة (چوار بەرگە) شرح قطعة البخاري ، مسودة في طبقـات الفقهاء هەن .. ئەمانەش دیسان جگە لە هی تر کە یان تەواوی نـەکردوون وەکو الاسماء ، اللغات ، التحقيق (تا باب المسافر)، بەشێك لە الوسيط.

ئیمـام تـوخنی ئـەو شـتانە نەکەوتۆتـەوە کـە زانیـوێتی حـەرامن، بـەو رادەیـەش تـوخنی ئـەو شـتانەش نەکەوتۆتـەوە کـە گومانیـان لەسـەر بـوو بێت.. شتی لە هیچ کەسێك وەرنەدەگرت تا لە دینداریيەکەی دڵنیا نـەبوو

بێت! گەر شتێكیشی وەربگرتایە هێندەی لێ دەكۆڵیەوە تا دەچووە بنج و بنەوانییەوە!

تا گەورەش بوو هەرچییەك باوكی بۆ نەیهێنایە نەیدەوویست، باوكیشی نان و هەنجیری لە حەڕانەوە بۆ دەهێنا.. ژیانی بە زبری بردە سەر، جل و بەرگی زبری دەپۆشی، زۆربەی جاران جل و بەرگی پیناوی بوو زۆر خاكی بوو بە دەگمەن بووە دوو پێخۆری هەبوو بێت! ئەوەندەی لە دیمەشق دەبوو هەر دۆشاو، یا سركە یا زەیتی لا دەبوو، ئاوا خۆی رادەگرت تا دەچووەوە بۆ گوندەكەی خۆیان (نەوا)..

لە بەرامبەر دەسەڵاتداران و فەرمانڕەوایاندا وەستاوەو قسەی هەقی بەرامبەر كردوون، لەبەر خاتری خوای گەورە شەرمی لە كەس نەكردووەو قسەی هەقی بە گوێی هەمواندا داوە، گەر بەرەو روو بە كەسێكی نەووتبێت، بە نامە بۆی ناردوون، رایچڵەكاندوون، دەسەڵات و توانای خوای گەورەی خستۆتەوە پێش چاویان، بە سزاو عەزابی خوا ترساندوونی ..

ئیمامی نەوەوی پێش لە دنیا دەرچوونی لە دیمەشقەوە سەفەر دەكات بۆ بيت المَقْدِس لە شاری قودسی پیرۆز ، لەوێ زیارەتی قیبلەی یەكەمینی موسوڵمانان دەكات ، ئینجا دەچێت بۆ خەلیل و زیارەتی ئیبراهیمولخلیل دەكات ـ سەلامی خوای لێ بێ ـ ئینجا لەوێشەوە بۆ زیارەتی ئیمامی شافیعی لە قاهیرە ، بەڵام كە گومەزی سەر گۆڕەكەی ئیمامی شافیعی دەبینێت، هەر سەلامێك دەكات و دەگەڕێتەوە، ئیتر یەكسەر دێتەوە بۆ دیمەشق دەچێتەوە ئاواییەكەی خۆیان (نەوا) لەوێ نەخۆش دەكەوێت، كەس وكاری بە دەوریەوە دەبن كە لە ٢٤ی رەجەبی ٦٧٦ ك دا كۆچی دوایی دەكات و تەرمەكەشی هەر لە و ئاواییەی نەوا بە خاك دەسپێررێت.

**ئیمامی بەیهیقی** : (٣٨٤ ـ ٤٥٨ ك) ئەبوبەكر ئەحمەدی كوڕی حوسەینی كوڕی عەلی كوڕی موسای بەیهیقی خوسرەوجەردی نەیسابووری[١].. لە تەمەنی پازدە ساڵیدا لە كەسوكار دابڕاو بەرەو بەغداو كوفەو مەككەی پیرۆزو مەڵبەندەكانی تری ئیسلام كەوتە رێ و بوو بە قوتابی دەیانی وەكو حاكمی نەیسابووری و ئەبو عەلی روزباری و ئیبنو فۆرەك و ئەبو نەسری شیرازی وئیبنو عەلی ئیسفەراییی.. تا بووە مامۆستای سەدانی وەكو یەحیای كوڕی مندەو ئیبنو فەزڵی فەراوی و ئیبنو عەبدولوەهابی دەههان.. جگە لە كەسانی نزیكی خۆی وەكو ئیسماعیلی كوڕی وعوبەیدوللەی كوڕی محمدی كوڕی (كورەزای خۆی). بەیهیقی لە زانا دەگمەنەكانی ئیسلامە. ئیمامی ئیبنو تەیمییە دەرهەقی دەیفەرموو: بەیهیقی لە فەرموودەوانیدا لە یاوەرانی شافیعیدا لە هەموویان شارەزاترەو لە هەمووشیان زیاتر شافیعی سەرخستووە[٢].. بەیهیقی بە دینداریی و پسپۆڕی خۆی بووە یەكێك لە هەرە دەگمەنەكانی زانستی (عِلَل الحدیث) كە لە فەحس كردن و دۆزینەوەی لاوازی فەرموودەدا وەكو زانستی نەشتەرگەریی جەستەیە ، بەیهیقی بە بێ مونافیس لە نەشتەرگەریی فەرموودەدا یەكێكە لە ریزی ئیمامی ئەحمەدو یەحیای كوڕی موعین و ئەبو

---

[١] بەیهیق كۆمەڵێك ئاوەدانی بوون دوو رۆژەڕێ لە نەیسابوورەوە دوور بوون ..

[٢] كتێبی (معرفة السنن والآثار) ی نوسیوە كە نۆ بەرگە، هەمووی ریوایەتی فەتواكانی ئیمامی شافیعیە، بە شێوەی مونازەرە هێناونیەوە لە بەرامبەریشدا ئەقوالی بەرامبەرەكانی، پاشان بەڵگەی قورئان و فەرموودەی بۆ فەتواكانی ئیمامی شافیعی هێناوەتەوە، لەبەر ئەوەی بەیهیقی یەكێكیشە لە شارەزایانی (علَل الحدیث) زۆر ووردەكارانە بەرپەرچی بەرامبەركانی داوەتەوە ، بێ ئەوەی دەمارگیریی بۆ مەزهەب و ئیمامەكەی هەبێت ! ئەمەش گرنگە ..

حاتەمی بوستی و دارەقوتنی ئەوانی تر.. هەمیشە بە رەفتارەکانی پارسەنگی کەسایەتی خۆی رادەگرت..

ئیبنو کەسیر دەربارەی دەڵێ : لە ووردەکاری فەرمووودەو شەرع و کتێب داناندا تاقە زانای زەمانی خۆی بوو..

ئیمامی زەهەبی دەڵێ: بەیهیقی ئەگەر بیویستایە ببێتە سەرمەزهەبێکی سەربەخۆ، لەبەر زۆر شارەزایی دەیتوانی لەبەر دینداری و بەراووردکاریی راجوێییش سەرکەوتوو دەبوو..

بەیهیقی وەکو بوخاری و موسلیم دوای ئەوەی شارەزای زانست بوو، هاتەوە شاری خۆی و کەوتە دەرس ووتنەوەو کتێب دانان.. سەرەتا کتێبی ئادابی نوسی کە ئێستا بە چوار بەرگ چاپ کراوە، ئینجا (إثبات الرؤية) و (إثبات عذاب القبر) ، (الخاتم) و (حياة الانبياء) كە هێشتا دەسنووسن، ئینجا (دلائل النبوة) كە بە حەوت بەرگ چاپ کراوە.. ئینجا (معرفة السنن) كە بە حەوت بەرگ چاپ کراوە، ئینجا (السنن الكبرى) بە دە بەرگ چاپ کراوە ، ئینجا (شُعَبُ الايمان) نۆ بەرگی ترە، ئینجا دەیانی تر، بەڵکو سەدانی تر.. سیوتی دەڵێ: سەرجەمی ئەوەی کە بەیهیقی نوسیونی هەزار کتێبە، هەیانە یەك بەرگەو هەشیانە دە بەرگە ..

# ناساندنی هەندێك کتێبی سەرچاوەی شەرعناسی

**ـ فتح الباري شرح صحيح البخاري : الحافظ أحمد بن علي ابن حجر العسقلاني**

بەناوبانگترین شەرحی سەحیحی بوخارییە ، هەموو ئوممەتی ئیسلام پێیان وایە هیچ کتێبێکی شەرحی فەرموودەی ناگاتێ ، ئیمامی ئیبنو حەجەر هەر لەو کاتەی تەمەنی بوو بە ٤٤ ساڵ بۆ ماوەی زیاتر لە ٢٥ ساڵ پێوەی خەریك بووە ، پڕە لە زانستیەکانی شەرع ، هەموو فەقێ و مەلاو توێژەرەوەو داعیەکی ئیسلام پێویستی پێیەتی ، جگە لەوەی شەرحی فەرموودەکانە بە سەدان فەرموودەی تریشی تێدایە ، ئیبنو حەجەر یەکێکە لە توێژەرەوەکانی شەرعیش ، فەرموودەکان شەرح دەکات ، فەرموودەی تریان بۆ دەهێنێتەوە ، یەك یەك باس لە سەنەدەکانیان دەکات ، ئینجا بۆچوونی شەرعناسان لەسەر مەسەلەکان دەهێنێتەوەو باس لە راجوێیی زمانەوانی فەرموودەکان دەکات ئینجا تەرجیح بە یەکێکیان دەدات ، ئیبنوحەجەر بۆ ئەم شەرحەی بوخاری ١٢٠٠ کتێبی تری خوێندۆتەوە ! رەحمەتی خوای لێ بێت خۆی شافیعی مەزهەب بووە بەڵام هەست بە مەزهەبێتیەکەی ناکرێت .. زۆر چاپ کراوە ، هەیە ١٣ بەرگی گەورەیە وەکو چاپی دارالکتب العلمیەی لوبنان ، کۆتا چاپی کە بە خزمەتی گەیشتووم چاپی نایابی دارالسلامی سعودیەیە کە ١٥ بەرگەو لە ساڵی ١٤٢١ ك / ٢٠٠٠ دا چاپ کراوەو تێبینیەکانی شێخ بن بازی رەحمەتی لەسەرە ..

**ـ مجموع الفتاوی : لشیخ الاسلام تقی الدین أبی العباس أحمد بن عبدالحلیم ابن تیمیە الحرانی :** لە گەورەترین مەوسوعەی باوەڕ پێکراوی موسوڵمانانە ، زانایانی ئیسلام بە درێژایی مێژوی دوای دانانی ئەم کتێبە بە یەکێك لە سەرچاوە سەرەکیەکانی دیدی ئەهلی سوونەت و جەماعەتیان داناوە ، جگە لەوانەی کە بە هۆی تەعەسووبی مەزهەبیەوە رقێکی کوێرانەیان لە ئیبنو تەیمییە بووەو بە فاسق و کافریان ناساندووە !! هەر کەس ئەم کتێبەی هەبێت و باش لێی تێ بگات ،

پێویستی بە زۆر سەرچاوەی سەرەکی نامێنێت ، کتێبێکی زۆر گشتگیرە لە باسەکانی عەقیدەو شەرع و ئوسوڵ و فەرموودەو فەرموودەوانی و تەسەووف و ئوسوڵی و علم الکەلام و مەنتیق و فەلەسەفەو مونازەرات .. هەمووشی بە شێوازێکی ئاسان .. ئەوەی ئەهلی عەقیدەیە ، ئەوی ئەهلی تەفسیرە ، ئەوی فەرموودەوانە یان شەرعناسە ، یان وێڵی دووی شێوازەکانی موناقەشەیە پێویستی بەم کتێبە نایابە دەبێت کە بە دوو قەبارە چاپ کراوە : یەکەمیان ٣٧ بەرگەو دووەمیان ٢١ بەرگە ..

# پـــاکـــژیی

## (الطهارة)

## ڕێڕەوی باس

**پاکـژی**: (**الطهارة**): لـە ڕوی زمانەوانییـەوە (عەرەبیەکـەی): واتـە پـاك و خـاوێنی و دوری لـە پیسـیی مـاددی، وەکـو میـزو شـتی وا، یـان مەعنەوی، وەکو هەبونی کەم و کورتی و نوقسانی لە شتێکدا، هەروەها بە مانای گوناح و سەرپێچی فەرمان.. نەك بە مانای پاکی ودوری لـە چڵك و چەپەڵی، وەکو زاراوە کوردیەکەی دەیگەیێنێت.

لـە ڕوی شـەرعییەوە: شەرعناسـان پێـی دەڵـێن: (رَفْـعُ الْحَـدَثِ) واتـە: نەمانی بەربەستی نوێژ، لە لـەش گرانـی ونـەبونی دەسـتنوێژ، جا بـە ئـاو بێتـە دی، یـان بـە تەیـەمموم، هـەروەها نەهێشـتنی پیسـایی و، ئـەوی لـە حوکمیدایە، بە لەش و جێگاوە.

**پاککردنـەوە** (**التطهير**) بریتییـە لـە ئامـادەکردنی بـەرگ و شـوێنی نوێژ.

هـەر کـەس بـەم جـۆرە پاکـژ نـەبو، بـۆی نییـە دەسـتنوێژو ئـەوی لـە حوکمی ئەودان ئەنجام بـدات، لابردنـی حـوکمی پیسـی مـاددی، بـە لادان و نەهێشتنی خـودی پیسـاییەکە دێتـە دی، لابردنـی پیسـی مەعنـەویش، بـە لابردنی حوکمەکەی دەبێت.

## حوکمی پاکژیی:

پاککردنەوە لە پیسی و پیسایی، لەگەڵ هەبونی تواناد‌ا، فـەرزە، چـونکە خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المدثر/ ٤ واتـە پۆشـاکەکانت پاکـژ کـــەرەوە، هـــەروەها: ﴿أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ﴾

البقرة/١٢٥ واتـه: دەی سا هـەردووکتان (بـه سـەییدنا ئـیبراهیم و سـەیدنا ئیسماعیلی کوڕی سەلامیان لێ بێت دەفەرموێ) ماڵەکەی من (کەعبه) بـۆ ئەو کەسانەی دێن تەواف دەکەن و، لێـی دەمێننـەوە و، خـەڵوەت دەکێشن ورکوع و سوجدەی لێ دەبەن، پاك کەنەوە

پاك بونەوە له بێ نوێژیی فەرزە، تا ڕێی نوێژکردن هـەبێت، چونکه پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسلم دەفـەرموێ: (لا تقْبَـلُ الصَّلاةُ بغَـيرِ طُهُورٍ)[1] واته نوێژی بێ دەست نوێژ، قبوڵ نابێت.

## گرنگی پاكژیی:

١ــ مـەرجی دروسـتی نوێـژە، چـونکه پێغەمبــەر صـلی الله علیــه وسـلم دەفەرموێ: (لا تقْبَلُ صَلاةُ مَنْ أحْدَثَ حَتَّـى يَتوَضَّأ)[2] واتـه: نوێـژی ئـەو کەسه دروست نابێت، که بێ دەسـتنوێژبوە، تـا دەسـتنوێژ نەگرێتـەوە.. نوێژکردن به دەستنوێژەوە، خـوا بـه مـەزن زانینـه، بـێ دەسـتنوێژی و لەش گرانی - هەر چەندە پیس دیار نـین - بـەڵام بـه پیسـی مەعنـەوی حسـێبن و، دەبێـت خۆیـان لـێ پـاك کرێتـەوە، تـا بتوانرێـت ڕێـی پەرسـتنەکان بگیرێتـه بـەر، لـەش گرانـی و بـێ دەسـتنوێژیی، دەبنـه بەربەستی ئەو پەرستن و خوا به مەزن دانانەو، پێچەوانەی پاکیشن.

٢- خوای پەروەردگار مـەتحی پاکژەوانانی کـردوە کـه دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلۡمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقــره / ٢٢٢ واتــه: خــوای گــەورە تۆبەکاران و پاکژەوانانی خـۆش دەوێـت. مـەتحی ئـەهلی مزگەوتەکـەی قیبای مەدینەی ئـاوا کـرد، کـه فـەرموی: ﴿فِيهِ رِجَالٞ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ

---

[1] موسلیم (٢٢٤).
[2] متفق علیه بوخاري (١٣٥)، موسلیم (٢٢٥).

﴿وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ﴾ التوبـه / ١٠٨ واتـه: پیـاوانی وای تێدایـه، حـەز دەكەن پاك ببنەوە، خوای گەورەش پاكژەوانانی خۆش دەوێت..

٣. خۆ پاك نەكردنەوە لەپیسی و نەجاسەت و، كەمتەرخەمی لـه پاكژیی، هۆكارێكه بۆ شایان بـونی ئەشـكەنجەو ژانـی گـۆڕ.. ئیبنوعـەبباس خـوا لێیان ڕازی بێت گوتویەتی: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم بـه لای دوو گۆڕدا تێپەڕی، فەرموی: (إنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ، ومَـا يُعَـذَّبَانِ فِـي كَـبِيرٍ، أمَّـا هـذا فكَانَ لا يَسْتَتِرُهُ مِنْ بَولِهِ.. )[١] واتە: ئەوانە ئێستا ئەشكەنجە دەدرێن، بـه دیدی پێشوی خۆیان، لەسەر شتێكی زۆر گەورەش نیـه، كـه ئەشـكەنجە دەدرێن ! ئەمەیان كاتی میز كردنی، خۆی پاك نەدەكردەوە.

## پلەكانی پاكژی:

پاكـژی، یەكـەمین دەروازەی چـونە نـاو پەرسـتنەكانە. یەكـەم ڕوكـنی پەرستنەكان، كە فەرز بو، نوێژەكان بون، ئینجا زەكات، ئینجا ڕۆژو، ئینجا حـەج، دەسـتنوێژیش پێشـەكی نوێژەكەیـە، هـەمو كتێبـە فیقهیـەكان، بـە باسی پاكژی دەست پـێ دەكەن، فـەرمودەیش دەفـەرموێ: (مِفْتَـاحُ الصَّلاةِ الطَّهُورُ)[٢]. واتە: كلیلی نوێـژ پاكژییـە، چـونكە دەسـتنوێژ مـەرجی نوێـژە، بۆیە دەبێـت حەتمـەن پێشـی كـەوێت، چـونكە مـەرج پـێش مـەرج كـراوە، ئیمام موسـلیمیش لـە ابـو مالـك الاشـعرییەوە دەگێڕێتـەوە، كـە پێغەمبـەر

---

[١] بوخاری (٢١٦)، موسلیم (٢٩٢)، ئەبو داود (٢٠)، ترمزی (٧٠)، نەسائی (٣١).

[٢] ترمزی (٢٣٨)، ئەبوداود (٦١٨/١)، ئیبنو ماجە (٢٧٥/١)، داریمی (٦٨٧/١)، الحاكم (٤٥٧/١)، ئەحمەد (١٠٠٦/١)، عبدالرزاق: المصنف (٢٥٣٩/٢)، البیهیقی: الكبری (٢٠٩٤/٢). والطحاوی : شرح معانی الاثار (١٥١٣/١).

صلى الله عليه وسلم فەرموی: (الطَهورُ شَطْرُ الايمَانِ) واتـە: پاكـژی نیـوەی باوەڕە.

**پاكژی چوار پلەیە:**

یەكـەم: پاككردنـەوەی دەرەوە لـە هـەمو پیسـیەكی بەرجەسـتەیی (ماددی) واتایی (مەعنەوی).

دووەم: پاككردنەوەی ڕەفتارو ڕەوشت لە گوناح و تاوان.

سێیەم: پاككردنەوەی دڵ و دەرون لە هەر حەزێكی خوارو خێچ.

چوارەم: پاككردنەوەی نییەت لە غەیری خواویستی.

ئەوانەی بۆ خوا سوڵحاو ئیرادە بەهێزن، هەست بە هەر چواری دەكەن و، لە مەیدانی ململانێی شەیتان و نەفسدان و، ڕویان لە سەركەوتنە، بەڵام ئەوانەی كورت بینن، تەنها دیاردەو ڕواڵەت دەبینن، هـەر پلـەی یەكەمی ئەم پاكژییانە، یان لایەنێكی ئەمیش ! دەبینن.

ئـەوەی لێـرەدا باسـیان دێـت، پاكـژیی شـەرعییە، كـە شەرعناسـان كردویانە بە دووبەشەوە:

١ ـ پاكـژیی واتـایی (حـوكمی): بریتیـە لـە پـاكبون لـە جەنابـەت (لـەش پیسیی) و نەبونی دەستنوێژو تەیەمموم..

٢ ـ پاكژی بەرجەستە (حەقیقی) : واتە پاكبون لە پیسیی، ئەمـەش لـە جەستەو پۆشاك و جێگادایە.

باشتر وایە ئێمەش وەكو ئەو ڕیزبەندییەی، زۆرینەی شەرعناسان بـۆ باسە فیقهیەكان كردویانە، باس بە باس، بێیینە سەر بابەتەكانی پاكژیی، كە بە جۆرەكانی ئاو دەست پێ دەكات:

★ ★ ★

# باسی یەکەم

# جۆر و پاساکانی ئاو

- ئاوی ڕوت.
- ئەو ئاوەی شتی پاکی تێکەوتوە.
- ئەو ئاوەی شتی پیسی تێکەوتوە.
- ئاوی تکاو لە دەستنوێژو غوسڵ و بەکارهێنانەوەی.
- بەرماوە.

# باسی یەكەم

## جۆروپاساكانی ئاو

ئەوەی پیسی پێ پاك دەكرێتـەوە، ئـاوی ئاساییە، كـە لـە ئۆكسجین و هایـدرۆجین پێـك هـاتوە، كـە سەرچـاوەكەی، بـاران و، كـانی و، روبـارو، دەریـاو، زەریاكانـە، چـونكە لـە هـەمو شـلەمەنییەكی تـر، زیـاتر توانـای پاككردنەوەی هەیەو، زۆرتر دەمێنێتەوەو ئاسان دەست دەكەوێت..

## جۆری یەكەم: ئاوی روت

واتە ئەو ئـاوەی، كـە خـۆی لـە خۆیـدا پاكەو پـاك و پاكەرەوەشـە، كـە هیچی تری تێكەڵ نەبوە، وەكو ئاوی باران و، دەریاو، روبـارو، بـیرو، كـانی، سوێر بێت، یان شیرین، سارد بێت، یان گـەرم.. بـۆ نمونـە، بـە چـا، یـان بـە گوڵاو ناوترێت ئاوی ڕوت.

**جۆرەكانی:**

**١. ئاوی باران و بەفرو تـەزرە:** هەموی پاكە، چونكە خـوای گـەورە دەفــەرموێ: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيۡكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ﴾ الانفــال/١١ واتــە: خـوای گـەورە ئاوێـك لـە ئاسمانـەوە دەنێرێتـە خـوارەوە، تـا پێـی پاكتـان كاتەوە. هەروەها: ﴿وَأَنزَلۡنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا﴾ الفرقـان/ ٤٨ واتـە: ئـاوێكی پاكمان لە ئاسمانەوە ناردۆتە خوارەوە (باراندوە).

- ئەبو هورەیرە - خـوای لـێ ڕازی بێـت - دەگێڕێتـەوە: ((كـانَ رسُولُ اللهِ صلَّى اللهُ عليهِ وسلَّمَ إذا كبّر في الصَّلاةِ، سَكتَ هَنِيهةً قبْلَ القِراءَةِ، فقُلْتُ: يـا

رسولَ اللّهِ - بأبي أنْتَ وأمِّي- أرَأيْتَ سُكُوتكَ بينَ التكبيرِ والقِراءةِ، مَا تقولُ ؟ قالَ: أقولُ: اللهُمَّ بَاعِدْ بَيني وبينَ خَطاياي، كَمَا بَاعَدْتَ بينَ المْشرِقِ والمغْرِبِ، اللهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطاياي كَمَا يُنقَّى الثوبُ الأبيضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايايَ بِالثَّلْجِ والماءِ والبرَدِ))[1] واته: كه پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم نوێژی دادەبەست، دوای تەکبیرەی ئیحرام (چونە ناو نوێژ) و، پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە، ماوەیەك بێ دەنگ دەبو، منیش لێم پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، دایك و باوكم بە قوربانت بن، ئەوە لە نێوان تەکبیرو خوێندنەکەت (سورەتی فاتیحە) دا چی دەفەرمویت؟ فەرموی: دەڵێم: خوایە لە گوناهەکانم دورم خەرەوە، بەقەدەر ئەوەندەی خۆرهەلات و خۆرئاوات دور خستۆتەوە، خوایە پاکم کەرەوە لە گوناهەکانم وەکو کە جل و بەرگی سپی لە چڵك و چەپەڵ پاك دەکرێتەوە، خوایە گوناهەکانم بەبەفر ئاو تەزرە بشۆوە.

**٢. ئاوی دەریا**: ئەبو هورەیرە ـ خوا لێی ڕازی بێت ـ دەگێڕێتەوە (سَألَ رَجُلٌ رَسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم، فقالَ: يا رسولَ اللّهِ، إنّا نَرْكَبُ البحْرَ، نَحْمِلُ مَعَنا القليلَ من الماءِ، فإنْ توضَّأنا بهِ عَطِشْنا، أفَنَتوضَّأُ بماءِ الْبَحْرِ ؟ فقالَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلمَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤهُ، الحِلُّ مَيْتتهُ)[2] واته: کابرایەك لە پێغەمبەری پرسی صلى الله عليه وسلم: ئەی

---

[1] بوخاری (٧٤٤)، موسلیم (٥٩٨)، ئەبو داود (٧٨١)، ئەحمەد (٢٣١/٢)، نەسائی (٦٠)..

[2] ئەبو داود (٨٣)، نەسائی (٥٩)، ترمزی (٦٩) ئیبنوماجە (٣٨٦) مالیك (٢٢/١) ترمزی دەڵێ: حسن صحيح، وسألت محمد بن إسماعيل البخاري عن هذا الحديث فقال: (حديث صحيح) واته: ترمذي دەفەرموێ ئەم حەدیسە حەسەن و سەحیحە، دەربارەشی لە محمدی کوڕی ئیسماعیلی بوخاریم پرسی، ئەویش گوتی: حديث صحيح. شێخی ئال بەسسام، کە لە گەورە زانایانی حەرەم بو، رحمه الله (لە ٢٠٠٣/٢/١ کۆچی دوایی کرد) لە توضيح الاحكام

پێغەمبەری خوا، ئێمە کە گەشتی دەریا دەکەین، ئـاو کـەم لەگـەڵ خۆمـان هەڵ دەگرین، ئەگەر دەستنوێژی پێ بگرین، بێ ئاو دەمێنینەوەو تینومان دەبێت، ئایا بۆمان هەیە لە دەریا دەستنوێژ بشۆین ؟ پێغەمبـەر صلی الله علیه وسلم فەرموی: ئاوی دەریا پاکەو، مردارەوە بوەکەشی حەڵاڵە..

پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم لە وەڵامی کابرادا نەیفـەرمو: بـەڵێ، تـا هـۆی پـاکێتی دەریـا ڕون بکاتـەوەو بـەس. بـەڵکو حـوکمێکی تریشـی ڕون کـردەوە ـ گەرچی پرسیاریشی دەربـارەی لـێ نـەکرا بـو ـ کە بریتییـە لە حـەڵاڵێتی مردارەوەبـوی نـاو دەریـا.. ئیبنـول عـەرەبی دەڵـێ: ئەمـە بـۆ ئەوەیە، زیاتر شت فێـر بـین و، مـوفتیش فێـری شـێوازی فتـوا دان بکـات.. دەفەرموێ مـردارەوە بـوی دەریاکە، واتـە ئـەوی لـە ناویـدا دەژی و مـردار بۆتەوە، نەك یەکێك لەسەر وشکانی دەژی و، کەوتۆتە ناوی تێیـدا مـردوە، ئەمیان حەڵاڵ نییە.

ئیمام شافیعی دەڵێ: ئەم فەرمودەیە نیوەی زانستی پاکژییە.

ئیمام ئەبو حەنیفە مردارەوە بوی ـ دەریا غـەیری ماسـی ـ بـە حـەڵاڵ نازانێت، ئیمام ئەحمەد هـەموی پـێ حەڵاڵە، جگـە لـە بـۆق و مارماسـی و تیمساح، چونکە بۆق و مارماسـی، تەبیعـەت ناچێتە سـەریان تیمسـاحیش کەڵبـەی هەیـەو دڕندەیـە. ئـەمما ئیمـام مالیـك و شـافیعی، هـەمو شـتێکی دەریا بە حەڵاڵ دەزانن، بەڵگەشیان ئەوەیە کە خـوای گـەورە فەرمویـەتی: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ﴾ المائـدە/٩٦ واتـە ئـەوی لـە دەریـادا ڕاوی دەکەن، هەروەها خۆراکەکانی بۆتـان حەڵاڵە. (صـید لێـرەدا بـە مانـای ڕاو

---

(٨٩/١) دا دەڵێ: ئوممەت هەموی ئەم فەرمودەیەی قبوڵ کردوە، زیاتر لە ٣٠ پێشەوای فەرمودە بە سەحیحیان زانیوە، ناوی زۆریشیان دەهێنێت...

كراوەكەیـە، نـەك راوكـردن).. ڕاسـتترین ڕا بەلامـەوە ئەوەیـە، كـە هـەمو شتێكی دەریا حەڵاڵە.

٣. ئاوی زەمزەم: عـەلی كـوڕی ئـەبو تالیـب ـ خـوا لێـی ڕازی بێـت ـ گێڕایەوە، كە ((أنَّ رسُولَ صلى الله عليه وسلم دَعَا بسَجْلٍ مِنْ ماءِ زَمْزَم، فشَـرِبَ مِنْـهُ، وتوَضَّـأ))[١] واتـە: پێغەمبـەر صـلى الله علیـە وسـلم داوای دۆلكەیـەك ئـاوی بـیری زەمزەمـی كـرد، كـە هێنایـان لێـی خـواردەوەو، دەستنوێژی پێ گرت.

٤ـ ئاوی گۆڕاو: چ بـە هـۆی زۆر مانـەوەوە گـۆڕا بێـت، چ بـە هـۆی جێگەو ڕێگەیەوە بێت، چ بە هۆی ئەوە بێت، كە شتی پاكی تێكەوتبێت و، لێـی جیا نەكرێتـەوە، وەكو قـەوزەو گـەڵاو گیـاو.. هتـد. چونكە ئەمانـە سـیفەتی ئـاوی ڕوت لـە ئاوەكـە دانـابڕن، ئەمـەش كـۆڕا (ئیجمـاع)ی شەرعناسانی لەسەرە. ئـەو ڕێسایەی هەمو ئـەم جۆرە ئاوانـە دەگرێتـەوە ئەوەیە، كە هەر ئاوێك سیفەتی ئاوی ڕوتی پێوە بو، بۆ دەستنوێژ شوشتن دەشـێت. خـوای گـەورەش دەفـەرموێ: ﴿فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ﴾ المائـدة/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەكەوت، تەیەمموم بكەن..

[١] عبداللەی كوڕی ئەحمەد لە الزوائد (٧٦/١) هێناویێتیەوەو ئەحمەد شاكر (كە توێژەرەوەیەكی میسریەو لە ئاست و پلەی ئەلبانی ڕەحمەتیدایە) دەڵێ: سەحیحەو ئەلبانیش لە (ارواو الغليل ژمارە ١٣) دا بە حەسەنی ناساندوە.

## جۆری دووەم: ئەو ئاوەی شتی پاکی تێکەوتوە

ئەو شتی پاکی وەکو، خۆڵ و، گڵ و، سابون و، عەترو، چاو، ئاردو، زەعفەران و.. هتد تێکەوتوە، کە لە ئاوەکە جیا ناکرێتەوە. حوکمی ئەمیش پاك و پاکەرەوەیە، چونکە سیفەتی ئاوی ڕوتی پێوە ماوە. ئوم عەتییە، کە ئافرەتە سەحابەیەکی پێغەمبەرە صلى الله عليه وسلم دەگێڕێتەوە: ( دَخَلَ علينا رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم، حِينَ تُوُفِّيَتْ ابْنَتُهُ (زَينبُ) فقَالَ: اغْسلْنَهَا ثلاثاً، أو خمساً أو أكثرَ مِن ذلكَ إنْ رَأيتنَّ بمَاءٍ وسِدْرٍ، واجْعَلْنَ فِي الأخِيرَةِ كافُوراً أو شَيئاً مِن كافورَ، فإذا فرَغْتنَّ، فآذِنَّنِي. فلَمَا فرَغْنَ آذَنَّاهُ، فأعْطانا حِقْوَهُ، فقال: "أشْعِرْنَهَا إيَّاه)[١].. واتە: کاتێك زەینەبی کچی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم کۆچی دوایی کرد، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم تەشریفی هێنا بۆ لامان و فەرموی: سێ جار، یان پێنج جار، یا زیاتر بە سیدرو ئاو بیشۆن، کۆتا جاریش کافور، یان شتێکی تری وەکو کافوری تێکەن، کە لە شوشتنیشی تەواو بون، بانگم بکەن. ئێمەش دوایی بانگمان کرد، کە هات عەباکەی خۆی داینێ و فەرموی: تێوەی پێچن). ئەگەر سیفەتی ئاوی ڕوتی پێوە نەما، پاکە، بەڵام وەکو شەرعناسان گوتویانە پاکەرەوە نامێنێت[٢]. ئوم هانی دەگێڕێتەوە: ((أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اغْتَسَلَ، هُوَ وميمونَةُ مِن إناءٍ واحدٍ. قَصْعَةٌ فِيها

---

[١] بوخاری (١٢٥٨)، موسلیم (٩٣٩)، ئەبو داود (٣١٤٢) نەسائی (١٨٨٠)، ئیبنو ماجە (١٤٥٨)، ترمزی (٩٩٠) دەربارەشی دەفەرموێ (حديث حسن صحيح)،..

[٢] ابن قدامه: المغني (١٢/١)، النوي: المجموع (٥٠/١)، المقبلي: البحر الزخار (٢٧/١).

أثــرُ الْعَجــينِ))[1] واتــە: پێغەمبــەر صــلى الله عليــە وســلم ومەیمونــەخانی خێزانی، لە تەشتێکدا پێکەوە خۆیان شوشت، کە هەویری کۆنی پێوە بو.

ئاشـکرایە، کـە هـەر شـتێك زینـدوی پـێ پـاك دەبێتـەوە، بـۆ شوشـتنی مردوش دەشێت. بۆیە لە هەر دووفەرمودەکەی سەرەوە، ئـەوەمان بـۆ ڕون دەبێتەوە، کە ئاو هەر چەند شتی پاکی تێ بکەوێت ـ مادام سـیفەتی ئـاوی ڕوتی پێوە بمێنێت ـ هەر بە پاك و پاکەرەوە دەمێنێتەوە.

## جۆری سێیەم: ئەو ئاوەی شتی پیسی تێ کەوتوە

ئەمەش دووحاڵەتە:

### یەکەم: ئەو ئاوەی، کە پیسییەکە، تام، یان بۆن، یان ڕەنگی گۆڕیوە:

ئیبنول مونزیرو ئینول مولەققەن، کۆڕای شەرعناسانیان لـەم بـارەوە هێناوەتەوە، کە ئەو ئاوە ـ زۆر بێت، یان کەم ـ بۆ پاککردنەوە ناشێت[2].

### دووەم: ئەو ئاوەی کە هیچ سیفەتێکی نەگۆڕاوەو بە سیفەتی ئاوێتی هەر ماوە:

جمهوری شەرعناسان، ڕایان لەسەر ئەوەیـە، کـە پـیس نـەبوە[1]، چـونکە کـە پێغەمبـەر صـلى الله عليـە وسـلم لـەو فـەرمودەدا، کـە ئیمـام موسـلیم

---

[1] احمد (٣٤٢/٦)، نەسائی (٢٤٠)، ئیبنوماجە (١٣٤/١ ژمارە ٣٧٨)، ابن خزیمة (٢٤٠) شێخی ئەلبانی لە صحيح النسائي (٥١/١) وصحيح ابن ماجه (٣٧٨) ومشكاة المصابيح (٤٨٥) وإرواء الغليل (١ / ٦٤) بە سەحیحی داناوە بڕوانە :.

[2] سيد سابق: فقه السنة (١٦/١).

ریوایـەتی کـردوە دەفـەرموێ: ((طَهورُ إناءِ أحدِكُمْ إذا وَلَغَ فيه الكَلبُ أنْ يَغسِلَهُ سَبْعَ مَرّاتٍ أُولاهُنَّ بالتُّرابِ))[٢] واتە: ئەگەر سەگێك دەمی خستە ناو دەفر (قاپ) ی یەکێتانەوە، با حەوت جار بیشواتەوە یەکەمجارەکەیان، با بە گڵ بێت. دەڵێن: ئەمـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی، ئەگـەر ئـاوێکی کـەم پیسیی تێکەوت، ئەو ئاوە خۆیشی حوکمی پیسی وەردەگرێت... هەنـدێکی تریان دەڵێن: مـادام پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم فەرمویـەتی: ((الماءُ طَهورٌ، لا يُنَجِّسُهُ شَيءٌ)) ئاو پاکەو، هیچ پیسی ناکات، کەوا بو ئاوەکە ـ کەم بێت، یان زۆر ـ پاك و پاکەرەوەیە.

هەروەها فەرمودەکەی ئەبو سەعیدی خـودری ـ خـوا لێـی ڕازی بێـت ـ کە لای هەمو پێشەوایانی فەرمودە، وەکو ئەحمەدو یەحیای کوڕی مـەعین و ئیبنوحـەزم و ئیبنوحیببـان و حـاکم وئیبنوخوزەیمـەو ئیبنوتەیمییـە مەقبولە (جگە لە ئیبنو قەتتان، کە بۆچـونی لـە ڕای ئـەو شەرعناسـانەی پێشو بـەهێزتر نیـە)، کـە دەڵـێ لـە پێغەمبـەریان صلى الله عليه وسلم پرسی: (يا رسولَ اللهِ، أنَتوَضَّأُ مِن بئرِ بُضَاعَةَ ؟ فقالَ صلى الله عليه وسلم: الماءُ طهورٌ، لا يُنَجِّسُهُ شَيءٌ)[٣] واتـە: ئـەرێ ئـەی پێغەمبـەری خـوا، ئایـا لـە

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (٤١/١)، ابن رشد: بداية المجتهد (٢٤/١)، ابن قدامة المقدسي: المغني (٢٢/١)، الخطيب الشربيني: مغني المحتاج (٢١/١).

[٢] موسلیم (١٨٣/٣).

[٣] ئەبوداود (٥٤/١ ژمارە ٦٦)، ترمزی (٩٦/١ ژمارە ٦٦) و بە حەسەنی داناوە، نەسائی (١٧٥/١ ژمارە ٣٢٥)، ئەحمەد (٣١/٣ و ٨٦)، بەیهیقی لە السنن الكبرى (٤/١ و ٢٥٧)، دارەقوتنی (٣٠/١ ژمارە ١١)، تلخيص الحبير (١٣/١)، ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل دەفەرموێ: حەدیسی بیری بوزاعە سەحیحە .

بیرەكەی بوزاعـە (بُضاعة) دەسـتنوێژ بگـرین؟ فـەرموی: ئـاو خـۆی پاكـە، هیـچ شتێك پیسی ناكات[١].

ئەمەش مەزهەبی ئیبنو عەبباس و ئەبو هورەیرەو حەسەنی بەسـری و ئیبنـول مەسـییەب و عیكرەمـەو ئیبنـو ئـەبی لـەیلاو سـەوری و داودی زاهیری و نەخەعی و مالیك و ئەوانی تـرە، بۆیـە ئیمام غـەزالی دەیگوت: خۆزگـە مەزهـەبی شـافیعی لـە مەسـەلەی حـوكمی ئـاودا، وەكـو مەزهـەبی ئیمـام مالیـك بوایـە[٢]! بۆیـە غـەزالی ڕەحمـەتی وا دەڵـێن، چـونكە خـۆی شافیعییەو، شافیعییەكان ئیعتیمادیان كردۆتە سەر فەرمودەیەكی زەعیف، بۆیـە لـە بۆچـونە فیقهیەكـەی ئـەم مەسـەلەیەدا، بـە تـەواوی - وەكـو مەزهەبی ئیمام مالیك و ئەحمەد - نەیانپێكاوە.. فەرمودەكەش ئەوەیە كە ئیبنو عومـەرخوا لێیـان ڕازی بێـت دەیگێڕێتـەوە كـە پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (إذا كانَ الماءُ قُلَّتين، لَمْ يَحْمِلْ الخبَثَ)[٣] واتە: ئەگەر ئاو گەیشتە بڕی دوو قوللە[٤]، ئیتر هەرچی تێكەوێت، پیسی ناكات..

شـێخ سـەیید سـابق لـە (فقـه السـنة) كەیـدا ڕەچـاوی هەنـدێك لـە شەرعناسـانی فـەرمودەی كـردوە، لەوانـەی كـە ئـەم فـەرمودەیان - هـەر

---

[١] بێگومان بەو مەرجەی، یەكێك لە سێ وەسفەكانی (تام و رەنگ و بۆن) ی نەگۆڕا بێت.

[٢] سید سابق: فقه السنة چاپی الاعلام العربی میسر ٢٠٠٤ (ل ١٧). هەر سێ بەرگەكەی كراوە بە یەك بەرگی (١١٣٤) لاپەڕەیی.

[٣] ئەبو داود(١/١٧)، نەسائی (١/٤٦)، ترمزی (٦٧)، ئەحمەد (١/٣١٤)، دارەقوتنی (١/١٨٧)، حاكم لە مستەدرەكیدا (١/١٣٣) بە سەحیحیشی ناساندوە..

[٤] (قوللە: گۆزەی گەورەی ئەو زەمانە بوە، بە حساباتی ئێستای ئێمە دەكاتە ١٥٧ كلگم، شێخ ئال بەسسام لە توضیح الاحكام (١/٩٦) دا دەڵێ ٥٠٠ رەتڵی عێراقی، واتە: ٢٠٠ كلگم لە ئاوی شیرین.

چەندە گرنگ و پێویستە ـ بە (مُضْطَرَبٌ سَنَداً وَمَتناً) ناساندوە[١]، ئەوان گوتویانە: لە ڕوی سەنەدەکەیەوە: لەبەر ئەوەیە، کە تەنها ئیبنوعومەر ریوایەتی کردوە، لەویشەوە تەنها عوبەیدوللەی کوڕی، لە روی دەق (مەتن)ەکەشیەوە، چونکە فەرمودەی تر هەیە، باسی سێ قوللە و یەکێکی تر باسی چل قوللە دەکات، قوللەش لای هەموان رون نەبوە، لە دیاریکردنی قەبارەی گۆزەکەدا، ڕایان لێك دور کەوتۆتەوە، هەر چەندە هەندێکیان گوتویانە بە قوللەی هیجر (هۆزێکە)، ئەمە جگە لەوەی لە ریوایەتی تریدا هاتوە دەفەرموێ: (لمْ يُنَجَّسْ) نەك (لَمْ يَحْمِلْ الخَبَثَ)..

زۆر لە شەرعناسان لە موناقەشەی ئەم فەرمودەدا بەشدار بون، شەوکانی بۆچونی هەموانی باس کردوەو، پاشان بە سەحیحی داناوە، شێخ احمد شاکری میسری و شێخی ئەلبانی بە سەحیحیان داناوە[٢].

ئەو ڕێسایەی ئەم جۆرە ئاوانە دیاری دەکات، گۆڕان و نەگۆڕانی، تام و بۆن و ڕەنگی ئاوەکەیە، هەر کامێك لەمانە گۆڕا، ئاوەکە پاکژ نامێنێت، جا ئیتر ئەو ئاوە کەم بێت، یان زۆر، ئیبنول مونزیرو ئیمام نەوەوی کۆڕای شەرعناسانیان لەسەر ئەمە نەقڵ کردوە. ئەمە ڕای ئیمام مالیك و زاهیریەکان و ئیبنو تەیمییەو ئیبنوالقەییم و محمد بن عبدالوهاب و شەرعناسانی نەجدیشە.. هەمویان دەڵێن: هەر ئاوێك پیسی تێکەوت، بەڵام تام و بۆن و ڕەنگی نەگۆڕی، پاکژ دەمێنێت..

---

[١] وەکو بەیهیقی و موززی و ئیبنو تەیمییە (توضيح الاحكام ١/٩٥).

[٢] بڕوانە: الالباني: إرواء الغليل (١ / ٦٠) وصحيح الجامع (٧٥٨( دەربارەی دەفەرموێ: (الحديث صحيح رواه الخمسة مع الدارمي والطحاوي والدارقطني والحاكم والبيهقي والطيالسي باسناد صحيح عنه، وقد صححه الطحاوي وابن خزيمة وابن حبان والذهبي والنوي و العسقلاني، وإعلال بعضهم إياه بالاضطراب مردود).. واتە: ئەوەی دەڵێ موزتەریبە، قەولەکەی وەرناگیرێت.

كەوابو هەر ئاوێك پیسی تێكەوت و، ڕەنگ، یان، تام، یان بۆنی گۆڕی، پیسە، بەڵام ئەگەر ئەمانەی لێ لادرا، دەگەڕێتەوە سەر ئەسڵە پاكەكەی، وەكو زۆرینەی ئەو ئاوەی، كە لە مەركەزی شارە گەورەكانی ڕۆژئاوادا بەكاردێت، كە لە هەندێك وڵاتدا، حەفتاو پێنج لە سەدی، ئاوی زێرابەو پاك كراوەتەوە[١].. لیژنەی هەمیشەیی شەرعناسانی جەزیرە، فەتوایان لەسەر پاكی ئەم جۆرە ئاوە داوە، كە پاك بۆتەوەو، بۆ هەمو پێداویستیەكانی موسوڵمان، بە تایبەتی دەستنوێژو غوسڵی دەشێت[٢]..

## جۆری چوارەم: ئاوی تكاو لە دەستنوێژو غوسڵ

## ئاوی تكاو لە دەستنوێژ

ئەو ئاوەیە، كە لە دەموچاو ئەندامانی دەستنوێژی موسوڵمان، كەوتۆتە خوارەوە.. شەرعناسان هەر لە كۆنەوە، موناقەشەی ئەم جۆرە ئاوەیان لا بۆتە باس، كە ئایا هەر بە پاكی دەمێنێتەوە، یان بە بەكارهێنانەكەی پیس دەبێت و، جارێكی دیكە ناشێت بۆ پاكژیی بەكار بهێنرێتەوە؟! شەرعناسان لەم مەسەلەیەدا دووپۆلن:

---

[١] لەساڵی ١٩٩٥ دا لە ناوەڕاستی ڤیەننای پایتەختی نەمسا، كۆشكێكی زۆر گەورەم بینی، كە دەرەوەی دیمەنی ڕەنگاو ڕەنگی جوانی لێكرابو، لە هاوڕێكانم پرسی ئەمە چیە وا جوانە؟! وتیان: ئەمە زێرابی شارەو، لێرەدا ئاوەڕۆكە سەر لە نوێ پاك دەكرێتەوەو بەكار دەهێنرێتەوە..

[٢] بڕیاری ژمارە(٦٤) لە (١٣٩٨/١٠/٢٥) و بڕیاری خولی (١١) كە لە (١٣ی ڕەجەبی ١٤٠٩ ـ ١٩٨٩/٢/١٩) گیرا ..

## پۆلی یەکەم: ئەوانەی گوتویانە پاکە و پاکەرەوە ماوە:

ئەمەش ڕای سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب و، ئیبنو عومەرو، ئەبو ئومامەو، کۆمەڵێکی زۆری سەلەفە، هەروەها ڕای ناسراو بەناوبانگی مەزهەبی ئیمام مالیك و ڕیوایەتێکی لای ئیمام شافیعی و، ئەحمەدیشە، هەروەها ڕای ئیمام ئیبنو حەزم و، ئیبنولونزیرەو، شێخولئیسلام ئیبنو تەیمییەش ئەمیانی پێ پەسەندتر بوە[١].. هەندێك لە بەڵگەی ئەمان:

١ ـ ئەسڵ ئەوەیە، کە ئاو پاکەو هیچ شتێك پیسی ناکات، وەکو لە فەرمودەکەی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم هاتوە، کە ((الْمَاءُ طَهورٌ لا يُنَجِّسُهُ شَئٌ))[٢] واتە: ئاو پاکەو، هیچ شتێك پیسی ناکات.. مەگەر تام، یان بۆن، یان ڕەنگی گۆڕا بێت، یان پێناسەی ئاوی ڕەها (موتڵەق)ی بەسەردا نەچەسپێتەوە..

٢ ـ ئەوە سەلمێنراوە، کە یاوەران ئاوی ماوە، لە دەستنوێژی پێغەمبەری خوایان صلى الله عليه وسلم بەکار دەهێنایەوە:

★ ئەبو جوحەیفە خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە: ((خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْهَاجِرَةِ، قَالَ: فَتَوَضَّأَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَتَمَسَّحُونَ بِفَضْلِ وَضُوئِهِ))[٣] واتە: دوای نیوەڕۆیەك پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، دەستنوێژی شوشت، کە

---

[١] ابن قدامة: المغني (٣١/١)، النوي: المجموع (٢٠٥/١)، ابن حزم: المحلى (١٨٣/١)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٥١٩/٢٠)، ابن المنذر: الاوسط (٢٨٥/١).

[٢] ئەبو داود (٢٦٦)، ترمزی (٦٦)، نەسائی (١٧٤/١)، کەمال السەيد سالم لە صحيح فقه السنة (١٠٤/١) دا دەڵێ: حەسەنە .

[٣] بوخاری (١٨٧)، ئەحمەد: مسند الكوفيين (١٨٣٧٩) دەشفەرموێ: على شرط الشيخين.

تەواو بو، کۆمەڵێك خەڵك پەلاماری ئاوی ماوەی دەستنوێژەکەیان داو، دەستیان پێ تەڕ دەکردو، بە دەموچاو لەشی خۆیاندا دەهێنایەوە. ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، ڕەحمەتی خوا لێ بێت دەڵێ: ئیحتیمالی ئەوە زۆرتر، کە پەلاماری ئەو ئاوەیان دابێت، کە لە شوشتنی ئەندامە پیرۆزەکانی، دەستنوێژی تکابۆوە، ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە ئاوی بەکارهاتوی دەستنوێژ پاکە[١].

★ فەرمودەکەی مەسوەرەی کوڕی مەخرەمە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: ((وَإِذَا توَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ))[٢] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستنوێژی دەشت، یاوەران خەریك بو شەڕیان لەسەر ئەو ئاوەی دەستنوێژەکەی دەکرد..).

★ لە ئەبو موسای ئەشعەرییەوە خوا لێی ڕازی بێت گێڕاوەتەوە: (دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قَالَ لَهُمَا اشْرَبَا مِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم داوای دەفر (قاپ) ێك ئاوی کرد، کە بۆیان هێنا دەست ودەموچاوی تێدا شوشت ولە دەمی وەردا، پاشان بەم و بە بیلالی فەرمو: لێی بخۆنەوەو، بیکەن بەسەر دەموچاو ملتاندا..

٣ ـ ئەو فەرمودەی، کە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە، دەڵێ: (كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّئُونَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ

---

[١] ابن حجر: فتح الباري (٣٥٣/١).
[٢] بوخاری (١٨٩).
[٣] بوخاری (١٨٨).

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمِيعًا )[1] واتە: لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم، ژن و پیاو پێکەوە دەستنوێژیان دەشوشت..

لە ڕیوایەتێکی تردا، لە ڕێی عوبەیدوڵڵای کوڕی نافیعەوە، دەڵێ: (كُنَّا نَتَوَضَّأُ نَحْنُ والنِّسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ نُدْلِي فِيهِ أيدِينَا)[2] واتە: لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم، ژن و پیاو لە یەك تەشتێكدا دەستنوێژمان دەشوشت، هەمومان لە یەك کاتدا دەستمان تێیدابو..

٤ ـ فەرمودەکەی، کە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، کە دەڵێ: (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ بِفَضْلِ مَيْمُونَةَ) [3] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، غوسڵی هەر بەو ئاوە دەردەکرد، کە خاتو مەیمونەی خێزانی خوا لێی ڕازی بێت، خۆی پێ شوشتبو..

٥ ـ روبەییعی کچی موعەویز خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأْسَهُ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ بِيَدَيْهِ )[4] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم مەسحی سەری بەو ئاوە زیادە کرد، کە بە دەستی پیرۆزیەوە مابو..

---

[1] بوخاری (١٩٣)، ئەبوداود (٧٩)، نەسائی (١/٥٧)، ئیبنوماجە (٣٨١) .

[2] ئەبوداود هێناویێتیەوەو دەرهەقی دەفەرموێ: سەحیحە.

[3] موسلیم (٣٢٣)، لە فەرمودەیەکی تری متفق علیه دا هاتوە کە: (كَانَا يَغْتَسِلَانِ فِي إنَاءٍ وَاحِدٍ) واتە پێکەوە لە یەك تەشتی گەورەدا غوسڵیان دەردەکرد..

[4] ئەبوداود ژمارە (١٣٠) و لای دارەقوتنی (١/٨٧)، کەمال السەید سالم لە صحیح فقە السنة (١/١٠٥) دا دەڵێ: حەسەنە.

٦ ـ ئیبنولمونزیر كۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسانی نەقڵ كردوە[1]، كە گوتویانە: ئەو ئاوەی لە دەستنوێژو غوسڵی موسوڵمان، دەتكێتەوە سەر پۆشاكەكەی پاكە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر پاكێتی ئەو ئاوەی، لە دەستنوێژ تكاوەتەوە، جا كە ئەو حوكمە لەسەر پاكێتی ئاوا بنبڕانە بێت چی بە بێ هەبونی بەڵگە، ڕێ لەوە دەگرێت دەستنوێژی پێ بشۆرێتەوە ؟! ئەوی پێچەوانەی ئەم بۆچونەیە چ بەڵگەیەكی پێیە؟!

## پۆلی دووەم: ئەوانەی كە فەرمویانە پاك نەماوەو ناشێت بەكار بێتەوە:

بەڵگەی ئەمان، وەكو بەڵگەكانی ئەوان، ئەوەندە بەهێز نیە، ڕای شەرعناسانی پۆلی یەكەم لاواز كات:

١ ـ (عَنْ حُمَيْدٍ الْحِمْيَرِيِّ قَالَ لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ زَادَ مُسَدَّدٌ وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا )[2] واتە: حومەیدی حیمیەری

---

[1] ابن المنذر: الاوسط (٢٨٨/١).

[2] ئەبو داود (٨١) بە سەحیحی داناوە.. شەوكانی لە بەرگری لە سەنەدەكەی دەفەرموێ: بەیهیقی وای ڕاگەیاندوە: گوایە مورسەلە (یاوەرێك لە زنجیرەی سەنەدەكەیدا نەماوە) ئیبنو حەزمیش ئیددیعا دەكات گوایە داود، كە لە حەمیدی كوڕی عبدالرحمانی دەگێڕێتەوە زەعیفە.. نەوەویش گوتویەتی: حافزانی فەرمودە لەسەر ئەوە كۆن، كە ئەمە فەرمودەیەكی زەعیفە.. بەڵام ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دوای ئەوەی لە بلوغ المرامدا سەنەدەكەی بە سەحیح ناساندوە، سەرسامی خۆی لەم قەولەی نەوەوی دەربڕیوە، چونكە دەڵێ: پیاوانی سەنەدی فەرمودەكە، هەمویان جێمتمانەن و، كەسم لە فەرمودەوانان نەدیوە، بە زەعیفی دانابێت.. ئال بەسسامیش دەڵێ: ئیبنو حەزم لە ناوی حەمیددا بە هەڵەدا چوە، چونكە ئەو حەمیدە كوڕی عبدالرحمان نیە، كە زەعیفە، ئەمە حەمید كوڕی عبداللەیە، كە شەرعناس و جێ متمانەیە (فقيهٌ ثقة). توضيح الاحكام (١٠٣/١).

گێڕایەوە کە پیاوێکی بینی کە چوار ساڵ لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بو صلی الله علیه وسلم، ئەو گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی کردوە لەوەی ژن بە ئاوی ماوەی بەر پیاو غوسڵی خۆی دەرکات، هەر وەکو کە نابێت پیاو بە ئاوی ماوەی بەر ژن غوسڵی خۆی دەرکات، با هەردووکیان هەر لێی هەڵهێنجن.. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: دیارە، کە جائیز نیە ئاوی بەکارهێنراوی یەکتری، بەکار بهێنن. کەوابو ئاوی بەکارهێنراو پاکیش بێت، پاك کەردوە نەماوە..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، کە بەرگری لە سەحیحێتی فەرمودەکە کردوە دەڵێ: فەرمودەکانی تریش سەحیحن، کەوابو ئەوەی رون دەبێتەوە ئەوەیە، کە ئەم فەرمودەیەی حومەیدی دیگێڕێتەوە، بۆ پاك و خاوێنی زیاترە، نەك بۆ رێ لێگرتنی تەواوی..

★ ★ ★

## ئاوی تکاوە لە غوسڵ

. **<u>ئاوی تکاوە لە غوسڵ</u>:** ئەو ئاوەیە، کەلە غوسڵەوانێك تکاوەتەوە، ڕای شەرعناسان لە پاکێتیی و بەکارهێنانەوەی ئەم ئاوەش وەکو بەکارهێنراوی دەستنوێژ دووپۆلن:

**<u>پۆلی یەکەم: ئەوانەی گوتویانە پاك ماوەو دەشێت بەکار بێتەوە</u>:** ئەمەش ڕای سەیدنا عومەرو، ئەبو هورەیرەو، ئیبنو عەبباس و، ئیبنو عومەرو، سەعدی کوڕی ئەبو وەققاس و، کۆمەڵێك لە شەرعناسانی

سەلەف و، ئەبو عوبەیدو ئیبنولونزیرو ئەوانەیە، هەروەها مەزهەبی حەنەفی و، مالیكی و شافیعی و، ریوایەتێكی ئیمام ئەحمەده[١]، بەڵگەشیان:

١ ـ فەرمودەكەی ئیبنو عەبباسە، خوا لێی ڕازی بێت، كە گوتویەتی: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يَغْتسِلُ بفَضْلِ مَيمُونَةَ)[٢] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، بەو ئاوەی لە خۆشوشتنی مەیمونەی خێزانی دەمایەوە غوسڵی خۆی دەردەكرد.

٢ ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (من و پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، لە جەنابەتدا بوین، لە یەك تەشتدا غوسڵمان دەردەكرد..)[٣].

٣ ـ ئەو فەرمودەش بەڵگەیە، كە ئەبو هورەیرە ـ خوا لێی ڕازی بێت ـ دەگێڕێتەوە، كە (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم لَقِيَهُ في بَعْضِ طُرُقِ المدينَةِ وهُو جنبٌ، فانْخَنسَ مِنهُ، فَذهَبَ، فاغْتَسَلَ، ثمَّ جاءَ، فقالَ: أينَ كُنتَ يا أبا هُريرَةَ ؟ فقالَ: كُنتَ جُنُباً فكَرِهتُ أنْ أُجَالِسَكَ وأنا علَى غَيرِ طَهَارَةٍ. فقالَ: سُبْحَانَ اللهِ، إنَّ المؤمِنَ لا يَنْجُسُ)[٤] واتە: جارێك لە كۆڵانێكی مەدینەدا، پێغەمبەری بینی صلى الله عليه وسلم، بەڵام لەبەر

---

[١] عبدالرزاق: المصنف (١/١١٠)، ابن ابي شيبة (١/٣٨)، ابن المنذر: الاوسط (١/٢٧٩)، ابوعبيد: الطهور (٢٣٦)، السرخسي: المبسوط (١/٦١)، الشافعي: الأم (١/٨)، ابن قدامة المقدسي: المغني (١/٢٨٣).

[٢] ئەبوداود (٦٨)، ترمزی (٦٥)، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە لە: صحيح الجامع (١٩٢٧).

[٣] بوخاری (٢٩٩)، موسلیم (٣٢١).

[٤] بوخاری (٨٠)، موسلیم (١١٥)، ئەبوداود (١/٥٢)، نەسائی (١/١٤٥)، ترمزی (١٢١) دەربارەشی دەفەرموێ: (حديث حسن صحيح)، ئیبنو ماجه (٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

ئەوەی لەشی گران بو (لە جەنابەتدا بو)، نەهاتە خزمەت پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، پاشان ـ دوای غوسڵ دەرکردن ـ هاتەوە خزمەتی، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم لێی پرسی: ئەرێ ئەبو هورەیرە لە کوێ بویت ؟ ئەوییش گوتی: لە جەنابەتدا بوم، بۆیە حەزم نەکرد بە لەشی پیسەوە لە خزمەتتدا بم. ئەوییش فەرموی: پاك و بێ خەوشی بۆ خوا، موسوڵمان پیس نابێت.

کـە پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم دەفـەرموێ: (موسـوڵمان پـیس نابێت)، کەوا بو ئەو ئاوەش، کـە خـۆی پـێ شوشـتوەو، ئـەوی لـە غوسـڵ و دەسـتنوێژی تکاوەتــەوە، هــەموی هــەر پــاك مــاوەو، بەکارهێنانەوەشــی ئاساییە.

ئیبنولونزیر دەڵێ: عەلی کوڕی ئـەبو تالیـب و، ئیبنـو عومـەرو، ئـەبو ئومامـەو، عـەتاءو، حەسـەن و، مـەکحول و، نەخـەعی دەڵـێن: هەرکەسـێ مەسحی سەری لە بیر چو، ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە، دەتوانێت هەر بە تەڕی ڕیشی ـ ئەگەر پێوەی ما بو ـ دەستی تەڕ کات و، مەسحی سەری پـێ بکات.

ئەمـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی، کـە ئـاوی بـەکار هێنـراو، بـەلای ئـەو بەڕێزانەوە، پاك و پاکەرەوەیە.. ئیمام مالیك وئیمام شافیعی، خۆیان ئـەم ڕایەیان وەرگرتوە، ئیبنو حەزم دەڵێت: سوفیانی سـەوری و، ئـەبو سـەورو، هەمو زاهیریەکانیش، ڕایان وایە.

**پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانە پاك نەماوەو ناشێت بەکار بێتەوە:** ئەمە مەزهەبی ئیبنو عومەرو، عبداللەی کوڕی سەرجس و، جوەیرییەی کچی حارسە خوا لێیان ڕازی بێت، هەروەها ڕای حەسەنی

بەسری و، ئەحمەدو ئیسحاق و، شەعبی و ئیمام مالیك و، ئەوزاعی و، شافیعی (لەیەكێك لەقەولەكانیدا)، هەروەها شەرعناسانی مەدرەسەی ڕەئی... داودی زاهیریی و[١]، بەڵگەشیان:

١ ـ حەكەمی كوڕی عەمر خوا لێی ڕازی بێت، گێڕایەوە، كە: ((نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ طَهُورِ الْمَرْأَةِ ))[٢]پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی لەوە كردوە، كە پیاو دەستنوێژ بە ئاوی ماوەی دەستنوێژی ژن بشوات..

٢ ـ فەرمودەكەی لای حەمیدی حیمیەری، كە دەڵێ: ((لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ زَادَ مُسَدَّدٌ وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا))[٣] واتە: پیاوێكم بینی، كە چوار ساڵ لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بو، صلى الله عليه وسلم، ئەو گێڕایەوە، كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی كردوە، لەوەی ژن بە ئاوی ماوەی بەر پیاو غوسڵی خۆی دەركات، هەر وەكو، كە نابێت پیاو بەئاوی ماوەی بەر ژن، غوسڵی خۆی دەركات، با هەردووكیان هەر لێی هەڵهێنجن..

واتە: لە یەك كاتدا، بۆ نمونە بە جام لە سەتڵێك، یان لە تەشتێكی دەركەن و، بیكەن بەسەرو لەشی خۆیاندا.

---

[١] الاوسط (٢٩٢/١ )، المغني (٢٨٢/١).

[٢] ئەبو داود (٨٢)، ترمزی (٦٤)، نەسائی (١ / ٧٩) ، ئیبنوماجە (٣٧٣)، ئەحمەد (٦٦/٥) هێناویانەتەوەو ئیبنو حەجەرو شێخی ئەلبانی بە سەحیحیان داناوە بەڵام ئیمامی بوخاری و دارەقوتنی و نەوەوی بە زەعیفیان داناوە..

[٣] ئەبوداود (٨١)، نەسائی (١٣٠/١)، بەیهیقی ١ / ١٩٠). كەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة(١٠٦/١) دا دەفەرموێ: سەنەدەكەی سەحیحە، لە پەراوێزی ژمارە ٣٤ دا باس كرا

٣ ـ ئەوەی، کە لە سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە خوا لێی ڕازی بێت گێڕراوەتەوە، کە: (كَانَ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَليهِ وَسَلَّمَ وَأهْلُهُ يَغْتَسِلونَ مِنْ إناءٍ وَاحِدٍ، وَلا يَغْتَسِلُ أحَدُهُمَا بِفَضْلِ صَاحِبِهِ) [١] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، لەگەڵ خێزانیدا، لە یەك تەشتدا خۆیان دەشوشت، بەڵام هیچیان ئاوی تکاوەی ئەوی تریانی، بەکار نەدەهێنا..

٤ ـ ئەم شەرعناسە بەڕێزانە بەڵگە، بەو فەرمودەش دێننەوە، کە ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: ((لا يَغْتَسِلُ أحَدُكُمْ فِي الماءِ الدائِمِ وهُوَ جُنُبٌ)) [٢] واتە: کەستان، کە جەنابەتتان لەسەر بو، خۆ لە ئاوێکی وەستاودا نەشوات، یان ئەوەی، کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم (نَهَى أنْ تَغْتَسِلَ المَرْأةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ والرَّجُلُ بِفَضْلِ المرأةِ)[٣] واتە: بەرهەڵستی لەوە کردوە، کە ژن بە ئاوی بەکارهێنراوی پیاو، بۆ غوسڵ خۆی بشوات و، پیاویش بەو ئاوەی ژنێك، کە بۆ غوسڵ دەرکردنی بە کاریهێناوە، خۆی بشوات..

شافیعییەکان دەڵێن: ئەم بەرهەڵستی کردنەی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم لەبەر پیس نەکردنی ئاوەکەیە، کەوا بو ئاوە بەکار هێنراوەکە سیفەتی ئاوی پاکژی نەماوە ..

ئیمام ئەبو حەنیفەو ئەبو یوسف دەڵێن: هەر پیس بوە!

---

[١] ئیبنو ماجە (١٣٣/١)، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة (١٠٦/١) دا: زەعیفە.

[٢] موسلیم، شەرحی ئیمامی نەوەوی (٥٧٨/١).

[٣] ئەبو داود ، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنةدا دەفەرموێ: سەنەدەکەی سەحیحە بڕوانە: العون المعبود (١٤٨/١).

٥ ـ هەروەها ئەو فەرمودەیە دەکەنە بەڵگەی بۆچونی خۆیان، کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (لا يَبُولَنَّ أحَدُكُمْ في الماءِ الدَّائِمِ ولا يَغْتَسِلُ فيهِ مِنَ الجَنَابَةِ)[1] واتە: کەستان میز نەکاتە ئاوی وەستاوەوە، کە جەنابەتیشی لەسەر بو، خۆی لە ئاوێکی وەستاودا نەشوات. دەڵێن: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە ئەو ئاوە بەکارهێنراوەش، وەکو میز پیسییە !

ئەمانی تریش لە وەڵامیاندا گوتویانە: ئەگەر ئەمە وا بوایـە! دەبوایـە، ئـەو تەشـت و مەنجـەڵ و لەگەنانـەی، کـە دەسـتنوێژیان تێـدا دەگیرێـت، دواتر بشۆرانایەتەوە، یـان ئـەو بـەرگ و پۆشـاکانەی، ئـاوی بـەکارهێنراوی دەستنوێژو غوسڵیان بەردەکەوت دەبو بشۆرانایەوە !! ئەمـەش کەسـی تـر وای نەفـەرموە، چـونکە ئـەو تەشـت و مەنجەڵانـە بـە کـۆڕای هـەمو شەرعناسـان، پـاکن. سـەنعانی لـە کتـێبی (سـبل السـلام) دا دەڵـێ: دیـارە فەرمودەکە، بەرهەڵستی لە میزکردن و خـۆ شوشـتنەکە پێکـەوەو، لەیـەك کاتـدا، لـە هـەمان ئـاودا دەکـات. واتـە میـز مەکەنـە ئـاوێکی وەسـتاوەوە، پاشانیش خۆتانی تێدا بشۆنەوە. مالیکییـەکان دەڵێن: بـە کار هێنانـەوەی ئاوێك، کە بە کار هاتبێت، مەکروهە[2].. ..

ئەوەی بۆچـونی وردەکـارترو، بەڵگـەی بـەهێزترە، ڕای پـۆلی یەکەمـە، بەڵام زۆر لە شەرعناسان گوتویانە: دەشێت بەڵگەی  هەردووڵا لێکدرێت و

---

[1] ئەبو داود بەم لەفزە گێڕاویێتیەوە، ئەسڵەکەشی لە صَحیحَین دایە، بڕوانە العون المعبود (١٣٣/١) بۆ ڕای حەنەفیەکانیش بڕوانە فتح القدير (٨٧/١).

[2] ابن رشد: بداية المجتهد ٣٧/١

بوترێـت[1]: لـە لایـەنی ئیحتیاتـەوە، باشـتر وایـە ئـاوی بەکارنـەهێنراو، بـۆ دەستنوێژو غوسڵ بەکار بهێنرێت، ئەگینا بەڵگەیەکی بەهێز لەسەر ئەوە نیە، کە ئاوی تکاوە لە دەستنوێژو غوسڵ پیس بوبێت.. والله اعلم[2].

★ ★ ★

## بەرمـــاوە (السؤر)

بەرماوە: ئەو ئاوەیە، کـە لـە پـاش خواردنـەوە لێـی ماوەتـەوە، ئـەمیش چەندین جۆرە:

**١. بەرماوەی مرۆڤ:** مرۆڤەکە موسـوڵمان بێـت، یـان کـافر، ژن بێـت، یان پیاو، پاك بێت، یان لە حەیزو نیفاسدا بێت. بـە دەسـتنوێژ بێـت، یـان لەش پیس، بەرماوەکەی هەر پاکە. ئـەوەش، کـە خـوای گـەورە دەربـارەی کـافران دەفـەرموێ، کـە پیسـن: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٞ﴾ التوبـە/ ٢٨ ئـەوە پیسی واتاییە (معنوی) واتە بـاوەڕو عەقیـدەیان نـاڕەوایـەو، زۆر لـە پیسـی نایان گێڕێتەوە، دەنا مەبەست لەوە نییە، کە خۆیان ولاشەیان پیس بێت. خـۆ موسـوڵمانان بـە درێـژایی مێـژوی خۆیـان، هـەر تێکـەڵاویان لەگـەڵ کافراندا هەبوە، بـەردەوام وەفـدیان دەهاتـە لای موسـوڵمانان، تەنانـەت بـۆ

---

[1] ابن حجر العسقلاني: فتح الباري (١/٣٠٠)، الصنعاني: سبل السلام (١/٢٨)، الشوكاني: نيل الاوطار (١/٢٦)..

[2] بۆ تەفسیلی زیاتر دەتوانرێت جگە لەو سەرچاوانەی ناوبراون، تەماشای ئەم سەرچاوانە بکرێت: ابن عبدالبر: الاستذكار (١/٢٥٣)، ابن عبدالبر: التمهيد (٤/٤٣)، ابن قدامة: المغني (١/١٩)، ابن المنذر: الاوسط (١/٢٨٥).

خزمـەت پێغەمبـەر صـلی اللە علیـە وسـلم، دەهاتنـە نـاو مزگەوتەکەشـی! هەرگیز نەشی فەرموە: ئەو شتانە بشۆنەوە، کە ئەوان بەری کەوتون، یـان بەکاریان هێناوە[١]. بەڵگەش زۆرە:

ـ بۆ نمونە: ئـەو فـەرمودەی لای ئەنـەس، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵێ: (كُنَّا نَغْزُو مَعَ رسُولِ اللهِ فَنصِيبَ مِنْ آنيَةِ المشركينَ وأسْقِيَتِهِمْ فَنَسْتَمْتِعَ بهَا ولا يَعِيبُ ذلكَ عَليهم)[٢] واتە: لە خزمەت پێغەمبەردا صلی اللە علیـە وسـلم غـەزامان دەکـرد، کـە قـاپ و قاچـاخ و دەفـرو کـەل و پەلەکانیانمان دەست دەکەوت و، بـەکارمان دەهێنایـەوە، هـیچ عەیبـەی لێ نەدەگرتن.

ـ هەروەها عائیشە ـ خوا لێی ڕازی بێت ـ دەیگوت: (كُنتُ أشْرَبُ وأنَا حَائِضٌ، فأناوِلُه النبيَّ صلى الله عليه وسلم فيَضَعَ فاهُ عَلَى مَوضِعِ فِيَّ)[٣] واتە: لە حەیزدا بوم، کە ئاوم لە دەفرێکدا دەخواردەوە، دوایی دەمدایە دەسـت پێغەمبـەر صـلی اللە علیـە وسـلم، ئـەویش لـەو شـوێنەوە دەیخواردەوە کـە مـن لێوەی خواردبومـەوە، دەمـی دەنـا بـە جـێ دەمـی منەوە.

ئەوەش، کە هەندێك لە شەرعناسانی مالیکی گوتویانە: کە ناشێت هیچ شـتێکی کـافرو موشـریك بـە کـار بهێنرێتـەوە، لەبـەر ئـەوەی پیسـن و، پیسییەکەیان پیسـی عەینییـە، بەڵگـەکەیان بـە هێـز نییـە، ئـەوان کـە

---

[١] فقه السنة (٢٠/١)، نيل الاوطار (٣١/١ و ٨٨)، ابن الجزي: قوانين الاحكام (ل ٤٥).

[٢] ئیمامی ئەحمەدو ئەبو داود، بە سەنەدی سەحیحیەوە گێڕاویانەتەوەو، ئەلبانیش دەڵێ سەحیحە (ارواء الغليل ٧٦/١).

[٣] موسلیم (٢١٠/٣) ئەحمەد (٢١٠/٦) البغوى: شرح السنه (١٣٤/٢) لەگەڵ کەمێك جیاوازی لەفزەکانیاندا ..

دەڵێن: لەبـەر ئەوەمانـە، کـە خـوای گـەورە فەرمویـەتی: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٞ﴾ التوبـة/ ٢٨ واتـە: کافرەکـان پیسـن، هـەروەها لەبـەر فەرمودەکـەی بوخاری و موسلیم، کە لە ئەبو سەعلەبەی خوشەنی (ابـو ثعلبـة الخُشَني) دەگێڕنەوە، کە دەڵێ: (قُلْتُ يا رسولَ اللهِ إنّا بـأرضِ قـومٍ أهْلِ كتـابٍ أفنأكُلُ في آنِيَتِهِمْ ؟ فَقَالَ النبيُّ صلى الله عليه وآله وسلم: لا تأكلوا فيها إلا أنْ تجدُوا غيرَهَـا فاغْسِلُوها وكُلُوا فيها)[١] واتـە: وتم: ئـەی پێغەمبـەر خـوا، ئێمـە لـە ناوچەیەکین کە هی ئەهلی کیتابە (مەسیحی و جولەکەو ئەوانە) ئایا لـە قاپ و دەفری ئەواندا بخۆین ؟ فەرموی: نەخێر، هی تر بدۆزنەوە، ئەگەر نا، ئەوە بیشۆن، ئینجا تێیدا بخۆن. بەڵام جمهور، کە وەڵامیان داونەتەوە، گوتویانە: کافر پیسیی عـەینی نییـە، بـەڵکو لـە ڕوی مەعنەویـەوە، خـوای گەورە بە پیس دایناوە، ئەمـەش کۆڕا (ئیجماع)ی شەرعناسـانی لەسـەرە. فەرمودەکەش بەڵگەی ئەوەی تێدا نییە، چونکە ئاشکرایە، کە ئـەو ئـەهلی کیتابانـە، گۆشـتی بـەرازو شـەرابیان، لـەو قـاپ و دەفرانەیانـدا خـواردوەو، ئاسەواری ئەو خۆراکە بە قاپەکانەوە ماوە.

٢ـ بـەرماوەی ئەوانـەی گۆشـتیان دەخورێـت: ئـەمیش پاکـە، چـونکە لیکەکـەی هـەر لـە جێ و ڕێـی پاکـەوە هـاتوە، ئـەمیش حـوکمی پاکیەکەی ئەویی وەرگرتوە. ئیبنول مونزیر دەڵێ: ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە، کە بەرماوەی هەمو گیان لەبەرێك، کە گۆشتی بخورێت پاکـە، دەشـــێت بخورێتـــەوەو دەستنوێژیشـــی پـــێ بگیرێـــت. بـــەڵام حەنـــەفی و حەنبەلییەکان دەڵێن: هەر گیانلەبـەرێك، گۆشـتی نـەخورێت بەرماوەکـەی

---

[١] بوخاری (٥١٦١)، موسلیم (١٩٣٠).

پیسە، جگە لە پشیلەو ئەوی وەکو ئەوە[1]. مالیکی و زاهیرییەکانیش دەڵێن: بەرماوەی هەمو گیانلەبەرێك پاك و پاکەرەوەشە[2]. وا پێدەچێت ئەم بۆچونە بەهێزتر بێت، لەبەر بەڵگەی فەرمودەی ئەستێڵکەکە، کە لای ئیبنوعومەرە خوا لێیان ڕازی بێت. لەبڕگەی داهاتودا هاتوە.

## ٣. بەرماوەی ئێسترو گوێ درێژو دڕندەو باڵندەی گۆشت خۆر:

ئەمەش پاکە، چونکە ـ جابری کوڕی عبداللە ـ خوا لێیان ڕازی بێت ـ گێڕاوێتیەوە، کە لە پێغەمبەری نازداریان صلی الله علیه وسلم پرسی: (أَنَتَوَضَّأُ بِمَا أَفْضَلَتِ الحُمُرُ؟ قَالَ: نَعَم وبما أفْضَلَتِ السِّبَاعُ كُلُّهَا)[3] واتە: ئایا بە بەرماوەی گوێ درێژ، دەستنوێژ بشۆین ؟فەرموی: بەڵێ بە بەرماوەی هەمو ئاژەڵانی تریش.

ـ ئیبنو عومەر ـ خوا لێیان ڕازی بێت ـ دەڵێ: (خَرَجَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ لَيلاً، فَمَرُّوا عَلَى رَجُلٍ جَالِسٍ عِنْدَ مُقْرَاةٍ لَهُ فقالَ عُمرُ - رضي اللّه عنه -: أَوَلَغَتْ السِّبَاعُ عليك الليلة في مقراتِكَ ؟ فقالَ لَهُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم: يا صاحبَ المقراةِ، لا تخبرْهُ، هذا مُتَكَلِّفٌ ؛ لَهَا مَا حَمَلَتْ في بطونها ولنَا مَا بَقِيَ شَرابٌ وَطهورٌ)[4] واتە: شەوێك

[1] المجموع / النوي ٢٢٨/١

[2] ابن الجزي: قوانين الاحكام: ل ٤٥

[3] مەسنەدی ئیمامی شافیعی (ل ٨)، دارەقوتنی (٦٢/١ ژمارە ٢٠٠)، بەیهیقی: السنن الكبرى (٢٤٩/١) ئیمامی بەیهیقی دەربارەی حەدیسەکە گوتویەتی: ئەم حەدیسە چەندین سەنەدی تری هەیە، ئەگەر هەمو لێکدرێن حەدیسەکە بەهێز دەکات، بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی داناوە بڕوانە: تمام المنة (٤٧).

[4] الدارقطني: كتاب الطهارة، باب حكم الماء إذا لاقته النجاسة (١ / ٢٦) ژمارە (٣٠) زۆر لە ئیمامانی کۆن و نوێ فەرمویانە کە حەدیسەکە زەعیفە، لەوانە: ئیبنو حەجەر لە کتێبی التلخيص و شێخی ئەلبانی لە: تمام المنة (٤٨).

پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، کە لە سەفەرێکی شەویدا بو، بەلای کابرایەکدا تێپەڕین لای ئەستێڵکێکەوە (حەوزی ئاوە) دانیشتبو: عومەری کوڕی خەتتاب لێی پرسی: ئەرێ ئەمشەو دڕندە لە ئەستێڵکەکەتیان نەخواردۆتەوە ؟ پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم یەکسەر فەرموی: کاکەی خاوەئەستێڵك پێی مەڵێ، ئەمە لەسەر خۆی زیاد دەکات، ئەوی لێی خواردۆتەوە بەشی خۆی لە گەدەی خۆیدا هەڵگرتووە، ئەوی ماویشەتەوە، هی ئێمەیەو بۆ خواردنەوەشەو، پاکیشە

هەروەها یەحیای کوڕی سەعید دەڵێ: (أنَّ عُمَرَ خَرَجَ في رَكْبٍ فِيهِمْ عَمْرُو بْنُ العاصِ، حَتّى وَرَدُوا حَوْضاً، فَقَالَ عمرُو: يا صاحِبَ الحوضِ، هَلْ تَرِدُ حَوضَكَ السِّبَاعُ ؟ فقالَ عُمَرُ: لا تخبِرْنا، فإنّا نَرِدُ عَلَى السِّباعِ، وتَرِدُ عَلَينا)[١] واتە: جارێك عومەری کوڕی خەتتاب، لەگەڵ کۆمەڵێکدا لە سەفەردا بو، عەمری کوڕی عاسیشیان لەگەڵدا بو، گەیشتنە حەوزێکی ئاو، عەمر لە خاوەن حەوزەکەی پرسی: ئەرێ دڕندە نایەنە سەر ئەم حەوزەی تۆ ؟ عومەر خێرا گوتی: پێمان مەڵێ، ئێمەو دڕندە تێکەڵاویمان هەیە، ئەوان دێنە لامان و، ئێمەش دەچینە لایان..

**٤. بەرماوەی پشیلە:** ئەمیش هەر پاکە، چونکە پشیلە خۆی پاکەو، بەوەش پیس نابێت، کە دەم لە پیسیەوە بدات، (مشکیش هەر ئەو حوکمەی هەیە)، لەبەر ئەو فەرمودەی، کە کەبشەی کچی کەعب گێڕاویێتیەوە، کە دەڵێ: (أنَّ أبا قَتادَةَ دَخَلَ عليها فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءاً، فَجَاءَتْ

---

[١] موطأ مالك: كتاب الطهارة باب الطهور للوضوء، حەدیسی ژمارە (١٤)، (١/٢٣و٢٤) و البيهقي لە: السنن الكبرى (١ / ٢٥٠) والدارقطني لە (سننه ٢٢/١) بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە زەعیفی داناوە بڕوانە: تمام المنة (٤٨)..

هِرَّةٌ تشْرَبُ مِنه، فأصْغَى لهَا الإناءَ، حتّى شَرِبَتْ مِنهُ، قالَتْ كَبْشَةُ: فرآني أنْظُرُ، فقالَ: أتعْجَبينَ يا ابْنَةَ أخِي ؟ فقُلْتُ: نَعَمْ، فقَالَ: إنَّ رسولَ اللهِ صلَّى الله عليه وسلَّمَ قالَ: إنّهَا لَيسَتْ بِنَجَسٍ، إنمَّا هِيَ مِنْ الطَّوَّافِينَ علَيكُمْ والطَّوَّافاتِ)[1]واتە: ئەبو قەتادە هاتۆتەوە ماڵی و، ئەمیش ئاوی بۆ تێکردوە، پشیلەیەکیش لەو کاتەدا هاتوەو لە ئاوەکەی خواردۆتەوە، ئەبو قەتادەش قاپەکەی بۆ لار کردۆتەوە، تا زیاتر بخواتەوە. کەبشە دەڵێ: بینیمی وا سەیری دەکەم، وتی: کچی برام دیارە پێت سەیرە؟! وتی: بەڵێ، گوتی: ئاخر پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی، کە پشیلە پیس نین، ئەمانە لەوانەن، کە بەردەوام لە ماڵاننادا دێن و دەڕۆن.

**٥. بەرماوەی سەگ و بەراز:** پیسن، نابێت توخنیان بکەون. بەراز لە هەمو رویەکەوە پیسەو گڵاوە. سەگیش گڵاوە، چونکە لە فەرمودەی بوخاری و موسلیمدایە، کە ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: (إذا شَرِبَ الكَلْبُ فِي إناءِ أحَدِكُمْ فلْيَغْسِلْهُ سَبْعًا)[2] واتە: ئەگەر سەگ دەمی نایە قاپی کەسێکتانەوە، با حەوت جار بیشوات. لە ڕیوایەتێکی تری ئیمام ئەحمەدو موسلیمدا دەفەرموێ: (لَطهورُ إناءِ أحَدِكُمْ، إذا وَلَغَ فيهِ الكَلْبُ، أنْ يَغْسِلَهُ

---

[1] ئەبوداود (١٨/١)، نەسائی (٥٥/١)، ترمزی (١٥٣/١ ژمارە ٩٢) دەربارەشی فەرمویەتی حەسەن سەحیحە و بوخاریش بە سەحیحی داناوە، ئیبنوماجە (١٣١/١)، ئیمامی ئەحمەد لە مەسنەدەکەی خۆی (٢٩٦/٥ و ٣٠٣ و ٣٠٩).. شێخی گەورەش ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی داناوە بڕوانە: صحيح النسائي (١ / ١٦، ٧٣) وصحيح ابن ماجه (٣٦٧) وإرواء الغليل(١٧٣) وصحيح الجامع (٢٤٣٧).

[2] بوخاری (٥٤/١)، موسلیم (١٨٢/٣) نەسائی (٥٢/١) مەسنەدی ئەحمەد (٤٦٠/٢) سونەنی بەیهیقی (٢٤٠/١ و ٢٥٦)

سَبْعَ مَرَّاتٍ، أُولاهُنَّ بالتُرَابِ)[١] واتە: ئەگەر سەگێك دەمی خستە ناو دەفر (قاپ) ی یەکێتانەوە، با حەوت جار بیشواتەوەو، یەکەمجارەکەیان، با بە گڵ بێت.

بۆ ئەم زەمانەی ئێمەو، لە هەندێ وڵات و ناوچەی وەکو شارە سەرەکییەکانی ڕۆژئاوا، موسوڵمان زۆر زەحمەتە گڵی دەست کەوێت، بۆیە دەتوانێت بە سابون بیشواتەوە، ئومێد هەیە، حوکمی گڵاویەکەی پێ لاچێت، ئەمەش مەزهەبی مالیکیە.

★ ★ ★

---

[١] موسلیم(١/٢٣٤ ژمارە ٩١)، ئەبوداود (١٧/١) ئەحمەد (٤٢٧/٢) بەیهیقی (٢٤٠/١).

# باسی دووەم

# جۆرەکان و ئەحکامی

# پیـــسیی

- جۆرەکانی پیسی.
- توێژینەوەی پاکێتی مەنی.
- شلەو شێی عەورەتی ئافرەت.
- پاکی شەڕاب.
- حوکمی خوێن.
- ڕشانەوە.
- فەرمودەی مێشەکە.

## باسی دووەم

# پیســـیی

**پاکژیی بەرجەستە (حـەقیقی):** بریتیە لە پاك راگرتنی جەستەو، پۆشـاك و، جێگـا، لەوانـەی بـە پێناسـەی شـەرع پیسـن، ئـەو شـتانەی، کـە ئەگـەر موسـوڵمان بەشـێکی لێیـان بەرکـەوت، دەبێـت ڕایـدات و بیشـوات، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المـدثر/٤ واتـە پۆشـاکت پاکـەرەوە، هـەروەها: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلْمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقـرە/٢٢٢ واتـە خـوای گەورە، تۆبەکاران و پاکژەوانانی خۆش دەوێت.. پێغەمبـەری خـواش صـلی الله علیه وسلم، دەفەرموێ: (الطُهورُ شَطرُ الإيمانِ)[١] واتـە: پاکـژیی نیـوەی باوەڕە. ئەمەش چەندین جۆرە:

### جۆرەکانی پیسیی

ئەو شتانەی، کە بەڵگەی شەرعی، بە پیسی داناون ئەمانەن:

**١ و ٢ . پیسـایی و میزی مرۆڤ:** بـە کۆڕای شەرعناسـانی ئیسلام، هەردووکیان پیسن:

**پیسـایی:** لەبـەر ئەوەیـە، کـە پێغەمبـەر صـلی الله علیـە وسـلم دەفـەرموێ: (إذا وطـئَ أحـدُكم بنعلِـهِ الأذى فـإنَّ التـرابَ لَـهُ طَهـورٌ)[٢] واتـە:

---

[١] موسلیم (٢٠٣/١ ژمارە ١)، ترمزی (٣٥١٧)، الدارمی (٦٥٩)، مەسنەدی ئەحمەد (٢٥٠/٤ و ٣٤٢/٥)..

[٢] ئەبو داود بە ژمارەی ٣٨٥، هەروەها ئیبنو حیببان بە سەحیحیان داناوە، ئەلبانی ڕەحمەتیش لە سەحیحی سونەنی ئەبوداود ژمارە(٨٣٤) لە ریزی سەحیحدا هێناوێتیەوە.

ئەگەر یەکێکتان بە نەعلەکەی، پێی بە پیساییەکدا نا، با بزانێت، کە خۆڵ پاکی دەکاتەوە.. واتە بە خۆڵ پاککردنەوەکەی بەسە، بۆ حوکمی پاکژێتی. بەڵگەی تریش زۆرن، وەکو ئەو فەرمودانەی، فەرمان بە تارەت گرتن و، خۆپاککردنەوەی دوای دەس بەئاو گەیاندن دەکەن، کە دواتر باسیان دەکەین، إن شاء الله..

**میز: پیسە**، بە بەڵگەی ئەو فەرمودەی، لای سەیدنا ئەنەسە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (أنَّ أعْرَابيًّا بَالَ فِي الْمَسْجِدِ فقَامَ إِلَيْهِ بَعْضُ الْقَوْمِ ، فقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " دَعُوهُ، لا تزْرِمُوهُ ". قَالَ: فلَمَّا فرَغ دَعَا بدَلْوٍ مِنْ مَاءٍ فصَبَّهُ عَلَيْهِ)[1] واتە: دەشتەکیەك هاتە ناو مزگەوت و، میزی کرد، کۆمەڵە کەسێك پەلاماریان دا نەهێڵن، بەڵام پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرموی: لێی گەڕێن، مەیشڵەژێنن (تا میزکردنەکەی پێ نەبڕن)، کە تەواو بو، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانیدا، دۆلکەیەك ئاویان هێناو، کردی بە شوێن میزەکەیدا.

٣ ـ **مەزی**: مەزی کە شلەمەنیەکی لینجەو ڕەنگ ئاوییە لە هۆرمۆنی کۆپەرز دروست دەبێت، لە کاتی دەستبازی، یان بیر کردنەوە لە جوتبون (جیماع)، لە عەورەت دێتە دەرەوە، بە ژن و پیاودا دێت، بەڵام لە ژناندا زۆرترو ڕونترە[2] هیچ لەزەتێکی پێوە نیەو، بە شێوەی هەڵقوڵانیش نایەت و، خاوبونەوەی لەشیشی بە دودا نایەت، ئەمە بە کۆڕای شەرعناسان

---

[1] متفق عليه: بوخاری (٦٠٢٥)، موسلیم (٢٨٤).
[2] فتح الباري ٣٧٩/١ و شرح مسلم (٥٩٩/١ و ٢١٣/٣).

پیسە[١] بۆیە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمانی داوە، بە شوشتنەوەی عەورەت لێی.

ـ کە پرسیاریان لێ کردوە، فەرمویەتی: (يَغسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ)[٢] واتە: زەکەری دەشواتەوەو دەستنوێژ دەگرێت..

ـ هەروەها ریوایەتەکەی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب ـ ڕوگەش بێت ـ گوتی: بە میقدادی کوڕی ئەسوەدم وت، دەربارەی مەزی، بۆم لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بپرسێت، (عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ: أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ أَمَرَ أَنْ يَسْأَلَ لَهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَحَدِنَا يَخْرُجُ مِنْهُ الْمَذْيُ مَاذَا عَلَيْهِ ؟ فَإِنَّ عِنْدِي ابْنَتَهُ وَأَنَا اسْتَحْيِي أَنْ أَسْأَلَهُ، قَالَ الْمِقْدَادُ: فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ ذَلِكَ فَلْيَغْسِلْ فَرْجَهُ وَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ )[٣] واتە: زۆرم مەزی لێ دەهات، شەرمیشم دەکرد لە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم بپرسم (چونکە کچەکەی خۆی خێزانمە) بۆیە بە میقدادی کوڕی ئەسوەدم وت، لێی بپرسێت، کە لێی پرسی، وەڵامی دایەوە فەرموی: زەکەری دەشواتەوەو دەستنوێژ دەگرێت وەکو کە بۆ نوێژ دەستنوێژ دەگرێت..

**٤ـ وەدی:** ئەمیان ئاوێکی خەستی لینجە، دوای میز کردن دێتە دەرەوە، ئەمیش بە کۆڕای شەرعناسان پیسە.. ئیبنو عەبباس، خوا لێیان

---

[١] النوي: المجموع (٦/٢)، ابن قدامة: المغني (١٦٨/١).

[٢] بوخاری (٢٦٩)، موسلیم (٣٠٣)، نەسائی (١٥٢)، ئەحمەد (١٢٥/١)

[٣] بوخاری (٢٦٩)، نەسائی (١٥٢)، ئەحمەد (١٢٥/١) بەیهیقی (١١٥/١)، شێخی ئەلبانی لە صحيح أبي داود (١٩٠) دا دەڵێ: سەحیحە..

ڕازی بێت، گوتی: غوسڵ دەرکردن، لە هاتنە دەرەوەی مەنیە، ئـەمما وەدی ومەزی، زەکەریان لێ بشۆرەوەو، دەستنوێژت وەکو بۆ نوێژ بگرە[1]..

**٥ . خوێنی حەیز (عادەی مانگانەی ژنان):** ئەمیش پیسەو بێ نوێژییە، چونکە ئەسمائی کچی ئەبوبەکری سددیق، خوا لێیان ڕازی بێت، گوتی: (جاءَتْ امْرَأَةٌ إلى النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم فقالَتْ: إحدانا يُصيبُ ثوبُها مِنْ دَمِ الحَيضِ كيفَ تصنَعُ بِهِ ؟ فقالَ: (تحُتُّهُ ثمَّ تقْرِصُهُ بالماءِ، ثمَّ تنْضِحُهُ ثمَّ تصَلّي فِيهِ)[2] واتە: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەر صلى الله عليه وسلمو لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، جاری وا هەیە یەکێکمان، خوێنی حەیز بەر پۆشاکەکانی دەکەوێت، چی بکات ؟ فەرموی: لایدە، پاشان لەگەڵ ئاو پێدا کردنیدا دەستی لێ بخشێنێە (هەڵیگلۆفە)، پاشان ئاوی تری پێدا بپرژێنە، ئینجا نوێژی پێوە بکە..

**٦. تەرسی ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان ناخورێت:** ئیبنو مەسعود خوا لێی ڕازی بێت فەرموی: (أتى النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم الغائِطَ، فأمَرَني أنْ آتِيهِ بثلاثةِ أحجَارٍ، فوَجَدْتُ حَجَرَينِ والْتمَسْتُ الثالِثَ فلَمْ أجِدْهُ، فأخَذْتُ رَوْثةً فأتيتهُ بها، فأخَذَ الحَجَرَينِ وألْقَى الرَّوْثةَ، وَقالَ: هذا رِكْسٌ)[3] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم ویستی دەست بە ئاو بگەیێنێت، فەرموی: سێ بەردوچکەم بۆ بێنە، منیش دوو بەردوچکەو، تەرسێکی

---

[1] سنن البيهقي (١١٥/١) ئەلبانی لە سەحیحی سنن ابی داود ژمارە (١٩٠) و لە بەیهیقی (١١٥/١) بە سەحیحی داناوە..

[2] متفق عليه: بوخاری (٢٢٧)، موسلیم (٢٩١).

[3] ـ بوخاری (١٥٦)، ترمزی (١٧)، نەسائی (٤٢)، ئیبنو خوزەیمە، زیادەی باسی گوێژدرێژەکە لای ئەمە، ئەلبانیش لە سەحیحی ئیبنو ماجە (٢٥٣) وسەحیحی ئیبنو خوزەیمە (٣٩/١ و٧٠/١) بە سەحیحی ناساندوە..

گوێدرێژ (پیسایی گوێدرێژە، كە وشك بوبێتەوە)م بۆ هێنا، دوو بەردەكەی وەرگـرتو، تەرسـەكەی فڕێـدا فـەرموی: ئـەویان پیسـە. كـەوابو ئەمـە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە تەرسی هـەمو ئاژەڵێـك، كـە گۆشـتی نـەخورێت پیسە..

٧ . **لیكی سەگ:** هەر چەندە لە شوێنی تـردا باسمان كـردوە، بـەڵام لێرەدا مەبەست ڕیزبەندییەتی، لەگەڵ ئەوانی تردا، لیكی سـەگ بێگومـان پیسە، چونكە پێغەمبـەر، صلى الله عليـه وسلم، فەرمویـەتی: (طَهورُ إنـاءِ أحَـدِكُمْ إذَا وَلَـغَ فيـه الْكَلـبُ أنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَـرَّاتٍ أُولاهُـنَّ بـالتُّرَابِ)[١] واتـە: ئەگەر سەگێك دەمی خستە ناو دەفر (قاپ)ی یەكێكتانەوە، با حەوت جار بیشواتەوە، یەكەمجارەكەیان، با بە گڵ بێت.

٨ . **گـڵاوی سـەگ:** یـەكێك لـە كێشـەی ئـەو موسوڵمانانەی لەگـەڵ ڕۆژئاواییەكان و هاونەریتیاندا دەژین، كێشەی سەگەكانیانە، ئەوان، كە بە سـابون و شـامپۆ دەیانشـۆن و، وەك منـداڵێك بایــەخی پـێ دەدەن، زۆر نارەحەت دەبن لە هاوڕێ و دراوسێ موسوڵمانەكانیان، كە هەر بە گڵاویـان دەزانــن !! بێگومـان ئـەوان سـەیری ئـەوە ناكـەن، كـە ئێمـەی موسـوڵمان، سـەیری حوكمـە شـەرعیەكە دەكـەین، بـەڵام لـە هـەمان كاتیشـدا بـۆ موسوڵمانانی ئەو كۆمەڵگانەش، هەر كێشەیە، چونكە جاری وا هەیـە، لـە پاسدا، لە شەمەندەفەردا، كەسانێك سوار دەبـن، سـەگیان پێیـەو، جـاری وا هەیە لە تەنیشت كابرای موسڵمانەوە، جێیـان بـۆی دەست دەكـەوێت، لـەم جـێ و ڕێیانـەدا موسـوڵمان بـۆی هەیـە، ئەوەنـدە سـڵ نەكاتـەوە، چـونكە جـاری وا هەیـە سـەگەكان (بـە تایبـەتی هـی پـۆلیس) ڕاهێنـراون لەسـەر

---

[١] موسلیم (٢٣٤/١ ژمارە ٩١ و ٢٧٩) ئەلبانی لە صحیح الجامع الصغیر ژمارە (٣٩٣٣)..

پەلاماردانی ئەو کەسەی، کـە سـڵیان زۆر لـێ دەکاتـەوەو، لێیـان دەترسـێت، بۆیە، ئەگەر سەگێك بـەر موسـوڵمانێك کـەوت (لەشـیان)، مـادام هـەر دولا وشك بن، گلاو نابێت، لەوەش دڵنیا بە، کە زۆرجار سەگ دەمیت لێ نزیك دەکاتەوە، بەڵام هەر بۆنت دەکات، بۆیە ئەگەر زانیت لوتی تەڕ نەبوە، یان لیکیت بەر نەکەوتوە، مەکەوە وەسوەسەوەو، هـەر وا حسـێب بکـەیت گلاو بویت، ئەگەر سەگەکە، یان موسوڵمانەکە تەڕ بـو، گلاو دەبێـت، بێگومـان، ئەگەر لیکی، یان میزو پیسایی سـەگ بـەر موسـوڵمان بکـەوێت، مەعلومـە، کە گلاو دەبێـت. بـە دەردی کـورد دەڵـێ: (( بـۆ بیسـمیل کردنیشـی، (واتـە گلاو دەرکردنی) دەبێت حەوت جار بیشوێیت))، گـەر گڵت دەسـت کـەوت، ئەوە یەکەمین جاریان بە قوڕاوەکـەی، ئـەمما ئەگـەر گـڵ و خۆڵت دەسـت نەدەکەوت، وەکو ئەوانەی لە شارە سەرەکیەکان دەژیـن، یەکەمجارەکـەیان ـ لەســەر مەزهــەبی مــالیکی ـ بــە ســابون بیشــۆ، ئومێــدە ان شــاء اللــە گلاوییەکەی دەرچو بێت. فەتوای ئەنجومەنی ئیسلامی ئەورووپاش، (کـە٣٢ شەرعناسن) لەسەر ئەوەیە.

٩ ـ **گۆشـتی بـەراز:** ئەمـەش بـە کـۆڕای شەرعنـاسـان پیسـە. چـونکە ئایــەتی راشــکاو دەربــارەی دەفــەرموێ: ﴿قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ﴾ الانعام/١٤٥ واتە: بلێ: من لەوەدا، کە وەحیم بـۆ هـاتوە، خواردنێك نـابینم کە حەرام کرابێت، مەگەر ئەوەی، کە مردارەوەبو بێت، هـەروەها خـوێنی ڕژاو گۆشـتی بـەراز، چـونکە ئەمانـە پیسـن.. جێـی خەمـە، کـە دەبینیـت موسوڵمان لە چێشتخانەیەکی بەراز فرۆشیدا کار دەکات و، ڕۆژانـە دەسـت

لـە گۆشـتەکە دەدات بـێ ئـەوەی ئـەم بەربەسـتە دەرونیـەی لا مابێـت ! بێگومان ئەوە کارێکە هەم حەرامەو، هەم پیسە..

**١٠ـ مردارەوەبـو:** ئـەو گیانلەبەرانـەن، کـە هـەر لـە خـۆوە مـردار بونەتەوەو، سەرنەبڕراون، ئەمیش هەر پیسە بە بەڵگەی ئایەتەکەی پێشو (الانعـام/١٤٥) و ئـەو فـەرمودەی پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم، کـە دەفەرموێ: (إذا دُبغَ الإهابُ فَقَدْ طَهُرَ)[١] واتە: ئەگەر پێستە خۆش کرا، ئەوە بێگومان پاك بۆتەوە، کەوابو پێستەی مردارەوە بـو، پـێش خـۆش کردنـی پیسە.

ئەم حوکمەی مردارەوە بو ئەمانەی خوارەوە ناگرێتەوە:

**ا ـ مردارەوەبوی دەریا:** ماسی بێت، یان گیانلەبەری دیکە. چـونکە پێغەمبەر صلى الله عليـه وسـلم فـەرموی: (أُحِـلَّ لَنـا ميتتـانِ ودَمـانِ ؛ أمَّـا الميتتـانِ فـالحوتُ والجَــرادُ، وأمَّــا الــدَّمَانِ فالكَبَــدُ والطِّحَــالُ)[٢] واتــە: دوومردارەوەبـو و، دووخوێنمـان بـۆ حـەڵاڵ کـراوە، دوو مردارەوەبوەکـە، ماسی و کوللەن، دوو خوێنەکەش، جگەرو سپڵن..

**ب ـ کولله:** پاکەو خواردنیشی جائیزە، بە پێی ئەو فەرمودەی پێشو.

**جـ ـ مردارەوەبوی ئەو حەشـەراتانەی خوێنی شـلەیان تێـدا نیـە:** ئەمـە بـە پێناسـەی شەرعناسـانی پێشـینە، ئـەگینا خوێنیشـیان تێدایەو، شلەشە، بەڵام لـە جێی هیمۆگلۆبین، کـە خوێنەکـە سـور دەکات،

---

[١] موسلیم (١/٢٧٧ ژمارە ٣٦٦ )، وئەبو داود لە عون المعبود (١١/١٨١ ژمارە ٤١٠٥)، و ئەلبانی لە (صحيح الجامع الصغير(١/٥١)..

[٢] ئیبنو ماجە (٣٢١٨ و ٣٣١٤)، ئیمامی ئەحمەد (٢/٩٧ بە سەنەدی سەحیح) هەروەها ئیمامی بەیهیقی (١/٢٥٤)، ئەلبانی لە (صحيح الجامع الصغير ٢١٠)..

هیمۆسـیانینیان تێدایـە، كـە خوێنەكـەیان زەرد دەكـات، وەكـو هـەنگ و مێرولـەو، مـێش و، مێشـولە، ئەمانـە بـە زینـدویی و بـە مردویـی پـاكن.. پێغەمبەری نازدار صلی الله علیـه وسـلم، دەفـەرموێ: (إذا وَقـعَ الـذُّبابُ فِـي إنَـاءِ أحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ كُلُّهُ ثـمَّ لِيَطْـرَحَـهُ، فَـإنَّ فِـي أحَـدِ جَنَاحَيـهِ شِـفَاءٌ وفِـي الآخَـرِ داءٌ )[1] واتە ئەگەر مێش كەوتـە قـاپی یەكێكتانـەوە، بـا هـەمو لەشـی تێدا نقوم كـات، ئنجا فڕێـی دات، چونكە نەخۆشـی بـە باڵێكیەوەیـەتی و، چارەسـەر بـە باڵەكـەی تریەوەیـەتی.. ئەمـە یەكێكـە لـە موعجیزەكـانی پێغەمبەری صلی الله علیه وسلم مەزن، كە ئەوەی فەرموە، چونكە ئـەمرۆ پزیشـكیی دەریخسـتوە، كـە بـاڵێكی مـێش میكـرۆب هەڵـدەگرێت، باڵەكـەی تریشی جۆرە دژە بەكتریایـەكی تێدایـە، كـە پێـی دەوترێـت (باكتریۆفـاج)، واتە هەڵلوشی بەكتریا، كە زۆر گچكەیەو درێژیەكەی وا لـە نێـوان ٢٠ ـ ٢٥ میلی میكرۆندا، لەبەر ئەوەی نازانرێت مێشەكە، بـە چ باڵێكیـدا كەوتۆتـە شـلەمەنیەكەوە، بۆیـە نقـوم كردنـی هـەمو گیـانی مێشـەكە، وا دەكـات باكتریۆفاجەكە، خێرا بڕژێت و، هەمو میكرۆبەكان لەناو بەرێت.[2]

## د ـ ئێسك و قۆچ و نینۆك وچڕنوك و پەڕو موی مردارەوەبو:

ئەمانـەو، هەرچـی وەكـو ئەمانـە، هـەموی پـاكن، هـیچ بەڵگەیـەك لەسـەر پیسییان نەهاتوە.

---

[1] بوخاری ( ٣٣٢٠)، ئەلبانی: صحیح الجامع الصغیر(٨٣٧)..

[2] دكتـــۆر ئـــەمین ڕەزا مامۆســـتای شـــكاویی ئێســـك، لـــە كـــۆلیجی پزیشـــكی زانكـــۆی ئەسكەندەرییەی میسر، باسێكی جوان و دوورودرێژی ئەوەی، بـە شـێوەیەكی زۆر زانسـتیانە لەسـەر ئـەم مەسـەلەیە كـردوە، كـە چـۆن پـێش سـاڵانی سـیەكانی چـەرخی رابـوردو پـێش كەشف كردنی سلفا چارەسەری شكاوی و برینی گەنیویان بە مێش دەكرد..

ـ ئیمام بوخاری لە سەحیحەكەی خۆیدا[١] ئەوەی نەقڵ كردوە، كە ئیمام زوهری، دەربارەی ئێسكی مردارەوە بوی، وەكو فیل و ئەوانە فەرموی: (زۆرم لە شەرعناسانی سەلەف بینی، كە بێ خەمانە سەریان بە شانەیەك دادەهێنا، كە لە ئێسكی فیل دروست كرابو، یان خۆیان بە رۆنی لەشی چەور دەكردو هیچ مەناعەتیشیان لێی نەبو..

ــ هەروەها ئەوەی، كە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت گێڕاوێتیەوە، كە بزنێكیان بە خێر دا، بە كەنیزەكێكی خاتو مەیمونەی، خێزانی پێغەمبەر صلى الله علیە وسلم، بەڵام دوایی مردار بۆوەو، فڕێیاندا، پێغەمبەر صلى الله علیه وسلم لەوێوە تێپەڕی، فەرموی: (لولا أخَذْتمْ إهابَها، فدَبَغْتمُوهُ، فانْتفَعْتمْ بِهِ) واتە ئەدی بۆچی نەتانگرت، تا پێستەكەی لێكەنەوە؟ وتیان: ئاخر مردار بوبۆوە، فەرموی: (إنَّمَا حَرَّمَ أكْلُهَا)[٢] واتە ئێ خۆ خواردنی حەرام كراوە، ئیبنو عەبباسیش ئایەتەكەی ١٤٥ ی سورەتی ئەنعامی بۆ خوێندنەوە.. كەوابو پێستەكەی حەڕام نەبوە..

## هـ . فرۆو شیرو ئەوی لە ریخۆڵەی مردارەوەبودا بوە:

ئەمانەش زاهیرەن، پاك و حەڵاڵن، چونكە كاتێك موسوڵمانان عێراقیان ئازاد كرد، پەنیری فارسیان بۆ دەهات و دەیانخوارد، كە ئاشكرایە ئەوانە مەجوسی بون و، سەربڕاویشیان، وەكو مردارەوەبو حسێب كراوە، پەنیرەكەشیان بەو فرۆیە دەمەیاند، كە لە ریخۆڵەی ئاژەڵەكانیان، دوای سەربڕین، یان مرداربونەوەیان، دەریان دەهێنان، چونكە، كە دەربارەی

---

[١] بوخاری (٣٤٢/١).

[٢] بوخاری(١٠/٤)، موسلیم (٢٧٦/١ ژمارە ١٠٠)، ئەبو داود (٣٦٥/٤ و ٣٦٦ ژمارە ٤١٣٠)، نەسائی (١٧٢/٧ ژمارە ٤٢٣٥)، ترمزی (٢٢٠/٤ ژمارە ١٧٢٧)، ئیبنو ماجە (١١٩٣/٢ ژمارە ٣٦١٠) دارەقوتنی لە سنن (٤٧/١).

پەنیرو ڕۆن و فرۆیان، لە سەلمانی فارسی پرسیبو، خوا لێی ڕازی بێت، کە ئەو کاتە ئەو، والی سەییدنا عومەری کوڕی خەتتاب بو، خوا لێی ڕازی بێت، لە عێراق گوتبوی: (حەلاڵ ئەوەیە، کە خوای گەورە لە کتێبەکەیدا حەلاڵی کردوەو، حەرامیش ئەوەیە، کە خوای گەورە لە کتێبەکەیدا حەرامی کردوە، ئەوەی، کە لێی بێ دەنگ بوە ئەوەیە، کە عەفوی لێ دراوە)..[1]..

**١١ـ ئەو پارچە گۆشتەی لە گیانلەبەرێکی زیندو دەکرێتەوە:** هەر حوکمی مردارەوەبوی هەیەو پیسە. چونکە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (ما قُطِعَ مِن البَهِيمَةِ وَهيَ حَيَّةٌ فَهوَ مَيتةٌ)[2] واتە: ئەو پارچە گۆشتەی لە گیانلەبەرێکی زیندو دەکرێتەوە، هەر مردارەوە بوە .

**١٢. بەرماوەی ئەو گیانلەبەرانەی گۆشتیان ناخورێت:** ئەگەر لە دوو قوللە کەمتربو (٢٠٠ کلگم لە ئاوی شیرین)، وەکو ئەوەی دوای خواردنەوەی ئەو گیانلەبەرانە، لە قاپێکدا ماوەتەوەو، کەمە، ئەسڵیش لەمەدا فەرمودەی قوللەتەینەکەیە، کە فەرموی: (إذا كانَ الماءُ قُلَّتينِ، لَمْ يَحْمِلْ الخبَثَ)[3] واتە: ئەگەر ئاو گەیشتە بڕی دوو قوللە، ئیتر هەرچی تێکەوێت، پیسی ناکات..

---

[1] سيد سابق: فقه السنة (٢٤/١).

[2] ترمزی (١٤٨٠)، ئەبو داود (٢٨٥٨)، ئیبنو ماجە (٣٢١٦) ..

[3] ئەبو داود (١٧/١)، نەسائی (٤٦/١)، ترمزی ژمارە (٦٧) ئەحمەد (٣١٤/١)، دارەقوتنی (١٨٧/١) حاکم لە مستەدرەکیدا (١٣٣/١) بە سەحیحیشی ناساندوە ، هەروەها شێخی ئەلبانی لە (صحيح الجامع ٧٥٨) دا..

**١٣. گۆشتی ئەو گیانلەبەرانەی گۆشتیان ناخورێت:** چونكە ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: ڕۆژی غـەزای خەیبـەر، گۆشـتی كـەرمان دەست كەوت، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم بانگی كرد، فەرموی: (إنَّ اللهَ ورسـولَهُ يَنهـاكُمْ عَـنْ لحُـومِ الحُمُـرِ فإنَّهَـا رِجْـسٌ أو نَجْـس)[١] واتـه: خـواو پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم، بەرهەڵسـتی خـواردنی گۆشـتی كەرتان لێ دەكەن، چونكە پیسە. هەروەها فەرمودەكـەی سـەلەمەی كوڕی ئـەكوەع، كـە لـە ڕۆژی غـەزای خەیبـەردا ئێوارەیـان بەسـەردا هاتبو، ئـیتر ئاگرێكی زۆر كرابۆوە، پێغەمبەر صلی الله علیـه وسـلم لێـی پرسـیبو: (مـا هذهِ النَّارُ على أيِّ شَئٍ توقِدونَ) واتە: ئەو ئاگرانە چین و چیان لەسـەرە ؟ فـەرموی: گۆشـتیان لەسـەرە، پێغەمبـەر صـلی الله علیـه وسـلم فـەرموی: (عَلَـى أيِّ لحَـمٍ) واتـە: گۆشـتی چـی؟! فـەرموی: گۆشـتی گوێدرێـژ (كـەر)ی خۆماڵی، پێغەمبەر صلی الله علیـه وسـلم فـەرموی: (أهْريقُوهَـا واكْسِرُوهَا) واتە: بیڕێژن و بیشكێنن، یەكێك وتی: ئەی پێغەمبـەری خـوا، بیشـیڕێژین و، بیشیشـكێنین ؟! فـەرموی: (أو ذاكَ)[٢] واتـە: یـان هـەر ئـەویان .. ئـەم فەرمودانە بەڵگەن لەسەر ئـەوەی، كـە گۆشـتی گوێدرێـژی خۆمـاڵی پیسـە، چـونكە فـەرمودەی یەكـەم، ڕاشـكاوانە فـەرموی پیسـە، دووەمیشـی هـەر فـەرموی، بیڕێـژن و مەنجەڵـەكانیش بشـكێنن، بـەڵام دواتـر ڕێیـدا، مەنجەڵەكانیان بشۆنەوەو هەڵیگرنەوە..

★ ★ ★

---

[١] حەدیسێكی سەحیحە، ئەحمەد (٣٠٣/٥) و خاوەن سونەنەكان بڕوانە ئەلبانی: ارواء الغلیل (١٧٣).

[٢] موسلیم (١٨٠٢)..

# چەند توێژینەوەیەك:

## توێژینەوەیەك لەسەر پاكێتی مەنیی

ئیمام زەركەشی (شافیعییە) دەڵێ: ئەوەی لە لەشـی مـرۆڤ دێتـە دەرەوە سێ جۆرە:

١- جۆرێكیان، شەرعناسان لەسەر پاكێتیەكەی ڕێكن، وەكو فرمێسك و، چڵم و لیك و، بەڵغەم و، ئارەقی لەش..

٢- جۆرێكیان، شەرعناسان لەسەر پیسێتیەكەی ڕێكن، وەكو پیسایی و، میزو، وەدی و، مەزی و، خوێن..

٣ـ لەسـەر پـاك و پیسـێتی مـەنی ڕاجیـان، چـونكە بـە جێـی میـزدا دێت..

مەنی: ئەو شلە سپی و خەستەیە، كە لە كاتی ڕەحەت بونی پیاودا، بـە شێوەی هەڵقوڵین لەگەڵ هەست بە ڕەحەت بـون لـە زەكـەر دێتـە دەرەوەو خاوبونەوەی لەشی بەدوادا دێت، بۆنی بە تەڕی وەكو هەویری ترشاوە، كە وشك دەبێتەوە، بۆنی وەكو سپێنەی هێلكەی وشك بـووەو وایـە، شێوەشـی وەكو وشك بونەوەی ماستە، بەسەر پەڕۆوە، بە تایبەتی خام و كودەری..

### شەرعناسانی لە حوكمی پاكی و پیسی مەنیدا دوو ڕان:

<u>یەكـەم: ئـەو شەرعناسـانەی پێیـان وایـە مـەنی پیسـە</u>: وەكـو ئیمـام سـوفیانی سـەوری و، ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، ئیمـام مالیـك و، ئیمـام ئەحمـەد (لــە یــەكێك لــە ریوایەتەكانیــدا) بەڵگــەی هەموشــیان، ئــەو

فــەرمودەی عائیشــەخانە، خــوا لێــی ڕازی بێــت، کــە دەربــارەی مــەنی پرسـیاریان لێکـرد، کـە بـەر پۆشـاکی کەسـێك دەکـەوێت، فـەرموی: (کُنـتُ أغْسِلُهُ مِـنْ ثـوبِ رسـولِ اللهِ صـلی الله علیـه وسـلم فَیَخـرُجُ الی الصَّلاةِ وأثـرُ الغَسْلِ فِي ثوبِهِ بُقَعُ المَاءِ)[١] واته: کە بـەر پۆشـاکی پێغەمبـەر صـلی الله علیـه وسلم دەکەوت، شـوێنەکەیم دەشوشـتەوە، کـە دەچـوە مزگـەوت، ئاسـەواری شوشتنەوەکەی پەڵە ئاوی پێوە دیاربو. ئـەو شەرعناسـە بەڕێزانـە دەڵێن: دیارە، کە شوشتنەوەی پۆشاکەکەی لەبەر پیسێتی مەنیەکە بوە.

هـەروەها دەڵێن: لەبـەر ئـەوەی بـە شـوێنی میـزو مەزیـدا دێـت و، لـە خۆراکەوە پەیدا بوە، کەوابو حوکمیشی، وەکو میزو پیساییە..

**دووەم: ئەو شەرعناسانەی پێیان وایە پاکە:** وەکو سـەعیدی کــوڕی موســەییەب و، عــەتاء و، ئیمــام شــافیعی و، داودی زاهیریــی و، ڕیوایەتێکی بەهێزتری ئیمام ئەحمەد و، ئیسحاق و، ئیبنـول مـونزیر، کـە دەیبەنەوە سەر سەیدنا ئیبنو عومەرو، سەعدی کوڕی ئەبو وەققـاس خـوا لێیان ڕازی بێت. بەڵگەی ئەمانیش، فـەرمودەیێکی تـری پێغەمبـەرە، صـلی الله علیه وسلم، کە هەر عائیشـەخان دەگێڕێتـەوەو دەڵـێ: کـە بـە پۆشـاکی پێغەمبەرەوە صلی الله علیه وسلم وشك دەبـۆوە، هەرمدەمپورواند[٢] ئیبنـو عـەبباس دەیگـوت: حـوکمی وەکـو حـوکمی، بەڵغـەم و چڵـمە و، سڕینیشـی بەسـە.. ئەمـەش بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی، کـە ئەگـەر پـیس بوایـە، بـە پرواندن کۆتایی پێ نـەدەهات، هـەر وەکو، کـە نەبیسـتراوە، پیسـییەك بـە پرواندن پاك بوبێتەوە..

---

[١] متفق علیه: بوخاری (٢٣٠) و موسلیم (٢٨٩).

[٢] موسلیم (٢٨٨) و خاوەن سوننەکان ..

دیسان لەوەی، كە مەنیەكە بـە پۆشاكەوە ماوەتـەوە، تـا وشك بۆتـەوە، بەڵگەیە لەسەر ئـەوەی، كە بـە پـیس دانـەنراوە، ئـەگینا زۆرتـر ئیحتیـات دەكراو، هەر ئەو كاتی، كە دەهاتە دەرەوە، ئەوە جێ بایەخ دەبو بەر هیچ شتێك نەكەوێت، هەر وەكو ئـەو ئیحتیاتـە زۆرەی، بـۆ دڵۆپێـك میـز، یـان پریشـكەكەی كـراوە، هـەر وەكـو بـۆ میـزی كـابرای ئـەعرابی كـرا، كـە لـە مزگەوتەكـەدا (كـە زەمینـەی مزگەوتەكـە لم بـو هیچـی تێدا ڕانـەخرابو) میزی كرد، یان پاككردنەوەی شوێنەواری میزی ئەو منداڵەی، لـە باوەشـی پێغەمبەری نازداردا صلى الله عليه وسلم میزی كرد...

منیش پێم وایە مەنی پاكەو، بـە تـەڕی وەكـو چـڵم و بەڵغـەم سـەیر دەكرێت و، دەسڕێت و، شوێنەكەی بۆ پـاك و خـاوێنی و، دیمـەنی جوانتر دەشـۆڕێت كـە وشـكیش بوبـۆوە دەپروێنرێـت. چـونكە ئـەو ریوایەتانـەی دەچـنەوە لای عائیشـەخان و، لای ئیبنـو عـەبباس خـوا، لێیـان ڕازی بێـت، دەمانبەنەوە ئەم ئەنجامە، كە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، خۆشی ئـاوا ڕەفتاری لەگەڵ مەنی سەر پۆشاكی خۆی كردوە، وەكو ئەو فـەرمودەی لای دارەقوتنی و، بەیهیقی و، تەحاوی لە ئیبنـو عەبباسـەوە، كـە دەڵـێ: (سُـئِلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن المني يُصيبُ الثوبَ ؟ فقـال: إنّمَا هـو بمنزلَـةِ المُخاطِ والبُصاقِ، وإنّمَا يَكفيكَ أنْ تمْسَحَهُ بخِرْقةٍ)[١] واتە: دەربارەی مەنی لـە پێغەمبــەریان صــلى الله عليــه وســلم پرســی كــە بــەر پۆشــاك دەكــەوێت، ئـەویش فـەرموی: وەكـو چـڵم و بەڵغـەم وایـە، بەوەنـدەی بـە پەڕۆیـەك بیسڕیت بەسە..

---

[١] ئەلبانی لە ارواو الغليل (١/١٩٧) بە سەحیحی داناوە..

ئەم شەرعناسە بەڕێزانەی پۆلی دووەم، وەڵامی شەرعناسانی پۆلی یەکەمیشیان داوەتەوەو، بەڵگەهێنانەوەکەیان، بە فەرمودەکەی یەکەمی دایکە عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، لاواز کردۆتەوە بەوەی، کە گوتوویان: کە عائیشەخان دەڵێ بە تەڕی بە چوکڵە چیلکەیەك (لە هەندێك فەرمودەدا بە ناوی إذخر هاتوە، کە چیلکەی ڕوەکێکە) رام دەداو بە وشکی دەمپرواند، باسی شێوەی لابردنی مەنیەکە دەکات و، نابێتە بەڵگەی پیسێتی مەنیەکە، چونکە خۆ پۆشاك لە چڵم و بەڵغەم و پەڵەش پاك دەکرێنەوەو، پیسیش نین.. کەوابو، بۆچونەکەی ئیمام نەوەوی، ڕەحمەتی لە شەرحی ئەو فەرمودەی موسلیمدا بەهێزترە، کە گوتویەتی: کارەکەی عائیشەخان لە لایەنی پاکوخاوێنیەوە بوە، نەك لەبەر پیسێتی مەنی. ئەمە ئیختیاری ئیمام ئیبنو تەیمییەشە، وەك دەڵێ: بەڵگەکانی پاکی مەنیی، زیاترو بەهێزترن، ئەوەش بەهێزتریان دەکات، کە حەتمەن ئەو سەحابە بەڕێزانە، ئیحتیلام دەبون و، مەنی، بەر پۆشاکەکانیان دەکەوت و، بۆیان دەبوە ڕوداوی گشتی ڕۆژانە، ئەگەر حوکمی مەنی پیس بوایە، هەر دەبو وەکو حوکمی تارەت گرتن و، خۆپاککردنەوە لە میزو پیسایی، لەو بەڕێزانەوە نەقڵ بکرایا، کە ئەمە نەبوە، دیارە کەوا ڕەفتاریان کردوە، کە مەنی پاکە[١]..

کەوابو مەنی پاکە، گەر بە پۆشاکی کەسێکەوە بو، دەتوانێت لێی کاتەوە، شوێنەکەی هەر بۆ پاکوخاێنی و، دیمەنی جوانتر بیشوات، ئەگەر نەیشوشت و نوێژی پێوە کرد، پاشان بیری کەوتەوە، یان کەوتەوە

---

[١] ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢١/٦٠٤).

بەرچاوی هیچ ئیشکالێك لە نوێژەکەیدا نیە، ئەو ساتە مەنیەکە لە پۆشاکەکی بکاتەوە..

<u>**زیادەیەك:**</u> ئیمام نەوەوی، ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: ڕای شەرعناسان دەربارەی تۆوی گیانلەبەران، بە گشتی سێ ڕایە:

١ـ تۆوی ئاژەڵ و گیانلەبەران (جگە لە سەگ و بەراز) پاکەو، لەوەدا وەکو حوکمی مەنی ژن و پیاو، کافر بن، یان موسوڵمان، هەر پاکە..

٢ـ هەندێکی تر گوتویانە: تۆوی هەمو گیانلەبەرێك پیسە.

٣ـ هەندێکی تر گوتویانە تۆوی ئەو گیانلەبارانە پاکن، کە گۆشتیان دەخورێ و، ئەوی گۆشتی ناخورێت، مەنیەکەشی پیسە..

★ ★ ★

# توێژینەوەیەك لەسەر
# شلەو شێی عەورەتی ئافرەت

## حوكمی ئەو شلەمەنیانەی لە عەورەتی ئافرەت دێتە دەرەوە:

ڕای شەرعناسان لەسەر شێی عەورەتی ئافرەت، لە دوو بۆچوندایە:

**یەکـەم: ئەوانـەی گوتویانـە پیسـە:** لەبـەر ئـەوەی لـە فەرجـەوە دێت، کەوابو وەکو مەزیی پیاوان وایەو، بێ نوێژییە.. بەڵگەیان:

١ ـ ئەو فەرمودەیەی، کە زەیدی کوڕی خالیدی جوهەنی، لە سـەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کـە خـۆی لـە پێغەمبەری نازداری صلی الله علیه وسلم بیستوە: (أَخْرَجَ الْبُخَارِيُّ فِي صَحِيحِهِ مِنْ طَرِيقِ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّهُ سَأَلَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا جَامَعَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ فَلَمْ يُمْنِ فَقَالَ عُثْمَانُ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَيَغْسِلُ ذَكَرَهُ، وَقَالَ عُثْمَانُ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَالزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ وَطَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَأُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ فَأَمَرُوهُ بِذَلِكَ )[١] زەیدی کوڕی خالیدی جوهەنی پرسیاری کرد: ئەگەر پیاوێك چوە لای خێزانەکـەی و، لەگەڵیـدا جوت بـو، بـەڵام ئاویـان نەهاتـەوە، ئایـا غوسـڵیان لەسـەر نابێـت ؟ سـەیدنا عوسمان گوتی: دەستنوێژ دەگرێت، هەر وەکو، کـە بـۆ نوێـژی دەگرێـت، زەکەری دەشوات و بەس.. دەڵێ: مـن خـۆم ئـەوەم لـە پێغەمبـەری خـوا

---

[١] بوخاری (٢٨٨ و٢٨٩) موسلیم (٣٤٧).

صلى الله عليه وسلم بیستوه و، پاشان پرسیارم دەربارەی، لە عەلی كوڕی ئەبو تالیب و، زوبێری كوڕی عەوام و، تەلحەی كوڕی عوبەیدوالله ئوبەی كوڕی كەعب، خوا لێیان ڕازی بێت كردوه، هەمو هەر وایان گوتوه..

٢ ـ ئەو فەرمودەی كە ئوبەی كوڕی كەعب گێڕاوێتیەوە، كە دەڵێ: (عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا جَامَعَ أَحَدُنَا فَأَكْسَلَ ؟ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَغْسِلْ مَا مَسَّ الْمَرْأَةَ مِنْهُ وَلْيَتَوَضَّأْ ثُمَّ لِيُصَلِّ )[١] لە پێغەمبەرم صلى الله عليه وسلم پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەگەر پیاوەكە جیماعی لەگەڵ خێزانیدا كردو، ئاوی نەهاتەوە، ئایا غوسڵی دەكەوێتە سەر؟ فەرموی: ئەو شوێنەی دەشواتەوە، كە بەر ئافرەتەكە كەوتوە، پاشان دەستنوێژ دەشوات و، نوێژی خۆی دەكات.

بۆ شیكردنەوەو حوكمی یەكجارەكی و پەسەند دەربارەی ئەوەی، ئایا خۆشوشتن دەكەوێتە سەر ژن و پیاوەكە، ئەوا، بڕوانە: بابەتی چە غوسڵ پێویست دەكات؟! لە خاڵی دووەم: بە بەركەوتنی جێ خەتەنەی پیاو ژن، با ئاویشیان نەهاتبێتەوە.

٣ ـ ئەم شەرعناسە بەڕێزانەی، كە ئەمە بۆچونیانە، ئەوەشیان گوتوە، كە دیسان حوكمی پیسیەكە وەردەگرێت، مادام لە یەكێك لەو دوو ڕێیەی، پاش و پێشەوە، دێت، چونكە ڕێسا شەرعیەكە دەڵێ: (هەرچی شتێك لە دوو ڕێی پاش و پێشەوە، جگە لە مەنی هات، پیسە)..

---

[١] بوخاری (٢٣٩) و مسلم (٣٤٦).

هەروەها گوتویانە: فەرمان کردن بە شتنەوەی زەکەری پیاو، بەڵگەیە لەسەر پیسێتی شێی عەورەتی ئافرەت..

**دووەم: ئەوانەی گوتویانە پاکە:**[١] ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی گوتویانە ئەو شێیەی لە عەورەتی ئافرەتەوە دێت پاکە، پشتیان بەم بەڵگانە بەستوە:

١ ـ گوتویانە: ئەم فەرمودانەی کردوتانن بە بەڵگەی پیسێتی ئەو شێیە، نەسخ بونەتەوە (سڕراونەتەوە) وحوکمیان نەماوە[٢]. بەو فەرمودانەی تر نەسخ بونەتەوە، کە لە حاڵەتی وادا فەرمانی راشکاو بە غوسڵ دەرکردن دەدەن.

٢ ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، هەمو جارێك مەنیی پێغەمبەری، صلی الله علیه وسلم، لە پۆشاکەکانی دەپرواند، ئاشکرایە، کە ئەو مەنییە سەرەنجامی جیماع بوە، چونکە هیچ پێغەمبەرێك ئیحتیلام نەبوە[٣]. ئەو مەنییەش بە هەمان جێدا هاتوە، کە شێی پێوەیە، مادام حوکمی مەنیەکە پاکە، کەوابو ئەو شێیەش پاکە، بەمەش دەگەینە ئەوەی، کە هەر جۆرە شلەو شێیەك لە عەورەتی ئافرەتەوە دێت پاکە..

٣ ـ ئاشکرایە، کە ئەم جۆرە شلەو شێیەی، بە عەورەتی ئافرەتی ئەم سەردەمەدا دێت، خۆ هەر ئەو شلەو شێیەیە، کە بە عەورەتی

---

[١] الشيخ مصطفى بن عدوي: جامع أحكام النساء (١/٦٨).
[٢] فتح الباري (١/٤٧٣).
[٣] ابن قدامة: المغني (٢/٨٨).

ئافرەتانی سەردەمی یاوەراندا هاتوە، دیاردەیەکی ڕۆژانەی هەمو ئافرەتێکیشە، دەی بۆچی لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم، یان لە یاوەرێکیەوە نەبیستراو، نەقڵ نەکراوە کە فەرمانی بە شوشتنەوەی، یان بە دەستنوێژ لێگرتنەوەی دابێت ؟!

٤ ـ دەرچەی ئەم شلەو شێیە، هەمان دەرچەی میز نیە، تا حوکمی پیسی ئەو وەرگرێت. زانستی پزیشکی ئێستاش ئەوە دەسەلمێنێت..

٤ـ ئەو ڕێسایەی شەرعناسان دایاناوە: (هەرچی شتێك لە دوو ڕێی پاش و پێشەوە، جگە لە مەنی هات پیسە) خۆ ئایەت وفەرمودە نیە، کۆڕا(ئیجماع)ی وشەرعناسانی لەسەر نیە، مەرج نیە ئەوە ئاوا بە شێوەیەکی ڕەها بێت، خۆ خوێنی جاری داوێنی ئافرەتان (ئیستیحازە)، هەر لەوێوە دێت و، کەسیش نەیگوتوە پیسە.

## پوختەی حوکمەکە بە لامەوە ئەوەیە کە:

ـ ئەگەر سەرەنجامی دەسبازی ژن، شلە لە عەورەتی هاتە دەرەوە، ئەوە حوکمی وەکو مەزی پیاو وایەو، هەم دەستنوێژ دەشکێنێت و هەم پیسە.

ـ ئەگەر سەرەنجامی ماندو بون، یان دوگیانی (حەمل) بە بێ ئاگایی ئافرەتەکە هاتە دەرێ، ئەوە پیس نیە، چونکە بەلگەی پیسێتیمان لەسەری نیە، کەوابو لەسەر ئەسڵی پاکێتی دەمێنێتەوە.. والله اعلم .

★ ★ ★

# توێژینەوەیەك لەسەر
# پاكی شەراب

ئــەو شــەرابەی، کــە ســەرخۆش دەکــات، جۆرێکــە لــە دوازدە جــۆر ئەلکهۆڵ، ئەمە جۆری ئیسانۆلە ($C_2H_5OH$) کە رادەی ٦٠ ـ ٩٠٪ ئیسانۆلی تێدایە، کە بە هۆیەوە هەندێ شەرعناس بە پیسیان داناوە، کورد پێی دەڵێن ئیسپرتۆو، لە نەخۆشخانەکاندا بۆ پاکژیی پزیشکی (تەعقیم) بەکاری دەهێنن، ئەمەیە کە بە ئینگلیزی (Spirit) و، بە فەرەنسی (Espirit) و، بە ئیتالی (Spirito) یە، کە بە مانایی رۆحی شەرابەکەیە، جۆرەکانی تری وەکو میسانۆل ($CH_3OH$) و، بریبانۆ ($C_3H_7OH$) مەست ناکەن، بۆیە ئەو شەرعناسانە لە بە پیس دانانی ئەمانە، خۆیان بواردوە.

زۆرینەی شەرعناسانی ئیسلام، بە شێوەیەکی گشتی، شەڕابیان بە پیس داناوە، بەڵام هەندێك لە شەرعناسانی کۆن ونوێ، بە پیسیان دانەناوە:

<u>پۆلی یەکەم کە دەڵێن: شەڕاب پیسە</u>: ئەو بەڕێزانەی کە شەراب بە پیس دەزانن، لەوانیش چوار ئیمامە بەڕێزەکەو، ئیبنو حەزم و ئیبنو تەیمییە، بەڵگەشیان ئەوەیە، کە:

<u>یەکەم</u>: خوای پەروەدگار فەرمویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ المائدة /٩٠ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، شەڕاب و قومارو یانسیب و قومار بەزار پیسن، کاری شەیتانن، توخنیان مەکەون، تا سەرفراز بن..

(رجس) لـە ئایەتەکـەدا هـەر (نجس)ە.. لای ئـەم شەرعناسـە بەڕێزانـە شـەڕاب پیسـە، ئەگـەر بـەر شـوێنێك کـەوت، دەبـێ بشـۆرێتەوە، تـا پـاك دەبێتەوە[1].

دووەم: فەرمودەی سەحیحیش لەسەر پیسێتی خوێن هاتوە وەکو:

١ ـ فەرمودەکـەی ئـەبو سـەعلەبەی خوشـەنی خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵێ: لە پێغەمبەریان پرسی صلى الله عليه وسلم، کە کاتێك دەچنە سـەر شوێنی کافرەکان و، مەنجەڵ و قاپ و کەوچکیان هەڵدەگرنـەوە ئاسـەواری گۆشـتی بـەرازو شـەرابیان تێـدا مـاوە، ئایـا چـی لـەو کەلوپەلانـە بکـەن ؟ فەرموی: (إنْ وَجَدْتمْ غَيرَها فكُلوا منها واشْرَبوا وإنْ لم تجِدُوا فاحْضُورها بالماءِ)[2] واتە: ئەگەر هی ترتان بەردەست کەوت لەودا بخۆن، ئەگـەر نـا، بـە ئاو بیانشۆنەوەو، بەکاریان بهێنن..

لەمـەوە ئیمـام خـەتتابی[3] و، ئیبنـو دەقیـق العییـد[4] (کـە شـافیعین) و، زەیلەعی[5] و، ئیبنـو الهوممام (کـە حەنـەفین)و، ئیمـام مەجدالـدین ئیبنـو تەیمیـەی (بـاپیری ئیبنـو تەیمییـەی بـەناوبانگ)[6]دا فـەتوای پیسـێتی شەڕابیان داوە..

---

[1] ابن مودود الحنفي: الاختيار (٣٣/١)، المرداوي: الانصاف (٣٧٨/١ ، النووي: المجموع (٥٦٩/٢)، ابن حزم: المحلى (١٦١/١).

[2] ئەبو داود: سنن (٣٦٣/٣) و ترمزیش لە سێ شوێنی سوننەکەی خۆی هێناویتیەوەو بە سەحیحی داناوە، ئەسڵی حەدیسەکەش لە هەردووسەحیحی بوخاری و موسلیمدا هەیە..

[3] معالم السنن ٢٥٧/٤ کە شەرحی سنن ابی داودە..

[4] لە کتێبی (الإمام في أحاديث الكلام).

[5] الزيلعي: نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية (٩٥/١)، ابن الهمام: فتح القدير ٥١/١

[6] لە کتێبی (منتقى الاخبار).

## پۆلی دووەم کە دەڵێن: شەراب پیس نیە:

**یەکەم: ئایەتەکە بەڵگە نیە لەسەر پیسێتی شەراب، چونکە:**

١ ـ سیانە باسکراوەکەی تر، لە خۆیاندا پیس نین، نە قومارو، نـە یانسیب و، نە زارهەڵدان بـۆ قومـارو پـارە بردنـەوە، هیچیان پـیس نین، ناشکرێت (خبر)ی موبتەداکە، کە (رجس)ە، تایبەت بکرێت بـە خمرەکەوەو بەس، چونکە (خَبَـر)ی هـەر چوار موبتەداکەیـە، جگـە لەوەش ئەسڵ لە شتدا پاکی و حەڵاڵیـە، هـەر کـەس حـوکمی شـتێك بـدات، کـە پیسـە، دەبـێ بەڵگـەی بـەهێزی هـەبێت.. ئەمـەش ڕای ڕەبیعـــەو، لـــەیس و، مـــوزەنی و، داودی زاهـــیری و، شـــەوکانی و، سەنعانی و، ئەلبانی و، سید سابق و، ئال بەسسام و، ئیبن عوسـێمین و ئەوانەن[١]..

٢ ـ وشـەی (رجـس) مانـای تریشـی زۆرە، وەکـو: پیسایی، حـەرام کراو، ناشیرین، سزا، لەعنەت و نەفرین، کوفر، خراپەکاریی، تاوان و گوناح، پیسی.. ئیتر بۆچی تایبەتتان کردوە بە مانای پیسییەوە[٢].

**دووەم:** وشەی رجس، لـە سـێ شـوێنی تـری قورئانـدا، جگـە لـەم ئایەتـە هاتوە، هیچیان بە مانای نجس نەهاتوە، بۆ نمونە:

ـ لە الانعام / ١٣٥: ﴿كَذَٰلِكَ يَجۡعَلُ ٱللَّهُ ٱلرِّجۡسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ﴾

واتـە: ئـەئاواهی خـوای گـەورە، سـزا بـۆ ئـەو کەسـانە دادەنـێ، کـە بـاوەڕ ناهێنن.. کەوابو رجس، بە مانای سزا هاتوە.

---

[١] بۆ تەفسیلی ڕای ئەمانیش: المجموع (٥٦٩/٢) و الدراري المضيئة (٢٨/١) و فقه السنة (١/ ٢٨).

[٢] تەفسیلی وا لە کتێبی (النهايه)ی ئیبنو ئەسیر ولسان العرب ومختار الصحاح .

ــ لــه التوبــة/ ٩٥: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ لَكُمْ إِذَا ٱنقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا۟ عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا۟ عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾ واته: ئەوانــه، کــه ئێــوه دەگەڕێنــەوه، شــار ســوێندتان بــۆ دەخــۆن، تــا وازیــان لــێ بهێــنن، لێیــان گــەڕێن و رویــان مــەدەنێ، ئەوانــه بەڕاســتی پیســن، واتــه کردەوەیان بەدەو، حەتمەن له سزای ئەو کارانەیاندا، که دەیان کرد، شوێن هەواریان دۆزەخ دەبێت !!

ـ هەروەها له ســوڕەتی الحــج / ٣٠: ﴿فَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلرِّجْسَ مِنَ ٱلْأَوْثَـٰنِ ﴾ واته: توخنی بته پیسەکان مەکەون.. بتەکان پیسن، چونکه دەبنــه مایــەی سزاو ئەشکەنجەی دوایی، نەك خۆیان پیس بن وەکو پیسایی، چونکه بەرد خۆی پیس نیه..

سێیەم: له کەسێکی سەلەفەوه هیچمان پێ نەگەیشتوه، که یاوەرێك، یــان تابعینێکیان رجسی لەو ئایەتەدا بــه مانــای (نجس)، واتــه پیســی لێــك دابێتــەوه، بەڵکو ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، دەیگوت: رجــس، واتــه مایــەی رق هەســتان، ئیبنــو زەیــدیش دەیگــوت: رجــس واتــه خراپەکاریی.

چــوارەم: هــاتنی وشــەی شــەڕاب، لــه ڕیــزی قومــارو ئــەوانی تــردا، لــەو ئایەتــەدا، بەڵگەیــه لەســەر ئــەوەی، کــه مانــای پیســێتی مەبەســت نیــه، بــەڵکو مەبەســتی پیســێتی مەعنەوییــه، ئەمــەش وەکــو ئــەو ئایەتــەی دیکەیه، کــه دەفەرموێ: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ﴾ التوبــة/٢٨ واتــه: ئــەی ئــەو کەســانەی باوەڕتــان هێنــاوه، موشــریکەکان

پیسن.. بەڵگەش لەسەر ئەوە زۆرە، کە موشریکەکان لەبەر شیرکیان نیە، کە پیسن.

پێنجەم: حەرام کردنی شەراب پیسێتی بونی ناگەێنێت، بەڵام پیسێتی خۆی، حەرامی لە خۆدا هەلگرتوە، خۆ کەس نەیگوت: پۆشینی ئاوریشم (حەریر)، یان ئاڵتون بۆ پیاوی موسوڵمان حەرامە، یان بڵێ: ئاوریشم و ئاڵتون پیسن ! هەردووکیان بە پێی شەریعەتی ئیسلام و، بە کۆڕای شەرعناسان پاکن..

شەشەم: ئەو رجسە لەو ئایەتەدا، پەیوەست کراوەتەوە بەوەوە، کە کاری شەیتانە، بۆیە وا پیسە، کەوابو پیسییەکی کردەوەییە، بە مانای ناشیرین و بەدو ناهەموار، نەك بە مانای پیسێتی زاتی خۆی..

حەوتەم: لەو فەرمودە سەحیحەی ئەنەسدا، خوا لێی ڕازی بێت، کە باسی چۆنیەتی حەرام کردنی شەراب دەکات، دەڵێ: (فأمَرَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم مناديًا يُنادي: ألَا إنَّ الخمرَ قدْ حُرِّمَتْ ... قالَ: فخَرَجْتُ فأهْرَقْتُها فجَرَتْ في سِكَكِ المدينةِ)[١] واتە: کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانی دا بە کەسێك، جاڕ بدا، کە: هۆ خەڵکینە! شەراب حەرام کرا.. خێرا چومە دەرەوەو ڕشتم، تا بە کۆڵانی مەدینەدا بڵاو بۆوە.. ئەگەر شەراب پیس بوایە، نەدەبو ئاوا بیرێژنە کوچەو کۆڵان، کە ئیحتیمالی زۆر هەیە، بەر برێژەکان و، بەر خەڵکی تریش بکەوێت..

---

[١] بوخاری (٢٣٣٢)، موسلیم (١٩٨٠).

**هەشتەم:** كابرایەك، كە هاتە خزمەت پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم و دوو جەوەنـدە (كونـدە: مەشـكە) شـەرابی بـە دیـاری بـۆ هێنـابو، كـە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم ڕەفزی كـرد لێـی وەرگرێـت و فـەرموی: حەڕامە، یەكێك بە كابرای وت، بڕۆ بیانفرۆشەوە، پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم فەرموی: (إنَّ اللهَ الذي حَرَّمَ شُرْبَها حَرَّمَ بَيعَها، فَفَتَحَ الرَّجُلُ المزادَتينِ حَتّى ذَهَبَ مَا فيهما)[١] واتە ئەو خوایـەی خواردنـەوەی حـەڕام كـردوە، فرۆشتنیشـی حـەڕام كـردوە، ئـیتر كـابرا دەمـی هـەردوو وجەوەندەكەی كردەوە، تا هـەمو ئـەوەی تێیانـدابو ڕژا. ئەگەر شـەڕاب پیس بوایە، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فـەرمانی دەكـرد، كـە ئـاوی پێـدا كـەن، هـەروەكو، كـە فەرمانیـدا ئـاو بكـەن بـە میـزی كـابرای ئەعرابیدا، كـە لـە مزگەوتەكـە میـزی كـرد، یـان فـەرمانی بـەو یـاوەرە عەزیزانەی دەكرد، كە ئاگاداربن پرپشكیتان بەر نەكەوێت !

**نۆیەم:** مـادام لـە دیـدی شـەرعەوە ئەسڵی شت پاكژیی و، ئـەوا پاكییـەو دەربارەی پیسێتی شەڕابیش، بەڵگەیەكی بنبڕمان دەسنەكەوت..

شێخ ئیبنو عوسێمین دەڵێ وا نابینم شەڕاب پـیس بێـت، بۆیـە پـێم وایـە ئەلكهۆڵ پاكەو، حەرەجیش لەوەدا نابینم، كە لە كاتی پێویسـتی، وەكو تـەعقیم كردنـی برینێكـدا بـەكاری بهێـنم.. كـەوابو هـەمو ئـەوەی ئەلكهۆلیشیان تێدا بەكار دێت، هەر پاكن.. دەرمان بن یـان، كەرەسـتەی تەعقیم، یان قۆلۆنیاو عەترو بۆنی شلەمەنی .

كەوابو ڕای ئەو شەرعناسانە پەسەندە، كە گوتویانە شەڕاب پاكە..

★ ★ ★

---

[١] مسلم (١٢٠٦) و ئیمامی مالیك لە موطأ (١٥٤٣).

# توێژینەوەیەك لەسەر
# حوكمی خوێن

خوێن چەند جۆرێکە:

١. خوێنی حەیز: ئەمیان بە كۆڕای شەرعناسان پیسە و، پێشتر باسمان لە بەڵگەكانی كرد.

٢ . خوێنی مرۆڤ: ڕا لەسەر ئەمیان جیاوازە، شەرعناسان بە شێوەیەکی گشتی، ڕایان لەسەر پیسێتیەتی، لەبەر ئەوەی حوكمی حەڕام بونی، لە قورئانی پیرۆزدا هەیە، ئەمانیش وای بۆ چون، كە پیس بێت، حوكمی ئەمیش لای زۆرێك لەو بەڕێزانە، وەكو شەڕابی لێ هاتوە .. كە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٖ يَطۡعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيۡتَةً أَوۡ دَمٗا مَّسۡفُوحًا أَوۡ لَحۡمَ خِنزِيرٖ فَإِنَّهُۥ رِجۡسٌ﴾ الانعام/١٤٥ واتە: بڵێ: لەو وەحیەی، كە بۆم هاتوە، شتێکی وا نابینم، كە حەڕام كرابێت، غەیری مردارەوەبو و، خوێنی ڕژاو و، گۆشتی بەراز، كە ئەمانە هەمویان پیسن.. ئەو شەرعناسە بەڕێزانە، گوتویانە، كە مادام رجسە، واتە پیسە.. چوار ئیمامە بەڕێزەكەو، ئەهلی تەفسیرو، زۆرێك لە فەرمودەوانان و، شەرعناسان، گوتویانە: كۆڕا (ئیجماع) لەسەر پیسێتی خوێن هەیە. هەمو ئەوە باس دەكەن، كە خوێن پیسە ! شەرعناسانی پێشینی تابعین و، ئەوانی دوای ئەوانیش، ڕایان هەر وایە..

## ئەوانەی پێیان وایە خوێن پیسە:

١ـ مەزهەبی حەنەفی، لەسەر پیسێتی و دەستنوێژ پێشكانیشی، رێكن، ئــەوەی لای ئــەوان عــەفوی لێــدراوە، بڕێكــی كەمــە بــە قــەبارەی، درهەمێكی كۆن[١]..

٢ـ ئیمام شـافیعی رەحمـەتی خـوای لـێ بێـت، هـەر خـوێنی لا پیسـە، بۆیـە دوای باسـی فـەرمودەی ئـەسماء، دەربـارەی خـوێنی حـەیز دەڵـێ: ئەمە بەلگەیە لەسەر پیسێتی خـوێنی حـەیزو، هەمو جۆرە خوێنێكی تر.. شافیعیەكان هەمو لەسەر ئەوە رێكن، كە پیسە[٢]..

٣ـ ئیمام مالیكیش گوتویەتی،[٣] كە خوێن پیسە بـێ ئـەوەی تەفسیلی بداتێ.. بەلاّم هەندێك لە شەرعناسانی مالیكی، باسی جۆرو بڕی عـەفو لێدراویان كردوە[٤]..

٤ـ مەزهەبی ئیمام ئەحمەد لە پیسێتی خوێندا زۆر ڕونە[٥].

٥ـ هەروەها ئیبنو حەزم ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ[٦]: شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن، كە خوێن پیسە..ئیبنو روشدیش هـەر پێـی وایـە كـە پیسە[٧]

---

[١] مجمع الانهر (٥٢/١) یان ئیبنو نوجەیم: البحر الرائق (٢٠/١ )..

[٢] ئیمامی شافیعی: الام (٦٧/١ )، ابو اسحق الشیرازي: المهذب (٥١١/٢).

[٣] وەكو لە المدونة (٣٨/١) ی ئیمامی مالیك خۆیدا هاتوە.

[٤] لە كتێبی الزرقاني: حاشیة الرهوني (٧٣/١) و الآبي الازهري: جواهر الاكلیل (٩/١).

[٥] تەنانەت لە كتێبەكانی: القرافي: الفروع (٢٥٣/١) و ابن عبدالبر: الكافي (١١٠/١) كۆڕای هەرچوار ئیمامە بەڕێزەكەش نەقلّ دەكەن..

[٦] لە ابن حزم: المحلی (١٠٢/١) و كتێبی ابن حزم: مراتب الاجماع (ل ١٩).ا

[٧] ابن رشد: بدایة المجتهد ١٧٥/٢..

٦ـ ئیمامـەکی بەرجەسـتەی وەکـو، ئیمـام ئەحمـەد بـن حەنبـەل ڕەحمـەتی خـوای لـێ بێـت، کـە یەکێکـە لـە چـوار کـەس لـە ئوممـەتی موسـوڵمانان، کـە بـڕی شـەش سـەد هـەزار فـەرمودەی لەبـەر بـوەو، ئیمامەکی گەورەی ئەهلی سوننەتە، لە ئیمام ئیبنـو حەزمـەوە ئیجماع نەقڵ دەکات، کە خوێن پیسە. ئەمەش بۆچونی ئیمامانی تری بـەڕێزی وەکو، ئیمام ئیبنـول قـەییمی جەوزییەشـە[1]، بـاس لـە فـەتواکانی ئیمام ئەحمەد دەکات و، پشتیوانیان لێ دەکات، دەڵێ: لـە ئەحمـەدیان پرسـی: حوکمی خـوێن و کـێم لـە لات وەکو یـەکن ؟! فـەرموی: نـا، خـەڵکی لـە پیسـی خوێنـدا، ڕایـان جیـاواز نـەبوە (مەبەسـتی لـە خـەڵکی شەرعناسانە..) جارێکی تریش گوتی : خوێن وکێم وزوخاوێك، کە لـە برین دێن، وەکو خوێن نین[2]..

٧ـ ئیمام ئیبنـو حەجـەری عەسـقەلانی، کۆڕای شەرعناسـانی لەسـەر پیسێتی خوێن، باس کردوە[3].

٨ـ ئیبنـو عەبـدولبیڕ گوتویـەتی: حـوکمی شـەرعی هـەمو خوێنێـك، وەکـو حـوکمی خـوێنی حـەیزە، بـڕی کـەمی عـەفوی لێـدراوە، چـونکە خـوای گـەورە، کـە فەرمویـەتی (رجـس)ە، ڕجسـیش هـەر (نجـس)ە و نەجیسیش پیسیيە[4]..

---

[1] ابن القيم الجوزية: اغاثة اللهفان (١/٢٤٠).
[2] ابن تيمية: شرح العمدة (١/١٠٥).
[3] فتح الباري (١/٣٥٢ و ٤٢٠).. هەروەها شاریحەکانی تری بوخاری وەکو العينی له البناية (١/٧٣٧)، و عمدة القاري (٣/١٤١)..
[4] ابن عبدالبر: التمهيد (٢٢/٢٣٠).

٩ـ ئیبنول عەرەبی دەڵێ: شەرعناسان لەبەر ئەوە كۆن، كە خوێن هەم حەرامەو، هەم پیسە، نە دەخورێت، نە سودی لێ وەردەگیرێت، خوای گەورە بە گشتی حوكمی پیسێتیەكەی داوە، هەرچەندە لە سورەتی الانعامدا، تایبەتی كردوە بە خوێنی رژاوەوە، بەڵام شەرعناسان گوتویانە، گشتیەكە حوكمی تایبەتیەكە وەردەگرێتەوە[1]..

١٠ ـ ئیمام نەووەوی گوتویەتی: بەڵگە لەسەر پیسێتی خوێن بەهێزە، لە ریزی شەرعناساندا، كەسم نەدیوە بە پێچەوانەوە فەتوای دابێت، هەمو پێیان پیس بوە، مەگەر خاوەنی كتێبی (الحاوي) كە لە موتەكەللیمینەوە رای پێچەوانە نەقڵ دەكات، كە وتویانە: گوایە پاكە، قسەی ئەوانیش، نە كۆرای پێ دادەمەزرێت، نە كۆرا هەڵدەوەشێنێتەوە[2].

ئیمام قورتوبی لە تەفسیرەكەیدا[3]، كۆرای شەرعناسان لەسەر ئەوە نەقڵ دەكات، كە خوێن پیسە..

## پۆلی دووەم كە پێیان وایە خوێن پاكە:

هەندێك لە توێژەرەوە گەورەكانی وەكو، شەوكانی و سددیق خان و، ئەلبانی و، بن عوسێمین[4] لەبەر ئەوەی لای ئەمان، كۆرای شەرعناسانی پێشینی لەسەر پێك نەهاتوە بەلایانەوە خوێن كەم بێت، یان زۆر، جاری بێت یان وشك، هەر پیس نیە.. بۆ بەهێز كردنی رای خۆیان پشتیان بەم

---

[1] ابن العربي: احكام القران (١/ ٧٩).
[2] النوي: شرح مسلم (٣/٢٠٠) و النوي: المجموع (٢/٥٧٦)
[3] القرطبي: الجامع لاحكام القران (٢/٢٢١).
[4] القنوجي: الروضة الندية شرح الدرر البهية (١/٨١) الالباني: تمام المنة (ل ٥٢)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (١/٢٦٠)

بەڵگانە بەستوە:

١ـ ئەسڵی هەمو شتێك پاكییە، تا بەڵگەیەك لەسەر پیسێتیەكەی دەردەكەوێت، ئەوەی لە پێغەمبەری نازداریشەوە، صلى الله عليه وسلم گێڕراوەتەوە ئەوەیە، كە فەرمانی بە شوشتنی غەیری شوێنی خوێنی حەیز نەفەرموە، لە كاتێكدا ئەویش و ئەو یاوەرە بەڕێزانەی، لە خزمەتیدابون، سەدان جار خوێنیان بە لەش وپۆشاكی خۆیانەوە دەبینی.. جا ئەگەر خوێنیان بە پیس بزانیایە، حەتمەن فەرمودەی زۆریان دەربارەی نەقڵ دەكرد، چونكە هەم خۆیان پێویستیان پێی دەبو، هەم ئەوانی پاش ئەوانیش، كە بونەوە بە قوتابی یاوەران..

٢ـ یاوەران بە درێژایی مێژوی جیهادی خۆیان، بە خوێنەوە نوێژیان كردوە، هەیانبوە، خوێنی لێ تكاوەو نوێژەكەی پێوە كردوە، لە كەسیشیانەوە ریوایەتێك نیە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرمانی بە شوشتنەوەی برین و، پۆشاكە خوێناویەكانیان دابێتەوە.. دیسان لە خۆشیانەوە شتێكی وا نەگێڕراوەتەوە، كە زۆر لێی بە حەزەر بوبن و، خۆیان لێ پاراستبێت.. ئەلحەسەن دەڵێ: موسوڵمانان هەر بە خوێنەوە نوێژەكانیان دەكردو، هیچ گرێ و كۆڵێكیشیان بەرامبەری لا دروست نەدەبو[1].

٣. فەرمودەی ترمان هەیە، كە ئەو یاوەرە بەڕێزەی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، كە لە ئەنسار بو، دەیگێڕێتەوە كە لە شەونوێژدا بو، موشریكێك تیرێكی تێگرت و، لە پەراسوی هەڵچەقی، پاشان هەر لە

---

[1] سەنەدی سەحیحەو لای بوخاری موعەللەقە (٣٣٦/١) وئیبنوئەبو شەیبە بە سەنەدی راست و پەیوەستەوە گەیاندوێتیەوە: فتح الباري (٣٣٧/١)..

نوێژەکەیدا دەریهێنایەوە، دیسان موشریکەکە، تیرێکی تری پێوەناو، ئەویشی لە جەستە ڕۆچو، ئەویشی دەرهێنایەوەو، نوێژەکەی نەبڕی، بۆ سێیەمجار، کابرای موشریك تیرێکی تری تێگرت، ئەویش لە جەستەی خواناسی چەقی و، هەر نوێژەکەی نەبڕی! بەڵام نەیتوانی هەر بە پێوە بێت و، چوە رکوع و سوژدەو، هەر بەردەوام بو لەسەر نوێژەکەی، لە کاتێکدا خوێنی لەشی جاری بو بو !! (ئیسنادی سەحیحەو لای بوخاری موعەللەقەو، ئیمام ئەحمەد بە سەنەدی ڕاست و پەیوەستەوە، گەیاندوێتیەوە بە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم)..

شێخی ئەلبانی رەحمەتی دەڵێ: ئەمە لە حوکمی مەرفوعدایە، ڕاستە ئەو ئیحتیماڵە هەیە، کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم نەیدیبێت، بەڵام، خۆ ئەگەر یاوەران بیانزانیایە، ئیشکالێك لەسەر ئەو خوێن لێ چۆڕینە لە نوێژدا هەیە، حەتمەن پرسیاریان لە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم دەربارەی دەکرد، خۆ ئەگەر ئەویش صلی الله علیه، وسلم ئاگادار نەبوایا و، یاوەرەکەش نەیپرسیایە خۆ لای خوای گەورە ئاشکراو زانراو بو، حەتمەن خوای پەروەردگار بۆ پێغەمبەرەکەی خۆی صلی الله علیه وسلم، ڕون دەکردەوە.. چونکە ڕون کردنەوەی حوکمی شەرعی، وەکو لە زانستی ئوسوڵدا هەیە، نابێت لە کاتی پێویست تێپەڕێت.. ئەگەر ئەو خوێنەی لەش، کە ئاوا لە جەستەی ئەو یاوەرانە ڕۆیشتوە، پیس بوایە، حەتمەن خوای گەورە، لە حاڵەتێکیاندا بە وەحی بۆ پێغەمبەرەکەی خۆی صلی الله علیه وسلم، ڕون دەکردەوە.. ئەمەش بەڵگەنەویستێکەو، لە کەس شاراوە نابێت[١]..

---

[١] الالباني: تمام المنة (٥١)..

٤- دیسان ئەو ڕیوایەتە بەناوبانگەی، کە عومەری کوڕی خەتتاب خـوا لێـی ڕازی بێت، کە لە کاتی نوێـژدا شمشـێری لێـدرا، نوێژەکـەی هـەر تـەواو کرد، لە کاتێکدا، کە خوێن لە برینی دەڕۆیشت[1] .

٥- فەرمودەکـەی عائیشـەخان، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەربـارەی مردنـی سەعدی کوڕی مەعاز خوا لێی ڕازی بێت، فەرموی: (کە سەعدی کـوڕی مەعاز، لە شەڕەکەی خەندەقدا پێکرا، پێغەمبەر صلى الله علیـه وسـلم، چادرێکی لە مزگەوت بۆ هەڵدا، تا زو زو بچێتە سەردانی.. شـەوێك کـە ئەو، لەو حاڵەتەدا بـو، کـونێکی برینەکـەی پچـڕایەوەو، خـوێنی لـە بـن چادرەکەوە هاتە دەرێ، لە دەرەوە هاواریان کرد: ئەرێ چادرەوانان ئـەو خوێنە چیە، کە سەیریان کرد، زامەکەی سەعدە تەقیوەتەوەو، خـوێنی لـێ دەچـۆڕێت، ئـاواش کۆچـی دوایـی کـرد[2]... هـیچ ڕیوایـەتێك لەبـەر دەســتدا نیــە، کــە پێغەمبــەر صــلى الله علیــه وســلم، فــەرمانی بــە شوشتنەوەی جێی خوێنەکە، کە مزگەوت بو کردبێـت ، یـان لانـی کـەم نەیفەرمو، دۆلکەیەك ئاوی پێدا کەن، وەکو بۆ میزی کابرای ئـەعرابی، کە لە مزگەوتدا کردی، فەرموی لێی گەڕێن و، دۆلکەیەك ئاو بکەن بـە شوێنی میزەکەیدا.. جا ئەگەر خوێن پیس بوایە، چۆن پێغەمبەر صلى الله علیه وسلم لی دەگەڕا لێی گەڕێن، نەخوازەڵا لە مزگەوتیشدا..

---

[1] ئیمامی مالیك (٨٢) و بەیهیقی (٣٥٧/١) فەرمودەوانی دیکەش هەن، کە گێڕاویانەتەوەو بە سەحیحیان ناساندوە، کەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة (٧٨/١) دا دەڵێ: سەنەدەکەی سەحیحە..

[2] کەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة(٧٩/١) دا دەڵێ: سەحیحە، ئەبو داود بەکورتی گێڕاوێتیەوە(٣١٠٠) و تەبەرانیش لە (الکبیر ٧/٦) بە سەحیحی داناوە.

٦ـ هەندێك لە شەرعناسان، وەکو ئیبنو روشد دوای ئەوەی، راجوێیی شەرعناسانی دەربارەی خوێن باس کرد دەڵێ: گوتویانە، کە خوێنی ماسی پاکە، چونکە ماسی بە مردارەوە بویی پاکە، خۆ مرۆڤیش بە مردویی پاکە، ئیتر بۆچی خوێنەکەی بە پیس دادەنێن ؟! دوای موناقەشەی راوبۆچونەکان، دەڵێ: خوێنی حەیز بۆیە پیسە، چونکە بەڵگەمان لەسەری هەیە، ئەمما خوێنی تر، مادام بەڵگەمان لەسەری نیە، هەر دەبێت لەسەر ئەسڵی خۆی، کە پاکێتیە بمێنێتەوە، هەر کەسێکیش بڵێ پیسە، دەبێ بەڵگەی دەقێکمان بۆ بهێنێتەوە..

کە دەڵێن بۆچی خوێنی تر، وەکو خوێنی حەیز بە پیس دانانێن ؟ دەڵێین: ئاخر جیاوازی لە نێوانیاندا هەیە، بۆیە وا ناکەین.. خوێنی حەیز، خوێنێکی سروشتی جەستەی ئافرەتەو، دەکرێتە دەرەوە، خەست ترەو، بۆنێکی ناخۆشی لێ دێت، بۆیە حوکمی، وەکو حوکمی میزو پیسایی لێ هاتوە، ئەمە وەکو ئەو خوێنە نیە، کە لە ئەندامێکی بڕراوی لەشەوە دێتە دەرەوە.. ئەوە نیە پێغەمبەریش صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إِنَّ هذا شَئٌ كَتَبَهُ اللهُ علَى بَنَاتِ آدمَ)[١] واتە ئەمە شتێکە، خوای گەورە لەسەر کچانی ئادەمی نوسیوە) دەربارەی خوێنی جاری داوێن، کە پێی دەوترێت: (ئیستیحازە) دەفەرموێ: (إِنَّهُ دَمُ عِرقٍ) ئەمە خوێنێکی دەمارە.

٧ـ بەڵگەی تریش هەیە، کە هەمو ئەم بۆچونە بەهێزتر دەکەن، وەکو ئەو فەرمودەی، کە ئیبنو ئەبو شەیبە گێڕاوێتیەوەو، بەیهیقی لە (السنن ١٤١/١) دا هێناوێتیەوە، بە سەنەدی سەحیحەوە کە ئیبنو

---

[١] بوخاری (٢٩٤) موسلیم (١٢١١).

عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، دومەڵێکی لە دەم و چاو هاتبو، گوشی (دەری کرد) خوێنیشی لێ هات، هەر سڕی و نوێژیشی کرد، بێ ئەوەی بیشوات، یان دەستنوێژی بۆ بگرێتەوە..

٨- یان ئەو فەرمودەی لە ڕێی سوفیانی سەوری و، سوفیانی کوڕی عویەینەوە لە عەتائەوە هاتوە، کە گوتی: عبداللەی کوڕی ئوبەیم بینی تفی دەکردەوە، خوێنی پێوە بو، نە دەستنوێژی شوشتەوەو، نە دەمی[1].

٩- لە فەرمودەیکی تردا، کە بە کۆی ریوایەتەکانی بەهێزتر دەبێت، ئیبنو ئەبو شەیبە (١٢٨/١) لە ڕێی شوعبەی کوڕی غەیلانەوە، لە جامع لە مەیمونی کوڕی مەهرانەوە گێڕاوێتیەوە، کە دەڵێ: یەکێك، کە خۆی ئەبو هورەیرەی بینیبو، وتی: ئەبو هورەیرەم بینی پەنجەی بە کونە لوتیدا کرد، خوێنی لێ هات سڕی و نەیشوشتەوە، دەستنوێژیشی نەگرتەوە.

١٠ - دیسان بەڵگەی تر هەیە، کە ئیبنو مەسعود خوا لێی ڕازی بێت، نوێژی دەکردو خوێنی ئاژەڵی سەربڕراو، بە عاستی بەر ورگیەوە بو، لە دەستنوێژیدا نەیشوشتبۆوە[2]..

ئەوەش بزانین، کە شەرعناسان، هەندێکیان ڕەدیان لەم ڕەفتارەی ئیبنو مەسعود بەوە داوەتەوە، کە ئیبنو مەسعود، پاکی جەستە و، پۆشاکی بە مەرجی نوێژ وەرنەگرتبو، ئەو، خوا لێی ڕازی بێت،

---

[1] عبدالرزاق: المصنف (١٤٨/١)

[2] عبدالرزاق: المصنف (٢٥/١) و ئیبنو ئەبو شەیبە: المصنف (٣٩٢/١). کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة(٧٩/١) دا دەفەرموێ: ئیسنادەکەی سەحیحە و لە

دەیگوت: پاکی جەستە و پۆشاك (لە پیسی)، مەرجی سەلامەتی نوێژ نین.. هەر پێی وابون شتێکی باشترە پاك بن..

١١ ـ ئەو شەرعناسە بەرێزانەی خوێنیان بە پاك داناوە، ئەوەشیان هێناوەتەوە، کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم شەهیدانی ئوحودی بەو خوێنەوە ناشت کە بە لەش و پۆشاکیانەوە بو، نەیشوشتن و ناشتنی.. بە درێژایی مێژوی موسوڵمانانیش، کوژراوی شەڕی ئیسلامی و کوفر، کە شەهید بە خوێنی خۆیەوە، کە بە لەش و پۆشاکیەوەیە، دەنێژران، پیسیش شتێکی زەق و دیارەو، وەسفێك نیە مەعنەوی بێت، وەکو لەش پیسی، کە حوکمێکی شەرعیە، لە شەرعیشدا جیاوازی ناخرێتە نێوان دوو شتی لێکچووەوە، ئیتر جیاوازی نێوان خوێنی شەهیدو، خوێنی کەسێکی تر چیە ؟!

١٢ ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە هەندێك لە خێزانەکانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، لە مزگەوت بۆ ئیعتیکاف دەمانەوە، لە کاتێکدا، کە لە خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) شدا بون، کە هەڵدەستان خوێنیان لە پاش جێ دەما، هەیانبو ناچار دەبو، تەشت دانێ و تێیدا دانیشێت[١].. بەڵام هیچ ریوایەتێك نەهاتوە، کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، فەرمانی بە شوشتنەوەی جێگاکانیان دابێت.. ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە خوێنەکەیانی وەکو، خوێنی حەیزەکەیان، بە پیس نەزانیوە..

١٣- ئاشکرایە، کە ئەو ئافرەتەی لە خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) دایە، ڕێ لە مێردی ناگیرێت بۆ کاری سەرجێیی (جیماع) لەگەڵ کردنی، جا

---

[١] بوخاری (٣٠٩).

ئەگەر حوكمی ئەو خوێنی ئیستیحازەیە، وەكو خوێنی حەیزەكە پیس بوایە دەبو ڕێ لە سەرجێیی لەگەڵ كردنی ئەو ئافرەتانە بگیرایە، چونكە خوای گەورە دەربارەی خوێن و، كات وشوێنی حەیز دەفەرموێ: ﴿فَٱعۡتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلۡمَحِيضِ﴾ البقرة/٢٢٢ واتە: لە كاتی حەیزدا لە ژنان دورەپەرێز بن..

١٤- ئەوەی ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی پێشو گوتویانە، ئیجماعی لەسەرە، ئەم شەرعناسانەی لایەنی دیكە گوتویانە، ئێوە هەر خۆتان ئیختیلافی یاوەرانتان نەقڵ كردوە، كە نوێژیان كردوەو خوێنیان لێ جاری بوە، یان پێوە بوە، ئیتر ئیجماع چۆن دامەزراوە ؟! دیسان دەپرسنەوە: ئەگەر وایە، بۆچی یەك دانە فەرمودەمان لەسەر پیسێتی خوێن و، شوشتنەوەی ئاسەواری پێنەگەیشتوە ؟! لە قبوڵ نەكردنی ڕای ئەو شەرعناسانەدا، كە پێیان وایە خوێن پیسە ئیمام شەوكانی دەڵێ: (ئەو كەسەی، كە ئەحكامانێكی بێ بەڵگە، دەكاتە حوكمی شەرع، گوناهی كەمترنیە لەوەی، كە بەڵگەی حوكمێك ڕەت دەكاتەوە. ئەو دوو كەسە هەردوو كیان قسەیان بە دەم خواوە كردوە !

١٥- ناكرێت ئەم خوێنە، بە خوێنی حەیز قیاس كەین، چونكە خوێنی حەیز دەقی فەرمودەی پێغەمبەری صلی الله علیە وسلم لەسەرە، كە پیسە[١].. ئیجماعێكی بنبڕ، لەسەر پیسی خوێنی حەیز هەیە. بەلاَم بۆ خوێنی دیكە، ئەو ئیجماعە نیە.

---

[١] حەدیسەكەی ئەسما كە لە بوخاری (٢٢٧) و موسلیم (٢٩١) دایە.

## ٣. خوێنی ئاژەڵ كە گۆشتی دەخورێت:

فەتوا لەسەر ئەمیش لەو ڕووەوە، كـە بەڵگەیـەك لەسـەر پیسـێتیەكەی نیە، وەكو فەتوای خوێنی مرۆڤ وایە، ئەسڵی ئەمیش پاكێتیە..

ئـەوەی بەڵگـەی پـاكێتی ئەمیشـە، فەرمودەكـەی ئیبنـو مەسعودە كـە دەڵێ: پێغەمبـەر صلى الله عليـه وسلم، لـە پـەنا كەعبـەدا نوێـژی دەكـرد، ئەبو جەهل و هاوڕێكانی لەو لاوە دانیشتبون، یەكێكیان وتی: ئـەرێ ئـەوە كەسێك نیە، بچێت ئەو ڕیخۆڵەو پیسایی، ئەو ئاژەڵەی ماڵی فلان سـەریان بڕیـوە، بهێنێـت و بیـدا بەسـەر محمـددا ؟! نەگبـەتێكیان چـو، ڕیخۆڵـەو پیسایی و، خوێنی ئاژەڵە سەربڕاوەكەی هێناو، لەو ساتەدا، كە پێغەمبەری نازدرا صلى الله عليه وسلم لـە سـوجدەدا بـو، هـەموی خسـتە سـەر سـەرو، ناوشانی پیرۆزی ! ئیتر هەمویان كەوتنە پێكەنین[١]...

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە ئەگەر خـوێنی ئـاژەڵی گۆشـت خـوراو پـیس بوایـە، پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسلم، یـان نوێژەكـەی دەبـڕی و تەواوی دەكرد، یان عەباكەی سەر شان و ملی پـیرۆزی، دادەكەنـدو دوری دەخستەوە، بەڵام كە هیچیان نەكردوە، مانای وایە بە لایەوە پیس نەبوە.

★ ★ ★

## پوختەی توێژینەوەكە:

ئــەوەی لــە توێژینــەوەی حــوكمی شــەرعی، پــاكو پیســی خــوێن دەردەكەوێت، ئەوەیە، كـە خوێن دەبـێ بـە دوو بەشـەوە: خـوێنی مـرۆڤ و خوێنی ئاژەڵ:

---

[١] بوخاری (٢٤٠) و موسلیم (٧٩/١).

یەکەم: خوێنی مرۆڤ: ئەمیش دوو جۆرە:

١ـ خوێنی حەیزو نیفاس.

٢ـ خوێنی تری مرۆڤ (جگە لە خوێنی حەیز).

دووەم: خوێنی ئاژەڵ: ئەمیش دەبێت بە چەند بەشێکەوە:

١ـ ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان دەخورێت.

٢ـ ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان ناخورێت.

٣ـ ئەو گیانلەبەرانەی خوێنی شلەیان تێدا نیـە. ئەوانـەی، کـە خوێنەکەیان سور نیە.

٤ـ خوێنی وشکبۆوە.

هەر یەکێکیش لەم جۆرانە حوکمی شەرعی خۆیان هەیە..

## یەکەم: خوێنی مرۆڤ:

١ـ خوێنی حەیزو نیفاس: ئەوەن کە لە پێشی ئافرەتـان دێـت. ئەمـەش کـۆڕای شەرعناسـانیان لەسـەرە، کـە پیسـە.. ئـەمما خـوێنی جـاری داوێـن (ئیسـتیحازە)، ئـەوە ئـەو شەرعناسـانەی، خسـتویانەتە گـەڵ خـوێنی تـری ئاسـایی، بـە پاکیـان زانیـوەو، ئـەوانی تـریش بـە پـیس، چـونکە حـوکمی خوێنی حەیزو نیفاس و، خوێنی جاری داوێـن (ئیسـتیحازە)یان پـێ، وەك یەك وایەو، بەلایانەوە پیسە.

٢ــ خـوێنی تـری مـرۆڤ: (غـەیری خـوێنی حـەیزو نیفـاس): ئەمـەش ئەوەیـە، کـە زۆرینـەی شەرعناسـانی پێشـو، لەسـەر پیسـێتی راکـۆن و، هەندێك لە شەرعناسان وشەرعناسانی دوایـی و، سـەردەم پێیـان وایـە، کـە پاکـە، بۆیـە هـەر خوێنێـك، لـە بـرینی مرۆڤـەوە بێـت، بەلایانـەوە پاکـە..

هەردوو لاشیان ئەو خوێنەیان پێ پیسە، كە لە پاش و پێشی مرۆڤ دێتە دەرەوە، چونكە بەر پیسی كەوتوە..

**دووەم: خوێنی ئاژەڵ:**

**١ـ خوێنی ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان دەخورێت:** هەندێك لە شەرعناسان گوتویانە، وەكو خوێنی مرۆڤەو پاكە، چونكە هیچ بەڵگەیەكمان لەسەر پیسێتیەكەی نیە..ئەمە جگە لەو خوێنەی، كە لەكاتی سەربڕینی ئاژەڵدا فیچقە دەكات و دێتە دەرەوە، ئەمەیان هەمو لایەك لەسەری ڕێكەوتون، كە پیسە، چونكە ئایەتی لەسەرە.. بەڵام ئەو خوێنەی، كە بە گۆشتەكەوە ماوە، یان دوای لێنانی لە دەماردا ماوە، یان بە مەنجەڵەكەوەیە، ئەمانە عەفو لێدراون و پاكن.. چونكە ئەمە بە پێی ڕیوایەتی عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، لە سەردەمی پێغەمبەریشدا صلی الله علیه وسلم، هەر وابوەو، ئیشكالێكیان تێدا نەبینیوە..

**٢ ـ خوێنی ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان ناخورێت:** گۆشت و خوێنی هەمویان پیسە، جگە لە خوێنی پشیلە، چونكە پێغەبەر صلى الله علیه وسلم، دەرهەقی فەرمویەتی: قەیدی نیە، چونكە پشیلە پیس نیە، پشیلە لەوانەیە، كە دەستەمۆن و، بەردەوام دێنە لاتان (إنّهَا ليستْ بنَجَسٍ، إنّها مِن الطَّوّافينَ علَيكُم والطّوّافات)[١].

---

[١] ترمزی (٩٢) و خاوەن سونەنەكانی تر، كەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة (٧٩/١) دا دەفەرموێ: حەسەن، سەحیحە ..

**٣. خوێنی ئەو گیانلەبەرانەی شەرعناسانی پێشین فەرمویانە خوێنی شلیان تێدا نیە:** کە ئێستا دەوترێت ئەوی خوێنەکەی سور نیەو زەردباوە، کە بە هۆی نەبونی هیمۆگلۆبینەوەیە لە خوێنیاندا، ئەمانەش خوێنیان پاکە، بۆ نمونە، خوێنی مێش..

**٤. خوێنی ئاژەڵی مردارەوە بو:** ئەو ئاژەڵانەی، کە بێ سەربڕینی شەرعی مردار بونەتەوە.. ئەوی ئەم حوکمە نایگرێتەوە، خوێنی ماسی و کوللەیە، چونکە فەرمودەی سەحیحیان لەسەرە، وەکو ئەو فەرمودەیە، کە ئەلبانی بە سەحیحی داناوە ((أحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ، فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ، وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ))[١]..

دوای ئەم توێژینەوە دەڵێم: کورتە ڕای ئەو شەرعناسانەم پێ پەسەندترە، کە دەڵێن، خوێن پاکە (جگە لەوانەی کۆڕایان لەسەرە، وەکو خوێنی حەیز، کە پیسە)، چونکە بەڵگەکانیان بەهێزترە، وەك لەوەی تەنها، لە شەرعناسانی پێشینەوە نەقڵ کرێت، کە کۆڕایان لەسەر ئەوە بێت، کە خوێن پیسە.. هەرچەندە شەرعناسانی موعتەبەری ئەم ئوممەتەشن، بەڵام دیارە، کە ڕایان لەسەر پیسی خوێن جەم نیە و، بەڵگەکانیشیان لە بەڵگەی شەرعناسانی بەرامبەریان بەهێزتر نیە.. والله اعلم..

من نەمویست موناقەشەی مەسەلەی ئیجماعەکە بکەم، کە ئایا مەبەستی ئەو شەرعناسانە، ئەگەر ئیجماعی یاوەرانی پێغەمبەرە صلی الله

---

[١] موسلیم (٢٧٧/١ ژمارە ٣٦٦ )، وئەبو داود لە عون المعبود (١٨١/١١ ژمارە ٤١٠٥)، و ئەلبانی لە (صحيح الجامع الصغير ٥١/١)..

علیه وسلم، ئـەوە وا نیـە، ئەگـەر شەرعناسـانی تـابعین و، دوای ئەوانیشـە، ئەوە مەسەلەکە، ئیحتیمـالی دوو بۆچـون هەڵدەگرێت.. دەشـێت بوترێـت، کێشەیەکی ئیختیلافیەو، فەتوا لەسەر هەردوو و بۆچونەکە دەدرێت و، بـا کەسیش بەرهەڵستی فەتوای لایەنەکەی تر نەکات ..

★ ★ ★

# توێژینەوەیەك لەسەر
# حوكمی ڕشانەوە

وەك بەردەوام وەبیر دەهێنینەوە، كە ئەسڵ ئەوەیە، هەمو شتێك پاكە، ئـەوی لـە پـاكێتی دەریـدەهێنێت، بەڵگـەی ڕاسـت و دروسـتی شـەرعە، بەڵگەیەكی وا، كە پێچەوانەی نـەبێت، یـان بەرامبـەرێكی نـەبێت، ئـەویان پەسەندتر بێت، یان وەكو ئەم وابێـت.. ئەگـەر بەڵگـەی وامـان دەسكەوت، كە پشتی پێ ببەسـترێت ئـەوە حوكمەكـە ڕۆشـنە، ئەگـەر نـا، ئـەوە بۆمـان نیە، بە بێ بەڵگەیەكی بەهێز، پاكێتی شتێك بكەین بە پیسیی و، حـوكمی پیسێتی بەسـەردا بـدەین، ئەگـەر شـتێكمان بـە پـیس ناسـاند، واتـە خـوای گەورە لەسـەر موسـوڵمانانی فـەرز كـردوە، خـۆی لـێ بـەدور بگـرن، ئەگـەر بەریشیان كەوت، دەبێ خێرا بیشۆنەوە، یان پیس بوەكە لابدەن و، نوێـژی پێوە نەكـەن.. بـۆ مەسـەلەی پـاك و پیسـێتی ڕشـانەوەش، دەبێـت بـە دوی بەڵگەیەكدا بگەڕێین، تـا حـوكمی پیسـێتیەكەیمان بـۆ ڕون كاتـەوە، ئەگـەر چنگمان نەكەوت، یـان چـنگمان كـەوت، بـەڵام هێنـدە لاواز بـو، كـە نابێتـە حوججە، ئەوە مانای وایە، ڕشـانەوە پاكـە.. چـونكە ئەسـڵی هـەمو شـتێك، ئەوەیە، كە پاكە.. بۆ نمونە، ئـەو فـەرمودەی عـەمماری كـوڕی یاسـر، خـوا لێیان ڕازی بێت، كە دەڵـێ: (إِنَّمَا تغْسِلُ ثوبَكَ مِن البَولِ و الغَائِطِ والقَئِ والدَّمِ و الْمَنِي) واتـە: پۆشـاكەكەت لـە میـزو پیسـایی و ڕشـانەوەو خـوێن و مەنی دەشـۆیتەوە، لەبـەر ئـەوەی فەرمودەیـەكی لاوازە (ضـعیف)ە، نابێتـە بەڵگەیـەكی شـەرعی، حـوكمی ئـەو پێـنج نـاوبراوە وا بـدات، كـە پیسـن ..چونكە فەرمودەی تری سەحیح هەیە، كە لە ئەبوددردائـەوە، خـوا لێـی

ڕازی بێت، گێڕراوەتەوە، کە گوتویەتی: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلمَ قاءَ فـأفْطرَ فتوَضَّـأ)[١] واتـه: پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم، كـه ڕشـايەوە، ڕۆژووەكەشـی شـكاندو، دەستنوێژيشـی گرتـەوە.. ئـەم فەرمودەيـە بەڵگـەی ئەوە نيە كە ڕشانەوە پيسە، بەڵگەش نيـە بـۆ ئـەوەی دەبێت دەسـتنوێژی لێ بگيرێتەوە، بەڵگەی ئەوەش نيە، كـە بـە ڕشـانەوە دەسـتنوێژ دەشـكێت، بەڵكو دەسـتنوێژگرتنەوە، لـە دوای ڕشـانەوە، بـە كـارێكی بـاش دادەنێـت.. هەر ئەوەندە، چونكە كارێك، كە پێغەمبەری نـازدار صـلى الله عليـه وسـلم كردويێتی، ئەو كارە پێويست ناكات، ئەوەش ڕێسايە..

لـە لايـەكی تريشـەوە ئـەوە بـزانين، كـە هەرچـی دەسـتنوێژ بـەتاڵ دەكاتەوە، مەرج نيە پيسيش بێت، هـەردوو ئيمـام ئيبنـو حـەزم و ئيبنـو تەيمييە، بە تەفسيل باسيان لێوە كردوە..

كەوابو ڕشانەوە پيس نيە..

★ ★ ★

[١] ئەبو داود (٢٣٨١) و ترمزی (٨٧) و ئەحمەد (٦/٤٤٣) و فەرمودەوانی تريش. كەمال ئيبنو السەيد سالم لە صحيح فقه السنة(١/٨٢) دا دەفەرموێ: سەحيحە.

# توێژینەوەیەك لەسەر فەرمودەی مێشەكە

ئــەم فەرمودەیــەی، کــە بــە فــەرمودەی مێشــەکە (حـدیث الذبابـة) بەناوبانگــە، هــەر لــە کۆنــەوە وتوێــژێکی لــە نێــوان لایــەنگران و، بەرهەڵستکارانیدا دروست کـردوە، ئـەوی قەناعـەتی پێـی بـوەو زانیـوێتی، ئەمـە ڕاسـتەو، لـە پێغەمبـەری ڕاسـتگۆوە صـلی اللە علیـە وسـلم هـاتوە، تەسلیمی بـوەو بـە قەناعـەتـەوە وەریگرتـووە، کاریشـی پـێ کـردوە، ئـەوی قەناعەتی پێی نـەبوە، ویستوێتی لـە سـەنەد، یـان لـە دەقەکـەی بـدات، تـا بیخاتە خانەی فەرمودەی زەعیفەوە، ئەوی بێ لایەن ماوەتەوە ! خۆی لـێ کـڕ کـردوەو وتـوێتی، ئەمـە جـارێ هـی ئـەوە نیـە، پـێش چـاوی خـەڵکی بخرێت، بـۆ ئـەوەی لـە دینەکـە ڕانەکـەن !! ئـەم سـێ هەڵوێستە وای کـرد، منیش ئەم توێژینەوەیە بخەمەڕو، تـا هەڵوێستەکان لـە حەقیقـەت نزیـك کەینەوە:

## یەکەم: سەنەد و دەقی فەرمودەکە:

دکتـۆر خـەلیل ئیـبراهیم سـەلام خـاتر، بـە تەفسیل لـە سـەنەدو دەقـی فەرمودەکە کۆڵیوەتەوەو، زۆری بە دودا چوە، کە پێویست ناکات، ئێمـەش هەمان ڕەنـج بدەینـەوە، بـە تایبـەتی، کـە ئـەو خـۆی پسـپۆڕی پزیشـکیەو، شـارەزاییەکی باشیشـی لـە شەرعناسـی هەیـەو، کتێبێکـی دانـاوە بـە نـاوی (الإصابة في حديث الذبابة) کە لە دار القبلەی سعودیە لە ١٤٠٥ ك / ١٩٨٥ دا چاپ بوە.. کە ئێمەش بایەخی زۆرتری پێ دەدەین و ئیعتیمـادی دەکەینـە سەر..

ـ ئیمام بوخاری لە سەحیحەكەی خۆی و ئیبنو ماجە لە سونەنەكەیدا لە ئەبو هورەیرەوە دەگێڕنەوە، هەروەها البەززارو، تەبریزی، لە (مشكاة المصابیح) و ئیبنو حەجەر لە (تلخیص الحبیر) دا هێناویانەتەوە، كە پێغەمبەر صلی اللە علیە وسلم فەرمویەتی: (إذا وَقَعَ الذُّبابُ في شَرابِ أحَدِكمْ فلْيَغْمِسْهُ ثمَّ لِيَنْزِعْهُ، فإنَّ في أحَدِ جَنَاحَيهِ داءً وفی الآخَرِ شِفاءً) واتە: ئەگەر مێش كەوتە خواردنەوەی یەكێكتانەوە، با نقومی كات و، پاشان فڕێیدا، چونكە لە باڵێكیدا نەخۆشی هەیە، لە باڵەكەی تریدا چارەسەر هەیە..

ـ هەر بوخاری لە سەحیحەكەیداو، ئیبنو ماجە لە سونەنەكەیداو، ئیمام ئەحمەد لە مەسنەدەكەیدا و، هەر لە ئەبو هورەیرەوە، بە شێوازێكی تر گێڕاویانەتەوە، كە پێغەمبەر صلی اللە علیە وسلم فەرموی: (إذا وَقَعَ الذبابُ في شَرابِ أحدِكم فلْيَغْمِسْهُ - كُلَّهُ - ثمَّ لِيَنْزِعْهُ، فإنَّ في أحَدِ جَناحيهِ داءً وفی الآخَرِ شفاءً) واتە: ئەگەر مێش كەوتە خواردنەوەی یەكێكتانەوە، با هەموی لە ناویدا نقوم كات و، پاشان فڕێیدا، چونكە لە یەكێك لە باڵەكانیدا، نەخۆشی هەیەو، لە باڵەكەی تریدا چارەسەر هەیە.

ڕیوایەتێكی تری بوخاری دەفەرموێ: (إذا وقعَ الذبابُ في إناءِ أحدِكم فامْقلُوهُ، فإنَّ في أحَدِ جَناحيهِ داءً وفی الآخَر شفاءً) واتە: ئەگەر مێش كەوتە دەفر (قاپ) ی یەكێكتانەوە، با لە دەفرەكەیدا نقومی كات، چونكە لە یەكێك لە باڵەكانیدا نەخۆشی هەیەو لە باڵەكەی تریدا چارەسەر هەیە

ـ دیسان ڕیوایەتی تری بوخاری هەیە، كە لە قوتەیبە، ئەویش لە ئیسماعیلی كوڕی جەعفەرو، ئەویش لە عوتبەی كوڕی موسلیم، مەولای بەنی تەیم، ئەویش لە عوبەیدی كوڕی حونەین مەولای بەنی زریق، لە

ئەبو هورەیرەوە ئەویش لە پێغەمبەرەوە صلی اللە علیە وسلم گێڕایەوە کە فەرمویی: (إذا وقع الذباب في إناء أحدكم فليغمسه كله ثم لِيطرَحْهُ، فإن في أحد جناحيه شفاء وفي الآخر داء) واته با نقومی کات، پاشان فرێیدا..

ـ نەسائی و ئیبنو ماجە، لە سونەنیدا لە ئەبو سەعیدی خودریەوە دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر صلی اللە علیە وسلم فەرمویی: (أحَدُ جَنَاحَيْ الذبابِ سُمٌّ والآخَرُ شِفاءٌ، فإذا وَقَعَ في الطَّعامِ، فامقلوهُ، فإنَّهُ يُقَدِّمُ السُّمَّ ويُؤَخِّرُ الشِّفَاءَ) واتە:یەکێك لە باڵەکانی مێش ژەهرەو، ئەوی تریان چارەسەرە، جا ئەگەر کەوتە خۆراکی یەکێکتانەوە، با تێیدا نقومی کات، چونکە مێشەکە، ژەهرەکە پێشتر دەخات، وەك لە چارەسەرەکەی، کە دوای دەخات..

ئەحمەدی ئەبوبەکری بوسەیری، لە (مصباح الزجاجة في زوائد ابن ماجة) بە توێژینەوەی موسا محمد عەلی و، عزەت عەلی عەتییە، فەرمودەیکی تری کورتی، لە نەسائیەوە لە سونەنەکەیدا نەقڵ کردوە، کە لە عەمری کوڕی عەلی، ئەوش لە یەحیای کوڕی سەعید القطان و، ئەویش لە ابن و أبي ذئب گێڕاویێتیەوە، دەفەرموێ: (إذا وَقَعَ الذُّبابُ في إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَلْيَمْقُلْهُ) واتە: ئەگەر مێش کەوتە دەفری یەکێکتانەوە، با تێیدا نقومی کات..

ـ ئیمام ئەحمەدیش لە مەسنەدەکەیدا، لە وەکیعی کوڕی ئیبراهیمی کوڕی فەزڵەوە، ئەویش لە سەعیدی کوڕی ئەبو سەعیدو، ئەویش لە ئەبوهورەیرەوە، فەرمودەکە بەم ڕیوایەتە دەگێڕێتەوە: (إذا وَقَعَ الذُّبَابُ في طَعَامِ أَحَدِكُمْ أَوْ شَرَابِهِ فَلْيَغْمِسْهُ (با نقومی کات) ثمَّ يُخرجْهُ، فإنَّ في أحدِ جناحيهِ داءً وفي الآخَرِ شفاءً، وإنَّهُ يقدِّمِ الداءَ)..

ـ ئیمام دارمی لە سونەنەكەیدا، لە سولەیمانی كوڕی حەرب و، ئەو لە حەممادی كوڕی سەلەمەو، ئەویش لە سومامەی كوڕی عبداللەی كوڕی ئەنەسەوە، لە پێغەمبەرەوە صلى الله عليه وسلم دەگێڕنەوە، كە فەرموی: (إنَّ الذبابَ في أحَدِ جَناحيهِ داءٌ وفي الآخر شفاءٌ، فإذا وقع في إناء أحدكم فلْيَغْمِسْهُ، فإنه يَتَّقِي بالذي فيه الداءُ، ثم يُخرجُهُ) واتە: لە یەكێك لە باڵەكانی مێشدا نەخۆشی هەیەو، لەوی تریاندا چارەسەر، جا ئەگەر كەوتە دەفری یەكێكتانەوە، با یەكجاری تێیدا نقومی كات، بەمەش خۆی بە باڵە شیفادارەكەی، لە باڵە نەخۆشیدارەكەی دەپارێزێت..

بە هەر حاڵ دكتۆر خەلیل، لە دوو ڕێگای سەنەدەكانی لای بوخاری پێنج ڕێگای لای ئەبو داودو ئیبنو ماجەو، لە دە ڕێگای لای ئیمام ئەحمەدو، دوو ڕێگای لای دارمی و، سێ ڕێگای لای بەیهیقی و، هەر یەك لە یەك ڕێگای ئیبنو خوزەیمەو، ئیبنو حیببان و ئیبن الجارود و، شەش ڕێگاكەی لای تەحاوی و، سێ ڕێگای لای بەغەوی و، یەك ڕێگای ئیبنو السسەكەن و، ئیبنو عەبدولبەڕ و، هی تریش كۆڵیوەتەوەو، زۆر بە وردی بە دوای هەموویاندا چوە، تا سەرجەم گەیشتونەتە سی وچوار ڕێگای گێڕانەوەی تایبەت و، چل و دوو ڕێگای گشتی (كە لە گەڵ برگە باسی تردا هاتوە)! تا گەیشتۆتە ئەوەی، كە سەنەدی ئەم فەرمودە، نەك هەر هیچ جۆرە گومانێكی تێدا نیە، بەڵكو لە بەرزترین ڕێگای گێڕانەوەی فەرمودە، چونكە لە زیاتر، لە پەنجا ڕێگاوە ڕیوایەت كراوە! كێش لێی بە گومانە، ئەوە ئەرزو ئەوە گەز بۆمان بسەلمێنێت !!

وەرن دوای توێژینەوەی زانستی، بزانین دەگەینە ئەو ئەنجامەی، كە ئەم فەرمودە پیرۆزە، چەندین لایەنی زانستی سەردەمی، وەكو فیزیاو،

پزیشـکی و، دەرمانسـازی و، مایکرۆبـایۆلۆجی لـە خـۆ گرتـوە، جگـە لـە ئامۆژگاریە دینیەکەی و، ڕەوانبێژیە زمانەوانیەکەی..

## دووەم: باڵی مێش و جۆری میکرۆبەکانی:

١. نۆ جۆر بەکتریا لە باڵی مێشدا دەژی، هەنـدێکیان بـە سالب (نێگـەتیف) و، هەندێك بە موجب (پۆزەتیف) دەناسرێن، هەرە بەهێزەکـەیان، پێـی دەوترێت (کایرکولانس B.Circulans)، کە لە جۆری موجەبەکانە، کە لە هەموان زیاتر، تەحەمولی گـەرمای بـەرزو، زۆری سـەرماو، تیشك و کارو کارتێکردنی کیمیایی هەیـە، کـە بـڕی ٥ ملگم/ملل.ی ئـەم جـۆرە بەکتریایـە بەسـە بـۆ کوشـتنی هـەمو جۆرەکـانی تـری، بـەکتریای بـن هـەردوو بـاڵی مێشـەکە، وەکو جـۆری (B.subtilis و S.aureus )، کـە دەبنە هـۆی نەخۆشـی چـاو ئاوسـان و، دومـەڵ و ئاوسـانی میزەڵدان و، کلێنچـکەو دەرچـەی کـۆم و، دەزگـای میـز، هـەروەها پـیس کردنـی خۆراك.. بەڵام سەرسوڕمان لەوەدایە، کە جۆری بەکتریا کوشندەکە (کە ئێمـە بـە بـەکتریا دڵسـۆزەکە نـاوی دەبـەین)، هـەر ئـەو بەکتریایانـە ناکوژێـت، کـە بـاڵی بەکتریاویـە خراپەکـە لـەخۆی گرتـون، بـەڵکو ئەوانەش، کە بە قاچ و قول و شوێنی تری مێشەکەوەن، بۆیـە لـە نقـوم کردنی مێشەکەدا ئەوانی تریش دەفەوتێنێت..

٢ـ لـە روی زانسـتی بەکتریۆلۆژیـەوە سـەلمێنراوە، کـە تەنانـەت بـەکتریا دڵسۆزەکە، لە ناو زگ و ریخۆڵەشدا بێت، ڕۆڵی خـۆی دەبینێـت و، ئـەو بەکتریا زیانبەخشانە دەفـەوتێنێت !! واتـە ئەگـەر بخۆرەکە، کەوچکە چێشت، یـان قـومی لـەو شـوێنەوە لـە خواردنەوەکەیـدا، کـە مێشـەکەی تێکەوتبو، گەر هێشـتا کـاتی تـەفاعول کردنـی، بـەکتریا دڵسـۆزەکە دژی

بەكتریا زیانبەخشەكان مابێت، لە ناو ریخۆڵەكانیشدا بێت، جەنگی پیرۆزی خۆی، هەر ئەنجام دەدات !!

٣ـ شێوازی كاركردنی بەكتریا دڵسۆزەكە ئەوەیە، كە هەر بەوەندەی شلەمەنیەكەی دەگاتێ، گەرم بێت، یان سارد، هەڵی دەمژێ و، بە پێی فشارو تینێكی زانستی، كە پێی دەڵێن: (فشاری ئیسمۆزیی) دەیكاتە مایەی تەقاندنەوەی خۆی، كە وەكو نارنجۆك خێرا دەتەقێتەوەو، بۆ مەسافەی دوو میللیمەتر، كاریگەریی چارەسەرەكەی خۆی دەهاوێت!! بەمەش هیچ بەكتریایەكی خراپی بن باڵی مێشەكە، كە زیانبەخشن قوتار نابن !!

٤ـ لەبەر ئەوەی بەكتریا دڵسۆزەكە، لە پلەی زۆر بەرزی گەرمیشدا دەژی، لە شلەیەكی زۆر گەرمدا بێت، لەبەر ڕوناكی، یان لە شوێنێكی زۆر ساردا بێت، لەبەر تاریكی، كاری خۆی هەر دەكات.. لە هەمو بارودۆخێكی ئاوادا، دەتوانێت بڕی ٥ ملگم/ملل بەرهەم بهێنێت، كە دەتوانێت ١٠٠٠ لیتر شیر، یان شلەمەنیەكی تر تەعقیم كات !!

٥ـ ئەم میكرۆبە دڵسۆزە، دەڵێی دینداری موجاهیدە، لەگەڵ پەیدابونی سەرەتای هێرشی بەكتریا خراپەكان و، ئیعازدان بەم، هێرشێكی بەرفراوانی كەوانەیی، بۆ گەمارۆدان و لەناوبردنی بەكتریا خراپەكان دەكات و، تا نەشیان فەوتێنێت، كۆڵ نادات!! سبحان الله..

٦ـ تەقینەوەی بەكتریا دڵسۆزەكە، توانایەكی كاریگەری تری بۆ دروست دەبێت، كە هەرچی میكرۆبی تر هەبێت، لەوانەی خەڵك توشی نەخۆشی تر دەكەن دەكوژێت، وەكو میكرۆبەكانی گەندە پشكۆ (الجمرة الخبیثة) و، تیفۆئید(گرانەتا) و، پاراتیفۆئیدو، دیزانتری (میزی

خوێنـاوی) و، تـەراخومای چـاو نەخۆشـی تـری كۆئەنـدامی هەناسـەو هەرس.

٧ ـ لە دنیادا بڕی ٦٤٬٠٠٠ جۆر مێش هەیە، ئەوەی، كە لای ئێمـە ناسـراوە، مێشـی ئاسـایی و مـۆزو كرۆمـۆزە، كـە لـە لادێكانـدا ناسـراوە، چـونكە هەندێك شوێن پێی دەڵێن، مێشی گەورو ئـاخورِ. بـەڵام سـەیر ئەوەیـە، كە ئەم هەمو جۆرە مێشە، هـەر جـۆرە بەكتریایـەك، لـە هـەر شـوێنێك لـەباڵی چـەپی خۆیانـدا هـەلگرن، چارەسـەری دژی ئـەو بەكتریانـە، لـە باڵەكەی ترەوە هەڵگیراوە، بەرهەم دەهێنێت !!

## سێیەم: هەندێ خاڵی تر بۆ سەرنجدان:

١ـ پێغەمبـەر صلى الله علیـە وسلم پـیتی فـائی بـۆ نقـوم كردنـی مێشـەكە بەكار هێناوە كـە بـۆ خێرایـی و پەلـە كـردن و یەكسـەرییە، كەچـی بـۆ دەرهێنانـەوەی مێشـەكە (ثـمَّ) ی بـەكار هێنـاوە، كـە بـۆ سسـتی و پەلـە نەكردن و، دوایی ئەنجامدانە!! چونكە ئەگەر مێشەكە، بە باڵی بەكتریا زیانبەخشـــەكەیدا كەوتبێتـــە نـــاو خۆراكەكـــەوە، بـــە خێـــرا نقـــوم كردنەكـەی، چارەسـەرێكی خێـراش دروسـت دەبێـت، چـونكە وتمـان، هەڵمژینی بەكتریا دڵسۆزەكە، بە پێی تـینی ئیسـمۆزیی، دەبێتـە مایـەی تەقینەوەیـەكی زۆر بـەرفراوان، كـە وەك خولگـەی تەقینـەوەی ئـەتۆم بازنە دەكێشێت و، بۆ ماوەی دوو میللیمەتر كاریگەر دەبێت !!

٢ـ ئەو قسەیەی دكتۆر یوسف القەرەزاوی زۆر ڕاستە، كە لە كتـێبی (السـنن النبویـة مصـدرا للمعرفـة و الحضـارة) هكـەی خۆیـدا دەڵـێ: نابێـت فـەرمودەی نقـوم كردنـی مێشـەكە، بـە بەرپەرچـدانەوەو گومـان

لێكردنەوە وەرگرین، تـەنها لەبـەر ئـەوەی زۆر ناچێت بـە ژیریمانـدا !! چونكە جگە لەوەی، كە پابەندین بە وەرگرتنیەوە، چـونكە فـەرمودەی پێغەمبەرەكەمانە صلى الله عليه وسلم، لە توێژینەوەی زانستیانەشـەوە بۆمان، دەردەكەوێت، كە رەفتارێكی رەواو حەقیقەتێكی زانستیە..

٣ـ فەرمودەكـە، رێ لـە تەندروسـتی بـاش ناگرێـت، رێ لـە بـەكارهێنانی خۆپاراسـتن و چارەسـەری نەخۆشـی ناگرێـت، نافـەرموێ بیگـرن و بیخەنە ناو خواردنەوە، یان چێشتتانەوە !! ناشـفەرموێ، پـورە مـێش، وەكـو پـورەی هـەنگ راگـرن ! بـەڵكو دەفـەرموێ: (بـاڵێكی نەخۆشـی تێدایـەو، باڵەكـەی تریشـی چارەسـەر) رێ لـە لێكۆڵینـەوەی پزیشـكان ناگرێت، ئەمەش قابیلی موناقەشەو، لێكۆڵینەوەو توێژینـەوەی زانسـتی پزیشكیە، چ ئیشكالێكیش لە توێژینەوەدا هەیە بە تایبەتی، كە زانستی تـەجریبی (ئـەزمون و تـاقی كردنـەوە) یـەكێك بـوە، لـە سـیمای شارستانێتی ئیسلامی ! پێغەمبـەریش صلى الله عليه وسلم، دەیـەوێت ئەم جۆرە حەقیقەتانە بدۆزرێنەوەو، بۆ سودی مرۆڤایەتی سـودی لـێ وەرگیرێت، ئەمەیە، كە ئەو پێش هەزارو چوار سـەد ساڵ فەرمویـەتی، دیارە هەر لە خۆیەوە نەدواوە بۆیە قورئان دەرهەقی دەفـەرموێ ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴾ الـنجم/٣ـ ٤ واتـە خـۆ لـە هـەواو هەوەسی خۆیەوە نادوێت، ئەمە وەحیەو بۆی هاتوە.. ئەمە هاندانە بـۆ بە دواداچون و سۆراخ كردن، بۆ دۆزینەوەی هۆكاری نەخۆشی و، رێـی چارەسەری، تا زوترو ئاسانترو، بگەنە دەرمانی نەخۆشان!

★ ★ ★

# ئەو بڕە پیسییەی چاوپۆشی لێکراوە

شەرعناسان زۆر لەم باسەدا راجوێ بون[١]، لە جۆرو بڕی پیسییەك، کە دەبێ عەفوی لێبدرێت، من پێم وایە مادام بەڵگەیەکمان لەسەر جۆرو بڕی نیە، دەمێنێتەوە سەر زەرورەتی لابردنی و، ئەو ڕەنجەی بۆ لابردنی دەدرێت، ئەگەر پیسیەکە لەو جۆرە بێت، کە خەڵکێك پێوەی موبتەلا دەبن، یان بڕەکەی ئەوەندە زۆرە، یان هەوڵی لابردن و پاککردنەوەی شوێنەکەی دراوە، بەڵام ئاسەواری ماوە، ئەگەر هەمو ئەمانە ئیعتیبار کراو، لە کاتی لادانی پیسیەکەو ئاسەواریدا رەچاو کرا، مانای وایە تەکلیفە شەرعیەکە جێبەجێ کراوەو، نایەوێت خەڵکانێك بخەینە سەر وەسوەسە..

★ ★ ★

[١] بڕوانە: وهبة الزحيلي: الفقه الاسلامي وأدلته (١٦٩ ـ ١٧٧).

# باسی سێیــەم

# تــارەت گرتن

- تارەت گرتن بە چی دەبێت ؟.
- با لێ بەربون تارەت نەگرتنەوەی.
- ئادابی چونەسەر ئاو.
- لە ئادابی تارەت گرتن.
- میزەچڕكێ.
- میزكردن بە پێوە.
- دەستنوێژ لە تەوالێتدا.

## باسی سێیەم

## تارەت گرتن (الاستنجاء)

**ماناو حوكمی تارەت گرتن:** ئەمەی لە زمانی كوردیدا پێی دەوترێت تارەت، هەر (طَهَارة) ی زمانی عەرەبیەو، بۆتە زاراوەیەك، بە مانای خۆپاككردنەوەی دوای دەست بەئاو گەیاندن (میز یان پیسایی كردن).. بەلاَم ئەسلە عەرەبیەكەی پێی دەوترێت (الإسْتِنجَاءُ)؛

**الاستنجاء:** لەسەر كێشی استفعالی كرداری رابوردوی (نَجَوتُ) ە.

. **لە ڕوی زمانەوانیەوە**، بە مانای بڕیمەوە دێت، وەك دەوترێت: (نجوتُ الشجرة) واتە درەختەكەم بڕییەوە.

. **لە ڕوی زاراوەییەوە:** بریتیە لە لابردنی هەرچی شتێك، لە كونی پاش و پێشەوەی مرۆڤ هاتبێت، جا بە ئاو رادرێت، یان بە بەرد و دەسڕی كاغەز (كلینێكس)، یان هاوشێوەیان لابرێت..

لە عەرەبیدا (الاستجمار) یشی بۆ بەكار دەهێنن، كە بە مانای بەكارهێنانی بەردوچكەیە، چونكە (الجمَار) بەردی بچكۆلەیە. هەروەها زاراوەی (الإسْتِطَابَة)، كە بە مانای بۆن خۆش كردنە، وەكو ئەوەی كابرا بە لابردنی شتێك لە خۆی، كە مایەی بۆنی ناخۆشە، خۆی بۆن خۆش كردوە[١].

**حوكمی تارەتگرتن:** مەزهەبەكان، جگە لە حەنەفی، تارەت گرتن لەلایان فەرزە لەسەر هەر كەسێك، كە میزو پیسایی و مەزی و، ئەوی لە حوكمیاندایە، لێ هاتبێتە دەرەوە، چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه

---

[١] ابن قدامة: المغني (١/٢٠٥).

وسلم دەرهەقی دەفەرموێ: (إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلْيَسْتَطِبْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ فَإِنَّهَا تَجْزِي عَنْهُ ) حسن[1] واتە ئەگەر کەسێکتان چوە سەرئاو، با بە سێ بەرد تارەت بگرێت، چونکە سێ بەرد بەسە.. ئەمە فەرمانەو، فەرمانیش بۆ واجب بونە، کەوابو تارەت گرتن فەرزە،کە دەشفەرموێ سێ بەردەکە بەسە، فەرزێتیەکەی زیاتر پێ دەچەسپێت.. لە فەرمودەیەکی تردا دەفەرموێ: (لا يَسْتَنْجِي أَحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلاثَةِ أَحْجَارٍ)[2] واتە: کەستان بە سێ بەرد کەمتر تارەت نەگرێت..

ئیمام ئەبو حەنیفە پێی وایە، تارەت گرتن فەرز نیەو سوننەت، ئەو لە بۆچونەکەی خۆیدا ئیعتیمادی کردۆتە سەر فەرمودەیەك، کە زەعیفە ئەویش ئەمەیە: (مَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لا فَلا حَرَجَ)[3] واتە: ئەوی تارەتی گرت، با وتر بێت (سێ بەرد) ئەگەر وای کرد ئەوە چاکی کردوە، ئەگەر نا، ئەوە نارەحەتی تێدا نیە.

## تارەت گرتن بە چی دەبێت ؟

تارەت گرتن بە یەکێك لەمانەی خوارەوە دەبێت:

**یەکەم: بەردو دارو هاوشێوەی جگە لە ئێسك و تەرس و تەپاڵەو ئەوی وەك ئەوانە:** هەروەها بە گەڵاو کاغەزو شتی وا، چونکە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ

---

[1] ابو داود (٤٠) والنسائي (١٨/١) وأحمد (١٠٨/٦ ـ ١٣٣) سەنەدەکەی زەعیفە، بەڵام ئەلبانی لە ارواو الغليلدا دەڵێ: بە یەکتری بەهێز دەبن و دەبنە حسن (الارواء (٤٤) کەمال السەید سالم لە صحيح فقه السنة (٨٨/١) دا دەڵێ: حسن لشواهده،

[2] مسلم (٢٦٢) والنسائي (١٦/١) والترمذي (١٦).

[3] ئەلبانی لە ضعيف الجامع الصغير ژمارە (٥٤٦٨) بە زەعیفی داناوە..

فلْيَسْتطِبْ بثلَاثةِ أحْجَارٍ فإنّهَا تجْزِي عَنـهُ )[١] واتـە ئەگەر کەسێکتان چوە سەر ئاو، با بە سێ بەرد تارەت بگرێت، چونکە سێ بەرد بەسە..

کـەوابو، تـارەت گـرتن بـە سـێ بەردوچـکە کـەمتر نابێـت. بەڵگـەی ئەوەش:

١ـ فەرمودەکەی لای سەیدنا سەلمانە، خوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵـێ: (نهَانا أنْ نسْتقْبلَ القِبْلَةَ لِغائِطٍ أو بَولِ أو نَستنْجيَ بالْيَمِين، أو نَسْتنْجيَ بأقَـلَّ مِـن ثلاثـةِ أحْجَـارٍ، أو أنْ نَسْـتنْجيَ برَجيـعٍ أو عَظْـمٍ)[٢]واتــە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی ئەوەی لێکردوین، کە لە دەست بە ئاو گەیاندندا (پیسایی کردن بێت، یان هەر میزکردن) ڕو لە قیبلە بکەین، یان بە دەستی ڕاست تارەت بگرین، یـان بـە کـەمتر لـە سێ بەردوچکە خۆمان پاك کەینەوە، یان بـە تـەرس و تەپاڵەوئێسقان، خۆمان پاك کەینەوە.

٢ ـ فەرمودەکـەی لای جـابر خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە فـەرموی: پێغەمبـەری خـوا صلـى الله عليـه وسلم فـەرموی: (إذا إسْتجْمَرَ أحَـدُكُمْ فلْيَسْـتجْمِرْ ثلَاثـاً)[٣] واتـە: ئەگـەر کەسـێکتان تـارەتی گـرت، بـا بـە سـێ بەردوچکە بیگرێت..

---

[١] لە پەراوێزی ژمارە ٧٣ دا وترا: حسن لشواهده، أخرجه ابو داود (٤٠) والنسائي (١٨/١) وأحمد (١٠٨/٦ ـ ١٣٣) سەنەدەکەی زەعیفە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە ارواو الغليلدا دەڵێ: بە یەکتری بەهێز دەبن و، دەگەنە پلەی حسن (الارواء (٤٤).

[٢] موسلیم (٢٦٢) و نەسائی (١٦/١) وترمزی (١٦).

[٣] ئەحمەدو ئیبنو ئەبی شەیبەو ئیبنو خوزەیمە هێناویانەتەوەو، بە ڕاستیان زانیوە. الحويني: بذل الاحسان (٣٥١/١) بسند صحيح.

٣ ـ فەرمودەكـەی خـەلالی كـوڕی سـائیب، كـە لـە باوكیـەوە (بـە مەرفوعی) گێڕاوێتیەوە، كە پێغەمبەر صلی الله علیـە وسلم فـەرموی: (إذا دَخلَ أحَدُكُمْ الْخَلَاءَ فَلْيَتَمَسَّحْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ)[١] واتە: ئەگەر یەكێكیتان چوە سەر ئاو، با بە سێ بەردوچكە خۆی پاك كاتەوە..

بێگومان ئەمە مانای وا نیە، لانی زۆری، دەبێت سێ بەردوچكە بێت، چونكە ئەگەر بە سێ بەردوچكە پاك نەبۆوە، دەبێت زیاتر لـە سـێ بـەكار بهێنێت..

فەرمودەكانی سەرەوە، ئاماژەی ئەوەیان تێدا بو، كە تـارەت گـرتن بـە ئێسقان و تەرس و تەپاڵەو شتی وا نابێت.. فـەرمودەی تـریش لـەو بـارەوە هەیـە، وەكـو فەرمودەكـەی لای ئیبنـو مەسـعود، خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە دەڵێ: پێغەمبـەر صلی الله علیـە وسلم فـەرموی: (لا تَسْتَنْجُوا بِـالرَّوْثِ وَلا بِالْعِظَامِ فَإِنَّهُ زَادُ إِخْوَانِكُمْ مِنَ الْجِنِّ)[٢] واتە: تارەت بـە تـەرس و تەپاڵـە، یـان بە ئێسقان مەگرن، چونكە ئەوانە خۆراكی برا جنۆكەكانتانن.

لە ئیبنو مەسعودیشەوە گێڕراوەتەوە، كە دەڵـێ: (أَتَـى النَّبِـيُّ صلى الله عليـه وسـلم الغـائِطَ، فـأَمَرَنِي أَنْ آتِيـهِ بِثَلَاثَـةِ أَحْجَـارٍ، فَوَجَـدْتُ حَجَـرَيْنِ والْتَمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أَجِدْهُ، فَأَخَذْتُ رَوْثَةً فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَأَخَذَ الْحَجَرَيْنِ وأَلْقَـى الرَّوْثَةَ، وَقَالَ: هَذا رِكْسٌ)[٣] واتـە: پێغەمبـەر صلی الله علیـە وسـلم، ویسـتی دەست بە ئـاو بگـەێنێت، فـەرموی سـێ بەردوچـكەم بـۆ بێنـە، منـیش دوو

---

[١] ئیمامی ئەحمەد و ئیبنو ئەبی شەیبە و ئیبنو خوزەیمە گێڕاوێتیانەوەو شێخ حوەینی لەكتێبی(بذل الاحسان ١/٣٥١)ەكەی خۆیدا گوتویەتی: سەنەدەكەی سەحیحە.

[٢] موسلیم (٦٨٢)، ترمزی (١٨)، ئەحمەد (١/٤٣٦).

[٣] (بوخاری(١٥٦)، ترمزی(١٧)، نەسائی(٤٢)، ئیبنو خوزەیمە، زیادەی باسی گوێدرێژەكە لای ئەلبانیش، لە سەحیحی ئیبنو ماجە (٢٥٣) و سەحیحی ئیبنو خوزەیمە (١/٣٩ و١/٧٠) بە سەحیحی ناساندوە..

بەردوچـکەو تەرسـێکی گوێدرێـژم بـۆ هێنـا، دوو بەردەکـەی وەرگـرت و، تەرسەکەی فڕێدا، فەرموی: ئەویان پیسە.

**دووەم: تارەت گرتن بە ئاو:** لەبەر ئـەوەی پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليه وسلم، ئەوەندەی دەستی بکەوتایـە، ئـاوی بـەکار دەهێنـا، ئەنـەس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ الْخَلَاءَ فَأَحْمِلُ أَنَا وَغُلَامٌ نَحْوِي إِدَاوَةً وَعَنَزَةً فَيَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ )[١] واتە: کە پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم دەچوە دەست بە ئـاو گەیانـدن، مـن و مێردمنـداڵێکی تر، جەوەندەی ئاوەکەمان بۆ هەڵدەگرت، کە تارەتی پێ دەگرت[٢].

بێگومان تارەت گرتن بە ئاو باشترە، وەك لە بەرد، چونکە وەکو ئـەبو هـورەیرە خـوا لێـی ڕازی بێـت گێڕاوێتیـەوە[٣]: خـوای گـەورە مـەتحی ئـەو کەسـانەی فـەرموە، کـە پاکـژ بـون و، هەمیشـە تارەتیـان بـە ئـاو دەگـرت، ئەوەش هۆکاری هاتنە خـوارەوەی ئـەم ئایەتـە بـوە: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ التوبـە/١٠٨ واتـە: ئـەو مزگەوتانـەی، کـە پیاوانێکی تێدایە، کە حەز دەکەن پاك بن، خواش پاکژانی خـۆش دەوێـت.

---

[١] بوخاری (١٥١) و موسلیم (٢٧٠، ٢٧١) فەرمودەوانانی تریش.

[٢] دواة: وەکو مەسینە وابوەو لە چەرم دروست کراوە، عنزة: دارێك بوە لە ڕم کورتر و زۆر جار نوکی ڕم، یان سێلکیان پێوە کردوە، ئیمامی بوخاری دەڵێ: دەستەواژەی (فیستنجي بالماء) قەولی ئەنەس نیە، قەولی ئەبو الولیدە، کە یەکێکە لە پیاوانی سەنەدەکە

[٣] کەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنةدا دەڵێ: ئەبو داود (٤٤) و ترمزی (٣١٠٠) و ئیبنوماجە (٣٥٧) بە سەنەدێکی زەعیف، بەڵام شێخی ئەلبانی دەڵێ: سەنەدەکانی تر فەرمودەکە دەگەێننە پلەی حەسەن. الالباني: ارواء الغليل (٤٥).

ئــەوەش ڕای ســوفیانی ســەوری و، عبداللــەی كــوڕی موبــارەك و، ئیمــام شافیعی و، ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاقە[1]..

## تارەت لە با لێ بەربون ناگیرێت:

هەر كەسێك بـای لـێ بـەربو، یـان لەخـەو هەسـتاو، پێویسـتی بەچـونە سـەر ئـاو نـەبو، دەتوانێـت دەسـتنوێژ بشـوات، بـێ ئـەوەی تـارەت بگرێـت، ئیبنوقودامە دەڵێ: وانازانم ڕاجوێیی لەم مەسەلەیەدا هەبێت، بۆیە ئیمام ئەحمەد دەیگوت: نە لە قورئاندا، نە لە سوننەتدا بەڵگەیەك لەسـەر ئـەوە نیە، كە تـارەت لەسـەر بـا لـێ بەربونـەوە هـەبێت. زەیـدی كـوڕی ئەسلەم، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەیفەرمو: خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ﴾ المائدە/٦ واتە: كـە هەسـتان بـۆ نوێـژ، بـڕۆن دەستنوێژ بشۆن.. مەبەستی ئەو كاتەیە، كە لە خەو هەڵدەستن..

## تارەت مەرج نیە بۆ دەستنوێژ:

زۆر كەس وا دەزانن تارەت و دەستنوێژ، لازم و مەلزومی یـەكن، بـەڵام ئەمە وا نیە، هەر یەكەیان لەوی تریان جودایە، ئەسڵی تارەت گرتنەكەش، بۆ لادانی پیساییە، لەم حاڵەتەدا پیسایی نیە، تا لابرێت[2] هیـچ ریوایـەتێك لـە پێغەمبـەری پێشـەواوە، صـلی اللە علیـە وسلم نـەهاتوە، كـە بـۆ هـەمو دەستنوێژێكی چوبێتە سەرئاو، كەوابو، كە لە سـوننەتدا نـەبێت، ئـەوە لـە ئایەتیشدا فەرز نەكراوە..

---

[1] ترمذي (٣١/١).

[2] ابن قدامە: المغنى ٢٠٦/١..

## هەندێك لە ئادابی چونە سەر ئاو ( تارەت گرتن )

هەندێك رەفتار هەن، دەبێت موسوڵمان لە چونە سەر ئاویدا، بۆ میز كردن، یان پیسایی رەچاویان بكات، لەوانە:

١ . **دەرنەكەوتن و دور كەوتنەوە لە بینینی خەڵكی**: ئەسڵ ئەوەیە، كە موسوڵمان لە ئاودەستدا دەست بەئاو بگەیێنێت، بەڵام ئەگەر لە سەفەر بو، یان دەوار نشین بو، لە دەشت و چۆڵیدا، پێویستە ئەوەندە دور كەوێتەوە، كە لەبەرچاوان دیار نەمێنێت، وەك ئەوەی بچێتە چاڵێك یان كەندەڵانێك، یان نەدیوێكەوە، یان زۆر دور كەوێتەوە، چونكە پێغەمبەری پێشەوامان صلى الله عليه وسلم وای دەكرد.. سەیدنا جابری كوڕی عبدالله خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: لە سەفەرێكدا لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم بوین، كە دەیویست تارەت بگرێت، ئەوەندە دور دەكەوتەوە نەدەبینرا.[1].

٢ . **هیچ شتێك نەباتە سەرئاو كە ناوی خوای پێوە بێت**: وەكو ملوانكەو زنجیرو مستیلە[2] چونكە لەگەڵ بەمەزن دانانی خوای پەروەردگاردا ناگونجێت، بەڵام ئەگەر لە گیرفانیدابو، یان ملوانكە، یان

---

[1] ئەبو داود (٢)، ئیبنوماجە (٣٣٥) ئەمەش لەفزی ئەمیانەو سەحیحە.

[2] كەمال السسەید سالم لە صحيح فقه السنة (٩٢/١) دا دەفەرموێ: ئەو فەرمودەیە، كە دەگێڕرێتەوە، كە پێغەمبەری نازدار مستیلەیەكی لە پەنجەی پیرۆزیدا بو، ناوی خوای لەسەر بو، كە دەچوە سەر ئاو لە پەنجەی پیرۆزی دادەماڵی، هەرچەندە ئیمامانی بەرێزی وەكو ئەبوداودو ترمزی و نەسائی و ئیبنو ماجە ریوایەتیان كردوە، ئەلبانی رەحمەتی دەڵێ: زەعیفە.مەبەست ریوایەتی داماڵینی مستیلەكەیە نەك هەبونی مستیلەكەی، ریوایەتی هەبونی مستیلەكە، كە لێی نوسرابو محمد رسول الله متفق عليه.. بوخاری (٥٨٧٢) و موسلیم (٢٠٩٢).

زنجیرەكە لە ملیدایە، یان قورئانەو كیفی هەیە، ناكرێت لە دەری دانرێن، یان بەدەستەوە بگیرێن، جائیزە پێیانەوە بچێتە سەر ئاو، لەبەر زەرورەتی. حاڵەتەكەی ئیمام ئەحمەد دەربارەی مستیلەی وا دەیگوت: دەتوانێت لە مشتی گرێت، بەڵام لەو حاڵەتەشدا، لەوانەیە مەترسی كەوتنە ناو ئاودەستەكەی هەبێت، بە تایبەتی ئاودەستی مزگەوت و، شوێنی گشتی ئەم سەردەمە.. من خۆم دكتۆر عبداللە عەززامی رەحمەتیم دی، كە قورئانی قەبارە بچوكی پێبو، پێیەوە چوە ئاودەست، لێم پرسی: گوتی: ئەگەر كیفی هەبو، زنجیری پێوەبو، ئیشكالی نیە..

٣ . **خوێندنی زیكرەكانی تایبەت بە چونەسەرئاو:** كەسێك، كە دەچێتە ئاودەست، باشتر وایە ئەو زیكرانە بخوێنێت، كە ریوایەت كراون، وەكو وتنی بسم اللە لەگەڵ چونە ژورەوەیدا. چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (سِتْرُ مَا بَينَ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إذَا دَخَلَ أحَدُهُمْ الْخَلَاءَ أنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ)[١] واتە: پەردەی نێوان جنۆكەو مرۆڤ، كە چوە سەر ئاو ئەوەیە، بڵێ: بسم اللە.. یان دەتوانێت، كە چوە سەر ئاو، لەو كاتەی پێ دەنێتە ناو ئاودەستەكە، یان پۆشاكی دادەنێ، یان بەرز دەكاتەوە، بڵێ: (أللَّهُمَّ إنّي أعُوذُ بِكَ مِنْ الْخُبْثِ و الْخَبَائِثِ)[٢] واتە: خوایە پەنا دەگرم بە تۆ، لە نێرو مێیی جنۆكە..

---

[١] ترمزی وئیبنوماجە گێڕاویانەتەوەو سەحیحە بڕوانە: الالباني: صحيح الجامع (٣٦١١).
[٢] بوخاری (١٤٢) و موسلیم (٣٧٥).

**٤ . چونە ئاودەست بە پێی چەپ و هاتنە دەروە لێی بە پێی ڕاست:** هەرچەندە بەڵگەیەكی تایبەت لەسەر ئەوە نیە، كە پێغەمبەری نازدار صلی اللە علیە وسلم، پێی چەپی پیرۆزی، بۆ چونە ئاودەست پێش خستبێت و، پێی ڕاستی پیرۆزی لە هاتنە دەرەوەدا پێش خستبێت، بەڵام ئیمام شەوكانی باسی لەمە كردووە، بە شێوەی گشتی بە سوننەتی داناوە[١]، چونكە پێغەمبەری نازدار صلی اللە علیە وسلم، لە هەمو شتێكدا، دەست و پێی ڕاستی، پێش چەپەكانی دەخست..

**٥ . ڕو یان، پشت نەكردنە قیبلە، لە كاتی دانیشتنی سەرئاودا:** لەبەر ئەوەی پێغەمبەری نازدار بەرهەڵستی لەوە كردوە.. فەرمودەی (متفق علیه)یە، كە سەیدنا ئەبو ئەییوبی ئەنساری، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلی اللە علیە وسلم، فەرموی: (إذَا أتيْتمُ الغَائِطَ فلَا تسْتقْبِلُوا القِبْلة وَلا تسْتدْبِرُوها، وَلكِنْ شرِّقُوا أو غرِّبُوا)[٢] واتە: ئەگەر چونە دەست بەئاو گەیاندن، نە ڕو، نە پشت، لە قیبلە مەكەن، ڕو لە ڕۆژهەڵات، یان ڕۆژئاوا بكەن.. ئەبو ئەییوب دەڵێ: كە هاتینە شام، بینیمان ئاودەست ڕووە كەعبە دروست كراوە، ئێمە لە بەكارهێنانیدا خۆمان خوار دەكردەوەو، داوای لێبوردنمان لە خوای گەورە دەكرد..

شەرعناسان لەم باسەدا، ڕاجوێ بون، چونكە فەرمودەی تر هەیە، كە شیاوێتی ئەم كارە دەگەیێنێت.. ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت،

---

[١] الشوكاني: السيل الجرار ٦٤/١

[٢] بوخاری (٣٩٤)، موسلیم (٢٦٤)، ئەوانی تریش..

دەگێڕێتەوە، دەڵێ: شەوێك لەسەربان ڕاکشابوم، پێغەمبەری نازدارم بینی صلى الله عليه وسلم بۆ دەست بەئاو گەیاندن لەسەر دوو خشت دانیشتوە، ڕوی لە بەیتولمەقدیس بو. ئەوەش، چونکە لە مەدینە بو، واتە پشتی لە مەککە بوە..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی و، ئیمام نەوەوی توێژینەوەیەکی دورودرێژیان لەم مەسەلەیەدا کردوەو، ڕای زۆر لە شەرعناسانیان نەقڵ کردوە[١] کە کورتەکەی ئەمەیە:

**یەکەم: ئەو شەرعناسانەی گوتویانە: بەرهەڵستیەکە گشتیەو روکردن یان پشت کردن قیبلەکە دەگرێتەوە لە ماڵدا بێت یان لە دەرەوە:** ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئەحمەدو، ئیبنو حەزمەو، ئیبنوتەیمییە ئەمەیانی هەڵبژاردوە، ئیبنو حەزمی ڕەحمەتی، ڕیوایەتەکانی بردۆتەوە سەر ڕای ئەبو هورەیرەو، ئەبوئەیوبی ئەنساری و، ئیبنو مەسعودو، سوراقەی کوڕی مالیك خوا لێیان ڕازی بێت، لە تابعینیش، ئەمە ڕای عەتاء و، نەخەعی و، سەوری و، ئەوزاعی و، ئەبو سەورە، بەڵگەی هەموشیان فەرمودەکەی لای ئەبوئەیوبی ئەنسارییە، کە پێشتر هێنامانەوە..

**دووەم: ئەوانەی گوتویانە: بەرهەڵستیەکە تەنها دەشت دەگرێتەوە:** ئەمەش بۆچونی ئیمام شافیعی و، ڕیوایەتی ڕاستی ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاقە .

---

[١] ئیبنو حەجەری عەسقەلانی: فتح الباري(١/٢٩٦)، وئیمامی نەوەوی: المجموع(٢/٨٢).

**سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: دەشێت ڕوت لە قیبلە بێت، نەك پشت:** ئەمەش بۆچونێکی تری، ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئیمام ئەحمەدە، هەردوو کیشیان، ئیعتیمادیان کردۆتە سەر، فەرمودەکەی لای ئیبنو عومەرو، ئەوەی ئەبوئەییوبی ئەنساری، کە پێشتر هێنامانەوە..

**چوارەم: ڕوکردن و پشت کردنە قیبلە هەردوو کیان جائیزە:** ئەمەش بۆچونی دایکە عائیشەخانەو عوروەی کوڕی زوبەیرو ڕەبیعەو داودە. دەڵێن: مادام فەرمودەکان تێکەڵن و، پێچەوانەی یەکتری دەوەستنەوە، کەوابو هیچیان وەرناگیرێت و، دەچینەوە سەر ئەسڵەکە، کە جائیز بونی هەمو شێوەکانی، دەستبەئاو گەیاندن..

ئەوەی من پێم پەسەندە ڕای یەکەمە، کە بەڵگەکەی بەهێزتر دەبینم، ڕوکردن، یان پشت کردنە قیبلە، لە کاتی دەست بەئاو گەیاندندا، لە ماڵ بێت، یان لە دەشت، حەرامە. والله اعلم..

**٦ . خۆگرتنەوە لە قسەکردن، مەگەر بۆ زەرورەت:** ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە جارێك پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، دەستی بەئاو دەگەیاند کابرایەك لەوێوە تێپەڕی و، سەلامی لێکرد، بەڵام پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم وەڵامی نەدایەوە[١]..

وەڵامدانەوەی سڵاو فەرزە، بەڵام، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، وەڵامی سەلامی کابرای نەدابێتەوە، بەڵگەی ئەوەیە، کە قسە کردن لە کاتی دەست بە ئاو گەیاندندا، حەرامە، بە تایبەتی زیکری

---

[١] موسلیم (٣٧٠)، ئەبوداود (١٦)، نەسائی (١٥/١) و ئیبنو ماجە (٣٥٣).

خوای گەورە، كە ئاشكرایە سڵاو كردن، یان وەڵامدانەوەی زیكری خوای گەورەن..

بەڵام ئەمە ڕێ لە كاری زەروری ناگرێت، وەكو داواكردنی ئاو، یان ڕێنیشاندانی كوێرێك، یان ئەوی لەو جۆرە حوكمەدان..

**٧ . خۆپاراستن لە دەست بەئاو گەیاندن لەسەرە ڕێ و سەر كانی و ئاو سێبەرو شوێنی گشتی خەڵكی:** ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (إتقوا اللَّعَّانَيْنِ، قَالُوا: وَمَا اللَّعَّانَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ: الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ فِي ظِلِّهِمْ )[١] واتە: خۆ لەو دوو لەعنەتكارانە بپارێزن، فەرمویان: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەو دوو لەعنەتكارانە چین ؟! فەرموی: دەست بە ئاو گەیاندن، لە سەرەڕێی خەڵكی و بەرسێبەرەكانیان..

**٨ . میز نەكاتە هەمان شوێنەوە، كە خۆی تێدا دەشوات:** بە تایبەتی شوێنێك، كە ئاوەكەی تێدا كۆببێتەوە، وەكو تەشت و بانیۆو شتی وا. چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، بەرهەڵستی موسوڵمانانی لە كاری وا كردوە.. وەكو لەو فەرمودەیەدا هاتوە، كە سەیدنا عبداللەی كوڕی موغەففەل گێڕاوێتیەوە، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموی: ( لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ)[٢]

---

[١] موسلیم (٦٨) و ئەبوداود (٢٥).

[٢] خاوەن سونەنەكان (ئەبو داود (٢٧)، نەسائی (٣٦)، ترمزی (٢١)، ئیبنو ماجە (٣٠٤) و ئیمامی ئەحمەد (٥٦/٥) هەر پێنجیان ریوایەتیان كردوە، كەمال السسەيد سالم لە صحیح فقە السنةدا دەڵێ: سەحیحە.

واتە: کەستان لەو شوێنەدا میز نەکات، کە خۆی لێ دەشوات ..

**٩ . میز نەکردنە ناو ئاوەوە:**

**. ئاوی ڕاوەستاو:** وەکو ئەستێلکی بچوك و حەوزو، شتی وا. چونکە جابری کوڕی عبدالله، خوا لێیان ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم (نَهَى أنْ يُبَالَ فِي الْمَاءِ الرَّاكِدِ)[1] واتە: بەرهەڵستی کردوە، لە میز کردنە ناو ئاوی ڕاوەستاوەوە..

**. ئاوی جاری (لێڕواو):** هەر لە سەیدنا جابری کوڕی عبداللەوە، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕنەوە، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، بەرهەڵستی لەوەش کردوە، کە میز بکرێتە ناو ئاوی جارییەوە[2]..

**١٠ . هەڵبـژاردنی جێگـای فشـەڵ و لـوس بـۆ میـز کـردن:** خـۆ دورخسـتنەوە لـە جێـی ڕەق، کـە مەترسـی ئـەوە هەیـە پـرژی پـێ هەڵپرژێتـەوە.. سـەیدنا ئـەبو موسـای ئەشـعەری، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه وسـلم (أنَّـهُ مَـالَ إِلَـى دَمْثٍ مِنَ الْأَرْضِ فَبَالَ فِيهِ )[3] واتـە: لایدایـە شـوێنێکی تـەختی فشـەڵ و، میزی لێ کرد..

**١١ . نەیکاتـە کـونی زەوی و درزی تـاوێرو کلـۆری درەخـت و شـوێنی واوە:** لەبەر ئەوەی قـەتادە لـە عبداللـەی کـوڕی سـەرجەس،

[1] موسلیم (٢٨١)، نەسائی (٣٥)، ئیبنو ماجە (٣٤٣)، ئەحمەد (٣٥٠/٥).
[2] الطبراني: الاوسط (١٧٧٠)، مجمع الزوائد (٢٠٤/١). ورجالە ثقات.
[3] ئەبوداود ((٣)، ئەحمەد (٤١٤/٤).. شێخی ئەلبانی دەفەرموێ لە سەنەدەکەیدا مەجهولێك هەیە بۆیە زەعیفە، بەڵام دیارە کە ماناکەی ڕاستەو وایە..

خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، كـە (نَهَـى رَسُـولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيـهِ وَسَلَّمَ أنْ يُبَالَ فِي الْجُحْرِ)[1] واتە: پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه وسـلم، بەرهەڵستی كردوە لە میزكردن لە كون و درزەوە، لە قـەتادەیان پرسـی بۆچی بەرهەڵسـتی لـێ كـردوە؟! فـەرموی: لەبـەر ئـەوەی ئـەو شـوێنانە ماڵی جنۆكەیە. بێگومان لەبەر ئەوەشە، كە نەبادا گیانلەبـەرییان تێـدا بێـت و، ئازاریـان پـێ بگـەیەنێت، ئـەوانیش بێنـە دەرەوەو، زیـان بـەم بگەیەننەوە..

**١٢ . كە تەواو بێت بڵێ: غُفْرَانَكَ:** چونكە لە دایكە عائیشـەخانەوە، خوا لێی ڕازی بێت هاتوە، كە دەڵێ: كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليـه وسلم، لە دەست بەئاو گەیاندن، دەهاتە دەرەوەی، دەیفەرمو: (غُفْرَانَكَ)[2] واتە: داوای لێبوردنت لێ دەكەم، خوایە..

**١٣ . پابەنـد بـون بـە ئـادابی تـارەت گرتنـەوە:** كـە دواتـر باسـیان دێت..

★ ★ ★

---

[1] ئەبوداود (٢٩)، نەسائی (٣٤)، ئەحمەد (٨٢/٥)، حاكم (١٨٦/١)، بەیهیقی (السنن الكبرى ٩٩/١).ئەوانیش و ئیبنو خوزەیمەش بە سەحیحیان داناوە.. سید سابق: فقه السنة (ل ٢٦) چاپی یەك بەرگیەكەی.

[2] ترمزی (٧)، ئەبوداود (٣٠)، ئەحمەد (١٥٥/٦)، كەمال السـەید سالم لە صحیح فقه السنة(٩٥/١) دا دەڵێ: حسن لغيره .

# لە ئادابی تارەت گرتن

ئەمەش هەنـدێك ئـادابی تـری تـارەت گـرتنن، كـە پێویسـتە موسـوڵمان پێیانەوە پابەند بێت:

١ . بە دەستی راستی تارەت نەگرێت: لەبەر ئـەو فەرمودەیـەی، كە ئەبو قـەتادە خـوا لێـی ڕازی بێت گێڕاوێتیـەوە، كـە پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویـەتی: (لَا يُمْسِكَنَّ أحَـدُكُمْ ذَكَـرَهُ بِيَمِينِـهِ وَهُوَ يَبُولُ وَلَا يَتمَسَّحْ مِنَ الْخَلَاءِ بِيَمِينِهِ وَلَا يَـتَـنَفَّسْ فِـي الْإِنَـاءِ )[١] واتـە: كەسـتان كاتێك میز دەكات، بە دەستی راستی زەكەری، نەگرێت، خۆشـی بـە دەسـتی ڕاستی پـاك نەكاتـەوە (چـەپ بـەكار بهێنێـت بـۆ تـارەت گـرتنی)، لـە كـاتی ئاوخواردنەوەشـدا، هەناسـەكەی نەخاتـەوە نـاو ئـەو شـتەی، كـە ئاوەكـەی تێدایە..

هەروەها، كە سەلمانی فارسی خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: كابرایەك پێی وتم: هاوڕێكەتان (مەبەسـتی پێغەمبـەری خـوا بـو، صـلى الله عليـه وسـلم) هەمو شتێكتان فێر دەكات، تەنانەت دەست بە ئاو گەیاندنیش، وتم: ئەرێ وەڵا، بەرهەڵستی لەوە كردوە، كە یەكێكمان لە كاتی میز كرن، یان پیسایی كردندا، پشت كەینە قیبلە، یان بـە دەسـتی ڕاسـت خۆمـان، پـاك كەینـەوە، یان كەمتر لە سێ بەردوچكە بەكار بهێنین[٢] !

---

[١] بوخاری (١٥٣)، موسلیم (٢٦٧)، هەروەها هەندێك لە خاوەن سونەنەكان..
[٢] موسلیم (٢٦٢)، ئەبوداود (٧)، ترمزی (١٦)، نەسائی (١٦/١).

**٢ . عەورەتی بە دەستی راست نەگرێت:** بەڵگەمان هەر فەرمودەکەی پێشوی ئەبو قەتادەیە خوا لێی ڕازی بێت..

**٣ . پاش و پێشی خۆی بە تەواوی پاك كاتەوە:** ئەمەش واجبە، جا بە ئاو پاکی دەکاتەوە، یان بە بەرد، یان بە دەسڕی کاغەزو هاوشێوەی، ڕێ لەوە ناگیرێت بەرد، یان دەسڕی کاغەز بەکار بهێنێت و، پاشان بیشوات.. گرنگ ئەوەیە، هیچ پیساییەکیان پێوە نەمێنێت.. هەڕەشەی سەخت لەسەر ئەوانەیە، کە خۆیان پاك ناکەنەوە.. وەکو ئەو فەرمودەیەی، کە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم، ڕیوایەتی دەکات: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَعْضِ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فَقَالَ يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ وَإِنَّهُ لَكَبِيرٌ كَانَ أَحَدُهُمَا لَا يَسْتَتِرُ مِنْ الْبَوْلِ وَكَانَ الْآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ثُمَّ دَعَا بِجَرِيدَةٍ فَكَسَرَهَا بِكِسْرَتَيْنِ أَوْ ثِنْتَيْنِ فَجَعَلَ كِسْرَةً فِي قَبْرِ هَذَا وَكِسْرَةً فِي قَبْرِ هَذَا فَقَالَ لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيْبَسَا )[١] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بە لای باخاتێکی شاردا تێپەڕی و، گوێی لەزریکەو ناڵەی دوو کەس بو، کە لە گۆڕەکانیاندا، لە تاو ئازارو ئەشکەنجەی خۆیان، هاواریان دەکرد، فەرموی: لەژێر ئەشکەنجەدان، لەبەر شتێکی گەورەش نیە! یەکێکیان لەبەر ئەوەیە، کە خۆی لە دوای میز کردنی پاك نەدەکردەوەو، ئەوی تریشیان دوزمانی لە نێوان خەڵکیدا دەکرد.. پاشان داوای لقە دارێکی خورمای کرد و، کردی بە دوو چڵەوە، هەر یەکەیانی خستە سەر

[١] بوخاری (٢١٦)، موسلیم (٢٩٢)، ئەبو داود (٢٠)، ترمزی (٧٠)، نەسائی (٣١)

گـۆڕی یــەكێكیان و، فــەرموی: بــەڵكو تــا ئــەو ســاتەی ســەوز بمێــنن، ئەشكەنجەیان لەسەر كەم بكەنەوە..

**٤ . دوای تــارەت دەســتی بــە ســابون بشــوات:** دوای تــارەت گرتنەكە، ئەگەر سابونی دەسكەوت، با دەستی پـێ بشوات، ئەگەر هیچی دەست نەكەوت، با خۆڵ لە دەستەكانی هەڵسوێت، یان لـە زەوی بخشێنێت و پـاكی كاتـەوە.. ئـەبو هورەیرە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، دەڵـێ: (كَـانَ النَّبـيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِـي تَـوْرٍ أَوْ رَكْوَةٍ فَاسْتَنْجَى ، ثـمَّ مَسَـحَ يَـدَهُ عَلَـى الْـأَرْضِ ثـمَّ أَتَيْتـهُ بِإِنَـاءٍ آخَـرَ فتوَضَّـأ)[١] واتــە: كــە پێغەمبــەری خــوا، صلى الله عليــه وســلم، تــارەتی دەگــرت، مــن ئــاوم لــە قۆریــەك، یــان لــە كیتەڵەیــەكی بچوكدا بــۆ دەهێنــاو، ئــەویش تــارەتی پــێ دەگرت، پاشان دەستی بە زەوی پاك دەكردەوە، ئینجا ئاوی ترم بۆ دەهێناو دەستنوێژی دەگرت..

ـ هەروەها ئەو فەرمودەیـەی، كـە مەیمونـەخان ریوایـەتی كـردوە: (عَـنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ سَتَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَغْتَسِلُ مِـنْ الْجَنَابَـةِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ ثـمَّ مَسَـحَ بِيَدِهِ عَلَى الْحَائِطِ أَوْ الْأَرْضِ ثـمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ) واتــە: پێغەمبــەری خوا، صلى الله عليـه وسلم ویسـتی غوسـڵ دەركات، پەردەیـەكم بـۆ ڕایـەڵ كرد، تا لە چاوان دیار نەبێت، ئیتر غوسڵەكەی دەركـرد، سـەرەتا ئاوەكـەی ڕشاند بەسەر زەكەریداو، بـە دەسـتی چـەپی هـەڵیگلۆفت وشوشـتی، پاشـان

---

[١] ئەبو داود (٤٥)، ترمزی (٤٥)، ئیبنو ماجە (٣٥٨)، نەسائی (٤٥/١) بەیهیقی (١٠٦/١)، مشكاة المصابيح (٣٦٠). حسن لغيره

دەستی بە زەوی سڕی و شتیەوەو، پاشان دەستنوێژی گرت، وەکو، کە بۆ نوێژی دەگرت.[١]

لەم سەردەمەی ئێمەدا ئاسانترە، کە خەڵکی دوای تارەت گرتن دەستیان بە سابون، یان شلەمەنی سابونی بشۆن، یان بە دەسڕی تەعقیم کراو پاك بکەنەوە.. ئەمە لە ئیسلامدا زۆر جەختی لێکراوەتەوە، کە دیارە سودەکەشی پاراستنی، تەندروستیی و لەش ساغیی کەسایەتی و، پاراستنی کەشی گشتیە..

## ٥ . رشاندنی کەمێك ئاو بە عەورەتدا بۆ لابردنی وەسوەسە:

ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت گێڕایەوە، کە جارێکیان پێغەمبەری نازدار، صلى الله عليه وسلم، کە دەستنوێژی گرت، عەورەتی بە کەمێك ئاو ڕشاند[٢]..

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).

[٢] ئەبو داود (١٦٦)، نەسائی (١٣٥)، ئیبنوماجە (٤٦١)، ئەحمەد (٤١٠/٣)، دارمی (٧١١)، بەیهیقی (١٦١/١) ، ئەلبانی ڕەحمەتی لە کتێبی (تمام المنة ل ٦٦) دا دەفەرموێ: وسنده صحيح على شرط الشيخين..

# مەسەلەی میزەچڕكێ

هەر كەسێك دوچاری میزە چڕكێ بوبێت، دەبێت بۆ هەمو نوێژێك، دەستنوێژی تایبەت بەو نوێژە بگرێت، ئەو كاتەی، كە دەزانێت نوێژ بوە (كە گوێی لە بانگ دەبێت، یان بە سەعاتدا دەزانێت، یان پێی دەڵێن) بچێت تارەت بگرێت و، كەمێك تین بداتە خۆی، دەست بە دەمارەكانی بن زەكەریدا بهێنێت و، دەستنوێژەكەی بگرێت، ئەگەر دوای ئەوە، دڵۆپە میزی لێ چۆڕی، گوێی نەداتێ و نوێژی خۆی بكات !! چونكە زاهیرەن ئەمە، لەسەر قەولی ئیمامانی بەڕێزی وەكو، ئیمام ئەبو حەنیفەو، شافیعی و، ئەحمەدو، ئیسحاق و، ئەبو سەورو، ئەوانە، بە حوكمی خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) ی ژنان قیاس دەكرێت، كە پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیه وسلم لە حوكمیدا بە ژنەكەی فەرمو: (إِنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِالْحَيْضَةِ فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَاتْرُكِي الصَّلَاةَ فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي)[1] واتە: ئەوە دەمارە، حەیز نیە (واتە خوێنێكی سروشتیەو، جێ مەترسی نیە و پاكە) ئەگەر خوێنی حەیز هات واز لە نوێژەكان بهێنەو، مەیانكە، تا دوای ماوەی خۆی، پاك دەبیتەوە، ئینجا جێی خوێنی ئەمیان بشۆو، نوێژی خۆت بكە. تەكمیلەی تری لای بوخاری دەفەرموێ: (ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلاةٍ، حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ)[2] واتە: پاشان دەستنوێژ بۆ هەر نوێژێك، بە تایبەت بگرە، تا كاتی نوێژەكەی تر دێت..

---

[1] بوخاری (٢٢٨)، موسلیم (٣٣٣)، نەسائی (١/١٨٥ ) و بەیهیقی (١/٣٢٧)..

[2] كەمال السسەید سالم لە صحيح فقه السنة(١ / ٩١)دا دەفەرموێ: هەندێك لە فەرمودەوانانی وەكو ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی گوتویانە: ئەم زیادەیەی

ئەو شەرعناسانەی، کە زیادەکەی بوخاری بە قەولی سەیدنا عوروە لێك دەدەنەوە، گوتویانە، کە بۆ هەمو نوێژێك دەستنوێژی تایبەتی ناوێت، بەڵام هەمو ئەوانی تر گوتویانە، کە هەر پیاوێك میزە چڕکەی بێت، یان ژنێك، کە خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) ی هەبێت، دەبێت بۆ هەمو نوێژێك دەستنوێژێکی تایبەتی بۆ بگرن و، دەستنوێژەکەش، تا نوێژەکەی تر حسێبە.. ئەمەش لای من ڕای پەسەندترە..

★ ★ ★

---

بوخاری قەولی عوروەی کوڕی زوبەیرە خوا لێیان ڕازی بێت، کە فەرمودەکەی لە دایکە عائیشەوە گێڕاوەتەوە کە پورێتی.. ابن حجر: فتح الباري ١/٣٣٢.

## مەسەلەی میز کردن بە پێوە

ئەم باسە پێنج فەرموودەی لەسەرە، کە دوانیان زەعیفن و، سیانەکەی تریان سەحیحن، دوو زەعیفەکە:

١ ـ ئیبنو عومەر خوا، لێیان ڕازی بێت گێڕایەوە، کە سەیدنا عومەری باوکی گێڕاوێتیەوەو، گویەتی: کە جارێکیان بە پێوە میزی کردووەو، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم بینیوێتی، پێی فەرموە: (يا عُمَرُ، لا تبُلْ قائِماً)[١] واتە: ئەی عومەر، میز بە پێوە مەکە.. منیش لەو کاتەوە میزم بە پێوە نەکردوە..

٢ ـ بورەیدە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (ثَلَاثٌ مِنَ الْجَفَاءِ: أنْ يَبُولَ الرَّجُلُ قَائِمًا، أوْ يَمْسَحَ جَبْهَتَهُ قَبْلَ أنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، أوْ يَنْفُخَ فِي سُجُودِهِ )[٢] واتە: سێ شت لە ڕەفتاری زبرن: پیاو، کە بە پێوە میز بکات، پیاو، کە ناوچەوانی بسڕێت پێش ئەوەی لە نوێژەکەی ببێتەوە، فو لە شوێن سوجدەکەی بکات..

---

[١] ئیبنو ماجە (٣٠٨)، بەیهیقی (١/٢٠٢)، حاکم (١/١٨٥) ترمزی دەڵێ: بەلامەوە زەعیفە، چونکە عبدالکەریمی کوڕی ئەبو المخاریقی تێدایەو، یەکسەر بە مەرفوعی گێڕاوێتیەوە، فەرمودە گێڕانەوەی ئەم پیاوە، لای فەرمودەوانان زەعیفە.. بڕوانە تحفة الاحوذي في شرح سنن الترمذي (١/٣٣٣).

[٢] مونکەرە، بوخاری لە (التاريخ ٤٩٦) دا ریوایەتی کردوە، ئەلبەززار (١/٥٤٧) ، بوخاری ڕەحمەتی خوای لێ بێت، بە مونکەری داناوەو، ئەوویش و ترمزیش گوتویانە: قەولی ئیبنو مەسعودە.. مونکەر: لە سەنەدەکەیدا راویەك هەیە، کە هەڵەی زۆرە، یان فسقی لێوە دەرکەوتوە، یان گێلە.. بڕوانە محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ٩٥

ئەمما سێ فەرمودە سەحیحەکە:

١ ـ عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَبُولُ قَائِماً فَلا تصَدِّقُوهُ مَا كَانَ يَبُولُ إِلا قَاعِداً)[١] واتە: هەر کەسێك پێی وتن، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بە پێوە میزی کردوە، بە ڕاستی مەزانن، چونکە بە دانیشتنانەوە نەبێت، میزی نەکردوە..

٢ ـ حوزەیفەی کوڕی یەمان، خوای لێ ڕازی بێت دەڵێ: (عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَجِئْتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ)[٢] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بوم صلى الله عليه وسلم، کە گەیشتە سەر سەرەنگوێلك (زبڵدان) ی گوندێك، بە پێوە میزی کرد.. دوایی دەستنوێژی گرت. واتە مەبەستی بو، کە حوزەیفە ببینێت، کە بە پێوە میز دەکات..

٣ ـ فەرمودەی عبدالرحمانی کوڕی حەسەن کە دەڵێ: (خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِهِ كَهَيْئَةِ الدَّرَقَةِ قَالَ فَوَضَعَهَا ثُمَّ جَلَسَ فَبَالَ إِلَيْهَا)[٣] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، لێمان دەرکەوت، شتێکی بە دەستەوە بو، وەکو چەرمی قەڵغان وابو، دایناو لە تەنیشتیەوە دانیشت و، میزی کرد.

---

[١] ترمزی (١٢)، نەسائی (٢٦/١)، ئیبنو ماجە (٣٠٧)، ئەحمەد (١٩٦/٦) کەمال السەید سالم لە صحيح فقه السنة(٩٦/١) دا دەفەرموێ: صحيح لغيره.
[٢] بوخاری (٢٢٦)، موسلیم (٢٢٧٣) و خاوەن سونەنەکانیش..
[٣] ئەبوداود (٢٢) نەسائی (٢٧/١) ئیبنو ماجە (٣٤٦) ئەحمەد (١٩٦/٤)، کەمال السەید سالم لە صحيح فقه السنة(٩٦/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

لەبـەر هـەبونی ئـەم فەرمودانـە، شەرعناسـان دەربـارەی حـوکمی میـز کردن بە پێوە، ڕاجوێ بون، ڕاکانیان لە سێ بۆچوندایە:

**یەکەمیان:** ئەوانەی گوتویانە: هـەر کەسـێك عـوزری نـەبێت، بـۆی شـیاو نیە بە پێوە میز کات.. ئەمەش ڕای عائیشەخان و، ئیبنو مەسعودو، سـەیدنا عومـەرو، ئـەبو موسـای ئەشـعەری و، لـە تـابعینیش، ئیمـام شەعبی و، سوفیانی کوڕی عویەینـەو، ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو ئیمـام شافیعیە..

**دووەمیـان:** ئەوانـەی فەرمویانـە: جـائیزە.. ئەمەشـیان لـە ڕیوایـەتێکی تری سەیدنا عومەردا هاتوە، هەروەها ڕای سـەیدنا عـەلی و، زەیـدی کوڕی سـابیت و، ئینـو عومـەرو، سـەهلی کـوڕی سـەعدو، ئەنـەس و، ئەبو هورەیرەو، حوزەیفـەی کـوڕی یەمانـە.. مەزهـەبی حەنبـەلیش ئەمەیە..

**سـێیەمیان:** ئەگـەر ئـەو شـوێنەی میـزی لـێ دەکـات فشـەڵ بێـت، کـە پـڕیشـکی بـۆ نەیاتـەوە، جـائیزە، ئەگـەر نـا، جـائیز نیـە.. ئەمـەش مەزهەبی ئیمام مالیکەو، ئیبنولونزیریش بە ڕاستترینی داناوە..

من پێم وایە میز کردن بە پێوە جائیزە.. والله اعلم. چونکە:

١ ـ هیچ حوکمێکی سەحیح، لەسەر ڕێ لێگرتنی بەدەستەوە نیە..

٢ ـ ڕیوایەتـەکان، کـە دەسـەلمێنن، کـە میـزی بـە پێـوە کـردوە، ڕێ لـەوە ناگرن، کە بە کردنی بە پێوەش جائیز بێت.

٣ ـ بەڵگەی میز کردنی بە پێوە بەهێزەو، سەلمێنراوەو، پێنج لە خاوەن سوحاحەکان ڕیوایەتیان کردوە، لەوانیش بوخاری و موسلیم..

٤ ـ نکوڵی کردنی دایکە عائیشەخان لەبەر ئەوە بوە، کە خۆی نەیدیوە، چونکە ئەو جارەی، کە میزی بە پێوە کردوە (ریوایەتەکەی حوزەیفە) لە دەشت و سەفەردا بوە، حوزەیفەی لە خزمەتتدا بوە، نەك عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، کە لە ماڵدا بینیوێتی و لەو سەفەرانەشدا، کە لە خزمەتیدا بوە، تەنها نەبون..

٥ـ دیارە لە مەرجی سەرەکی میز کردن ئەوەیە، کە پریشکی پێ هەڵنەپرژێت، جا بە دانیشتنانەوە بێت، یان بە پێوە، هەر کاتێك ئەم مەرجەش مسۆگەر بو، ئیتر میز کردن بە پێوە جائیزە، وەکو ئەوەی شوێنەکە فشەڵ بێت، وەکو کێڵگەو کادێن و شوێنی پوش و بن گەڵا، یان بۆیەکراوی زەیتی و، شکڵی ئەم ئاودەستانەی لەم سەردەمەدا هەن..

٦ ـ زۆر لە شەرعناسان لە لایەنی کۆمەڵایەتیەوە، بۆ ڕێگرتن لەم ڕەفتارە چون، بۆیە گوتویانە: میز کردن بە پێوە، بای دەنگدار دروست دەکات، وەکو ئەوە نیە کابرا دانیشتبێت و، بای لێبوبێتەوە، ئەمەشیان بۆ پاراستنی کەسایەتی، زیاتر خستۆتەوە بەرچاو..

## کورتە باسێك
## دەستنوێژ لە تەوالێتدا

یـەکێك لـەو موناقەشـانەی لـە نـاو موسـوڵمانانـدا دروسـت دەبێـت، مەسەلەی دەستنوێژگرتنە لە تەوالێتدا، کە دەوترێت، نابێت زیکری خوا لەوێدا بکرێت، ئەی چۆن هەر لەوێدا دەستنوێژ دەگیرێت، کە تەوالێتەکە (گـونجی میـزو پیسـایی کردنەکـە) دەسشـۆر (مەغسـەل)، یـان دوشـی ئاوەکەش، هەر لە ناو ژوری حەمامەکەدایە ؟!

با ئەوە بزانرێت، کە تەنها گونجی تەوالێتەکە بـە ئاودەست حسێبەو، ناشێت نـاو زیکـری خـوای تێـدا بهێنرێـت، نـەك ژوری حەمامەکـە، ئەگەر کەسـێك چـوە سـەر گـونجی تەوالێتەکـەو، پۆشـاکەکەی هەڵدایـەوە، یـان داکەند، تا لە دەست بە ئاو گەیاندنەکەی دەبێتەوە، بۆی نیـە زیکـر بکـات، پـاش پۆشـاك هەڵکێشـانەوەی، یـان دادانـەوەی کـراس و دشداشـەکەی، دەتوانێت زیکرەکان بخوێنێت، وەك ئـەوەی دەپـژمێت و دەڵـێ: الحمـد للـه، یان لەسەر مەغسەلەکە، بۆ دەسپێکی دەستنوێژ، بسم الله بکات..

★ ★ ★

# باسی چوارەم

# پاككردنەوە

ـ پاككردنەوەی ئەوانەی پیسییان بەر كەوتوە:

پۆشاك لە خوێنی حەیز،
پۆشاك لە میزی مندالّ،
پۆشاك لە مەزی،
داوێنی پۆشاك،
بنی پێلاّو لە پیسایی،
قاپ لە لیكی سەگ،
پێستە خۆش كردن،
تەنەكە رۆن و دۆشاو لە ئاسەواری مشك .

ـ پا كردنەوە مەرج نیە هەر بە ئاو بێت.

# باسی چوارەم

## چۆنیەتی پاککردنەوەی ئەوانەی پیسیان بەرکەوتوە

### ١- پاککردنەوەی پۆشاك لە خوێنی حەیز:

دەستپێداهێنان و، گوشینی بەسەری پەنجەکان، بەسە بۆ ئەوەی خوێنەکەی لێ بێتە دەرەوە، پاشان ئاوی پێدا دەکرێت و، حوکمی پاکبونەوە وەردەگرێت.. ئەگەر بە پۆشاك و جێگاوە بو، دەکرێت بکرێنرێت، یان بە پەنجە رادرێت.. چونکە ئەسمائی کچی ئەبوبەکری سددیق، خوا لێیان ڕازی بێت گوتی: (عَنْ أَسْمَاءَ قَالَتْ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِحْدَانَا يُصِيبُ ثَوْبَهَا مِنْ دَمِ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ قَالَ تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي)[١] واتە: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم و، لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئێمەی ئافرەتان هی وامان هەیە، خوێنی حەیزەکەی بەر پۆشاکەکانی دەکەوێت، چی بکات ؟! پێغەمبەر، صلی الله علیه وسلم فەرموی: دەیپروێنێت، پاشان ئاوی بەسەردا دەڕێژێت و، هەڵیدەگلۆفێت، پاشان نوێژی پێوە دەکات..

دیارە کە یەکەمجار دەیپروێنێت، زۆرینەی پیسیەکە دەڕوات، بە تایبەتی، کە وشك بوبێتەوە، پاشان کە ئاوی بەسەردا دەکات و، جوان هەڵیدەگلۆفێت بۆ ئەوەیە، کە ئاسەواری پیسیەکەشی لێ کاتەوە.. ئاوا لێی دڵنیا دەبێتەوە، نەك هەر بە ئاوپێداکردنی.. ئەگەر پیسیەکە هێشتا تەڕ

---

[١] بوخاری (٢٢٧)، موسلیم (٢٩١).

بو، دەشێت بە چیلكەیەك، یان شتێكی وەكو ئەو بیكرێنێت و، پیسیەكە لادات، پاشان بیشوات، مەرجە ئاسەواری پیسیەكە ئەوەندەی بۆی دەكرێت لابدات بێگومان بۆ لابردنی پیسی، سێ جار شوشتن، یان بەكارهێنانی سابون، زیاتر دڵنیایی دەبەخشێت.. چونكە ئوم قەیسی كچی میحسەن گوتی: (عَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ قَالَتْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ دَمِ الْحَيْضِ يُصِيبُ الثَّوْبَ فَقَالَ اغْسِلِيهِ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَحُكِّيهِ بِضِلَعٍ )[١] واتە: دەربارەی خوێنی حەیز، كە بە پۆشاكەوە بێت، پرسیارم لە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم كرد، فەرموی: بە شتێك ڕایدەو پاشان بە ئاو سیدر[٢] بیشۆ.

### ٢ـ پاككردنەوەی پۆشاك لە میزی منداڵ:

پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (بَولُ الغُلامِ الرَّضِيعِ يُنْضَحُ وبَولُ الجَارِيَةِ يُغسَلُ)[٣] واتە: بۆ پاككردنەوەی شت، لە میزی كوڕی بچكۆلە، ئاو ڕژاندنی بەسەردا بەسەو، لە میزی كچی بچكۆلەش دەشۆرێتەوە. ئەمە بۆ ئەو كۆرپانەن، كە شیرەخۆرەن، كە گەیشتنە خۆراك خواردن (واتە

---

[١] ئەبوداود (٣٦٣) ونەسائی (١/١٩٥) وئیبنوماجە (٦٢٨) كەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة (١/٨٤) دا دەفەرموێ: حدیث حسن..

[٢] سیدر گەڵایەكی بۆندارەو كەف دەكات، لە یەمەن زۆرە.

[٣] ئیمامی ئەحمەد گێڕاوێتیەوەو، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی ناساندوە. حەدیسی دیكە لەم بابەتەدا زۆرن، لەوانە (يُغسَلُ من بَولِ الجاريَةِ ويُرَشُ مِن بَولِ الغُلام) كە زانایان دەربارەی گوتویانە (صحيح لغيره: أخرجه ابوداود (٣٧٦) والنسائي (١/١٥٨) وابن ماجه (٥٢٦) وله شواهد. هەروەها: وعن عائشة ـ رضى الله عنها ـ قالت: (أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بصبي يُحَنِّكُهُ فبَالَ عليهِ فأتبَعَهُ الماءَ). (رواه البخاري وكذلك أحمد وابن ماجه وزاد "ولم يَغسِلْهُ"، ولمسلم: كانَ يُؤتى بالصُّبيانِ فيُبَرِّكُ عليهم ويُحَنِّكُهُم فأتِيَ بصَبيٍّ فبَالَ عليهِ فدَعَا بماءٍ فأتبَعَهُ بَولَهُ ولَمْ يَغسِلْهُ).

غـەیری شـیر)، ئـەوە وەكـو قـەتادە دەڵـێ: شـوێن میـزی هـەردووكیان دەشۆرێتەوە، ئیمام ترمزی دەڵێ: ئەمە ڕای زۆرێـك لـە یاوەران و، تـابعین و، شەرعناسی گەورەی وەكو، ئیمام ئەحمەدو ئیسحاقە، شەوكانی لـە (نیـل الاوطـار) دا دەڵـێ: ئـەوە ڕای ئـەوزاعی و، مالیـك و، شافیعیشـە.. ئیبنـو عوسێمین رحمەالله دەڵێ: ئاوپڕژاندن، كە لـە فەرمودەكەدا هاتوە، بـریتی نیە بەسەردا پڕژاندنی، بەڵكو بەسەردا كردنی، تـەنها ئەوەنـدە هەیـە، كـە شوشتن و، هەڵگلۆفتنی مەرج نیە.[١]

### ٣ـ پاككردنەوەی پۆشاك لە مەزی:

مــەزی زۆرجــار دێتــە خــوارێ و، خاوەنەكــەی هەســتی پــێ ناكــات، خــەڵكانێكیش پێـوەی موبتـەلا دەبـن، بۆیـە حـوكمی پاككردنــەوەی لـە شەرعدا، ئاسان كراوە، پاككردنەوە لە مەزی، ئاو بەسەردا كردنـی لوێچێك ئاوی بەسـە، سـەهلی كوڕی حـەنیف دەڵێ لەوانـە بـوم، كـە زۆر لـە هاتنـە خوارەوەی مەزیم، نارەحەت بوبوم، لە پێغەمبەری پێشەوام صلی الله علیه وسلم پرسی: چۆن پۆشاكەكەم لە مەزی پاك كەمەوە، كە بەری دەكەوێت؟ فەرموی: (يَكْفِيكَ أنْ تأخُذَ كَفًاً مِن ماءٍ فتَتتَضِحَ بـهِ ثوبَـكَ حَيـثُ تـرَى أنَّـهُ قدْ أصَابَ مِنْهُ)[٢] واتە: لوێچێك ئاوت بەسە، بیڕژێنیت بەسەر ئەو شـوێنەدا، كە وادەزانیت بەری كەوتوە.

---

[١] ابن دقيق العيد: شرح عمدة الاحكام ل ٣٧ .
[٢] حسن: أخرجه ابوداود (٢١٠) الترمذي وابن ماجه (٥٠٦).

## ٤ـ پاككردنەوەی دامێنی پۆشاك:

لەبەر ئەوەی دامێنی پۆشاك، لەبەر زۆر درێژییان، یان لـە چـەمانەوەدا بـەر زەوی دەكـەوێت و، ئیحتیمـالی ئـەوە زۆرە پیسـی بـەر بكـەوێت و، خاوەنەكەی نەزانێت، بۆیە شـەرع وای دانـاوە، كە ئەگـەر پیسیش بوبێت بەر زەوی كەوتنەوەی دواتری، بۆتە مایـەی پاككردنـەوەی.. ئافرەتێـك لـە ئوم سەلەمەی خێزانی پێغەمبەری صلی اللە علیە وسلم پرسـی، خـوا لێـی ڕازی بێت، وتی: من ئافرەتێكم دایمـە كراسـەكەم درێـژەو، دەچـمە شـوێنی پیسەوە، خاتو ئوم سەلەمە گوتی: (يُطَهِّـرُهُ مَـا بَعْـدَهُ) صـحیح[١]، واتـە: هـەر زەویەكە پاشتر پاكی دەكاتەوە..

## ٥ـ پاككردنەوەی بنی پێڵاو:

ئەبوسەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر صلی اللە علیە وسلم فەرموی: (إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ، ثُمَّ لِيَنْظُرْ فِيهِمَا فَإِنْ رَأَى خَبَثًا فَلْيَمْسَحْهُ بِالْأَرْضِ، ثُمَّ لِيُصَلِّ فِيهِمَا)[٢] واتە: كە دێن بۆ مزگەوت، هەر كەسەتان، با نـەعلەكانی هەڵگێڕێتەوەو، سەیری بنی بكات، ئەگەر پیسایی پێوە بو، با بە زەویەكەی بسڕێت، پاشان نوێژی پێوە بكات..

---

[١] صحيح: أخرجه ابوداود (٣٨٣) الترمذي (١٤٣) وابن ماجه (٥٣١).

[٢] ابو داود (٦٤٦)، الحاكم: المستدرك على الشيخين (٩٩٤) كەمال السسەيد سالم لە صحيح فقه السنة(٨٥/١) دا دەفەرموێ: صحيح.

## ٦ـ پاككردنەوەی قاپێك كە سەگ دەمی تێنابێت:

ئەبو هورەیرە خوا لێی، ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (إذا وَلَغَ الكَلبُ فِي إنَاءِ أحَدِكُمْ فَلْيَرِقْهُ ثمَّ لِيَغْسِلْهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاهُنَّ بالتُّرَابِ)[١]واتە: ئەگەر سەگ دەمی خستە ناو دەفری كەسێكتانەوە، با ئەوی تێیدایە بیڕێژێت و، پاشان حەوت جار بیشواتەوە، یەكەمینجار، با بەگڵ بێت. ئەمەش یەكێكە لە موعجیزەكانی پێغەمبەری سەروەرمان، صلى الله عليه وسلم، زانستی پزیشكی سەلماندی، كە میكرۆبی ناو لیكی سەگ، بە شێوەی دەزو بە قاپەكەوە دەنوسێت و، گڵیش باشترین پاكەرەوەی خۆی و، فەوتێنەری هێلكەكانێتی، چونكە دوو مادەی (تیتراكسلین) و (تەتارالێت)ی تێدایە، كە ئێستا بۆ تەعقیم لە نەخۆشخانەكاندا بەرهەم دەهێنرێن..

## ٧ـ پاككردنەوەی پێستە بە خۆشكردنی:

پێغەمبـەری نـازدار، صلـى الله عليـه وسـلم دەفـەرموێ: (إذا دُبـِغَ الإهَـابُ فَقَدْ طَهُرَ) واتە: كە پێستە خۆش كـرا، پـاك دەبێتـەوە. لـە ڕیوایـەتی هـەر چوار ئیمامـانی، خـاوەن سـونەنەكاندا هـاتوە، كـە (أيُّمَـا إِهَـابٍ دُبـِغَ فَقَـدْ طَهُرَ)[٢]پێستەی هەر ئاژەڵێك خۆش كرا، ئەوە پاك بۆتەوە..

بەشێك لە شەرعناسانی فەرموده، ڕایان وایە ئەم حوكمە، تەنها ئەوانە دەگرێتەوە، كە گۆشتیان دەخورێت، چونكە پێیان وایە وشەی

---

[١] مسلم (٢٧٩)، ابوداود (٧١).

[٢] ئەحمەدو ترمزی و نەسائی و ئیبنو ماجە لە ئیبنوعەبباسیان گێڕاوەتەوە، ئەلبانی بە سەحیحی داناوە (غاية المرام ٢٨) هەروەها لە صحيح الجامع الصغير(٢٧١١) وعند أبي داود: صحيح الجامع (٥١١) سنن الترمذي (١٦٥٠).

(إِهاب) بۆ ئەوانەیە[١] ! ئیمام ئەبو حەنیفە ڕای وایە تەنها پێستەی بەرازە کە بە خۆش کردنیش پاك نابێتەوە، ئیمام ئەبو یوسف قوتابی ئیمام ئەبو حەنیفە، پێی وایە پێستەی هەمو گیانلەبەرێك، تەنانەت بەرازیش بە خۆش کردن پاك دەبێتەوە[٢]،. ئیمام شافیعی پێی وایە، پێستەی سەگیش، هەر ئەو حوکمەی هەیەو، بە خۆشکردنی پاك نابێتەوە[٣]. ئەوەش ڕای مالیکیەکانە[٤]، ئیبنو عەبدولبەڕ دەڵێ: زۆرینەی سەلەف ڕایان وایە، کە پێستەی بەراز بە خۆشکردنیش، پاك نابێتەوە، چونکە حوکمی پیسێتیەکەی گشتیەو، هەمو بەشێکی بە زیندویی دەگرێتەوە، کەوابو بە مردوویش هەر ئەو حوکمەی دەبێت[٥]، بەڵام بۆچونی ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی دیکەش، جێی سەرنجە، کە گوتویانە بە خۆشکردن پاك دەبێتەوە، وەکو ئیمام شەعبی و ئەبو یوسف و سەحنون و زاهیریەکان[٦]، وا دیارە ئەم ڕایەش بەهێز بێت، چونکە فەرمودەکە، کە دەفەرموێ: (أيّما) واتە: هەر ئاژەڵێك.. من لە دوای توێژینەوەی باسەکە، ئەم بۆچونەی دواییم پێ پەسەندە، کە پەسەندکراوی زۆرێك لە شەرعناسانە، لە وڵاتانی

---

[١] ئیمامانێکی دیکە ئەوەیان ڕەت کردۆتەوە، چونکە لە لایەنی زمانەوانیەوە، بەڵگەی نیە بڕوانە: الخطابي / معالم السنن ٤/ ٢٧٤، و ابن عبدالبر / التمهيد ٤/ ١٧٠)

[٢] السرخسي: المبسوط ٢٠٣/١، و الكاساني: بدائع الصنائع ٨٦/١، وابن نجيم: البحر الرائق ١٠٥/١، وعبدالرحمن ابن الشيخ: مجمع الأنهر ٣٢/١.

[٣] السيوطي: الحاوي للفتاوى (٥٧/١)، والنوي: المجموع (٢٦٧/١)، وزكريا الانصاري: أسنى المطالب ١٨/١.

[٤] ابن المنذر: الإشراف ١١٣/١، وابن عبدالبر: الكافي ١٦٣/١، وابن الجزي: القوانين الفقهية ص ٣٣، والقرافي ( الذخيرة ١٦٦/١).

[٥] ابن عبدالبر (التمهيد ١٧٨/٤).

[٦] السرخسي: المبسوط ٢٠٢/١، و الكاساني: بدائع الصنائع ٨٦/١، و ابن نجيم: البحر الرائق ١٠٦/١، حاشية ابن عابدين ٢٠٤/١،ا بن حزم: المحلى ١٢٨/١.

ئەوروپا، کە پێیان وایە خۆشکردن، پێستەی بەراز پاکی دەکاتەوە، ئەمەش واقیعی موسوڵمانانی ڕۆژئاوایە، کە ڕۆژانە دەست لە پێستەی خۆشکراوی بەراز دەدەن، کە کراوە بە قەمسەڵەو ئێلەگ و پاڵتۆ، بەڵام ئەمە ئەو حوکمەیان لەسەر لانابات کە بەکار هێنانیان شیاو نیە.. والله اعلم.

### ٨- پاککردنەوەی زەوی لە میزو شتی وا :

ئەمیش بە ئاو ڕشتن دەبێت بەسەریدا، سەیدنا ئەنەس، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە: (جاء أعرابي فبَالَ فِي طائِفَةِ المسجدِ فزَجَرَهُ الناسُ، فنَهَاهُمُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فلَمَا أقْضَى بَوْلَهُ أمَرَ النبي صلى الله عليه وسلم بِذَنوبٍ من ماء فأُهْرِيقَ عليهِ)[١] واتە: دەشتەکیەك هاتە ناو مزگەوت و، لە کەنارێکەوە میزی کرد! خەڵکەکە لێی ڕاست بونەوەو، سەرزەنشتیان کرد، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، بەرهەڵستی لێ کردن، کە کابرا تەواو بو، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانی بە یاوەران دا، کە دۆلکە ئاوێك بهێنن، هێنایان و کرا بەسەر میزەکەدا! دیارە، کە پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم، مەبەستی بو، کە زو شوێنەکە پاك بکرێتەوە، دەنا دەیزانی، کە ئەگەر هەر واش لێی گەڕێن، وشك دەبێتەوە، بەوەش شوێنەکە دیسان پاك دەبێتەوە..

### ٩- پاککردنەوەی بیرو تەنەکە ڕۆن ودۆشاو شتی وا کە پیسی تێکەوتبێت:

پاککردنەوەی ئەمانە، بە لابردنی خودی پیسییەکەو، دەوروبەری دەبێت، ئیتر ئەوەی دیکەی پاکە، چونکە فەرمودەکەی ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: لە پێغەمبەری خوایان، صلى الله عليه وسلم

---

[١] بوخاری (٢١٩)، موسلیم (٢٨٤).

پرسی، كە ئەگەر مشكێك كەوتە ڕۆنەوە، چی بكەن؟ فەرموی: (أَلْقُوهَا، وَمَا حَوْلَهَا فَاطْرَحُوهُ وَكُلُوا سَمْنَكُمْ)[١] واتە: مشكەكە فڕێدەن و، ئەوی دەوروبەریشی ، ڕامالّن و ڕادەن، ئەوجا ڕۆنی خۆتان بخۆن..

★ ★ ★

---

[١] بوخاری / الذبائح ( باب ٣٤)..

# ئایا پاككردنەوە هەر دەبێت بە ئاو بێت؟ یان بە شلەمەنی دیكەش دەبێت؟

ڕای شەرعناسان لەمەشدا جوێیە:

## یەكەم: ئەو شەرعناسانەی دەڵێن: پاككردنەوە هەر دەبێت بە ئاو بێت:

دەڵێن: هەر كەسێك غەیری ئاویشی پێ ڕاست بێت، دەبێت بەڵگەی لەسەر بهێنێتەوە.. ئەمەش ڕای زانراوی ئیمام مالیك و ئەحمەدەو، ڕای نوێی ئیمام شافیعییە، شەوكانی و ئەوانەشی كە هاوڕای ئەون[١]،ئەم ڕایەیان پەسەند كردوە، بەڵگەشیان:

١- فەرمایشتی خوای گەورە، كە دەفەرموێ: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيۡكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ﴾الانفال/١١ واتە: خوای گەورەیە، كە لە ئاسمانەوە ئاو دەبارێنێت، تا پاكتان كاتەوە پێی.. هەروەها ئایەتەكانی تریش، كە لەسەر پاكژی ئاوی بارانن، هەر بەڵگەی ئەم بەرێزانەن..

٢- فەرمانەكەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، كە لە ڕەفتاری كابرای، كە لە مزگەوتەكەدا میزی كرد فەرمووی ئاو بێنن و بیكەن بە جێ میزەكەیدا[٢].. ئەو شەرعناسانە گوتویانە، ئەوە

---

[١] بدایة المجتهد (٩٩/١) وئیمامی شافیعی الام (٤٩/١) والشوكاني: السیل الجرار (٤٩/١).
[٢] متفق علیه (بوخاری (٦٠٢٥) و موسلیم (٢٨٤).

فەرمان بوە، فەرمانیش بۆ واجب بونە، فەرمانی لابردنی پیسیەکەی بە غەیری ئاو نەکردوە !

٣. فەرمودەکەی لای ئەبو سەعلەبە کە گوتی: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانیدا، کە قاپی ئەهلی کیتاب بە ئاو بشۆرێتەوە[١].

٤ ـ شەوکانی دەڵێ: (ئاو ئەسڵی پاککردنەوەی پیسییە، چونکە شەرع باسی لێوە کردوە، کە پاکەو پاککەرەوەیە، بۆیە ناشێت شلەیەکی تر بەکاربهێنرێت، مەگەر بە بەڵگەیەکی تری شەرعی، دەنا نابێت، چونکە لادانە لە زانراوێك، کە پاکەرەوەیە بۆ نەزانراوێك، کە ئایا پاکەرەوەیە، یان نا، ئەمەش لادانە لە ئاسانکاریەکانی شەرع).

**دووەم: ئەو شەرعناسانەی پێیان وایە پاککردنەوە مەرج نیە هەر بە ئاو بێت:** ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەبو حەنیفەیەو، ریوایەتێکی ئیمام مالیك و، ئیمام ئەحمەدو، قەولی قەدیمی ئیمام شافیعی و، ڕای ئیمام ئیبنو حەزم و شێخولئیسلام ئیبنو تەیمیەو ئیبنو عوسێمینیشە[٢].. ئەمیش پەسەندترە، چونکە:

١. ئاو کە پاك و پاکەرەویە، ڕێ لەوە ناگرێت شلەی دیکەش هەبێت، کە هەمان وەسفی هەبێت، چونکە لەوانەیە هۆ کاریگەرەکە شتێکی تر بێت، ئەمەش لە مەسەلەی پیسێتیدا دیارە[٣].

---

[١] متفق عليه (بوخاری (٥١٧٠) و موسليم (١٩٣٠).

[٢] الكاساني: البدائع ( ٨٣/١) و ابن الهمام:فتح القدير (٢٠٠/١) و ابن تيمية: مجموع الفتاوى ٤٧٥/٢١ و ابن حزم: المحلى ٩٢/١ ـ ٩٤ و ابن عثيمين: الشرح المتع ٣٦١/١ ـ ٣٦٣.

[٣] الشرح المتع ٣٦٢/١.

دەڵـێین: خـۆ ئاشـکرایە، کـە هەنـدێك کەرەسـتەی شـلەو، تـۆزی سەناعی تاقیم کردن هەیە، لە ئاویش باشتر پیسیی رادەدات و پاکژ دەکاتەوە..

٢- شەرع لە هەندێك بابەتدا فەرمانی کردوە، کە پیسێتی بە ئاو لا بدرێت، ئەمەش حوکمێکی گشتی نیە بۆ هەمو پاککردنەوەیەك.

٣- شەرع رێی داوە هەندێك پیسیی، بە غەیری ئاو پاك بکرێتەوە، وەکو تارەت گرتن و، خۆ پاککردنەوە لە میزو پیسایی بە بەرد، یان پاککردنەوەی نەعل بە خۆڵ، یان پاککردنەوەی داوێنی پۆشاك بە زەوی..

٤- لابردنی پیسیی لە لایەنی فەرمانەوە نیە، بەڵکو لە لایەنی خۆ لادانە لە رێپێنەدراو، بە هەر هۆیەك ئەنجام بدرێت، حوکمە شەرعیەکەی پێ دەچەسپێت، لابردنی پیسیی نیەتی ناوێت، بەڵام ئەگەر موسوڵمانێك، بە نیەتی خواویستی لایبرد، پاداشتی لەسەر وەردەگرێت، ئەمما ئەگەر پیسییەکە، هەر لە خۆوە لاچو بێ، ئەوەی نیەتی ئەو رەنجی ئەوی تێدا بوبێت، پیسیەکە لاچوەو، ئەویش پاداشت و سزای لەسەر نابێت.. بۆ نمونە موسوڵمانان لەسەر ئەوە رێکن، کە ئەگەر شەراب لە خۆوە بو بە سرکە، پاك دەبێتەوە (ئەمە لای ئەوانەی کە شەرابیان پێ پیسە).

ئەوەی پێم پەسەندترە ئەوەیە، کە پیسیی ئەگەر بە غەیری ئاو پاك کرایەوە، حوکمەکەی پاك بونەوەیە تەواوە..

## چەند خاڵێكی تری بەسود:

١- ئەگەر كەسێك پیسایی بە پۆشاكیەوە بو، توانی بە كەرەستەیەكی پاكەرەوەی سەناعی لایدات، ئەوە حوكمی پاكی وەرگرتوەو، مەرج نیە دوای ئەوە، هەر بە ئاو بیشوات..

٢- ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ناشێت خۆراك و خواردنەوە، بۆ لادانی پیسی بەكار بهێنێت، چونكە ئیسراف و پارە بە فیڕۆ دانە[١].

٣- ئەو پیسییانەی بە كەرەستەی تری، جگە لە ئاو پاك دەبنەوە، پیسیی حەقیقەتن و، بە لەش و پۆشاك و جێگاوەن، ئەگینا پاك بونەوە لە پیسیی، حوكمی واتایی (غوسڵ دەركردن لە لەش پیسیی)، هەر دەبێ بە ئاو بێت.. چونكە غەیری ئاو، ئەو حوكمەی پێ جێبەجێ ناكرێت..

★ ★ ★

---

[١] مجموع الفتاوى (٢١/٤٧٥).

# باسی پێنجەم

# سوننەتە سروشتیەکان

- سوننەتە سروشتیەکان چین و چەندن ؟.
- خەتەنە کردن.
- ریش هێشتنەوە.
- سیواك.
- سوننەتە سروشتیەکان و ماوەیان.

# باسی پێنجەم

## سوننەتە سروشتیەکان

### مەبەست لە سوننەتە سروشتیەکان:

سوننەتە گشتیەکان، ئەو رەفتارانەن، کە هەر کەسێك بیانکات، بە خاوەن ئەو سروشتە دەزانرێت، کە خوای گەورە مرۆڤی لەسەر دروست کردوە، ئەو رەفتارانەش ئەوانەن، کە خوای گەورە خۆشی دەوێن و، کردوێتی بە سیمای هەمو پێغەمبەرانی خۆی، سەلامی خوایان لێ بێت، تا بە سیفاتی نمونەییەوە دەرکەون، ئەم سیفەتانە، هەر لە کۆنەوە یاساو تەعلیماتی دینییان، دەربارە بۆ دارێژراوە، تا بونەتە سیفەتی سروشتی کەسایەتی دیندار.[١]

پابەندبون بەم سوننەتە سروشتیانەوە، هێنانەدی بەرژەوەندی دین و دنیایە، لەوانە جوانی سیماو روالەت و، پاکژیی جەستەو، دیمەنی دەرەوەی مرۆڤ[٢].

### هەندێك لەو سوننەتە سروشتیانە کە لە فەرمودەی جیاوازدا هاتون:

١- ئەبو هورەیرە، خوا لێی رازی بێت، دەلێ، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموی: (الْفِطْرَةُ خَمْسٌ: الْخِتَانُ، وَالِاسْتِحْدَادُ، وَقَصُّ الشَّارِبِ، وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ، وَنَتْفُ الْإِبْطِ)[٣] واتە: سوننەتە سروشتیەکان

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (١٠٩/١)، العيني: عمدة القاري ٤٥/٢٢.
[٢] المناوي: فيض القدير (٣٨/١)
[٣] بوخاری (٥٨٩١)، موسلیم (٢٥٧).

پێنجن: خەتەنـەكردن، بەرتاشـین، سمێڵ كـورت كردنـەوە، نینـۆك كـردن، هەڵكەندنی موی بن باڵ.

٢ ـ عائیشـەخان خـوا لێـی ڕازی بێـت دەڵـێ: پێغەمبـەر صلـى الله علیـه وسلم فـەرموی: (عَشْرٌ مِـنْ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ وَإِعْفَـاءُ اللِّحْيَـةِ وَالسِّوَاكُ وَاسْتِنْشَاقُ الْمَاءِ وَقَصُّ الْأَظْفَارِ وَغَسْلُ الْبَـرَاجِمِ وَحَلْقُ الْعَانَـةِ وَنَتْـفُ الْـإِبْطِ وَانْتِقَاصُ الْمَـاءِ وَنَسِيتُ الْعَاشِـرَةَ إِلَّـا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَـةَ ) واتـە: دە ڕەفتـار هەن، لە سوننەتە سروشتیەكانن: سمێڵ كورت كردنەوە، ڕیـش هێشـتنەوە، سـیواك كـردن، ئـاو لـەدەم ڕادان، نینـۆك كـردن، شوشـتنی چرچولۆچـی جەستە، هەڵكەندنی موی بن باڵ، بەرتاشـین، بـەكارهێنانی ئـاو بـۆ تـارەت گـرتن)، موسـعەب دەڵـێ (یەكێكـە لـە پیـاوانی سـەنەدی فەرمودەكـە) دەیەمیانم بیرچۆتەوە، ئەگەر ئاولە لوت ڕادان نەبێت..

لەم دوو فەرمودە پیرۆزەوە، ڕون دەبێتەوە، كە سوننەتە سروشـتیەكان زۆرن و، مەرجیش نیە هەر ئەم دەیـە بـن، كـە لێـرەدا هـاتون بـەڵام ئـەوە هەیە كە ئەمانە لەوانن:

١ ـ خەتەنە كردن ٢ ـ تارەت گرتن بە ئاو. ٣ ـ سیواك كردن.

٤ ـ نینۆك كردن. ٥ ـ بەرسمێڵ كردن. ٦ ـ ڕیش هێشتنەوە ؟

٧ ـ بەرتاشین. ٨ ـ هەڵكەندنی موی بن باڵ.

٩ ـ شـتنی چرچولۆچـی هەنـدێك شـوێنی پێسـت، وەكـو سـەر پەنجـەو گوێچكەو ئەوانە..

١٠ ـ ئاو لە دەم و لوت ڕادان..

★ ★ ★

# خەتەنە کردن

**خەتەنـە:** وشـەیەکی عەرەبیـە ئەسـڵەکەی (خـتـن) یـە، کـە لـە ڕوی زمانەوانیەوە، کرداری ڕابوردوە، بە مانای (بڕی).. لە زاراوەشدا بریتیە لە لێکردنـەوەی ئـەو پێسـتەی، بەسـەر گۆپکـەی زەکـەری نێرینـەو، سـەری میتکەی مێیینەوەیە[١].

شەرعناسان سێ ڕایان لەسەر خەتەنە هەبووە هەیە:

١- ئەوانەی گوتویانە: لەسەر نێرینەو مێیینە فەرزە.

٢- ئەوانەی گوتویانە: بۆ نێرینەو مێیینە سوننەتە.

٣- ئەوانەی گوتویانە: لەسەر نێرینە فەرزەو، بۆ مێیینە پەسەندە..

ئیبنو قودامەی مەقدیسی، کە حەنبەلیە دەڵێ: خەتەنە کردن لەسەر پیاوان فەرزە، لەسەر ژنان فەرز نیە، هەر جێ ڕێزێکە بۆیان، ئەمەش ڕای زۆرینەی ئەهلی عیلمە[٢]..

ئیمام نەوەوی دەڵێ: ڕای ڕاست ئەوەیـە، کـە ئیمـام شـافیعی، فـەتوای لەسەر داوە، جمهوری شەرعناسان گوتویانە، کە لەسەر پیاو ژن فەرزە[٣]..

ئـەوەی گەیشـتوینێ ئەوەیـە، والله اعلم، کـە تـەنها خەتەنـە کردنـی نێرینە فەرزە:

١- چونکە دروشمێکی ناسـینەوەی موسـوڵمانانە، کە لەسـەر سـوننەتی سـەیدنا ئیبراهیمـی بـاپیرەی خۆیـان دەڕۆن، کـە لـە دیـان و جولەکـەو،

---

[١] ابن القيم : تحفة الودود (ل ١٠٦ و ٣٠٢)، النوي: المجموع ( ٣١٠/١ )..
[٢] ابن قدامة: المغني (٨٥/١ )
[٣] النوي: المجموع (٣٠١/١)

شوێنکەوتوی دینەکانی تریان جویٚ دەکاتـەوە.. لـە فـەرمودەی سـەحیحدا، لە ئەبو هورەیرەوە، خوا لێی ڕازی بێت هاتوە، کە (إختـتـنَ ابـراهيمُ خليـلُ الـرحمنِ بَعْـدَ مَـا أتـتْ عليـه ثمـانونَ سـنةً)[1] واتـە: ئیبراهیمـی دۆسـتی خـوا، تەمەنی بو بو بە هەشتا ساڵ، کە خەتەنە کرا.. خوای گەورەش فـەرمانی بە پێغەمبـەری پێشـەوامان صلـى الله عليـه وسلم کـردوە، کـە شـوێن پێـی سـەیدنا ئیـبراهیم علیـه السلام هـەلگرێت، وەك دەفـەرموێ: ﴿ ثُمَّ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ أَنِ ٱتَّبِعۡ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗا﴾ النحـل/ ١٢٣ واتـە: پاشـان وەحیمـان بـۆ تـۆ نارد، کە بە هەقخوازی شوێن میللەتی ئیبراهیم بکەوە..

٢ـ کابرایەك هاتە خزمـەت پێغەمبـەری خـوا، صلـى الله علیـه وسـلم و، موسوڵمان بو، پێی فـەرمو: (ألْـقِ عَنـكَ شَعْـرَ الكفـرِ وَاختـتـنْ)[2] واتـە: مـوی کوفر لەخۆت بکەرەوەو، خۆت خەتەنە کە..

٣ـ لێکردنەوەی پارچەیەك لە جەستە حەرامە، ئەوی حەڵاڵیشی دەکات دەبێت لە حوکمی فەرزدا بێت..

مەزهـەبی ئیمـام مالیـك و، شـافیعی و، ئەحمـەد ئاوایـە، بـەڵام ئیمـام مالیـك توندوتیـژ تـرە، تەنانـەت ئـەو گوتویـەتی، هـەر پیاوێـك خەتەنـە

---

[1] بوخاری (٦٢٩٨)، موسلیم (٣٧٠).

[2] ئـەبو داود (٣٥٦) و البـەیهیقی (١٧٢/١) بـەڵام کـەمال السسـەید سـالم لـە صـحیح فقـە السـنة(٩٩/١) دا دەڵـێ: لـە سـەنەدەکەیاندا دوو کەسـی نەناسـی تێدایـە و، ئاڵقەیـەکی سەنەدەکەش پساوە، بۆیە ئیمامان نەوەوی و شەوکانی ڕەحمـەتیان لـێ بێت، بـە زەعیفیـان داناوە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی بە هۆی ریوایاتی تریەوە لە سەحیحی ئەبو داودا بـە (حەسەن)ی داناوە، هەروەها لە کتێبی إرواء الغليل) ٧٩) وەکەشیدا بە حەسەن هێناوێتیەوە.

نەکرابێت، ئیمامەتی نوێژ کردنیشی جائیز نیـەو، بـە شاهێدیش ناشـێت، بۆیە مالیکیەکان دەڵێن: هەر کەس نەیکات گوناهبار دەبێت[١]..

## خەتەنەکردنی کچان:

خەتەنە کردنی مێیینە کارێکی شیاوە، واتـە حـەرام نیـە، ئـەگینا، نـە فـەرزەو، نـە سـوننەت! چونکە، کـە لـە فـەرمودەی سـەحیحدا هـاتوە، کـە پێغەمبـەر صـلی الله علیـە وسـلم فەرمویـەتی: (إذا الْتِقَـى الخِتانَـانِ وَجَـبَ الغَسْلُ)[٢] واتە: ئەگەر شوێنی خەتـەنـە کـردن، بـەر یـەکتری کـەوتن، غوسـڵ دەرکردن فەرز دەبێت..

ئەو فەرمودانەی تر، کە داوای خەتەنە کردنی کچان دەکەن، زەعیفن و حوکمی شەرعیان پێ دەرناکرێـت، لەوانـە فەرمودەکەی ئـوم عەتییـە، کـە دەڵێ: ئافرەتێك لە مەدینە هەبو، کچانی خەتەنە دەکرد، پێغەمبـەر صـلی الله علیه وسلم پێی فـەرمو: (لا تنهِكِي، فإنَّ ذلكَ أحظى للمرأةِ وأحبُّ الى البَعْلِ)[٣] واتە: زۆری لێ نەبڕی، چونکە هەبونی ئـەوە بـۆ ئـافرەت خۆشـترە و، مێـردیش پێـی خۆشـە. لـە ریوایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: (إذا خَفَضْتِ

---

[١] ابن القيم: تحفة الودود / ل ١١٣.

[٢] ئیبنو ماجە (٦١١) سەحیحە، ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایە، کە دەڵێ: (وَمَسَّ الْخِتانُ الْخِتانَ فقَدْ وَجَبَ الْغَسْلُ). واتە ئەگەر شوێنی خەتەنە کردنی پیاوەکە بەر شوێنی خەتەنەکردنی ئافرەتەکە، کەوت غوسڵ کردنیان واجب دەبێت.. ئەم جێ خەتەنە کراوەش لای عەرەبەکانی سەردەمی پێغەمبەر، صلی الله علیه وسلم زانراو بوە، کە گۆپگەی زەکەری پیاو و میتکەی ئافرەت بوە.. ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە خەتەنەکردنی کچان باو بوە..

[٣] ـ کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة(٩٩/١) دا دەڵێ: ئەبو داود گێڕاویەتیەوە (٥٢٧١) و بە زەعیفیشی داناوە..

فأشِمِّي لا تنْهِكِي ؛ فإنَّ ذلكَ أنْظَرُ للوَجْهِ وأحْظى عندَ الزوجِ)[١] واتـه: ئەگـەر بڕیت، زۆری لێ مەگرە، چونكە مانەوەی مایەی ڕوگەشیی ژنـەو، خۆشیی مێردەكەیە..

ئـەو فەرمودەشـیان، كـە هەنـدێك لـە شەرعناسـی مەزهەبـەكان، بـە تایبەتی شافیعی، ئیعتیمادیان، كردوّتە سەر، كە دەفەرموێ: (الخِتـانُ سُـنّةٌ للرِّجَالِ مَكْرُمَةٌ للنّساءِ) واتە خەتەنە كردن بۆ پیـاوان سوننەتەو، ڕێزیشـە (پەسەندیشـە) بـۆ ژنـان، كـە ئیمـام ئەحمـەد گێڕاوێتیـەوە، فـەرمودەێكی زەعیفـەو نابێتـە بەلگـە.. گـەر سـەحیح بوایـە، دەبـوە فەرمایشتی بنـبڕی موناقەشەو، زۆر لەسەر چونی نەدەهێشت..

لـە ئـەنجامی ئـەم توێژینەوەیـەوە، بۆمـان دەردەكـەوێت، كـە حـوكمی شـەرعی خەتەنـە كـردن، بـۆ ژن و پیـاو وەكـو یـەك نیـە، خەتەنـە كـردن لەسەر پیاوان فەرزەو، بۆ ئافرەتان هیچ پابەندیەك، نـە بـە فـەرز، نـە بـە سوننەت پێویست ناكات.. ئەو بۆچونەی شێخ ئیبنو عوسێمین، رحمه الله،

---

[١] ئەبو داود لە (السنن ٣٦٨/٤ و ٥٢٧١) گێڕاوێتیەوە، لەویشەوە البەیهیقی لـە (السـنن الكبـرى ٣٢٤/٨ ) و ئیبنو عەدی لە (الكامل ٢١٧/٦) والبەیهیقی هەر لەوەو لە (شـعب الایمـان ٣٩٦/٦ و ٨٦٤٥) و دیسان هـەر البـەیهیقی لـە (السـنن الكبـرى ٨٣٢٤) گێڕاویانەتـەوە، هەموشـیان بـە زەعیفیان داناوە.. خەتیبی بەغدادی دەرهەقی دەڵێ: مونكەرە، بڕوانـە (التـاریخ ٣٢٧/٥) و (جامع أحكام النساء ١٩/١).

بە فەزڵی خوای گەورە بۆم لوا، كە سەیری ریوایەتی ئەنەسی كوڕی مالیك و، عەلی كوڕی ئەبو تالیب و، ئوم عەتییەو، ئیبنو عومەر لە زیاتر لە بیست سەرچاوەی حـەدیس بكـەم و، بگەڕێمەوە سەر رەنجی دەیان توێژەرەوەی بـەڕێزی، وەكو بوخـاری و موسـلیم و ئەحمـەدو ئـەبو زەرعـە (كـە هـەر یەكـەیان بـڕی شـەش سـەد هـەزار حەدیسـیان لەبـەر بـوە)، یـان توێژەرەوەی گەورەی وەكو شەوكانی و ئەلبانی، لە هەر هەمویان ئەوەم بۆ رون دەبۆوە، كە حەدیسەكان زەعیفن و، حوكمی شەرعیان پێ فەرز ناكرێت، هەر وەكو، شـێخی ئـەلبانی لـە (سلسلة الاحادیث الصحیحة ٧٢٢) دا فەرمویەتی. سوپاس بۆ خوای گەورە لەسەر ڕێنمایی..

کە لە گەورە شەرعناسانی حیجاز بو، ڕاستەو زیاتر جێبایەخ نەبونی خەتەنەی کچان، لە ئیسلامدا دەخاتە ڕو، کە دەڵێ: خەتەنە کردنی پیاوان، بەرژەوەندی پیاوەکانی تێدایە، چونکە بە نەبڕینی ئەو پێستەی سەر گۆپکەی زەکەریان، مەرجێکی نوێژ نایاتە دی، کە بریتیە لە پاکژیی ئەندامانی لەش، چونکە لە کاتی هەبونی ئەو پێستەدا، میزی تێدا کۆدەبێتەوە، بەڵام بۆ ئافرەتان وا نیە[١]..

دیسان لە توێژینەوەی وردی ئەم مەسەلەیەوە، ئەوەم بۆ دەرکەوت، کە وەکو خو نەریتێکی عەرەبەکانی پێش ئیسلام باو بوە، بەڵام پێغەمبەر، صلى الله عليه و سلم، بە شێوەیەکی زۆر دانایانە، وەسف و چارەسەری ئەو دیاردەیەی ئاوا کردوە، ئەگەر پێی ڕەوا بوایە، زیاتری جەخت لێ دەکردەوە، چونکە خۆ ئەوە مەسەلەیەکە، هەمو ماڵە سەحابەیەك ڕووەو ڕوی دەبونەوە، گەر فەرز، یان سوننەتی موئەککەدە بوایە، حەتمەن ڕیوایاتی زۆری دەبو..

ئەوەش بخەینەوە یاد، کە شێوەی خەتەنە کردنی فیرعەونی، زۆر خەتەر بوە، کە تا ئەو کاتانەو دواتریش، لە ناو غەیرە موسوڵمانەکاندا باو بوە، کە بریتیە لە بڕینی هەمو میتکەکە! بە داخەوە ئەم نەریتە جاهیلییە ئێستاش لە زۆر شوێنی ئەفریقادا هەیە! بۆیە کەناڵی سی ئێن ئێنی ئەمریکایی، لەسەر موسوڵمانان و دینەکەیان کردیە پەڵەیەکی گەورە، کە واش نیە، لە کاتێکدا زیاتر لە شەش سەد ملیۆن موسوڵمان حەنەفین هەر نازانن خەتەنەکردنی کچان واتە چی..

---

[١] ابن عثيمين: الشرح الممتع (١/١٣٤).

داواشم لە موسوڵمانان، بە تایبەتی ماموٚستایانی ئیسلام و، فـەقێكانی ئەوەیـە، كـە بـە ڕاسـتی ئیسـلامەكەوە پابەنـد بـن و، ئـەم توێژینەوەیـە ڕەچاوكەن.. خوای گەورەش هەمومان سەركەوتو بكات.. ئامین..

★ ★ ★

# ڕیش هێشتنەوە

## حوكمی ڕیش هێشتنەوە:

ڕیش هێشتنەوە، یـان ردێـن بەردانـەوە، فـەڕزە، چـونكە ئـەو بەڵگانـەی لەسەری هەن، بە واجبی دەناسێنن، لەوانە:

**یەكـەم:** پێغەمبەری پێشەوا، صلی الله علیه وسلم، فەرمانی بە پیـاوان داوە، كـە ڕیـش بهێڵنــەوەو، سمێڵیـان كـورت كەنـەوە، ئەمـەش فەرمانـەو، فـەرمانیش واجـب بونـە، ئەگـەر لـەفزێك هـاوڕێی فەرمانەكـە نـەبو، لـە واجبێتی بخات بە فەرزی دەیهێڵێتــەوە، فەرمانـەكانی پێغەمبـەری خـواش، صـلی الله علیـه وسـلم، كـە لەسـەر ڕیـش هێشـتنەوەن، هـیچ لـەفزێك، یـان مانایەكی تریان لێ نافامرێتەوە، كە بە فەرمانی نەمابن.. وەكو:

١ ـ ( خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ وَفِّرُوا اللِّحَى وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ)[١] واتە: پێچـەوانەی موشریكان بن، ڕیش بهێڵنەوەو، سمێڵ كورت كەنەوە..

---

[١] بوخاری (٥٨٩٢)، موسلیم (٢٥٩).

هەروەها: (جُزُّوا الشَّوَارِبَ وَأَرْخُوا اللِّحَى خَالِفُوا الْمَجُوسَ )[١] واتە: سمێڵ کورت کەنەوەو ڕیش بەردەنەوە، پێچەوانەی ڕەفتاری مەجوسیەکان بکەن..

٢ـ ئەو دوو فەرمودەو، ئەوانی تری ئەم باسە، ئەوە دەسەلمێنن، کە ریش تاشین شوبهاندنە بەکافران.

٣- ڕیش تاشین، لە گۆڕینی خەڵقی خوایەو، گوێڕایەڵی کردنی شەیتان و، جێبەجێ کردنی فەرمانی ئەوە، ئەو فەرمانەی، کە وەکو بەڵێن بە خوای کردگاریدا، کە وتی: ﴿وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ﴾ النساء/١١٩ واتە: فەرمانیان پێدەکەم، تا خەڵقی خوا بگۆڕن..

٤ ـ ڕیش تاشین، لێچواندنی ڕوی پیاوە، بە ڕوی ئافرەتان، پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم، لەعنەتی کردوە (دوعای دورخستنەوە لە بەزەیی خوای گەورە) لەو پیاوانەی خۆیان بە ژنان دەچوێنن[٢]..

لەبەر ئەم بەڵگانەیە، کە ئیمام ئیبنوتەیمییە دەڵێ: ڕیش تاشین حەرامە، ئیبنو حەزمیش کۆڕا (ئیجماع)ی شەرعناسانی نەقڵ کردوە، کە هێشتنەوەی فەرزەو تاشینی حەرامە[٣] ..

## ئایا دەشێت ڕیش لە قەبزە زیاتری ببڕێت ؟!

هەندێك لە شەرعناسان ڕایان وایە، کە ئەگەر کابرایەکی ڕیشدار، ڕیشی خۆی بە قولەمشتی گرت، چی لە خوارەوە زیادە بو، بۆی هەیە

---

[١] موسلیم (٢٦٠).

[٢] بوخاری (٥٨٨٥)، ترمزي (٢٩٣٥).

[٣] علاء الدين البعلي: الاختيارات الفقهية (ل ١٠)، ابن مفلح: الفروع (١/٢٩١)، ابن عابدين: رد المحتار (٢/١١٦)..

بیبڕێت.. ئەمەیە، کە پێی دەوترێت قەبزە... بەڵگەشیان ئەوەیە، کە ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، لە کاتی حەجدا، یان عەمرەیدا، ڕیشی خۆی گرت و هەرچیەکی لە قەبزە زیاتر بوبڕی[١].. ئەو پۆلە شەرعناسانەی ئەمە ڕایانە، دەڵێن، ئەوی فەرمودەی (ڕیش بهێڵنەوە)ەکەی ڕیوایەت کردوە، هەر ئیبنو عومەرخۆیەتی، کەوابو جەنابیان شەرعناسترن بەوەی ریوایەتیان کردوە... بەڵام ئەمە لای شەرعناسانی دیکە، نەبۆتە بەڵگەی بەهێز، چونکە:

١ ـ ئەمەی ئیبنو عومەر کردویّتی، بە هۆی کۆتایی هێنانی ئیحرامی حەج، یان عەمرەکەیەوەیەتی، ئەمەش بەلای ئەوانەوە جائیز بوە..

٢ ـ ئەم ڕەفتارەی ئیبنو عومەر لێکدانەوەو جێبەجێ کردنی ئایەتەکەی حەجە، کە دەفەرموێ: ﴿مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمۡ وَمُقَصِّرِينَ﴾ الفتح/ ٢٧ واتە: کاتێك دەچنە حەج، سەرتان تاشیوەو، ڕیشتان کورتکردۆتەوە.. ئەمەش لە خواپەرستیەکدایە، کە بەلای ئەو شەرعناسانەوە جائیزە[٢]..

٣ ـ ئەگەر یاوەرێك بە پێچەوانەی ئەوەی، ڕیوایەتی کردوە ڕەفتاری کرد، حوکمی شەرعی لە ڕیوایەتەکەیەوە وەردەگیرێت، نەك لە تێگەیشتنی، یان لە ڕەفتاریەوە، چونکە وەرگرتنی حوکمی شەرعی ئەوەیە، کە لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم وەرگیرا بێت..

---

[١] بوخاری (٥٨٩٢)، موسلیم (٢٥٩).
[٢] بڕوانە: شرح الكرماني على البخاري (١١١/٢١).

لــەم توێژینــەوە دەردەكــەوێت، كــە هێشــتنەوەی ڕیــش بــۆ پیــاوی موسـولْمان فـەرزەو، تاشـینی حەرامـە[1]، پێویسـتە پیـاوی موسـولْمان ڕیشـی بەرداتەوە، چونكە فـەرمودەكانی پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم لەم بارەوە، هەموی فەرمانن وەكو: (أعفوا.. ارخـوا.. وفـروا.. أوفـوا..) ئەمـەش ڕای زۆرینەی شەرعناسانە.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

١ـ زانایان دەربارەی ڕیش هێشتنەوە سێ ڕایان هەیە:
١ـ ڕایەك دەڵێ: ڕیش هێشتنەوە فەرزە، كە حەرامە تاشینی.
٢ـ ڕای دووەم دەڵێ: ڕیش هێشتنەوە سوننەتە، كە تاشینی مەكروهو ناپەسندە.
٣ـ ڕای سێیەم: ڕیش هێشتنەوە، ڕێپێدراوە و موباحە.
لە وانەی دەڵێن: سوننەت (ندب)ە، ئەحمەدی كوڕی حەنبەل و شەوكانی و نەوەویە.
هەروەها لە هاوچەرخانیش، كە گوتویەتی: ڕیش هێشتنەوە سوننەتە. دكتۆر یوسف قەرزاوییە، ئەوزانایانەش، كە پێی موباحە قازی ئەبو بەكر ئبنولعەرەبی و قورتوبیە.
ئەوانەش، كە دەڵێن: فەرزە، ئیبن حەزم و ئیبن تەیمییەیە.
جا ئەمە مەسەلەیەكی جیاڕاییە لە نێوان زانایان، موسڵمانا بۆی هەیە كامە ڕای بەلاوە پەسندە و قەناعەتی پێی هەیە، ئەوەیان وەربگرێ و، نەكرێتە گیروگرفت و كێشەو موجادەلەو دڵ ڕەنجاندنی یەكتری.
ئەوانەش دەڵێن: چوارشەرعناسەكە: مالك ئەبو حەنیفە و شافعی و ئەحمەد، لە سەر فەرزێتی ڕیش هێشتنەوە كۆڕان ئیجماعیان لە سەر هەیە، ئەمە وانیە و خەیاڵ و تەحریفە، ئەوان كوڕانین، یان ڕاستر بڵێن: هیچ یەكێكیان بە ڕەهایی نەیگوتوە فەرزە.
لە كتێبە فیقهیەكانیشدا شتی وا نەبینراوە، باشترین بەڵگەش لە سەر ئەمە ئەوەیە، كە قوتابیەكانیان وەك: نەوەوی و ئیبن قودامە و ئیبن هوممام و شەوكانی و قازی عیاز و زەرقانی و كەسانی دیكەش نەیانگوتوە فەرزە. هەركەسێكیش بڵێ: شافعی، یان ئەحمەدوكەسانی دیكە وایان گوتوەپێویستە بەڵگەی قسەكەی بسەلمێنێ، تا توشی توبەتباری وقسە هەڵبەستن نەبێت، خوا پەنامان بدات.
كەواتە، دەركەوت ڕیش هێشتنەوە فەرز نیەو تاشینی حەڕام نیە.
بۆ زیاتر شارەزابون لەم بابەتە بڕوانە: كتێبی: (الخلاص واختلاف الناس) محمد الشویکی ـ القدس ـ ١٤٠٨ـ ١٩٨٨.

(نوسینگەی تەفسیر)

# ســیواك

**سیواك:** كە هەندێك كورد پێی دەڵێ: سیواوك، لە كرداری (سَاكَ) دەوە هاتوە بە مانای لێ خشاند. لە روی زاراوەییەوە بریتیە لە: هێنان و بردنی چیلكەیەك یان هاوشێوەی بەسەر دانەكاندا بۆ پاك راگرتنی، نەبادا زەردایی لێ بنیشێت[١].. عەرەبەكان لە پێش ئیسلامیشەوە داری ئەراكیان بۆ سیواك كردن بەكار دەهێنا كە ئێستا سەلمێنراوە كە نەخۆشیەكانی كلۆری دان ناهێڵێت و پارێزگاری مینای سەر ددانەكان دەكات و پوك لە ئاوسان و هەو كردن دەپارێزێت،، لە لایەكی ترەوە لەبەر ئەوەی شتێكەو، دەكەوێتە ناو دەم و سەر زمان، مێشك ئاراستە دەداتە زمان، كە لیك و هۆرمۆنی تر برێژێت، بەمەش بەردەوام سەر دانەكان تەڕ دەمێننەوە ، ئاشكراشە، كە وشكبونی ددان، هۆكاری سەرەكی ڕزین و هەڵوەرینێتی.. ئەگەر كەسێك داری ئەراكی دەست نەكەوت، دەشێت دارێكی تر بكاتە سیواك، یان هەر فڵچەیەك بەكار بهێنێت، ئەگەر هەر نەبو، پەنجەی خۆی..

سـیواك كـردن لـە هـەمو كاتـەكانی شـەوڕۆژدا، شـتێكی باشـە، چـونكە پێغەمبـەری خـوا، صـلى اللە علیـە وسـلم لـە وەسـفیدا دەیفـەرمو: (السُّواكُ مُطَهِّرَةٌ لِلْفَـمِ، مُرْضَـاةٌ لِلـرَّبِّ)[٢] واتـە: سـیواك پاكژكـەرەوەی دەمـەو، مایـەی ڕەزامەندی خوای گەورەیە..

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار ١٠٢/١.

[٢] نەسائی (٥٠/١). ئەحمەد (٤٧/٦، ٦٢) پلەی سەحیحە: صحيح فقه السنة (١٠٠/١).

**لە هەندێك كاتدا زیاتر تەئكید لە بەكارهێنانی سیواك كراوەتەوە، وەكو:**

١ . **كاتی دەستنوێژگرتن:** لەبەر فەرمودەكەی لای ئەبوهورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم، فەرمویەتی: (لَوْلَا أنْ أشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأمَرْتهُمْ بالسِّوَاكِ مَعَ الْوُضُوءِ)[١] واتە: ئەگەر لەسەر ئوممەتەكەم سەخت نەبوایە، فەرمانم پێ دەدان، كە سیواك لە كاتی هەموو دەستنوێژێكدا، بەكار بهێنن..

٢ . **كاتی نوێژكردن:** لەبەر ئەو فەرمودەیەی تری لای ئەبوهورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم ،دەفەرموێ: (لَوْلَا أنْ أشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأمَرْتهُمْ بالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ)[٢] واتە: ئەگەر سەخت نەبوایە لەسەر ئوممەتەكەم، فەرمانم پێ دەدان، كە سیواك لە كاتی هەموو نوێژێكدا، بەكار بهێنن..

٣ . **كاتی قورئان خوێندن:** لەبەر ئەو فەرمودەیەی لای سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیبە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم، فەرمانی پێكردبوین، كە سیواك بەكار بهێنین، چونكە: (إنَّ الْعَبْدَ إذا قَامَ يُصَلِّي أتاهُ مَلَكٌ فقَامَ خَلْفَهُ يَسْتمِعُ الْقُرْآنَ وَيَدْنُو، فَلَا يَزَالُ يَسْتمِعُ وَيَدْنُو حَتَّى يَضَعَ فَاهُ

---

[١] ئیمامی ئەحمەد، لە (صحیح الجامع) دایەو ژمارە (٥٣١٦) یە.
[٢] بوخاری (٦٨١٣)، موسلیم (٢٥٢).

عَلَى فِيهِ، فَلَا يَقْرَأُ آيَةً إِلَّا كَانَتْ فِي جَوفِ الْمَلَكِ)[١] واتە: لەو کاتەی بەندەیەکی خوا بۆ نوێژ هەڵدەستێت، فریشتەیەك دێتە پشتیەوەو، گوێ لە قورئانەکە دەگرێت و، زیاتر لێی نزیك دەبێتەوە، ئیتر هەر وا گوێ دەگرێت و، نزیکتر دەبێتەوە، تا دەمی دەخاتە سەر دەمی ئەو، ئیتر ئەم هەر ئایەتێك بخوێنێتەوە، دەچێتە بۆشایی سینەی فریشتەکەوە.

**٤ . کاتی چونە ماڵەوە:** چونکە میقدامی کوڕی شورەیح، خوا لێیان ڕازی بێت، لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە، دەڵێ: لە عائیشەخانم پرسی، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، کە دەهاتەوە ماڵەوە، بە چی دەستی بە ڕەفتاری خۆی دەکرد؟! گوتی: بە سیواك کردن[٢]..

**٥ . کاتی شەونوێژ:** سەیدنا حوزەیفە، خوا لێی ڕازی بێت، گوتی: (كَانَ إِذَا قَامَ لِلتَّهَجُّدِ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، کە بۆ شەونوێژ هەڵدەستا، سیواکی بە دەم و ددانیدا دەهێنا..

**٦ . بێگومان کاتی ناخۆشی تامی دەم و کاتی زیادبونی زەردایی سەر ددانەکان** و پێش تێکەڵاوبونی خەڵکی لە ڕۆژانی هەینی و بۆنەکان.

---

[١] بەیهیقی (٣٨/١) ئەلبانی لە سلسلة الاحاديث الصحيحة ژمارە (١٢١٣) بە سەحیحی داناوە.
[٢] خاوەن سوحاحی ستتە گێڕاویانەتەوە، جگە لە بوخاری و ترمزی..
[٣] بوخاری (٢٤٦)، موسلیم (٢٥٥).

ئیمام ئیبنولقەییم، رحمه الله دەڵـێ: سـیواك: دەم بـۆن خـۆش دەكـات، گەدە دەحەوێنێتـەوە، دەنگ ساف دەكات، یارمـەتی هـەرس كردنـی خـۆراك دەدات، دەزولەكانی دەنگ پاك دەكاتەوە، چالاكی قورئان خوێندن و زیكرو نوێـژەكان زیـاتر دەكـات، جـێ سەرسـامیی فریشـتەیە، مایـەی زیـادبونی چاكەیە، لەسەر هەموشیانەوە، جێی ڕەزامەندی خوای گەورەیە..

## چۆنیەتی بەكارهێنانی:

١ـ سیواكەكە، پێش و پاش بەكارهێنانی بشۆ.

٢ـ بـەیانیان بەشـە بەكارهاتوەكـەی سـەرەوەی، ببڕەو لایـدەو، بەشـێكی نـوێ (سـانتیمەترێك زیـاتر بێـت) بـەكار بهێنـە، بـەوەی، كـە توێكڵەكـەی سەروەی لا ببەیت.

٣ ـ لـە راسـتەوە بـۆ چـەپ، هـەروەها لـە خـوارەوە بـۆ سـەرەوە، بەسـەر ددانەكانتیدا بهێنە.

٤ ـ لە كۆتا بەكارهێناندا بـە زمانتیـدا بهێنـە، چونكە ٧٥٪ ی بـۆنی دەم لە زمانەوە دێت، نەك لە ددان و بۆشایی گەرو..

٥ ـ جارێكی تری، پاش بەكارهێنان بشۆرەوە..

★ ★ ★

## سوننەتە سروشتیەکان و ماوەیان

### ئایا نینـۆك کـردن و سمێڵ کـورت کردنـەوەو مـوی بـن بـاڵ هەڵکێشـان و بەرتاشـین پەیوەنـدییان بـە کاتـەوە هەیـە؟! ئایـا کاتیان بۆ دیاری کراوە کە دەبێت لەو ماوەیەدا بکرێن؟!

وەڵام: کردنـی ئەمانە بـە پلـەی سـەرەکی، ئیعتیمـاد دەکاتـە سـەر رادەی پێویستی ئەو کەسـە، بـە کردنیـان، هەیـە توکنـەو، پێویسـت دەکـات زو زو مـوی بکـات، هەیـە نەشـونمای زۆرتـرەو، نینـۆکی زوتـر زیـاد دەبێتـەوەو، دەبێت بیانکات.. بەڵام ئەوە بزانرێت، کە نابێـت هـیچ یـەکێك لەمانـە، لـە چل رۆژ زیاتر بخایەنێت.. چـونکە ئەنەسـی کـوڕی مالیـك، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، کـە بـۆ کـورت کردنـەوەی سمێـڵ و، نینـۆك کـردن و، هەڵکێشـانی مـوی بـن بـاڵ و، بـەرکردن، پێغەمبـەری خـوا صـلى اللہ علیـە وسلم، ڕێی نەداوە لە چل رۆژ زیاتر تێپەڕن..

★ ★ ★

# باسی شەشەم

# دەستنوێژ

ـ گەورەیی دەستنوێژ. ـ كورتەی چۆنیەتی دەستنوێژ.
ـ نییەت مەرجی دەستنوێژ ـ ئەركانەكانی دەستنوێژ.
ـ سوننەتەكانی دەستنوێژ. ـ دەستنوێژ شكان.
ـ هەندێك باسی تری دەستنوێژ:
ـ دەستنوێژو دەستدان لە عەورەت، لە دەرچەی كۆم .
ـ لەوانەی دەستنوێژ ناشكێنن. ـ دەستنوێژی ژن و مێرد.
ـ خوێن بەربون و دەستنوێژ. ـ رشانەوەو دەستنوێژ ؟
ـ قاقای پێكەنین و دەستنوێژ.
ـ دەستنوێژ بۆ هەڵگرتنی جەنازەی مردو.
ـ دەستنوێژ بۆ هەمو نوێژێك.
ـ ئەو حاڵەتانەی باشترە دەستنوێژ هەبێت.
ـ دەستنوێژ بۆ تەواف كەعبە.
ـ دەستنوێژ بۆ قورئان خوێندن.

# باسی پێنجەم

## دەستنوێژ

**پێناسـەی:** دەسـتنوێژ لـە کوردیـدا، وەکـو زاراوەیـەك بەرامبـەر بـە، (الوضوء)ی عـەرەبی دانـراوە، کـە ئاماژەی تێدایـە بـۆ شوشـتنی دەست و، ئەندامـە دیـاری کراوەکـانی تـری لـەش، وەك پێشـەکی نوێـژ.. بـەڵام ئەسڵەکەی لە زمانەوانی عەرەبیدا، لە چاوگی (الوَضاءَة)ەوە هاتوە، کە بە مانای پاکوخاوێنی و، تەڕو پاراوییە. (الوُضوء) بـە هـەبونی بـۆر (ضَمَّة)، لەسەر واوەکەی، بە مانای کرداری دەستنوێژ گرتنەکەیە، بە هەبونی سەر (فَتحَة) لەسـەر واوەکـەی (الوَضـوء)، مانـای ئـەو ئـاوە دەگـەێنێت، کـە دەستنوێژەکەی پێ دەگیرێت[1]..

لـە ڕوی زاراوەییشـەوە، بریتیـە لـە بـەکارهێنانی ئـاو، بـۆ هەنـدێك ئەنـدامی لـەش (دەسـت و دەموچـاو سـەرو پـێ)، تـا ڕێـی نوێـژکردن و، خواپەرستنی تری پێ بکرێتەوە..

دەسـتنوێژ گـرتن ڕەفتـارێکی شـەرعیە، چـونکە بەڵگـەی لـە قورئـان و سوننەت و، کۆڕای شەرعناساندا هەیە:

ـ خوای گەورە لە قورئاندا دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِ﴾ المائدة/٦ واتە: ئەی ئـەو کەسانەی باوەڕتـان هێنـاوە، ئەگەر بـۆ نوێـژ هەسـتان، بـا دەموچـاو دەسـتان، تـا ئانیشـك شوشـتبێت و، مەسـحی

---

[1] الفيروزآبادي: القاموس (٣٣/١)، الرازي: مختار الصحاح (٥٧٥)، المجموع (٣٥٥/١).

سەرتان کردبێت و، پێیەکانیشتان، تا قولەپێ شوشتبێت..

ـ وەکو سوننەتیش: فەرمودەی زۆر هەیە، کە گرتنی دەستنوێژ بۆ نوێژ کردن، بە فەرز دەناسێنن، وەکو:

١ ـ ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (لا تقْبَلُ صَلاةُ أحَدِكُمْ إذا أحْدَثَ وَلَمْ يَتوَضَّأ)[1] واتە: نوێژی هیچ کەسێکتان قبوڵ نابێت، ئەگەر دەستنوێژی شکابێت و، نەیگرتبێتەوە..

٢ ـ ئیبنوعومەر خوالێیان ڕازی بێت، دەڵێ: گوێم لێبو پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، دەیفەرمو: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةً بغَيرِ طُهُورٍ)[2] واتە: خوای گەورە، نوێژ لە هیچتان، بەبێ دەستنوێژ قبوڵ ناکات..

٣ ـ ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرمویەتی: (إنّمَا أُمِرْتُ بالوُضُوءِ إذا قُمْتُ الَى الصَّلَاةِ)[3] واتە: فەرمانی ئەوەم پێکراوە، کە هەستام بۆ نوێژ، دەبێت دەستنوێژم هەبێت..

٤ ـ ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (مِفْتَاحُ الصَّلَاة

---

[1] بوخاری (١٣٥)، موسلیم (٢٢٥).

[2] موسلیم (١/١٦٠ ژمارە ٢٢٤).

[3] ترمزی _ ١٨٤٨)، ئەبو داود (٣٧٦٠)، نەسائی (١/٧٣) بڕوانە: الالبانی: صحيح الجامع ژمارە (٢٣٣٣).

الطُّهُـورُ، وَتحْرِيمُهَـا التَّكْـبيرُ، وَتحْلِيلُهَـا التَّسْـلِيمُ)[١] واتـە: كلیلـی نوێـژ دەستنوێژە، سەرەتای حەرامبونی قسە تێیدا، تـەكبیری دەسـپێكیتی، ڕێدانەوە بە قسە، دوای سەلام دانەوەیەتی..

ـ ئەمما كۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان، ئەوە بەناوبانگە، كە شەرعناسان گوتویانە: نوێژ بە بێ دەستنوێژ نابێت، مەگەر كەسێك بە هیچ كلۆجێك، نەتوانێت بیگرێت، یان تەیەممومی بۆ نەكرێت[٢]..

## گەورەیی دەستنوێژ

**١ ـ دەستنوێژ نیوەی باوەڕە:** ئەبو مالیكی ئەشعەری، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (الطُّهُورُ شَطرُ الايمانِ) واتە: دەستنوێژ نیوەی باوەڕە..

**٢ ـ گوناحە گچكەكان ڕادەدات:**

٭ ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ أَوْ الْمُؤْمِنُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ نَظَرَ إِلَيْهَا بِعَيْنَيْهِ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ، وَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ بَطَشَتْهَا يَدَاهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ كُلُّ خَطِيئَةٍ مَشَتْهَا رِجْلَاهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ حَتَّى يَخْرُجَ نَقِيًّا مِنْ الذُّنُوبِ )[٣]

---

[١] الترمذي (١٨٤٨)، ابوداود (٦٠)، ابن ماجة (٢٧٥)، شێخی ئەلبانیش لە صحيح الجامع (٥٧٦١) بە سەحیحی داناوە.

[٢] ابن المنذر: الاوسط (١/١٠٧).

[٣] موسلیم (١/١٥١، ژمارە ٢٤٤) وئەوانی تریش.

واتە: کە موسوڵمانێك (یان ئیمانداریێك) دەستنوێژ دەگرێت، ئەو ساتەی دەموچاوی دەشوات، لەگەڵ دڵۆپە ئاوەکاندا (یان لەگەڵ کۆتا دڵۆپەدا)، ئەو گوناحانەی هەڵدەوەرێن، کە بە چاو ڕوی کردونی.. ئەو ساتەی دەستی دەشوات، لەگەڵ دڵۆپە ئاوەکاندا (یان لەگەڵ کۆتا دڵۆپەدا)، ئەو گوناحانەی هەڵدەوەرێن، کە بە دەستی کردونی، ئەو ساتەی پێیەکانی دەشوات، لەگەڵ دڵۆپە ئاوەکاندا (یان لەگەڵ کۆتا دڵۆپەدا) ئەو گوناحانەی هەڵدەوەرێن، کە بە پێ بۆیان چووە کردونی، ئاوا، تا لە گوناح پاك دەبێتەوە..

★ سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی دەشوشت، پاشان فەرموی: (مَنْ توَضَّأ هَكَذا غُفِرَ لَهُ مَا تقدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَكَانَتْ صَلَاتهُ وَمَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ نَافِلَةً)[1] واتە: هەر کەسێك ئاوا دەستنوێژ بشوات، لە گوناحی بەرو دوای دەبورێت، نوێژو چونە مزگەوتی، بۆ دبێتە سوننەت..

★- ئەم پاداشتە گەورەیە زیاتر دەچەسپێت، کە دوو ڕکات نوێژیشی لەگەڵدا بێت، وەکو لە فەرمودەیەکی تری سەیدنا عوسماندا هاتوە، خوا لێی ڕازی بێت، پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (مَنْ توَضَّأ نحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثمَّ قَامَ فرَكَعَ رَكْعَتيْنِ، لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تقدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)[2] واتە: هەر کەسێك وەك ئەم دەستنوێژەی

---

[1] موسلیم (٢٢٩) وئەوانی تریش.
[2] بوخاری (٦٤٣٣)، موسلیم (٢٢٦).

من بگرێت و، پاشان دوو ركات نوێژی بەدوادا بكات و، بەدوی قسەی نەفسی خۆیدا نەڕوات[١]، خوای گەورە لە گوناحەكانی پێشوی دەبورێت.

⋆ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يَنْزِعُهُ إِلَّا الصَّلَاةُ لَمْ تَزَلْ رِجْلُهُ الْيُسْرَى تَمْحُو عَنْهُ سَيِّئَةً وَتَكْتُبُ لَهُ الْيُمْنَى حَسَنَةً حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ)[٢] واتە: ئەگەر كەسێكتان دەستنوێژێكی ڕاست و دروستی گرت و، تەنها لەبەر خاتری خوا، بۆ نوێژ بەرەو مزگەوت كەوتە ڕێ، بە هەر هەنگاوێكی قاچی چەپی، گوناحێكی لێ هەڵدەوەرێت و، بە هەر هەنگاوێكی پێی ڕاستی، چاكەیەكی بۆ دەنوسرێت، تا دەگاتە ناو مزگەوتەكە..

⋆ سەیدنا عوسمانی كوڕی عەففان، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ)[٣] واتە: هەر كەسێك بە ڕاست ودروستی دەستنوێژ بگرێت، گوناحەكانی لە جەستەی دەچنە دەرێ، تا وای لێدێت لە بن نینۆكەكانیشیەوە، گوناح دەڕواتە دەرەوە..

**٣ . دەستنوێژ پلەوپایەی خاوەنەكەی بەرز دەكاتەوە:** ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم

---

[١] هۆش و گۆشی نەڕوات و نەكەوێتە زۆر بلێیی.

[٢] تەبەرانی گێڕاوێتیەوە و شێخی ئەلبانی لە (صحيح الجامع ژمارە ٤٥٤) دا بە سەحیحی داناوەو ئەسڵەكەی ڕیوایەتی ئەبوهورەیرەیە خوا لێی ڕازی بێت لە بوخاری وموسلیمدایە..

[٣] موسلیم (١٣٣/٣). ئەوانی تریش.

فەرموی: (أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَمْحُو اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَكَثْرَةُ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَذَلِكُمْ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمْ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمْ الرِّبَاطُ)[١] واتە: ئەرێ شتێكتان پێ ڕانەگەیێنم، كە گوناح دەسڕێتەوەو، پلەوپایە بەرز دەكاتەوە؟! وتیان: بەدی ئەی پێغەمبەری خوا، فەرموی: دەستنوێژ شوشتن لە كاتی نارەحەتیدا، زۆر هەنگاو هەڵهێنانەوەی چونە مزگەوت، دوای نوێژ كردن، چاوەڕوانی نوێژی داهاتو، ئا ئەوە سەنگەر نشینیە، ئا ئەوە سەنگەر نشینیە، ئا ئەوە سەنگەر نشینیە..

## ٤ . دەستنوێژ ڕێی چونە بەهەشتە:

٭ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بە بیلالی حەبەشی فەرمو: (يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَه فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْتُ عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ)[٢] واتە: ئەرێ بیلال، چ كردارێكت هەیە، كە لە هەمو كارەكانتدا، ئومێدی زیاترت بەو هەیە، چونكە لە بەهەشتدا لە پێش خۆمەوە، گوێم لە خشپەی نەعلەكانت بو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، كارێكی وام نیە ئەوەندەی ئومێدی پێوە ببەستمەوە، مەگەر ئەوەی، كە هەمو جارێك شەو بێت، یان ڕۆژ، كە دەستنوێژ دەشۆم، پاشان چەندم بۆ نوسرا بێت، نوێژی پێوە دەكەم..

---

[١] موسلیم (٢٥١).
[٢] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).

★عوقبەی كوڕی عامر، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: گوێم لێبو پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، دەیفەرمو: (مَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ يَتوَضَّأ فيُسْبِغ الْوُضوءَ ثمَّ يَقُومُ فيَرْكعُ رَكْعَتيْنِ يُقبلُ عَلَيْهمَا بقلْبِهِ وجْهِهِ إِلَّا وَجبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ )[1] واتە: هەر كەسێك بە ڕێكوپێكی دەستنوێژی گرت و، پاشان دوو ركات نوێژی كرد، كە دڵ و هۆشی لێیان بێت، بەهەشتی مسۆگەرە..

## ٥ . دەستنوێژ نیشانەی ناسینەوەی ئەم ئوممەتەیە: ئەبو

هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، چوە سەر گۆڕستانێك و فەرموی: (السَّلامُ عليكُم دارَ قَوم مُؤمنينَ، وإنَّا إنْ شاءَ اللهُ بِكُمْ عنْ قريبٍ لاحِقُونَ، وَدِدْتُ لَو أنَّا قدْ رَأينا إخوانَنا، قالوا: ألَسْنَا إخْوَانَكَ يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قالَ: أنْتم أصْحَابي، وَإخوانُنا الذينَ لَمْ يَأتوا بَعْدُ، فقَالُوا: كَيفَ تعْرِفُ مَنْ لَمْ يَأتِ بَعْدُ مِنْ أُمَّتِكَ يَا رسولَ اللهَ ؟ فقالَ: أرَأَيْتَ لَوْ أنَّ رَجُلاً لَهُ خَيلٌ غُرٌّ مُحَجَّلَةٌ بَينَ ظَهْرَي خَيلٍ دُهْمٍ بُهْمٍ ألَا يَعْرِفُ خَيْلَهُ قَالُوا بَلَى يا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: فَإنَّهُمْ يَأتُونَ غُرَّاً مُحَجَّلِينَ مِنْ الْوُضوءِ وأنَا فَرْطُهُمْ عَلَى الحَوضِ، ألَا لَيُذَادَنَّ رِجَالٌ عَنْ حَوضي كَمَا يُذَادُ الْبَعيرُ الضَّالُّ، أنَاديهم ألَا هَلُمَّ، فيُقَالُ إنَّهُمْ قدْ بَدَّلُوا بَعْدَكَ، فأقُولُ سُحْقَاً سُحْقَاً)[2] واتە: سڵاوی خواتان لێ بێت، ئەی خەڵكی موسوڵمانی ناوچە، ئێمەش ئەگەر خوا حەز كات، بەم نزیكانە پێتان دەگەین.. حەزم دەكرد براكانی خۆمانمان ببینیایە، پرسییان: ئەدی ئەی پێغەمبەری خوا، ئێمە برات

---

[1] موسلیم (٢٣٤) ، نەسائی (١/٨٠) و ئەوانی تریش، ئەلبانی لە (صحیح الجامع ژمارە ٦٠٦٢) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

[2] موسلیم (٢٤٩).

نین؟! فەرمووی: ئێوە یاوەرانی منن، برایانمان ئەوانەن، کە دوای ئێمە دێن، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا، جەنابت چۆن تاك تاکی ئوممەتەکەی خۆت، کە هێشتا نەهاتون دەناسیتەوە ؟! فەرمووی: باشە، ئەگەر کابرایەك ئەسپی قەشانی، لولاق سپی، لە ناو ئەسپی رەشدا هەبێت، نایانناسێتەوە ؟! وتیان: بەدی ئەی پێغەمبەری خوا، ئینجا فەرمووی: (شوێن کەوتوانی من، کە لە قیامەتدا دێنە پێش) ناوچەوان و دەست و بازویان، لە ئاسەواری دەستنوێژگرتنیان سپیە، من خۆم پێش ئەوان دەچمە سەر حەوزەکە، ئەوجا هەر وەکو، کە لە دنیادا حوشتری وێڵ ئاراستە دەکرێت، پیاوانێك دەبینرێن، هەوڵ دەدەن بێن و، رێنیشاندەری بکرێن و، تا بێنە سەر حەوزەکە، منیش بانگیان دەکەم: کورە بەرەو لای من وەرن، بەڵام رێیان لێ دەگیرێت، ئینجا دەوترێت: ئەوانە پاش جەنابت زۆر گۆڕان و، لە رێ دەرچون، منیش دەڵێم: دەی هەر با دور خرێنەوە، با دور خرێنەوە.

ئیمام نەوەی رەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: (الغُرَّة) قەشانی رەنگی موی سپیە، کە بە ناوچەوانی ئاژەڵەوەیە، (التحْجيل): سپێتی موەکانە، کە بە سێ لولاقی هەندێ ئەسپەوە دەبێت.. مەبەستی پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیه وسلم ئەوەیە، کە ئاسەواری دەستنوێژ، بۆ موسوڵمانانی ئوممەتەکەی، بۆتە نوری ناوچەوانیان، دەست و پێیشیان، نوریان لێ دەدرەوشێتەوە[١].

## ٦ . دەستنوێژ لە رۆژی قیامەتدا دەبێتە مایەی نورانێتی موسوڵمان:

ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (تَبْلُغُ الحِلْيَةُ مِنْ المؤمِنِينَ حَيْثُ يَبْلُغُ

---

[١] النووي: شرح مسلم (٣/١٠٠).

الوَضوءِ)[١] واتە: نوری دەموچاو دەستی موسوڵمان، دەگاتە ئەو شوێنانەی، كە ئاوی دەستنوێژی بەركەوتوە..

٧ . دەستنوێژ گرێ كوێرەی شەیتان دەكاتەوە: ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: ( يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأسِ أحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ كُلَّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ فَإِنْ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ)[٢] واتە: هەر یەكێكتان، كە دەخەوێت، شەیتان لە پشت سەریەوە، سێ گرێ دەدات، لەگەڵ هەر گرێیەكیاندا دەڵێت: بڕۆ ڕاكشێ، شەوێكی تولانیت بەسەردا بێت[٣]، ئەگەر كابرا خەبەری بۆوەو، زیكری خوای كرد، گرێیەكیان دەكرێتەوە، ئەگەر دەستنوێژی گرت، گرێیەكی تریشیان دەكرێتەوە، ئەگەر نوێژی كرد، ئەوا گرێی سێیەمیش دەكرێتەوە، ئیتر گورجوگۆڵ و دەرون ئاسودە دەبێت، ئەگەر نا، ئەوە ئیتر دەرون ئاڵۆزو، تەمبەڵ و تەوەزەل دەبێت..

★ ★ ★

[١] موسلیم (٢٥٠)، نەسائی (٨١/١).
[٢] بوخاری (١١٤٢)، موسلیم (٧٧٦).
[٣] یەعنی خەوت قورس بێت و بۆ خێرێك هەڵنەسیتەوە.

# كورتەی چۆنیەتی دەستنوێژگرتن

حومرانی خزمەتكاری سەیدنا عوسمانی كوڕی عەففان، خوا لێیان ڕازی بێت، گێڕایەوە، كە: (أَنَّهُ رَأَى عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ دَعَا بِوَضُوءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ إِنَائِهِ فَغَسَلَهُمَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَمِينَهُ فِي الْوَضُوءِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْثَرَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلَاثًا ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ كُلَّ رِجْلٍ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا وَقَالَ مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)[١] واتە: سەیدنا عوسمانی بینی، كە داوای جامێك ئاوی دەستنوێژی كرد، سێ جاران ئاوی لە جامەكەوە بەسەر دەستیدا كرد وشوشتنی، پاشان دەستی ڕاستی كرد بە ئاوەكەداو، لوێچە ئاوی دەرهێناو دەم و لوتی پێ ڕادا، پاشان سێ جاران دەموچاوی شت، هەروەها سێ جار دەستەكانی، تا ئانیشكەكانی شوشت، پاشان مەسحی سەری كرد، ئینجا سێ جاران پێیەكانی تا قولەپێ شت، پاشان گوتی: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: هەر كەسێك ئاوا ئەم دەستنوێژەی من بگرێت، پاشان دوو ركات نوێژ بكات و، نەكەوێتە قسەی زیادەوە، ئەوە لە هەمو گوناحەكانی پێشوی دەبوررێت..

لەم فەرمودەو ئەوانی دیكەی، كە وەكو ئەمن (كە دواتر دەیاهێنینەوە) دەتوانین بە شێوەیەكی گشتی، كورتەی چۆنیەتی دەستنوێژ، بەم شێوەیەی خوارەوە دیاری بكەین:

١ ـ نیەتی دەستنوێژ دەهێنێت، كە دەیەوێت بێ نوێژێتی خۆی لادات.

---

[١] بوخاری (١٥٨، و ٦٤٣٣)، موسلیم (٢٢٦).

٢ ـ بسم الله دەكات.

٣ ـ سێ جار دەستەكانی دەشوات.

٤ ـ بە دەستی راستی و، بە یەك لوێچ ئاو، لەدەم و لوتی پێكەوە را دەدات، پاشان تفی دەكاتەوەو فم دەكات..

٥ ـ سێ جار بە دەستی چەپی فم (یان فن) دەكات.

٦ ـ سێ جار دەموچاوی دەشوات و، ڕیشی هەڵدەگلۆفێت.

٧ ـ دەستی ڕاستی، پاشان دەستی چەپی، تا ئانیشكی دەشوات، هەر بە پەنجەكانی، دەست بە نێوان پەنجەكانیدا دەهێنێت.

٨ ـ بە دەستی تەڕ مەسحی سەری دەكات، بەوەی یەكجار، دەستی بە پێشەوەی سەریدا، دەباتە پشت سەری و، دەیهێنێتەوە..

٩ ـ مەسحی ناوەوەو دەرەوەی گوێچكەكانی دەكات.

١٠ ـ پێیەكانی تا قولەپێ دەشوات، پێی راستی پێش چەپی، لەگەڵ دەست وەردان لە نێوان پەنجەكانی پێی..

★ ★ ★

# نییەت مەرجی دروستی دەستنوێژە

ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەدو، ئەبو سەورو، داود دەڵێن: بۆ ڕاستی و دروستی دەستنوێژ، نییەت مەرجە[1]،[2]..

نییەت ویست و ئیرادەی دڵە، کە خاوەنەکەی نیازی وایەو، دەیەوێت ئەم خواپەرستیە بهێنێتە دی، کە دەستنوێژ گرتنە، چونکە ئەمە لە هەمو خواپەرستیەکدا داواکراوە، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ﴾ البينة/٥. واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابو، کە تەنها خوای پاك و تاك، بە سەر ڕاستانە بپەرستن..

پێغەمبەری پێشەواش، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنّمَا الاعْمَالُ بالنّيَّاتِ وإنّمَا لِكُلّ امْرئٍ مَا نوَى)[3] واتە: هەمو کردەوەیەك، بە پێی نیەتە، نیەتی هەر کەس چۆن بو، هەر ئاوای بەردەکەوێت..

بەڵام ئیمام ئەبو حەنیفە، نیەت ناکاتە مەرجی نوێژ[4]، چونکە بە لایەوە دەستنوێژ خواپەرستیەکە، بە ژێریی پەی پێ براوەو، خۆی لە خۆیدا مەبەست نیە، هەر وەك تارەت گرتنەکە وایە..

بۆچونی جمهور[1] ڕاسترە، چونکە دەقە پیرۆزەکان، لەسەر چەسپاندنی پاداشتی هەمو دەستنوێژیکن، ڕای شەرعناسانیش لەسەر ئەوە کۆیە، کە

---

[1] ابن رشد: بداية المجتهد (٦/١) و المجموع (٣٧٤/١) وابن عبدالبر: التمهيد (١٠٠/٢٢).

[2] مەرج: بریتیە لە هۆکارێك، کە ئەگەر نەهاتە دی، مەرج لەسەر کراوەکەشی نایەتە دی، مەرج پێش مەرجکراوەکەیە، بۆ نمونە، دەستنوێژ مەرجی نوێژە، ئەگەر کەسێك دەستنوێژی نەبو، نوێژیش بکات لێی قبوڵ ناکرێت و، وەك ئەوەیە، کە نەیکردبێت..

[3] بوخاری (١)، موسلیم (١٩٠٧).

[4] بدائع الصنائع (١٩/١).

پاداشت بۆ كارێكە كە نیەتی خواویستی تێدابوبێت.. هەر كارێكیش، كە نیەتی خواویستی تێدا بێت دەبێتە خواپەرستی[٢]..

نیەت هێنان لە دڵدایەو بە لەفز ناوترێت:

ئیمام ئیبنو تەیمییە، رحمە اللە دەڵێ: هەمو پێشەوایانی شەرع لەسەر ئەوە رێكن، كە شوێنی نییەت دڵەو، بە زوبان هیچی بۆ ناوترێت، ئەمەش بۆ هەمو خواپەرستیەكان وەكو یەكە، بۆ نوێژو، زەكات و، رۆژو، حەج و، ئازادكردنی كۆیلەو، جیهادو ئەوانی تریش[٣]..

كەوابو نیەت بە لەفز ناوترێت، هەر كەسێك بە لەفزو، بە دەنگی بەرز وتی، بیدعەیەكی داهێناوەو، سەری لە خەڵكی تر شێواندوە، بۆیە هەندێك لە شەرعناسان گوتویانە: هەر كەسێك ڕاهاتبێت، كە بە لەفز بیڵێت، دەبێت پێی بوترێت، كە وازی لێ بهێنێت، ئەگەر هەر بەردەوام بو، دەبێ سزا بدرێت، تا تەركی دەكات، چونكە ئەوی بە دەنگی بەرز نییەت دەهێنێت، كاری خراپە دەكات، ئەگەر لە ڕوی دینیشەوە وا بزانێت ئەمە جائیزە، ئەوە خاوەن بیدعەیە.. پێغەمبەری خوا، صلی اللە علیە وسلم و، یاوەرانی، كەسیان نیەتیان بە لەفزی زمان نەهێناوەو، هیچ ریوایەتێكیان لێوە نەگێڕراوەتەوە بسەلمێنێت كە تاكە كەسێكیشیان، نیەتی بە زوبان هێنابێت.. ئەگەر ڕەفتارێكی جائیز بوایە، هەر دەبو پێغەمبەری پێشەوا، صلی اللە علیە وسلم، ڕونی بكاتەوە، ئەگەر ڕونیشی بكردایاتەوە، حەتمەن لە یاوەرێكی بەڕێزەوە، بە موسوڵمانانی دیكە دەگەیشت.. بۆیە قەولەكەی

---

[١] لە باسەكانی شەرع و بەراوردی مەزهەبەكاندا، كە دەوترێت (جمهور) مەبەست لە سێ ئیمامە لەو چوار ئیمامە بەڕێزە: ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی و ئەحمەد.. ڕەحمەتی خوایان لێ بێت..

[٢] ابن مفلح: الفروع (١/٢٤٣).

[٣] ابن تیمیة: مجموعة الرسائل الكبرى (١/٢٤٣).

ئیمام ئیبنولقەییم لە جێی خۆیدایە، كە دەڵێ: كەس پێویستی بەوە نیە، بە لەفز نییەتی خواپەرستیەكان بهێنێت[1]..

ئەمە نیەتی دەستنوێژو، نوێژو، رۆژو و، خواپەرستیەكانی تریشە، كە لە مزگەوتی كوردەواریدا، لە ڕەمەزاندا هاواری بۆ دەكەن و دەڵێن: نیەتی ڕۆژوی سبەینێ بە فەرز بهێنن، ئینجا هەر كەس بە دەنگی بەرز، نیەتی ڕۆژوبونی سبەینێی دەهێنێت !

★ ★ ★

## لەفزی پێچەوانەی نیەتی دڵ:

هەرچەندە نییەت هێنان بە لەفزی زوبان بیدعەیە، بەڵام ڕێ لەوە ناگرێت، هەندێك حوكمی شەرعی، لەسەری ڕون كەینەوە:

١ـ ئیبنوتەیمییە دەڵێ[2]: ئەگەر كەسێك بە زوبان، نیەتێكی غەیری ئەوەی دڵی هێنا، حوكمی شەرعی لەسەر ویستی دڵێتی، نەك لەسەر ئەوەی بە زوبان وتویێتی.. وەكو ئەوەی نیازی وایە نوێژی عیشا بكات، بەڵام بە لەفزی زوبان وتی: نێتمە دوو ڕكاتی نوێژی وتر دەكەم.

٢ـ ئەگەر بە لەفز نێتی خواپەرستی هێنا، بەڵام لە ناخیدا نیازی نەبو بیكات، حوكم لەسەر نیازەكەی دڵی دەبێت نەك لەسەر لەفزەكەی، كە وتویێتی. چونكە نییەتی دڵ، لە توخمی ویست و ئیرادەیە[3]..

---

[1] ابن القیم لە هەر سێ كتێبی: زاد المعاد (١/١٩٦)، إغاثة اللهفان (١/١٣٤)، بدائع الفوائد (٣/١٨٦)، ابن مفلح: الفروع (١/١١١) وابن عثیمین: الشرح الممتع (١/١٥٩)..

[2] ئیبنو تەیمییە رحمە اللە زۆر شێوەی ئەم راجوێییەی نێوان زانایانی لە كتێبی المجموع (١/٣٨٥) دا باس كردوە..

[3] ابن تیمیة: مجموعة الرسائل الكبری (١/٢٤٣).

٣ـ ئەگەر چەند هۆکارێکی دەستنوێژ شکان روبدات، نیەتی لابردنی بێ دەستنوێژیەکە بۆ هەمویان بەسە. بۆ نمونە، کەسێك میزی کرد، پاشان پیسایی کرد، پاشان خەوت، ئەمە هەر سێکیان هۆکاری دەستنوێژ شکانن، ئەگەر ویستی دەستنوێژ لە یەکێکیان بگرێت، دەستنوێژەکەی بۆ هەر سێ هۆکارەکەیە.. چونکە با هۆکارەکانیش جودا بن، بەڵام دەستنوێژەکە جەبرانی هەر سێکیان دەکاتەوە[١]..

---

[١] النوی: المجموع (١/٣٨٥)، ابن عثیمین: الشرح الممتع (١/١٦٥).

# ئەركانەكانی دەستنوێژ

ئەركانی شتێك، واتە پێكهاتەكەی، ئەوەی دەبێتە مایەی هەبونی، ئەركانی دەستنوێژ بریتیە لەو رەفتارانەی، كە بە هەمویان حەقیقەتی دەستنوێژەكە پێك دەهێنن، ئەگەر یەكێكیان ئەنجام نەدرا، دەستنوێژەكە بەتاڵ دەبێت.. ئەركانەكانی دەستنوێژیش ئەمانەن:

## یەكەم: شتنی هەمو دەموچاو:

دەموچاو، واتە: ڕوو، كەبەوە وتراوە، كە لە ڕوبەڕوبونەوەدا دەردەكەوێت، كە بریتیە: لە باری پانایی لە گوچێكەوە بۆ گوێچكە و، لە باری درێژیی، لە بنجی موەكانی سەر ناوچەوانەوە، بۆ كەسانی ئاسایی تا چەناگە، یان لەو شوێنەوە، كە ئیتر تەختی ناوچەوان، بەرەو تەوقی سەر كۆتایی پێدێت، تا چەناگە.

شوشتنی دەموچاو، ڕوكنێكە لە روكنەكانی دەستنوێژ و، دەستنوێژ بێ ئەم ڕوكنە باتڵە، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ﴾ المائدە/٦ واتە: كە هەستان بۆ نوێژ، بڕۆن دەموچاوتان بشۆن (واتە دەستنوێژ بشۆن، كە دەموچاو شتنەكە ڕوكنەكەیەتی). هەر كەسێكیش چۆنیەتی دەستنوێژ گرتنی پێغەمبەری خوای، صلى الله عليه وسلم، گێڕاوەتەوە ئەوەی باس كردوە، بۆیە كۆڕای شەرعناسانیش لەسەر ئەو بۆچونەیە..

## ئاو لەدەمولوت رادان واجبە:

ئاو رادان لە دەم: بریتیە لەوەی برِێك ئاو بخرێتە دەمەوەو، لەدەمدا هاتو چۆی وەك غەرغەرەی پیّ بكرێت.

ئاو لە لوت رادان: كە لە عەرەبیدا دوو رەفتارە: یەكەمیان گەیاندنی ئاوەكەیە بە ناو لوت و هەڵمژینی، ئەمە پێی دەوترێت: (الإسْتِنْشاق). دووەمیان فم (یان فن) كردنەوەی ئاوەكەیە (واتە: فرِێدانە دەرەوەی بە تین و فشارەوە)، ئەمەیان لە عەرەبیدا پێی دەوترێت: (الإسْتِنْثار) زۆر لە شەرعناسان ئەم دوو رەفتارە لە دەستنوێژدا بە واجب دەزانن، چونكە:

١ ـ خوای پەروەردگار فەرمانی لە دەستنوێژدا بە شوشتنی دەموچاو داوە، دەم و لوتیش بەشێكن لەو دەموچاوە، هیچ پێویستیش ناكات فەرمانێكی تایبەتی بۆ شوشتنی دیوی دەرەوەیان دەرچێت[١] .

٢ ـ خوای گەورە كە فەرمانی بە شوشتنی دەموچاوەكە دا، پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله علیه وسلم بە كردەوە لەبەرچاوی یاوەراندا، نواندی تا بۆیان روِن كاتەوەو فێریان كات.. لە هەمو دەستنوێژگرتنێكیدا، ئەمانەی كردوە، قەت جارێك لێی نەبینراوە، دەستنوێژی گرتبێت و نەیكردبن.. كەوابو ئەنجامدانیان واجبە[٢].

٣ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله علیه وسلم، فەرمانی تایبەتی بە ئەنجامدانی ئەم دوو رەفتارە داوە، كە فەرمویەتی:

ـ (مَنْ تَوَضَّأَ فلْيَسْتَنْثِرْ) واتە: هەر كەسێك دەستنوێژی گرت، با ئاو لە لوتی رِادات، لە ریوایەتێكی تردا دەفەرموێ: (إذَا تَوَضَّأَ أحَدُكُمْ فلْيَجْعَلْ فِي

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (١٧٤/١)، ابن العربي: أحكام القران (٥٦٣/٢).

[٢] ابن تيمية: شرح العمدة (١٧٨/١)، ابن عبدالبر: التمهيد (٣٦/٤).

أنْفِهِ مَاءً ثمَّ لِيَسْتَنْثِرْ)[١] واتە: ئەگەر يەكێكتان دەستنوێژی گرت، با ئاو لە لوتی ڕاداو، فم (يان فن) كاتەوە..

ـ (إذا توَضَّأ أحَدُكُمْ فلْيَسْتَنْشِقْ..)[٢] واتە: ئەگەر يەكێكتان دەستنوێژی گرت، با ئاو لە لوتی رادا..

ـ (.. وَبَالِغْ فِي الإِسْتِنْشَاقِ إلَّا أنْ تكُونَ صَائِمَاً)[٣] واتە: زۆر ئاو لە لوتت رادە، مەگەر بەڕۆژو بيت، (كە بەڕۆژو بويت زۆر وا مەكە)..

ئيمام ئيبنو تەيمييە دەڵێ: جەخت كردنەوەی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لەسەر ئاو لە لوت ڕادان، لەبەر ئەوەی نيە، كە گرنگتر بێت لە پاك ڕاگرتنی دەم، كە بەرپێزترەو جێی زيكری خواو، خوێندنی قورئانەو، زۆرتربە هۆی ڕۆژو گرتنەوە، بۆنی دێت، بەڵكو والله اعلم، لەبەر ئەوەيە، كە دەم بە بەكارهێنانی سيواك و شوشتنی دوای نان خواردن و(بە پێی هەندێك بەڵگە) پێش نان خواردنيش، بە جۆرێك لە جۆرەكان جێ بايەخ دەبێت و، هەرچۆنێك بێت، هەر بە پاكژيی دەمێنێتەوە، بەڵام لوت پاككردنەوە، ئەگەر ئەو جەختەی لێ نەكرێتەوە، لەوانەيە، فەرامۆش (إهمال) بكرێت[٤]..

٤ ـ فـەرمودەی تايبـەت بـە ئـاو لـەدەم رادان هەيـە، وەك ئـەوەی، كـە لەقيتی كوڕی سـەبرە، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، كـە پێغەمبـەری

---

[١] هەردوكيان سەحيحن و لە بوخاريدا ژمارە (١٦١) و لە موسليمدا ژمارە (٢٣٧) ن.
[٢] موسليم (٢٣٧).
[٣] ئەبو داود (١٤٢)، نەسائی (٦٦/١)، ئيبنوماجە (٤٠٧)، ئەحمەد (٣٣/٤).
كەمال ئيبنو السسەيد لە صحيح فقه السنة (١٢٣/١) دا دەفەرموێ: سەحيحە..
[٤] ابن تيمية: شرح العمدة (١٧٩/١).

خوا، صلى الله عليه وسلم، فـەرموی: (إِذَا تَوَضَّأْتَ فَمَضْمِضْ)[١] واتـە: ئەگـەر دەستنوێژت شت، ئاو لەدەمت وەردە..

لـە بەرامبـەر ئـەم بەڵگانـەدا، بەڵگـەی تـریش هـەن، کـە هەنـدێك شەرعناسی تر پشتیان پێ بەستون و، رایان لەسەر واجب بونی ئاو، لە دەم و لوت ڕادان نەداوەو، بە جائیزیان زانیوەو بەس، لەوانە: ئـەو فـەرمودەی، کە بە (حَدِيثُ الْمُسِئِ صَلَاتَهُ فەرمودەی کابرای، کـە نوێژەکـەی بـە خراپـی کرد) بەناوبانگە، کە پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليـه وسلم بـە کـابرای فەرمو: (لا تَتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَـرَهُ اللَّـهُ عَـزَّ وَجَـلَّ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَـى الْكَعْبَـيْنِ)[٢] واتـە: نوێـژی کەسـتان قبـوڵ نابێـت، تـا دەسـتنوێژەکەی بـە جـوانی، بـەو شێوەیەی، کە خوای گەورە فەرمانی پێداوە نەشوات، دەموچاو دەسـتی، تـا ئانیشکی دەشوات و، مەسـحی سـەری دەکـات و، هـەردووپێی، تـا قولـەپێی دەشوات..

ئەو شەرعناسە بەرێزانە دەڵێن: ئەمە هەمو شەرحی دەسـتنوێژەکەی تێدایە، بێ ئەوەی ئاماژەیەك بە ئاو لە دەم و لـوت ڕادان بـدات، بۆیـە ئـەم شەرعناسە بەرێزانە دەڵێن: ئەگەر واجب بوایە، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بـە تایبـەت باسـی دەفـەرمو.. ئەمـەش راو بۆچـونێکەو جێـی

---

[١] ئەبو داود (١٤٠)، ترمزی (٣٨)، نەسائی (٦٦/١)، ئیبنوماجە (٤٤٨).
کەمال ئیبنو السسەید لە صحیح فقه السنة (١١٤/١) دا دەڵێ: سەحیحە..
[٢] ئەبو داود (٨٥٩)، ترمزی (٣٠٢)، نەسائی (٢/٢٠، ١٩٣)، ئیبنوماجە (٤٦٠).
کەمال ئیبنو السسەید لە صحیح فقه السنة (١١٥/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

تێبینیە.. بە هەر حاڵ شەرعناسان لە حوکمی ئاو لەدەم و لوت راداندا چوار پۆلن[١]:

**پۆلی یەکەم: ئەوانەی گوتویانە: ئاو لە دەم و لوت ڕادان لە غوسڵ دەرکردندا واجبە نەك لە دەستنوێژدا:** ئەمەش رای ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، شەرعناسانی مەدرەسەی ڕەئیە.

**پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانە: هەردووکیان لە غوسڵ و دەستنوێژدا سوننەتن:** ئەمەش رای ئیمام مالیك و، شافیعی و، لەیس و، ئەوزاعیە.

**پۆلی سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: هەردووکیان لە غوسڵ و دەستنوێژدا واجبن:** ئەمەش رای عەتاء و، ئیبنو جورەیج و، ئیبنول موبارەك و، ئیسحاق و، قەولێکی ئیمام ئەحمەدەو، بە لای مەزهەبی حەنبەلیەوە هەردووکیان واجبە.

**پۆلی چوارەم: ئەوانەی گوتویانە: ئاو لە دەم وەردانەکە لە هەردووکیاندا سوننەتەو ئاو لە لوت راداندا لە هەردووکیاندا واجبە:** ئەمەش قەولێکی تری ئیمام ئەحمەدەو، ڕای ئەبو عوبەیدو، ئەبو سەورو، کۆمەڵێك فەرمودەوانە و، ئیبنولمونزیریش ئەمەیانی پەسەند کردوە.

---

[١] المروزي: اختلاف العلماء (ل ٢٣)، ابن عبدالبر: التمهيد (٣٤/٤)، ابن المنذر: الاوسط (٣٧٩/١)، ابن الجوزي: التحقيق (١٤٣/١)، ابن حزم: المحلى (٥٠/٢).

پوختەی حوکمەکە: لەبەر بەهێزی بەڵگەی واجب بون، پێم وایە ئاو لەدەم و لوت ڕادان لە غوسڵ و دەستنوێژدا واجبە.. والله اعلم.

**شتنی ریش و برۆی پڕ:**

ئەگەر کەسێك ڕیشی، یان برۆکانی پڕ بن، دەبێت لەگەڵ شڵپ پێدانی ئاوی دەستنوێژدا، دەستیان تێخات، تا ئاو بگاتە بن موەکان، ئەگەر زۆر پڕ بون، مەرج نیە، تەنها تەڕ بونی دەرەوەیان بەسە..

خودی ڕیش، ئەگەر درێژ بوبێتەوە، بە رای ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێکی کۆنی ئیمام ئەحمەد، مەرج نیە بشۆرێت، چونکە بە دەموچاو حسێب نین.. بەڵام ڕای ئیمام شافیعی و، قەولێکی بەهێزی ئیمام ئەحمەد هەیە، کە دەڵێ: دەبێت بشۆرێت، چونکە جگە لەوەی موەکان لە جێیەکەوە هاتون کە شوشتنی فەرزە، ڕیشەکەش حوکمی دەموچاوەکەی وەرگرتوە[١].. ئەمەش پەسەندترە.. والله اعلم.

**دووەم: شوشتنی دەستەکان تا ئانیشك:**

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ﴾ المائدە / ٦ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت. لەبەر ئەم بەڵگەیە، کە شەرعناسان لەسەر ئەوە یەکڕان، کە دەست شوشتن لە دەستنوێژدا واجبە..

---

[١] ابن الهمام: فتح القدير (١٢/١)، ابن قدامة: المغني (٨٧/١)، النوي: المجموع (٣٨٠/١).

پیتی (الى) كە لە ئایەتەكەدا (وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ ) هاتوە، بە مانای (مَعَ)یە واتە: لەگەڵیدا.. هەر وەكو ئەو ئایەتەی ترە، كە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَهُمۡ إِلَىٰٓ أَمۡوَٰلِكُمۡ ﴾ النساء/٢ واتە: سەروەت و سامانی هەتیوان، مەخەنە گەڵ سەروەت و سامانی خۆتان و بیخۆن.. یان: ﴿وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ ﴾ هود/٥٢ واتە: هێزێكی تریشتان، لەگەڵ هێزەكەی خۆتاندا پێ دەبەخشێت..

موبەڕیدی زمانەوان، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەڵێ: ئەگەر سنور لە توخمی دیاری كراوەكە بێت، دەچێتە ڕیزیەوە.

لەبەر ئەمانەیە، كە مەزهەبی جمهور (چوار مەزهەبەكە جگە لە مالیكی) گوتویانە: ئانیشكەكانیش دەبێت بشۆررێن[١]..

كرداری پێغەمبەری نازداریش، صلی اللە علیە وسلم، بەڵگەیەكی ترە، كە نوعەیمی كوڕی عبداللەی موجمیر دەگێڕێتەوە، كە سەیدنا ئەبو هورەیرەی بینیوە، خوا لێی ڕازی بێت، دەستنوێژی ئاوا گرتوە: (فَغَسَلَ وَجْهَهُ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى حَتَّى أَشْرَعَ فِي الْعَضُدِ ثُمَّ يَدَهُ الْيُسْرَى حَتَّى أَشْرَعَ فِي الْعَضُدِ ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ .. قَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ)[٢] واتە: دەموچاوی شوشت، ئینجا دەست و بازوی ڕاستی، تا ئانیشكی شوشت، ئینجا دەست و بازوی چەپی، تا ئانیشكی، پاشان مەسحی سەری كرد.. پاشان فەرموی: ئاوا پێغەمبەری خوام صلی اللە علیە وسلم دەبینی، كە دەستنوێژی دەشوشت..

---

[١] السرخسي: المبسوط (٦/١)، ابن رشد: بداية المجتهد (١١/١)، النوي: المجموع (٣٨٩/١) ، ابن قدامة: المغني (٩٠/١).

[٢] موسليم (٢٤٦).

ئـەو رێسـايەش ئـەم بەڵگانـە بـەهێزتر دەكـات، كـە دەڵـێ: (مَـا لا يَـتِمُ الواجبُ الّا بـهِ فهـوَ واجـبٌ) واتـە: ئـەوەی، كـە فـەرزی پـێ تـەواو دەكرێـت، خۆشـی فـەرز دەبێـت.. لـە شوشـتنی بازوشـدا، لـە دەسـتنوێژدا نازانرێـت، سنوری بازووەكە بە تەواوی دیاری بكرێت، كە شۆراوە، یان نا، بەڵام ئەگەر ئانیشكی لەگەڵدا شۆرا، دڵنیابونی شتنی بازووەكە مسۆگەر دەبێت[١]..

**سێیەم: مەسحی سەر:**

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِ﴾ المائدة/٦ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و مەسحی سەرتان كردبێت و، پێیەكانیشتان تا قولەپێ شوشتبێت..

شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن، كە مەسحی سەر فەرزە، بەڵام لە بڕو رادەیدا را جوێ بون. بە پێی بۆچونیان سێ پۆلن:

**پۆلی یەكەم: ئەوانەی گوتویانە: مەسحی هەمو سەر بۆ ژن و پیاو فەرزە:** ئەمە مەزهەبی ئیمام مالیك و، قەولی بەهێزی حەنبەلیەكان و، زۆرینەی یاوەرانی ئیمام ئەحمەدو، ئەبو عوبەیدو، ئیبنول مونزیرەو، ئیمام ئیبنوتەیمییەش، ئەمەی بە پەسەندتر ناساندوە[٢] بەڵگەشیان:

---

[١] الغامدي: إختيارات ابن قدامة (١/١٦٤).

[٢] ئیمامی مالیك: المدونة (١/١٦)، ابن قدامة: المغني (١/٩٢)، ابن المنذر: الاوسط (١/٣٩٩) و ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢١/١٢٣).

١. ئەو بائەی لە ئایەتەکەی سورەتی المائدە/٦ دایە: ﴿فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ﴾ بۆ پێوەلکان (الإلصَاق)ە، بۆیە تەقدیرەکەی دەبێتە: (وامْسَحُوا رُؤوسَكُم). بەوەش وەکو مەسحی تەیەمومی لێ دێت بۆ دەموچاو، هەردووکیاشیان (سەر لە دەستنوێژو دەموچاو لە تەیەمومدا) لە قورئاندا بە لەفزێکی هاوبەش هاتون: ﴿فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەکەوت، هەر بەوەی لەسەر زەمیندا بەرز بۆتەوە (لە خاك ولم و بەرد) مەسحی دەموچاوتان بکەن. واتە هەمو دەموچاوتان.

٢. سوننەت ئەمەی بە رونی لێکداوەتەوەو، یاوەران بینیویانە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە دەستنوێژیداهەمو سەری پیرۆزی مەسح کردوە.. عبداللەی کوڕی زەید، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (أتانا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأخرَجْنا لهُ ماءً فِي تورٍ مِنْ صُفْرٍ، فتوضَّأ فغسَلَ وَجهَهُ ثلاثاً ويديْهِ مرَّتينِ إِلَى الْمِرفَقَيْنِ ومَسَحَ برأسَهُ فأقْبلَ بهِ وأدْبَرَ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، تەشریفی هێنایە لامان، ئاومان لە دەفرێك (قاپێك) ی مسدا بۆ هێنا، دەستنوێژی گرت: سێ جاران دەموچاوی شوشت، دەستیشی دووجاران، تا ئانیشکی، پاشان مەسحی سەری کرد بەوەی، کە دەستی بە پاش و پێشی سەریدا هێنا، ئینجا پێیەکانی شوشت. لە ڕیوایەتێکی دیکەدا هاتوە، کە (وَمَسَحَ رأسَهُ كُلّهَا) واتە: هەمو سەری مەسح کرد..

---

[1] بوخاری (١٨٥)، موسلیم (٢٣٥).

٣ ـ فەرمودەکەی موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (أنَّ النَّبيَّ صلَّى اللهُ علَيهِ وَسَلَّمَ توَضَّأَ فمَسَحَ علَى خُفَّيهِ، وَمُقدَّمَ رَأسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ)[1] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، دەستنوێژی شت، ئینجا مەسحی سەر خوففەکانی کرد، هەروەها پێشە سەری و، مەسحی هەمو سەری، بەسەر عەمامەکەیەوە کرد.

ئەم پۆلە شەرعناسانە دەڵێن: ئەگەر مەسحی پێشە سەری بەس بوایە، هەمو سەری پیرۆزی، بەسەر عەمامەکەشەوە مەسح نەدەکرد، کەوابو مەسحی هەمو سەر فەرزە..

## پـۆلی دووەم: ئەوانـەی گوتویانـە: مەسـحی بەشـێکی سـەر بەسـە:

ئەمەش مەزهەبی ئەبو حەنیفەو شافیعیە[2]، بەڵام ئەمانیش لەوەدا ڕاجوێن، کە بڕی ئەو بەشە چەندە؟! هەندێك دەڵێن: سێ تاڵە مو بگرێتەوە بەسە، هەندێکی تریش دەڵێن: چارەك، یان نیوەی سەر بگرێتەوە.. هەندێك لە بەڵگەی ئەمانیش ئەمانەن:

١ـ ئەو بائەی بە (وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ) دوەیە بۆ هەندێکی (لِلتبْعِيض)ە، نەك بۆ پێوە لکان (الأَلْتِصَاق).

٢ـ بەڵگەش لەسەر ئەوە هەیە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، مەسحی پێشە سەری کردووەو بەس بوە..

---

[1] موسلیم (٢٧٥)، ئەبو داود (١٥٠)، ترمزی (١٠٠) قسەیەکیشی لەسەر کردوە.

[2] السَّرَخْسِي: المبسوط (٨/١)، النوي: المجموع (٣٩٩/١)، ابن قدامة: المغني (٩٢/١)

## پۆلی سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: مەسحی هەمو سەر بۆ پیاوانە نەك بۆ ژنان:

ئەمەش ریوایەتێكی لای ئیمام ئەحمەدە، كە دەڵێ: ئومێدەوارم، كە مەسحی سەر بۆ ژنان ئاسانتر بێت.. بۆیە ئەمەی دەگوت، چونكە ئەو فەرمودەیەی لا ڕاست بو، كە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، لە دەستنوێژیدا تەنها، پێشە سەری مەسح دەكرد، بۆیە ئیبنو قودامەش، كە حەنبەلیە دەڵێ: ئیمام ئەحمەد لە فەرمودەوانانە، روداوێكی وا دەكاتە بەڵگە[١]..

ئەوەی زیاتر دەسەلمێت ئەوەیە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بەردەوام مەسحی هەمو سەری كردوە، دەستی تەڕی بە پێشەسەریدا، بەرەو پشتە سەری پیرۆزی هێناوەو، بردوە، ئەو جارانەی، كە پێشە سەری پیرۆزی مەسح كردوە، لەگەڵ ئەوەشدا، كە دەگمەنن، لە هەمان كاتیشدا، مەسحی هەمو سەری پیرۆزی، بە سەر عەمامەكەیدا، هەر كردوە، دیارە ئەوەشی، وەكو تەكمیلە كردنی مەسحەكەی بوە..

لە هیچ ڕێگایەكەوە ریوایەتێك نەسەلمێنراوە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بۆ یەك جاریش بێت، تەنها پێشەسەری مەسح كردبێت و بەس.. ئەوەش بەڵگەی ئەو شەرعناسانە بەهێز دەكات، كە دەڵێن: مەسحی هەمو سەر فەرزە..

ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی، موناقەشەی بائی (وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ) یان كردوە، گوتویانە: كەس لە زمانەوانان نەیوتوە، ئەو بائە بۆ پێوە لكانە!

---

[١] ابن قدامة: المغني (٩٣/١).

تەنانەت ئیبنو بورهان دەڵێ: هەر کەسێك بڵێت، ئەو بائە بۆ پێوە لکانە، ئەوە شتێکی خستۆتە سەر زمانی عەرەبی، کە زمانەوانان نەیانزانیوە[١]!!

## سەربەخەنەو مەسحی سەری:

ئەگەر کەسێك خەنە، یان هاوشێوەی لەسەر گرتبو، کە عادەتەن ئەو کەسە سەری دادەپۆشێت، مەسحی سەری ئەم کەسە، بەسەر سەرپۆشەکەوە، یان بەسەر سەربەستەکەوە دەکرێت و، پێویست ناکات سەربەستەکەی لادات.. والله اعلم.. چونکە وەکو ان شاء الله لە باسی حەجدا دێت، دەسەلمێت، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە حەجدا لە ئیحرامدا بو، سەری پیرۆزی بەستبو، لە دەستنوێژیدا سەربەستەکەی نەدەکردەوە..

لەبەر ئەم بەڵگانە، ئەوەی لای من دەسەلمێت ئەوەیە، کە: مەسحی هەمو سەر لە دەستنوێژدا، بۆ پیاوان فەرزە، نەك بۆ ژنان.. والله اعلم.

## چوارەم: مەسحی هەردووگوێچکە:

مەسحی گوێچکەکانیش فەرزە، چونکە بەسەرەوەن و، وەکو پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأسِ)[٢] واتە: گوێچکەکان بەشێکن لە سەر، مەبەستی ئەوەیە، کە حوکمی ئەو

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (١/١٥٥)، ابن قدامة: المغني (١/٧٨).

[٢] ئەم فەرمودە لای ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، سەلمێنراوە، دارەقوتنی (١/٩٨) و ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٢٨) هێناویانەتەوە، فەرمودەکە یەکێکە لەو فەرمودانەی، لە نێوان شێخی ئەلبانی و فەرمودەوانانی تری سەردەمدا جێی ڕاجوییە، ئەلبانی ڕەحمەتی لە (سلسلة الاحاديث الصحيحة (١/٥٥) بە سەحیحی داناوە، بەڵام شێخ مەشهور حەسەن لە پەراوێزی کتێبی (الخلافيات) ی بەیهەقی، کە بە توێژینەوەی خۆیەتی، دوای بەحسێکی وردەکارانە بە زەعیفی داناوە.

وەردەگرن.. زۆر فەرمودەی تریش هەن، کە ئەم حوکمە بەهێزتر دەکەن و دەسەلمێنن، کە پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله علیه وسلم، بەردەوام لە دەستنوێژیدا، کە سەری پیرۆزی مەسح کردوە، پاشان گوێچکەکانیشی مەسح کردوە، وەکو ئەو فەرمودەی ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە، کە: (أنَّ النَّبِيَّ مَسَحَ رَأسَهُ وَأُذُنَيهِ مَرَّةً وَاحِدَةً)[1] واتە: پێغەمبەر صلى الله علیه وسلم، مەسحی سەری کردو، مەسحی گوێچکەی جارێك کرد.. نەك سێ جار..

سەنعانی دەڵێ: ڕیوایەتەکان لەسەر مەسحی گوێچکە زۆرن، لە عەلی کوڕی ئەبو تالیب و، ئیبنو عەبباس و، ڕوبەیع و، عوسمانی کوڕی عەففانەوە، خوا لێیان ڕازی بێت گێڕراونەتەوە، هەموشیان ئەوە دەسەلمێنن، کە یەکجار مەسحی گوێچکەی دەکرد، واتە بە یەکجار ئاو بەکارهێنان[2]..

ئەگەر کەسێك، ئاوی نوێی بۆ مەسحی گوێچکەی بەکار هێنا، نابێت بە ئیسراف و زێدەڕۆیی، چونکە سەلمێنراوە، کە ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت وای دەکرد[3]..

## مەسحی پشت مل و گەردن:

هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە، کە بە سوننەتیش هەژمارد بکرێت[1]..

---

[1] ئەبو داود (١٣٣)، ترمزی (٣٦)، نەسائی (٧٤/١)، ئیبنو ماجە (٤٣٩) و فەرمودەوانانی تریش هێناویانەتەوە.. ئەسڵی ئەم فەرمودەیە لە بوخاریدایە (١٥٧)، هاوشێوەی ئەویش هەیە کە فەرمودەکەی ڕەبیعی کچی موعەویزە لای ئەبوداود (١٢٦) و ئیبنو ماجەیە (٤١٨)..

[2] الصنعاني: سبل السلام (٤٩/١).

[3] بەیهیقی (٦٥/١)، عبدالرزاق: المصَنَّف (٢٩).. کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١١٩/١) دا دەڵێ: سەنەدەکەی سەحیحە..

## پێنجەم: شوشتنی پێیەكان تا قوله پێ:

لای جمهوری ئـەهلی سـوننەت شوشـتنی پێـەكان، تـا قولـه پـێ لـه دەسـتنوێژدا فـەرزە، چـونكه خـوای گـەورە فەرمويـەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِ﴾ المائـدە/٦ واتـە: ئـەی ئـەو كەسـانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشـتبێت و مەسـحی سـەرتان كردبێـت وپێیەكانیشـتان، تـا قولـەپێ شوشتبێت..[1]

هـەروەها هـەر كەسـێك لـە يـاوەران، باسـی چـۆنیەتی دەسـتنوێژی پێغەمبـەری خـوای، صـلی الله عليـه وسـلم گێڕابێتـەوە، هـەر باسـی لـە شوشـتنی پێـی پـیرۆزی كـردوە، كـە تـا قولـەپێكانی شوشـتونی.. وەكـو ريوايەتەكەی سەيدنا عوسمان[2]..

قوله پـێ لـه حـوكمی شوشـتنەكەدايە، چـونكه هـەر سـنورێك بەشـێك بێت له توخمی شتەكه، ئەويش له حوكمەكەدا بەشدار دەبێـت.. بەڵگـەی تريش هەن ئەمه دەسەلمێنن، وەكو ئەو فەرمودەی، كه ئيبنو عومـەر خـوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كه دەڵێ: (تخلَّفَ النَّبيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنَّا فِي سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا فَأدْرَكَنَا وَقَدْ أرْهَقْنَا الْعَصْـرَ فَجَعَلْنَا نَتَوَضَّأُ وَنَمْسَحُ عَلَى أرْجُلِنَا فَنَادَى بِأعْلَى صَوْتِهِ وَيْـلٌ لِلأعْقَـابِ مِـنَ النَّـارِ مَـرَّتَيْنِ، أوْ ثَلَاثًا)[3]

---

[1] ابن تيمية: مجموع الفتاوى (١/٥٦)، ابن القيم: زاد المعاد (١/٤٩)، الالباني: سلسلة الاحاديث الصحيحة (٦٩ ـ ٧٤٤).

[2] پەڕاوێزی ژمارە ١٩٢.

[3] بوخاری (١٦١)، موسليم (٢٤١).

جارێكیان لە سەفەر بوین و، پێغەمبەری خوامان، صلى الله علیە وسلم كەمێك لێ دواكەوت، ئێمەش هێندەمان بە عەسرەوە نەهێشت و، هێشتا نوێژەكانمان نەكردبو، بۆیە خێرا دەستنوێژمان گرت و، مەسحی پێیەكانمان كرد، كە پێغەمبەرمان صلى الله علیە وسلم گەیشتێ، دوو جار سێ جار بە دەنگی بەرز هاواری كرد: سزای وەیل بۆ ئەو كەسانەی، پاژنە پێیان ناشۆن !!

ئەمە بەڵگەیەكی گەورەیە، لەسەر هەر كەسێك، كە وەكو شیعە لە دەستنوێژدا مەسحی پێیەكان، بە ڕوتی بە شەرع بزانێت، چونكە ئەمە تەئكید لەوە دەكاتەوە، كە پێیەكان دەبێ بشۆرێن و، مەسح كردنیان جائیز نیە، سەیر ئەوەیە لای شیعەكان مەسحەكەش، كە دەیكەن پاژنە پێ ناگرێتەوە !!

لای ئەهلی سوننەت و جەماعەت ئەوە ڕۆشنە، كە مەسحی پێ كاتێك دەكرێت، كە خوففی پێوە بێت، نەك بە ڕوتی.. عبدالرحمانی ئەبو لەیلا دەڵێ: هەمو یاوەرانی پێغەمبەری خوا، صلى الله علیە وسلم، لەسەر ئەوەن، كە پێیەكان دەبێ بشۆررێن[١]..

## پەنجەوەردان لە نێوانی پەنجەكانی پێ:

پێویستە لە كاتی دەستنوێژو، شوشتنی پێیەكاندا، موسوڵمان بە پەنجەكانی دەستی، نێوان پەنجەكانی پێی بشوات و، بەردەوام دەستیان پێدا بهێنێت.. تا تەڕ ببن، چونكە ئەوانیش بەشێكن لە پێیەكان و، لە حوكمی شوشتنەكەدان..

---

[١] ابن حجر: فتح الباري (٢٢٦/١)، ابن قدامة: المغني (١٢٠/١).

## شەشەم: ڕیزبەندی ڕەفتارەکانی دەستنوێژ فەرزە:

واتە: شوشتن و مەسحی ئەندامەکان، یەك لەدوای یەك بەو، ڕیزبەندییەی لە ئایەتەکەدا هاتوە، بێ ئەوەی پاش و پێش بخرێن، شوشتنی دەموچاو، پاشان دەستەکان، پاشان مەسحی سەر، پاشان شوشتنی پێیەکان.. ئەم ڕیزبەندییە، بە ڕای زۆرینەی شەرعناسان فەرزە، ئەمە بۆچونی مەزهەبی شافیعی و، حەنبەلی و، ئەبو سەورو، زاهیریەکانە[1].. بەڵگەشیان ئەمانەیە:

١ـ خوای گەورە لە ئایەتەکەی مائدە/٦ دا فەرزەکانی دەستنوێژی یەك لە دوای یەك بەو ڕیزبەندییە باس فەرموە..

٢ـ هەر کەسێك چۆنیەتی دەستنوێژی پێغەمبەری خوای، صلی الله علیە وسلم گێڕاوەتەوە، بە وردی ئەو ڕیزبەندییەی دەستنوێژی باس کردوە. زیاتر لە بیست یاوەر، شێوەی دەستنوێژی پێغەمبەری خۆشەویستیان، صلی الله علیە وسلم گێڕاوەتەوە، هەموویان وەکو یەك گێڕاویانەتەوە، جگە لە دوانیان، کە فەرمودەکانیان موناقەشەی حەسەن و زەعیفیان لەسەرە[2]، کرداری پێغەمبەری خواش، صلی الله علیە وسلم، ڕون کردنەوەو لێکدانەوەو، شەرحی ئایەتی قورئانە..

---

[1] النوي: المجموع (٤٣٣/١)، ابن قدامة: المغني (١٠٠/١)، ابن حزم: المحلى (٦٦/٢).

[2] یەکێکیان فەرمودەی میقدامی کوڕی مەعدی کەربە، کە لای ئیمامی ئەحمەدو ئەبوداود هەیە، یەکێکە لەو فەرمودانەی، کە لە نێوان شێخی ئەلبانی و فەرمودەوانانی کۆن و نوێدا، موناقەشەی لەسەرە، شێخ ئەم دوو فەرمودەیەی ئاماژەم پێکردوە، بە بۆچونی ئیبنو حەجەرو، نەوەوی، بە حەسەن دەزانێت (تمام المنة ل ٨٨) لە کاتێکدا ئەوانی دیکە، وەکو ئیبنولقەییم لە کۆنەکان و، سەید سابق لە نوێیەکان، تەسلیم بە توێژینەوەو حوکمەکەی نابن، واشم بۆ ڕون بۆوە، ڕای جمهوری توێژەرەوان لەمەدا، لە بۆچونی ئەلبانی بەهێزتر

ئیمام مالیك و، سەوری و، ئەهلی مەدرەسەی ڕەئی، دەڵێن: ڕیزبەنـدیی دەستنوێژ سوننەتە، نەك فەرز[1].. بەڵگەی ئەوانیش:

١ـ ئەو ڕیزبەندیەی لە ئایەتەكدا هاتوە، بەڵگە نیـە لەسـەر فـەرزبونی ڕیزبەندیی، ڕوكنەكانی دەستنوێژ.. (ڕەدی ئەمە درایەوە).

٢ـــ ئـــەو ڕیوایەتـــەی لـــە ســـەیدنا عـــەلی كـــوڕی ئـــەبو تالیـــب و، ئیبنومەسـعودەوە گێڕراوەتـەوە، كـە گوتویانـە: لام گـرنگ نیـە بـە هـەر ئەندامێك دەست پێ بكەم[2]..

٣ ـ ئـەوەی كـە ئیمـام ئەحمـەد گوتویـەتی لام گـرنگ نیـە، كـە ئایا بـە دەستی ڕاست دەست پێ دەكات، یان بە دەستی چەپ، چونكە لە ئایەتەكەدا جیـاوازی نەخسـتۆتە نێوانیانـەوە.. ئەمـە ڕاسـتە، بـەڵام لەبـەر ئـەوەی پێغەمبـەری خـوا، صـلى الله علیـه وسـلم، هەمیشـە ڕاسـتی پـێش خسـتوە، لەمیشدا ڕاست پێش خرێت، پێكانی سوننەت و پابەندبونە پێوەی..

بەڵگەی ئەو شەرعناسانەمان پێ بەهێزترە، كە گوتویانە:

ڕیزبەندی ڕەفتارەكانی دەستنوێژ فەرزە..

---

بێت، چونكە ئەلبانی ڕەحمەتی لەو كتێبەدا توێژینەوەی نەكردوە، هەر وەكو عەزو گوتویەتی: (فأقول: إنَّ النوي والحافظ ابن حجر حَسَّنا إسنادَهُ)..

[1] ئیمامي مالیك: المدونة: (١/١٤)، السرخسي: المبسوط (١/٥٥)، ابن الهمام: شرح فتح القدير (١/٣٠).

[2] ریوایەتی سەیدنا عەلی لای ئیمامی ئەحمەد لە (العلل ١/٢٠٥) دا هێناوێتیەوەو فەرمویەتی زەعیفە، هەروەها دارەقوتنیش (١/٨٨) هەر بە زەعیفی داناوە.. ئەوەی ئیبنو مەسعودیش ئەسڵەكەی لای بوخاری لە (التاريخ (١٦٥٠) لای ئەبو عوبەید لە الطهور: (٣٢٥) ە كە سەنەدی حەسەنە..

### حەوتەم: یەكسەری و یەك لە دوای یەك (الموالاة):

واتە بەجێهێنانی ڕەفتارەكانی دەستنوێژ یەكسەر، یەك لـە دوای یـەك، بـێ ئـەوەی ماوەیـەكی وا بكەوێتـە نێوانیانـەوە، كـە ئەنـدامی پێشـو وشـك ببێتەوە.. ئەمە بەلای زۆر لە شەرعناسانەوە فەرزە، وەكو ئیمـام شـافیعی لـە قـەولی كۆنیـداو، ئیمـام ئەحمـەد لـە ڕای بـەناوبانگی و، ئیمـام مالیـك، بەلام ئەم دەڵێ، ئەگەر ناچاربو قەیدی نیـە.. ئیبنـو تەیمییـەش، ئەمـەی ئیمام مالیكی پێ پەسەندتر بوە[١]..

دەشێت ئەوەش ببێتە بەڵگە، كە سەیدنا عومەری كوڕی خەتتاب، خوا لێی ڕازی بێت، ڕۆژێك دەستنوێژی شوشت، بەقەدەر نینۆكێك، بە پێیەوە، وشكایی دیار بو، پێغەمبەری خوا، صلى الله علیه وسلم، كە بینی فـەرموی: (إرْجِعْ فأحْسِنْ وُضوءَكَ)[٢] واتە بگەڕێرەوە، دەستنوێژەكەت بە باشـی بگـرە، ئەویش گەڕایەوە دەستنوێژەكەی گرتەوەو، پاشان نوێژەكەی كرد..

دیسـان ڕیوایـەتێكی تـریش هەیـە، كـە یـاوەران (وەكـو خالیـدی كـوڕی مەعدان) دیویانە، پێغەمبەری خوا، صلى الله علیه وسلم، كەسێكی بینیـوە لە پشتی پێیەوە، سپییایەك بەقـەدەر درهـەمێك دەرەوشـاوەتەوە كـە جێـی نەشوشـتنی بـوە، پێـی فـەرموە كـە دەسـتنوێژەكەی بشـواتەوەو، ئینجـا نوێژەكەی بكات[٣]..

---

[١] ئیمامی شافیعي: الام (١/٣٠)، المجموع (١/٤٥١)، البهوتي: كشاف القناع (١/٩٣)، ئیمامی مالیك: المدونة (١/١٥)، ابن عبدالبر: الاستذكار (١/٢٦٧)، مجموع الفتاوى (٢١ / ١٣٥)

[٢] موسلیم (٢٣٢)، ئیبنو ماجە (٦٦٦)، ئەحمەد (١/٢١) ، ئیمامی ئەحمەد هەندێك قسەی لەسەر كردوە، بەلام شێخی ئەلبانی دەڵێ: ریوایاتی تری هەیەو بە هەموان پلەی حەسەن وەردەگرێت، بڕوانە: الارواء (٨٦)، ابن حجر: التلخیص (١/٩٥).

[٣] ئەبوداود(١٧٥)، ئەحمەد(٣/٤٢٤)، شێخی الالبانی لەارواءالغلیل(٨٦) بەسەحیحی داناوە

ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئیمام شافیعی، لە قەولێكی نوێیدا گوتویانە: یەكسەری فەرز نیە، ئەمە ڕیوایەتێكی ئیمام ئەحمەدو، مەزهەبی ئیبنو حەزمیشە[١]، بەڵگەشیان:

١- خوای گەورە فەرمانی بە شوشتنی ئەندامەكان كردوە، هەر كەسێك بە هەر شێوەیەك شوشتنی یەكسەر، یان ماوەی خستبێتە نێوانیانەوە، ئەوە فەرمانەكەی خوای گەورەی بەجێهێناوە.

٢ ـ نافیع، ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەگێڕێتەوە، كە ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، لە ناو بازاڕدا دەستنوێژی دەشوشت، دەموچاو دەستی شوشت و مەسحی سەری كردو، لەو كاتەدا هاواریان كردێ، كە جەنازەیەك هات، ئەویش چوە مزگەوت و، لەوێ مەسحی سەر خوففەكانی كردو نوێژی كرد[٢].. دیارە ئەم حاڵەتەی ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، ناچارییەو، نابێتە بەڵگە..

٣ ـ ئەو فەرمودانەیان بە زەعیف ناساندوە، كە فەرمان بە دەستنوێژ شوشتنەوەو، نوێژكردنەوە دەكات..

٤ـ ئەو فەرمودەی پێغەمبەری خوایان، صلى الله عليه وسلم، كە دەفەرموێ: (إرْجِعْ فَأحْسِنْ وُضوءَكَ) وا لێكداوەتەوە، كە دەستنوێژەكەت بە تەواوی نەگرتوە، مادام ئاوت بەسەر پێیەكانتدا نەڕژاندوە..

---

[١] السرخسي: المبسوط(١/٥٦)، ئیمامی شافیعی: الام(١/٣٠)، النوي: المجموع(١/٤٥١)، ابن حزم: المحلى (٢/٧٠)..

[٢] ئیمامی مالیك هێناویتیەوە (٤٨) و ئیمامی شافیعیش لەوی وەرگرتوە (١٦) و بەیهیقیش لە المعرفه (٩٩) دا هێناویتیەوە

**پوختەی حوکم**: **پێم وایە** ئەوی داوەری ڕاجوێیی ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەکات، فەرمودەکەی خالیدی کوڕی مەعدانە، کە پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم، کابرای ناردەوە دەستنوێژەکەی بشواتەوەو، نوێژەکەشی بکاتەوە، چونکە بە قەدەر درهەمێك، پەڵەی وشکیی بە پێیەوە بوە.. وا دەزانم ئەمە هەمو ڕاجوێییەکان یەکلادەکاتەوە و حەسمی دەکات.. والله اعلم..

⋆ ⋆ ⋆

## سوننەتەكانی دەستنوێژ

**١. سیواك كردن:** پێشتر لە سوننەتە سروشتیەكاندا باسمان كرد.

**٢. دەسپێكردن بە بسم اللە:** دەسپێك بە بەسمەلە (وتنی بسم اللە) لە هەمو كارو كاتێكدا، شتێكی باشە، بەڵام كە بویسترێت لە خواپەرستیەكدا بچەسپێنرێت، دەبێ بەڵگەی شەرعێتیەكەی هەبێت.. ئەو فەرمودانەی لەسەر وتنی (بسم اللە) لە دەستنوێژدا هاتون، وا دیارە زەعیفن.. ئیمام ئەحمەد، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەڵێ: وا نازانم فەرمودەیەك لەسەر ئەم بابەتە هەبێت، كە سەنەدەكەی باش بێت[١]. هەرچەندە وەكو زۆر بابەتی دیكە راجوێیی لەسەرە، لەوانە بۆ نمونە: (لا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيهِ)[٢] واتە: هەر كەس (بسم اللە) نەكات دەستنوێژەكەی بۆ حسێب نابێت..

ئەمە رای ئیمام سەوری و، مالیك و، شافیعی و، ڕیوایەتێكی ئیمام ئەحمەدو، مەدرەسەی ڕەئییە[٣]، بەڵگەی هەموانیش ئەوەیە، كە دەڵێن: ئەگەر واجب بوایە، دەبو یاورێك لە وەسفی دەستنوێژی پێغەمبەری خوادا، صلی اللە علیە وسلم ئاماژەیەكیان پێ بكردایا، بەڵام، كە نەیانكردوە دیارە فەرز نیە.

---

[١] كمال بن السيد: صحيح فقه السنة (١٢٢/١).

[٢] ئەبو داود (١٠١) ترمزی (٢٥)، ئەحمەد (٤١٨/٢) و بە زەعیفیان داناوە، بەڵام شێخی ئەلبانی لە الارواو (١٢٢/١) دا بە حەسەنی داناوە..

[٣] ابن الهمام: فتح القدير (٢٢/١)، حطاب: مواهب الجليل (٢٦٦/١)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٣٨٥/١)،المرداوي: الانصاف (١٢٨/١).

**٣ . شوشتنی لەپ و پشتی دەست هەر لە سەرەتاوە:** لەبەر ئەو فەرمودەی، کە سەیدنا عوسمان گێڕاوێتیەوە، کە گوتی: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە دەستنوێژەکەیدا، سێ جاری ئاو کرد بە دەستیداو شوشتنی[١].

**٤ . ئاو لەدەم و لوت رادان بە لوێچی دەستێك:** وەکو لەو فەرمودەدا هاتبو، کە عبداللەی کوڕی زەید گێڕایەوە، کە گوتی: پێغەمبەر، صلى الله عليه وسلم، بۆ فێرکردنی یاوەران، ئاوی لەدەم و لوتی بە لوێچێك رادا، سێ جاریش وای کرد[٢]..

**٥ . زۆر ئاو لە دەم ولوت رادان بۆ کەسێك کە بەڕۆژو نەبێت:** بەڵگەی ئەمیش، فەرمودەکەی لەقیتی کوڕی سەبرەیە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (.. وَبَالِغْ فِي الإِسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا)[٣] واتە: زۆر ئاو لە لوتت رادە، مەگەر بەڕۆژو بیت (کە بەڕۆژو بویت زۆر وا مەکە) ..

**٦ . پێش خستنی ئەندامە راستەکان پێش ئەندامە چەپەکان:** لە فەرمودەیەکی لای ئیبنو عەبباسدا، خوا لێیان ڕازی بێت هاتوە، کە لە وەسفی چۆنیەتی دەستنوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: ( ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنَى ثُمَّ

---

[١] بوخاری (١٥٩)، موسلیم (٢٢٦).
[٢] موسلیم (٢٣٥)، ترمزی (٢٨)، ئیبنو ماجە (٤٥).
[٣] ئەبو داود (١٤٢)، نەسائی (٦٦/١)، ئیبنوماجە (٤٠٧)، ئەحمەد (٣٣/٤).
کەمال ئیبنو السسەید لە صحيح فقه السنة (١٢٣/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى حَتَّى غَسَلَهَا ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا رِجْلَهُ يَعْنِي الْيُسْرَى) واتە: پاشان لوێچێك ئاوی هەلگرت و، دەستی راستی پێ شوشت، ئینجا لوێچێكی تری ئاو هەلگرت و دەستی چەپی پێ شوشت، پاشان مەسحی سەری كرد، پاشان لوێچێك ئاوی تری هەلگرت و، ڕشتی بەسەر پێی راستیدا، تا شوشتی، ئینجا لوێچێكی تر ئاوی هەلگرت و، ڕشتی بەسەر پێی چەپیداو شوشتی..

عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، هەردەم ئەندامە ڕاستەكانی لەشی، پێشتر بەكار دەهێنا لە پێڵاو لە پێكردنیدا، لە دەستنوێژیدا، لە هەمو كاروبارەكانیدا[1]..

**٧ . شوشتنی ئەندامەكان سێ جار:** چونكە ئەوە لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم سەلمێنراوە كە ئەندامانی دەستنوێژی سێ جار دەشوشت[2]. وەكو فەرمودەكەی لای سەیدنا عوسمانی كوڕی عەففان[3]، هەروەها فەرمودەكەی لای عبداللەی كوڕی زەید[4] و، ئەوەی لای ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، كە لە بوخاریدایە[5].

بەلام ئەم سێ جارانە، مەسحی سەر ناگرێتەوە: چونكە هیچ ریوایەتێك نەسەلمێنراوە، كە باس لە سێ جار مەسحی سەر بكات، ئەوەش كە باس لە دوو جار دەفەرموێ، وەكو ئیبنو عبدالبیر دەلێ: هەر بەوە

---

[1] بوخاری (١٦٨)، موسلیم (٢٦٨).
[2] بوخاری ١٥٦
[3] لە پەڕاوێزی ژمارە (١٩٣).
[4] پەڕاوێزی ژمارە (٢١٩).
[5] بوخاری (١٥٦).

لێکدراوەتەوە کە دەستی پیرۆزی بەسەریدا هێناوەو بردوە[١]، چونکە دوو جار واتە دەست تەڕ کردنەوەو، پێداهێنانەوەی.. ئەو دوو بارە کردنەوەی، لە هەندێك فەرمودەدا هاتوە، بۆ شوشتنەکانن، نەك بۆ مەسح. بەهێزترین بەڵگەی ئەمەش، ئەو فەرمودەیە، کە دەڵێ: ئەعرابیەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم و پرسیاری دەستنوێژی لێکرد، پێغەمبەریش، صلی الله علیه وسلم بۆی شەرح دەکردو، سێ جار سێ جار نیشانی دەدات، کە چۆن دەبێت، پاشان فەرموی: (هَذا الوُضُوءُ، فمَنْ زَادَ عَلَى هَذا فقَدْ أسَاءَ وَتعَدَّى وَظلَمَ)[٢] واتە: ئەمە دەستنوێژە، هەر کەسێك لەمە زیاتر بکات، ئەوە خراپەی کردوە، لەسنور دەرچوەو ستەمی کردوە..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، دەڵێ[٣]: ریوایەتی سەعیدی کوڕی مەنسور (مامۆستای ئیمام موسلیمە) ڕون و ئاشکراو ڕاشکاوە، کە مەسحی سەر، یەکجارەو زیاتر لە یەکجار، شتێکی باش نیە.. هەر ڕیوایەتێکیش باس لە سێ جارەیی بفەرموێت، دەبێت مەبەستەکەی تەواو کردنی مەسحەکە بێت، بە هەمو سەردا، نەك بەوەی، کە سێ جاران مەسح کردنی سەرە.. ئەمەش گونجاندنی بەڵگەکانە..

ریوایەتی یەکجار مەسح بەهێزترە، بۆیە بۆتە بەڵگەی جمهور (ئیمام ئەبو حەنیفەو مالیك و رای پەسەندی ئیمام ئەحمەد)، بە پێچەوانەی

---

[١] / البیهقی: الخلافیات (١/٣٣٦)، بە توێژینەوەی شێخ مەشهور حەسەن..
هەروەها ابو عبید: الطهور (ل ٣٥٩).
[٢] نەسائی (١/٨٨)، ئیبنو ماجە (٤٢٢)، ئەحمەد (٢/١٨٠)..
کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/١٢٤) دا دەڵێ: سەحیحە..
[٣] ابن حجر العسقلاني: فتح الباري (١/٢٩٨)..

رای ئیمام شافیعین، ڕەحمەتی خوا لە هەموویان[١].

**زیاتر لە سێ جاریش زێدەڕۆییە (ئیسرافە):** هەر کەسێك سێ جاری تەواو، ئەندامانی دەستنوێژی خۆی شوشت، ئیتر فەرمانەکەی خوای گەورەی، بە ڕاست و دروستی تەواو کردوە، ئیتر هیچ پێویستی بە زیاتر کردنیان نیە.. بۆ ئەوەی ئەو هەڕەشە سەختە نەیگرێتەوە، کە لەو فەرمودەی سەرەوەدا هاتبو: (هَذا الوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذا فَقَدْ أَسَاءَ وَتعَدَّى وَظَلَمَ) واتە: ئەمە دەستنوێژە، هەر کەسێك لەمە زیاتر بکات، ئەوە خراپەی کردوە، لەسنور دەرچوەو ستەمی کردوە..

کەس لە شەرعناسان نابینیت، لایەنگری لە سێ جار زیاتر بوبێت، چونکە ئەوە جێی راجوێیی نەبوە[٢]..

**٨ . دەستوەردان لە ریشی پڕ:** پێشتر باسمان لەوە کرد، کە هەر کەسێك ڕیشی پڕ بێت، دەبێت لە کاتی دەستنوێژ شوشتندا، پەنجەکانی بە ناو دەرەوەی ڕیشیدا بهێنێت، لەبەر ئەو فەرمودەیەی، کە ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، کاتێك دەستنوێژی دەگرت، مشتێك، یان لوێچێك ئاوی هەڵدەگرت و، دەیگەیاندە بن چەناگەی، تا ڕیشی پێ تەڕ کات، ئینجا پەنجەکانی بە نێوان ڕیشیدا دەهێناو دەبرد، دەشیفەرمو: (هكَذا أَمَرَنِي رَبِّي)[٣] واتە: پەروەردگاری خۆم، وا فەرمانی پێداوم..

---

[١] السرخسي: المبسوط (١/٥)، حاشية الدسوقي (١/٩٨)، المغني (١/١٣٧) الام: (١/٢٦).

[٢] ابن عبدالبر: التمهيد (٢٠/١١٧).

[٣] ئەبو داود (١٤٥)، بەیهیقی (١/٥٤)، حاکم (١/١٤٩) شێخی ئەلبانی لە ارواء الغليل (٩٢) دا دەڵێ سەحیحە..

**٩ . دەست خشاندن لە ئەندامانی دەستنوێژ:** هەر کەسێك، کە دەستنوێژ دەگرێت، دەبێت، کە ئاوەکە دەکات بەسەر ئەندامانی دەستنوێژیدا، دەستیشیان لێ بخشێنێت. چونکە عبداللەی کوڕی زەید، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوام بینی صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی دەشوشت، دەستی بەسەر قۆڵ و باسکیدا دەهێناو دەبرد[١]..

**١٠ . دەست هێنان بە نێوان پەنجەکانی دەست و پێدا:**

پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (أَسْبِغْ الوُضُوءَ، وخَلِّلْ بينَ الأصَابِع، وبَالِغْ فِي الاسْتِنْشَاقِ إلَّا أنْ تكُون صَائِماً)٢ واتە: دەستنوێژت ڕاست و دروست بگرە، پەنجە بە نێوان پەنجەکاندا بهێنە، ئاو زیاد لە لوتت وەردە، مەگەر بەڕۆژو بیت

**١١ . شوشتنی زیاتر لە جێی دەستنوێژەکە:** ئەمە باشترە، کە دەموچاوی دەشوات، کەمێك زیاتر لە سەرو ناوچەوانیەوە بشوات، یان لە پشت ئانیشك و قولەپێیەوە، چونکە ئەم شوێنانە، لە قیامەتدا نوریان لێ دەبارێت و، دەبنە هۆی ناسینەوەی موسوڵمان.

ـ پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فمَنِ اسْتطَاع مِنْكُمْ أنْ يُطِيلَ

---

[١] سەحیحی ئیبنو حیببان (١٠٨٢)، بەیهیقی (١٩٦/١)، کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٢٥/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

[٢] ترمزی (٧٨٨)، ئەبو داود (١٤٢)، نەسائی (٦٦/١ ـ ژمارە٨٧) ئیبنو ماجە (٤٠٧) ئەحمەد (٢١٠/٤)، دارمی (٧٠٥). ساڵح بن عبدالعەزیز ئال شێخ، لە شەرحی بلوغ المرامەکەی / کتاب الطهارة / باب الوضوء دا دەڵێ: ئیبنو خوزەیمە بە سحیحی داناوە، کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٢٣/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

غُرَّتَهُ وَتحْجيلَهُ فلْيَفْعَلْ)[١] واتـە: ئوممەتەکـەی مـن لـە قیامەتـدا، کـە دێـن ناوچـەوانیان نورانیـەو قـۆڵ و باسکیشـیان سـپیەو نوریـان لـێ دەبارێـت، هەموی لە ئاسەواری دەستنوێژە، جا ئەوی دەتوانێـت ناوچـەوان (الْغـرُ) و، قۆڵ و، باسکی (التحْجيل) زیاتر تەڕ کات، با بیکات..

ـ ئـەبو هـورەیرەش خـوا لێـی ڕازی بێـت: دەسـتنوێژی شوشـت، دەستەکانی، تـا ئانیشکەکانی شوشـت، پێیـەکانی تـا قولـەپێی شـت، گـوتی: (هكَذا رأيتُ رَسولَ اللهِ صلّى اللهُ عليهِ وَسلّمَ يتوَضّأ) [٢] ئاوا پێغەمبەری خـوام صلى الله عليه وسلم بینی، کە دەست نوێژی دەشوشت..

ـ هەر ئەو دەڵێ: گوێم لێبو خۆشەویستم، صلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: (تبْلُغ الحِلْيَةُ مِنْ المؤمِنين حَيْثُ يَبْلُغ الوَضوءُ)[٣] واتە: نوری دەموچاوو، دەستی موسوڵمان، دەگاتە ئەو شوێنانەی، کە ئاوی دەستنوێژی بەرکەوتوە..

**١٢ ـ ئاو کەم بەکار هێنان:** لەبەر ئەو فەرمودەی، کە ئەنـەس خـوا لێی ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە: (كانَ رَسُولُ اللّهِ صلّى اللهُ علَيـه وَسَلّمَ يغْتسِلُ بالصَّاعِ الى خَمْسَةِ أمْدَادٍ، وَيَتوَضّأ بالْمُدِّ)[٤] واتـە: پێغەمبـەری خـوا، صـلى الله عليه وسلم بە ساعێك، بۆ پێنـج مودد، دەستنوێژی دەشت[٥].

---

[١] بوخاری (٣٦)، موسلیم (٢٤٦).
[٢] موسلیم (٢٤٦).
[٣] موسلیم (٢٥٠)، نەسائی (٨١/١).
[٤] بوخاری (١٩٨)، موسلیم (٣٢٥).
[٥] یەعنی لە نێوان ٢ ـ ٥ر٢ لیتر، چونکە ساعێك چوار موددە، موددێکیش نیو لیترە.

**١٣. دوعای دوای دەستنوێژ:** سەیدنا عومەر، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: (مَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ يَتوَضَّأَ فيُسْبِغْ الْوُضُوءَ، ثمَّ يَقُولُ: أَشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إلَّا فُتِحَتْ لَهُ أبْوَابُ الْجَنَّةِ الثمَانِيَةِ، يَدْخُلُ مِنْ أيُّهَا شَاءَ )[١] واتە: هەر کەسێکتان دەستنوێژێکی پاك و پوخت بگرێت و، پاشان بڵێ شایەتی دەدەم، کە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت، جگە لە خوای گەورە، کە هاوەڵی نیە، شایەتی دەدەم، کە محمد صلى الله عليه وسلم، بەندەو نێرراوی خوایە، ئەوە هەر هەشت دەرگاکەی بەهەشتی بۆ دەکرێتەوەو، لە کامیانەوە حەز بکات، دەڕواتە ژورەوە..

- هەروەها سەیدنا سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (مَنْ توَضَّأَ وَقَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلَّا أنْتَ أسْتَغْفِرُكَ وَأتوبُ إلَيْكَ، كُتِبَ فِي رَقٍّ ثمَّ طُبِعَ بِطَابَعٍ فلَمْ يُفْتَحْ إلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)[٢] واتە: هەر کەسێك دسنوێژ بشوات و، پاشان بڵێ: خوایە پاك و بێ خەوشی (بێ عەیبی) بۆ تۆو، سوپاس و ستایش قابیلی تۆیە، شایەتی دەدەم، کە هیچ خوایەك نیە، شایانی پەرستن بێت، جگە لە تۆ، داوای لێبوردنت لێ دەکەم و، پەشیمانم و، بەرەو لای تۆ گەڕاومەتەوە، لەسەر لەوحێك دەنوسرێت و مۆر دەکرێت، ئیتر تا ڕۆژی قیامەت ناشێکت، واتە: ناکرێتەوە، تا ئەو ڕۆژە..

---

[١] موسلیم (٢٣٤).

[٢] نەسائی لە: الكبرى (٩٩٠٩)، الحاكم (٥٦٤/١) لە المجموعى ئیمامی نەوەویەوە نەقڵم کردوە (٤٨٢/١).

**١٤ـ کردنی دوو ڕکات نوێژ لە دوای دەستنوێژ:** لەبەر ئەو فەرمودەی لای سەیدنا عوسمان، خوا لێی ڕازی بێت، کە حومران لێوەی دەگێڕێتەوە: (.. وَقَالَ مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)[1] واتە:... پاشان فەرموی: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: هەر کەسێك ئاوا ئەم دەستنوێژەی مـن بگرێت، پاشان دوو ڕکات نوێژ بکات و، نەکەوێتە قسەی زیادەوە، ئەوە لە هەمو گوناحەکانی پێشوی دەبوررێت..

ـ فەرمودەکەی لای سەیدنا بیلالی حەبەشیش، خوا لێی ڕازی بێت ئاشکرایە، کە باس لەو نوێژانە دەکات کە سەیدنا بیلال خوی پێوە گرتبون، کە دوای دەستنوێژ گرتن دەیکردن، کە بوە مایەی ئەوەی، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لێی بپرسێت: ( يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَه فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْت عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ )[2] واتە: ئەری بیلال، چ کردارێکت هەیە، کە لە هەمو کارەکانتدا ئومێدی زیاترت بەو هەیە، چونکە لە بەهەشتدا لە پێش خۆمەوە، گوێم لە خشپەی نەعلەکانت بو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، کارێکی وام نیە ئەوەندەی ئومێدی پێوە ببەستمەوە، مەگەر ئەوەی، کە هەمو جارێك شەو بێت، یان ڕۆژ، کە دەستنوێژ دەشۆم، پاشان چەندم بۆ نوسرا بێت، نوێژی پێوە دەکەم..

---

[1] بوخاری (٦٤٣٣)، موسلیم (٢٢٦) هەمو فەرمودەکە وا لە پەراوێزی ژمارە ١٩٣ دا.
[2] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).

## وشك كردنەوەی دوای دەستنوێژ:

هیچ حوكمێك لەبەر دەستدا نیە، ڕێ لە وشك كردنەوەی تەڕێتی ئەندامەكانی دەستنوێژ بگرێت.. ئەگەر بوترێت: ئەدی ئەو ڕەفتارەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم چی لێ دەكەن، كە ریوایەتەكەی لە بوخاریدایەو دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی شوشت، مەیمونە خانی خێزانی، دەستەسڕێكی هێنایە خزمەتی، تا تەڕێتی دەستنوێژەكەی پێ وشك كاتەوە، بەڵام وەری نەگرت و، لەولاوە دەستی دەتەكاند[١].. لە وەڵامدا دەوترێت:

١ـ هەر ئەوە بەڵگەیە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم عادەتی بوە، كە دوای دەستنوێژ گرتنی، ئەندامانی دەستنوێژی وشك كاتەوە. نەك ببێتە مایەی بەرهەڵستی كردنی..

٢ ـ لەوانەیە نەیویستبێت دەستەسڕەكە تەڕبكات..

٣ ـ لەوانەیە دەستەسڕەكەی پێ پیس بوبێت..

بەڵام خۆ ئەوەش سەلمێنراوە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی گرت، پاشان بە بەرگی ناوەوەی جبە خوریەكەی، دەموچاوی وشك كردەوە[٢]..

ئیمام ترمزی دەڵێ: كۆمەڵێك لە شەرعناسانی ناو یاوەران و، شەرعناسانی دوای ئەوان، ڕایان لەسەر ئەوەیە، كە دەستەسڕ بەكار بێت، بۆ وشك كردنەوەی ئەندامانی دەستنوێژ، ئەوەش هیچ كاریگەرییەكی لەسەر كەم كردنەوەی پاداشت نیە.. هەر كەسێك كە وتبێتی پێم خۆش

---

[١] بوخاری (٢٧٠).

[٢] ئیبنو ماجە (٤٦٨، ٣٥٦٤) كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقە السنة (١/١٢٧) دا دەڵێ: سەنەدەكەشی نزیكە لە حەسەن..

نیە وشکی کەمەوە، لەبەر ئەوەی بوە، کە پێی وا بوە لە پاداشتەکەی کەم دەبێتەوە، بەڵام بەڵگەیەك لەبەر دەستدا نیە، ئەوە بسەلمێنێت[١]..

## دەستنوێژو بۆیەی نینۆك:

زۆرینەی ئەم بۆیە، کە بۆ ڕەنگ کردنی نینۆك بەکار دێن، ڕێ لە تەڕ بونی نینۆك دەگرن، بۆیە حوکمی شەرعییان ئەوەیە، کە دەستنوێژ بەسەریاندا بە تاڵە، دەشێت لە کاتی بێ دەستنوێژیدا بەکار بێن.. ڕەنگێك،کە ڕێ لە ئاوی دەستنوێژ نەگرێت، وەکو خەنەو شتی وا، ئەوە ڕێپێدراوەو، دەشێت پاش و پێشی دەستنوێژ، بەکار بهێنرێن.. هەرچەندە ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، دەیگوت: خێزانەکانمان باشترین خەنە لە دەستیان دەدەن، دوای عیشا بەکاری دەهێنن و، پێش نوێژی بەیانی لێی دەکەنەوە[٢]..

★ ★ ★

---

[١] ترمزی (٢٦).
[٢] ابن ابي شيبة (١٢٠/١).

# دەستنوێژ شكان

دەستنوێژ شكان، واتە نەمانی دەستنوێژ، ئەویش بـە یـەكێك لەمانـەی خوارەوە دەبێت:

**یەكەم: هاتنە دەرەوەی میزو پیسایی یان با لە یەكێك لە دەرچەكانیانەوە:** لەبەر ئـەوەی خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿أَوۡ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ﴾ المائـدە / ٦ واتـە: ئەگـەر كەسـێكتان لـە دەسـت بـە ئـاو گەیاندنەوە هاتەوە.. چۆن لـە كوردیـدا دەست بـە ئـاو گـرتن، مانـای میـز كـردن، یـان پیسـایی كردنـی هەیـە، لـە عەرەبیشـدا (الغـائِط) وایـە.. ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆیە، كە هەر كەسێك میز، یان پیسایی، یان بـای لـە ڕێـی ئاسـایی خۆیانـەوە (لـە پـێش یـان لـە پـاش) هاتـە دەرەوە ئـەوە، دەستنوێژی شكاوە[١].. بـەڵام هاتنـە دەرەوەیـان لـە غـەیری ئـەو دوو شـوێنە ئاساییانەوە، وەكو ئەوەی برینێك لە میزەڵدانـدا هـەبێت، یـان لـە گـەدەدا، ئەوە موناقەشەی شەرعناسانی لەسەرە..

ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، سـەوری و، ئیمـام ئەحمـەدو، ئیبنـو حـەزم گوتویانـە: هـەر نەجاسـەتێك، كـە لـە جەسـتەوە بێتـە دەرەوە، دەسـتنوێژ دەشـكێنێت.. كـەوابو یەكـەم: دەبێـت تـوخمی نەجاسـەت بێـت. دووەم: لـە هەر كوێیەكی جەستەوە بێتـە دەرەوە، گـرنگ نیـەو دەسـتنوێژی هـەر پـێ دەشكێت..

بەڵام ئیمام شافیعی گوتویەتی: بۆ دەستنوێژ شكان، مەرجە شـتێك لـە

---

[١] ابن المنذر: الاجماع (ل ١٧) و ابن المنذر: الاوسط (١٤٧/١).

شــوێنی ئاســاییەوە هاتبێــت، بــا نەجاســەتیش نــەبوبێت، بــۆ نمونــە بەردوچکەیەکی لێ بێتە دەرەوە[1].

بەڵام با لێبونەوە دەنگدار بێت، یان بـێ دەنـگ دەسـتنوێژ دەشـکێنێت، چونکە پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم دەفـەرموێ: (لا يَقْبَـلُ اللهُ صَلاةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ)[2] واتە: خوای گەورە نوێژی ئەو کەسە قبوڵ ناکات، کە دەستنوێژی دەشکێت، تا دەستنوێژ نەگرێتەوە، کابرایەکی خـەڵکی حەزرەمـەوت (باشـوری یەمـەن) پرسـی: ئـەرێ ئـەبو هـورەیرە، دەستنوێژ شکان چیە؟! گوتی: تس یان تڕ کەندنە[3]..

**ئەگەر کەسێك بای لە پێشەوە لێ بۆوە:** جمهور (سـێ لـە چوار ئیمامەکە) دەڵێن: دەستنوێژی پـێ دەشـکێت. بـەڵام ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، ئیبنـو حـەزم، دەڵـێن: پێـی ناشـکێت، چـونکە زاراوەی (تـس و تـڕ) بـۆ بایەکن، کە لە پاش هاتبنە دەرەوە، نەك لە شوێنی تردەوە[4]..

من پێم وایە، ئەگەر کون لە سك، یان ریخۆڵەی کرابو، بـا لـەوێوە هـات دەسـتنوێژ دەشـکێنێت، چونکە هـەمان پێکهاتـەی بایەکـەی دەبێـت، بـەڵام ئەگەر کونێك لە پشتیەوە بۆ سەر سـیەکانی، یـان بـۆڕی هەناسـەی کرابـو، ئەمە چ پەیوەندیەکی بە حوکمی دەستنوێژەوە نابێت. والله اعلم.

**رون کردنەوەیەك:** ئافرەت جاری وا هەیە هەست دەکات، وەکو با لە پێشی دێتـە دەرەوە، ئەمـە لـە حاڵـەتی ئاسـاییدا بـە بـا لێبونـەوە حسـێب ناکرێت و، دەستنوێژی پێ ناشێکت، چونکە حوکمی وەکو قرقێنەیە، بەڵام

---

[1] ابن حزم: المحلى (١/٢٣٢)، ابن رشد: بداية المجتهد (١/٤٠)، الاوسط (١/١٣٧).
[2] متفق عليه بوخاری (١٣٥)، موسلیم (٢٢٥).
[3] بوخاری (١٣٥) موسلیم (٢٢٥) بەڵام بە بێ شەرحەکەی ئەبو هورەیەرە..
[4] ابن حزم: المحلى (١/٢٣٢)، السرخسي: المبسوط: (١/٨٣).

ئەگەر ئافرەتێك كونی پێش و پاشەوەی بو بە یەك (وەكو حاڵەتی عەمەلیات) و، هەستی بە با لێبونەوە لە پێشەوە كرد، دەبێت لە ڕوی ئیحتیاتەوە وا حسێب كات، كە دەستنوێژەكەی شكاوە..

<u>دووەم: هاتنە دەرەوەی مەنی و وەدی و مەزی</u>: بە كۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان، هاتنە دەرەوەی هەر یەكێك لە مەنی و وەدی و مەزی، دەستنوێژ دەشكێنێت[1]..

ـ مەنی ئەوە ئاشكرایە، كە هەرچی شتێك غوسڵ پێویست بكات، دەستنوێژیش دەشكێنێت..

ـ مەزی، بەڵگە، ئەو ریوایەتەی سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیبە، كە فەرموی: (كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَأَمَرْتُ رَجُلاً أَنْ يَسْأَلَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم لِمَكَانِ ابْنَتِهِ فَسَأَلَ فَقَالَ : تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ) كەسێك بوم مەزیم زۆر بو، شەرمم دەكرد لە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم بپرسم، لەبەر كچەكەی (زاوای بو)، بە كابرایەكم وت: بۆم بپرسە لێی، بۆی پرسیم، پێغەمبەر، صلى الله عليه وسلم فەرموی: زەكەرت بشۆو دەستنوێژ بگرە.

ـ وەدیش هەر ئەو حوكمەی هەیە، بۆ ئەویش هەر زەكەری دەشوات و، دەستنوێژەكەی دەگرێت. ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، دەربارەی هەرسێكیان دەڵێ: ئەمما مەنی: ئەوە غوسڵی لەسەرە، ئەمما وەدی و مەزی، ئەوە هەر زەكەرتیان لێ بشۆرەوەو، دەستنوێژی خۆت بۆ نوێژ بگرە[2].

---

[1] ابن هبيرة: الافصاح (١/٧٨)، ابن المنذر: الاجماع (ل ٣١).

[2] بەیهیقی (١/١١٥) كەمال ئیبنو السيد لە صحيح فقه السنة (١/١٢٩) دا دەڵێ: إسناده صحيح.

حوکمی ئەو کەسەی، کە با لێبونەوەی زۆرە، یان ئەوی مەزی زۆرەو، بەردەوام لێی دێت، هەر وەکو حوکمی میزەچرکێ و خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) ی ژنانە. پیسە، بەڵام لەش پیس ناکات، شوێنەکەی دەشۆرێت و، دەستنوێژی نوێ، بۆ هەر نوێژێك دەگیرێتەوە..

**سێیەم: خەوێك بێ هۆشی دروست کردبێت:** ئەو بەڵگانەی باس لە مەسەلەی خەوی دەستنوێژدار دەکەن، کەمێك تێکەڵاوییان تێدایە، بۆیە رای شەرعناسانیش دەربارەیان زۆر بوە.. شەرعناسان بون بە دوو پۆلی سەرەکی: پۆلێکیان پێیان وایە، خەوتن کاریگەری لەسەر دەستنوێژ هەر نیە! پۆلی دووەمیان پێیان وایە، خەوتن هۆکاری دەستنوێژ شکانە.. ئەمانیش بونەتەوە بە دوو پۆلی تر: هەندێکیان دەڵێن: خودی خەوتنەکە، هۆکاری دەستنوێژ شکانەکەیە، ئەوانی تریان دەڵێن: نا، خەوتنەکە بێ هۆشی دروست کردوەو، بێ هۆشیەکە ئیحتیمالی با لێبونەوەی هێناوەتە پێش.. کەوابو راو بۆچونی شەرعناسان لەم مەسەلەیەدا سێ پۆلن، بەڵام هەشت قەولیان هەیە[١]:

## یەکەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتن دەستنوێژ ناشکێنێت:

ئەمە لە کۆمەڵێك یاوەری پێغەمبەری نازدارەوە، صلی الله علیە وسلم ریوایەت کراوە، لەوانە: ئیبنو عومەرو، ئەبو موسای ئەشعەری، لە تابعینیش ئەمە، رای سەعیدی کوڕی جوبەیرو مەکحول و، عوبەیدەی سەلمانی و، ئەوزاعی و، هەندێکی ترە.. بەڵگەشیان:

---

[١] ابن حجر: فتح الباري (٣٧٦/١)، النوي: شرح مسلم (٣٧٠/٢)، ابن حزم: المحلى (٢٢٢/١)، ابن عبدالبر: الاستذكار (١٩١/١)، ابن المنذر: (الاوسط (١٤٢/١)، الشوكاني: نيل الاوطار (٢٤١/١) الالباني: تمام المنة (ل ١٠٠).

١ ـ ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕێتـەوە، دەڵـێ: (بِتُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ لَيْلَةً فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَوَضَّأَ مِنْ شَنٍّ مُعَلَّقٍ وُضُوءًا خَفِيفًا، وَقَامَ يُصَلِّي فَتَوَضَّأْتُ نَحْوًا مِمَّا تَوَضَّأَ ثُمَّ جِئْتُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ وَرُبَّمَا قَالَ سُفْيَانُ عَنْ شِمَالِهِ فَحَوَّلَنِي فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ صَلَّى مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ اضْطَجَعَ فَنَامَ حَتَّى نَفَخَ ثُمَّ أَتَاهُ الْمُنَادِي فَآذَنَهُ بِالصَّلَاةِ فَقَامَ مَعَهُ إِلَى الصَّلَاةِ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ)[١]. واتە: شەوێك لای پورە مەیمونـە خـان (کە خێزانی پێغەمبەرە (صلی الله علیه وسلم) مابومەوە، کە هەندێك لە شـەو ڕۆیشـت، پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم هەسـتا، دەسـتنوێژێکی سوکەڵەی لە جەوەنەیەك گرت، کە هەڵواسرابو، ئینجا کەوتە نوێژ کـردن، منیش هەستام وەکو ئـەو، دەسـتنوێژەکەم گـرت و لای چـەپیەوە وەسـتام، دەستی گرتم و ڕایکێشامە لای ڕاستیەوە، پاشان چەندی حـەز کـرد نوێـژی کرد، ئینجا ڕاکشا، پاشان نوست، پرخە پرخـی دەهات، پاشـان کەسـێك بـۆ نوێژی بەیانی بانگی کـرد، ئـیتر هەسـتاو چـو، نوێژەکەی کـرد بـێ ئـەوەی دەستنوێژ بشواتەوە..

٢ـ فەرمودەکـەی لای ئەنـەس، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵـێ: (أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَرَجُلٌ يُنَاجِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا زَالَ يُنَاجِيهِ حَتَّى نَامَ أَصْحَابُهُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى)[٢] واتـە: قامـەتی نوێـژ کـراو پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم، کابرایـەکی بـانگ دەکـرد، بـەردەوام بـانگی دەکـرد

---

[١] بوخاری (١١٧ و ١٣٥)، موسلیم (١٨٤)، احمد (٣٤١/١).
[٢] بوخاری (٦١٩٢)، موسلیم (٣٧٦).

(پێوەی مەشغوڵ بو)، تا یاوەرەكانی خەوتن، پاشان تەشریفی هێناو نوێژەكەی بۆ كردن..

٣ـ قەتادە دەڵێ: گوێم لە سەیدنا مالیك بو، خوا لێی ڕازی بێت گوتی: یاوەرانی پێغەمبەر، صلى الله علیه وسلم، دەخەوتن و، هەڵدەستانەوە نوێژەكەیان دەكرد، بێ ئەوەی دەستنوێژەكەیان بگرنەوە.. لە قەتادەیان پرسی: خۆت گوێت لێ بو ئەنەس وا بڵێ؟! گوتی: ئەرێ بە خوا[١]..

## دووەم: ئەوانەی پێیان وایە هەمو برە خەوتنێك دەستنوێژ دەشكێنێت:

بێ ئەوەی جیاوازی هەبێت لە نێوان خەوی زۆر، یان خەوی كەمدا.. ئەمەش ڕای ئەبو هورەیرەو ئەبورافیع و، عورووەی كوڕی زوبەیرو، عەتاء و، حەسەنی بەسری و، سەعیدی كوڕی موسەییب و، زوهری و، موزەنی و، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو حەزمەو، شێخی ئەلبانیش ئەمەیانی پێ پەسەندتر بوە، بەڵگەی ئەمانیش:

١ ـ سەفوانی كوڕی عەسسال، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَأمُرُنَا إذَا كُنَّا مُسَافِرِينَ أنْ نَمْسَحَ عَلَى خِفَافِنَا، وَلا نَنْزَعَهَا ثَلاثَةَ أيَّامٍ مِنْ غَائِطٍ وَبَولٍ وَنَومٍ إلَّا مِنْ جَنَابَةٍ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم فەرمانی پێ دەكردین، كە لە سەفەردابوین، مەسح لەسەر خوففەكانمان بكەین و، تا سێ ڕۆژ لەبەر چونە سەر ئاو (میز كردن و پیسایی كردن)، یان لەبەر خەوتن، لە پێیان نەكەینەوە، مەگەر لە لەشگرانی (جەنابەت: لەش پیسی).. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە

---

[١] موسلیم (٣٧٦)، ترمزي (٧٨).

[٢] نەسائی (٣٢/١)، ترمزی (٣٥٣٥)، ئیبنو ماجە (٤٧٨)، شێخی ئەلبانی رحمە الله لە ارواو الغلیل (١٠٤) دا دەڵێ: حەسەنە..

دەڵــێن: ئــەوەتا پێغەمبــەری خــوا، صــلى الله عليــه وســلم خــەوتنی بــە شێوەیەکی گشتی باس فەرموە، بێ ئەوەی جیاوازی بخاتە نێوان کەمی، یان زۆرییەوە، هەروەها بێ ئەوەی جیاوازی بخاتە نێوان، خەوتن و، میز کردن و، پیسایی کردنەوە..

٢ ـ عائیشە خان، خوا لێی ڕازی بێت دەڵـێ: پێغەمبـەری خـوا، صـلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: ( إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَا يَدْرِي لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبَّ نَفْسَهُ)[١] واتـە: ئەگـەر کەسـێکتان لـە نوێژەکەیـدا وەنـەوزی دا، بـا ڕاکشێت، تا خەوەکەی دەڕوات، چونکە لەوانەیە یەکێکتان خەواڵوانە نوێژ بکات، نەزانێت چی دەڵێ ؟! لەوانەیە جنێـو بـە خـۆی بـدات و، هۆشـی لـێ نەبێت..

ئەمە بەڵگەیەکی ئیمام بوخارییە بۆ دەستنوێژ شوشتنەوە لە خەوتن، بـەڵام شەرعناسـانی بەرامبـەر، ڕەددیـان لـەم بەڵگـە داوەتـەوە بـەوەی، کـە بەڵگەی خۆیانـە، چونکە ڕێـدانی پێغەمبـەری، خـوا صـلى الله عليـه وسـلم بەوەی کابرا، نوێژەکەی واز لێ بهێنێـت و بـڕوات ڕاکشـێت، لەبـەر ئەوەیـە قسە بـە خـۆی نـەڵێت، یـان هەڵـەی خەتـەری بەدەمـدا نـەیات، یـان لەبـەر ئەوەی خشوع و، ملکەچیی نوێژەکـەی نامێنێت.. ئـەمـە چ پەیوەندیـەکی بە خەوتن و، دەستنوێژ شکانەکەوە نیە..

٣ ـ ئەم بەڕێزانە دەڵێن: کۆڕا لەسەر ئەوە هەیە، کە لـەهۆش خـۆ چـون و، سەرخۆش بون، دەستنوێژ دەشکێنێت، هۆکاری ئەم دوانە هۆش لـە خـۆ

---

[١] بوخاری (٢١٢)، موسلیم (٢٢٢).

نەمانە، ئێ خەوتنیش وایە، هەمو کەسێك بە خەوتن، هۆشی لە خۆی نامێنێت.. کەوابو خەوتن هۆکاری دەستنوێژ شکانە..

**سێیەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتنی زۆر دەستنوێژ دەشکێنێت نەك کەم:** ئەمەش ڕای ئیمام مالیك و، قەولێکی ئیمام ئەحمەدو، زوهری و، رەبیعەیەو، ئەو خەوتنەی یاوەرانیان (کە لە فەرمودەکەی لای ئەنەسدا هاتوە) بە خەوتنی زۆر لێکداوەتەوە..

**چوارەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتن بە شان دادان و راکشانەوە دەستنوێژ دەشکێنێت:** ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: هەر کەسێك لە یەکێك لەشێوەکانی نوێژدا خەوی لێ کەوت، وەکو کاتی بە پێوە بون، یان رکوع، یان سجود، یان دانیشتنی تەحیات، لە نوێژدا بێت، یان لە غەیری نوێژدا، ئەوە دەستنوێژەکەی ناشکێت. ئەمەش ڕای ئەبو حەنیفەو، حەممادو، سەوری و، داودو، قەولێکی ئیمام شافیعیە.. بەڵگەی ئەمانیش:

١ ـ عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە، ئەویش لە باپیریەوە دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (لَيسَ عَلَى مَنْ نَامَ جَالِساً وُضوءٌ حتّى يَضَعَ جَنْبَهُ)[١] واتە: دەستنوێژ لەسەر ئەو کەسە فەرز نابێتەوە، کە بە دانیشتنانەوە خەوی لێ دەکەوێت، تا ئەو کاتەی دەکەوێتە سەر لا..

٢ ـ ئەنەسی کوڕی مالیك، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (إذَا نَامَ الْعَبْدُ فِي سُجُودِهِ

---

[١] دارەقوتنی (١٦٠/١)، ئیبنو عەدی لە الكامل (٢٤٥٩/٦) بەڵام فەرمودەوانان گوتویانە حەدیسێکی زەعیفەو جۆری مونکەرە..

بَاهَى اللهُ تعَالَى بِهِ الملائِكَة يَقُولُ: أنْظُرُوا الَى عَبْـدِي رُوحُـهُ عِنْـدِي وَجَسَدُهُ فِـي طاعَتي)[١] واتـە: کاتێـك عەبـدێکی خـوا لـە نوێژکردنیـدا، خـەوی لـێ دەکەوێت، خوای گەورە، لای فریشتەکان شانازی پێوە دەکات، دەفەرموێ: بڕواننـە ئـەو عەبـدەی مـن، ڕۆحـی لای منـەو، جەستەشـی لـە ملکەچـی منداپە.. ئیمام بەیهیقی دەڵێ: ئەمـە ئەگەر وەکو فـەرمودە بسەلمێنرێت، نابێتە بەڵگەی مانەوەی دەستنوێژ بە خەوتن، چونکە ئەمە هـەر مـەتحی ئـەو عەبـدە چاکانەیە، کـە بـەردەوامم لەسـەر ملکەچـیی و، گوێڕایـەڵی فەرمانی خوای گەورەن تا ئەو ساتەی خەو دەیانباتەوە..

**پێنجەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتن لە رکوع و سجوددا دەسـتنوێژ دەشـکێنێت:** ئیمـام نـەوەوی دەڵـێ: ئەمــە رای ئیمـام ئەحمەدە.. لەوانەیە لەبەر ئەوە بێت، کە ئەو دوو شێوەیە، ئیحتیمالی با لێبونەوە زیاترە.

**شەشـەم: ئەوانـەی پێیـان وایـە خـەوتن تـەنها لـە سـجوددا دەستنوێژ دەشکێنێت:** ئەمیش قەولێکی تری ئیمام ئەحمەدە..

**حەوتەم: ئەوانەی پێیان وایـە خـەوتن لـە نوێـژدا دەسـتنوێژ هـەر ناشـکێنێت:** ئەمـە رای ئیمـام ئـەبو حەنیفەیـە، کـە پێـی وایـە دەستنوێژ بە خەوتن، تەنها لە دەرەوەی نوێژدا دەشکێت.. ئەمە هەر وەکو قەولی چوارەمی وایە..

---

[١] زەعیفە بڕوانە: الالباني: سلسلة الاحاديث الضعيفة (٩٥٣).

**هەشــتەم: ئەوانــەی پێیــان وایــە خــەوتن بــە دانیشــتنانی مەحکەمەوە دەستنوێژ ناشکێنێت:** خـەوتن بـەو مەرجـەی سمت و دەرچەی کۆمی لـەزەوی، یـان لەسـەر ئەوشـتەی لەسـەری دانیشـتوە، قـایم کردبێـت، زیـانی بـۆ دەسـتنوێژ نابێـت، چ لـە نوێـژدا بێـت، چ لـە دەرەوەی نوێژ.. ئەمەش ڕای ئیمام شافیعیە.. چونکە بە ڕای ئـەم ئیمامـە بـەڕێزە، خەوتن خۆی لە خۆیدا، هۆکاری دەستنوێژ شکان نیە، بەڵام لەبـەر ئـەوەی ئیحتیمالی، با لێبونـەوەی زیـاترە، بۆتـە هـۆی دەسـتنوێژ شـکانەکە.. بۆیـە دەڵێ: ئەو کەسەی بە دانیشتنانەوە خەوی لێ کەوتوەو، بـەو شـتەوە قـایم بوە، کە لەسەری دانیشتوە، ئەگەر بایەکی لێ بێتـەوە، هەسـتی پـێ دەکات، بۆیە دەستنوێژەکەی سەلامەتە.. شەوکانی بەرگری لەمەی ئیمـام شـافیعی کردوەو، پێی پەسەندتر بوە. چونکە لە فەرمودەکەی ئەنەسدا هـاتوە، کـە یـاوەران لـە چـاوەڕوانی پێغەمبــەری خــوادا، صــلی الله علیــه وســلم بــۆ نوێــژکردنیان دەخــەوتن، ئــەم شەرعناســانە دەڵــێن: کــاتی چــاوەڕوان کردنەکـەیان دانیشــتو بــون.. بــەڵام ئیمـام ئیبنوحەجـەری عەسـقەلانی، ڕەددیــان لــێ دەداتــەوە[1]و دەڵــێ: نــەخێر، فــەرمودەی تــری ســەحیح، لــە مەسـنەدی بـەززاردا هـاتوە، کـە دەڵـێ: ئـەو یاوەرانـەی چاوەڕوانی هـاتنی پێغەمبەری خوایان، صلی الله علیه وسلم بـۆ نوێـژ دەکـرد، تێیانـدا بـو بـە خەوتویی کەوتبوە سەر تەنیشت و، هـەیانبو بـە تـەواوی خـەوتبو، پاشـان هەمو هەڵدەستان بۆ نوێژ[2]..

---

[1] ابن حجر العسقلاني: فتح الباري (٢٥١/١).

[2] ئەبو داودیش لە کتێبی (مسائل أحمد ل ٣١٨) دا هێناویتیەوەو، ئەلبانیش دەڵێ: سەنەدی لەسەر مەرجی هەردووشەیخیەن سەحیحە، بڕوانە الالباني: تمام المنة (ل ١٠٠).

**پوختەی بۆچونەكان: ئەو خەوتنە دەستنوێژ دەشكێنێت، كە هۆشی لەگەڵدا نەمابێت**، كە بۆ نمونە خاوەنەكەی لیك بە دەمیدا هاتبێتە خوارەوەو، هەستی پـێ نـەكردبێت، یـان لـە قسـەی دەوروبەرەكـەی تێنەگەیشـتبێت، یـان شـتێكی بـە دەسـتەوە بوبێـت و، لێـی كەوتبێتـە خـوارەوەو نـەیزانیبێت.. چـونكە هـەمو ئەمانـە ئیحتیمـالی دەسـتنوێژ شـكانیان هەیـە، ئیـتر دەسـتنوێژەوان لـە ڕكوعـدا بێـت، یـان لـە سـوجدەدا، دانیشتبێت، یان بە پێوە بێت، شانی دادابێت، یـان ڕاكشـابێت گـرنگ نیـە.. چونكە وا دیارە ئـەوی یـاوەران لـە چاوەڕوانی پێغەمبـەری خۆشەویسـتدا، صلى الله عليه وسلم توشیان دەبو، یان ئـەوەی ئیبنـو عـەبباس خـوا لێیـان ڕازی بێت لە ناو نوێژەكەدا، كە لە خزمەت پێغەمبەری بەڕێزدا، صـلى الله عليـه وسـلم بـو، توشـی دەهـات، هـەموی هـەر خەوەنوچـكە بـوە، بۆیـە كاریگەری لەسەر دەستنوێژیان نەبوە.. ئەمەش وا دەزانم كۆكردنەوەیەكی تەقریبی بەڵگەكانە.. والله اعلم.

**گومـان كـردن لـە دەسـتنوێژی خەوەنوچـكە**: ئەگـەر كەسـێك دەستنوێژی هەبو، بەڵام خەو بردیەوەو، هۆشی لە خـۆی و دەوروبـەری مـا، پێویست ناكات خۆی بخاتە سەر گومانی ئەوەی، كە گوایـە دەسـتنوێژەكەی نەماوە.. چونكە لە ئەسڵدا، ئەو دەستنوێژی هەبوە، بە پێی ئەو ڕێسایەی دەڵێ: (اليَقينُ لا يَزولُ بالشَّكِّ) واتە: دڵنیابون بـە گومـان لاناچێت، گومـان كردنەكـەی ئەسـڵەكە لانـادات، كـە دڵنیـابون (یـەقین) بـوە لـە هـەبونی دەستنوێژ، ئەمـە بۆچونی ئیمـام ئیبنـو تەیمییەیـە، ڕەحمـەتی خـوای لـێ بێت[١].

---

[١] ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢١/٢٣).

**چوارەم: لە هۆش خۆ چون بە شێتبون یان سەرخۆشی یان بورانەوە**: ئەمانە هەموی بە كۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان[1]، دەستنوێژ دەشكێنن..

**پێنجەم: دەستدان لە عەورەت بە روتی**: ڕای شەرعناسان لە مەسەلەی دەستدان لە زەكەردا، چوار پۆلە:

**پۆلی یەكەم: ئەوانەی گوتویانە: دەستدان لە زەكەر دەستنوێژ ناشێكنێت**: ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێكی ئیمام مالیك و، كۆمەڵێك لە یاوەرانێتی[2]. بەڵگەشیان:

١ـ فەرمودەكەی قەیسی كوڕی تەڵقی كوڕی عەلی، خوا لێی ڕازی بێت، كە بە فەرمودەی تەڵق ناسراوە، دەگێڕێتەوە، كە كەسێك (لەوە دەچو ئەعرابی بێت) پرسیاری لە پێغەمبەری خوا كرد، صلی الله علیه وسلم، دەربارەی كەسێك، كە دوای ئەوەی دەستنوێژی گرت، دەست لە زەكەری بدات، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموی: (هَلْ هُوَ إلا بِضْعَةٌ مِنْكَ)[3] واتە: مەگەر هەر بەشێك نیە لە خۆت؟! لە لەفزێكی تردا دەڵێ: كابرا پرسی: لەو كاتەی من لە نوێژدام، ڕانم دەخورێنم، دەستم بەر زەكەرم بكەوێت؟! فەرموی:(إنَّمَا هُوَ مِنْكَ)[4] واتە: ئەویش بەشێكە لەخۆت.

---

[1] ابن المنذر: الاوسط (١/١٥٥).

[2] الكاساني: البدائع (١/٣٠)، ابن الهمام: شرح فتح القدير (١/٣٧)، ئیمامی مالیك: المدونة (١/٨)، ابن المنذر: الاستذكار (١/٣٠٨).

[3] ئەبو داود (١٨٢)، ترمزی (٨٥)، نەسائی(١/١٠١) زۆر لە فەرمودەوانان بە زەعیفیان داناوە، بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی داناوە..

[4] ئەبو داود (١٨٣)، ئەحمەد (٤/٢٣)، بەیهیقی (١/١٣٥).. كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/٢٣) دەڵێ إسناده ضعیف..

٢ ـ ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: کە کەس گومانی لەوەدا نیە، کە ئەگەر زەکەر بەر ڕان بکەوێت، دەستنوێژ ناشکێنێت، کەوابو جیاوازی دەست و ڕان چیە؟! هیچ جیاوازیەك نیە، بۆیە دەستنوێژ بە دەستدان لە زەکەر ناشکێت..

قسەشیان لەسەر ئەو فەرمودانە هەیە، کە باس لە شکانی دەستنوێژ بە دەستدان لە زەکەر دەکەن.. وەکو فەرمودەی بوسرە، کە دواتر دێت[1]..

**پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانە: دەستدان لە زەکەر دەستنوێژ دەشکێنێت:** ئەمە مەزهەبی زانراوی ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەدو، ئیبنو حەزمە، کە لە زۆر لە یاوەرانەوە گێڕراوەتەوە، بەڵگەشیان:

١ـ فەرمودەکەی بوسرەی کچی سەفوان، کە دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ)[2] واتە: هەر کەسێك دەستی لە زەکەریدا، با دەستنوێژ بشواتەوە، وەکو، کە بۆ نوێژ دەیشواتەوە..

٢ ـ فەرمودەکەی لای ئوم حەبیبە، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموی: (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ)[3] واتە: هەر کەسێك دەستی لە زەکەری دا، با دەستنوێژ بگرێتەوە ..

---

[1] ابن عبدالبر: الاستذكار (٢٠٣/١)، الطحاوي: شرح معاني الآثار (٧١/١).

[2] ئەحمەد: الجامع في العلل ژمارە (٣٦٣)، ئەبو داود (١٨١)، نەسائی (١٠٠/١)، ئیبنو حیببان (١١١٢).

[3] ئیبنو ماجە (٤٨١)، ئەبویەعلا (٧١٤٤)، بەیهیقی (١٣٠/١) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە، بڕوانە الارواو (١١٧).

٣ـ فەرمودەكـەی لای ئـەبو هـورەیرە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە دەڵـێ: پێغەمبەری خـوا فەرمویـەتی: (إذَا أفْضَـى أحَـدُكُمْ بيَـدِهِ إلَـى فَرْجِـهِ وَلَـيسَ بَيْنَــهُ وَبَيْنَهَــا حِجَـابٌ وَلا سِــتْرٌ فَقَــدْ وَجَــبَ عَلَيْــهِ الْوُضُــوءُ)[1] واتــە: هــەر كەسـێكتان دەسـتی بـەر عـەورەتی خـۆی كـەوت، بـێ ئـەوەی بەربەسـتێك (پەردەیەك) لە نێوانیاندا هەبێت، ئەوە دەستنوێژی لەسەر فەرز بوە..

٣. فەرمودەی تریش بە هەمان مانا، لە سەیدنا ئەبو هورەیرەو، ئەروای كچی ئونـەیس و، عائیشـەخان و، جـابری كـوڕی عبداللـه و، زەیـدی كـوڕی خالیـدو، عبداللـەی كـوڕی عـەمرەوە، ڕیوایـەت كـراوە.. ئیبنـو قودامـەی مەقدیسی، لە كتێبی (المُغني) یەكەی خۆیدا دەڵێ: زیاتر لـە پـازدە یـاوەری پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، ئەم فەرمودانەیان ڕیوایەت كـردوە، كە دەستنوێژ لە دەستدان لە عەورەت دەشكێت..

ئەم پۆلە شەرعناسە گوتویانە، فەرمودەكەی لای بوسرە بەهێزترە لە فەرمودەكەی تەلق، لە زۆر لایەنەوە، لەوانە:

أـ فەرمودەكـەی لای تـەڵق، زیـاتر قسـەی لەسـەر كـراوە، تەنانـەت هـەر لەوەی ڕاویەكە، قەیسی كوڕی تەڵقە، یـان تـەڵقی كـوڕی عـەلی خۆیـەتی؟! ئەوانــەی قســەیان لەســەر كــردوە، پێشــەوایانی فــەرمودەوانین[2] تەنانــەت توێژەرەوەی، وەكو ئیمام نەوەی دەڵێ: كۆڕای فـەرمودەوانانی لەسـەرە، كـە زەعیفە[3]

---

[1] الحاكم (١٣٨/١)، شێخی ئەلبانی دەڵێ سەحیحە بڕوانە (صحيح الجامع ٣٥٩).

[2] وەكو ئیمامی ئەبو زەرعە، كە شەش سەد هەزار فەرمودەی لەبەر بوە، ئیبنو قودامە لە (المغنی)دا هێناویێتیەوە: ئەبو زەرعە دەربارەی تەڵق دەفەرموێ: (قَيس مِمَن لا تقومُ بروايته حُجَّةٌ)

[3] النوي: المجموع (٤٢/٢).

ب ـ فەرمودەی لای تەلْق، لەسەر ئەسلەكەی ماوە، بەلاّم فەرمودەكەی لای بوسرە نەقلّی كردوە، نەقلّ كردنیش لە پێشترە، چونكە ئەحكامی شەرع بریتیە لە نەقلّ كردن لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم.

ج ـ ئەوانەی ریوایەتی حوكمی دەستنوێژ شكانیان، بە دەستدان لە زەكەر كردوە، زۆرترن و، فەرمودەكانی لایان بەناوبانگترن..

د ـ فەرمودەكەی لای تەلْق وا لێك دەدرێتەوە، كە لە نوێژدا بوە.. واتە عەورەتی داپۆشیوە، بەلاّم، كە ڕانی خورانـدوە دەستی بەر زەكەری كەوتوە.

هـ ـ قیاس لەسەر ئەوەی، كە زەكەریش وەكو ئەندامێكی تری لەش وایە، ئەمە بەو رەهاییە نیە، چونكە هەندێك ئەحكامی شەرع هەیە، زەكەر دەگرێتەوە، بەلاّم هیچ ئەندامێكی تری جەستە وا ناگرێتەوە، وەكو ئەحكامی غوسلّ ومارەیی وحەددو شتی وا.. حوكمی كەسێك پەنجەیەك بكات بە عەورەتێكدا، چۆن وەك ئەوە دەبێت، كە زەكەری پێدا كردبێت؟!

**پۆلی سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: دەستدان لە زەكەر بە چێژەوە دەستنوێژ دەشكێنێت:** ئەمەش قەولێكی ئیمام مالیكەو، شێخی ئەلبانیش، ئەمەیانی بە پەسەندتر داناوە[1].. ئەمان بۆ گونجاندنی دوو فەرمودەكەی تەلْق و بوسرەیە، گوتویانە: فەرمودەكەی تەلْق (هَلْ هُوَ إِلَّا بِضْعَةٌ مِنْكَ) بۆ ئەو كەسەیە، كە بە چێژەوە دەست لە زەكەری نادات، ئەوە دەستنوێژەكەی ناشكێت، چونكە وەكو ئەوەیە، كە دەست لە شوێنێكی تری لەشی بدات.. ئەمما فەرمودەكەی بوسرە (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ

---

[1] الالباني: تمام المنة (ل ١٠٣).

فلْيَتوَضَّأ) بـۆ ئەوەیـە، كـە بـە چـێژەوە، دەسـت لـە زەكـەری دەدات، ئـەوە حەتمـەن دەسـتنوێژەكەی دەشـكێنێت.. ئەمـەش بۆچـونی ئیمـام ئیبنـو تەیمییەیە.. بەرامبەرەكانیان دەپرسن: ئایا زانینی چێژ بە چ پێوەرێكە ؟ هەر بەوەندەی ئاهێكی پێـدا هات، یـان بەوەنـدەی جولاّ، یـان بـەوەی، كـە مەزی بێتە دەرێ؟!

## پـۆلی چـوارەم: ئەوانـەی گوتویانـە: دەسـتنوێژگرتنەوە لـە دەسـتدان لـە زەكـەر واجـب نیـە: ئەمـەش ڕای ئیمـام ئەحمـەدەو،

پەسەندكراوی ئیمام ئیبنو تەیمیەیە، ئیبنو عوسێمینی ڕەحمەتیش، زیاتر بەلای ئەم ڕایەدا چوە.. ئەمە مەزهەبی حەنبەلیە، ئـەم بەڕێزانـە پێیـان وایـە، ئەگـەر دەسـت لێدانەكـە بـە چـێژەوە نـەبو، دەسـتنوێژ بگرێتـەوە باشترە، دەنا لەسەری فەرز نیـە[١]. بەرامبـەرەكانی ئـەمانیش دەڵێن: بۆچـی ئەم حوكمەتان وەكو حـوكمی، بـا لێبونـەوەو هۆكارەكـانی تـری دەسـتنوێژ شكان لێ نەكردوە ؟![٢]

پوختەی حوكم بە لامەوە: هەر كەسێك دەستی بەر زەكەری كەوت، بـە ئەنقەست، یان لـە ناغافـڵ، بـە چێژ یـان بـێ چـێژ، حەتمـەن دەسـتنوێژی شكاوە.. والله اعلم.*

★ ★ ★

---

[١] ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢١/٢٤١)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (١/٢٣٣).

[٢] ابن المنذر: الاوسط (١/٢٠٧).

* ئێمە وەكو لیژنەی نوسینگەی تەفسیر، ڕای ئیمام ئەحمەدو ئیبن تەیمیمیەو(إبن العثيمين) و مەزهەبی حەنبەلی، بە پەسەندو واقیعانە دەزانین، كە ڕایان وایە دەستنوێژگرتنەوە لە دەستدان لە زەكەر واجب نیە و دەستنوێژی پێ ناشكێ.

# هەندێك باسی تر لەسەر دەستنوێژ

## دەست لە عەورەت دان

**١. ئەگەر ئافرەت دەستی بەر عەورەتی خۆی کەوت، ئەوە دەستنوێژەکەی شکاوە:** چونکە فەرمودە لەو بارەوە زۆرن..

عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: ئەگەر ئافرەتێك دەستی لە عەورەتی خۆیدا، پێویستە دەستنوێژ بگرێتەوە[١] ؟؟

هەروەها فەرمودەکەی لای عەمری کوڕی شوعەیب، کە لە باوکیەوە، ئەویش لە باپیریەوە گێڕایەوە، کە پێغەمبەری خۆشەویست، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ، وَأَيُّمَا إمْرَأَةٍ مَسَّتْ فَرْجَهَا فَلْتَتَوَضَّأْ)[٢] واتە: هەر کەسێك دەستی لە زەکەریدا، با دەستنوێژ بگرێتەوە، هەر ژنێکیش دەستی لە عەورەتی خۆی دا با دەستنوێژ بکرێتەوە..

**٢ . هەر کەسێك دەستی بەر عەورەتی کەسێکی تر کەوت:**

لەسەر ڕای ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی، دەستنوێژەکەی دەشکێت[٣]، لە مەزهەبی شافیعیدا دەستنوێژی دەشکێت، مادام لەپی دەستی لە زەکەری خۆی، یان زەکەری کەسێکی تر، منداڵ بێت، یان گەورە، زیندو بێت، یان مردو، ئەنقەست، یان بە هەر لە خۆوە بەری کەوتبێت، تەنانەت، ئەگەر

---

١ ئیمامی شافیعی: المسند(٩٠)، بەیهیقی(١٣٣/١) حاکمیش بە سەحیحی داناوە (١٣٨/١).

٢ ئەحمەد (٢٢٣/٢)، بەیهیقی (١٣٢/١)، فەرمودەکەش کەمال ئەبو السەید لە صحیح فقه السنة (١٣٥/١) دا دەڵێ: صحیح لغیره..

٣ حطاب: مواهب الجلیل (٣٩٦/١)، ئیمامی شافیعی: الام (٢٠/١).

بە زەکەرێکی بڕاویش بێت..[1]. ئەمە دیارە، کە سەختیەکی بێ بەڵگەیە. سەختە، چونکە ئافرەت ڕۆژانە لە گۆڕینی پۆشاك و پەڕۆو حەففازەی منداڵدا، دوچاری ئەمە دەبێتەوە، سەختیەکیشە، کە هیچ بەڵگەیەکی تایبەتی لەسەر نیە.. ئەوەش ئاشکرایە، کە ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەری نازدار، صلى الله عليه وسلم، کە کۆچی دوایی کرد، ئافرەتان شوشتیان، حەتمەن دەستیشیان بەر عەورەتی کەوتوە..

چ بەڵگەیەکمان لەبەر دەستدایە، کە بسەلمێنێت دەستدان لە عەورەتی مردو، کە پێوەی مابێت، چ جای ئەوەی لێکرابێتەوە!! دەستنوێژی پێدەشکێت؟! ئەگەر هەر لەبەر ئەوە بێت، کە عەورەتە، خۆ شەرعناسان لە تەفسیلاتی ئەم باسەدا، جەختیان لە چێژ کردنی کردۆتەوە.. عەورەتی ساردو سڕی مردو، مایەی چێژ نیە، مەگەر لای نامۆیان.. ئەوەش نابێتە ڕێسا.. جا، ئەگەر وا بێت، لە زەکەری سەناعیش، دەبێت بشکێت!! هیچ شەرعناسێکیش ئەمەی نەگوتوە..

پێم وایە دەستدان لە عەورەتی منداڵ و مردو، دەستنوێژ ناشکێنێت، مەگەر بۆ چێژو لەزەت، بەڵام دەستدان لە عەورەتی خۆو، عەورەتی کەسێکی باڵغی زیندو، دەستنوێژ دەشکێنێت.. والله اعلم.

**٣ . دەستدان لە عەورەت بە ئەنقەست و بەرکەوتنی یەك حوکمی هەیە**[2]: ئەمەش ڕای ئیمام ئەوزاعی و، شافیعی و، ئیسحاق و، ئەحمەدە.. هەندێك شەرعناسی تری، وەکو مەکحول و، جابری کوڕی زەیدو، سەعیدی کوڕی جوبەیر، دەڵێن: ئەگەر بە ئەنقەست دەستی لێدا

---

[1] ابو اسحاق الشيرازي: المهذب (٩١/١).

[2] ابن حزم: المحلى (٢٤١/١)، ابن المنذر: الاوسط (٢٠٥/١).

دەشــكێت، مەزهــەبی ئیبنــو حــەزمیش ئاوایــە، چــونكە خــوای گــەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ الاحزاب / ٥ واته: لەوەی بە هەڵە دەیكەن گوناحبار نابن، بـەڵكو لـەوەدا، كە ئیرادەو ویستی دڵتانی لەگەڵدایە.. ئیبنول مونزیر لـە رەددیانـدا دەڵێ: ئـەو كەسـەی، كـە دەسـتدانی لـە عـەورەت خسـتۆتە ڕیـزی هۆكارەكـانی دەستنوێژ شكانەوە، دەبو ئەنقەست و هەڵەی وەكو یـەك حسـێب كردایـە، وەكو هۆكارەكانی تر.. كەسێك بە ئەنقەست، یان بە هەڵە بای لێ بێتـەوە، دەســتنوێژەكەی دەشــكێت، ئــیتر بۆچــی جیــاوازی خراوەتــە نێــوان بــە ئەنقەست و، بە هەڵە دەستدان لە عەورەتەوە ؟! خۆ حوكمی شـەرعی، كە لەسەر مەرج و ڕوكنەكان دادەمەزرێت، لەسەر هەردووكیان، وەكو یەكـە.. بە هەڵەداچون گوناهباری لا دەبات، نەك حوكمە شەرعیەكە..

## ٤ . دەســتدان لــە عــەورەت بەســەر پۆشــاكەوە دەســتنوێژ ناشكێنێت:

چونكە پێی ناوترێت دەست لێدان.. فەرمودەكەی لای ئـەبو هورەیرەش، خوا لێی ڕازی بێت، ئەوە زیاتر رون دەكاتەوە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویـەتی: (إِذَا أَفْضَى أَحَدُكُمْ بِيَـدِهِ إِلَى ذَكَـرِهِ لَيسَ بَيْنَهَا شَئٌ فَلْيَتَوَضَّأْ)[١] واته: هـەر كەسـێكتان دەسـتی لـە زەكەریـدا، كـە هیچ بەربەستێكیان لە نێواندا نەبێت، با دەستنوێژەكەی بگرێتەوە..

## ٥ . دەستدان لە دەرچەی كۆم دەستنوێژ ناشكێنێت:

لەبەر ئـەوەی بـە دەرچـەی كـۆم ناوترێـت عـەورەت، هـیچ بەڵگەیەكیشی لەسەر

---

[١] دارەقوتنی (١/١٤٧)، بەیهیقی (١/١٣٣) شێخی ئەلبانیش لە (سلسلة الاحاديث الصحيحة (١٢٣٥) دا هێناوێتیەوە.

نەهاتووە، قیاس كردنیشی لەسەر زەكەر ناشێت، چونكە خاڵی هاوبەشی لێكچواندنیان لە نێواندا نیە.. ئەگەر بوترێت: بەڵام شوێنی پیساییە، ئەوە نابێتە بەڵگە، چونكە دەستدان لە خودی پیسایی، دەستنوێژ ناشكێنێت، تا دەرچەكەی بیشكێنێت.. ئەمەش ڕای ئیمام مالیك و، سەوری و، شوێنكەوتوانی مەدرەسەی ڕەئیە، كە پێچەوانەی ڕای ئیمام شافیعیە[1].. كەوابو دەستدان لە سمت و نێوانیان و، دەرچەی كۆم و، بەرو، ئەملاولای عەورەتی ئافرەت دەستنوێژ ناشكێنێت.. والله اعلم.

## خواردنی گۆشتی حوشتر دەستنوێژ دەشكێنێت:

ڕەنگە لە بەر ئەوەی حوشتر لە ناو كوردا نیە، بە لامانەوە شتێكی سەیر بێت، كە خواردنی گۆشتی حوشتر، بە كاڵی و، بە كوڵاوی و، بە برژاوی، دەستنوێژ دەشكێنێت.. بەڵام ئەمە حوكمی شەرعیە.. چونكە جابری كوڕی سەمورە دەگێڕێتەوە، كە كابرایەك پرسیاری لە پێغەمبەری خوا كرد، صلى الله عليه وسلم: ئەرێ دەستنوێژ لە خواردنی گۆشتی مەڕ بگرینەوە ؟! فەرمووی: (إنْ شِئتَ توَضَأ، وإنْ شِئتَ فلا تتوَضَأ) واتە: ئەگەر حەز دەكەیت بیگرەوە، ئەگەر حەزیش ناكەیت مەیگرەوە.. ئینجا پرسی: ئەدی دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر بگرینەوە ؟! فەرمووی: (نَعَمْ، توَضَأ مِنْ لُحُومِ الإبلِ)[2] واتە: بەڵێ، دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر بگرەوە..

بەرائی كوڕی عازیب، خوا لێی ڕازی بێت گوتی: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (توَضَّأوا مِنْ لُحُومِ الإبلِ وَلا توَضَّأوا مِنْ لُحُومِ

---

[1] ابن حزم: المحلى (١/٢٣٨)، ابن المنذر: الاوسط (١/٢١٢).
[2] موسلیم (٣٦٠)، ئیبنو ماجە (٤٩٥).

الْغَنَمِ)[١] واتە دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر بگرنەوە، بەڵام دەستنوێژ لە گۆشتی مەڕ مەگرنەوە..

ئەمە مەزهەبی ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاق و، ئەبو خەیسەمەو، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو حەزمەو، قەولێکی ئیمام شافیعیشە، ئیمام ئیبنو تەیمییەش، ئەمەی پێ پەسەندتر بوە، ئەم فەرمودەیە، لە ئیبنو عومەرو، جابری کوڕی سەمورەوە، خوا لێیان ڕازی بێت گێڕراوەتەوە.. بەڵام جمهوری شەرعناسان، ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك و، شافیعی و، سەوری و، کۆمەڵێك لە سەلەف گوتویانە، دەستنوێژ شتنەوەلە خواردنی گۆشتی حوشتر واجب نیە، بەڵکو شتێکی باشە[٢]. چونکە فەرمودەیەکی تر لای سەیدنا جابر هەیە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: ئاخرین هەڵوێستی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە گۆشت ئەوە بو، کە دەستنوێژ لەوە نەگیرێتەوە، کە ئاگری بەر کەوتوە[٣].. ئەمەش دیارە، کە گۆشتی حوشتریش دەگرێتەوە..

وەڵامی ئەمە لە دوو خاڵدایە:

**یەکەم**: فەرمودەکەی لای جابر گشتیەو، ئەو فەرمودەیەی گۆشتی حوشتر باس دەکات، تایبەتە، بە پێی ڕێساکانی ئوسوڵی فیقه، گشتی

---

[١] ئەبو داود (١٨٤)، ترمزی (٨١)، ئیبنوماجە (٤٩٤)، کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/١٣٧) دا دەڵێ: سەحیحە.

[٢] السرخسي: الميسوط (١/٨٠)، حطاب: مواهب الجليل (١/٣٠٢)، المجموع (١/٥٧)، ابن قدامة: المغني (١/١٣٨)، ابن حزم: المحلى (١/٢٤١)، ابن المنذر: الاوسط (١/١٣٨)..

[٣] ئەبو داود (١٩٢)، ترمزی ٠ ٨)، نەسائی (١/١٠٨)، کەمال ئەبو السەید لە صحيح فقه السنة (١/١٣٧) دا دەڵێ: سەحیحە .

لەگەڵ تایبەتدا دەسازێنرێت، ئەم دوو فەرمودەیەش، توانای پێکەوە سازاندنیان هەیە، بۆیە حوکمی ناسخ و مەنسوخیش نایانگرێتەوە..

**دووەم:** ئەو فەرمودەیەی، کە باس لە گرتنەوەی دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر دەکات، فەرمانەو هەمو حاڵەتێکی گۆشتی حوشتر دەگرێتەوە، ئاگری بەرکەوتبێت، یان نا..

هەندێك لە شەرعناسان گوتویانە: مەبەست لەو دەستنوێژە لەو فەرمودەدا، دەست شوشتنە نەك دەستنوێژ[1] ! ئەمەش بۆچونێکی سەیرە. چونکە دەستنوێژ، لە هەمو فەرمودەیەکی پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم، کە هاتوە، هەر بە مانای خودی دەستنوێژ بوە، کەس لە یاوەران وا لێی حاڵی نەبوە، کە دەست شوشتن بێت..

ئیمام نەوەوی دەڵێ: لە هەمو بۆچونێك بەهێزتر ئەوەیە، کە گوتویەتی: دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر دەگیرێتەوە، هەرچەندە پێچەوانەی بۆچونی جمهوری شەرعناسانیشە، بۆیە وا دەزانم دەستنوێژ گرتنەوە لە خواردنی گۆشتی حوشتر واجبە[2].. *

منیش، ئەم رایەی ئیمام نەوەوی رەحمەتیم پێ پەسەندترینە، چونکە توێژینەوەیەکی لە هەموان وردەکارانەتری لەسەر کردوە.. رەحمەتی خوای لێ بێت..

---

[1] لە مجموعی فەتاوای ئیمامی ئیبنو تەیمیە (٢١/٢٦٠) دا هاتوە..

[2] النووي: شرح صحيح مسلم (٣٢٨/١).

* ئێمە وەکو لیژنەی نوسینگەی تەفسیر رامان لەگەڵ رای جمهوری شەرعناسان و کۆمەڵێك لە سەلەفە، کە گوتویانە دەستنوێژ شوشتنەوە لە خواردنی گۆشتی حوشتر واجب نیە، بەڵکو شتێکی باشە.

**دوو ڕونکردنـــەوە:** ئیمـام نـەوەوی دەڵـێ: لـە خولـەفای ڕاشـیدینەوە، بەڵگەیەك نەهاتوە، کە دەستنوێژیان لە گۆشتی حوشتر گرتبێتەوە[1]..

بەڵام ئیمام ئیبنو تەیمییە ڕەد لەمە دەداتەوەو دەڵێ: ئەو کەسەی، کە بڵـێ بەڵگـە لـە خولـەفای ڕاشـیدین و جمهـوری یـاوەرانی تـرەوە، لەسـەر دەستنوێژ گرتنەوە لە گۆشتی حوشـتر نـەهاتوە، بـە هەڵەدا چـوە، چـونکە بەڵگە لەسەر ئەوە زۆرە[2]..

**چـیرۆکێکی نەســەلمێنراو:** زۆر جـار لـە کـۆڕی فـەقێ و مامۆسـتایاندا دەگێڕنەوە، کە جارێك پێغەمبەری خوا، تەشریفی هێناوەتە لای کۆمەڵێك لە یاوەرانی و، بۆنی با لێبونەوەی لێیانەوە کـردوە، شـەرمی کـردوە پێیـان بفەرموێت، کێتان بوە، با هەستێت و بچێت دەستنوێژ بشواتەوە، بۆیە، کە زانیوێتی هەمویان گۆشتی حوشتریان خواردوە، فەرمویـەتی: هـەر کەسـێك گۆشــتی حوشــتری خــواردوە، بــا بچــێت دەســتنوێژ بگرێتــەوە.. ئــیتر کۆمـەڵێکیان هەسـتاون و چـون دەسـتنوێژیان گرتۆتـەوە. شـێخی ئـەلبانی، ڕەحمەتی خوا لێ بێـت دەڵـێ: ئەمـە زەعیفـە، شـێخ مەشـهور حەسـەنیش، دەڵێ: ئەسڵ و ئەساسی نیە[3] ..

★ ★ ★

---

[1] النووي: شرح صحيح مسلم (١/٣٢٨).
[2] ابن تيمية: القواعد النورانية (ل ٩) له تمام المنة (١٠٥).
[3] سلسلة الاحاديث الضعيفة (١١٣٢)، مشهور حسن: قصص لا تثبت (ل ١٠٥).

## لەوانەی دەستنوێژ ناشکێنن

هەندێك مەسەلە هەن لە باسی دەستنوێژدا، کە ڕاجوێییان لەسەرە، کە ئایا دەستنوێژیان لێ دەشکێت، یان نا؟ بەڵام دوای توێژینەوە دەردەکەوێت، کە دەستنوێژیان لێ ناشکێت، لەوانە:

### یەکەم: ژن و پیاو دەستنوێژیان لە یەکتری ناشکێت:

شەرعناسان لە مەسەلەی دەستنوێژی ژن و پیاودا، سێ پۆلن:

**یەکەم: هەر پیاوێك دەستی بە ڕوتی بەر خێزانی کەوت، جگە لە ددان و موی، دەستنوێژەکەی دەشکێت..** ئەمە ڕای ئیمام شافیعیەو، ئیمام ئیبنو حەزمیش لایەنگرێتی.. لە سەرچاوەشدا دەگەڕێتەوە بۆ ئیبنو مەسعود و، ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت[1]..

**دووەم: دەستنوێژ لە هاوسەر ناشکێت:** ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەبو حەنیفەو، محمدی کوڕی حەسەنی شەیبانیەو، لە سەرچاوەشیدا دەگەڕێتەوە سەر طاوس و، حەسەنی بەسری و، عەتاء و، ئیبنو عەبباس، شێخی ئیسلام ئیبنو تەیمییەش، ئەمەی بە پەسەندتر داناوە[2]..

**سێیەم: دەست لێدان بە چێژەوە دەستنوێژ دەشکێنێت:** ئەمەش مەزهەبی ئیمام مالیك و، ڕای بەناوبانگی ئەحمەدە[3].. بەڵام وەکو وتمان، پێوەرێکی گونجاو بۆ زانینی چێژ نیە، دەرکردنی حوکمێکی ئاواش، ڕەنگە زۆر کەس بخاتە سەر وەسوەسەیەك، کە پێویست نیە..

---

[1] ئیمامی شافیعی: الام (١/١٥)، النوي: المجموع (٢/٣٢)، ابن حزم: المحلى (١/٢٤٤).

[2] السرخسي: المبسوط / (١/٦٨)، البدائع (١/٣٠)، ابن المنذر: الاوسط (١/١٣٦)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢١/٤١٠).

[3] الامام مالك: المدونة (١/١٣)، ابن عرفة الدسوقي: حاشية الدسوقي (١/١١٩)، ابن قدامة: المغني (١/١٩٢)، البهوتي: كشاف القناع (١/١٤٥).

# توێژینەوەیەك
# لەسەر حوكمی دەستنوێژ دوای دەست بەركەوتنی ژن و پیاو

ئەوەی شەرعناسانی بەڕێزی لەم مەسەلەیەدا راجوێ کردوە:

یەکەم ئایەتەکەی سورەتی مائیدەیە ﴿أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ المائدە / ٦.

دووەم: ریوایاتی فەرمودەکانن. که دەبێ زیاتر رونیان کەینەوە:

**١ . ئایەتەکەی مائیدە:** ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و، مەسحی سەرتان کردبێت و، پێیەکانیشتان، تا قولەپێ شتبێت، ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك کەنەوە، ئەگەر نەخۆش بون، یان لە سەفەردا بون، یان لە دەستبەئاو گەیاندن هاتنەوە، یان بەر ئافرەت کەوتبون و، ئاوتان دەس نەکەوت، بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیمموم بکەن، مەسحی دەموچاو دەستانی پێ بکەن، خوای گەورە نایەوێت، هیچ سەختیی و گرێ و گۆڵییەکتان، لە دینداریدا

بهێنێتە ڕێ، بەڵكو دەیەوێت پاكتان كاتەوەو، نیعمەتەكانی خۆی بەسەرتاندا تەواوكات، تا ئێوەش سوپاسگوزاریی بكەن..

ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی گوتویانە، دەستنوێژ لە بەركەوتنی ژن و پیاودا دەشكێت، ڕاوبۆچوونییان لەو ئایەتەوە وەرگرتوە، كە دەفەرموێ: ﴿أَوۡ لَـٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِـدُواْ مَآءً﴾ واتە: بەر ئافرەت كەوتبون و ئاوتان دەس نەكەوت.. ئیبنو مەسعودو، ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، گوتویانە: (انَّ الْمَسَّ مَا دونَ الجمَاع) واتە: بەركەوتن هەمو شتێكە، جگە لە كاری سەرجێیی (جیماع)[١]. بەڵام ئیبنو عەبباس، بە پێچەوانەوە گوتویەتی: (الْمَسُّ واللَّمْسُ والْمُبَاشَرَةُ: الجماع، ولكِنَّ اللهَ يُكَنِّي مَا يَشاءُ بمَا شَاءَ)[٢] واتە: ئەو وشانە هەموویان، بە مانای كاری سەرجێیی ژن و پیاون.. بەڵام ئیتر خوای گەورە، مەیلی خۆیەتی، چ زاراوەیەك بەكار دەهێنێت..

ئیبنو عوسێمینی ڕەحمەتی دەڵێ[٣]: تەفسیری ئیبنو عەبباس باشترە وەربگیرێت، چونكە حیبری ئەم ئوممەتەیەو، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دوعای بۆ كردوە، كە لە دین تێی گەیێنێت و، فێری لێكدانەوەی قورئانی بكات[٤].. بەڵام هەر دەبێ موناقەشەی بەلگەی ئەوانی تریش بكرێت.

---

[١] تفسير الطبري (٥٠٢/١) كەمال ئیبنو السەيد لە صحيح فقه السنة (١٣٩/١) دا دەڵێ: سەنەدەكەی سەحیحە.

[٢] الطبري (٩٥٨١)، ابن ابي شيبة (١٦٦/١).

[٣] لە الشرح الممتع (١٨٦/١) چاپی دار ابن المدينى جەزائیر، هەروەها ابن المنذر: الاوسط (١٢٨/١).

[٤] أحمد (٢٦٦/١، ٣١٤، ٣٢٨)، الطبراني لە الكبير (١٠٥٨٧)، الحاكم (٥٣٤/٣).

كە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و، مەسحی سەرتان كردبێت و پێیەكانیشتان، تا قولەپێ شوشتبێت، ئەمە هەموی باسی دەستنوێژە بە ئاو، پاشان دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُمۡ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُواْ﴾ واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ خۆتان بە شوشتنی، لەشتان پاك كەنەوە، ئەمەش باسی جەنابەت (لەش پیسیی)ە.

ئەمەش باسی غوسڵ دەركردنە بە ئاو.. پاشان دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ﴾ واتە: ئەگەر نەخۆش بون، یان لە سەفەردا بون، یان لە دەستبەئاو گەیاندن هاتنەوە، یان بەر ئافرەت كەوتبون و، ئاوتان دەس نەكەوت، بە شتی پاكی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیمموم بكەن.. ئەمەش حوكمی تەیەممومە، كە بەدیلی ئاوەكەیە، بەڵام باس لە دوو حاڵەت دەكات: یەكەمیان: ﴿جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ﴾، كە باسی هۆكاری نەبونی دەستنوێژە، دووەمیان: ﴿لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ كە باسی هۆكاری جەنابەتە..

ئەگەر هەردوو هۆكارەكە بكەین بە یەك و، بڵێین: هەردوو لەفزەكە بە مانای دەست بەركەوتنن، واتە دوو هۆكاری دەستنوێژ شكان باس بكات و، هۆكاری جەنابەت باس نەكات، لە كاتێكدا دەشفەرموێ: (وَإِن كُنتُمۡ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُواْ) واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ

خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك کەنەوە.. ئەم شێوازە لاوازەی تەعبیر، پێچەوانەی شێوازی رەوانبێژیی قورئانە.. بەڵام ئەگەر وەکو زۆرینەی موفەسسیران وتمان: ﴿لَـٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾، مانای کاری جوت بون و سەرجێییە، ماناکان بە ڕەوانبێژییە بەهێزەکەوە، دەخەینەوە ڕوو. واتە هەردوو هۆکاری پاك بونەوە، لە بێ دەستنوێژیی و، لە لەش گرانی بە ئاو، ئەگەر نەبو، بە تەیەمموم، کە هەردووکیانی پێ دەکرێت..

## ٢ ـ فەرمودەکان:

ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (فَقَدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي فِرَاشِي، فَلَمْ أُصِبْهُ، فَالْتَمَسْتُهُ، فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى أَخْمَصِ قَدَمِهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، يَقُولُ: أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ)[١] واتە: شەوێکیان پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم لەسەر جێگاکە لە لاوە نەما، دەستم گێڕا، تا دەستم بەر بنی پێی کەوت، کە لە سوجدەدا بو، ڕاستی کردبونەوەو، دەپاڕایەوەو دەیفەرمو: خوایە پەنا دەگرم بە رەزامەندیت لە توڕەبونت، پەنا دەگرم بە لێبوردەییت لە سزات، پەنا دەگرم بە خۆت لە خۆت.

ئەمە ئەوە دەسەلمێنێت، کە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەیزانی، کە دەستنوێژ بە دەست لێدانی پێستی ڕوتی پێغەمبەری خوا، صلى الله

---

[١] موسلیم (٢٢٢)، ئەبو داود (٨٦٥)، ترمزی (٣٨١٩). ئیبنو ئەبو شەیبە ریوایاتی تری دەهێنێت، وەکو (فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ مِنَ الْفِرَاشِ فَالْتَمَسْتُهُ ، فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَهُمَا مَنْصُوبَتَانِ وَهُوَ يَقُولُ: إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ، لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ) دەرهەق سەنەدەکەی دەڵێ: (إسناده متصل، رجاله ثقات، على شرط الإمام مسلم، رجاله رجال الإمام البخاري) ابن ابي شيبة: المصنف (ژماره ٢٨٥٦٤)..

علیە وسلم، کە مێردێتی دەستنوێژی هیچیان ناشکێنێت، ئەگەر ئەویش ئەم حوکمەی نەزانیایە (کە شتێکی دورە) خۆ پێغەمبەری نازدار، صلی اللە علیە وسلم خۆی نوێژەکەی بەتاڵ دەکردەوەو، هەڵوێستەکەشی بۆ راست دەکردەوە..

ـ هەر عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوەو دەڵێ: (كُنْتُ أَنَامُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرِجْلَايَ فِي قِبْلَتِهِ إِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي، فَقَبَضْتُ رِجْلَيَّ. فَإِذَا قَامَ بَسَطْتُهُمَا. وَالْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحُ )[١] واتە: لەبەر دەستی پێغەمبەری خوادا، صلی اللە علیە وسلم ڕاکشابوم و، قاچم ئاڕاستەی جێ سوجدەی کردبو، کە چوە سوجدە دەستێکی لێدام، قاچم کۆکردەوە، کە هەستایەوە قاچم ڕاکێشایەوە، ئەو سەردەمە چرا لە مالآندا نەبو .. لە ریوایەتێکی تردا دەڵێ: (فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ مَسَّنِي بِرِجْلِهِ )[٢] کە ویستی وترەکەی بکات، پێیەکی گەیاندمێ.. واتە: پێی پیرۆزی دەنا بە قاچیدا..

ـ عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە: (كَانَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ) واتە: پێغەمبەری خوا، صلی اللە علیە وسلم، لەو کاتەی، کە بەڕۆژو بوەو، دەستنوێژی هەبوە، ماچی کردوە. ڕیوایەتی تری لای عوروەی خوشکەزای دەڵێ: (كَانَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ ضَحِكَتْ ) لە ڕیوایەتی تریدا گوتویەتی: (أَهْوَى إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُقَبِّلَنِي، فَقُلْتُ: إِنِّي صَائِمَةٌ. فَقَالَ: وَأَنَا صَائِمٌ، فَقَبَّلَنِي) واتە: پێغەمبەری خوا، صلی اللە علیە وسلم داهاتەوە ماچم کات، وتم: بەڕۆژوم،

---

[١] بوخاری (٣٨٢)، موسلیم (٢٧٢)..
[٢] بوخاری (٣٨٢)، موسلیم (٥١٢).

فەرموی: منیش بەڕۆژوم، ئیتر ماچی کردم.. لە ڕیوایەتی تردا ئاماژە بەوە دەکات، کە ماچ کردن نە دەستنوێژ دەشکێنێت و، نە ڕۆژوش بەتاڵ دەکاتەوە، چونکە وەکو ئاو لە دەم رادان وایە، بۆ ڕۆژووەوان (قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلسَّائِلِ عَنْهَا: أَرَأَيْتَ لَوْ تَمَضْمَضْتَ)[١] چۆن ئەویان دەسپێکی ئاو خواردنەوەو ڕۆژو شکاندن، یان بەتاڵ بونەوەیە، ئەمیشیان دەسپێکی دەسبازیی و سەرجێییە، بەلاَم کاریگەریی ماچ کردنەکە، نە لەسەر ڕۆژوەکە هەیە، نە لەسەر دەستنوێژەکە..

ـ ئەو هەمو یاوەر بەڕێزە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا، صلی اللە علیه وسلم بون، شەو ڕۆژ هۆگری بون، هەمو ڕەفتارێکی تایبەتی ناو ماڵەکانیشیان نەقڵ کردوە، یەکێکیان جارێك شتێکی وای لێ نەگێڕاوەتەوە، کە دەستنوێژی بە هۆی دەستدانی، لە یەکێك لە خێزانە بەڕێزەکانی گرتبێتەوە.. یان یاوەران و شوێن کەوتوانیان، بە درێژایی مێژو، ڕۆژانە دەستیان بەر دەستی خێزانەکانیان کەوتوە، بەلاَم لە کەسیانەوە نەبیسترا، یان نەگێڕرایەوە، کە دەستنوێژیان لە دەستدان لە خێزانەکانیان گرتبێتەوە..

پێم وایە دەستنوێژ لە بەر کەوتنی ژن و پیاو ناشکێت.. نە ژن و مێرد، نە غەیرە، نە لە کاتی دان و وەرگرتندا، نە لە سەوداو مامەڵەو بازاڕدا، نە لە ناو پاس و شەمەندەفەرو شتی وادا..

---

[١] ئیمامی ئیبنو حەجەر توێژینەوەی لەسەر هەمو سەنەدەکان کردوەو بە سەحیحی داناون، بۆ بەدواداچونیان بڕۆرە فتح الباري / کتاب الصوم (٤/١٩٠ ژمارە١٨٢٧).

## دووەم: خوێن بەربون لە غەیری شوێنی ئاسایی، دەستنوێژ ناشکێنێت:

لە برینەوە بێت، یان بە هۆی کەڵەشاخ گرتن و، شتی واوە بێت، کەم بێت، یان زۆر دەستنوێژ ناشکێنێت، ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەحمەدو، شافیعیە، ئیمام ئەبو حەنیفە دەڵێ: ئەگەر خوێنەکە زۆر بو، دەستنوێژ دەشکێنێت.. بەڵام بۆچونی یەکەم بەهێزترە، چونکە:

١ ـ ئەو فەرمودانەی، فەرمانیان بە گرتنەوەی دەستنوێژ، لە خوێن لێ ڕۆیشتن کردوە، زەعیفن و، نابنە بەڵگەی فەرز بونی خواپەرستی.

٢ ـ ئەسڵ ئەوەیە، کە کابرای دەستنوێژەوان دڵنیایە، کە پاکەو دەستنوێژی هەیە، ئەوی ئەم حوکمەی دەگۆڕێت، دەبێت پشت ئەستور بێت بە ئایەتێك، یان فەرمودەیەکی سەحیح، یان کۆڕای یاوەران..

٣ ـ کە سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب، خوا لێی ڕازی بێت، لە ئیمامەتی نوێژی بەیانیدا بریندار کرا، هەر لەسەر نوێژەکەی بەردەوام بو، برینەکەشی خوێنی لێ دەتکا[١]. ئەگەر خوێن لەبەرڕۆیشتن، دەستنوێژی بشکاندایە، نە سەیدنا عومەر، نە یاوەرانی تر بێ ئاگا نەدەبون..

٤ ـ ڕیوایاتی تر زۆر زۆرە، لەسەر نوێژی موجاهیدانی ڕێی خواویستی، هەر لە یاوەران و تابعینەوە، بۆ نەوەکانی ئەم ئوممەتە، کە بریندار دەبون، خوێنیان لێ دەچۆڕاو، پۆشاکیان خوێناوی دەبو، لەگەڵ ئەوەشدا هەر نوێژیان پێوە دەکرد، هیچ کەسێکیش لە یاوەران و تابعین، بەڵگەیەکی وایان نەقڵ نەکردوە، کە یەکێکیان نوێژی کردبێت و بڕیبێتی، لەبەر ئەوەی بریندار بوە، یان خۆی بە دەستنوێژ شکاو زانیبێت، لەبەر

---

[١] الشوكاني: السيل الجرار (٩٩/١).

خوێن لەبەر ڕۆیشتنی.. بۆیە حەسەنی بەسری، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەیگوت: موسوڵمانان هەر بە خوێنی لەشیانەوە، نوێژیان كردوە[١].

٥ ـ فەرمودەكەی لای سەیدنا جابری كوڕی عبدالله، خوا لێیان ڕازی بێت، كە باس لە غەزای زاتولرریقاع دەكات، بەڵگەیەكی بەهێزە بۆ دەستنوێژ نەشكان، لە خوێن لەبەر ڕۆیشتن.. كە تێیدا گوتی: كابرایەك لە موهاجیرانی مەككە و، كابرایەك لە پشتیوانانی مەدینە) پاسەوان بون، كابرای موهاجیر ڕاكشاو خەوت، ئەنساریەكەش، كەوتە نوێژ كردن، لەو كاتەی ئەم بە پێوە بو، كابرایەكی نەیار تیرێكی پێوە نا، تیرەی تێ هەڵچەقی، بەڵام ئەم دەری هێنایەوە (نوێژەكەی نەبڕی)، كابرای نەیار تیری دووەمی پێوە نا، ئینجا تیری سێیەمی پێوە نا، ئەنساریەكە سێیەمیانی لە لەشی خۆی بۆ دەرنەهاتەوەو، ناچار چوە ڕكوع، پاشان سوجدەی بردو، هاوڕێ موهاجیرەكەی لێ ئاگادار كردەوە! كابرای نەیاریش، كە زانی دەیگرن هەڵات.. كە كابرای موهاجیر ئەنساریەكەی ئاوا بە خوێنەوە بینی، وتی: سوبحانەالله، بۆچی لە یەكەمین تیر خەبەرت نەكردمەوە ؟! كابرای ئەنساری وتی: ئاخر سورەتێكی قورئانم دەخوێند، پێم خۆش نەبو پێش تەواو كردنی بیبڕم[٢]..

---

[١] بوخاری لە موعەللەقاتی سەحیحەكەیدا هێناویێتیەوە (٢٨٠/١)، ئیمامی ئیبنو حەجەر لە فەتح الباری (٢٨١/١) دا گوتویەتی كە ئیبنو ئەبی شەیبە، سەنەدەكەی گەیاندۆتەوە. واتە: سەنەدی، تا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم پەیوەستە..

[٢] ئەحمەد (٣٤٣/٣)، ئیبنو حیببان (١٠٩)، الحاكم (٥٦!/١)، دارەقوتنی (٢٢٣/١) ئەسڵەكەی موعەللەق لای بوخارییەو، ئەلبانی دەڵێ: سەحیحە، صحيح أبي داود (١٩٣)

## سێیەم: ڕشانەوە دەستنوێژ ناشکێنێت:

بۆچونی شەرعناسان، لە حوکمی ڕشانەوەدا، وەکو بۆچونیانە لە حوکمی خوێندا، لەمیشدا وەکو ئەو ڕاجوێن و، هەمان دوو پۆلە شەرعناس بەرامبەرن، ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، ئەوزاعی و، ئیسحاق و، ئیبنو سیرین و، ئیبنوئەبی لەیلاو، زوفەر، کە سەرچاوەی بۆچونیان دەبەنەوە سەر، سەیدنا عومەرو، سەیدنا عەلی دەڵێن: ڕشانەوە دەستنوێژ دەشکێنێت، بەڵگەیان ئەوەیە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم (قَاءَ فَأَفْطَرَ فتوَضَأ)[١] واتە: ڕشایەوە، هەم ڕۆژووەکەی شکاند، هەم دەستنوێژی گرتەوە..

ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی، ئیمام ئەحمەدو، پێش ئەوانیش حەوت شەرعناسەکە[٢]، هەموویان بۆچونیان دەبەنەوە سەر ئیبنو عومەرو، ئیبنوعەبباس و، تاوس و، عەتاء و، مەکحول و، ڕەبیعەو، ئەبوسەورو، داود.. دەڵێن: ڕشانەوە دەستنوێژ ناشکێنێت. بەغەوی دەڵێ: ئەوە بۆچونی زۆرینەی یاوەران و تابعینە[٣].. ئەو پۆلە شەرعناسە دەڵێن: ئەو ڕەفتارەی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لەو جارەدا، کە کردویەتی جگە

---

[١] ترمزی (٨٧)، ئەبو داود (٢٣٨١)، ئەحمەد (٤/٤٤٩)، الطبراني لە الكبير (١٤٤٠)، شێخی ئەلبانیش لە ارواء الغليل (١١١) دا بە سەحیحی داناوە..

[٢] هەروا بە(حەوت شەرعناسەکە) بەناوبانگن، کە بریتین لە: سەعیدی کوڕی موسەییب و، قاسمی کوڕی محمدی کوڕی ئەبو بەکری سددیق و، عوروەی کوڕی زوبەیری کوڕی عەوام و، خاریجەی کوڕی زەیدو، سولەیمانی کوڕی یەسارو، عوبەیدوڵڵەی کوڕی عوتبەو، ئەبوبەکری کوڕی عبدالرحمان..کە شیعریان پێدا هەڵداون و وتراوە:

إذا قيل مَنْ في العِلمِ سَبْعَةُ أبْحُرٍ .... رِوايَتهم فِي العِلمِ لَيستَ خارِجَة ؟!
فقُلْ هم: عُبيدُاللهِ، عُرْوَة، قاسِم.... سعيد، أبوبكر، سليمان، خارِجة

[٣] پەڕاوێزی المهذب (١/٩١)

لەوەی، کە قسە لەسەر سەحیحیی و زەعیفیی هەیە، فەرمانی نە بەرۆژو گرتنەوە، نە بە دەستنوێژ گرتنەوەی تێدا نیە.. بەڵکو بۆ ئەوەیە تا بزانرێت: ئەوە جائیزە..

ئەوەش هەیە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لە کاتی بەرِۆژو بونیدا، کەڵەشاخی گرتوە، نە رۆژوەکەی پێ شکاندوە، نە دەستنوێژ[1] واتە خوێنی لەبەر رۆیشتوە.

پێم وایە، کە ڕشانەوە دەستنوێژ ناشکێنێت.. والله اعلم.

## چوارەم: قاقای پێکەنین لە نوێژو دەرەوەی نوێژدا دەستنوێژ ناشکێنێت:

کۆڕا (ئیجماع)ی شەرعناسان لەسەر ئەوەیە، کە قاقای پێکەنین لە غەیری نوێژدا، دەستنوێژ ناشکێنێت، بەڵام بۆچونیان لەسەر قاقای پێکەنین لە ناو نوێژدا جیاوازە.. ئیمام ئەبو حەنیفەو، مەدرەسەی رەئی و، سەوری و، حەسەنی بەسری و، نەخەعی دەڵێن: قاقای پێکەنین لە نوێژدا، دەستنوێژ دەشکێنێت، بەڵگەیان فەرمودەیەکی زەعیفە، کە ناسەلمێنرێت، ئەویش فەرمودەکەی لای ئەبول عالیەیە، کە دەڵێ: لەو کاتەی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە مزگەوت بە ئیمامەت نوێژی دەکرد، کابرایەکی کوێر دەهاتە خزمەتی، بەڵام کەوتە چاڵێکەوە، هەندێك لە نوێژەکەدا پێکەنین، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لە نوێژ بووەوە، فەرموی: هەر کەسێك پێکەنیوە، با دەستنوێژەکەی بگرێتەوە[2]..

---

[1] الدارقطني (١٥٧/١)، البيهقي (١٤١/١). نەووەی بە زەعیفی داناوە (المجموع ٦٣/٢)

[2] دارەقوتنی (١٦٢/١)، ئیبنو عەدی (٧١٦/٢) کەمال ئەبو السەید لە صحيح فقه السنة (١٤٢/١) دەڵێ: إسناده ضعيف جدا..

ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەد و، ئیسحاق و، ئەبو سەور دەڵێن: پێکەنین لە ناو نوێژو، لە دەرەوەی نوێژدا، دەستنوێژ بەتاڵ ناکاتەوە[1]..

لە جیاتی ئەوفەرمودە زەعیفەی بەرامبەرەکانیش، ئەمان فەرمودەیەکی تری مەوقوف[2] دەهێننەوە، کە بە مانایەکی پێچەوانەیە، ئەویش فەرمودەکەی لای جابرە.. پرسیاری پێکەنینی ناو نوێژیان، لە جابری کوڕی عبداللە کرد، خوا لێی ڕازی بێت، گوتی: دەبێت نوێژەکەی بکاتەوە، بەڵام دەستنوێژ ناگرێتەوە[3]؟! بۆیە پێم وایە، قاقای پێکەنینی ناو نوێژ، نوێژەکە بەتاڵ دەکاتەوە، بەڵام دەستنوێژ ناشکێنێت.. واللە اعلم.

## پێنجەم: شوشتن و هەڵگرتنی مردو دەستنوێژ ناشکێنێت:

هەر کەسێك مردویەکی شوشت، یان دەستی لێدا، یان هەڵیگرت، دەستنوێژی ناشکێت.. بەڵام هەندێك لە شەرعناسان پێیان وا یەچاکتر بوە، کە هەر کەسێك مردویەکی شوشت، غوسڵ دەرکات، ئەوی هەڵیشی دەگرێت دەستنوێژی هەبێت.. بەڵگەشیان فەرمودەیەکە، کە ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغْتَسِلْ وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَأْ)[4] واتە:

---

[1] المجموع(٦١/٢)، ابن عبدالبر: الكافي(١٥١/١)، المغني(١١٧/١)، ابن المنذر: الاوسط(٢٢٧/١).

[2] فەرمودەی مەوقوف، کە هەندێك لە فەرمودەوانان پێی دەڵێن: (الاثر) کردارێکە، یان گوفتارێکە، کە لە یاوەرێك دەگێڕرێتەوە، بێ ئەوەی بوترێت، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، وای فەرمو، یان وای کرد.. بڕوانە: السيوطي: تدريب الراوي (ل ١٦٦) چاپی دارالفکری لوبنان ٢٠٠٠ ز .

[3] بوخاری لە موعەللەقاتەکانی سەحیحەکەیدا هێناویێتیەوەو، بەیهیقی سەنەدەکەی گەیاندۆتەوە (١٤٤/١)، هەروەها تەبەرانی (١٧٢/١٠)..

[4] ئەبو داود (٣١٦٢)، ترمزی (٩٩٣)، ئبنو ماجە (١٤٦٣)، ئەحمەد ٤٣٣/٢).

هەر كەسێك مردوی شوشت، با غوسڵ دەركات، هەر كەسێك مردوی هەڵگرت با دەستنوێژ بشوات..

خــەتیبی بەغــدادی، رحمــە اللــە دەگێڕێتــەوەو، ئیبنــو حەجــەری عەسقەلانی بە سەحیحی دەسەلمێنێت، كە ئیبنو عومەر خوا، لێیان ڕازی بێـت گـوتی: ئێمـە، كـە مردومـان دەشـوت، هـەمانبو غوسـڵی دەردەكـرد، هەشمان بو دەری نەدەكرد..

شەرەفولحەق محمد ئەشرەف، كە شەرحی عون المعبودی، لەسەر سنن ابي داودی كردوە دەڵێ: خەتتابی گوتویەتی: وا نازانم هیچ یەكێك لە شەرعناسان، غوسڵی بە واجب زانیبێت، لەسەر كەسێك، كە مردوی شتبێت..

<u>پێم وایە غوسڵ دەركردن لە مردو شوشتن، سوننەتە، ئەمما دەستنوێژ گرتن لە هەڵگرتنی مردو هیچ بەڵگەیەكی لەسەر نیە.. والله اعلم..</u>

### شەشەم: گومانی دەستنوێژەوان لە شكانی دەستنوێژی:

هەر كەسێك دەستنوێژی تـەواوی گرتبـو، پاشـان كەوتـە سـەر گومـانی، ئـەوەی كـە ئایـا دەسـتنوێژی شـكاوە، یـان نـا، بـا وا حسـێب كـات، كـە

---

ترمزی و ئەلبانی بە حەسەنیان داناوە، بڕوانە: الارواو: (١٧٤/١). دارەقوتنی و ئبنو ئەبی حاتەم گوتویانە، ئەمە فەرمودەیەكی نەسەلمێنراوە، ئیمامی نەوەویش ڕەددی لەوە داوەتەوە، كە ترمزی بە حەسەنی زانیوە، فەرمودەوانان زۆر لەسەر ئەم فەرمودەیە دواون و، ئەو بۆچونەیان لاواز كردۆتەوە، كە زەعیف بێت، ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دەڵێت: كەمترین ئاستی ئەوەیە، كە حەسەن بێت.. ئیمامی ئیبنو تەیمییە لە شرحی (العمدة) دا دەڵێ (إسناده على شرط مسلم) شەوكانی لە الدراري المضيئةدا زۆر بە دورودرێژی سەنەدی سەحیحی ئەم فەرمودەی سەلماندوە، تەنانەت ماوەردی، كە هەر شافیعی مەزهەبە دەڵێ: هەندێك فەرمودەوان لە ڕێی سەدو بیست سەنەدەوە، ئەم فەرمودەیان سەلماندوە.. كەوابو سەنەدی فەرمودەكە جێی گومان نیە.

دەسـتنوێژی نەشـکاوە، چـونکە ئـەو لـە هـەبونی دەسـتنوێژی دڵنیـابوە، گومـانی لـە شـکاندنی بـۆ پەیـدا بـوە.. کـەوابو ئەسـڵەکە دەمێنێتـەوە، کـە هەبونی دەستنوێژەکەیە، تا بۆی دەسـەلمێت، کـە دەسـتنوێژی نـەماوە.. لـە نوێژیشدا هەر وا دەکات، ئەگەر لە نوێژدا کەوتە سەر گومـانی ئـەوەی، کـە ڕەنگە دەستنوێژی نـەما بێـت، نوێژەکـە نابڕێـت، تـا لـە دڵی خۆیـدا ئـەوە یەکلا دەکاتەوە، کە ئایا لەوە دڵنیایە، کە دەستنوێژەکەی شکاوە ؟!

عبداللەی کوڕی زەید گوتویەتی: باسـی کابرایـەك بـۆ پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم کرا، کە لە ناو نوێژەکەدا گومانی بـۆ دروسـت دەبێـت، کە ئایا دەستنوێژەکەی شکاوە، یان نـا، گوتی: (شُكِيَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّجُلُ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ أَنَّهُ يَجِدُ الشَّيْءَ، قَالَ: لَا يَنْصَرِفُ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا )[1] واتـە: نوێژەکـەی نـەبڕێت، تـا گـوێی لـە دەنگێـك دەبێـت، یـان هەسـت بـە بایـەك دەکـات. (لێـی بێتـە دەرەوە)..

بەغەوی دەڵێ: مەبەست لەوەیە، کە گوێی لە دەنگی با لێبونەوەی خۆی ببێت، یان هەستی پێ بکات، چونکە ئەمە مەرجە بۆ دەستنوێژ شکانەکەی[2]..

**دەستنوێژ هەر بۆ نوێژ کردن فەرزە:** بەڵگەنەویستە، کە کەس بۆی نیە بێ دەستنوێژ، نوێژ بکات، جا نوێژی فەرز بێت، یان سوننەت..

---

[1] متفق علیه: بوخاری (٤٣،٥٢/١ ٣ /٥)، موسلیم (٢٧٦/١ ژمارە (٣٦١) ، ئەحمەد (٣٩/٤، ٤٠)، ئەبوداود (١٢٢/١ ژمارە (١٧٦) ، نەسائی ٩٩/١ ژمارە (١٦٠)، ئیبنوماجە ١٧١/١ ژمارە (٥١٣)، عبدالرزاق (١٤٠/١ ژمارە (٥٣٤) ، ئیبنو خوزەیمە (١٧/١، ١٠٨/٢ ژمارە (٢٥، ١٠١٨)، ئەبوعەوانە (٢٣٨/١، ٢٦٧)، بەیهیقی (١١٤/١، ١٦١، ٢٥٤/٢، ٣٦٤/٧.. ئەمەش لەفزی بوخارییە (١٣٧).

[2] البغوي: شرح السنة: ٣٥٣/١).

چونكە گیرا نابێت.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ المائدة/٦ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و، مەسحی سەرتان كردبێت و، پێیەكانیشتان، تا قولەپێ شوشتبێت..

- ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: گوێم لێبو پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةً بغَيرِ طُهُورٍ)[1] واتە: خوای گەورە، نوێژ لە هیچتان بە بێ دەستنوێژ، قبوڵ ناكات..

## ئەو حاڵەتانەی باشترە دەستنوێژت هەبێت

١ - **كاتی زیكر كردنی خوای گەورە:** هەمو جۆرە زیكرەكان، لە وێردو سەڵاوات و، خوێندنی قورئان و، تەواوفی كەعبەو، خواپەرستی تر.. چونكە موهاجیری كوڕی قونفوز، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە سڵاوی لە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم كردوە، لەو كاتەدا، كە دەستنوێژی دەشت، وەڵامی نەدابۆوە، تا دەستنوێژەكەی گرتبو، ئەوسا وەڵامی دابۆوە، پاشان پێی فەرموە: (إنّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أنْ أرُدَّ عَلَيكَ إلّا أنّي كَرِهْتُ أنْ أذْكُرَ اللهَ إلّا عَلَى الطَّهَارَةِ)[2] واتە ئەوەی ڕێی لێ گرتم، كە وەڵامت

---

[1] موسلیم (١/١٦٠ ژمارە ٢٢٤).

[2] ئەبو داود (١٧)، نەسائی (١/١٦)، ئیبنوماجە (٣٥٠)، داریمی (٢/٢٨٧)، ئەحمەد (٥/٨٠)سەحیحەو لە سلسلة الاحاديث الصحيحة (٤٨٣)ی شێخی ئەلبانیدایە.

بدەمەوە، نەبونی دەستنوێژ بو، چونکە حەزم نەکرد، زیکری خوا بکەم و، دەشنوێژم نەبێت[١]..

ئەمە مانای ئەوە نیە، کە دەستنوێژ بۆ وەڵامدانەوەی سڵاو، یان زیکری تر فەرز بێت، چونکە فەرمودەیەکی تری، لای عائیشەخان هەیە خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ )[٢] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، زیکری خوای لە هەمو حاڵەتەکانیدا دەکرد..

٢ . **کاتی خەوتن:** سەیدنا بەڕائی کوڕی عازیب، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا فەرموی: (إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ ثُمَّ قُلْ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ)[٣] واتە: پێش ئەوەی بچیتە سەر پێخەفەکەت، دەستنوێژی تەواوت وەکو بۆ نوێژ بێت، بگرە، ئینجا لەسەر لاتەنیشتی ڕاستت ڕاکشێ و بڵێ: خوایە، وا خۆم تەسلیم بە تۆ کرد..

٣ . **لەشگران ئەگەر ویستی بخوات، یان بخواتەوە، یان دیسان سەرجێیی بکاتەوە:** عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ)[٤] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، کە لەشی گران بوایەو، بیویستایە بخەوێت، دەستنوێژی دەگرت، هەر وەکو،

---

[١] چونکە وەڵامدانەوەی سڵاویش، زیکری خوایە.
[٢] موسلیم (٦٨/٤) ئەبو داود (١٨).
[٣] متفق علیه: بوخاری (٢٤٧)، موسلیم (٢٧١٠).
[٤] بوخاری (٢٨٨)، موسلیم (٣٠٥) ئەبو داود (٢٢٢)، ترمزی (١١٨)، نەسائی (١٣٨/١)..

کە بۆ نوێژ دەیگرت.

هەروەها ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: (إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ)[١] واتە: ئەگەر کەسێکتان ویستی، دیسانەوە بۆ سەرجێیی بچێتەوە لای خێزانی، با دەستنوێژ بگرێت..

**٤ . پێش غوسڵ دەرکردن:** عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ يَبْدَأُ فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ )[٢] واتە: کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، غوسڵی لەشگرانی خۆی دەربکردایە، هەردوو دەستی دەشوشت، ئینجا بە دەستی ڕاستی ئاوی دەکرد بەسەر دەستی چەپیدا، پاشان دەستنوێژی دەگرت وەکو، کە دەستنوێژ بۆ نوێژ بگرێت..

**٥ . پێش خواردنی گۆشتی برژاو و کولاو:** لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرمویەتی: (تَوَضَّأُوامِمَّا مَسَّتِ النَّارُ)[٣] واتە: دەستنوێژ بگرنەوە لە هەرچیەك، کە ئاگری بەرکەوتبێت.. ئەم فەرمانە لێرەدا سوننەتە، نەك فەرز، سوننەتەکەش نەسخ بۆتەوە.. چونکە فەرمودەی تر هەیە، کە عەمری کوڕی ئومەییەی زەمری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، دەڵێ: (أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْتَزُّ

---

[١] موسلیم (٢١٧/٣)، ئەبوداود (٢١٧)، ترمزی (١٤١)، نەسائی (٤٢/١) کەمال ئەبو السيد لە صحيح فقه السنة (١٤٧/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

[٢] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

[٣] موسلیم (٣٥١)، ئەبوداود (١٩٢)، ترمزی (٧٩)، نەسائی (١٠٥/١)، ئیبنوماجە (٤٨٥).

مِنْ كَتِفِ شَاةٍ فِي يَدِهِ فَدُعِيَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَلْقَاهَا وَالسِّكِّينَ الَّتِي يَحْتَزُّ بِهَا ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ )[١] واتە: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینی، کە لە گۆشتی لاشانی بەرخێکی دەخوارد، پاشان، کە بانگ درا، چەقۆکەی داناو، هەستا بۆ نوێژ، بیٚ ئەوەی دەستنوێژ بشواتەوە..

ئیمام نەووەی، ڕەحمەتی خوای لیٚ بێت، دەڵیٚ[٢]: ڕای شەرعناسان لەم مەسەلەدا دوو جۆرە:

**ـ ئەوانەی گوتویانە دەستنوێژ لە خواردنی گۆشتێك کە ئاگری بەرکەوتبێت ناگیرێتەوە:** ئیمامان: ئەبو حەنیفەو، مالیك و، شافیعی و، ئەحمەدو، ئیسحاق و، ئەبو سەورو، یەحیای کوڕی یەحیاو، ئەبو خەیسەمەن، ڕای ئەمانیش، دەگەڕێتەوە بۆ زۆرینەی یاوەران، وەکو ئەبوبەکری سددیق و، عومەری کوڕی خەتتاب و، عوسمانی کوڕی عەففان و، عەلی کوڕی ئەبو تالیب و، ئەبوددەرداء و، ئیبنوعەبباس و، ئیبنو عومەرو، ئیبنو مەسعودو، ئەنەسی کوڕی مالیك و، جابری کوڕی سەمورەو، زەیدی کوڕی سابیت و، ئەبو موسای ئەشعەری و، ئەبوهورەیرەو، ئوبەی کوڕی کەعب و، ئەبو تەلحەو، ئەبوئومامەو، عائیشەخان، خوا لێیان ڕازی بێت..

**. ئەوانەی گوتویانە دەبێت دەستنوێژی لیٚ بگیرێتەوە:** وەکو عومەری کوڕی عبدالعەزیزو، حەسەنی بەسری و، زوهری و، ئەبو قەللابەو، ئەبوموجلیزن.. پاشان ئیمام نەووەی دەڵیٚ: موسلیم سەرەتا ئەو فەرمودانەی هێناونەوە، کە دەستنوێژ لە خواردنی گۆشتی کوڵاو فەرز

---

[١] بوخاری (٥٠/١)، شرح موسلیم (٤٥/٤)، ئیبنوماجە (٤٩٠).
[٢] النوي: شرح صحيح مسلم (٣٥/٢).

دەکەن، پاشان ئەو فەرمودانەی، کە باس لە دەستنوێژ گرتنەوە لێی ناکەن، چونکە ئەوە عادەتی فەرمودەوانانە، کە سەرەتا ئەو فەرمودانە دێننەوە، کە نەسخ بونەتەوەو، حوکمیان نەماوە، ئینجا ئەو فەرمودانە دێننەوە، کە ئەوانەی پێشویان نەسخ کردۆتەوە..

پاشان دەڵێ: بەڵگەکان ئەوە دەسەلمێنن، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لە سەرەتادا دەستنوێژی دەگرتەوە، بەڵام ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە، کە دواتر دەستنوێژی لە خواردنی گۆشتێك نەگرتۆتەوە، کە ئاگری بەر کەوتبێت.. ئەمەش ڕای پەسەندترە، والله اعلم.

**٦ . بۆ هەمو نوێژێك:** دەستنوێژ گرتنەوە بۆ هەمو نوێژێك، سوننەتە. بورەیدە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ صَلَّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوَضُوءٍ وَاحِدٍ) [١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، بۆ هەمو نوێژێك دەستنوێژی دەگرتەوە، بەڵام ئەو ڕۆژەی فەتحی مەککە کرا، هەمو نوێژەکانی ئەو ڕۆژەی هەریەك دەستنوێژە کرد.

**٧ . دوای هەمو جۆرە دەستنوێژ شکانێك:** لەبەر ئەو فەرمودەیەی، کە پێغەمبەری خوا بە بیلالی حەبەشی فەرمو: ( يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَه فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْت عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ ) [٢] واتە: ئەری

---

[١] موسلیم (٢٧٧)، ئەبو داود (١٧١)، ترمزی (٦١)، نەسائی (٨٩/١) ئیبنوماجە (٥١٠).

[٢] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).

بیلال، چ کردارێکت هەیە، کە لە هەمو کارەکانتدا، ئومێدی زیاترت بەو هەیە، چونکە لە بەهەشتدا، لە پێش خۆمەوە، گوێم لە خشپەی نەعلەکانت بو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، کارێکی وام نیە ئەوەندەی ئومێدی پێوە ببەستمەوە، مەگەر ئەوەی، کە هەمو جارێك شەو بێت، یان ڕۆژ، کە دەستنوێژ دەشۆم، پاشان چەندم بۆ نوسرا بێت، نوێژی پێوە دەکەم..

لە ریوایەتێکی تریدا دەڵێ: کە فەرموی: (بِمَ سَبَقْتَنِي إِلَيهَا)؟ بەچی وا پێشم کەوتبویت؟ گوتی: هەر کاتێك بانگی دابێت، دوو ڕکات نوێژم کردوە، هەر کاتێك دەستنوێژم شکا بێت، یەکسەر گرتومەتەوە، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (لِهَذَا)[١]: دەی وا دیارە بەم کارەتە.

**٨ . دوای ڕشانەوە:** لەبەر ئەو فەرمودەیەیە، کە مەعدانی کوڕی ئەبو تەڵحە، لە سەیدنا ئەبو دەردائی دەگێڕێتەوە، خوا لێی ڕازی بێت: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلمَ قاءَ فَأَفْطَرَ فتوَضَّأَ)[٢] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، کە ڕشایەوە، ڕۆژوەکەشی شکاندو، دەستنوێژیشی گرتەوە.. مەعدان دەڵێ: لە مزگەوتی دیمەشق، سەوەبانم بینی خوا لێی ڕازی بێت، فەرمودەکەم بۆ باس کرد، گوتی: ڕاست دەکات منیش ئاوم بە دەستدا کرد[٣]..

---

[١] ترمزی (٣٦٨٩)، ئەبوداود (٣٠٥٥)، ئەحمەد (٢١٩٦٢) ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایە و، کەمال ئەبو السید لە صحيح فقه السنة (١٤٧/١) دا دەڵێ: سەحیحە.

[٢] ئەبو داود (٢٣٨١) و ترمزی (٨٧) و ئەحمەد (٤٤٣/٦) و فەرموداەوانی تریش. کەمال ئیبنو السەید سالم لە صحيح فقه السنة (٨١/١) دا دەڵێ: سەحیحە.

[٣] ترمزی (٨٧)، ئەبو داود (٢٣٨١) کەمال ئەبو السيد لە صحيح فقه السنة (١٤٨/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

# توێژینەوەیەك لەسەر
# دەستنوێژ بۆ تەوافی كەعبەدا

بەڵگەیەكی دروست لەبەر دەستدا نیە، كە تەوافی كەعبە دەستنوێژی بوێت، نە وەكو فەرز، نەوەكو سوننەت.. دیارە ئەگەر حوكمێك لەسەر گرتنی هەبوایە، لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم، یان لە یاوەرانی بەڕێزو تابعینەوە، ڕیوایەت دەكرا، چونكە تەوافی كەعبە، كارێك نەبوەو، یەكجار كرابێت، یان كۆمەڵێك یاوەر، ئەنجامیان دابێت و بەس.. بەڵكو لەو زەمانەوە، هەزاران یاوەرو تابیعی و، ملیۆنەها شەرعناس تەوافیان كردوە، ئەگەر بەڵگەیەك لەسەر دەستنوێژ گرتن، بۆ تەوافی كەعبە هەبوایە، حەتمەن دەیانخستە بەر باس و لێكۆڵینەوە.. بە تایبەتی، كە ئیحتیمالی دەستنوێژ شكان، لە جێ و كاتی تەوافدا زۆرە، تەواف بە تایبەتی لە كاتی تەوافی هاتن وئیفازەدا، ماوەیەكی وای دەوێت، كە هەندێ كەس لەوانەیە پێویستی بە دەستنوێژ گرتنەوە هەبێت تێیدا..

لەبەر هەبونی ئەو فەرمودەیەی، كە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، بە مەوقوفی و مەرفوعی گێڕاوێتیەوە، كە دەڵێ : (الطَّوَافُ بالْبَيْتِ صَلَاةٌ، إِلَّا أنَّ اللَّهَ أبَاحَ فِيهِ الْكَلَامَ )[١] واتە: تەواف كردن بە دەوری كەعبەدا نوێژە، بەڵام ئەوەندە هەیە، كە خوای گەورە ڕێی قسەكردنی تێدا داوە..

---

[١] یەكێكە لەو فەرمودانەی موناقەشەیەكی زۆری لەسەرە.. ترمزی و نەسائی و الحاكم گێڕاویانەتەوەو گوتویانە: زەعیفە، شێخی عەدەوی لە جامع أحكام النساء (٢/٥١٥)دا گوتویەتی: مەوقوفە، شێخی ئەلبانی لە ارواء الغليل(١/١٥٦) گوتویەتی: مەرفوعە.

مەرفوع: ئەو گوفتار، یان ڕەفتار، یان سیفەت، یان بڕیارەیە، كە خراوەتە پاڵ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم.. مەرفوع: ئەو گوفتار، یان ڕەفتار، یان سیفەت، یان بڕیارەیە، كە

هەندێك لە شەرعناسان گوتویانە: مادام تەواف نوێژ بێت، كەوابو دەستنوێژ بۆ گرتنی فەرزە.. بەڵام ئەمە لە دوو لاوە ڕەت كراوەتەوە:

یەكەم: فەرمودەكە زەعیفەو، بە مەرفوعیش جەدەلی لەسەرە.. واش پێدەچێت ئەوانە پێكابێتیان، كە گوتویانە: ئەوە قەولی ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت خۆیەتی، ئەمەشە ئەنجامی توێژینەوەی ترمزی و، بەیهیقی و، ئیبنو تەیمیەو، ئیبنو حەجەرو، هەندێك فەرمودەوانی تر..

دووەم: گریمان فەرمودەكە سەحیح بو، هەر ئەوە ناگەیێنێت، كە لە هەمو ڕویەكەوە، تەواڤی كەعبە وەكو نوێژە، كە بە تەحریم (تەكبیری دەسپێكی نوێژ) دەست پێ دەكات و، بە تەسلیم (سەلام دانەوە) كۆتایی دێت، تا ئەوانەی مەرجی نوێژن، بكرێنە مەرجی تەوافەكە[1]..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: وا دیارە دەستنوێژ بۆ تەواڤی كەعبە، نە فەرزەو، نە سوننەت، هەرچەندە باشتر وایە دەستنوێژی هەبێت[2].. ئەمە ڕای ئیبنو حەزمیشە، ڕەحمەتی خوای لێ بێت[3]..

من ئەو بۆچونەم پێ پەسەندترە، كە دەستنوێژ بۆ تەواڤی كەعبە مەرج نیە.. والله اعلم.

---

خراوەتە پاڵ یەكێك لە یاوەرانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم.. بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ١٢٨ ـ ١٣١.

[1] ئیبنوتەیمییە: مجموع الفتاوى (٨٩/٢٦)، جامع أحكام النساء (٥٢٢/٢) كە ١١ خاڵی جیاوازی نێوان نوێژو تەوافیان دەرخستوە.

[2] ئیمامی ئیبنو تەیمییە، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، موناقەشەی تەواوی ئەم مەسەلەی، لە مجموع الفتاوى (٨٩/٢٦) دا كردوە، ئینجا گەیشتۆتە ئەو بۆچونەی..

[3] المحلى (١٧٩/٧).

# توێژینەوەیەك لەسەر دەستنوێژ بۆ قورئان خوێندن

ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەد وزۆرینەی شەرعناسان دەڵێن: ئەوی دەستنوێژی نیە نابێت، دەست لە قورئان بدات[1]..

بەلگەشیان دوو شتە:

١ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴾ الواقعە/٧٩ واتە: تەنها ئەو کەسانە دەستی لێدەدەن، کە پاکن..

٢ـ فەرمودەکەی لای عەمری کوڕی حەزم دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نامەیەکی بۆ خەڵکی یەمەن نوسی، تێیدا هاتبو: (لا يَمَسُ القُرْآنَ إلا طاهِرٌ)[2] واتە: تەنها کەسی پاك، دەست لە قورئان دەدات.

بەڵام بەرامبەرەکانیان، کە ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئیبنو حەزم و، ئیبنولقەییم و، کۆمەڵێکی زۆری شەرعناسان، وەڵامی هەردوو بەڵگەکەیان داوەتەوەو، گوتویانە:

**یەکەم: ئایەتەکە ناکرێتە بەڵگەی هەبونی دەستنوێژ یان لەش پاکی** بۆ دەست لە قورئاندان و، هەڵگرتنی، چ جای خوێندنی! چونکە لەوە دڵنیا نەبون، کە ئەو هائی ڕاناوەی (يَمَسُّهُ) دەگەڕێتەوە بۆ قورئان:

---

[1] المغني (١٤٧/١)، المجموع (١٧/١)، ابن المنذر: الاوسط (١٠/٨).

[2] شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە (الارواو ١٥٨/١) بە صحيح لغيره داناوە.

ـ ئەوەی زۆرینەی ئەهلی تەفسیری لەسەرە ئەوەیە، کە ئەو هائە لەوێدا، دەگەڕێتەوە بۆ (کِتَٰبٍ مَّكۡنُونٍ)، کە کتێبێکی نادیاری پارێزراوە، ئەوەش حەتمەن لە ئاسمانە، کە بریتیە لە لەوحە پارێزراوە، کە (اللَّوحُ المَحفوظ)ە، ئەو پاکانەش، کە دەستی لێدەدەن فریشتەن.. ئەوەش لە زاهیری ئایەتەکان دەفامرێتەوە: ﴿إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٞ كَرِيمٞ ٧٧ فِي كِتَٰبٖ مَّكۡنُونٖ ٧٨ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ﴾ الواقعە/٧٧ـ ٧٩ واتە: ئەمە قورئانێکی (کتێبێکی خوێندنەوەی) پیرۆزە، لە نوسراوێکی پارێزراودایە، جگە لە پاکەکان، کەس دەستی لێ نادات..

ـ هەروەها: ﴿فِي صُحُفٖ مُّكَرَّمَةٖ ١٣ مَّرۡفُوعَةٖ مُّطَهَّرَةِۭ ١٤ بِأَيۡدِي سَفَرَةٖ ١٥ كِرَامِۭ بَرَرَةٖ﴾ عبس/١٣ ـ ١٦ واتە: ئەم ئایەتانەی بۆمان ناردویتە خوارەوە، هەموی لە لاپەڕە کتێبی پیرۆزدایە، بەرزو بڵندو پاکژن، وان لەبەر دەستی فریشتەی نوێنەرو، ڕاسپێرراوی خوادا، کە هەمو ڕێزدارو پیاوچاکن..

ـ خوای گەورە لە ئایەتی تردا جیاوازی خستۆتە نێوان پاکەکان ـ کە فریشتەن ـ و ئەوانەوە، کە خۆیان پاك دەکەنەوە ـ کە موسوڵمانانن ـ بۆیە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلۡمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقرە/٢٢٢ واتە: خوای گەورە تۆبەکارانی خۆش دەوێت، هەروەها ئەوانەی، خۆ پاك دەکەنەوە.. کەوابو ئەوانەی، کە خۆیان پاکن فریشتەکانن و، ئەوانەی خۆیان پاك دەکەنەوە مرۆڤەکانن..

ـ ئایەتەکە هەواڵدانە، نەك فەرمان کردن، ئەگەر فەرمانی بە خۆ پاککردنەوە بدایە، بە جەزم دەیفەرمو (لا يمْسَسْهُ)، بەڵام ئێستا لەفزو

مانای هەواڵدان دەبەخشێت..

- سوێند خواردنی خوای گەورە بە کتێبێك، کە لەبەر دەستی خەڵکیدایە، ڕەوانبێژیی و گرنگیەکی زۆری تێدا نیە، چونکە ئەوەی بەردەستی خەڵکی، کە کتێبێکی نوسراوەیە، دەشێت زۆر پارێزراو نەبێت، بەڵام ئەوەی لە ئاسمانەو، لای فریشتەیە، حەتمەن سەلامەتترە..

لەوەڵامی ئەو بۆچونەشدا، کە دەڵێ هائی (يَمَسُّهُ) بۆ قورئانەکە دەگەڕێتەوە، شەرعناسان گوتویانە: وشەی (طاهِر) واتە: پاك، وشەیەکی هاوبەشی نێوان زۆر واتایە.. لە بەرامبەر کافردا، کە پێی دەوترێت: (نَجَس: واتە پیس)، بە موسوڵمان دەوترێت: (طاهِر)، لە بەرامبەر لەش گراندا، بە لەش پاك دەوترێت: (طاهِر)، لەبەرامبەر کەسی بێ دەستنوێژدا، بە دەستنوێژەوان دەوترێت: (طاهِر)، لەبەرامبەر کەسێکدا، کە پیسییەك بە پۆشاکیەوە بێت، بە کەسێکی تر، کە پۆشاکی پاکو خاوێنە، دەوترێت: (طاهِر).. لەبەر ئەمە ئوسوڵیەکان و، ئەهلی تەفسیرو، شەرعناسان لە لێکدانەوەو، تایبەت کردنی مانای ئەم وشەیەدا، ڕاجوێ بون: هەیانە بە گشتگیریی، واتاکانی لێکداوەتەوەو،گوتویەتی: لەبەر ئەوەی خوای گەورە لە قورئاندا، موشریکانی وا وەسف کردوە، کە پیسن: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٌ﴾ التوبە/٢٨، لە بەرامبەریشدا سەلمێنراوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (إنَّ المؤمِنَ لا يَنْجُسُ)[١] واتە: موسوڵمان پیس نابێت.. کەوابو موسوڵمان پاکە، لە جەنابەتیشدا

---

[١] (رواه الجماعة: بوخاری (١/٧٩ و ٨٠)، موسلیم (١/٢٨٢ ژمارە ١١٥)، ئەبوداود (١/٥٢)، نەسائی (١/١٤٥)، ترمزی (١/٢٠٧ و ٢٠٨ ژمارە ١٣١)، ئیبنو ماجە (١ / ٧٨ ژمارە ٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

بێت، هەر پاکە، دەستنوێژی هەبێت، یان نەبێت، هەر پاکە ..

لە وەڵامی ئەمانیشدا شەرعناسانی جمهور، گوتویانە: ڕاستە وشەی (طاهِر) گشتگیرە، بەڵام لەو فەرمودەدا، کە موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێیان ڕازی بێت، لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە، کە گوتی: لە سەفەرێکدا لە خزمەت پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم بوم، کە دەستنوێژی گرت، ویستم خوففەکانی لە پێ دانێم، فەرموی: (دَعْهُمَا فَإِنّي أدْخَلْتهُمَا طَاهِرَتيْنِ)[1] واتە: نا، لێیان گەڕێ، بە پاکی لەپێم کردون.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر تایبەت کردنی مانای پاکێتیەکە، بە هەبونی دەستنوێژ.. هەروەها، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر لەشگران بون، خۆتان پاك بکەنەوە.. ئەمەش بەڵگەی تایبەت کردنێتی، بە پاك بونەوەیەك، کە بەرامبەرەکەی جەنابەتە..

شەرعناسانی بەرامبەر، دیسان گوتویانە: ئەگەر ئەم بەڵگەیەشتان قبوڵ بێت، دەبێت بوترێت، کە بەڵگەی لەش پاکییە لە جەنابەت، نەك بەڵگەی فەرزێتی دەستنوێژ..

ئیمام ئیبنولقەییم، دوای باسێکی وردەکارانەی ئایەتەکان، دەڵێ: سورەتە مەککیەکان، هەمو جەخت لەسەر تەوحیدو، پێغەمبەرێتی و، قیامەت و، کردگارێتی دەکەن و، بەرپەرچی کافران دەدەنەوە، ئەم ئایەتانەش، کە وەسفی بەرزی قورئان و، پاکی ئەوانە دەکەن، کە دەستی لێ دەدەن، حەتمەن ئەو مانایە زیاتر سەر دەخەن، کە مەبەست لەو پاکانە فریشتەکانن.. پاشان دەڵێ: هەر هاتنە خوارەوەی ئایەتەکە، کە لە

---

[1] متفق عليه: بوخاری (٤٠٩/١)، موسليم (١٧٠/٣).

مەککەیە، زیاتر ئەوە دەچەسپێنێت، وەك لە حوكمی لقە باسێکی فقهی، کە دەستدانە لە قورئان[١].

## دووەم: فەرمودەکەی لای عەمری کوڕی حەزم خوا لێی ڕازی بێت زەعیفە،

ئەوەی، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نامەیەکی بۆ خەڵکی یەمەن نوسی، تێیدا هاتبو: (لا يَمَسُ الْقُرْآنَ إلا طَاهِرٌ)[٢] واتە: تەنها کەسی پاك، دەست لە قورئان دەدات. وا دیارە ئەوەندە زەعیفە، ناکرێتە بەڵگەی فەرز کردنی خواپەرستی..

## توێژینەوەیەکی خێرای فەرمودەکە:

- شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی، لەدوای بە زەعیف دانانی سەنەدی ڕیوایەتەکانی ئەو فەرمودەیە، لە ارواء الغليل (١/١٥٨) دا گوتی: بە کۆی هەموان وەردەگیرێت[٣] .
- ئیمام ئیبنو حەجەر، لە التلخيص الحبير(ل٤٨) دا دوای باسەکەی نەوەوی گوتویەتی: (وَإِسْنَادُهُ لَا بَأْسَ بِهِ، ذَكَرَ الْأَثْرَمُ أَنَّ أَحْمَدَ احْتَجَّ بِهِ).
- ئیمام مالیك لە (المدونة ١/٩١)دا گوتویەتی: مورسەلە.[٤]
- فەرمودەوانانی تر، گوتویانە: موسەحەففە[١].

---

[١] محمد أويس الندوي: تفسير ابن القيم / تحقيق محمد حامد الفقي ل ٤٨٢.
[٢] شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە (الارواء ١/١٥٨) بە صحيح لغيره داناوە..
[٣] دەڵێ: وجملة القول: إن الحديث طرقه كلها لا تخلو من ضعف، ولكنه ضعف يسير إذ ليس في شيء منها من اتهم بكذب، وإنما العلة الإرسال أو سوء الحفظ، ومن المقرر في علم المصطلح أن الطرق يقوي بعضها بعضاً إذا لم يكن فيها متهم كما قرره النوي في تقريبه ثم السيوطي في شرحه، وعليه فالنفس تطمئن لصحة هذا الحديث، لاسيما وقد احتج به إمام السنة أحمد بن حنبل كما سبق، وصححه أيضاً صاحبه الإمام إسحق بن راهويه" (إرواء الغليل ١/١٦٠-١٦٢).
[٤] مورسەل:جۆرێکی زەعیفە، ئەویش ئەوەیە، کە یاوەر لەئاڵقەی سەنەدەکەیدا نەماوە.

ـ ئیمام نەووویش لە (المجموع ٧٨/٢) دا بە زەعیفی داناوە..

ـ ئیمام ئیبنو حەزم، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، لە المحلّى (٩٧/١) هیچ یەكێك لە سەنەدەكان، بە ساغی ناهێڵێتەوە، بۆیە دەڵێ: ئەمما دەستدان لە قورئان، هەرچی ئەو بەڵگانەی پشتیان پێ بەستراوە، كە گوایە، نابێت بێ دەستنوێژ دەستی لێ بدرێت، هیچیان نابنە بەڵگە، چونكە یان مورسەلن، یان موسەحەحەفن[1]، یان مەجهولن، یان زەعیف، لە غەیری ئێرەشدا ئەم بەدواداچونەمان كردوە..

ـ ئیمام بەیهیقی لە (الخلافیات)[2]دا دەڵێ، كە هەمو ڕیوایات و، سەنەدەكانی ئەو فەرمودەیە هیچ كامێكیان نیە، كە قسەی لەسەر نەكرابێت، یەك یەكی سەنەدەكان زەعیفن.. ئیتر باس لە یەك یەكیشیان دەكات..

كەوابو فەرمودەكە لای ئەم بەڕێزانە زەعیفەو، ناگاتە بەڵگەی حوكمی شەرعی، والله اعلم. بە تایبەتی، كە ئەوەندە گومان ڕو لە سەنەدەكەی دەكات، ڕێسای ئوسوڵیش دەڵێ: (والدَّليلُ إذا تطرَّقَ إليهِ الاحتمالُ، بَطَلَ به الاستدلالُ) واتە: هەر بەڵگەیەك، كە گومان روی تێكرد، بۆ پشت پێبەستن ناشێت..

ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، داودو، ئیبنو حەزم ئەوەیە، كە پاكێتی لەشیش، مەرج نیە بۆ دەستدان لە قورئان و، هەڵگرتنی چ جای خوێندنی، ئەم بۆچونەش دەبەنەوە سەر ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت،

---

[1] موسەحەحەف: ئەوەیە، كە وشەیەكی تێدایە، یان سڕراوەتەوە، یان وشەیەكی تری ناسازی هاتۆتە جێ، كە لەگەڵ ڕیوایەتەكانی تردا، یەك ناگرنەوە (بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ١١٤)

[2] البيهيقی: الخلافيات / توێژینەوەی مەشهور حەسەن (٥١٧/١).

هەروەها سەر کۆمەڵێکی سەلەف، ئیبنولمونزیریش، ئەم ڕایەی گرتۆتە بەر.. هەروەها ئەمە ڕای ئەلبانی و، شەوکانی و، ئیبنو عوسێمینە، ڕەحمەتیان لێ بێت هەمو گوتویانە، کە دەستنوێژ مەرج نیە بۆ قورئان هەڵگرتن و، دەست لێدان و خوێندنی[١]..

پێم و ایە ئەو ئایەتە پیرۆزە ﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُواْ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر لەشگران بون خۆتان پاك کەنەوە، دەمانگەیێنێتە:

پوختەی حوکم بە لامەوە ئەوەیە، کە: لەش پاکیی، مەرجە بۆ دەستدان لە قورئان و هەڵگرتنی، بەڵام بۆ دەست لێدان و هەڵگرتن و خوێندنی، دەستنوێژ مەرج نیە.. ئافرەتیش، کە لە حەیزدا بێت، یان زەیستان بێت، دەتوانێت قورئان بخوێنێت، بێ ئەوەی دەستی لێ بدات.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] البدائع (٣٣/١)، حاشية ابن عابدين (١٧/١) المحلى(٨١/١)، الاوسط (١٠٣/٢)، نيل الاوطار (٢٦٠/١)، الشرح الممتع على زاد /المستقنع (٢٦٦/١).

# باسی حەوتەم

# مەســـح كـــردن

- مەسحی سەر خوفف.
- مەسحی گۆرەوی و پێڵاو.
- مەسحی عەمامەو، سەرپۆش.
- مەسحی سەر گەچی شكاویی.

## باسی حەوتەم

## مەسحی سەر بەربەستەكان

### یەكەم: مەسحی سەر خوفف

. **پێناسەی خوفف**: گۆرەویەكی چەرمینە، تا قولەپێ دادەپۆشێت[١].

. **مەسح**: هێنانی دەستی تەڕە بەسەر شتێكدا.

. **مەسحی خوفف**: هێنانی دەستی تەڕە بەسەر شوێنی دیاری كراوی خوفدا، لە كاتی دیاری كراویدا، تا بكەوێتە بری دەستنوێژ[٢]..

*** مەسحی خوفف جائیزە:**

ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆیە، كە هەر كەسێك دەستنوێژەكەی بە ڕاست و دروستی گرت و، پاشان خوففی لە پێ كرد، دوای ئەوە، كە دەستنوێژەكەی دەشكێت، بۆی هەیە لە دەستنوێژ گرتنەوەیدا، لە جیاتی شوشتنی پێیەكانی مەسحی سەر خوففەكانی بكات[٣].

عبداللەی كوڕی موبارەك دەڵێ: شەرعناسان لە حوكمی مەسحی خوففدا، ڕاجوێییان تێدا نیە..

---

١ نیل الاوطار (١/٢٤١).

٢ الدر المختار (١/١٧٤).

٣ ابن المنذر: الاجماع (٢٠)، الاوسط (١/٤٣٤).

زیاتر لـە حـەفتا فـەرموده لەسـەر مەسـحی خوفف هەیـە، هـەر ئیمـام ئەحمـەد دەڵـێ : چـل فـەرمودەم لەسـەر خوفـف لەبـەرە، نـە مـەرفوعی تێدایە، نە مەوقوف[1]..

ـ لە فەرمودە بەناوبانگەكانی مەسح، فەرمودەكەی هوممامە، كە گوتی: جەریرم بینی خوا لێی ڕازی بێت، میزی كرد، پاشان دەستنوێژی گرتـەوە، خوففـەكانی مەسـح كـرد، پێیـان وت: وا دەكـەیت؟! فـەرموی: بـەڵێ ( إنّـي رَأيْت رَسُولَ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ، ثمَّ توَضَّأَ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْـهِ )[2]
واتە: پێغەمبەری خوام صلی الله علیـە وسـلم بینیـوە، كـە میـزی كـردوەو، پاشـان دەسـتنوێژی گرتۆتـەوەو، خوففـەكانی مەسـح كـردوە.. ئەعمـەش دەڵێ: ئیبراهیم گوتی: شەرعناسان ئەم فەرمودەیان زۆر بەلاوە خـۆش بـو، چـونكە دوای هاتنـە خـوارەوەی سـورەتی مائیـدە بـو.. كـە ئـەحكامی دەستنوێژو تەیەمومی تێدایە..

## * حوكمی مەسحی خوفف:

ڕای جمهوری شەرعناسان ئەوەیە، كـە مەسـحی خوفـف جـائیزە، بـەڵام شوشـتنی پێیـەكان باشـترە.. لای حەنبەلیـەكان مەسـح كردنەكـە باشـترە، چونكە وەرگرتنی مۆڵەتی شەرعە[3]..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: كامیانی بۆ ئاسان بو، ئـەویان بكـات، ئـەوی پێـی ڕوتـە، نەچـێت بگـەڕێ بـە دوای خوففـدا، تـا مەسـحیان كـات، ئـەوی

---

[1] المغني (١ / ١٧٤).
[2] بوخاری (٣٨٧)، موسلیم (١٥٦٨).
[3] فتح القدير (١/١٢٦)، الشرح الصغير (١/٢٢٧)، المجموع (١/٥٠٢) منتهى الارادات (١/٢٣).

تــریش، کــە خــوففی لــە پێدایــە، لــە مــاوە دیــاری کراوەکــەی خۆیــدا، دایناکەنێت بۆ ئەوەی پێی بشوات[١]..

### ماوەی مەسح:

ئەوی لە سەفەردایە، بۆی هەیە سێ شەو سێ ڕۆژ، خوففەکانی مەسح بکات، ئەوی نیشتەجێشە، بۆی هەیە شەوڕۆژێك مەسحیان کات.. ئەمەش بۆچونی جمهوری شەرعناسانی، مەزهەبی حەنەفی و، مالیکی و، قەولی نوێی شافیعی و، زاهیریەکانە[٢]. بەلگەشیان ئەمانەیە:

١ ـ سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ) [٣] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، ڕێیداوە گەشتەوان (موسافیر)، سێ شەو سێ ڕۆژ، مەسحی سەر خوفف بکات، شەو ڕۆژێکیش بۆ ئەو کەسەی، کە نیشتەجێیە ..

٢ـ عەوف کوڕی مالیکی ئەشجەعی، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە، کە (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ أَمَرَ بالمَسْحِ عَلَى الخُفَّينِ فِي غَزْوَةِ تبوك ثلاثة أيَّامٍ وَ لَيالِيهِنَّ لِلْمُسَافِرِ وَيوماً لِلْمُقِيم) [٤] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لە غەزای تەبوکدا فەرمانیدا، کە گەشتەوان، تا سێ شەو سێ ڕۆژ، مەسحی خوف بکات و، ئەوی نیشتەجێشە شەو ڕۆژێك.

---

[١] ابن تيمية: الاختيارات (١٣).

[٢] المبسوط (٩٨/١)، الام (٣٤/١)، المغني (٢٠٩/١)، المحلى (٨٠/٢).

[٣] موسلیم (٢٧٦)، نەسائی (٨٤/١).

[٤] ئیمامی ئەحمەد (٦/ ٢٧) بە سەنەدی سەحیحەوەو لای ئیبنو ماجە (٥٥٦) ریوایەتی تری لە ئەبوبەکرەوە هەیە.

٣ـ سـەفوانی كـوڕی عەسسـال، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، دەڵـێ: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا سَفَرًا أَنْ لَا نَنْزِعَ خِفَافَنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهَا، إِلَّا عَنْ جَنَابَةٍ، وَلَكِنْ مِنْ بَوْلٍ أَوْ غَائِطٍ أَوْ نَوْمٍ)[1] واتـە: كـە لـە سـەفەر دەبـوین، پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه وسـلم، فەرمانی پێ دەكردین، كە تا سێ شەو سێ ڕۆژ، خوففەكانمان لە دەستنوێژ شكان، لە میزو پیسایی و خـەوتن دانەكـەنین، تـەنها لـە غوسـڵ دەركـردن نەبێت..

ئەمە ڕای زۆرینەی شەرعناسانە، بەڵام ئیمام مالیك و، ئیمام شـافیعی، لـە قـەولێكی قـەدیمی زەعیفیـدا، (وەكـو ئیمـام نـەوەوی دەڵـێ[2]) هـەروەها لەیسی كوڕی سەعد دەڵێن[3]: كات بۆ مەسحی خوفف دیاری ناكرێت!! كە لە پێی كرد، چەند ڕۆژ لە پێیدا بێت، گرنگ نیە، مادام غوسڵی نەكەوتبێتـە سەر.. ئەو بەڵگانەی ئەم بەڕێزانە پشتیان پێ بەستوە، زەعیفن، لەوانە:

١ـ ئوبەیی كوڕی عومارە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: يَوْمًا يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَيَوْمَيْنِ، قَالَ: وَيَوْمَيْنِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَثلاثا، قَالَ: وَثلاثا يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَمَا شِئْتَ)[4] لـە پێغەمبـەری خـوام صـلى الله عليـە وسـلم پرسـی: خوففەكانم مەسح كەم ؟! فەرمووی: بەڵێ، وتم: ڕۆژێك ؟ فەرمووی: ڕۆژێك،

---

[1] ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية (١/٢٦١) دەڵێ: ترمزی و نەسائی و ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوەو، ترمزی دەڵێ: حسن صحيح

[2] النوي: شرح صحيح مسلم (٣م١٧٩).

[3] الصنعاني: سبل السلام (١/٦٧).

[4] ئەبو داود (١٥٨) دەشڵێت: بەهێز نیە.. ئیمامی ئەحمەدیش دەڵێ: پیاوانی سەنەدەكەی ناسراو نین.. بەڵام ئیبنو عەبدولبەڕ دەڵێ: فەرموودەیەكە خۆ ناگرێت، هیچ سەنەدێكی ڕاستی نیە، ئیبنولجەوزی هەر لە ڕیزی مەوزوعاتی داناوە..

وتم: دوو ڕۆژیــش ؟ فــەرموی: دوو ڕۆژیــش، وتم: بــەڵێ، ســێ ڕۆژیــش ؟ فەرموی: واتە: چەند ڕۆژ حەز دەکەیت..

٢ـ خوزەیمـەی کـوڕی سـابیت، خـوا لێـی ڕازی بێـت لـە باسـی ڕێـدانی پێغەمبەری پێشەوادا، بـۆ مەسحی سـەر خوففـەکانیان، گـوتی: (جَعَـلَ لَنـا رَسُـولُ اللهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ ثلاثـاً، وَلَـو اسْـتَزَدْناهُ زَادَنـا)[١] واتــە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، سێ شـەو سێ ڕۆژی بـۆ دانـاوین، ئەگـەر زیاترمـان لـێ داوا کردایـە، زیـاتری ڕێ دەدایـن.. واتـە بـۆ مەسـح کردنی خوففەکانمان.. ئەمە ئەگەر ڕاستیش بێـت، نابێتـە بەڵگە، چـونکە گومانی یاوەر نابێتە بەڵگە.. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە، کە ئەم فەرمودەیە دەکەنە بەڵگەی ڕەوایی بۆچونی خۆیان، دەڵێن: ئـەم یـاوەرە بـەڕێزە، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەڵـێ: ئەگـەر داوای زیاترمـان لـێ بکردایـە، بـۆی زیـاتر دەکردین، ئێ ئەمە گومانە.. خواپەرستی ئێمەش لەسەر گومانی یاوەرێك دانامەزرێت..

٣ـ لـە ئەنەسـی کـوڕی مالیکـەوە، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕنـەوە، کـە فەرمویـەتی: (إذا تَوَضَّـأ أحَـدُكُم، وَلَـبِسَ خُفَّيـهِ، فَلْيَمْسَـحْ عليهِمَـا، وَلْيُصَـلِّ فيهِمَا، ولا يَخْلَعْهُمَا إنْ شَاءَ إلَّا مِنْ جَنَابَةٍ)[٢] واتە: هـەر کەسـێکتان دەسـتنوێژی گرت و خوففەکانی لە پێ کرد، با نوێژیان پێوە بکات، چـەندی حـەز کـرد با لە پێیدا بن و، دایان نەکەنێتەوە، مەگەر لە لەشگرانیدا..

---

[١] ئەبو داود (١٥٧)، ئیبنوماجە (٥٥٣) ئیبنو دەقیق العید(١٩١/٢) دەڵێ: (ضَعَّفَ حديثهُ هذا أحمد والبخاري وأبوداود والدارقطني).

[٢] بەیهیقی (٢٨٠/١)، حاکمیش بە سەحیحی داناوە، بەڵام فەرمودەوانان گوتویانە سەحیح کراوی حاکم، دەبێت زەهەبی لایەنگیری بوبێت، دەنا هەر وا وەرناگیرێت. کەمال ئیبنو السید لە صحیح فقه السنة (١٥١/١) دا بە زەعیفی داناوە..

٤. عوقبەی کوڕی عامر، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتـەوە: لـە شامەوە بەرەو مەدینە کەوتمە ڕێ، کە لە شام دەرچوم هەینی بو، کە گەیشتیشمە مەدینـە هـەر هـەینی بـو، چومە خزمـەت عومـەری کوڕی خـەتتاب، لێـی پرسیم: کەی خوففەکانت لە پێ کردوە ؟وتم: ڕۆژی هەینی، فـەرموی: دات نەکەندوە ؟! وتم: نەخێر، گوتی: چاکت کرد، تەواوە[١].. ئیمام بەیهیقی، کە ئەم فەرمودەیەی گێڕاوەتەوە دەڵێ: زەعیفە، ئینجا دەڵێ: ئێمـە ڕیوایـەتی ترمان لە سەیدنا عومەرەوە هێنایەوە، کە بۆچونی لەسـەر دیـاری کردنـی کاتی خوففـە[٢]، جا ئەگـەر ئـەم فەرمودەیـە سـەحیحیش بێـت، ئـەوە هـەر دەبـێ قـەولی دیـاری کردنـەکەی، دوای ئـەم فەرمودەیـە بخرێتـەوە پـێش، چونکە ڕیواتەکەی تر، لەگەڵ هەڵوێستی یاوەرانی تردا گونجاوە..

ئیبنـو حـەزم دەڵـێ: کـەس لـە یـاوەران، جگـە لـە ئیبنـو عومـەر، ڕای جیاوازی لەسەر ماوەی مەسح، لەسەر خوفف نیە[٣]..

پێم وایە، ڕاستتر ئەوەیە، کە مەسحی خوفف، بۆ گەشـتیار مـاوەی سـێ شەو سێ ڕۆژەو، بۆ نیشتەجێش شەو ڕۆژێکە.. والله اعلم.

**سەرەتای ماوەی مەسح:**

دوای ئەوەی ماوەی مەسحی خوففمان ڕون کردەوە، ئـەوە دێتـە پـێش، کـە ئایـا سـەرەتای دەسـپێکی مـاوەی مەسـحی خوفـف کەیـە؟! ئەمـەش ڕاجوێیی نێوان شەرعناسانی لەسەرەو، تێیدا چەند پۆلێکن:

---

[١] البیهیقي (٢٨٠/١)، الطحاوي (٤٨/١)، الدارقطني (٧٢). کەمال ئیبنو السید لە صحیح فقە السنة (١٥١/١) دا بە زەعیفی داناوە

[٢] مەبەستی دیاری کردنی مەسحە لەسەر خوفف، کە سێ شەو سێ ڕۆژە بۆ گەشتیاران و، شەوڕۆژێکیش بۆ نیشتەجێیان..

[٣] المحلی (٩٣/٢).

**پۆلی یەکەم: دەڵێن: لە کاتی دەستنوێژ شکانی یەکەمی دوای لە پێ کردنێتی:** ئەمە بۆچونی ئیمام ئەبو حەنیفەو، سوفیانی سەوری و، شافیعی و، ڕای زانراوی حەنبەلیەکانە[١]، هەنجەتیشیان ئەوەیە، کە دەڵێن: دوای دەستنوێژ شکانەکە، کاتێکە، کە دەشێت دەستنوێژی تێدا بگیرێتەوەو، مەسحیشی تێدا بکرێت .. بۆ نمونە: ئەگەر موسوڵمانێکی نیشتەجێ دەستنوێژی لە سەعات دوازدەی نیوەڕۆدا گرت و، خوففی لە پێ کرد، بەڵام لە سەعات سێی دوای نیوەڕۆدا، دەستنوێژەکەی شکاند، دەتوانێت تا سبەینێ سەعات سێی دوای نیوەڕۆ، مەسح کاتەوە.. کە دەکاتە بیستوحەوت سەعات..

**پۆلی دووەم: دەڵێن: لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کە خوففەکانی لە پێ کردوە:** واتە لە سەعات دوازدەی نیوەڕۆوە، بۆ سەعات دوازدەی سبەینێ.. ئەمەش ڕای شێخ حەسەنی بەسری ڕەحمەتیە[٢]..

**پۆلی سێیەم: ماوەی پازدە نوێژ بۆ گەشتیارو پێنج نوێژ بۆ نیشتەجێ:** ئەمە ڕای شەعبی و، ئیسحاق و، ئەبوسەورو هەندێك شەرعناسی ترە[١]..

**پۆلی چوارەم: لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کە بۆی هەیە مەسح کات:** جا ئیتر مەسحەکەی کردبێت، یان نا.. بۆ نمونە گەشتیارەو

---

[١] المبسوط (٩٩/١)، المجموع (٤٧٠/١)، المغني (٢٩١/١)، الاوسط (٤٤٣/١).

[٢] الشيخ وحيد عبدالسلام: الاكليل شرح منار السبيل (١٣٦/١).

[١] المجموع (٤٦٦/١)، المغني (٢٩١/١)، الاوسط (٤٤٤/١).

لە ڕۆژی دووەمدا ویستی مەسحی خوفف بکات، بۆی هەیە، تا دوو ڕۆژ بیکات، نەك سێ ڕۆژ، چونکە ڕۆژێکی مۆڵەتە شەرعیەکەی خۆی لە دەست داوە. ئەمەش ڕای ئیبنو حەزمە، کە لە هەمویان زیاتر بەرگریی لە ڕاکەی خۆی کردوەو، ڕای ئەوانی دیکەی ڕەت کردۆتەوە[١] !!

**پۆلی پێنجەم: لە یەکەمین لە پێ کردنی خوففەکانەوە دەست پێ دەکات:** ئەمەش ڕای ئیمام ئەحمەدو، ئەوزاعیەو، ئیمام نەوەوی و، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو عوسێمین بە پەسەندترینیان زانیوە[٢]..

من پێم وایە ئەمیان و، ڕای پۆلی یەکەم پەسەندترینن، کە مادام بەڵگەیەکمان بە دەستەوە نیە، کاتی دەسپێکی مەسحی خوفف حسێب بکات، پێم و ایە بە ڕای پۆلی یەکەم بکەین باشترە، چونکە بۆچونی زۆرینەی پێشەوای شەرعناسانە..

پێم وایە: دەسپێکی مەسحی خوفف، لە کاتی دەستنوێژ شکانی یەکەمی دوای، لە پێ کردنیەوەیە.. والله اعلم..

## نیشتەجێیەك مەسحی کرد بەڵام سەفەری هاتە پێش:

کابرا نیشتەجێیەو بۆ ماوەی شەورۆژێك بۆی هەیە مەسح کات، کردی، بەڵام پێش تەواوبونی کاتەکەی، سەفەرێکی هاتە پێش، شەرعناسان: لە حوکمی ئەم حاڵەتەدا دوو پۆلن:

**یەکەمیان:** بەو کاتەوە، کە بەکاریهێناوە، تا سێ شەو سێ ڕۆژ مەسح دەکات.. ئەمەش ڕای سوفیانی سەوری و، ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێکی ئیمام ئەحمەدەو، ئیبنو حەزمیش، هەمان ڕای هەیە[١]..

---

[١] المحلى (٢/٩٥).

[٢] ابو داود: مسائل أحمد (١٠)، المحلى (٢/٩٥)..

**دووەمیان:** دەبێت شەوڕۆژەکەی خۆی تەواو کات، ئینجا پێی دەشوات و، لەویوە سێ شەو سێ ڕۆژەکەی حسێب دەکات.. ئەمەش ڕای ئیمام شافیعی و، ئەحمەدو ئیسحاقە[2]..

ئەم بۆچونەی دووەمیانم پێ پەسەندترە.. چونکە پێناسەی کابرا بە پێ شوشتنەکەی، لە نیشتەجێوە دەبێتە گەشتیارو، حوکمی ئەمیان وەردەگرێت، والله أعلم..

## گەشتیارێك مەسحی دەکرد بەڵام سەفەرەکەی کۆتایی هات و بووەوە بە نیشتەجێ:

کابرا لە سەفەردایە، دوو شەو دوڕۆژە مەسحی خوفف دەکات، بەڵام سەفەرەکەی تەواو کردو، نیشتەجێ بۆوە، ئایا، تا سێ ڕۆژەکەی تەواو دەکات، لەسەر مەسح کردنی خوففەکانی بەردەوام دەبێت، یا دەسبەجێ کۆتایی بە مەسحی خوفف دەهێنێت؟!

ئەگەر مەسحی خوففی لە یەك شەوڕۆژ کەمتر کردبو، دەتوانێت، تا شەوڕۆژەکە تەواو دەکات، مەسح کات، ئەگەر زیاتر لە شەو ڕۆژێکی بەکار هێنابو، ئیتر سیفەتی گەشتیاری پێوە نامێنێت و، دەبێت خوففەکانی داکەنێت و پێی بشوات.. والله اعلم..

---

[1] المروزي: اختلاف العلماء (ل ٣١)، المغني (٢٩٩/١)، المحلى (١٠٩/٢).

[2] الام (٣٥/١)، المروزي: اختلاف العلماء (ل ٣١)، ابن المنذر: الاوسط (/٤٤٦).

**مەرجی مەسحی خوفف:**

مەرجی مەسحی خوفف ئەوەیە، كە لەسەر دەستنوێژەوە لەپێی كردبن، فەرمودەكەی لای موغیرە خوا لێی ڕازی بێت، ئەوەی ڕون كردۆتەوە:

ـ موغیرەی كوڕی شوعبە، خوا لێیان ڕازی بێت، لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە، كە گوتی: (قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي سَفَرٍ فَقَالَ أَمَعَكَ مَاءٌ قُلْتُ نَعَمْ فَنَزَلَ عَنْ رَاحِلَتِهِ فَمَشَى حَتَّى تَوَارَى عَنِّي فِي سَوَادِ اللَّيْلِ ثُمَّ جَاءَ فَأَفْرَغْتُ عَلَيْهِ الْإِدَاوَةَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يُخْرِجَ ذِرَاعَيْهِ مِنْهَا حَتَّى أَخْرَجَهُمَا مِنْ أَسْفَلِ الْجُبَّةِ فَغَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ أَهْوَيْتُ لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعْهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا)[١] واتە: لە سەفەرێكدا، لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم بوم، شەو لێی پرسیم: ئاوت پێیە؟! عەرزم كرد: بەڵێ، لە سواریەكەی دابەزی و، دوور كەوتەوە، تا لەبەر تاریكیەكە دیار نەما، پاشان تەشریفی هێنایەوە، منیش ئاوم كرد بە دەستیدا ، دەموچاو دەستی شوشت، جوببەیەكی خوریی لەبەردابو، ویستی قۆڵی لێ بهێنێتە دەرێ، نەیتوانی، ئینجا لەژێرەوە هێنانیە دەرێ و، باسكەكانی شوشت و، مەسحی سەری كرد، خۆم نزم كردەوە، ویستم خوففەكانی لە پێ دانێم، فەرمویی: نا لێیان گەڕێ بە پاكی لەپێم كردون، ئینجا مەسحی كردن..

كەوابو دەستنوێژەكە، مەرجە بۆ لە پێكردنی خوفف، تا مەرجیش نەیەتە دی، مەرج بۆ كراو نایەتە دی[١]..

---

[١] متفق عليه: بوخارى (٤٠٩/١)، موسليم (١٧٠/٣).

[١] الموطأ (٤٦/١)، الام (٣٣/١)، المغني (٢٨٢/١).

**لە پێکردنی تاکەخوفف پێش تەواوبونی دەستنوێژ:** ئەمە یەکێکە لەو بابەتە، کە وردەکارانەی شەرعناسان باسیان لێوەکردوە! گوتویانە: کەسێك دەستنوێژ دەشوات، پێی ڕاستی شوشت و تاکە خوففێکی لە پێ کرد، ئینجا پێی چەپی شوشت و تاکە خوففەکەی تری لە پێ کرد، ئایا ئەم مەسحە تەواوە؟! ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەد دەڵێن: ئەگەر دەستنوێژی شکا، بۆی نیە مەسحیان بکاتەوە! چونکە پێش ئەوەی دەستنوێژەکە بگرێت، خوففەکەی لە پێ کردوە.. ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێکی تری ئیمام ئەحمەدو، ئیبنو حەزم و، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو تەیمییە دەڵێن: دەستنوێژو مەسحەکەی تەواوەو دەتوانێت، کە دەستنوێژی شکا جارێکی تر مەسحیان لەسەر بکاتەوە، چونکە ئەو وەسفەی بەسەردا دەچەسپێت، کە بە دەستنوێژەوە لەپێی کردون[١].. منیش ئەمەم پێ پەسەندترە، چونکە بە دەستنوێژەوە لە پێی کردون..

**حوکمی خوففی دڕاو:** هەمو شەرعناسان، ئەوەیان بە مەرجی خوفف حسێب کردوە، کە دەبێت وا بێت شوێنەکانی پێ، کە لە دەستنوێژدا دەشۆرێن، تا قولە پێ داپۆشێت، بۆیە کۆمەڵێکیان پێیان دروست نەبوە، کە مەسحی خوففی دڕاو بکرێت، چونکە شوێنی شوشتنی دەستنوێژەکەی لێوە دیار دەبێت، بەوەش شوشتن و مەسح کۆ دەبنەوە، حوکمی شوشتنەکەش حوکمی مەسحەکە دەسڕێتەوە.. ئەمەش ڕای ئیمام شافیعی و، ئەحمەدە[١]..

---

[١] المبسوط (٩٩/١)، مجموع الفتاوى (٢٠٩/٢١)، المحلى (١٠٠/٢)، الاوسط (٤٤٢/١).

[١] الام (٢٨/١)، ابن هانئ: مسائل أحمد (١٨/١)، المغني (٢٨٧/١).

ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك دەڵێن: مەسحی خوففی دڕاو جائیزە، بەو مەرجەی بتوانرێت پێوەی بڕوات و، ناوی خوففی پێوەمابێت[١].. ئەمە بۆچونی ئەبو سەورو، سوفیانی سەوری و، ئیسحاقە، ئیبنوحەزم و، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو تەیمییەش، ئەمەیان هەڵبژاردوە.. وادیارە ئەمەش پەسەندتر بێت، چونکە وا پێناچێت، ئەو هەمو یاوەرەی دەوری پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، کە زۆرینەیان هەژارو دەسکورت بون، هەمویان هەر خوففی نوێ وساغیان لە پێدا بوبێت، حەتمەن دڕاویی و، دورینەوە، یان کون و، درزی ئاسایی، نەبونەتە ڕێگری مەسح کردنی خوفف، ئەگینا ڕیوایەتێکمان هەر پێ دەگەیشت.. بۆیە سوفیانی سەوری دەیگوت: بڕۆ هەر خوففەکان بە پێتەوە بوەستن، حوکمی خوففی ساغیان هەیە[٢] !!

من پێم وایە، کە مەسح لەسەر خوففی دڕاویش جائیزە.. والله اعلم..

★ ★ ★

## هەر سەرەوەی خوفف مەسح دەکرێت:

مەسح کردنی خوفف، بریتیە لە یەکجار هێنانی دەستی تەڕ، بە دیوی دەرەوەی خوففەکەدا.. چونکە سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ

---

[١] المدونة (١/٤٤)، المبسوط (١/١٠٠)، الاوسط (١/٤٤٩)، المحلى (٢/١٠٠)، مجموع الفتاوى (٢١/١٧٣).

[٢] عبدالرزاق: المصنف (ل ٧٥٣)، البيهيقي (١/٢٨٣).

ظَاهِرِهِ، وَقَدْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ ظَاهِرَ خُفَّيْهِ )[١] واتە: ئەگەر دین بە ڕەئی بوایە، دەبو مەسحی بنی پێ بکرایە، نەك سەرەوەی، پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینیوە، کە تەنها سەرەوەی خوففەکانی مەسح دەکرد... ئەمەش ڕای ئەوزاعی و، سەوری و، ئەحمەدو، ئەبو حەنیفەو، یاوەرانێتی.. بەڵام ئیمام مالیك و، شافیعی دەڵێن: مەسحی سەرو خواری دەکات، چونکە فەرمودەی موغیرەیە، کە دەڵێ: ( رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ عَلَى ظَاهِرِهِمَا)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستنوێژی گرت، مەسحی سەرو خواری خوففەکانی کرد..

ئیمام ئیبنول قەییم، لە (زاد المعاد) بەرگی یەکەمیدا دەڵێ: (وَكَانَ يَمْسَحُ ظَاهِرَ الْخُفَّيْنِ وَلَمْ يَصِحَّ عَنْهُ مَسْحُ أَسْفَلِهِمَا إلّا فِي حَدِيثٍ مُنْقَطِعٍ. وَالْأَحَادِيثُ الصَّحِيحَةُ عَلَى خِلَافِهِ) واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، هەمیشە مەسحی سەرەوەی خوففەکانی دەکرد، هەر فەرمودەیەك باسی لە مەسحی ژێرەوەی خوفف کردبێت زەعیفە.

بەیهیقی لە موغیرەی کوڕی شوعبەوە، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە چۆن پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم مەسحی خوففەکانی کردوە: لە سەری پەنجەکانیەوە، دەستی ڕاستی بە تەڕی هێناوەتەوە بۆ سەرەوە، بەرەو لولاقی، پاشان دەستی چەپی بە تەڕی، لە پەنجەکانیەوە هێناوەتەوە بەرەو سەرەوە، بۆ لولاقی.. ئەمە ڕاسترین شێوەیەو، هەمو پێناسەی مەسحی بەسەردا دەچەسپێت.. شەرعناسی وا

---

[١] ئەبوداود (١٦٢)، دارەقوتنی (٧٣)، بەیهیقی (١١١/٢)، ئەلبانیش لە ارواو الغليل (١٠٣) دا دەڵێ سەحیحە..

[٢] ئەبو داود (١٦١)، ترمزی (٩٨) دەرهەقیشی دەڵێ: حسن صحيح.. المغنى (١٨٣/١).

هەیە، گوتویەتی: دەتوانێت بە پەڕۆیەکی تەڕ، سەرەوەی خوفەکانی مەسح کات!! ئیمام نەووی دەڵێ: ئەگەر دڵۆپە ئاوێك بتكێنێتە سەر خوففەكانی، بە مەسح حسێبە[1]!!

ئیبنوروشد دەڵێ: ئەو شەرعناسانەی قەولەکەی سەیدنا عەلییان بە ڕاستتر داناوە، گوتویانە، تەنها سەرەوەی خوفف مەسح دەكرێت، ئەوانەش، كە ریوایەتەكەی لای سەیدنا موغیرەیان بە ڕاستتر زانیوە، گوتیانە،: سەرو خواری مەسح دەكرێت، قیاسیان لەسەر غوسڵ كردوە[2]..

بە هەر حاڵ وا دەزانم بەڵگەی ئەو زانایانە بەهێزترە، كە گوتویانە: هەر سەرەوەی خوفف مەسح دەكرێت.. بۆیە منیش:

پێم و ایە تەنها سەرەوەی خوفف مەسح دەكرێت.. والله اعلم..

★ ★ ★

## چی مەسحی خوفف بەتاڵ دەكاتەوە ؟:

فەرمودەكەی لای سەفوانی كوڕی عەسسالان، خوا لێی ڕازی بێت هێنایەوە، كە باس لە بەتاڵ بونەوەی مەسح دەكات، كە دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَأمُرُنَا إذَا كُنَّا مُسَافِرِينَ أنْ نَمْسَحَ عَلَى خِفَافِنَا، وَلا نَنْزَعَهَا ثلاثةَ أيَّامٍ مِنْ غَائِطٍ وَبَولٍ وَنَومٍ إلَّا مِنْ جَنَابَةٍ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمانی پێ دەكردین، كە لە سەفەردابوین، مەسح لەسەر خوففەكانمان بكەین و، تا سێ ڕۆژ لەبەر چونە سەر ئاو (میزكردن و پیسایی كردن)، یان لەبەر خەوتن لە پێیان نەكەینەوە،

---

[1] النوي: روضة الطالبيين (١ / ١١٧).

[2] ابن رشد: بدايه المجتهد چاپی دووەمی ساڵی ٢٠٠٤ (یەك بەرگیە ل ٢٦).

[1] نەسائی (١/٣٢)، ترمزی (٣٥٣٥)، ئیبنو ماجە (٤٧٨)، شێخی ئەلبانی رحمە الله لە ارواو الغليل (١٠٤) دا دەڵێ: حەسەنە..

مەگەر لە جەنابەت (لەش پیسی).. كەوابو ئەوەی مەسحی خوفف بەتاڵ دەكاتەوە، یەكێك لەمانەیە:

١ ـ لەش گران بون و، ئەوی لە حوكمی ئەودایە، وەكو حەیزو زەیستانی، كە پێویست بە غوسڵ دەركردن دەكەن.. لە غوسڵیشدا دەبێت خوففەكان داكەندرێن..

٢ ـ تەواوبونی ماوەی مەسحەكە.

٣ ـ داكەندنی خوففەكە..

٤ ـ دەستنوێژ شكان پێش لەپێ كردنی خوففەكە..

ئەگەر خوففەكەی داكەندو، دەستنوێژی شكاند، ناتوانێت لە پێی كاتەوەو، مەسحی لەسەر بكات، بەڵكو حوكمی مەسحەكەی تەواو بوەو، دەبێت پێی بشواتەوە، تا بە پاكی پێی بكاتەوە ناو خوففەكانی..

## بەتاڵ بونەوەی مەسحی خوفف بەتاڵ بونەوەی دەستنوێژ نیە:

ئەگەر كەسێك خوففەكانی دانا، بێ ئەوەی دەستنوێژی شكاندبێت، شەرعناسان لەسەر حوكمەكەی چوار پۆلن:

**پۆلی یەكەم: دەبێت دەستنوێژەكەی بگرێتەوە:** ئەمە ڕای ئەوزاعی و، نەخەعی و، ئەحمەدو، ئیسحاق و، شافیعییە (لە قەولی قەدیمیدا)، چونكە بە ڕای ئەم بەڕێزانە، مەسحەكەی لە شوێنی شوشتن بوە، جا كە مەسحەكەی بەتاڵ كردۆتەوە، حەتمەن دەستنوێژی پێیەكانیشی بەتاڵ بونەتەوە، بەمەش هەمو دەستنوێژەكە بەتاڵ بۆتەوە[١]..

---

[١] اختلاف العلماء (ل ٣١)، ابن هانئ: مسائل أحمد (١٩/١)، المجموع (٢٥١/٤).

**پۆلی دووەم: دەبێت پێیەکانی بشواتەوە:** ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، ئەبو سەورو، قەولی نوێی ئیمام شافیعیە[١]..

**پۆلی سێیەم: ئەو کاتەی خوففەکە دادەکەنێت دەبێت پێیەکانی بشواتەوە:** ئەگەر دوا کەوت، دەبێت هەمو دەستنوێژەکە بگرێتەوە.. ئەمەش مەزهەبی مالیك و، لەیسی کوڕی سەعدە[٢]..

**پۆلی چوارەم: نە پێیەکانی دەشوات و نە دەستنوێژی دەشواتەوە:** ئەمەش ڕیوایەتی نەخەعیە، لە حەسەنی بەسری و، عەتائەوە هاتوە، دیسان ڕای ئیبنو حەزم و، ئیمام نەوەوی و، ئیبنولمونزیرو، ئیبنوتەیمییەشە[٣].

**پێم وایە : ئەوی خوففی بەسەر دەستنوێژدا لە پێ کردوە، کە خوففەکانی دانا، دەستنوێژی هەر دەمێنێت مادام نەشکابێت**، چونکە بەڵگەیەکی وامان لەبەر دەستدا نیە، کە دەستنوێژەکەی شکا بێت، بە پێچەوانەوە، ڕیوایەتێك هەیە، کە ئەبو زوبیان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە سەیدنا عەلی بینی، خوا لێی ڕازی بێت، کە میزی بە پێوە کرد، پاشان داوای ئاوی کردو، دەستنوێژی گرتەوە، بۆ پێیەکانیشی هەر مەسحی سەر نەعلەکانی کرد، ئینجا چوە مزگەوت نەعلەکانی داناو نوێژی کرد[١]..

---

[١] اختلاف العلماء (ل ٣١)، الاوسط (٤٥٨/١).

[٢] ئیمامی مالیك: المدونة (٤١/١).

[٣] المحلى (١٠٥/٢)، الاوسط (٤٦٠/١)، المجموع (٥٥٨/١)، الاختيارات (ل ١٥).

[١] بەیهیقی (٢٨٨/١)، تەحاوی (٥٨/١)، ئەلبانی لە تمام المنة (ل ١٥) دا دەڵێ: إسناده صحيح..

ئەمە وەکو کەسێکە، کە سەری مەسح کردووە، پاشان قژی تاشیوە، کەس نالێت، دەبێ مەسحەکەی بکاتەوە، یان دەستنوێژەکەی بگرێتەوە.. کەوابو ئەگەر کەسێك خوففەکەی داکەندو، دەستنوێژەکەی نەشکاند، بۆی هەیە نوێژی پێوە بکات.. واللە اعلم..

★ ★ ★

**خوفف لەسەر خوفف :**

کەسێك جوتێك خوفف لە پێ دەکات، پاشان ئەگەر جوتێك خوففی تری بەسەردا لە پێ کرد ؟! یان جوتێك گۆرەوی لە پێ کردوەو جوتێك خوففی بەسەردا لەپێ کرد، یان دوو جوت گۆرەوی لە پێ کرد.. ئایا دروستە ؟ ئایا لە دەستنوێژیدا کامیان مەسح دەکات ؟!

لەبەر کردنی دوو جوت خوفف، یان دوو جوت گۆرەوی کاریگەر نیە، ئەوی گرنگ و کاریگەرە لەسەر حوکمە شەرعیەکە ئەوەیە، کە بە دەستنوێژەوە لە پێی کردبن.. شەرعناسان رایان لەم مەسەلەیەدا، بە پێی حاڵەتەکان جیاوازەو چەند پۆلێکن:

**پۆلی یەکەم:** دەڵێن: ئەگەر دوو جوتی خوفف، یان گۆرەوی پێکەوە لەپێکرد، بۆ مەسح کردنەوەیان، بۆی هەیە ئەوەی سەرەوەیان مەسح کات.. ئەمەش رای حەنەفیەکان و، رای بەهێزی مالیکیەکان و، حەنبەلیەکانەو، قەولێکی کۆنی ئیمام شافیعیشە، بەڵام قەولی نوێی پێچەوانەی ئەوەیە[1]..

**پۆلی دووەم:** گوتویانە: ئەگەر جوتەکەی سەرەوەی مەسح کردبو، پاشان دایکەندەوە، دواتر ئەوەی ژێرەوەیان بمێنێتەوە، لە دەستنوێژی

---

[1] حاشیة ابن عابدین (١/١٧٩)، جواهر الاکلیل (١/٢٤)، روضة الطالبین (١/١٢٧).

تردا مەسحی لەسەر بکات، جائیزە، چونکە پێیەکانی بە دەستنوێژەوە خستۆتە ناو خوفف، یان گۆرەوەیەکانیەوە..

**پۆلی سێیەم:** دەستنوێژی دروستی گرت و، جوتێکی لە پێکرد، بۆ ئەوەی دەستنوێژی بشکێت، دواتر جوتێکی تری بەسەردا لە پێکرد، ئەمەش جائیزەو، شەرعناسان دەڵێن: سەرپشکە لەوەی کام جوتەیان مەسح دەکات.. ئەمەش ڕای حەنبەلیەکانە[1]..

**پۆلی چوارەم:** ئەگەر دەستنوێژی گرت و، جوتێك خوف، یان گۆرەوی لە پێکرد و مەسحی کرد، ئینجا جوتێکی تری بەسەردا لە پێکرد، بۆی هەیە مەسحی ئەوەی سەرەوەیانی بکات، چونکە پێیەکانی بە دەستنوێژەوە خستۆتە ناویانەوە.. بەڵام ئەگەر جوتی یەکەمیانی لە پێکرد، پاشان دەستنوێژی شکاند، ئینجا جوتێکی تری بەسەر جوتی یەکەمدا لە پێکرد، بۆی نیە ئەو جوتەی سەرەوەیان مەسح کات، بەڵکو هەر دەبێت ئەوەی ژێرەوەیانی مەسح کات.. چونکە ئەویانی بە دەستنوێژەوە لە پێ کردوە[2]..

پێم وایە ئەگەر بە دەستنوێژەوە خوفف، یان گۆرەوی لە پێکرد، پاشان خوفف، یان گۆرەوی تری بەسەردا لە پێکرد، بۆی هەیە مەسحی ئەوەی سەرەوەیان بکات، چونکە هەردووکیان بونەتە یەك پارچە.. ئەگەر ئەوەی سەرەوەشی دانایەوە، بۆی هەیە مەسحی ئەوەی ژێرەوەیان بکاتەوە.. والله اعلم..

★★★

---

[1] کشاف القناع (١/١١٧).
[2] کشاف القناع (١/١١٨).

## دووەم: مەسحی گۆرەوی

**. مەسحی گۆرەوی**: ڕای شەرعناسان دەربارەی گۆرەوی، خوری بێت، یان لۆکە، یان کەتان و، کەرەستەی تر، سێ پۆلە:

**پۆلی یەکەم**: مەسحی گۆرەوی جائیزنیە، مەگەر بنی بەچەرم داپۆشرابێت.. ئەمەش قەولی کۆنی ئیمام ئەبو حەنیفەیە، کە لێشی گەڕاوەتەوە، هەروەها ڕای ئیمام شافیعی و ئەحمەدە[1].. گوتویانە: گۆرەوی خوفف نیە، تا حوکمی ئەو وەرگرێت، ئینجا گوتویانە: فەرمودەمان لەسەر مەسحی گۆرەوی چنگ نەکەوتوە..

**پۆلی دووەم**: مەسحی گۆرەوی جائیزە، بەو مەرجەی شوێنی فەرزی شوشتنی پێ بگرێتەوەو بە پێوە بنوسێت.. ئەمەش ڕای ئیمام ئەحمەدو، حەسەنی بەسری و، ئیبنول موسەییەب و، شەرعناسانی حەنەفی و، شافیعی و، حەنبەلیەکانە[2]..

**پۆلی سێیەم: مەسحی گۆرەوی جائیزە، ئەگەر تەنکیش بێت**.. ئەمەش مەزهەبی ئیبنو حەزم و، ئیبنو تەیمییەیەو، ڕای شێخی ئەلبانی و، ئیبنو عوسێمین و، شەنقیتیە[1].. ئەبو داود دەڵێ: ئەمە ڕاو بۆچونی سەیدنا عومەرو، عەلی و، ئیبنو عەبباس و، ئیبنو مەسعودو،

---

[1] المبسوط (١٠٢/١)، المدونة (٤٠/١)، الاوسط (٤٦٥/١)، الام (٣٣/١).

[2] ابن هانئ: مسائل أحمد (٢١/١)، الاوسط (٤٦٤/١)، المجموع (٥٤٠/١)، فتح القدير (١٥٧/١).

[1] المحلى (٨٦/٢)، ابن تيمية: المسائل الماردينية (ل ٥٨٠)، مجموع الفتاوى (١٨٤/٢١)، الالباني: تمام المنة (ل ١١٣)، الشرح الممتع (١٩٠/١)، الشنقيطي: أضواء البيان (١٨/٢).

بـەرائی کـوڕی مالیـك و، ئەنـەس و، ئـەبو موسـای ئەشـعەریی و، ئـەبو ئومامەو، سـەهلی کـوڕی سـەعدو، عـەمری کـوڕی حورەیسـە.. ئەمـەش لـە یازدە یاوەرەوە گێڕراوەتەوە..

بەڵگەی بەهێزیش لای ئەمانە، لەوانە:

١ ـ موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە، کە: (أنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ توَضَّأ وَ مَسَحَ عَلَى الجَوربَينِ وَالنَّعْلَينِ)[١] واتـە: پێغەمبـەری خـوا، صـلی اللە علیـە وسـلم دەسـتنوێژی گـرت، گـۆرەوی و نەعلەکانی مەسح کرد..

٢ ـ ئـەزرەقی کـوڕی قـەیس دەڵـێ: ئەنەسـی کـوڕی مـالیکم بـینی، دەسـتنوێژی شـکاند، پاشـان دەسـت ودەموچـاوی شوشـت و، گۆرەویـەکانی مەسح کرد، کە لە خوری بـون، لـێم پرسـی: مەسـحیان دەکـەیت ؟! گـوتی: خوففن، بەڵام لە خورین[٢]..

ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت، کە خۆی یەکێکە لە زمانـەوانانی یـاوەران، دەزانێت، کە وترا خوفف، لە خوففی چەرمین گشتگیرتر بەکار دێت، بۆیە گۆرەویەکانی خۆشی، لە ڕیزی خوففدا حسێب کردوە..

٣ـ لە سەردەمی یاوەراندا، گۆرەوی وەکو سەردەمانی ئێستای ئێمـە، ئـاوا تـەنك نـەبو، یـاوەران گۆرەویـان، وەکـو خوفـف تەماشـا دەکـرد، بـەڵام شەرعناسانی دوای یـاوەران، کـە گۆرەوی تـەنك داهـات، ئـەو ڕاجوێییـەیان

---

[١] ئەبوداود (١٥٩)، ترمزی (٩٩)، ئەحمەد (٤ / ٢٥٢) قسەشی لەسەر کردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواو الغليل (١٠١) دەڵێ: سەحیحە..

[٢] الدولابي: الكنى (١/١٨١) ئەحمەد شاکری فەرمودەوانی میسری، کە وەکو شێخی ئەلبانیە بە سەحیحی داناوە.. صحيح فقه السنة (١/١٥٧).

تێکەوت، کە ئایا هەمان حوکمی خوففی دەمێنێت، یان نا.. بەڵام گۆرەوی، هەرچەند تەنك بێت، هەر لە خوففی دڕاو باشترە..

حوکمی لەفاف کە لە پێوە دەئاڵێنرێت: هەر وەکو حوکمی گۆرەوی و خوففە: چونکە کردنەوەی ئەمیان لە پێ، لە داکەندنی گۆرەوی و خوفف زەحمەتترە، بۆیە بۆی هەیە مەسحیان بکات[1]..

★ ★ ★

## مەسحی نەعل و پێڵاو

پێشتر فەرمودەیەك و، ڕەفتارێکی سەیدنا عەلیمان، لەسەر مەسحی سەر نەعل هێنایەوە، کە بریتین لە:

١ ـ موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە، کە: (أنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ توَضَّأَ وَ مَسَحَ عَلَى الجَورَبَينِ وَالنَّعْلَينِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی گرت، گۆرەوی و نەعلەکانی مەسح کرد..

ئەمە دوو مانای لێ دەفامرێتەوە:

١ ـ گۆرەوییان لە پێدا بووە، بەسەر ئەودا نەعلیان لە پێدا بووە، مەسحی سەر هەردووکیانی کردوە، بەمەش حوکمی هەردووکیان دەبێتە یەك، کە جائیزە مەسحی گۆرەوی و نەعل بکرێت، کە وەکو ئەوەیە کەسێك جوتێك خوفف، بەسەر جوتێك خوففی تردا لەپێکات، یان دوو

---

[1] ابن تيمية: الاختيارات (ل ١٣).

[2] ئەبوداود (١٥٩)، ترمزی (٩٩)، ئەحمەد (٤ / ٢٥٢) قسەشی لەسەر کردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواو الغليل (١٠١) دەڵێ: سەحیحە..

جوت گۆرەوی بەسەر یەکدا، یان گۆرەویەك و، پاشان خوففێکی بەسەردا لەپێ کات..

٢ ـ ئەگەری ئەوە دادەنرێت، کە سەیدنا موغیرە، پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم بینیبێت، جارێك مەسحی گۆرەویەکانی کردبێت و، جارێکی تر مەسحی نەعلەکانی کردبێت، ئەمەش ئەوە دەگەیێنێت، کە دەشێت مەسحی نەعل بکرێت، بێ ئەوەی مەسحی گۆرەوی بکرێت.. بۆ نمونە سەربازێك دەتوانێت مەسحی پۆستاڵەکانی بکات، یان وەرزشەوانێك، یان کەسێك، کە لە کاردایەو پێڵاوەکانی قەیتانـدارن و، ئاسان بۆی ناکرێنەوە، هەمویان دەتوانن مەسحی سەر پێڵاوەکانیان بکەن.. ئەوەی لایەنگری ئەمیش دەبێت، ئەو ڕەفتارەیە، کە لە سەیدنا عەلی کوڕی ئەبوتالیبەوە، خوا لێی ڕازی بێت گێڕراوەتەوە، کە بریتیە لە:

٣ـ ئەبو زوبیان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە سەیدنا عەلی بینی، خوا لێی ڕازی بێت، کە میزی بە پێوە کرد، پاشان داوای ئاوی کردو، دەستنوێژی گرتەوە، بۆ پێیەکانیشی هەر مەسحی سەر نەعلەکانی کرد، ئینجا چوە مزگەوت، نەعلەکانی داناو نوێژی کرد[١]..

ئەمە باسی گۆرەوی تێدا نیە، مەسحە بەسەر نەعلدا..

ئەوەش بێنینەوە یاد، کە دەوترێت نەعل (واتە دەمپایی) مانای ئەوە نیە، کە وەکو نەعلی ئەم زەمانە بوبن، لاسکێکیان هەبێت بۆ نێوان دوو پەنجەی پێ و، تەواو.. نا، نەعلی ئەو سەردەمە بۆ دەشت و کێو لە پێ دەکرا..

<u>کەوابو مەسحی سەر گۆرەوی و، پێڵاو جائیزە.. والله اعلم.</u>

---

[١] بەیهیقی (٢٨٨/١)، تەحاوی (٥٨/١)، ئەلبانی لە تمام المنة (ل ١٥) دا دەفەرموێ: إسناده صحيح..

## سێیەم: مەسحی عەمامەو سەرپۆش

**یەکەم: مەسحی عەمامە**: عەمامەیەك، کە لکی بە بن چەناگەدا هاتبێتەوەو، داکەندن و بەستنەوەی قورس بێت، دەشێت لە دەستنوێژدا لە جیاتی سەر، مەسحی بکرێت.. ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاق و، ئەبو سەورو، ئەوزاعی و، ئیبنو حەزم و، ئیبنوتەیمییەیە، کە لە سەیدنا ئەبوبەکرو، عومەرو، ئەنەس و، یاوەری ترەوە[1] گێڕراوەتەوە. چونکە لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم سەلمێنراوە، کە:

١ـ عەمری کوڕی ئومەییەی زەمری گێڕایەوەو، گوتی: (رَأيتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَالْعِمَامَةِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوام بینی، صلی الله علیه وسلم مەسحی خوفف و عەمامەکەی کرد..

٢ـ فەرمودەکەی لای موغیرەی کوڕی شوعبەمان هێنایەوە، خوا لێی ڕازی بێت، کە گوتی: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيهِ، وَمُقَدَّمَ رَأسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ)[1] واتە: پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، دەستنوێژی شوشت، ئینجا مەسحی سەر خوففەکانی کرد، هەروەها پێشە سەری و، مەسحی هەمو سەری بەسەر عەمامەکەیەوە کرد.

---

[1] مسائل أبي داود (٨)، المغني (٣٠٠/١)، المجموع (٤٠٦/١)، الاوسط (٤٦٨/١)، المحلى (٥٨/٢)، مجموع الفتاوى (١٨٤/٢١)..

[2] بوخاری (٢٠٥).

[1] موسلیم (٢٧٥)، ئەبو داود (١٥٠)، ترمزی (١٠٠) قسەیەکیشی لەسەر کردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی بە سەحیحی داناوە..

٣ ـ بیلالی حەبەشی، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (رَأَيتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّينِ وَالْخِمارِ) [1] واتە: پێغەمبەری خوام بینی صلى الله عليه وسلم مەسحی خوففەكان و عەمامەكەی كرد..

ئیمام ئەبو حەنیفەو، یاوەرانی، هەروەها ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی[2] دەڵێن: نابێت بە تەنها بەسەر عەمامەدا مەسح بكرێت، بەڵكو لەگەڵ پێشە ناوچەواندا دەبێت، ئەو كاتەش مەسحی پێشە ناوچەوانە، كە هێنانەدی فەرزەكەیەو، مەسحی سەر عەمامەكە زیادەی سوننەتە[3].. بەڵام ئیمام شافیعی گوتویەتی: ئەگەر فەرمودەكە سەلمێنرا، دیارە ئەوە، حوكمەكەی لەسەر ئەو بینا دەكرێت.. الحمد لله فەرمودەكەش پێشەوای فەرمودەوانانی، وەكو ئیمام موسلیم، لە دوای ئیمام شافیعی هاتون و، سەلماندویانە..

ئەو پۆلە شەرعناسانەی، كە ڕێ لە مەسحی عەمامە دەگرن، دەڵێن: فەرمودەكەی سەیدنا جابری كوڕی عبداللە، خوا لێی ڕازی بێت، بەڵگەمانە، كە گوتی: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيهِ، وَمُقَدَّمَ رَأسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ)[1] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، دەستنوێژی شوشت، ئینجا مەسحی سەر خوففەكانی كرد، هەروەها پێشە سەری و، مەسحی هەمو سەری بەسەر عەمامەكەیەوە كرد.

---

[1] موسلیم (٢٨٥).
[2] حاشیه ابن عابدین (١/ ١٨١)، حاشیه الدسوقی (١/١٦٤)، المجموع (١/٤٠٧)..
[3] خۆی لە مەزهەبی هەردووئەو ئیمامە بەڕێزانەدا، مەسحی كەمێكی سەر، فەرزی مەسح دێنێتە دی، بۆیە واشیان گوتوە..
[1] موسلیم (٢٧٥)، ئەبو داود (١٥٠)، ترمزی (١٠٠) قسەیەكیشی لەسەر كردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی بە سەحیحی داناوە..

ئەمما ئەو فەرمودەیەی تـر، کـە هەنـدێکیان کردویانـە بـە بەڵگە، کـە سەیدنا موغیرە خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (رَأيـتُ الـنَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيـهِ وَسَلَّمَ حَسَرَ الْعِمَامَةَ عَنْ رَأسِهِ وَمَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم، بـینی سـەری ڕوت کـردو، مەسـحی پێشە ناوچەوانی کرد.

بە هەر حاڵ  هەردوو لا بەڵگەیان بە دەستەوەیە، بەڵام، پێم وانیە ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی، گوتویانە: مەسحی سەر عەمامە، بـە تـەنها فـەرزی مەسحی سەر ناهێنێتە دی، بەڵگەی بەهێزیان بـە دەسـتەوە بێـت، چـونکە ئەوەش سەلمێنراوە، کە پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليـه وسلم مەسـحی سەری پیرۆزی، بەسەر عەمامەکەوە کردوە..

پێم وایە مەسحی سەر عەمامە، فەرزێتی مەسحی سەر دەهێنێتـە دی، بەڵام بۆ ئەوەی لە ڕاجوێیی دەرچین، دەشێت پێشە ناوچەوانیشی، ئەگـەر مومکین بو لەگەڵدا مەسـح بکرێـت، ئەگـەر، نـا، مەسـحی سـەر عەمامەکـە بەسە.. والله اعلم.

**دووەم: مەسـحی سەرپۆشـی ئافرەتـان:** ئیمـام ئیبنوتەیمییـە دەڵێ: ئەگەر ئافرەتێك ترسـی سـەرماو شـتی وای هـەبو، دەتوانێـت بەسـەر سەرپۆشەکەیدا، مەسحی سەری بکات، چونکە خاتو ئوم سەلەمە، خوا لێـی ڕازی بێـت، مەسـحی سـەری لەسـەر سەرپۆشـەکەیەوە دەکـرد.. بـەڵام پێویستیشـە لەگـەڵ ئەمـەدا، چـەند تاڵـە مویـەکی سەریشـی مەسـح کـات،

---

[١] پێم سەیر بو، کە شێخ کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١٥٩/١)دا نوسیوێتی: (بە سنەدەوە نەمدیوە) منیش زۆری بۆ گەڕام کەمەم بینی و هەموشیم هەر بێ سەنەد دەبینی!! ئیتر نازانم چۆن دەبێتە بەڵگەی حوکمی شەرعی لای هەندێك کەس..

ئەگـەر هـیچ هۆیـەکی مەسـح کردنـی بەسـەر سەرپۆشـەوە نـەبو، ئـەوە ڕاجوێییەك، لە نێوان شەرعناساندا هەیە، کە ئایا جائیزە یان نا.[١]..

ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، مالیـك و، شـافیعی و، قـەولێکی حەنبەلیـەکان[٢] پێچەوانەی ئەمەیە، پێیان وایە، کە مەسحی سـەرپۆش نابێـت.. بـەڵام ڕای حەسـەنی بەسـری و، بۆچـونی پەسـەندکراوی مەزهـەبی حەنبـەلی، جـائیزبونێتی بـەو مەرجـەی سەرپۆشـەکە وا بێـت، لـە لای ملیـەوە قـایم کرابێت.

ئەمما ئەو ڕیوایەتـەی، کـە لـە خـاتو عائیشـەخانەوە دەگێڕرێتـەوە، کـە دەستی بردۆتە ژێر سەرپۆشەکەیەوەو، مەسحی سەری کردوەو، گوتویەتی: بەم شێوەیە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فـەرمانی پـێ کـردوم[٣].. بێگومـان ئـەو ئافرەتانـەی، کـە مەترسـی دەرکـەوتنی قـژیان لای پیـاوانی نامەحرەم هەیـە، یـان سەرپۆشـەکانیان وا بەسـتوە، کردنـەوەی زەحمەتـە، هەروەها ئەو ئافرەتانەی، سەریان لە خەنە گرتـوە، زیـاتر موحتـاجی ئـەم فەتوایەن..

لەبـەر نـەبونی بەڵگەی بەربەسـت و، قیـاس لەسـەر عەمامـەی پیـاوان، پێم وایە مەسحی سەر بـە سـەر سەرپۆشـەوە، بـۆ کـاتی پێویسـت جائیزە، بەو مەرجەی هەندێك تاڵە موی سەریشی پێوە تەڕ ببێت. والله اعلم.

---

[١] مجموع الفتاوی (٢١/٢١٨).

[٢] المدونة (١/ ٤٢)، الام (١/٢٦)، البدائع (١/٥)، المغني (١/٣٠٥).

[٣] کاسانی حەنەفی لە البدائع (١/٥) هێناویەتیەوە، بەڵام لە هیچ سەرچاوەیەکی فەرمودەدا، نەمدۆزیەوە، ئەگەر بسەلمێنرێت، چارەسەری ڕاجوێیی دەکات..

## دووەم: مەسحی كڵاو:

لای جمهوری شەرعناسـان، مەسـحی سـەر كـڵاو لـە دەسـتنوێژدا جـائیز نیە، چونكە وەكو عەمامە نیە، لە لایەكەوە فەرموودەی لەسـەر بێت و، لـە لایەكی ترەوە كردنەوەو بەستنەوەی گران بێت.. بەڵام ئیمام ئیبنو حـەزم و، ئیبنو تەیمییە بەلایانەوە جائیزەو دەڵێن: كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم، مەسـحی عەمامـەی كـردووە، تـەرێتی دەسـتی نەگەیشـتۆتە موەكانی سەری، لە حاڵەتی مەسـحی كڵاوەكەشـدا، هـەمان دیـاردە دووپـات دەبێتەوەو، تەرێتیەكە ناگاتە موەكان، ئیتر چ جیاوازیەكیان هەیە ؟!

پـێم وایـە مەسـحی سـەر كـڵاو، جـائیز نیـە، چـونكە بەرزكردنـەوەو، لابردنی كڵاو، وەكو كردنـەوەو بەسـتنەوەی عەمامـە نیـەو، ئاسـانە..والله اعلم.

★ ★ ★

## چوارەم: مەسحی گەچی شكاویی

**گەچی شكاویی چیە ؟**: ئێمـە مەبەسـتمان لـەم زاراوە (جـەبیرە)ی زمانی عەرەبیە، جـەبیرە بریتیـە لـە دوو پارچـە دار، یـان تەختـە، كـە بـۆ ڕاسـت كردنـەوەی شـكاویی دەپێچـرانە پەلـە شـكاوەكە، كـە ئێسـتا لـەم سەردەمەی ئێمەدا، كەرەستەی تری تێدەگرن، كە كورد پێی دەڵێ: گەچ..

هەر كەسێك پەلێكی شـكاوی وەك بـازو لـولاق، یـان لـە جێچـوی وەكـو، ئانیشك و پێ، یان لەبەر هەر پێویستیەكی تر، گرتبێتە گـەچ، بـۆی هەیـە

لە دەستنوێژدا لە جیاتی شوشتنیان مەسحیان بكات.. ئەمەش ڕای چوار ئیمامە بەڕێزەكەو، شەرعناسانی ترە[١]، بەڵگەشیان:

١ ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: هەر كەسێك شوێنێكی بریندار بو بێت و، بەستبێتی، لە كاتی دەستنوێژدا، شوێنە بەستراوەكەی مەسح دەكات و، دەوروبەری دەشوات[٢]. شەرعناسان گوتویانە: لە نێوان یاوەراندا كەس پێچەوانەی ئەم بۆچونەی ئیبنو عومەر نەبوە

٢ـ قیاس لەسەر مەسحی گۆرەوی، كە لە حاڵەتی پێویستی نەبونیشدا، جائیزە مەسح بكرێن، چ جای گەچ، كە پێویستە..

## چەند خاڵێكی پێویست:

### ١ . مەسحی سەر گەچ بۆ دەستنوێژو غوسڵ دەركردنیشە:

واتە، ئەگەر كەسێك لەشگران (توشی جەنابەت) بو، ئەو شوێنانەی بشوات، كە دەتوانێت، پاشان مەسحێكی سەر گەچەكەی بكات.

### ٢ . مەسحی سەر گەچ مەرجەكانی خوففی نیە:

وەك ئەوەی دەبێت لەسەر هەبونی دەستنوێژ تێی گیرابێت، یان كاتی بۆ دیاری كرابێت، چونكە لە لایەكەوە هیچ دەقێك لەبەر دەستدا نیە، لە لایەكی تریشەوە، جاری وا هەیە دەستنوێژ گرتن، لە پێش گەچ تێگرتنەكەدا مومكین نیە، كابرای دەست شكاو، دەچێتە لای پزیشك، یان حەكیمێك و دەسبەجێ بۆی دەگرێتە گەچ، لەوانەیە ڕێی دەستنوێژگرتنی نەبێت، هەروەها كاتی بۆ دیاری نەكراوە، وەك ئەوەی بۆ خوفف دیاری كراوە..

---

[١] شرح فتح القدير: ١/١٤٠)، المدونة (٢٣/١)، المغني (٢٠٣/١)، المجموع (٢ / ٣٢٧).

[٢] ئیبنو ئەبی شەیبە (٢٣٦)، بەیهیقی (٢٢٨/١). كەمالی ئیبنو السەید لە صحیح فقە السنة (١٦١/١) دا دەڵێ: إسنادە صحیح.

## حوکمی پێچان و لەفاف

هەر هەمان حـوکمی گەچیان هەیـەو، ئەندامـە پێچـراوەکان، لـە کـاتی دەستنوێژو غوسڵ دەرکردندا مەسـح دەکـرێن.. توێژینـەوەی وردەکارانـەی ئەمەش، لای ئیمام ئیبنو تەیمییەیە[١]..

★ ★ ★

[١] مجموع الفتاوى (٢١/١٨٥).

# باسی هەشتەم

# غوســـــــــڵ

- چی غوسڵ پێویست دەکات ؟
- غوسڵی سونەت.
- ڕوکنەکانی غوسڵ.
- سوننەتەکانی غوسڵ .
- دوو بیر خستنەوە.
- غوسڵی ئافرەت.
- خۆ وشك کردنەوە.
- هەندێك مەسەلەی تر.
- بابەتی تری لەشگرانی

# باسی هەشتەم

## غوســڵ

**<u>پێناسـەی غوسـڵ</u>:** لـە زمانەوانیـدا: غوسـڵ: شوشـتنە. لـە زاراوەدا: غوسـڵ: خۆشوشـتنە، کـە بریتیـە لـە ڕۆیشـتنی ئـاوی پـاك، بەسـەر هـەمو جەستەدا[١].

## چی غوسڵ پێویست دەکات ؟!

واتە ئەو ڕەفتارانەی، کە غوسڵی شەرعی فەرز دەکەن، کە بریتیە لە:

**یەکەم: هاتنە دەرەوەی مەنی لە کاتی خەو بێداریی تەندروستدا :**

١- چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْ﴾ المائده/٦ واتـە: ئەگـەر لـەش گـران بـون (لـە جەنابەتـدا بـون)، دەبـێ خۆتـان بـە شوشتنی لەشتان پاك کەنەوە. هـەروەها دەفـەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا

---

[١] ابن حجر العسقلاني: التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير / كتاب الطهارة / الغسل / مسألة ١٧٩: دوای باس کردنی ڕاجوێیی، هەر لە بەیهیقیەوە نەقڵ دەکات و، دەفەرموێ: (إِنَّمَا الْمَاءُ مِنْ الْمَاءِ) كَرَّرَهُ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ مِنْهُ، وَقَدْ رَوَاهُ مُسْلِمٌ مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ مُطَوَّلًا، وَفِيهِ قِصَّةُ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ، وَاقْتَصَرَ الْبُخَارِيُّ عَلَى الْقِصَّةِ، دُونَ قَوْلِهِ: { الْمَاءُ مِنْ الْمَاءِ }، وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُد وَابْنُ خُزَيْمَةَ وَابْنُ حِبَّانَ، بِلَفْظِ الْبَابِ، وَرَوَاهُ أَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ وَالطَّبَرَانِيُّ مِنْ حَدِيثِ أَبِي أَيُّوبَ وَرَوَاهُ أَحْمَدُ، مِنْ حَدِيثِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، وَمِنْ حَدِيثِ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ، وَالطَّحَاوِيُّ مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَابْنُ شَاهِينَ فِي نَاسِخِهِ، مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ، وَقَدْ جَمَعَ طُرُقَهُ الْحَازِمِيُّ، وَقَبْلَهُ ابْنُ شَاهِينَ

تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغۡتَسِلُواْ ﴾النساء/٤٣ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، لەو کاتانەدا، کە سەرخۆشن توخنی نوێژ نەکەونەوە، تا بزانن چی دەڵێن، لەو کاتانەش، کە لەشگرانن (لە جەنابەتدان)، تا خۆتان دەشۆن، مەگەر ڕێبوار بن.

٢ـ ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (إِنَّمَا الماءُ مِن المَاءِ)[1] واتە: ئاو بەخۆدا کردن، کە غوسڵ دەرکردنە، بە هۆی هاتنەوەی ئاوەوە (مەنی)یە.

ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم بە سەیدنا عەلی فەرمو: (إذا فضَخْتِ الماءُ فاغْتسِلْ)[2]. واتە: ئەگەر ئاو (مەنی)، بە شێوەی هەڵقوڵین هاتە دەرێ، خۆت بشۆ.. ئەمەش دیارە، کە بە ئارەزووەوەیە، چونکە خوای گەورە لە باسی دروست بونی مرۆڤدا دەفەرموێ: ﴿خُلِقَ مِن مَّآءٖ دَافِقٖ﴾ طارق/٦ واتە: لە ئاوێکی هەڵقوڵاو دروست کراوە..

٣ ـ خاتو ئوم سەلەمە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە ئوم سولیمی ژنی ئەبو تەلحە، خوا لێیان ڕازی بێت، هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم و فەرموی: ئەی پێغەمبەری خوا، خوای گەورە شەرم لە باسکردنی هەق ناکات، ئایا ئەگەر ئافرەت شەیتانی بو (لە خەونیدا لەگەڵ پیاودا جوت بو) غوسڵی دەکەوێتە سەر؟! پێغەمبەری خوا صلى الله

---

[1] موسلیم (٣٤٣)، ئەبو داود (٢١٤).
[2] ئەبو داود (٢٠٦)، نەسائی (١٩٣)، ئەحمەد (٢٤٧/١). ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایە

عليه وسلم فەرموی: (نَعَمْ، إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ)[١] واتـە: بـەڵێ، ئەگـەر ئـاوی بـینی.. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر بینین و، هەست پێکردنـی هاتنـەدەرەوەی مـەنی، بە شێوەی هەڵقوڵین..

ئەگەر مەنی بە دەرپێکەیـەوە بـینی، غوسـڵی لەسـەر فـەرز دەبێـت، بـا شـەیتانیش نـەبوبێت، چـونکە دەشـێت خـراپ خـەوتبێت.. بـەڵام، ئەگـەر خــەونی بــینی و، ئــاوی نەهاتــەوە، غوســڵی ناکەوێتــە ســەر.. چــونکە عائیشـەخان خـوا لێـی ڕازی بێـت، دەڵێ: پرسـیاریان لـە پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم کرد، کە کابرا، کە لـە خـەو هەڵدەسـتێت، تـەڕێتی بـە خۆیەوە دەبینێت، ئەگەرچی خەونیشی نـەدیوە، فـەرموی: (يَغْتَسِلُ) واتـە خۆی دەشوات.. پرسیاریان کردەوە: ئەدی ئەگەر کـابرا خـەونی شـەیتانیی بینی، بەڵام تەڕێتی بە خۆیەوە نەدی، ئایا غوسڵی لەسـەرە؟! فـەرموی (لا غُسْلَ عَلَيهِ)[٢] واتە: غوسڵی لەسەر نیە..

- حوکمی ژن و پیاو لەم مەسەلەیەدا وەکو یەکە..

- هەر کەسێك مـەنی، بـە هـۆی سـەرماو نەخۆشـیەوە لـێ بێتـە دەرەوە، غوسڵی ناکەوێتە سەر، چونکە وەکو باسـکرا، مـەرجی فـەرز بـونی غوسـڵ هاتنــە دەرەوەی مەنییــە، بــە شــێوەی هــەڵقوڵین، ئەمــە ڕای جمهــوری شەرعناسانە، جگە لە ئیمام شافیعی و ئیبنو حەزم..

---

[١] بوخاری (٢٨٢)، موسلیم (٣١٣).

[٢] ترمزی (١١٣)، ئەبوداود (٢٣٣)، کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٦٣)دا دەڵێ: سەحیحە..

شەرعناسان ڕایان لەسەر ئـەوە کۆیـە، کـە هـەر کەسـێك لـە بێدارییـدا، مەنیی بەچێژەوە لێ هاتـە دەرەوە، یـان لـە کـاتی خەوتنیـدا هاتـە دەرەوە، ئەوە غوسڵی لەسەرە[1]..

ئەوەی، کە ئیبراهیمی نەخەعی گوتویەتی، کە گوایە لەم حوکمـەدا ژن وەکو پیاو نیەو، بە خەونی شەیتانیی بون، غوسڵی لەسەر فەرز نابێت، بێ بەڵگەیـە.. ئیمـام شـەوکانی لـە بەرپەرچـدانەوەیدا دەڵـێ: وا نـازانم، هـەر ڕیوایەتەکـە لـە ئیبراهیمـی نەخەعیـەوە ڕاسـت بێـت، چـونکە ئەگـەر وای گوتبێت، ئەوە پێچەوانەی موسوڵمانانی پێش و پاش خۆی کردوە[2]..

**دووەم: بە بەرکەوتنی جێ خەتەنەی پیاو ژن، با ئاویشیان نەهاتبێتەوە:**

ئەگـەر گۆپکـەی زەکـەری پیـاو، لـە عـەورەتی ئافرەتێکـدا بـزر ببێـت، ئاویان بێتەوە، یان نا، غوسڵ لەسەر هەردووکیان فەرزدەبێت؟؟ چونکە:

ـ ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت گێڕاوێتیـەوە، کـە پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ، ثُـمَّ جَهَـدَهَا، فَقَـدْ وَجَـبَ الْغَسْلُ (وَإِنْ لَـمْ يُـنْـزِلْ) [3] واتـە: ئەگـەر لـە نێـوان چوار پەلیـدا دانیشـت و، سـەرجێیی لەگـەڵ کـرد[4]، ئـاو بێتـەوە، یـان نەیاتـەوە غوسـڵی لەسەر فەرزە.

---

[1] المجموع (١/١٣٩)، بداية المجتهد (١/٥٨).

[2] الشوكاني: السيل الجرار (١/١٠٤).

[3] بوخاری (٢٩١)، موسلیم (٣٤٨).

[4] شەرعناسان لە لێکدانەوەی وشەکانی ئەم فەرمودەدا زۆر لق و پۆپیان لێ کردۆتەوە، کە مەبەست لە شعبها الاربع چیەو، مەبەست لە جهدها چیە.. ئایا ئەمانە هەموی کینایەن بۆ

ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، گێڕاویێتیەوە: (أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الرَّجُلِ يُجَامِعُ أَهْلَهُ ثُمَّ يُكْسِلُ هَلْ تَرَى عَلَيْهِ مِنْ غُسْلٍ ؟ وَعَائِشَةُ جَالِسَةٌ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنِّي لَأَفْعَلُ ذَلِكَ أَنَا وَهَذِهِ ثُمَّ نَغْتَسِلُ )[1] واتە: کابرایەك لە پێغەمبەری خوای پرسی، صلى الله عليه وسلم: ئەگەر کەسێك لەو کاتی سەرجێیی، لەگەڵ خێزانی دەکات و، پاشان خاوبێتەوە (سیس بێتەوەو جیماعەکە تەواو نەکات)، ئایا غوسڵی دەکەوێتە سەر؟! پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لەو کاتە، کە خاتو عائیشەخانیش لەوێ بو فەرموی: من و ئەمە وا دەکەین و، پاشان غوسڵی خۆمان دەردەکەین.

ئیمام نەوەوی دەڵێ: کاتی یاوەران و تابعین هەندێك، ڕاجوێیی لەم مەسەلەیەدا هەبو، بەڵام ئێستا ڕاجوێیی نەماوەو، کۆڕا (ئیجماع) لەسەر ئەمەیە، کە باسمان کرد.. کە غوسڵ بە کاری سەرجێیی، فەرز دەبێت، با هەردووکیان، یان یەکێکیشیان ڕەحەت نەبوبێت..

ئەمەی ئیمام نەوەوی ڕونی کردەوە، کۆڕای شەرعناسانە، بەڵام داودی زاهیری کاری پێ ناکات، چونکە بەلایەوە ئەو سەرجێییەی، کە ئاویانی تێدا نەهاتبێتەوە، غوسڵیان ناخاتە سەر، چونکە پێغەمبەری خوا فەرمویەتی (إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ)[2] واتە: ئاو بە خۆدا کردن، کە غوسڵ دەرکردنە بە هۆی هاتنەوەی ئاوەوە (مەنی)یە.. بەڵام شەرعناسان ئەمەیان ڕەت کردۆتەوە، ئیمام ترمزی لە توێژینەوەی خۆیدا رونی

---

خودی سەرجێییەکە، بەڵێ دەشێت وا بێت، بەڵام ئیمامی خەتتابی دەڵێ: جهد خۆی بە مانای سەرجێیی (جیماع) کردن دێت.. ئیتر چ پێویست بەو هەمو لێکدانەوەیە ؟!

[1] موسلیم (٣٥٠).

[2] موسلیم (٣٤٣)، ئەبو داود (٢١٤).

كردۆتەوە،[1] كە ئەو حوكمە لە سەرەتادا وابوە، كە غوسڵیان لەسەر فەرز نەبوە، بەڵام دواتر، یاوەرانیش ڕایان هاتۆتە سەر فەرزبونی غوسڵەكەی، ئەوەش ڕای ئوبەی كوڕی كەعب و، ڕافیعی كوڕی خەدیجە خوا لێیان ڕازی بێت، كە یاوەرانی پێغەمبەرن، صلى الله عليه وسلم [2]..

من پێم وایە، ئەگەر زەكەری پیاوەكە، لە عەورەتی ژنەكەدا بزر بو، غوسڵەكەیان دەكەوێتە سەر، ئاویان هاتبێتەوە، یان نا..

## چەند خاڵێكی تر:

١ ـ ئەگەر زەكەری كابرا بەر عەورەتی ئافرەتەكە كەوت، بێ ئەوەی بچێتە ژورەوە، پاشان كابرا ڕەحەت بو (ئاوی هاتەوە)، غوسڵ هەر لەسەر كابرایە، نەك لەسەر ژنەش..

٢ـ ئەگەر زەكەری كابرا كەوتە بەر عەورەتی ژنە، بەڵام گۆپكەی زەكەری نەچوە ژورەوەو، مەنی پیاوەكە ڕژایە عەورەتی ژنەكەوە، یان ژنە بە دەمی بۆی مژی و، بە ئەنقەست مەنییەكەی ڕژاندە عەورەتی، یان كونی دواوەی خۆیەوە، پاشان لێوەی هاتەوە دەرەوە، غوسڵ لەسەر ژنە نیە.. غوسڵەكە تەنها لەسەر كابرایە..

ئیمام نەوەوی ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ كە ژنیشی نەهێناوە ـ دەڵێ: ئەگەر ئافرەتەكە مەنی پیاوەكەی ڕژاندە پێشی، یان پاشی خۆی و، لێی

---

[1] ترمزي (١/١٨٥)،

[2] تەفسیلی توێژینەوەكان وا لە كتێبی: ابو عمير الاثري: شفاء العيي بتحقيق مسند الشافعي (ل ١٠٠).

هاتەوە دەرەوە، غوسڵی ناکەوێتە سەر.. ئەمەش ئەو ڕایە دروستەیە، کە جمهوری شەرعناسانی لەسەرە[١]..

٣ ـ ئەگەر کابرا سەرجێیی لەگەڵ ئافرەتە کردو ڕەحەت بو، مەنیەکەی ڕژابوە ئافرەتەکەوە، پاشان ئافرەتە غوسڵی دەرکرد، بەڵام دوایی مەنیی کابرای لێ هاتە دەرەوە، غوسڵی لەسەر نیە.. بەڵام بە ڕای جمهوری شەرعناسان، دەستنوێژی شکاوەو، دەبێت بیگرێتەوە، چونکە شتێك، با پاکیش بێت لە عەورەتی هاتۆتە دەرەوە..

ئیمام ئیبنوحەزم دەڵێ دەستنوێژیشی نەشکاوە، چونکە مەنی کابرا، کە پاکە چۆتە شوێنێکی پاکەوەو، لێوەی هاتۆتەوە دەرەوە، لە بۆڕی میزیشیەوە نەهاتوە، تا بە شوێنی پیسدا هاتبێت.. مەگەر سڵ لەوە بکرێتەوە، کە تێکەڵ بە مەزیی ئافرەتەکە بوبێت، کە پیسە.. لەبەر ئەمەیە، کە هەندێك لە شەرعناسان، هەردوو ڕایەکانیان پێکەوە سازاندوەو، گوتویانە: لە بەر ئەگەری تێکەڵ بونی مەنیە پاکەکە، بە مەزیی ئافرەتەکە، دەستنوێژ گرتنەوەکەی باشترە[٢].. منیش ئەمەم پێ پەسەندترە.

٤ ـ ئەگەر ئافرەتەکە منداڵ بو، هێشتا نەکەوتبوە حەیزەوە، یان نێرینەکە منداڵ بو، باڵغ نەبوبو، غوسڵ لەسەر هەردوولایان فەرز دەبێت.. ئەمەش ڕای ئیمام ئەحمەدە[٣]..

---

[١] المجموع (٢/١٥١)، المحلى (٢/٧).
[٢] صحيح فقه السنة (١/ ١٦٥).
[٣] المغني (١/٢٠٦).

٥ ـ ئەگەر کابرا داوای سەرجێیی لە ژنەکەی کرد، بۆی نیە ـ بەو بەهانەی کە ئاویان بەشی غوسلّ دەرکردن نیە ـ ڕەفزی کات.. ئیمام ئیبنوتەیمییە ـ کە ئەمیش خۆی ژنی نەهێناوە ـ دەڵێ: ئافرەت بۆی نیە ڕەفزی داوای مێردەکەی بەو بەهانەیە بکاتەوە، کە ئاوی خۆشوشتنیان نیە، نابێت، با کاری سەرجێیی خۆیان بکەن، ئەگەر ئاویان دەسکەوت غوسڵەکە دەردەکات، ئەگەر نەبو، تەیەمموم بکات[1]..

### سێیەم و چوارەم: حەیزو زەیستانی:

حەیز (سوڕی مانگانە) و زەیستانی، هەردووکیان هۆی واجب بونی غوسڵن، بەڵام ئەو کاتە فەڕز دەبن، کە کاتیان تەواو بوبێت.. عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بە فاتیمەی کچی ئەبو جەحشی فەرمو: (إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي)[2] واتە: ئەگەر کەوتیتە حەیزەوە، واز لە نوێژەکان بهێنە، ئەگەر تەواو بو، غوسڵ دەرکەو، نوێژەکانت بکە.

حوکمی زەیستانیش کۆڕای شەرعناسانی لەسەرە، کە وەکو حوکمی حەیزە، باسی دورودرێژی ئەم مەسەلەیە دواتر دێت. ان شاء الله..

### پێنجەم: موسوڵمان بونی کافر:

شەرعناسان لەسەر حوکمی غوسڵی، ئەو کافرەی موسوڵمان دەبێت، سێ پۆلە ڕاوبۆچونیان هەیە:

---

[1] مجموع الفتاوى (٢١/٤٥٤).
[2] بوخاری (٣٢٤)

**یەکەم: ئەگەر کافر موسوڵمان ببێت، دەبێ غوسڵی خۆی دەرکات:** ئەمە مەزهەبی مالیك و، ئەحمەدو، ئەبو سەورو، ئیبنو حەزمەو، ئیبنول مونزیرو، خەتتابیش بە پەسەندترینیان داناوە[١].. بەڵگەشیان:

١ ـ قەیسی کوڕی عاسم، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، کاتێك، کە موسوڵمان بوە، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرمانی پێدا (أنْ يَغْتسِلَ بماءٍ وَسِدْرٍ) [٢] کە خۆی بە ئاو سیدر بشوات.. فەرمانیش بۆ فەرز بونە.. کەوابو غوسڵ دەرکردنی کافر فەرزە..

٢ ـ ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: کە سومامەی کوڕی ئەسسال (ثمامة بن أثال) موسوڵمان بو، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرمانی کرد: (إذْهَبُوا بهِ الَى حَائِطِ بَني فُلانٍ فَمُرُوُهُ أنْ يَغْتَسِلَ) [٣] کە بیبەنە باخی تیرەی فلانی، با لەوێ غوسڵ دەرکات..

٣ ـ بەسەرهاتی موسوڵمان بونی، ئوسەیدی کوڕی حوزەیر، خوا لێی ڕازی بێت، کە ویستی موسوڵمان ببێت، لە موسعەبی کوڕی عومەیرو، ئەسعەدی کوڕی زورارەی، پرسی خوا لێیان ڕازی بێت: ئەگەر ویستتان

---

[١] مواهب الجليل (٣١١/١)، المغني (١٥٢/١)، المجموع (١٧٥/٢)، المحلى (٤/٢).

[٢] ئەبوداود (٣٥٥)، ترمزی (٦٠٥)، نەسائی (١٠٩/١) ، سەحیحە.. سیدر: گەڵایەکی بۆن خۆش بوەو بۆ پاکژیی بەکار هاتوە..

[٣] ئەحمەد (٣٠٤/٢)، ئیبنوخوزەیمە (٢٥٢)، ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایەو ئەلبانیش لە ارواو الغليل (١٢٨) دا دەڵێ: سەحیحە.

بچنه ئەم دینەوە، چی دەکەن؟! گوتی: غوسڵ دەردەکەیت و، پۆشاکەکانت پاك دەکەیتەوەو، شایەتمان دێنێت و، نوێژ دەکەیت[1]..

**دووەم: ئەگـەر کـافر موسـوڵمان بـبێ باشتر وایـە غوسـڵ دەرکات لەبەر لەشگرانی پێشوی:** ئەمەش مەزهەبی ئیمام شافیعی و، قەولێکی ئیمام ئەبو حەنیفەیە[2]..

**سێیەم: ئەگـەر کـافر موسـوڵمان بـبێ غوسـڵی لەسـەر نیـە:** ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەبو حەنیفەیە[3].. بەڵگەشیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَنتَهُواْ يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ ﴾ الانفال/٣٨ واتە: بە کافرەکان بڵێ: ئەگـەر کۆتـایی بهێـنن، ئـەوا لە رابوردویان دەبوررێت..

٢ ـ فەرمودەیەکی مەرفوع، لـە عـەمری کوڕی عاسـەوە، خـوا لێـی ڕازی بێت هاتوە، کە دەڵێ: (الاسلامُ يَهْدِمُ مَا قَبْلَهُ)[4] واتە: موسـوڵمان بـون، ئـەوی پێش خۆی دەسڕێتەوە..

ئیمام نەوەوی دەڵێ: پشت بەستن بـەم ئایـەت و فەرمودەیـە، وەکو دوو بەڵگە بۆ ئەو بۆچونەی، کە دەڵێ غوسڵ لەسەر کافر واجب نابێت کاتێـك، کـە موسـوڵمان بـونی ڕادەگـەیێنێت، پێدەچـێت لاواز بێـت، چـونکە هەردووکیان باس لە سڕینەوەی تاوان و گوناح دەکەن، ئـەگینا خـۆ ئەگـەر

---

[1] تەبەری لە تاريخ (٥٦٠/١)، ابن هشام لە: السيرە (٢٨٥/٢) و کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١٦٧/١) دا دەڵێ: إسناده صحيح ..

[2] المجموع (١٧٤/١)، الام (٣٨/١)، ابن عابدين (١٦٧/١).

[3] شرح فتح القدير (٥٩/١).

[4] موسلیم (١٢١).

کـابرای کـافر پـێش ئـەوەی موسـوڵمان ببێـت و، قـەرزی لەسـەر بێـت، یـان تۆڵە، بە موسوڵمان بونەکەی لەسـەری لاناچـن و، هـەر لەسـەری دەمێـنن.. غوسڵ دەرکردنەکە مەرجێکە بـۆ پـاك بونـەوە لـە لەشـگرانی، موسـوڵمان بونەکەی لەشگرانیەکەی،س لەسەر لا نابات[1]..

٣ ـ خـەڵکانێکی زۆر لـە پیـاو ژن موسـوڵمان بـون و نەسـەلمێنراوە، کـە پێغەمبــەری خــوا، صــلى الله علیــه وســلم فــەرمانی غوســڵ دەرکردنــی پێکردبن..

ئەگەر ئەوە فەرز بوایە، حەتمەن پێغەمبەری خوا، صلى الله علیه وسلم فەرمانی بە هەر هەمویان دەکرد..

ئیمام شـەوکانی، لـە ڕەتکردنـەوەی ئـەم بۆچـون وبەڵگانـەدا دەڵـێ: وا دیـارە فـەرمانی غوسـڵ دەرکردنەکـە، بـۆ نەوموسـوڵمان سـەلمێنراوە، کـە واجبە، ئەوە ناکرێتە بەڵگە، کە بە کەسـانی تـری نەفـەرمو بێـت، چـونکە (عَدمُ العلمِ بذلكَ لیسَ عِلْماً بالعَدَمِ) واتە: نەزانینی ئەوە نابێت، بە زانینی نـەبو. ئـەوەی ڕون دەبێتـەوە ئەوەیـە، کـە غوسـڵ دەرکـردن لەسـەر کـافرو هەڵگەڕاوە (مورتەدد)، کە موسـوڵمان دەبـن پێویسـتە[2].. فـەرمودەکانی لای ئەبو هورەیرە[3]و، ئوسەیدی کوڕی خوزەیر[4]، بەڵگەن.. والله اعلم.

پێم وایە کافر، کە موسوڵمان دەبێـت پێویسـتە غوسـڵ دەرکات.. والله اعلم

---

[1] المجموع (٢/١٧٤).
[2] نیل الاوطار (١/٢٨١).
[3] موسلیم (٢٤٩١)، ئەحمد (٧٩١١).
[4] حاشیەی ٤٥٦.

### شەشەم: نوێژی هەینی ( جومعە ):

ڕاسترین قەولی شەرعناسان ئەوەیە، کە غوسڵی ڕۆژی هەینی فەرزەو، نەکردنی تاوانە، ئەوەش ڕای ئەبوهورەیرەو، عەمماری کوڕی یاسرو، ئـەبو سەعیدی خودری و، پاشان حەسەنی بەسری و، ڕیوایـەتی ئیمـام مالیـك و، ئەحمەدو، بۆچونی ئیبنو حەزمیشە[١].. بەڵگەشیان:

١ ـ ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خـوا، صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (غُسْلُ يَومِ الجُمُعَةِ واجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ) واتە: دەرکردنی غوسڵی هەینی، لەسەر هەمو کەسێکی باڵغ فەرزە..

٢ ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبـەری خـوا، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (مَنْ جاءَ مِنْكُمْ الَى الجُمُعَةِ فَلْيَغْتَسِلْ)[٢] واتـە: هـەر کەسێك لە ئێوە هات بۆ نوێژی هەینی، با غوسڵ دەرکات..

٣ ـ ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صـلی الله علیه وسلم فـەرموی: (حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أيَّامٍ يَوماً، يَغْسِلُ رَأسَهُ وَجَسَدَهُ)[٣] واتە: لەسەر هەمو موسوڵمانێك واجبە، کە لـە حـەوت ڕۆژدا ڕۆژێکیـان تـەرخان کـات، کـە غوسـڵی تێـدا دەرکـات، سـەرو جەستەی بشوات..

٤ ـ سەوەبان خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیـه وسلم فەرموی: (حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ السُّواكُ، وَغَسْلُ يَومِ الْجُمُعَـةِ، وأنْ يَمُسَّ

---

[١] المحلی (١٢/٢)، الاوسط (٣٤/٤).
[٢] بوخاری (٦/٢)، موسلیم (٨٤٤).
[٣] بوخاری (٣١٨/٢)، موسلیم (٨٤٩).

مـِـنْ طِيــبِ أهْلِـهِ إنْ كَـانَ)[1] واتــە: ســيواك كــردن، واجبــە لەســەر هــەمو موسوڵمانێك، هەروەها غوسڵی هەینی، ئەوەش، کە ئەگەر بۆنی خۆشی لە ماڵدا هەبو، بەکاری بهێنێت..

٥ ـ حەفسەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحُ الجُمُعَةِ، وَعَلَى مَنْ رَاحَ الجمعة أنْ يَغْتَسِلَ)[2] واتە: چونە مزگەوت، لە ڕۆژانی هەینیدا، لەسەر کەسانی باڵغ فەرزە، هەر کەسێکیش چوە نوێژی هەینی، فەرزە غوسڵی هەینی دەرکات..

٦ ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی پێ کردین، کە ڕۆژانی هەینی غوسڵ دەرکەین[3] ..

ئەم فەرمودانە بە وشەکانی (واجبٌ، فَلْيَغْتَسِل، حَقٌ عَلَى، عَلَى كُلِّ، أمَرَنَا) ئەوە ڕون دەکەنەوە، کە غوسڵی هەینی، لەسەر هەمو موسوڵمانێکی باڵغ فەرزە، کە بچێتە نوێژی هەینی.. کەچی لەگەڵ ئەمەشدا، جمهوری شەرعناسان دەڵێن: غوسڵی هەینی سوننەتە، نەك فەرز! سەرچاوەی بۆچونیشیان، دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵێك یاوەری پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، وەکو ئیبنو مەسعودو، ئیبنو عەبباس.. بەڵگەی ئەمانیش:

١ ـ فەرمودە مەرفوعەکەی سەمورەی کوڕی جوندوب، کە دەفەرموێ: (مَنْ تَوَضَّأَ يَومَ الجمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ وَمَنْ اغْتَسَلَ فَالغُسْلُ أفضَلُ)[1] واتە: هەر

---

[1] ئەحمەد (٣٤/٤)، ئەلبانی: سلسلة الاحاديث الصحيحة (١٧٩٦).
[2] ئەبو داود (٣٣٨)، نەسائی (٨٩/٣)، ئەحمەد (٦٥/٣)، کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١٦٨/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە.
[3] ابوبكر المروزي: الجمعة و فضائلها.. فەرموشیەتی: إسناده حسن..

کەسێك دسنوێژ بۆ هەینی بگرێ، ئەوە چاکی کردوە، ئەوی غوسلی دەرکردوە، چاکتری کردوە..

٢ـ فەرمودە مەرفوعەکەی ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەفەرموێ: (مَنْ توَضَّأَ فأحْسَنَ الوضُوءَ، ثمَّ أتى الجمُعةَ فاسْتمَعَ وأنْصَتَ غُفِرَ لهُ ما بينَ الجمعةِ إلَى الجمعةِ وَزيادةُ ثلاثةِ أيَّامٍ)[2]واتە: هەر کەسێك بە ڕێکوپێکی دەستنوێژی بگرێت و، بێت بۆ نوێژی هەینی، گوێ بگرێت و خامۆش بێت، خوای گەورە لە گوناحەکانی ئەو هەفتە، بۆ هەفتەکەی تری خۆش دەبێت و، زیادەی سێ ڕۆژیشی بۆ دەخاتە سەر..

ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: ئەگەر غوسڵی جومعە فەرز بوایە، نەیدەفەرمو دەستنوێژ بگرێت، بەڵام ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، وەڵامی ئەمانەی داوەتەوە و دەڵێ[3]: ئەمە نەفی غوسڵەکەی تێدا نیە، لە شوێنی تریشدا، بە لەفزی ڕاشکاو هاتوە، کە دەفەرموێ: (مَنِ اغْتسَلَ) هەر کەسێك غوسڵ دەرکات، کە لەوانەیە لەبەر ئەوە بێت، کە پێشتر باسی غوسڵ دەرکردنی، پێش چونە مزگەوت کردبێت، بۆیە باسی دەستنوێژی دوبارە کردۆتەوە..

لەوانەیە فەرز کردنی غوسڵی هەینی، لە سەرەتاوە بوبێت، تا هەمو ئەو یاوەرانەی، کە زۆریان نەو موسوڵمان بون، فێری ئەو پاکوخاوێنیە

---

[1] ئەبوداود (٣٥٤)، نەسائی (٣/٩٤)، ترمزی (٤٩٧) هەندێك لە فەرمودەوانان بە زەعیفیان داناوەو، ترمزی بە هۆی زۆر بونی سەنەدیەوەو، شێخی ئەلبانیش لە صحيح الجامع (٦١٨٠)دا بە حەسەنی داناوە..

[2] موسلیم (٨٥٧)، ترمزی (٤٩٨) و سەحیحە..

[3] فتح الباري (٢/٤٢٢).

بـبن، كـە مزگـەوت و، جومعـەو، جەماعـەت دەیخوازێـت، دواتـر، كـە لێـی ڕاهاتن، لەسەری سوكتر كردبن..

به هەر حاڵ هەردوولا موناقەشەی بەڵگەكانی یـەكتریان كـردوە، مـن پێم وایە بەڵگەی واجب بونەكە بەهێزترە، بۆیە پێم وایە:

غوسڵی هەینی بۆ هەر كەسێك، كە دەچێتە نوێـژی هـەینی ـ ژن بێـت، یان پیاو ـ و لە توانایدایە، فەرزە.. والله اعلم..

**حەوتەم: مردن:**

ئەمیش هۆیەكە بـۆ واجب بـونی غوسـڵ، بـەڵام بێگومـان غوسـڵەكە، لەســەر مردوەكــە خــۆی نیــە، بــەڵكو، لەســەر موســوڵمانانی زینــدوی دەوروبەریێتی.. باسی دوورودرێژی ئەمە، دواتر لـە ئەحكامـەكانی جـەنازەدا دێت.. إن شاء الله..

★ ★ ★

## غوسڵی سوننەت

**١ . غوسڵی جەژنەکان:** زازان (زاذان)، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەگێڕێتەوە، کە کابرایەك دەربارەی غوسڵی، لە سەیدنا عەلی خوا لێی ڕازی بێت پرسی: گوتی: حەز دەکەیت هەمو ڕۆژێك خۆت بشۆ. کابرا وتی: نا دەربارەی غوسڵ دەپرسم، گوتی: ڕۆژی هەینی، ڕۆژی عارفە، جەژنی قوربان، جەژنی ڕەمەزان[١]..

هەروەها لە نافیعەوە هاتوە، کە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، پێش ئەوەی بچێت بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان، غوسڵی دەردەکرد[٢]..

**٢ . غوسڵ دوای هۆش هاتنەوە:** چونکە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە کاتی نەخۆشیەکەی کۆتایی تەمەنی پیرۆزیدا فەرموی:: (إغْتَسِلْ مِنْ الاغْمَاءِ)[٣] واتە: بە هۆی لەهۆش خۆ چونەوە، غوسڵ دەرکە.. شەرعناسان، حوکمی شێتیشیان خستۆتە ڕیزی، لەهۆش خۆ چونەوەو، گوتویانە: کەسێك، کە بە هۆش خۆی هاتەوە، سوننەتە غوسڵ دەرکات.

**٣ . غوسڵی حەج و عەمرە:** سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَجَرَّدَ لِإِهْلَالِهِ، وَاغْتَسَلَ)[٤]

---

[١] ئیمامی شافیعی لە(المسند/ل١١٤)ی خۆیدا هێناویێتیەوەو بەیهیقی لە السن(٣/٢٧٨).

[٢] ئیمامی مالیك (٤٢٦)، ئیمامی شافیعی لە الام (١/٢٣١).

[٣] بوخاری (٦٨٧)، موسلیم (٤١٨).

[٤] ترمزی (٨٣١) دەفەرموێ حسن غريب، بەڵام ئەلبانی لە: الارواو (١٤٩) دەفەرموێ: حەسەنە..

واتە: پێغەمبەری خوام بینی صلی الله علیـه وسلم لـە دەسـپێكی حەجدا، پۆشاكی داكەندو غوسڵی دەركرد..

ئـافرەتیش لـەو كاتـەدا، دەتوانێـت غوسـڵەكە هـەر دەربكـات، ئەگـەر لـە حەیزو زەیستانییشدا بێت. چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم، فـەرمانی بـە ئـەسمائی كچـی عومـەیس دا، كـە لـە كـاتی حەجدا، محمـدی كـوڕی سـەیدنا ئەبوبـەكری سـددیقی بـو، خـوا لێیـان ڕازی بێـت، غوسـڵ دەركات: (عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ أَنَّهَا وَلَدَتْ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ بِالْبَيْدَاءِ فَذَكَرَ ذَلِكَ أَبُو بَكْرٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مُرْهَا فَلْتَغْتَسِلْ ثُمَّ لِتُهِلَّ)[1].. لـە باسـی حەجـدا باسـی دێتەوە. إن شاء الله..

**٤ . غوسڵی چونە مەككە:** چونكە ئیبنـو عومـەر خـوا لێیـان ڕازی بێت، كە دەچو بۆ مەككە، شـەو لـە ناوچـەی (زی تـوا) دەمایـەوەو، سـبەی غوسڵی دەردەكردو، بە ڕۆژ دەچوە ناو مەككەوە.. دەیفـەرمو: پێغەمبـەری خوام صلی الله علیه وسلم دیـوە، ئـاوای كـردوە: (عَـنْ ابْـنِ عُمَـرَ رَضِـيَ اللَّـهُ عَنْهُمَا قَالَ بَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذِي طُوًى حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ دَخَـلَ مَكَّةَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَفْعَلُهُ )[2]..

**٥ . غوسـڵ دوای هـەر سـەرجێییەك، ئەگـەر ویسـتی دیسـان بیكاتـەوە:** ئـەبو ڕافیـع خـوا لێـی ڕازی بێـت دەڵێ: (أَنَّ النَّبِـيَّ صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ أَجْمَعَ، فَاغْتَسَلَ عِنْـدَ كُـلِّ امْـرَأَةٍ مِـنْهُنَّ غُسْلًا، فَقُلْتُ: يَـا رَسُـولَ اللَّـهِ لَـوْ جَعَلْتَـهُ غُسْلًا وَاحِـدًا، فَقَـالَ: " هَـذَا أَزْكَـى وَأَطْهَـرُ

---

[1] موسلیم (١٢١٨)
[2] بوخاری (١٥٧٣)، موسلیم (١٢٥٩).

وَأطْيَبُ)[1] واتـه: شـەوێك پێغەمبـەری خـوا، صلی الله علیـه وسلم بەسـەر خێزانەکانیـدا گـەڕا، لای ئـەمیان غوسـڵێکی دەردەکـرد، دەچوە لای ئـەوی تريان، غوسڵێکی تری دەردەکرد.. عەرزم کرد(پێم وت): ئەی پێغەمبـەری خـوا، بۆچـی هـەمو غوسـڵەکان ناکـەیت بـە یـەك؟! فـەرموی: (ئـاوا پاکترو جوانترو خاوێنترە..

**٦. دوای مردو شوشتن:** ئەبو هورەیرە خوا، لێی ڕازی بێت، بە مەرفوعی دەڵێ: (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغْتَسِلْ)[2] واتە: هەر کەسێك مردويـەکی شوشت  با غوسڵ دەرکات..

**٧ . غوسـڵی نوێژانـەی ژنـانی خـاوەن خـوێنی جـاری:** ئـەو ئافرەتانـەی بـەردەوام خوێنیـان لـێ دێـت، کـە بـە عـارەبی پێـی دەوترێـت (موستەحازە)، بۆیان سوننەتە، ئەگـەر بتـوانن بـۆ هـەر نوێـژێك غوسـڵێك دەرکـەن.. عائیشـەخان خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە: (أنَّ أمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فَسَألَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأمَرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ، فَقَالَ: هَذَا عِرْقٌ فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلاةٍ)[3] واتـه:  خـاتو ئوم حەبیبەی خێزانی پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیه وسلم، بۆ مـاوەی حـەوت سـاڵی ڕەبـەق، خـوێنی بـەردەوامی هـەبو، بـۆ هـەمو نوێـژێکیش

---

[1] ئەبو داود (٢١٦)، ئیبنوماجە (٥٦٠). کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقە السنة (١٧٠/١) دا دەڵێ: حەسەنە.

[2] ئەبوداود (٣١٦٢)، ترمزی (٩٩٣) ئیبنو ماجە (١٤٦١)، ترمزی و ئیبنو حەجەرو ئەلبانی بە حەسەنیان ناساندوە.. الارواء (١٧٤/١).

[3] بوخاری (٣٢٧)، موسلیم (٣٣٤).

غوسڵێكی دەردەكرد.. چونكە، كە لە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم پرسی، فەرمانی پێدا، كە بۆ هەمو نوێژێك غوسڵێك دەركات..

ئیمام شافیعی دەڵێ: گومانی تێدا نیە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم غوسڵی لەسەر فەرز نەكردوە، بەڵكو غوسڵ دەركردنەكەی، إن شاء الله كارێكی زیادەخێری خۆی بوە[1] ..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، دەڵێ: ئەم فەرمانە هەر وا بە ڕەهایی هاتوەو، مانای دوبارە بونەوەی تێدا نیە، ئەگەرەكە ئەوەیە، كە ئوم حەبیبە خوا لێی ڕازی بێت، خۆی وا لێی تێگەیشتوە، بۆیە ئیتر غوسڵی بۆ هەمو نوێژێكی دەركردوە[2]..

ئەمە كارێك بوە شەوڕۆژی پێنج جار دوپات بۆتەوە، ناشێت، كە لەم ماوە زۆرەدا، جەنابی پێغەمبەری پێشەوا، صلی الله علیه وسلم، كە مێردی ئوم حەبیبەیە، بۆی ڕون نەكردبێتەوە، وەكو، كە ناشێت ئوم حەبیبەی بەڕێزیش، خۆی جارێك نەیپرسیبێت.. ئەگەر غوسڵ لەسەر ئەو ئافرەتانەی، بەردەوام خوێنیان لێ دێت فەرز بوایە ، دەبو ئافرەتانی تری یاوەرانیش، ئەو حوكمەیان پێ بگەیشتایە، خۆ هەر ئوم حەبیبە وا نەبوە.. كە حوكمەكە لە هیچ یاوەرێكی ترەوە نەهاتوە، دیارە فەرمانەكەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بۆ ئوم حەبیبە غوسڵەكەی لەسەر فەرز نەكردوە.. والله اعلم.

جمهوری پێشین و دوایین (سەلەف و خەلەف) ی شەرعناسان، لەسەر ئەوە كۆن، كە ئافرەتی خاوەن خوێنی بەردەوام، غوسڵی بۆ هەمو نوێژێك

---

[1] سنن البيهقي (٣٤٩/١).
[2] فتح الباري (٥٠٩/١).

لەسەر فەرز نیە.. چونکە هەمو ئەو فەرمودانەی لەم بارەوە هەن، (جگە لەوەی عائیشەخان باسی ئوم حەبیبە خان دەکات) هەمو ئەوانی تر زەعیفن و، حوکمی فەرز بونی غوسڵیان، لەسەر ئەو ئافرەتانە پێ فەرز نابێت، کە خوێنی جاریان هەیە..

★ ★ ★

## ڕوکنەکانی غوسڵ

**یەکەم: نییەت:** لەبەر ئەوەی غوسڵ دەرکردن خواپەرستییە، نیەت پاکی مەرج و، ڕوکنێکی سەرەکییە تێیدا، ئەو کەسەی غوسڵ دەردەکات، دەبێت مەبەستی خواپەرستی بێت و، تایبەتیشی بکات بە خوای گەورەوەو، نەهێڵێت ڕیای تێکەوێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ﴾ البینە/ ٥ واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابو، کە تەنها خوای پاك و تاك بە سەرڕاستانە بپەرستن.. پێغەمبەری خواش، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إنّمَا الاعمَالُ بالنّيَّاتِ وإنّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)[1] واتە: هەمو کردەوەیەك بە پێی نیەتە، نیەتی هەر کەس چۆن بو، هەر ئاوای بەردەکەوێت[2].. غوسڵ دەرکردنیش کردەوەیە، بۆیە پێویستە نیەتی کردنی، بۆ خوا تەرخان کرێت..

**دووەم: ئاو بەسەر هەمو جەستەدا بڕێژێت:** حەقیقەتی غوسڵ دەرکردن، بریتیە لە ڕژاندنی ئاوی پاك بەسەر هەمو لەشدا، گەیشتنێتی

---

[1] بوخاری (١)، موسلیم (١٩٠٧).
[2] بدایه المجتهد (٦/١) و المجموع (٣٧٤/١) و التمهید (١٠٠/٢٢).

بە سەرو بنی پێست و مو.. هەمو ئەو فەرمودانەی، کە باس لە چۆنیەتی غوسڵی پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم دەکەن، جەخت لەمە دەکەنەوە، لەوانە:

١ ـ جوبەیری کوڕی موتعیم، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (أمَّا أنَا فآخُذُ مِلْءَ كَفِّي ثلاثاً فأصُبُّ عَلَى رَأسِي، ثمَّ أفيضُ بَعْدَ ذلِكَ عَلَى سَائِرِ جَسَدِي)[1] واتە: ئەمما من، سێ جاران پڕ بە مشتی خۆم، ئاو هەڵدەگرم و، دەیکەم بەسەرمدا، پاشان ئاو دەڕێژم بەسەر هەمو جەستەمدا..

٢ـ ئوم سەلەمەخان، خوا لێی ڕازی بێت، کە خێزانی پێغەمبەری خۆشەویستە، صلى الله عليه وسلم دەڵێ: (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنّي امْرَأَةٌ أشُدُّ ضُفْرَ رَأسِي فأنْقُضَهُ لِغَسْلِ الْجَنَابَةِ فقَالَ إنَّمَا يَكْفِيكِ أنْ تحثِينَ عَلَى رَأسَكِ ثلاثَ حَثيَاتٍ مِنْ مَاءٍ ثمَّ تفِيضِينَ عَلَيكِ المَاءَ فتطهُرِينَ)[2] واتە: وتم: ئەی پێغەمبەری خوا، من قژم دەکەمە پرچ (کەزی)، ئایا لە کاتی غوسڵ دەرکردندا بیکەمەوە ؟ فەرموی: سێ مشت ئاوت بەسە، سەرەتا بیکەیت بەسەر سەرتدا، پاشان ئاو بکەیت بەسەر هەمو جەستەدا، ئاوا پاك دەبیتەوە..

ئیمام ئیبنو حەجەر دەڵێ: هەمو فەرمودەکان جەخت لەوە دەکەنەوە، کە دەبێت ئاو بەسەر هەمو جەستەدا بڕژێت[3]..

---

[1] ئەحمەد (٨١/٤) بوخاری (٢٥٤)، موسلیم (٣٢٧) بە کورت کراوەیی.
[2] موسلیم (٣٣٠)، ئەبوداود (٢٥١)، نەسائی (١٣١/١)، ترمزی (١٠٥)، ئیبنوماجە (٦٠٣)
[3] الفتح (٣٦١/١).

## سوننەتەكانی غوسڵ

سەرچاوەی ئاراستەی ئـەم باسـە، دوو فـەرمودەی پێغەمبـەری خـوان، صلى الله عليه وسلم، كە بریتین لە:

١ـ فەرمودەی لای خاتو عائیشەخان، خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە لـە باسـی دەستنوێژی پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم دەڵێ: (كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَـةِ بَـدَأَ فَغَسَـلَ يَدَيْـهِ، ثـمَّ يَتوَضَّأُ كَمَا يَتوَضَّأُ لِلصَّلاَةِ، ثـمَّ يُـدْخِلُ أَصَابِعَهُ فِي الْمَاءِ، فَيُخَلِّلُ بِهَا أُصُولَ شَعَرِهِ (حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ قَدْ أَرْوَى بَشَـرَتَهُ أَفَاضَ) ثمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثلاَثَ غُرَفٍ بِيَدَيْهِ، ثمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ)[١] واتە: كاتێك بیویستایە غوسڵی لەشگرانی خۆی دەركـات، سـەرەتا بـە شوشتنی دەستەكانی دەستی پێ دەكـرد، ئینجا دەسـتنوێژی دەگـرت وەكو، كە بۆ نوێژی بگرێت، پاشان پەنجەكانی دەكرد بە ناو ئاوەكەداو، دەیهێنـان بە ناو ڕیشیدا (لە ڕیوایەتەكەی ناو كەوانەكەدا هاتوە، كە (كاتێك دەیزانی وا بـە تـەواوی ئـاو گەیشـتۆتە بـن موەكـان) ئینجا سـێ مشـتی بەسـەریدا دەكرد، پاشان ئاوی دەكرد بەسەر هەمو پێستیدا..

٢ـ فەرمودەی لای خـاتو مەیمونـە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە خێزانێكـی تری پێغەمبەری خوایە، صلى الله عليه وسلم، گوتی: (وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاءً لِلْغُسْلِ (وَسَتَرتُهُ) فَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثـمَّ أَفْـرَغَ (بِيَمِينِهِ) عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ مَذَاكِيرَهُ (فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ مِنَ الأَذَى) ثـمَّ دَلَـكَ يَدَهُ بِالْأَرْضِ (أَو بالحَائِطِ، ثمَّ غَسَلَهَا) ثـمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَـلَ وَجْهَـهُ

---

[١] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

وَيَدَيْهِ ثمَّ صَبَّ عَلَى جَسَدِهِ ثمَّ تنحَّى فغسَلَ قدَمَيْهِ ، فنَاوَلْتهُ خرْقَةً فقالَ بيَدِهِ هَكَذا ولَمْ يُرِدْهَا)[١]واته: ئاوم بۆ غوسلّ دەرکردنی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم داناو، پەردەیەکم بۆ بەست، دەستەکانی دووجار، یان سێ جار شوشت، پاشان بە دەستی ڕاستی، کردی بەسەر دەستی چەپیدا، ئینجا زەکەری شوشت و ئەوی پێوەی بو، لێی کردەوە، پاشان دەستی بە زەوی، یان بە دیوارەکە سڕی، پاشان شوشتیەوە، ئینجا ئاوی لە دەمو لوتی وەرداو فمی کرد، ئینجا دەموچاوی شوشت، پاشان دەستی، ئینجا سەری شوشت، پاشان ئاوی بەسەر هەمو لەشیدا کرد، پاشان کەمێك کەنار کەوت و، پێیەکانی شوشت، پارچە پەڕۆیەکم دایێ، خۆی پێ وشك کاتەوە، ئاماژەی کردو نەیویست..

ئەوی لەم دوو فەرمودەوە دەردەکەوێت، کە هەر کەسێك ویستی غوسلّی لەشگرانی خۆی دەرکات، دوای نیەت هێنانی دەبێ:

١ . **دەستی سێ جار بشوات** پێش ئەوەی بە ئاوەکەیدا بکات.

٢ . **بە دەستی چەپی عەورەتی بشوات و هەڵیگلۆفێت**، تا هەر پیسییەکی پێوە بێت لێی کاتەوە.. نابێت دەستی ڕاستی بەکار بهێنێت، چونکە پێغەمبەری خوا، لە فەرمودەیەکیدا دەفەرموێ: (إذا بَالَ أحَدُكُم فلَا يَأخُذَنَّ ذكَرَهُ بيَمِينِهِ ولا يَستَنجي بيَمينِهِ ولا يَتنَفَّسُ في الإنَاءِ)[٢] واته: ئەگەر کەسێکتان میزی کرد، نەکات بە دەستی ڕاست زەکەری بگرێت، یان بە دەستی ڕاست تارەت بگرێت (خۆی پاك کاتەوە)، هەناسەش لە دەفرەکەدا نەداتەوە. مەبەستی لەو ساتەیە، کە ئاوەکە دەخواتەوە..

---

[١] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).
[٢] بوخاری (١٥٤)، موسلیم (٢٦٧).

**٣ـ دەستی دوای شوشتنی عەورەتی بشواتەوە:** ئەمە لە فەرمودەکانەوە دیارە، کە جێ بایەخی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم بوە، ڕیوایەتی تری لای مەیمونە خان هەیە، کە دەڵێ: (أَدْنَيْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلَهُ مِنَ الْجَنَابَةِ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ، ثُمَّ أَفْرَغَ عَلَى فَرْجِهِ وَغَسَلَهُ بِشِمَالِهِ، ثُمَّ ضَرَبَ بِشِمَالِهِ الْأَرْضَ فَدَلَكَهَا دَلْكًا شَدِيدًا، ثُمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ)[١] واتە: دەستی چەپی بە خۆڵ پاك دەكردەوەو، زۆر بە قایم دەیپرواند.. بۆیە دەبێت ئەو موسوڵمانەی، بۆی دەلوێت، هەوڵ بدا بە سابون دەستی بشواتەوە..

ئیمام نەوەوی دەڵێ: شتێكی باشە، كە هەر كەسێك تارەتی بە ئاو گرت، كە تەواو بو، دەستی بە گڵ، یان بە ئەشنان (وەكو سابون وابوە) بشواتەوە، یان زۆر لە زەوی، یان لە دیوار بخشێنێت، تا ئەگەر پیسییان پێوە بێت لێی بێتەوە[٢]..

**٤ . دەستنوێژێك بە تەواوی بگرێت وەكو كە بۆ نوێژكردنی دەگرێت:** ئەمەش لە هەردووفەرمودەكەدا باس كراوە، ئیمام ئیبنو حەجەر دەڵێ: لەوانەیە دەستنوێژ گرتن پێش غوسڵ دەركردن سوننەتێكی سەربەخۆ بێت، چونكە لە غوسڵ دەركردنیشدا هەمو ئەو ئەندامانەی دەستنوێژ پێویستە بشۆرێن، كەوابو هەر لە سەرەتاوە نیەتی غوسڵ هێنانەكە پێویستە.. پاشان دەڵێ: دیارە لەبەر ڕێزلێنانی ئەو

---

[١] لە ڕیوایەتەكەی موسلیم (٣١٧) دایە..

[٢] شرح مسلم (٢٣١/٣). دیارە، كە دەستیان بە دیوار سڕیوە، لەبەر ئەوە بوە، دیوارەكەش وەكو دیواری خانوی لادێی خۆمان، گڵ بوە..

ئەندامانەی دەستنوێژە کە ویستویەتی حوکمی لەشگرانی و بێ دەستنوێژیشیان لەسەر لادات[١]..

دەستنوێژ گرتنی پێش غوسل دەرکردن، لای زۆرینەی هەرە زۆری شەرعناسان سوننەتە، جگە لە ئەبو سەورو داودی زاهیریی..

★ ★ ★

## دوو بیر خستنەوەی گرنگ

### یەکەم: حوکمی ئاو لە دەمو لوت ڕادان وفم (یان فن) کردن لە کاتی غوسل دەرکردندا:

لە باسی دەستنوێژدا، باسمان لە چوار بۆچونی شەرعناسان کرد، لەسەر مەسەلەی ئاو لە دەمولوت ڕادان، ئەوەشمان پێ بەهێزتر بو، کە هەردووکیان لە دەستنوێژدا واجبن.. بەڵام ئایا لە غوسڵێشدا هەمان حوکمیان هەیە ؟!

شەرعناسان، لە بۆچونیان بۆ ئەم حوکمە شەرعیە، دوو پۆلن:

**پۆلی یەکەم:** ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، زانراوی مەزهەبی ئەحمەدو، عەتائی کوڕی ئەبو ڕەباح و، عبداللەی کوڕی موبارەك هەمو گوتویانە، ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم (یان فن) کردن، لە غوسڵێشدا واجبە.. بەڵگەشیان:

---

[١] فتح الباري (١/٤٢٩)..

١ـ فەرمودەیـەکی مـەوزوع (هەڵبەسـتراو) یـان هێناوەتـەوە، کـە دەڵـێ: (الْمَضْمَضَةُ و الإسْتِنْشاقُ ثَلاَثاً لِلْجُنُبِ فريضَةٌ)[١] واتـە سـێ جـاران ئـاو لـەدەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم کردنەوەی لەسەر لەشگران فەرزە..

٢ـ فەرمودەیەکی تری مەرفوع، کە دەفەرموێ: (مَنْ تـرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَسَدِهِ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِـنَ النَّـارِ )[٢] واتـە: هـەر کەسێك لـە کـاتی غوسـڵ دەرکردنـدا، جـێ مویـەکی لەشـی جـێ بهێڵێـت و، نەیشوات، لە دۆزەخدا ئاواو ئاوای پـێ دەکرێـت.. لـەم ریوایەتـە زەعیفـەدا هـاتوە، کـە زازان دەڵـێ: عـەلی کـوڕی ئـەبو تالیـب، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەیگـوت: لـەوەتای ئـەو فـەرمودەم بـەر گـوێ کـەوتوە، مـوی لەشـم هـەمو لابردوە!![٣]

٣ ـ فەرمودەیەکی تری مـەرفوعی، لای ئـەبو ئـەییوبی ئەنساری هەیـە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەفەرموێ: (أَدَاءُ الامانَةِ غَسْلُ الجنابَـةِ، وَتحْتَ كُلِّ

---

[١] دارەقوتنی (١١٥/١) بە مورسەلی گێڕاویەتەوە، فەرمودەوانی تر بە مەوزوعیان داناوە، بڕوانە: نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية(٧٨/١)، صحيح فقه السنة (١٧٠/١)..

[٢] ئەبو داود (٢٤٩)، ئیبنوماجە (٥٩٩)، ئەحمەد (٩٤/١)، ئەلبانی لە: سلسلة الاحاديث الضعيفة (٩٣٠) دا دەفەرموێ زەعیفە.

[٣] عبدالرزاق: المصنف (١٢٣/١) ئەمە خۆی دیارە کە قسەیەکی بێ جێیەو خراوەتە پاڵ سەیدنا عەلی، چۆن دەشێت بوترێت موی هەمو لەشی لابردوە.. موی سەر سنگ و رانی هەر چەند پڕ بوبن هەر نەگەیشتونەتە موی بن باڵ و ریشی.. موی بن باڵیشی بە پێی سوننەت هەڵکەندوەو موی ریشیشی هێشتۆتەوە، بە پێی ئەم فەرمودە مەوزوعە بێت موە تەنکەکانی تاشیوەو موە پڕەکانی واز لێ هێناوە ؟!

شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ)[١] واتە: غوسڵ دەرکردن لە لەشگرانی، لە گەیاندنەوەی راسپاردەیە، لەژێر هەر مویەکیشدا لەشگرانیەك هەیە..

وا پێناچێت ئەم فەرموده زەعیفانە، بۆ بەڵگە بشێن، بۆیە وا نازانم حوکمی خواپەرستییان پێ بچەسپێت.. والله اعلم..

٤ ـ لە زاهیری فەرمودەکەی مەیمونە خاندا، خوا لێی رازی بێت، هەروەها لە باسی دەستنوێژەکەی پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیه وسلم، لە فەرمودەکەی لای عائیشەخاندا، خوا لێی رازی بێت ئاشکرا دەبێت، کە ئەو رەفتارە، رون کردنەوەو چەسپاندنی ئایەتی (وَإِن كُنتمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ)ەکەیە، واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك کەنەوە..

٥ ـ شوشتنی هەمو جەستە، لە غوسڵ دەرکردندا واجبە، دەموچاو بەشێکە لە جەستە، دەمولوتیش بەشێکن لە دەموچاو، کەوابو لە غوسڵێشدا وەکو دەستنوێژ، ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت رادان و، فم کردن واجبە..

<u>پۆلی دووەم</u>: ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی و، لەیس و، ئەوزاعی، کە جمهوری شەرعناسانن، دەڵێن: ئاو لە دەمولوت رادان و، فم کردن لە غوسڵ دەرکردندا، سوننەتە.. بەڵگەشیان:

١ـ دەستنوێژ بۆ غوسڵ دەرکردن فەرز نیە، ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت رادان و، فم کردنیش، رەفتاری دەستنوێژن، کە دەستنوێژ نەگیرێت، ئەوانیش ناکرێن[١]..

---

[١] ئیبنو ماجە (٥٩٨) گوتوشیەتی: سەنەدەکەی زەعیفە، هەروەها بۆ حوکمی زەعیفی فەرمودەکە، بروانە: ابن حجر العسقلاني: تلخيص الحبير (١/١٤٢)..

٢ـ ئاو لەدەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فەم كردنی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، پێش دەركردنی غوسڵ، لە خۆیانەوە نابنە فەرمان، تا واجب بن، بەڵام دەشێت ببنە سوننەت. شتێك واجب دەبێت، كە واجب بونی شتێكی دیكەی، لەسەر وەستا بێت.. ئەمەش لێرەدا وا نیە[2]..

٣ـ ئەو فەرمودەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، كە وەڵامی ئەبو زەڕی داوەتەوە، دەربارەی لەش گرانی كەسێك، كە ئاوی دەست نەكەوێت، كە فەرموی: (الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ ، فَإِذَا وَجَدَ الماءَ فَلْيَمَسَّهُ بَبَشَرَتِهِ)[3]واتە: گڵ و لم و بەردوخوڵ و، كەرەستەی تر، كە لەسەر زەمینداو پاكە، ئاوی دەستنوێژی موسوڵمانن، ئەگەر دەیان ساڵیش ئاوی دەس نەكەوێت.. كە ئاویشی دەست كەوت، ئەوە دەتوانێت بەسەر بەدەنی خۆیدا بكات.. ئاو لەدەم وەردان و ئاو لە لوت ڕادان و، فەم كردن ناكەوێتە ئەم حوكمەوە..

٤ ـ فەرمودەكەی لای جوبەیری كوڕی موتعیم، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموی: (أمَّا أنَا فَآخُذُ مِلْءَ كَفِّي ثلاثاً فأصُبُّ عَلَى رَأسِي، ثمَّ أفِيضُ بَعْدَ ذلِكَ عَلَى سَائِرِ جَسَدِي) [4] واتە: ئەمما من، سێ جاران پڕ بە مشتی خۆم ئاو هەڵدەگرم و، دەیكەمە بەسەرمدا، پاشان ئاو دەڕێژم بەسەر هەموو جەستەمدا..

---

[1] فتح الباري (١/٤٣٣).
[2] فتح الباري (١/٤٣٢).
[3] ترمزی (١٢٤)، ئەبوداود (٢٣٣)، نەسائی (١/١٧١)، لە ئەبو زەڕەوە، خوا لێی ڕازی بێت بە مەرفوعی دەگێڕێتەوە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە الارواو (١٥٣) دا لە ئەبو هورەیرەوە، خوا لێی ڕازی بێت بە سەنەدی سەحیحەوە هێناویەتیەوە..
[4] ئەحمەد (٤/٨١) بوخاری (٢٥٤)، موسلیم (٣٢٧) بە كورت كراوەیی.

٥ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم بە ئوم سەلەمەی خێزانی فەرمو: (إنّمَا يَكْفِيكِ أنْ تحثِينَ عَلَى رَأسَكِ ثَلاثَ حَثِياتٍ مِنْ مَاءٍ ثمَّ تفِيضينَ عَلَيكِ المَاءَ فَتطْهُرِينَ)[1] واتە: فەرموی: سێ مشت ئاوت بەسە، سەرەتا بیکەیت بەسەر سەرتدا، پاشان ئاو بکەیت بەسەر هەمو جەستەتدا، ئاوا پاك دەبیتەوە..

ئەم فەرمودەیەی لای ئوم سەلەمە خان، زیاتر ئەوە دەسەلمێنێت، کە ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم کردن فەرز نین، ئەگەر فەرز بونایە، دەبو باس دەکران، بەڵام دیارە باسیان وەکو سوننەت وا، لە دەستەواژەی (ثمَّ تفِيضينَ عَلَيكِ المَاءَ): ئاو بکەیت بەسەر هەمو جەستەتدا..

ئەوەی لەم توێژینەوەدا بۆم ڕون بۆتەوە ئەوەیە، کە:

ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم کردن لە غوسڵ دەرکردندا، سوننەتن، نەك فەرز.. والله اعلم.

★ ★ ★

## دووەم: شوشتنی پێیەکان لە کاتی غوسڵ دەرکردندا کەی دەبێت ؟:

لە فەرمودەکەی لای خاتو مەیمونەدا، خوا لێی ڕازی بێت، ئەوە ڕون دەبێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، شوشتنی پێیەکانی لە غوسڵدا دوا دەخست، بۆ دوای تەواو بون لە غوسڵەکە.. لە ڕیوایەتی بوخاریدا هاتوە، کە: (فَلَمَّا فرَغَ مِنْ غَسْلِهِ غَسَلَ رِجْلَيهِ)[2] واتە: کە لە غوسڵ کردنەکەی تەواو بو، ئەوسا پێیەکانی شوشت..

---

[1] موسلیم (٣٣٠)، ئەبوداود (٢٥١)، نەسائی (١٣١/١)، ترمزی (١٠٥)، ئیبنوماجە (٦٠٣)

[2] بوخاری (٢٦٠).

فەرمودەكەی لای عائیشەخانیش، خـوا لێـی ڕازی بێـت، هـەر ئەوەنـدە باس دەكات، كە پێش غوسڵ دەركردن دەستنوێژی دەگرت[١]..

بۆچونی شەرعناسان لـە باسـی شوشـتنی پێیەكانـدا، لـە كـاتی غوسـڵ دەركردندا بوە بە چوار پۆلەوە[٢]:

**پۆلی یەكەم:** باشتر وایە شوشتنی پێیەكان لە غوسڵدا، دوا بخرێت بـۆ ئاخر ئەندام، كە دەشۆرێت، لەبەر ئەو چۆنیەتیەی، لـە فەرمودەكـەی لای مەیمونە خاندا هاتبو..

**پۆلی دووەم:** پێش غوسڵ دەركردنەكە، دەسـتنوێژی تـەواو دەگرێـت وەكـو، كـە بـۆ نوێـژی دەگرێـت.. ئـەمیش لەبـەر ئـەو چـۆنیەتیەی، لـە فەرمودەكەی لای عائیشەخاندا هاتوە، ئەمـەش مەزهـەبی ئیمـام مالیـك و، ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەدە.

**پۆلی سێیەم:** خـۆی لـە شوشـتنی پێیەكانیـدا سەرپشكە، دەتوانێـت لەگەڵ دەستنوێژەكەیدا پێشی خات، هەر وەكو، كـە دەتوانێت دواى بخات، بۆ كۆتایی غوسڵ دەركردنەكەی.. ئەمە قەولێكی تری ئیمام ئەحمەدە..

**پۆلی چوارەم:** ئەگەر لە شوێنێكدا غوسڵی دەردەكـرد، كـە زۆر پـاك نـەبو دەتوانێـت شوشـتنی پێیـەكانی دوابخـات، ئەگـەر نـا، هـەر لەگـەڵ دەســتنوێژەكەیدا، پێشــیان دەخــات و دەیانشــوات، ئەمــەش ڕای ئیمــام مالیكە..

---

[١] لە ریوایەتی ئیمامی موسلیمدا (٣١٦) هاتوە: (ثمَّ أفَاضَ علَى سَائِرِ جَسَدِهِ، ثمَّ غَسَلَ رِجْلَيهِ). هەروەها بڕوانە الهروی: علل مسلم (٦٩) و فتح الباري (١/٢٣٤).

[٢] فتح الباري (١/٣٦٢)، المغني (١/٢٨٨)، شرح العمدة (١/٣٧١)، البيهيقي: الخلافيات (٢/٤٢٥).

وا دیارە ئەم بۆچونەی ئیمام مالیك لە هەموان پەسەندتر بێت.. واللە اعلم..

**٥ . سێ جار بە مشتێ ئاو بەسەریدا دەکات**، وا بێت ئاوەکە بگاتە بنجی موەکان و، پێستی سەری..

**٦ . لای ڕاستی سەری، یەکەمجار تەڕ دەکات**، پاشان لای چەپی..

**٧ــ دەست دەخاتە ناو موەکانی سەری و، هەڵیان دەگلۆفێت**. چونکە لە فەرمودەکەی لای عائیشەخاندا هاتبو، کە (حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ قَدْ أَرْوَى بَشَرَتَهُ أَفَاضَ) ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاثَ غُرَفٍ بِيَدَيْهِ، ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ)[1] واتە: پاشان پەنجەکانی دەکرد بە ناو ئاوەکەداو، دەیهێنان بە ناو موەکاندا کاتێك دەیزانی وا بە تەواوی، ئاو گەیشتۆتە بن موەکان، ئینجا سێ مشتی بەسەریدا دەکرد، پاشان ئاوی دەکرد بەسەر هەمو پێستیدا..

ڕیوایەتێکی تری عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ دَعَا بِشَيْءٍ نَحْوِ الْحِلابِ، فَأَخَذَ بِكَفَّيْهِ، ثُمَّ بَدَأَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الأَيْمَنِ، ثُمَّ الأَيْسَرِ، ثُمَّ أَخَذَ بِكَفَّيْهِ فَقَالَ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ)[2] واتە: کاتێك پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەیویست غوسڵی لەش گرانی خۆی دەرکات، شتێکی وەکو جامێکی قوڵی

---

[1] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

[2] بوخاری (٢٥٨)، موسلیم (٣١٨).

شیردۆشینی[١] داوا دەکرد، ئینجا لوێچێکی لێ هەڵدەهێنجاو، دەیکـرد بـە لای ڕاستی سەریدا، پاشان لای چەپی سەری، پاشان بە هەردوودەستی، دەیکرد بە سەریدا..

دیسان ڕیوایەتێکی تریش، هەر لەووەو خوا لێی ڕازی بێـت هەیـە، کـە دەیگوت: (كُنَّا إِذَا أَصَابَتْ إِحْدَانَا جَنَابَةٌ، أَخَذَتْ بِيَدَيْهَا ثَلاَثًا فَوْقَ رَأْسِهَا، ثُـمَّ تَأْخُذُ بِيَدِهَا عَلَى شِقِّهَا الأَيْمَنِ، وَبِيَدِهَا الأُخْرَى عَلَى شِقِّهَا الأَيْسَرِ)[٢] واتـە: کـە یەکێکمان (لە خێزانەکانی پێغەمبەری خـوا صلى الله علیـه وسـلم) توشـی لەشگرانی دەبوین، بە لوێچ سێ جار ئاوی دەکرد بە سەریدا، ئینجا دەستی ڕاستی دەهێنا بە لاڕاستی سـەریدا، دەسـتی چەپیشـی بـە لاچـەپی سـەریدا دەهێنا.

## ئایا هەڵگلۆفین (دەست خستنە نێوان مووەکان)ی ڕیش لە غوسلدا واجبە؟

جمهـوری شەرعناسـان، ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، مالیـك و، شـافیعی و، ئیبنو حەزم[٣] دەڵێن: هەڵگلۆفینی ڕیـش لـە غوسـڵ دەرکردنـدا واجب نیـە، بەڵام باشتر وایە بیکات.. دیـارە ئەمـە بـۆ کەسـێکە، کـە ڕیشـی تـەنك، یـان ئاساییە، بەڵام کەسێك، کە ڕیشی زۆر پڕ بێت، دیارە واجبە، چونکە تـەنها ئاو پێدا کردن بە تایبەتی، کە ئاوەکەش بـە لـوێچ بـەکار بهێنێـت، ڕەنگـە بـەس نـەبێت.. بـە تایبـەتی، کـە فەرمودەکەی لای عائیشـەخان خـوا لێـی ڕازی بێت، ڕاشکاوانە دەڵێ: (فَيُخَلِّلُ بِهَا أُصُولَ شَعَرِهِ (حَتَّـى إِذَا ظَـنَّ أَنَّـهُ قَـدْ أَرْوَى بَشَرَتَهُ أَفَاضَ) ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاَثَ غُرَفٍ بِيَدَيْهِ، ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ

---

[١] ئیمامی خەتتابی لە (معالم السنن الكبرى ٦٩/١) دا دەڵێ: حلاب جامێکی قوڵ بوە، بەقەدەر جارێك شیردۆشینی حوشتری گرتوە..

[٢] بوخاری (٢٧٧).

[٣] المحلى (٣٣/٢)، الاوسط (١٢٧/٢)، ابن عبدالبر التمهيد (٩٥/٢٢).

عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ)[١] واتە: پەنجەكانی دەكرد بە ناو ئاوەكەداو، دەیهێنان بە ناو ڕیشیدا (كاتێك دەیزانی وا بە تەواوی ئاو گەیشتۆتە بن موەكان) ئینجا سێ مشتی بەسەریدا دەكرد. واتە دڵنیا دەبو، كە ئاو گەیشتۆتە پێستی..

**٨ ـ ئاو بەسەر هەمو جەستەیدا دەڕێژێت:** ئاو ڕشتن بەسەر هەمو جەستەدا، لە هەمو فەرمودەكاندا هاتوە، كە باس لە چۆنیەتی غوسڵ دەركردنی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەكەن..

**٩ـ بەلای ڕاستی دەست پێ دەكات، پاشان لای چەپی:**

لەبەر ئەو فەرمودەیەی، كە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ فِي تَنَعُّلِهِ وَتَرَجُّلِهِ وَطُهُورِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ )[٢] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، هەمیشە دەسپێكردنی بە لایەنی ڕاستی پێخۆش بو، لە پێڵاو لە پێ كردنیدا، لە پیادەییدا، لە دەستنوێژو غوسڵیدا، لە هەمو كاروبارێكیدا..

★ ★ ★

**دوو بیرخستنەوەی تر:**

**یەكەم: ئاو بەسەر جەستەدا كردن بۆ یەك جارە:** ئەمە لە هەردوو فەرمودەكەی لای خاتو مەیمونەو، خاتو، عائیشەخاندا دەردەكەوێت، لە هەردووكیاندا سێ جاری بۆ دەست شوشتن و سەر شوشتن بو، ئەمما هەمو جەستە، ئەوە فەرمودەكەی لای عائیشەخان، باس دەكات، كە یەكجار بوە: (ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ)[٣] واتە: پاشان

---

[١] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).
[٢] بوخاری (١٦٨)، موسلیم (٢٦٨).
[٣] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

ئاوی بەسەر هەمو پێستیدا دەکرد.. خاتو مەیمونـەش دەڵێ: ( ثـمَّ صَبَّ عَلَى جَسَدِهِ قَدَمَيْهِ)[١] واتە: پاشان ئاوی بەسەر هەمو لەشیدا کرد..

ئیبنوبـەتتال (مامۆسـتای ئیمـام بوخارییـە) دەڵـێ: لەبـەر ئـەوەی ژمارەکی دیاری کراوی، دیار نەکردوە، پابەندبون بە کەمترین ژمارەیەوە دەبێت، کە یەك جارە، چونکە ئەسڵ یـەك جارییـەو، زیـاتر پێویسـتی بـە بەلگەیە[٢]..

ئەمـە بۆچـونی ئیمـام ئەحمـەدو، یـاوەرانی ئیمـام مالیکـەو، ئیبنـو تەیمییەش ئەمەی پەسەندتر کردوە[٣]..

## دووەم: حوکمی دەست لە لەش خشاندن لە کاتی غوسڵ دەرکردندا

**دەرکردندا** : شەرعناسان لە وەڵامی ئەوەدا ڕاجوێن، کە ئەگەر کەسێك بۆ غوسڵ دەرکردن ئـاوی بەسـەر جەسـتەیدا ڕشـت، بـێ ئـەوەی دەست لـە جەستەی بخشێنێت، ئایا غوسڵی دەردەچێت؟ یان حەتمەن دەبێت دەست بەجەستەیدا بهێنێت ؟[٤]

جمهـوری شەرعنـاسـان، جگـە لـە ئیمـام مالیـك و، مـوزەنی شـافیعیی دەڵێن: لە کاتی غوسڵ دەرکردندا، دوای ئاو بە جەستەدا کردن، دەست لە جەسـتە خشـاندن واجـب نییـە.. ئەگـەر کەسـێك ئـاوی بەسـەر هـەمو جەسـتەیدا ڕشـت، کـە ئـاو هـەمو جەسـتەی بگرێتـەوە، یـان بچێتە ژێـر

---

[١] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).
[٢] فتح الباري (٤٣٩/١).
[٣] صحيح فقه السنة (١٧٦/١).
[٤] المحلى (٣٠/٢)، الاستذكار (٦٣/٣)، المغني (٢٩٠/١)، بداية المجتهد (٥٥/١)، السيل الجرار (١١٣/١).

دوشێك، یان خۆی لە بانێو حەوزی ئـاو روبـاردا نقوم بکات، ئـەوە فـەرزە خواییەکەی هێناوەتە دی، ئیتر بۆچی زیاتری لەسەر فەرز بکرێت ؟!

بەڵگەی هـەردوولایان، هـەر ئـەو بەڵگانەیـە، کـە هـەردوولا، لـە ساغ کردنەوەی بۆچونی خۆیاندا، لە باسی دەستنوێژدا پشتی پێ دەبەستن..

پـێم وایـە بەڵگـەی جمهـور بـەهێزتر بێـت، بۆیـە وانـازانم دەسـت لێخشاندن لە جەستە لـە کـاتی غوسـڵ دەرکردنـدا واجب بێـت، پـێم وایـە سونتەتە.. والله اعلم.

★ ★ ★

## غوسڵی ئافرەت

چـۆنیەتی دەرکردنـی غوسـڵی ئـافرەت، لـە لەشـگرانی، هـەر وەکـو چۆنیەتی غوسڵ دەرکردنی پیاوانـە.. ئـەو ئافرەتانـەی پـرچ (کـەزی) یـان هەیە، مەرج نیە لە کاتی غوسڵ دەرکردنیاندا بیکەنەوە، مەرج ئەوەیە ئاو بگەیێنێتە بنجی مووەکانی.. چونکە:

١ ـ فەرمودەکەی لای خاتو ئوم سەلەمە، دەڵێ: (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضُفْرَ رَأْسِي فَأَنْقُضُهُ لِغَسْلِ الْجَنَابَـةِ فَقَالَ إنّمَا يَكْفِيكِ أنْ تَحثِينَ عَلَى رَأسَكِ ثَلاثَ حَثَيَاتٍ مِنْ مَاءٍ ثُمَّ تُفيضِينَ عَلَيكِ المَاءَ فَتَطْهُرِينَ)[١] واتـە: وتم: ئەی پێغەمبەری خوا، من قـژم دەکەمـە پـرچ (کـەزی)، ئایا لـە کـاتی غوسڵ دەرکردندا بیکەمـەوە ؟ فـەرموی: سـێ مشـت ئـاوت بەسـە بیکـەیت بەســەر ســەرتدا، پاشـان ئـاو بکـەیت بەسـەر هـەمو جەسـتەدا، ئـاوا پـاك دەبیتەوە..

---

[١] موسلیم (٣٣٠)، ئەبوداود (٢٥١)، نەسائی (١٣١/١)، ترمزی (١٠٥)، ئیبنوماجە (٦٠٣)

٢ـ خاتو عائیشەخانیش، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضِّمَادُ وَنَحْنُ مَعَ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ)[١] واتە: لەگەڵ پێغەمبەری خوادا بوین، صلى الله علیه وسلم، غوسڵمان دەردەکرد و، شتی لینج بەسەرمانەوە بو.. مەبەستی ئەوەیە، کە ئەو لینجیە قژیانی تۆپەڵ تۆپەڵ دەکرد، یان وەکو پرچ (کەزی) لێ دەکردو، نەیدەهێشت موەکان شی ببنەوەو، ئاسان ئاویان بچێتە نێوانەوە، نە خۆیان بە ناشیاوی شەرعییان دەزانی، نە پێغەمبەری خواش، صلى الله علیه وسلم فەرمانی پێ دەکردن، کە سوربن لەسەر ڕادانی..

٣ـ ئەو هەڵوێستەش بەناوبانگە، کە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، گوتی: دەبێت ژنان لە کاتی غوسڵ دەرکردنیاندا، پرچ (کەزی) یەکانیان بکەنەوە، تا ئاو بچێتە نێوان موەکانەوە، خاتو عائیشەخان، زۆر بە توندی ڕەددی دایەوەو، گوتی: (أفلَا أمَرَهُنَّ أنْ يَحْلِقْنَ رُؤوسَهُنَّ؟! لَقَدْ كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ مِنْ إنَاءٍ واحِدٍ، فمَا أزِيدُ عَلَى أنْ أُفْرِغَ عَلَى رَأسِي ثَلاثَ إفْرَاغَاتٍ )[٢] واتە: ئا ها، جا یەکجاری بۆچی فەرمانیان پێ ناکات، سەریان بتاشن؟! خۆ من و پێغەمبەری خوا، صلى الله علیه وسلم، غوسڵی خۆمان، لە تەشتێکدا دەردەکرد، تەنها سێ مشت ئاویشم دەکرد بەسەرمداو بەس.. لە ڕیوایاتی تریدا هاتوە، کە لە کاتی غوسڵ دەرکرنەکەیدا، پرچی نەدەکردوە..

---

[١] ئەبو داود (٢٥٤)، بەیهیقی (١٨٢/٢)
کەمال ئیبنوالسەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٧٨) دا دەفەرموێ: سەحیحە

[٢] موسلیم (٣٣١)، نەسائی (٢٠٣/١) ئیبنو ماجە ٠ ٦٠٤).
کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٧٨)دا دەفەرموێ: سەحیحە

★ ★ ★

## غوسڵی ئافرەتان لە حەیزو زەیستانی

چۆنیەتی دەرکردنی غوسڵی ئافرەت، لە حەیزو زەیستانی (نیفاس)، هەر وەکو غوسڵ دەرکردنە لە لەشگرانی، بەڵام چەند شتێکی تر هەیە، کە پێویستە لەمیاندا ڕەچاو بکرێت:

**١ـ بەکارهێنانی سابون و شامپۆو شتی وا باشترە**: چونکە خاتو عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم بە ژنانی دەفەرمو: (تَأْخُذُ إِحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَتَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ، ثُمَّ تَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُهُ دَلْكًا شَدِيدًا حَتَّى تَبْلُغَ شُؤُونَ رَأْسِهَا، ثُمَّ تَصُبَّ عَلَيْهَا الْمَاءَ، ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَةً فَتَطَهَّرُ بِهَا فَقَالَتْ أَسْمَاءُ:كَيْفَ أَتَطَهَّرُ ؟ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ تَطَهَّرِي بِهَا، قَالَتْ كَيْفَ ؟! قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ تَطَهَّرِي، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَاجْتَبَذْتُهَا إِلَيَّ فَقُلْتُ: تَتَبَّعِي بِهَا أَثَرَ الدَّمِ)[١] واتە: هەر یەکەتان ئاو سیدری خۆی (گەڵایەك بوە وەکو سابون بۆن خۆش و کەڤ کردوە) هەڵگرێت و، خۆی پێ پاك بکاتەوە، دەستنوێژێکی باش بشوات، پاشان ئاو بکات بەسەر قژیداو باش هەڵیگلۆفێت، تا ئاو بگاتە بنجی پێستی سەری و، موەکانی، پاشان ئاوی پێداکات، ئینجا بە پارچە لۆکەیەك، شوێنەکان پاك کاتەوە، ئەسماء (ئەسمائی کچی شەکەل) پرسی: چۆن پاکی بکاتەوە؟! فەرموی: سوبحانەالله خۆی پێ پاك دەکەیتەوە، دیسان پرسی: چۆن خۆی پاك دەکاتەوە، ئینجا عائیشەخان ـ وەکو بیەوێت باسەکە بە خێرایی لادات ـ فەرموی: ڕامکێشایە ئەملاوەو پێم وت: بیبە بە شوێن دلۆپە خوێنەکاندا..

---

[١] بوخاری (٣١٤)، موسلیم (٣٣٢). ئەمەش لەفزی موسلیمە.

## ٢ . پێویستە پرچەكانی لە كاتی دەركردنی غوسڵی حەیزو زەیستانیدا بكاتەوە:

شەرعناسان لەم مەسەلەیەدا بون بە دوو پۆلەوە:

**پـۆلی یەكـەم:** ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، مالیـك و، شـافیعی دەڵـێن: سـوننەتە نـەك واجـب[١] ئـافرەت لـە كـاتی دەركردنـی غوسـڵی حـەیزو زەیستانیدا، پرچ (كەزی)یەكانی بكاتەوە،، بەڵگەشیان:

١ ـ فەرمودەكەی لای خاتو عائیشەخان.

٢ ـ فەرمودەیەكی تری لای عائیشەخان هەیـە، كـە باسـی حـەجی خـۆی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم دەگێڕێتـەوەو، دەڵـێ: (فَأَدْرَكَنِي يَوْمُ عَرَفَةَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَشَكَوْتُ إِلَـى النَّبِـيِّ صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ فَقَالَ: دَعِي عُمْرَتَكِ وَانْقُضِـي رَأْسَـكِ وَامْتَشِـطِي وَأَهِلِّـي بِـالْحَجِّ )[٢]واتـە: ڕۆژی عارفەمان بەسەردا هات و، منیش لـە حـەیزدا بـوم، بـۆ پێغەمبـەری خـوام صلى الله عليه وسلم بـاس كـرد، فـەرموی: لـە عەمرەكـەت گـەڕێ و، قـژت بكەرەوەو شانەی كەو، نیەتی حەج بهێنە..

٣ـ ئەو ئینكار كردنەی عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، لە بۆچونەكەی ئیبنـو عومـەر، كـە گـوتی: (أفلَا أَمَـرَهُنَّ أنْ يَحْلِقْـنَ رُؤوسَـهُنَّ؟!)[٣] واتـە: جـا یەكجاری، بۆچی فەرمانیان پێ ناكات سەریان بتاشن ؟!

---

[١] المغني (١/٢٢٧)، المحلى (٢/٣٨)، نيل الاوطار (١/٣١١)، تهذيب السنن مع العون المعبود (١/٢٩٣).

[٢] بوخاری (٣١٧)، موسلیم (١٢١١).

[٣] موسلیم (٣٣١)، نەسائی (١/٢٠٣) ئیبنو ماجە ٦٠٤٠).
كەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٧٨)دا دەڵێ: سەحیحە

**پۆلی دووەم:** ئیمام ئەحمەدو، حەسەنی بەسری و، تاوس ڕایان وایە، کە ئافرەت لە کاتی دەرکردنی غوسڵی حەیزو زەیستانیدا، واجبە پرچی بکاتــەوە ئیمــام ئیبنــول قــەییم بەدواداچــونێکی وردی کــردووە، لــەم مەســەلەیەدا چــۆتە ڕیــزی شەرعناســانی پــۆلی دووەم و، بەرپەرچــی بەڵگەکانی جمهوری داوەتەوەو، دەڵێ[١]:

١ـ هەر ئەم فەرمودەیـەی لای عائیشـەخان، کـە گـوتی: (ثـمَّ تصُبُّ علَى رَأسِهَا فتدْلُكهُ دَلْكًا شَدِيدًا حَتّى تبْلُغَ شُؤونَ رَأسِهَا) واتـە: پاشـان ئـاو بکـات بەسەر قژیـداو، بـاش هـەڵیگلۆفێت، تـا ئـاو بگاتـە بنجی پێستی سـەری و، موەکانی. دیارە، کە هەر ئەوەندەی داوا نەکردوە، کە ئـاو بـڕژێنن بەسـەر قژیاندا، وەکو، کە لە غوسڵی لەشگرانیدا دەیفەرمو، بەڵکو جەخت لەوەش دەکاتەوە کە قژیان هەڵگلۆفن و دڵنیابن، کە ئاو گەیشتۆتە پێستیان. ئەمە یەکێکە لەو جیاوازیە وردانەی، وا لە نێوان غوسڵی لەشـگرانی و، غوسـڵی حەیزو زەیستانیدا..

٢ـ فەرمودەکـەی لای عائیشـەخان و، باسـی حەجەکـە (پـەراوێزی ٥٨٧): لەوێدا جەخت لە دەرکردنی غوسـڵی حـەیز، زیـاتر لـە غوسڵی تـر کـراوە، پێغەمبــەری خــوا، صــلى الله عليــه وســلم، زیــاتر فــەرمانی بــەخێرایی و باشــترێتی غوســڵ دەرکــردن، لــە حــەیز دەکــرد، لێــرەش لەبــەر غوســڵی حەیزەکەیە، کە فەرمانی بە عائیشەخان کردوە، پرچەکانی بکاتەوە.

٣ـ هەڵوێستی تورە بونەکەی خاتو عائیشـەخان، لـە ئیبنـو عومـەر خـوا لێیـان ڕازی بێـت، کـە گـوتی: جا بۆچـی یـەکجاری فـەرمانیان پـێ ناکـات

---

[١] ابن القيم: تهذيب السنن (١٦٥/١). مەبەست سونەنی ئەبو داودە رحمه الله.

سەریان بتاشن؟! لەبەر ئەوەیە، کە باسەکە: کردنـەوەی پرچـی ژنـان بـوە، لە غوسڵی لەشگرانیدا، نەك لە غوسڵی حەیزدا..

شەرعناسی تر هەن گوتویانە: لەوانەیە لەبەر ئـەوەی قـژی خـاتو ئـوم سەلەمە، تەنك بو بێت و، قژی خاتو عائیشەخان پڕتـر، بۆیـە فـەرمانی کردنەوەی پرچی، بە خاتو ئوم سەلەمە نەکردبێت...

هەنـدێکی تـر دەڵێن: لەوانەیـە حسـابی ئـەوەی بـۆ ئافرەتـانی تـر کردبێت، کە ئافرەتێـك شـەش حـەوت رۆژ قـژی بـژو تێکـەڵ بمێنێتـەوەو، خۆی نەشوات، پاشان هەر بەوەنـدەی ئـاو بەسـەر جەسـتەیدا بڕێـژێت و، غوسڵەکەی دەرکات، بەس بێت، پێدەچێت کەمێك بـۆ ئافرەتـان خۆیـان و، پیاوەکانیـان زەحمـەت بێـت.. چونکە دەبێتـە مایـەی بایـەخ پـێ نـەدان و، دورەپەرێزکردنیان، ئەمەش لەگەڵ دادو ماف و جوانکاریی ئیسلامدا، زۆر یەك ناگرێتەوە.. بۆیە من پێم وایە:

ئافرەتـان پێویسـتە، لـە کـاتی دەرکردنـی غوسـڵی حـەیزو زەیسـتانیدا، پرچیان بکەنەوەو بیشۆن.. والله اعلم..

## ٣ . پاککردنـەوەی پەڵـە خـوێن و سـڕینەوەی ئاسـەواری:

هەرچەندە لەم سەردەمەدا، جۆرەها سـانتی تایبـەت بـە ئافرەتـان دروسـت دەکرێت، بەڵام بۆ ئافرەت باشتر وایە، کە غوسڵی حـەیزو زەیسـتانی خـۆی دەرکرد، پارچە لۆکەیەك، یان دەسرێکی کاغەز، یـان قوماشـێکی نـەرم، بـە کەرەستەیەکی پاکژیی (تەعقیم) تەڕ کات و، بە عەورەتـی خۆیدا بهێنێـت، هەروەها بەو شوێنانەدا، کە گومان دەکات خـوێنی بەرکـەوتبێت.. چـونکە ئەمە هەم واجبە وەکو، کە لە فەرمودەکەی لای عائیشەخانـدا هـاتوە، هـەم لە ڕوی تەندروستی و، دەرونیشەوە پێویستە..

★ ★ ★

# خۆ وشك كردنەوەی دوای غوسڵ

فەرمودەكـەی لای خـاتو مەیمونـە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە گـوتی: (وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاءً لِلْغُسْلِ (وَسَتَرْتُهُ) فَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ أَفْرَغَ (بِيَمِينِهِ) عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ مَذَاكِيرَهُ (فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ مِنْ الأَذَى) ثُمَّ دَلَكَ يَدَهُ بِالْأَرْضِ (أَو بِالحَائِطِ، ثُمَّ غَسَلَهَا) ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ صَبَّ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ ، فَنَاوَلْتُهُ خِرْقَةً فَقَالَ بِيَدِهِ هَكَذا وَلَمْ يُرِدْهَا)[١] واتـە: ئـاوم بـۆ غوسـڵ دەركردنـی پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم دانـاو، پەردەیـەكم بـۆ ڕایەڵ كرد، دەسـتەكانی دووجار یـان سـێ جار شوشـت، پاشـان بـە دەسـتی ڕاسـتی، كـردی بەسـەر دەسـتی چـەپیدا، ئینجـا زەكـەری شوشـت و ئـەوی، پێوەی بو لێـی كـردەوە، پاشـان دەسـتی بـە زەوی، یـان بـە دیوارەكـە سـڕی، پاشـان شوشـتیەوە، ئینجـا ئـاوی لـە دەمـو لـوتی وەرداو، فمـی كـرد، ئینجـا دەموچاوی شوشت، پاشان دەستی، ئینجا سەری شوشت، پاشان ئاوی بەسەر هەمو لەشیدا كرد، پاشان كەمێك كەنار كەوت و، پێیەكانی شوشت، پارچە پەڕۆیەكم دایێ خۆی پێ وشك بكاتەوە، ئاماژەی كردو نەیویست..

ئیبنو قودامەی مەقدیسی، لە (المغنی)دا بابێكی هەیە، بە ناوی (فصل: تنشيف الأعضاء بعد الوضوء ) تێیدا هاتوە: هەنـدێك لـە شەرعناسـان وەك عبدالرحمانی كوڕی مەهدی، كە سەرچاوەی بۆچونەكەی دەباتـەوە سـەر، سەیدنا جابری كوڕی عبدالله، خوا لێی ڕازی بێت، ئەم فەرمودەیان كردوە بە بەڵگەی ئەوە، كە خۆ وشك كردنەوە، لە دوای غوسڵ بـاش نیـە.. بـەڵام

---

[١] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).

زۆرینەی زۆری شەرعناسان، ئەمـەیان ڕەت کردۆتـەوە، چـونکە فـەرمودەی زۆر هەیە، دەیسەلمێنێت، کە سەیدنا عوسمان و، ئەنەس و، حەسەنی کوڕی عەلی، خوا لێیان ڕازی بێت، هەمو خۆیان وشك کردۆتەوە..

هەردووتوێــژەرەوەی ئوممــەتیش: ئیمــام ئیبنــو حەجــەرو، ئیمــام نەوەوی، ئەو بۆچونەیان پێ پەسەندتر بوە[1] بۆیە گوتویانە:

١ـ پێغەمبەری خوا، کە ئەو پارچە پەڕۆیەی وەرنەگرتوە، تـا خـۆی پـێ وشك بکاتەوە، لەوانەیە پەیوەندی بـە پەڕۆکـەوە هـەبوبێت، وەکو ئـەوەی بە پاکی نەزانیبێت، یان خۆی پەلەی بوبێت.

٢ـ فەرمودەکە خـۆی بەڵگەی ئەوەیـە، کـە پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیه وسلم عـادەتی وا بـوە، کـە دوای دەسـتنوێژو غوسـڵ دەرکـردن، خـۆی وشك بکاتەوە، بۆیە خاتو مەیمونەش ئەو پەڕۆیەی بۆ گرتوە.

٣ـ تەکانـدنی تـەڕێتی دەسـتەکانی، بەڵگەن لەسـەر جائیز بـونی وشـك کردنەوەیان، چونکە مەبەستەکە لە ڕاتەکانـدن و وشـك کردنەوەکـە، هـەر یەکە، مەبەست لە هەردووکیان، هەر لابردنی تەڕێتیەکەیانە..

دەبـێ ئـەوەش ڕەچـاو بکرێـت، کـە غوسـڵ دەرکردنێـك، لـە هـاوینی ناوچـەی گەرمەسـێردا، زۆر جـار هـەر بـۆ خـۆ فێنـك کردنـەوە ئـەنجام دەدرێـت و، کـەس خـۆی لـێ وشـك ناکاتـەوە، ئەمـە لـە کـوێ و غوسـڵ دەرکرنێك لە ناوچەی کوێستان لە کوێ ؟! کەوابو:

وشك کردنەوەی ئەندامانی لەش، دوای غوسڵ جائیزە.. والله اعلم..

★ ★ ★

[1] الفتح: (٤٣٢/١)، المجموع (٤٥٩/١).

## هەندێك مەسەلەی تری غوسڵ

**. دەستنوێژ گرتن دوای غوسڵ پێویست نیە:** هەر كەسێكی بە شێوەیەكی ڕاست و دروستی شەرعیانە، غوسڵەكەی دەركرد، ئەگەر پێش غوسڵەكەش دەستنوێژی نەگرتبێت، پێویستی بە گرتنی دەستنوێژ نابێت، چونكە پاكژیی غوسڵ دەركردنەكە، بۆی دەبێتە دەستنوێژ..

. عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لاَ يَتَوَضَّأُ بَعْدَ الْغُسْلِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، دوای غوسڵ دەركردنی، لە لەشگرانی دەستنوێژی نەدەگرت..

ـ لە ڕیوایەتێكی تردا دەفەرموێ: (يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّي رَكْعَتينِ، وَلا أَرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءاً بَعْدَ الغُسْلِ)[2] واتە: غوسڵەكە دەردەكات و دوو ركات نوێژ دەكات، واناازنم دوای غوسڵەكە پێویستی بە دەستنوێژ بێت..

ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: ئەگەر دوای غوسڵ دەركردن، دەستت لە عەورەتت نەدابێت، ئیتر چ دەستنوێژێك لە غوسڵ دەركردن ڕێكوپێكترە[3] ؟!

ئەمە ئەوەش دەگەیێنێت، كە ئەو كەسەی غوسڵ دەردەكات، مەرج نیە نییەتی دەستنوێژ گرتنیشی بهێنێت.. ئەمەش ڕای جمهوری شەرعناسانە.

---

[1] ترمزی (١٠٧)، نەسائی (١/١٣٧) ئیبنوماجە (٥٧٩) كەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٨١)دا دەڵێ: صحيح لغيره.

[2] ئەبو داود (٣٥٠)، ئەحمەد (٦/١١٩)، الحاكم: المستدرك على الصحيحين / كتاب الطهارة (٥٦٢) دەربارەی دەڵێ: صحيح على شرط الشيخين و لم يخرجاه.

[3] هەمان سەرچاوەو ژمارە

ئیمام ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندتری داناوە[1]، بەڵام حەنبەلیەکان دەڵێن: نەخێر، ئەگەر نیەتی هەردووکیانی نەهێنابێت، هەر نیەتی غوسڵەکەی بۆ حسێب دەبێت و، دەستنوێژەکەی جائیز نابێت. بەڵام دیارە، کە بۆچونی جمهوری شسەرعناسان بەهێزترە.. فەتواش لەسەر ئەوەیە.. والله اعلم..

- **ئەگەر دوو هۆی غوسڵ کۆبونەوە:** هەر کەسێك دوو هۆی لەشگرانی لەسەر کۆبۆوە، وەکو ئەو پیاوەی غوسڵی لەشگرانی و، غوسڵی نوێژی هەینی کەوتۆتە سەر، یان ئەو ئافرەتەی لە حەیزدایەو، غوسڵی لەشگرانی کەوتۆتە سەر، ئیمام نەوەوی و، ئیبنو قودامەی مەقدیسی دەڵێن[2]: زۆرینەی شەرعناسان دەڵێن: ئەگەر نیەتی هەردووکیانی پێکەوە هێناو غوسڵی دەرکرد، ئەوە لە هەردووکیان پاك بۆتەوە.. ئیبنو قودامە دەڵێ: پێچەوانەی ئەمەم نەدیوە، ئەمەشە، کە لە ئیبنو عومەرو، موجاهیدو، مەکحول و، مالیك و، سەوری و، ئەوزاعی و، شافیعی و، ئەبو سەورەوە ڕیوایەت کراوە.

بەڵام ئیبنو حەزم و، هەندێك لە شەرعناسان پێچەوانەی ئەم بۆچونەن و، دەڵێن: دەبێت هەر یەکەیان بە جیا غوسڵی بۆ دەرکرێت.. ئەوە ڕای شێخی ئەلبانیشە، کە زۆری بەرگری لێ کردوە، گوتوشیەتی، کە ئەوە بۆچونی جابری کوڕی زەیدو، قەتادەو، ئیبراهیمی نەخەعی و، تاوس

---

[1] مجموع الفتاوى (٣٩٧/٢١)، المبسوط (٤٤/١)، ابن احمد الدردير: الشرح الصغير (٦٥/١) الام (٣٦/١)، المحلى (٤٤/٢).

[2] المجموع (٤٨٧/١)، المغني (٢٩٢/١)..

و، عەتاء و، زوهری و، عەمری کوڕی شوعەیب و، مەیمونی کوڕی مەهرانە.[١]..

پێم وایە، کە مادام نیەتی غوسڵی هەردووکیانی هێنابێت، غوسڵی هەردووکیانی دەردەچێت.. والله اعلم.

**. ئەگەر ئافرەت پێش دەرکردنی غوسڵی لەشگرانی، کەوتە حەیزەوە :** لە ڕاسترین قەولی شەرعناسان ئەوەیە، کە پێویست ناکات غوسڵی لەشگرانی دەرکات، دەشێت چاوەڕوان بێت، تا ماوەی حەیزەکەی تەواو دەبێت و، هەردوو غوسڵەکە دەکات بە یەك، مەرجە نیەتی هەردووکیان بهێنێت. ئەمەش ڕاوبۆچونی ئیمام ئەحمەدە[٢]، بەڵام هەندێك لە شەرعناسانی تری وەکو حەسەنی بەسری و، عەتاء و نەخەعی، دەڵێن: نا، دەبێت غوسڵی لەشگرانیەکەی دەرکات و، کە لە حەیزیش پاك بۆوە، غوسڵی حەیزەکەشی دەردەکات..

**. غوسڵی ژن و مێرد پێکەوە:** دەشێت ژن و مێرد لە یەك کاتدا، لە شوێنێکدا غوسڵ دەرکەن، بۆ نمونە پێکەوە دەچنە حەوزێکەوە، یان بانیۆیەکەوە، یان ژێر دوشێکەوەو، غوسڵیان دەردەکەن، هەر وەکو، کە دەشێت یەکێکیان پێش ئەوی تریان بکەوێت و، ئەوی تریان دواتر بچێتە ناوی، ئەمە حوکمی بەکارهێنانی ئاوەکەش دەسەلمێنێت، کە بەکارهێنانی ئاوی غوسڵی یەکێکیان، بۆغوسڵ دەرکردنی ئەوی تریان جائیزە.. بەڵگەی ئەمەشمان پێشتر لە باسی ئەحکامی ئاودا هێنایەوە، کە:

---

[١] تمام المنة (ل ١٣٦ ـ ١٣٠).

[٢] ابن رجب: القواعد (٢٦/١).

ـ فەرمودەكەی لای عائیشەخانە، خوا لێی ڕازی بێت، كە گوتی: (لَقَدْ كُنْتُ أغْتَسِلُ أنا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ مِنْ إناءٍ واحِدٍ، فَمَا أزِيدُ عَلَى أنْ أُفْرِغَ عَلَى رَأسِي ثَلاثَ إفْرَاغَاتٍ )[1] واتە: من و پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، غوسڵی خۆمان لە تەشتێكدا دەردەكرد، تەنها سێ مشت ئاویشم دەكرد بەسەرمداو بەس..

ـ یان ئەو فەرمودەیەی، كە ئوم هانی دەیگێڕێتەوە: (أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اغْتَسَلَ، هُوَ وميمونَةُ، مِن إناءٍ واحدٍ. قَصْعَةٌ فِيها أثَرُ الْعَجِينِ)[2] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم و، مەیمونەی خێزانی، لە تەشتێكدا پێكەوە خۆیان شوشت، كە هەویری كۆنی پێوە بو.

ـ **غوسڵ دەركردن بە ڕوتی لەبەر چاوان حەرامە:** دەشێت بە ڕوتی غوسڵ دەركات، بەو مەرجەی كەس نەیبینێت، وەكو ئەوەی پەردەیەك بە دەوری خۆیدا ڕاهێڵ كات، چونكە:

ـ فەرمودەی لای خاتو مەیمونەیە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: (وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاءً لِلْغُسْلِ وَسَتَرْتُهُ)[3] واتە: ئاوم بۆ غوسڵ دەركردنی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم داناو، پەردەیەكم بۆ ڕایەڵ كرد

---

[1] موسلیم (٣٢١)، نەسائی (١/٢٠٣) ئیبنو ماجە • ٦٠٤).
كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ١٧٨)دا دەڵێ: سەحیحە

[2] رواه احمد والنسائي وابن خزيمة نەسائی ١/٢٠٢ ئیبنوماجە ١٣٤/١ ژمارە ٣٧٨ ئەحمەد ٣٤٢/٦ شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە، بڕوانە: صحيح النسائي (١ / ٥١) وصحيح ابن ماجه (٣٧٨) ومشكاة المصابيح/٤٨٥ وإرواء الغليل (١ / ٦٤).

[3] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).

ـ ئەوەش لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم سەلمێنراوە، کە سەیدنا موسا[١]و، سەیدنا ئەیوب[٢] سەلامی خوایان لێ بێت، بە ڕوتی خۆیان دەشوشت..

## ـ کەسێك لە کاتی غوسڵ دەرکردندا دەستنوێژی بشکێت:

ئەو کاتەی لەشگرانێك خۆی دەشوات، ئەگەر پێش تەواوبونی غوسڵەکەی دەستنوێژی شکا، با گوێ نەداتێ و، لە غوسڵ دەرکردنی خۆی بەردەوام بێت، چونکە ئەوە ڕێ لە غوسڵەکەی ناگرێت، بەڵام لەسەر قەولی زۆرینەی شەرعناسانی وەکو عەتاء و، سوفیانی سەوری و، ئیمام شافیعی، دەبێت دەستنوێژ بگرێت.. ئیبنو قودامەو، ئیبنول مونزیریش ئەوەیان بە پەسەندتر زانیوە[٣] ..

★ ★ ★

# هەندێك بابەتی پەیوەندیدار بە لەشگرانی

**ـ لەشگران بۆی هەیە غوسڵ دەرکردنی دواخات:** مەرج نیە هەر ئەو کاتەی لەشگران دەبێت، غوسڵ دەرکات، چونکە ئەبو هوەرەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم لَقِيَهُ في بَعْضِ طُرُقِ المدينةِ وهُو جنبٌ، فانْخَنَسَ مِنهُ، فذَهبَ، فاغْتَسَلَ، ثمَّ جَاءَ، فقالَ: أينَ كُنتَ يا أبا هُريرَةَ؟ فقالَ: كُنتَ جُنُباً فكَرِهتُ أنْ أُجَالِسَكَ وأنا عَلَى

---

١ بوخاری (٢٧٨)، موسلیم (٣٣٩).
٢ بوخاری (٢٧٩).
٣ المغني (١/٢٩٠)، الاوسط (٢/١١٢).

غـيرِ طَهَـارةٍ. فقـالَ: سُـبْحَانَ اللهِ، إنَّ المـؤمِنَ لا يَـتجُسُ)[١] واتـه: جارێـك لـه كۆلانێكی مەدینەدا، پێغەمبەری بینی صلی الله علیـه وسلم، بـەلاّم لەبـەر ئەوەی لەشی گران بو (لە جەنابەتدا بو) نەهاتە خزمەت پێغەمبەر، صلی الله علیـه وسـلم، پاشـان - دوای غوسـڵ دەركـردن - هاتـەوە خزمـەتی، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، لێی پرسی: ئـەرێ ئـەبو هورەیرە لـە كـوێ بویت؟ ئەویش گـوتی: لـە جەنابـەتـدا بـوم، بۆیـە حـەزم نـەكرد بـە لەشی پیسەوە، لە خزمەتتدا بم. ئەویش فەرموی: پـاك و بـێ خەوشـی بـۆ خـوا، موسوڵمان پیس نابێت.

هەروەها ئەو فەرمودەیەی لای ئەنەسـی كـوڕی مالیـك، خـوا لێـی ڕازی بێت، كە گوتی: (أنَّ نَبيَّ اللَّهِ صلَى اللَّهُ عليْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ علَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعُ نِسْوَةٍ )[٢] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە شەوێكدا، بەسەر هەمو خێزانەكانیدا دەگەڕا، كە نۆ ژنیشی هەبو..

كەوابو مانەوەی موسـوڵمان، بـە لەشـگرانی، هـیچ كاریگەرییـەكی نیـە، مەگەر ببێتە هۆی دواخستنی نوێژەكانی.. ئەوەش حوكمێكی تری هەیە.

ئەو قسەیەی ناو كوردەواریش، ڕاست نیـە، كـە دەڵـێ: زەوی هـاوارێتی لـەوەی، لەشـگرانێك بەسـەریدا دەڕوات و، خۆزگـە دەخوازێـت زو غوسـڵی دەركات..

---

[١] بوخاری (١/٧٩ و ٨٠)، موسلیم (١/٢٨٢ ژمارە ١١٥)، ئەبوداود (١/٥٢)، نەسائی (١/١٤٥)، ترمزی (١/٢٠٧ و ٢٠٨ ژمارە ١٢١) دەربارەشی دەڵێ: (حديث حسن صحيح)، ئیبنو ماجە (١ / ٧٨ ژمارە ٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

[٢] بوخاری (٢٨٤)، موسلیم (٣٠٩).

## ـ لەشگران بۆی هەیە پێش غوسڵ دەرکردن بخەوێتەوە:

لەبەر ئەوەی عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ، غَسَلَ فَرْجَهُ، وَتَوَضَّأَ لِلصَّلاَةِ)[١] واتە: ئەو کاتەی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لەشگران بوایەو، بیویستایە بخەوێتەوە، دەچو عەورەتی دەشوشت و، دەستنوێژی دەگرت وەکو، کە بۆ نوێژی دەگرت.. ئینجا دەخەوت..

عبداللەی کوڕی قەیس، خوا لێی ڕازی بێت، لە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت پرسی: (كَيْفَ كَانَ نَوْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجَنَابَةِ أَيَغْتَسِلُ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ أَوْ يَنَامُ قَبْلَ أَنْ يَغْتَسِلَ قَالَتْ كُلُّ ذَلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ رُبَّمَا اغْتَسَلَ فَنَامَ وَرُبَّمَا تَوَضَّأَ فَنَامَ) فقَالَ: الحَمْدُ للهِ الذي جَعَلَ في الأَمْرِ سَعَةً) [٢] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە کاتی لەشگرانیدا چۆن بو؟! ئایا غوسڵی دەردەکرد، پێش ئەوەی بخەوێتەوە، یان دەخەوتەوەو، پێش ئەوەی غوسڵ دەربکات؟! فەرموی: هەردووکیانی دەکرد.. جاری وا هەبو غوسڵی دەردەکردو دەخەوت، جاری واش هەبو، دەستنوێژێکی دەگرت و دەخەوت.. عبداللە گوتی: سوپاس بۆ ئەو خوایەی، کە ئاسانکاری لەمەدا کردوە..

## ـ لەشگران بۆی هەیە قورئان بخوێنێت:

پێشتر لە باسی دەستنوێژدا، ئەمە ڕون کرایەوەو، لە پوختەکەیدا وتم: لەش پاکی مەرجە بۆ دەستدان لە قورئان و هەڵگرتنی، بەڵام دەستنوێژ بۆ دەست لێدان و، هەڵگرتن و، خوێندنی، مەرج نیە.. ئافرەتیش کە لە حەیزدا

---

[١] بوخاری (٢٨٨)، موسلیم (٣٠٥).
[٢] موسلیم (٣٠٧).

بێت یان زەیستان بێت دەتوانێت قورئان بخوێنێت، بێ ئەوەی دەستی لێ بدات.. والله اعلم..

## . لەشگران و حەیزدار بۆیان هەیە لە مزگەوتدا بمێننەوە:

ئەمە یەكێكە لەو باسانەی، كە راجوێییەكی زۆری لەسەرەو، هەر لایەنەش بەرگریی بەردەوام، لە بۆچونی خۆی دەكات.. لە كاتێكدا، كە هەر چوار ئیمامە بەڕێزەكە و، جمهوری شەرعناسان رایان وایە، كە لەشگران و ئافرەتی حەیزدارو زەیستان، بۆیان نیە لە مزگەوتدا بمێننەوە، ئەم بەڕێزانە ناو دەنێم (بەرهەڵستكاران)، ئەوانەش، كە دەڵێن: ڕێ بە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان بدرێت بێنە مزگەوت، ناو دەنێم (ڕێدەران).. با بەلگەی هەردوولایان بخەینە بەردەست:

## بەرهەڵستكاران گوتویانە: نابێت لەشگران وحەیزدارو زەیستان لە مزگەوتدا بمێننەوە:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَـٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا۟ ﴾ النساء/٤٣ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە، لەو كاتانەدا، كە سەرخۆشن، توخنی نوێژ نەكەونەوە، تا بزانن چی دەڵێن، لەو كاتانەش، كە لەشگرانن (لە جەنابەتدان)، تا خۆتان دەشۆن، مەگەر ڕێبوار بن و، پێیدا تێپەڕن، یان، تا ئەو ساتەی تەیەمموم دەكەن..

ئەم شەرعناسە بەرهەڵستكارانە دەڵێن: لێرەدا مەبەست لە نوێژ شوێنی نوێژ كردنەكەیە، كە مزگەوتە، ئایەتەكەش ڕێ لە مانەوەی لەشگرانان دەگرێت، لە مزگەوت دا بن، مەگەر ڕێبوار بن..

ئینجا ئەم بەڕێزانە، حوکمی حەیزدارو زەیستانیشیان، وەکو حوکمی لەشگران لێکردوە..

شەرعناسە ڕێدەرەکانیش دەڵێن: ئەمەی ئێوە، یەکێکە لە لێکدانەوەکانی سەلەف بۆ ئایەتەکە، لێکدانەوەکەی تریان، دەڵێ: مەبەست خودی نوێژەکەیە، نەك جێگای نوێژەکە، کەوابو حوکمەکە ئەوەیە، کە لەشگران توخنی خودی نوێژ نەکەوێت، نەك شوێنی نوێژ..

بۆ قیاس کردنی حەیزدارو، زەیستانیش بە لەشگران، دەڵێن: لێك ناچن، چونکە لەشگران، کاتی غوسڵ دەرکردنی لەدەست خۆیدایە، بەڵام ئافرەتەکان خاوەن عوزرن، چونکە پابەندن بە ماوەی، حەیزو زەیستانیەکەوە، تا لە خوێن پاك نەبنەوە، ناتوانن غوسڵ دەرکەن.. خۆ کە غوسڵیان دەرنەکردوە، بە دەست خۆیان نیە..

٢ ـ فەرمودەکەی جسرەی کچی دەجاجە، خوا لێی ڕازی بێت، کە لە عائیشەخانەوە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: (إِنّي لَا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ )[١]

واتە: من مزگەوت بۆ حەیزدارو لەشگرانان، حەڵاڵ ناکەم..

ڕێدەران گوتویانە: فەرمودەکە زەعیفەو، نابێتە بەڵگە، قسە لەسەر سەنەدی هەیەو، تەنها لە ڕێی جسرەوە هاتوە، لە کەسی ترەوە نەگێڕراوەتەوە..

٣ ـ فەرمودەکەی لای ئوم عەتییە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەربارەی ئامادەبونی ئافرەتان بۆ نوێژی جەژن و، ئاهەنگەکەی، لە پێغەمبەری

---

[١] ئەبوداود (٢٣٢)، بەیهیقی (٢/٤٤٢)، ئیبنو خوزەیمە (٢/٢٨٤)، شێخی ئەلبانی لە ارواء (١٩٣) دا دەڵێ: زەعیفە..

پێشـەواوە، صـلی اللە علیـه وسـلم دەگێڕێتـەوە کـە فەرمویـەتی: (لِتَخْـرُجِ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُـيَّضُ فَيَشْهَدْنَ الْخَيْـرَ وَدَعْـوَةَ الْمُسْلِمِينَ وَتَعْتَـزِلِ الْحُـيَّضُ الْمُصَـلَّى)[1] واتــە: بــا کچـانی پێگەیشــتو و، ژنــی بــە مێـرد و، حەیزدارانیش ئامادە بن، با بەشداری خێرات ودوعـای موسـوڵمانان بـبن، بـەڵام، بـا حـەیزدارەکان لـە نوێژگاکـە کـەنارگیر بـن.. ئـەم شەرعناسـە بەڕێزانە دەڵێن جا، کە حـەیزدار لـە ساحەی نوێـژ خوێنـدن دورەپـەرێز بێت، حەتمەن مزگەوت لە پێشترە، کە نابێت بچێتە ناویەوە.

ڕێدەران دەڵێن: مەبەست لە (مُصَلَّى) خـودی نوێژەکـەیـە، نـەك شـوێن نوێژەکە، خۆ هەمویان هەر لە شوێنی نوێژەکە بون، هەمو شوێنێکی سـەر زەمینـیش، بـۆ موسـوڵمان شـوێن نوێـژە، کـەوابو ناشـێت مزگـەوت، لـە موسوڵمان بگیرێت، بە تایبەتی، کە لەشگران پیس نیە.. ئەمە جگە لەوەی هـەر ئـەو فەرمودەیـە، لـە ڕیوایـەتی تـری لای موسـلیمدا هـاتوە، کـە دەفەرموێ: (فَأَمَّا الْحُيَّضُ فَيَعْتَزِلْنَ الصَّلَاةَ) واتە: ئەوانەی لـە حـەیزدان، بـا توخنی نوێژەکە نەکەونەوە..

٤ ـ ئەو فەرمودەیەش، کە لای عائیشەخانە، خوا لێـی ڕازی بێـت ، بـاس لە قژ داهێنانی پێغەمبەری خوا، صلی اللە علیه وسلم و، شت دانـە دەسـتی دەکات، کە دەڵێ: (كَانَ النَّبِيُّ صلی اللە علیـه وسـلم يُصْغِي إِلَـيَّ رَأْسَـهُ وَهُوَ مُجَاوِرٌ فِي الْمَسْجِدِ فَأُرَجِّلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ)[2] واتـە: لـەو دیـوی مزگەوتـەوە، سەری لار دەکردەوە بە لامدا و، منیش هەرچەندە لە حەیزدابوم، قژم بـۆ شـانە دەکـرد.. بەرهەلسـتکاران دەڵـێن: ئەگـەر جـائیز بوایـە، ئـافرەتی حەیزدار بچێتە مزگەوتـەوە، دەبـو عائیشـەخان لـەو دیـوی مزگەوتەکـەوە

---

[1] بوخاری (٣٢٤)، موسلیم (٨٩٠).
[2] بوخاری (٢٠٢٩).

بوایەو، سەری بۆ شانە بکردایە..

بەڵام بەرامبەرە ڕێدەرەکانیان دەڵێن: لەوانەیە لەبەر هۆیەکی تر بێت، کە عایشەخان نەچۆتە ئەو دیوی مزگەوتەکە، وەك ئەوەی مزگەوتەکە پیاوی لێ بوبێت..

**شەرعناسە ڕێدەرەکان دەڵێن:** قسەمان لەسەر هەمو ئەو بەڵگانە هەیە، کە بەرهەڵستکاران هێناویانەتەوە، ئێمە پێمان وایە، کە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان بۆیان هەیە بچنە مزگەوتەوەو، تێشیدا بمێننەوە، بە بەڵگەی:

١ ـ ئەسڵ پاکێتیە: مادام بە ڕاشکاوی، ڕێگرتنێکی شەرعی لەبەر دەستدا نیە، کەوابو دەگەڕێینەوە سەر ئەسڵەکە، کە موسوڵمان ڕێدراوە لە هەر شوێنێکدا بێت ببێت، لە کوێ دەیەوێت نوێژ بکات، بۆی هەیە بیکات..

٢ـ سەلمێنراوە، کە موشریك چونەتە مزگەوتەوەو، پێغەمبەری خواش لە مزگەوتدا هێشتونیەوە، لە کاتێکدا خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَـٰذَا﴾ التوبە/٢٨ واتە: موشریکەکان پیسن، با لە دوای ئەمساڵیانەوە، نزیك کەعبە نەکەونەوە. خۆ ئەوەش سەلمێنراوە، کە موسوڵمان پیس نابێت، چونکە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إنَّ المؤمِنَ لا يَنجُسُ)[1]واتە: موسوڵمان پیس نابێت. چۆن دەگونجێت ڕێ بە موشریکی پیس درابێت، بچێتە مزگەوتەوەو، ئێوە ڕێی لە موسوڵمانی پاك دەگرن؟!

---

[1] بوخاری (١/٧٩ و ٨٠)، موسلیم (١/٢٨٢ ژمارە ١١٥)، ئەبوداود (١/٥٢)، نەسائی (١/١٤٥)، ترمزی (١/٢٠٧ و ٢٠٨ ژمارە ١٢١) دەربارەشی دەڵێ: (حديث حسن صحيح)، ئیبنو ماجە (١ / ٧٨ ژمارە ٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

بەرهەڵستکاران لە وەڵامی ئەماندا دەڵێن: هەر شەرع ئەو جیاوازیەی خستۆتە نێوان کافرو موسوڵمانەوەو، ئەو دوو حوکمە جیاوازەشی دەرکردوە، کە ڕێی داوە ئەو موشریکانە بچنە مزگەوت و، بە پێی بەڵگەی شەرعی، ڕێشی لە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان گرتوە!! ئەوانیش لە وەڵامیاندا دەڵێن: ئاخر بەڵگەکانتان ئەوەندە بەهێز نین، حوکمێکی وایان پێ بگۆڕرێت.. ئەگەر دەقەکانتان بسەلمێنن، ئێمەش تەسلیمیان دەبین..

٣ ـ فەرمودەی (متفق علیه)یە، کە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە ئافرەتێکی قولەڕەش، کە سەر بە یەکێك لە تیرەکانی عەرەب بو، ئازادیان کردبو، کەسی نەبو، موسوڵمان بوبو، لە گۆشەیەکی مزگەوتدا خێمەیەکی هەڵدابو، لەوێ دەژیاو، جارجارە دەچوە خزمەت عائیشە، خوا لێی ڕازی بێت.[1] .. خۆ ئەمە ئافرەتەو لە مزگەوت ژیاوە، خۆ حەتمەن کەوتۆتە حەیزەوە، بەڵام کەس ڕێی لێ نەگرتوە[2]..

---

[1] بوخاری (٤٣٩): (وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ (وَلِيدَةً الْوَلِيدَةُ الْأَمَةُ) سَوْدَاءَ كَانَ لَهَا خِبَاءٌ فِي الْمَسْجِدِ فَكَانَتْ تَأْتِينِي فَتَحَدَّثُ عِنْدِي - الْحَدِيثُ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. وَالْحَدِيثُ بِرُمَتِهِ فِي الْبُخَارِيِّ عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ وَلِيدَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ لِحَيٍّ مِنَ الْعَرَبِ فَأَعْتَقُوهَا فَكَانَتْ مَعَهُمْ فَخَرَجَتْ صَبِيَّةٌ لَهُمْ عَلَيْهَا وِشَاحٌ أَحْمَرُ مِنْ سُيُورٍ، قَالَتْ فَوَضَعَتْهُ أَوْ وَقَعَ مِنْهَا فَمَرَّتْ حُدَيَّاةٌ وَهُوَ مُلْقًى فَحَسِبَتْهُ لَحْمًا فَخَطَفَتْهُ. قَالَتْ: فَالْتَمَسُوهُ فَلَمْ يَجِدُوهُ فَاتَّهَمُونِي بِهِ فَجَعَلُوا يُفَتِّشُونِي حَتَّى فَتَّشُوا قُبُلَهَا قَالَتْ: وَاللَّهِ إِنِّي لَقَائِمَةٌ مَعَهُمْ إِذْ مَرَّتْ الْحُدَيَّاةُ فَأَلْقَتْهُ قَالَتْ: فَوَقَعَ بَيْنَهُمْ، فَقُلْت هَذَا الَّذِي اتَّهَمْتُمُونِي بِهِ زَعَمْتُمْ وَأَنَا بَرِيئَةٌ مِنْهُ وَهَا هُوَ ذَا، قَالَتْ: فَجَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَتْ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَكَانَ لَهَا خِبَاءٌ فِي الْمَسْجِدِ أَوْ حِفْشٌ فَكَانَتْ تَأْتِينِي فَتَحَدَّثُ عِنْدِي، قَالَتْ فَلَا تَجْلِسُ إِلَّا قَالَتْ: وَيَوْمَ الْوِشَاحِ مِنْ تَعَاجِيبِ رَبِّنَا أَلَا إِنَّهُ مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّانِي قَالَتْ عَائِشَةُ: قُلْت لَهَا: مَا شَأْنُك لَا تَقْعُدِينَ إِلَّا قُلْت هَذَا ؟ فَحَدَّثَتْنِي بِهَذَا الْحَدِيثِ ).

[2] ئیمامی سەنعانی لە سبل السلام (٢٤٤/١) دا باسێکی تەرخان کردوە، بۆ توێژینەوەی ئەمەو لە کۆتاییەکەیدا دەڵێ: (إبَاحَةِ الْمَبِيتِ وَالْمَقِيلِ فِي الْمَسْجِدِ لِمَنْ لَيْسَ لَهُ مَسْكَنٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلًا كَانَ أَوْ امْرَأَةً عِنْدَ أَمْنِ الْفِتْنَةِ).

بەرهەڵستکاران دەڵێن: ئەو ئافرەتە نەکەسی هەبوە، نە ماڵ و مەنزڵ.. کەوابو حاڵەتێکی ناچاریی بوە، ناشێت بکرێتە قیاس بۆ کەسانی تر..

٤ ـ ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، باسی ئافرەتێکی تر دەگێڕێتەوە: (أنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تقُمُّ الْمَسْجِدَ، فَفَقَدَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عَنْهَا بَعْدَ أَيَّامٍ فَقِيلَ لَهُ إِنَّهَا مَاتَتْ قَالَ فَهَلَّا آذَنْتُمُونِي، فَأَتَى قَبْرَهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا )[١] واتە ئافرەتێکی ڕەش، مجێوری مزگەوت بو، ماوەیەك بو نەکەوتە بەرچاوی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، بۆیە پرسیاری دەربارە کرد، وتیان: کۆچی دوایی کردوە، فەرموی: ئەدی بۆچی بانگتان نەکردم (بۆ مەراسیمی کفن و دفنی)، ئیتر چوە سەر گۆڕەکەی و نوێژی لەسەر کرد.. ڕێدەران دەڵێن: خۆ ئەم ئافرەتەیان ناچار نەبو لە مزگەوت بمێنێتەوە؟! مجێور بوە، سەرپەرشتی مزگەوتەکەی بەردەوام کردوە، بەردەوام لەوێش ماوەتەوە، حەتمەن کەوتۆتە حەیزەوەو، هەر بەردەوامیش بوە، لەسەر کاری خۆی، کەسیش داوای لێ نەکرد، کەنارگیر بێت و، نزیکی مزگەوت نەبێت..

٥ ـ ئەوەش سەلمێنراوە، کە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، گەنجێکی بێ ژن و ماڵ بو، لە مزگەوت دەخەوت! حەتمەن وەکو هەر گەنجێکی تر، لەشگران بووە بەو حاڵەشیەوە، لە مزگەوتدا ماوەتەوە..

بەرهەڵستکاران دەڵێن: نازانین، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بینیبێتی و، ڕێی پێدا بێت!

---

[١] بوخاری (٤٥٨)، موسلیم (٩٥٦) بەیهیقی (٤/٤٨) زیاتر جەخت لەوە دەکاتەوە ە ئافرەت بو..

ڕێدەران لە وەڵامدا دەڵێن: ئێ خۆ خوای گەورە دەیبینی..
بەرهەڵستکاران دەڵێن: خۆ بۆ هەر هەڵەی یاوەرێـك، وەحـی نەهاتۆتـە خوارەوە..

٦ ـ کە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێـت، لـە حەجدا کەوتـە حـەیزەوە، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، تەنها ڕێی تەواڤی کەعبەی لێ گرت، دەنا مەراسیمەکانی تـری خواپەرستی، لەگـەڵ موسـوڵمانانـدا ئـەنجام دەدا، کەوابو حەیزدار، ڕێدراوە بچێتە مزگەوت و، تێیدا بمێنێتەوە..
بەرهەڵستکاران دەڵێن: ئەوەی پێغەمبەری خوا، صـلى الله عليـه وسـلم بــۆ ئــەوە بــوە، کــە عائیشــەخان فێــر کــات، کــە دەتوانێــت هــەمو خواپەرسـتیەکانی حـەج، جگـە لـە تـەواڤی کەعبـە بکـات !! قابیلـە ڕێ بـە ئافرەتێکی تـری حەیزدار بدرێت، کە نوێژەکانی بکات؟!

٧ ـ فەرمودەیەکی تر لای عائیشەخان هەیە، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليـه وسـلم فـەرموی: (نَـاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقُلْتُ إِنِّـي حَائِضٌ، فَقَالَ: " إِنَّ حَيْضَتَكِ لَـيْسَ بِيَـدِكِ)[1] واتـە: ئـەو خومرەیـەم[2] بـدەرێ کە وا لە مزگەوتە، عائیشـەخان گـوتی: ئـاخر مـن لـە حـەیزدام، فـەرموی: حەیزەکەت لە دەست خۆتدا نیە.. ئەمە ئەوە دەگەێنێت، کە خومرەکە لە نـاو مزگەوتەکـە بـوەو، عائیشـەخان نەیویسـتوە بێتـە نـاو مزگەوتەکـەوە،

---

[1] موسلیم (٢٩٨)، ئەبوداود (٢٦١)، ترمزی (١٣٤) نەسائی (١٩٢/٢).
[2] پارچە قوماشێکی چنراوبوە، وەکو بەرماڵ و جاجم، هەندێك عەرەبی گەوجی عارەبی نەزان، خومرەکەیان بە خەمر (شەراب) لێکداوەتەوەو، مەقالەیان لەسەر نوسیوە، کە گوایە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم داوای شەڕابی لە عائیشەخان کردوە !! حاشای پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم..

بەڵام پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، هەر سور بوە لەسەر ئەوەی، كە ئەو بێتە ناو مزگەوتەكەوە..

بەرهەڵستكاران دەڵێن: فەرمودەكە بە شێوەی تریش ریوایەت كراوە، كە دەفەرموێ: (يَا عَائِشَةُ نَاوِلِينِي الثوبَ، فَقَالَتْ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ)[١] واتە: ئەرێ عائیشە، ئادەی ئەو پۆشاكەم بدەرێ، گوتی: من لە حەیزدام، فەرموی: قەیدی نیە، خۆ حەیزەكەت بە دەست خۆت نیە.. ئەمە رون و ئاشكرایە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لە مزگەوتەكەدا بووە، عائیشەخان و خومرەكە لە دەرەوەی، بۆیە فەرمانی پێكرد، تا بە دەستی خۆی بۆی بهێنێتە ژورەوە

دوای ئەم رەدو بەدەلەی شەرعناسان و بەڵگەكانیان، كە زۆر زیاترە لەوەی، من لێرەدا هەندێكیانم هێناوە، گەیشتمە ئەوەی، كە راستە جمهوری شەرعناسان و، لە پێشیانەوە پێشەوایانی چوار مەزهەبەكە بۆچونیان ئەوەیە، كە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان، بۆیان نیە لە مزگەوتدا بمێننەوە، بەڵام بەڵگەی بەرامبەرەكانیان بەهێزترە.. بۆیە:

<u>پێم وایە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان بۆیان، هەیە لە مزگەوتدا بمێننەوە.. والله اعلم..</u>

★ ★ ★

---

[١] موسلیم (٢٩٩)، نەسائی (١٩٢/١).

# باسی نۆیەم

# تەیەمموم

- تەیەمموم لە جیاتی چیە ؟
- ئەو حاڵەتانەی كە تەیەمموومی تێدا جائیزە.
- ئاوی پێیەو:
١ ـ بەشی ناكات. ٢ ـ دەترسێت. ٣ ـ نەخۆشەو ناوێرێت بەكاری بهێنێت.
- صەعید چیە، كە تەیەمموومی پێ دەكرێت ؟.
- حوكمی ئەو كەسەی نە ئاوی دەست دەكەوێ نەصەعید. ـ بابەتی تری پەیوەندیدار.
- چۆنیەتی تەیەمموومی دروست.
- بەتاڵ بونەوەی تەیەمموم.
- ئەو كەسەی دوای تەیەمموم نوێژ ئاوی دەست كەوت.

# باسی نۆیەم

# تەیەممـوم

**پێناسەی تەیەمموم:**

**ـ لە زمانەوانیدا:** تەیەمموم واتە مەبەست و ئاراستە.. دەوترێت: (تيمَّمْتُ فلاناً، ويَمَّمْتهُ، وتأمَّمْتهُ، وأمَّمْتهُ: أي قصَدْتهُ) خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ﴾ البقره/٢٦٧ واتە: مەبەستتان دەسختنی پارەی حەرام نەبێت، تا لەویان لە پێناوی خوادا ببەخشن.

**ـ لە زاراوەییدا:** تەیەمموم: بەكارهێنانی صەعیدە (هەمو شتێكی پاكە، كە لەسەر روی زەوی هەیە) لە جیاتی ئاو بۆ دەستنوێژو غوسڵ، تا هەرچی ئەو دوانە رێی پێ دەدەن، ئەمیش رێی پێ بدات..

**تەیەمموم جائیزە:**

شیاوێتی تەیەمموم، بە بەلگەی قورئان و سوننەت و كۆڕایە:

**١ . لە قورئاندا هاتوە:** ﴿فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ﴾ المائده/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەكەوت، هەر بەوەی لەسەر زەمیندا بەرز بۆتەوە (لە خاك و خوێ ولم و بەردو قسڵ و هتد) مەسحی دەموچاو و دەستانی پێ بكەن.

## ٢ . لە سوننەتدا:

★ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (...ٍ وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ)[١] واتە: هەمو زەوی، بۆ خۆم و ئوممەتەکەم، جێ نوێژەو پاکە، هەر کەسێك لە ئوممەتەکەم لە هەر شوێنێك کاتی نوێژی گەیشتێ، ئەوە ئەو شوێنەی مزگەوتەو پاکە. دەتوانێت نوێژەکەی لێ بکات..

★ عەمرانی کوڕی حەسسین، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (... وَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ فَصَلَّى بِالنَّاسِ، فَلَمَّا انْفَتَلَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ قَالَ: مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ . قَالَ أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ وَلَا مَاءَ. قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ، فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ)[٢] واتە: پاشان ،کە بانگ درا، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، نوێژەکەی بە ئیمامەت بۆ خەڵکەکە کرد، کە لە نوێژ تەواو بو، کابرایەکی بینی گۆشەگیرەو، لەگەڵ خەڵکەکە نوێژی نەکرد، پێی فەرمو: ئەرێ فلان، چی ڕێی لێ گرتیت، تا نوێژەکە لەگەڵ ئەو خەڵکە نەکەیت؟! گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، توشی لەشگرانی بوبوم و، ئاویشم دەست نەکەوت، فەرموی: دەتوانیت صەعید بەکار بهێنیت، ئەویشت بەسە.. دواتر کە ئاویان هێنا، دەفرێکی لێ دایە کابراو فەرموی: بڕۆ خۆتی پێ بشۆ..

**٣ . کۆڕا (ئیجماع)**: ئیبنو قودامەی مەقدیسی، دەڵێ: هەمو ئوممەت لەسەر ئەوە کۆن، کە بە شێوەیەکی گشتی تەیەمموم جائیزە[٣].

---

[١] بوخاری (٣٢٣)، ئەحمەد (٢/٢٢٢ ژمارە ٢٠٣٣٧).
[٢] بوخاری (٣٤٨)، موسلیم (١٥٣٥).
[٣] المغني (١/١٤٨).

# تەیەمموم لە جیاتی چیە؟

تەیەمموم لە جیاتی دەستنوێژو غوسڵە، ئەمیش لە کاتێکدایە، کە ئاو دەست نەکەوێت یان بەکارهێنانی زەحمەت بێت، ئیمام نەوەوی دەڵێ: ئەمە مەزهەبی ئێمەیەو، هەمو شەرعناسان لە یاوەران و تابعین و شەرعناسانی دواتر، وایان گوتوە، جگە لە سەیدنا عومەرو، ئیبنو مەسعود خوا لێیان ڕازی بێت، هەروەها ئیبراهیمی نەخەعی لە تابیعین.. ئەوان پێیان وایە، تەیەمموم بۆ غوسڵ دەرکردن ناشێت.. ئیبنو سەبباغ دەڵێ سەیدنا عومەرو، ئیبنو مەسعود، لەو بۆچونەیان گەڕاونەتەوە..

لە بوخاری و موسلیمدا[١] هاتوە، کە ئەبو موسای ئەشعەری خوا لێی ڕازی بێت، موناقەشەی سەیدنا ئیبنو مەسعودی کرد و، بەڵگەی ئەو ئایەتەی سەرەوەی بۆ هێنایەوە، بەڵام وا دیارە ئیبنو مەسعود لەسەر ڕای خۆی مایەوە، چونکە وەکو تەبەری ڕیوایەتی کردوە، ئیبنو مەسعود ئایەتی ﴿أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ المائدە/٦ واتە: (یان بەر ئافرەت کەوتبون)ی هەر بە سەرجێیی (جیماع) لێك دەدایەوە[٢]..

هەروەها ئیمام نەوەوی دەڵێ: بەڵگەی یاوەرانی ئێمەو جمهور، ئەو ئایەتەیە، کە دەفەرموێ: ﴿إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا﴾ المائدە/٦ واتە: ئەی ئەو

---

[١] بوخاری (٣٤٥)، موسلیم (٧٩٦).
[٢] تفسير الطبري (٩٥٨٣) بە سەنەدی سەحیحیەوە هێناوێتیەوە..

کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان با دەموچاو دەستان تا ئانیشك شوشتبێت و مەسحی سەرتان کردبێت و، پێیەکانیشتان، تا قولەپێ شوشتبێت، ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك کەنەوە، ئەگەر نەخۆش بون، یان لە سەفەردا بون، یان لە دەستبەئاو گەیاندن هاتنەوە، یان بەر ئافرەت کەوتبون و، ئاوتان دەست نەکەوت، بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیموم بکەن.. ئەمە بۆ دەستنوێژو غوسڵیشە[1]..

ـ ئەگەر ئایەتەکە، بە بۆچونی سەیدنا ئیبنو مەسعودو، ئیمام ئەبو حەنیفەو، هاوڕایانیشیان لێکدرێتەوە، کە پێیان وایە، ئەو بەرکەوتنەی ژنان (أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ) بریتیە لە سەرجێیی، ئایەتەکە هەر دەبێتە بەڵگەی شیاوێتی، تەیەمموم لە جیاتی غوسڵ دەرکردن..

کۆمەڵێك بەڵگەی تر هەن، کە فەرمودەی سەحیحن و، لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم بیستراون، هەمو ئەوە دەسەلمێنن، کە تەیەمموم غوسڵیشی پێ دەردەچێت. ئێمە لێرەدا زۆرپێویستمان بە بەڵگە پێ هێنانەوەیان نەماوە، وەکو فەرمودەکەی لای سەیدنا عەمماری کوڕی یاسر، خوا لێیان خۆش بێت، کە گوتویەتی: (فأجْنَبْتُ فلَمْ أجد الْمَاءَ فتمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كَمَا تمَرَّغُ الدَّابَّةُ فذكَرْتُ ذلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقَالَ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تصْنَعَ هَكَذَا فضَرَبَ بِكَفِّهِ ضَرْبَةً عَلَى الْأرْضِ ثمَّ نفَضَهَا ثمَّ مَسَحَ بِهِمَا ظَهْرَ كَفِّهِ بِشِمَالِهِ أوْ ظَهْرَ شِمَالِهِ بِكَفِّهِ ثمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ)[2] واتە: لەشگران بوم، ئاوم دەست نەکەوت، ئیتر خۆم لە

---

[1] المجموع (٢/٢٤٠).

[2] بوخاری (٣٣٨)، موسلیم (٧٩٨).

خۆڵەکە وەردا، وەکو، کە ئاژەڵ خۆی لە خۆڵ دەگەوزێنێت، کە بۆ پێغەمبەری خوام باس کرد، فەرموی: هەر ئاوات بەس بو، هەردوو دەستی دا بە زەویداو، پاشان تەکاندی، ئینجا پشتە دەستی پێ مەسح کرد، یان پشتە دەستی چەپی پێ مەسح کرد، ئینجا مەسحی دەموچاوی کرد..

## ئەو حاڵەتانەی کە تەیەمموم تێیاندا جائیزە

لە دوو حاڵەتدا تەیەمموم شیاوە:

**یەکەم: کە ئاو دەست نەکەوێت:** لە سەفەر بێت، یان لە نیشتەجێیی.

**دووەم: کاتێك ئاو هەبێت، بەڵام بەکارهێنانی زەحمەت بێت:** ئەمەش چەندین حاڵەتی تری هەیە، کە باسیان دێت.. إن شاء الله:

ئەو سەفەرەی، کە تەیەممومی تێدا، بۆ گەشتیار جائیز دەبێت، مەرج نیە درێژ بێت:

ئەگەر گەشتیارێك ئاوی دەست نەکەوت و، ویستی تەیەمموم بکات، گەشتەکەی درێژ بێت، یان کورت، بۆی هەیە بیکات، چونکە ئەو پێناسەی سەفەرەی بەسەردا بڕاوە، کە ئایەتەکە ئاماژەی بۆ دەکات.. ئەمەش ڕاسترین بۆچونی شەرعناسانە.. بەڵگەشیان:

١ ـ عائیشەخان دەڵێ: (كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِذَاتِ الْجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْتِمَاسِهِ، وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ عِنْدَهُمْ مَاءٌ، فَأَتَى النَّاسُ أَبَا بَكْرٍ، فَقَالُوا: أَلا تَرَى إِلَى عَائِشَةَ حَبَسَتِ النَّاسَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ: مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ طَعَنَ بِيَدِهِ عَلَى

خَاصِرَتِي فَمَا مَنَعَنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ وَاضِعًا رَأْسَهُ عَلَى فَخِذِي فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آيَةَ التَّيَمُّمِ فَبَعَثْتُ الْبَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ، فَوَجَدْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ)[1] واتــە: لــە ســەفەرێکدا، لــە خزمــەت پێغەمبەری خوادا بوین، صلى الله عليه وسلم، لەو دەشتە ملوانکەیەکم لـێ پسا، (یان لە گەردنم داکەوت) پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بـۆی دەگەڕاو خەڵکیش، لە خزمەتیدا دەگەڕان، نە ئاویان دەست دەکەوت، نـە لاشـیان بـو، خەڵکەکـە (بـۆ گلـەیی) هاتنـە لای ئەبوبـەکر، (بـاوکی خـاتو عائیشەخانیە) پێیان دەوت: نابینیت چۆن عائیشەخان، ئەو خەڵکەی، بەم بێ ئاویە مەحتەل کردوە؟! ئەبوبـەکریش هاتـە لامـەوەو گـوتی: ماشـەڵڵا، سیخورمەیەکی لە کەلەکەم کوتـا، نـەمتوانی هـیچ بجوڵێم، چونکە سـەری پێغەمبەری خـوا، صلى الله عليـه وسـلم لەسـەر ڕانم بـو، دواتـر پێغەمبـەر صلى الله عليـه وسـلم، لـەو بـێ ئاویـەدا هەسـتا، هـەر لـەوێ خـوای گـەورە، ئایەتی تەیەممومی ناردە خوارەوە، ئیتر ناردم بە شوێن ئەو حوشترەدا، کە سـواری بوبـوم، کـە هەڵیانساند، ملوانکەکـەم لـەژێر ئـەودا بـو ! مەبەسـتی ئایەتی شەشەمی مائیدەیە..

٢ ـ لـە ئیبنـو عومـەرەوە، خـوا لێیـان ڕازی بێـت گێڕراوەتـەوە، کـە لـە جورفەوە (ئیمام شافیعی دەڵێ: ناوچەیەکە نزیکی مەدینەیە) بـۆ مەدینـە هاتۆتەوە، لـە ناوچـەی میربـەد تەیـەممومی کـردوە، دەموچاو دەسـتی پـێ مەسـح کـردوەو، نوێـژی عەسـرەکەی کـردوە، کـە گەیشـتۆتەوە مەدینـە،

---

[1] بوخاری (٣٣٤)، موسلیم (٧٦٤).

هێشتا خۆر بڵندبووەو، نوێژەكەشی نەكردۆتەوە. واتە ڕۆژ، ئاوا نەبووەو، كاتی نوێژی عەسر ماوە، بەڵام ئەو نەیكردۆتەوە[1].

## مەرج نیە سەفەری تەیەمموم خواز سەفەری خواپەرستی بێت:

ئەو كەسەی لە سەفەردایەو، كاتی نوێژێتی و ئاوی دەستنوێژی نیە، یان هەیەتی ولە بەكارهێنانیدا عوزری هەیە، بۆی هەیە تەیەممومەكەی بكات، ئەمە پەیوەندی بە سەفەرەكەیەوە نیە، كە ئایا بۆ خواپەرستیە، یان بۆ گوناح كردن و تاوان. چونكە تەیەمموم عەزیمەتەو، وەكو مۆڵەتەكان نیە، موسوڵمان تێیدا سەرپشك بێت، تەیەمموم حوكمێكی شەرعیەو، پەیوەندی بە سەفەرو نەبونی ئاوەوە هەیە، ئەم حوكمە، وەكو حوكمی مەسح وایە، پەیوەستە بە خودی سەفەرو بێ ئاویەوە، پەیوەندی بە هۆكارو پاڵنەری سەفەرەكە نیەء كە بۆ خواپەرستیە، یان بۆ ئەنجامدانی تاوان[2]. كابرا لە هەر جۆرە سەفەرێك بێت، فەرزی نوێژی لەسەر لا ناچێت، نوێژەكەشی بێ دەستنوێژ نابێت، تەیەممومیش لە جیاتی دەستنوێژەكەیەتی، كەوابو تەیەممومەكەی، مەرجە بۆ ئەنجامدانی مەرج بۆ دانراوەكەی، كە نوێژەكەیە..

★ ★ ★

---

[1] ئیمامی مالیك لە: الطهارة (ل ٧٣)، بەیهیقی (١/٢٢٤)
كەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٩١)دا دەڵێ: إسناده صحيح.
[2] المغني (١/١٤٨)، المحلى (٢/١١٦).

# ئەوی ئاوی لایەو بەکاری ناهێنێت

## یەکەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

### بەشی دەستنوێژەکەی ناکات

شەرعناسان لە حوکمی ئەم حاڵەتەدا، دوو پۆلە بۆچونن:

**پـــۆلی یەکـــەم: ئەوەنـــدەی بەشـــی دەکـــات دەیشـــوات و تەیەمموم بۆ ئەوانی تری دەکـات:** ئەمە قـەولێکی ئیمام شـافیعی و، بۆچونی ئیمام ئەحمەدەو، ئیبنو حەزمیش ڕای وایە، بەڵگەشیان:

١ ـ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ﴾ التغـابن / ١٦ واتـە: ئەوەندەی دەتوانن، تەقوا زیاتر بکەن.

٢ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إِذَا أَمَـرْتُكُمْ بِـأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ)[1] واتە: هەر فەرمانێکم پێکردن، ئەوەندەی دەتوانن لێی ئەنجام بدەن..

ئیبنوحـەزم دەڵێ: ئەوەنـدەی لـە توانـادا هەیـە.. هەنـدێك ئەنـدامی دەسـتنوێژ، یـان غوسـڵی پـێ دەشـۆرێت و، ئـەوانی تـری پـێ ناشـۆرێت، هەرچیەکی نەتوانی تەیەممومیان بۆ دەکات، مادام ئـاوی دەسـت ناکەوێت بیانشوات پێی، ئەوە بە گڵەکە تەواوی دەکات[2]..

**پـۆلی دووەم: هـەر لەسـەرەتاوە تەیـەمموم دەکـات:** ئەمـە مەزهـەبی ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، مالیـك و، ئەحمـەدو، قـەولێکی ئیمـام

---

[1] بوخاری (٧٢٨٨)، موسلیم (٣١٩٩)

[2] المحلى (١٣٧/٢).

شـافیعیە و، کۆمـەڵێك لـە شەرعناسـانی سـەلەفیش وای بـۆ چـون[١].. ئـەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: نابێت بەشێکی دەستنوێژەکە بـە ئاو بگرێت و، بەشەکەی تری بە گڵ.. بەڵام ئیبنول مونزیر، ڕەدی ئەمـەی داوەتـەوەو دەڵێ: کە خوای گەورە دەفەرموێ: (وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْ) واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، خۆتان پاك کەنەوە.. سـەرەتا ئـەوەی فەرز کـردوە، کـە دەبێت بـە ئـاو خـۆ پـاك کەنـەوە، ئەگەر ئاویـان دەست نەکەوت، ئینجا تەیەمموم بکەن.. ئەو کەسەی زیهاری کردوە، خوای گەورە ئازاد کردنی کۆیلەیەکی لەسەر فەرز کردوە، ئەگەر نـەیبو ئـەوجا دەبێت دوو مانگ بەرۆژو بێت، ئەو کەسەی، کە پارەی هەیە، بەڵام بەشـی کـڕینی کۆیلەیــەك ناکــات، لــە حــوکمی ئەوەدایــە نیــەتی بۆیــە حــوکمی ڕۆژو گرتنەکـەی دەکەوێتـە سـەر.. ئـێ ئەمـەش هـەر وایـە، ئـەو کەسـەی ئـاوی تـەواوی لا نیـە، دەسـتنوێژ، یـان غوسـڵی پـێ دەرکـات، لـە حـوکمی ئـەو کەسـەدایە، کـە ئـاوی لا نیـە، بۆیـە دەبێـت تەیـەمموم بکـات.. ئـەوی لـە حەجەو پارەی قوربانیەکی بە تەواوی پێ نیە، یان ئـەو کەسـەی سـوێندی لێ کەوتوەو، پارەی تەواوی پێ نیە، بیداتـە دە هـەژار.. هـەمو لـە حـوکمی نەداریدان.. ئەمما دوو فەرزیان بەسەردا بـدرێت، (لێـرەدا ئـاو تەیـەمموم) ئەوە جائیز نیە[٢]..

پێم وایە کە مادام ئاوی تەواوی بۆ دەستنوێژ یان غوسڵ لا نیـە، تـەنها تەیەمموم دەکات.. والله اعلم.

★ ★ ★

[١] المجموع (٢/٢١٣)، مجموع الفتاوی (٢١/٤٥٣).
[٢] ابن المنذر: الاوسط (٢/٣٤).

## دووەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

### دەترسێت دواتر خۆی یان هاوڕێکەی یان ئاژەڵەکەی تینوی بێت

ئیبنـول مـونزیر دەڵـێ: هـەمو ئـەو شەرعناسـانەی زانسـتیمان لـێ وەرگرتون، گوتویانە: هەر کەسێك لە سەفەردابو، ئاوی کەمی پێ بو، لـەوە دەترسا ئەگـەر بـۆ دەسـتنوێژ یـان غوسـڵ بـەکاری بهێنێـت دوایـی تینـوی ببێت، ئاوەکە هەڵدەگرێت و تەیەمموم دەکات[1].

ئیبنو قودامەش دەڵێ: ئـەو کەسـەی لـە تینـو بـونی، مـەڕو ماڵاتەکـەی دەترسـێت، یـان دەترسـێت سامانەکەی بـدزرێت، وەك ئـەوەی دەترسـێت، ئەگـەر بچـێتە سـەر کانیاوێـك، دزو جـەردە سـامانەکەی بـدزن، یـان دڕندەیـەك پـەلاماری خـۆی، یـان ماڵاتەکـەی بـدات، یـان سـامانەکەی بفەوتێنێت، یان تینویەکی لەگەڵدایەو دەترسێت تینی بۆ بێت، دەتوانێت ئاو بۆ دەستنوێژو غوسڵی، بەکار نەهێنێت وتەیەمموم بکات[2].

★ ★ ★

[1] ابن المنذر: الاوسط (٢/٢٨).
[2] المغني (١/١٦٥)، المجموع (٢/٢٨١).

## سێیەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

## لەبەر نەخۆشیەکەی بەکاری ناهێنێت

جمهـوری شەرعناسـان (ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، شـافیعی و، ئەحمـەدو، ئیبنو حەزم و، هەندێکی تر) گوتویانە: هەر نەخۆشـێك لـەوەی ترسا ئـاو بەکار بهێنێت، توشی دەردەداریی دەکات، بۆی هەیە ئاو بەکار نەهێنێت و، تەیەمموم بکات، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر نـەخۆش بـون یـان لـە سـەفەردا بـون، یان لە دەست بەئاو گەیاندن هاتنەوە، یان بەر ئافرەت کـەوتبون و، ئاوتـان دەس نەکـەوت، بـە شـتی پـاکی سـەر ڕوی زەوی (گـڵ، یـان لم، یـان بـەرد) تەیمموم بکەن..

موجاهید لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا دەڵێ: ئەمە بۆ ئـەو نەخۆشـانەیە، کـە توشـی لەشـگرانی دێـن و، نـاوێرن ئـاو بـۆ غوسـڵ دەرکردنیـان بـەکار بهێنن، بۆیـە ڕێـی تەیەممومەکـەیان بـۆ کراوەتـەوە، ئـەم نەخۆشـانە هـەر وەکو ئەو گەشتیارانەن، کە ئاویان دەسـت ناکـەوێت[١]. بـەڵام عـەتائی کـوڕی ئەبو ڕەباح و، حەسەنی بەسری ڕێیان لـە نـەخۆش گرتـوە، کـە تەیـەمموم بکات[٢] مەگەر ئاوی دەست نەکـەوێت. گوتویانـە، چـونکە زاهیری ئایەتەکـە دەفـەرموێ: ئەگـەر ئاوتـان دەسـت نەکـەوت.. بـەڵام ئیمـام نـەوەوی دەڵـێ:

---

[١] کـەمال ئیبنـو السـەید لـە صـحیح فقـە السـنة (١/ ١٩٤)دا لـە: المصـنف عبدالرزاقـەوە وەریگرتوەو دەفەرموێ: سەحیحە.

[٢] عبدالرزاق: المصنف (٨٦١) بە سەنەدی سەحیحەوە..

ئەمە بەڵگەی ئێمەیە، نەك هی ئەوان، چونکە مانای ئایەتەکە دەبێتە: ئەگەر نەخۆش بون و، لە تواناتاندا نەبو، یان ترسان لەبەرکار هێنانی ئاو، یان ئەگەر لە سەفەردا بون و ئاوتان دەست نەکەوت، تەیەمموم بکەن[1]..

## ئەگەر نەخۆش ترسا کە بە بەکارهێنانی ئاو نەخۆشیەکەی زیاتر دەکات یان چاك بونەوەی دوا دەخات، ئایا بۆی هەیە تەیەمموم بکات ؟!

جمهوری پێشەوایان وەکو ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك و، قەولێکی ئیمام شافیعی و، ئیبنو حەزم دەڵێن: نەخۆش مەرج نیە تا نەگاتە مەترسی مەرگ، بۆی نەبێت تەیەمموم بکات، نا، ئەگەر مەترسی ئەوەی هەبو، کە ئاوبەکارهێنان نەخۆشیەکەی زیاتر دەکات، یان چاکبونەوەی دوا دەخات، بۆی هەیە تەیەمموم بکات، چونکە مانای ئایەتەکە گشتییە، هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلْعُسْرَ﴾ البقره/١٨٥ واتە: خوای گەورە دەیەوێت ئاسانکاریتان بۆ بکات، نەك سەختگیریی..

ئیبنوحەزم دەڵێ: هەر بەوەندەی بترسێت لەوەی نەخۆشیەکەی پێ زیاتر ببێت، ئەمە سەختگیریی و نارەحەتییە[2]..

---

[1] المجموع (٢/٣٣٠).

[2] المبسوط (١/١٢١)، المجموع (٢/٣٣١)، المحلی (٢/١١٦)، الاوسط (٢/٢٦)، مجموع الفتاوی (٢١/٣٩٩).

## ئەوی زامدارە چی دەكات ؟

ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك دەڵێن: ئەگەر زام (برین)ەكە، زۆرینەی لەشی گرتبۆوە، خۆی تەڕ ناكات و، تەیەمموم دەكات، ئەگەر زۆرینەی لەشی ساغ بو، ئەو شوێنانە دەشوات، كە ساغن، جێ زامەكانیش واز لێ دەهێنێت[1]! ئیمام شافیعی و، ئەحمەد دەڵێن: ئەو شوێنانەی ساغن دەیانشوات و، تەیەممومیش بۆ ئەو شوێنانەی دەكات، كە زامدارن و نایانشوات.. ئەمە پەسەندترین ڕای لای، ئیبنو تەیمییەشە[2]..

پێشتر باسمان لەم دوو بۆچونە كردو وتیشمان، كە بۆچونی یەكەم بەهێزترە، بە تایبەتی، كە بەڵگەیەكی وا لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم نەگەیشتوە، ڕای دووەمی پێ پەسەندتر بكرێت.. ئەوانەی، كە ڕیوایەت كراون و، كراونەتە بەڵگە، پێدەچێت زەعیف بن و، نەشێن بۆ دەركردنی حوكمی شەرعی لە خواپەرستیدا، وەكو:

١ ـ سەیدنا جابر دەڵێ: (خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ، فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ، ثُمَّ احْتَلَمَ، فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ فَقَالَ: هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ ؟ قَالُوا: مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً، وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ، فَاغْتَسَلَ، فَمَاتَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ أُخْبِرَ بِذَلِكَ، فَقَالَ: قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلَا سَأَلُوا إِذَا لَمْ يَعْلَمُوا ؟ فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ (وَيَعْصِرَ - أَوْ يَعْصِبَ - عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحُ عَلَيْهَا، وَيَغْسِلُ سَائِرَ جَسَدِهِ)[3] واتە:

---

[1] المبسوط (١/١١٢)، المجموع (٢/٣٣٣).

[2] المجموع (١/١٦٢)، المغني (١/١٦٢)، مجموع الفتاوى (٢١/٤٦٦).

[3] ئەبوداود (٣٣٦)، دارەقوتنی (١/١٩٠)، بەیهیقی (١/٢٣٧)، گوتویانە، كە سەنەدەكەی مونقەتیعە، واتە: پسان لە زنجیرەی سەنەدەكەیدا هەیە، ئەمە مورسەل و موعەززەلو موعەللەق نیە (بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ٧٧). هەرچەندە

لـە سـەفەرێكدابوین، كابرایـەكمان بـەردێكی بـەر سـەری كـەوت و، درزی تێكـرد، پاشـان، كـە خـەوت، خـەونی بینیبـو، بـە لەشـگرانی هەسـتا، لـە هاوڕێكـانی پرسـی: وا دەزانـن مۆڵـەتی تەیـەممومم هـەبێت ؟ وتیـان: نـا، چونكە توانای بەكارهێنانی ئاوت  هەیە، غوسڵی بە ئاو دەركردو مرد! كە هاتینەوە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلی الله علیـه وسـلم و، هەواڵەكـەیان پێدا، فەرمووی: كوشتیان، خوا بیانكوژێت، ئاخر باشە بۆچی پرسیارێكیان نـەدەكرد، مەگـەر نـازانن، كـە چارەسـەری نـەزانین پرسـیار كردنـە، تەیەمموومی بكردایە بەس بو.. لە ڕیوایەتێكی تردا: پارچە پەڕۆیـەكی بـە برینەكەیـەوە ببەسـتایەو، مەسـحی سـەرەوەی دەكـردو، بـاقی شـوێنەكانی تری جەستەی دەشوشت..

ئیمام بەیهیقی و، ئیبنو حەزم و، فـەرمودەوانانی تـر، فەرمودەكـە بـە زەعیف دەناسێنن..

٢ ـ لـە ئیبنو عومـەرەوە خـوا لێیـان ڕازی بێـت هـاتوە، كـە گوتویـەتی: ئەگـەر هـیچ بەسـەر برینەكەیـەوە نـەبو (نەبەسـترابو)، ئەملاولاكـەی دەشوات و بەس[١]..

٣ ـ ڕیوایـەتی سـەحیح هەیـە، كـە دەربـارەی كابرایـەكیان لـە عوبەیـدی كـوڕی عومـەیر پرسـیبو، كـە بـرینی پێوەیـەو، توشـی لەشـگرانی هـاتوە؟ فەرمویـەتی: دەوروبـەری برینەكـەی بشـوات و، ئـاو نزیكـی برینەكـەی نەكاتەوە[٢]..

---

ئەلبانیش لە ڕێی ئیبنو عەبباسەوە لای ئەبو داود (٣٣٧) و لای ئیبنوماجە (٥٧٢) بە حەسەنی داناوە، بەڵام دیارە لای ئەوانی تر مونقەتیعە..

[١] بەیهیقی (٢٢٨/١)، كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ١٩٥)دا دەڵێ: زەعیفە.

[٢] عبدالرزاق: المصنف (٨٦٥) سەحیحە..

ئەمەش نزیكە لە بۆچونەكەی ئیمام ئەبوحەنیفەو ئیمام مالیك كە پێمان پەسەندتر بو..

پێم و ایە نەخۆش، یان زامدار، ئەو شوێنانەی دەشوات، كە ساغن و تەیەمموم بۆ ئەو شوێنانەی دەكات، كە زامدارن ونایانشوات.. والله اعلم

## چوارەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

### لەبەر سەرما ناوێرێت ئاو بەکار بهێنێت، تەیەمموم دەکات؟

بەڵێ، ئەو کەسەی لە ترسی سەرما، ناوێرێت ئاو بەکار بهێنێت، دەتوانێت تەیەمموم بکات، ئەمەش بۆچوونی جمهوری شەرعناسانە، بەڵگەشیان ئەوەیە کە:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمْۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ النساء/٢٩ واتە: خۆتان مەکوژن، خوا بەرامبەرتان بە بەزەییە..

٢ ـ عەمری کوڕی عاس، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە ئەو کاتەی لە غەزای (ذات السلاسل)دا کرابوە ئەمیری جەنگاوەران، شەوەکەی زۆر ساردبوەو، شەو خەوی دیوەو، بۆ بەیانی لەشگران بوە، دەڵێ: بەزەییم بە خۆمدا هاتەوە، وتم: غوسڵ دەرکەم دەمرم، ئیتر تەیەمموم کردو، پێش نوێژی بەیانیم بە یاوەرانم کرد، کە هاتینەوە خزمەت پێغەمبەری خوا و، بۆیان گێڕایەوە، فەرموی: ها، عەمر، ئەوە بە لەشی گرانەوە، پێش نوێژیت بۆ یاوەرانت کردوە؟! عەرزم کرد: ئەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم ئەو ئایەتەم کەوتەوە یاد، کە خوای گەورە تێیدا دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمْۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ ئیتر منیش تەیەمموم کردو، نوێژەکەم بۆ کردن.. ئیتر پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم پێکەنیو، هیچی نەفەرمو[١]..

---

[١] ئەبوداود (٣٣٤)، ئەحمەد (٢٠٣/٤)، دارەقوتنی (١٧٨/١)، حاکم (١٧٧/١)، بەیهیقی (٢٢٥/١)، سەنەدو دەقی بە زەعیف داناوە، بەڵام شێخی ئەلبانی لە الارواو (١٨٢/١) دا بە سەحیحی داناوە..

هەرچەندە فەرمودەکە، لە ڕوی سەنەدو، دەقیەوە قسەی فەرمودەوانانی لەسەرە، بەلاَم لەگەلّ ڕێسا گشتیەکانی شەرعدا سازاوە، خوای پەروەردگاریش، دوای باسی تەیەمموم دەفەرموێ: ﴿مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ﴾ المائدە/ ٦ واتە: خوای گەورە نایەوێت، هیچ سەختی وگریَ وگۆلّییەکتان لە دینداریدا بهێنێتە ڕێ.. مەبەستەکە دیارە: تەیەممومتان بۆ دانراوە، تا نارەحەتیتان لە خواپەرستیدا نەیەتە ڕێ.. ئاو بەکارهێنانتان، لە کاتی سەرماو سۆلّەدا، بۆ دەستنوێژو غوسلّ دەکردن، بێگومان مایەی نارەحەتیە، بۆیە دەتوانن تەیەمموم کەن..

بەلاَم گومان لەوەدا نیە، کە کاتێك تەیەممومەکە جائیزە، کە نەتوانرێت ئاو گەرم بکرێت و، بەکار بهێنرێت..

پێم وایە ئەوی لەبەر سەرما نەتوانیَ، ئاو بۆ دەستنوێژو غوسلّی بەکار بهێنێت، تەیەممومێك بۆ هەردووکیان دەکات.. والله اعلم.

⋆ ⋆ ⋆

## ئایا بۆ ئەوەی نوێژەکەی فریا خات، تەیەمموم بکات ؟

چونکە نوێژ کاتێکی کەمی ماوەو، بۆ بەکارهێنانی ئاو نابێت

بۆچونی شەرعناسان لەم حوکمەدا دوو پۆلن:

### پۆلی یەکەم: نابێت تەیەممومی بکات ئەگەرچی نوێژەکەشی بچێت:

ئەمەش بۆچونی شافیعیەکان و، حەنبەلیەکان و، ئیمام ئەبو یوسفە[1] بەلگەشیان:

١ ـ خوای گەورە نەبونی ئاوی، کردۆتە مەرجی جائیزێتی تەیەمموم. بۆیـــە دەفـــەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ .... فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ﴾ المائـدە/٦ واتـە: ئـەی ئـەو کەسـانەی باوەڕتـان هێنـاوە، ئەگـەر بـۆ نوێـژ هەسـتان، بـا دەموچـاوتان شوشتبێت، ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتـدا بـون)، دەبـێ خۆتـان بـە شتنی لەشتان، پاك بکەنەوە... ئەگەر ئاوتان دەس نەکەوت، بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیممومم بکەن..

٢ ـ فەرمودە مەرفوعەکەی، لای ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت، کە دەفەرموێ: (لا يقْبَلُ اللّهُ صلاةَ أحدِكُمْ إذا أحْدَثَ حتّى يتوَضّأ)[2] واتە: خـوای گـەورە نوێـژی ئـەو کەسـە قبـوڵ ناکـات کـە دەسـتنوێژی دەشـکێت تـا دەستنوێژ نەگرێتەوە..

---

[1] المغني (١٦٦/١)، المجموع (٢٨٠/٢)، ابن المنذر: الاستذكار (١٧١/٣)، تمام المنة (ل ١٣٢)

[2] متفق عليه بوخاری (١٣٥)، موسليم (٢٢٥).

٣ ـ فەرمودە مەرفوعەکەی لای ئیبنو عومەر خـوا لێیـان ڕازی بێـت کـە دەفەرمویٚ: (لا تقْبَلُ الصَّلَاةُ بغَيرِ طَهُورٍ)[١] واتە نوێژی بێ دەست نوێژ قبولٚ نابێت.

## پۆلی دووەم: دەبێت تەیەمموم بکات و نوێژەکەی فریاخات پێش بەسەرچونی کاتەکە:

ئەمەش بۆچونی ئەهلی ڕەئی و، ئەوزاعی و، مالیك و، ئیبنـو حەزمـەو ئیبنـو تەیمییـەش بـە پەسـەندتری زانیـوە[٢].. بەڵگەشیان:

١ ـ ئەبو جوهەیمی ئەنساری، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَـهُ رَجُـلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْـهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْـهِ، ثُـمَّ إِنَّـهُ رَدَّ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - السَّلَامَ )[٣] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لە لای بیری وشترەوە دەهاتەوە، کابرایەکی موسوڵمانی پێ گەیشت، سڵاوی لـێ کـرد، پێغەمبـەر صلـى الله عليـه وسلم، وەڵامـی نەدایـەوە، ڕۆیشـت تـا گەیشتە دیوارێك مەسحی دەموچاو دەستی کرد و، پاشان سەلامی خوای لێ بێت، وەڵامی سەلامەکەی دایەوە..

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە نابێت فەرز دواخرێت، بەڵکو دەبێت خێرا تەیەممومی بۆ بکرێت، نەبادا کاتەکەی بەسەر چێت..

٢ ـ ئیبنو عەبدالبەڕ دەڵێ: ئەو کەسـەی نەخۆشـە، یـان لـە سـەفەردایە،

---

[١] موسلیم (٢٢٤)، ترمزی (١)، ئیبنوماجە (٢٧٢)..
[٢] ابن قدامة: المغني (١/١٦٦)، ابن حزم: المحلى (٢/١١٧)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢١/٤٣٩، ٤٥٦)، ابن المنذر: الاوسط (٢/٣٠)..
[٣] بوخاری (٣٣٧)، موسلیم (٨٠٠).

بە پێی دەق تەیەمموم دەكات، ئەو كەسەی، كە ساغ و سەلیمە، بە حوكمی ماناكە.. والله تعالی اعلم[١]..

پـێم وایـە هـەر كاتێـك، ترسـی نـەمانی كـاتی پەرسـتنێكی هـەبو، تەیەمموم بكات ڕاسترە، وەك نەكردن و فەوتاندنیان.. والله اعلم.

★ ★ ★

## ئایا بۆ ئەوەی نوێژەكەی فریا خات، تەیەمموم بكات ؟ چونكە لەخەو هەستاوەو كاتی نوێژ كەمی ماوە

ئەمیش وەكو مەسەلەی پێشو، دوو بۆچونی جیاوازی لەسەر هەیە[٢]

**یەكـەم: تەیــەمموم بكــات و خێــرا نوێژەكــەی فریاخــات:**

ئەمەش بۆچونی ئیمام مالیك و، ئەوزاعی و، سەوری و، ئیبنو حەزمە.

**دووەم: غوسـڵ دەركـات و نوێژەكـەی بكـات بـا كاتەكـەش بەسەر بچێت:** ئەمەش بۆچونی جمهوری شەرعناسانە، ڕای ئیمـام ئـەبو حەنیفەو، شافیعی و، ئەحمەدو، قەولێكی ئیمام مالیكە و، ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندتری داناوە.. ئەمەش ڕاسترە، چونكە كاتی خەوتو، لەو كاتەوە دەست پێ دەكات، كە خەبەری دەبێتەوە، نابینیت پێغەمبەری خـوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (أمَا إنَّـهُ لَـيْسَ فِـي النَّـوْمِ تَفْـرِيطٌ إنَّمَـا التَّفْـرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَلْيُصَلِّهَا حِـينَ يَنْتَبِـهُ لَهَـا.. )[٣] واتـە: بـەڵام ئـەوە هەیـە، كـە لـە خەوتنـدا

---

[١] ابن عبدالبر: الاستذكار (٣/١٧١).
[٢] الاوسط (٢/٣٠)، المحلی (٢/١١٧)، مجموع الفتاوی (٢٢/٣٥).
[٣] موسلیم (١٥٣٢)، ئەبوداود (٤٣٧)..

کەمتەرخەمی نیە، کەمتەرخەمیەکە لەو کەسەدایە، کە نوێژەکەی ناکات، تا کاتی نوێژەکەی تری دێت، ئەوی وای کرد، با کە کەوتەوە یادی زو بیکات..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ئەگەر بەیانی پێش خۆر هەڵهاتن، خەبەری بۆوە، بەڵام نەیتوانی غوسڵ دەرکات و، نوێژەکەی بکات، ئیللا دوای خۆر هەڵهاتن نەبێت، ئەوە نوێژەکەی لە کاتی خۆیدا کردوەو، نەیفەوتاندوە، بە پێچەوانەی ئەو کەسەوەیە، کە لە سەرەتای کاتی نوێژی بەیانیدا خەبەری بۆتەوە، ئەمیان واجبێتی، کە پێش خۆر هەڵهاتن، فریای نوێژەکەی بکەوێت[١]..

من پێم و ایە، چونکە لەخەو هەستاوەو کاتی نوێژ کەمی ماوە، دەبێت خێرا تەیەمموم بکات و نوێژەکەی فریاخات.. والله اعلم.

★ ★ ★

## ـ ئەگەر ئاو نەبو تەیەمموم بۆ مردو دەکرێت ؟!

بەڵێ، ئەگەر ئاو نەبو تەیەمموم بۆ مردو دەکرێت، وەکو، کە بۆ زیندو دەکرێت، چونکە شوشتنی مردو فەرزە، صەعیدیش پاك و پاك کەرەوەیە، ئەگەر ئاوی دەست نەکەوت، بۆی صەعید بەکار دێت.. ڕاجوێیی لەوەدا نیە،[٢] کە غوسڵ دەرکردن بە ئاو بێت، یان بە تەیەمموم پاك بونەوەیە، ئەم پاك بونەوە بە تەیەممومەش، بۆ هەمو پاکژییەکە، کە واجب بێت..

---

[١] مجموع الفتاوى (٣٥/٢٢).
[٢] المغني (١٤٨/١)، المحلى (١١٦/٢).

**ناوكۆییەك: ئەگەر مردویەك و، لەشگرانێك و، حەیزدارێك و، جەستە پیسێك هەبو، ئاوە كەمەكە بدرێتە كێ ؟!**

١ ـ ئەگەر ئاوەكە مولْكی یەكێكیان بێت، ئەوە ئەو شایانترە بەكاری بهێنێت. ئەمەش بۆچونی جمهوری شەرعناسانە[١].

٢ ـ ئەگەر مافی بەكارهێنانی ئاوەكە، بۆ هەموان وەكو یەك بێت:

ا ـ ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەد دەڵێن: مردووەكە شایانترە زوتر بۆی بەكار بهێنرێت، لەبەر دوو هۆ:

ـ مردووەكە كۆتایی بە تەمەنی دنیای هاتووە، باشترین پاكژیی بۆ ئەو دیاری كراوە، زیندووەكانیش ئاو هەر دەدۆزنەوە.

ـ مەبەست لە شوشتنی مردو، پاككردنەوەیەتی لە پیسی، ئەوەش بە تەیەمموم نایەتە دی، پاكژی زیندووەكان، شتێكی واتایی (مەعنەویی)یەو، بە تەیەممومەكە دێتە دی..

ب ـ ئەوی پیسیی پێوەیە شایانترە، ئاوەكە بەكار بهێنێت، وەك لە لەشگرانەكە، ئەمەش ڕای شافیعی و، حەنبەلیەكانە[٢]. ئیمام نەوەوی دەڵێ: چونكە چارێكی تری، غەیری لابردنی پیسیەكەی نیە.

ج ـ حەیزدارەكەش، شایانترە وەك لە لەشگرانەكە، چونكە ئەركی لەشگرانی ئەم قورسترە، ئەم مافی خوای گەورەی، وەكو لەشگرانەكە كەوتۆتە سەر، مافێكی زیادەی تریشی لەسەرە، كە مافی مێردەكەیەتی بێتە لای.. بۆیە دەبێت زوتر پاك ببێتەوە..

---

١ المجموع (٢/٣١٦)، المغني (١/١٧٠).

٢ المجموع (١/١٧١)، المغني (٢/٣١٩).

ئەمە بە گشتی ڕای شافیعی و، حەنبەلیەکانە، هەرچەندە شافیعیەکان لە ناو خۆیاندا ڕای تریشیان هەیە، کە دەڵێ: هەمویان وەکو یەك خاوەن مافن، لەبەکار هێنانی ئاوەکەدا، بۆیە دەبێت قورعەیان بۆ بکرێت، هەر کەس ناوی دەرچو، ئەوە شایانترە ئاوەکە بەکار بهێنێت[١] !!

بەڕاستی ئەمەیان بۆچونێکی سەیرە، چۆن ئەو هەنجەتە بەهێزەی یەکەمی ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەدی پێ دەگۆڕرێت ؟!

د ـ ئەگەر بێ دەستنوێژو لەشگرانێك کەوتنە یەك، ئەگەر ئاوەکە بەشی غوسڵ دەرکردنی دەکرد، ئەوە لەشگرانەکە شایانترە بەکاری بهێنێت، ئەگەر نا، ئەوە بۆ دەستنوێژی کەسی دووەمە[٢]..

هـ ـ ئەگەر مردویەك و کەسێکی تر هەبو، کە پیسی بە جەستەیەوە هەبێت، ئەمە راجوێیی زیاتری لەسەرە[٣]، بەڵام ئەوانەی، کە مردویان لەپێشتر داناوە، مردوەکەیان بە شایانتر داناوە، کە ئاوەکەی بۆ بەکار بێت، ئەوانەی لابردنی پیسیان بەلاوە پێویسترە، ئەمیان لە مردوەکە لە پێشتر داناوە، کە ئاوەکە بەکار بهێنێت و، پیسی جەستەی پێ لابدات..

★ ★ ★

---

[١] المجموع (١٧١/١)، المغني (٣١٩/٢).
[٢] هەمان سەرچاوەو جێی.
[٣] هەمان سەرچاوەو جێی.

## سەعید ( صَعید ) چیە کە تەیەمومی پێ دەکرێت ؟

شەرعناسان دوو پێناسەیان بۆ ئەم زاراوە هەیە:

**یەکەمیان: هەرچی بە روی زەویەوە دیارە، لە گڵ و لم و چەو زیخ و شتی وا:**

ئەمە بۆچونی ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئەبویوسف و، ئیمام مالیکەو، ئیبنو تەیمییەش پێی پەسەندترینە، هەروەها ئیبنو حەزم،بەلاّم ئەوەی بە مەرج داناوە، کە دەبێت بە زەویەوە چەسپاو بن[1].. بەڵگەی ئەم بەرێزانە:

١ ـ فەرمایشتی خوای گەورە، کە دەفەرموێ: ﴿صَعِيدًا جُرُزًا﴾ الكهف/٨ واتە: رەقەن وبەردەلاّن. هەروەها: ﴿صَعِيدًا زَلَقًا﴾ الكهف/ ٤٠ واتە: خلیسك و بێ پیت ولوس، کە هیچیان روەکیان تێدا ناروێت !

٢ ـ پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ كُلُّهَا لِي وَلِأُمَّتِي مَسْجِدًا وَطَهُورًا)[2] واتە: هەمو زەوی بۆ خۆم و، ئوممەتەکەم جێ نوێژەو، پاکە.

٣ ـ پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى صَعِيدٍ وَاحِدٍ)[3] واتە: هەمو خەڵکی، لە ڕۆژی قیامەتدا، لە سەر یەك پارچە زەوی کۆ دەکرێنەوە..

---

[1] الاستذكار (١٥٧/٣)، المبسوط (١٠٨/١)، مجموع الفتاوی (٣٦٤/٢١)، المحلی (١٥٨/٢)

[2] ئەحمەد (٢٢٢/٢)، لە صحيح فقه السنة (١/ ١٨٨)دا دەڵێ: حەسەنە.

[3] بوخاری (٤٧١٢)، موسلیم (٤٧٢).

٤ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ كُلُّهَا لِي وَلِأُمَّتِي مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا أَدْرَكَتْ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةُ فَعِنْدَهُ مَسْجِدُهُ وَعِنْدَهُ طَهُورُهُ)[١] واتە: هەمو زەوی بۆ خۆم و، ئوممەتەکەم جێ نوێژەو، پاکە، هەر کەسێك لە ئوممەتەکەم، لە هەر شوێنێك کاتی نوێژی گەیشتێ، ئەوە ئەو شوێنەی مزگەوتەو پاکە. دەتوانێت نوێژەکەی لێ بکات..

٥ ـ فەرمودەکەی لای ئەبو جوهەیمی ئەنساری، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ إِنَّهُ رَدَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ السَّلَامَ )[٢] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە لای بیری وشترەوە دەهاتەوە، کابرایەکی موسوڵمانی پێ گەیشت، سڵاوی لێ کرد، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، وەڵامی نەدایەوە، ڕۆیشت، تا گەیشتە دیوارێك مەسحی دەموچاو دەستی کرد و، پاشان سەلامی خوای لێ بێت، وەڵامی سەلامەکەی دایەوە..

### دووەمیان: صەعید هەر گڵ و خۆڵەو هیچ تر:

ئەمەش بۆچونی ئیمام شافیعی و، حەنبەلیەکان و، ئەبوسەورەو، ئیبنول مونزیریش وای بۆ چوە[٣]، بەڵگەشیان:

١ ـ فەرمودەی (وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا)[١] لە ڕیوایەتی تردا، زیادەی تری هەیە، کە دەفەرموێ: (وَجُعِلَتْ تُرْبَتُهَا لِي طَهُورًا)[٢] واتە: حوکمی گڵ و

---

[١] بوخاری (٣٢٣)، ئەحمەد (٢/٢٢٢).

[٢] بوخاری (٣٣٧)، موسلیم (٨٠٠).

[٣] المغني (١/١٥٥)، المجموع (٢/٢٤٦)، الاستذكار (٣/١٥٩)، الاوسط (٢/٤٣).

خۆڵەکەشیمان بۆ پاکە. بە ڕای ئەم شەرعناسە بەڕێزانە، ئەم زیادەیە حوکمە گشتیەکەی پێشو، تایبەت دەکات، کە مەبەست لە صەعیدەکە گڵەکەیەتی، نەك شتی تر..

٢ ـ لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم هاتوە، کە فەرمویەتی: (أُعْطِيت مَا لَمْ يُعْطَ أحَدٌ مِنَ الْأنْبِيَاءِ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا هُوَ ؟ قَالَ: نُصِرْت بِالرُّعْبِ، وأُعْطِيت مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ وَسُمِّيت أحْمَدَ وَجُعِلَ لِي التُّرَابُ طَهُورًا وَجُعِلَتْ أُمَّتِي خَيْرَ الْأُمَمِ)[٢] واتە: ئەوەی بە من بەخشراوە، بە هیچ پێغەمبەرێکی پێشو نەبەخشراوە، وتمان: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەوانە چین؟ فەرموی: ترس و تۆقین مایەی سەرکەوتنمە، کلیلی زەمینیم دراوەتێ، ناو نراوم ئەحمەد، گڵم بە پاك بۆ حسێب کراوە، ئوممەتەکەشم بە باشترین ئوممەت دانراوە..

بەڵگەکانی پۆلی دووەمی شەرعناسان، وەکو دەردەکەوێت زەعیفەو لە ڕوی سەنەدیانەوە قسەیان لەسەرە.. لە لایەکی تریشەوە، گێڕدانی ماناکانی صەعید لە گڵدا، جێی سەرنجە.. چونکە ئیبنو مەنزور لە فەرهەنگی (لسان العرب)دا، ئەو فەرمودەیە دەهێنێتەوە، کە پێغەمبەری خوا

---

[١] ئەحمەد (٢/٢٢٢)، لە صحيح فقه السنة (١/ ١٨٨)دا دەڵێ: حەسەنە.

[٢] موسلیم (٥٢٢)، ئیبنو حیببان (١٦٩٧)، دارەقوتنی (١/١٧٥)، بەیهیقی (١/٢١٣)

[٣] ئەحمەد (١/٩٨)، بەیهیقی (١/٢١٣) کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ٢٠٠)دا دەڵێ: مونکەرە.. مونکەر لە فەرمودەوانیدا، جۆرێکە لە فەرمودەی زەعیف، پێناسەشی ئەوەیە، کە: لە سەنەدەکەیدا ڕاویەك هەیە، کە هەڵەی زۆرە، یان فسقی لێوە دەرکەوتوە، یان گێلە.. بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ٩٥. بەڵام ئەم فەرمودەیە، چەندین ڕیوایەتی تری سەحیحی هەیە..

دەفەرموێ: (خَلَقَ اللهُ التُرْبَةَ يَومَ السَّبْتِ) واتە: خوای گەورە لە رۆژی شەممەدا زەوی دروست کردوە، دەڵێت: التربة: الارض..

وا دیارە ڕای شەرعناسانی پۆلی یەکەم بەهێزترە، بۆیە

من پێم وایە، هەرچی بە ڕوی زەویەوە دیارە، لە گڵ و لم و چەو زیخ و شتی وا تەیەمومی پێ دەکرێت.. والله اعلم..

★ ★ ★

## حوکمی ئەو کەسەی کە نە ئاو نە صەعیدی دەست دەکەوێت (فاقِدُ الطَّهورَين):

ڕای ڕاستترینی شەرعناسان ئەوەیە، کە ئەو کەسەی، کە نە ئاو نە صەعیدی دەسکەوت بۆ دەستنوێژو غوسڵی، هەر بەو حاڵەتەیەوە، کە تێیدایە، نوێژەکەی خۆی دەکات.. دواتر ئەگەر ئاو، یان صەعیدی دەسکەوت نوێژەکان ناکاتەوە.. ئەمە ڕای ئیمام شافیعی و، ئەحمەدو یاوەرانیان و، ئیبنو حەزمەو، ئیمام ئیبنو تەیمییەش ئەمەی پێ پەسەندترینە[1].. بەڵگەیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ﴾ التغابن / ١٦ واتە: ئەوەندەی دەتوانن، تەقوا زیاتر بکەن.

٢ ـ هەروەها دەفەرموێ: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ البقرە/٢٨٦ واتە: هەر کەس بە گوێرەی توانای خۆی، خوای گەورە بەرپرسێتی دەخاتە سەر شان..

---

[1] المغني (١٥٧/١)، المجموع (٣٢١/٢)، المحلى (١٣٨/٢)، مجموع الفتاوى (٤٦٧/٢١).

٣ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إذَا أمَرْتكُمْ بِأمْرٍ فأتُوا مِنْهُ مَا اسْتطَعْتمْ)[١] واتە: هەر فەرمانێکم پێکردن، ئەوەندەی دەتوانن لێی ئەنجام بدەن.. ئینجا ئەم بەڕێزانە دەڵێن: کابرا، کە نە ئاو، نە صەعیدی دەست کەوتوە، چی بکات، هەر ئەوەندەو ئاوای توانیوە، خواپەرستیەکەی ئەنجام بدات.. ئەوەی لە توانایدا نیە (کە پەیدا کردنی ئاو، یان صەعیدەکەیە) خاوەن عوزرە تێیدا.. هەرچۆنێکیش ئەو نوێژانەی کرد، بەر لۆمە ناکەوێت و، نوێژەکانیشی ناکاتەوە..

بەڵام ئیمام ئەبو حەنیفەو، شەرعناسانی مەدرەسەی ڕەئی و، ئیمام مالیك و ئەوزاعی دەڵێن: نوێژەکانی ناکات، تا ئەو کاتەی دەتوانێت دەستنوێژ بگرێت یان تەیەمموم بکات[٢]..

ئەمە بۆچونێکی زۆر سەیرە. لەویش سەیرترو نامۆتر، بۆچونی حەنەفیەکانە، دەربارەی نوێژەکان لەو شوێنانەدا، کە کاتیان تێدا نیە، کە دەڵێن: نوێژیان تێدا هەڵدەگیرێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ النساء/١٠٣ واتە: خوای گەورە بە گوێرەی کاتی دیاری کراو، نوێژی لەسەر فەرز کردون.. ئەمانیش دەڵێن: مادام کاتی شەوڕۆژ دیاری کراو نیە، کەوابو نوێژەکانیش ناکرێن!! بەم بۆچونە بێت، ئەو کەسانەی لە باکوری نەرویج دەژین (کە زیاتر لە دوو هەزار کوردیشی لێیە)، نە نوێژیان لەسەرە و، نە ڕۆژو، نە دەستنوێژیشیان دەبێت و، نە غوسڵ دەردەکەن!! چونکە شەو شەش مانگەو ڕۆژیش شەش، بەفری پێنج هەزار ساڵیش نەچۆتەوە !!

---

[١] بوخاری (٧٢٨٨)، موسلیم (٣١٩٩)
[٢] الاوسط (٤٥/٢)، الاستذكار (١٥٠/٣)، المحلى (١٣٩/٢).

# هەندێك بابەت كە پەیوەندییان بە نییەتی تەیمومەوە هەیە

## * تەیەمموم لە جیاتی دەستنوێژە:

هەرچی جائیز بێت بە دەستنوێژەوە بکرێت، بە تەیەممومیشەوە جائزە بکرێت، وەکو نوێژو تەواقی کەعبەو، قورئان خوێندن و، دەستدان لە قورئان و خواپەرستی تر.. ئەو حوکمە دەمێنێت، تا تەیەممومەکە بەتاڵ دەبێتەوە.. هەروەها دەکرێت بە تەیەمموم نوێژی فەرزو سوننەتەکان بکرێن، ئەگەر تەیەممومەکە بۆ سوننەت کرابو، دەشێت نوێژی فەرزیشی پێ بکرێت، هەروەها بە پێچەوانەوە.. ئەمەش بۆچونی زۆرینەی ئەهلی عیلمە، جگە لە ئیمام مالیك و هەندێك لە شافیعیەکان[١]..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ئەم بۆچونە ڕاسترە، بەڵگەی زۆرتری قورئان و سوننەت لایەنگرێتی.. لە لایەکەوە قورئانی پیرۆز، تەیەممومی بە پاکەرەوەداناوە، وەکو کە ئاوی بە پاك کردوە داناوە، وەك دەفەرموێ: ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ المائدە / ٦ واتە: بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان قسڵ و بەرد، یان زیخ و چەو، یان شتی تر) تەیەمموم بکەن، مەسحی دەموچاو دەستانی پێ بکەن، خوای گەورە نایەوێت هیچ سەختیی و، گرێ و گۆڵییەکتان، لە دینداریدا بهێنێتە ڕێ، بەڵکو دەیەوێت پاکتان کاتەوەو، نیعمەتەکانی خۆی بەسەرتاندا تەواوکات، تا ئێوەش

---

[١] المغني (١/١٥٨)، المجموع (٢/٢٥٥)، المبسوط (١/١١٧)، مجموع الفتاوى (١٢/٤٣٦)

سوپاسگوزاریی بکەن.. هەر کەسێك بڵێ گڵ تەیەممومی پێ ناکرێت، ئـەوە پێچەوانەی قورئان و سوننەتی وتوە، ئەگەر بڵێ: بـەڵێ تەیـەممومی پـێ دەکرێت، ئەوە بێ دەستنوێژی نامێنێت، بەڵام بە شـێوەیەکی کـاتیی کـاری پـێ دەکرێـت، تـا ئـەو کاتـەی ئـاو دەسـت دەکـەوێت و، لـە توانـادا دەبێـت بەکاری بهێنێت..

پـێم و ایـە هـەر کەسـێك تەیـەممومی کـردو، نیـەتی لابردنـی بـێ دەسـتنوێژی خـۆی بـو، ئـەوە حـوکمی ئەوەیـە، کـە دەسـتنوێژی هەیـەو دەتوانێت، هەمو ئەو خواپەرستیانە بکات، کە بە دەستنوێژ دەیانکات..

★ ★ ★

## ئەوی تەیەمموم دەکات بە نیەتی لابردنی حوکمی لەشگرانی، ئایا بە دەستنوێژ گرتن بۆی حسێبە ؟!

لەسـەر قـەولی ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، ئیمـام شـافیعی، بـەڵێ، ئەمـەش لەبەر دوو هۆیە:

١ ـ پاك بونەوە لە هەردووکیان یەکە، بە ئەنجامدانی یەکێکیان، ئـەوی تریش نامێنێت، وەکو خۆ پاککردنەوە لە میزو پیسایی..

٢ ـ تەیـەمموم لـە جیـاتی بـەکارهێنانی ئـاوە، کـەوابو حـوکمی ئاویشـی وەرگرتوە، ئەوەش وەکو غوسڵ دەرکردنەکەیە، کە دەستنوێژگرتنیشی پـێ دادەمەزرێت..

ئەمما کەسێك بڵێ: تەیەمموم دەکەم، بە نیـەتی لابردنـی حـوکمی بـێ دەسـتنوێژی لـە خـۆم، بـەڵام دەشمـەوێت، حـوکمی لەشگرانیشـمی پـێ دابمـەزرێت، ئـەوە جـێ سـەرنجەو، دەبێـت ئـەوە بـزانین، کـە ئـەو شەرعناسانەی تەیەممومەکەیان لە جێی ئـاو دانـاوە، دەڵێن: ئـەوە نابێـت،

چونكە ئـەو تەیەممومەكـەی، وەكـو ئـاوی دەسـتنوێژ بـەكار هێنـاوەو بـۆی نابێتـە ئـاوی غوسـڵ دەركـردن.. شەرعناسـانی تـر گوتویانـە: بـەڵێ بـۆی دەبێتە حوكمی لابردنی هەردووكیان (بێ دەستنوێژیی و غوسڵ)، چونكە هەردووكیان بە تەیەممومێك لادەچن..

ئیمام مالیك و، ئەبوسەورو، حەنبەلیەكان و، ئیبنو حـەزم گوتویانـە[١] هـەردووكیان بـە یـەك نییـەت نابێـت، چـونكە دوو خواپەرسـتین و، هـەر یەكەیان نییەتی خۆی دەوێـت، چـونكە دەقە گشـتیەكە دەفـەرموێ: (إنَّمَا الاعْمَالُ بالنّيَّاتِ وإنَّما لِكُلِّ امْرِئٍ ما نَوَى)[٢] واتە: هەمو كردەوەیەك بـە پێـی نیەتە، نیەتی هەر كەس چۆن بو، هەر ئاوای بەردەكەوێت.

★ ★ ★

## چۆنیەتی تەیەممومی دروست ؟!

شەرعناسـان دوو شـێوەی تەیـەمموم كـردن دەگێڕنـەوە، كـە دوو پۆلـە خاوەن بۆچونەكان، كە هەر یەكەیان بەڵگە بۆ ڕاست و دروستی، ڕیوایەتی خۆی دەهێنێتەوە.. پێویستە بۆچون و بەڵگەی هەردوولا بخەینە ڕوو:

**یەكەم: ئەو شێوە تەیەممومەی یەكجار لەپی دەستەكانی بە سەعید دەكێشێت:**

( هەردوولـەپی دەسـت، یـەكجار بـە صـەعیدەكە دەكێشـێت، پاشـان بـەرزیان دەكاتـەوەو فویـان لـێ دەكـات، ئینجا دەموچـاو دەسـتەكانی، پـێ

---

[١] المغني (١٥٩/١)، المحلى (١٣٨/٢)

[٢] بوخاری (١)، موسلیم (١٩٠٧).

مەسح دەکات) ئەمە مەزهەبی حەنبەلی و ڕای ئیبنو حەزمە، کە ڕای کۆمەڵێکی سەلەفەو ئیبنو تەیمییەش پێی پەسەندترینە[١]..

ئەوەی ئەم بۆچونە بەهێز دەکات، فەرمودەکەی لای سەیدنا عەمماری کوڕی یاسرە، خوا لێیان ڕازی بێت، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم پێی، فەرمو: (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هَكَذَا فَضَرَبَ بِكَفِّهِ ضَرْبَةً عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَفَضَهَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّهُ بِكَفَّيْهِ)[٢] واتە: هەر ئاوات بەس بو، هەردوودەستی دا بە زەویداو، پاشان تەکاندی، ئینجا مەسحی دەموچاو دەستەکانی پێ کرد..

## دووەم: ئەو شێوە تەیەممومەی دوجار لە پی دەستەکانی بە صەعید دەکێشێت:

(دەبێت دوو جار هەردوولەپی دەستەکان، بدرێن بە صەعیدەکەدا، یەکێکیان بۆ دەموچاو، ئەوی تریان، بۆ دەستەکان، کە دەبێت، تا ئانیشکەکانیان پێ مەسح بکرێت) ئەمەش مەزهەبی حەنەفی و، مالیکی و، شافیعی و، سەوری و، لەیسی کوڕی سەعدو، شەعبی و، حەسەنی بەسرییەو، دەچێتەوە سەر ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت.. بەڵگەشیان:

١ ـ فەرمودەکەی لای ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: (التَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ: ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ، وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ)[٣] واتە: تەیەمموم دوو

---

[١] المغني (١/١٥٩)، المحلى (٢/١٤٦)، مجموع الفتاوى (٢١/٤٢٢).
[٢] بوخاری (٣٣٨)، موسلیم (٧٩٨).
[٣] الحاكم (١/١٧٩)، بەیهیقی (١/٣٠٧) بە زەعیفیشی ناساندوە.. کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ٢٠٣)دا دەڵێ: زەعیفە.

زەربەیە، یەكیان بۆ مەسحی دەموچاو بەكار دێتەوەو، ئەوی تریان بۆ مەسحی دەستەكان، تا ئانیشكەكان..

٢ ـ فەرمودەكەی لای ئەبو جوهەیم، خوا لێی ڕازی بێت، كە باس لە كابرا دەكات، كە دەڵێ: (أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ إِنَّهُ رَدَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ السَّلَامَ )[١] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە لای بیری وشترەوە دەهاتەوە، كابرایەكی موسوڵمانی پێ گەیشت، سڵاوی لێ كرد، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، وەڵامی نەدایەوە، ڕۆیشت، تا گەیشتە دیوارێك مەسحی دەموچاو دەستی كرد و، پاشان سەلامی خوای لێ بێت، وەڵامی سەلامەكەی دایەوە..

ریوایەتێكی تری هەیە كە ئەم پۆلە شەرعناسە بەڕێزە، وەك بەڵگەی بۆچونی خۆیان، لە مەسەلەی چۆنیەتی تەیەمموم كردندا، پشتی پێ دەبەستن، كە دەڵێ: (حتَّى قامَ الَى جدارٍ فحَتَّهُ بعصَا كانَتْ معَهُ ثمَّ وَضَعَ يَدَيهِ علَى الجدَارِ فمَسَحَ وَجهَهُ وَذِرَاعَيهِ ثمَّ رَدَّ السَّلامَ)[٢] واتە: تا گەیشتە لای دیوارێك و، بەو گۆچانەی پێی بو دیوارەكەی كڕاند، پاشان دەستی بە دیوارەكەدا هێناو، مەسحی دەموچاو قۆڵەكانی كردو، پاشان وەڵامی سەلامی كابرای دایەوە..

---

[١] بوخاری (٣٣٧)، موسلیم (٨٠٠).

[٢] ئیمامی شافیعی لە المسند(١٣٠) هێناویەتیەوە، هەروەها بەیهیقی (٢٠٥/١) بەڵام فەرمودەوانان دەڵێن مونكەرە، چونكە پێچەوانەی فەرمودە سەحیحەكەی پێشتری دەكات، كە بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتەوەو، سەحیحە.. صحيح فقه السنة (١/ ٢٠٣).

٣ ـ فەرمودەیەکی تر لە سەیدنا عەمماری کوڕی یاسرەوە، خوا لێیان ڕازی بێت هاتوە، کە باس لە یەکەمین تەیەمموم دەکات، دەڵێ، کە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بون، صلى الله عليه وسلم، مەسحی صەعیدیان بۆ نوێژی بەیانی کردووە لەپی دەستیان، جارێك بە زەوی کێشاوە بۆ دەموچاویان، ئینجا جارێکی تر بۆ هەمو دەست وبازویان، لە ناو دەستیانەوە، تا شان وبن باڵیان: (فقَامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فضَرَبُوا بأَيْدِيهِمْ الْأَرْضَ ثمَّ رَفعُوا أيْدِيَهُمْ ولَمْ يَقْبِضُوا مِنْ التُّرَابِ شَيْئًا فمَسَحُوا بهَا وُجُوهَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ إِلَى الْمَنَاكِبِ وَمِنْ بُطُونِ أيْدِيهِمْ إِلَى الْآبَاطِ) [1]

پۆلە شەرعناسی دووەم، ئەگەرچی پێشەوایانی گەورەی ئوممەتن، بەڵام وا پێدەچێت بەڵگەکانیان زەعیف بن، تەنانەت فەرمودەیەکیان بە مەرفوعیش نەسەلمێنراوە !! لە لایەکی تریشەوە، ئەوەی دەسەلمێت ئەوەیە، کە تەیەمموم وەکو دەستی دز، پەیوەندی بە قۆڵ و بازووەوە نیە، تەنها دەستەکان مەسح دەکرێن، بۆیە سەیدنا ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەیگوت: دەستی دز دەبڕرێت، بەڵام لە مەچەکەوە، نەك لە قۆڵەوە، بەڵگەشی ئەم ئایەتە بو، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُۚ﴾ المائدة/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەکەوت، هەر بەوەی لەسەر زەمیندا بەرز بۆتەوە، (لە خاك ولم و بەرد) مەسحی

---

[1] ئەبو داود (٨٤/١)، ئیبنو ماجە (٥٧١)، نەسائی (١٦٨/١)، بەیهیقی (٢٠٨/١). کەمال ئیبنو السعيد لە صحيح فقه السنة (١/ ١٦٣)دا دەڵێ: موزتەریبە (شێواو)..

موزتەریب (مُضْطرِب): شێواو: جۆرێکی فەرمودەی زەعیفە، بریتیە لەو فەرمودەیەی لە چەند ڕێیەکەوە گێڕراوەتەوە، کە جیاوازیان لەگەڵ یەکتر هەیەو، هیچیان لەوانی تر بەهێزتر نین.. بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ١١٢.

دەموچاوتان و دەستەكانتانی پێ بكەن. بۆیە پێم وایە، كە تەیەممومی دروست ئەوەیە، لە بۆچونی پۆلە شەرعناسی یەكەمدایە.. والله اعلم..

★ ★ ★

## بەتاڵ بونەوەی تەیەمموم ؟!

هەرچی شتێك دەستنوێژ بشكێنێت تەیەممویش بەتاڵ دەكاتەوە.. ئەمە بەڵگەنەویستێكە، پێچەوانەی لە ناو ئەهلی ئیسلامدا نیە[١]..

★ ★ ★

## هەندێك بابەتی تری تەیەمموم

### ئایا نوێژ بە تەیەمموم جائیزە، ئەگەر پێش نوێژ دابەستن ئاوی دەسكەوت؟!

هەر كەسێك هەوڵی پەیدا كردنی ئاوی داو، دەستی نەكەوت، پاشان تەیەممومی كرد، بەڵام پێش نوێژ دابەستنی، ئاوی دەسكەوت، تەیەممومەكەی بەتاڵ دەبێتەوەو، نابێت نوێژی پێوە بكات، ئەگەر كردیشی نوێژەكەی بەتاڵە، چونكە گەڕاوەتەوە سەر حاڵەتی یەكەمینجاریی، كە دەستنوێژی نەبوە[٢]..

---

[١] المحلى (٢/١٢٢).
[٢] الاستذكار (٣/١٦٧).

**تەیەمومی کرد، نوێژی دابەست، ئینجا ئاوی دەسکەوت، ئایا نوێژەکەی دەبڕێت ؟!**

شەرعناسان لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا دوو بۆچونن:

**یەکـەمیان: نوێژەکـە دەبڕێـت ودەسـتنوێژ دەشـوات ولـە سەرەتاوە نوێژ دەست پێ دەکاتەوە:**

ئەمە ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئەحمەدو، سـەوری و، ئیبنـو حەزمـە، بەلگەشیان:

١ ـ ئەو فەرمودەی پێغەمبەری خوایە، صلى الله عليه وسلم، کـە وەڵامـی ئـەبو زەڕی دایـەوە، دەربـارەی لـەش گرانـی کەسـێك، کـە ئـاوی دەسـت نەکەوێت، کە فـەرموی: (الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَـمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِـنِينَ ، فَـإِذَا وَجَـدَ الْمـاءَ فَلْيَمَسَّـهُ بَشَـرَتهِ)[١]واتـە: گـڵ و لم و بــەردوخوێ و کەرەستەی تر، کە لەسەر زەمیندایەو پاکە، ئاوی دەستنوێژی موسوڵمانن، ئەگـەر دەیـان ساڵیش ئـاوی دەس نەکـەوێت، دەتوانێـت هـەر، کـە یـەکێك لەمانەی دەست، کەوت پێستی خۆیان تێ هەڵسوێت.. ئەمە بۆ کەسێکە، کە ئاوی دەست نەکەوێت، بەڵام ئەم کابرایە لەمەڕ ئێمە وا دەستی کەوت !

٢ ـ بە پەیدابونی ئاوەکـەو، توانـای بـەکارهێنانی، تەیەمومەکـە بـەتاڵ دەبێتـەوە، ئەمەش وەکو ئەو کەسە وایە، کە نوێژەکەی دەبڕێت..

٣ ـ تەیمموم لەبەر زەرورەت، کە نەبونی ئـاوە بۆتـە بـەدیل، کـە ئاوەکـە پەیدابو، واتە ئەسڵەکە هاتەوەو، بەدیلەکەی لاچو.. ئەمەش وەکو نـەمانی

---

[١] ترمزی (١٢٤)، ئەبوداود (٢٣٣)، نەسائی (١٧١/١)، لە ئەبو زەڕەوە، خوا لێی ڕازی بێت بە مەرفوعی دەگێڕێتەوە، شێخی ئەلبانی رەحمەتیش لە الارواء (١٥٣)دا لە ئەبو هورەیرەوە خوا لێی ڕازی بێت بە سەنەدی سەحیحەوە هێناوێتیەوە..

خوێنی ئیستیحازەیە (خوێنی جاری داوێنی ئافرەت)..

## دووەمیان: نوێژەکە نابڕێت و بەردەوام دەبێت:

ئەمــە ڕای ئیمـام مالیـك و، ئیمـام شـافیعی و، ئـەبو سـەورو، داودو، ئیبنــول مــونزیرەو، ڕیوایــەتی دووەمــی ئیمــام ئەحمــەدە، هەرچــەندە دەوترێت، کە ئەم بۆچونەی گۆڕیوە[١].. بەلگەیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تُبْطِلُوٓا۟ أَعْمَٰلَكُمْ﴾ سورەتی محمد/٣٣ واتە: کارو کردەوەکانتان بەتاڵ مەکەنەوە.. کەوابو نابێـت ئـەو نوێـژەش بـەتاڵ بکرێتەوە..

٢ ـ پاکـژی کاتێکی دیـاری کـراوی هەیـەو، نوێـژیش هـەروەها، ئـەم بـە تـەکبیرەی ئیحرامــی نوێژەکــە،کاتی پاکژییەکـەی بڕیـوەو، چـۆتە کـاتی نوێژەکـەوە، کـاتی پاکژیەکـەش بەسەرچـوەو، ناشـێت بـەتاڵ بکرێتـەوە، نوێژەکەش خۆی لە خۆیـدا دروست دامـەزراوە، چ پێویسـتی بـە بڕینـە ؟! ئەوی بڕینی پێ واجب دەبێت بەلگەیەك لە قورئان، یان لە سوننەت، یـان لە کۆڕا (ئیجماع)ەوە بهێنێت..

هیچ بەلگەیەك لەبەر دەسـتدا نیـە، ناچاری کات نوێژەکەی ببڕێـت.. پێم وایە ئەگەر تەیەمومی کرد، نوێژی دابەست، ئینجا ئـاوی دەسـکەوت، نوێژەکەی نابڕێت و لە سەری بەردەوام دەبێت.. والله اعلم.

ئـەم حاڵـەتە وەکو ڕۆژووەوانـی کـەفارەت وایـە، کـە کۆیلەیـەکی دەسـت نەکـەوتوەو، بڕیـاری داوە بـەڕۆژو بێـت، بـەڵام لـە نیـوەڕۆدا کۆیلەیـەکی بەردەست کەوتووەو، دەتوانێت بیکڕێـت وئـازادی کـات، بـەڵام نایکـات.. خـۆ ڕۆژووەکەی نابڕێت !!

---

[١] الاستذكار (١٦٩/٣)، المجموع ٠ ٣٥٧/٢)، الاوسط (٦٥/٢).

## نوێژی بە تەیەمموم کردوە، دوایی ئاوی دەست کەوتووە هێشتا کاتی نوێژەکە ماوە:

هەر کەسێك ئاوی دەست نەکەوت و، تەیەممومی کردو نوێژەکەی پێ کرد، پاشان ئاوی دەسکەوت، کە هێشتا کاتی نوێژەکە ماوە، ئایا نوێژەکەی دەکاتەوە ؟!

نەخێر، ئەمەش ڕای ئیمام مالیك و، سەوری و، ئەوزاعی و، موزەنی و، تەحاوی و، قەولێکی ئیمام ئەحمەدو، بۆچونی ئیبنو حەزمە[1].. بەڵام ئیمام ئەبوحەنیفەو ئیمام شافیعی دەڵێن[2]: مادام دەتوانێت ئاوەکە بەکار بهێنێت، دەبێت نوێژەکەی بکاتەوە..

ئیبنو حەزم ڕەدیان لێ دەداتەوەو دەڵێ: بۆچونی ئەبوحەنیفەو، شافیعی دیارە، کە چەوتە!! یان دەبێت ئەو نوێژەی ئەم دوانە، فەرمانیان بە کابرا کردوە بیکاتەوە، ئەو نوێژە بێت، کە خوای گەورە فەرزی کردوە، یان نوێژێکی ترەو، خوا فەرزی نەکردوە! ئەگەر نوێژەکەی خوایە، ئەوە کابرا لە کاتی خۆیدا ئەدای کردوە، ئیتر بۆچی دوبارەی بکاتەوە ؟! ئەگەر نوێژێکی تریشەو، خوای گەورە فەرزی نەکردوە، ئەوە دیارە دەیانەوێت پابەندی کەن بە شتێکەوە، کە پێوەی پابەند نابێت.. ئەوەش هەڵەیە..

بەڵگەیەکی تریش، ئەو فەرمودەیە، کە ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە (خَرَجَ رَجُلانِ فِي سَفَرٍ، فَحَضَرَتِ الصَّلاةُ وَلَيسَ مَعَهُمَا مَاءٌ، فَتَيَمَّمَا صَعِيداً طَيِّباً فَصَلَّيَا، ثُمَّ وَجَدَا المَاءَ فِي الوَقْتِ، فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلاةَ وَالوُضوءَ، وَلَمْ يُعِدِ الآخرُ، ثُمَّ أَتيَا رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ فَذَكَرَا ذلِكَ لَهُ، فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ: أَصَبْتَ السُّنَّةَ، وَأَجْزَأَتْكَ

---

[1] المحلى (٢/١٣٩)، المجموع (٢/٣٥٣).
[2] المجموع (٢/٣٥٣).

صَلَاتكَ، وَقَالَ لِلَّذِي توَضَّأَ وَأعَادَ: لَكَ الأَجْرُ مَرَّتين)[١] واتە: دوو كەس پێكەوە سەفەریان كرد، كاتی نوێژیان هات و، ئاویان پێ نەبو، بۆیە تەیەممومیان كـردو، نوێـژەكانیان كـرد، پـاش ماوەیـەك ئاویـان دەسـكەوت، یـەكێكیان نوێژەكەی كردەوەو، دەستنوێژەكەی گرتەوە، ئەوی تریان نەیكردنەوە، كە هاتنە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، حاڵەتەكـەیان عـەرز كرد (بۆیان گێڕایەوە)، بەوەیانی فەرمو، كە نوێژەكەی نەكردەوە: بە پێـی سوننەت ڕەفتارت كردوە، نوێژەكەت ئەدا كردوە، بەوی تریشیانی فـەرمو، كە دەستنوێژو نوێژەكەی كردەوە: تۆ دوو پاداشتت هەیە..

ئەوەی لەمەشدا بۆم دەركەوتوە ئەوەیە كە:

هەر كەس تەیەممومی كردو نوێژی پێ كـرد، پاشان ئـاوی دەسـكەوت و، دەیتوانی بەكاری بهێنێت، ئەو نوێژانەی ناكاتەوە، كە بە تەیەممومەكە كردونی.. والله اعلم.

★ ★ ★

---

[١] ئەبو داود (٣٣٤)، نەسائی (٢١٣/١) شێخی ئەلبانیش، لە صحيح أبي داود (٣٣٨) دا بە سەحیحی داناوە،

# باسی دەیــەم

# حــەیــز و زەیســـتانی

- خوێنی حەیز:

چی لە حەیزدار حەرامە؟ سنوری دەسبازی ژن ومێرد.

چی بۆ حەیزدار جائیزە ؟

- خوێنی زەیستانی.

- خوێنی جاری داوێن (الإسْتِحَاضَة).

# باسی دەیەم

## حەیزو زەیستانی

ئەمە باسێكی شەرعی و كۆمەلآیەتیە، كە پیاوان تێیدا زۆر بێ ئاگان و، ژنانیش تێیدا ڕاڕان، شەرعناسانیش جۆرەها ڕایان، لەسەر حاڵەتەكانی هەیە، چونكە حاڵەتەكانی زۆرەو، زۆر بێ یاساشن.. لەبەر ئەوەی ڕژانی خوێنی حەیز، پەیوەندی بە پارسەنگی، دەروونەوە هەیە، ئەویشە كاریگەریی لەسەر پارسەنگی یان لاسەنگی هۆرمۆنەكانی ئەم خوێنەوە هەیە.. جاری وا هەیە، ئافرەتێك سوڕی مانگانەی دیارەو، عادەتەن مانگی شەش ڕۆژ وای لێ دێت، بەلاَم بە هۆی خەم و پەژارەیەكی كاتییەوە، كاتەكانی هەموی دەشێوێت، جگە لەوەی پاش و پێش دەكات، زیادو كەمیش دەبێت.. یەكێكی تر مێردی بە توندی لێی تورە دەبێت، هەر ئەو ساتە دەكەوێتە حەیزەوە!! بۆیە زۆر پێویستە هەردوو توخمەكە، ئەوانەی هاوسەرێتییان كردووە ئەوانەش، كە نەیانكردوە، زانیاریەكی سەرەتاییان لەسەر باسەكانی حەیز هەبێت.. كچان پێویستیانە، تا بزانن، كە شو دەكەن چۆن لەگەڵ مێردیان ڕەفتار دەكەن، كوڕان پێویستە بزانن، تا سەری لێ دەركەن و، بزانن چۆن ڕەفتاری مێردانەی مەسئولانە دەكەن، كوڕان زانیارییان كەمترە، چونكە ئەمە شتێك نیە، ئەوان لە دایكیانەوە فێربوبن، ئەگەر خوشكیشیان هەبو بێت، لەبەر شەرم و نەزانین و، سروشتی خانەوادەیی كوردی، هیچ شتێك لەسەر حەیز، لەوانەوە فێر نەبون و نابن، سروشتی ئەم باسەش وا نیە، خەڵك زۆر ڕوی بێت دەربارەی بپرسێت، بۆیە جاری وا هەیە، خاوەن پرسیارێك ڕوی نایەت، لە

مـەلای گـەنجیش بپرسـێت، کـە پرسـیار لێکردنـی مـەلا، دەربـارەی هـەمو شتێکی ژیان واجبە !

به هەر حاڵ بێینە سەر باسەکە:

★ ★ ★

ئەو خوێنە سروشتیەی لە ئافرەت دێتە دەرێ سێ جۆرە:

١ ـ خوێنی حەیز (سوڕی مانگانە).

٢ ـ خوێنی زەیستانی (نیفاس).

٣ ـ خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە).

## خوێنی حەیز

حـەیز: (الحَـيض) وشـەیەکی عەرەبیـە و، زاراوەی تریشـی بـۆ دانـراوە وەك: (الطَمْث، العِراك، الضَحِك، الإكْبار)[١]..

خـوێنی حـەیز: خـوێنێکی ڕەشـی خەسـتە، بـۆنی ناخۆشـە، لـە جێگایەکی دیاری کراوی ئافرەت و، لە کاتێکی دیاری کراودا، دێتە دەرەوە.

حەیز شتێکە وەکو پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ:

(إنَّ هـذا شـئٌ كَتَبَـهُ اللهُ علَـى بَنَـاتِ آدمَ)[٢] واتـە ئەمـە شـتێکە، خـوای گەورە لەسەر کچانی ئادەمی نوسیوە..

حافز ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، لە حاکم و، ئیبنــول مــونزیرەوە، بــە ســـنەدی ســـەحیح، ڕیوایـــەتێك لـــە

---

[١] ابو اسحق الشيرازي: المهذب (١/٣٤١).

[٢] بوخاری (٢٩٤) موسلیم (١٢١١).

ئیبنوعەبباسەوە، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە فەرمویەتی: (إنَّ ابْتِدَاءَ الحَيضِ كَانَ عَلَى حَوَّاءَ بَعْدَ أنْ أهْبِطَتْ مِنَ الْجَنَّةِ)[١] واتە: سەرەتای حەیز لە حەواوە، کە دەستی پێکرد، دوای ئەوە بو، کە هێنرایە خوارەوە بۆ سەر زەمین..

خوێنی حەیز سنوری زۆری وکەمی نیە، بە پێی داب و عادەتی مانگانەی ئافرەتەکان دەناسرێتەوە، بە تایبەتی، کە فەرمودەیەکی تایبەت، لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم نەسەلمێنراوە، ئەوە ڕون بکاتەوە، کە زۆری برِو ڕادەی، یان کەمی، یان زۆرو کەمی ماوەی چەندە.. هەر لەبەر ئەوەشە ئەم باسە ڕاجوێییەکی زۆری لەسەرە..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ئەوانەی، کە دەڵێن: زۆرینەی ماوەی حەیز، پازدە ڕۆژەو، کەمییەکەی یەك ڕۆژە ـ وەکو ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەد دەڵێن ـ یان ئەوانەی دەڵێن: ماوەی دیاری کراوی نیە ـ وەکو ئیمام مالیك ـ هەمویان هەر دەڵێن، حوکمێکی سەلمێنراومان لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم پێ نەگەیشتووە، دەبێت ئیعتیماد بکرێتە سەر داب و نەریت و عادەتی کۆمەڵگەکە[٢]..

## هاتن و کۆتایی حەیز:

١ ـ سەرەتای هاتنی حەیز ئەو کاتەیە، کە دڵۆپە خوێنی ڕەش و خەست و بۆگەن لە کاتی سوڕی مانگانەیدا دەردەکەوێت.

٢ ـ کۆتایی حەیزئەو کاتەیە، کە خوێن و ئاوە زەردباوە لێڵەکەی، کە پێیدا دێت، وەستابێتەوە، ئەمەش بە دوو نیشانەدا دەزانرێت:

---

[١] فتح الباري (١/٤٠٠).
[٢] مجموع الفتاوى (٢١/٦٢٣)، المحلى (٢/١٩١)، المغني ١٠/ ٣٠٨.

- **وشك بونەوە:** بۆ نمونە، ئەگەر دەسڕێكی كاغەز، یان پارچە قوماشێكی وشك، بخاتە سەر جێگاكەی، هەر بە وشكی دەمێنێتەوە..

- **هاتنی ئاوە سپیەكە:** ئەوەی، كە دوای تەواوبونی خوێنی حەیز، لە ڕەحمەوە دێت. لە كارەكەرەكەی عائیشەخانەوە، خوا لێیان ڕازی بێت هاتوە، كە دەیگوت: ئافرەتان لۆكەی تەڕی خۆیان، بە شلەمەنی داوێن (كە زەردباو بو)، لە پارچە قوماشێكدا، دەناردە خزمەت عائیشەخان، تا ڕای خۆیان لەسەر دەربڕێت، تا بزانن داخۆ نوێژەكانیان دەست پێ بكەنەوە، یان نا، پێی دەگوتن: پەلە مەكەن، تا ئەو كاتەی ئاوە سپیەكە دەبینن.. مەبەستی پاك بونەوەیان بو، لە حەیز[1]..

### حوكمی شلە زەردباو لێڵەكەی كە دوای پاكبونەوە لە حەیز دێت:

ئەمە ئاوێكی زەردباوە، لە كێم و جەراعەتی برین دەچێت، ئەگەر ئافرەت ئەمەی لە دوای وشك بونەوەو، پاك بونەوەی، لە حەیز بینی هیچ ئیعتیبارێكی بۆ دانانێت، نوێژو ڕۆژوی خۆی و، كاری سەرجێیی پیاوەكەی دەكات.. چونكە ئوم عەتییە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (كُنَّا لَا نَعُدُّ الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئًا)[2] واتە: هیچ حسێبێكمان بۆ ئەو ئاوە زەردباو لێڵەی دوای پاكبونەوە نەدەكرد..

هەندێك بیرخستنەوە:

---

[1] بوخاری بە موعەللەقی (٤٢٠/١)، ئیمامی مالیك (٥٩)، عبدالرزاق: المصنف (٣٠٢/١) بەسەنەدێكی زەعیفەوە، بەڵام وەكو كەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (٢٠٧/١)دا دەڵێ پاڵپشتی تری هەیە بە ریوایەتەكەی لای دارمی (٢١٤/١)، و بەیهیقی (٣٣٧/١) بۆیە دەچێتە ئاستی سەحیح، والله اعلم.

[2] ئەبو داود (٣٠٧)، نەسائی (١٨٦/١)، ئیبنوماجە (٦٤٧)، لای بوخاری (بَعدَ الطُّهر) ەكەی تێدا نیە..

**١ . ئەگەر ئافرەت لە حەیز پاك بۆوەو ئاوی دەست نەکەوت غوسڵی دەرکات:**

تەیـەمموم دەکـات و، لەگـەڵ مێـردی خـۆی دەخـەوێت.. ئەمـە ڕای زۆرینەی شەرعناسانە[١]..

**٢ . ئەگەر خوێنی لە عادەتی خۆی زیاتر بو:**

بۆ نمونە مانگی، شەش ڕۆژ دەکەوێتە حەیزەوە، بەڵام ئەمجارە بـو بـە حەوت، یان هەشت ڕۆژ، ئەم ئافرەتە لە دوو حاڵەت بەدەر نیە:

**یەکـەم: خـۆی خـوێنی حـەیز دەناسـێت ولـە خـوێنی تـری جـویّ دەکاتـەوە:** ئەمـە تەماشـای جـۆری خوێنەکـە دەکـات: ئەگـەر سروشت و ڕەنگ و بۆنی، وەکو خـوێنی حـەیز بـو، بـەوی حسـێب دەکـات، نوێژو ڕۆژو کاری سەرجێیی ـ جیماع) ناکـات، ئەگـەر خوێنەکـەش خـوێنی حەیز نەبو، ئەوە خۆی دەشوات و ،نوێژو ڕۆژو، سەرجێیی خۆی دەکات..

**دووەم: خۆی خوێنی حەیز ناناسێت ولە خوێنی تری جویّ ناکاتـەوە:** زۆر ئـافرەت هەیـە وایـە بـە تایبـەتی لـە گەنجەکانـدا، ئـەم ئافرەتە لەم حاڵەتەیدا نوێژ و ڕۆژو، سەرجێیی ناکـات، تـا پـاك دەبێتـەوە، چونکە سنوری ئەوسەری پاك بونەوە دیار نیە..

---

[١] مجموع الفتاوی (٢١/٦٢٥)، المحلی (٢/١٧١)، شرح مسلم (١/٥٩٣).

## ٣. ئەگەر خوێنی حەیزی لە عادەتی خۆیدا دوو ڕۆژ هات و ڕۆژێـــك وەســـتا، پاشـــان دوای دوو ڕۆژی تـــر هاتـــەوە وە هەروەها:

ئەو ڕۆژانەی دەکەونە نێوان ڕۆژانی سوڕی مانگانـەوە هـەر بـە حـەیز حسێبن، ئافرەت، با لە خوێنیش پاك بێت، بەڵام هـەر نابێت نوێـژو ڕۆژو سەرجێیی بکات، تا ئەو کاتەی ئاوە سپیەکە دەبینێت[1].

## ٤ . ئایا ئافرەتی دوگیان (حامیلە) دەکەوێتە حەیزەوە ؟!

زۆرینــەی شەرعناســان گوتویانــە: نــا، ئــافرەتی حامیلــە ناکەوێتــە حەیزەوە، بەڵگەشیان فەرمودەکەی لای ئەبو سەعیدی خودرییە خوا لێی ڕازی بێت، کە فەرموی: ( لَا توطأ حَامِلٌ حَتَى تضَعَ، وَلَا غَيْـرُ حَامِـلٍ حَتَـى تحِـيضَ حَيْضَـةً )[2] واتـە: ئـافرەتی حامیلـە مـارە ناکرێـت، تـا حەملەکـەی دانـەنێت، غـەیری حامیلـەش، دوای ئـەوەی جارێـك دەکەوێتـە حـەیزەوە. شەرعناسـان گوتویانـە: دانـانی حەملەکـە، بۆتـە نیشانەی پـاك بونـەوەی ڕەحمی حامیلەکە، کەوابو ئافرەتی حامیلە ناکەوێتە حەیزەوە..

هەنـدێك شەرعناسـی تـر، وەکـو ئیمـام شـافیعی گوتویـەتی: حامیلـەش دەکەوێتە حەیزەوە..

ڕاستتر ئەوەیە، کە بـە شـێوەیەکی گشـتی، ئـافرەتی حامیلـە ناکەوێتـە حـەیزەوە، بـەڵام ئەگـەر شـتێکی وا ڕویـداو، ژنـە زانـی، کـە ئەمـە خـوێنی

---

[1] ابن عثیمین: فتاوی المرأة (ل ٢٦)

[2] ئەبو داود (٢١٥٧)، ئەحمەد (٦٢/٣)، الزّیلعي: نصب الرایة (١٤٦/٦)، الحاكم لە المستدركدا فەرمویەتی: صحیح علی شرط الشیخین و لم یخرجاه.. بە کۆی سەنەدەکان دەچێتە ئاستی حەسەن..

حەیزە، بێگومان، دەبێت واز لە نوێژو، ڕۆژو سەرجێیی خۆی بهێنێت، تـا پاك دەبێتەوە لێی..ئەگەر زانیشی كە خوێنی حەیز نیە، ئەوە بـە خـوێنی بـەردەوامی داوێـنی حسێب دەكات، دەیشواتەوەو نوژێو ڕۆژو سـەرجێیی خۆی دەكات..

★ ★ ★

## چی لە حەیزدارو زەیستان حەرامە ؟!

یەكـەم: نوێـژ كـردن: شەرعناسـان لەسـەر ئـەوە كۆن، كـە ئـافرەتی حەیزدارو، زەیستان بە هیچ شێوەیەك نوێژی لەسـەر نیـە، نـە فـەرزە، نـە سوننەتی، كە پاكیش بۆوە، نوێژەكانی ناگێڕێتەوە[1]..

ـ ئـەبو سـەعیدی خـودری، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، كـە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَـمْ تَصُـمْ فَـذَلِكَ نُقْصَـانُ دِينِهَـا)[2] واتـە: مەگـەر ئـەوە نیـە، كـە كەوتـە حـەیزەوە، نوێـژەكانی ناكـات و، بـەڕۆژو نابێـت، دەی ئـا ئـەوە نوقسـانێتی دینەكەیەتی..

ـ (عَـنْ مُعَـاذَةَ قَالَـتْ: سَـأَلْتُ عَائِشَـةَ رَضِـيَ اللَّـهُ عَنْهَا فَقَالَـتْ: مَـا بَـالُ الْحَائِضِ تَقْضِي الصَّوْمَ، وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ ؟ فَقَالَـتْ: أَحَرُورِيَّـةٌ أَنْـتِ ؟ فَقُلْـتُ: لَسْـتُ بِحَرُورِيَّـةٍ، وَلَكِنِّـي أَسْأَلُ. فَقَالَـتْ: كَـانَ يُصِـيبُنَا ذَلِـكَ، فَنُـؤْمَرُ بِقَضَاءِ

---

[1] المجموع (٢/٣٥١)، المحلى (٢/١٧٥).
[2] بوخاری (١٩٥١)، موسلیم (٨٠).

الصَّوْمِ، وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ )[١] واتـە: موعـادە (نـاوی ئافرەتێکـە) دەگێڕێتـەوە دەڵـێ: لـە عائیشـەخانم پرسـی، خـوا لێـی ڕازی بێـت: ئـەرێ بۆچی حەیزدار ڕۆژووەکانی دەگرێتـەوەو، نوێـژەکانی ناکاتـەوە؟! فـەرموی: چما تۆ حەروریت[٢]؟ وتم: نا حەروری نـیم، بـەڵام هـەر دەمـەوێت پرسـیار بکـەم؟! فـەرموی: ئێمـە، کـە ئـەوەمان دەهاتـە ڕێ، فـەرمانمان پـێ دەکـرا ڕۆژووەکانمان بگرینەوەو، نوێژەکانمان نەکەینەوە. لە ڕیوایەتێکی تردا: (لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیه وسلم دەکەوتینـە حـەیزەوە، فەرمانی وای پێ نەدەکردین  یان نەماندەکردەوە) مەبەستی نوێژەکانە..

## کورتە باسی پێویست:

### ١. ئەگەر ئافرەتێك پێش عەسر کەوتە حەیزەوە، کە هێشتا نوێـژی نیـوەڕۆی نـەکردبو، ئایـا کـە پـاك بـۆوە نوێـژی نیوەڕۆکەی قەرزارەو دەبێت بیگێڕێتەوە ؟!

بـەڵێ، بـە ڕای زۆرینـەی شەرعناسان ـ جگە لـە ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو مالیك ـ قەرزارەو دەبێت بیگێڕێتەوە، بەو مەرجەی پاك بوبێت و، ئەگـەر بیکردایـە فریـای ڕکـاتێکی نوێـژی نیوەڕۆکـەی بکەوتایـە. چـونکە خـوای

---

[١] بوخاري (٣٢١)، موسلیم (٢٦٥).

[٢] حەروری، نەسەب گەڕاندنەوەیە بۆ ناوچەی حەرەوراء، کە نزیکی کوفەیە، لە باشوری عێراق، لە سەردەمی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیبدا، خوا لێی ڕازی بێت خەواریجەکان لەوێ کۆبونەوە، ئیتر وای لێهات، هەر کەسێك فیکرو دیدو بۆچون و هەڵوێستی ئەوانی هەبوایە، پێیان دەوت: حەروری، ئەمانە ڕایان وابو: دەبێت ئافرەتی حەیزدار، کە پاك بۆوە نوێژەکانی بکاتەوە.. ئەوە بۆیە عائیشە خانیش بە سەرسامیەوە دەپرسێت: چما تۆ حەروریت؟!

گــــــەورە دەفـــــــەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ النساء/١٠٣ واتە: خوای گەورە بە گوێرەی كاتی دیاری كراو، نوێـژی لەسـەر فەرز كردون.فەرزی ئەم كاتـەش ئـەو نوێـژە بـوە، كـە نـەیكردوە قـەرزاری بوە. منیش پێم وایە دەبیٚ بیگێڕێتەوە.

بەڵام بـەڕای هەنـدێك شەرعناسـی تـری وەكو، ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو ئیمام مالیك نوێژەكەی ناگێڕێتەوە.. ئیمـام ئیبنـو تەیمییـەش ئـەم ڕایـەی پـیٚ پەسـندترە، بۆیـە دەڵـیٚ: بەڵگـەكان زیـاتر پشـتیوانی مەزهـەبی ئـەبو حەنیفەو، مالیك دەكەن، چونكە بەڵگەی گێڕانەوەی نوێژەكە، دەبێـت بـە فەرمانێكی نویٚ بێت، كە لێرەدا لەبەر دەستدا نیە. دیسان دواخستنی ئـەو نوێـژە ڕێپێـدراو بـوە، ئەگەرچـی دوای خسـتوە. كـەوابو قـەرزار نیـەو نوێژەكە ناكاتەوە[١]..

## ٢. ئەگەر ئافرەتێك پێش عەسر لـە حـەیز پـاك بوٚوە نوێـژی نیـوەڕۆی نـەكردبو، بـەڵام تـا غوسـڵی دەركـرد كـاتی نوێـژی عەسر بەسەردا هات، ئایا نوێژی نیوەڕۆكەی قەرزارە ؟!

بەڵیٚ، ئەگەر پێش خۆرئاوا بون لە حەیز، یان لە زەیستانیی پاك بـوٚوە، دەبێت نوێژی نیوەڕوٚو عەسر پێكەوە بكات، ئەگەر پێش خۆر هـەڵهاتنیش پاك بوٚوە، دەبێت نوێژی شێوان و خەوتنان (مەغریب و عیشا) ی بكات !

ئەمــە پەســەندترە، چــونكە ئــەنجامی توێژینــەوەی ئیمــام ئیبنــو تەیمییەیە، كـە دەڵـیٚ: ئەمـە ڕیوایـەتی لای سـەیدنا، عبـدالرحمانی كـوڕی عەوف و، ئەبوهورەیرەو، ئیبنـو عەبباسـە، خـوا لێیـان ڕازی بێـت، چـونكە

---

[١] مجموع الفتاوى: (٢٣/٢٣٥).

كاتەكە لە كاتی هەبونی عوزردا ـ وەكو سەفەر ـ هاوبەشی نێوان هەردوو نوێژەكانە[١]..

**دووەم: ڕۆژو گرتن:** كۆڕای شەرعناسان، لەسەر ئەوەیە، كە ئافرەتی حــەیزدارو زەیســتان ڕۆژو ناگرێــت، دوای ڕەمــەزان، كــە پــاك بــۆوە، دەیانگرێتــەوە.. بەڵگــەی ئــەوەش فەرمودەكــەی عائیشــەخانە، كــە بــە موعادەی گوت: (كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ، فَنُؤمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ، وَلَا نُؤمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ )[٢] واتــە: موعــادە (نــاوی ئافرەتێكــە) دەگێڕێتــەوە، دەڵــێ: لــە عائیشەخانم پرسی خوا لێی ڕازی بێت: ئەرێ بۆچی حەیزدار ڕۆژوەكانی دەگرێتەوەو، نوێژەكانی ناكاتەوە؟! .... گوتی: ئێمە، كە ئەوەمان دەهاتە ڕێ فەرمانمان پێ دەكرا، ڕۆژوەكانمان بگرینەوەو، نوێژەكانمان نەكەینەوە.

## كورتەباسی تر:

### ١ـ ئەگــەر حــەیزدار پــێش ســپێدە پــاك بــۆوەو، غوســڵی دەرنەكرد، ئایا بەڕۆژو دەبێت؟!

جمهوری شەرعناسان دەڵێن: ئەگەر ئافرەتی حەیزدار، پێش سپێدەی بەیانی پاك بۆوەو، نییەتی هێنا سبەینێ بەڕۆژو بێت، ڕۆژوەكەی دروستە، چونكە دروستی و، نادروستی ڕۆژو لەسەر كردن و، نەكردنی غوسڵ نەوەستاوە، ڕۆژو وەكو نوێژ نیە، كە بە بێ غوسڵ دەركردن نەشێت[٣]..

---

[١] الفتاوى (٢٣/٣٣٤).
[٢] بوخاری (٣٢١)، موسلیم (٢٦٥).
[٣] فتح الباري (١/١٩٢).

## ٢ . ئەگەر حەیزدار پێش خۆرئاوابون پاك بۆوە، ئایا بەڕۆژو دەبێت؟!

نا، ئەو، کە لەسەرەتای ڕۆژوەکەوە، بەڕۆژو نەبوەو، ڕۆژەکە قەرزار بوە، دەتوانێت هەروا بێ ڕۆژو بمێنێتەوە.. ناچار نیە ڕۆژو لەو ساتە وەختەوە بگرێت.. ئیبنو جورەیج دەڵێ: لە عەتائم پرسی: ئافرەتێکی حەیزدار، کە لە بەشێکی ڕۆژی ڕەمەزاندا پاك دەبێتەوە، ئایا دەبێت ئەو باقی ڕۆژەی بەڕۆژو بێت؟ گوتی: نا، خۆ هەر قەرزارەو، دەبێت بیگرێتەوە[١]..

## سێیەم: سەرجێیی حەیزدارو زەیستان حەرامە:

★ سەرجێیی (جیماع کردن لەگەڵ ئافرەت لە دەرچەی پێشەوەی) حەیزدارو زەیستان ، بە کۆڕای هەمو شەرعناسان حەڕامە[٢].. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱعۡتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلۡمَحِيضِ﴾ البقرە/ ٢٢٢ واتە: ئەو ساتانەی ئافرەت لە حەیزدایە، توخنیان مەکەون.. مەبەست لەوەیە، کە کاری سەرجێییان لەگەڵدا مەکەن، ئەمەش لێکدانەوەیەش لە ڕون کردنەوەکەی پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم هاتوە، کە دەفەرموێ: (إصْنَعُوا كُلَّ شَيءٍ إلَّا النِّكَاح)[٣] واتە: هەمو شتێکیان لەگەڵدا بکەن، جگە لە سەرجێیی کردن.. شێخولئیسلام ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: بە کۆڕای شەرعناسان، سەرجێیی زەیستان، وەکو سەرجێیی

---

[١] عبدالرزاق: المصنف (١٢٩٢) بە سەنەدی سەحیحەوە،
کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ٢١١)دا دەڵێ: سەحیحە
[٢] مجموع الفتاوى (٢١/٦٢٤)، المحلى (٢/١٦٢)، تفسير الطبري (٤/٣٧٨).
[٣] موسلیم (٣٠٢)، هەروەها هەر چوار خاوەن سونەنەکان .

حەیزدارەو، لەگەڵ هەردووکیاندا حەرامە[١]..

★ هـەر موسـوڵمانێك پێـی وا بێـت، کـە سـەرجێیی ئافرتێـك، کـە لـە حەیزدا بێ، یان زەیستان بێت حەڵاڵە، پێی کافر دەبێت و، حوکمی لە دین هەڵگەڕاوەی دەکەوێت بەسەردا.. بەڵام ئەگەر کەسێك ئـەو کارەی کـردو، دەیزانــی حەرامــە، یــان بــیری چــو بــو، یــان نەیــدەزانی ئافرەتەکــە لــە حەیزدایە، یان زەیستانە، یان نەیدەزانی سـەرجێیی کردنـی حەرامـە، یـان ناچار کرابو بیکات، گوناهبار نابێت و کەفارەتیشی ناکەوێتە سەر..

بـەڵام هـەر کەسـێك بـە سەربەسـتی خـۆی وبـە ئەنقەسـت، سـەرجێیی لەگەڵ ئافرەتێك کرد کە دەیزانی لە حەیزدایە، یان زەیستانەو، دەشـیزانی ئەم کارە حەرامە، ئەوە تاوانێکی گەورەی لە جـۆری کـەبائیرەکان کـردووە، دەبێت تۆبەی لێ بکات[٢]..

## ئایا ئەگـەر جیمـاعی لەگـەڵ حـەیزدار یـان زەیسـتان کـرد کەفارەتی ناکەوێتە سەر؟!

جمهوری پێشەوای چوار مەزهەبەکە (سیان لە چواریان) دەڵێن: هیچی غەیری تۆبە کردنەکەی لەسەر نیە.. چونکە بەڵگە لەسەر ئەوەیە:

١ـ لـە سـوننەت و سـیرەی پێغەمبـەری پێشـەوادا، صـلی الله علیـه وسـلم هاتوە، کە: (كَانَ إِذَا أَرَادَ مِـنَ الحَـائِضِ شَـيئَاً أَلْقَـى عَلَـى فَرْجِهَا ثَوبَـاً)[٣] واتـە: ئەگەر بیویستایە لەگەڵ خێزانێکیدا، کـە لـە حـەیزدا بوایـە شـتێك بکـات، قوماشێکی بەسەر عەورەتیدا دەدا..

---

[١] الفتاوی (٢١/٦٢٤).

[٢] شرح صحیح مسلم (٣/٢٠٤).

[٣] ئەبو داود (٢٧٢) سەنەدەکەی سەحیحە..

٢ ـ مەسروق دەگێڕێتەوە: (قُلْتُ لِعَائِشَةَ: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَن شَئٍ وَأَنَا أَسْتَحِي! فَقَالَتْ: إِنَّمَا أَنَا أُمُّكَ وأَنْتَ ابْنِي، فَقَالَ: مَا لِلرَّجُلِ مِنْ امْرَأَتِهِ وَهِيَ حَائِضٌ ؟ قَالَتْ: لَهُ كُلُّ شَئٍ إِلَّا فَرْجَهَا)[١] واتە: بە عائیشەخانم وت: دەمەوێت پرسیارێکت لێ بکەم و، شەرم دەکەم بیکەم! گوتی: من دایکتم و تۆش کوڕمی، پرسیم: چی بۆ پیاو لە ژنەکەی حەڵاڵە لەو کاتانەیدا، کە لە حەیزدایە ؟ گوتی: هەمو شتێك، جگە لە عەورەتی.

بەڵام ئیمام ئەحمەدو هەندێك شەرعناسی تر دەڵێن: ئەوی لە کاتی حەیزو زەیستانیدا دەچێتە لای ئافرەت، کەفارەتی لەسەرە.. چونکە ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، دەربارەی ئەو کەسەی سەرجێیی لەگەڵ خێزانیدا، لە کاتی حەیزدا دەکات، گوتویەتی: (يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَو نِصْفِ دِينَارٍ)[٢] واتە: دینارێك، یان نیو دینار دەکات بە خێر.. جمهور وەڵامیان داونەتەوە، کە بەڵگەکەتان زەعیفە.

ئەوانەی گوتویانە: دەبێت کەفارەت بدات، ڕاجوێییەکی زۆریان لە مەسەلەی کەفارەتەکەش تێکەوتوە..

به هەر حاڵ من پێم وایە:

هەر کەسێك لە کاتی حەیزو زەیستانییدا چوە لای ئافرەتێك، گوناحی گەورەی کردوە، بەڵام کەفارەتی لەسەر نیە..

---

[١] تەبەری لە تەفسیرەکەیدا (٤/٣٧٨) هێناویێتیەوەو گوتویەتی: سەنەدی سەحیحە، هەروەها کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ٢١٢)دا دەڵێ: سەحیحە

[٢] ئەبو داود (٢٦٤)، نەسائی (١/١٥٣)، ئیبنوماجە (٦٤٠). کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ٢١٢)دا دەڵێ: زەعیفە. زۆرینەی هەرە زۆری فەرمودەوانان بە مەرفوعی ئیبنوعەبباسیان ناساندوە.. خوا ئاسانی کرد سەیری سیوحەوت زنجیرەی سەنەدی ئەم فەرمودەیەم کرد، لە غەیری زەعیفیم بۆ دەرنەکەوت.

## سنوری دەسبازی ژن و مێرد لە کاتی حەیزو زەیستانیدا

ئاساییە کە شەرعناسان لە حوکمی ئەم مەسەلەیەدا دوو پۆل بن:

### پـۆلی یەکـەم: ئەوانـەی، کـە گوتویانـە: لـەو کاتانـەدا، کـە ئـافرەت لـە حەیزدایـە، یـان زەیسـتانە، مێردەکـەی بـۆی نیـە لەزەت لە مەسافەی نێوان ناوکی، تا ئەژنۆی وەرگرێت:

خۆ ڕەحەتکردنی پیاو لەو مەسافەدا حەرامە، ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفـەو، ئیمـام مالیـك و، ئیمـام شـافیعییە.. لـە بەرامبەریانـدا ئیمـام ئەحمــەدو، هەنــدێك شەرعناســانی حەنــەفی و، شــافیعی، لەوانــە ئیمــام نەوەوی، کە دەڵێ بەڵگەی ئەحمەد بەهێزترەو، بۆچونی ئـەویش پەسـەند دەکات[1]. دەڵێن: چێژوەرگرتنی پیاو لە خێزانی حـەیزداری، یـان زەیسـتانی لەو مەسافەدا، جگە لە عـەورەت و کۆمی هیچی لەسـەر نیـە. لـە بەڵگـەی ئەم بەڕێزانە:

١ ـ لە سەیدنا مەعازی کوڕی جەبەلەوە، خوا لێی ڕازی بێت هاتوە، کـە دەڵێ: ( سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ مِـنْ امْرَأَتِـهِ وَهِيَ حَائِضٌ ؟ فَقَالَ: مَـا فَـوْقَ الإِزَارِ، وَالتَّعَفُّـفُ عَـنْ ذَلِـكَ أَفْضَـلُ)[2] واتـە: لـە پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم پرسـی، کـە چـی بـۆ پیـاو جائیزە، لەگەڵ خێزانیـدا بیکـات، لـەو کاتانـەی لـە حەیزدایـە؟! فـەرموی: لەسـەرو وزرەوە (سەرو پشتێنە)، ئەگەر لەوەشدا خۆی بگرێتەوە باشترە..

---

[1] المغني (٤١٤/١).

[2] ئەبو داود (٢١٣). ئەبو داود خۆی دەڤلێ: زەعیفەو، لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم نەسەلمێنراوە، شێخی ئەلبانیش لە ضعيف أبي داود (٣٦) دەڵێ: زەعیفە..

٢ ـ دیسان هەر وا لە سەیدنا عومەرى كوڕى خەتتابەوە، خوا لێـى ڕازى بێت گێڕراوەتەوە، كە پرسیارى لە پێغەمبەرى خوا، صلى الله علیه وسلم كرد: (مَا يَصْلُحُ لِلرَّجُلِ مِنْ امْرَأَتِهِ إِذَا كَانَتْ حَائِضًا ؟ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا فَوْقَ الإِزَارِ)[١] واتە: چى بۆ پیاو جائیزە لەگەڵ خێزانیدا بیكات، لـەو كاتانـەى، لـە حەیزدایـە ؟ فـەرموى: لەسـەرو ویـزرەوە (سـەرو پشتێنەى).

٣ ـ فەرمودەیەكى تر هەر، بە هەمان شێوە مانـا، لـە سـەیدنا حـەرامى كـوڕى حەكیمـەوە، لـە مامیـەوە خـوا لێیـان ڕازى بێـت، گێڕراوەتـەوە، كـە ئەویش بە هەمان شێوە پرسیارى كردوە: (سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ مَا يَحِلُّ لِي مِنْ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ ؟ قَالَ: لَكَ مَـا فَـوْقَ الإِزَارِ)[٢] واتـە: پرسیارى لە پێغەمبـەرى خـوا، صـلى الله علیـه وسـلم كـرد: چـى بـۆ پیـاو جائیزە لەگـەڵ خێزانیـدا بیكات، لـەو كاتانـەى لـە حەیزدایـە ؟ فـەرموى: لەسەرو ویزرەوە.

ئـەو پۆلـە بـەڕێزەى بەرامبـەریان وەڵامیـان داوەتـەوەو گوتویانـە[٣]: لـە وردبونەوە لە وشەى (المَحِيض)، كـە لـە ئایەتەكـەدا هاتوە: ﴿فَٱعۡتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلۡمَحِيضِ﴾ البقرە/٢٢٢ واتە لـە ژنـان لـە حـەیزدا دورەپـەرێز بـن.. بـە

---

[١] ئیمامى ئەحمەد (٨٧)، توێژەرەوەى گەورەى فەرمودەوانى میسرى ئەحمەد شاكر (كە وەكو شێخى ئەلبانیە) دەڵێ: (إسناده ضعيف لانقطاعه).

[٢] ئەبو داود (٢١٢). ئیمامى ئیبول قەییم لە تهذيب سنن ابي داود دا دەڵێ: زەعیفە، شێخى ئەلبانى لە صحيح أبي داود (١٩٧) دا دەفەرموێ: سەحیحە.. ئەم دوو حوكمە لەسەر ئەم ریوایەتە كۆنەو پێشتریش بە هەمان شێوە فەرمودەوانانى تر حوكمیان بەو دوو جۆرە لەسەر داوە، كە ئێرە شوێنى تەفسیلى نیە..

[٣] الشرح الممتع (١/٤١٦).

مانـای كـات و شـوێنی حـەیزە، واتـە: ئـەو شـوێنە كـە حەڵاڵـە لـەو كاتـەدا حەرام دەبێت..

ئیبنوقودامە دەڵێ: دیاریكردنی شوێنی خوێنەكە بە توخن نەكەوتن و گۆشەگیربون لێی، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە شوێنەكانی تر حەڵاڵن[1]..

ئینجـا ئـەمان، كـە رێـدەرانی چـێژی ئـەو مەسـافەیەن، بـە بەرامبەرەكانیان دەڵێن:

١ ـ زۆرینەی فەرمودەكان، كە هێناوتاننەوە ناسەلێنرێن.

٢ ـ ئەوی سەلێنراوە، بە راشكاوی حەرامی نەكردوە،

٣ ـ ئەگەر لاكەین بە لای راكەتانەوە دەڵێین: ئـەو هۆشـدان (ئینـزار)ەی لە فـەرمودە سـەحیحەكەدا هـاتوە (ئـەوەی ئـەلبانی: ئـەبو داود ٢١٢) ئـەوە رون دەكاتەوە، كە دوركەوتنەوە لەو شوێنەی دیاری كراوە، چاكترە وەك لە نزیك كەوتنەوەی.. بـە تایبـەتی كـە ئەمـە حـوكمێكی گشـتیەو، بـۆ هـەمو كەسێكە، نەبادا كەسانی وا هەبن ئەوەندە نزیك بكەونەوەو، دوایی خۆیان نەگرن و، لە پێشەوە، یان لە پاشەوە بكەونە گوناحی كەبیرەیەوە..

## پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانە: ئـەو نێوانـەش (جگـە لـە عـەورەت و دەرچـەی كـۆم) هـیچ ئیشـكالێكی نیـەو پیـاو دەتوانێت ئارەزوی خۆی لیّ بشكێنێت:

ئەوەش رای ئیمام ئەحمەدو، كۆمەڵێك شەرعناسی ترە، ئەمان، كە لـە جیمـاع كردنەكەیـدا دەڵـێن: كـەفارەتی لەسـەر نیـە، بێگومـان لـە چـێژ وەرگـرتن لـەو مەسـافەدا ئاسـانكارترن.. وردبونـەوە لـە بەڵگـەی ئـەمان

---

[1] المغني (١/٤١٥).

دەسەلمێنێت، کە لە بەڵگەی بەرامبەرەکانیان بەهێزترە، لەوانە ئەو وەسفەی، کە بۆ پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم هاتوە:

١ـ: (كَانَ إِذَا أَرَادَ مِنْ الحَائِضِ شَيئاً أَلْقَى عَلَى فَرْجِهَا ثوبَاً)[1] واتە: ئەگەر پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، بیویستایە لەگەڵ خێزانێکیدا، کە لە حەیزدا بوایە شتێك بکات، قوماشێکی بەسەر عەورەتیدا دەدا.. ئەمە وەکو ئەوەیە، کە ژنە دەرپێیەك لە پێکا..

٢ ـ ریوایەتەکەی مەسروق: (قُلْتُ لِعَائِشَةَ: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ شَئٍ وَأَنَا أَسْتَحِي! فَقَالَتْ: إِنَّمَا أَنَا أُمُّكَ وَأَنْتَ ابْنِي، فَقَالَ: مَا لِلرَّجُلِ مِنْ امْرَأَتِهِ وَهِيَ حَائِضٌ ؟ قَالَتْ: لَهُ كُلُّ شَئٍ إِلَّا فَرْجَهَا)[2] واتە: بە عائیشەخانم وت: دەمەوێت پرسیارێکت لێ بکەم و، شەرم دەکەم بیکەم! فەرموی: من دایکتم و تۆش کوڕمی، پرسیم: چی بۆ پیاو لە ژنەکەی حەلاڵە، لەو کاتانەیدا، کە لە حەیزدایە؟ فەرموی: هەمو شتێك، جگە لە عەورەتی.

٣ ـ سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (أَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ لَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ فَسَأَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: (وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ... إِلَى آخِرِ الآيَةِ) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلا النِّكَاحَ )[3] واتە: جولەکەکانی مەدینە عادەتیان وابو، کە ئافرەتیان دەکەوتە حەیزەوە، نە لەگەڵیدا نانیان دەخوارد، نە لە ماڵدا

[1] ئەبو داود (٢٧٢) سەنەدەکەی سەحیحە..

[2] تەبەری لە تەفسیرەکەیدا (٣٧٨/٤) هێناویێتیەوەو گوتویەتی: سەنەدی سەحیحیە، هەروەها کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ٢١٢)دا دەڵێ: سەحیحە

[3] موسلیم (٣٠٢).

لەگـەڵی دادەنیشـتن (ئەمـە تەفسیری ئیمـام نەوەویـە) یـاوەران دەربـارەی ئەمـە، لـە پێغەمبـەری خوایـان صلـی اللە علیـه وسـلم پرسـی: ئـیتر خـوای گەورە ئەو ئایەتـەی نـاردە خـوارەوە، کـە ماناکـەی دەفـەرموێ: (دەربـارەی کات و شوێنی حەیز لێـت دەپرسـن، بڵـێ: ئـەوە کـاتی ئـازارو پیسـییە، لـەو کاتانەدا لە ئافرەتان دورکەونەوە.. تا کۆتایی ئایەتەکە).. پێغەمبەری خوا صلی اللە علیە وسلم فەرموی: هـەمو شـتێك(یـان لەگەڵدا) بکـەن جگـە لـە سەرجێیی..

٤ ـ لـە فـەتواکانی لیژنـەی هەمیشـەیی بانگـەوازو فـەتوادان و ڕێنمـایی سعودیەدا (اللجنة الدائمة للدعوة والافتاء والارشاد ٣٩٥/٥) هـاتوە: حەرامـە بۆ پیاو سەرجێیی لەگەڵ خێزانیدا لە پێشەوە بکات، لە کاتی حەیزیدا، لە غەیری ئەو جێیە بۆی هەیە خۆی ڕەحەت کات..

پێم وایە پیاو بۆی هەیە هەمو چێژێك لە خێزانی خۆی لەو کاتانەدا، کە لە حەیزو زەیستانییدایە وەرگرێت، بەو مەرجەی بە زەکەری تـوخنی پاش و پێشی نەکەوێت.. واللە اعلم.

## مێـرد بـۆی نیـە سـەرجێیی لەگـەڵ خێزانیـدا بکـات پـێش دەردەکردنی غوسڵی حەیزی:

ئەگـەر ئافرەتـە پـاك بـۆوە، بـەڵام هێشـتا غوسـڵی دەرنـەکردبو، بـۆ پیاوەکـەی جـائیز نیـە سـەرجێیی لەگەڵدا بکـات.. چـونکە خـوای گـەورە دەفـــەرموێ: ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقـرە / ٢٢٢ واتـە: تـوخنی ژنـەکانتان مەکەونـەوە، کـە لـە حـەیزدابون، تـا ئـەو سـاتەی پـاك دەبنـەوە، کـە پـاك

بونەوە، وا بچنە لایان، کە خوای گەورە فەرمانی پێ کردون، خوای گەورە تۆبەکاران و پاکژەوانانی خۆش دەوێت..

موجاهید دەڵێ: ئافرەتان دوو جۆر پاکژییان هەیە:

ـ یەکەمیان: ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ واتە: تا پاك دەبنەوە. واتە، تا خۆیان دەشۆن، تا ئەو کاتەش بۆ مێردەکانیان جائیز نیە، سەرجێییان لەگەڵدا بکەن..

ـ دووەمیان: ﴿فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾ وا بچنە لایان، کە خوای گەورە فەرمانی چۆنیەتیەکەی پێ کردون، کە بریتیە لە چونە لای لە پێشەوە، لە شوێنی خوێنیەوە.. هەر کەسێك بەم چۆنیەتەی نەکرد، ئەوە نە لە ڕیزی تۆبەکاراندایە و، نە لە ریزی پاکژەواناندایە..

بەڵام ئیبنو حەزم پێی وایە، کە پاك بۆوە ـ پێش ئەوەش، کە غوسڵ دەرکات ـ مێردەکەی بۆی هەیە بچێتە لای و، سەرجێیی لەگەڵدا بکات.. وانازانم ئەم بۆچونەی ئیبنو حەزم زۆر پێکابێتی..*

## ئەگەر پیاوێك ژنەکەی ئەهلی کیتاب بێت، ئایا ناچاری غوسڵ دەکرێت؟!

بەڵێ، چونکە بە پێی ئایەتەکە نابێت مێردە موسوڵمانەکەی توخنی کەوێت، تا غوسڵ دەردەکات.. چونکە ئایەتەکە جیاوازی نەخستۆتە نێوان ئافرەتی موسوڵمان و، غەیرە موسوڵمان[1]..

---

*ـ جگە لە (إبن حزم)، (أوزاع)یش ڕای، ئەگەر ژن لە خوێنی حەیز پاك بۆوەو داوێنی شوشت، مێردەی دەتوانێ لەگەڵی جوت بێ، هەروەها ئەبوحەنیفە و هاوڕێکانی، هەمان ڕایان هەیە، بۆیەئێمە پێمان وایە ڕای (إبن حزم) و(أوزاعی) و(أبو حنیفة)و هاوڕیانی پەسندترەو پێکاویەتی. بڕوانە: (المفصل في أحكام المرأة وبيت المسلم) دكتور عبدالكريم الزيدان(١/١٦٥) الطبعة الثانية ه ١٤٢٠ـ ٢٠٠م نوسینگەی تەفسیر

ئـەو ئافرەتـەی پیاوەكـەی زۆری لـێ دەكـات تـا لـە حـەیزدا سـەرجێیی لەگەڵدا بكات، پێویستە خۆی تەسلیم نـەكات، بـەڵام ئەگـەر هـەر ناچاری كرد، گوناحبار نابێت..

كابراش توشی كەبیرە دەبێت، پێویستە تۆبەی لێ بكات..

⋆ ⋆ ⋆

**چـوارەم: تـەواف كەعبـە:** لەوانـەی لـە حـەیزدار قەدەغەیـە، تـەوافی كەعبەیە، ئەمـەش بـە كۆڕای شەرعناسـانە.. چونكە عائیشـەخان، كـە لـە كاتی حەج كردنیدا كەوتە حەیزەوە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێـی فـەرمو: (افْعَلِـي مَـا يَفْعَـلُ الْحَـاجُّ غَيْـرَ أنْ لَـا تطُـوفِي بالْبَيْـتِ حَتَّـى تطْهُرِي)[2] واتە: هەرچی حاجی دەیكات تۆش بیكە، بەڵام تـەواف مەكـە، تـا پاك دەبیتەوە..

لە باسی حەجدا ان شاء الله زیاتر ئەمە ڕون دەكرێتەوە..

---

[1] تفسير الطبري (٣/٩٠).

[2] بوخاری (١٦٥٠).

# چی بۆ حەیزدار جائیزە ؟

**١ . زیکری خوای گەورەو قورئان خوێندن:** پێشتر باس کرا، کە حەیزدارو زەیستان، بۆیان هەیە زیکری خوای گەورە بکەن و، قورئانیش بخوێنن، ئەمە بۆچونی ئیمام ئەبو حەنیفەو، ڕای ناسراوی مەزهەبی شافیعی و، ئیمام ئەحمەدە[1]، ئەوەش ڕاسترینە.

ئیبنوحەزم دەڵێ: قورئان خوێندن و، سوجدە بردن و، دەستدان لە قورئان و هەڵگرتنی، هەروەها زیکرەکانی خوای گەورەو، خوێندنی ویردەکان، هەمو کردەوەی چاکەن، ئەو کەسەی دەیانکات، پاداشتی بەر دەکەوێت، هەر کەسێك ڕێ لە کەسانی تر بگرێت، کە لە هەندێك حاڵەتیاندا نابێت بیکەن، بەرپرسێتیەکی خستۆتە سەر شانی، کە دەبێت بەڵگەی شەرعی بهێنێت، کە ئەو حوکمەی ڕاستە[2]..

کەوابو قورئان خوێندنی ئافرەت لە کاتی حەیزیدا جائیزە.

**٢ . سوجدە بردن کە ئایەتی سوجدەی گوێ لێبو:** هیچ بەڵگەیەك لەبەر دەستدا نیە، کە ڕێ لە ئافرەتی حەیزدار بگرێت، بۆ سوجدە بردنی بۆ خوا، لەو کاتانەدا، کە گوێی لە ئایەتەکانی سوجدە دەبێت، چونکە سوجدە بردن بە نوێژ حسێب ناکرێت و، پاکژیی مەرجی سوجدە بردن نیە..

---

[1] ئیبنوتەیمییە لە مجموع الفتاوى (٤٥٩/٢١) دا را جیاوازەکان و بەڵگەکانی هەردوولای هێناوەتەوە.

[2] المحلى (٧٧/١).

سەلمێنراوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم سورەتی نـەجمی دەخوێند، کە گەیشتە ئایەتی سوجدە، سوجدەی بردو، موسـوڵمانانیش بـە دوایدا سوجدەیان برد[1]. کەسیش ناتوانێت بڵێ: هەمو ئەوانەی سـوجدەیان برد، دەستنوێژیان هەبوە..

**٣ـ قورئـان هـەڵگرتن:** هـیچ بەڵگەیـەکی وامـان نیـە، کـە ڕێ لـە حـەیزدار بگرێـت، کـە دەسـت لـە قورئـان بـدات، هەرچـەندە زۆرینـەی شەرعناسان ڕایان وایە، کە بێ دەستنوێژ دەتوانێت دەستی لێ بدات، بـەڵام کاتێك لە حەیزدایە، ناتوانێت[2]..

**٤ـ کابرا سەری لەسەر رانی ژنەکەیەتی کە لە حەیزدایەو قورئانیش دەخوێنێت:** بەڵگە ریوایەتەکەی خاتو عائیشەخانە، کە فەرموی: (كَانَ النَّبِيُّ يَقْرَأُ القُرْآنَ وَرَأْسُهُ فِي حِجْرِي وأنَا حَائِضٌ)[3] واتـە: پێغەمبەری خوا سەری لەسەر کۆشـم بـو، قورئـانی دەخوێنـدو، منـیش لـە حەیزدابوم..

**٥. ئامادەبونی نوێژی جەژنەکان:** نـەك ڕێگری تێدا نیـە، بـەڵکو هاندراویشە، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسـلم هـەمو ئافرەتـانی هـان دەدا، کــە ئامــادەی نوێــژی جەژنــەکان بــن و، لــە ئاهــەنگ وخۆشــیی موسـوڵمانانـدا بەشـدار بـن، دەیفـەرمو: (يَخْرُجُ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ أَوْ

---

[1] بوخاری (٤٨٦٢).
[2] راوبۆچونی هەردوولامان بە دورو درێژی، لە (توێژینەوەیەك لەسەر دەستنوێژ بۆ قورئان خوێندن ) دا باس کرد..
[3] بوخاری (٧٥٤٩)، موسلیم (٢٤٦).

الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ الْمُصَلَّى)[١] واتــه: بــا كچــانی پێگەیشــتو و، ژنــی بــه مێــردو، حەیزدارانیش ئامادە بن، با بەشداری خێرات ودوعـای موسوڵمانان بـبن، بەڵام با حەیزدارەكان، لە نوێژگاكە كەنارگیر بن ..

**٦. چونە مزگـەوت:** لە باسی غوسڵدا، ڕاجوێیی شەرعناسانمان لەسەر ئەم مەسەلەیە هێنایەوەو، بەڵگەی بەرهەڵستكاران و، ڕێدەران خستەڕو. وتیشـمان بەڵگەیـەكی ئاشـكراو ڕاشـكاوی وا نیـە، ڕێـی چـونە مزگـەوت و مانەوە، لە لەشگران و حەیزدار بگرێت..

**٧ـ تێكـەڵاوی مێـردو ژنـی حـەیزدار:** خـواردن و دانیشـتن و تێكـەڵاوی مێردوژنـی حـەیزدار، ئەمانـەو هاوشـێوەیان، هـەموی ڕەفتـاری سروشتییەو، حوكمیـان شـیاوێتی پێكەوەبونـە.. لـە پێغەمبـەری پێشـەوای تاك و سەروەرمانەوە صلی الله علیه وسلم، لـەوەش زیـاتر ڕیوایـەت كـراوە، لە سەردەمانێكدا، كە جولەكە (كە ئەهلی كیتاب بون و ڕۆشـنبیری دیـنی و دنیـایی ئـەو سـەردەمە بـون)، هـیچ شـتێكیان لەمانـە، لەگـەڵ ئـافرەتی حــەیزداری خۆیانـــدا نـــەدەكرد! عائیشـــەخان، خـــوا لێـــی ڕازی بێـــت دەگێڕێتەوە: ( كُنْتُ أَشْرَبُ وَأَنَا حَائِضٌ فَأُنَاوِلُهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعِ فِي فَيَشْرَبُ،وَأَتَعَرَّقُ الْعَرْقَ وَأَنَا حَـائِضٌ فَأُنَاوِلُـهُ النَّبِـيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَـعُ فَـاهُ عَلَـى مَوْضِـعِ فِـي )[٢] واتـه: لـه حـەیزدابوم، ئاوم بە دەفرێك دەخواردەوەو، دەمدایە دەست پێغەمبـەری خـوا صلی الله

[١] بوخاری (٣٢٤)، موسلیم (٨٩٠).
[٢] موسلیم (٣٠٠)، ئەبو داود (٢٥٩)، نەسائی (٥٦/١)، ئیبنوماجە (٦٤٣).

عليه وسلم، ئەویش دەمی دەنا، بە شوێنی دەمی منەوەو، ئاوەكەی دەخواردەوە.. لە حەیزدابوم، كە قەپاڵم لە پارچە گۆشتێك دەگرت و، دەمدایە دەست پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، ئەویش گازی لەو شوێنە دەگرت، كە من دەمم پێوەنابو..

**٨ . خزمەتكردنی مێردی:** ئەو فەرمودەیەمان هێنایەوە، كە عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەیگوت: (كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا حَائِضٌ)[١] واتە: لەو كاتانەی لە حەیزدابوم، سەری پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم، شانە دەكرد..

**٩ . حەیزدارو مێردەكەی لەسەر پێخەفێك دەخەون و دەچنە ژێر پۆشاكێكەوە:** ئوم سەلەمەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُضْطَجِعَةٌ فِي خَمِيصَةٍ إِذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حِيضَتِي قَالَ أَنُفِسْتِ[٢] قُلْتُ نَعَمْ فَدَعَانِي فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَةِ )[٣] واتە: لەو كاتەی لەگەڵ پێغەمبەری خوادا لە ژێر خەمیسەیەكدا (جاجمێكی خوری ڕەشە) ڕاكشابوم، كەوتمە حەیزەوە، بە هێواشی لەژێر خەمیسەكە هاتمە دەرێ و، جلوبەرگەكانی تایبەت، بە كاتی حەیزی خۆم كۆكردەوە، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم پرسی: كەوتیتە حەیزەوە ؟! وتم: بەڵێ، بانگی كردمەوە، ئیتر چومەوە ژێرلێفەكە..

---

[١] بوخاری (٢٩٥)، موسلیم (٢٩٧).

[٢] نُفِسْتِ بە مانای كەوتنە حەیزەوە، نَفِسَتْ بە مانای كەوتە زەیستانیەوە.. فتح البارى / شەرحی فەرمودەی ژمارە (٢٩٤)..

[٣] بوخاری (٢٩٨)، موسلیم (٢٩٦).

ئیمام نەوەوی دەڵێ: بەلگەی ئەوەیە، کە ڕاکشان و خەوتن لەگەڵ حەیزداردا، لەژێر یەك لێفەدا جائیزە[١]..

★ ★ ★

## خوێنی زەیستانی

زەیستان: ئەو ئافرەتەیە، کە منداڵی بوە.

خوێنی زەیستانی: بە پێناسەی مەزهەبی حەنەفی وشافیعی: ئەو خوێنەیە، کە لە دوای منداڵ بون، لە پێشی ئافرەت دێت.. بەڵام بە پێناسەی مەزهەبی حەنبەلی: ئەو خوێنەیە بە هۆی منداڵبونەوە، لە پێشی ئافرەت دێت.. بە پێی مەزهەبی مالیکی، ئەو خوێنەیە، کە هاوکات، یان دوای لەدایکبونی منداڵەکە، لە پێشی ئافرەت دێتە دەرەوە[٢].

### ١. کاتی زەیستانی:

### * زەیستانیش وەکو حەیز کاتی دیاری کراوی نیە:

ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە،[٣]کە هەر کاتێك زەیستان هەستی بە پاك بونەوەی کرد، ئەگەرچی بە ڕۆژێك پێش چلەشی بێت، دەبێت غوسڵ دەرکات و، نوێژو ڕۆژو سەرجێیی خۆی بکات..

---

[١] شرح مسلم (٩٥٤/١).

[٢] پێناسەکە کاریگەری لەسەر ئەحکامەکان هەیە، بۆ نمونە: حوکمی ئەو خوێنەی دوو ڕۆژ پێش لە دایکبونی منداڵەکە، لەگەڵ شلەمەنی تردا دێتە دەرەوە، ئایا خوێنی زەیستانییە، یان جۆری ترە.. هەر کامێکیشیان بێت حوکمێکی تایبەتی خۆی هەیە..

[٣] ترمزی (٤٢٩/١) نەقلی کردوە.

كۆتا ماوەیەك، كە زەیستان بۆ پاك بونەوەی، چاوەڕوانی دەكات، چل ڕۆژە، لەبەر ئەمەشە كوردەواری بەو ماوەیان وتوە چلە.. كە چلەی چو، ئیتر غوسڵ دەردەكات و، نوێژو ڕۆژو سەرجێیی خۆی ئاسایی دەكاتەوە.. بەڵگەی ئەمە، ئەو فەرمودەیەی لای ئوم سەلەمە خانە، كە دەڵێ: (كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ تقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أرْبَعينَ يَوماً أو أرْبَعينَ لَيلَةً)[1] واتە: زەیستانان لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم بۆ ماوەی چل ڕۆژ، یان چل شەو، چاوەڕێی پاك بونەوەیان دەكرد..

## ٢ . حوكمی زەیستانی وەكو حوكمی حەیزە:

ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوەش كۆیە، كە لە هەمو ڕویەكەوە حوكمی شەرعی زەیستانی، وەكو حوكمی شەرعی حەیزە[2]، لە هەرچی حەڵاڵە، یان حەرام، جائیزە، یان مەكروهـ..

★ ★ ★

# خوێنی جاری داوێن (الإسْتِحَاضَة)

**١ . خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە):** بریتیە لە بەردەوام لـێ ڕۆیشتنی خوێن، لە عەورەتی ئافرەتەوە، جگە لە خوێنی حەیزو زەیستانی.. پێی وتراوە جاری، واتە: بەردەوام، چونكە هەر وا بەردەوام دەبێت، تا خاوەنەكەی چاك دەبێتەوە.. دەشێت ئەم جۆرە خوێنە، لەگەڵ

---

[1] ئەبو داود (٣٠٧)، ترمزی (١٣٩)، ئیبنو ماجە، هەندێك لە فەرمودەوانان بە زەعیفیان داناوەو، هەندێكی تریان بە حەسەن، بەڵام فەتوا لەسەر ئەم چلەیەیە..

[2] نیل الاوطار (١/٢٨٦).

حەیزو زەیستانیەكەدا بێت، یان لەوان جودا.. ئەمـە خـوێنێكی سروشـتی، یـان عـادەتی هـەمو ئافرەتـان نیـە، بـەڵكو بـە هـۆی حاڵـەتێكی پشـێوی هۆرمۆنەكانەوەیە..

ئەمە هەر ئەوەیە، كە شەرعناسانی كۆن لە پێناسەیدا گوتویانە: (إنَّمَا هو عِرْقٌ) واتە: نەزیفەو بە هۆی دەمارێكەوەیە.

**٢ . حوكمی شەرعی خوێنی جاری داوێن:** كـۆڕای شەرعناسـانی لەسەرە كە پاكەو رێ لە نوێژو رۆژو سەرجێیی ناگرێت..

**٣ . كاتەكانی خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە):**

**. ئەگەر لە كاتێكی غەیری كاتی حەیزو زەیستانیدا هات:**

ئەوە ئاسایيەو حوكمە شەرعیەكەی، وەكو حوكمی شەرعی مەزییە، كە لـە زەكەری پیاو دێتە دەرەوە، پیسەو شوشتنی دەوێت، نەك غوسڵ دەركردن.

**ـ ئەگـەر كـاتی دەركەوتنەكـەی لەگـەڵ كـاتی حـەیز یـان زەیستانیدا تێكەڵ بـو:** ئافرەت لەم دۆخەیدا لـە چوار حاڵەت بـەدەر نیە:

***: سـوڕی حـەیزی مانگانـەی خـۆی دەزانێـت و دەزانێـت چەند رۆژی پـێ دەچێت:** ئەمە بە قەدەر ئەو رۆژانە چاوەڕوان دەكات ، كە تەواو بو، خـۆی بـە پـاك حسـێب دەكـات، پاشـان غوسـڵ دەردەكـات و، دەكەوێتـەوە نوێـژو رۆژوو، سـەرجێیی خـۆی، هـەر خـوێنێكی لـەوە زیـاتر بینی، بە جاری داوێـنی حسـێب دەكـات، نـەك بـە حـەیز.. بەڵگەی ئەمـە، فـەرمودەی سـەحیحی لای عائیشـەخانە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە دەگێڕێتـەوە: (إنَّ أمَّ حبيبَـةَ سَـألَتِ النَّبـيَّ صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ عَـنِ الـدَّمِ

فقَالَتْ عَائِشَةُ فرَأَيْتُ مِرْكَنَهَا مَلْآنَ دَمًا فقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْكُثِي قَدْرَ مَا كَانَتْ تحْبسُكِ حَيْضَتكِ ثمَّ اغْتسِلِي )[١] واتە: ئوم حەبیبە خوا لێی ڕازی بێت، پرسیاری خوێنی، لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كرد: پێخەفەكەیم بینی پڕ بوە لە خوێن ! پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرمووی: بەقەدەر ئەو ڕۆژانەی حەیزی پێشوت چاوەڕوان كەو، پاشان غوسڵت دەركەو، نوێژی خۆت بكە..

***: یان سوڕی حەیزی مانگانەی خۆی نازانێت، بەڵام خوێنی حەیز لە جۆری تر جیا دەكاتەوە:** ئەمە هەر، كە دڵنیابو خوێنی حەیزی وەستاوەتەوە، غوسڵی خۆی دەردەكات و، نوێژی خۆی دەست پێ دەكاتەوەو، ئەو خوێنە زیادەی تر، كە دەیبینێت و دەیناسێتەوە، كە خوێنی حەیز نیە، بە خوێنی جاری داوێن حسێب دەكات.. بەڵگەی ئەمیش ئەو فەرمودەیە، كە عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، گێڕاویێتیەوە: (أنَّ فاطِمَةَ بِنتَ أبِي حُبَيْشٍ جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقَالَتْ إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتحَاضُ فلَا أَطْهُرُ أَفأَدَعُ الصَّلَاةَ قَالَ إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ فإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فدَعِي الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ ثمَّ صَلِّي )[٢] واتە: فاتیمەی كچی ئەبو حوبەیش، خوا لێی ڕازی بێت، هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا و، پرسیاری لێكرد، وتی: ئەی پێغەمبەری خوا، من ئافرەتێكم خوێنی جاری داوێنم هەیە، غوسڵیشی بۆ دەرناكەم، ئایا واز لە نوێژەكان بهێنم بۆی ؟ فەرمووی: نا، ئەوە دەمارێكی تری خوێنەو، پەیوەندی بە حەیزەوە نیە، ئەگەر حەیزەكەت هات،

---

[١] موسلیم (محمد فوئاد عبدلباقی ل ٢٦٤)، ئەبو داود (٢٧٩)، نەسائی (١/١١٩).

[٢] بوخاري (٣٢٧)، موسلیم (٢٦٢).

نوێژەکان مەکە، کە حەیزەکەشت تەواو بو، غوسڵت دەرکەو ئاسەواری خوێنەکەت بشۆو، پاشان نوێژەکانت بکە..

***: یان یەکەمجارە سوڕی حەیزی مانگانەی خۆی دەبینێت و خوێنی حەیز لە جۆری تر جیا ناکاتەوە:** حوکمی ئەمە ئەوەیە، کە بە ئافرەتانی تر قیاس بکرێت، بە تایبەتی خزمانی خۆی، ئەگەر ئەوان لە مانگێکدا بە شێوەیەکی گشتی شەش ،بۆ حەوت ڕۆژ دەکەونە حەیزەوە، ئەوا ئەمیش ئەوەندە حسێب دەکات و، باقیەکەی تری خۆی بە پاك دادەنێت ، غوسڵی خۆی دەردەکات و، نوێژەکانی دەکات.. بەڵگەی ئەمیشیان ئەو فەرمودەیە، کە لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم ڕیوایەت کراوە، کە فاتیمەی کچی جەحش، خوا لێی ڕازی بێت هاتە خزمەتی و، سکاڵای زۆری خوێنی جاری داوێنی خۆی کرد پێی فەرمو: (... إنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ ، قَالَ: فَتَحِيضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةً فِي عِلْمِ اللَّهِ ثُمَّ اغْتَسِلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكَ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَيْقَنْتِ فَصَلِّي أَرْبَعَةً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي، فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِيكِ ، وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَيَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ ...)[١] واتە: ئەوە یەکێکە لە تین و فشارەکانی شەیتان، هەر کە هات، تۆ شەش ڕۆژ، یان حەوت شەوی لێ حسێب کە، پاشان غوسڵت دەرکەو، کە دڵنیابویت، بیست و چوار شەو حسێب کە، کە نوێژو ڕۆژوی خۆتی تێدا دەکەیت، ئەوەندەشت بەسە، ئیتر هەمو مانگێك هەر وا بکە، هەر وەکو،

---

[١] ئەبو داود (٢٨٧)، ئیمامی شافیعی لە الأم (٥١/١) ئیبنو ماجە (٦٢٢) ترمزی (باب ٩٥) عبدالرزاق (المصنف ١١٢٨) دەشفەرموێ: (إسناده ضعيف ويُحسن إذا توبع)، بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواو الغليل (٢٠٥) دا بە حەسەنی ناساندوە.

كە ئافرەتان دەكەونە حەیزەوەو، پاك دەبنەوە، ئاوا بۆحەیزو پاكی خۆیان دەكەن..

***: یان ئافرەت ڕادەو بڕی سوڕی حەیزی مانگانەی خۆی بیرچـوّتەوە و خـوێنی حـەیز لـە خـوێنی جـاری داوێـن جیـا ناكاتـەوە:** شەرعناسـان لـە حـوكمی ئەمـەدا ڕاجـوێن، پەسـەندترینیان ئەوەیە، كە دەڵێن: حوكمی وەكو حوكمی ئەو ئافرەتەیـە، كـە یـەكمجارێتی و تـازە دەكەوێتـە حـەیزەوەو، جـۆری خوێنـەكان لێـك ناكاتـەوە.. قیاسـی لەسەر ئافرەتانی دەوروبەری بۆ دەكرێت..

★ ★ ★

## ٤ . ئەحكامەكانی خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە):

١ـ ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، وەكو ئافرەتی تـر پاكـەو، هـیچ حـوكمێكی حـەیزدارو زەیستانی بەسـەردا نادرێـت، وەك لـێ حـەڕام كردن و ڕێ نەدان..

٢ ـ ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێـنی هەیـە، بـە كۆڕای شەرعناسان وەكو ئافرەتی تر پاكەو، نوێژو ڕۆژوی خۆی دەكات و، قورئـان دەخوێنێـت و، هەڵیدەگرێت و، سوجدەی تیلاوەت و، سوپاسكردن (شوكر) دەبات..

٣ ـ ئـەو ئافرەتـەی خـوێنی جاری داوێـنی هەیـە، مـەرج نیـە بـۆ هـەمو نوێـژێك، دەسـتنوێژی نـوێ بگرێتـەوە، مـادام دەسـتنوێژی بـە هۆكـاری تـر نەشكا بێت. چونكە وا پێناچێت ئەو حوكمانەی، لەسەر دەستنوێژ گـرتنی

بۆ هەمو نوێژێك هاتوە بەهێز بن و، حوکمی شەرعییان پێ دەرکرێت[١]..
بەڵام بۆ ئەوەی لە ڕاجوێیی و جیدالی دەرچێت، باشتر وایە، کە بۆ هەر نوێژێك دەستنوێژ بگرێتەوە.. خۆ ئوم حەبیبەخان خوا لێی ڕازی بێت، خوێنی جاری داوێنی هەبووە، لە ماڵی پێغەمبەری نازداردا، صلی الله علیه وسلم صلی بووە، وەکو عائیشەخان دەگێڕێتەوە: حەوت ساڵ بۆ هەر نوێژێك غوسڵێکی دەرکردوە: (أنَّ أمَّ حبيبَة اسْتحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ.... فكَانتْ تغْتسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ)[٢] !! بەڵام وتمان ئەمە، فەرمانێك نیەو بەسەر ئافرەتانەدا درا بێت، کە خوێنی جاری داوێنیان هەیە..

٤ ـ زۆرینەی شەرعناسان[٣] گوتویانە، ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، مێردەکەی دەتوانێت لە غەیری کاتی حەیزو نیفاسیدا، سەرجێیی لەگەڵدا بکات، با خوێنی داوێنیشی بەردەوام بێت..

٥ ـ ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، بۆ ئیعتیکاف بێت، یان بۆ غەیری ئیعتیکاف، دەتوانێت لە مزگەوتدا بمێنێتەوە، بەڵگەش ئەوەیە، کە عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (إعتكَفَتْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةٌ مِنْ أزْوَاجِهِ مُسْتحَاضَةٌ فكَانتْ ترَى الْحُمْرَةَ وَالصُّفْرَةَ فرُبَّمَا وَضَعْنَا الطَّسْتَ تحْتهَا وَهيَ تصَلِّي)[٤] واتە: یەکێك لە خێزانە بەڕێزەکانی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لە مزگەوت، لە خزمەتیدا ئیعتیکافی کردبو، لە ناو تەشتەکەی ژێری (لە شوێنی مانەوەی

---

[١] لە کتێبی شێخ مستەفا العەدەوی: جامع أحكام النساء (٢٣/١) دا توێژینەوە لەسەر زۆرینەیان کراوەو رون کراونەتەوە کە بۆچی زەعیفن..
[٢] بوخاری (٣٢٧)، موسلیم (٢٦٢).
[٣] المجموع (٣٧٢/٢)، المغني (٣٣٩/١).
[٤] بوخاری (١٩٣٢).

ئەو خێزانە بەڕێزە، لە ناو مزگەوتەكەدا) خوێن و زەردباویی دەبینـرا.. واتە: ئەوەندەی خوێن لە ژێرەوە لێ دەچۆڕایە ناو تەشتەكەوە !!

ئیمـام نـەوەوی دەڵـێ: كـۆڕای شەرعناسـان لەسـەر ئەوەیـە كـە ئـەو ئافرەتـەی خـوێنی جـاری داوێـنی هەیـەو، لـە ئیعتیكافدایـە، هـەر وەكـو ئافرەتی ترەو پاكە[١]..

★ ★ ★

**لێرەدا بە یارمەتی خوای پەروەردگار بەشی پاكژی ـ كە دە بەش بو ـ كۆتایی هات و بەشی دوایی باسەكانی نوێژە**

**إن شاء الله**

---

[١] شرح صحيح مسلم (٦٣١/١).

# لیستی فەرمودەكان

که له بەشی پاكژییدا هاتون بە گوێرەی پیتی یەكەمیان ڕێك خراون


(أ) لاپەڕە

١ ـ (أتى النّبيُّ صلَّى اللَّهُ عليْهِ وَسلّمَ سُبَاطة قوْمٍ فبَالَ قائِمًا) ١٢٩

٢ ـ (أتى النّبيُّ صلى الله عليه وسلم الغائطَ، فأمرَني أن آتيهِ بثلاثةِ أحْجَارٍ) ٦٦

٣ ـ (أتانا رَسُولُ اللّهِ صلّى اللّهُ عليْهِ وَسلّمَ فأخْرَجْنا لهُ ماءً فِي تورٍ مِنْ صُفْرٍ ) ١٨٢

٤ ـ (أحدُ جَنَاحَيْ الذبابِ سُمٌّ والآخَرُ شِفَاءٌ) ١٠٢

٥ ـ (أدْنيْتُ لِرَسُولِ اللّهِ صلّى اللّهُ عليْهِ وَسلّمَ غُسْلهُ مِنْ الْجَنابَةِ) ٢٩٩

٦ ـ (أرأيْتَ إذا جَامعَ الرَّجُلُ امْرأتهُ فلمْ يُمْنِ فقالَ عُثمَانُ يتوَضّأُ) ٧٧

٧ ـ (أرأيْتَ لوْ تمضْمَضْتَ) ٢٢٧

٨ ـ (أسْبِغْ الوُضُوءَ، وخلّلْ بينَ الأصَابعِ، وبالِغْ في الاسْتِنْشَاقِ) ١٩٦

٩ ـ (أصبْتَ السُّنّةَ، وأجْزأتكَ صلَاتكَ) ٣٦٧

١٠ـ (أقبَلَ رَسُولُ اللّهِ صلّى اللّهُ عليْهِ وَسلّمَ مِنْ نحْوِ بئرِ جَمَلٍ) ٣٤٩

١١ ـ (ألا أدُلّكُمْ على مَا يَمْحُو اللّهُ بهِ الْخَطايَا) ١٦٧

١٢ ـ (ألْقِ عَنكَ شَعْرَ الكفرِ واخْتتِنْ) ١٥٠

١٣ ـ (ألْقُوها، وَمَا حَوْلهَا فاطْرَحُوهُ وَكُلُوا سَمْنَكُمْ) ١٤٠

١٤ ـ (اللّهُمَّ إنّي أعُوذُ بكَ مِنْ الْخُبُثِ و الْخَبَائِثِ) ١١٨

١٥ ـ (ألَيْسَ إذا حَاضَتْ لمْ تصَلِّ وَلمْ تصُمْ فذلِكَ نُقْصَانُ دِينِهَا) ٣٧٥

١٦ ـ (أمَا إنّهُ ليْسَ فِي النّوْمِ تفْرِيطٌ إنّمَا التفْرِيطُ علَى مَنْ لمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ) ٣٥٠

١٧ ـ (أمَّا أنا فآخُذُ مِلْءَ كفّي ثلاثاً فأصُبُّ عَلَى رَأسِي، ثمَّ) ٢٩٦

١٨ ـ (أنتوَضّأُ بمَا أفْضَلتْ الحُمُرُ ؟) ٥٧

١٩ ـ (أنْ يَغْتسِلَ بمَاءٍ وَسِدْرٍ) ٢٨٥

٢٠ ـ (أنَّ أبَا قتادَةَ دَخلَ عليهَا فسَكبَتْ لهُ وَضُوءاً، فجَاءَتْ هِرَّةٌ تشْرَبُ مِنْهُ) ٥٩

٢١ ـ (أنَّ أعْرَابيًّا بَالَ فِي الْمَسْجِدِ فقامَ إليْهِ بَعْضُ الْقوْمِ) ٦٤

٢٢ ـ (أنَّ أمَّ حَبيبَةَ اسْتحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فسَألتْ) ٢٩٤

٢٣ ـ (أنَّ رَسُولَ اللهِ صلّى اللهُ عليهِ وَسلّمَ توَضّأَ و مَسَحَ علَى الجَوْرَبيْنِ وَالنّعْليْنِ) ٢٦٨

٢٤ ـ (أنَّ رَسُولَ اللّهِ صلّى اللّهُ عليْهِ وَسلّمَ كانَ إذا اغْتسَلَ مِنَ الْجَنابَةِ يَبْدَأُ فيَغْسِلُ) ٢٣٦

٢٥ ـ (أنَّ رسُولَ صلى الله عليه وسلم دَعَا بسَجْلٍ مِنْ ماءِ زَمْزَمَ) ٣٩

٢٥ ـ (أنَّ عليَّ بْنَ أبي طالِبٍ أمرَ أنْ يَسأَلَ لَهُ ) ٦٤
٢٦ ـ (أنَّ عُمَرَ خَرَجَ فِي رَكْبٍ فِيهِمْ عَمْرُو بْنُ العاصِ، حَتَّى وَرَدُوا حَوْضاً) ٥٨
٢٧ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ أمَرَ بالمَسْحِ عَلَى الخُفَّينِ في غَزْوَةِ تبوك) ٢٥٣
٢٨ ـ (أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اغْتَسَلَ، هُوَ وميمونَةُ مِن إناءٍ واحدٍ) ٤١
٢٩ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيهِ، وَمُقَدَّمَ رأسِهِ) ١٨٣
٣٠ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طافَ عَلَى نِسَائِهِ أجْمَعَ) ٢٩٣
٣١ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قاءَ فأفطَرَ فَتوَضَّأ) ٩٩
٣٢ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أرَادَ أنْ يَنامَ وَهُوَ جُنُبٌ تَوَضَّأَ) ٢٣٦
٣٣ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاة) ٢٣٨
٣٤ ـ (أنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ) ٣٢١
٣٥ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم كَانَ يَغْتَسِلُ بِفَضْلِ مَيمُونَة) ٥٠
٣٦ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم لَقِيَهُ فِي بَعْضِ طُرُقِ المدينةِ وهو جنبٌ) ٥٠
٣٧ ـ (أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأسَهُ وَأُذُنَيهِ مَرَّةً وَاحِدَةً) ١٨٥
٣٨ ـ (أنَّهُ رَأَى عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ دَعَا بِوَضُوءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ) ١٧١
٣٩ ـ (أنَّهُ مَالَ إِلَى دِمْثٍ مِنَ الْأَرْضِ فَبَالَ فِيهِ) ١٢٢
٤٠ ـ (أنَّ وَلِيدَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ لِحَيٍّ مِنَ الْعَرَبِ فَأَعْتَقُوهَا فَكَانَتْ) پەراوێزی ٣٢٧
٤١ ـ (أنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ لَمْ يُؤَاكِلُوهَا) ٣٨٤
٤٢ ـ (أهْوَى إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُقَبِّلَنِي، فَقُلْتُ: إِنِّي صَائِمَةٌ ) ٢٢٧
٤٣ ـ (أيُّمَا إِهَابٍ دُبِغَ فَقَدْ طَهُرَ) ١٣٨

(أ) لاپەڕە

٤٤ ـ (أُتيَ رسول الله صلى الله عليه وسلم بصبي يُحَنِّكُهُ فبَالَ عَلَيهِ) پەراوێزی ١٣٦
٤٥ ـ (أُحِلَّ لَنا مَيتَتانِ ودَمانِ) ٦٨
٤٦ ـ (أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ) ٩٧
٤٧ ـ (الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأسِ) ١٨٥
٤٨ ـ (أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ وَرَجُلٌ يُنَاجِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ٢٠٦
٤٩ ـ (أُعْطِيتُ مَا لَمْ يُعْطَ أَحَدٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا هُوَ ؟) ٣٥٥

(إ) لاپەڕە

٥٠ ـ (إتَّقُوا اللَّعَّانَيْنِ، قَالُوا: وَمَا اللَّعَّانَانِ) ١٣١
٥١ ـ (إحدَانا يُصيبُ ثوبَها مِنْ دَمِ الحَيضِ) ٦٥

٥٢ ـ (إختتنَ ابراهيمُ خليلُ الرحمنِ بَعْدَ مَا أتتْ عليه ثمانون سنةً) ١٥٠
٥٣ ـ (إذَا أتى أحَدُكُمْ أهلَهُ ثُمَّ أرَادَ أنْ يَعُودَ فلْيَتوضَأْ) ٢٣٦
٥٤ ـ (إذَا أتيْتَ مَضْجَعَكَ فتوَضأْ وُضوءَكَ لِلصلَاةِ ثمّ اضْطجعْ) ٢٣٥
٥٥ ـ (إذَا أتيْتمْ الغَائِطَ فلَا تسْتقْبلُوا الْقِبْلَةَ ولَا تسْتدْبِرُوهَا، ولكِنْ شرِّقوا أو غرِّبُوا) ١١٩
٥٦ ـ (إذَا أرَادَ أنْ يَنامَ وَهوَ جُنبٌ، غَسَلَ فرْجَهُ،) ٣٢٣
٥٧ ـ (إذَا إسْتجْمَرَ أحَدُكُمْ فلْيَسْتجْمِرْ ثلَاثاً) ١١٣
٥٨ ـ (إذَا أفْضَى أحَدُكُمْ بيَدِهِ إلَى ذكَرِهِ ليسَ بَيْنهَا شَئٌ فلْيَتوَضَأْ) ٢١٨
٥٩ ـ (إذَا أفْضَى أحَدُكُمْ بيَدِهِ إلَى فرْجِهِ وَليسَ بَيْنَهُ وَبَيْنهَا حِجَابٌ) ٢١٣
٦٠ ـ ( إِذَا أقبَلَتْ الْحَيْضَةُ فدَعِي الصَّلَاةَ وإِذَا أدْبَرَتْ فاغْسِلِي عنكِ الدَّمَ وَصلِّي) ٢٨٥
٦١ ـ (إذَا الْتقَى الْخِتَانَانِ وَجَبَ الغُسْلُ) ١٥١
٦٢ ـ (إذَا أمَرْتكُمْ بِأمْرٍ فأْتوا منْهُ مَا استطعْتمْ) ٣٤٠
٦٣ ـ (إذَا بَالَ أحَدُكُمْ فلَا يَأْخذَنَّ ذَكَرَهُ بيَمِينِهِ) ٢٩٩
٦٤ ـ (إذَا توَضَأَ أحَدُكُمْ فأَحْسَنَ الْوُضوءَ ثمَّ خَرَجَ إلَى الْمَسْجِدِ) ١٦٦
٦٥ ـ (إذَا توَضَأْتَ فمَضْمِضْ) ١٧٨
٦٦ ـ (إذَا توَضَأَ أحَدُكُمْ فلْيَجْعَلْ في أنْفِهِ مَاءً ثمَّ لِيَسْتنْثِرْ) ١٧٧
٦٧ ـ (إذَا توَضَأَ أحَدُكُمْ فلْيَسْتنْشِقْ..) ١٧٧
٦٨ ـ (إذَا توَضَأَ أحَدُكُمْ، وَلَبِسَ خُفَّيهِ، فلْيَمْسَحْ عليهمَا، ولْيُصَلِّ فيهمَا) ٢٥٥
٦٩ ـ (إذَا توَضَأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ فغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ) ١٦٥
٧٠ ـ (إذَا جَاءَ أحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فلْيَقْلِبْ نعْلَيْهِ، ثمَّ لِيَنْظرْ فِيهِمَا فإنْ رَأى خَبَثا ) ١٣٧
٧١ ـ (إذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأرْبَعِ، ثمَّ جَهَدَهَا، فقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ ) ٢٨١
٧٢ ـ (إذَا خَفَضْتِ فأَشِمِّي لا تنْهِكِي ؛ فإنَّ ذلكَ أنْظرُ للوَجْهِ) ١٥١
٧٣ ـ (إذَا دُبِغَ الإِهَابُ فقَدْ طَهُرَ) ٦٨
٧٤ ـ (إذَا دَخَلَ أحَدُكُمْ الْخَلَاءَ فلْيَتمَسَّحْ بثلَاثةِ أحْجَارٍ) ١١٣
٧٥ ـ (إذَا ذَهَبَ أحَدُكُمْ إلَى الْغَائِطِ فلْيَسْتطِبْ بثلَاثةِ أحْجَارٍ فإنَّهَا تجْزِي عَنْهُ) ١١١
٧٦ ـ (إذَا شرِبَ الكَلْبُ فِي إناءِ أحَدِكُمْ  فلْيَغْسِلْهُ سَبْعاً) ٥٩
٧٧ ـ (إذَا فضَخْتَ المَاءَ فاغْتسِلْ) ٢٨٠
٧٨ ـ  (إذَا كانَ المَاءُ قُلَّتيْنِ، لَمْ يَحْمِلْ الخَبَثَ) ٤٣
٧٩ ـ (إذَا نَامَ الْعَبْدُ فِي سُجُودِهِ بَاهَى اللهُ تعَالَى بِهِ المَلَائِكَةَ يقُولُ) ٢٠٩
٨٠ ـ (إذَا نعَسَ أحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فلْيَرْقُدْ حَتى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ) ٢٠٧
٨١ ـ  (إذَا وطئَ أحدُكُم بنعلِهِ الأذَى فإنَّ التُرابَ لَهُ طَهورٌ) ٦٣

٨٢ ـ (إذا وقع الذباب في إناء أحدكم فليغمسه كله ثم يَطرَحَهُ، ١٠٢
٨٣ ـ (إذا وقعَ الذبابُ في إناءِ أحدِكم فامْقِلُوهُ) ١٠٢
٨٤ ـ (إذا وَقَعَ الذُّبابُ في إناءِ أحدِكُمْ فلْيَغْمِسْهُ كُلَّهُ ثمَّ ليَطْرَحَهُ) ٦٩
٨٥ ـ (إذا وَقَعَ الذُّبابُ في شَرابِ أحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ ثمَّ لِيَنْزِعْهُ) ١٠٢
٨٦ ـ (إذا وَقَعَ الذُّبَابُ في طَعَامِ أحَدِكُمْ أو شَرَابِهِ فَلْيَغْمِسْهُ ثمَّ يُخرِجْهُ) ١٠٣
٨٧ ـ (إذا وَقَعَ الذبابُ في شَرابِ أحَدِكم فَلْيَغْمِسْهُ - كُلَّهُ - ثمَّ لِيَنْزِعْهُ) ١٠٢
٨٨ ـ (إذا وَلَغَ الكلبُ في إناءِ أحَدِكُمْ فلْيَرِقْهُ ثمَّ لِيَغْسِلْهُ) ١٣٨
٨٩ ـ (إذْهَبُوا بِهِ الى حَائِطِ بَنِي فُلانٍ فمُرُوْهُ أنْ يَغْتَسِلَ) ٢٨٦
٩٠ ـ (إرْجِعْ فأحْسِنْ وُضُوءَكَ) ١٩٠
٩١ ـ (الاسلامُ يَهْدِمُ مَا قَبْلَهُ) ٢٨٧
٩٢ ـ (إصْنَعُوا كُلَّ شَئٍ إلَّا النِّكَاحَ) ٣٧٩
٩٣ ـ (إعْتَكَفَتْ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةٌ مِنْ أزْوَاجِهِ مُسْتَحَاضَةٌ) ٣٩٧
٩٤ ـ (إغْتَسِلْ مِنَ الاغْمَاءِ) ٢٩٢
٩٥ ـ ( اغْسِلِيهِ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَحُكِّيهِ بِضِلَعٍ ) ١٣٦
٩٦ ـ (افْعَلِي مَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهُرِي) ٣٨٦
٩٧ ـ (إنْ شِئْتَ تَوَضَّأْ، وَإنْ شِئْتَ فلا تَتَوَضَّأْ) ٢١٩
٩٨ ـ (إنْ وَجَدْتُمْ غَيرَهَا فَكُلُوا منها واشْرَبُوا) ٨١
٩٩ ـ (إنَّ اللهَ الذي حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيعَهَا) ٨٤
١٠٠ ـ (إنَّ اللهَ ورسولَهُ يَنهاكُمْ عَنْ لحُومِ الحُمُرِ فإنَّهَا رِجْسٌ أو نَجْس) ٧١
١٠١ ـ (إنَّ أمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ القِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِين) ١٩٧
١٠٢ ـ (إنَّ أمَّ حَبِيبَةَ سَألَتْ النَّبيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنَ الدَّمِ) ٣٩٣
١٠٣ ـ (إنَّ امْرَأةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تَقُمُّ الْمَسْجِدَ) ٣٢٧
١٠٤ ـ (إنَّا بأرضِ قومٍ أهْلِ كتابٍ أفنأكُلُ في آنيتِهِمْ ؟) ٥٦
١٠٥ ـ (إنَّ الذبابَ في أحدِ جَناحيهِ داءٌ وفي الآخر شفاءٌ) ١٠٣
١٠٦ ـ (إنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأسَهُ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ بيَدَيْهِ) ٤٨
١٠٧ ـ (إنَّ الْعَبْدَ إذا قَامَ يُصَلِّي أتاهُ مَلَكٌ فقَامَ خَلْفَهُ يَسْتَمِعُ الْقُرآنَ) ١٥٨
١٠٨ ـ (إنَّ المؤمِنَ لا يَنْجُسُ) ٢٤٤
١٠٩ ـ (إنَّ هذا شَئٌ كَتَبَهُ اللهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ) ٩١
١١٠ ـ (إنَّمَا الاعْمَالُ بالنِّيَّاتِ وإنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) ١٧٣
١١١ ـ (إنَّمَا أُمِرْتُ بالوُضُوءِ إذا قُمْتُ الَى الصَّلَاةِ) ١٦٤

١١٢ - (إنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِالْحَيْضَةِ فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ) ١٢٧
١١٣ - (إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصنَعَ هَكَذَا فضَرَبَ بِكَفِّهِ ضَرْبَةً عَلَى الْأَرْضِ) ٣٣٦
١١٤ - (إنَّمَا الماءُ مِن المَاءِ) ٢٧٩
١١٥ - (إنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ ، ) ٣٩٥
١١٦ - (إنَّمَا هُوَ مِنكَ) ٢١٢
١١٧ - (إنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحثِينَ عَلَى رَأسِكِ ثَلاثَ حَثَيَاتٍ مِنْ مَاءٍ) ٣٠٤
١١٨ - (إنَّهُ دَمُ عِرقٍ) ٩١
١١٩ - (إنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيكَ إلَّا أَنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللهَ إلَّا عَلَى الطَّهَارَةِ) ٢٣٥
١٢٠ - (إنَّهَا لَيستْ بِنجَسٍ، إنَّهَا مِن الطَّوَّافينَ عَليكُم والطَّوَّافات) ٩٧
١٢١ - (إنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ، ومَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّا هَذا فَكَانَ لا يَسْتَتِرُهُ مِنْ بَوْلِهِ) ٣٢
١٢٢ - (إنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ، ثُمَّ تَوضَّأ) ٢٥١
١٢٣ - (إنِّي لَا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ ) ٣٢٤
١٢٤ - ( إنِّي لَأَفْعَلُ ذَلِكَ أَنَا وَهَذِهِ ثُمَّ نَغْتَسِلُ ) ٢٨٢
١٢٥ - (يَحتَزُّ مِنْ كَتِفِ شَاةٍ فِي يَدِهِ) ٢٣٧

(ب) لاپەڕە
١٢٦ - (بَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذِي طُوًى حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ دَخَلَ مَكَّةَ) ٢٩٣
١٢٧ - (بَالِغْ فِي الإسْتِنْشَاقِ إلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِماً) ١٧٧
١٢٨ - (بِتُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ لَيْلَةً فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ٢٠٤
١٢٩ - (بَوْلُ الغُلامِ الرَّضِيعِ يُنْضَحُ وبَوْلُ الجَارِيَةِ يُغْسَلُ) ١٣٦
١٣٠ - (بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُضْطَجِعَةٌ فِي خَمِيصَةٍ إذْ حِضْتُ) ٣٨٩

(ت) لاپەڕە
١٣١ - (تَأْخُذُ إحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَتَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ) ٣١١
١٣٢ - (تَبْلُغُ الحِلْيَةُ مِنْ المُؤمِنِينَ حَيْثُ يَبْلُغُ الوَضُوءُ) ١٩٧
١٣٣ - ( تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي) ١٣٥
١٣٤ - (تَخَلَّفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنَّا فِي سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا) ١٨٧
١٣٥ - (تَوَضَّأُوا مِنْ لُحُومِ الإبِلِ وَلا تَوَضَّأُوا مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ) ٢١٩
١٣٦ - (تَوَضَّئُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ) ٢٣٧
١٣٧ - (التَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ: ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ، وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ الَى الْمِرْفَقَيْنِ) ٣٦١

| (ث) | لاپەڕە |
|---|---|
| ١٣٨ ـ (ثَلَاثٌ مِنَ الْجَفَاءِ: أَنْ يَبُولَ الرَّجُلُ قَائِمًا) | ١٢٨ |
| ١٣٩ ـ (ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ) | ٣٠٨ |
| ١٤٠ ـ (ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنَى ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ) | ١٩٣ |
| ١٤١ ـ (ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ) | ١٢٧ |

| (ج) | لاپەڕە |
|---|---|
| ١٤٢ ـ (جاء أعرابي فبَالَ في طائفَةِ المسجدِ فزَجَرَهُ الناسُ ،) | ١٤٠ |
| ١٤٣ ـ (جُزُّوا الشَّوَارِبَ وَأَرْخُوا اللِّحَى خَالِفُوا الْمَجُوسَ) | ١٥٤ |
| ١٤٤ ـ (جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ) | ٢٥٣ |
| ١٤٥ ـ (جَعَلَ لَنَا رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ ثَلاثاً، وَلَو اسْتَزَدْنَاهُ زَادَنَا) | ٢٥٤ |

| (ح) | لاپەڕە |
|---|---|
| ١٤٦ ـ (حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ قَدْ أَرْوَى بَشَرَتَهُ أَفَاضَ) | ٣٠٦ |
| ١٤٧ ـ (حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَوماً) | ٢٨٨ |
| ١٤٨ ـ (حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ السُّوَاكُ، وَغُسْلُ يَومِ الْجُمُعَةِ،) | ٢٨٨ |

| (خ) | لاپەڕە |
|---|---|
| ١٥٠ ـ (خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ وَفِّرُوا اللِّحَى وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ) | ١٥٤ |
| ١٥١ ـ (الخِتَانُ سُنَّةٌ لِلرِّجَالِ مَكْرُمَةٌ لِلنِّسَاءِ) | ١٥٢ |
| ١٥٢ ـ (خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْهَاجِرَةِ) | ٤٦ |
| ١٥٣ ـ (خَرَجَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم في بَعْضِ أَسْفَارِهِ لَيلاً) | ٥٨ |
| ١٥٤ ـ (خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِهِ كَهَيْئَةِ الدَّرَقَةِ) | ١٣٩ |
| ١٥٥ ـ (خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَعْضِ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ فَسَمِعَ صَوْتَ) | ١٢٥ |
| ١٥٦ ـ (خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ، فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ، ثُمَّ احْتَلَمَ) | ٣٤٤ |

| (د) | لاپەڕە |
|---|---|
| ١٥٧ ـ (دَخَلَ علينا رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم، حِينَ تُوُفِّيَتْ ابْنَتُهُ) | ٤٠ |
| ١٥٨ ـ (دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ) | ٤٦ |
| ١٥٩ ـ (دَعْهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ) | ٢٤٤ |

| (ر) | لاپەڕە |
|---|---|

١٦٠ ـ (رَأى النَّبيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تجرَّدَ لِإهْلَالِهِ، وَاغْتَسَلَ) ٢٩٢
١٦١ ـ (رَأَيْت رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ) ٢٦١
١٦٢ ـ (رأيتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الخُفَّينِ والْعِمامَةِ) ٢٧١
١٦٣ ـ (رأيتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الخُفَّينِ وَالْخِمارِ) ٢٧١
١٦٤ ـ (رأيتُ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ حَسَرَ الْعِمامَةَ عَنْ رأسِهِ وَمَسَحَ) ٢٧٢

(س) لاپەڕە
١٦٥ ـ (سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَحِلُّ لِي مِنْ امْرَأَتِي) ٣٨٢
١٦٦ ـ (سُئِلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن المني يُصيبُ الثوب ) ٧٥
١٦٧ ـ (سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ مِنْ امْرَأَتِهِ ) ٣٨١
١٦٨ ـ (سِتْرُ مَا بَيْنَ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أحدُهُمْ الْخَلَاءَ أَنْ يَقُول) ١١٨
١٦٩ ـ (سَتَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَغْتَسِلُ مِنْ الْجَنَابَةِ) ١٣٦
١٧٠ ـ (السَّلامُ عليكُم دارَ قَومٍ مُؤْمنينَ، وإنّا إنْ شاءَ اللهُ بِكُمْ) ١٦٨
١٧١ ـ (السِّوَاكُ مُطَهِّرَةٌ لِلْفَمِ، مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ) ١٥٧

(ص و ط) لاپەڕە
١٧٢ ـ (الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ ،) ٣٠٣
١٧٣ ـ (طهورُ إناءِ أحدِكُمْ إذا وَلَغَ فيه الْكَلْبُ أنْ يَغْسِلَهُ) ٦٦
١٧٤ ـ (الطهورُ شَطرُ الايمانِ) ٣٣
١٧٥ ـ (الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَبَاحَ فِيهِ الْكَلَامَ ) ٢٤٠

(ع و غ) لاپەڕە
١٧٦ ـ (عَشْرٌ مِنْ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ وَالسِّوَاكُ) ١٤٧
١٧٧ ـ (عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحُ الْجُمُعَةِ، وَعَلَى مَنْ رَاحَ الجمعة أنْ يَغْتَسِلَ) ٢٨٩
١٧٨ ـ (غُسْلُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ واجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ) ٢٨٨

(ف) لاپەڕە
١٧٩ ـ (فَأَدْرَكَنِي يَوْمُ عَرَفَةَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَشَكَوْتُ إِلَى ) ٣١٢
١٨٠ ـ (فأمَرَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم منادياً يُنادي: ألَا إنَّ الخمرَ) ٨٣
١٨١ ـ (فإذَا أرَادَ أنْ يُوتِرَ مَسَّنِي بِرِجْلِهِ) ٢٢٧
١٨٢ ـ (الْفِطْرَةُ خَمْسٌ: الْخِتَانُ، وَالِاسْتِحْدَادُ، وَقَصُّ الشَّارِبِ، وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ) ١٤٧
١٨٣ ـ (فغَسَلَ وَجْهَهُ فأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى) ١٨١

| | |
|---|---|
| ١٨٤. (فقامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ فضَرَبُوا بأيْدِيهِمْ) | ٣٦٣ |
| ١٨٥. (فقَدْتُ النَّبيَّ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي فِرَاشِي) | ٢٢٥ |
| ١٨٦. (فلَمَّا فرَغ مِنْ غَسْلِهِ غَسَلَ رِجْلَيهِ) | ٣٠٥ |
| ١٨٧. (فيُخَلِّلُ بهَا أُصُولَ شَعَرِهِ ثمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ) | ٣٧٧ |


| (ق) | لاپەڕە |
|---|---|


| | |
|---|---|
| ١٨٨ - (قُلْتُ لِعَائِشَةَ: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ شَئٍ وَأَنَا أَسْتَحِي) | ٣٨٠ |
| ١٨٩ - (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضُفْرَ رَأْسِي فَأَنْقُضَهُ لِغَسْلِ الْجَنَابَةِ) | ٢٩٧ |
| ١٩٠ - (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضُفْرَ رَأْسِي فَأَنْقُضَهُ لِغَسْلِ الْجَنَابَةِ) | ٣١٠ |


| (ك) | لاپەڕە |
|---|---|


| | |
|---|---|
| ١٩١ - (كَانَ إِذَا أَرَادَ مِنَ الحَائِضِ شَيئاً أَلْقَى عَلَى فَرْجِهَا ثوباً) | ٣٧٩ |
| ١٩٢ - (كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْهِ) | ٢٩٨ |
| ١٩٣ - (كَانَ إِذَا قَامَ لِلتَهَجُّدِ مِنْ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ) | ١٥٩ |
| ١٩٤ - (كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّئُونَ فِي زَمَانِ) | ٤٧ |
| ١٩٥ - (كَانَ رَسُولُ اللّهِ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ) | ٣٠٦ |
| ١٩٦ - (كَانَ رسولُ اللهِ صلَى اللهُ عليهِ وسلَمَ إذا كبَر في الصَلاةِ، سَكَتَ هُنيهَةً) | ٣٧ |
| ١٩٧ - (كَانَ رَسُولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم لاَ يَتَوَضَأُ بَعْدَ الْغَسْلِ) | ٣١٧ |
| ١٩٨ - (كَانَ رَسُولُ اللّهِ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا سَفْرًا أَنْ لَا نَنْزِعَ) | ٢٥٣ |
| ١٩٩ - (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا مُسَافِرِينَ) | ٢٠٧ |
| ٢٠٠ - (كَانَ النَّبيُّ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ يَدْخُلُ الْخَلَاءَ فَأَحْمِلُ أَنَا ) | ١١٤ |
| ٢٠١ - (كَانَ رَسُولُ اللّهِ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ يَذْكُرُ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ) | ٢٣٥ |
| ٢٠٢ - (كَانَ رَسُولُ اللّهِ صَلَى اللّهُ عَليه وَسَلَمَ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ) | ١٩٧ |
| ٢٠٣ - (كَانَ النَّبيُّ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِي تَوْرٍ) | ١٢٥ |
| ٢٠٤ - (كَانَ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم يُصْغِي إِلَيَّ رَأْسَهُ وَهُوَ مُجَاوِرٌ) | ٣٢٥ |
| ٢٠٥ - (كَانَ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَرَأْسُهُ فِي حِجْرِي ) | ٣٨٨ |
| ٢٠٦ - (كَانَ النَّبيُّ صَلَى اللّهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ وَأَهْلُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ) | ٥٢ |
| - (كَانَتْ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا) | ٣٩١ |
| ٢٠٧ - ( كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ، فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ، وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ ) | ٣٧٥ |
| ٢٠٨ - (كَانَ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ فِي تَنَعُّلِهِ وَتَرَجُّلِهِ وَطُهُورِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ) | ٣٠٨ |
| ٢٠٩ - (كَانَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ ) | ٢٢٧ |

٢١٠ ـ (كُنْتُ أشْرَبُ وأنَا حائِضٌ، فأنَاولُه النبيَّ صلى الله عليه وسلم) ٥٦
٢١١ ـ (كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا ورَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ مِنْ إناءٍ واحِدٍ) ٣١١
٢١٢ ـ (كُنتُ أغْسِلُهُ مِنْ ثوبِ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم فيَخْرُجُ ) ٧٣
٢١٣ ـ (كُنْتُ أنَامُ بَيْنَ يدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورِجْلَايَ فِي قِبْلَتِهِ) ٢٢٦
٢١٤ ـ (كُنْتُ رَجُلاً مذَّاءً فأمَرْتُ رَجُلاً أنْ يَسْأَلَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم) ٢٠٤
٢١٥ ـ (كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذاتَ لَيْلَةٍ فِي سَفَرٍ فقَالَ أمَعَكَ مَاءٌ) ٢٥٨
٢١٦ ـ (كُنَّا إذَا أصَابَتْ إحْدَانَا جَنابَةٌ، أخَذَتْ بيدَيْهَا ثلاثا فوْقَ رَأسِهَا) ٣٠٧
٢١٧ ـ (كُنَّا لَا نَعُدُّ الْكُدْرَةَ والصُفْرَةَ بَعْدَ الطُهْرِ شَيْئًا) ٣٧٣
٢١٨ ـ (كنَّا نَتوضَّأ نَحْنُ والنِّسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَليهِ وَسَلَّمَ) ٤٧
٢١٩ ـ (كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعلَينَا الضِّمَادُ) ٣١٠
٢٢٠ ـ (كُنَّا نَغْزُو مَعَ رَسُولِ اللهِ فَنُصِيبُ مِنْ آنِيَةِ المشركينَ وأسْقِيَتِهِمْ) ٥٥
٢٢١ ـ (كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ حَتَّى إذَا كُنَّا بالْبَيْدَاءِ) ٣٣٧
٢٢٢ ـ (كَيْفَ كَانَ نَوْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجَنَابَةِ) ٣٢٢

| (ل) | لاپەڕە |
|---|---|

٢٢٣ ـ (لا تَتِمُّ صَلاةُ أحدِكُمْ حتى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ) ١٧٨
٢٢٤ ـ (لا تَسْتَنْجُوا بالرَّوْثِ ولا بالْعِظَامِ فَإنَّهُ زَادُ إخْوانِكُمْ مِنَ الْجِنِّ) ١١٣
٢٢٥ ـ (لا تُقْبَلُ صَلاةُ مَنْ أحْدَثَ حَتَى يَتَوَضَّأَ) ٣٢
٢٢٦ ـ (لا تُقْبَلُ صَلاةُ أحدِكُمْ إذا أحدَثَ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ) ١٦٤
٢٢٧ ـ (لا تَنْهَكِي، فإنَّ ذلكَ أحْظَى للمرأةِ وأحَبُّ الى البَعْلِ) ١٥١
٢٢٨ ـ ( لَا تُوطَأُ حَامِلٌ حَتَّى تَضَعَ، وَلَا غَيْرُ حَامِلٍ حَتَّى تَحِيضَ حَيْضَةً ) ٣٧٤
٢٢٩ ـ (لا غُسْلَ عَلَيهِ) ٢٨١
٢٣٠ ـ (لا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيهِ) ١٩٢
٢٣١ ـ (لا يَبُولَنَّ أحَدُكُمْ فِي الماءِ الدَّائِمِ ولا يَغْتَسِلُ فيهِ مِنْ الجَنَابَةِ) ٥٣
٢٣٢ ـ (لَا يَبُولَنَّ أحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ) ١٢١
٢٣٣ ـ (لا يَسْتَنْجِي أحَدُكُمْ بدُونِ ثَلاثَةِ أحْجَارٍ) ١١٢
٢٣٤ ـ (لا يَغْتَسِلُ أحَدُكُمْ فِي الماءِ الدائِمِ وهُوَ جُنُبٌ) ٥٣
٢٣٥ ـ (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ أحدِكُمْ إذا أحدَثَ حَتى يَتَوَضَّأَ) ٢٠٣
٢٣٦ ـ (لَا يَنْصَرِفُ حَتَى يَسْمَعَ صَوْتًا أوْ يَجِدَ رِيحًا) ٢٣٤
٢٣٧ ـ (لا يَمَسُّ الْقُرْآنَ إلا طَاهِرٌ) ٢٤٢

٢٣٨ ـ (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةً بِغَيرِ طَهُورٍ) ١٦٤
٢٣٩ ـ (لَا يُمْسِكَنَّ أحدُكُمْ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَهُوَ يَبُولُ وَلَا يَتَمَسَّحْ مِنَ الْخَلَاءِ بِيَمِينِهِ) ١٢٤
٢٤٠ ـ (لِتَخْرُجَ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ فَيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ) ٣٢٤
٢٤١ ـ (لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ ) ٤٨
٢٤٢ ـ (لولا أخَذْتم إهابَها، فدبَغْتمُوهُ، فانْتَفَعْتُمْ بِهِ) ٧٠
٢٤٣ ـ (لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ) ١٥٨
٢٤٤ ـ (لَيسَ عَلَى مَنْ نَامَ جَالِساً وُضُوءٌ حَتّى يَضَعَ جَنْبَهُ) ٢٠٨

(م) لاپەڕە

٢٤٥ ـ (الماءُ طهورٌ، لا يُنَجِّسُهُ شَيءٌ) ٤٢
٢٤٦ ـ (ما هذهِ النّارُ على أيِّ شَيٍّ توقِدون) ٧٢
٢٤٧ ـ (ما قُطِعَ مِنَ البَهِيمَةِ وَهِيَ حَيَّةٌ فَهو مَيتَةٌ) ٧١
٢٤٨ ـ (مَّا أَنَا فَآخُذُ مِلْءَ كَفِّي ثَلَاثًا فَأَصُبُّ عَلَى رَأْسِي) ٣٠٣
٢٤٩ ـ (مَا يَصْلُحُ لِلرَّجُلِ مِنْ امْرَأَتِهِ إِذَا كَانَتْ حَائِضًا ؟ ) ٣٨١
٢٥٠ ـ (مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ) ١٦٨
٢٥١ ـ (مُرْهَا فَلْتَغْتَسِلْ ثُمَّ لِتَهِلَّ) ٢٩٣
٢٥٢ ـ (الْمَضْمَضَةُ و الإسْتِنْشَاقُ ثَلاثاً لِلْجُنُبِ فَرِيضَةٌ) ٣٠١
٢٥٣ ـ (مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ) ٣٣
٢٥٤ ـ (مَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ) ١١٢
٢٥٥ ـ (مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الوضُوءَ، ثُمَّ أَتَى الجُمُعَةَ فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ) ٢٩٠
٢٥٦ ـ (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغْتَسِلْ) ٢٩٤
٢٥٧ ـ (مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَسَدِهِ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا ) ٣٠١
٢٥٨ ـ (مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ) ١٦٤
٢٥٩ ـ (مَنْ تَوَضَّأَ هَكَذَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ) ١٦٥
٢٦٠ ـ (مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ) ١٦٦
٢٦١ ـ (مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ) ١٦٦
٢٦٢ ـ (مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ) ١٩٨
٢٦٣ ـ (مَنْ تَوَضَّأَ وَقَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ) ١٩٨
٢٦٤ ـ (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ) ٢١٣
٢٦٥ ـ (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ) ٢١٢

| | |
|---|---|
| ٢٦٦ ـ (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغْتسِلْ وَمَنْ حَمَلهُ فَلْيَتوَضأ) | ٢٣٢ |
| ٢٦٧ ـ (مَنْ جاءَ مِنْكُمْ الى الجُمُعَةِ فَلْيَغْتسِلْ) | ٢٨٨ |
| ٢٦٨ ـ (مَنْ توَضَأ يومَ الجمُعَةِ فبهَا ونِعْمَتْ وَمَنْ اغْتسَلَ فالغَسْلُ أفضَلُ) | ٢٨٩ |
| ٢٦٩ ـ (مَنْ مَسَّ ذكرَهُ فَلْيَتوَضَّأ، وَأيّمَا إمْرأةٍ مَسَّتْ فرجَهَا فلْتتوَضَأ) | ٢١٦ |
| ٢٧٠ ـ (مَنْ حدَّثكُمْ أنَ النَّبيَّ صَلَى اللهُ عليهِ وَسَلَمَ كَانَ يَبُولُ قَائِماً) | ١٢٩ |

| (ن) | لاپەڕە |
|---|---|
| ٢٧١ ـ (نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِن الْمَسْجِد، فقُلْتُ إِنّي حَائِضٌ) | ٣٢٩ |
| ٢٧٢ ـ (نَعَمْ، إذا رَأتْ المَاءَ) | ٢٨٠ |
| ٢٧٣ ـ (نَعَمْ، توَضَأ مِنْ لُحُومِ الإبلِ) | ٢١٩ |
| ٢٧٤ ـ (نَهَى أنْ يُبَالَ فِي المَاءِ الرَّاكِدِ) | ١٣٢ |
| ٢٧٥ ـ (نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عليهِ وَسَلَمَ أنْ يُبَالَ فِي الْجُحْرِ) | ١٣٢ |
| ٢٧٦ ـ (نَهَانَا أنْ نَسْتقْبلَ القِبْلَةَ لِغَائِطٍ أو بَولٍ، أو نَسْتنْجيَ بالْيَمِينِ) | ١١٢ |
| ٢٧٧ ـ (نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ أنْ يَتوَضَّأ الرَّجُلُ بفَضْلِ طهُورِ ) | ٥٢ |
| ٢٧٨ ـ (نَهَى أنْ تغْتسِلَ المَرْأةُ بفَضْلِ الرَّجُلِ والرَّجُلُ بفَضْلِ المرأةِ) | ٥٣ |

| (هـ) | لاپەڕە |
|---|---|
| ٢٧٩ ـ (هذا الوُضوُءُ، فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذا فقَدْ أسَاءَ وَتعَدَّى وَظَلَمَ) | ١٩٥ |
| ٢٨٠ ـ (هكَذا أمَرَنِي رَبِّي) | ١٩٦ |
| ٢٨١ ـ (هكَذا رَأيتُ رَسولَ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ يَتوَضَأ) | ١٩٧ |
| ٢٨٢ ـ (هَلْ هُوَ إلا بِضْعَةٌ مِنْكَ) | ٢١٢ |

| (و) | لاپەڕە |
|---|---|
| ٢٨٣ ـ (وَجُعِلَتْ لِي الأرْضُ كُلُهَا لِي وَلأمَّتِي مَسْجدًا) | ٣٥٤ |
| ٢٨٤ ـ (وَجُعِلَتْ لِي الأرْضُ مَسْجدًا وَطهُورًا فأيُمَا رَجُلٍ مِنْ أمّتِي) | ٣٣٣ |
| ٢٨٥ ـ (وَضَعْتُ لِلنَّبيِّ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ مَاءً لِلْغُسْلِ (وَسَترْتهُ) | ٢٩٨ |
| ٢٨٦ ـ (.. وقَالَ مَنْ توَضَأ نَحْوَ وُضُوئِي هَذا ثمَّ صَلَى رَكْعَتيْنِ) | ١٩٩ |
| ٢٨٧ ـ (وقَدْ رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ يَمْسَحُ ظَاهِرَ خُفَّيهِ) | ٢٦١ |
| ٢٨٨ ـ (وَنُودِيَ بالصَّلاةِ فصَلَى بالنَّاسِ، فلَمَّا انْفتَلَ مِنْ صَلاتِهِ إذا هُوَ برَجُلٍ مُعْتزِلٍ) | ٣٣٤ |

| (يـ) | لاپەڕە |
|---|---|
| ٢٨٩ ـ (يَا بِلاَلُ حَدِّثنِي بأرْجَى عَمَلٍ عَمِلْته فِي الإِسْلاَمِ) | ١٦٧ |

٢٩٠ ـ (يَا رَسُولَ اللَّهِ، أمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ ؟ قَالَ: نَعَمْ) ٢٥٤

٢٩١ ـ (يا رسولَ اللهِ، أنَتوَضَّأُ مِن بئرِ بُضَاعَة ؟) ٤٢

٢٩٢ ـ (يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا جَامَعَ أَحَدُنَا فأَكْسَلَ) ٧٨

٢٩٣ ـ (يا رسولَ اللّهِ، إنّا نَرْكَبُ البحْرَ، نَحْمِلُ مَعَنَا القليلَ من الماءِ) ٣٨

٢٩٤ ـ (يا عَائِشَةُ نَاوِلِينِي الثوبَ، فقَالَتْ: إنِّي حَائِضٌ) ٣٣٠

٢٩٥ ـ (يا عُمَرُ، لا تَبُلْ قَائِماً) ١٢٨

٢٩٦ ـ (يَتصَدَّقُ بدِينارٍ أو نِصْفِ دِينارٍ) ٣٨٠

٢٩٧ ـ (يُحْشَرُ النّاسُ يَومَ القِيامَةِ عَلَى صَعِيدٍ وَاحِدٍ) ٣٥٤

٢٩٨ ـ (يَعْقِدُ الشَّيْطانُ عَلَى قَافِيَةِ رأسِ أحدِكُمْ إذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ) ١٧٠

٢٩٩ ـ (يَغْسِلُ ذَكَرَهُ ويَتوَضَّأُ) ٦٤

٣٠٠ ـ (يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّي رَكْعَتينِ، وَلا أرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءاً بَعْدَ الغُسْلِ) ٣١٧

٣٠١ ـ (يَكْفِيكَ أنْ تأخُذَ كَفّاً مِن مَاءٍ فتَنْتَضِحَ بِهِ ثوبَكَ حَيثُ تَرَى) ١٣٧


★ ★ ★

# هەندێك لە سەرچاوەكان

سەرچاوەكانی ئایاتی ئەحكام:

ـ أحكام القرآن، محمد بن عبدالله الاندلسي (ابن العربي) دار الكتب العلميـة ط١ (٤ جزء).

ـ الجامع لأحكام القرآن، لأبـي عبـدالله محمـد بـن احمـد الانصاري القـرطبي / دار الحديث ـ القاهرة ط٢ ١٤١٦ هـ/١٩٩٦ (١٠ جزء).

ـ تفسير الطبري: جامع البيان عن تأويل لآي القرآن، لأبي جعفـر محمـد بـن جريـر الطبري / مؤسسة الرسالة ط١ ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٤ (٢٠ جزء).

ـ تفسير القيـم لابـن القـيم، جمعـه محمـد أويـس النـدوي / دار الكتـب العلميـة (١ جزء).

ـ أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن، محمد أمـين بـن محمـد بـن المختـار الجكـني الشنقيطي / دار الفكر ـ بيروت ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٥ (٩ جزء).

سەرچاوەكانی فەرمودەی ئەحكام:

ـ إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، محمد ناصر الدين الالبـاني / المكتـب الاسلامي لبنان ١٩٨٧ (٩ جزء).

ـ التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير، احمـد بـن علي محمـد الكتـاني العسقلاني/ مؤسسة قرطبة ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ ط١ (٤ جزء).

ـ تمام المنة في التعليق على فقه السنة، الشيخ محمد ناصرالدين الالباني: دار الرايـة ـ الرياض ط٥ ١٤١٩هـ/ ١٩٩٨ (١ جزء).

ـ توضيح الاحكام من بلوغ المرام، عبدالله بن عبدالرحمن البسَام / مكتبـة النهضـة الحديثة ـ مكة المكرمة ط٣ ١٤١٧ هـ/ ١٩٩٧ (٦ جزء).

ـ سبل السلام شرح بلوغ المرام، محمـد بـن اسماعيـل الامـير الـيمني الـصنعاني / دار الفكر ١٤٢٣ هـ/٢٠٠٣ (٤ جزء).

ـ شرح معاني الآثار، ابو جعفر احمد بن محمد بن سلامة الازدي الطحاوي / عـالم الكتب ـ دار الكتب العلمية بيروت ط١ ١٣٩٩ (٤ جزء).

ـ نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية، جمال الدين عبدالله بن يوسـف الزيلعـي / دار الحديث ١٤١٥ هـ / ١٩٩٥ (٦ جزء).

ـ نيل الاوطار، محمد بن علي الشوكاني / دار الحديث ١٤١٣ هـ / ١٩٩٣ ط١ (٨ جزء).
ـ الوجيز في فقه السنة و الكتاب العزيز، عبدالعظيم بن بدوي / دار ابن رجب للنشر القاهرة ط٣ ١٤٢١هـ/٢٠٠١ (١ جزء).

فەرمودەو شەرحەكانی فەرمودە:

ـ تحفة الاحوذي في شرح سنن الترمذي، محمد بن عبدالرحمن بن عبدالرحيم المباركفوري / دار الكتب العلمية (١٠ جزء).
ـ سلسلة الاحاديث الصحيحة و شئ من فقهها و فوائدها، محمد ناصر الدين الألباني/ مكتبة المعارف – الرياض (٧ جزء).
ـ سلسلة الاحاديث الضعيفة، محمد ناصر الدين الالباني / مكتبة المعارف ـ الرياض (١١ جزء).
ـ سنن ابن ماجة، لأبي عبدالله محمد بن يزيد القزويني، المطبوع مع شرح السندي و مصباح الزجاجة للبوصيري ـ تحقيق خليل مأمون شيحا / دار المعرفة ط١ ١٤١٦هـ/ ١٩٩٦.
ـ سنن أبي داود، سليمان بن الاشعث السجستاني الأزدي، ومعه كتاب معالم السنن للخطابي / إعداد عزت عبيد دعّاس وعادل السيد / دار الحديث ط١ ١٣٩٣ هـ/١٩٧٣.
ـ سنن الترمذي (الجامع الصحيح)، أبي عيسى محمد بن عيسى بن سورة ـ تحقيق أحمد محمد شاكر / دار الكتب العلمية.
ـ سنن الدارقطني، علي بن عمر تخريج مجدي بن منصور بن سيد الشورى / دار الكتب العلمية ط١ ١٤٠٧ هـ/ ١٩٩٦.
ـ سنن الدارمي، أبي محمد عبدالله بن عبدالرحمن بن الفضل / دار إحياء السنة النبوية..
ـ السنن الكبرى، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهيقي وبذيله: الجوهر النقي لعلاء الدين بن علي الشهير بابن التركماني / دار الفكر.
ـ السنن الكبرى، لأبي عبدالرحمن أحمد بن شعيب بن علي النسائي ـ تحقيق الدكتور عبدالغفار سليمان البنداري وسيد كسروي حسن / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١١ هـ/ ١٩٩١.

ـ سنن النسائي، أحمد بن شعيب بن علي مطبوع بشرح الحافظ جلال الدين السيوطي ومعه حاشية الإمام السندي ـ تحقيق مكتب تحقيق التراث الاسلامي / دار المعرفة ط٣ ١٤١٤ هـ/١٩٩٤.

ـ شرح صحيح مسلم، لمحي الدين يحيى بن شرف بن مري النوي / مؤسسة قرطبة ط٣ ١٤١٤ هـ/١٩٩٤.

ـ شرح معاني الآثار، لأبي جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي، ومعه: أماني الأخبار بشرح معاني الآثار ـ تحقيق محمد زهري النجار / دار الكتب العلمية ط٣ ١٤١٦ هـ/١٩٩٦.

ـ صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، محمد بن حبان بن أحمد أبو حاتم التميمي البستي ـ تحقيق شعيب الأرنؤوط / مؤسسة الرسالة – بيروت ط٢ ١٤١٤ – ١٩٩٣ (١٨ جزء) .

ـ صحيح ابن خزيمة، للإمام أبي بكر محمد بن اسحق بن خزيمة السلمي النيسابوري ـ تحقيق محمد مصطفى الاعظمي / المكتب الاسلامي ١٤٠٠ هـ/١٩٨٠.

ـ صحيح البخاري (الجامع الصحيح المسند من حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه)، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة بن بردزبه الجعفي، البخاري / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١٢هـ/١٩٩٢.

ـ صحيح الجامع الصغير و زيادته، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي ط٣ ١٤٠٨ هـ/١٩٨٨ .

ـ صحيح سنن ابن ماجه، محمد ناصر الدين الالباني / مكتب التربية العربي لدول الخليج الأولى ١٤٠٧هـ

ـ صحيح سنن أبي داود، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي ط١ ١٤٠٩هـ / ١٩٨٩.

ـ صحيح سنن الترمذي، محمد ناصر الدين الالباني / مكتب التربية العربي لدول الخليج الأولى ١٤٠٩هـ

ـ صحيح سنن النسائي، محمد ناصر الدين الالباني / مكتب التربية العربي لدول الخليج الأولى ١٤٠٩هـ

ـ صحيح مسلم، ابن الحجاج بن مسليم القشيري النيسابوري ـ تحقيق محمد فؤاد عبدالباقي / دار الحديث ط١ ١٤١٢ هـ/١٩٩١.

ـ ضعيف الجامع الصغير و زيادته، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي ط٣ ١٤١٠ هـ/١٩٩٠.

- ضعيف سنن ابن ماجه، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي ط١ ١٤١٠ هـ/١٩٩٠.

- ضعيف سنن أبي داود، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الإسلامي الأولى ١٤١٢هـ / ١٩٩١.

- ضعيف سنن الترمذي، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الإسلامي الأولى ١٤١١هـ/ ١٩٩١.

- ضعيف سنن النسائي، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الإسلامي الأولى ١٤١١هـ/١٩٩٠.

- عمدة القاري شرح صحيح البخاري، بدرالدين العيني / دار الكتب العلمية - ٢٠٠٩ (٢٥ جزء).

- فتح الباري شرح صحيح البخاري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني / دار الكتب العلمية ١٤١٠ هـ/ ١٩٨٩ (١٣ جزء).

- شرح السنة، الامام عبدالله بن محمد بن عبدالعزيز بن المرزبان البغوي - تحقيق شعيب الارناؤوط / المكتب الاسلامي - دمشق ط٢ ١٤١٩٣ هـ/ ١٩٨٣ (١٥ جزء).

- شرح النوي على صحيح مسلم، يحيى بن شرف الدين ابو زكريا النوي / دار الخير ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٦ (٦ جزء).

- عون المعبود في شرح سنن أبي داود، محمد شمس الحق العظيم آبادي/ دار الفكر ١٤١٥هـ/ ١٩٩٥ (١٤ جزء).

- فتح الباري بشرح صحيح البخاري، للحافظ أحمد بن علي بن حجر العسقلاني / دار الفكر ط١ ١٤١١ هـ/ ١٩٩٠ (١٤ جزء).

- مجمع الزوائد و منبع الفوائد، للحافظ نورالدين علي بن أبي بكر الهيثمي، الحافظ العراقي و ابن حجر / دار الكتاب ط٢ ١٩٦٧.

- مسائل الإمام أحمد برواية ابنه عبدالله بن أحمد - تحقيق الدكتور علي سليمان المهنا / مكتبة الدار ط١ ١٤٠٦هـ/١٩٨٦.

- المستدرك على الصحيحين، للحافظ أبي عبدالله محمد بن عبدالله الحاكم / دار الحرمين للطباعة ط١ ١٤١٧ هـ/١٩٩٧.

- مسند الإمام أحمد بن حنبل الشيباني - تحقيق الشيخ أحمد شاكر / المكتب الاسلامي ١٤١٦ هـ/١٩٩٥ (٥٠ جزء).

- مسند الشافعي، لعبدالرحمن بن سليمان (١٩٧٥ حديثا يرويه عن شيخه الامام الشافعي).

مشكاة المصابيح، البغوي والتبريزي ـ تحقيق الشيخ الالباني / المكتب الاسلامي ط٣ ١٤١٥ هـ/ ١٩٨٥ (٣ جزء).
ـ المصنف، للحافظ أبي بكر عبدالرزاق بن همام الصنعاني ـ تحقيق حبيب الرحمن الاعظمي / المكتب الاسلامي ١٤٠٣ هـ/ ١٩٨٣ (١١ جزء).
ـ المصنف، (الكتاب المصنف في الأحاديث والآثار) للحافظ عبدالله بن محمد ابن ابي شيبة ابو بكر ـ تحقيق عامر العمري الاعظمي / دار الفكر ١٤١٤هـ/ ١٩٩٤ (٨ جزء).
ـ معالم السنن شرح سنن أبي داود، لأبي سليمان حمد بن محمد الخطابي البستي ـ تحقيق عبدالسلام عبدالشافي محمد / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١١ هـ/١٩٩١.
ـ معجم الطبراني الكبير، ابو القاسم سليمان بن أحمد بن أيوب / دار المعرفة (٢٠ جزء).
الموطأ، للإمام مالك بن أنس ـ تحقيق و تخريج خليل مأمون شيحا / دار المعرفة ط١ ١٤١٨ هـ/ ١٩٩٨.

مەزهەبی حەنەفی:
الاختيار لتقليل المحتار، عبدالله بن محمود بن مودود الحنفي / دار المعرفة للطباعة ط٢ ٢٠٠٢ (١ جزء).
ـ البحر الرائق شرح كنز الدقائق، زين الدين بن ابراهيم (ابن نجيم) / دار الكتاب الاسلامي ط٢ (٨ جزء).
ـ بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، ابوبكر مسعود احمد الكاساني / دار الكتب العلمية ١٤٠٦ هـ ١٩٨٦ ط٢ (٧ جزء).
ـ البناية شرح الهداية، بدرالدين العيني / دار الكتب العلمية ـ ٢٠٠٠ (١٣جزء)
ـ رد المحتار على الدر المختار، محمد امين بن عمر بن عابدين / دار الكتب العلمية ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ (٦ جزء).
ـ فتح القدير، كمال الدين بن عبدالواحد بن الهمام / دار الفكر (١٠ جزء).
ـ المبسوط، لشمس الدين أبي بكر محمد بن أحمد بت أبي سهل السَرَخسِي / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١٤ هـ/١٩٩٣.
ـ مجمع الانهر في شرح ملتقى الابحر، عبدالرحمن بن الشيخ محمد بن سليمان: (ملتقى الابحر، ابراهيم بن محمد الحلبي الحنفي (دەقی کورتە بۆ لەبەر کردن) تحقيق خليل عمران المنصور / دار الكتب العلمية ١٤١٩ هـ/ ١٩٩٨ (٤ جزء).

مەزهەبی مالیکی:
ـ جواهر الاكليل شرح مختصر الخليل، صالح الآبي الازهـري / المكتبـة الثقافيـة ط٢ ١٩٩٧ (٢ جزء).
ـ حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، لشمس الدين محمد بن عرفة الدسوقي / دار الفكر..
ـ حاشية الرهوني على شرح الزرقاني المختصر، محمـد بـن عبـدالباقي الزرقـاني / دار الفكر ط١ (٨ جزء).
ـ الذخيرة، لشهاب الدين أحمد بن إدريس القرافي ـ تحقيق سعيد أعراب / دارالغـرب الاسلامي.
ـ القوانين الفقهية، ابن الجزي الكلبي الغرناطي / دار الفكر.
ـ الكافي في فقه أهل المدينة، ابن عبدالبر المالكي / دار الكتب العلمية ١٩٨٨ (١جزء).
ـ المدونة الكبرى، للإمام مالك بن أنس الاشجعي، رواية سحنون بن سعيد التنوخي ـ تحقيق أحمد بن عبدالسلام / دار الكتب العلمية ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٥ ط١٨ (٤ جزء).
ـ منح الجليل شرح مختصر العلامة خليل، محمـد بـن احمـد بـن محمـد (علـيش) / دارالفكر ١٤٠٩هـ / ١٩٨٩ (٩ جزء).
ـ مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، محمد بن محمد بن عبـدالرحمن (حطـاب) / دارالفكر ط٢ ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ (٦ جزء).
ـ حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، محمـد بـن احمـد بـن عرفـة الدسـوقي / دار احياء الكتب العربية (٤ جزء).

مەزهەبی شافیعی:
ـ الأم، لأبي عبدالله محمد بن إدريس الشافعي ـ تحقيق محمد مطرجي / دار الكتـب العلمية ط١ ١٤١٣ هـ/١٩٩٩ (٨ جزء).
ـ أسنى المطالب شرح روض الطالب، زكريا بن محمد بن زكريا الأنصاري، زين الدين أبو يحيى السنيكي (المتوفى: ٩٢٦هـ).
ـ تحفة المحتاج في شرح المنهاج، احمـد بـن محمـد بـن علـي بـن حجـر الهيتمـي / دار احياء التراث العربي (١٠ جزء).
ـ الطهور، ابن عبيد القاسم بن سلام الهروي ـ تحقيق محمد حسن اسماعيل الشافعي / دار الكتب العلمية ١٩٩٦ (١ جزء).

ـ المجموع شرح المهذب، لأبي زكريا يحيى بن شرف النوي ـ تحقيق محمد نجيب المطيعي / مطبعة المنيرية (١١ جزء)..
ـ معرفةالسنن والآثار عن الامام أبي عبدالله محمد بن إدريس الشافعي، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهيقي ـ تحقيق سيد كسروي حسن / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١٢ هـ/١٩٩١. (٩ جزء).
ـ مغني المحتاج الى معرفة ألفاظ المنهاج، للشيخ محمد بن أحمد الخطيب الشربيني / دار الفكر ١٣٩٨ هـ/ ١٩٩٢. (٤ جزء).
ـ المهذب في فقه الامام الشافعي، ابو اسحق ابراهيم بن علي الشيرازي ـ تحقيق عادل أحمد عبدالموجود والشيخ علي محمد عوض / دار المعرفة ط١ ١٤٢٤ هـ/٢٠٠٣ (٣ جزء).
ـ نهاية المحتاج الى شرح المنهاج، محمد بن شهاب الدين الرملي / دار الفكر ١٤٠٣ هـ / ١٩٨٤ (٨ جزء).

مەزهەبی حەنبەلی:

ـ الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف على مذهب المبجل أحمد بن حنبل، علي بن سليمان المرداوي/ دار إحياء التراث العربي بلا تاريخ (١٢ جزء).
ـ الفروع، محمد بن مفلح بن محمد المقدسي / عالم الكتب ١٤٠٥ هـ/ ١٩٨٥ ط٤ (٦ جزء).
ـ كشاف القناع عن متن الاقناع، منصور بن يونس البهوتي ـ تحقيق ابراهيم بن أحمد بن عبدالحميد / دار الفكر ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ (٦ جزء).
ـ الشرح الممتع على زاد المستقنع، محمد بن صالح العثيمين / دار ابن المديني / الجزائر ط١ ١٤٢٦ هـ/ ٢٠٠٥..(٦ جزء).
ـ شرح منتهى الارادات ، منصور بن يونس البهوتي / عالم الكتب (٣ جزء).

مەزهەبی زاهیری:

ـ المحلى بالآثار، علي بن احمد بن سعيد بن حزم الانلسي الظاهري / دار الفكر (١٢ جزء).

سەرچاوەکانی بەراوردی مەزهەبەکان:

ـ الإجماع، لأبي بكر محمد بن ابراهيم بن المنذر النيسابوري ت ٣١٨ هـ، تحقيق أبي حماد صغير أحمد بن محمد حنيف /ط دار طيبة، الاولى ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ م.

- الاختيارات الفقهية من فتاوى شيخ الاسلام ابن تيمية، لعلاءالدين أبي الحسن علي بن محمد بن عباس البعلي الدمشقي - تحقيق محمد حامد الفقي / مطبعة السنة المحمدية ١٣٦٩هـ/ ١٩٥٠.
- الاستذكار الجامع لمذاهب فقهاء الامصار، ابو عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر / دار قتيبة / دار الوعي ١٤١٤ هـ/ ١٩٩٣ (٣٠ جزء).
- الإشراف على مذاهب العلماء، ابن المنذر / تحقيق الدكتور أبو حماد صغير أحمد الانصاري / دار المدينة للطباعة و النشر ط١ ١٤٢٥ هـ/ ٢٠٠٤.
- البحر الزخار الجامع لمذاهب علماء الامصار، صالح بن مهدي المقبلب / مؤسسة الرسالة (اليمن) ١٤٠٨ هـ/ ١٩٨٨.
- بداية المجتهد و نهاية المقتصد، ابو الوليد محمد بن احمد بن محمد بن رشد القرطبي / دار ابن حزم ١٤١٠ هـ/١٩٩٠ (١ جزء).
- زاد المعاد في هدي خير العباد، لشمس الدين محمد بن أبي بكر الشهير بابن القيم الجوزية - تحقيق شعيب الارناؤوط / مؤسسة الرسالة ط٣ ١٤١٨هـ/ ١٩٩٨ (٦ جزء).
- الروضة الندية شرح الدرر البهية، صديق حسن خان القنوجي - تحقيق أحمد شمس الدين / دار الكتب العلمية (٢ جزء)..
- السيل الجرار المتدفق على حدائق الأزهار، محمد بن علي الشوكاني - تحقيق محمود ابراهيم زايد / دار الكتب العلمية ط١ ١٤٠٥ هـ / ١٩٨٥ (٤ جزء).
- شرح العمدة في الفقه، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني / مكتبة العبيكان – الرياض ط١ ١٤١٣.
- صحيح فقه السنة وأدلته و توضيح مذاهب الائمة، ابو مالك كمال بن السيد سالم / المكتبة التوفيقية - القاهرة (٤ جزء).
- الفقه الاسلامي و أدلته، الدكتور وهبة الزحيلي، مؤسسة الرسالة - دمشق ط١٢ (١٠ جزء).
- فقه السنة، السيد سابق / الفتح للاعلام العربي ط١ - ١٤٢٥هـ/٢٠٠٤ (١ جزء ١١٣٤ صفحة).
- فقه العبادات، الدكتور علي أحمد القليصي / مكتبة الارشاد - اليمن ط٣ ١٤١٤هـ/١٩٩٤ (١ جزء).
- المجموع، محي الدين بن شرف النوي / دار النشر: دار الفكر، بيروت، ١٩٩٦-١٤١٧، الطبعة: الأولى (٢٠ جزء).

ـ مراتب الاجماع، علي بن احمد بن سعيد بن حزم الاندلسي / دار الكتب العلمية ـ بيروت.
ـ المُغْنِي، موفق الدين عبدالله بن احمد بن قدامة المقدسي / دار احياء التراث العربي ١٤٠٥ هـ / ١٩٨٥ طا (١٠ جزء).

سەرچاوەکانی فەتوا:

ـ الفتاوى الكبرى، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني ـ تحقيق محمد عبدالقادر عطا - مصطفى عبدالقادر عطا / دار الكتب العلمية طا ١٤٠٨هـ - ١٩٨٧ (٦ جزء).
ـ مجموع الفتاوى، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية / مجمع الملك فهد ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ (٣٧ جزء).

ئوسولّی فیقه:

ـ شرح الكوكب المنير، تقي الدين ابو البقاء الفتوحي / السنة المحمدية (١ جزء).
ـ القواعد النورانية الفقهية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني ـ تحقيق محمد حامد الفقي / مكتبة السنة المحمدية ـ القاهرة طا ١٣٧٠هـ/١٩٥١م (١ جزء).
ـ المستصفى، محمد بن محمد بن محمد بن حامد الغزالي / دار الكتب العلمية ١٤١٣ هـ/ ١٩٩٣ طا (١ جزء).

ڕێساکا فیقهیەکان:

ـ الاشباه و النظائر، عبدالرحمن بن أبي بكر بن محمد السيوطي / دار الكتب العلمية ١٤٠٣هـ/ ١٩٨٣ طا (١ جزء).
ـ قواعد الأحكام في مصالح الانام، عزالدين عبدالعزيز بن عبدالسلام / دار الكتب العلمية (٢ جزء).

سەرچاوەی بابەتی گشتی:

ـ الآداب، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهيقي ت ٤٥٩ هـ تحقيق محمد عبدالقادر احمد عطا ـ ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤٠٦ هـ / ١٩٨٦ م.

ـ الآداب الشرعية والمنح المرعية، لشمس الدين أبي عبدالله محمد بن مفلح المقدسي الحنبلي ت ٧٦٣ هـ، تخريج و تعليق أبي معاذ أيمن بن عارف الدمشقي / ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤١٧ هـ / ١٩٩٦م.

سەرچاوەکانی زمانی عەرەبی

ـ لسان العرب، لأبي الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الافريقي المصري / دار الفكر١٤١٤هـ/١٩٩٤ (١٥ جزء).

ـ معجم مقاييس اللغة،لأبي الحسين أحمد بن فارس بن زكريا / دار الجيل (٦ جزء).

ـ القاموس المحيط، مجدالدين محمد بن يعقوب الفيروزابادي / مؤسسة الرسالة ١٤٠٧ هـ/ ١٩٨٧ (١ جزء).

# چۆنیەتی نوێژ

# باسی یەكەم

# گرنگی نوێـژ و

# حوكمـی نوێژنەكەر

# باسی یەکەم

# گرنگی نوێژو حوکمی نوێژنەکەر

- بابەتی یەکەم: گرنگی نوێژ
- بابەتی دووەم: حوکمی نوێژنەکەر

⋆ حوکمی دنیایی نوێژنەکەر

⋆ نوێژ لەسەر کێ فەرزە؟

# بابەتی یەکەم

## گرنگی نوێژ (أهمية الصَّلاة)

**نوێـژ:** نوێـژ زاراوەیـەکی کوردیـە کـە بەرامبـەر (الصـلاة) ی عـەرەبی دانراوە. (الصلاة) لە زمانەوانی عارەبیدا بە مانای دوعا بـۆ کـردن و نـزاو پاڕانەوەیـە، خـوای گـەورە بـەو مانایـە دەفـەرموێ: ﴿وَصَلِّ عَلَيۡهِمۡۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٞ لَّهُمۡۗ﴾ التوبـە/١٠٣ واتـە: دوعایـان بـۆ بکـەو بۆیـان بپـاڕێرەوە چـونکە دوعاو پاڕانەوەکەی تۆ سوکناییان دەدات..

نوێژ لە هەردوو زمانەکەدا لە رووی شەرعییەوە: بریتیە لـە پەرسـتنی خوای گەورە بە چـەند مـەرجێك و بـە چـەند گوفتـارو رەفتارێـك کـە بـە تەکبیرەی ئیحرام[١] دەست پـێ دەکەن و بە سەلام دانەوە کۆتاییان پـێ دێـت، ئەمە لەگەڵ نییەت هێناندا دەبن..

**پلەو پایەی نوێژ:** نوێژ لە دوای شایەتمان (أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إلا اللهُ و أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدَاً رَسولُ اللهِ) گـەورەترین و گـرنگترین سـیمای ئیسـلامەتیە، یەکێکـە لـە روکنـەکانی ئیسـلام، پایـەی هـەرە سـەرەکی ئیسـلامە، ئـەوی جێبەجێی ناکات ئەو پایە سەرەکیەی بەسەر خۆیدا رماندووە!

١ ـ ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێـت دەگێڕێتـەوە کـە پێغەمبـەری خوا صلی اللّه علیه و سلم فەرموویەتی: (بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدَاً رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ

[١] تەکبیرەی ئیحرام: واتە: ووتنی الله الكبر لە سەرەتای دەسپێکردنی نوێژەکە..

وَصَوْمِ رَمَضَانَ)[١] واته: ئیسلام لەسەر پێنج پایـه دامـەزراوە: شـایەتیدان كه تەنها الله خوایەو شایانی پەرستنە، وە شایەتی دان كـه محمـد صـلی الله علیه و سلم نێرراوی خوای گەورەیە، هەروەها نوێژ كردن و زەكـات دان و ڕۆژوو گرتن و حەج كردن..

٢ ـ تەلحەی كوڕی عوبەیدوالله دەگێڕێتەوە كە (جاءَ رَجُلٌ إلى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسلَّمَ يَسْألُ عَنْ الإسلامِ، فَقَالَ رَسولُ الله صَلَّى اللهُ عليهِ وَسلَّمَ: خَمْسُ صَلَواتٍ فِي الْيَومِ وَاللَّيلَةِ، فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيرُهُنَّ؟ قَـالَ لاَ، إلا أنْ تطـوَّعَ وَصِـيامُ شَـهْرِ رمضـان فقـال: هَـلْ عَلَـيَّ غَـيرُهُ؟ فقـال: لا إلا أنْ تطوَّعَ وَذكَرَ لَهُ رَسـولُ الله صَـلَّى اللهُ عليـهِ وَسـلَّمَ الزَّكَاةَ فقـال: هَـلْ عَلَـيَّ غَيرُهَا؟ قَالَ لا إلا أنْ تطـوَّعَ، قَـالَ فـأدْبَرَ الرَّجُـلُ وَهـوَ يَقـولُ: واللهِ لا أزيـدُ عَلَى هذَا ولَا أُنْقِصُ مِنْهُ فَقَـالَ رَسـولُ اللهِ صَـلَّى اللهُ عليـهِ وَسـلَّمَ: أفلَـحَ إنْ صَدَقَ) هەر شەش زاناكانی حـەدیس جگـه لـه ترمـزی گێڕاویانەتـەوە[٢].

واته: پیاوێك هاته خزمەت پێغەمبەر صلی الله علیـه وسـلم و پرسـی:

---

[١] بوخاري (٨)، موسليم (١٦).

[٢] حەدیسەكه له بوخاریدا له / كتاب الایمانه ژماره (٤٤) و له موسلیمشدا بەم شێوەیە: عَنْ أَنَسِ بنِ مَالِكٍ قَالَ: نُهِينَا أنْ نَسْأَلَ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَـنْ شَـيءٍ فَكَانَ يُعْجِبُنَـا أَنْ يَجِيءَ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ البَادِيَةِ الْعَاقِلُ فَيَسْأَلُهُ وَنَحْنُ نَسْمَعُ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ البَادِيَةِ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَتَانَا رَسُولُكَ فَزَعَمَ لَنَا أَنَّكَ تَـزْعَمُ أَنَّ اللهَ أَرْسَـلَكَ قَـالَ: صَـدَقَ قَـالَ: فَمَـنْ خَلَـقَ السَّمَاءَ؟ قَالَ: اللهُ، قَالَ: فَمَنْ خَلَقَ الأَرْضَ؟ قَالَ اللهُ، قَالَ: فَمَنْ نَصَبَ هذِهِ الْجِبَالَ وَجَعَلَ فِيهَا مَـا جَعَـلَ؟ قَالَ: اللهُ، قَالَ: فَبِالَّذِي خَلَقَ السَّمَاءَ وَخَلَقَ الأَرْضَ وَنَصَبَ هـذِهِ الْجِبَـالَ آللهُ أَرْسَـلَكَ؟ قَـالَ: نَعَـمْ. قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَينَا خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي يَومِنَا وَلَيلَتِنَا. قَالَ: صَدَقَ، قَالَ: فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ آللهُ أَمَرَكَ بِهَذَا؟ قَالَ: نَعَـمْ. قَـالَ: وَزَعَـمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَينَـا زَكَاةً فِي أَمْوَالِنَـا. قَـالَ: صَـدَقَ. قَـالَ: فَبِالذي أَرْسَلَكَ آللهُ أَمَرَكَ بِهَذَا؟ قَالَ: نَعَم. قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَينَا صَومَ شَهْرِ رَمَضَانَ فِي سَنَتِنَا. قَالَ: صَدَقَ. قَالَ: فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ آللهُ أَمَـرَكَ بِهَذَا؟ قَـالَ: نَعَـم. قَـالَ: وَزَعَـمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَينَا حَجُّ الْبَيتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيهِ سَبيلاً. قَالَ: صَدَقَ. قَالَ: ثمَّ وَلَّى. قَالَ: وَالَّذي بَعَثَكَ بِـالْحَقِّ لا أَزِيدُ عَلَيهِنَّ وَلا أَنقُصُ مِنْهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى الله عَلَيهِ وَسَلَّمَ: (لَئِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ).

ئیسلام چییە؟ ئەویش فەرمووی: ئیسلام بریتییە لە پێنج نوێژ لە شەوو رۆژێکدا. کابرا ووتی: غەیری ئەوە هیچی ترم لەسەر نییە؟ فەرمووی : نا، مەگەر خۆت لە زیادە هی تر بکەیت. ئیتر کابرا رۆیشت، بە دەم رۆیشتنەوە هەر دەیووت: نە لەوە زیاتر دەکەم نە لێشی کەم دەکەم. پێغەمبەریش صلی الله علیە وسلم فەرمووی: ئەگەر راست بکات سەرکەوتوو دەبێت، یان ئەگەر راست بکات دەچێتە بەهەشتەوە یان گەر راست کات خۆی وباوکیشی سەرکەوتوو دەبن.. کەوابوو ئەمە وەکو حافز ئیبنو حەجەر لە شەرحیدا دەڵێ: (بەڵگەی فەرزبوونی ئەو نوێژانەیە..) ئەم پێنج نوێژەکە خوای گەورە فەرزی کردوون وازلێهێنانیان نیە، ئەوی وازیان لێ دەهێنێت ئیسلامەتی پێوە نامێنێت..

٣ ـ ئیسلام زۆر دژی نوێژنەکەر وەستاوەتەوە، تەنانەت پێغەمبەری بەبەزەیی صلی الله علیە و سلم دەربارەی نوێژنەکەر فەرموویەتی: (إنَّ بَينَ الرَّجُلِ وَبَينَ الشِّرْكِ والكُفْرِ تركُ الصَّلاةِ)[١] واتە: لە نێوان کابراو شیرك و کوفردا هەر وەل کردنی نوێژەکان هەیە.. هەر کەسێك نوێژەکانی واز لێهێنا ئەوە چۆتە ریزی موشریکان و کافران.. بۆیە لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ: (العَهْدُ الذي بَيْنَنَا و بَيْنَهُمْ الصَّلاةُ، فمَنْ تركَهَا فقَدْ كفَرَ)[٢] واتە: ئەو پەیمانەی نێوان ئێمەو ئەوان نوێژە، هەر کەسێك نوێژی واز لێ هێنا ئەوە کافرە..

عبداللەی کوڕی شەقیق کە یەکێکە لە پێشەوایانی تابعین و

---

[١] موسلیم (٩٨٧)، ئەبو داوود (١٦٥٨) نەسائی (٢٣١/١).
[٢] ترمزی (٢٦٢١)، نەسائی (٢٣١)، ئیبنوماجە (١٠٧٩)..

قوتابیــانی یــاوەرانی پێغەمبــەر صــلی الله علیــه و ســلم دەیفــەرموو: یاوەران هیچ شتێکیان وەکو وازلێهێنانی نوێژ بە کوفر نەدەزانی[١]..

٣ ـ نوێـژ کۆڵەکـەی دینـە، بـەو نـەبێت دینەکـە راناگیرێـت. لەبـەر راگرتنی کۆشکی دینەکەشە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه و سلم نوێژەکەی بە کۆڵەکە چوواندووە وەك دەفەرموێ: (رَأسُ الْـأمْرِ الْإِسْلَامُ، وَعَمُـودُهُ الصَّـلَاةُ، وَذِرْوَةُ سَـنَامِهِ الْجِهَـادُ فِـي سَـبِيلِ اللهِ)[٢] واتـە: رۆحـی کاروبـار ئیسـلامەکەیە، کۆڵەکـەی ئـەویش نوێـژە، جیهـاد لـە پێنـاوی خواشدا لوتکەی هەرە بەرزێتی..

٤ ـ نوێـژ یەکـەمین فەرمانێکـە کـە خـوای گـەورە لـە رۆژی دواییـدا موسوڵمانی لەسەر موحاسەبە دەکات.. پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه و سلم دەفەرموێ: (أوَّلُ مَـا يُحَاسَـبُ بِـهِ الْعَبْـدُ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ الصَـلَاةُ، فَإِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أفْلَحَ وَنَجَحَ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ)[٣] واتە: یەکەم شت لە رۆژی قیامەتـدا عەبـدی لەسـەر موحاسـەبە دەکرێـت نوێـژە، ئەگـەر نوێـژەکانی بـاش بـوون، ئـەوە هـەموو کـارو کردەوەکـانی تریشـی بـاش دەبن، ئەگەر نوێژەکانی خراپ بوون، ئەوە داماوو هەناسەساردەو زیانی لـێ کـەوتووە.. ریوایـەتی تـری ئـەم فەرموودەیـە دەفـەرموێ: (أوَّلُ مَـا يُحَاسَبُ عَليهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَلَاةُ، فَإِنْ صَلَحَتْ صَـلُحَ سَـائِرُ عَمَلِهِ، و

---

[١] ترمزی گێڕاویێتیەوە (٢٦٢٢)، هەروەها ئیبنونەسر لەکتێبی (تعظیم قدر الصلاة/ ل ٩٤٨) بە توێژینەوەی کەمال ئیبنوالسەید سالم.

[٢] ترمزی (٢٦١٦)، ئیبنو ماجە (٢٩٧٣) هەروەها الحاكم لە (المستدرك على الصحيحين /٢٤٥٥) دەربارەشی فەرموویەتی: (هَذا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ وَلَمْ يُخَرِجَاهُ).

[٣] ترمزی (السنن ٤١٣)، نەسائی (السنن ٤٦٦). بەیهیقی لە السُنن الكبرى (٣٩٠٧)، الحاكم لە: المستدرك على الصحيحين (١٠٠٤).. شێخی ئەلبانی لە صحيح سنن الترمذي (٤١٣) بە سەحیحی داناوە.

إنْ فسَدَتْ فسَدَ سائِرُ عمَلِهِ)[١] واتە: یەکەم شت لە ڕۆژی قیامەتدا عەبدی لەسەر موحاسەبە دەکرێت نوێژە، ئەگەر نوێـژەکانی بـاش بـوون، ئـەوە هەموو کارو کردەوەکانی تریشی بـاش دەبـن، ئەگـەر نوێـژەکانی خـراپ بوون، ئەوە هەموو کاروکردەوەکانی تریشی خراپ دەبن..

٥ ـ نوێژ مایەی چاورۆشنی پێغەمبـەری خـوا بـووە صـلی الله علیـه و سـلم، وەك دەفـەرموێ: (وَجُعِلَـتْ قُـرَّةُ عَـيني فِـي الصَّـلاةِ)[٢] واتــە: چاورۆشنیم بە نوێژەکانەوە بەستراوەتەوە..

٦ ـ نوێژ لە کۆتا وەسێتی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه و سلم لـە سـاتی ئـەخیری ژیـانی دونیایــدا هــەر دەیفــەرموو: نوێــژەکانتان، نوێژەکانتان. وەکو لـە فـەرموودەی سـەحیحدا هاتووە: (الصَّلاةَ الصَّلاةَ وما مَلَكَتْ أيْمَانُكُمْ)[٣] واتە نوێژ نوێژ، هەروەها ئەوانـەی خراونەتـە بـەر دەستتان.

---

[١] تەبەرانی لە ڕێی ئەنەسەوە گێڕاوێتیەوە خوا لێی رازی بێت، شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە تمام المنةدا (ل ١٣٧) بە سەحیحی داناوە هەروەها لە تۆێژینەوەی معجم الاوسط / للطبراني (١٠٠/٢) هەروەها لە سلسلة الاحاديث الصحيحة (١٣٥٨).

[٢] نەسائی بە شەرحی سیوتی (٣٩٣٩)، الحاكم لە: المستدرك على الصحيحين (٢٧٢٣) فەرموشیەتی: (هَذَا حديثٌ صَحيحٌ علَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ وَلَمْ يُخْرِجَاهُ). تەبەرانی لە ڕێی موغیرەی کوڕی شوعبەوە خوا لێی رازی بێت، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە، بڕوانە (صحيح الجامع الصغير (٣٠٩٨).

[٣] ئەحمەد (١١٧/٣)، ئەبوداود (٥١٥٦)، ئیبنوماجە (٢٦٩٨). لە فەرموودەی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە خوا لێی رازی بێت، هەروەها زیائی مەقدیسی لە الأحاديث المختارة (١٥٨/٦) هێناوێتیەوەو، بوسەیری لە الزوائد (٥٥/٢) دا دەفەرموێ (هذا إسناد صحيح على شرط الشيخين). حافز ئیبنو حەجەریش لە الفتح (٣٦١/٥) ە، وئەلبانی لە (ارواء الغليل ٢١٧٨)بە سەحیحیان ناساندووە.

٧ ـ نوێژ تەنها خواپەرستیەكە كە نابێ موسوڵمان لە هیچ شوێن و كات و بارودۆخێكدا وازی لێ بهێنێت، نە لە كاتی لەش ساغیی و نە لە كاتی نەخۆشیدا، نە لە كاتی سەفەرو نە لە نیشتەجێییدا، نـە لـە كـاتی هـێمنی و نـە لـە كـاتی تـرس و بیمـدا.. دەبـێ لـە مـاوەی هـەر هـەموو ژیانیدا ئاوا پێوەی پابەند بێت، تەنانەت ئەگەر بە پێوە پێی نەكرا بە دانیشتنانەوە دەیكات، ئەگەر نەیتوانی بـە ركشانەوە، ئەگـەر نـەیتوانی هەر بە قسە، ئەگەر نەیتوانی بە ئاماژە، ئەگەر نەیتوانی دەبێ لە دڵی خۆیدا هەر بیخوێنێت!!

٨ ـ لـە قورئـانی پـیرۆزدا دەبینیـت كـە نوێـژ بـەردەوام لەگـەڵ پەرسـتنەكانی تـردا هاوشـانە، وەكـو زەكاتـدان: ﴿وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ البقـــرە/١١٠ لەگـــەڵ زیكـــری خـــوا: ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ﴾ طه/١٤ واتە: نوێژەكانت بۆ یادكردنی بـەردەوامی مـن بكـە. یـان لەگـەڵ سـەبرگرتن: ﴿وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ البقـرة/٤٥ واتـە خۆتـان بـە نوێژو ئارامگریی بەهێز كەن.. دەیان مەیدانی تر.

٩ ـ ئەوەندە بەسە بۆ دژواریی نوێژو قەدرو رێزی لای خـوای گـەورە كە دۆڵی وەیلی ناو دۆزەخ بكاتـە سـزای ئـەو كەسـانەی لـە نوێـژەكانیان غـــافڵن! وەك دەفـــەرموێ: ﴿فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ٤ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ﴾ المـاعون/٤ـ٥ واتـە: وەیـل بـۆ ئـەو كەسـانەی لـە نوێـژەكانیان غافڵن..

١٠ ـ نوێـژ هەنـدێك سـیفەت و ئیمتیـازی تایبـەتی هەیـە كـە لـە خواپەرستیەكانی تردا نین.. وەكو:

أ ـ نوێژ خوای گەورە خۆی لە شەوی میعراجدا لەسـەر پێغەمبـەری خوا صلى الله عليه و سلم وئوممەتەکەی فەرزی کردووە.

ب ـ نوێژ لە هەموو فەرزێکی تر زیاتر لە قورئاندا باس کراوە.

ج ـ نوێژ یەکەمین خواپەرستی بوو کەلەسەر موسوڵمانان فەرز کرا.

د ـ نوێژ فەرزێکە دەبێت لە شەووڕۆژێکدا پێـنج جار بکرێـت، هـیچ خواپەرستیەکی تر وا نیە..

## نوێژ دوو بەشە: نوێژی فەرزو نوێژی سووننەت:

ـ **یەکـەم: نوێـژی فـەرز:** ئـەو نوێژەیـە ئەگـەر موسـوڵمانێك بـە ئەنقەسـت نـەیکرد ئـەوە لەسـەری تاوانبـار دەبێـت، چـونکە سەرپێچـی فەرمانی خوای گەورەی تێدا کردووە.. ئەمیش دوو جۆرە:

* **نوێـژی فـەرزی عـەین:** ئـەو نوێژەیـە کـە لەسـەر تـاك تـاکی موسوڵمانی باڵغ وژیر فەرزە، نێرینە بێت یا مێیینـە، سەربەسـت بێـت یـا کۆیلـە.. کـەس بـۆی نیـە لـە بـری کەسـی تـر بیکـات.. وەکـو پێـنج نوێـژ فەرزەکە.

* **نوێـژی فـەرزی کیفایـە:** ئـەو نوێژەیـە کـە ئەگـەر هەنـدێك موسوڵمان کردیان فەرزێتیەکەی لەسەر موسوڵمانانی تر لا دەچێت، وەکو نوێژی جەنازە (نوێژی سەر مردوو).

ـ **دووەم: نوێـژی سـووننەت:** ئـەو نوێژەیـە کـە ئـەوی وازی لـێ هێناوەو نەیکردووە گوناحبار نەبووە پێی، وەکو سووننەتی راتبـەی پـێش و پاشی نوێژە فەرزەکان یان نوێژی وتـر.. بـەڵام باشـتر وایـە بکـرێن نـەك نەکرێن.. باسی ئەمانە دواتر بە تەفسیل دەکرێت ان شاء الله..

# حوکمی نوێژنەکەر

نوێژنەکـەر دوو حاڵـەتی هەیـە، یـان لەبـەر ئـەوە وازی لـە نوێـژەکانی هێنـاوە چـونکە بـاوەڕی بـە فـەرزێتی نوێـژ نیـەو نکووڵی لـێ دەکـات، یـان باوەڕی بە فەرزێتی نوێژ هەیە بەڵام لەبەر تەمبەڵی نایانکات..

## ئەو کەسەی لەبەر نکووڵی لە فەرزێتی نوێژ، نوێژ ناکات:

ئەمـە تەماشـای حـاڵی دەکرێـت: ئەگـەر لـە نـاو موسـوڵماناندا گـەورە بووبوو ئەوە بە کۆڕای زانایان و شەرعناسان کافرەو لە دین هەڵگەڕاوەیـە، شەرعناسان دەرهەقی فەرموویانە کە دەبێت خەلیفـە (یـان وەکیلـی ئـەو) داوای تۆبـەی لـێ بکات، ئەگەر تۆبـەی نـەکرد ئـەوە دەکوژرێـت و هـەموو ئەحکامەکانی مورتەددی لەسەر جێبەجێ دەکرێت[١].. مەگەر نەوموسوڵمان بێت یان لە شوێنێك دوور لە موسوڵمانان گەورە بووبێت کـە دەشـیا پـەی بەو حوکمە شەرعیە نەبردبێت و بۆی روون نەبووبێتـەوە کـە نوێـژکردن فەرزە، ئەوە بە مورتـەدد دانانرێـت، بـەڵکو دەبێـت بـۆی روون بکرێتـەوەو بۆی بسەلمێنرێت کە نوێـژ فـەرزەو نکـوڵی لێکردنـی پاشـگەزبوونەوەیە لـە دین، پاش ئەوە ئەگەر نکووڵی لێ کـردەوەو ووتـی کـە بـە فـەرزی نازانێـت ئیتر حوکمی مورتەدد دەیگرێتەوە

## ئەو کەسەی لەبەر تەمبەڵی نوێژ ناکات:

زانایان لەوەدا راکۆکن کە هەر کەس نوێژە فـەرزەکانی نـەکردو بـە بـێ هەبوونی هەنجەتی شەرعی وەلی کردن (وازی لێهێنان)، گونـاحی گـەورەی

---

[١] النووي: المجموع (٣/١٦).

خستۆتە گەردنی خۆی، چونكە یەكێك لە هەر گەورەترین تاوانی ئەنجامداوە كە نەكردنی نوێژە كە لە تاوانی قەتڵ و دزی وزیناو شەراب خواردنەوە خراپترە! شایانی سزای سەختی خوایەو ئەگەر هەر وا بەردەوام بێت، دەكەوێتە بەر غەزەبی خوا[١]..

★ ★ ★

## بەدواداچوونی بەڵگەكانی هەردوولا:

### پۆلی یەكەم: ئەوانەی فەرموویانە :
### نوێژنەكەر كافرەو لە دین و ئوممەت دەرچووە

ئەمە بۆچوونی سەعیدی كوڕی جوبەیرو شەعبی و نەخەعی و ئەوزاعی و ئیبنول موبارەك وئیسحاق وریوایەتێكی ئیمامی ئەحمەدو قەولێكی ئیمامی شافیعیشە[٢]. ئیبنوحەزم دەڵێ: ئەمە بۆچوونی سەیدنا عومەری كوڕی خەتتاب ومەعازی كوڕی جەبەل و عبدالرحمانی كوڕی عەوف و ئەبو هورەیرەو یاوەری تریشە[٣]..

ئەم پۆلە شەرعناسە بەڕێزە پشتیان بە كۆمەڵێك بەڵگە بەستووە كە دەشێت ئاوا تەوەرەیان كەین:

---

[١] ابن القيم الجوزية: الصلاة و حكم تاركها (ل ٦)..

[٢] تەفسیری ئیبنو كەسیر (١٢١/٣)، هەروەها ئیمامی ئیبولقەییمیش لە كتێبی (الصلاة)ی خۆیدا لە تەحاویەوە هەمان بۆچوونی ئیمامی شافیعی نەقڵ كردووە.

[٣] مقدمات ابن رشد (٦٤/١)، المقنع (٣٠٧/١)، الانصاف (٤٠٢/١)، مجموع الفتاوى (٤٨/٢٢)، ابن القيم: الصلاة..

## یەکـەم: ئـەو فەرموودانـەی مانـای ڕۆشـنی تـەکفیر کردنـی نوێژنەکەر دەدەن:

ئـەم پۆلـە بـەڕێزەی شەرعناسـان دەڵێن: مانـای بـەکافر دانـانی نوێـژ نەکەر لە دەقەکانی قورئـان و حەدیسدا ڕۆشـنەو مانـای تـر هـەڵناگرێت.. ڕاشکاوانە دەفەرموێت کافرە، وەکو:

١ ـ جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان ڕازی بێت لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه و سلم دەگێڕێتـەوە کە فەرموویەتی: (إنَّ بَـينَ الرَّجُـلِ وَبَـينَ الشِّـرْكِ والكُفْـرِ تـرْكُ الصَّـلاةِ)[1] واتـە: لـە نێـوان کـابراو شـیرك و کوفردا هەر وەل کردنی نوێژەکان هەیە..

٢ ـ بورەیدەی کوڕی حوسەیب دەڵێ: گـوێم لێبـوو پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليه و سلم دەیفـەرموو: (العَهْـدُ الـذي بَيْنَنـا و بَيـنَهُمْ الصَّـلاةُ، فمَنْ تـرَكَهَا فقَدْ كَفَرَ)[2] واتە: ئەو پەیمانەی نێـوان ئێمـەو ئـەوان نوێـژە، هەر کەسێك نوێژی واز لێ هێنا ئەوە کافرە..

٣ ـ لە ئەنەسەوە خـوا لێـی ڕازی بێـت بـە مـەرفووعی هـاتووە: (مَـنْ تـرَكَ الصَّلاةَ مُتعَمِّدَاً فقَدْ كَفَرَ جِهَاراً)[3] واتە: هەر کەسێك بـە ئەنقەست واز لە نوێژ بهێنێت ئەوە بە ئاشکرا کافر بووە..

٤ ـ فەرموودەکـەی ئیبنوعـەبباس خـوا لێیـان ڕازی بێـت کـە دەڵێ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم فەرمووی: (عُرَى الإسلامِ وَقَواعِدُ الدِّينِ ثلاثةٌ، عَلَيهِنَّ أُسُسُ الإسلامِ ؛ مَنْ تـرَكَ وَاحِـدَةً مِـنْهُنَّ ؛ فَهـوَ كَـافِرٌ

---

[1] موسلیم (٩٨٧)، ئەبو داوود (١٦٥٨) نەسائی (٢٣١/١).

[2] ترمزی (٢٦٢١)، نەسائی (٢٣١)، ئیبنوماجە (١٠٧٩)..

[3] تەبەرانی لە ئەوسەتدا هێناویەتیەوە بەلام ئەلبانی لە (ضعيف الجامع ٥٥٣٠) دا دەفەرموێ زەعیفە.

حـلالُ الـدَّمِ: شَـهادةُ أنْ لا إلـهَ إلا اللهُ، وَالصَّـلاةُ المكْتوبـةُ، وَصَـومُ رَمَضَـانَ)[١]
واتـە: بنـەمای ئیسلام وریٚسای دیـن سـێن، کـە بناغـەی ئیسلامەتییان لەسەر وەستاوە، هـەر کەسـێك یـەکیان واز لـێ بهێنێـت کـافرەو خـوێنی حەڵاڵـە: شـایەتمان (ووتـنی لا الـه الا الله)، نوێـژە فـەرزەکان، ڕۆژووی ڕەمەزان..

## دووەم: ئـەو بەڵگانـەی مانـای تـەکفیر کردنـی نوێژنەکـەر دەگەیێنن: وەکو:

٥ ـ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَإِخْوَٰنُكُمْ فِى ٱلدِّينِ﴾ التوبە/١١ واتـە: ئەگـەر پەشـیمان بوونـەوەو نوێژیان کردو زەکاتەکەیان دا ئەوە برای دینیتانن..

تـەکفیریانی نوێژنەکـەر فەرموویانـە: ئـەوەی کـردووە بـە مـەرجی برایەتی نێوان موسوڵمانان و موشریکان کە پەشیمان ببنەوە (تۆبە بکەن) و نوێژەکان بکەن و زەکات بدەن، ئەگەر یـەکێك لـەم مەرجانـەیان ئـەنجام نـەدا برایەتیەکـە دانامـەزرێت، دیـارە برایـەتی دیـنی بـە فسـق هەڵناوەشـێتەوە، بـەڵکو بـەکافربوون. لێرەشـدا نوێژنەکردنەکـە بـووە بـە سیمای کافربوونێك کە ڕێی لە برایەتیەکە گرت.

پۆلە شەرعناسانی بەرامبەر فەرموویانـە: ئایەتەکـە بـاس لـە برایـەتی تەواو برایەتی نوقسان دەکات ، ئایەتەکـە دەخوازێـت ئـەوە ڕوون کاتـەوە کە بەو سێ مەرجە برایەتیەکە پتەو دەبێت، بـەڵام بـە نـەکردنی نوێـژ

---

[١] ئەبو یەعلاو هەیسەمی گێڕاویانەتەوە، شێخی ئەلبانی لە (سلسلة الاحادیث الضعیفة ٩٤)دا دەفەرموێ زەعیفە، لە تمام المنه (ل ١٣٨) شدا دەربارەی دەفەرموێ: گومانێکی زۆرم لە سەلمێنراوی ئەم فەرموودەیە هەیە کە لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه و سلم هاتبێت..

برایەتیەکـە هەڵناوەشـێتەوە، هـەر وەکـو کـە بـە نـەدانی زەکاتەکـە برایەتیەکە هەڵناوەشێتەوە.. چونکە لە فەرموودەی تردا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم فەرمووی: (مَا مِنْ صَاحِبِ كَنْزٍ لا يُؤَدِّي زَكَاتَهُ إلا أُحْمِيَ عَلَيه فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُجْعَلَ صَفَائِحَ فَيُكْوَى بِهَا جَنْبَاهُ وَجَبِينَهُ حَتَّى يَحْكُمَ اللهُ بينَ عِبَادِهِ فِي يَومٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ثُمَّ يُرَى سَبِيلُهُ إمَّا إلى الجنَّةِ وإمَّا إلى النَّارِ)[1] واتـە: هـەر خـاوەن گەنجینـەو سـامانێك کـە زەکـاتی لـێ دەرناکـات، لـە ڕۆژی قیامەتـدا ئـەو سـەروەت و سـامانەی دەهێنرێتە پێشێ و لە ئاگری دۆزەخدا دەتوێندرێتـەوەو دەکرێتـە لـەوحی پـان و سـوور دەکرێتـەوەو لا تەنیشت و ناوچـەوانی خاوەنەکـەی پـێ داخ دەکرێـت، ئەمـە ئـاوا لـەو ڕۆژەدا بـەردەوام دەبێـت کـە درێژیەکـەی پـەنجا هەزار ساڵە.. وا دەمێننەوە تا ئەو ساتەی خـوای گـەورە داوەری لـە نێـوان بەندەکانیدا دەکات، ئـیتر چارەنووسـی ئـەویش یـان بـۆ بەهەشـتە یـان بـۆ دۆزەخ..

مادام کە زەکاتیشی نەداوەو لەوانەشە بچێتە بەهەشتەوە، دەی یـەعنی موسـوڵمان مـاوە.. ئەمـە بـە هـۆی زەکاتەکەوەیـە کـە هـەر لـەو فەرموودەیەدایـەو ئێـوە کردووتانەتـە مـەرج! ئیـدی جیـاوازی زەکـات و نوێژەکە چیە؟! بۆچی جیاوازیتان خستە نێوان نوێژو زەکاتەکەوە؟

٦ ـ خوای گەورە دەفـەرموێ: ﴿ فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ﴾ مـريم/٥٩ـ٦٠

واتە: نەوەیەکیان لە پاش هات کە نوێژەکانیان فەوتاندو کەوتنە شوێن هەواو هەوەس و حەزی خۆیان، ئەوانـە لـە دواییـدا بـە هیلاك دەچن،

---

[1] موسلیم (٩٨٧).

مەگەر ئەوانەی کە پەشیمان دەبنەوەو تۆبە دەکەن و دەکەونـەوە سـەر کردەوەی چاك..

دەڵێن: کـە دەفـەرموێ ﴿إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا﴾ مەگـەر ئەوانـەی کە پەشیمان دەبنـەوەو تۆبـە دەکـەن.. بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی کـە پێشتر (ئەو زەمانەی نوێژیان فەوتاندبوو) موسوڵمان نەمابوون..

ئـەمانیش لـە وەڵامیانـدا دەڵـێن: ووشـەی (آمَـنَ) لەوێـدا مانـای تـەواو کردنـەوەی بـاوەڕو دینداریێتیـە نـەك دامەزراندنـەوەی ئیمـان. یـەعنی کـە تۆبــەی کــردووە ئــیتر کەوتۆتــەوە نوێــژەکانی تــا باوەڕەکــەی تەکمیلــە بکاتەوە..

٧ ـ خـوای گـەورە دەربـارەی دانیشـتوانی دۆزەخ دەفـەرموێ: ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ﴾ المدثر/٤٢-٤٣ واتە: ئەوە بۆچی سەقەر (کـە شـوێنێکە لـە دۆزەخ) بۆتـە چارەنووسـتان؟! دەڵـێن: لەبەر ئەوەی لە ریزی نوێژخوێنان نەبووین. یارمەتیدەری خۆراکدانی هەژاران نـەبووین. هـەر گوێمـان لـە قسـەی نـاڕەوا دەگـرت و بەدوویـدا دەچووین. هەموو باسێکی ڕۆژی قیامەتمان بە درۆ دەخستەوە.

تـەکفیریانی نوێژنەکـەر دەڵـێن: ئایەتەکـە بـاس لـەوە دەکـات کـە هـۆی چوونە دۆزەخیان نوێژنەکردنەکەیانە، هەرچەندە دەشێت ئـەوانی تـریش لەگەڵ نوێژنەکردنەکەدا هۆکاری سزاکەیان بن، چونکە هـەر یەکـەیان بـە تەنیا هۆکارێکە بۆ بە تاوانبار دەرچوون..

شەرعناسانی بەرامبەر دەڵێن:

ـ یەکەم: باسی چوونە دۆزەخـی تێدایـە بـەڵام بـاس لـە مانـەوەی هەتا هەتاییان ناکات. کەوابوو بە قەدەر تـاوانی نوێژنەکردنەکـەیان سـزا وەردەگـرن و دواتـر وەکو تاوانبـارانی تـر پـاك دەبنـەوەو دێنـە دەرەوە..

ـ دووەم: ئیعـتیراف کردنیانـە بـەوەی نوێـژیان نـەدەکرد، چونکە باوەڕیان پێی نەبوو، بە بەڵگەی ئـەوەی کـە تاوانـەکانی تـریش لـەو ئاستەدان، بە ریزبەنـدیش لـە نوێژنەکردنەکـەوە دەڕۆن تـا دەگەنـە بە درۆ خستنەوەی باسی رۆژی دوایـی.. ئـەوەی ئـەم بۆچـوونەشمان بەهێزتر دەکات، ئەوەیە کە ئایەتەکان باس لە (موجریمێتی) دەکەن کە سیماو سیفەتی بەرەی بەرامبەر موسوڵمانانە، وەك خوای گەورە دەفـەرموێ: ﴿أَفَنَجۡعَلُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ كَٱلۡمُجۡرِمِينَ﴾ القلـم/٣٥ واتـە: چـما دەبێـت موسوڵمانەکان و موجریمەکان وەکو یەك دانێین؟!

٨ ـ فەرمـوودەکـەی پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه و سـلم کـە دەفـەرموێ: (مَـنْ صَـلَّى صَـلاتنا واسْـتَقْبَلَ قِبْلَتنـا وأكَـلَ ذَبيحَتنـا فهُـوَ الْمُسْلِمُ، لَهُ مَا لَنَا وَعَلَيْهِ مَا عَلَيْنَا)[١] واتە: هەر کەس نوێـژی وەك نوێـژی ئێمە کردو رووی لە قیبلەی ئێمە کردو سـەربڕراوی دەسـتی خـواردین، ئەوە موسوڵمانە، ئەو مافـەی هەیـە کـە ئێمـە هەمانـەو ئـەو ئەرکانـەی لەسەرە کە لە ئێمە لەسەرمانە..

٩ ـ فەرمـوودەکـەی میحجـەنی کـوڕی ئـەدروعی ئەسـلەمی کـە گێڕاوێتیەوە: (كُنْتُ مَعَ النَّبيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فأَذَّنَ بالصَّلاةِ، فقَامَ

---

[١] بوخاری (٣٩١)، ترمزی (٢٦٠٨)، نەسائی (٣٩٦٦) .

فصلَّى، ثمَّ رَجعَ إِلَى مَجْلِسٍ، فرَآني فِي مَجْلِسِهِ، فقَالَ: " يَا مِحْجَنُ، مَا مَنَعَكَ أنْ تصَلِّيَ، أَلَسْتَ برَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ " قُلْتُ: بَلَى، وَلَكِنْ صَلَّيْتُ فِي أَهْلِي. قَالَ: " فَإِذَا جِئْتَ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ فِي أَهْلِكَ)[١] واتـه: له كۆڕی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه و سلم بووه، كـه بـانگی داوه پێغەمبەری خوا تەشریفی بردووه، پاشـان گەڕاوەتـەوەو بـه میحجەنی فـەرمووه: چـی ڕێـی لـێ گرتیـت لەگەڵمانـدا نوێـژ نەكـەیت؟ مەگـەر موسـوڵمان نیـت؟! فـەرمووی: بـەدی، بـەڵام مـن نوێـژم لەگـەڵ كەسـوكارەكەی خـۆم كـرد، پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه و سـلم فەرمووی: هەر كاتێك هاتیت نوێژەكەی لەگەڵ خەڵكەكه هەر بكە با نوێژیشت كردبێت..

١٠ ـ فـەرمووده مەرفووعەكـەی مـەعاز خـوا لێـی ڕازی بێـت كـه دەفەرموێ: (مَنْ تركَ صَلَاةً مُتعَمِّدًا فقَدْ برِئتْ مِنْهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَرَسُولِهِ)[٢] واتـه: هـەر كەسـێك نوێژەكانی بـه ئەنقەسـت بفـەوتێنێت ئـەوە خـواو پێغەمبەری خوای لێ بێ بەری بووه!

---

[١] نەسائی (٨٥٧)، ئەحمەد (١٥٨٠٠) بەیهیقی (٣٠٠/٢) هەروەها ئیمامی مالیك و ئیبنوحیببان كه فەرموویەتی سەحیحه، بەڵام باقی فەرموودەوانان فەرموویانه زەعیفه چونكه خالیدی كوڕی یوسفی سەمتی تێدایه كه ڕیوایەتی زەعیفه..

[٢] ئیمامی ئەحمەد له موسنەدەكەی خۆیدا له مەكحوولەوه ئەویش یەكسەر له ئوم ئەیمەنەوە هێناویەتیەوە بەڵام فەرموودەوانان لەوانه بەیهیقی و ئەرنائووتی توێژەرەوەی مەسنەدی ئەحمەد خۆی كه قوتابی ئەلبانیه فەرموویانه زەعیفه، چونكه مونقەتیعه.. واته یەكێك له زنجیرەی سەنەدەكەی پساوه.. چونكه كەسێك له نێوان مەكحوول و ئەم ئەیمەندا ناونەبراوه.. شێخی ئەلبانی به حەسەنی داناوه (صحیح الترغیب و الترهیب)

## سێیەم: ئەو بەڵگانەی خوێنی نوێژنەكەر بە حەڵاڵ دەزانن:

وەكو:

١١ ـ فەرموودەكەی ئـەبو سـەعیدی خـودری خـوا لێـی رازی بێت كـە باس لەو كابرایە دەكات كە بە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه و سلم ووت لـەخوا بترسـە، خالیـدی كـوڕی وەلیـدیش خـوا لێـی رازی بێـت فەرمووی: (يا رَسُولَ اللهِ، ألا أضْرِبُ عُنُقَهُ ؟ قالَ: لَعَلَّهُ يُصَلِّي)[1] واتە: ئـەی پێغەمبەری خوا لە گەردنی نەدەم؟ فەرمووی: نا، لەوانەیە نوێـژ بكات كەوابوو كە یاوەران وویستیان لەبـەر ئـەو قسـەیەی بیكـوژن كـە پێیـان وابوو كافر بوونێتی، ئیحتیمالی نوێژ كردنەكەی رێی لە كوشـتنی گـرت بـــەڵام بەرامبـــەرەكان وەڵامیـــان داوەتـــەوەو فەرموویانـــە: لەوانەیـــە كوشـــتنەكەی ســـزا بووبێـــت نـــەك لەبـــەر ئـــەوەی كـــافر بووبێتـــەوە.. ئەمانیش وەڵامیان داونەتەوە: ئاخر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم سێ هۆی دیاری كردووە كە خەڵكی لەسـەر بكوژرێـت: (لَـا يَحِـلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلَّا اللَّهُ وَأنّي رَسُولُ اللَّه إلَّا بإحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّاني، وَالنَّفْسُ بالنَّفْسِ، وَالتَـارِكُ لِدِينِـهِ الْمُفَـارِقُ لِلْجَمَاعَـةِ)[2] واتـە: ئـەو موسـوڵمانەی دەڵـێ (لا الـە الا الله ومحمـد رسـول الله) نابێـت بكوژرێـت مەگەر بێوەژنی زیناكار بێـت یـان قاتـڵ یـان ئـەو كەسـەی كـە وازی لـە دینەكـەی هێنـاوەو لـە كۆمەڵەكـەی جـودا بۆتـەوە.. نوێژنەكـەر نـە زیناكارە نە قاتڵ، كەوابوو دەبێت سێیەمیان بێت كە كوشتنی جائیزە!

---

[1] بوخاری (٤٣٥١)، موسلیم (١٠٦٤).

[2] بوخاری ٦٨٧٨)، موسلیم (١٦٧٦).

## چوارەم: ئەو بەڵگانەی ڕێ لە شۆڕش کردن دژی حاکمی موسوڵمان دەگرن مادام نوێژ بکەن:

١٢ ـ فەرمووودەکەی ئوم سەلەمەخان خوا لێی ڕازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم فەرمووی: (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَتَكُونُ أُمَرَاءُ فَتَعْرِفُونَ وَتُنْكِرُونَ فَمَنْ عَرَفَ بَرِئَ وَمَنْ أَنْكَرَ سَلِمَ وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ قَالُوا أَفَلَا نُقَاتِلُهُمْ قَالَ لَا مَا صَلَّوْا )[1] واتە: حاکم و دەسەڵاتدارتان بەسەردا دەسەپێنرێت، چاکەو خراپەکانیانتان لا ڕۆشن دەبێت، هەر کەسێك خراپەکانیان ببوغزێنێت ئەوە لێیان بەرییە، هەر کەسێك نکووڵییان لێ بکات ئەوە قوتاربووە، بەڵام هەر کەسێك پێیان ڕازی بێت وشوێنیان کەوێت[٢]، ووتیان: ئەدی جەنگ لە دژیان بەرپا نەکەین؟! فەرمووی: نا مادام نوێژەکانیان بکەن. کەوابوو کە نوێژیان نەکرد کافر دەبن و شۆڕش کردنەکە بەرامبەریان جائیز دەبێت. شۆڕش کردنیش دەبێت دژی حاکمی کافر بێت کە کوفری ئاشکرای لێ وەدەرکەوتبێت، چونکە عوبادەی کوڕی سامیت خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم دەفەرموێ: (فِيمَا أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا وَيُسْرِنَا وَأَثَرَةً عَلَيْنَا وَأَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا عِنْدَكُمْ مِنْ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم بەیعەتی لێ وەرگرتین کە لە چوستی ولە سستیماندا، لە هەبوونی ولە نەداریماندا ملکەچی و

---

[١] موسلیم (١٨٥٤)، ترمزی (٢٢٦٦)، ئەبو داوود (٤٧٦٠).
[٢] یەعنی واوەیلا بە حاڵی کە چۆتە ریزیانەوە..
[٣] بوخاری (٧٠٥٦).

گوێڕایەڵی دەربڕین، نەشكەوینە مونافەسەو شەڕە پاڵی دەسەڵاتەوە.. مەگەر كوفرێكی ئاشكراو راشكاوتان لە دەسەڵاتداران ببینین كە بەڵگەی شەرعیتان بە دەستەوە بێت (لەسەر كافربوونی)..

## پێنجەم: بە كافردانانی نوێژنەكەر رای زۆرینەی یاوەرانەو تا رادەیەكی كۆڕایان لەسەریێتی:

١٣ ـ عبداللەی كوڕی شەقیق كە یەكێكە لە تابعین دەیفەرموو: یاوەران هیچ شتێكیان وەكو وازلێهێنانی نوێژ بە كوفر نەدەزانی[١]..

ـ سەیدنا عومەری كوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت دەیفەرموو: ئەو كەسەی واز لە نوێژەكان دەهێنێت هیچ پشكێكی ئیسلامەتی بۆ نامێنێتەوە. ئەمەش بۆچوونی سەیدنا عەلی و سەیدنا مەعازو ئەبوددەرداء و عوبادەی كوڕی سامیت و ئیبنو مەسعوودە[٢] ..

شەرعناسانی بەرامبەر وەڵامیان داوەتەوە كە مادام كۆڕای یاوەران لەسەری نیە، ناتوانین بڵێین ئەوە رای هەموانە.. وەكو هەموو مەسەلەكانی تر بۆچوونی یاوەران دەبێتەوە بە دوو پۆل.. ئەگەر تەرجیح بە بۆچوونی لایەكیان نەدرا دەبێت بسازێنرێن..

★ ★ ★

---

[١] ترمزی گێراوێتیەوە (٢٦٢٢)، هەروەها ئیبنونەسر لەكتێبی (تعظیم قدر الصلاة/ ل ٩٤٨) بە توێژینەوەی كەمال ئیبنوالسەید سالم.هەروەها شێخی ئەلبانی لە: صحیح الترغیب و الترهیب (٥٦٤).

[٢] شێخی ئەلبانی لە: صحیح الترغیب و الترهیب (٥٧٣)

## پۆلی دووەم: ئەوانەی فەرموویانە:
## نوێژ نەكەر فاسقە
## چونكە گوناحی گەورەی كردووە

ئەمـــە رای زۆرینـــەی زانایـــان و شەرعناســـانە، بۆچـــوونی ســـوفیانی سەوری‌و جمهوری پێشەوایانە (ئیمامان ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی)و یەكێك لە ریوایەتەكانی ئیمامی ئەحمەدیشە[١]..

ئەمان تەكفیری ناكەن دەڵێن: كابرا كە موسوڵمانەو هاتۆتە ناو بازنەی ئیسـلامەوە، چـۆن دەتـوانین بـێ دڵنیـابوون لـە كـافربوونی لـە ئیسـلام بیكەینە دەرەوە؟! ئەمانەش دەكەنە بەڵگەی خۆیان:

### یەكەم: خوای گەورە لە هەموو گوناهێك . جگە لە شیرك . خۆش دەبێت:

١ ـ ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ النســاء/٤٨

واتە: خوای گەورەر لەوە خۆش نابێت شیركی بـۆ بڕیـار بـدرێت، بـەڵام لەو كەمتر خۆش دەبێت.. نوێژنەكردنیش تاوانێكە لە شیرك كەمترەو كەوتۆتـە بـەر حـەز (مەشـیئەت)ەكـەی خـوای گـەورە بۆیـە قـابیلی خۆشبوونە.. كەوابوو بە نوێژنەكردن كافر نەبووە.

شەرعناسـانی بەرامبـەر وەڵامیـان داوەتـەوە كـە ئایەتەكـە نـەفی كـافر بوونی نوێژنەكەری تێدا نیە.. كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیـە و سلم

---

[١] حاشية ابن عابدين (٣/١٦)، الفتاوى الهندية (١/٥٠)، حاشية الدسوقي (١/١٨٩)، مواهب الجليل (١/٤٢٠) مغني المحتاج (١/٣٢٧)، المجموع (٣/١٦)..

فـەرمووی: (إِنَّ بَـيْنَ الرَّجُـلِ وَبَـيْنَ الشِّـرْكِ والكُفْـرِ تَـرْكُ الصَّلاةِ)[١] واتـە: لـە نێوان کابراو شیرك و کوفردا هەر وەل کردنی نوێژەکان هەیە.. کابرای بـە کافر داناوە، کە مادام وایە نوێژنەکەر بەر حوکمی ناوەڕۆکی ئایەتەکە دەکـەوێت کـە کـافرە (بـە پێـی فەرموودەکـە) ئـیتر لێخۆشـبوونەکە نایگرێتەوە..

## دووەم: هەر کەسێك بڵێت لا اله الا الله دەچێتە بەهەشتەوە با نوێژیشی نەکردبێت:

٢ ـ مەعازی کوڕی جەبەل خوا لێـی ڕازی بێـت دەڵـێ: پێغەمبـەری خوا صلى الله عليه و سلم فەرمووی: (مَنْ شَهِدَ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ مُخْلِصًا بِهَا عَلَى ذَلِكَ حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ)[٢] واتـە: هـەر بەندەیـەکی خـوا شایەتی ئەوە بدات کە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە خوای گەورە، هەروەها شایەتی بدات کە محمد صلى الله عليه و سلم نێرراوی خوایە حەتمەن خوای گەورە بەر ئاگری دۆزەخی ناخات.

٣ ـ فەرموودەکەی عوبادەی کوڕی سامیت خوا لێی ڕازی بێت کە فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم فەرموویەتی (مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ مِنْ الْعَمَلِ)[٣] واتـە: هـەر

---

[١] موسلیم (٩٨٧)، ئەبو داوود (١٦٥٨) نەسائی (٢٣١/١).
[٢] بوخاری (١٢٨)، موسلیم (٣٢).
[٣] بوخاری (٣٤٣٥)، موسلیم (٢٨).

كەسێك شایەتی ئەوە بدات كە خوای گەوەر شایانی پەرستنەو هیچ شەریكێكی بۆ نیەو محمد صلی الله علیە و سلم بەندەو نێرراوی ئەوە، هەروەها شایەتی بدات كە عیسا بەندەو نێرراوی خوایە، عیسا ئەو ووشە و گیانەیە كە لە خواوە خراوەتە مەریەمەوە، دیسان شایەتی بدات كە بەهەشت راستەو دۆزەخ راستە، ئەوە حەتمەن كارو كردەوەی هەر چەندو چۆنێك بێت، خوای گەورە دەیخاتە بەهەشتەوە.

٤ ـ فەرمووددەكەی مەعازی كوڕی جەبەل خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیە و سلم فەرموویەتی: (مَنْ كَانَ آخِرُ كَلامِهِ: لا اله الا الله دَخَلَ الجَنَّة)[1] واتە: هەر كەسێك كۆتا قسەی لا اله الا الله بێت دەچێتە بەهەشتەوە..

٥ ـ فەرمووددەكەی عوتبانی كوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیە و سلم فەرمووی: (إنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَى النَّارَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ)[2] واتە: هەر كەسێك لەبەر خاتری خوا بڵێ لا اله الا الله، حەتمەن خوای گەورە ناهێڵێت ئاگری دۆزەخی بەر كەوێت.. پێغەمبەری خوا صلی الله علیە و سلم لێرەدا نوێژی نەكردووە بە مەرجی قوتاربوون لە ئاگری دۆزەخ و چوونە بەهەشت..

بەرامبەرەكانیان وەڵامی ئەمەیان داوەتەوە بەوەی كە ئەم دەقانە دوو جۆر مانا دەبەخشن: یەكەمیان گشتییەو بەو فەرموودانە تایبەت كراوە

---

[1] ئەبو داوود (٣١١٦).
[2] بوخاری (٤٢٥)، موسلیم (٣٣).

کە تەکفیری نوێژنەکەر دەکەن، یان رەها (مطلق)ەو رێ بە نوێژنەکردن نادات، چونکە ووتنی لا اله الا الله کە مەرجە کە (يَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ) و (صِدْقاً مِنْ قَلْبِهِ) لەبەر خاتری خوا بێت ولە دڵەوە بێت.. کەسێك لەبەر خاتری خوا شایەتمان بهێنێت و پڕ بە دڵ قەناعەت کات و بڕیاری ئاشکرای لەسەر بدات، چۆن دەشێت نوێژێك نەکات کە هەر ئەو خوا خۆشەویستە لەسەری فەرز کردووە؟![1].

## سێیەم: کەسانێك لە دۆزەخ دێنە دەرەوە کە کردەوەی چاکەیان هەر نەبووە!

٦ ـ ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت فەرموودەیەك دەگێڕێتەوە کە بە فەرموودەی دۆزەخیەکان (الجهنميين) بەناوبانگە کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (إِذَا خَلَصَ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ وَأَمِنُوا فـ (وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ) مَا مُجَادَلَةُ أَحَدِكُمْ لِصَاحِبِهِ فِي الْحَقِّ يَكُونُ لَهُ فِي الدُّنْيَا بِأَشَدَّ مِنْ مُجَادَلَةِ الْمُؤْمِنِينَ لِرَبِّهِمْ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ أُدْخِلُوا النَّارَ، قَالَ: يَقُولُونَ رَبَّنَا إِخْوَانُنَا كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَنَا وَيَصُومُونَ مَعَنَا وَيَحُجُّونَ مَعَنَا (وَ يُجَاهِدُونَ مَعَنَا) فَأَدْخَلْتَهُمُ النَّارَ، قَالَ: فَيَقُولُ: اذْهَبُوا فَأَخْرِجُوا مَنْ عَرَفْتُمْ مِنْهُمْ، فَيَأْتُونَهُمْ، فَيَعْرِفُونَهُمْ بِصُوَرِهِمْ، لا تَأْكُلُ النَّارُ صُوَرَهُمْ فَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ النَّارُ إِلَى أَنْصَافِ سَاقَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الَى كَعْبَيْهِ، (فَيُخْرِجُونَ مِنْهَا بَشَراً كَثِيراً) فَيَقُولُونَ رَبَّنَا قَدْ أَخْرَجْنَا مَنْ أَمَرْتَنَا، ثُمَّ يَقُولُ ارْجِعُوا فَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ وَزْنَ نِصْفِ دِينَارٍ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ فَيُخْرِجُونَ خَلْقًا كَثِيرًا ثُمَّ يَقُولُونَ رَبَّنَا لَمْ نَذَرْ فِيهَا أَحَدًا مِمَّنْ أَمَرْتَنَا

[1] ابن عثيمين: حكم تارك الصلاة..

بِهِ حتَى يَقُولُ أخْرِجُوا مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَرَةٍ (فَيُخْرِجُونَ خَلْقًا كَثِيرًا) قَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ: إِنْ لَمْ تُصَدِّقُونِي بِهَذَا الْحَدِيثِ فَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظۡلِمُ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةٗ يُضَٰعِفۡهَا وَيُؤۡتِ مِن لَّدُنۡهُ أَجۡرًا عَظِيمٗا﴾[1] قَالَ فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا أَخْرَجْنَا مَنْ أَمَرْتَنَا، فَلَمْ يَبْقَ فِي النَّارِ أَحَدٌ فِيهِ خَيْرٌ! قَالَ: ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: شَفَعَتِ الْمَلَائِكَةُ، وَشَفَعَتِ الأَنْبِيَاءُ، وَشَفَعَ الْمُؤْمِنُونَ، وَبَقِيَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، قَالَ: فَيَقْبِضُ قَبْضَةً مِنَ النَّارِ، أو قَالَ قَبْضَتَيْنِ، فَيُخْرِجُ مِنْهَا قَوْمًا لَمْ يَعْمَلُوا خَيْرًا قَطُّ قَدْ احْتَرَقُوا حَتَّى صَارُوا حُمَمًا، قال: فيقال لهم: ادخلوا الجنة، فما تمنيتم و رأيتم من شئ فهو لكم (ومثله معه) فيقال أهل الجنة: هؤلاء عتقاء الرحمن، أدخلهم الجنة بغير عمل عملوه و لا خير قدموه)[2] واتە: دوای ئەوەی موسوڵمانەكان لە مەترسی چارەنووسی دۆزەخ قوتار دەبن، دەكەونە موناقەشەی كەسانی دیكە، قەسەم بەو خوایەی گیانی منی بەدەستە بەرگریی كردن و موناقەشە كردنتان لەسەر ماقی هاورێكانتان لە دنیادا گەورەترو گرنگتر نابێت وەك لەوەی لە قیامەتدا دەتانبێت لە خزمەت خوای پەروەردگاردا لە بەرگری كردنتان لەوانەی خراونەتە دۆزەخەوە، ئینجا ئەو موسوڵمانانە (ئەوانەی موناقەشەو بەرگریەكە لە موسوڵمانەكانی تریان دەكەن كە خراونەتە ناو دۆزەخەوە عەرزی خوای گەورە دەكەن: خوایە خۆ ئەوانە لەگەڵماندا بوون، نوێژیان دەكرد

---

[1] النساء / ٤٠

[2] ئەم فەرموودەیە لای بوخاری (٦٥٦٠) و موسلیم (١٨٣) و ئیمامی ئەحمەدو خاوەن سوننەكانیش هەیە، لەگەڵ جیاوازی هەندێك ووشەو رستە، شێخی ئەلبانی رەحمەتی توێژینەوەی لەسەر كردووەو بە سەحیحی داناوە. بڕوانە (الالباني: حكم تارك الصلاة ل٧).

لەگەڵماندا، ڕۆژوویان دەگرت لەگەڵمانـدا، زەکاتیـان دەدا لەگەڵمانـدا، جیهادیـان دەکـرد لەگەڵمانـدا، کەچـی تـۆ خسـتووتنە نـاو ئـاگری دۆزەخەوە! خوای گەورە دەفەرموێ: بـڕۆن هەرچـی دەناسـن دەریان بهێننەوە. دەچن و هەرچیەك بە دەموچاوو ڕەنگ و ڕوویاندا دەناسن دەریان دەهێننەوە، کەسیان ئـاگر دەموچاوی نەسـوتاندوون، هـەر لـە ئاگردان، هەیە ئاگر تا ناوەنـدی لـولاقی هاتووەو هەیانـە تـا قولـەپێی هاتووە، ئـیتر خـەڵکێکی زۆریـان لـێ دەهێننـە دەرەوەو دەڵـێن: خوایـە هەرچـی فـەرمانت پێکردبـووین بیانهێنینــە دەرەوە هێناومانەتـە دەرەوە، کـەس لـە دۆزەخـدا نـەماوە خێرێکـی پێـوە مابێـت (یـەعنی کردەوەیەکی چاکی کردبێت) ئینجا خوای گەورە دەفەرموێ: فریشـتە شــەفاعەتیان کــرد، پێغەمبــەران شــەفاعەتیان کــرد، موســوڵمانان شـــــەفاعەتیان کـــــرد، بـــــەزەییترینی خـــــاوەن بەزەییـــــەکان (ئەرحەموڕاحمین) ماوە، ئینجا چنگێك لەو خەڵکە تـاو دەداتـێ و لـە ئاگر دەریـان دەهێنێـت کـە بـە هـیچ شـێوەیەك کردەوەیـەکی چاکیان لەبـەر خـاتری خـوا نـەکردووە هـەموویان داپلوخـاون و بـوون بـە خەڵوز، دەهێنرێن بەرەو ئاوێك کـە پێـی دەوترێـت ئـاوی ژیـان، ئـەو ئاوەیان بەسەردا دەکرێت، هەر هەموویان وەکو دانەوێڵەی گوێ ڕوبـار دەڕوێنەوە..

ئــەم پۆلــە شەرعناســە دەڵــێن: ئەمــە بەڵگەیــە لەســەر ئــەوەی کــە نوێژنەکـەر کـافر نیـە، بۆیـە سـەرەنجام لـە ڕیـزی موسـوڵمانە یاخیەکانـدا حسێب کراوەو لە دۆزەخ هێنراوەتە دەرەوە..

بەرامبــەرەکانیان وەڵامیــان داونەتــەوە کــە نوێــژ ناکەوێتــە نــاو دەستەواژەی (لَمْ يَعْمَلُوا خَيرَاً قَطُّ)، چۆن تـەسەور دەکرێـت کـە نوێژنەکـەر

خرابێتە ریزی ئەوانـەوەو لەگـەڵ ئەوانـدا بـە فـەتارەت چـووبێت؟! خـوای گـــەورە دەفـــەرموێ: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ﴾ القلم /٤٢-٤٣ واتـە: ئـەو رۆژەی لاق دەردەخرێـت، داوایـان لـێ دەكرێـت سـوجدە بـۆ خـوا ببـەن، ناتوانن. چاویان زەق كردۆتەوەو زەلیلێتی ماندووی كردوون، ئاخر كـە لـە دنیادا كە ساغ و سەلیم بوون داوایان لێ دەكرا سوجدە ببەن، نەیاندەبرد!! فــەرموودە ســەحیحەكان ئــەوە دەســەلمێنن كــە هــەر كەســێك كــە یەكخواپەرست (موحد) بێت لـە دۆزەخ دەهێنرێتـە دەرەوە، ئـەویش بـە نیشانەو ئاسەواری دەستنوێژەكانیاندا دەناسرێنەوە..

٧ ـ لە فەرموودەیەكی مەرفووعدا كە ئەبو هورەیرە دەیگێڕێتـەوە دەفـەرموێ: (... حَتَّـى إِذَا فَـرَغَ اللَّـهُ مِـنْ الْقَضَـاءِ بَـيْنَ عِبَـادِهِ وَأَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ (بِرَحْمَتِهِ)مِنْ النَّارِ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ مِمَّنْ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوهُمْ فَيَعْرِفُونَهُمْ بِعَلَامَةِ آثَارِ السُّجُودِ وَحَـرَّمَ اللَّـهُ عَلَـى النَّـارِ أَنْ تَأْكُـلَ مِـنْ ابْـنِ آدَمَ أَثَـرَ السُّـجُودِ فَيُخْرِجُـونَهُمْ قَـدْ امْتَحِشُوا فَيُصَبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ .... وَيَبْقَى رَجُلٌ مِنْهُمْ مُقْبِلٌ بِوَجْهِهِ عَلَى النَّارِ... فَيَصْرِفُ وَجْهَـهُ عَـنْ النَّـارِ) قَـالَ أَبُـو هُرَيْـرَةَ وَذَلِـكَ الرَّجُـلُ آخِرُ أَهْلِ الْجَنَّةِ دُخُولًا)[١] واتە: ئیتر كە خوای گەورە لـە داوەری كردنـی نێـوان عەبـدەكانی بـووەوەو وویسـتی بـە ڕەحمـەت و بـەزەیی خـۆی هەنــدێك لەوانــە بهێنێتــە دەرەوە كــە دەیــانووت لا الــە الا اللــە و دەیوویست بیانهێنێتە دەرەوە، ئیتر فەرمان بـە فریشتەكان دەكات كە بیانهێننــە دەرەوە، ئــەوانیش كــە دەچــنە لایــان بــە ئاســەواری

---

[١] بوخاری (٦٥٧٣ و ٧٤٣٧)، موسلیم (١٨٢).

سوجدەبردنیاندا دەیانناسنەوە، چونکە خوای گەورە رێی لە ئاگری دۆزەخ گرتووە کە شوێنێکی لەشی عەبدێك بسوتێنێت کە سوجدەی بۆ خوا بردبێت، ئیتر دەریان دەهێنن، پێست و گۆشتیان هەموو سوتاوەو ئێسقانیان رەش داگەڕاوە، پاشان ئاوی ژیانیان بەسەردا دەکەنەوە... کابرایەکی تر دەمێنێت کە رووی لە ئاگری دۆزەخە... خوای گەورە رووی ئەویش لە ئاگرەکە وەردەچەرخێنێت..

ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: فەرموودەکە ئەوە دەسەمێنێ کە ئەوانەی فریشتە لە دۆزەخ دەیانهێننە دەرەوە ئاسەواری سوجدەیان پێوەیە کە بۆ خوایان بردووە، کەوابوو گومانی تێدا نیە ئەمانە ئەهلی نوێژ بوون، کەوابوو ئەوەی ئەهلی نوێژ نەبێت ناهێنرێتە دەرەوە..

٨ ـ تاریقی ئەشجەعی دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (مَنْ قَالَ لا اله الا اللّهُ وَكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللهِ حَرُمَ مَالُهُ وَدَمُهُ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللّهِ عَزَّوَجَلَّ)[١] واتە: هەر کەسێك بڵێ لا اله الا الله و تەکفیری ئەوانە بکات کە لە جیاتی خوای گەورە دەپەرسترێن، سامان و خوێنی حەرام دەبێت و حساباتب پاداشت دانەوەی) لای خوای گەورە دەبێت..

٩ ـ هەروەها فەرموودەکەی سەیدنا ئەنەس خوا لێی رازی بێت کە لە بوخاریدا هاتووە دەڵێ: (عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَخْرُجُ مِنْ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنْ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ بُرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنْ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ)[٢]

---

[١] بوخاری (٥٨٢٧) موسلیم (٩٤).
[٢] بوخاری (٤٤).

واتــە: پێغەمبــەری خــوا صــلى الله عليــه وســلم فەرموویــەتی: هــەر کەسێك ووتبێتی لا اله الا الله و بەقەدەر دەنکە جۆیەك خێـر (بـاوەڕ) لە دڵیدا هەبێت لە دۆزەخ دێتـە دەرەوە، هـەر کەسـێکیش ووتبـێتی لا اله الا الله و بەقەدەر دەنکە گەنمێك خێر (باوەڕ) لە دڵیدا هـەبێت لـە دۆزەخ دێتـە دەرەوە، هـەر کەسـێك ووتبـێتی لا الـە الا الله و بەقـەدەر گەردێك خێر (باوەڕ) لە دڵیدا هەبێت لە دۆزەخ دێتە دەرەوە.

## چوارەم: ئەو فەرموودانەی کە نوێژنەکەر لە ئوممەت نابەنە دەرەوە، لەوانە:

١٠ ـ عوبـادەی کـوڕی سـابیت دەڵـێ: گـوێم لێبـوو پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (خَمْسُ صَلَوَاتٍ افْتَرَضَهُنَّ اللَّهُ عَلَى عِبَادِهِ، فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ لَمْ يَنْتَقِصْ مِنْهُنَّ شَيْئًا اسْتِخْفَافًا بِهِنَّ، فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَهْدًا أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَقَدْ نَقَصَ مِنْهُنَّ شَيْئًا، لَمْ يَكُنْ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدٌ، إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ، وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ)[١]
واتە: پێنج فەرز نوێژ هەن کـە خـوای گـەورە لەسـەر بەنـدەی خـۆیی فـەرز کـردوون، هـەر کەسـێك وا بـە خـوا بگـات کـە هـەمووی بـە ڕێکـوپێکی ئەنجامـدا بـن و هیچـی نەفەوتانـدبن و سـوکایەتی پـێ نـەکردبن، ئـەوە پـەیمانی لای خوایـە کـە بیخاتـە بەهەشـتەوە، هـەر کەسێکیش بە خوای خۆی بگات و لێی کەم کردبنـەوە یـان سـوکایەتی

---

[١] ئیمامی مالیك لە الموطأ (١/٢٥٤-٢٥٥) ئیمامی ئەحمەد لە (المسند ٥/٣١٥) ئەبو داوود (١/١١٥)، و ئیبنوماجە (١/٤٤٨)، شێخی ئەلبانیش لە: صحيح الترغيب و الترهيب (٣٦٦) بە سەحیحی داناوە..

پێ كردبن، ئەوە هیچ پەیمانێكی لای خوا نیە ئەگەر خوا حەزكات سزای دەدات وئەگەر حەزكات لێی خۆش دەبێت..

ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە وەل كردنی هەندێك نوێژ كافر ناكات و خاوەنەكەی دەباتەوە بەر مەشیئەتی خوای گەورە..

تەكفیرانی نوێژنەكەر لە وەڵامیاندا دەڵێن: ناشێت فەرموودەكە بكرێتە بەڵگەی ئەوە كە دەشێت چاوپۆشی لە نەكردنی هەندێك نوێژ بكرێت.. فەرموودەكە باس لەوە دەكات كە كابرا نوێژخوێن بووە بەڵام هەندێك نوێژی بە نوقسانی كردووە یان كەمتەرخەمی لە هەندێكیاندا كردووە، چونكە دەفەرمویٚ: (وَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَقَدْ نَقَصَ مِنْهُنَّ شَيْئًا).

١١ ـ ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم دەفەرمویٚ: (إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمْ الصَّلَاةُ قَالَ يَقُولُ رَبُّنَا جَلَّ وَعَزَّ لِمَلَائِكَتِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ انْظُرُوا فِي صَلَاةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ ثُمَّ تُؤْخَذُ الْأَعْمَالُ عَلَى ذَاكُمْ)[١] واتە: لە رۆژی دواییدا یەكەمین شت لە كردەوەی بەندە كە خوای گەورە موحاسەبەی لەسەر دەكات نوێژە، خوای گەورە بە فریشتەكانی دەفەرمویٚ ـ بۆ خۆشی دەزانێت ـ سەیرێكی نوێژی بەندەكەمم بۆ بكەن، بزانن داخۆ بە تەواوی كردوونی یان كەم و كورتییان تێدایە، ئەگەر بە تەواوی كردبوونی، بۆی دەنوسرێت كە

---

[١] ئەبو دادود (٨٦٤)، شێخی ئەلبانی دەفەرمویٚ سەحیحە: صحيح أبي داود (٧٧٣) و صحيح الجامع (٢٥٧١).

تەواوە، ئەگەر نوقسانی تێدابوو، دەفەرموێ: سەیر کەن بزانن داخۆ ئەو بەندەیەم نوێژی سووننەتی کردووە، ئەگەر نوێژی سووننەتی کردبوو، نوێژە فەرزەکانی لەوان بۆ تەواو دەکەن، پاشان کارو کردەوەکان لە روانگەی ئەووەوە هەڵدەسەنگێندرێن..

تەکفیرانی نوێژنەکەر دەڵێن: فەرموودەکە مەرفووعەو لە رێی زەعیفەوە گێڕراوەتەوە، پاشان ئەوەی کە کەمێك خۆی بەهێزتر دەگرێت ئەوەیە کە دەفەرموێ: (أوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصلَاةُ فَإِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أفْلَحَ وَنَجَحَ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ)[1] واتە: یەکەم شت لە رۆژی قیامەتدا عەبدی لەسەر موحاسەبە دەکرێت نوێژە، ئەگەر نوێژەکانی باش بوون، ئەوە هەموو کارو کردەوەکانی تریشی باش دەبن، ئەگەر نوێژەکانی خراپ بوون، ئەوە داماوو هەناسەساردەو زیانی لێ کەوتووە.. ئەمە ئەوە دەگەیێنێت کە نوقسانیەکانی لە ئەرکان و مەرجی نوێژەکە پێ تەواو دەکرێت نەك نوێژی فەرزەکان بە تەواوی.. بۆیە بۆ بەڵگە ناشێن![2].

---

[1] ترمزی (السنن ٤١٣)، نەسائی (السنن ٤٦٦). بەیهیقی لە السُنن الكبرى (٣٩٠٧)، الحاكم لە: المستدرك على الصحيحين (١٠٠٤).. شێخی ئەلبانی لە صحيح سنن الترمذي (٤١٣) بە سەحیحی داناوە.

[2] لە هەردوو لاوە هەنجەتی ئەم ئیستیدلالەی تەکفیرانی نوێژنەکەر لاواز دەرچوو:
یەکەم: فەرموودەکان بە توێژینەوەی شێخی ئەلبانی (کە لەو پۆلەیە کە تەکفیری نوێژنەکەر دەکات) سەحیحە.
دووەم: فەرموودەکە راشکاوانە دەفەرموێ بە سوننەتەکان فەرزەکان تەواو دەکرێت، یەکەمین مانا کە لێی دەفامرێتەوە تەواو کردنی ژمارەی نوێژە نەك نوقسانی روکن و مەرج والله اعلم.. ئیمامی ئەحمەد لە المسند (٢٤/٥)، ئیبنو ئەبی شەیبە لە المسند (٥٣٧/٩)، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە لە: الثمر المستطاب (٥١/١).

١٢ ـ فەرموودەكەی نەسری كوڕی عاسمی لەیسی خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنَّـهُ أَتـى النَّبـيَّ  صَلَّى اللهُ عَلَيـهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَ عَلَى أَنَّهُ لاَيُصَلِّي إِلاَّ صَلاَتَيْنِ، فَقَبِلَ ذَلِكَ مِنْهُ)[١] واتـە: پیـاوێكی لای ئێمـە چووە خزمەت پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیـه و سلم وعـەرزی كـرد، ئـەی پێغەمبـەری خـوا موسـوڵمان دەبم بـەڵام هـەر دوو نوێـژ دەكـەم، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم لێی قبووڵ كرد..

ئەم شەرعناسە بەڕێزانـە دەڵێن: ئەمـە هـەر لـە ئەساسـەوە نوێـژ بـە نوقسانی دەكات و پێغەمبەری خواش صلی الله علیه و سلم قبووڵێتی..

پۆلە شەرعناسـانی بەرامبـەر كـە نوێژنـەكەر بـە كـافر دەزانـن دەڵێن: بەڵگەمان نیە كە ئـەو كاتـە نوێـژ پێـنج فـەرز بـووە!! لەوانەیـە ئـەو كاتـە نوێـژ دوو فـەرز بووبێـت! یـان لەبـەر ئەوەیـە كـە بـە مـەرجی فاسـیدیش موسـوڵمان بوونەكـەی لـێ قبـووڵ كـردووە.. ئەمـەش مەزهـەبی ئیمـامی ئەحمەدە.. ئینجا دەڵێن: ئەمە تایبەت بووە بە پێغەمبەری خـوا صلی الله علیه و سلم وبۆمان نیە لەمەدا ئیقتیدا بە پێغەمبەری خوا بكەین!![٢]

## پێنجەم: ئەو فەرموودانەی كە نوێژنەكەر بە كافر دادەنێن، باسی كوفری بچوكن:

هەر وەك چۆن ووشەی كوفر كە لە چەندین فەرموودەی تردا هەیەو وا لێكدراونەتەوە كە باس لە كوفری بچووك دەكەن، كە خاوەنەكەی لە

---

[١] ئەحمەد (٢٤/٥)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٥٣٧/٩)، شێخی ئەلبانی لە: الثمر المستطاب في فقه السنة و الكتاب (٥١/١) بە سەحیحی داناوە و دەفەرموێ: صحیح علی شرط مسلم.

[٢] ئەمە هەڵاتنە لە وەڵام و تەسلیم بوون..

دین وئوممەت ناباتە دەرەوە، ئەم فەرموودانەی باس لە كافربوونی نوێژنەكەریش دەكەن هەر باس لە كوفری بچووكی دەكەن. بۆ نموونە:

- فەرموودەی (سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ)[١] واتە جنێودان بە موسوڵمان گوناحی فیسقەو كوشتاریشی كوفرە..

- (اثنَتانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ)[٢] واتە دوو شت هەن كە خەڵكیان پێ كافر دەبێت: توانج گرتنە نەسەبی خەڵكی و شینوشەپۆڕ لەسەر مردووە..

- ئەو فەرموودانەی دەفەرموێ: (لیس منا من..) واتە: ئەو كەسەی وا بكات لە ئێمە نیە.. كە زۆریشن و سەحیحیشن..

تەكفیریانی نوێژنەكەر لە وەڵامیاندا دەڵێن: ئەمانەی هێناتاننەوە هیچیان ناشێت بكرێنە بەڵگە، چونكە:

یەكەم: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم نوێژەكەی كردۆتە سنوری نێوان كافرو موسوڵمان، سنوریش بۆ جوێكردنەوەیە، لێرەشدا كوفر و ئیمان جیاوازن و لێك جودا كراونەتەوە.

دووەم: نوێژ روكنێكی ئیسلامە، ئەو كەسەی كە نایكات بە كافر ناسێنراوە، كەوابوو لە دین و ئوممەتی موسوڵمانان نەماوە، چونكە روكنێكی دینەكەی خۆی رماندووە.. بە پێچەوانەی ئەوانەوەیە كە وەسفی تری كوفریان بەسەردا هاتووە، لەبەر ئەوەی كارێك یان رەفتارێكی كوفرینیان كردووە..

---

[١] بوخاری (٤٦)، موسلیم (١١٧).

[٢] موسلیم(٥٨/١)، بەیهیقی(٦٣/٤) رێگای تریشی لە ئەبوهورەیرەوە خوا لێی رازی بێت زۆرە.

سێیەم: دەقەكانى فەرموودە لەسەر كافربوونى نوێژ نەكەر زۆرن و ڕاشكاون، بۆیە دەبێت حوكمیان وا لێوە وەرگیرێت وەكو ئەوەی لێیان دەفامرێتەوە..

چوارەم: ووشەی كوفر كە لە بەڵگەكانى ئێوەدا هاتووە یان كرداره، یان بە شێوەی نەناس (نەكیرە) هاتووە، ئەوانەی ئێمە بە شێوەی ناسراو (مەعریفە) هاتووەو ئەلف و لامى پێوەیە كە واتاى خودى كوفر دەگەیێنێت و بوار بۆ لێكدانەوەی تر ناهێڵێتەوە..

## شەشەم: ئەو فەرموودانەی نوێژنەكەر بە كافر دادەنێن، باسی نكوڵی كردنی نوێژ دەكەن:

تەكفیریانى نوێژنەكەر وەڵامیان داونەتەوەو فەرموویانە: ئەمە دوو ئیشكالی تێدایە:

یەكەم: ئەم قسەیە ئیلغا كردنەوەی مەناتى حوكمەكەیە (هۆكارى هاتنى حوكمە شەرعیەكە) كە وەل كرن و واز لێ هێنانى نوێژەكەیە..

دووەم: داهێنانى وەسفێكى ترو خستنە جێى حوكمە شەرعیەكە.. چونكە نكووڵی كردن تایبەت نیە بە نوێژەوە.. كابرا ئەگەر نكووڵی لە هەر حوكمێكى شەرعى سەلێنراوو چەسپێنراو كرد، پێى كافر دەبێت.. كەوابوو ڕاكێشانى ووشەی فەرموودەكە بۆ كێشەی نكووڵی لێ كردن لە جێى خۆیدا نیە[1]..

---

[1] ابن عثيمين: رسالة في حكم تارك الصلاة (ل ١٢).

## حەوتەم: لە هیچ سەردەمێكی مێژووی موسوڵماناندا نەمانبیستووە نوێژنەكەرێك حوكمی مورتەددی لەسەر چەسپێنرابێت :

ئەم بەڕێزانەو لە پێش هەموویانەوە ئیبنو قودامەی مەقدیسی[١] دەڵێن: لە هەموو مێژووی موسوڵماناندا جارێك رووی نەداوە حاكمێك یان دادگایەك یان پێشەوایەكی كاریگەر نوێژنەكەرێكی هێنابێتە ژێر حوكمی مورتەددەوەو ئەحكامە شەرعیەكانی لەسەر تەتبیق كردبێت، وەك: كوشتنی، یان ماڵ و منداڵ لێ سەندنەوەی، یان نەشتن و كفن نەكردنی بە شێوەی موسوڵمانانە، یان نەناشتنی لە گۆڕستانی موسوڵماناندا، یان میرات لێ سەندنەوەی و خستنیە ناو بەیتول مالەوە.. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە ئەم ئوممەتە كۆڕای لەسەر ئەوە بووە كە نوێژنەكەر كافر نیە..

لەبەر ئەمانەیە كە یەكێكی وەكو ئیمامی نەوەوی دەڵێ: پێشتر مەزهەبی خۆمانم لەم مەسەلەیەدا روون كردەوە كە بریتیە لە تەكفیر نەكردنی نوێژنەكەر، كەوابوو سزای كوشتن دەیگرێتەوە وەك سەرپێچی شەرع نەك وەكو كافربوونەوە، ئەو كاتەش دەشۆرێت و كفن و دەفنی وەكو موسوڵمان بۆ دەكرێت. ئەمەش بۆچوونی مالیك و زۆرینەی سەلەف و خەلەفە، هەرچەندە كۆمەڵێك لە شەرعناسان لەوانە قەولێكی راستی ئیمامی ئەحمەدو عبداللەی كوڕی موبارەك و ئیسحاقی كوڕی راهەوەی رایان وایە كە نوێژنەكەر كافرە.. بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو

---

[١] النووي: المجموع (٤٧/٣) و ابن قدامة: المغني (٤٤٦/٢) ئیبنوقودامە كە حەنبەلیەو ئەو راوبۆچوونە سەر دەخات كە نوێژنەكەر كافر نیە.

یاوەرانی و کۆمەڵێك لە ئەهلی کوفەو موزەنی و سوفیانی سەوری و ئەوان رایان وایە کە کافر نابێت، بەڵکو زیندان دەکرێت تا ناچار دەبێت بیکات[١]..

**خاڵێکی گرنگ:** دەبێ ئەوە بخەینەوە بەرچاو کە موناقەشەی ئەم دوو پۆلە شەرعناسە بەڕێزە لەسەر ئەو کەسە نیە کە ماوەیەك نوێژ دەکات و وازی لێ دەهێنێت و دواتر دەست پێ دەکاتەوە، وەکو ڕەمەزانەنوێژەکانی کۆمەڵگای کوردی، نا، ئەمانە هەردوو پۆلە زاناکان لەسەر ئەوەن کە پارێزکاری نوێژ نیە بۆیە بە لایانەوە کافر نیەو دەکەوێتە بەر مەشیئەتی خوای گەورە، ئەگەر وویستی لێی خۆش دەبێت و ئەگەر نەشیوویست سزای دەدات[٢].

موناقەشەی هەردوولایان لەسەر ئەو کەسەیە کە دەڵێ باوەڕم بە فەرزێتی نوێژ هەیەو ناشیکەم، لەسەر ئەوەش سوورە کە نەیکات.. یەعنی وازلێهێنانی هەمیشەیی گرتۆتە بەر نەك کاتیی.. ئەمەیە کە کەوتۆتە بەر حوکمی ئەو ئایەتەی دەفەرموێ: ﴿ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴾ القیامة / ٣١-٣٢ واتە: نە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه و سلم بە راست زانی، نە نوێژەکانیشی کرد، بەڵکو هەر بەدرۆی خستەوەو پشتی هەڵکردو گوێی نەدایێ..

ئەمما ئەو کەسەی کە ماوە ماوە نوێژی دەچێت، یان لێدەچێتەوەو تێ هەڵدەچێتەوە، ئەوە لای هەردوو پۆلی شەرعناسان بە گشتی بە کافر دانانرێت[١]..

---

[١] النووی: المجموع: (٣/١٦).

[٢] ئیمامان ئیبنو تەیمیە لە مجموع الفتاوی (٢٢/٤٨) و ئیبنول قەییم لە الصلاة (ل ٤١) زۆر موناقەشەی ئەمەیان کردووە..

[١] القرني: ضوابط التكفير (ل ١٥٩).

## پوختەی توێژینەوەكە:

١ ـ دەبینین كە بەڵگەی پۆلی یەكەمی شەرعناسان كە حەنبەلیەكانن بەهێزترە، هەرچەندە ئەو هەموو بەڵگەی جمهوری شەرعناسان و زانایانی ئیسلامیش جێی بەهەند وەرگرتنن، بە تایبەتی ئەو بەڵگانەی كە باس لەوە دەكەن كە هەموو گوناحباران (لە ناویشیاندا نوێژنەكەران) لە دۆزەخدا نامێننەوەو دێنە دەرەوە، ئەوەش یەعنی بە موسوڵمان حسێب كردنیان، چونكە ئەگەر كافر بوونایە نەدەبوو بهێنرێنە دەرەوە، وەكو حوكمی خوای پەروەردگار دەرهەق كافران دەرچووە..

٢ ـ لە لایەكی تریشەوە كە دەبینین جمهوری شەرعناسان بە درێژایی مێژووی موسوڵمانان ئەوەیان وەرنەگرتووە، یان لە سەردەمانێك كە یاوەران مابوون نەچەسپێنراوە، دەگەینە ئەو قەناعەتەی كە لەم سەردەمەدا لە ناو خانەوادەكانی خۆشماندا بۆمان ناچەسپێندرێت! بە تایبەتی كە ئیمامی ئەحمەد بۆ یەك نوێژیش دەڵێ: ئەگەر چاوەڕوانی لێكرا نوێژەكەی بكات وتا كاتی نوێژەكە تەواو بوو نەیكرد دەكوژرێت[١]!! ئەو لەسەردەمی خۆیدا نەیدیووە ئەم حوكمەی چەسپێنرابێت، ئیتر لەم سەردەمانەی غەریبی ئیسلامدا چۆن دەچەسپێت؟! یا لەم سەردەمەدا بە خەیاڵ تەسەوری پارچە خاكێكی سەر زەوی بكەین كە كۆمەڵگەیەكی موسوڵمانی تێدا دەژی و ئەم حوكمەی لێ دەچەسپێت؟! تەنانەت لە شاری مەككەی پیرۆز نەك هەر نوێژنەكەر هەزاران مولحیدو بێ دین هەیە.. دژی ئیسلام لە رۆژنامەكانیاندا دەنووسن، بۆچی گەورە زانایانی

---

[١] نيل الاوطار (١/٢٩٣).

حەرەمەین وەكو ئیبنو عوسێمینی رەحمەتی و ئەوانەش كە ئێستا هەن نەیانتوانیووە ئەم حوكمە لەسەر كەسێك بچەسپێنن..

٣ ـ هیچ بەڵگەیەك لەبەر دەستدا نیە كە لە ناو یاوەراندا هەبووبێت نوێژی رۆژێكی چوو بێت چ جای نوێژنەكەر، بۆیە ئەو بەرێزانەی دەڵێن كۆڕای یاوەرانی لەسەرە، راستە وایە، بەڵام ئەمە بەڵگەی هیچ لایەكیان نیە، ئەمە نابێتە بەڵگەی بەهێزی ئەو شەرعناسانەی دەڵێن نوێژنەكەر كافرە، چونكە هەموو موناقەشەو راجوێییەكە لە زەمانی دوای یاوەرانەوە دروست بووە، كە خەڵكانێكی وا پەیدابوون ئیسلامیان قبووڵ بووەو رۆژوویان گرتووەو زەكاتیان داوە بەڵام نوێژیان نەكردووە!! شتی وا لە سەردەمی یاوەراندا رووی نەداوە، بەڵام كە دواتر روویداوە شەرعناسانی كردووە بەو دوو پۆلەوە..

٤ ـ من پێم وایە ئەم حوكمە پڕاوپڕ شیاوی دۆخی كۆمەڵگەی یاوەران بوو، چونكە هەموویان لەبەر رۆشنایی وەحی بەردەوام و ئاراستەی ئەو پێغەمبەرە پێشەوایەدا صلی الله علیه و سلم پەروەردە بووبوون، هەبوونی یەك نوێژنەكەر وەك گای قەشان لە دوورەوە دەردەكەوت، زەحمەتیش بوو كەسێك بیوێرایە نوێژ نەكات، بۆیە زیاتر لە سێ سەد مونافیقی پیاوو حەفتا مونافیقەی ژن هەبوون، هەموویان نەك هەر نوێژەكانیان دەكرد بەڵكو زەكاتیشیان دەداو دەشچوونە غەزا!! ئەمە تاكە ئەحكامی شەرعی نیە كە بواری چەسپاندنی كەم دەبێتەوە، خۆ سەرفترە بە پێی بەڵگەی فەرموودەو بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی مەزهەب (مالیك و شافیعی و ئەحمەد) بە پارە نابێت، بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفە هەر لەو سەردەمەی خۆیدا كە یاوەران مابوون فەرموویەتی بە پارەش دەبێت.. ئێستا لەم سەردەمەی ئێمەدا سەرفترە هەر بە پارە جێبەجێ دەكرێت،

مەگەر تاك و تەرای خەڵكی بتوانن گەنم یان جۆ یان زوڕات یان خورما بدەن.. ئاخر كەسێك لە بەریتانیایەو دەیەوێت سەرفترەكەی بدات، كەس لە بەریتانیا دوو كیلۆ گونم یان جۆی لێ وەرناگرێت، ئەگەر بشیەوێت بیگەێنێتەوە بە داماوێكی كوردستان، چۆن دەیگەێنێت؟! بەڵام ئەگەر بە پارە بوو بە تەلەفۆن و حەواڵە لە ماوەی شەوورۆژێكدا دەگاتە شوێنێ مەخسەد.[١]

٥ ـ دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگرین كە بەكافر دانانی نوێژنەكەر كۆمەڵێك ئەحكامی تری بەدوادا دێت، لەوانە:

ـ كەوتنی تەڵاقی لە ژنەكانی، هیچ ئافرەتێكی موسوڵمانیش بۆی نیە شووی پێ بكات..

ـ نەمانی وەلایەتی، یەعنی بۆی نیە منداڵە بچووكەكانی لای خۆی بمێنێت یان كچەكانی خۆی بەشوود بدات..

ـ خواردن و سوود لێوەرگرتنی هەرچی گیانلەبەرێك كە ئەو سەری دەبرێت حەرامە، چونكە گۆشتی سەربڕاوی كافران حەڵاڵ نیە..

٦ ـ ئەگەر ئێمە وەكو موسوڵمانی ئەم سەردەمەی كورد بمانەوێت ئەم حوكمەیان وەرگرین (جگە لە كوشتنەكەش)، ئایا دەتوانین ژنان لە

---

[١] عومەری كوڕی عبدالعەزیز ـ رەحمەتی خوای لێ بێت ـ قوتابی حەسەنی بەسری بوو، حەسەنی بەسری قوتابی ئەبو هورەیرەیە خوا لێی رازی بێت، كە لە ساڵی ٩٩ ك بوو بە خەلیفە سیستمی خیلافەتی هەموو گێڕایەوە سەر سیرەی خولەفای راشیدین بۆیە پێی دەڵێن پێنجەمە خەلیفەی راشیدی، ئیبنو كەسیر دەربارەی دەفەرموێ: شەرعناسێكی گەورەبوو، سەیری ئەم خەلیفە شەرعناسە لەم كێشەی نوێژنەكردنەدا بۆچوونی وابوو كە نوێژنەكەر نەك كافر نیە، بەڵكو موسوڵمانەو ناشكوژرێت.. جا سەیری ئەو شەرعناسین و واقیع زانینە لە سەردەمێكدا كە هێشتا یاوەری وەكو ئەبو توفەیل عامری كوڕی واسیلەی لەیسی خوا لێی رازی بێت مابوو..

پیاوانی نوێژنەکەر بسێنینەوە؟! ئەگەر وامان کرد کۆڵی چەند هەزار بێوەژن و هەتیومان دەکەوێتە سەر شان؟! ئایا ئەمە قابیلی تەتبیق کردنە؟! نا، بە هیچ شێوەیەك بواری تەتبیق کردنی تەنانەت لە گوندێکیشدا نیە.. بۆیە:

من پێم وایە: ئەو کەسەی لەبەر تەمبەڵی و سستی و مەشغەڵەتی دنیایی نوێژەکانی ناکات هەر موسوڵمان دەمێنێت بە مەرجێك باوەڕی بە فەرزێتی نوێژەکان مابێت.. والله اعلم.

★ ★ ★

## حوکمی دنیایی نوێژنەکەر

ئەمــەی رابــورد حــوکمی رۆژی دوایــی نوێژنەکــەرە، ئــەمما حــوکمی دنیایی ئەو، ئەوە هەر یەك لەم دوو پۆلە شەرعناسە بەڕێزە لە دیدی خۆیانەوە بۆ بەڵگە شەرعیەکان حوکمی شەرعی دنیایی نوێژنەکەریان دیاری کردووە:

**یەکەم: ئەوانەی دەڵێن: نوێژنەکەر کافرە**: ئەم بەڕێزانە دەڵێن کە نوێژنەکەر مورتەدد بۆتەوەو دەبێت هەمان حوکمی هەڵگەڕاوە لە دینی بەسەردا دەدرێت.. واتە:

١ ـ نەمانی وەلایەتی بەسەر ماڵ و منداڵەکانیەوە.

٢ ـ نەمیرات وەردەگرێت ونەماڵ وسامانی خۆی دەبێتە میراتی کەس. هەموو سامانی دەخرێتە سەر بەیتولمال. چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرموویەتی: (لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ، وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ)[١] واتە: میراتی کافر نادرێت بە موسوڵمان و میراتی کافریش نادرێت بە موسوڵمان..

٣ ـ بۆی نابێت بچێتە شاری مەککەی پیرۆز، چونکە کافران بۆیان نیە بچنە مەککەوە..

٤ ـ گۆشتی سەربڕراوی دەستی ناخورێت، چونکە ئەم نەموسوڵمان ماوە نە ئەهلی کیتابیشە.

٥ ـ نوێژ لەسەر جەنازەکەی ناکرێت و دوعاشی بۆ ناکرێت..

---

[١] بوخاری (٤٢٨٣)، موسلیم (١٦١٤).

٦ ـ بۆی نیە ئافرەتێکی تری موسوڵمان مارە بکات چونکە کافر بووە، هەروەها ژنی نوێژنەکەر کە کافر بووە بۆ پیاوی موسوڵمان جائیز نیە بیهێنێت.. چوار پێشەواکە لەسەر ئەوەش کۆن کە هەر یەکێك لە هاوسەران کافر بۆوە، گرێبەستی مارەکرنەکەیان هەڵدەوەشێتەوە..

پاشان ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: حاکمی ئەو شوێنە ئەو نوێژنەکەر یان نوێژنەکەرانە بانگ دەکات و پێیان دەڵێت کە ئەگەر نوێژەکە نەکەن دەکوژرێن، ئەگەر نەیانکرد دەکوژرێن.. ئەمەش ماف و ئەرکی حاکمی موسوڵمانە نەك هەر کەس لای خۆیەوە بیکاتە ماف و ئەرکی خۆی..

**دووەم: ئەوانەی دەڵێن نوێژنەکەر کافر نیە:** لای ئەم بەڕێزانە نوێژنەکەر فاسقەو لە دین وئوممەت نەچۆتە دەرەوە، نوێژنەکەر وەکو هەر تاوانبارێکی ترە، وەکو ئەوەیە کە قەتڵی کردووە، یان زینای کردووە، یان دزی کردووە، سزای خۆی وەردەگرێت و پێی پاك دەبێتەوە.. حوکمی ئیسلامەتیەکەشی هەر دەمێنێت.. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە لە ناو خۆیاندا لەسەر جۆری سزاو چۆنیەتی راپەڕاندنی حوکمی نوێژنەکەر راجوێن:

**١ ـ بە پێی سزا دەکوژرێت:** ئەمە رای مالیکیەکان و شافیعیەکانە کە دەڵێن: دەبێ سەرەتا داوای تۆبەی لێ بکرێت، پێی دەوترێت کە ئەگەر کاتی نوێژەکە تەواو بوو تۆش نوێژەکەت تێدا نەکرد دەکوژرێیت، ئەگەر نەیکرد دەکوژرێت.. هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە تا سێ رۆژ بواری دەدرێت، لە کاتی هەموو نوێژەکانیشدا وەبیر دەهێنرێتەوە کە ئەگەر نوێژ

نەکات دەکوژرێت، ئەگەر لەو سێ ڕۆژەدا نوێژی نەکرد دەکوژرێت، چونکە دیارە باوەڕی بە فەرزێتی نوێژ نیە..

بۆ چۆنیەتی کوشتنیشی فەرموویانە بە شمشێر دەکوژرێت، پاشان ڕەفتاری جەنازەی موسوڵمان لەگەڵ جەنازەیدا دەکرێت ولە گۆڕستانی موسوڵمانان دەنێژرێت..

**٢ . ناکوژرێت بەڵکو تەمێ دەکرێت، زیندانی دەکرێت، تا دەمرێت یان تۆبە دەکات:** ئەمە بۆچوونی زوهری وئیبنول موسەییب وعومەری کوڕی عبدالعەزیز و ئەبو حەنیفەو دادوودی زاهیری و موزەنی یاوەری ئیمامی شافیعی و ئیبنو حەزمە.. بەڵگەی ئەمان لەو بۆچوونەدا ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم فەرموویەتی: (لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّه إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ)[١] واتە: ئەو موسوڵمانەی دەڵێ (لا الە الا الله ومحمد رسول الله) نابێت بکوژرێت مەگەر بێوەژنی زیناکار بێت یان قاتڵ یان ئەو کەسەی کە وازی لە دینەکەی هێناوە لە کۆمەڵەکەی جودا بۆتەوە.. نوێژنەکەیش یەکێك نیە لەمانە..

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (٦٨٧٨)، موسلیم (١٦٧٦).

## نوێژ لەسەر کێ فەرزە؟

نوێژ لەسەر هەموو کەسێکی ژیری باڵغ فەرزە، نێرینە بێت یان مێیینە، سەربەست بێت یان کۆیلە..

١ . ژیریی: مەرجە، چونکە بە کۆڕای شەرعناسان نوێژ لەسەر شێت فەرز نیە، پێغەمبەری پێشەوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ)[1] واتە: حوکمی شەرع سێ پۆلە خەڵکی نایانگرێتەوە: خەوتوو تا وەخەبەر دێت، منداڵ تا باڵغ دەبێت (نیشانەکەی ئەوەیە کە شەیتانی دەبێت)، شێتیش تا ژیر دەبێتەوە.

شەرعناسان لە حوکمی ئەو کەسەدا راجوێ بوون کە بە هۆی شتێکی تایبەتەوە هۆشی نەماوە، وەکو: بورانەوەی نەخۆشیەك، یان خواردنەوەی دەرمانێك کە بێ هۆشی کردووە، کە ئایا ئەو حوکمە شەرعیە کە تەکلیف لەسەر بێ هۆش نامێنێت، ئەم جۆرە کەسانەش دەگرێتەوە، یان نا؟!

شەرعناسان دوو پۆلن: حەنبەلیەکان دەڵێن: چۆتە ریزی ئەو کەسانەی ژیرییان نەماوە، بۆیە حوکمی شەرع ئەمیش ناگرێتەوەو فەرزەکانی لەسەر نیە.. یەعنی ئەگەر هۆش خۆی هاتەوەو نوێژی چووبوون، نایانکاتەوە.. باقی مەزهەبەکانی تر دەڵێن: دەبێت بیانگێڕێتەوە[2]..

---

[1] ئەبو داوود (٤٣٩٨)، نەسائی (٤٥٦/٦)، ئیبنوماجە (٢٠٤١) غەیری ئەمانیش، هەموو بە سەحیحیان ناساندووە..

[2] حاشية الدسوقي (١٨٤/١)، مغني المحتاج (١٣١/١)، المحلى (٢٢٣/٢).

ئەوی شەرابی خواردۆتەوەو سەرخۆش بووە، بێ گومان نوێژی لەسەر نیە، چونکە ئەمیان ئایەتی قورئان دەیگرێتەوە کە دەفەرموێ: ﴿لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَـٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ﴾ النساء/٤٣ واتە: توخنی نوێژ مەکەونەوە لەو کاتانەدا کە سەرخۆشن، تا بزانن چی دەڵێن.. بەڵام کە بەریداو هۆشی هاتەوە دەبێت نوێژەکانی بکاتەوە..

هەروەها ئەو کەسەی بە هۆی خەوتن یان بیرچوونەوەوە نوێژەکەی دەچێت، دەبێت کە هەستا یان کە بیری کەوتەوە دەسبەجێ بیکات. چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (اذا نَسِيَ أحَدُكُمْ صَلَاةً أو نَامَ عَنها فَلْيُصلِّهَا إذَا ذَكَرَهَا)[1] (وَإِذَا اسْتَيْقَظَ) واتە: هەر کەسێکتان نوێژێکی بیرچوو، یان لە کاتیدا خەوی لێ کەوت، با ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە بیکات، خەوتووش ئەو کاتەی کە خەبەری دەبێتەوە. شێخ ئیبنو عوسێمین دەڵێ: ئەگەر لە هۆش خۆ چوونەکەی بە دەستی ئەنقەستی خۆی نەبوو، نوێژەکانی ئەو ساتانەی بێ هۆش بووە ناکاتەوە، بەڵام ئەگەر خۆی دەستی لە سەرخۆشیەکەیدا هەبوو، وەکو ئەوەی شەرابی خواردبێتەوە، دەبێت نوێژەکانی بکاتەوە[2]..

١ . <u>باڵغ بوون</u>: ئەمیشیان بە رای هەموو شەرعناسان مەرجە، بۆیە نوێژ لەسەر منداڵ فەرز نابێت تا گەورە (باڵغ) دەبێت. چونکە فەرموودەکەی پێشتر هێنامانەوە بە راشکاوی دەفەرمویت (وَعَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ) لەسەر منداڵ فەرز نیە تا نەگاتە قۆناغی شەیتانی بوون..

---

[1] موسلیم (٦٨٤) زیادەکەش سەحیحیە لە عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩) وەرگیراوە..

[2] الشرح المتع (١٨/٢).

**فەرمان کردن بە منداڵ بۆ نوێژکردن و فێرکردنی:** منداڵ هەرچەندە تا باڵغ نەبێت نوێژەکانی لەسەر فەرز نیە، بەڵام دەبێت سەرپەرشتیارەکانی لە تەمەنی حەوت ساڵیەوە فێری نوێژی بکەن و هەوڵی لەگەڵدا بدەن تا رایبهێنن لەسەری و هانی بدەن تا پێوەی پابەند بێت.. دەبێ لە دە ساڵیدا لەسەری بکەنە فەرمانێکی جیددیتر.. ئەگەر پێوەی پابەند نەبوو دەتوانرێت ـ بۆ بە ئەدەب کردنی ـ لێی بدرێت.. پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (مُرُوا الصَّبيَّ بالصَّلَاةِ إذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، وَإِذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا )[١] واتە: لە حەوت ساڵییدا فەرمان بە منداڵەکانتان بکەن با نوێژەکان بکەن، کە بوونە دە ساڵان لێیاندەن لەسەری.. ئەمەش بۆچوونی جمهوری شەرعناسانە: حەنەفی و شافیعی و حەنبەلی.. بەڵام مالیکی دەڵێن: ئەوە هەر بۆ هاندانەکەیە لەسەر ئاراستە کردنی منداڵەکەو هاندانی سەرپەرشتیارانیانە، ئەگینا خۆ ئەگەر نوێژەکەشی چوو پێی گوناحبار نابێت، خۆ خودی لێدانەکە مەبەست نیە..

شەرعناسان دەڵێن: نوێژ لەسەر کافری ئەسڵی فەرز نیە[٢]..

★ ★ ★

---

[١] ئەبو داوود (٤٩٤)، ترمزی (٤٠٧)، ئەحمەد (٦٧٥٦)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٣٥٠٠)، تەبەرانی: الكبير (٦٥٤٨) لە سیرەی کوڕی مەعبەدو لە عبداللەی کوڕی عەمرو لە دوو رێی تریشەوە هاتووە. شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: صحيح سنن أبي داود (٤٦٥)

[٢] الخطيب الشربيني: مغني المحتاج (١/١٣٠)، البهوتي: كشاف القناع (١/٢٢٢).

# چەند نوێژ فەرزە؟

لە شەوو رۆژێکدا پێنج نوێژ فەرزن: نیوەڕۆ، عەسر، شێوان، خەوتنان، سپێدەی بەیانی[١]..

بەڵگەی فەرزێتی ئەم نوێژانە وا لە قورئان و فەرموودەو کۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناساندا.. فەرزێتی ئەم نوێژانە بەڵگەنەوویستی ئیسلامەتین، بۆیە هەر کەسێك نکوولێیان لێ بکات یان بە فەرزیان نەزانێت پێی کافر دەبێت[٢]:

١ ـ ئەبو روزەین دەڵێ: نافیعی کوڕی ئەزرەق کەوتە موناقەشەی ئیبنو عەبباسەوە خوا لە هەموویان رازی بێت لەسەر فەرزێتی نوێژەکان: نافیع پرسی: کوا بەڵگەت لە قورئاندا هەیە، کە نوێژە فەرزەکان پێنجن؟! فەرمووی: بەڵێ، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿ فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمۡسُونَ وَحِينَ تُصۡبِحُونَ ١٧ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَعَشِيّٗا وَحِينَ تُظۡهِرُونَ ﴾ الروم/١٧ـ١٨ واتە: پاك و بێ خەوشی بۆ خوای پەروەردگار لەو کاتەی ئێوارەتان بەسەردا دێت و ئەو کاتەی بەیانیتان بەسەر دا دێت، سوپاس و ستایش لە ئاسمانەکان و زەویدا هەر بۆ ئەوە، ئەو کاتانەش کە دەکەونە شێوان و نیوەڕۆوە.. فەرمووی: (حِينَ تُمۡسُونَ): ئەوە نوێژی شێوان: (مەغریب)ە، (وَحِينَ تُصۡبِحُونَ ): ئەوە نوێژی سپێدەیە، (وَعَشِيّٗا): ئەمەش کاتی عەسرە،:

---

[١] ئەمە پێناسەی جمهورەو ئیمامی ئەبو حەنیفە دەفەرموێت: وتریش واجیبەو لەگەڵ فەرزەکانە.. لە جێی خۆیدا باسی ئەمە دێت ان شاء الله..

[٢] البدائع (٩١/١)، الفواكه الدواني (١٩٢/١)، مغني المحتاج (١٢١/١)، المغني (٣٧٠/١).

(وَحِينَ تُظۡهِرُونَ ): ئەمەش كاتی نیوەڕۆیە[١]..

٢ ـ تەڵحەی كوڕی عوبەیدوللە خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنْ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ)[٢] واتە: ئەعرابیەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ولە ئیسلامەتی پرسی پێغەمبەری خوا فەرمووی: لە شەووڕۆژێكدا پێنج نوێژن، پرسی: هی ترم لەسەرە؟! فەرمووی: نا مەگەر خۆت زیاتری بكەیت..

٣ ـ ئەنەسی كوڕی مالیك خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (فُرِضَتْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ الصَّلَوَاتُ خَمْسِينَ ثُمَّ نُقِصَتْ حَتَّى جُعِلَتْ خَمْسًا ثُمَّ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَإِنَّ لَكَ بِهَذِهِ الْخَمْسِ خَمْسِينَ)[٣] واتە: شەوی ئیسرا نوێژەكان لەسەر پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە فەرز كران، پەنجا نوێژ بوون، پاشان كەم كرانەوە بۆ پێنج، ئینجا لە لای خوای گەورەوە قاسیدێك[٤] هاواری كرد: هۆ موحەممەد، قسەی لای من گۆڕانی بەسەردا نایات، تۆش بە كردنی ئەم پێنج نوێژە پاداشتی پەنجا نوێژت هەیە..

---

[١] الطبري (٢١/٢٠)، ابن المنذر: الاوسط (٣٢٢/٢)، البيهقي: السنن الكبرى (٣٥٩/١)، الطبراني: الكبير (٣٠٤/١٠). سەنەكەی حەسەنە..

[٢] بوخاری (٤٦)، موسلیم (١٦٢).

[٣] بوخاری (٣٤٩)، موسلیم (١٦٢) بە دووردرێژتر..

[٤] ئەوی هاواری شتێك دەكات.

# نوێژی فەرز چەند رکاتە؟

ئیبنول مونزیر دەڵێ: ئەهلی زانست و شەرعناسیی رایان لەسەر ئەوە جەمە کە نوێژی نیوەڕۆ چوار رکاتەو بە ئەسپایی (دەنگی نزم) قورئانی تێدا دەخوێندرێت، دوو دانیشتنی تێدایە، هەردوو رکات دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ژمارەی رکاتەکانی نوێژی عەسریش چوار رکاتەو وەکو نوێژی نیوەڕۆ دەکرێن، نابێت دەنگیان تێدا بەرز کرێتەوە، لەمیشدا دوو دانیشتن هەیە، هەردوو رکات دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ژمارەی رکاتی فەرزی نوێژی شێوان (مەغریب) سێ رکاتە: دوو رکاتی یەکەم بەدەنگی بەرز قورئانیان تێدا دەخوێندرێت، سێیەمیان بە بێ دەنگ، لە دوو رکاتی یەکەمدا دانیشتنێکی تێدایەو لە رکاتی کۆتاییشدا دانیشتنێك.. ژمارەی رکاتەکانی نوێژی خەوتنان (عیشا) چوار رکاتەو، دەبێت قورئان خوێندن لە دوو رکاتی یەکەمدا بە دەنگیان بەرز بێت، لە دوانەکەی تریاندا بێ دەنگ دەخوێندرێت، لەمیشدا دوو دانیشتن هەیە، هەردوو رکات دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ژمارەی رکاتی فەرزی بەیانی (سپێدە: فەجر) دوو رکاتە: لە هەردوو رکاتەکەدا قورئان بەدەنگی بەرز دەخوێندرێت، دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ئەمە لەسەر نیشتەجێ فەرزە، ئەمما گەشتیار، ئەوە لە هەر نوێژێکدا دوو رکاتی لەسەر فەرز دەمێنێت ـ جگە لە نوێژی شێوان ـ کە وەکو موسوڵمانی نیشتەجێ دەبێت هەر سێ رکاتەکەی بکات[١]..

★ ★ ★

---

[١] ابن المنذر: الاوسط (٣١٨/٢).

# باسی دووەم

# مەرجەکانی نوێژ

مەرجی یەکەم: لە کاتی خۆیدا بێت:

- باسی یەکەم: کاتەکانی نوێژ.
- باسی دووەم: نوێژگێڕانەوە.
- ئەو کاتانەی نوێژکردن تێیاندا باش نیە.
- بانگ و قامەت.

مەرجی دووەم: پاکژی

مەرجی سێیەم: داپۆشینی عەورەت.

مەرجی چوارەم: رووکردنە قیبلە.

مەرجی پێنجەم: نیەت هێنان.

# بەڵگەیەكی سەرچاوەیی گرنگ
## ( خاوەن نوێژە هەڵەكە )

فەرمووودەیەك بە چەند ریوایەتێك هەیە كە بە فەرموودەی (المُسِئُ صَلاتَهُ) واتە خاوەن نوێژەهەڵەكە بەناوبانگە[١]، بە درێژایی باسی نوێژ پێوویستمان بە پشت پێ بەستن و بیرخستنەوەی دەبێت، بۆیە باشتر وایە دوو ریوایەتیمان لەبەر دەستدا بێت، تا كە پێویستمان بوو ئاماژە بە ژمارەی پەراوێزەكەی بكەین.. پێشم باش بوو هەر لەسەرەتای دەسپێكی باسی مەرج و روكنەكانی نوێژەوە تۆماری كەم:

## ـ ریوایەتی یەكەم:

(أنَّ رَجُلاً دَخلَ الْمَسْجِدَ يُصَلِّى، وَرَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ، فَجَاءَ فَسَلَّمَ عَلَيهِ، فَقَالَ لَهُ: وَعَلَيْكَ السَّلامُ، ارْجعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَرَجَعَ فَصَلَّى، ثمَّ سَلَّمَ، فَقَالَ: وَعَلَيْكَ السَّلامُ، ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَقَالَ فِي الثَالِثَةِ: فَعَلِّمْنِي، قال: إذا قُمْتَ الَى الصَّلاةِ فَأسْبغ الوُضُوءَ، ثمَّ اسْتَقْبِلْ الْقِبْلَةَ، فَكَبِّرْ واقْرأْ مَا تيَسَّرَ مَعَكَ مِنْ القُرْآنِ، ثمَّ ارْكَعْ حَتّى تطْمَئِنَّ رَاكِعاً ثمَّ ارْفَعْ رَأسَكَ حَتّى تعْتدِلَ قَائِماً، ثمَّ اسْجُدْ حَتّى تطْمَئِنَّ سَاجِداً، ثمَّ ارْفعْ حَتّى تسْتوِيَ وَتطْمَئِنَّ جَالِساً، ثمَّ اسْجُدْ حَتّى تطْمَئِنَّ سَاجِداً ثمَّ ارْفَعْ حَتّى تسْتوِيَ قَائِماً ثمَّ افْعَلْ ذلِكَ فِي صَلاتِكَ كُلِّهَا)[٢] واتە: كابرایەك هاتە

---

[١] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/٥٥ ـ ٥٧).

[٢] فەرموودەیەكی لای سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەیگێرێتەوە، بوخاری (١١/٣١، ٤٦٧)، موسلیم (٢/١٠) ئیبنوماجە (١/٣٢٧)، بەیهیقی (٢/١٥، ٣٧٢) لە رێی عوبەیدوڵڵای كوڕی عومەر لە سەعیدی ئبنو ئەبی سەعیدەوە.. هەروەها ئەبوداوود

مزگەوتەوەو نوێژی دابەست، پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم لە کەناری مزگەوتەکەدا بوو، دوای تەواوبوونی نوێژەکەی هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و سەلامی لێ کرد، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: وە عليك السلام، بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکە، چونکە تۆ نوێژت نەکرد.. ئەویش گەڕایەوەو نوێژەکەی کردەوە، پاشان هاتەوە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و سەلامی لێ کردەوە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەوە: وە عليك السلام، بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکە، چونکە تۆ نوێژت نەکرد.. لە سێیەمین جاردا کابرا فەرمووی: دەی سا فێرم کە، پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم فەرمووی: کە هەستایت بۆ نوێژ، دەستنوێژت بە چاکی بگرە، پاشان روو بکەرە قیبلەو تەکبیرەی ئیحرام بکەو نوێژ دابەستە، پاشان لەو قورئانەی لەبەرتە چەندت بۆ ئاسان بوو بیخوێنە، پاشان بچۆرە رکووع و بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان هەستەرەوە سەر پێیان و رێك و راست راوەستە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان بچۆرە سوجدەو بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، ئینجا سەرت بەرز کەرەوەو دانیشە، ئاواش بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان بچۆرەوە بۆ سوجدەو بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان هەستەرەوە سەر پێ و راوەستەوە، لە هەموو نوێژەکانتدا ئاوا بکە..

---

(١٣٦/١)، نەسائی (٤١)، ترمزی (١٠٣/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٤٣٧/٢) لە رێیەکی ترەوە، دیسان بوخاری (١٩١/٢، ٢١٩، ٢٢٢)، بەیهیقی (٣٧/٢، ٦٢، ٣٧٢).

### ـ ریوایەتی دووەم:

ـ عَلِيُّ بْنُ يَحْيَى بْنِ خَلادٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمِّهِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ: أَنَّهُ كَانَ جَالِسًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى، فَلَمَّا قَضَى صَلاتَهُ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَعَلَيْكَ، ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، قَالَ: فَرَجَعَ فَصَلَّى، فَجَعَلْنَا نَرْمُقُ صَلاتَهُ لا نَدْرِي مَا يَعِيبُ فِيهَا، فَلَمَّا قَضَى صَلاتَهُ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَعَلَيْكَ، ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ . فَذَكَرَ ذَلِكَ إِمَّا مَرَّتَيْنِ وَإِمَّا ثَلاثًا، فَقَالَ الرَّجُلُ: لا أَدْرِي مَا عِبْتَ عَلَيَّ مِنْ صَلاتِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّهَا لا تَتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرَ اللَّهَ وَيَحْمَدَهُ وَيُمَجِّدَهُ، وَيَقْرَأَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَذِنَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ وَتَيَسَّرَ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَرْكَعَ، فَيَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرْخِيَ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَيَسْتَوِيَ قَائِمًا حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عُضْوٍ مَأْخَذَهُ، وَيُقِيمَ صُلْبَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَسْجُدَ، وَيُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الأَرْضِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرْخِيَ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَرْفَعَ رَأْسَهُ فَيَسْتَوِيَ قَاعِدًا عَلَى مَقْعَدَتِهِ وَيُقِيمَ صُلْبَهُ، فَوَصَفَ الصَّلاةَ هَكَذَا حَتَّى فَرَغَ، ثُمَّ قَالَ: لا تَتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يَفْعَلَ ذَلِكَ)[1] واتە: عەلی كوڕی یەحیای كوڕی خەلاد لە باوكیەوە،

---

[1] بوخاری / بەشی قیرائەت (١١ ـ ١٢)، نەسائی (١/١٩٤)، حاكم (١/٢٤٢) لە ڕێی داوودی كوڕی قەیسەوە. هەروەها: بوخاری و نەسائی (١٦١ و ١٩٣)، شافیعی لە: الام (١/٨٨) دا، بەیهیقی (٢/٣٧٢)، ئیمامی ئەحمەد (٤/٣٤٠) لە ڕێی محمدی كوڕی عەجلانەوە، هەروەها: ئەبوداوود (١/١٣٧) لە ڕێی محمدی كوڕی عەمرەوە، ئەوانیش لە عەلی كوڕی یەحیای كوڕی خەلادەوە..

ئـەمیش لـە ریفاعـەی کـوڕی رافیعـی مامیـەوە دەگێڕێتـەوە کـە دەڵـێ: لـە خزمــەت پێغەمبــەری خــوادا صــلی الله علیــە وســلم دانیشــتبووین کــە کابرایەك هاتە مزگەوت و نوێژی کرد، کە نوێژەکەی تەواو کـرد، هاتـە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم و سەلامی لەوو لە حازریـان کرد، پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم وەڵامی دایەوە سەلامی خـوا لـە تۆش، بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکەرەوە، چونکە تـۆ نوێـژت نـەکرد، دەڵـێ: گەڕایەوە نوێژەکەی کردەوە، بە تیلەی چاو دیقەتمان لە پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیە وسلم دەداو سەیری کابرامان دەکرد، نەمانـدەزانی نوقسـانی نوێژەکــەی چــی بــوو.. کــە نوێژەکــەی تــەواو کــرد، هاتــەوە خزمــەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم و سەلامی لەوو لە حازریان کـردەوە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیـە وسـلم دیسان فـەرمووی: سـەلامی خـوا لـە تۆش، بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکە، چونکە تۆ نوێژت نـەکرد.. دووجار بـوو یان سێ جار ئەوەی پێ فەرموو، کابرا ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا، نـازانم چ عەیبێکت لە نوێژەکەم گرت؟! پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم فەرمووی: نوێژی کەستان تەواو نابێت هەتا بەو شێوەی کـە خـوای گـەورە فەرمانی پێداوە، دەسـتنوێژ بـە رێکـوپێکی نـەگرێت، دەموچـاوی نەشـوات، ئینجـا دووباسـکی تـا ئانیشـکی بشـوات، پاشـان مەسـحی سـەری بکـات و پێیەکانی بشوات، ئینجا الله اکبر بکات و نوێژ دابەسـتێ، ئینجا سـوپاس و ستایشی خوا گەورە بکات و ئەوەندەی خوای گەورە رێی پـێ دەدات و بـۆی ئاسـانە قورئـانی تێـدا بخوێنێـت، پاشـان تـەکبیر بکـات و بچـێتە رکـووع،

---

ئەلبانی دەفەرموێ: پیاوانی سەنەدەکان پیاوانی راوی بوخارین و سەنەدەکانیش سەحیحن.. ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی چەندین رێی تری باس فەرمووە لە فتح الباری دا لە بابەکانی: (التکبیر) و (الاستفتاح) ، (القراءة) دا..

هـەردوو لـەپی دەسـتی لەسـەر هـەردوو کەڵکـەی ئـەژنۆکانی دابنێـت، ئـاوا بمێنێتەوە تا ئەندامـەکانی لەشـی ئـۆقرە دەگـرن و جەسـتەی دەسـرەوێت، پاشان سەر بەرز کاتەوە، کە قامـەتی راسـت بـۆوەو رێـك راوەسـتاو هـەموو ئەندامەکانی لەشی جێی خۆیـان گرتـەوە، بڵـێ سمع اللـه لمـن حمـده، واتـە خوا ئەو کەسـە دەبیسـتێت کـە سـوپاس و ستایشـی دەکـات، پاشـان تـەکبیر دەکات و دەچێتە سوجدە، ناوچـەوانی بـە تـەواوی دەخاتـە سـەر زەوی ووا دەمێنێتـەوە تـا جومگـەکانی ئـۆقرە دەگـرن جەسـتەی دەسـرەوێ، پاشـان تـەکبیر دەکـات و سـەری بـەرز دەکاتـەوە، تـا بـە تـەواوی لەسـەر سمـتی دادەنیشێت و و لەشـی رێـك دەکاتـەوە.. ئـاوا نوێـژی تـا تـەواو کـردن بـاس فەرموو،پاشان فەرمووی: نوێژی کەستان تەواو نابێت هەتا ئاوا نەکات..

*　　*　*

## مەرجەكانی دروستی نوێژ

مەرج ئەوەیە كە بە نەبوونی (مەرج بۆكراو)یش نابێت، بەڵام هەبوونی مەرج، نابێتە بەڵگەی هەبوون یان نەبوونی مەرج بۆ كراو.. بۆ نموونە: نەبوونی دەستنوێژ دەبێتە هۆی نەبوونی نوێژ، بەڵام هەبوونی دەستنوێژ نابێتە هۆی هەبوونی نوێژ.. چونكە لەوانەیە دەستنوێژەكە بۆ تەواف كردن گیرابێت..

مەرجی یەكەم هاتنی كاتی نوێژەكەیە، پێش باس كردنی ئەم مەرجە پێویستە سەرەتاو كۆتایی كاتەكان روون بكرێنەوە :

### مەرجی یەكەم

### لە كاتی خۆیدا بێت

## باسی یەكەم: كاتی نوێژەكان

مەرجی یەكەم زانینی هاتن و مانی كاتی نوێژەكەیە.. ئەمە مەرجە، چونكە خوای پەروەردگار دەفەرموێ ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ النساء/١٠٣ واتە: نوێژ كردن بە گوێرەی كاتی دیاریكراو لەسەر موسوڵمانان فەرزە.. هەروەها سوونەتی پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم سەرەتاو كۆتایی كاتی هەر یەكێك لە پێنج فەرزەكەی نوێژی بۆ موسوڵمانان روون كردۆتەوە.. نوێژیش خواپەرستیەكە كە دەبێت لە كاتێكی دیاری كراودا بكرێت، بە كۆڕای شەرعناسان ناشێت پێش هاتنی

کاتەکەی بکرێت، بە بۆچوونی هەندێك لە شەرعناسان نابێت دوای تـەواو بوونی کاتەکەی بکرێت،مەگەر عوزرێك هەبێت.. شەرعناسان فەرموویانە: مـەرج نیـە زۆر ووردەکارانـە بزانێـت کـە کـاتی نوێژەکـەی بـوو یـان نـان، بەسەرچوو یان نا، ئەوەندەی بەسە کە گومانی زیاتری بۆ ئەوە بچێت کە کاتی نوێژەکە هاتووە یان ماوە[١]..

موسوڵمانان لەسەر ئەوە رێکن کە کاتـەکانی نوێـژی فـەرز پێـنج کـاتی دیاری کراون، بەڵگەی سـەرەتاییان ئـەو ئایەتەیـە کـە خـوای گـەورە تێیـدا فەرموویــەتی: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ النســاء/ ١٠٣ واتە: نوێژ کردن بە گوێرەی کاتی دیاری کراو لەسەر موسوڵمانان فـەرزە.. ئەمەش روون کردنەوەی چۆنیەتی دیاری کردنی کاتەکانیان:

## یەکەم: نوێژی نیوەڕۆ:

دیارە لە کوردیدا یەعنی نیوەی رۆژ، پیرەکانی باشووری کوردستان دەڵێن زەوال، کە عارەبیەو یەعنی لار بوونەوەی خۆر لە ناوەندی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوابوونی خۆی.. کەوابوو سەرەتای دەسپێکی کاتی نوێژی نیوەڕۆ ئەو ساتەیە کە خۆر لە ناوەندی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوا بوون چووە[٢].. نیوەڕۆ یەکەمین نوێژە، لەبەر ئەوەی یەکەمین نوێژ بوو کە جوبرەئیل هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و چۆنیەتیەکەی فێر کرد تا بیکات.. پێشی دەوترێت (هەجیرە): ئەبو بەرزە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي

---

[١] ابن عابدين (٢٤٧/١)، الدسوقي (١٨١/١)، مغني المحتاج (١٨٤/١)، كشاف القناع (١٥٧/١).

[٢] النووي: المجموع (٢٤/٣)، ابن قدامة: المغني (٣٧٢/١).

الْهَجِيرَةَ الَّتِي يَدْعُونَهَا الْأُولَى حِينَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ أَو تزولُ )[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەو کاتە نوێژی هەجیرەی دەکرد ـ کە پێی دەڵێن یەکەم ـ کە خۆر لە چەقی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوابوون لار دەبۆوە..

**دەسپێکی کاتی نیوەڕۆ:** لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کە خۆر لە چەقی ناوەندی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوابوون لار دەبێتەوە.. ئەمە کۆڕای شەرعناسانی سلەسەرە چونکە فەرموودەی پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم لەسەرە، وەك فەرموودەکەی پێشووی ئەبوبەرزەو فەرموودەکەی عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ، مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ. وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الْأَوْسَطِ. وَوَقْتُ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ، فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلَاةِ؟ فَإِنَّهَا بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ)[٢] واتە: کاتی نیوەڕۆ لەو ساتەوەیە کە خۆر لار دەبێتەوە، تا ئەو ساتەی سێبەری کابرا بەقەدەر باڵای خۆی لێ دێت، پێش ئەوەی عەسر دابێت.. کاتی عەسریش تائەو کاتەیە کە خۆر زەرد نەبووە.. کاتی نوێژی شێوان تا پێش دیار نەمانی شەفەقە (زەردایییەکەی کەناری ئاسمان).. کاتی نوێژی خەوتنان (عیشا) تا نیوەی ناوەندی شەوە.. کاتی نوێژی بەیانی لە دەرکەوتنی سپێدەوەیە تا خۆر هەڵدێت، کە خۆر هەڵهات هیچ نوێژێك

---

[١] بوخاری (٥٤١).
[٢] موسلیم (٦١٢).

لەو ساتەدا مەكە چونكە لەو ساتەدا خۆر وا لە نوێان دوو قۆچى شەيتاندا..

**كۆتايى كاتى نيوەڕۆ:** شەرعناسان لە ديارى كردنى كۆتايى كاتى نوێژى نيوەڕۆدا كەمێك راجوێ بوون، پەسەندترينيان راى جمهورى پێشەوايانە كە دەڵێن تا ئەو ساتەيە كە سێبەرى شتێك لە رادەى درێژى خۆى زياتر دەبێت.. بەڵام ئيمامى ئەبو حەنيفە دەڵێ: ئەو ساتە كۆتاييەتى كە سێبەرى شت دوو ئەوەندەى خۆى لێ هاتبێت[1]! جمهورى پێشەوايان ئەمانە دەكەنە بەڵگەى خۆيان:

١ ـ فەرموودەكەى پێشووى ئيبنو عومەر كە لەسەرەوە هێنامانەوە كە راشكاوانە دەڵێ: (وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ، مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ).

٢ ـ فەرموودەكەى سەيدنا جابرى كوڕى عبدالله خوا لێيان رازى بێت كە دەڵێ: (خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى الظُّهْرَ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ وَكَانَ الْفَيْءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ الْفَيْءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ وَظِلِّ الرَّجُلِ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتْ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ ثُمَّ صَلَّى مِنْ الْغَدِ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ الظِّلُّ طُولَ الرَّجُلِ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ قَدْرَ مَا يَسِيرُ الرَّاكِبُ سَيْرَ الْعَنَقِ إِلَى ذِي الْحُلَيْفَةِ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتْ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِ اللَّيْلِ شَكَّ زَيْدٌ ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ)[2] واتە:

---

[1] مواهب الجليل (٣٨٢/١)، مغني المحتاج (١٢١/١)، المغني (٣٧١/١)، ابن المنذر: الاوسط (٣٢٧/٢)، بدائع الصنائع (١٢٣/١).

[2] نەسائى (٥٢٤ ـ ٢٦١/١) شێخى ئەلبانى لە إرواء (٢٧٠/١) بە سەحيحى ناساندووە..

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی بردە دەرەوە، كە خۆر لە نێوەندی ئاسمان بەرەو خۆرئاوابوون لار بۆوە نوێژی نیوەڕۆی كرد، سێبەریش بەقەدەر لاسكی نەعلێك بوو[١]، پاشان كە سێبەرەكە لە لاسكی نەعل و بەدەنی پیاوێك تێپەڕی نوێژی عەسری كرد، كە خۆریش ئاوا بوو نوێژی شێوانی كرد، كە زەردو سوریی ئاسۆش نەما نوێژی خەوتنانی كرد.. كە سپێدەش دەركەوت نوێژی بەیانی كرد. بۆ سبەینێ كە نوێژی نیوەڕۆی كرد، لەو ساتەدا كردی كە سێبەری پیاو بەقەدەر باڵای خۆی لێهاتبوو، پاشان نوێژی عەسری ساتێك كرد كە سێبەری پیاو دوو ئەوەندەی باڵای خۆی لێهاتبوو، ماوەی ئەوەندەی كە كەسێك بە كاوەخۆ (لەسەرخۆو هێدیانە) بڕوات تا دەگاتە ناوچەی زیل حەلیفە.. پاشان كە خۆر ئاوا بوو نوێژی شێوانی كرد، پاشان نوێژی عیشای كاتێك كرد كە سێیەكی شەو یان نیوەی شەو[٢] ڕۆیشتبوو. كە دنیاش روناك بۆوە نوێژی بەیانی كرد..

لەم فەرموودەدا دوو كاتی جیاوازی نوێژی نیوەڕۆو عەسر هەیە، هۆیەكەشی ئەوەیە كە وویستوێتی سەرەتاو كۆتایی كاتی نوێژەكان بۆ موسوڵمانان دیاری بكات، چونكە یەكەمین ڕۆژ لەسەرەتای دەسپێكی كاتەكانەوە نوێژەكانی كردووە،لە دووەم ڕۆژدا لە كۆتایی كاتەكانەوە كردوێتی.. نابینیت نوێژی نیوەڕۆی لە ڕۆژی دووەمدا ئەو كاتە كرد كە

---

[١] قدر الشراك: بەقەدەر ئەو لاسكە چەرمەی كە ئاغزونەیان پێوە دەكردو پاژنەی نەعلیان بە پێشەوەی دەبەستەوە، یان بەقەدەر ئەو زمانە چەرمیەی لەسەرو پەنجەكانەوە بەرەو لولاق هەڵدەكشا كە پەتی قایمكردنی نەعلی پێدا گوزەر دەكرا، كە وەكو زمانەی پێڵاوی وەرزشی ئەم سەردەمە بووە كە قەیتانەكانی پێدا تێدەپەڕێنرێت..

[٢] ئەمە گومانی زەیدە كە یەكێكە لە پیاوانی سەنەدی گێڕانەوەی فەرموودەكە..

ئیتر سەرەتای نوێژی عەسر بوو کە سێبەری شت دوو ئەوەندەی بەرزایی ئەو شتەی لێ هاتبوو[١]..

٣ ـ فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس خوا لێیان رازی بێت دەربارەی پێش نوێژیەکەی جیبریل سەلامی خوای لێ بێت کە بۆ پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم کرد کە دەربارەی دەفەرموێ: (أمَّني جبْرِيلُ عِنْدَ البيتِ مَرَّتينِ، فصَلَّى بيَ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ، وكَانَتْ قَدْرَ الشَّرَاكَ، وَصَلَّى بي العَصْرَ حِينَ، كَانَ ظِل ُالشَّيءِ مِثلهُ، وَصَلَّى بي المَغْرِبَ حِينَ أفْطَرَ الصَّائِمُ، وَصَلَّى بي العِشَاءَ حينَ غابَ الشَّفَقُ ، وَصَلَّى بي الفَجْرَ حينَ حَرُمَ الطعامُ والشَّرَابُ علَى الصَّائِمِ، فلَمَّا كان الْغَدُ صَلَّى لِي الظهرَ حينَ كانَ ظِلُّ الشَّيءِ مِثْلَهُ ، وَصَلَّى بي الْعَصْرَ حينَ كانَ ظِلُّ الشيءِ مِثليهِ، وَصَلَّى بي الْمَغْرِبَ حينَ أفْطَرَ الصَّائِمُ. وَصَلَّى بي الْعِشَاءَ إلَى ثلُثِ الليلِ ، وَصَلَّى بي الْفَجْرَ فأسْفَرَ. ثمَّ الْتفَتَ إلَيَّ وقالَ: يَا مُحَمَّدُ: هذا وَقْتُ الأنبياءِ مِنْ قَبْلِكَ ، وَالوقْتُ مَا بينَ هذينِ الوقتينِ)[٢] واتە: جوبرەئیل لە ماڵی خوا لە کەعبە دوو جاری پێش نوێژی بۆ کردم: کە خۆر لە ناوەندی ئاسمانەوە بەقەدەر لاسکی نەعلێك بەرەو خۆرئاوا ترازا نوێژێکی پێ کردم، ئەو کاتەی سێبەری شتێك بەقەدەر شتەکە خۆی دەبوو نوێژی عەسری پێ کردم، ئەو کاتەی رۆژووەوان رۆژووەکەی دەشکێنێت نوێژی شێوانی پێ کردم، ئەو کاتەش کە زەردوسووری شەفەق ئاوابوو نوێژی خەوتنان (هیشا)ی پێ کردم، بەیانی لەو کاتەدا کە خواردن و خواردنەوە لە رۆژووەوان حەرام دەبێت نوێژی سپێدەی پێ کردم..

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (٣٧٤/١).

[٢] الألباني: صحيح أبي داود (٣٧٧).

بۆ سبەینێ نوێژی نیوەڕۆی کاتێك بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێك بەقەدەر شتەکە خۆی دەبوو، نوێژی عەسریشی کاتێك پێ کردم کە سێبەری هەموو شتێك بەقەدەر دوو ئەوەندەی شتەکە خۆی دەبوو، کاتێکیش نوێژی شێوانی پێکردم کە کاتی ڕۆژوو شکاندنی ڕۆژووەوان بوو، کاتێکیش نوێژی خەوتنانی پێ کردم کە سێیەکی شەو ڕۆیشتبوو، نوێژی بەیانیشی ئەو کاتە پێکردم کە فەجر سپێدەی دابوو.. پاشان لای کرد بە لامەوەو فەرمووی: ئەی موحەممەد، ئا ئەوە کاتی خواپەرستی پێغەمبەرانی پێش تۆیەو کاتەکانی تریش وان لەو نێوانەدا..

کەوابوو لەوکاتەدا کە سێبەری شتێك بەقەدەر بالآی خۆی دەبێت کۆتایی نوێژی نیوەڕۆو سەرەتای کاتی نوێژی عەسرە، واتە لەو کاتەدا دەشێت بواری چوار رکات نوێژ بۆ هەردوو نوێژەکە حسێب بکرێت.. بۆ نموونە کەسێك نوێژی نیوەڕۆی نەکردووەو گەیشتۆتە ئەو ساتە، دەکرێت پێی بوترێت خێرا نوێژەکەت بکە، کە سەلامی دایەوە دەتوانێت نوێژی عەسرەکەشی بکات[١]..

ئەم حسابات کردنە بۆ ناوەڕاستی گۆی زەوی دەبێت، هەروەها بۆ کوردستان، نەك بۆ شوێنێکی وەکو سویدو نەرویج کە خۆر هەر نایاتە ناوەڕاستی ئاسمان.. لەو دوو وولآتە شوێنی وا هەیە کە بە چەندین مانگ خۆر تەنها بە پێنج یەکی ئاسماندا دەڕوات، هەر کەوانەیەك بەرامبەرت دروست دەکات و بەس! بۆیە دەبێت هەر بە سەعات بێت..

---

[١] ئیمامی نەوەوی لە شەرحی سەحیحی موسلیمدا ئەم نموونەیە دەباتەوە سەر ئیمامی مالیك، هەروەها ئیبنو روشد لە بدایە المجتهد (١/١٢٥)، بەلآم ئیبنول مونزیر دەفەرموێ (٢/٣٢٧): ئەو ساتە نوێژی نیوەڕۆکەی تێدا نامێنێت..

ئێستا دیاری کردنی کاتی نوێژەکان لە هەموو جیهاندا ئاسان بووە. لە هەموو شارو وولاتێك دەتوانیت ساتی خۆر هەڵهاتن و ساتی خۆر ئاوا بوون دیاری بکەیت، بۆیە ئاسان دەتوانیت پێش خۆر هەڵهاتن بە سەعاتو نیوێك بکەیتە دەسپێکی نوێژی بەیانی و سەعات و نیوێك پاش خۆرئاوابوون بکەیتە نوێژی خەوتنان (عیشا).. بۆ نیوەڕۆش دەتوانیت ناوەندی ساتەوەختی خۆرهەڵهاتن وخۆرئاوابوونەکە دیاری بکەیت و بڵێیت ئەمە نیوەڕۆیە، لەو ساتی نیوەڕۆیەشەوە تا خۆرئاوابوونەکە دەکرێت بکەیت بە دوو بەشی ترەوە (وەك ئەوەیە کە ڕۆژەکەت کردبێت بە چوار بەشەوە) سەرەتای بەشی دووەمیان (چوارەمین چارەکی ڕۆژەکە) بکەیتە سەرەتای کاتی نوێژی عەسر..

ـ سوونەتە ئەگەر هەواو خۆش بوو زوو نوێژی نیوەڕۆ بکرێت، ئەگەر گەرما بوو دوا بخرێت، چونکە سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان ڕازی بێت دەڵێ: (كانَ النَّبِيُّ صلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إذا اشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكَّرَ بِالصَّلَاةِ، وَإذا اشْتَدَّ الْحَرُّ أبْرَدَ بِالصَّلاةِ)[١] واتە: ئەو کاتانەی کە دنیا فێنك دەبوو پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی نیوەڕۆکەی زوو دەکرد، ئەو کاتانەش کە گەرم دەبوو نوێژی نیوەڕۆی دواتر دەخست..

ـ سەیدنا ئەبو زەڕی غیففاری خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: لە گەشتێکدا لە خزمەت پێغەمبەری خوا دا بووین صلی الله علیه وسلم، بانگدەرەکە وویستی بانگ بۆ نوێژی نیوەڕۆ بدات، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: دوای خە، دواتر بانگدەرەکە وویستی بانگ بدات، دوو جار، سێ جار فەرمووی: دوای خە.. پاشان فەرمووی: (أبْرِدُوا

---

[١] بوخاری (٥٣٤)، موسلیم (٦١٥).

بالصَّلَاةِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ)[١] واتە: نوێژەکە دواتر خەن، چونکە زۆربەتینێتی گەرما لە هەڵم و هەڵاوی دۆزەخەوەیە..

**دووەم: نوێژی عەسر:**

عەسر: ئەو ماوەکاتەیە کە نیوەی دووەمی نێوان نیوەڕۆو خۆرئاوابوونە، کە کۆتا ساتەکانی رۆژە، نوێژی عەسریش لەم کاتەدا فەرزە، نوێژەکەش بە ناوی کاتەکەوەیەو پێی دەوترێت: نوێژی عەسر.. نوێژی ناوەند (صلاةُ الوُسطَى) یشی پێ دەوترێت.

**دەسپێکی کاتی عەسر:** بە پێی بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی شەرعنتسیی، سەرەتای دەسپێکی کاتی نوێژی عەسر ئەو کاتەیە کە سێبەری هەموو شتێك لەقەدەر باڵای خۆی زیاتر بووە.. بەڵام لای ئیمامی ئەبو حەنیفە مەرجە کە سێبەرەکە دووبەرامبەری باڵای شتەکەی لێ هاتبێت ئینجا سەرەتای کاتی نوێژی عەسرە!! بەڵگەی بۆچوونی جمهور بەهێزترە[٢]..

**کۆتایی کاتی عەسر:** راوبۆچوونەکان لە دیاری کردنی کۆتایی کاتی نوێژی عەسردا جیاوازن، چونکە ئاماژەی ناو بەڵگەکان جوێن:

- فەرموودە مەوقووفەکەی سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێی رازی بێت (وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ)[٣] واتە: کاتی

---

[١] بوخاری (٥٣٩)، موسلیم (٦١٦)

[٢] جواهر الاكليل (٣٢/١)، مغني المحتاج (١٢١/١)، المغني (٣٧٥/١)، فتح القدير (١٩٥/١).

[٣] موسلیم (٦١٢).

عەسریش تا ئەو کاتەیە کە خۆر زەرد نەبووە.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەحمەدو ئەبوسەورو ریوایەتێکی ئیمامی مالیکە[١].

- فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو موسا خوا لێی رازی بێت کە کابرا پرسیاری دەربارەی کاتی نوێژەکان کرد، کە تێیدا هاتبوو: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليه وَسلَّمَ صَلَّى فِي اليومِ الأوَّلِ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتفِعَةٌ، وَفِي الْيَومِ الثاني أخَّرَ العَصْرَ فانْصَرَفَ مِنْهَا والقَائِلُ يقولُ: احْمَرَّتْ الشَّمْسُ..)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە رۆژی یەکەمدا نوێژی عەسری لە ساتێکدا کرد کە خۆر هێشتا بڵند بوو، کە تەواو بوو تەشریفی برد، خەڵکیش دەیانووت: خۆر سوور بووە..

- سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تغْرِبَ الشَّمْسُ فقَدْ أدْرَكَ الْعَصْرَ)[٣] واتە: هەر کەسێك پێش خۆر ئاوابوون فریای رکاتێکی نوێژی عەسر بکەوێت، ئەوە بە تەئکید فریای هەموو نوێژی عەسرەکەی کەوتووە.. ئیمامی ئیسحاق و ئەهلی زاهیر دەڵێن: کۆتا کاتی عەسر پێش خۆرئاوابوونە بە رکاتێك[٤]..

لەو فەرموودانەی لەسەر دیاری کردنی کاتەکانی نوێژ گێڕراونەتەوە دەردەکەوێت کە فەرموودەکەی سەیدنا ئیبنو عەمر بۆ جائیزێتی دواخستنی نوێژەو فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو هورەیرە بۆ کاتی

---

[١] بداية المجتهد (١٢٦/١)، ابن قدامة: المغني (٣٧٦/١)، ابن المنذر: الاوسط (٣٢١/٢).
[٢] موسلیم (٦١٤) ئەبوداوود (٣٩٥)، نەسائی (٢٦٠/١).
[٣] بوخاری (٥٧٩)، موسلیم (١٦٣، ٦٠٨).
[٤] ابن رشد: بداية المجتهد (١٢٦/١)، الاوسط (٣٣٢/٢).

ناچارییە.. چونکە دواخستنی نوێژی عەسر بۆ درەنگانی کات شتێکی ناپەسەندە.. سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە دەڵێ: گوێم لێبوو کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (تِلْكَ صَلاةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيْ الشَّيطانِ قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعاً لا يَذْكُرِ اللهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلاً)[١] واتە: ئەوە نوێژی دووڕووە، کە دادەنیشێت و موراقەبەی خۆر دەکات، تا ئەو ساتەی وا ئیتر لە نویان قۆچەکانی شەیتانەوە دەڕوات و ئاوا دەبێت، ئەوسا هەڵدەستێت خێرا چوار دەنووك لە زەوی دەدات، کەمێك نەبێت زیکری خوا ناکات..

کەوابوو بزانین کە نوێژی عەسر تا خۆر ئاوابوون دەمێنێت کاتی بەڵام نابێت دوا بخرێت، مەگەر بە ناچاری..

**باشترە نوێژی عەسر زوو بکرێت:** لەبەر ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت کە دەڵێ: (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي، فَيَأْتِيهَا وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی عەسری دەکردو خۆریش زرپ و زیندوو بوو، کەسێك دەیتوانی بچێت بۆ عەوالی[٣] و بێتەوەو هێشتا هەر خۆر بەرز دەمایەوە..

هەروەها لەبەر ئەو حەدیسەی کە سەیدنا رافیعی کوڕی خەدیج خوا لێی ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە: (كُنَّا نُصَلِّي الْعَصْرَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ تُنْحَرُ الْجَزُورُ، فَتُقْسَمُ عَشَرَ قِسَمٍ، ثُمَّ تُطْبَخُ فَنَأْكُلُ لَحْمًا

---

[١] موسلیم (٦٢٢) ئەبوداوود (٤٠٩)، ترمزی (١٦٠) نەسائی (١/٢٥٤).
[٢] بوخاری (٥٥٠)، موسلیم (٦٢١).
[٣] عەوالی ناوچەیەکە چوار کیلۆمەتر لە خوار مەدینەوەیە..

نَضِيجًا، قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ)[١] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیە وسلم نوێژی عەسرمان دەكرد، پاشان ووشترمان سەردەبڕی، دەمانكرد بە دە پارچەوە، پاشان دەمانكولاند، پێ دەگەیشت هێشتا خۆر ئاوا دەدەبوو..

مەبەستی ئەوەیە كە لەسەرەتای دەسپێكی كاتی نوێژی عەسردا نوێژەكەیان دەكرد ئیتر ئەو هەموو كاتەشیان سەرف دەكرد هێشتا خۆر ئاوا نەدەبوو..

**لـە رۆژی هـەوردا نوێـژی عەسـر زووتـر دەكرێـت:** چـونكە لەوانەیە كاتەكان تێكەڵ ببن یان بە هۆی كەمتەرخەمیـەوە هەر پەلـەی لێ نەكرێت و ناكرێت تا كاتێك دەزانرێت خۆر زەرد بووە! ئەبول مولـەیح دەڵێ: لە غەزایەكدا رۆژێكی هـەور بـوو، لـە خزمـەت بورەیـدەدا بـووین، فـەرمووی: نوێـژی عەسـر زوو بكـەن، چـونكە پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیە و سلم دەیفەرموو: (مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلَهُ)[٢] واتـە: هـەر كەسـێك نوێـژی عەسـری دواخسـت ئـەوە كـاروكردەوەی پووچـەڵ كردۆتەوە..

## هاندانی كردنی نوێژی عەسر و هەڕەشەی چواندنی:

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ﴾ البقره/٢٣٨ واتە: نوێژەكان بپارێزن، نوێژی ناوەندیش هەروەها ملكەچانەش بۆ خوا لێبڕێن.. نوێژی ناوەند

---

[١] بوخاری (٢٤٨٥)، موسلیم (٦٢٥).

[٢] بوخاری (٥٥٣)، نەسائی (١/٨٣)، ئەحمەد (٥/٣٤٩). الالباني: صحيح الجامع (٦١٤٦)

نوێژی عەسرە، چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە رۆژی غەزای ئەحزابدا فەرمووی: (شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ، حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ، مَلأَ اللَّهُ بُطُونَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا)[1] واتە: بە خۆخەریك كردنیان نوێژی ناوەند، نوێژی عەسریان بیر بردینەوە تا خۆر ئاوا بوو، خوا دڵ و گۆڕیان پڕ كات لە ئاگر..

٢- ئەبو بەسرەی غیفاری خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَصْرَ بِالْمُخَمَّصِ، فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ عُرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا، فَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ)[2] واتە: ئەم نوێژانە خرایە پێش چاوی ئەو قەومانەی پێش ئێوە، فەوتاندیانن، هەر كەسێك ئەم نوێژانە بپارێزێت ئەوە دووقات (دوو بەرابەر) پاداشتی دەبێت، ئەم نوێژە هیچ نوێژێكی تری بەدوادا نایات تا ئەستێرە هەڵدێت..

٣- عومارەی كوڕی روئەیبە خوا لێی رازی بێت فەرمووی: گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (لَنْ يَلِجَ النَّارَ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا) واتە: هیچ كەسێك لەوانەی پێش هەڵهاتنی خۆرو دوای ئاوابوونی نوێژیان كردووە ناچنە ناو ئاگری دۆزەخەوە.. زۆر لە زانایان ئەوەیان وا لێكداوەتەوە كە كردنی نوێژی بەیانی و نوێژی عەسرە..

---

[1] بوخاری (٢٩٣١)، موسلیم (٦٢٧).
[2] موسلیم (٨٣٠).

٤. هەروەها فەرمووده مەرفووهەکەی بورەیدە کە فەرمووی: (مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبَطَ عَمَلَهُ)[١] واتە: هەر کەسێك نوێژی عەسری دواخست ئەوە کاروکردەوەی پووچەڵ کردۆتەوە..

ئیبنول قەییم دەڵێ: ئەوەی لەو فەرموودەدا دەردەکەوێت ـ هەر چەندە خواش بە مەبەستی پێغەمبەرە نازدارەکەی صلی الله علیه وسلم ئاگادارترە ـ ئەوەیە کە وازهێنان لە نوێژ دوو جۆرە: یەکێکیان ئەوەیە هەر بە کوللی وازی لێ دەهێنێت و نایانکات، ئەمە کاروکردەوەی مایەپووچ بووەو ئیفلاسی کردووە، ئەوی تریان ئەوەیە کە نوێژی عەسری ئەو رۆژەی نەکردووە، ئەمیان کاروکردەوەی ئەو رۆژەیانی مایەپووچ کردووە.. پووچەڵ بوونەوەی گشتی بەرامبەر بە وازلێهێنانی گشتیەو پووچەڵ بوونەوەی بەشێکی دیاری کراویش بەرامبەر واز لێهێنانی نوێژێکی دیاری کراوە..

ئەگەر بووترێت: ئایا بێ هەڵگەڕانەوە لە دین کاروکردەوە مایەپووچ دەبێت؟! دەڵێین: بەڵێ چونکە لە قورئان و سووننەت و سیرەی یاوەڕاندا هاتووە کە خراپە چاکە دەخوات و چاکەش خراپە دەخوات.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُبْطِلُوا۟ صَدَقَـٰتِكُم بِٱلْمَنِّ وَٱلْأَذَىٰ﴾ البقرة/٢٦٤ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە خێرو خێراتەکانتان بە منەتکاریی بەسەر خەڵکیدا بەتاڵ مەکەنەوە، هەروەها دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَرْفَعُوٓا۟ أَصْوَٰتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ ٱلنَّبِىِّ وَلَا تَجْهَرُوا۟ لَهُۥ بِٱلْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَـٰلُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ الحجرات/٢ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، دەنگتان بەسەر دەنگی پێغەمبەردا صلی الله علیه وسلم

---

[١] بوخاری (٥٥٣)، نەسائی (٨٣/١)، ئەحمەد (٣٤٩/٥).

بەرز مەكەنەوەو ئەوەندە زەق و ئاشكرا قسەی بۆ مەكەن، وەكو كە لە ناو خۆتاندا دەیكەن، نەبادا بێ ئەوەی بەخۆتان بزانن كاروكردەوەكانتان پووچەڵ ببێتەوە..

٥- سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (الَّذِي تفُوتهُ صَلاةُ الْعَصرِ فكَأنَّمَا وُتِرَ أهْلُهُ وَمَالُهُ)[1] واتە: ئەو كەسەی نوێژی عەسری دەچێت، وەكو ئەو كەسەیە كە كەسوكارو ماڵ و سامانەكەی فەوتابێت. یەعنی وەكو كەسێك كە لە كەسوكارو سامانی خۆی دایانرنیبێت و تاك و رووت كەوتبێتە ئەو گۆڕە!! ئەمەش وێنای كەسێكە كە بە تەواوی موفلیس بووەو رووت و رەجاڵ كەوتووە[2]..

هەروەها دەشێت مەبەستەكە لەوە بێت كە هۆشت لێی بێت وەكو كە هۆشت لە ماڵ و منداڵ و سامانەكەتە، وەك ناهێڵێت ئەمانە هیچیان بفەوتێت مەهێڵە نوێژی عەسرەكەت بفەوتێت.. ئەمەشیان نزیكترە لە بەزەیی خوای میهرەبان و رێنمایی پێغەمبەری پێشەواوە صلى الله عليه وسلم.. والله اعلم..

## سێیەم: نوێژی شێوان:

مەغریب: لە كوردەواریدا كە بە ئێوارە دەڵێن: شێوان، لەوانەیە لەبەر ئەوە بووبێت كە لە عورفیاندا ئێوارە كاتی خواردنی شێو (چێشت) بوو بێت، لە عەرەبییشدا دیارە كە مەغریب لە غرووبەوە هاتووە كە بریتیە

---

[1] شێخی ئەلبانی لە صحیح الجامعدا (٥٤٩١) دەفەرموێ سەحیحە..
[2] ابن القیم: الصلاة (ل ٤٤).

لە كات و شوێنی ئاوابوونی خۆر، كەوابوو كە دەوترێت مەغریب واتە كات و شوێن و نوێژی شێوان[١]..

لە هەندێك زارگۆتن(لەهجە)ی عەرەبیدا جاری وا هەیە بە شێوان دەوترێت عیشا، بەڵام پێغەمبەری نازدار صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی لەوە كردووە، فەرموویەتی: (لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ الْمَغْرِبُ)[٢]واتە: مەهێڵن ئەعراب ناوی نوێژی مەغریبەكەتان لێ بگۆڕن. چونكە هەیانبوو دەیووت العُتمَة..

**سەرەتای كاتی شێوان:** بە پێی كۆڕای شەرعناسان ئەگەر خەپلەی خۆر بە تەواوی ئاوابوو، دیار نەما، ئەوە سەرەتای دەسپێكی كاتی نوێژی شێوانە، ئەمە لە بیابان و دەشت و دەردا دیاردەیەكی ئاشكرایە، بەڵام لە شارەكاندا دەبێت سەیری لوتكەی چیاكانی دەوروبەر بكرێت، ئەگەر نەبوو دەبێ سەیری خودی ئاسمان بكرێت كە لە تەرەفی خۆرهەڵاتەوە دنیا تاریك بووبێت و تاك و تەرا ئەستێرە دەركەوتبن[٣]..

**كۆتایی كاتی شێوان:** شەرعناسان لە دیاری كردنی كۆتایی كاتی نوێژی شێواندا دوو بۆچوونن:

**یەكەم: سەرەتاو كۆتایی نیە:** بەڵكو هەموو كاتەكە هەر ئەوەندەیە تا بانگێك دەدرێت و دەستنوێژێك دەشوات و پۆشاكی لەبەر دەكات و قامەت دەكات.. ئەوەش بۆچوونی ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و

---

[١] البهوتي: كشاف القناع (٢٥٣/١).
[٢] الالبانی: صحيح ابن ماجه (٥٧٨).
[٣] البدائع (١٢٣/١)، ابن قدامة: المغني ٠ ٣٨١/١)، الشوكاني: نيل الاوطار (٥/٢).

شافيعيە[١]، بەڵگەشيان فەرموودەی پێشنوێژی كردنەكەی جوبرەئيلە سەلامی خوای لێ بێت بۆ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم،[٢] كە لە رۆژی يەكەم و دووەمدا هەر لەو سات و كاتەدا نوێژەكەی كرد، نەك وەك نوێژەكانی تر لە دوو كاتدا بێت كە يەكەميان ئاماژە بێت بۆ سەرەتای كاتەكەی و دووەميان ئاماژە بێت بۆ كۆتايی كاتەكەی.. هەروەها سوەيدی كوڕی غەفلە لە سەيدنا عومەری گێڕاوەتەوە خوا لێيان رازی بێت كە فەرموويەتی: (صَلُّوا هذِهِ الصَّلاةَ وَالفِجَاجُ مُسْفِرَةٌ)[٣] واتە: ئەم نوێژە (شێوان: مەغريب) كاتێك بكەن رەنگی شەفەق مابێت.

**دووەم: <u>كۆتاييەكەی لە ئاوابوونی شەفەقدايە:</u>** واتە كۆتايی نوێژی شێوان بە ديارنەمانی زەردو سووری كەناری ئاسمانە. ئەمە بۆچوونی سوفيانی سەوری و ئيمامی ئەحمەدو ئيسحاق و ئەبو سەورو ئەهلی مەدرەسەی رەئی و ياوەرانی ئيمامی شافيعييەو ئيمامی نەوەوی رەحمەتی و ئيبنول مونزيريش رحمەالله ئەمەيان پێ پەسەندتر بووە.

بەڵگەشيان:

١- فەرموودە مەرفووعەكەی سەيدنا ئيبنو هەمر خوا لێيان رازی بێت كە فەرمووی: (وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ)[٤] واتە: كاتی نوێژی شێوان تا پێش ديار نەمانی زەرداييەكەی كەناری ئاسمانە..

---

[١] ابن رشد: بداية المجتهد (١٣٦/١)، النووي: المجموع (٢٨/٣)، الاوسط (٣٣٥/٢).

[٢] پەراوێزی ژمارە ٨٢

[٣] عبدالرزاق (٢٠٩٢)، ابن و أبي شيبة (٣٢٩/١) كەمال ابن السيد لە صحيح فقه السنة(٢٤٣/١) دا دەفەرموێ: سەنەدەكەی حەسەنە..

[٤] موسليم (٦١٢).

٢- سەیدنا زەیدی كوڕی سابیت خوا لێی ڕازی بێت بە مەروانی كوڕی حەكەمی فەرموو: بۆچی لە نوێژی شێواناندا سورەتە كورتە مام ناوەندیەكان دەخوێنیت؟! خۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم: (قَدْ كَانَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ يَقْرأُ بطُولَي الطُّولَيَينِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم درێژترینی دوو سورەتە درێژەكەی تێدا دەخوێندن، كە دەكاتە سورەتی الاعراف!

جا ئەگەر ئەوەش بزانین كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژدا قورئانی زۆر لەسەرخۆ دەخوێند، لە كۆتایی ئایەتەكاندا دەوەستا، لەسەر هەر ووشەیەك كە زیكر بوایە زیكری دەكرد، هەموو پیتەكانی بە ڕاشكاوی دەردەبڕی.. جا ئەگەر خەیاڵ كەین كە سورەتی ئەعراف لە نوێژێكی شێواندا خوێندبێت دەبێت چەندی پێ چوو بێت.. گومان لەوەدا نیە كە نزیكەی سەعاتێكی بە كاتی ئێمە خایاندووە.. دەی سا حەتمەن كاتی نوێژی شێوان ئەوەندەی بەدەمەوە هەبووە كە جەنابیان سورەتێكی وا دوورودرێژ بەو لەسەرخۆییەی خۆی صلی الله علیه وسلم بخوێنێت..

٣- سەیدنا ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه و سلم دەگێڕێتەوە كە كاتێك نانی ئێوارە دادەنرا دەیفەرموو: (إذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ أنْ تصلُّوا صَلَاةَ الْمَغرِبِ، وَلَا تعْجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ)[٢] واتە: ئەگەر چێشتی ئێوارە دانرا ئەو پێش نوێژی شێوان بخەن، پەلەش لە خواردنەكە مەكەن..لە ڕیوایەتێكی تری خاتوو عائیشەدا دەڵێ: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، وَحَضَرَ الْعَشَاءُ، فَابْدَءُوا

---

[١] بوخاری (٧٦٤)، نەسائی (٢/١٧٠)، ئەحمەد (٥/١٨٨).
[٢] بوخاری (٦٧٢)، موسلیم (٥٥٧).

بالْعَشَاءِ)[1] واتە: ئەگەر کاتی نوێژ هات و چێشتی ئێوارە ئامادە بوو، خواردنی چێشتەکە پێش نوێژەکە بخەن.. ئەمە بەڵگەیەکی ڕۆشنە کە کاتی نوێژی شێوان ئەوەندەی بەبەرەوە هەیە تا نانیش بخورێت هەر بمێنێت، بەڵگەی جائیزێتی دواخستنیشیەتی..

٤ـ ئەوەش سەلمێنراوە کە سەیدنا مەعاز خوا لێی ڕازی بێت نوێژی شێوانی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەکردو دەشگەڕایەوە بۆ ماڵێ پێش نوێژی نوێژێکی تری شێوانی بۆ کەسوکارەکەی دەکردەوە[2]..

**<u>پەلەکردن لە نوێژی شێوان:</u>** لەگەڵ هەبوونی کاتی تەواویشدا پێویستە پەلەکردنێك لە نوێژی شێواندا بکرێت، چونکە کاتەکەی هەر چۆنێك بێت لەچاو نوێژی نیوەڕۆو عەسردا یان لە چاو کاتی نوێژی عیشادا کەمە.. بەڵگەش لەسەر ئەوە هەیە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم موسوڵمانانی لەسەر زوو کردنی هان دەداو هەڕەشەی دواخستنیشی لێ دەکردن، وەکو:

١ـ سەیدنا رافیعی کوڕی خەدیج خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَيَنْصَرِفَ أحَدُنَا وإِنَّهُ لَيَبْصُرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ)[3] واتە: نوێژی شێوانمان لە خزمەت پێغەمبەری خوادا دەکرد، کە دەڕۆیشتینە دەرێ دەمانتوانی شوێن تیری خۆمان ببینین.. یەعنی شتمان لە مەسافەی تیرهاویشتنەوە دەبینی..

---

[1] بوخاری (٦٧١).
[2] بوخاری (٧١١)، موسلیم (٤٦٥).
[3] بوخاری (٥٥٩)، موسلیم (٦٣٧).

٢. سەیدنا عوقبەی کوڕی عامر خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (لا تزَالُ أمَّتِي بخَيرٍ - أو علَى الفِطرَةِ - مَا لَمْ يُؤخّرُوا الْمَغرِبَ حَتّى تشْتبكَ النُّجُومُ)[١] واتە: ئوممەتەکەم هەر لە خێرو خۆشیدا دەبێت - یان هەر لەسەر سروشتی پاکیاندا دەبن - تا ئەو کاتەی کە نوێژی شێوانیان ئەوەندە دواناخەن تا ئەستێرە تێك دەچڕژێن..

## چوارەم: نوێژی خەوتنان (عیشا):

کورد پێی دەڵێ: نوێژی خەوتنان، چونکە کۆتا نوێژی شەووڕۆژەکەیەو عادەتەن دوای کردنی خەوتوون.. لە عەرەبیشدا پێی دەوترێت عیشا چونکە سەرەتایەکە بۆ تاریکی.. جاری وا هەیە بە نوێژی عیشا دەوترێت (صلاةُ العِشَاء الآخِرَة) واتە نوێژی عیشادواییینەکە، چونکە هەندێك کەس لەسەرەتادابە نوێژی شێوانیان دەووت: (صلاةُ العِشَاء الأولى) واتە: نوێژی عیشای یەکەمین. بۆیە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بَخُورًا فَلَا تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ)[٢] واتە: هەر ئافرەتێك بۆنی خۆشی لە خۆیدا با بۆ نوێژی خەوتنان نەیات..

ئەم کات و نوێژە پێشی دەوترێت (العَتَمَة) چونکە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەری پێشەوادا هاتووە کە دەفەرموێ: (وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا)[٣] واتە: ئەگەر دەیانزانی چ خێرێك لە نوێژی

---

[١] ئەبو داوود (٤١٤)، ئەحمەد (١٤٧/٤)، ئیبنو ماجە (٦٨٩)، شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە صحيح أبي داود (٤٤٤) بە سەحیحی داناوە..

[٢] موسلیم (٤٤٤)، ئەبوداوود (٤١٧٥)، نەسائی (٥١٢٨).

[٣] بوخاری (٦١٥، ٧٢١)، موسلیم (٤٣٧).

خەوتن و سپێدەدا هەیە، ئەگەر بە گاگۆڵكێش بوایە، دەهاتنە نوێژی جەماعەتەكەی..

بەڵام وەكو باسمان كرد پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم حەزی بە بەكارهێنانی ئەو ناوە نەكردووە، وەكو لە فەرموودەكەی ئیبنو عومەردا هاتووە، خوا لێیان رازی بێت: (لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ الْمَغْرِبُ)[١] واتە: مەهێڵن ئەعراب ناوی نوێژی مەغریبەكەتان لێ بگۆڕن.

**سەرەتای كاتی نوێژی خەوتنان:** شەرعناسان بە گشتی جگە لە كەمێكی نامۆ، هەموو فەرموویانە كە كاتی دەسپێكی نوێژی خەوتنان (عیشا) بە ئاوابوونی زەردو سوورییایەكەی كەناری ئاسمان (شەفەق) ە. بەڵام لە لە دیاری كردنی سنوری شەفەقەكەشدا راجوێییان هەیە[٢].. جمهور دەڵێن: دیار نەمانی سورایی كەناری ئاسمانە، كەچی ئیمامی ئەبوحەنیفە دەڵێ: دیارنەمانی سپێتیەكەی دوای سوراییەكەیە.. لێكۆڵینەوەی دەیان توێژەرەوەی وەكو ئیمامی شەوكانی هەموو ئەوە روون دەكەنەوە كە بە تەئكید شەفەق سوورییایەكەی كەناری ئاسمانە نەك سپێتیەكەی كە لە هەندێك وڵاتدا تا سێیەكی شەو هەر دەمێنێت[٣].. ئەوەشمان باس كرد كە سەلمێنراوە كە پێغەمبەری نازدار صلی الله علیه وسلم و یاوەران بە دیارنەمانی سورایەتیەكەی كەناری ئاسمان نوێژی خەوتنانی كرد[٤]..

---

[١] الالباني: صحيح ابن ماجة (٥٧٨).

[٢] المجموع (٤٤/٣)، الاوسط (٣٣٩/٢).

[٣] بە پێی ئەو پێناسەی ئیمامی ئەبو حەنیفە بێت هاوینان لە ئەوروپا بە تایبەتی لە سویدو نەرویج و فنلەندا نوێژی عیشا ناكرێت، چونكە ئەو خەتە سپییە هەر دەمێنێت!

[٤] بوخاری (٥٦٩)، موسلیم (٢١٨).

**کۆتایی کاتی شێوان:** راو بۆچوونی شەرعناسان لە دیاری کردنی کۆتایی کاتی نوێژی خەوتناندا سێ پۆلە:

**یەکەم: کۆتایی کاتی خەوتنان سەرەتای سێیەکی کۆتایی شەوە:** ئەمە قەولی نوێی ئیمامی شافیعیە، کە بە کاتی ئاسایی حسێب کردووە.. هەروەها بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو رای ناسراوی ئیمامی مالیکیشە[١].. بەڵگەشیان ئەو فەرموودەیە کە باسی پێش نوێژیەکەی جوبرەئیل دەکات بۆ پێغەمبەری پێشەوا صلى الله عليه و سلم، کە لە رۆژی دووەمدا دوای تێپەڕ بوونی سێیەکی شەو نوێژی خەوتنانی پێ کرد[٢]..

**دووەم: کۆتایی کاتی نوێژی خەوتنان نیوە شەوە:** ئەمەش بۆچوونی سوفیانی سەوری و عبداللەی کوڕی موبارەك و ئیسحاق و ئەبو سەورو ئەهلی مەدرەسەی رەئی و قەولی قەدیمی ئیمامی شافیعیە.. ئەوانەی مەدرسەی رەئی دەڵێن دوای ئەو کاتە کەراهەتی هەیە، ئیمامی شافیعی دەڵێ هەتا کاتی سپێدەی بەیانی هەر شیاوی نوێژی عیشایە، بەڵام باشتر وایە زووتر بیکات.. رای ئیبنو حەزمیش هەر ئاوایە.. بەڵگەشیان فەرموودەکەی عبداللەی کوڕی عەمرە خوا لێیان رازی بێت، کە پێشتر هێنامانەوەو تێیدا فەرمووی: (وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصفِ اللَّيْلِ الْأَوْسَطِ)[٣] یان

---

[١] النووي: المجموع (٣/٤٢)، ابن رشد: بداية المجتهد (١/١٢٨)، الاوسط (٢/٣٤٣)، الشافعي: الام (١/٧٤).

[٢] پەراوێزی ژمارە (٨٢).

[٣] پەراوێزی ژمارە (٧٦).

فەرموودەکەی ئەنەس: (أخَّر النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ صَلاة العِشَاء الى نصْفِ الليلِ)[١] هەر ئەمەشە لە نامەکەی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتابدا خوا لێی رازی بێت هاتووە کە بۆ سەیدنا ئەبو موسای ئەشعەری نوسی خوا لێی رازی بێت کە تێیدا هاتبوو: (نوێژی خەوتنانت لە سێیەکی یەکەمی شەودا بکە، ئەگەر دوات خست، تا نیوەی شەو، زیاتری مەکەو مەچۆ ریزی غافلانەوە[٢].

## سێیەم: کۆتایی کاتی نوێژی خەوتنان سپێدەی بەیانی

نوێیە: ناچارو غەیرە ناچار وەکو یەکە.. ئەمەش رای عەتاء و عیکرەمەو داوودی زاهیرییە کە لە ئیبنو عەبباس و ئەبوهورەیرەوە گێڕراوەتەوەو ئیبنول مونزیریش ئەمەی پێ پەسەندبووە[٣].. بەڵگەشیان:

١ ـ فەرموودە مەرفوعەکەی سەیدنا ئەبو قەتادە کە دەڵێ: (لَيْسَ فِي النَّومِ تفْرِيطٌ، إنَّمَا التفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَاةً حَتَّى يَجِئَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الاخْرَى)[٤] واتە: کەمتەرخەمی لە خەوتندا نیە (یەعنی ئەگەر کەسێك خەوی لێ کەوتبوو حوکمی کەمتەرخەمی نوێژ بەسەردا نادرێت) بەڵکو کەمتەرخەمی لەو کەسەدایە کە نوێژەکەی نەکردووە تا کاتی نوێژەکەی تری بەسەردا هاتووە..

---

[١] بوخاری (٥٧٢).
[٢] ئیمامی مالیك و ئیبنو حەزم بە سەنەدی سەحیح گێڕاویانەتەوەو شێخی ئەلبانی لە تمام المنة (ل ١٤٢ ) دا دەفەرموێ: سەحیحە..
[٣] بداية المجتهد (١٢٨/١)، الاوسط (٣٤٦/٢).
[٤] موسلیم (٦٨١).

٢ ـ فەرموودەکەی عائیشەخان خوا لێی رازی بێت کە فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم شەوێکیان زیاتر لەماڵەوە مایەوە تا کاتێکی زۆری شەو رۆیشت، خەڵکی مزگەوت خەوتن، پاشان تەشریفی بردە مزگەوت و فەرمووی: (إِنَّهُ لَوَقْتُهَا لَولَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي)[١] واتە: ئێستا کاتێتی، ئەگەر لەسەر ئوممەتەکەم قورس نەبوایە..

٣ ـ لە ریوایەتێکی تردا دەفەرموێ: (لَولا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَخَّرْتُ العِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَيلِ)[٢] واتە: ئەگەر لەسەر ئوممەتەکەمم قورستر نەکردایە، فەرمانم پێ دەدان نوێژی خەوتنانیان بخەنە سێیەکی شەو..

کەوابوو بەڵگەی جمهور بەهێزترە لە دیاری کردنی کۆتایی کاتی نوێژی خەوتناندا، کە دیارە تا نیوەی شەو کاتی شیاوی خۆیەتی و لەوەو دواش نوێژ هەر دەمێنێت.. ئەوەش تەرجیح پێدانی ئیمامی شەوکانیە. بەڵام خەمی سستی وخەو لێکەوتنی زیاتر دەبێت. کەسیش لە شەرعناسانمان نەبینی ئەوەی پێ پەسەند بێت کە دوابخرێت بۆ دوای نیوەشەو..

**دواخستنی نوێژی خەوتنان باشترە:** کۆمەڵێك فەرموودەی راست هەن کە دواخستنی نوێژی خەوتنان بۆ دوای تێپەڕبوونی سێیەك و نیوەی شەو بە پەسەندتر دەزانن، بۆیە زۆر لە یاوەران و شەرعناسانی تابیعین بۆچوونیان وایە کە دواخستنی نوێژەکە بۆ درەنگتر چاکە[١].. لەوانە:

---

[١] موسلیم (٢١٩)، نەسائی (١/٢٦٧).
[٢] الالبانی: صحیح الجامع (٥٣١٩).
[١] الزیلعی: تبیین الحقائق (١/٨٤).

١- (لَولا أنْ أشُقَّ عَلَى أمَّتى لَأمَرْتهُمْ أنْ يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ إلَى ثُلُثِ اللیلِ أوْ نِصْفِهِ)[١] واتە: ئەگەر قورس نەبوایە لەسەر ئوممەتەکەم فەرمانم پێ دەکردن نوێژی خەوتنانیان بۆ سێیەکی شەو یان نیوەشەو دواخەن.. حیکمەتی ئەمەش ئاشکرایە کە دواخستنی نوێژی عیشا وەکو فەرمانێك لەسەر ئوممەتەکە زۆر قورس دەبوو، خەو زۆر کەسی ماندووی گێژ دەکرد، جەماعەتی مزگەوتی کەمتر دەکردەوە، بواری خەوو حەوانەوە کەمتر دەبۆوە.

٢- لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەری نازدار کە بینیوێتی یاوەران تا درەنگانێك خۆیان گرتووەو مەحتەلی کردوون و ئینجا تەشریفی بردۆتە مزگەوت و نوێژەکەی بۆ کردوون، کاتی واش هەبووە زووتر بۆی کردوون: (کانَ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيه وَسَلَّمَ يُؤَخِّرُ الْعِشَاءَ أحْيانَاً، وَأحْيَاناً يُعَجِّلُ: إذا رَآهُمْ اجْتمَعُوا عَجَّلَ، وإذا رَآهُمْ أبْطَؤُوا أخَّرَ..)[٢]..

**خەوتن پێش نوێژی خەوتنان باش نیە:** سەیدنا ئەبوبەرزە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا)[٣] واتە ك پێغەمبەری خوا اللە علیە وسلم خەوتنی پێش نوێژی خەوتنانی پێ ناخۆش بوو، هەروەها دانیشتن و شەوارەی دوای نوێژ..

---

[١] ترمزی (١٦٧)، ئیبنوماجە (٦٩١)، ئەحمەد (٢/٢٤٥).
[٢] بوخاری (٥٦٠)، موسلیم (٢٣٣).
[٣] بوخاری (٥٦٨)، موسلیم (٢٣٧).

هۆکاری ئەوەش دیارە لەبەر ئەوە بووە کە نەبادا خەویان قورس ببێت و نوێژەکانیان بچێت، یان خەڵکی بە مۆڵەتی بزانن وبخەون وبۆ نوێژی جەماعەتەکەی کۆنەبنەوە[١]..

<u>قسەکردن دوای نوێژی خەوتنان پەسەند نیە:</u> چونکە لەوانەیە قسەی زۆرو بێ سوود ئەوەندە بکرێت کە هەم لەسەر گوناحبار بن، هەم شەوگارەکەی پێوە بڕوات! لەوانەیە کەسێك فێرە شەونوێژ بێت وئەو خواپەرستیە چاکەی لەدەست بچێت.. لەوانەیە ئەوەندە دانیشن وبمێننەوە بۆ نوێژی بەیانی خەبەریان نەبێتەوەو نوێژەکەیان بچێت.. یان بۆ کاری سبەینێیان درەنگ هەستن یان تێیدا کەمتەرخەم بن.. ئەمە بۆ قسەو شەوچەرەی دنیاییە، ئەمما کەسێك یان کەسانێك بۆ دەرس و خوێندنی شەرعی دانیشن، یان خەریکی بانگەواو کاری ئیسلامی بن، یان شتێکی تری بەسوودی گشتی یان تایبەتی، قەیدی نیە.. چونکە:

١ ـ سەیدنا ئیبنو عەبباس خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ تحَدَّثَ مَعَ أهْلِهِ مَيْمُونَة سَاعَةً ثمَّ رَقَدَ..)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەگەڵ مەیموونە خانی خێزانیدا بۆ ماوەیەکی زۆر قسەیان پێکەوە کرد پاشان راکشا..

٢ ـ (كَانَ النَّبيَّ يَسْمُرُ مَعَ أبي بَكْرٍ وَعُمَرَ فِي أمْرٍ مِنْ أمورِ المسلمين)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا جاری وا هەبوو بۆ باس و خواسی کاروباری موسوڵمانان لەگەڵ ئەبوبەکرو عومەردا شەوان دەمایەوە..

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (١٨/٢)، الفواكه الدواني (١٩٧/١)، تبيين الحقائق (٨٤/١).
[٢] موسلیم (١٩٠).
[٣] ترمزی (١٦٩)، ئەحمەد (٢٦/١). پسانێك لەسەنەدەکەیدا هەیە.

## پێنجەم: نوێژی سپێدە (بەیانی):

سپێدە: دەركەوتنەوەی سپیاییەتی كەناری ئاسمانە كە پێش خۆر هەڵهاتن دەردەكەوێت، ووشەیەكە زیاتر لە بادینان بەكار دێت.. لە ناوچەی سۆراندا ووشەی (بەیانی) بۆ بەكار دێت، هەردووكیان بەرامبەر ووشەی (فەجر)ی عەرەبی دانراون.. ووشەی بەیانیم لا گشتگیرترە، چونكە بەیانی سپێدەو نزیك خۆرهەڵهاتنیش دەگرێتەوە، بۆیە سپێدەم بۆ نوێژی فەجر بەكارهێنا تا زیاتر تایبەتمەندێتی دەرخات.. فەجر كۆتایی شەوە، وەكو كە شەفەق سەرەتایەتی.. فەجر دووە:

**یەكەم: سپێدەی یەكەم (الفجر الكاذب):** ئەو روناكیە لاكێشیەیە كە لە ئاسۆوە لە ئەتراف خۆرهەلاتەوە بۆ ماوەیەكی كەم دەردەكەوێت، چونكە پاش ماوەیەكی كەم دیار نامێنێت و تاریكیەكە دەگەڕێتەوە.. عەرەب پێی دەڵێن كلكی گورگ (ذَنَبُ السِّرْحَانِ).

**دووەم: سپێدەی راست (الفجر الصادق):** ئەو هێڵە روناكیەیە كە لە كەناری ئاسمانەوە دەردەكەوێت و تەشەنە دەكات، بەردەوام لە رەونەقدایە تا خۆر هەڵدێت.. لە فەرمووودەدا هاتووە: (لا يَمْنَعَنَّكُمْ مِنْ سُحُورِكُمْ أَذَانُ بِلالٍ، وَلا الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ، وَلَكِنِ الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيرُ فِي الأُفُقِ)[١] واتە: نە بانگی بیلال نە سپێدە لاكێشەكە رێ لە خواردنی پارشێوتان نەگرن (بەردەوام بن بخۆن و بخۆنەوە) تا

---

[١] موسلیم (١٠٩٤)، ترمزی (٧٠٦)، نەسائی (٢١٧١) ئەبوداوود (٢٣٤٦).

سپێدەتان لە ئاسۆ لێ دەردەكەوێت. ئەحكامە شەرعیەكان لەسەر ئەم سپێدەیانن، نەك یەكەمینەكەیان..

نوێژی سپێدە وەكو كە لە كوردیدا ناوی تری هەیە وەكو بەیانی، لە عەرەبیشدا ناوی تری هەیە وەكو الصُبح و الغَدَاةُ.. بۆیە ووتراوە سوبح چونكە سورو سپی تێكەڵ بوون، بۆیە بە دەموچاوی جوانیش دەوترێت (وَجْهٌ صَبُوحٌ).

**سەرەتای كاتی سپێدە:** هەموو شەرعناسان لەسەر ئەوە رێكن كە سەرەتای كاتی نوێژی سپێدە، دەركەوتنی سپێدەی راستی (الفجر الصادق)ە..

**كۆتایی كاتی سپێدە:** هەموو شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن كە كۆتایی كاتی نوێژی سپێدە هەڵهاتنی خۆرە..

**باشتر وایە پەلە لە نوێژی سپێدە بكرێت:** جمهوری شەرعناسان مالیك و شافیعی و ئەحمەد و ئیسحاق و ئەبو سەور پێیان وایە كە كردنی نوێژی بەیانی لە تاریك و روونی سپێدەدا باشترە وەك لە دواخستنی بۆ روناكبوونەوە.. ئەمە بۆچوونی خەلیفەكانی راشیدین و ئەیو موساو ئیبنو الززوبەیرو ئیبنو مەسعودیشە خوا لێیان رازی بێت[١].. بەڵگەیان:

**یەكەم: فەرموودەی زۆر لەبەردەستدا هەن:** كە جەخت لەوە دەكەنەوە كە پێغەمبەری خوا نوێژی سپێدەی بە تاریكوروونی دەكرد، لەوانە:

---

[١] ابن قدامة: المغني (١/٥٤٠).

١ ـ (كُنَّ نِسَاءُ الْمُؤْمِنَاتِ يَشْهَدْنَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْفَجْرِ مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُرُوطِهِنَّ، ثُمَّ يَنْقَلِبْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ حِينَ يَقْضِينَ الصَّلَاةَ، مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ مِنْ الْغَلَسِ)[١]واتە: ژنی موسوڵمانان نوێژی سپێدەیان بە تاریکوڕوونی لە مزگەوت لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەکرد، خۆیان دەپێچایەوەو پاش نوێژ کە دەچوونەوە ماڵەوە هێشتا لەبەر تاریکی کەس نەیدەناسینەوە.

٢ ـ سەیدنا ئەبو بەرزەی ئەسلەمی خوا لێی رازی بێت دەگێرێتەوە: (كَانَ يُصَلِّي الصُّبْحَ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ، وَمَا يَعْرِفُ الرَّجُلُ مِنَّا جَلِيسَهُ، وَكَانَ يَقْرَأُ بِالسِّتِّينَ إِلَى الْمِائَةِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە لە نوێژی سپێدان دەبۆوەو تەشریفی دەبردەوە، کەس لە ئێمە ـ لەبەر تاریکیی ـ هاوڕێکەی تەنیشت خۆی نەدەناسیەوە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم عادەتەن لە نێوان شەست بۆ سەد ئایەتی دەخوێند..

٣ ـ سەیدنا ئەنەس لە سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت خوا لێیان رازی بێت دەگێرێتەوە: (تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُمْنَا إِلَى الصَّلَاةِ قُلْتُ كَمْ بَيْنَهُمَا قَالَ قَدْرُ قِرَاءَةِ خَمْسِينَ آيَةً)[٣] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم پارشێومان کرد، پاشان بۆ نوێژ هەستاین، ووتم: ماوەی نێوانیان چەند بووە؟! فەرمووی: بەقەدەر ئەوەندەی پەنجا ئایەت بخوێنیت.. ئەوەش بۆ گرتنەوەی دەستنوێژیان بووە.. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەری

---

[١] بوخاری (٥٧٨)، موسلیم (٢٣٠).
[٢] بوخاری (٥٤١)، موسلیم (١٠٩٧).
[٣] بوخاری (٥٧٦)، موسلیم (٤٧).

نازدار صلی الله علیه وسلم لە سەرەتای دەسپێکی نوێژی بەیانیدا نوێژەکەی کردووە..

٤ ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو مەسعوودی ئەنساری خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (أنَّ رَسولَ اللهِ صلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الصُّبْحَ مَرَّةً بِغَلَسٍ ثمَّ صَلَّى مَرَّةً أخْرَى فَأسْفَرَ بِهَا ثمَّ كَانَتْ صَلَاتهُ بَعْدَ ذلِكَ التَّغْلِيسَ حَتَّى مَاتَ وَلم يَعُدْ إلى أنْ يَسْفَرَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم جارێك نوێژی سپێدەی بە تاریکی کرد، پاشان جارێکی تر بە دنیارووناکی، دوای ئەوە ئیتر هەموو نوێژەکانی سپێدەی هەر بە تاریکی دەکرد تا کۆچی دوایی کرد نەهاتەوە سەر کاتی دنیا روناکیی.

**دووەم: زوو نوێژ کردن حوکمێکی گشتیە:** ئەو بەڵگانەی داوا دەککەن نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا بکرێن زۆر زۆرن، حوکمی ئەوانە نوێژی سپێدەش دەگرێتەوە، کە دەبێت زوو بکرێت..

**سێیەم: زوو کردنی نوێژی بەیانی رەفتاری چوار خەلیفەکانە:**

سەلمێنراوە کە هەر چواریان خوا لێیان رازی بێت نوێژی سپێدەیان زوو لە تاریکورِوونی بەیانیدا دەکرد[٢]..

---

[١] ئەبو داوود (٣٩٤)، ئیبنو حیببان و حاکم و خەتتابی و ئیمامی زەهەبی بە سەحیحیان داناوەو ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایە، ئەلبانیش لە صحيح أبي داود (٤١٧) دا بە سەحیحی ناساندووە. فەرموودەی ئەم باسە زۆرن و هەندێکیان لە بوخاریدایە (٥٦٠، ٨٧٢) هەندێکی تریان لای موسلیمن (٦٤٥، ٦٤٦)، هەندێکی تریش لای خاوەن سونەنەکانن و شێخی ئەلبانی زۆرینەیانی لە صحيح ابن ماجة دا بە سەحیح ناساندووە.

[٢] ابن المنذر: الاوسط (٣٧٤/٢) لێرەدا ریوایەتی تریش لە سەیدنا عوسمان وعەلییەوە خوا لێیان راوی بێت دەگێرِێتەوە کە بەیانیان لە دنیارووناك بوونەوەدا کردووە

## چوارەم: جیاوازی لێكدانەوەی مانای دنیاڕووناك بوونەوە:

هەندێك لە شەرعناسانی وەكو ئیمامی شافیعی وئیمامی ئەحمەد ووشەی (إسفار) كە لە فەرموودەكاندا هاتوون بە دڵنیابوون لە دەركەوتنی سپێدە لێك دەدەنەوە نەك بە رووناكبوونەوەی دنیا. بەڵام ئیمامی ئەبوحەنیفەو یاوەرانی وسوفیانی سەوری دەڵێن: نا رووناكبوونەوەی دنیا مەرجە بۆ نوێژكردن بۆیە نوێژی بەیانی درەنگ دەكەن.. بەڵگەشیان:

١ ـ فەرموودەكەی كە سەیدنا رافیعی كوڕی خەدیج خوا لێی رازی بێت گێڕاوێتیەوە كە پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ)[1] واتە: رێبدەن سپێدەی بەیانی دەركەوێت، ئەووەتان خێری زیاتری تێدایە.. پۆلە شەرعناسی بەرامبەر وەڵامی ئەم بەرێزانەو بەڵگەكەیان وا داوەتەوە، وەكو ئیبنو حیببان دەڵێ: ئەوە لەبەر ئەوەیە كە نەبادا لە شەوانی مانگەشەودا وابزانن روناكیەكەی هی ئەوەیە سپێدەی بەیانی هاتووەو نوێژەكەیانی تێدا بكەن، بۆیە داوای لێكردوون ئارام بگرن تا لە سپێدەی بەیانی دڵنیا دەبن، ئاوا خێری زیاتریان دەگاتێ چونكە لە كاتەكەی دڵنیا بوون[2]..

٢ ـ فەرموودەكەی سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت كە باس لە نوێژی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەكات كە لە موزەلیفە كردویەتی، كە تێیدا هاتووە: (مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةً إِلا لِوَقْتِهَا، إِلا الْعِشَاءَيْنِ فَإِنَّهُ صَلاهُمَا بِجَمْعٍ

---

[1] ئەبوداوود (٤٢٤)، ترمزی (١٥٤)، نەسائی (١/٢٧٢)، ئیبنوماجە (٦٧٢) صحيح لغيره.. صحيح فقه السنة (١/٢٥٠).

[2] صحيح ابن حبان (٤/٣٥٩).

جَمِيعًا، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ وَقْتِهَا)[١] واتە: پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم هەر وا بینیوە کە نوێژەکانی لە کاتی خۆیدا کردوون، ئەو جارە نەبێت کە هەردوو عیشاکەی (شێوان و خەوتنانی) پێکەوە کرد، نوێژی بەیانیشی پێش کاتی خۆی کرد.. وەڵامی ئەمەشیان وا داوەتەوە کە:

یەکەم: بەڵگەیەکی راشکاوو ئاشکرای وای تێدا نیە کە نوێژکردنی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە کاتی تاریکوڕوونی سپێدەدا عادەتی خۆی نەبووبێت..

دووەم: ئەو نوێژە بە نیسبەت سەیدنا ئیبنو مەسعوودەوە خوا لێی رازی بێت پێش خستنە، چونکە عادەتی خۆی وا بووە کە تا دنیا رووناك نەبووبێتەوە نەیکردووە.. ئەمەش نهێنی ئەوەیە کە دەبینین حەنەفی وا درەنگ نوێژی بەیانیان دەکەن، چونکە ئیمامی ئەبو حەنیفەی پێشەوا قوتابی سەیدنا ئیبنو مەسعوود بووە خوا لێی رازی بێت..

ئیمامی تەحاوی کە خۆشی حەنەفیە هەوڵیداوە هەردوو بۆچوونەکان پێکەوە بسازێنێت بۆیە فەرموویەتی: لە تاریکوڕوونی سپێدەدا دەستی بە نوێژەکە کردووەو کە لێبۆتەوە دنیا رووناك بۆتەوە[٢].. ئەمە هەرچەندە بۆچوونێکی جوانە بەڵام بە تەئکید سەرخستنی مەزهەبی جمهوری پێشەوایانی ترە، بەڵام ئیمامی تەحاوی لەبەر پابەندبوونی مەزهەبیانە نەیتوانیووە راشکاوانە دەسبەرداری بێت.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] مسند ابن أبي شيبة (٢٥٢) دەربارەشی دەفەرموێ: (إسناده متصل، رجاله ثقات، على شرط الشيخين البخاري ومسلم).

[٢] الطحاوي: شرح معاني الآثار (١/١٨٤).

# بابەتی تر کە پەیوەندییان بە کاتەکانی نوێژەوە هەیە

(١)

## کات، فەرزی جەخت لێکراوەی نوێژە

ـ نوێژکردن لە کاتی خۆیدا فەرزە، کاتەکەش بۆ نوێژکردنەکە فەرزێکی نوێژەکەیەو لە هەموو فەرزەکانی تری نوێژ زیاتر تەئکیدی لێ کراوەتەوە، نابینیت خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ النساء/١٠٣ واتە: نوێژ لەسەر موسوڵمانەکان لە کاتی دیاری کراودا فەرز کراوە.. لەبەر ئەمەیە کە ناشێت بە هیچ بەهانەیەك نوێژ لە کاتی خۆی دواخرێت، نە بە بەهانەی لەش گرانی و نەبوونی دەستنوێژ، نە بە نەبوونی ئاو، یان نەبوونی پۆشاکی پاك یان شوێنی پاك یان هەر بەهانەیەکی تر بێت هەر قبووڵ نیەو دەبێت موسوڵمان نوێژەکەی لە کاتی خۆیدا بەو حاڵەتەی تێیدایە بیکات[١]!!

ـ خوای پەروەردگار ئەو نوێژخوێنانەی لە دەیان شوێنی قورئاندا مەدح کردووە کە لە کاتی خۆیدا نوێژەکانیان دەکەن، دەربارەیان لە سورەتی مەعاریجدا لە دوو شوێندا دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ هُمۡ عَلَىٰ صَلَاتِهِمۡ دَآئِمُونَ﴾ المعارج/٢٣ واتە: هەموو مرۆڤێك شپرزە دەبێت و دەکەوێتە تاڵوکەوە جگە لەو کەسانەی لە نوێژەکانیاندا بەردەوامن.. هەروەها: ﴿وَٱلَّذِينَ هُمۡ عَلَىٰ صَلَاتِهِمۡ

---

[١] ئیمامی شافعی: الام (٧٩/١)، الفروع (٢٩٣/١)، النووي: المجموع (١٨٢/١)، ابن تیمیة: مجموع الفتاوى (٣٠/٢٢)،

﴿يُحَافِظُونَ﴾ المعارج/٣٤ واتە: ئەو کەسانەی کە پارێزگاری نوێژەکانیان دەکەن.. بە ئاگالێبوونی کاتەکانی، وەکو ئیبنو مەسعوود دەڵێ[١].

ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم وەسفی نوێژەکانی وا کردووە کە لە کاتی خۆیاندا ئەنجام بدرێن (باشترین کردەوەی چاکە)ی موسوڵمانە! چاکترین کارێکە کە خوای گەورە لێی رازی بێت! سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت لە پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم پرسی: (أيُّ العَملِ أحبُّ إلَى اللهِ؟ قالَ الصَّلاةُ علَى وَقتِها، قُلتُ ثمَّ أيُّ؟ قالَ برُّ الوالدَينِ ، قلتُ ثمَّ أيُّ؟ قالَ الجهادُ في سبيلِ اللهِ)[٢] واتە: پرسیارم لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کرد کە چ کارو کردەوەیەك لای خوای گەورە خۆشەویسترە؟! فەرمووی: نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا، ووتم پاشان چی؟! فەرمووی: چاکەکردن لەگەڵ دایك و باوکدا، ووتم: پاشان چی؟! فەرمووی: جیهاد لە پێناوی خوادا..

ـ پێغەمبەری پێشەوا صلى الله عليه وسلم هۆشداریی و حەزەری ئەوەی داوەتە ئوممەتەکەی کە ئەگەر کاربەدەست و دەسەڵاتدارانی ووڵات نوێژەکانیان لە کاتی خۆیاندا دواخست!! لەگەڵیاندا مەمێنن[٣].. سەیدنا ئەبوزەڕی غیفاری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پێمی فەرمووو: (كَيْفَ أنتَ إذَاكانَتْ علَيْكَ أُمَرَاءُ يُمِيتُونَ (لە ریوایەتێکی تردا: يُؤَخِّرُونَ الصَّلاةَ عَنْ وقْتِهَا)، قُلْتُ فَمَا تأْمُرُنِي؟ صَلِّ الصَّلَاةَ لِوَقْتِهَا فإنْ أدْرَكْتَها مَعهُمْ فَصَلِّ، فإنَّهَا لَكَ نَافِلَةٌ)[٤] واتە: ئەو زەمانە

---

[١] تەبەرانی لە المجمع (١٢٩/٧)، ابن المنذر: الاوسط (٣٨٦/٢).
[٢] بوخاری (٥٢٧)، موسلیم (٨٥).
[٣] سەیری ئەو ئاراستەو سەیری واقیعی ئێستای موسوڵمانان بکە!!
[٤] موسلیم (٦٤٨)، ترمزی (١٧٦)..

چی دەكەیت كە كاربەدستی واتان بەسەروە دەبێت كە نوێژ دەمرێنن (ریوایەتەكەی تر: كە نوێژەكان لە كاتی خۆیاندا ناكەن)؟! عەرزم كرد: فەرمانی چیم پێ دەكەی بیكەم؟! فەرمووی: نوێژەكەی خۆت لە كاتی خۆیدا بكە، ئەگەر لەگەڵ ئەوانیشدا فریا كەوتیت بیكەوەوە، بۆتۆ بە سووننەت هەژمارد دەكرێت.

ـ سەیدنا ئەنەسی كوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت ئەوەی روون دەكردەوە كە دواخستنی نوێژەكان لە كاتی خۆیان بەدواوە پێچەوانەی سیرەو سووننەتی پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم، نوێژ فەوتانە.. دین لەدەستدانە! ئیمامی زوهری دەڵێ: لە دیمەشق چوومە خزمەتی ئەنەسی كوڕی مالیك، دیتم دەگری! ووتم بۆچی دەگریت؟! فەرمووی: هیچ شتێكی زەمانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەماوە ئەم نوێژانە نەبێت، وا ئەمیشیان فەوتاند[١]!!

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (٥٣٠).

(٢)

# چۆن بزانرێت نوێژەکە لە کاتی خۆیدایە؟!

شەرعناسان لە وەڵامدا دووپۆلن:

**پۆلی یەکەم: تەکبیرەی ئیحرام بکەوێتە کاتەکەوە ئەوە نوێژەکە لە کاتی خۆیدا کراوە:** ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو شافیعی و رای بەناوبانگی ئیمامی ئەحمەدە[١]، بەڵگەشیان:

١ـ لەبەر ئەوەی نوێژ دابڕ دابڕ ناکرێت، سەرەتاو کۆتایی نوێژەکە وەکو یەکە، تەکبیرەی ئیحرامیش دەسپێکی نوێژەکەیە کەوابوو ئەوەی فریای تەکبیرەی ئیحرام کەوت ئەوە نوێژی لە کاتی خۆیدا کردووە[٢].

٢ـ لەبەر ئەو فەرموودەیەی عائیشەخان خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (مَنْ أدْرَكَ مِنْ الْعَصْرِ سَجْدَةً قَبْلَ أنْ تغْرُبَ الشَّمْسُ، أو مِنْ الصُّبْحِ قَبْلَ أنْ تطْلُعَ الشَّمْسُ فقَدْ أدْرَكَهَا)[٣] واتە: هەر کەسێك پێش خۆرئاوابوون فریای سوجدەیەکی نوێژی عەسر کەوت، یان فریای سوجدەیەکی نوێژی سپێدە کەوت پێش ئەوەی خۆر هەڵبێت، ئەوە فریای ئەو نوێژە کەوتوە. ئەم شەرعناسە بەرێزانە دەڵێن: سوجدە بەشێکە لە نوێژ کە روکن و فەرزەکانی لێك دانابڕێن، تەکبیرەی ئیحرامیش بەشێکی وەکو سوجدەکەیە، بۆیە هەرکەس فریای کەوت ئەوە فریای نوێژ کەوتوە.

---

[١] النووي: المجموع (٣/٤٩)، الاوسط (٢/٣٤٨)، الاكليل (١/٣٠٤).
[٢] المبدع (١/٣٥٣).
[٣] موسليم (٦٠٩)، ئەحمەد (٦/٧٨) سەحیحە: صحيح فقه السنة (١/٢٥٢).

**پۆلی دووەم: ئەوی فریای یەك ركات نوێژ بكەوێت ئەوە نوێژەكەی لە كاتی خۆیدا كردووە:** ئەمەش بۆچوونی ئیمامی مالیك و ریوایەتێكی ئیمامی ئەحمەدەو ئیمامی ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندتری ناساندووە[١]. بەڵگەیان:

١- فەرموودەكەی ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ الصَّلاةِ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلاة)[٢] واتە: هەر كەسێك فریای ركاتێك نوێژ بكەوێت ئەوە فریای هەموو نوێژەكە كەوتووە..

٢- ئەو فەرموودەیەی پێشوو كە دەفەرموێ: ئەوی فریای سوجدەیەك كەوت مەبەستی فریاكەوتنی ركاتێكە، ئەمە ركاتەو بە ناوی سوجدەوە ناوهێنراوە، جا جارێك فەرموویەتی: ئەوی فریای سوجدەیەك كەوت و جارێكی تر فەرموویەتی: ئەوی فریای ركاتێك كەوت.. نابینیت سەیدنا عومەر خوا لێی رازی بێت دەڵێت: (حَفَظْتُ مِنْ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ سَجْدَتين قَبْلَ الظهرِ وَسَجْدَتينِ بَعْدَهَا)[٣] واتە: لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم فێربووم، دوو سوجدە پێش نیوەڕۆ بكەم و دوو سوجدە دوای نیوەڕۆ.. دیارە مەبەستەكەی دوو ركات نوێژی سوونەتە دوای نوێژی فەرز بیكات، نەك سوجدەبردنی تەنها.

---

[١] مواهب الجليل (١/٤٠٨)، الدسوقي (١/١٨٣)، الانصاف (١/٤٣٩).
[٢] بوخاری (٥٨٠)، موسلیم (٦٠٧).
[٣] بوخاری (١١٧٣).

**کەسێك فریای کاتێکی کەم دەکەوت و لەپڕ عوزری بۆ پەیدابوو:** کەسێك ماوەیەکی کەمی بۆ نوێژ لەبەردەستدا بوو، بەڵام هۆکارێکی ڕێگرتنی بۆ پەیدا بوو، وەك شێتبوون و لەهۆش خۆچوون و کەوتنە حەیزو زەیستانی و شتی واو نەیتوانی نوێژەکە بکات، ئەمەش دوو حاڵەتی هەیە:

١- ئەگەر ماوەکە ئەوەندە کەم بوو بەشی بەشە رکاتێکی فەرزی نەدەکرد، ئەوە بە خاوەن عوزر حسێبەو نوێژەکەی دوای نەمانی هۆکارەکە ناکاتەوە[1].

٢- ئەگەر کاتەکە ئەوەندە بوو بەشی کردنی رکاتێکی دەکرد، شەرعناسان لە حوکمیدا دوو ران:

- یەکیان دەڵێ: دەبێ دوای نەمانی هۆکارەکەی بیکاتەوە.

- دووەمیان دەڵێ: نایکاتەوە. ئەمەشیان ئیختیاری شێخولئیسلام ئیبنو تەیمییەیەو پێدەچێت بەهێزتر بێت[2]. چونکە ئافرەتێك لە نیوەی عەسردا بۆ نموونە بکەوێتە سوڕی مانگانەوەو بۆی جائیز نەبێت بیکات، خۆ کەمتەرخەم نەبووە، ئەو هێشتا کاتی نوێژکردنەکەی بەدەستەوە مابوو.. ئەمە لە لایەك، لە لایەکی ترەوە: نەبیستراوە کە پێغەمبەری خۆشەویست صلی الله علیه وسلم یان یاوەرێکی بەرێزی فەرمانیان بە ئافرەتێك کردبێت کە نوێژی ئەو کاتە بگێڕێتەوە کە کەوتۆتە سوڕی مانگانەیەوە..

---

[1] النووی: المجموع (٧١/٣).

[2] لە بەرگی یەکەمدا لە حوکمی حەیزو زەیستانیدا باسمان لەمە کرد..

(٣)

# عوزری دواخستنی نوێژ

ئەسڵ ئەوەیە کە دەبێت نوێژەکان لە کاتەکانی خۆیاندا بکرێن، بەڵام بۆ ئاسانکاریی، شەرع هەندێك هۆی قبووڵ کردووە کە ببنە عوزری شەرعی بۆ دواخستنی نوێژ، لەوانە:

**١ و ٢ . خەوتن و بیرچوونەوە:** هەر کەسێك پێش نوێژ خەوی لێ کەوت یان بیری چوو بیکات تا کاتی بەسەرچوو، ئەوە خاوەن عوزرە. دەبێ کە خەبەر بۆوە یا بیری کەوتەوە دەسبەجێ نوێژەکەی بکاتەوە، چونکە:

- سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ )[١] واتە: هەر کەس نوێژێکی بیرچوو با ئەو کاتەی دەکەوێتەوە یادی بیکات، کەفارەتی غەیری ئەوەی نیە..

- جارێك پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەگەڵ یاوەرانی بەڕێزیدا لە سەفەردا بوون، شەو کە خەویان لێ کەوت، گەرمای خۆری سبەینێ  کە هەڵهات خەبەری کردنەوە، بۆیە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لَيْسَ فِي النَّوْمِ تفْرِيطٌ، وَلَكِنِ التَفْرِيط عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَلَاةَ، حَتَّى تجِيءَ الصَلَاة الأُخْرَى، فمَنْ فعَلَ ذلكَ فلْيُصَلِّهَا حِينَ يَنْتَبِهُ لَهَا، فإِذَا كَانَ مِنَ الغَدِ فلْيَصَلِّهَا عِنْدَ وَقْتِهَا)[٢] واتە:

---

[١] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).
[٢] موسلیم (٦٨١).

کەمتەرخەمی لە خەوتندا نیە (یەعنی ئەگەر کەسێك خەوی لێ کەوتبوو حوکمی کەمتەرخەمی نوێژ بەسەردا نادرێت) بەڵکو کەمتەرخەمی لەو کەسەدایە کە نوێژەکەی نەکردووە تا کاتی نوێژەکەی تری بەسەردا هاتووە.. هەر کەسێك وای کرد با ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە بیکات، ئەگەر کەوتەوە سبەینێ با لە کاتی خۆیدا بیکات.. ئەمە گێڕانەوەی نوێژەکە نیە، چونکە ئەم کاتە بۆ ئەم کەسە هەر وەکو درێژکراوەی کاتەکەی ترە[1]..

**٣ . ناچارکردن:** هەر کەسێك ناچاری وەلکردنی نوێژ کراو نەیانهێشت بە ئاماژەش بیکات، یان ناچار کرا نوێژێکی تری پێچەوانەی نوێژ بکات، ئەوە خاوەن عوزرە[2]، ئەگەر هۆکاری ناچارکردنەکەی لەسەر نەما نوێژەکانی دەکاتەوە.. ئەم جۆرە ناچار کراوە ئەگەر بتوانێت نوێژەکەی بەسەر جوڵاندن بکات، دەبێت بیکات.. کە بەو شێوەیەش کردی ئیتر دیسان کردنەوەی لەسەر نامێنێت..

**٤ . کۆکردنەوەی نوێژ بۆ ئەو کەسەی مافی هەیە:** هەر کەسێك بۆی هەبوو دوو نوێژ کۆکاتەوەو بە دواخستنیان (جەمع و تەئخیر) کردنی، بۆی هەیە نوێژی یەکەم لە کاتی نوێژی دووەمدا بکات.. وەکو کەسێك کە نوێژی نیوەڕۆی هێناوەتە لای عەسرو پێکەوە کردوونی.. بەڵێ بەمە دەوترێت نوێژی دواخست، بەڵام لە راستیدا دوای نەخستووە، تەنها ئەوەندەیە کە کاتەکانی بۆ کراوە بە یەك..

---

[1] الشوكانى: السيل الجرار (١٨٨/١).

[2] النووي: المجموع (٦٧/٣)، حاشية الدسوقي (٢٠٠/١)، الاشباه و النظائر (٢٠٨).

**٥ . ترس و بیم:** هەر کەسێك کەوتە ترس و بیمێکی واوە کە دڵ و هۆشی لێ بڕێت، هۆشی لەوە نەبێت نوێژەکەی بکات، خاوەن عوزرە، ئەگەر باری دەروونی تا کاتی نوێژ بەسەر دەچێت نەهاتەوە جێی خۆی، بۆی هەیە دواتر نوێژەکەی بکات، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە غەزای خەندەقدا نوێژی عەسریان بۆ نەکرا تا خۆر ئاوا بوو[١]..

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (٥٩٨)، موسلیم (٦٣١)، وەکو توێژینەوەو بەراوردی راو بۆچوونی زانایان بڕوانە الشوكاني: نيل الاوطار (٢/٣٦) و ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢/٢٣).

(٤)

# ئەو کەسەی شیاوی نوێژکردن دەبێت پێش ئەوەی کاتی نوێژ بەسەرچێت

ئەگەر منداڵێك باڵغ بوو، یا شێتێك چاك بۆوە، یا حەیزدارێك یان زەیستانێك پاك بۆوەو غوسڵی دەرکرد، کاتیش بەقەدەر ئەنجامدانی رکاتێك یان کەمێك زیاتری مابوو، نوێژەکەیان لەسەرەو دەبێ زوو فریای خەن.. بەڵام ئایا نوێژی تریش کە بەو نوێژەوە پەیوەست بووە دەبێت هەر ئەو کاتە بکرێت، یان دەشێت دواخرێت؟!:

ئەگەر حەیزدار پێش خۆرئاوا بوون یان پێش سپێدە پاك بۆوە، راو بۆچوونی شەرعناسان دەربارەی حوکمی وا سێ پۆلن:

**یەکەم: ئەگەر پێش خۆرئاوا بوون پاك بۆوە دەبێت نوێژی نیوەڕۆو عەسری بکات:** ئەگەر پێش سپێدەی بەیانی پاك بۆوە دەبێت نوێژی شێوان و خەوتنانی بکات.. ئەمەش ئەوەیە کە لە سەیدنا عبدالرحمانی کوڕی عەوف و ئیبنوعەبباس و ئەبوهورەیرەوە خوا لێیان رازی بێت گێڕراوەتەوە، مەزهەبی جمهوری پێشەوایانی شەرعناسیی، وەکو تاووس وئیبراهیمی نەخەعی وموجاهیدو رەبیعەو ئیمامی مالیك ولەیس وئیمامی شافیعی وئیمامی ئەحمەدو ئەبو سەورو ئیسحاق، هەر وایە[١].. بەڵگەشیان:

[١] ابن رشد: بداية المجتهد (١٣٣/١)، الاوسط (٢٤٣/٢)، ابن هانئ: مسائل أحمد (١٣١/١)..

١ ـ ئەو فەرموودەی كە لە سەیدنا عبدالرحمانی كوڕی عەوفەوە خوا لێی رازی بێت گێڕراوەتەوە كە دەفەرموێ: (إذا طَهُرَتْ الحائِضُ قَبْلَ غُروبِ الشَّمْسِ صلَّتْ الظُهْرَ وَالعصْرَ، وإذا طَهُرَتْ قَبْلَ طلوعِ الْفَجْرِ صلَّتْ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ)[١] واتە: ئەگەر ئافرەت پێش خۆرئاوابوون لە حەیز پاك بۆوە، نوێژی نیوەڕۆو عەسری دەبێ بكات، ئەگەر پێش دەركەوتنی سپێدەی بەیانیش پاك بۆوە دەبێ نوێژی شێوان و خەوتنانی بكات..

ئەمە لە سەیدنا ئەبوهورەیرەو سەیدنا ئیبنو عەبباسیشەوە ریوایەت كراوە خوا لێیان رازی بێت[٢]..

## دووەم: ئەگەر لە كاتی عەسردا پاك بۆوە هەر نوێژی عەسری دەكەوێتە سەر:

ئەمەش رای حەسەنی بەسری و قەتادەو سوفیانی سەوری و ئیمامی ئەبو حەنیفەیە[٣]، بەڵگەشیان:

١ ـ ئەم فەرموودەیە: (مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ الصَّلَاةِ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلَاة)[٤] واتە: هەر كەسێك فریای ركاتێك نوێژ بكەوێت ئەوە فریای هەموو نوێژەكە كەوتووە.. فەرموویانە ئەو ئەلف و لامەی سەر (الصلاة) ئەلف و لامی عەهدە، كە گشتیە.. یەعنی هەر كەسێك فریای ئەو نوێژە بكەوێت كە ركاتێكی لە كاتی خۆیدا كراوە، ئەمما ئەوی فریای ركاتێكی نەكەوتوون ئەوە ئەم

---

[١] ابن أبي شيبة (٢/٣٣٦)، ابن المنذر (٢/٢٤٣) عبدالرزاق: المصنف (١٢٨٥)، بۆ توێژینەوەشی بڕوانە: ابن قدامة: المغني (١/٢٣٨).

[٢] ابن أبي شيبة (٢/٣٣٧)، ابن المنذر (٢/٢٤٤)، سنن الدارمي (٨٨٩). كەمال ئیبنو السید لە صحيح فقه السنة (١/٢٥٥) دا دەفەرموێ: سەنەدەكەی زەعەیفە.

[٣] الاوسط (٢/٢٤٥)، اختلاف العلماء (ل ٣٨٠).

[٤] بوخاری (٥٨٠)، موسلیم (٦٠٧).

فەرموودەیە نایگرێتەوە.. چۆن دەبێت کەسێك پابەند کەین بە نوێژی کاتێکەوە کە لەدەستدا نیە؟! کاتێك کە کابرامان لە کاتی خۆیدا بۆ پابەند نەکراوە پێی! کەوابوو تەنها نوێژی عەسرەکەی لەسەرە چونکە فریای رکاتێکی کەوتووە[١]..

٢ ـ راجوێیی لەوەدا نیە کە ئەگەر کەسێك بە ئەنقەست یان بە ئیهمالی و بێ عوزری شەرعی لێگەڕا تا کاتی نوێژی عەسر خەریك بوو کۆتایی پێ دەهات، پەلەی کردو رکاتێکی تێدا فریا خست، بەڵام حەوت رکاتەکەی تری عەسرو نیوەڕۆی لە کاتی نوێژی شێواندا کرد، گوناحی گەیشتۆتێ.. خۆ ناکرێت ئەم کاتەی کە ناچارییە بۆ ئەم کەسە ئیهمالە بکرێتە کاتێکی ئاسایی[٢]؟!

٣ ـ ئێمە دەزانین ئەگەر رکاتێکی نیوەڕۆ فریاکەوت بەڵام رێبەستێکی بۆ پێش هات و نەیتوانی تەواوی کات، ئەمە دواتر هەر ئەو نوێژەی لەسەر بیکاتەوە، ئەمە لە کاتێکدایە کە کاتی نوێژی نیوەڕۆ لە کاتی کۆکردنەوەی نوێژەکاندا کاتی نیوەڕۆو عەسریشە، دەی جیاوازی نێوان ئەم دوو کاتە چیە؟! بۆچی لەمیاندا عەسری پێ ناکەن و لەویاندا نیوەڕۆی پێ دەکەن؟! ئەگەر دەڵێن: لەبەر ئەوە جیاوازیمان خستۆتە نێوانیانەوە چونکە حوکمی یاوەرانمان وا پێ گەیشتووە.. پێیان دەوترێت: باشە ـ ئەگەر ئەو ریوایەتانەش راست بوو ـ دیارە لەبەر ئەوە وا ووتراوە نەبادا رێبەستەکە نەمابێت و بە هۆی ئیهمالیەکی ترەوە نیوەڕۆکە لە کاتی خۆیدا نەکرابێت، یان بە هۆی چاوەڕوان کردنەوە، وەکو پابوونەوە لە

---

[١] ابن عثيمين: الشرح المتع (٢/١٣٠).

[٢] ابن المنذر: الاوسط (٣/٢٤٥).

حەیز كە هەر دەبێت ماوەیەكی لێ بوەستێت تا لە پاكبوونەوەی دڵنیادەبێت.. لەبەر ئەم هۆیانەیە كە ئەو یاوەرانە پێیان باشتر بووە كە نیوەڕۆكەش لە بابی ئیحتیاتەوە بكرێتەوە[1]..

**سێیەم: ئەگەر لە كاتی عەسردا پاك بۆوەو كات هەبوو نیوەڕۆو عەسری دەكات، ئەگەر نا: هەر عەسر دەكات:**

ئەمەش رای ئیمامی مالیك و ئەوزاعیە[2]..

**پوختەی بۆچوونەكان:** هەرچەندە بۆچوونی دووەمم پێ بەهێزترە، بەڵام دەشێت هەموو راو بۆچوونەكان پێكەوە بسازێنرێن، بەوەی كە دووەم وەكو حاڵەتێكی ئیحتیات وسێیەم وەكو حاڵەتی ناچاری سەیر بكرێن.

★ ★ ★

---

[1] ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢/١٣٠).

[2] ابن رشد: بداية المجتهد (١/١٣٣)، الاوسط (٢/٢٤٦).

(٥)

## ئەوی بێ عوزر نوێژەکەی ناکات تا کاتەکەی بەسەر دەچێت

شەرعناسان لە حوکمی گێڕانەوەی ئەم نوێژەدا دوو پۆلن:

**. پێویست ناکات بیگێڕێتەوەو جائزیش نیە:** ئەمە بۆچوونی قاسمی کوڕی محمدو ئیبنوسیریین و عومەری کوڕی عبدالعەزیزو هەندێك لە یاوەرانی ئیمامی شافیعی و جورجانی و ئیبنو بەتتەو داوودی زاهیریی و ئیبنو حەزمە هەروەها ڕای ئیبنو تەیمییەو ئەلبانی و بن عوسێمینیشە[١] ڕەحمەتیان لێ بێت.. بەڵگەشیان:

**یەکەم: بەڵگە گشتیەکان (ئایەتەکان):** کە باس لە حوکمی نوێژنەکەر دەکەن:

١ ـ (إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا ) النساء/ ١٠٣ واتە: نوێژ کردن بە گوێرەی کاتی دیاری کراو لەسەر موسوڵمانان فەرزە.. کەوابوو نوێژی پەیوەست بە کاتەوە کردووە، کاتێك کە ئەمسەرو ئەوسەری دیاری کراوە، جیاوازی نێوان پێش سەرەتاو دوای کۆتاییەکەی نیە.. جا وەکو کە ناشێت پێش هاتنی کاتەکەی بکرێت، ناشبێت دوای تەواوبوونی کاتەکەی بکرێت، مەگەر بە دەقێکی تر کە حوکمێکی تری پێ بێتە دی، وەکو دەقی باسی خەوتوو بیرچووەوەو خاوەن عوزرەکانی دیکە، وەکو حەج و ڕەمەزان.. لەبەر

---

[١] ابن حزم: المحلى (٢/٢٣٥)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢٢/٤٠)، الانصاف (١/٤٤٣)، الشوكاني: نيل الاوطار (٣/٣١)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢/١٣٣)

ئەمەیە دەڵێن: ئەگەر کابرا نوێژی پێش وەخت کرد نوێژەکەی بەتاڵە، هەروەها ئەگەر نوێژی لە دوای تەواو بوونی کاتی نوێژەکە کرد هەر بەتاڵە!

٢ ـ (فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ) الماعون / ٥ـ٤ واتە: وەیل بۆ ئەو کەسانەی لە نوێژەکانیان غافڵن..

٣ ـ (فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا) مریم / ٥٩ـ٦٠ واتـە: نەوەیـەکیان لـە پاش هات کە نوێژەکانیان فەوتاندو کەوتنە شوێن هـەواو هـەوەس و حەزی خۆیان، ئەوانە لە دواییدا بە هیلاك دەچن، مەگـەر ئەوانـەی کـە پەشـیمان دەبنـەوەو تۆبـە دەکـەن و دەکەونـەوە سـەر کـردەوەی چاك..

## دووەم: بەڵگە گشتیەکان (فەرموودەکان): کە

١ ـ (مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ )[١] واتە: هەر کەس نوێژێکی بیرچوو با ئەو کاتەی دەکەوێتەوە یادی بیکات، کەفارەتی غەیری ئەوەی نیە.. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەوی بە ئەنقەست نوێژەکەی نەکرد تا چوو، نوێژەکەی ناکاتەوە، چونکە بیرچوونەوە لەم فەرموودەیەدا مەرجە، مەرجەبۆ کراوەکەش کە نوێژەکەیە پەیوەندە بە مەرجەکەوە، کەوابوو کە بیری چوو دەیکاتەوە، کە بە ئەنقەست نەیکرد نایکاتەوە.

---

[١] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).

٢ ـ ئەو فەرموودەیەی کە دەفەرموێ: (الَّذِي تَفُوتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ)[١] واتە: ئەو کەسەی نوێژی عەسری دەچێت، وەکو ئەو کەسەیە کە کەسوکارو ماڵ و سامانەکەی فەوتابێت.. کەوابوو ئەو نوێژەی کە فەوتا تازە بواری هێنانەوەی نیە! شەرعناسانی بەرامبەر فەرموویانە: فەرموودەکە نابێتە بەڵگەی ئەو حوکمە چونکە راهێنانی موسوڵمانە لەسەر سووربوونی لەسەر نوێژەکانی، بۆ ئەوەی بزانێت کە ئەگەر نوێژێکی چوو دەبێ جێ خەمی بێت هەر وەکو کە نەمانی کەسوکاری دەبێتە جێ خەمی! خەم خواردن بۆ نوێژ چوون چ پەیوەندی بەوەوە هەیە کە نابێت بیگێڕێتەوە..

## دووەم: بەڵگە گشتیەکان (فەرموودەکان):

١ ـ ئەم شەرعناسە بەڕێزە دەڵێن: ئەم بۆچوونەی ئێمە بۆچوونی یاوەرانێکی وەکو سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب و عبداللەی کوڕی و سەعدی کوڕی ئەبو وەققاس و ئیبنومەسعوودە خوا لێیان رازی بێت..

٢ ـ هەروەها ئەم بەڕێزانە دەڵێن: دەرکردنی حوکم بۆ نوێژگێڕانەوە رەفتارێکی شەرعیە، ئەمەش ماڤی خواو پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم.. ئەوانیش لە وەڵامدا دەڵێن: ئێمە حوکمەکەمان دەرنەکردووە، هەموو بۆچوونەکەمان ئەوەیە کە نوێژنەکەری ئەنقەستمان قیاس کردووە بە نوێژنەکەری خەوتوو بیرچوو..ئەمەش قیاسێکە بە پێی ڕێساکانی شەرع کراوە..

---

[١] شێخی ئەلبانی لە صحيح الجامعدا (٥٤٩١) دەفەرموێ سەحیحە..

٣ ـ دیسان دەڵێن: كە دەڵێین نوێژەكەی ناگێڕێتەوە وەنەبێت مەبەستمان بێت تاوانەكەی لەسەر سووك كەین، نا، خۆ كابرا نوێژەكە بكاتەوەو نەكاتەوە گوناحی فەوتانی هەر لە گەردندایە ئیتر كردنەوەی ئەو نوێژە سوودی چیە؟! بە تایبەتی كە وەكو حوكمی بیرچووەوەو خەوتوو دەقێكمان لەبەر دەستدا نیە فەرمانی نوێژكردنەوەكە بەمیش بكاتەوە؟؟ نوێژكردنەوەی بیرچووەو خەوتوو كەفارەتە، خۆ ناشێت حوكمی ئیهمالەكە قیاس كەینەوە لەسەری[1]!!

**ـ دەبێ بیگێڕێتەوە:** ئەمەش بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی شەرعە، رای ئیمامی ئەبوحەنیفەو مالیك و شافیعی وئەحمەدو زۆرێك لە شەرعناسانی تری غەیری ئەوانیشە.. تەنانەت ئیمامی نەوەوی دەڵێ كۆڕا (ئیجماع)ی لەسەرە[2].. بەڵگەشیان:

١ ـ ئەو بەڵگانەی كە دەڵێن: هەر كەس بیری چوو نوێژەكەی بكات دەبێت بیگێڕێتەوە، بۆ ئێرەش دەبنەوە بە بەڵگە.. كەسێك بیری چوو بێت نوێژەكەی بكات دەبێت بیكاتەوە، كەوابوو ئەو كەسەی بە ئەنقەست نوێژەكەی چوواندووە لەپێشترە بیگێڕێتەوە..

---

[1] ابن حزم: المحلی (٢/٢٣٧) لێرەدا ئیمامی ئیبنو حەزمی رەحمەتی ووتووێژێكی دوورودرێژ لەسەر باسەكە دەهێنێت و دواتر ئەوە پەسەند دەكات كە نوێژی بە ئەنقەست چوێنراو گێرانەوەی نیە..

[2] حاشیة الدسوقي (١/٢٦٤)، النووي: المجموع (٣/٧١) الانصاف (١/٣٤٢)، ابن عثیمین: الشرح الممتع) ٢/١٣٣). هەر لەبەر ئەوەی پۆلێكی تری شەرعناس هەن پێچەوانەی ئەم بۆچوونەیان هەیە ناتوانرێت بووترێت كۆڕای لەسەرە..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەربارەی خەوتوو بیرچووەوە کە فەرمووی: (لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ)[١] واتە: کەفارەتی غەیری ئەوەی نیە.

دەڵێن: ئەمە حوکمی ئەنقەستیەکەشە، چونکە خۆ ئەمیش وەکو بیرچووەکەیەو نەیکردووە، کە گێڕایەوە جەبرانی دەکاتەوە..

٣ ـ قیاس لەسەر ئەو کەسەی کە ڕۆژووی فەرزی بە ئەنقەست شکاند بێت یان لە ڕۆژی ڕەمەزاندا جیماعی کردبێت، دەبێت بیگرێتەوە. بەڵام بەرامبەرەکانیان وەڵامیان داوەتەوە کە فەرموودەی (گرتنەوەی ڕۆژووی شکاوی ڕەمەزان بە جیماع) زەعیفە[٢]..

---

[١] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).

[٢] مەبەست لەو فەرموودەیە کە سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێت دەیگێڕێتەوەو دەفەرموێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ قَدْ جَامَعَ أَهْلَهُ فِي رَمَضَانَ .. فَذَكَرَ الحديث وَقَالَ فيهِ: فَأُتِيَ بِعِذْقٍ فِيهِ تَمْرٌ قَدْرَ خَمْسَةَ عَشَرَ صَاعاً وَفِيهِ قَالَ كُلْهُ أَنْتَ وَأَهْلُ بَيْتِكَ وَصُمْ يَوماً وَاسْتَغْفِرِ اللهَ) ئەبوداوود (٢٣٩٣) واتە: کابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و عەرزی کرد کە لە ڕۆژی ڕەمەزاندا کاری سەرجێیی (جیماع) لەگەڵ خێزانەکەی کردووە تێیدا هاتووە کە پێی فەرموو: فەرمووی: دەبڕۆ خۆت و خێزانت بیخۆو ڕۆژووی ڕۆژێك بگرەرەوەو دوای لێبوردن لە خوای گەورە بکە.. لای ئیبنوماجە زیادەیەکی هەیەو دەفەرموێ: (وَصُمْ يَوماً مَكَانَهُ) ئیبنوماجە (١٦٧١) زاتە: ڕۆژێکیش لە جیاتی بگرەرەوە. ئەم فەرموودەیە لەبەر ئەوەی لە سەنەدەکەیدا عبدالجباری کوڕی عومەری ئەیلی تێدایە فەرموویانە فەرموودەکە زەعیفە، لەوانەی وایان فەرمووە: یەحیای کوڕی مەعینی مامۆستای ئیمامی ئەحمەدو ئەبو زەرعەو نەسائی و ئیبنو سەعدو بوخاریش دەفەرموێ: مونکەراتی زۆرە.. مەبەستی لەوەیە فەرموودەی مونکەر کە جۆرێکە لە فەرموودەی زەعیف زۆر دەگێڕێتەوە، نەك کاری خراپەی زۆر بێت.. ووریابە.

٤ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (فَدَيْنُ اللَّهِ أحَقُّ أنْ يُقْضَى)[١] واتە: قەرزی خوا لە پێشترە بدرێتەوە.. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم حەج و رۆژووی ناوناوە قەرز. کابرا کە حەجی نەکردبوو، پاش مردنی بۆی دەکرێتەوە، کە رۆژووی لەسەر بێت بۆی دەگێڕرێتەوە، هەموو ئەمە لەبەر ئەوەی قەرزی خوایەو لەسەریێتی، جا کابرا کە قەرزی خوای لە نوێژدا لەسەر چۆن نابێت بیداتەوە؟! حەتمەن ئەمیش دەبێت بیداتەوە مادام لە ژیانیدا ماوە.. ئەمانی تر وەڵامیان داوەتەوە کە ئەگەر ئەم قیاسەتان راست بێت کەوابوو دەشێت کابرا پێش کات نوێژ بکات چونکە قەرز دەشێت پێش هاتنی کاتی دانەوەی بدرێتەوە!! دواتر ئەمە باس دەکەینەوە ان شاء الله.. من پێم وایە بۆچوونی چوار پێشەوا بەڕێزەکەو ئیمامی نەوەوی ئەوان بەهێزتر بێت، بۆیە:

ئەو کەسەی نوێژەکەی چوو قەرزارەو دەبێت بیگێڕێتەوە.. والله اعلم.

★ ★ ★

[١] بوخاری (١٩٥٣) موسلیم (١١٤٨)، ئەبوداوود (٣٣١٠).

# باسی دووەم: نوێژ گێڕانەوە
# (قەزا كردنەوەی نوێژ)

نوێژ گێڕانەوە: مەبەست لە نوێژ گێڕانەوە كردنەوەی ئەو نوێژانەیە كە چوون كە دەبوو لە كاتی رابوردووی خۆیاندا بكرانایە، بەڵام نەكراون. ئەمە نوێژچوون یان نوێژچواندن یان نوێژ فەوتاندنی پێ دەڵێن.. كردنەوەی یان گێڕانەوەی لە عەرەبیدا پێی دەوترێت (قَضاء) ە، لەبەر ئەوەی مەلای كوردیش (ض) بە (ڵ) دەخوێننەوە فەرموویانە (قەڵا كردنەوە)ی نوێژ، گەنجی نوێش كە لە قوتابخانە ئەو پیتە عەرەبیەی خوێندووە وەكو زۆر لە عەجەمەكان بە (ز) دەیخوێننەوە بۆیە دەڵێن: (قەزا كردنەوە)ی نوێژ، دیارە هەردووڵاش مەبەستیان كردنەوەی ئەو نوێژانەیە كە دەبوو لە كاتی خۆیاندا بكرانایە..

لە باسی ئەحكامی نوێژنەكەردا ووتمان كە شەرعناسان دوو پۆلن: جمهوری شەرعناسان (ئیمامی ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی) و هاورایانیان دەڵێن كافر نیەو دەبێ هەموو نوێژەكانی كە چوون بگێڕێتەوە، ئیمامی ئەحمەدو هاوڕایانی لەوانەی سەردەمیش شەوكانی و ئەلبانی و بن عوسێمین دەڵێن كافربووەو پێویستی بە گێڕانەوەی هیچ یەكێك لەو نوێژانەی نیە كە لەسەردەمانی نوێژنەكردنیدا نەیكردوون.. ووتیشمان كە ئێمە رای جمهورمان پێ پەسەندترە. چونكە ئەو كەسەی لەبەر تەمبەڵی و مەشغەڵەتی دنیایی و ئیهمال كردن و شتی وا نوێژەكانی لە ماوەی رابوردوودا نەكردووە، مادام نكووڵی لە هیچ شتێكی دینەكە ناكات هەر موسوڵمانە، بۆیە دەبێ نوێژەكانی بگێڕێتەوە..

**ئایا دەسبەجێ نوێژەکە دەگێڕێتەوە یان دەشێت دواى ماوەیەك بێت؟** ئەوى بە هەر هۆیەك نوێژى چوو، دەبێت دەسبەجێ بیکاتەوە. چونکە پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم دەربارەى خەوتوو بیرچوو فەرمووى: (اذا نَسِيَ أحَدُكُمْ صَلَاةً أو نَامَ عَنْها فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَهَا)[١] (وَإِذَا اسْتَيْقَظَ) واتە: هەر کەسێکتان نوێژێکى بیرچوو، یان لە کاتیدا خەوى لێ کەوت، با ئەو کاتەى بیرى دەکەوێتەوە بیکات، خەوتووش ئەو کاتەى کە خەبەرى دەبێتەوە دەبێ بیکات. مالیکى و حەنبەلیەکان دەڵێن: ئەگەر ئاوا خێرا نوێژەکەى کردەوە گوناحبار نابێت[٢]..

حەنەفى و شافیعیەکان دەڵێن: دەتوانێت دەسبەجێ بیکات و دەشتوانێت دواتر بیگێڕێتەوە[٣].. لەبەر ئەوەى کە پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم و یاوەرانى لەخەو خەبەریان بۆوە، دەسبەجێ نوێژەکەیان نەکردەوە، خستیانە کات و شوێنى دواتر..

ـ (عَنْ أبي هُرَيْرَةَ أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَفَلَ مِنْ غَزْوَةِ خَيْبَرَ سَارَ لَيْلَهُ حَتَّى إذَا أدْرَكَهُ الْكَرَى عَرَّسَ وَقَالَ لِبِلَالٍ اكْلَأْ لَنَا اللَّيْلَ فَصَلَّى بِلَالٌ مَا قُدِّرَ لَهُ وَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ فَلَمَّا تَقَارَبَ الْفَجْرُ اسْتَنَدَ بِلَالٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ مُوَاجِهَ الْفَجْرِ فَغَلَبَتْ بِلَالًا عَيْنَاهُ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا بِلَالٌ وَلَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّى ضَرَبَتْهُمُ الشَّمْسُ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلَهُمْ اسْتِيقَاظًا فَفَزِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيْ بِلَالُ فَقَالَ بِلَالٌ أَخَذَ بِنَفْسِي الَّذِي أَخَذَ بِأَبِي أَنْتَ

---

[١] موسلیم (٦٨٤) زیادەکەش سەحیحیە لە عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩) وەرگیراوە..
[٢] البهوتي: كشاف القناع (١/٢٦٠)، الشرح الصغير (١/٣٦٦)
[٣] النووي: المجموع (٣/٦٩)، حاشية ابن عابدين (٢/٧٤).

وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ بِنَفْسِكَ قَالَ اقْتَادُوا فَاقْتَادُوا رَوَاحِلَهُمْ شَيْئًا ثُمَّ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَ بِلَالًا فَأَقَامَ الصَّلَاةَ فَصَلَّى بِهِمْ الصُّبْحَ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قَالَ مَنْ نَسِيَ الصَّلَاةَ فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ أَقِمْ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي )[١] واته: كاتێك پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە غەزای خەیبەر گەڕایەوە، شەوێك شەوڕەوێكی زۆر ڕۆیشتن، كە ماندوێتیان گەیشتێ خەوتن، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە بیلالی حەبەشی فەرموو: ئاگات لە شەوەكەمان بێت و پاسەوانی بە، ئەویش كەوتە نوێژ كردن.. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ویاوەرانیش خەوتن.. كە كەوتنە نزیكی سپێدەی بەیانی بیلالیش پشتی بە سواریەكەیەوە دابۆوەو رووی لە ئاسۆ بوو، بەڵام چاوەكانی خەویان لێ خست، نە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نە بیلال نە هیچ یەكێك لە یاوەران خەبەریان نەبۆوە، تا تینی گەرمای خۆر خەبەری كردنەوە، یەكەم كەس كە بەخەبەر هات پێغەمبەری خوا بوو صلى الله عليه وسلم، زۆر نارەحەت بوو، فەرمووی: ئەرێ بیلال! فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا دایك و باوكم بە قوربانت بێت ئەوی ئەوەی بەسەر هێنام هەر ئەو بوو كە هەمان شتی بەسەر جەنابتدا هێنا، ئیتر پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: بار بكەین با بڕۆین.. ماوەیەك ڕۆیشتن پاشان پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستنوێژی گرت و فەرمانی بە بیلال دا كە بانگ بدات، پاشان نوێژی بەیانیەكەی بۆ كردن.. كە نوێژەكەی بۆ گێڕانەوە فەرمووی:

---

[١] موسلیم (٦٨٠)، نەسائی (١/٨٠).

هەر کەسێك بیری چوو نوێژەکەی بکات  با ئەو کاتە بیکات کە بیری دەکەوێتەوە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: نوێژ بۆ یادی من بکە..

ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: کەوابوو مەرج نیە دەست بەجێ نوێژەکەی بکاتەوە، بەڵکو دەتوانێت بیخاتە شوێن و کاتی تر.. شەرعناسانی بەرامبەر وەڵامی ئەمەشیان وا داوەتەوە کە ریوایەتی تری هەیە هۆی دواخستنی نوێژەکە دەبەستێتەوە بە شوێنەکەوە:

ـ (عَنْ أبي هُرَيْرَةَ قَالَ عَرَّسْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَلَمْ نَسْتَيْقِظْ حَتَّى آذَتْنَا الشَّمْسُ فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَأْخُذْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِرَأْسِ رَاحِلَتِهِ ثُمَّ لِيَتَنَحَّ عَنْ هَذَا الْمَنْزِلِ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَصَلَّى )[1] واتە: سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: شەوێك لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم ماینەوە، بەڵام خەبەرمان نەبۆوە تا تینی گەرمی خۆر عەزێتی داین (خەبەری کردینەوە) پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: هەر کەس سواریی (راحلة)ی خۆی بگرێت و لەم ناوە دوور کەوێتەوە، دواتر ئاوی داواکرد دەستنوێژی شت، پاشان قامەت کراو نوێژەکەی کرد.[2]

ـ (أبي هُرَيْرَةَ قَالَ: عَرَّسْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ نَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتْ الشَّمْسُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَأْخُذْ

---

[1] عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩ ـ ٢٨٤/١)

[2] هەر لەو سەرچاوەدا عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩ ـ ٢٨٤/١) ریوایاتی تریشی هێناوە وەك: (عَنْ الزُّهْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ عَنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى طَلَعَتْ الشَّمْسُ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: تَزَحْزَحُوا عَنْ الْمَكَانِ الَّذِي أَصَابَكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ فَصَلَّى ثُمَّ قَالَ:  وَأَقِمْ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي) . هەروەها ئەبوداوود (٤٣٥).

كُلُّ رَجُلٍ بِرَاسِ رَاحِلَتِهِ، فَإِنَّ هَذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ قَالَ: فَفَعَلْنَا ثُمَّ دَعَا بِالْمَاءِ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ صَلَّى سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَصَلَّى الْغَدَاةَ)[١] واتە: شەوێك لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم ماینەوە، بەڵام خەبەرمان نەبۆوە تا تینی گەرمی خۆر خەبەری کردینەوە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: هەر کەس سواریی (راحلة)ی خۆی بگرێت، وا دیارە شەیتانمان بۆ گەیشتۆتە ئێرە، فەرمووی: وامان کرد، پاشان داوای ئاوی کرد، دەستنوێژەکەی گرت و دوو رکات نوێژی کرد، پاشان قامەت کراو نوێژی سپێدە (بەیانی) یەکەی کرد.. ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: دیارە لەبەر شوێنەکە کردنی نوێژەکەی بەیانی دواخستووە، دەنا دەیکرد.. لەسەر ئەمەوەیە کە فەرموویانە: ئەگەر خەبەری بۆوە، بۆی نیە بخەوێتەوە تا نوێژەکەی دەکات..

<u>پێم وایە: هەر کەس خەبەری بۆوەو کاتی نوێژەکەی بەسەرچوو بوو، دەبێت دەسبەجێ بیکات ئەگەر رێبەستی شەرعی نەبوو.. والله اعلم.</u>

★ ★ ★

## گێڕانەوەی نوێژەکان بە ریز :

سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتْ الشَّمْسُ فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا كِدْتُ أُصَلِّي الْعَصْرَ حَتَّى كَادَتْ الشَّمْسُ تَغْرُبُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاللَّهِ مَا صَلَّيْتُهَا. قَالَ: فَقُمْنَا إِلَى بُطْحَانَ،

---

[١] موسلیم (٩٨٠)، نەسائی (١/٨٠).

فتوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ، وَتوَضَّأْنَا لَهَا، فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتْ الشَّمْسُ. ثمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ)[١] واته: دوای خۆرئاوابوونی رۆژی غەزای خەندەق عومەری كوڕی خەتتاب هات زۆر تووڕە بوو، جنێوی بە كافرانی قورەیش دەدا، فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا نوێژی عەسرم بۆ نەكرا تا ئەو ساتەی خەریك بوو ئاوا دەبوو، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمووی: بە خوا منیش نەمكردووە! ئیتر خێرا دەستنوێژی گرت و ئێمەش بەدوایدا دەستنوێژمان گرت و نوێژی عەسرەكەی دوای خۆرئاوا بوون كرد پاشان نوێژی شێوانی كرد..

جمهوری پێشەوایان ئەم فەرموودەو فەرموودەی تری هاوشێوەیان كردووە بە بەڵگەی خۆیان كە فەرموویانە[٢]: گێڕانەوەی نوێژەكان دەبێت بە تەرتیبی خۆیان بێت، چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم وای كردووە، بەڵام ئیمامی شافیعی دەڵێ[٣]: تەنها كردنەكەی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم بەو شێوەیە نایكاتە فەرمان، بۆیە كردنەوەی بەڕیز شیاوە نەك واجب.. ئەمەش پەسەندترە.

---

[١] بوخاری (٥٩٨)، موسلیم (٢٠٩).

[٢] ابن قدامة: المغني: ٦٠٧/١) البدائع (١٣١/١)، الشرح الصغير (٣٦٧/١)، الشوكاني: نيل الاوطار (٣٦/٢) .

[٣] النووي: روضة الطالبين (٢٦٩/١).

## كەی نوێژەكان بە ریز ناگێڕێتەوە؟

هەر كەسێك یەكێك لەم عوزرانەی هەبوو دەتوانێت نوێژەكانی بە تەرتیب نەگێڕێتەوە:

**١ . ئەگەر نوێژی حازری كەمی مابێت**[١] : واتە ئەو نوێژەی ئەو ساتە كابرای تێدایە كە دەبێت نوێژەكەی تێدا بكات:

- مەزهەبی ئیمامی ئەبوحەنیفەو ریوایەتێكی ئیمامی ئەحمەدو بۆچوونی سەعیدی كوڕی موسەییب وحەسەنی بەسری وئەوزاعی وسوفیانی سەوری و ئیسحاق ئەوەیە: ئەگەر ئەم نوێژە حازریە كەمی مابێت، ئەمیان پێش دەخات.
- ئیمامی شافیعی بە لایەوە تەرتیب شیاوە نەك پێویست، بۆیە لەم مەسەلەیەدا رای وایە كە كابرا سەرپشكە كام نوێژەیان پێشتر دەكات..
- مالیكیەكان و ریوایەتێكی تری ئیمامی ئەحمەدو عەتاء و لەیسی كوڕی سەعد دەڵێن: ئەگەر كاتی نوێژە حازریەكەشی بچێت، هەر دەبێ بە تەرتیبی خۆیان بیانكات!!

من پێم وایە رای یەكەم پەسەندتر بێت چونكە ناكرێت لێگەڕێ نوێژە حازریەكەشی بچێت.. والله اعلم.

**٢ . ئەگەر بە گێڕانەوەی نوێژەچوواوەكە، نوێژی جەماعەتی لەدەست دەچوو**: بۆ نموونە كەمێك كات ماوەو نوێژی عەسر بە جەماعەت دەكرێت، خەمی ئەوەیەتی ئەگەر نوێژە چوواوەكەی

---

[١] ابن قدامة: المغني (٦١٠/١)، البناية (٦٢٨/٢)، الانصاف (٤٤٤/١)، الخرشي (٣٠١/١)، الاوسط (٤١٥/٢).

بگێڕێتەوە جەماعەتی عەسری لەدەست بچێت.. ئەمە خۆی دەگەێنێتە جەماعەتەکەو نوێژەکەی دەکات پاشان نوێژە چوواوەکەی دەگێڕێتەوە.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەحمەدەو ئیبنوتەیمییەش پەسەندی کردووە. لەسەر رای هەندێك لە شەرعناسانی دیکە دەتوانێت با ئەوانیش نوێژی عەسر بکەن ئەم بە نییەتی نوێژی نیوەڕۆ دەبچێتە جەماعەتەکەیانەوەو پاشان خۆی نوێژی عەسرەکەی دەکات[1].. بەڵام پێدەچێت هەر بۆچوونی یەکەم پەسەندتر بێت والله اعلم.

**٣ . گێڕانەوەی نوێژێك کە بە تەنها نابێت:** وەکو نوێژی هەینی.. ئەگەر نوێژی هەینیی چوو، ئیتر بۆی بۆتە حوکمی نوێژی نیوەڕۆو دەبێت چوار رکاتی نیوەڕۆکە بکات ئەگەر کاتی نیوەڕۆ مابوو، یان دەبێت زوو بیگێڕێتەوە ئەگەر کاتەکەی بەسەرچوو بوو.. ئەمەش ریوایەتێکی ئیمامی ئەحمەدە[2]..

**٤ . بیرچوونەوە:** ئەگەر بێ ریزبەندی (تەرتیب) نوێژەکانی گێڕانەوە، پاشان بیری کەوتەوە، هیچی لەسەر نیە.. چونکە بیرچوونەوە عوزری شەرعیە..

**٥ . نەزانین:** ئەگەر کەسێك نەیدەزانی نوێژ گێڕانەوە بە پێی ریزی کاتەکانیان پێویستەو هەروا گێڕانیەوە، هیچی لەسەر نیە، چونکە ئەو نەزانینە لەو شوێنەو بۆ ئەو کەسە وەکو بیرچوونەوەیە.. ئەمەش

---

[1] الانصاف (٤٤٥/١)

[2] الانصاف (٤٤٤/١)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (١٤١/٢).

بۆچوونی حەنەفیەکان و رای پەسەندی ئیمامی ئەحمەدەو ئیبنو تەیمییەش بە پەسەندتری ناساندووە[١]..

## چۆنیەتی گێڕانەوەی نوێژەکان:

حەنەفی و مالیکی و قەولێکی ئیمامی شافیعی و ئەبو سەورو ئیبنول مونزیر دەڵێن[٢]: نوێژە چوواوەکە لە ئەسڵیدا چۆن بووە ئاوا دەیگێڕێتەوە، بۆ نموونە نوێژی خەوتنان چوار رکاتیەو بە دەنگی بەرز دەخوێندرێت، ئەگەر ئەم لە سەفەردابوو کاتیش عەسرەو دەیەوێت ئەو نوێژە خەوتنانە چووەوە بگێڕێتەوە، نابێت بیکاتە دوو رکاتی و ناشێت بە دەنگی نزم بیخوێنێت، بەڵکو لە ئەسڵدا چۆنە هەر وا دەیگێڕێتەوە.. یان نوێژی عەسری چووەو لە کاتی شێواندا دەیگێڕێتەوە، دەنگ بەرز ناکاتەوە.. یان نوێژی کورت کراوەی سەفەری لەسەرەو ئێستا نیشتەجێیە، بە دوو رکاتی دەیانگێڕێتەوە.. وە هەروەها، بەڵگەش ئەوەیە کە سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (حُبِسْنَا يَوْمَ الْخَنْدَقِ عَنْ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ حَتَّى كُفِينَا ذَلِكَ وَذَلِكَ قَوْله تعَالَى: وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَ بِلَالًا فَأَقَامَ الصَّلَاةَ ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ ثُمَّ أَقَامَ الْعِشَاءَ فَصَلَّاهَا كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ

---

[١] الانصاف (٤٤٥/١)، البناية (٦٢٩/٢).

[٢] مجمع الانهر (١٦٤/١)، الشرح الصغير (٣٦٥/١)، روضة الطالبين (٢٦٩/١)، اختلاف العلماء (ل ٦٠).

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا )[١] واتە: بە هۆی غەزای خەندەقەوە ئەو ڕۆژە نوێژی نیوەڕۆو عەسرو شێوان و خەوتنانمان بۆ نەکرا، تا ئەو کاتەی کە خوای گەورە وەستاندی وەك دەفەرموێ: خوای گەورە لە جیاتی موسوڵمانان جەنگەکەی ئیدارە دا، خوای گەورە بەهێزو دەسەڵاتەو هەموو شتێك لە جێی خۆیدا دەکات. پاشان پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی دا بە بیلال کە بانگ بدات، دوای بانگ وقامەت نوێژی نیوەڕۆی کرد هەر وەکو کە لە کاتی خۆیدا دەیکرد، پاشان قامەتی کردو نوێژی عەسری کرد هەر وەکو کە لەوەو پێش دەیکرد، ئینجا قامەتی کردو نوێژی شێوانی کرد هەر وەکو کە لەوەو پێش دەیکرد، ئینجا قامەتی کردو نوێژی خەوتنانی کرد، هەر وەکو کە لەوەو پێش دەیکرد، پێش ئەوەی ئەو ئایەتە بێتە خوارەوە: ئەگەر مەترسیتان هەبوو ئەوە چ پیادە بن چ سواری[٢]..

بەڵام حەنبەلیەکان و پەسەندکراوی لای شافیعیەکان ئەوەیە کە کاتەکە کاریگەریی لەسەر ئەوە هەیە کە کام نوێژەیان پێش دەخرێت..

- ئەگەر نیشتەجێ بوو، نوێژەکەی چوو، دوایی چووە سەفەرو بیری کەوتەوە کە نوێژی فلان کاتی نەکردووە، لە سەفەرەکەیدا وەکو ئەسڵی نوێژەکە دەیگێڕێتەوە، بۆ نموونە ئەگەر نیوەڕۆ بووە چوار رکاتی دەکات.. لەمەدا ئیمامی شافیعی و ئەحمەدیش هاوڕای ئیمامی ئەبو حەنیفەو مالیك و هاوڕایان، بەڵام لە پێچەوانەیدا نا.. ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد دەڵێن: ئەگەر نوێژی سەفەری چووبوو، کە نیشتەجێ بۆوە

---

[١] نەسائی (١/٢٩٧)، ئەحمەد (٣/٢٥)، ئیبنوخوزەیمە (٩٩٦)، ئەبویەعلا (١٣٩٦). سەحیحە.. صحيح فقه السنة (١/٢٦١).

[٢] واتە پێش ئەوەی حوکمی نوێژی ترس (صلاة الخوف) بێت..

نوێژی سەفەرەكەی بە تەواوی دەكاتەوە، وەك ئەوەی دوو ركات نوێژی نیوەڕۆو دوو ركات نوێژی عەسری لەسەفەردا چووە، كە هاتەوە شوێنی نیشتەجێ بوونەوەی دەبێت هەر یەك لەو نوێژە چوواوانە بە چوار ركاتی بكاتەوە[١]..

## گێڕانەوەی نوێژی سووننەت:

بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسان لەسەر ئەوەیە كە نوێژە سووننەتەكانیش دەشێت بگێڕرێنەوە، ئەمە رای سەیدنا ئیبنو عومەرە خوا لێی رازی بێت، هەروەها بۆچوونی ئەوزاعی وئیمامی شافیعی وئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق ومحمدی كوڕی حەسەنی شەیبانی و موزەنی و زانایانێكی ترن[٢]..

## بانگ و قامەت بۆ نوێژگێڕانەوە:

ئەو كەسەی نوێژی چووەو دەیەوێت بیگێڕێتەوە دەشێت بانگی بۆ بدات قامەتی بۆ بكات.. چونكە سەیدنا ئەبو قەتادە خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە كە ئەو بەیانیەی كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و یاوەرانی خەویان لێ كەوت و دوای خۆرهەڵهاتن خەبەریان بۆوە، بە بیلالی فەرموو: (قُمْ فَأذِّنْ النَّاسَ بالصَّلاةِ، فَلَمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَابْيَضَّتْ قَامَ فَصَلَّى بِهِمْ رَسولُ اللهِ)[٣] واتە: هەستە بانگەكە بۆ ئەو خەڵكە بدە.. كە خۆر هەڵهات و دنیای سپی داپۆشی پێغەمبەری خوا نوێژەكەی بۆ كردن..

---

[١] الام (١٦١/١)، المجموع (٢٤٩/٤)، المغني (٥٧٠/١)، اختلاف العلماء (ل ٦٠).

[٢] روضة الطالبين (٣٣٧/١)، الانصاف (١٧٨/٢)، نيل الاوطار (٣٣/٣).

[٣] بوخاری (٥٩٥)، ئەبوداوود (٤٣٩)، نەسائی (١٠٥/٢).

لە ریوایەتەکەی ئیبنو مەسعووددا خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (فأَمَرَ بِلالاً فأَذّنَ، ثمَّ أقَامَ فصَلّى بنا)[١] واتە: فەرمانی بە بیلال کرد بانگی داو پاشان قامەتی کرد، ئەویش هەستا نوێژەکەی پێ کردین.. ئەمەش بۆچوونی جمهوری شەرعناسانە.. والحمد لله..

### ئەوی زۆر نوێژ قەرزارە:

ئەوی نوێژی زۆری لەسەرە، مانگ و دوو مانگ یان ساڵ و دوو ساڵ یان زیاتر، قەرزاری خوای گەورەیەو دەبێت قەرزەکەی بە زووترین کات بداتەوە، باشترین شێوەش ئەوەیە کە تەقدیری بکات کە چەندی لەسەرە پاشان لیستێکیان بۆ بکات ولەگەڵ هەموو نوێژێکی ئێستایدا نوێژێکی چوواوی بگێڕێتەوە.. بەڵگەی گێڕانەوەش هەر بۆچوونی جمهوری پێشەوایانە (جگە لە ئیمامی ئەحمەد) کە فەرموویانە دەبێت بیگێڕێتەوە..

★ ★ ★

---

[١] ئەحمەد (٤٥٠/١)، ئیبنوحیببان (١٥٨٠) و فەرموویانە حەسەنە..

# باسی سێیەم
# ئەو کاتانەی نوێژکردن تێیاندا باش نیە

### ١ و ٢ ـ دوای نوێژی بەیانی و دوای نوێژی عەسر:

فەرموودە لەسەر ئەوە هەیە کە نوێژکردن لەو دوو کاتەدا باش نیە بکرێت.. وەکو:

١ ـ فەرموودەی سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت: (شَهِدَ عِنْدِي رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ، حَتَّى تَشْرِقَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ، حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ)[١] واتە: پیاوانێك کە لێیان رازیم لە هەمووشیان زیاتر عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت شایەتیان لا دام کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی کرد لەوە کردووە کە نوێژ لە دوای فەرزی سپێدەی بەیانیەوە بکرێت، تا ئەو ساتەی خۆر هەڵدێت، هەروەها دوای فەرزی عەسر تا خۆر ئاوا دەبێت..

١ ـ فەرموودەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ)[٢] واتە: نوێژ لە دوای نوێژی بەیانیەوە نیە

---

[١] بوخاری (٥٨١)، موسلیم (٨٢٦).
[٢] بوخاری (٥٨٦)، موسلیم (٨٢٧).

تا ئەو ساتەی خۆر بەرز دەبێتەوە، هەروەها نوێژ لە دوای فەرزی عەسرەوە نیە تا ئەو ساتەی خۆر ئاوا دەبێت..

**ناوەڕاستی نیوەڕۆ كە كە خۆر لە چەقی ئاسماندایە:**

بەڵگەمان فەرموودەكەی سەیدنا عوقبەی كوڕی عامرە خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ أَنْ نَقْبُرَ فِيهَا مَوْتَانَا ؛ حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ )[١] واتە: لە سێ كاتدا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی لێ دەكردین كە نوێژیان تێدا بكەین یان مردوومانی تێدا بنێژین: ساتێك خەپلەی خۆر هەڵدەهات تا ئەو كاتەی بڵند دەبۆوە، ساتێك خۆر لە ناوەندی چەقی ئاسماندا دەبوو تا لار دەبۆوە، ساتێك كە خۆر لارو لە ئاوابووندا دەبوو تا ئەو كاتەی تەواو ئاوا دەبوو..

**هۆی بەرهەڵستیەكە:** پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هۆی بەرهەڵستی كردنی یاوەرانی لە نوێژكردن لەو دوو سێ ساتەدا روون كردۆتەوە، وەكو سەیدنا عەمری كوڕی عەبسە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنْ الصَّلَاةِ. قَالَ: صَلِّ صَلَاةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ أَقْصِرْ عَنْ الصَّلَاةِ حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ، حَتَّى تَرْتَفِعَ ؛ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ حِينَ تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ، وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ، ثُمَّ صَلِّ ; فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ، حَتَّى يَسْتَقِلَّ الظِّلُّ بِالرُّمْحِ، ثُمَّ أَقْصِرْ عَنْ الصَّلَاةِ، فَإِنَّ حِينَئِذٍ تُسْجَرُ جَهَنَّمُ فَإِذَا أَقْبَلَ الْفَيْءُ فَصَلِّ، فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ، ثُمَّ أَقْصِرْ عَنْ الصَّلَاةِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ ;

---

[١] موسلیم (٨٣١).

فَإِنَّهَا تَغْرُبُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ، وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ)[١] واتە: ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا باسێکی نوێژم بۆ بکە، فەرمووی: نوێژی سپێدەی بەیانیەکەت بکە، پاشان واز لە نوێژکردن بهێنە تا ئەو ساتەی خۆر هەڵدێت و بەرز دەبێتەوە، ئەو ساتەی هەڵدێت لە نێوانی دوو قۆچی شەیتانەوە هەڵدێت، کافرەکان لەو ساتەدا سوجدە بۆ خۆر دەبەن، پاشان نوێژی خۆت بکە، کە فریشتە ئامادەی دەبن، تا ئەو ساتەی خۆر وەك رم لە ئاستی سەرتە، پاشان واز لە نوێژ بهێنە چونکە لەو ساتەدا دۆزەخ کڵپە دەستێنێت، کاتێك سێبەر هات (بەرەو خۆرئاوابوون چوو) نوێژەکەت بکە کە فریشتە ئامادەی دەبن، پاشان نوێژی تر مەکە تا خۆر ئاوا دەبێت، کە ئاوابوو لە نێوان دوو قۆچی شەیتانەوە ئاوا دەبێت، ئەو کاتەش کافرەکان سوجدە بۆ خۆر دەبەن..

## ئەو نوێژانەی کردنیان لەو کاتانەشدا جائیزە

١ـ **نوێژی هەینی**: تا ئەو ساتەی خەتیب بۆ ووتاری هەینی دەچێتە سەر مینبەر موسوڵمان بۆی هەیە چەند بخوازێت نوێژ بکات، بەڵام کە خەتیب هەستا بۆ سەر مینبەر بچێت ئیتر نوێژکردن باش نیە.. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى)[٢] واتە: هەر پیاوێك

---

[١] موسلیم (٨٣٢).
[٢] بوخاری (٨٨٣).

غوسڵی هەینی دەرکردو خۆی پاك و پوخت ڕێك خست، ئەوەندەی توانی ڕۆن و بۆنی خۆشی هەر لە ماڵی خۆیەوە لە خۆیدا، پاشان چووە مزگەوت و نەچووە درزی نێوان خەڵکی (خەڵکی ئیزعاج نەکرد بە شان وپاڵ) پاشان ئەوەندەی توانی نوێژی کردو ئینجا بێ دەنگ بۆ گوێ گرتن لە ئیمامەکە دانیشت، ئەوە حەتمەن خوای گەورە لە گوناحی ئەم هەینیە بۆ هەینیەکەی تری خۆشبووە..

ئەمە بۆچوونی ئیمامی شافیعی و حەسەنی بەسری و تاووس و ئیمامی ئەوزاعی و ئەبویوسفە کە ئەم فەرموودەیان کردووە بە بەڵگە هەروەها فەرموودەیەکی تری سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت کە فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی کردووە کە نوێژ لە ناوەندی نیوەڕۆدا بکرێت ـ تا ئەو ساتەی خۆر بەرەو خۆرئاوابوون لار دەبێتەوە[1]..

مەزهەبی ئیمامی مالیك و گشتی ئەهلی مەدینە دەڵێن: نوێژکردن لە ناوەندی نیوەڕۆدا هیچ ئیشکالێکی تێدا نیە، لە نیوەڕۆو غەیری نیوەڕۆ.. بەڵام دیارە ئەمە رەت دەکرێتەوە چونکە فەرموودەی سەحیحمان لەبەردەستدایە کە رێ لە غەیری هەینی دەگرێت..

ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی، هەروەها قەولێکی ئیمامی ئەحمەد دەڵێن نوێژکردن لە ناوەندی نیوەڕۆدا لە هەینی و غەیری هەینیدا باش

---

[1] ئیبنو عەبدولبیڕ لە کتێبی الاستذکاری خۆیدا (ب١ ل١٠٧) دوای بۆچوونەکانی ئەو شەرعناسە بەڕێزانە دەرهەق فەرموودەکە دەفەرموێ زەعیفە چونکە لە سەنەدەکەیدا ئیبنو ئەبی یەحیاو ئیبنو ئەبی فەروەی تێدایە کە دەرهەق هەردوکیان دەفەرموێ: (وهما مترۆکانِ لیس فیما یَنقلانِهِ ویرویانهِ حُجَّةٌ)

نیە.. بەڵام دیارە رای ئیمامی شافیعی و هاورایانی تری پەسەندترە بۆیە ئیبنولقەییم و ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندترینیان ناساندووە[1]..

**٢ . دوو رکاتی تەواف کەعبە:** ئەگەر کردنی دوو رکات نوێژەکەی تەوافی ماڵی خوا کەوتە ئەو ساتانەی بەرهەڵستیەوە، ئیشکالی نیەو دەتوانرێت بکرێت، بەڵگەش بۆ ئەوە زۆرە، لەوانە:

- فەرموودەی سەیدنا جوبەیری کوڕی موتعیم خوا لێی رازی بێت کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ أَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ)[2] واتە: ئەی بەنی عەبدومەناف، لە هیچ کاتێکی شەو یان رۆژدا رێ لە کەس نەگرن کە دەیەوێت تەوافی کەعبە بکات..

- سەیدنا ئیبنوعەبباس و سەیدنا حەسەن و حوسەین و هەندێك لە شەرعناسانی سەلەف ئەو دوو رکاتەیان لە قرچەی نیوەڕۆدا کردووە.

- ئەو دوو رکات نوێژە سەر بە خودی تەواوفەکەیە، کە تەواوفەکە لەو کاتەدا جائیز بێت دیارە دەبێت ئەوانەی لەگەڵیشدان جائیز بن..

ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدە لە سەیدنا ئیبنو عومەرو سەیدنا ئیبنوالزوبێرەوە هاتووەو بۆچوونی عەتاء و تاووس و ئەبو سەوریشە[3]..

## ٣ . گێڕانەوەی نوێژەکان لە کاتی بەرهەڵستی لێکراودا:

شەرعناسان لە گێڕانەوەی نوێژی چواودا لەو کاتانەدا کە بەرهەڵستی نوێژ

---

[1] ابن القيم: زاد المعاد (٣٧٨/١).

[2] ترمزی (٨٦٩)، نەسائی (٢٩٢٤ ـ ٢٨٤/١)، ئیبنوماجە (١٢٥٤) ئەلبانی لە صحيح جامع الترمذی (٧٩٠٠) دا دەفەرموێ سەحیحە..

[3] الام (١٥٠/١)، المجموع (٧٢/٤)، المغنى (٨١/٢).

تێداکردنیان لێ کراوە راجوێن، بە شێوەیەکی گشتی دوو بۆچوونیان هەیە:

یەکەم: ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی دەڵێن: نوێژگێڕانەوە لەو کاتانەدا نابێت کە بەرهەڵستی نوێژیان تێدا کراوە.. بەلگەشیان:

١ـ (النَّبيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا نَامَ عَنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى طَلَعَتْ الشَّمْسُ، أخَّرَهَا حَتَّى ابْيَضَّتْ الشَّمْسُ)[١] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی بەیانیەکەی چوو، کە خۆر هەڵهات و خەبەری بۆوە نەیکرد تا خۆر زیاتر بەرز بۆوەو دنیای سپی کرد..

٢ـ ئەمە نوێژە، وەکو سوونەتەکانی تر لەو کاتانەدا ناشێت بکرێت.

٣ـ لە کوڕەکانی سەیدنا (ئەبوبەکرە) ەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە کە: (أنَّ أبَا بَكْرَةَ نَامَ فِي دَالِيَةٍ لَهُمْ فَظَنَنَّا أنَّهُ قَدْ صَلَّى الْعَصْرَ فَاسْتَيْقَظَ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَالَ: فَانْتَظَرَ حَتَّى غَابَتْ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى)[٢] واتە: ئەبوبەکرە لەژێر کەپری سەر بیرێکمان خەوی لێ کەوت، وامان زانی نوێژی عەسری کردووە، کەچی کە کاتی خۆرئاوابوون خەبەری بۆوە، چاوەڕوانی کرد تا خۆر ئاوا بوو ئینجا نوێژەکەی کرد..

دووەم: ئیمامی مالیك و شافیعی و ئەحمەدو جمهوری یاوەران و تابعین دەڵێن: کردنی نوێژی فەرز بە حازری یان بە گێڕانەوەی لەو کاتانەدا کە بەرهەڵستی لێکراوە، جائیزە.. بەلگەشیان:

---

[١] بوخاری (٣٤٤)، موسلیم (٦٨٢).

[٢] ئیبنو ئەبی شەیبە (٦٦/٢)، عبدالرزاق: المصنف (٢٢٥٠). سەحیحە (صحيح فقه السنة ٢٦٧/١).

١ ـ فەرموودەكەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە دەفەرموێ: (مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ )[١] واتە: هەر كەس نوێژێكی بیرچوو با ئەو كاتەی دەكەوێتەوە یادی بیكات، كەفارەتی غەیری ئەوەی نیە..

٢ ـ فەرموودە مەرفووعەكەی سەیدنا ئەبو قەتادە خوا لێی رازی بێت: (إنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَاةً حَتَّى يَجِئَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الاخْرَى، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَتَنَبَّهُ لَهَا)[٢] واتە: كەمتەرخەمی لەو كەسەدایە كە نوێژەكەی نەكردووە تا كاتی نوێژەكەی تری بەسەردا هاتووە، هەر كەسێك وای كرد با ئەو كاتە نوێژەكەی بكات كە بیری دەكەوێتەوە..

دیارە ئەم بەڵگانە فەرمان بە كردنی نوێژەكە دەكەن كاتی بەخەبەر هاتن و بیركەوتنەوە بێ ئەوەی كاتێك باس بفەرموون كە نابێت تێییاندا بكرێتەوە.. ئەمەش جێی زیاتر پەسەندكردنە.. ئەو بەڵگەی كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژەكەی دواخست تا خۆر بڵندبۆوەو دنیای سپی كرد، دیارە كە هۆیەكەی ئەوە بوو كە فەرمووی: (فَإِنَّ هَذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ )[٣] وا دیارە ئێرە شوێنێكە كە شەیتانی لێ ئامادە بووە..

من پێم وایە گێڕانەوەی نوێژی فەرز لە هەموو كاتێكی شەووڕۆژدا جائیزە، هەروەها نوێژی سوونەتیش وەكو لە خوارەوە باس كراوە..

---

[١] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).
[٢] موسلیم (٦٨١).
[٣] موسلیم (٩٨٠)، نەسائی (٨٠/١).

## ٤ . گێڕانەوەی نوێژی سووننەت لە کاتی بەرهەڵستی لێکراودا:

**لێکراودا:** زۆرینەی زۆری شەرعناسان رایان وایە کە گێڕانەوەی نوێژی سووننەتیش لەو کاتانەدا جائیزە کە بەرهەڵستی نوێژکردنی تێدا کراوە، راجوێییەکی وام لە نێوان شەرعناساندا لە سەری نەبینی..

ئەوەی کە هەمووان لەسەر رێکن ئەوەیە کە نوێژی سووننەتی وەکو دوو رکاتی دەستنوێژو نوێژی تری زیادە لەو کاتانەدا نابێت بکرێت.. بەلگەشیان:

١ . خاتوو ئوم سەلەمە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینی دوو رکات نوێژی دوای عەسر کرد، لێم پرسی کە چیە؟ فەرمووی: (يَا بِنْتَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتِ عَنْ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ وَإِنَّهُ أَتَانِي نَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ فَشَغَلُونِي عَنْ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُمَا هَاتَانِ)[١] واتە: ئەی کچی ئەبو ئومەییە، دەربارەی ئەو دووڕکاتە پرسیت کە دوای نوێژی عەسر کردمن، ئەوە بە هۆی ئەوەوە بوو کە وەفدێکی عەبدولقەیس هاتنە لام و مەشغووڵیان کردم دووڕکاتەکەی دوای نوێژی نیوەڕۆیان بیر بردمەوە، ئەم دوو رکاتە ئەو دوانەن..

٢ . لە سەیدنا قەیسی کوڕی عەمرەوە گێڕراوەتەوە کە فەرموویەتی: (رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يُصَلِّي بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ رَكْعَتَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَصَلَاةُ الصُّبْحِ مَرَّتَيْنِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: إِنِّي لَمْ أَكُنْ صَلَّيْتُ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا، فَصَلَّيْتُهُمَا الْآنَ، فَسَكَتَ

---

[١] بوخاری (١٢٣٣)، موسلیم (٢٩٧).

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کابرایەکی بینی دوو رکات نوێژی دوای فەرزی سپێدە کردەوە، فەرمووی: چیە؟ دووجار نوێژی سپێدە؟! عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا ئەمە هەر دوو رکاتەکەی سپێدەی بەیانین بەڵام نەمکردبوون، وا ئێستا کردمن ئەویش صلى الله عليه وسلم لێی بێ دەنگ بوو.. لە ریوایەتێکی تردا دەڵێ: نکوولی لێ نەکرد..

٣ ـ ئیمامی مالیك و ئیمامی شافیعی دەڵێن[٢]: ئەوەش بەڵگەیە کە بە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە شێوەیەکی گشتی دەفەرموێ: (اذا نَسِيَ أحَدُكُمْ صَلَاةً أو نَامَ عَنها فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَها)[٣] واتە: هەر کەسێکتان نوێژێکی بیرچوو، یان لە کاتەکەیدا خەوی لێ کەوت، با ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە بیکات.

## ٥ . نوێژی جەنازە لە کاتی بەرهەڵستی لێکراودا جائیزە:

شەرعناسان رایان لەسەر ئەوە کۆیە کە لە دوای نوێژی بەیانی وعەسر جائیزە نوێژی جەنازە بکرێت[٤].. بەڵام راجوێییەکەیان لەسەر نوێژی جەنازەیە لە ساتی خۆر هەڵهاتن و ناوەندی نیوەڕۆو ساتی خۆرئاوابوون:

**١ . نوێژی جەنازە لەو سێ ساتەدا جائیز نیە:** ئەمە رای جمهوری پێشەوایان: ئیمامی ئەبوحەنیفەو مالیك وئەحمەدو

---

[١] ئەبو داوود (١٢٦٧)، ترمزی (٤٢٢)، ئەحمەد (٥/٤٤٧)، الحاكم (١/٢٧٤)، بەیهیقی (٢/٤٨٣) شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ سەحیحە: صحيح الترمذي (٣٤٦)..

[٢] الام (١/١٤٩)، بداية المجتهد (١/١٣٧).

[٣] موسلیم (٦٨٤).

[٤] المغني (٢/٨٢).

زۆرینەی شەرعناسانە[١]، چونکە فەرموودەکەی عوقبەی کوڕی عامر ڕاشکاوانە دەڵێ: (ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ أَنْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا ؛ حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ )[٢] واتە: لە سێ کاتدا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی لێ دەکردین کە نوێژیان تێدا بکەین یان مردوومانی تێدا بنێژین: ساتێك خەپلەی خۆر هەڵدەهات تا ئەو کاتەی بڵند دەبۆوە، ساتێك خۆر لە ناوەندی چەقی ئاسماندا دەبوو تا لار دەبۆوە، ساتێك کە خۆر لارو لە ئاوابووندا دەبوو تا ئەو کاتەی تەواو ئاوا دەبوو..

## ١ . نوێژی جەنازە لە کاتی بەرهەڵستی کراویشدا

**جائیزە:** ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدە، حوججەی ئیمامی شافیعی ئەوەیە کە ئەمە نوێژێکە هۆکاری تایبەتی هەیە، وەکو نوێژەکانی تر نیە.. لەبەر هەبوونی دەقە ڕاشکاوەکان ناتوانین بۆچوونەکەی ئیمامی شافیعی پەسەند کەین، چونکە بەرهەڵستیەکەی پێغەمبەری خوا لە ناشتنی مردوو لەو ساتانەدا حەتمەن نوێژەکەشی دەگرێتەوە، پاشان چاوەڕوانی کردنی ئەو ماوە کورتە تا تەواو دەبێت زیان نە بە مردووەکە نە بە زیندووەکانی دەوروبەری ناگەیێنێت..

---

[١] ئیمامی مالیك: المدونة (١/١٩٠)، السرخسي: المبسوط (١/١٥٢)، ابن قدامة: المغني (٢/٨٢)، معالم السنن (١/٣١٣).

[٢] موسلیم (٨٣١).

پێم وایە نوێژی جەنازە لەو سێ ساتە بەرهەڵستکراوەدا جائیز نیە.. والله اعلم.

**٦ . ئەو نوێژانەی هۆی تایبەتیان هەیە:** وەکو دوو رکاتی تەحییەتول مەسجید (تحِيَّةُ الْمَسْجِد) و دوورکاتی دەستنوێژو نوێژی خۆرگیران و هاوشێوەیان، بۆچوونی شەرعناسان لەسەریان دوانە:

**یەکەم: ئەم نوێژانە لە کاتی بەرهەڵستکراودا جائیز نین بکرێن:** ئەمە بۆچوونی ئیمامی ئەبوحەنیفەو قەولی سەلمێنراوی ئیمامی ئەحمەدە[١]..

**دووەم: ئەم نوێژانە لە کاتی بەرهەڵستکراودا جائیزن بکرێن:** ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدە، بەلگەشیان:

١- کردنی دوورکات نوێژەکەی تەواڤ کەعبە لە هەموو کاتێکدا جائیزە کەوابوو ئەمانیش جائیزن.

٢ ـ سەلمێنراوە کە دوورکات نوێژ یان زیاتر لە دوای دەستنوێژ گرتن دەکرێت، لە هەر کاتێکیشدا بێت جائیزە، وەکو لە فەرموودەکەی سەیدنا بیلالی حەبەشیدا خوا لێی رازی بێت هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لێی دەپرسێت: ( يَا بِلَالُ حَدِّثنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْته فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْت عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا

---

[١] البسوط (١٥٢/١)، شرح فتح القدير (٢٠٤/١)، المغني (٩٠/٢).

كُتِبَ لِي أنْ أُصَلّيَ )[1] واتە: ئەرێ بیلال، چ كردارێكت هەیە كە لە هەموو كارەكانتدا ئومێدی زیاترت بەو هەیە، چونكە لە بەهەشتدا لە پێش خۆمەوە، گوێم لە خشپەی نەعلەكانت بوو، فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا كارێكی وام نیە ئەوەندەی ئومێدە پێوە ببەستمەوە مەگەر ئەوەی كە هەموو جارێك شەو بێت یان رۆژ كە دەستنوێژ دەگرم پاشان چەندم بۆ نوسرا بێت نوێژی پێوە دەكەم..

٣ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە باسی نوێژی خۆرگیران و مانگ گیراندا دەفەرموێ: (إنَّ كُسُوفَ الشَّمْسِ آيَةٌ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، فَإِذَا رَأَيْتمْ ذلِكَ فافْزَعُوا إلَى الصَّلَاةِ )[2] واتە: خۆرگیران نیشانەیەكە لە نیشانەكانی خوای گەورە، هەركە دیتتان پەنابەرنە بەر نوێژ..

٤ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە باسی نوێژی تەحیەتول مەسجیددا فەرموویەتی: (إذَا دَخَلَ أحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلَا يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّي رَكْعَتَينِ)[3] واتە: هەر كەسێكتان چووە مزگەوتەوە با دانەنیشێت تا دوو ركات نوێژ دەكات.

٥ ـ پێشتر ریوایەتی بوخاری و موسلیممان هێنایەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی سوونەتی نیوەڕۆی لە كاتی نوێژی عەسردا كردووە[4]..

---

[1] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).
[2] بوخاری (٩٩٩)
[3] بوخاری (١١٦٧)، موسلیم (٧١٤).
[4] پەراوێزی ژمارە (٢١٩).

٦ ـ ئەو کۆڕا (ئیجماع) ەی کە شەرعناسان هەیانە لەسەر کردنی نوێژی جەنازە لە دوای نوێژی فەرزی بەیانی و عەسر..

ئەمانە هەمووی نوێژن و لەو کاتانەشدا دەکرێن کە بەرهەڵستی نوێژکردنیان تێدا لێ کراوە..

# باسی چوارەم
# بانگ و قامەت

**پێناسەی بانگ دان:** هاواركردنە لە كەسێك لە دوورەوە. لە عەرەبیدا: ئاگاداركردنەوەیە، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَذِّن فِي ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَجِّ﴾ الحج/٢٧ واتە: خەڵكی لە حەج ئاگادار بكەرەوە..

لە رووی زاراوەییەوە لە كوردی وعەرەبیدا بریتیە لە: بانگهێشت كردنی موسوڵمانان بۆ مزگەوت بە چەند رستەو دەستەواژەیەكی تایبەت بۆ نوێژ كردن بە كۆمەڵ.. هەروەها بۆ راگەیاندنی هاتنی كاتی نوێژەكانە..

**پێناسەی قامەت:** زاراوەیەكە هەر لە ئیقامەتی عەرەبییەوە وەرگیراوە كە لە كرداری رابوردووی (أقَامَ) ەوە هاتووە، واتە: راستی كردەوە، چەندین مانای تریشی هەیە وەك: جێگیربوو، دەركەوت، بانگی كرد..

لە رووی زاراوەییەوە بریتیە لە خواپەرستیەك كە بە ووتنی چەند دەستەواژەو رستەیەكی تایبەت ئەنجام دەدرێت..

⋆ ⋆ ⋆

# بانگدان

## پلەو پایەو گەورەیی بانگدان:

١ ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (إِذَا نُودِيَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ الْأَذَانَ، فَإِذَا قُضِيَ الْأَذَانُ أَقْبَلَ، فَإِذَا ثُوِّبَ بِهَا أَدْبَرَ، فَإِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ: اُذْكُرْ كَذَا اُذْكُرْ كَذَا لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَظِلَّ الرَّجُلُ إِنْ يَدْرِي كَمْ صَلَّى)[١] واتە: كە بانگ بۆ نوێژ دەدرێت شەیتان پشت هەڵدەكات و هەڵدێت، ئینجا بۆ ئەوەی گوێی لێ نەبێت (و بۆ سوكایەتی پێكردنی بانگەكە) دەكەوێتە جرِت لێدان[٢]، كە بانگ تەواو دەبێت دێتەوە، كە قامەت دەكرێت هەڵدێتەوە، كە وەلامدانەوەی قامەتیش تەواو بوو، ئینجا دێتەوەو دەكەوێتە غایلە پێكردنی موسوڵمان، بۆ ئەوەی بیخاتە سەر وەسوەسە، پێی دەڵێ بیر لە فلان شت بكەرەوەو فلان شتت لە بیر بێت، تا وای لێ دەكات نازانێت چەند ركاتی كرد!

٢ ـ سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە بە ئیبنو ئەبی سەعسەی فەرموو: (إِنِّي أَرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَبُو

---

[١] بوخاری (٦٠٨)، موسلیم (٣٨٩).

[٢] شەوكانی لە نیل الاوطاردا دەفەرموێ: لە تاواندا دەكەوێتە تڕ لێدان..

سَعِيدٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)[١] واتە: دەبینم حەزت لە مەڕو ماڵات و دەشت نشینییە، دەی مادام وایە هەر کاتێك لای مەڕەکانت بوویت، یان لە دەشت بوویت و بانگت دا، دەنگ زیاتر بەرز کەرەوە چونکە هەتا جنن و مرۆڤی زیاتر بانگەکەت ببیستن، لە رۆژی قیامەتدا پاداشتی زیاترت پێ دەبڕێت.. ئەبو سەعید فەرمووی: خۆم لە پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بیستووە کە وای فەرمووە..

٣ ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي التَّهْجِيرِ لَاسْتَبَقُوا إِلَيْهِ وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا)[٢] واتە: ئەگەر خەڵکی بیانزانیایە چ خێرێك لە بانگ و ریزی پێشەوەی نوێژدایە، ئەگەر بواری غەیری قورعەکێشیان بۆ نەبوایە، قورعەیان بۆ دەکرد.. ئەگەر بیانزانیایە چ خێرێك لە زوو هاتنە نوێژی هەینیدا هەیە دەکەوتنە کێبڕکێ لەسەری.. ئەگەر بیانزانیایە چ پاداشتێك لە نوێژی خەوتنان و سپێدەی بەیانیدا هەیە بۆیان دەهاتن ئەگەر بە گاگۆڵکێش بوایە!!

٤ ـ لە سەیدنا معاویەی کوڕی ئەبو سوفیانەوە خوا لێیان رازی بێت هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ)[٣] واتە: بانگدەرەکان لە رۆژی قیامەتدا لە هەموو کەس گەردن بەرزترن..

---

[١] بوخاری (٦٠٩)، موسلیم (١٢/٢).
[٢] بوخاری (٦١٥)، موسلیم (٤٣٧).
[٣] موسلیم (٣٨٧)، ئیمامی ئەحمەد (٩٥/٤)، ئیبنوماجە (٧٢٥).

٥ ـ لە سەیدنا عوقبەی کوڕی عامرەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (يَعْجبُ رَبُّكُ مِنْ رَاعي غَنَمٍ فِي رَأسِ شَظِيَّةِ جبَلٍ يُؤَذِّنُ بالصَّلاةِ ويُصَلّي، فيقُولُ اللهُ عَزَّ وَجلَّ : أُنْظُرُوا إلَى عَبْدِي هَذا يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلاةَ يَخَافُ مِنّي، قَدْ غفَرْتُ لِعَبْدِي وَأدْخَلْتهُ الْجَنَّةَ)[1] واتە: خوای پەروەردگارتان سەری لەو عەبدە سوڕ دەمێنێت کە بە تیرە شاخێکەوەیەو بانگ دەدات و نوێژەکەی دەکات، خوای گەورە دەفەرموێ: سەیری ئەو بەندەی من کەن کە ترسی منی لەدڵدایەو نوێژ دەکات، دەی وا من لەو بەندەیەم خۆش بووم و خستمە بەهەشتەوە..

٦ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (الْإمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتمَنٌ، فَأرْشَدَ اللّهُ الْأئِمَّةَ وَغَفَرَ لِلْمُؤَذِّنِينَ)[2] واتە: پێشەوا زەمانەت دەکات، بانگدەر ئەمیندارە، دەی خوای گەورە ڕێنمایی پێشەوایان بکات و لە بانگدەرانیش خۆش بێت..

٧ ـ بانگدان باشترە لە ئیماتە کردنی نوێژ: زۆرینەی شەرعناسان فەرموویانە لەبەر ئەو هەموو فەزڵەی کە باسی بانگدەر دەکات، بانگدان باشترە لە ئیمامەتی نوێژ کردن، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دوعای بۆ بانگدەرەکان بە لێخۆشبوونی خوای گەورە کردووە، بەڵام بۆ پێشەوایان داوای هیدایەتی بۆ کردوون.. لێخۆشبوونیش گەورەترە لە

---

[1] ئەبوداوود (١٢٠٣)، نەسائی (٢/٢٠)، ئەحمەد (٤/٩٥). ئەلبانی لە سلسلة الاحاديث الصحيحة (٤١) دەفەرموێ سەحیحە.

[2] ئەبو داوود (٥١٧)، ترمزی (٢٠٧)، ئەحمەد (٢/٢٨٤) ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە (الارواء ١/٢٣١).

ڕێنمایی و هیدایەتدان، چونكە مسۆگەرترە.. بەڵام كە نابینیت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و خولەفایانی راشیدین بانگیان دابێت لەبەر ئەوەیە كە ئەوان خەلیفە بوون، كە پلەو ئاستی پێشەوایەتی مەزنەو مەشغەڵەتی زیاتری دەوێت كە ناپەڕژێتە سەر ڕێكوپێك ڕاگرتنی كاتەكانی بانگدان.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و قەولی پەسەندكراوی ئیمامی ئەحمەدو مەزهەبی مالیكیەو ئیبنو تەیمییەش بە پەسندتری ناساندووە[١]..

## كەی یەكەمین جار بانگ درا؟

بۆ یەكەمین جار كە بانگ درا لە مەدینە بوو لە ساڵی یەكەمی كۆچیدا بوو، چونكە فەرموودەی سەحیحی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت لەسەر كە دەیگێڕێتەوە: (كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلَوَاتِ وَلَيْسَ يُنَادِي بِهَا أَحَدٌ فَتَكَلَّمُوا يَوْمًا فِي ذَلِكَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ اتَّخِذُوا نَاقُوسًا مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى وَقَالَ بَعْضُهُمْ قَرْنًا مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ فَقَالَ عُمَرُ أَوَلَا تَبْعَثُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ)[٢] واتە: موسوڵمانان كە هاتنە مەدینە، بۆ نوێژ كۆدەبوونەوە بێ ئەوەی بانگی بۆ بدرێت، ڕۆژێك لەناو خۆیاندا باسیان كرد، یەكێك فەرمووی: زەنگێك پەیدا كەن وەكو زەنگی مەسیحیەكان و لە كاتی نوێژەكاندا لێی دەن، یەكێكی تر فەرمووی، قۆچێك وەك ئەوەی جولەكە بهێنن و قوولەی تێیدا بكەن.. عومەری كوڕی خەتتاب فەرمووی: بۆچی كابرایەك نانێرن و هاوار لەو خەڵكە

---

[١] المجموع (٣/٧٤)، المغني (١/٤٠٢)، مواهب الجليل (١/٤٢٢)، ابن تيمية: الاختيارات (ل ٣٦)
[٢] بوخاری (٦٠٤)، موسلیم (٣٧٧).

بکات کە کاتی نوێژە، پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم فەرمووی: دەی سا بیلال تۆ بڕۆ بانگ بکە..

## حوکمی بانگدان:

ئوممەتی ئیسلام لەسەر ئەوە کۆن کە بانگدان جائیزە، چونکە لە زەمانی پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم تا ئەمڕۆ موسوڵمانان بێ جیاوازی راوبۆچوون کاریان پێ کردووە.. بەڵام شەرعناسان لەوەدا راجوێ بوون کە ئایا فەرزە یان سووننەتە؟! لەوەدا گومانیان نەهێشتۆتەوە کە بانگدان فەرزی کیفایەیە، ئەگەر کەسێك لە شوێنێکدا بانگی دا فەرزێتیەکەی لەسەر ئەوانی دیکە دەکەوێت، ئەگەر کەس بێ عوزر بانگی نەدا هەموویان پێی گوناحبار دەبن. چونکە:

١ ـ بانگدان لە ئیسلامدا یەکێکە لە دروشمە گرنگ و ئاشکراکانی خواپەرستن، راگەیاندنی راشکاوانەی هەبوونی دینەکەیە لەو شوێنەی بانگی تێدا دەدرێت، هەر لەو رۆژەوە کە بە شەرعی ناسێنراوە تا ئەم زەمانە شەووڕۆژ لە هەموو وولاتانی دنیادا بە ئاشکرا دەدرێت.. شەرعناسێکی جێمتمانە نەیفەرمووە وەلی کەن..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بانگدانی کردووە بە هێمای ئیسلامەتی شوێنان و نیشانەی موسوڵمانێتی دانیشتوانی.. سەیدنا ئەنەس دەگێڕێتەوە: (أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا غَزَا بِنَا قَوْمًا لَمْ يَكُنْ يَغْزُو بِنَا حَتَّى يُصْبِحَ وَيَنْظُرَ فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا كَفَّ عَنْهُمْ وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ أَذَانًا أَغَارَ عَلَيْهِمْ)[١] واتە: کە دەیبردینە غەزا، هێرشی پێ نەدەکردین تا سپێدە دەهات، تا بزانێت لەو شوێنە بانگی لێ دەدرێت

---

[١] بوخاری (٦١٠)، موسلیم (٣٨٢).

یان نا، ئەگەر بانگی لێ بدرایە لێیان دەگەڕا، ئەگەر بانگی لێ نەبیستایە هێرشی دەكردە سەریان..

٣ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی بە بانگدان كردووە:

ـ سەیدنا مالیكی كوڕی حوەیریس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەوو بە هاوڕێكانی ئەوی فەرمووە: (إِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[١] واتە: ئەگەر كاتی نوێژ هات، با یەكێكتان بانگ بدات و بەتەمەنترین كەستان ئیمامەتیەكەتان بۆ بكات.. ئەمە لەبەر ئەوەیە كە هەر خۆیان لەو ناوچەیەدا بوون..

ـ سەیدنا عوسمانی كوڕی ئەبولعاس خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی پێ كرد كە: ئیمامەتی بۆ هۆزەكەی خۆی بكات و بە پێی لاوازترین كەسیان نوێژ بكات و بانگدەرێك بۆ بانگدان دیاری بكات كە كرێ لەسەر بانگدانەكەی وەرنەگرێت: (عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اجْعَلْنِي إِمَامَ قَوْمِي فَقَالَ أَنْتَ إِمَامُهُمْ وَاقْتَدِ بِأَضْعَفِهِمْ وَاتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا)[٢]. ئەمیشیان بە هەمان شێوە، ئەوە ڕوون دەكاتەوە كە پێویستیان بە هەبوونی بانگدەرێكی تایبەت بە خۆیان هەبووە چونكە تەنها خۆیان لەو شوێنەیاندا بوون ، وەكو گوندێكی وولاتی خۆمان كە مزگەوتیان نەبێت، هەر دەبێت ئەم فەرمانەیان پێ بكرێت، بەڵام ئەگەر مزگەوتیان هەبوو،

---

[١] بوخاری (٦٣١)، موسلیم (٦٧٤).

[٢] ئەبوداوود (٥٣١)، نەسائی (٦٧٢)، ترمزی (٢٠٩) ئیبنوماجە (٧١٤) شێخی ئەلبانی لە صحيح أبي داود (١/١٤٦ ـ ٥٣١) دەفەرموێ: سەحیحە..

بانگی لێ دەدراو نوێژی کۆمەڵی تێدا دەکرا، بانگدان لەسەر ئەمان فەرز نابێت..

ئیمامی مالیك لە قەولێکیدا بانگدان لەو مزگەوتانەدا کە نوێژی کۆمەڵ و نوێژی هەینییان تێدا دەکرێت بە واجب دەزانێت، هەروەها ئیمامی ئەحمەدو ریوایەتێکی ئیمامی شافیعیش، ئەوە بۆچوونی عەتاء و موجاهیدو ئەوزاعی و داوودو ئیبنو حەزمیشە، ئیبنول مونزیرو ئیبنوتەیمییەش ئەوەیان بە پەسەندتر ناساندووە[1]..

بەڵام ئیمامی ئەبوحەنیفەو یاوەرانی دەڵێن: بانگدان سوونەتی موئەککەدە (جەخت لێکراو) ە. لەگەڵ ئەم بۆچوونەشیاندا دەڵێن: لە حوکمی واجبدایەو ئەگەر نەدرا ئەو موسوڵمانانەی لەوێن و عوزریان نیە گوناحبار دەبن! سەیرە، ئەگەر سوونەتە بۆچی بە وازلێهێنانی گوناحبار دەبن؟!!

من پێم وایە: ئەو مزگەوتانەی نوێژیان بە کۆمەڵ تێدا دەکرێت بانگدان و قامەت کردنیان بۆ نوێژی کۆمەڵ تێدا فەرزە.. بەڵام بە تەنها نا..

ئەگەر کەسێك بە نەزانی یان بە هۆی بیرچوونەوەوە یان بە هەر هۆیەکی تر، بێ بانگ وقامەت لەو مزگەوتە یان لە هەر شوێنێکی تر بێ بانگدان و قامەت کردن نوێژی کرد گوناحبار نابێت لەسەریان و نوێژەکەی دروستە.. ئەمەش فەتوای فەتوای لیژنەی شەرعناسانی حیجازە[2]..

---

[1] مواهب الجليل (٤٢٢/١)، النووي: روضة الطالبين (١٩٥/١)، ابن عابدين (٣٨٤/١)، فتح القدير (٢٤٠/١).

[2] فتاوى اللجنة الدائمة (٥٤/٦).

# چەند بابەتێکی تری بانگدان

## ١ ـ حوکمی بانگدان لە سەفەردا:

رای پەسەندتر ئەوەیە کە بانگدان بۆ نوێژی کۆمەڵ فەرزە، ئەگەر کۆمەڵێك کەس لە سەفەردابوون و وویستیان نوێژەکەیان بکەن دەبێت بانگی بۆ بدەن و قامەتیش بکەن، چونکە بەڵگەکان بە گشتی ئەوە دەسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە سەفەرو نیشتەجێیی، لە شارو دەرەوەی، کە بە کۆمەڵ نوێژی کردبێت، فەرمانی بە بانگدان و قامەت کردن بۆ نوێژ کردووە، وەکو فەرموودەکەی سەیدنا بیلال و سەیدنا مالیکی کوڕی حوەیریس روونیان کردەوە[1].. بەڵام ئەگەر کۆمەڵە کەسێك کە لە سەفەردابوون و نوێژیان چووبوو وویستیان لە ئاوەدانیەك بیگێڕنەوە کە بانگی لێدرابێت، دەتوانن بە بێ بانگ، قامەت بیکەن و نوێژکەیان بگێڕنەوە[2]..

## ٢ ـ حوکمی بانگدان بۆ نوێژ گێڕانەوە:

ئەگەر کۆمەڵێك کەس لەوانەی نوێژیان زۆر چووە بیانەوێت بە کۆمەڵ بیگێڕنەوە، ئایا پێویستە بانگی بۆ بدەن و قامەتی بۆ بکەنەوە؟! وا نازانم، چونکە بەڵگەکان بە شێوەیەکی گشتی ئەو فەرمانەیان تێدا نیە کە بۆ هەر نوێژێك کە بگێڕرێتەوە بانگێکی بۆ بدرێتەوە.. بە تایبەتی کە یەکێك لە حیکمەتی بانگدان ئاگادار کردنەوەی موسوڵمانانە لە کاتی نوێژەکە، کاتی نوێژەکانی ئەمان بەسەرچووە چ پێویستیان بە

---

[1] پەراوێزی ژمارە (٢٠٣) و (٢٤١).
[2] ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢/٤١).

ئاگاداركردنەوەی نوێی ئەو كاتە هەیە؟! بە تایبەتی ئەگەر تەسەور كەین كە پێنج كەس دەیانەوێت لە رەمەزاندا نوێژی مانگێكی چوواوی خۆیان بگێڕنەوە، ئایا دەبێت بۆ هەر نوێژێكیان بانگێكی بۆ بدەن و قامەتێكی بۆ بكەن؟! نا.. چ بەڵگەیەك ئەمە فەرز دەكات؟!

ئەگەر دەوترێت هەر ئەو بەڵگانەی خۆت هێناوتەتنەوە دەیسەلمێنن كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بانگی بە سەیدنا بیلال دایەوەو قامەتیشی پێ كرد! دەڵێین بەڵێ وایە بەڵام ئەمە بۆ یەك نوێژە، نەك نوێژی چوواوی مانگێك یان ساڵێك..

پێم و انیە بانگ و قامەت بۆ نوێژگێڕانەوە فەرز بن.. والله اعلم.

### ٣ ـ حوكمی بانگ و قامەت بۆ ئافرەتان:

كۆڕای هەر چوا پێشەوا بەڕێزەكەو زاهیریەكان و زۆرینەی شەرعناسانی تر لەسەر ئەوەیە كە نە بانگدان لەسەر ئافرەتانەو نە قامەت كردنیش[1].. لەبەر ئەوەی هیچ ریوایەتێك لەبەر دەستدا نیە كە بیسەلمێنێت لە سەردەمی پێغەمبەری پێشەوا و یاوەران و تابعیندا روویدا بێا ئافرەتێك بانگی بۆ ئەو خەڵكە دابێت.. ئەو فەرموودەیەش مەرفووعەش هەیە كە لە ئەسمائی كچی سەیدنا ئەبوبەكرەوە خوا لێیان رازی بێت هاتووە كە دەفەرموێ: (لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ ولا إِقَامَةٌ ولا جُمُعَةٌ، ولا اغْتِسالٌ، ولا تقَدّمُهُنَّ امرأةٌ ولكِنْ تقومُ فِي وَسَطِهِنَّ)[2] واتە: بانگ و قامەت و نوێژی هەینی لەسەر ئافرەتان فەرز نیە.. ئەگەر ئافرەتێكیش

---

[1] المغني (٤٢٢/١)، المجموع (٥٣/٣)، المبسوط (١٣٣/١)، البدائع (١٣٥/١)، ابن الهبيرة: الافصاح (٦٤/١) منح الجليل (١٣٠/١)، الاوسط (٥٣/٣) العدوي: جامع أحكام النساء (٢٩٩/١).

[2] بەیهیقی لە: السنن (٤٠٨/١)، ابن عدي: الكامل (٦٢٠/٢). فەرموودەواناں بە زەعیفیان ناساندووە..

کەوتە پێشیان (بۆ پێش نوێژیی) با لە ناوەڕاستیاندا بوەستێت .. بە شێوەیەکی گشتی رای شەرعناسان لەسەر بنگ و قامەتی ژنان بەم شێوەیە:

**یەکەم: بانگ و قامەتی ژنان کەراهەتی هەیە:** ئەمە رای ئیمامی ئەبو حەنیفەو هەندێك مالیکی و شافیعیەکانە، مالیکیەکان دەڵێن کەراهەتەکەی لای ئێمە رێی لێ دەگرێت، حەنبەلیەکانیش دەڵێن: جائیز نیە.. چونکە سەلمێنراوە کە:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم رێیدا بە ئوم وەرەقەی ئەنساری خوا لێی رازی بێت فەرموو کە بانگدەرێك بۆ خۆی دیاری بکات و خۆشی پێش نوێژی بۆ ژنانی ماڵی خۆیان بکات (عَن أمِّ وَرَقَة الأنصارية: أنَّ رَسولَ اللهَ صلى الله عليه وسلم جَعَلَ لَهَا مُؤَذّناً يُؤَذّنُ لَهَا، وَأمَرَهَا أنْ تؤمَّ أهْلَ دَارِهَا)[١].. ئەم شەرعناسە بەرێزانە دەڵێن: ئەگەر بانگدان بۆ ژنان جائیز بوایە هەر بە خۆی دەفەرموو بانگەکەشیان بۆ بدە، یان ژنێکی تری لە خۆیان بۆ دیاری دەکرد، یان رێی پێدەدان خۆیان دیاری کەن. دیسان ئەگەر وەکو پێش نوێژیەکە پێویست بوایە بۆی دیاری دەکردن، بەڵام ئەو عليه الصلاة والسلام هەر رێی بە پێش نوێژیەکەی دا..

٢ ـ سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت فەرموویەتی: (لَيْسَ عَلَى النّسَاءِ أذَانٌ ولا إقَامَةٌ)[٢] واتە ژنان نە بانگیان لەسەر نە قامەت کردن..

---

[١] ئەبو داوود (٥٩١)، ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە (ارواء الغليل (٤٩٣).

[٢] ابن حجر العسقلاني: التلخيص الحبير (٥٢١/١).

٣ ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نُصَلِّي بِغَيرِ إقَامَةٍ)[١] واتە: نوێژمان بە بێ قامەت دەکرد.. کەوابوو بانگیشیان نەداوە..

٤ ـ موعتەمیری کوڕی سولەیمان لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە کە لە سەیدنا ئەنەسی پرسیووە خوا لێی رازی بێت: ئایا ژنان بانگ و قامەتیان لەسەرە؟ فەرموویەتی: نا، بەڵام ئەگەر کردیشیان خۆ زیکرە: (هَلْ عَلَى النِّسَاءِ أذَانٌ وإقَامَةٌ قالَ: لا، وَإنْ فعَلْنَ فهوَ ذِكْرٌ)[٢]..

٥ ـ بانگدان بۆ ئاگادار کردنەوەی خەڵکە کە کاتی نوێژ بوو، ئەمەش کارێك نیە بە ئافرەتان سپێررا بێت.

٦ ـ نوێژی کۆمەڵ لەسەر ژنان فەرز نیە، تا بانگدانیان لەسەر فەرز بێ.

## دووەم: بانگدانی ژنان کەراهەتی هەیە، نەك قامەت کردنیان:

ئەمەش بۆچوونی ئیمامی مالیك و زۆرینەی شافیعیەکان و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدە.. مەزهەبی شافیعی دەڵێ: لەبەر ئەوەی بانگدان زیکری خوایە، بۆ ژنیش جائیزە بانگ بدات بەڵام لای مەحرەمانی خۆی و بەو مەرجەی دەنگی زۆر بەرز نەکاتەوە.. چونکە سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێت دەربارەی قامەتی ئافرەتان دەفەرموێ: (تقِيمُ المْرأةُ إنْ شَاءَتْ)[٣] واتە: ئەگەر حەز بکات دەتوانێت قامەت بکات. شافیعیەکان دەڵێن: رێ بە قامەت کردنی ژنان دراوە چونکە دەنگ بەرز کردنەوەی زۆری ناوێت، چونکە ئەوانە ئاگادار

---

[١] بەیهیقی: السنن (٢/١٧٠).

[٢] ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٢٢٣) ، بەیهیقی (٢/١٧٠) سەحیحە..

[٣] ئیبنوئەبی شەیبە: (١/٢٠٣ ـ ٢٣٢٩)، بەیهیقی (١٧٨١) شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: زەعیفە : سلسلة الاحاديث الضعيفة (٢/٢٦٩).

دەکاتەوە بۆ نوێژکردن کە لەو جێیە ئامادەن[1].. بەڵام ئەمە دەشێت وەڵام بدرێتەوە بەوەی بڵێین: ئایا ئەگەر زۆر بە هێواشی بەڵام بە بڵندگۆ قامەتی کرد، دەنگی زیاتر نابێت لە بانگدان بە هەموو هێزی خۆی؟!

**سێیەم: بانگدان و قامەت کردنی ژنان چاکەیەو هیچی لەسەر نیە:** ئەمە بۆچوونێکی تری شافیعیەکان و ریوایەتێکی حەنبەلیەکانە کە تەنها جەختیان لەوەی کردۆتەوە کە بە دەنگی نزم بێت.. ئەمان دەڵێن: لامان سەلمێنراوە کە عائیشەخان خوا لێی رازی بێت (كَانَتْ تؤَذّنُ وَتقِيمُ، وَتؤمُّ النّسَاءَ وَتقُومُ وَسْطَهُنَّ)[2] بانگی دەداو قامەتی دەکردو پێش نوێژی ژنانی دەکرد، خۆی لە ناوەڕاستی ریزەکانیانەوە دەوەستا.. بەڵام پێناچێت ئەمە لای فەرموودەوانان بە غەیری زەعیف ناسێنرا بێت.

پێم وایە ئەگەر ژنان هەر خۆیان بوون دەتوانن بانگ بدەن و قامەت بکەن و یەکێکیشیان ببێتە پێشنوێژی نوێژی کۆمەڵیان.. چونکە بانگ و قامەت زیکری خوایەو سەربەخۆیەو ناشێت بە بێ بەڵگەی بەهێز رێی لێ بگیرێت[3].. نابینیت سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت کە دەربارەی بانگ و قامەتی ژنان لێیان پرسی، بە سەرسامیەوە دوو جار لەسەر یەك فەرمووی: چما من رێ لە زیکری خوا دەگرم؟!: (سئل ابن عمر عن المرأة تؤذن وتقيم؟ قال: أنا أنهى عن ذكر الله عز وجل؟! أنا أنهى عن ذكر الله عز

---

[1] الخطيب الشربيني / مغني المحتاج (١/١٣٥).
[2] عبد الرزاق: المصنف (٣/١٢٦ ـ ٥٠١٦).
[3] ابن حزم: المحلى (٣/١٢٩)، المغني (١/٤٢٢).

وجل؟!)[١] .. بەڵام دیارە پێشەوایانی شەرع لەسەر ئەوە رێكن كە ئافرەت بانگ بۆ پیاوان نادات و پێش نوێژیشیان بۆ ناكات..

## ٤ـ بانگی تاك و بانگی جەماعەتی دووەمی مزگەوت:

هەر كەس بە تەنها لە شوێنێك نوێژ بكات دەبێ بزانێت داخۆ لەو شوێنە بانگ دەدرێت، ئەگەر بانگی لێ دەدرا، ئەوە بانگەكەی ئەوان بۆ ئەمیش دەبێت و پێویست ناكات بانگ بداتەوە، بەڵام ئەگەر بانگی داو قامەتی كرد ئەوە باشترە.. لەبەر ئەو فەرموودەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری و فەرموودەكەی سەیدنا عوقبەی كوڕی عامر خوا لێیان رازی بێت كە لە گەورەیی بانگدا هێنامانەوە[٢]..

هەروەها ئەگەر نوێژەكەی بە جەماعەت لەدەست چووبوو، هاتە مزگەوتێك كە نوێژی ئەو كاتەی بە كۆمەڵ تێدا كرابوو، پێویست ناكات بانگێكی تر بداتەوە.. هەرچەندە بۆی هەیە بانگیش بداتەوەو قامەتیش بكات و جەماعەتی دووەمیش دامەزرێنێتەوە، چونكە ئەبو عوسمان دەگێڕێتەوە: (عَنْ أنَسٍ ، أنّهُ دَخَلَ مَسْجِدًا قَدْ صَلَّوْا فِيهِ، فَأَمَرَ رَجُلًا فَأَذّنَ وَأقَامَ، فَصَلَّى بِهِمْ فِي جَمَاعَةٍ)[٣] واتە: ئەنەسی كوڕی مالیك هاتە لامان لە مزگەوتی سەعلەبە، پرسی: نوێژتان كردووە؟ ووتمان: بەڵێ كردوومانە ـ نوێژی سپێدە بوو ـ بە كابرایەكی فەرموو: بانگێك بدە، كابراش بانگی داو پاشان قامەتی كردو نوێژیان بە كۆمەڵ كرد..

---

[١] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: ئەبوداود لە مەسەلەی ٢٩ ی سونەنی خۆیدا ئەمە لە ئیمام ئەحمەدەوە دەگێڕێتەوە، دوای توێژینەوە بینیم ئیبنو ئەبی شەیبەش لە المصنف (١ / ٢٢٣) بە سەنەدێكی باشەوە لە ئیبنو عومەریەوە گێڕاوەتەوە..

[٢] لە پەراوێزی ژمارە (٢٣٣) ، (٢٣٦) دان..

[٣] ئیبنو ئەبی شەیبە (٢٢١/١) سەنەدەكەشی سەحیحە.. صحيح فقه السنة (٢٧٥/١).

ئەمە بۆچوونی ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدە كە پێیان وایە دەشێت بانگ و قامەت و جەماعەتی دووەم لە هەمان مزگەوتدا بكرێت كە نوێژی یەكەمی تێدا بە جەماعەت كراوە.. بەڵام ئیمامی مالیك و ئەوزاعی دەڵێن: بانگ نادەنەوە بەڵام بۆیان هەیە قامەت بكەن.. ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی دەڵێن: نە بانگ دەدەنەوە نە قامەت..

من پێم وایە بۆچوونی ئیمامی مالیك و ئەوزاعی پەسەندتر بێت.. چونكە بانگدانی دووەم سەر لە خەڵكەكە دەشێوێنێت، جگە لەوەی كەسانی تریش دواتر دێن و وادەزانن هەر خۆیان دواكەوتوون و نازانن كە بانگی بۆ دووەمجار لێدراوەو ئەوانیش بانگێكی تر دەدەن!! ئەمە سەرلێشێوانێكی زۆر بۆ خەڵكی دروست دەكات.. بە تایبەتی لەم زەمانەدا كە بە بڵندگۆ بانگ دەدرێت.ناشكرێت بڵێین: ئەمە روو نادات، چونكە دەبێت بیرمان لای گوندنشینانی وولاتێكی وەكو كوردستانی خۆشمان بێت، كە خەڵكی لە كێڵگەكانیانەوە دێنەوە ناو گوندی و هەموو ئاگایان لە جەماعەتی مزگەوت نابێت..

### ٥ ـ بانگ بۆ دوو نوێژی كۆكراوە:

ئەگەر دوو نوێژ لە كاتی یەكێكیاندا كۆكرایەوە، بۆ نموونە كەسێك نیوەڕۆو عەسری لە كێوی عەرەفات كۆكردەوە، یان شێوان و خەوتنانی لە موزدەلیفە كۆكردەوە، یان لە هەر سەفەرێكی تر.. ئەمە هەر بانگێك بۆ هەردوو نوێژە كۆكراوەكانی دەدات، بەڵام بۆ هەر نوێژێك قامەتی خۆیان بۆ دەكات، واتە یەك بانگ و دوو قامەت.. چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە حەجدا وای كردووە ، ئەمەش بۆچوونی جمهوری

پێشەوایانی شەرعە جگە لە بۆچوونی زانراوی مالیکیەکان کە دەڵێن: دەبێ بۆ هەر نوێژێك بانگی خۆی بۆ بدات[١]!

### ٦ ـ ئەو نوێژانەی بانگیان بۆ دەدرێت:

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە بانگ بۆ نوێژە فەرزەکان دەدرێت، بۆ نوێژی تر نادرێت وەك نوێژی جەنازەو جەژنەکان و وترو ئەوانە.. چونکە وەکو ووترا: بانگ بۆ ئاگادار کردنەوەی موسوڵمانانە کە کاتی نوێژەکەتان هات.. نوێژە فەرزەکان پەیوەستن بە کاتی دیاری کراوەوە بۆیە بانگ هەر بۆ ئەوان دەدرێت، نوێژە سوونەتەکانیش هەر سەر بە نوێژە فەرزەکانن، بۆیە بانگی نوێژە فەرزەکان بۆ ئەمانیشن..

ئەمما نوێژی جەنازە لە راستیدا نوێژ نیە، چونکە نە قیرائەتی تێدایە نە رکوع و سوجدە..

## ئەو نوێژانەی بانگیان بۆ نادرێت
## چۆن خەڵکیان لێ ئاگادار دەکرێتەوە؟!

ئیمامی شافیعی فەرموویەتی بۆ هەر نوێژێك کە قامەت کردنی نەبێت دەشێت بوترێت (الصَّلَاةُ جَامِعَةٌ) واتە نوێژ کۆکەروەیە.. حەنبەلیەکانیش بۆ نوێژی جەژن وخۆرگیران ومانگ گیران ونوێژەبارانە ئەم بۆچوونەی ئیمامی شافیعییان قبووڵ بووە، مالیکی وحەنەفیەکان تەنها لە خۆرگیراندا قبووڵیانە[٢]..

---

[١] البدائع (١/١٥٢)، المجموع (٣/٨٣)، مواهب الجليل (١/٤٦٨)، الشرح الممتع (٢/٤١).
[٢] ابن عابدين (١/٥٦٥)، المجموع (٣/٧٧)، مواهب الجليل (١/٤٣٥)، كشاف القناع (١/٢١١).

لەبەر ئەوەی هیچ بەڵگەیەكی قورئان و سوونەت لەبەر دەستدا نیە ئەمە بسەلمێنێت، پێم وایە ناشێت كەسی پێوە پابەند بكرێت. بە تایبەتی كە كۆڕا (ئیجماع) یشی لەسەر نیە..

## مەرجەكانی بانگ

### ١ـ هاتنی كاتی ( جگە لە سپێدەی بەیانی ):

مەرجی بانگدان ئەوەیە كە كاتەكەی بووبێت، بانگدان پێش هاتنی كاتی نوێژەكە دروست نیە، مەگەر سپێدەی بەیانی كە دواتر ان شاء الله باسی دەكەین بۆچی وایە.. بانگدان لە سەرەتای دەسپێكی كاتەكەدا باشترە وەك لە دواخستنی، تا خەڵكەكە لە هاتنی كاتی فەرزەكەیان ئاگادار ببنەوەو خۆی بۆ ئامادەكەن.. سەیدنا جابری كوڕی سەمورە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕایەوە كە بیلالی حەبەشی خوا لێی رازی بێت، نیوەڕوان لەگەڵ لاربوونەوەی خۆردا بانگی دەدا، بەڵام قامەت كردنەكەی ماوەیەك دوا دەخست، لە سەری كاتەكاندا بانگی دەداو لێی تێنەدەپەڕاندن: (عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: كَانَ يُؤَذِّنُ بِلالٌ بِالظُّهْرِ حِينَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ وَيُؤَخِّرُ الإِقَامَةَ شَيْئًا ، وَكَانَ لا يَخْرِمُ فِي الأَذَانِ عَنِ الْوَقْتِ). لە ریوایەتێكی تردا دەفەرموێ: (ثمَّ لا يُقِيمُ حَتّى يَخْرُجَ اليهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فإذا خَرَجَ أقامَ حِينَ يَرَاهُ)[١] واتە: پاشان قامەتی نەدەكرد تا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی دەهێنا، هەر كە دەیبینی وا تەشریف دێنێت قامەتی دەكرد.

---

[١] موسلیم (٦٠٦)، ئەبو داوود (٥٣٧)، ترمزی (٢٠٢)، ئەحمەد ٩١/٥ سەحیحە صحيح فقه السنة (٢٧٦/١).

**بانگی سپێدەی بەیانی:** دەشێت پێش دەرکەوتنی سپێدەی ڕاست (الفجر الصادق) بانگی بەیانی بدرێت، ئەمەش بۆچوونی پێشەوایان مالیك و شافیعی وئەحمەدو ئیسحاق و ئەبو سەورو ئەبو یوسف و ئیبنو حەزمە، چونکە سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (إِنَّ بلالا يُؤَذِّنُ بلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتومٍ)[١] واتە: بیلال کە بانگ دەدات هێشتا شەوی ماوە، ئێوە هەر بخۆن و بخۆنەوە تا ئەو ساتەی ئیبنو ئوم مەکتووم بانگ دەفەرمویٚ.. سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت دەڵێ: ئیبنو ئوم مەکتوومیش کوێر بوو تا پێیان دەووت سپێدە هات سپێدە هات بانگی نەدەدا.. کەوابوو ئەمە بانگی یەکەم بوو، بۆ ئەوە دەدرا تا خەوتووەکان وەخەبەر بێن و ئەوی خەریکی شەونوێژێتی کەمێك بحەوێتەوە، یان دەستنوێژی نویٚ بکاتەوە، یان ئەوی دەیەویست بەڕۆژوو بێت پارشێوی تێدا دەکرد.. هەروەکو سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (لَا يَمْنَعَنَّكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سُحُورِكُمْ، فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ بلَيْلٍ، لِيُرْجِعَ قَائِمَكُمْ، وَيُوقِظَ نَائِمَكُمْ...)[٢] واتە: بانگی بیلال ڕێی خواردنی پارشێوەکەتان لیٚ نەگرێت، چونکە ئەو هێشتا شەوە کە بانگ دەدات، مەبەست لە بانگەکەی ئەو ئەوەیە کە ئەو کەسەتان کە لە شەونوێژدایە بحەوێتەوە،ئەوەتان کە خەوتووە بەخەبەر بێت ..

---

[١] بوخاری (٦١٧)، موسلیم (١٠٩٢).

[٢] بوخاری (٦٢١)، موسلیم (١٠٩٣).

جمهوری پێشەوایان وایان بە پەسەند زانیووە لەگەڵ دەسپێكی كاتی سپێدەدا بانگی دووەم بدرێت، فەرمووشیانە بۆ نوێژ هەر ئەو بانگەشیان بەسە مادام لە كاتی خۆیدا دراوە.. بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفەو سوفیانی سەوری فەرموویانە: یەك بانگەو ئەویش نابێت بدرێت تا سپێدەی راست روون دەبێتەوە[١]..

## ٢ ـ نیەتی بانگدان:

لەبەر ئەوەی بانگدانیش خواپەرستیەو سەربەخۆیە، نیەتی تایبەتی خۆی دەوێت، بە تایبەتی كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إنّمَا الاعمالُ بالنّيَّاتِ)[٢] واتە: هەموو كارێك پەیوەستی نیازەكەیەتی. مالیكی و حەنبەلیەكان دەڵێن: ئەگەر كابرایەك زیكری خوای بە تەكبیر دەكرد (دەیووت الله اكبر)، پاشان وویستی بانگ بدات، ناشێت لە دوای ئەو تەكبیرانەیەوە بانگ تەواو كات، چونكە ئەو تەكبیرانەی ناخرێتە ناو بانگەكەوە، بەڵكو دەبێت بانگەكە لە سەرەتایەوە بدات[٣].

## ٣ ـ بانگ دەبێ بە عەرەبی بێت:

مەزهەبی حەنەفی و حەنبەلی دەڵێن: بانگ بە غەیری زمانی عەرەبی دروست نیە، بەڵام شافیعیەكان دەڵێن: ئەگەر كەسی لێ نەبوو بانگ بە عەرەبی بزانێت، دەشێت بە زمانێكی تر بیدەن[٤].. نەمبینی بە لای نەو

---

[١] المحلى (١٦٣/٣)، المجموع (٨٨/٣)، الاوسط (٣٠/٣)، المبسوط (١٣٤/١).
[٢] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).
[٣] منتهى الارادات (١٢٩/١)، مواهب الجليل (٤٢٤/١)..
[٤] ابن عابدين (٢٥٦/١)، كشاف القناع (٢١٥/١)، المجموع (١٢٩/٣).

موسوڵمانی ئەورووباو ئەفریقاییشەوە بانگدان ئەوەندە قورس بێت فێری نەبن، بۆیە پێم وایە بانگدان پێویستە بە عەرەبی بێت.

## ٤ـ بانگ نابێ وا بدرێت كە لەفزەكانی بگۆڕێت:

وەكو درێژكردنەوەی مەددی هەمزەی تەكبیرەی ئیحرام (وەك ئەوەی بووترێت: ءاااااالله اكبر) چونكە ئەمە دەبێتە پرسیار: ئایا خوا گەورەیە؟ یان (الله ئەكباااااااار) ئەكبار سیفەتێكە بۆ خوای گەورە ناشێت.. یان مەددی خۆیەتی بەڵام لە سنوری ئاسایی زیاتر درێژ بكرێتەوە.. ئەگەر ووشەكە گۆڕا بانگەكە بەتاڵ دەبێتەوە، ئەگەر ماناشی نەگۆڕا هەر كەراهەتی هەیە ئەوەندە درێژ كرێتەوە[1]..

## ٥ـ ریز بەندی ووشەكانی بانگ[2]:

دەبێت بانگدەر بانگ بە ریزبەندی ووشەو رستەكانی خۆی بڵێت كە لە سوونەتدا هاتوون، بێ زیادو كەم، بێ پاش و پێش كردن، ئەگەر هەر یەك لەمانەی كرد بە بۆچوونی پێشەوایانی شەرع ـ جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفە ـ بانگەكەی بەتاڵەو دەبێ لە سەرەتاوە دەست پێبكاتەوە.

## ٦ـ نابێ فاسڵ بكەوێتە نێوان ووشەو رستەی بانگەوە[3]:

واتە ووشەو رستەكانی بانگ یەك بە دوای یەكداو یەكسەری دەوڵێت بێ ئەوەی فاسڵی قسەیەك یان كردوەیەك بخاتە نێوانیانەوە،، مەگەر بپژمێت، یان بۆ ماوەیەكی كەم یان چەند جارێك بكۆكێت، ئەمیان بە پێی بۆچوونی جمهوری شەرعناسان جائیزە.. بەڵام ئەگەر toolس كێشا،

---

[1] ابن عابدين (٢٥٩/١)، منتهى الارادات (١٣٠/١)، المجموع (١٠٨/٣)، مواهب الجليل (٤٢٥/١)..

[2] البدائع (١٤٩/١)، مغني المحتاج (١٣٧/١)، منتهى الارادات (١٢٨/١)، مواهب الجليل (٤٢٥/١).

[3] هەمان سەرچاوەكانی پێشوو.

یان كابرای بانگدەر مەشغووڵ بوو، یان شتێكی لێ هات، بانگەكە بەتاڵ دەبێتەوەو یەكێكی تر بۆی نیە لەو شوێنەوە تەواوی كات، بەڵكو دەبێت لە سەرەتاوە دەست پێ بكاتەوە.

### ٧ ـ بانگدەر هەوڵ دەدات زۆرترین كەس گوێیان لە بانگەكەی بێت :

بەوەی دەنگی زۆر بەرز كاتەوە، یان بڵندگۆ بەكار بهێنێت.. تا مەبەستی بانگدانەكە كە ئاگادار كردنەوەی خەڵكیە بێتە دی، بەڵام ئەگەر كابرا بانگی بۆ خۆی دەدا، مەرج نیە دەنگی بەرز كاتەوە مەگەر ئەوەندەی كە ئەوانەی تریش ـ كە دەیانەوێت نوێژەكەی لەگەڵدا بكەن ـ گوێیان لێ بێت. چونكە:

ـ لە فەرموودەكەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودریدا خوا لێی رازی بێت هاتبوو: ( فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ )[١] واتە: هەر كاتێك لای مەڕەكانت بوویت، یان لە دەشت بوویت و بانگت دا، دەنگ زیاتر بەرز كەرەوە چونكە هەتا جنن و مرۆڤی زیاتر بانگەكەت ببیستن، لە رۆژی قیامەتدا پاداشتی زیاترت پێ دەبڕێت.. ئەبو سەعید فەرمووی: خۆم لە پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بیستووە كە وای فەرمووە..

ـ هەروەها كە سەیدنا عەبدوللای كوڕی زەید خوا لێی رازی بێت، كە بۆ پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم گێڕایەوە كە لە خەودا بانگیان فێركرد، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێی فەرموو: (فَقُمْ مَعَ

---

[١] بوخاری (٦٠٩)، موسلیم (١٢/٢).

بلال فألْقِ علَيهِ ما رأيت بهِ، فإنّهُ أنْدَى مِنكَ وأمَدُّ صَوتاً)[١] واتە: هەستە لەگەڵ بیلالدا بڕۆ ئەوەی بینیووتە بۆی بگێڕەرەوە با ئەو بانگەكە بڵێتەوە، چونكە ئەو دەنگی لە تۆ خۆشترەو دەنگی زۆرتر دەڕوات..

- لە ریوایەتێكی تردا دەفەرموێ: (قُمْ فلَقِّنْهُ بلالاً فإنَّهُ أنْدَى صَوتاً مِنكَ)[٢] واتە: هەستە بیلال فێركە با بیڵێتەوە، ئەو دەنگی لە تۆ خۆشترە..

ئەمە بۆچوونی شافیعیەكان وحەنبەلیەكان وقەولێكی حەنەفیەكانە بەڵام لای مالیكیەكان و قەولی بەهێزی حەنەفیەكان ئەمە سووننەتە..

## ٨ ـ ئایا بانگدان بە رادیۆو تەسجیل و مۆبایل دەبێت لە بڵندگۆوە لێدرێت؟!

نەء، نابێت، چونكە بانگدان خواپەرستیەكی سەربەخۆیەو پێویستە موسوڵمانان جێبەجێی بكەن، ئەگەر كەسیان بانگیان نەدا هەموویان گوناحبار دەبن.. ووتمان كە پاداشتی بانگدان لە پاداشتی پێشنوێژی زیاترە، ئیتر ئەو خەڵكە بۆ واز لەو پاداشتە گەورەیە دەهێنن؟! نا، بۆیان نیە بە بەهانەی ئەوەی كە دەنگی خۆشی بانگدەرێكیان دەسكەوتووە، ئەو بخەنە سەر بڵندگۆی مزگەوت و واز لەو خواپەرستیە بهێنن.. نە بانگدانی تەسجیل كراو جائیزە نە ئیقتیدا بە نوێژی رادیۆو تەلەفزیۆن و تەسجیلكراو[١]..

---

[١] ئەبوداوود (٢٤٤/١) ژمارە (٤٩٩). ئەلبانی لە (صحيح أبي داود(٩٨/١) ژمارە (٤٦٩). هەروەها لە إرواء الغليل (٥٠/١) ژمارە (٢٤٦) بە حەسەنی داناوە.

[٢] ترمزی و ئەحمەدو ئەبوداوودو ئیبنوماجەو ئیبنو خوزەیمە گێڕاویانەتەوە، ترمزی فەرموویەتی حەسەن و سەحیحە، بڕوانە بە سەحیحدانانی شێخی ئەلبانی لە هەر یەك لە (صحيح سنن أبي داود، ١ / ٩٨ ژمارە ٤٦٩، وصحيح ابن ماجه، ١ /١١٨ ژمارە ٧٠٦)

[١] الشرح الممتع (٦١/٢).

## ٩ـ ناوبڕکردنی بانگدان و قامەت کردن بە قسەکردن:

شەرعناسان لە باسی دابڕکردنی بانگ وقامەتدا بە قسەی تر راجوێن:

## ١ . قسە کردنی بانگدەر لە ناو بانگ و قامەتدا جائیزە:

ئەمە بۆچوونی حەسەنی بەسری و عەتاء و قەتادەو ئیمامی ئەحمەدە (بەڵام لە قامەتدا پێی جائیز نیە)، ئەمانیش لە سەیدنا سولەیمانی کوڕی سورەددەوە خوا لێی رازی بێت دەگێڕنەوە، هەروەها لە عوروەی کوڕی زوبەیرەوە کە عادەتەن فەرموودەو حوکمی شەرعی لە عائیشەخانەوە دەگێڕێتەوە کە پووڕێتی.. بەڵگەی ئەمان:

١ـ (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ لِمُؤَذِّنِهِ فِي يَوْمٍ مَطِيرٍ: إِذَا قُلْتَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، فَلَا تَقُلْ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، قُلْ : صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ، قَالَ: فَكَأَنَّ النَّاسَ اسْتَنْكَرُوا ذَاكَ فَقَالَ: أَتَعْجَبُونَ مِنْ ذَا، قَدْ فَعَلَ ذَا مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي)[١] واتە: سەیدنا ئیبنو عەبباس خوا لێیان رازی بێت لە رۆژێکدا کە باران بوو دوای ئەوەی کە بانگدەرەکەی گەیشتبووە (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) فەرمانی پێکرد کە لە ناو بانگەدا نەڵێ (حَيَّ عَلَى الصَّلَاة) بەڵکو بڵێ: (الصلاة في الرِّحَال) واتە نوێژەکانتان لە جێی خۆتان بکەن (نەبادا بێن بۆ مزگەوت) ووتیان: ئەوە چیە؟! فەرمووی: لە من چاکتر وای کردووە..

---

[١] بوخاری (٦١٦)، موسلیم (٦٩٩).

٢ ـ (عَنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرَدٍ كَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ كَانَ يُؤَذِّنُ فِي الْعَسْكَرِ وَكَانَ يَأْمُرُ غُلَامَهُ بِالْحَاجَةِ فِي أَذَانِهِ)[١] واتە: سەیدنا سولەیمانی كوڕی سورەد خوا لێی ڕازی بێت كە یاوەری پێغەمبەری خوا بوو صلى الله عليه وسلم، لە ناو بانگدانەكەیدا فەرمانی بە خزمەتكارەكەی دەكرد كە پێداویستیەكانی بۆ بكات..

## ٢ ـ قسە كردنی بانگدەر لە ناو بانگ و قامەتدا جائیز نیە:

ئەمە بۆچوونی نەخەعی و ئیبنوسیرین وسەوری وئیمامی مالیك وئیمامی شافیعی وئیمامی ئەبو حەنیفەیە.

## ٣ ـ ئەو قسانە جائیزە بانگدەر لە ناو بانگ و قامەتدا بیكات كە بۆ نوێژ پێویستن:

ئەمە بۆچوونی ئیسحاقی كوڕی ڕاهەوەیەو ئیبنول مونزیریش ئەمەیانی بە پەسەندتر بینیووە.. بە بۆچوونی ئەم بەڕێزانە تەنها ووشەو ڕستەیەك جائیزە لە بانگ و قامەتدا بووترێن كە پەیوەندیان بە نوێژەوە هەبێت، وەكو (صَلُّوا فِي رِحَالِكُم)..

**ـ قسە لە بانگدا جائیزە، بەڵام لە قامەتدا نابێت:** ئەمەش بۆچوونی ئیمامی زوهریە كە قوتابی سەیدنا ئەبو زەڕی غیففاریە خوا لێی ڕازی بێت.

---

[١] بوخاری بە موعەللەقی (١١٦/٢ فتح الباری)، ئیبنو ئەبی شەیبە بە سەنەدی پەیوەستەوە (٢١٢/١)، ئیبنولونزیر (٤٤/٣)، ئەبو نوعەیمی شێخی ئیمامی بوخاری بە سەحیحی داناوە (فتح الباری ١١٦/٢).

**ڕای پەسەندتر:** پێم وایە بە پێی بەڵگەی سەلمێنراو دەکرێت قسەیەك لە ناو بانگدا بکرێت کە پەیوەندی بە نوێژەوە هەبێت، غەیری ئەو نابێت، ئەگەر قسەیەك بۆ نوێژو نوێژخوێنان زەرووری بوو دەشێت لە قامەتدا بکرێت بە قیاس لەسەر بانگ کە بەڵگەمان بە دەستەوەیە.. والله اعلم.

## سیفەتی بانگدەر

پێویستە ئەو کەسەی بانگ دەدات ئەم سیفەت و ڕەفتارانەی تێدا بێت:

١ ـ پێویستە نیەتی پاك بێت و لەبەر خاتری خوای گەورە بانگ بدات، نەك بۆ پارەو ناوبانگ، یان بۆ ئەوەی بڵێن دەنگی خۆشە! ئەسڵیش ئەوەیە کە نابێت پارە لەسەر بانگدان وەربگیرێت، چونکە سەیدنا عوسمانی کوڕی ئەبو العاص خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێی فەرموو: (.. وَاتخِذْ مُؤَذّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا )[١] واتە: بانگدەرێك بۆ بانگدان دیاری بکە کە کرێ لەسەر بانگدانەکەی وەرنەگرێت..

ئەگەر کابرای بانگدەر سەرچاوەی بژێوی نەبوو، بەرپرسانی حکومەت معاشیان بۆ دیاری کرد، بۆی هەیە وەریگرێت، چونکە موسوڵمانان پێویستیان بە دەنگ و بانگی ئەو هەیە..

---

[١] ئەبوداوود (٥٣١)، نەسائی (٦٧٢)، ترمزی (٢٠٩) ئیبنوماجە (٧١٤) شێخی ئەلبانی لە صحیح أبي داود (١/١٤٦ ـ ٥٣١) دەفەرموێ: سەحیحە..

٢ـ پێویستە دەستپاك و ئەمیندار بێت، پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ)[١] واتە: بانگدەر كەسێكی ئەمیندارو دەستپاكە، چونكە لە لایەكەوە كاتی نوێژی خەڵكی پێ سپێرراوە، لە لایەكی ترەوە بانگدەر شەوو رۆژ چۆتە سەر منارە كە بەرزترین تەلاری گەڕەكەكە بووە تا لەوێوە بانگ بدات، ئەوەش یەعنی بینینی ناوماڵی خەڵكی، لەبەر ئەوەشە كە جمهوری شەرعناسان فەرموویانە بانگدانی فاسق كەراهەتی هەیە.. ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەڵێ: بانگی فاسق بەتاڵە چونكە پێچەوانەی ئاڕاستەی پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم، ئەمەش لای حەنبەلیەكان بۆچوونێكی قبووڵە[٢]..

٣ ـ پێویستە دەنگی بڵندو خۆش بێت، لەبەر ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە بە عبداللەی كوڕی زەیدی فەرموو: (فقُمْ مَعَ بلال فألْقِ عليهِ مَا رَأيتَ بهِ، فإنَّهُ أنْدَى مِنْكَ وأمَدُّ صَوتاً)[٣] واتە: هەستە لەگەڵ بیلالدا بڕۆو ئەوەی بینیووتە بۆی بگێڕەرەوە با ئەو بانگەكە بڵێتەوە، چونكە ئەو دەنگی لە تۆ خۆشترەو دەنگی زۆرتر دەڕوات..

بەڵام دەشێت لەم سەردەمەدا بڵندی دەنگ زۆر بە گرنگ وەرنەگیرێت، چونكە زۆرینەی شوێن بانگ بە بڵندگۆ دەدەن.. بەڵام

---

[١] ئەبو داوود (٥١٧)، ترمزی (٢٠٧)، ئەحمەد (٢٨٤/٢) ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە (الارواء (٢٣١/١).

[٢] ابن عابدين (٢٦٣/١)، مغني المحتاج (١٣٨/١)، مواهب الجليل (٤٣٦/١)، المغني (٤١٣/١)، الاختيارات (ل ٣٧).

[٣] ئەبوداوود (٢٤٤/١ ژمارە (٤٩٩). ئەلبانی لە (صحيح أبی داود(٩٨/١) ژمارە (٤٦٩). هەروەها لە إرواء الغليل (٥٠/١) ژمارە (٢٤٦) بە حەسەنی داناوە.

پێویست ناكات بانگەكە بكات لە قەتارو ئەڵلاوەیسی زۆری لەرە تێدا بكات و درێژی بكاتەوە..

٤ ـ پێویستە شارەزای كاتەكانی بانگ و گۆڕانەكانیان بێت كە ساڵ دوازدە مانگە بەسەریاندا دێت، بۆ ئەوەی هەموو بانگێك لە دەسپێكی خۆیدا بدات وخۆی وخەڵكیش نەخاتە هەڵەوە.. دەشێت كەسێكی تریش هاوكاری بێت، یان ئامێرو دەزگای بیرهێنانەوە بەكار بهێنێت، چونكە ئەوە سەلمێنراوە كە سەیدنا عبداللەی كوڕی ئوم مەكتووم خوا لێی رازی بێت كە بانگدەری دووەمی پێغەمبەری خوا بوو صلى الله عليه وسلم نابینا بوو، كەسێكی تری هەبوو كە پێی دەوت: وا سپێدە هاتووە: (عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ثُمَّ قَالَ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى لَا يُنَادِي حَتَّى يُقَالَ لَهُ أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ)[١].

---

[١] بوخاری (٥٩٢).

## سیفەتی بانگ

بانگ لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم بە سێ شێوە گێڕراوەتەوە:

یەكەم: پازدە رستەیی (چوار تەكبیر (ووتنی الله اكبر)، ئینجا هەر رستەیەك دوو جار جگە لە لا اله الا اللهی كۆتایی كە یەك جارە). ئەمەش لە فەرموودەكەی سەیدنا عبداللهی كوڕی زەیدەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە: (لَمَّا أمَرَ رسولُ اللّهَ صلى الله عليه وسلم بِالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلاةِ طافَ بي وَأنَا نائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوساً فِي يَدِهِ فَقُلْتُ: يا عَبْدَ اللهِ أتَبِيعُ النَّاقُوسَ؟ قَالَ: وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقُلْتُ: نَدْعُو بِهِ إلى الصَّلاةِ، قَالَ: أفَلا أدُلُّكَ عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذلكَ؟ فَقُلْتُ لَهُ: بَلَى، قَالَ: فَقَالَ: تَقُولُ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ

أشْهَدُ أنْ لا إلهَ إلا اللّهُ أشهدُ أنْ لا إله إلا اللّهُ

أشهدُ أنَّ محمَّداً رَسولُ اللّهِ أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللّهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حيَّ عَلَى الصَّلاةِ

حَيَّ عَلى الفَلاحِ حَيَّ عَلَى الفَلاحِ

اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ

لا إله إلا اللّهُ

قَالَ: ثمَّ اسْتأخَرَ عَنّي غَيرَ بَعيدٍ، ثمَّ قَالَ: وَتقولُ إذا أقَمْتَ الصَّلاةَ:

اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ

أشهدُ أنْ لا إله إلا اللّهُ أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللّهِ

حَيَّ على الصَّلاةِ، حيَّ على الفَلاحِ

قَدْ قَامَتِ الصَّلاةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاةُ

اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ

لا إله إلا اللّهُ

فلَمَّا أصبَحتَ أتيتُ رَسولَ اللهِ صلَى اللهُ عليه وسلَمَ فأخبَرتُهُ بمَا رأيتُ فقَالَ: إنّها لَرُؤيَا حقٌ إنْ شاءَ اللّهُ فقُمْ مَعَ بلَالٍ فألْقِ علَيهِ مَا رأيت فلْيُؤَذّنْ بهِ فإنّهُ أنْدَى صوَتاً مِنكَ، فقُمتُ معَ بلالٍ فجَعَلتُ ألْقِيهِ علَيهِ وَيُؤَذّنُ بهِ قالَ: فسَمِعَ ذلِكَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ وَهوَ في بَيتِهِ فخَرَجَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ وَيقولُ والذي بَعَثكَ بالحَقِّ يَا رسولَ اللهِ لَقدْ رَأيتُ مِثلَ مَا رَأى فقَالَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: فللهِ الحَمْدُ)[١] کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە نابەدڵی (لە ریوایاتی تردا وا هاتووە) رازی بوو زەنگی نەسارا بۆ کۆکردنەوەی موسوڵمانان بۆ نوێژ لێبدرێت، پاش ماوەیەك عبداللەی کوڕی زەید ئەم خەوەی بینی کە دەڵێ: لە خەونمدا کابرایەکم بینی دوو زەنگی پێیەو دەگەڕێ، ووتم: زەنگ دەفرۆشیت؟! ووتی: بۆچیتە؟! ووتم: خەڵکی بۆ نوێژ پێ کۆدەکەمەوە، ووتی: ئەدی بۆچی شتێکی باشترت فێر نەکەم؟! ووتم: بۆچی نا؟! ووتی: بلێ: خوا گەورەیە خوا گەورەیە خوا گەورەیە خوا گەورەیە، شایەتی دەدەم کە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە اللە، شایەتی دەدەم کە محمد نێرراوی خوایە شایەتی دەدەم کە محمد نێرراوی خوایە، وەرن بۆ نوێژ وەرن بۆ نوێژ، وەرن بۆ سەرفرازی وەرن بۆ سەرفرازی، خوا گەورەیە خوا گەورەیە، هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن

---

[١] ئیمامی ئەحمەد (١٥٨٨١)، ترمزی (١٧٤ و١٨٩)، ئیبنوماجە (٦٩٨ و٧٠٦) ئەبوداوود (٤٢١) ئیبنو خوزەیمە بە سەحیحی داناوە (١/١٨٩) هەروەها ئیبنو حیببان (٥٧٢/٤) بەڵام شێخی ئەلبانی بە حەسەنی داناوە لە: ارواء الغليل (٢/٢٦٤) و تمام المنه (١٤٥). لە صحيح سنن أبي داود (٤٦٩) دا فەرموویەتی حەسەن و سەحیحە.

بێت جگە لە الله.. کە قامەتیشت کرد بڵێ: خـوا گەورەیـە خـوا گەورەیـە، شایەتی دەدەم کە هیچ خوایەك شایانی پەرستن نیە جگە لە الله، شـایەتی دەدەم کە محمد نێرراوی خوایە، وەرن بۆ نوێژ وەرن بـۆ سـەرفرازی، نوێـژ دابەسترا نوێژ دابەسترا، خـوا گەورەیـە خـوا گەورەیـە، هـیچ خوایـەك نیـە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله.. بۆ بەیانی هاتمە خزمـەت پێغەمبـەری خوا صلی الله علیه وسلم و خەونەکەم بۆ گێڕایەوە، فەرمووی: ئەگەر خوا حەزکات ئەم خەونە حەقە، دەی سا لەگەڵ بیلالـدا بـڕۆو ئـەوەی پـێ بڵـێ کە بینیت تا بیکاتە بـانگ و خەڵکەکـەی پـێ بـانگ بکات، ئـەو دەنگـی لـە دەنگی تر خۆشـترو بڵنـدترە.. منـیش بـیلالم فێـر کـردو لەگەڵیـدا چـووم، ئـەویش کردیـە بـانگ و دای، کـە عومـەری کـوڕی خـەتتاب لـە ماڵەکـەی خۆیـەوە بیسـتی، بـە هەڵـەداوان هاتـە دەرەوە، عەباکـەی بـەری بـە دوای خۆیدا رادەکێشا، بە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسـلم فـەرموو: بـەو خوایەی جەنابتی بـە حەقـەوە بـە نێـرراوی خـۆی نـاردووە، منـیش وەکـو ئەمەم لە خەنمدا بینی، پێغەمبەری خوا صـلی الله علیـە وسلم فـەرمووی: دەی سوپاس بۆ خوا..

ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەحمەد ئەم شێوەیان وەرگرتووە[١].

ـ لە ریوایەتێکی تردا هاتووە کـە نـۆزدە رسـتە ووشـە بـووەو قامـەتیش حەڤدە ووشە، ئەم دوو رستە زیادەیە ئەوەیە کە پێی دەوترێت (تەرجیع) واتە ووتنی شایەتمان بە دەنگی نزم کە ئامادەبووان گوێیان لێ بێت ئینجا ووتنەوەی بە دەنگی بەرز، یەعنی بانگدەرەکە دوای چوار جار ووتـنی الله اکبر بە دەنگێکی نزم دەڵێ (أشْهَدُ أنْ لا إلـهَ إلا اللّهُ) ئینجا بـە دەنگـی بـەرز

---

[١] البدائع (١٤٧/١)، المغني (٤٠٤/١)، الاوسط (١٦/٣).

دەیلێتەوە، هەروەها بە دەنگێکی نـزم دەڵـێ: (أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ) ئینجـا بـە دەنگـی بـەرز دەیلێتـەوە.. ئەمـە ریوایـەتی سـەیدنا ئـەبو مەحزوورەیە[١] خوا لێی رازی بێت..

ئەمەش مەزهەبی ئیمامی شافیعیە[٢].. بەڵام لە ناو کورددا کە شافیعی مەزهەبن کەمتر لەسەر ئەم شێوەیە دەڕۆن..

فەرموودەوانان هەر ئەم دوو ریوایەتەیان بەپەسەند داناون، ریوایـەتی تـر کـە شـێوەی تریـان بـاس فـەرمووە فـەرموودەوانان قسـەیان لەسـەر سەنەدەکانیان کردووەو بە زەعیفیان داناون..

ئەوەی لە کۆنەوە تا ئێستا بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسانە ئەوەیە کە تەرجیع زۆر جەخت لێکراو نەبووە، چونکە زانراوە کە ئەوەندەی سەیدنا بیلالی حەبەشی خوا لێی رازی بێت لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليـه وسلم بانگیـداوە نـەیکردووە، ئەگـەر سوونەتی موئەککەدەش بوایە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم زیاتر جەختی لـێ دەکـردەوە.. هـەر ئەوەشـە هـۆی ئـەوەی کـە ئێسـتا لـە سەراسـەری جیهانـدا کـە بـانگ دەدرێت کەم بانگدەر هەیە تەرجیعەکە بکات..

ئیمامی ئەحمەد رەحمەتی خوای لێ بێت هەرچەندە شێوازی یەکەمی بە پەسەندتر داناوە، بـەڵام دەڵـێ: هـەموو شـێوەکان هـەر جـائیزن، ئەمـە ئیختیاری ئیمامی ئیبنوتەیمییەو شێخ بن بـازی رەحمەتیشـە[٣].. پـێم وایـە

---

[١] ئەبو داوود (٥٠٠، ٥٠٣)، ترمزی (١٩٢)، نەسائی (٤/٢)، ئیبنوماجە (٧٠٩). شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە (صحيح سنن النسائي (٦١٣).

[٢] الام (٨٥/١).

[٣] ابو داوود: مسائل احمد (٢٧)، المغني (٤٠٤/١)، مجموع الفتاوى (٣٣٦/٢٢)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (٥١/٢)، ابن باز: مجموع فتاوى ابن باز (١٣٩/٢٩).

ئەم شێوە بانگەی لە ناو کوردا (بێ تەرجیع) دەکرێت بگیرێتە بەرو راجوێیی لەسەر دروست نەکرێت، پەسەندترە.. والله اعلم.

## زیادەکەی بانگی بەیانی (الصَّلاةُ خَيرٌ مِن النَّوم)

شەرعناسان بەم زیادەیە دەڵێن (التپويب: تەسويب) کە بریتیە لە دوو جار ووتنی (الصَّلاةُ خَيرٌ مِن النَّوم) لە نوێژی بەیانیدا دوای حەیعەلەکان[١].. تەسويب لای جمهوری شەرعناسان سوونەتە، بەڵگەیان فەرموودەکەی ئەبومەحزورە (یان ئەبومەخزورە)یە کە تێیدا هاتووە: (فإنْ كانَ صَلاة الصُبْحِ قُلْتَ: الصَّلاةُ خَيرٌ مِنْ النَّومِ، الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم، اللهَ اكبرُ اللهُ اكبرُ، لا اله الا الله)[٢] واتە: لە بانگی بەیانیدا بڵێ: نوێژ باشترە لە خەوتن، نوێژ باشترە لە خەوتن.. لە ریوایەتێکی تریدا دەفەرموێ: (فِي الأولَى مِنْ الصُبْحِ) واتە لە بانگی یەکەمی سپێدەدا بیڵێ.

ئەوە سەلمێنراوە کە تەنها لە بانگی یەکەمی سەیدنا بیلالدا خوا لێی رازی بێت تەسويب ووتراوە، نەك لە بانگی دووەمی سەیدنا ئیبنو مەکتوومدا خوا لێی رازی بێت، کە لە سەرەتای دەسپێکی سپێدەی راستەقینەدا داوێتی.. بەڵگە لەسەر ئەمە:

---

[١] واتە کە دوو جار دەوترێت (حي على الصلاة) ، دوو جاریش (حي على الفلاح).. لە عەرەبیدا بە (بسم الله الرحمن الرحيم) دەوترێت بەسمەلەو بە (الحمد لله) دەوترێت حەمدەلەو بە (لا حول ولا قوة الا بالله) دەووترێت: حەوقەلە.. وە هەروەها..

[٢] ئەبو داوود (٥٠١)، نەسائی (٢/٨٧)، ئەحمەد (٣/٤٠٨) شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی داناوە لە تەخریجی فەرموودەکانی: (مشكاة المصابيح (٦٤٥).

١ـ سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت دەڵێ (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم) لە دوای (حَيَّ عَلَى الفَلَاح) دەوترا[١]..

٢ ـ لە ریواتی دووەمی فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو مەحزورە (یان ئەبو مەخزورە) دا هاتووە کە دەڵێ: (فِي الأولَى مِنْ الصُّبْحِ) واتە لە بانگی یەکەمی سپێدەدا بیڵێ..

کەوابوو ئێمە لەم سەردەمەدا سوونەتێکمان لەم بانگەدا واز لێ هێناوەو بیدعەیەکمان کردۆتە رێباز:

یەکەم: وازمان لە بانگی یەکەمی بەیانی هێناوە، کە لەوێدا دووجار دەوترێت (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم)!

دووەم: لە بانگی دووەمدا دەڵێین: (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم) ئەمەش بیدعەیە.. چونکە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیەو بە زۆر خزێنراوەتە ئەویوە.. لەمەش بیدعەتر ئەوەیە کە هەندێك لە شەرعناسانی حەنەفی وشافیعی فەرموویانە: دەشێت لە بانگی خەوتنانیشدا بوترێت! چونکە هۆشداری دانە بە خەڵکی کە نوێژ باشترە لە خەوتن!! تەنانەت هەندێك شافیعی مەزهەبی کورتبین فەرموویانە: دەشێت لە هەموو نوێژەکاندا بووترێت! لە کاتێکدا کە سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب گوێی لە یەکێك بوو بانگی نیوەڕۆی دەداو ووتی (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم) لە ماڵ دەرپەڕی، ووتیان: بۆ کوێ؟! فەرمووی: ئەو بیدعەیە هێنامیە دەرەوە[٢]..

---

[١] بەیهیقی (٤٢٣/١)، الطحاوي: شرح معاني الآثار (٨٢/١) ئیمامی ئیبنو حەجەر لە فەتحدا دەفەرموێ: إسناده حسن..

[٢] ئەبو داوود (٥٣٨)، بەیهیقی (٤٢٤/١)، ئەلبانی لە ارواء الغليل (٢٣٦) بە حەسەنی ناساندووە.

ئەمە جگە لەوەی كە لەو سەردەمەدا دوو یاوەری بەڕێز بانگیان داوە نەك یەك. ئەمەش بۆ خۆی كوێر كردنەوەی سوونەتێكی ترە..

بە حساباتی زەمان دەشێت كە بانگی یەكەم بیست بۆ سی دەقیقە پێش بانگی دووەم بدرێت و لەوێدا بووترێت (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم)..

## چی لە بانگداندا باشە بكرێت؟

### ١ـ هەبوونی دەستنوێژ:

لەبەر ئەوەی بانگدان خواپەرستیە، خواپەرستیش بە شێوەیەكی گشتی باشتر وایە بە دەستنوێژەوە بكرێت، بەڵام ئەگەر بێ دەستنوێژ بانگیدا بە بۆچوونی هەموو شەرعناسان هیچ ئیشكالێكی نیەو بانگەكەی دروستەو خێری خۆی دەسكەوتووە.. تەنانەت ئەگەر لەش پاكیش نەبێت بەڵگەیەكی وا نیە رێ لە بانگدانی بگرێت، مەگەر ئەوەی كە هەندێك شەرعناسی وەكو ئیسحاق وئیمامی ئەحمەد رێیان لێ گرتووە[١]..

### ٢ـ بانگدان بە پێوە:

شەرعناسان لەوەدا راجوێ نین كە سوونەتە وایە كە بانگ بە پێوە بدرێت، مەگەر كەسێك نەتوانێت، چ بە هۆی نەتوانینی خۆی یان سەختی جێگاكەی یان بە هۆی ترەوە.. ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و ئەهلی رەئی بانگدانیان بە دانیشتنانەوە پێ باش نیە[٢]..

---

[١] الاوسط (٣/٢٨).

[٢] الاوسط (٣/٤٦).

ـ ئەوەش سەلمێنراوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە بیلالی فەرموو: هەستە بانگەكە بدە: ( قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ )[١].

ـ لە ریوایەتێكی فەرموودەكەی عبداللەی كوڕی زەیددا خوا لێی رازی بێت هاتووە: (رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَانَ رَجُلاً قَائِماً.. فَأَذَّنَ..)[٢]. واتە لە خەونەكەمدا كاباریەكم بینی راوەستاوەو.. پاشان بانگی دا..

**٣ـ رووكردنە قیبلە:**

شەرعناسان هەموو پێیان وایە كە رووكردنە قیبلە لە كاتی بانگداندا سوونەتە[٣].. چەندین فەرموودە لەو بارەوە ریوایەت كراوە بەڵام فەرموودەوانان قسەیان لەسەر زۆرینەیان كردووە.. هەشیانە حەسەن یان سەحیحە، لەوانە:

ـ فەرموودەی ئیبنو زەید خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (إِنَّ الْمَلَكَ الذي رَآهُ يُؤَذِّنُ، اسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ)[٤] واتە: ئەو فریشتەیەی كە بینی بانگی دەدا رووی لە قیبلە كردبوو..

ـ ئەبو داوود لە سونەنەكەیدا / باب الاذان فوق المنارة ریوایەتی كردووە كە سەیدنا بیلال خوا لێی رازی بێت لەسەربانی ماڵێكەوە بانگی دەدا كە بەرزترین وپان وپۆڕترین سەربانی هەبوو چونكە بەرامبەر قیبلە بوو[١]

---

[١] بوخاری (٦٠٤)، موسلیم (٣٧٧).

[٢] ئیمامی ئەحمەد (٥/٢٣٢)، ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٢٠٣).

[٣] الاوسط (٣/٢٨).

[٤] ئەبو داوود و فەرموودەوانانی تریش گێڕاویانەتەوەو شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە ارواء الغلیل (١/٢٥٠ ژمارە ٢٣٢) بە سەحیحی داناوە..

### ٤ـ بانگدەر لە كاتی بانگداندا پەنجەی شایەتمانی دەكاتە گوێچكەیەوە:

ئەمەش لە سەیدنا بیلالەوە سەلمێنراوە، سەیدنا ئەبو جوحەیفە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە: (رَأَيْتُ بِلالاً يُؤَذِّنُ، أَتَتَبَّعُ فَاهُ، هَاهُنَا وَهَاهُنَا، وَإِصْبَعَاهُ فِي أُذُنَيهِ)[٢] واتە: بیلالم بینی بانگی دەدا، سەرنجی دەمیم دا لای بەملاولایدا دەكرد، دوو پەنجەشی لە هەردوو گوێچكەیدا بوون..

### ٥ ـ بانگدەر لە كاتی ووتنی حەیعەلەكاندا رووی بۆ لای راست وچەپی دەسوڕێنێت:

ریوایەتی تری فەرموودەی ئەبوجوحەیفە هەیە كە دەڵێ: (رَأَيْتُ بِلالاً خَرَجَ إِلَى الأَبْطَحِ فَأَذَّنَ فَلَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ لَوَّى عُنُقَهُ يَمِينًا وَشِمَالاً وَلَمْ يَسْتَدِرْ)[٣] واتە: بیلالم بینی كە لە ئەبتەح[٤] بانگی دەدا، كە گەیشتە حەیعەلەكان ملی بەلای راست وچەپدا سوڕاند، بەڵام لەشی نەدەسوڕاند.. ئەمەش بۆچوونی جمهوری شەرعناسانە جگە لە ئیمامی مالیك كە نكووڵی لێكردووە! ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاقیش فەرموویانە ئەگەر كابرا لەسەر منارەوە بانگی دەدا، باشتر وایە رووی بۆ لای راست

---

[١] ژمارە (٥١٩) ئەلبانی لە (ارواء الغليل (٢٤٦/١) بە چەندین سەنەدەوە باسی لێوە كردووەو بە حەسەنی ناساندووە..

[٢] ترمزی (١٩٧)، ئەحمەد (٣٠٨/٤)، ئیبنوماجە (٧١١) ئەلبانی دەفەرموێ: سەحیحە (الارواء ٢٣٠). ئەبو داوود (٥٢٠) ئەسڵەكەشی لای بوخاری _ ٦٣٤) و لای موسلیم (٤٠٣) یە..

[٣] ئەبو داوود (٥٢٠) ئەسڵەكەشی لای بوخاری (٦٣٤) و لای موسلیم (٥٠٣) یە..

[٤] ئەبتەح ناوچەیەك بووە لە خواری مەككەوە، بەڵام بە هەموو بیابانێكی تریش دەڵێن كە شیوی بچووكی تێدا بێت كە ئاو دریببێتی..

وچەپی خۆی وەرچەرخێنێت[١].. بێ گومان ئەگەر كابرا بە بڵندگۆ بانگی دەدا پێویستی بە وەرچەرخاندنی رووی نامێنێت..

### ٦ ـ بانگدەر دەتوانێت دوو دوو تەكبیرەكان پێكەوە بڵێت:

واتە: دەتوانێت هەر دوو تەكبیرە بە نەفەسێك بڵێت، نەك هەر تەكبیرەو بە جیا، یان هەر چوار تەكبیرەكە بە نەفەسێك، سەیدنا عومەری كوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (إذا قَالَ المُؤَذِّنُ: اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ فقَالَ أحَدُكُمْ اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ، ثمَّ قالَ: أشهدُ أنْ لا اله الا اللّه، قالَ أشهدُ أنْ لا اله الا اللّه.. مِنْ قَلْبِهِ دَخلَ الجَنّة)[٢] واتە: ئەگەر بانگدەر ووتی: (اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ) كەسێك لە ئێوەش ووتیەوە: (اللّهُ أكبرُ اللّهُ أكبرُ) پاشان كە ووتی: (أشهدُ أنْ لا الهَ الا اللّهُ) ئەویش ووتیەوە: (أشهدُ أنْ لا الهَ الا اللّهُ).. ئەگەر لە ناخی دڵیەوە بیڵێتەوە دەچێتە بەهەشتەوە..

بێ گومان وەڵامدەرەوەی بانگەكەش وەكو ئیمامی نەوەوی دەڵێ: هەر ئاوا هەر دوو تەكبیرە پێكەوە دەڵێتەوە[٣]..

---

[١] الاوسط (٣/٢٦).
[٢] موسلیم (٣٨٥)، ئەبوداوود (٥٢٣).
[٣] النووی: شرح مسلم (٣/٧٩).

# چی باشە بۆ وەڵامدەرەوەی بانگ؟

## ١ ـ وەڵامدانەوەی بە دەنگی نزم:

كاتێك موسوڵمان گوێی لە بانگ دەبێت پێویستە بە دەنگێكی نزم لە دوایەوە بیڵێتەوە، چونكە پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (إِذَا سَمِعْتمْ النّدَاءَ فقوُلوا مِثلَ مَا يَقولُ المُؤَذّنُ)[١] واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو، هەر وەكو ئەوەی بانگدەر دەیڵێت بیڵێنەوە..

بەڵام كە بانگدەر حەیعەلەكانی ووت، دەوترێت: (لا حَولَ ولا قُوَةَ الَّا باللهِ) وەكو لە فەرموودەكەی سەیدنا عومەری كوڕی خەتتابدا هاتووە: (إِذَا قَالَ المؤَذّنُ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ فقَالَ أحَدُكُمْ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ ثمَّ قالَ أشهَدُ أنْ لا إلهَ إلا اللهُ قالَ أشهدُ أنْ لا إله إلا الله ثمَّ قالَ أشهَدُ أنَّ مُحمَّداً رَسولُ اللهِ قالَ أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ ثمَّ قالَ حيَّ علَى الصَّلاةِ قالَ لا حولَ ولا قوَّة إلَّا باللهِ ثمَّ قالَ حيَّ علَى الفَلاحِ قالَ لا حولَ ولا قوة إلا باللهِ ثمَّ قالَ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ قالَ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ ثمَّ قال لا إله إلا اللهُ قال لا إله إلا الله مِنْ قلبهِ دَخلَ الجَنّةَ)[٢] واتە: هەر كەسێك كە بانگدەر دەڵێ: (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ) ئەمیش بڵێ (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ) كە ووتی: (أشهدُ أنْ لا إله إلا الله) ئەمیش بڵێ: (أشهدُ أنْ لا إله إلا الله)، پاشان كە ووتی: (أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ) ئەمیش بڵێ: (أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ)، ئینجا كە ووتی: (حيَّ علَى الصَّلاةِ) ئەمیش بڵێ: (لا حولَ ولا قوة إلا باللهِ)، كە ووتی: (حيَّ علَى الفَلاحِ) ئەمیش بڵێ: (لا حولَ ولا قوة إلا باللهِ)، پاشان كە ووتی: (اللهُ أكبرُ

---

[١] بوخاری (٦١١)، موسلیم (٣٨٣)..
[٢] موسلیم (٣٨٥)، ئەبو داوود (٥٢٣).

اللهُ أكبرُ) ئەمیش بڵێ: (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ)، ئینجا کە ووتی: (لا إله إلا اللهُ)، ئەمیش بڵێ: (لا إله إلا اللهُ) لە ناخی دڵیەوە بیڵێت دەچێتە بەهەشتەوە. فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت گشتیە کە دەفەرموێ: وەکو بانگدەر بڵێنەوە.. بەڵام ئەم فەرموودەی سەیدنا عومەر خوا لێی رازی بێت تایبەتی دەکات کە لە حەیعەلەکاندا بووترێت: (لا حولَ ولا قوة إلا باللهِ) چونکە ئەمیان فەرمانە، دەفەرموێ: وەرن بۆ نوێژ، ووتنەوەی وەکو خۆی جێی هیچ ناگرێت..

**جۆرێکی تر:** ریوایەتێك لە سەیدنا معاویەی کوڕی ئەبو سوفیانەوە خوا لێیان رازی بێت هاتووە کە وەڵامی شایەتمانەکانی تەنها بە (وأنا) ، (وأنا أشهد) داوەتەوە، دەڵێ: (عَنْ أبي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ قَالَ سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أبي سُفْيَانَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى الْمِنْبَرِ أذَّنَ الْمُؤَذِّنُ قَالَ اللَّهُ أكْبَرُ اللَّهُ أكْبَرُ قَالَ مُعَاوِيَةُ اللَّهُ أكْبَرُ اللَّهُ أكْبَرُ قَالَ أشْهَدُ أنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ وَأنَا فَقَالَ أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ وَأنَا فَلَمَّا أنْ قَضَى التَّأْذِينَ قَالَ يَا أيُّهَا النَّاسُ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى هَذَا الْمَجْلِسِ حِينَ أذَّنَ الْمُؤَذِّنُ يَقُولُ مَا سَمِعْتُمْ مِنِّي مِنْ مَقَالَتِي)[١] واتە: ئەبو ئومامە دەڵێ: گوێم لێبوو لەو کاتەی معاویەی کوڕی ئەبو سوفیان لەسەر مینبەر دانیشتبوو، بانگی دا، کە بانگدەرەکە فەرمووی: (اللَّهُ أكْبَرُ اللَّهُ أكْبَرُ) ئەویش فەرمووی (اللَّهُ أكْبَرُ اللَّهُ أكْبَرُ) کە بانگدەر فەرمووی: (أشْهَدُ أنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ئەو فەرمووی (وَأنَا) کە بانگدەر فەرمووی: (أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) معاویە فەرمووی (وَأنَا)، کە بانگ تەواو بوو فەرمووی: خەڵکینە، خۆم گوێم لە پێغەمبەری خوا بووە صلی الله علیه

---

[١] بوخاری (٩١٤)، نەسائی (٢/٢٤)، ئیمامی ئەحمەد (٤/٩٥).

وسلم کە لە کۆڕی وادابوو کە بانگی دا، وا وەڵامی دایەوە کە لە منتان بیست.

### ئەگەر بانگدەر ووتی (الصَّلاةُ خيرٌ مِنْ النَّوم) ناوترێت (صَدَقْتَ وبَرَرْتَ وبالصِّدْقِ نَطَقْتَ): چونکە هیچ بەڵگەیەکمان لەبەر دەستدا نیە..

ئەگەر بانگدەر لە بانگی یەکەمی سپێدەدا ووتی: (الصَّلاةُ خيرٌ مِنْ النّوم) بە پێی فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری لە وەڵامیدا وەکو خۆی دەوترێتەوە، چونکە بەڵگەمان نیە کە ئەو وەڵامەی خەڵکیمان بۆ بچەسپێنێت کە دەڵێن (صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ وَبالصّدْقِ نَطقْتَ) هەرچەندە هەندێك شەرعناسی بەڕێزی وەکو ئیمامی نەوەوی و کاسانیش ئەوەیان پەسەند کردووە کە وا وەڵامی بدرێتەوە، بەڵام بە بێ بەڵگە ناتوانین ئەو زیکرە بەچەسپێنین..

### ٢ ـ دوعا بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دوای تەواو بوونی بانگ:

دوعایەکی تایبەت هەیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم داوای لە ئوممەتەکەی کردووە کە هەر کاتێك گوێیان لە بانگ بوو، وەڵامی بانگدەرەکە بدەنەوەو پاشان ئەو دوعایە بە تایبەت بۆ جەنابیان بکەن..

دوعاکەش ئەمەیە: (اللّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقامًا مَحْمُودًا الّذِي وَعدْته)[١] واتە: هانا خوایە، خاوەنی ئەم بانگەوازە تەواوو نوێژە پیادەکراوە، ئەو وەسیلەو گەورەییە بە محمد ببەخشە، خوایە ئەو پلەوپایە ڕێزدارەی بەڵێنت پێیداوە، بۆی بهێنە دی..

---

[١] بوخاری (٥٧٩). ئەلبانی: صحيح الجامع (٦٤٢٣).

ـ سەیدنا عبداللەی كوڕی عەمر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە كە گوێی لێبووە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا، ثُمَّ سَلُوا لِيَ الْوَسِيلَةَ، فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ)[١] واتە: كە گوێتان لە بانگدەر بوو، وەكو ئەو بیلێنەوە، پاشان سەلاواتم لێ بدەن، (داواكەن خوای گەورە دروودی خۆییم بەسەردا ببارێنێت) هەر كەسێك سەلاواتێكی لێدام خوای گەورە دەقات رەحمەتی خۆی بەسەردا دەبارێنێت، پاشان دوعام بۆ بكەن وەسیلەم بە نسیب ببێت، وەسیلە پلەوپایەیەكی بەهەشتە، تەنها بۆ بەندەیەكی لە بەندەكانی خوا دانراوە  منیش ئومێدەوارم ئەو بەندەیەی خوا بم، هەر كەسێك دوعای ئەو وەسیلەم بۆ بكات تا بەنسیبم ببێت، شایانی شەفاعەتم دەبێت..

### ٣ ـ رازی بوون بە خواو بە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم و بە دینەكەی:

سەیدنا سەعدی كوڕی ئەبو وەققاس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الأَذَانَ: وَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهُ)[٢] واتە: هەر كەسێك كە گوێی لە بانگ دەبێت و دەڵێ: منیش شایەتی دەدەم كە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله، كە تاك و تەنهایەو شەریكی نیە، شایەتی دەدەم كە محمد صلى الله عليه وسلم

---

[١] سەحیحی لای موسلیم (٣٨٤)، ئەبوداوود (٥٢٣)، ترمزی (٣٦٩٤)، نەسائی (٢/٢٥).
[٢] سەحیحەو وا لە موسلیم (٣٨٦)، ئەبوداوود (٥٢٥)، ترمزی (٢١٠)، نەسائی (٢/٢٦).

بەندەو نێرراوی خوایە، رازیم بە پەروەردگارێتی خوا، بە ئیسلام کە بەرنامەیە و بە محمد صلى الله عليه وسلم کە پێغەمبەرە، لە گوناحەکانی دەبوررێت..

## ٤ـ دوعاکردن لە نێوان بانگ و قامەتدا:

کاتی دوای بانگ و پێش قامەت کردن هەلێکە بۆ ئومێدی قبووڵ بوونی دوعا، بۆیە پێویستە موسوڵمان بۆ دوعاو پاڕانەوەی خۆیی بەکار بهێنێت.. سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت دەڵێ کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (الدُّعَاءُ لا يُرَدُّ بَينَ الأذَانِ وَالإقَامَةِ (فَادْعُوا)[1] واتە: دوعای نێوان بانگ و قامەت رەت ناکرێتەوە.. دەی سا دوعای تێدا بکەن..

## ٤ـ دوعاکردن لە دوای تەواوبوونی بانگ:

سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە کە کابرایەك عەرزی پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم کرد: (يَا رَسولَ اللهِ، إنَّ المؤذّنين يُفَضّلُونَنَا، فقَالَ رَسولُ اللهِ صَلّى اللهُ عليهِ وَسَلّمَ: قُلْ كَمَا يَقُولُونَ، فإذَا انْتَهَيْتَ فسَلْ تعْطَهْ)[2] واتە: ئەی پێغەمبەری خوا بانگدەران لە ئێمە باشترن (پاداشتیان زۆرترە) پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم

---

[1] ئەبو داوود (٥٢١)، ترمزی (٢١٢)، ئیبنوخوزەیمە (٤٢٥)، ئەحمەد (١٥٥/٣ ژمارە ١٢٦٠٦) شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی ناساندووە: مشكاة المصابيح (٦٧١) ، صحيح أبي داود (٥٣٤) ، ارواء الغليل (٢٤٤).

[2] ئەبو داوود (٥٢٤)، ئیبنوحیببان (١٦٩٥)، ئەحمەد (١٧٢/٢) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: صحيح أبى داود (٥٢٤).

فەرمووی: وەكو ئەوان بڵێرەوە، كە تەواو بوویت داواكەو وەڵامت بدرێتەوە..

## نابێت كە بانگ درا مزگەوت جێ بهێڵێت مەگەر عوزری هەبێت:

كە لە مزگەوتێكدا بانگ دەدرێت، موسوڵمان بۆی نییە بڕوات و نوێژی جەماعەتەكە نەكات، مەگەر عوزری هەبێت.. ئەبو شەعساء دەڵێ: لای ئەبو هورەیرە دانیشتبووین، بانگی دا، كابرایەك هەستاو مزگەوتەكەی بەجێهێشت، ئەبو هورەیرە فەرمووی: (أمَّا هذا فقَدْ عَصَى أبَا القاسِمِ)[1] واتە: ئەم كابرایە سەرپێچی لە فەرمانی بابی قاسم (پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم) كرد. ئیمامی نەوەوی دەڵێ: ئەوە بەڵگەی ئەوەیە كە چوونە دەرەوە لە مزگەوت دوای ئەوەی بانگی تێدا دراو پێش ئەوەی نوێژەكە بكرێت كەراهەتی هەیە، مەگەر بۆ كەسێك كە عوزری هەبێت[2].. عوزر وەكو دەستنوێژگرتنەوە، غوسڵ دەركردن بۆ یەكێك كە بیری چووبێت، یان كەسێك دەستنوێژی گرانە، یان دەرشێتەوە یان شتێكی تری لەو حاڵەتانەی بەسەر دێت.. یان وەكو ئیمامی ئیبنوحەجەر دەڵێ: پێشنوێژی لە مزگەوتێكی تر دەكات[3].

★ ★ ★

---

[1] موسلیم (٦٥٥)، ئەبوداوود (٥٣٦)، نەسائی (٢/٢٩)، ترمزی (١٣١).
[2] شرح مسلم (١٥٧/٥)، ترمزی (٣٩٨/١) بە توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاكر رحمه الله.
[3] فتح الباری (١٤٣/٢).

# هەندێك هەڵەی بانگدەران[١]

بانگدان خواپەرستیە، خواپەرستیش تەوقیفیە، واتە چۆن لە پێغەمبەری خواوە هاتووە پێویستە ئاوا بکرێتەوە، هیچ گوفتارو رەفتارێکی بە بێ بەڵگە بۆ زیاد ناکرێت و هیچیشی بە بێ بەڵگە لێ کەم ناکرێتەوە.. بەڵام بە داخەوە بانگدان و قامەت کردنیش وەکو خواپەرستیەکانی تر هەڵەو پەڵەی زۆری بیدعەو کەم و کورتی کەوتۆتە سەر، لەوانە:

## ـ یەکەم: هەڵەی بانگدەران:

١ـ لەراندنەوەو درێژکردنەوەی پیتەکانی مەدد زیاتر لە سنوری خۆیان

٢ـ زیاد کردنی ووشەی (سیدنا) بۆ پێش ناوی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە شایەتمانەکەدا..

٣ـ تەسبیحات کردنی پێش بانگ و سەڵاو شیعر خوێندنەوە دوای بانگ

٤ـ سەڵاواتدان لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پاش بانگ.

٥ـ فاتیحەدادانی دوای بانگ.

٦ـ پابەند نەبوون بە شێوەو چۆنیەتی شەرعی بانگەکەوە.

٧ـ واز هێنان لە بانگی یەکەمی بەیانی و زیادکردنی تەسویب (ووتنی الصلاة خير من النوم) بۆ بانگی دووەم..

---

[١] عماد زكي: بدع و أخطاء المصلين / التوفيقية للنشر و التوزيع.. لە صحيح فقه السنة وە وەرگیراوە (١/٢٨٨).

## ـ دووەم: هەڵەی گوێگرانی بانگ:

١ـ پابەند نەبوون بەو گوفتارو رەفتارانەی دەربارەی بانگ باس کران، یان ئیهمال کردن و گوێ پێنەدانیان.

٢ـ ووتنی (لَبَّيْكَ) لەگەڵ بیستنی بانگەکەدا.

٣ـ ماچ کردنی نینۆکە گەورە لە کاتی ووتنی شایەتمانەکەو هێنانیان بەسەر چاوەکاندا!

٤ـ زیاد کردنی (والدَرَجة الرَّفيعَة العَالِيَة) بۆ دوعای وەسیلەکەی دوای بانگدان کە سەنەدی ساغ نەبۆتەوە کە لەو دوعایەدا بێت، ئەمما (إنّكَ لا تخْلِفُ المِيعَاد) ریوایەتی بەیهیقیەو شەرعناسانێکی کۆن وەك نەوەوی و نویٚ وەکو شێخ ئیبنباز بە سەحیحیان ناساندووەو کاریان پێ کردووە.

٥ـ سوێند خواردن بە بانگ و بە هەقی بانگەکە!!

## ـ سێیەم: هەڵەی کاتی قامەت کردن:

١ـ وەڵام نەدانەوەی گوێگرانی.

٢ـ ووتنی (أقَامهَا اللّهُ وَ أدامهَا مَا دامَتْ السَّمَاواتُ والارضُ) کە زۆرینەی مەلای کورد دەیڵێن، زیادەیەو ناسەلمێنرێت، موناقەشەی فەرموودەوانان و شەرعناسان لەسەر (أقَامهَا اللّهُ وَ أدامهَا)کەیەتی کە دەرهەق ئەویش فەرموویانە زەعیفە[١] و نابێتە بەڵگەی چەسپاندنی خواپەرستی ..

---

[١] ئەبو داوود لە سونەنیدا (ژمارە ٥٢٨) فەرموودەیەك لە سەیدنا ئەبو ئومامەوە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە دەفەرمویٚ: (أنَّ بلَالًا أخَذَ فِي الْإِقَامَةِ، فلَمَّا أنْ قَالَ: قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : (أقَامهَا اللَّهُ وَأدَامهَا) ئیمامی نەوەوی لە المجموع

٣ـ ووتنی دوعای وەسیله (اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ)له دوای قامەت کردن! هەنجەتیشیان ئەوەیە کە مادام بە قامەت ووتراوە بانگ! ئەمانیش بە رەوایان زانیووە کە لە پاش قامەت ئەم دوعایە بیڵێنەوە.. ئەمە بەڵگەی لەسەر نیەو بیدعەیە..

٤ـ هەندێك بیدعەوانی تر پێش نوێژ دابەستن دوعایەك دەکەن و دەڵێن: (أللهُمَّ أحسِنْ وُقوفَنا بَينَ يَدَيكَ) واتە: خوایە راوەستانمان لەبەر دەستتدا چاك کەیت.. هەندێکی تریان زیادەی تریش دەڵێن: (يَومَ الْعَرْضِ عَلَيكَ) واتە: لەو رۆژەدا کە هەموو نیشان جەنابت دەدرێنەوە..

زۆرینەی شەرعناسان وتوێژەرەوەو فەرموودەوانانی کۆن و نوێ لەسەر ئەوەن کە هیچ دوعایەك لە نێوان قامەت و نوێژ دابەستن (تەکبیرەی ئیحرام)دا نەسەلمێنراوە، نە دوعای وەسیلەو نە ئەم دوعایەو نە دوعای تر[١]..

---

(١٢٢/٣) دا دەفەرموێ زەعیفە، هەروەها ئیمامی ئیبنوحەجەر لە التلخيص الحبير (٢١١/١) دا دەفەرموێ: زەعیفە.. شێخی ئەلبانی لە ارواء الغليلدا (٢٤١) دەفەرموێ: لەبەر ئەوەی محمدی کوڕی سابیت کە عوبەیدیە لە سەنەدەکەیدا هەیە، بۆیە فەرموودەکە زۆر زەعیفە..

[١] لە زانایانی سەردەم شێخ بن بازو شێخ عبدالرزاق عەفیفی و شێخ عبدالله بن قەعوود ئەوەیان فەرمووە: فتاوی اللجنة الدائمة (٨٩/٦، ٩٠).

# قامەت کردن

**پێناسەی:** پێشتر ووتمان قامەت ئاگادارکردنەوەی ئەو موسوڵمانانەیە کە ئامادەی نوێژکردنن، ئەمەش بە لەفزی دیاری کراوە کە دەبێت بە شێوەیەکی تایبەتیش بوترێت.

**سیفەتی قامەت:** ئەوەی لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم سەلمێنراوە کە باس لە چۆنیەتی قامەت بکەن، دوو فەرموودەیە:

١ـ قامەت یازدە رستەیە: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةْ

حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ

قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةْ، قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةْ

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)[١]

ئەمە ریوایەتی سەیدنا عبداللەی کوڕی زەیدە، کە سەیدنا بیلالی فێر کردو ئەویش بەردەوام لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەیفەرمووەوە.. بۆچوونی شەرعناسان وفەرموودەوانان لەسەر ئەمەیان تا رادەیەکی زۆر کۆیە، بەڵام ئیمامی مالیك دەڵێ: یەکجار دەوترێت: (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةْ). ئیمامی ئەبوحەنیفە دەڵێن قامەت حەڤدە رستەیە..

---

[١] بوخاری (٦٠٥)، موسلیم (٣٧٨).

٢ـ قامەت حەڤدە رستەیە: چوارجار (اللّهُ أكْبَرُ) دووجار (أشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلّا اللّهُ) دووجار (أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّهِ) دووجار (حَيَّ عَلَى الصَّلَاةْ) دووجار (حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ) دووجار (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةْ) دووجار (اللّهُ أكْبَرُ) یەکجاریش (لَا إلَهَ إلّا اللّهُ).. ئەمەش لە ریوایەتەکەی سەیدنا ئەبو مەحزوورەدا هاتووە: (أنَّ أبَا مَحْذُورَةَ حَدَّثَهُ قَالَ عَلَّمَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً وَالْإقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً، الْأذَانُ:..

وَالْإقَامَةُ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ

أشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلّا اللّهُ أشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلّا اللّهُ

أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّهِ أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ

حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ

قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ

اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ

لَا إلَهَ إلّا اللّهُ)[١]

ئەمـە پەسـەندکراوی ئیمـامی ئـەبو حەنیفەیـەو ئێسـتا حەنـەفی مەزهەبەکان ئاوا قامەت دەکەن..

ئیمـامی ئیبنوتەیمییـە دەڵـێ: ئیمـامی ئەحمـەد ریوایـەتی بانگـەکـەی بیلالی پێ پەسەندتربووە چونکە بەردەوام لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم داوێتی، ریوایەتەکەی ئەبومەحزوورەشی بـە پەسـەند زانیووە[٢]..

---

[١] ئەبو داوود (٥٠٢)، ترمزی (١٩٢)، نەسائی (٦٣٢) ئیبنو ماجە (٧٠٩) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە لە صحيح أبى داود (٤٧٤).

[٢] ابن تيمية: القواعد النورانية / دار ابن الجوزي ١٤٢٢ ك ل ٤٣.

## ئایا ئەو کەسەی بانگ دەدات هەر دەبێ ئەویش قامەت بکات؟!

بەڵێ وا پەسەندترە، چونکە لە سەردەمانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم سەیدنا بیلالی حەبەشی بانگی دەداو هەر ئەویش قامەتەکەی دەکرد.. ئەمەش بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسانە.. ئەگەر کەسێك بانگی داو کەسێکی تر لە جێی ئەو قامەتی کرد، ئەویش هەر جائیزە..

## بیسەران قامەت لە دوای ئیقامەوانەوە دەڵێنەوە؟!

بەڵێ وەکو ئەو دەڵێنەوە، چونکە فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ)[1] واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو، هەر وەکو ئەوەی بانگدەر دەیڵێت بیڵێنەوە.. قامەت کردنیش بانگە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ )[2] واتە: لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە، لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە، لە سێیەم جاریشدا فەرمووی: لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە بۆ هەر کەسێك حەزکات بیکات..

## وەڵامدەرەوە ( قَدْ قَامَتْ الصَّلاة ) وەکو بانگدەرەکە دەڵێتەوە؟!

کە گوێی لێبوو بانگدەرەکە دوو جار دەڵێ: (قَدْ قَامَتْ الصَّلاة قَدْ قَامَتْ الصَّلاة) هەر دەبێت وەکو ئەو بڵێتەوە، چونکە مانای فەرموودە گشتیەکە: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ)[3] واتە: ئەگەر گوێتان لە

---

[1] بوخاری (٦١١)، موسلیم (٣٨٣)..
[2] بوخاری (٨٣٨).
[3] بوخاری (٦١١)، موسلیم (٣٨٣)..

بانگ بوو، هەر وەكو ئەوەی بانگدەر دەیڵێت بیڵێنەوە.. ئەوەش دەگرێتەوە، نەك لە خۆمانەوە بێ هەبوونی بەڵگە بڵێین: (أقَامَهَا اللهُ وَأدامَهَا) چونكە وەكو شێخی ئەلبانی رەحمەتی دەڵێ: ریوایەتێكی لاوازەو خواپەرستی پێ ناچەسپێنرێت[١]..

## كەی قامەت دەكرێت؟

ئەسڵ ئەوەیە كە بانگدەر ئەو كاتە قامەت دەكات كە پێشنوێژ (ئیمام) ەكەیان بینی وا بۆ ئیمامەتیەكەی هات..

ـ سەیدنا جابری كوڕی سەمورە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (ثمَّ لا يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ اليهِ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فإذا خَرَجَ أقَامَ حِينَ يَرَاهُ)[٢] واتە: پاشان قامەتی نەدەكرد تا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی دەهێنا، هەر كە دەیبینی وا تەشریفی هێنا قامەتی دەكرد.

ـ دەشێت پێشتر كە بانگدەر زانی پێشنوێژ دێت قامەت بكات و خەڵكەكە بۆ نوێژ ریز ببن.. چونكە سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ كە قامەتی نوێژ بۆ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەكراو خەڵكەكە ریزی نوێژیان دەگرت، پێش ئەوەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە شوێنی خۆی هەستێت: (أنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ تقَامُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فيَأخُذُ النَّاسُ مَصَافَّهُمْ قَبْلَ أنْ يَأخُذَ النَّبيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُقَامَهُ)[٣] ..

---

[١] ارواء الغليل (٢٤١)

[٢] موسلیم (٦٠٦)، ئەبو داوود (٥٣٧)، ترمزی (٢٠٢)، ئەحمەد ٩١/٥) سەحیحە صحيح فقه السنة (٢٧٦/١).

[٣] موسلیم (٦٠٥).

ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە شەرحی (بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ)[١] واتە: لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە دەڵێ: دەشێت مەبەستی لە كردنی نوێژێكی سووننەت بێت لە نێوان بانگ و قامەتەكەیدا، هەر وەكو كە دەشێت مەبەستی ئەوە بێت كە: دوای بانگ یەكسەر قامەت نەكرێت، بەڵكو فاسڵی كات بە قەدەر نوێژێكی سووننەت بخرێتە نێوانیان[٢].. ئەمەش رەوایە چونكە كە بانگ دەدرێت دەبێت ئەوەندە چاوەڕوانی خەڵكی بكرێت تا دێن بە دەنگەوەو جەماعەتەكەیان دەكەن، خۆ حیكمەتی بانگدانەكە بۆ كۆكردنەوەی خەڵكەكەشە بۆ نوێژی جەماعەتیان..

ـ حەنەفیەكان دەڵێن: ماوەی خوێندنی بیست ئایەت بۆ نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەیانی و بۆ نێوان بانگ و قامەتی نوێژی نیوەڕۆ ئەوەندەی كە چوار ركات نوێژ بكرێت و لە هەر یەكێكیاندا بڕی دە ئایەتیان تێدا بخوێنێت كاتێكی گونجاوە، كاتی نێوان بانگ و قامەتی عەسریش ئەوەندەی كە لە دوو ركاتدا بڕی دە ئایەت بخوێنێت باشە، بۆ نوێژی شێوان ماوەی خوێندنی سێ ئایەت بەسە، نوێژی خەوتنانیش وەكو نوێژی نیوەڕۆ لێبكات[٣]..

ـ شافیعیەكان دەڵێن: ئەوەندە چاوەڕوان بكرێت تا خەڵكەكە بۆ نوێژی كۆمەڵ كۆدەبنەوە.. هەندێكی تریان دەڵێن: بەقەدەر ماوەی كردنی نوێژێكی دوو ركاتی[٤]..

---

[١] بوخاری (٨٣٨).
[٢] فتح الباری (٢/١٠٧).
[٣] بدائع الصنائع (١/١٥٠).
[٤] المجموع (٣/١٢٧)، تحفة المحتاج (١/١٣٨).

ـ حەنبەلیەکان دەڵێن: بەقەدەر ماوەی گرتنی دەستنوێژێك و کردنی دوو رکات سوونەت.. هەندێکی تریان فەرموویانە: بەقەدەر ئەوەندەی کەسێك لە خوران و خواردنەوەی ژەمێك خۆراك ببێتەوە[١] وا دەزانم تەقدیر کردنی ئەو کاتە دەکەوێتە سەر پێشنوێژەکە، ئەو دەبێت رەچاوی بارودۆخی نوێژخوێنەکانی بکات، چونکە ئەگەر مزگەوتەکە لە ناوجەرگەی بازاڕێکدا بێت، جیاوازە وەك لەوەی مزگەوتی گەڕەکێکی کەنار شارە، یان مزگەوتی گوندێکە..

### کەی خەڵکەکە هەڵدەستن بۆ نوێژ؟

ـ ئەگەر پێشنوێژەکەیان لەلا نەبوو، باشتر وایە چاوەڕوانی بکەن، کەی لێیانەوە دەرکەوت ئینجا قامەت بکەن، ئەگەر بانگدەرەکە بێ ئەوەی پێشنوێژەکە ببینن قامەتی کرد، دەتوانن هەڵنەستن تاکو دێت. لەبەر ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئەبو قەتادە کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (إذا أقيمَتْ الصَّلاةُ فلَا تقُومُوا حَتَّى ترَوْنِي)[٢] واتە: ئەگەر قامەت کرا، تا من نەبینن هەڵمەستن بۆ نوێژەکە.

ـ ئەگەر پێشنوێژەکەیان لابوو:

* ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵێ: کە بانگدەر ووتی: (حَيَّ عَلَى الصَّلاة) ئەمانیش هەڵدەستن..
* ئیمامی مالیك دەڵێ: ئەگەر دەستی بە قامەت کرد هەڵدەستن..
* ئیمامی شافیعی و زۆرینەی شەرعناسان دەڵێن: هەڵناستن تا بانگدەر لە قامەتەکەی دەبێتەوە..

---

[١] المغنى (٢/٦٧)، الانصاف (١/٣٩٢)، کشاف القناع (١/٢٨٨)..
[٢] بوخاری (٦٣٧)، موسلیم (٦٠٤).

★ ئیمامی ئەحمەد دەڵێ: کە بانگدەر دەفەرموێ: (قَدْ قَامَتْ الصَّلاة) هەڵدەستن..

پێم وایە کاتێك پێشنوێژ دێتە جێ نوێژی خۆی وبانگدەر دەست دەکات بە قامەت کردن، باشتر وایە خەڵکەکەش بۆ نوێژەکە هەستن.. والله اعلم.

★ ★ ★

# مەرجی دووەمی دروستی نوێژ

# لەش پاكی و هەبوونی دەستنوێژ

لەش پاكی و هەبوونی دەستنوێژ لەو مەرجانەی نوێژ كە نەبوونیان ـ لەگەڵ نەبوونی عوزردا ـ نوێژ بەتاڵ دەكاتەوە:

## لەش پاكی و هەبوونی دەستنوێژ

مەرجە بۆ نوێژ چونكە:

١ـ خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ المائدە / ٦ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە ئەگەر بۆ نوێژ هەستان با دەموچاوو دەستتان تا ئانیشك شتبێت و مەسحی سەرتان كردبێت وپێیەكانیشتان تا قولەپێ شتبێت..

٢ـ هەروەها دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقْرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَـٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُواْ﴾ النساء/٤٣ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە، لەو كاتانەدا كە سەرخۆشن توخنی نوێژ نەكەونەوە، تا بزانن چی دەڵێن، لەو كاتانەش كە لەشگرانن (لە جەنابەتدان) تا خۆتان دەشۆن، مەگەر ڕێبوار بن.

٣ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ

أحَدِكُمْ إذَا أحْدَثَ حَتّى يَتوَضَّأ)[١] واتە: خوای گەورە نوێژی ئەو كەسە قبـــووڵ ناكـــات كـــە دەســـتنوێژی دەشـــكێت تـــا دەســـتنوێژی بـــۆ نەگرێتەوە..

٤ ـ فەرمووده مەرفووعەكەی لای ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت كە دەفەرموێ: (لا تقْبَلُ الصَّلاةُ بغَيرِ طَهُورٍ)[٢] واتە نوێژی بێ دەست نوێژ قبووڵ نابێت.

ئەم بەڵگانـە راشـكاوانە پاكژی دەكەنـە مـەرجی قبـوول بـوونی نوێـژ، مەگەر كەسێك عوزری هـەبێت، وەك ئەوانـەی تووشـی میزەچـڕكێ بـوون، یـان بـەردەوام بایـان لـێ دەبێتـەوە، یـان وەكـو ئـەو ئافرەتانـەی خـوێنی داوێنیـان بەردەوامـە، ئەمانـە نوێـژەكانیان دەكـەن ئەگەرچـی بـە زاهـیر دەستنوێژیشیان بەوەی بەسەریاندا دێت شكابێت.. هـەروەها ئـەو كەسـەی كـە نـە ئـاوی دەسكەوتووە دەستنوێژی پـێ بگرێـت، نـە سەعیدیشـی لایـە تەیەممومی پێ بكات (فاقد الطهورين) وەكو ئەوانـەی لـە زینـدانن و رێـی دەســتنوێژو تەیــەممومیان نیــە، ئەمانــە هــەر بــەو حاڵــەی كــە تێیــدان نوێژەكەیان دەكەن..

## ئایا پاكی بەدەن و پۆشاك وشوێن پێویستە؟!

**پاكی بەدەن**: بەڵێ، مەرجە بەدەن لە هـەموو شـتێك پـاك بكرێتـەوە كە شەرع بە پیسی ناساندبێت.. چونكە:

---

[١] متفق عليه بوخاری (١٣٥)، موسليم (٢٢٥).

[٢] موسليم (٢٢٤)، ترمزی (١)، ئیبنوماجه (٢٧٢)..

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المدثر/ ٤ واتە پۆشاكەكانت پاكژ كەرەوە.. كە مادام داوای پاك كردنەوەی پۆشاك بكات، حەتمەن پاك كردنەوەی بەدەن لەپێشترە.

٢ ـ فەرموودەكان كە لە بەرگی یەكەم لە باسی پاكژییدا هێنامانەوە كە باس لە تارات و پاك كردنەوە دەكەن، هەموو بەڵگەن لەسەر مەرجێتی پاكی بەدەن بۆ نوێژكردن..

٣ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانیدا زەكەر لە مەزی بشۆرێتەوە (يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ)[١] واتە: زەكەری دەشواتەوەو دەستنوێژ دەگرێت.. مانای وایە نابێت پیسی بە هیچ شوێنێكی بەدەنەوە بێت.

٤ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانیدا خۆ لە میز پاك بكرێتەوە فەرمووی ئەوانەی خۆیان لە دوای میزكردن پاك ناكەنەوە لە گۆڕەكەشیاندا ئازار دەدرێن (خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَعْضِ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فَقَالَ يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ وَإِنَّهُ لَكَبِيرٌ كَانَ أَحَدُهُمَا لَا يَسْتَتِرُ مِنْ الْبَوْلِ وَكَانَ الْآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە لای باخاتێكی شاردا تێپەڕی و گوێی لەزریكەو ناڵەی دوو كەس بوو كە لە گۆڕەكانیاندا لە تاو ئازارو ئەشكەنجەی خۆیان هاواریان دەكرد، فەرمووی: لەژێر ئەشكەنجەدان، لەبەر شتێكی گەورەش نیە! یەكێكیان لەبەر ئەوەیە

---

[١] بوخاری (٢٦٩)، موسلیم (٣٠٣)، نەسائی (١٥٢)، ئەحمەد (١٢٥/١)
[٢] بوخاری (٢١٦)، موسلیم (٢٩٢)، ئەبو داوود (٢٠)، ترمزی (٧٠)، نەسائی (٣١)

كە خۆی لە دوای میز كردنی پاك نەدەكردەوەو ئەوی تریشیان دووزمانی لە نێوان خەڵكیدا دەكرد..

**پاكی پۆشاك:** دەبێت پاك بێت، یان پاك كرابێتەوە، چونكە:

١ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المدثر/ ٤ واتە پۆشاكەكانت پاكژ كەرەوە..

٢ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەرهەق بە خوێنی حەیز كە بەر پۆشاكی ئافرەت دەكەوێت فەرمووی: (جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِحْدَانَا يُصِيبُ ثَوْبَهَا مِنْ دَمِ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ قَالَ تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي)[١] واتە: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئێمەی ئافرەتان هی وامان هەیە خوێنی حەیزەكەی بەر پۆشاكەكانی دەكەوێت، چی بكات؟! پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمووی: دەیپروێنێت، پاشان ئاوی بەسەردا دەڕێژێت و هەڵیدەگلۆفێت، پاشان نوێژی پێوە دەكات..

٢ـ كە جوبرەئیلی بەڕێز سەلامی خوای لێ بێت هەواڵی دایە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە نەعلەكانی پیسایيان پێوەیە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەردوو جووتە نەعلەكەی لە پێ دانا (أَنَّهُ صَلَّى فِي نَعْلِهِ، وَصَلَّى أَصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي

---

[١] بوخاری (٢٢٧)، موسلیم (٢٩١).

أنَّ فِيهِمَا أذًى)[١] واتـە: پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم بـە نەعلەكانیـــەوە نوێـــژی كـــرد، یـــاوەرانیش لـــە دوایـــەوە بـــە نەعلەكانیانەوە نوێژیان دابەست،، لە نوێژەكەدا پێغەمبـەری خـوا نەعلەكانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەكانیان دانا، كە سەلامی (كۆتایی نوێژی) دایەوە پێی فـەرموون: بۆچـی نەعلـەكانتان لـە پـێ كـردەوە؟! فـەرموویان: دیمـان جـەنابت نەعلـەكانت دانـا، ئێمـەش داماننان، فەرمووی: جوبرەئیل هـات و هـەواڵی دامـێ كـە نەعلـەكان پیسییان پێوە بوو..

ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە نابێت پیسایی بە شتێكەوە هـەبێت كـە نوێـژی پێـوە دەكرێـت، دەبێـت ئـەو كاتـەی كـە پێـی دەزانرێـت ـ لـە نوێژیشدا بێ ـ دەبێ خێرا لادرێت..

**<u>پاكی شوێن</u>**: دەبێت ئەو شوێنەی نوێژەكەی لێ دەكرێت پاك بێت، ئەمەش مەرجی قبووڵ بوونی نوێژە، چونكە:

١ ــ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَـٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ﴾ البقـــرة /١٢٥ واتـــە: فـــەرمانی ئـــەوەمان بـــە ئیـــبراهیم و ئیســـماعیل ســـپارد كـــە بـــە هـــەردوكتان ماڵەكەی من (كەعبە) بـۆ ئـەو كەسانەی دێـن تـەواف دەكـەن و لێـی دەمێننەوە وخەڵوەت دەكێشن وركـوع و سـوجدەی لـێ دەبـەن، پـاك كەنەوە..

١ ـ پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم فـەرمانی بـە یـاوەران دا كـە شـوێن میـزی كـابرای ئـەعرابی پـاك كەنـەوە كـە لـە مزگەوتەكـەدا

---

[١] الألبانی: ارواء الغلیل (٢٨٤).

میزی كـرد: سـەیدنا ئەنـەس خـوا لێـی رازی بێـت دەگێڕێتـەوە: (أَنَّ أَعْرَابِيًّا بَالَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَامَ إِلَيْهِ بَعْضُ الْقَوْمِ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعُوهُ، لا تُزْرِمُوهُ. قَالَ: فَلَمَّا فَـرَغَ دَعَـا بِـدَلْوٍ مِـنْ مَـاءٍ فَصَبَّهُ عَلَيْهِ)[1] واتە: ئەعرابیـەك هاتـە نـاو مزگـەوت و میـزی كـرد، كۆمەڵە كەسـێك پـەلاماریان دا نـەیهێڵن بـەڵام پێغەمبـەر صـلى الله علیه وسلم فەرمووی: لێی گـەڕێن، مەیشـڵەژێنن (تـا میزكردنەكـەی پێ نەبڕن) كە تەواو بوو پێغەمبەر صلى الله علیه وسلم فەرمانی دا دۆلكەیەك ئاویان هێناو كردی بە شوێن میزەكەیدا.

حوكمی شەرعناسان لە روانگەی ئـەم بەڵگە پیرۆزانـەوە بـووە بـە دوو پۆل:

١ ـ ئەمانـە مـەرجن: ئەمـە بۆچـوونی جمهـوری شەرعناسـانە، چـونكە بەڵگەكان بە شێوەی فەرمان دەڵێن دەبێـت پیسـی لادرێـت، فـەرمان كـردنیش بـە شـتێك یـەعنی بەرهەڵسـتی لـە پێچـەوانەكەی.. ئـەوی نوێژ دەكات مەرجە كە بەدەنی پاك بێت، پۆشاكی پاك بێت، شوێنی نوێژكردنی پاك بێت..

٢ ـ ئەمانە مەرج نین: هەر جۆرە پیسـییەك بـە هـەر یـەكێك لەمانـەوە بێـت (بـەدەن، پۆشـاك، شـوێنی نوێـژ) كـابرای نوێـژخوێن گوناحبـار دەكات، بەڵام نوێژەكـەی خـۆی لـە خۆیـدا دروسـتە، بەڵگـەكان وەكـو مەرجی دەستنوێژ نـەبوون نافـەرموون نوێژەكـەی بەتاڵە، كـەوابوو ئەمانە با واجبیش بن، مەرج نین[2]!

---

[1] متفق علیه: بوخاری (٦٠٢٥)، موسلیم (٢٨٤).

[2] ئەوە بۆچوونی هەندێك لە شەرعناسانە كە ئیمـامی شـەوكانی لـە سیل الجرار (١٥٧/١) دا توێژینەوەی لەسەر كردووە..

من پێم وایە بۆچوونی جمهور بەهێزترەو نوێژ بە هەبوونی پیسی بە بەدەنەوە یان بە پۆشاكەوە یان بە شوێنی نوێژەكەوە بە بێ هەبوونی عوزر بۆ لانەبردنی، دەبێتە هۆی دروست نەبوونی نوێژەكە.والله اعلم

## یەكێك پیسی پێوە بوو نوێژی پێوە كرد، دوایی زانی ، نوێژەكەی بكاتەوە؟

شەرعناسان لە وەڵامی ئەوەدا سێ پۆلە بۆچوونن:

١ـ نوێژەكەی بەتاڵەو دەبێت پیسییەكەی لادات و نوێژەكەی ـ ئەگەر كات مابوو ـ بكاتەوە، ئەگەر كات نەمابوو، نوێژەكە چووەو نایكاتەوە ئەمە بۆچوونی رەبیعەی رەئی وئیمامی مالیك وحەسەنی بەسرییە[1]..

٢ـ نوێژەكەی بەتاڵەو دەبێت بیكاتەوە، با كاتەكەشی بەسەرچوو بێت، ئەمە مەزهەبی ئیمامی شافیعی و قەولێكی ئیمامی ئەحمەدە[2]، دەڵێن: ئەمە مەرجێكی نوێژەكەی نەهێناوەتە دی كەوابوو مەرج بۆ كراوەكەش نەهاتۆتە دی..

٣ـ نوێژەكەی دروستەو نایكاتەوە، ئەمە بۆچوونی سەیدنا ئیبنو عومەرو عەتاء و سەعیدی كوڕی موسەییەب وموجاهیدو ئەبو سەورو ئیسحاق و شەعبی و نەخەعی وئەوزاعی و قەولێكی تری ئیمامی ئەحمەدو ئیبنول مونزیریش بە پەسەندترینی داناوە[3].. بەڵگەشیان ئەوەیە كە:

---

[1] ئیمامی مالیك: المدونة (٢١/١)، الاوسط (١٦٤/٢).
[2] ئیمامی شافعی: الام (٥٥/١)، المغني (٦٥/٢)، المجموع (١٦٣/٣).
[3] الاوسط (١٦٣/٢)، المغني (٦٥/٢)، المجموع (١٦٣/٣).

١ ــ ئەمــە نــەیزانیووە كــە پیســی پێوەیــە، خــوای گــەورەش دەفــەرموێ: ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ﴾ البقــرة/٢٨٦ واتــە: خوایــە مــەمانگرە لەســەر ئــەوەی بیرمــان چــۆتەوە یــان هەڵەمان تێیدا كردووە.. لە فەرموودەی سەحیحیشدا هاتووە كە موسوڵمانان داوای ئەوەیان لە خوای گەورە كـرد، فـەرمووی: (قَدْ فَعَلْتُ)[١] واتە: باشە وا دەكەم. بیرچوونەوەو هەڵەتان بـۆ دەكەمـە عوزر..

٢ ـ ئەو فەرموودەی كە سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خـوا لێـی رازی بێـت گێڕایـەوە: (أنَّـهُ صَلَّى فِـي نَعْلِـهِ، وَصَلَّى أصْحَابُهُ فِـي نِعَـالِهِمْ، فَخَلَـعَ نَعْلَيْـهِ، فَخَلَعُوا نِعَـالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِـمَ خَلَعْـتُمْ نِعَـالَكُمْ؟ قَـالُوا: رَأيْنَـاكَ خَلَعْـتَ نَعْلَيْـكَ فَخَلَعْنَـا نِعَالَنَـا، فَقَـالَ: إنَّ جِبْرِيلَ أتَانِي فَأخْبَرَنِي أنَّ فِيهِمَا أذًى)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا بە نەعلەكانیـــەوە نوێـــژی كـــرد، یـــاوەرانیش لـــە دوایـــەوە بـــە نەعلەكانیانـەوە نوێـژیان دابەسـت،، لـە نوێژەكـەدا پێغەمبـەری خوا نـەعلەكانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەكانیان دانا، كـە ســـەلامی (كۆتـــایی نوێـــژی) دایـــەوە پێـــی فـــەرموون: بۆچـــی نەعلـــەكانتان لـــە پـــێ كـــردەوە؟! فـــەرموویان: دیمـــان جـــەنابت نەعلەكانت دانا، ئێمەش داماننـان، فـەرمووی: جوبرەئیـل هـات و هەواڵی دامێ كە نەعلـەكان پیسییان پێـوە بـوو.. ئەمـە بەڵگەیـە لەسەر ئـەوەی كە نوێژی ئـەو كاتـەی نـەیزانیووە بـۆی حسێبە،

---

[١] موسلیم (١٢٥).
[٢] الألبانی: ارواء الغلیل (٢٨٤).

چـونکە پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم نوێژەکـەی لـە سەرەتایەوە دەست پێ نەکردەوە، بـەڵکو لـەو ساتەوەی کـە زانـی بەردەوام بووە تا تەواوی کرد..

پێم وایە ئەگەر نوێـژی کـردو نـەیزانی پیسی پێـوە بـووە، نوێژەکـەی دروستە، بـە پێـی بەڵگـەی پۆلـە شەرعناسـانی سـێیەم ئەگـەر پێغەمبـەری نازدار صلی الله علیە وسلم بیزانیایە کـە نوێژەکـەی خـۆی دروسـت نابێـت دەیکردەوە، هـەر وەکـو کـە فـەرمانی بـە خـاوەن نوێژهەڵەکە کـردەوە کـە نوێژەکەی بکاتەوە.. والله اعلم.

## ئەو شوێنانەی نابێت نوێژیان تێدا بكرێت:

ئەسڵ ئەوەیە كە سەر زەوی هەمووی پاكەو جێ نوێژە، چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (فُضِّلْتُ على الْأنْبيَاءِ بسِتٍّ:.. وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا...)[١]واتە: گەورەیی من بە شەش خەڵات بەسەر پێغەمبەرانی تردا دراوە:... هەموو سەر زەویم بە پاك بۆ حسێب كراوە.. تا ببێتە جێی نوێژی خۆی و ئوممەتەكەی.. لەگەڵ ئەم حوكمە گشتیەشدا چەندین بەڵگەی راست هەن كە رێ دەگرن لە نوێژكردن لە هەندێك شوێن كە دیاری كراون، لەوانە:

**١ ـ مۆڵگای حوشتر:** مۆڵگا: ئەو شوێنەیە كە ئـاژەڵی دوای تێـرو تێراوكردن لێ كۆ دەكرێتەوە، دەشێت دارستانێك بێت، یان ئەشكەوت و چـەم و دەشـتاییەك بێـت. نوێـژ لـەم شـوێنانەدا جـائیز نیـە.. چـونكە سـەیدنا جـابری كـوڕی سـەمورە خـوا لێـی رازی بێـت گێڕایـەوە كـە كابرایەك پرسیاری لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كرد: ئەرێ نوێژلە ئاغەڵی[٢] مەڕدا بكەم؟! فەرمووی: بەڵێ، پرسـی: ئـەدی نوێـژ لـە

---

[١] فەرموودەكە بە ریوایەتی موسلیم دەفەرموێ بە شەش، ئەوەش هەموو فەرمووده: (فُضِّلْتُ على الْأنْبيَاءِ بسِتٍّ: أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بالرُّعْبِ، وأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ، وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا، وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً، وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ) سەحیحی موسلیم (١/٣٧١ ژمارە ٥٢٣) ریوایەتی بوخاریش (١/١٢٨ ـ ژمارە ٣٢٨) ئاوایە: (أُعْطِيتُ خَمْسًا لم يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي: نُصِرْتُ بالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ، وَجُعِلَتْ لي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا رَجُلٍ من أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ، وَأُحِلَّتْ لي الْمَغَانِمُ ولم تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ، وكان النبي يُبْعَثُ إلى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إلى الناس).

[٢] ئاغەڵ: پەچە: شوێنێكە پەرژینی هەیە، دەشێت سەربانیشی هەبێت، جێی كاوێژو حەوانەوەی مەڕە. گەوڕ: هەر ئەو جێیەیە بەلاَم بۆ مانگایە. تەویلە: خان: هەر ئەو جێیەیە بەلاَم بۆ گوێدرێژو ئەسپ و ئێسترە.

مۆڵگای حوشتردا بكەم؟ فەرمووی: نەء. (وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أُصَلِّي فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أُصَلِّي فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ؟ قَالَ: لَا)[١] .. لەوانەیە لەبەر ئەوە بێت كە مۆڵگای حوشتر شوێنی جنۆكەو شەیتانە، چونكە لە فەرموودەیەكی تردا دەفەرموێ: (لا تصلُّوا فِي مَبَارِكِ الإبلِ فإنَّهَا مِنْ الشَّيَاطِينِ)[٢] واتە: نوێژ لە مۆڵگای حوشتردا مەكەن، چونكە شوێنی شەیتانەكانە.. ئەو جارەش لە یاد بێت كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و یاوەران نوێژی سپێدەكەیان چوو، كە بەخەبەر هاتن، یەكسەر فەرمانی پێكردن لەو شوێنە بڕۆن چونكە شەیتانیان بۆ هاتبوو! وەك دەفەرموێ: (فَإِنَّ هَذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ)[٣].

## ٢ . گۆڕستان: چونكە:

ـ سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ و الحَمَّام)[٤] واتە: هەموو شوێنێكی سەر زەوی جێی نوێژە جگە لە گۆڕستان و گەرماو (حەمام).

---

[١] موسلیم (٣٦٠).

[٢] ئەبو داوود (٤٩٣)، ئیبنوماجە (٧٦٩)، ئەحمەد (٥٥/٥). سەحیحە: صحيح فقه السنة (٢٩٥/١).

[٣] موسلیم (٩٨٠).

[٤] ئیمامی شافیعی: المسند (٦٧/١)، ئەبوداوود (٤٩٢)، ترمزی (٢٣٦)، ئیبنوماجە (٧٤٥)، ئیمامی ئەحمەد (١٢١٠٤) ئیبنوخوزەیمە (٧٩٢)، بەیهیقی (٤٣٥/٢) شێخ ئەحمەد شاكری رەحمەتی لە شەرحی ترمزی (١٣٢/٢) ژمارە ١٣٤) دا دەفەرموێ سەحیحە، هەروەها شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە إرواء الغليل (٣٢٠/١) دا.

ـ سەیدنا ئەبومەرسەد خوا لێـی رازی بێـت دەڵـێ: پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا تجْلِسُوا علَى الْقُبُورِ ولا تصَلُّوا إلَيهَا)[١] واتە: لەسەر گۆڕ دامەنیشن و نوێژیشی لاوە مەكەن..

ـ عائیشە خان دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لَعَنَ اللهُ اليهودَ وَالنَّصَارَى اتخَذوا قبُورَ أنْبيائِهِمْ مَسَاجدَ)[٢] واتە: نەفرینی خوا لـە جولەكـەكان، گـۆڕی پێغەمبـەرانی خۆیـان كـردە جێی خواپەرستی.

ئەمە حوكمی نوێژە لەسـەر گۆڕستان، جیـاوازیش نیـە لـە نێـوانی گۆڕســتانی موســوڵمانان و گۆڕســتانی كافرانــدا.. ڕێگــرتن لــە نوێــژ هەردووكیان دەگرێتەوە، مەگـەر تـەخت بكرێـت و گۆڕسـتان نـەمێنێت ئــەو كاتــە وەكــو زەوی تــری لــێ دێتــەوەو نوێــژكردن تێیــدا جــائیز دەبێتەوە..

ئەم ڕێگرتنە لـە نوێـژكردن لەسـەر گـۆڕو گۆڕسـتان، ڕێ لـە نوێـژی جەنازە ناگرێت كە لەوێ لەسەر مردوو بكرێت، مردووەكە نێژرا بێـت یان هێشتا لە دارەمەیتەكەیدا بێت.. ئەمەش ڕاجوێییـەكی لەسـەرە كـە لە باسی نوێژی جەنازەدا دێینەوە سەری ان شاء الله.

ـ ســەیدنا ئــەبوهورەیرە خــوا لێــی رازی بێــت باســی ئــەو قولــەی گێڕایەوە كە مجێوری مزگەوت بوو، كۆچی دوایی كردبوو، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەواڵی پرسی، ووتیان كۆچی دوایـی كـردووە! فــەرمووی: بۆچــی پێتــان نــەوتووم؟! پاشــان تەشــریفی بــردە ســەر گۆڕەكەی و لەوێ نوێژی جەنازەی لەسەر كرد: (عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رَضِيَ

---

[١] موسلیم (٩٧٢).

[٢] بوخاری (٤٣٥)، موسلیم (٥٢٩).

اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ أَسْوَدَ رَجُلًا أَوْ امْرَأَةً كَانَ يَكُونُ فِي الْمَسْجِدِ يَقُمُّ الْمَسْجِدَ فَمَاتَ وَلَمْ يَعْلَمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَوْتِهِ فَذَكَرَهُ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ مَا فَعَلَ ذَلِكَ الْإِنْسَانُ قَالُوا مَاتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَفَلَا آذَنْتُمُونِي قَالَ فَدُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ فَأَتَى قَبْرَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ)[١].

**٣ ـ گەرماو (حەمام):** ئەو شوێنەی خۆی لێ دەشۆرێت، نەك ئاودەست (تەوالێت).. نوێژ لەم شوێنەدا جائیز نیەو نابێت لێی بكرێت، چونكە فەرموودەكەی سەیدنا سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت راشكاوانە بەرهەڵستی لە نوێژكردن لە گەرماودا دەكات: (الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ و الحَمَّام)[٢] واتە: هەموو شوێنێكی سەر زەوی جێی نوێژە جگە لە گۆڕستان و گەرماو.

**نوێژ كردن لەسەربانی ئاودەست جائزە:** چونكە سەربانەكە راستە پەیوەستە بە ئاودەستەكەوە بەڵام حوكمی ناو ئاودەست نایگرێتەوە، بۆیە نوێژ لێكردنی بەو مەرجەی پاكژ بێت جائیزە..

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (١٣٣٧)، موسلیم (٩٥٦).

[٢] ئیمامی شافیعی: المسند (٦٧/١)، ئەبوداوود (٤٩٢)، ترمزی (٢٣٦)، ئیبنوماجە (٧٤٥)، ئیمامی ئەحمەد (١٢١٠٤) شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە إرواء الغليل (٣٢٠/١) دا.

## مەرجی سێیەم: داپۆشینی عەورەت بە گوێرەی توانا

زۆرینـەی زۆری شەرعناسـان لـەوەدا راکۆن کـە عـەورەت داپۆشـین بـۆ هەموو خاوەن توانایەك، مەرجە بۆ دروستی نوێژ، چونکە:

١ ــ خــوای گــەورە دەفــەرموێ: ﴿يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ﴾ الاعراف/٣١ واتە: ئەی نەوەی ئادەم، لە هەموو مزگەوتێکدا جوانی و رازاوەییتان پێوە دیار بێـت.. هەنـدێك لـە موفەسـسیران دەڵـێن: یەعنی: ئەی موسوڵمانینە، کاتێـك دەتانـەوێت نوێـژ بکـەن خۆتـان داپۆشــن.. چــونکە لــە ســەردەمی جاهیلییــەتی پــێش ئیســلامدا عەرەبەکان بـە رووتـی تـەوافیان بـە دەوری کەعبـەدا دەکـرد! ئـەم ئایەتەش وەکو ریوایەتی سەحیحی موسلیم دەڵێ: بۆ رێگـرتن لـەو خووە ناپەسەندە هاتە خوارەوە..

٢ ـ سەیدنا سەلەمەی کوڕی ئەکوەع خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، إنّا نَكُونُ فِي الصَّيدِ، أفَيُصَلِّي أحَدُنَا فِـي القَمِـيصِ الْوَاحِـدِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلْيَزْرُرْهُ وَلَو لَمْ يَجِدْ إلا أنْ يَخُلَّهُ بِشَوكَةٍ)[١] واتـە: عـەرزی پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم کـرد: ئێمـە جاری وا هەیـە لـە راوکـردنین ئایـا جـائیزە بـە یـەك پۆشـاکەوە نوێـژ بکـەین؟ فەرمووی: بەڵێ مادام هیچی تری دەسناکەوێت، کەلێنەکەی داخات با بە درکێکیش بێت..

---

[١] ئەبو داوود (٦٣٢)، نەسائی (٢/٧٠).. ئیمامی نەوەوی لە المجموع (٣/١٦٤) و ئەلبانی لە توێژینەوەی فەرموودەکانی مشكاة المصابيح (٧٦٠) دا بە حەسەنیان ناساندووە..

٣- عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ حَائِضٍ إلا بِخِمَارٍ)[١] واتە: خوا نوێژی ئافرەتی باڵغ قبووڵ ناکات ئەگەر سەرپۆشی پێوە نەبێت..

٤- فەرموودەکەی سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێی رازی بێت کە باسی نوێژەکەی خۆی کرد کە بە پارچە قوماشێکی گەورەوە لە پەنا پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم کردی، دەڵێ: پێی فەرمووم: (فإنْ كَانَ وَاسِعاً فالْتَحِفْ بِهِ، وَإنْ كَانَ ضَيِّقاً فاتزِرْ بِهِ)[٢] واتە: ئەگەر پانوپۆڕو والابوو بیدە بەسەر خۆتدا، ئەگەر کورت و تەسکیش بوو وەك پەشتەماڵ لە خۆی پێچە..

پەشتەماڵی پیاوان لە ناوکەوە داپۆشیووە بۆ خوار ئەژنۆ.. کەوابوو ئەم شوێنە دیاری کراوەی لەشی پیاو عەورەتەو پێویستە لە نوێژدا داپۆشرێت. ئەمەش لای زۆرینەی شەرعناسان مەرجی دروستی نوێژە.

٥- ئیبنوعەبدولبیڕو ئیبنوتەیمییە کۆڕای شەرعناسان نەقڵ دەکەن کە هەر کەسێك بە رووتی نوێژ بکات، لە کاتێکدا توانای خۆداپۆشینی هەبێت، نوێژەکەی قبووڵ نیە.. هەرچەندە هەندێك لە مالیکیەکان و شەوکانی داپۆشینی عەورەت ناکەنە مەرجی قبووڵبوونی نوێژ[١]. بەڵام وا نازانم بەڵگەکانیان لە بەڵگەی جمهور بەهێزتر بێت..

---

[١] ئەبوداوود (٦٤١)، ترمزی (٣٧٧) ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە لە الارواء (٢١٥/١)

[٢] بوخاری (٣٦١)، موسلیم (٣٠١٠).

[١] مجموع الفتاوی (١١٧/٢٢)، فتح الباري (٥٥٥/١)، بداية المجتهد (١٥٦/١)، السيل الجرار (١٥٨/١).

٦ ـ داپۆشـینی عـەورەت لـە نوێـژدا کـە وەسـتانە لـە خزمـەت خـوای کردگـارو پـەروەردگارو بەدەسـەڵات و مەزنـدا، سـیمایەکی ئـەدەبی بـەرزو رەفتـاری خواناسـانەیە کـە لەگـەڵ گـەورەیی و نـاوەرۆکی نوێژدا دەگونجێت[1]..

## ئەو شوێنانەی عەورەتن و دەبێت لە نوێژدا داپۆشرێن:

ئیمـامی ئیبنوتەیمییـەی رەحمـەتی دەڵـێ[2]: بـا لـە سـەرەتاوە ئـەوە کە عەورەتێك کە نابێت سـەیر بکرێت و عـەورەت لـە نوێـژدا جیـاوازن و پەیوەنـدییان بـە یەکـەوە نیـە. تەنانـەت ئـەو زاراوەی عەورەتـە کـە شەرعناسان داپۆشینییان بە مەرجی دروستی نوێژ داناوە، نە لە قورئانـدا هاتووە نە لە سییرەو سوونەتی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم..

خــوای گــەورە دەرهــەقی فەرموویــەتی: ﴿خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ﴾ الاعراف/٣١ واتە: لە هەموو مزگەوتێکدا جوانی و رازاوەییتـان پێـوە دیـار بێت..

عەورەتی تەماشاکردن بۆ چێژو لەزەتە، ئەمما جوانی وخۆرازاندنـەوە لە مزگەوت لەبـەر خـاتری خوایـەو بـۆ بـەجێهێنانی فەرمانـەکانی ئـەوە.. بۆیە کەس بۆی نیە بە رووتی نوێژ بکات یان تـەواوف بکات، با بەتـەنها خۆشـی بێـت.. کـەوابوو ئـەم پۆشـاکەی بـۆ مزگـەوت لەبـەر دەکرێـت پەیوەندی بە داپۆشینی عەورەتی نەزەرەوە نیـە.. ئـەمیان شـتێکەو ئـەوی تریان شتێکی تر..

[1] البدائع (١/١١٦)، الدسوقي (١/٢١١)، مغني المحتاج (١/١٨٤)، كشاف القناع (١/٢٦٣).
[2] الفتاوى (٢٢/١١٣ ـ ١٢٠).

چونکە دەشێت ئەوەی نوێژخوێن لە نوێژدا دایدەپۆشێت، لە غەیری نوێژدا نیشانی دا.. بۆ نموونە:

١ـ دەفەی شانی پیاو: لە نوێژدا دادەپۆشرێت، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی لێکردووە: (لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ مِنْهُ شَيْءٌ )[١] واتە: کەستان بە یەك پۆشاکەوە نوێژ نەکات کە هیچی بەسەر شانیەوە نەبێت.. بەڵام لە دەرەوەی نوێژدا کابرا دەتوانێت لای پیاوان شانی رووت کات! یان ئافرەت کە لە نوێژدا سەرپۆش دەپۆشێت، بەڵام لە دەرەوەی نوێژەکەدا لەبەر دەم مەحرەمانی خۆیدا قژی رووت دەکات.

پێچەوانەی ئەمیش هەردوو دەست و پێیەکانە، کە بە پێی بۆچوونی پەسەندتر ئافرەت نابێت بۆ پیاوی بێگانەیان دەرخات، بەڵام لە نوێژدا بە پێی بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی شەرع فەرز نین لەسەری..

## ئەو شوێنانەی لەش کە دەبێت پیاو لە نوێژیدا دایانپۆشێت:

ـ کە مادام پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نەیهێشتووە بە رووتی تەواڤی کەعبە بکرێت: (لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ)[٢] واتە: لەم ساڵەوە موشریك نابێ بێتە حەج وکەسیش بۆی نیە تەواف بە رووتی بکات.. بە تەئکید نوێژ کردن هەر نابێت بە رووتی بکرێت..

ـ دەربارەی نوێژکردن بە یەك پۆشاکەوە فەرمووی: (فَإِنْ كَانَ وَاسِعاً فَالْتَحِفْ بِهِ، وَإِنْ كَانَ ضَيِّقاً فَاتَزِرْ بِهِ)[١] واتە: ئەگەر پانوپۆڕو والاَبوو بیدە

---

[١] بوخاری (٣٥٩)، موسلیم (٥١٦).
[٢] بوخاری (١٥٤٣).
[١] بوخاری (٣٦١)، موسلیم (٣٠١٠).

بەسەر خۆتدا، ئەگەر كورت وتەسك بوو وەك پەشـتەماڵ لـە خـۆی پێچـە. كـەوابوو ئەوەنـدەی كـە پەشـتەماڵەكە داپپۆشـیووە لـە نوێـژدا فـەرزە داپپۆشرێت..

- پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم لـە فەرموودەیەكـدا عـەوەرتی نوێژ دیاری دەكات، دەفەرموێ: (مَا بَينَ السُرَّةِ و الرُكْبَةِ عَوْرَةٌ)[١] واتە: نێوان ناوك و ئەژنۆ عەورەتە..

كەوابوو دەبێت پیاوان لە كاتی نوێژ كردنیاندا لە شانیانەوە تـا خـوار ئەژنۆیان داپۆشن، مەگەر كەسێك پۆشاكەكەی بەش نەكات، ئەو كاتە وەكو پەشتەماڵ لە ناوكیەوە تا خوار ئەژنۆی پێ دادەپۆشێت..

## سیفەتی پۆشاكی نوێژ:

- مەرجە پۆشاكی نوێژ تەنك نەبێت، تەنك ئەوەیـە كـە رەنگـی پێسـتی لێوە دەركەوێت كە سپیە یان ئەسمەرە..

ـ مەرجـە ئەگەر پۆشـاكی نوێـژ ئەسـتوور بـوو، تەسـك نـەبێت، نـەبادا شكڵی بەدەن یان هەندێك شوێنی بەدەن نیشـان داتـەوە، وەكـو تراكسـووتی ژێرەوە كە شكڵی عەوەرت نیشان دەداتەوە..

ـ مەرجـە جـۆری قوماشـی پۆشـاكی نوێـژ نەرمەلیقـە نـەبێت (وەكـو حەریرو مەلمەل) نەبادا بە لەشەوە بنوسێت..

نوێژ بە پۆشاكێكەوە كە ئـەم مەرجانـەی تێـدا نـەبێت دروسـتە بـەڵام شتێكی مەكرووهە..

---

[١] ئەبو داوود (٤٩٥) وئەوانی تر، ئەلبانی بە حەسەنی داناوە: ارواء الغليل (٢٢٦/١)

## ئەو شوێنانەی لەش كە دەبێت ئافرەت لە نوێژیدا دایانپۆشێت:

١ـ ئەگەر ئافرەت بە ئامادەیی پیاوانی نامەحرەم نوێژی دەكرد، بە رای جمهوری پێشەوایانی شەرع دەبێت هەموو گیانی جگە لە دەست و دەموچاوی داپۆشێت[١]..

٢ـ ئەگەر ئافرەت لەو كاتەی پیاوانی نامەحرەمی لایە نوێژی كردو هەموو لەشی جگە لە دەست و دەموچاوی دانەپۆشیبوو، یان شوێنێكی لەشی لەوانەی پێویستە دایپۆشێت دەركەوت، بە رای شەرعناسان نوێژەكەی دروستە بەڵام گوناحبار دەبێت.. چونكە بەڵگەی بەتاڵ بوونەوەی نوێژكەی لەبەر دەستدا نیە..

٣ ـ ئەگەر ئافرەتێك تەنها بوو نوێژی دابەست، یان مێردو مەحرەمانی خۆی لە لا بوو لكی سەرپۆشەكەی كرایەوە یان شل بۆوەو قژی دەركەوت یان شوێنێكی تری، پێویستە زوو دایپۆشێتەوە، ئەگەر داینەپۆشیەوەو نوێژەكەی تەواو كرد، نوێژەكەی بە پێی مەزهەبی ئیمامی ئەبوحەنیفەو ئیمامی ئەحمەد تەواوەو نایكاتەوە، مەگەر زۆر لە قژی یان بەدەنی دەركەوتبێت، بەڵام بە پێی مەزهەبی ئیمامی شافیعی بەتاڵەو دەبێ بیكاتەوە[١].. بەڵگەش لایەنگری بۆچوونەكەی ئیمامی شافیعیە، چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ حَائِضٍ إلا بِخِمَارٍ)[٢] واتە: خوا نوێژی ئافرەتی باڵغ قبووڵ ناكات ئەگەر سەرپۆشی پێوە نەبێت..

---

[١] راجوێیی لە نێوان شەرعناسان لەسەر دەست و دەموچاوو پێیی ئافرەت هەیە دواتر لە شوێنی خۆیدا باس دەكرێت، ان شاء الله..

[١] مجموع الفتاوی (٢٢/١٢٣)، المغنی (١/٦٠١).

[٢] ئەبوداوود (٦٤١)، ترمزی (٣٧٧) ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە لە ارواء الغلیل (١/٢١٥).

### دا پۆشینی پێی ئافرەت لە نوێژدا فەرز نیە:

ئیمامی شافیعی دەڵێ: هەموو شوێنێکی ئافرەت لە نوێژدا عەورەتە جگە لە دەست و دەموچاوو پشتی پێی[1].. ترمزی ئەوەی لێوە نەقڵ کردووە.. ئیمامی ئەبو حەنیفەش رای وایە، وەکو ئیمامی ئیبنو تەیمییە لە توێژینەوەی ئەم مەسەلەیەدا لێوەی نەقڵ کردووە.. رای ئیمامی ئەحمەدیشی نەقڵ کردووە کە پێی وایە هەر هەموو گیانی ئافرەت عەورەتەو پێویستە دایپۆشێت، تەنانەت نینۆکیشی[2]! من پێم وایە بۆچوونەکەی ئیمامی شافیعی بەهێزترە..

کەوابوو ئافرەت بۆی هەیە لە نوێژدا دەست و دەموچاوو پێی دانەپۆشێت.. والله اعلم..

٣ـ ئافرەت مادام کەوتۆتە حەیزەوەو باڵغ بووە باشتر وایە لە نوێژدا بە دوو یان سێ پارچە پۆشاك خۆی داپۆشێت: سەرپۆشێکی گەورە کە نێوان شانەکانی داپۆشێت، کراسێکی تری ئاودامان کە لە شانیەوە تا پێیەکانی بگرێتەوە، ئەگەر نا تەنوورەیەکی درێژ کە لە خوار سنگیەوە گرتبێتیەوە تا قولەپێی بەو مەرجەی سەرپۆشەکەی بەسەر تەنوورەکەدا بێتەوە (وەك ئەوەی درێژ بێت تا سەر ناوکی).. وەك ئەو جلەنوێژەی ئێستا لە ناو ئافرەتی موسوڵماندا باوە کە دوو پارچەیەو ئاسان و حازر بەدەستە: سەرپۆشێکی درێژە تا پشتێنەو تەنورەیەکیش لە سەروو پشتێنەوەیە تا سەر پێیەکانی.. ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: شەرعناسان بە گشتی لەسەر ئەوەن کە دەبێت ئافرەت لە نوێژیدا لانی

[1] الام (١/٧٧).

[2] مجموع الفتاوی (٢٢/١٢٣).

کەم سەرپۆش و جبە بپۆشێت[١]، لەوانیش زیاتر بپۆشێت باشترە.. ئەگەر بالغ نەبووبوو دەتوانێت بێ سەرپۆشیش نوێژەکەی بکات.. عبدالرزاق لە ئیبنو جورەیجەوە دەگێڕێتەوە کە لە عەتائی کوڕی ئەبو رەباح کە گەورەترین شەرعناسی مەککە بوو پرسی: ئەو کچەی هێشتا نەکەوتۆتە حەیزەوە مەرجە سەرپۆش بۆ نوێژ بپۆشێت؟! فەرمووی: نا، پۆشاکەکەی بەسە[٢]..

## هەر کەس لە نوێژدا عەورەتی دەرکەوێت، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێتەوە:

جمهوری شەرعناسان لەسەر ئەوەن کە هەر کەسێك لە ناکاوو بێ ئاگایانەش لە نوێژدا عەورەتی دەرکەوێت، ئەگەر دەسبەجێ داینەپۆشێتەوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێتەوە..

حەنەفیەکان فەرموویانە: ئەگەر چارەکێکی عەورەتی دەرکەوت ئینجا نوێژەکەی بەتاڵە[١]، حەنبەلیەکان دەڵێن: ئەگەر بۆ ماوەیەکی کەم عەورەتی دەرکەوێت زیانی بۆ نوێژەکەی نیە، وەکو کەسێك کە با کراسەکەی هەڵداتەوە یان سەرپۆشەکەی لادات، بەڵام ئەگەر کەمێك عەورەتی دەرکەوت بۆماوەیەکی زۆریش بێت زیانی نابێت[٢].. چونکە

---

[١] بە عەرەبی پێیان ووتراوە: الدرع و الخمار، الدرع: وەکو کراسی کوردی یان ماکسی کە ئاودامانە لە شانەوەیە تا قولەپێ.. الخمار: سەرپۆشێکی گەورەیە کە چاڵ و چۆڵی ناو شان و سینەی ئافرەتانی دادەپۆشی.. ئافرەتی وا هەبووە لەسەر ئەمانەوە جلبابی بەکار هێناوە کە وەکو عەبا یان شاڵی سودانی و سۆماڵی لە خۆیەوە پێچاوە.. ئەمەیە کە لە ریوایەتی سەحیحدا لە سەیدنا عومەرو ئیبنو عومەرو ئیبنو سیریین و تابعینی ترەوە هاتووە کە: ئافرەت بە سێ پۆشاکەوە نوێژ دەکات: درع و خمار و جلباب..

[٢] عبدالرزاق: المصنف (٣/١١٣).

[١] ابن عابدين (١/٢٧٣)، المواهب (١/٤٩٨)، المجموع (٣/١٦٦)..

[٢] كشاف القناع (١/٢٦٩).

سەیدنا عەمری كوڕی سەلەمە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (عَـنْ عَمْـرِو بْـنِ سَلَمَةَ الْجَرْمِيِّ قَالَ :انْطَلَقَ أَبِي وَافِدًا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِي نَفَـرٍ مِـنْ قَوْمِـهِ , فَعَلَّمَهُـمْ الصَّلَاةَ، وَقَـالَ: يَـؤُمُّكُمْ أَقْـرَؤُكُمْ .فَكُـنْـتُ أَقْـرَأَهُمْ فَقَدَّمُونِي، فَكُنْتُ أَؤُمُّهُمْ وَعَلَيَّ بُـرْدَةٌ لِـي صَـفْرَاءُ صَـغِيرَةٌ، وَكُـنْـتُ إِذَا سَجَدْتُ انْكَشَفَتْ عَنِّي ,فَقَالَتْ امْرَأَةٌ مِنْ النِّسَاءِ: وَارُوا عَنَّا عَوْرَةَ قَارِئِكُمْ. فَاشْتَرَوْا لِـي قَمِيصًا عُمَانِيًّا ، فَمَا فَرِحْتُ بِشَـيْءٍ بَعْـدَ الإِسْلَامِ فَرَحِـي بِـهِ.)[١] واتـە: لەگـەڵ بــاوكم و پیاومــاقوڵانی خزمانــدا وەكــو وەفــدی هۆزەكــەمان چــووینە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فێری نوێژی كـردن، پاشـان فەرمووی: ئـەو كەسـەتان كـە زیـاتر قورئـانی لەبـەرە ببێتـە پێشـنوێژتان، منـیش دەنگـم خـۆش بـوو، قورئـانم زیـاتر لـەوانی تـر لەبـەر بـوو، بۆیـە كردیانم بە پێشنوێژ، كە پێشیان خستم، عەبایەكی زەردی كورتم لەبـەردا بوو، كە دەچوومە سوجدە لەسەرم لادەچوو گیـانم دەردەكـەوت، ژنێـك لـە ژنەكان هاواری كرد: عـەورەتی قورئـان خوێنەكـەتانمان لـێ داپۆشـن، ئـیتر كراسێكی عومانییان بۆ كڕیم كە لە دوای ئیسلامەتی هـیچ شـتێك نـەبوو ئەوەندەی ئەو عەبایە خۆشحاڵم كات..

راستتر ئەوەیە كە هەر كەسێك لـە نوێـژدا عـەورەتی دەركـەوت دەبـێ دەسبەجێ دایپۆشێتەوە، ئەگینا نوێژەكەی بەتاڵە.. والله اعلم.

---

[١] بوخاری (٤٣٠٢)، ئەبوداوود (٥٨٥) لەفزەكەش هی ئەمە..

## نوێژ بە رووت و قووتی:

جمهوری شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە هەر کەسێك پۆشاکی دەست نەکەوێت نوێژەکەی پێوە بکات، نوێژەکەی لەسەر لاناچێت.. بەڵام لە چۆنیەتی نوێژەکەیدا راجوێن:

ـ جمهور دەڵێن: ئەگەر کابرا پۆشاکی پیس یان حەریری دەسکەوت کە حەرامە دەیپۆشێت ونوێژەکەی پێوە دەکات، ئەگەر هیچی دەسنەکەوت، نوێژەکەی بە رووت و قووتی دەکات، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ﴾ التغابن / ١٦ واتە: ئەوەندەی بۆتان دەکرێت تەقواو دینداریتی بکەن..

ـ حەنەفی و حەنبەلیەکان دەڵێن: کابرا بۆ نوێژەکەی سەرپشکە کە بە پێوە بیکات، یان بە دانیشتنانەوە.. هەردوولاشیان پێیان پەسەندترە کە لە جیاتی رکوع و سجود بە سەری ئاماژە بکات چونکە وا مەستوورترە. ئەمەش زیاتر لەگەڵ هەڵوێستە خواپەرستیەکەدا دەگونجێت وەك لەوەی مالکیەکان وشافیعیەکان دەڵێن: بۆی نیە دانیشێت.

پاشان موناقەشەی ئەوەیان کردووە کە ئایا دواتر ئەگەر پۆشاکی دەسکەوت نوێژەکەی دەگێڕێتەوە یان نا؟! شافیعیەکان و حەنبەلیەکان دەڵێن: نا نایگێڕێتەوە.. ئەمەش پەسەندترە.. والله اعلم.

## خۆ جوان کردن و خۆ رازاندنەوە بۆ نوێژ کردن:

نوێژ بە یەك پارچە پۆشاکەوە جائیزە بکرێت، بەڵام باشتر وایە موسوڵمان ئەگەر هەیبێت زیاتر لە یەك پۆشاك بپۆشێت، سووننەتە جوانپۆش بێ وباش خۆی برازێنێتەوە بە تایبەتی کە بۆ مزگەوت و

جومعەو جەماعـەت دەچـێت. چـونكە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ﴾ الاعــراف/٣١ واتــە: ئــەی نــەوەی ئــادەم، لــە هــەموو مزگەوتێكـدا جـوان بپۆشــن و رازاوەییتـان پێـوە دیـار بێـت.. سـەیدنا ئیبنوعومـەر خـوا لێـی رازی بێـت دەیفـەرموو: (إذا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَلْبسْ ثوبَيهِ، فإنَّ اللهَ أحقُّ مَنْ تزيَّن لَهُ..)[١]. واتە: هەر كەسێكتان نوێـژی كـرد بـا هـەردوو پارچـە پۆشـاكەكەی بپۆشـێت، خـوای گـەورە شـایانترە خـۆی بـۆ برازێننەوە..

### نوێژ بە پۆشاكی زەوت كراوو لەسەر زەوی زەوت كراو:

شەرعناسان لە حوكمی ئەمەو هاوشێوەكانیدا دوو بۆچوونن:

**- نوێـژ بـە پۆشـاكی زەوتكراو، یـان لەسـەر خـاكی زەوتكراو جائیـز نیـە:** ئەمە رای ئیمامی ئەحمەدو ئیبنوحەزمەو ئیبنوتەیمییە بە پەسـەندتری زانیـووە[٢]. بەڵگەشـیان ئەوەیـە كـە پۆشـاك بەشـێكە لـە ئەنجامدانی نوێژەكەو لێی نابێتەوە بۆیە مەرجە كە بپۆشرێت و حـەڵاڵ بێت، پۆشاك وەكو قاپێكی زێڕین نیە كە كابرا دەسـتنوێژی تێـدا گرتبێـت و نوێـژی كردبێـت، چـونكە قاپەكە بەشـێك نیـە لـە نوێژەكە پۆشاكەكە بەشێكە لێی..

**- نوێـژ بـە پۆشـاكی زەوت كـراو، یـان لەسـەر خـاكی زەوت كـراو جـائیزە:** ئەمـە رای ئیمـامی ئـەبو حەنیفـەو ئیمـامی مالیـك و ئیمامی شافیعیە[١] كە فەرموویانە نوێژەكەی قبووڵە ئەگەرچی بـە كـردەوە

---

[١] بەیهیقی (٢/٢٣٦)، المجموع (٢/٥٤)
[٢] الانصاف (١/١٩٤)، المحلى (٤/٣٣)، مجموع الفتاوى (٢١/٨٩).
[١] المجموع (٣/١٨٠)، المبسوط (١/٢٠٦)، نيل الاوطار (٢/٩٢).

ناڕەواكـەی گوناحبـار بـووە.. بەڵگەشـیان ئەوەیـە كـە خـودی زەوت كـردن حەرامە نەك نوێژ كردن بە پۆشاكی زەوت كراوەوە، یان نوێژكردن لەسەر زەوی زەوت كراو. ئەمەش بە پێی ئەو ڕێسا ئوسولیەیە كە دەڵێ: (قاعدة انْفِكاكِ الجِهَةِ) واتە هەڵاوێردنی لایەنەكان..

ئەوەی ئەم بۆچوونە بـەهێزتر دەكات فەرموودەكـەی عوقبـەی كوڕی عامرە كە دەڵێ: (عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ أُهْدِيَ إِلَى النَّبِـيِّ صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ فَـرُّوجُ حَرِيـرٍ فَلَبِسَـهُ فَصَلَّى فِيـهِ ثُـمَّ انْصَـرَفَ فَنَزَعَـهُ نَزْعًـا شَـدِيدًا كَالْكَـارِهِ لَـهُ وَقَـالَ لَـا يَنْبَغِـي هَـذَا لِلْمُـتَّقِينَ)[١] واتـە: پۆشـاكێكی حـەریریان پێشكەش بە پێغەمبەری خوا صلى الله علیـه وسلم كـرد، ئـەویش لەبـەری كـردو نوێـژی پێـوە كـرد، پاشـان تەشـریفی بـرد.. دوای كـەمێك زۆر بـە خێرایی دایكەندو وەكو شتێكی بێزراو لە خۆی دوورخستەوەو فـەرمووی: ئەمـە بـۆ دینـداران ناشـێت.. یەكـەمجار كـە لەبـەری كـرد هێشـتا حـەرام نـەكرابوو، بـەڵام دوای لەبـەر كردنەكـەی جوبرەئیـل پێـی فـەرموو كـە حەریرپۆشین بۆ پیاوی موسوڵمان حەرامە.. ئەمەش حوكمێكە ناو نوێـژو دەرەوەی نوێژەكە دەگرێتەوە.. پێغەمبەری خوا صلى الله علیـه وسـلم ئـەو نوێـژەی نـەكردەوە كـە پێـوەی كردبـوو.. كـەوابوو قبـووڵ بـوونی نوێـژ پەیوەندی بە پۆشاكی حەرامەوە (لەوانە زەوت كراو) نیە..

---

[١] بوخاری (٣٧٥)، موسلیم (٣٠٧٥).

## نوێژ بە نەعل و پێڵاوەوە:

جائیزە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بـە پێـی پـەتی و بە نەعل و پێڵاوەوە نوێژی کردووە:

ـ لـەو کاتـەی کـە پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه وسـلم بـە پـێڵاوەوە پێشنوێژی بۆ یاوەرانی دەکرد، جوبرەئیلی بەڕێز سـەلامی خـوای لـێ بێـت هەواڵی دایە کە نەعلـەکانی پیسـاییان پێوەیـە، پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليه وسلم هـەردوو جووتـە نەعلەکـەی لـە پـێ دانـا (أنّـهُ صَـلَّى فِـي نَعْلِـهِ، وَصَلَّى أصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَـالَهُمْ، فَلَمَّـا سَـلَّمَ قَـالَ: لِـمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إنَّ جِبْرِيـلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أنَّ فِيهِمَا أذًى)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسـلم بە نەعلەکانیەوە نوێژی کرد، یاوەرانیش لە دوایەوە بـە نەعەلەکانیانـەوە نوێـژیان دابەسـت،، لـە نوێژەکـەدا پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه وسـلم نەعلـەکانی دانـا، یـاوەرانیش لـە دوایـەوە نەعلـەکانیان دانـا، کـە سـەلامی (کۆتـایی نوێـژی) دایـەوە پێـی فـەرموون: بۆچـی نەعلـەکانتان لـە پـێ کردەوە؟! فەرموویان: دیمان جـەنابت نەعلـەکانت دانـا، ئێمـەش دامانـنـان، فەرمووی: جوبرەئیل هـات و هـەواڵی دامـێ کـە نەعلەکان پیسییان پێـوە بوو..

نوێژ بە پێڵاوەوە یەکێکە لە جیاوازی نێوان جولەکەو موسوڵمان:

ـ (خَـالِفُوا الْيَهُـودَ فَـإِنَّهُمْ لَـا يُصَـلُّونَ فِـي نِعَـالِهِمْ وَلَـا خِفَـافِهِمْ )[١] واتـە:

---

[١] الألبانی: ارواء الغليل (٢٨٤).

[١] البزار: الزوائد (٥٣) حاکم بە سەحیحی داناوەو زەهەبیش لایەنگری بووە، شێخی ئەلبانی دوای توێژینەوەیەکی زۆری سەنەدەکانی لە أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (ل٥٤) ، صحيح الجامع (٣٢١٠) دا بە سەحیحی ناساندووە..

پێچەوانەی جولەکە بکەن، ئەوان نوێژ بە نەعل و خوففەوە ناکەن..

ئەگەر نوێژی جومعەو جەماعەت بوو، یان هەر نوێژێکی تر بوو، لە قەرەباڵغیدا بوو، لە دەشت بوو نەك لە مزگەوتێك کە رایەخی تێدا بێت باشتر وایە هەر بە پێڵاوەکانیەوە بیکات، ئەگەر داینان نابێت بیخاتە لای راستی خۆیەوە، یان لەپێش خۆی داینێت، یان لای چەپی خۆی، چونکە چەپی خۆی بووە بە لای راستی کەسانی تر، بۆیە دەبێت بیخاتە نێوان پێی خۆیەوە.. ئەگەر تەنها بوو، لە دەشت دەیخاتە لای چەپی خۆیەوە:

ـ (إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَلْبسْ نَعْلَيهِ أَو لِيَخْلَعْهُمَا بَينَ رِجْلَيهِ وَلا يُؤْذِي بِهِمَا غَيرَهُ)[١] واتە: ئەگەر کەسێکتان نوێژی کرد با نەعل (پێڵاو) ەکانی هەر لە پێدابن، یان با دایاننێت وبیانخاتە مابێنی پێی خۆیەوە، تا کەسیان پێ ئیزعاج نەکات.

ئەو رەفەو سندووقانەی ئێستا لە مزگەوتە راقیەکانی هەندێك وولاتی وەکو تورکیاو ئێران و مالیزیایدا بۆ پێڵاو دەیکەن، کارێکی زۆر باشە، هەر کەس پێڵاوی خۆی دەخاتە سندووقێکەوەو کلیلەکەی پێ دەبێت تا تەواو دەبێت، یان بۆی پارێزگاری دەکەن.. دەشێت لە جیاتی ئەمەش بە تایبەتی لەو مزگەوتانەدا کە لەناو جەرگەی بازاڕەکاندان، هەر کەس پێڵاوی خۆی بخاتە کیسەیەکی نایلۆنەوەو لە نێوان پێی خۆیدا داینێت، تا بێ خەیاڵ لێیان نوێژی خۆی بکات..

★ ★ ★

---

[١] ریوایەتی سەحیحی زۆرە لای نەسائی وئەبوداوودو ئیبنوخوزەیمە (١/١١٠/٣) شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەنەدەکانیان سەحیحە.. الالباني: صحيح الجامع (٦٥٣).

## مەرجی چوارەم: رووکردنە قیبلە

بە کۆڕای شەرعناسان ئەمیش مەرجی نوێژە، هەرچەندە وەکو شێخی ئـەلبانی دەڵـێ: ئەمـە شـتێکی بنـبڕە، ئەوەنـدەی فـەرموودە لەسـەر گێڕراوەتەوە، کە هـی ئـەوە نـەماوە تویژینـەوە لەسـەر بەڵگـەکانی بکرێت بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا باشترە هەندێك بەڵگە بهێنینەوە:

١ ــ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿ قَدۡ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجۡهِكَ فِي ٱلسَّمَآءِۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبۡلَةٗ تَرۡضَىٰهَاۚ فَوَلِّ وَجۡهَكَ شَطۡرَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ ﴾ البقـــرة/١٤٤

واتـە: دەبیـنین وا چـاو لـە ئاسمـان دەبڕیـت (چـاوەڕوانیت رووت بکەینـەوە کەعبـە) رووت دەکەینـەوە قیبلەیـەك کـە پێـی رازیـت و دڵت پێوەیـەتی، دەیسا روو بکـەرە مزگـەوتی حـەرام ، کەعبەکـەی خوای گەورە ..

٢ ـ سەیدنا ئیبنو عومـەر خـوا لێیـان رازی بێت فـەرمووی: (قَالَ بَيْنَمَا النَّاسُ بِقُبَاءَ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ جَاءَهُمْ آتٍ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ قُرْآنٌ وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ فَاسْتَقْبِلُوهَا وَكَانَتْ وُجُوهُهُمْ إِلَى الشَّامِ فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَةِ )[١]

واتە: لەو کاتەی خەڵکی لە مزگەوتی قیبا لە نوێژی سپێدەدا بـوون، کابرایەك هـات و پێـی ووتـن: ئەمشـەو وەحـی بـۆ پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسـلم دابـەزیووەو فـەرمانی پێکـردووە کـە لەمـەودوا روو بکەنە کەعبە، خەڵکەکە ـ کە روویان لە شام بوو ـ یەکسەر هەر لە نوێژەکەدا روویان بەرەو کەعبە وەرگێڕا..

---

[١] بوخاری (٤٤٩١)، موسلیم (٥٢٦)، نەسائی (٦١/٢).

٣ ـ فەرموودەی کابرای خاوەن نوێژهەڵە کە نوێژەکەی بە ناتەواوی کردو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پێی دەفەرموو: نوێژەکەت نەکردووە! کە بە فەرموودەی خاوەن نوێژهەڵە (المسئ صلاته)[١] بەناوبانگە کە فەرمانی پێ دەکات روو بکاتە قیبلە: (إذا قُمْتَ الَى الصَّلاةِ فأَسْبغِ الوُضوءَ، ثمَّ اسْتقْبلْ الْقِبْلَةَ، فكَبِّرْ)[٢] واتە: کە هەستایت بۆ نوێژ، دەستنوێژت بە چاکی بگرە، پاشان روو بکەرە قیبلەو تەکبیرەی ئیحرام بکەو نوێژ دابەستە..

## نوێژی سووننەت بە سەر سوارییەوە:

ئەگەر بەسەر سوارییەوە بوو، وویستی نوێژی سووننەت بکات، رووشی لە قیبلە نەبێت قەیدی نیە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە لە سەفەردا دەبوو زۆر جار سوننەتەکان و وتری بەسواری وولاخەکەیەوە دەکرد، چەندین فەرموودە لەو بارەوە هاتوون:

١ ـ فەرموودەی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت کە: (كَانَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُسَبِّحُ علَى الرَّاحِلَةِ قِبَلَ أيَّ وَجْهٍ توَجَّهَ، ويُوتِرُ عَلَيها غَيرَ أنَّه لا يُصَلّي عَلَيهَا الْمَكْتُوبَةِ)[٣] پێغەمبەری

---

[١] شێخی ئەلبانی لە الارواء (٢٨٩) دا بە سەحیحی ناساندووە، بۆ زیاتر بڕوانە: پەڕاوێزی ٧٤ و ٧٥..

[٢] بەشێکە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوە، شێخی ئەلبانی وەکو بوخاری (٣١/١١، ٤٦٧) و موسلیم (١٠/٢) بە سەحیحی ناساندووە لە أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٥٥/١) و ارواء الغليل (٢٨٩).

[٣] بوخاری (٤٦٠/٢)، موسلیم (١٥٠/٢)، ئەبوداوود (١٩٠/١)، نەسائی (٨٥/١)، بەیهیقی (٤٩١/٢)، تەحاوی (٢٤٩/١)..

خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی سوننەتی (مەبەست لە شەونوێژە)[1] لەسەر سوارییەکە دەکرد، ڕووی لە هەر کوێیەك بوایە پێی ئاسایی بوو، نوێژی وتریشی بەسەر سوارییەکەیەوە دەکرد، بەڵام نوێژی فەرزی بەسەرەوە نەدەکرد..

ئیمامی نەوەوی لە شەرحی سەحیحی موسلیمدا دەڵێ: جمهوری شەرعناسان، ئیمامی مالیك و شافیعی و ئەحمەدو شەرعناسانی تر فەرموویانە نوێژی وتر بەسەر سوارییشەوە دەکرێت..

ئیبنو بەتتاڵی ئەندەلوسی شاریحی سەحیحی بوخاری دەڵێ[2]: شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە کەس بۆی نیە بەسەر سوارییەوە بێت و نوێژی فەرز بکات، مەگەر لە گەرمەی جەنگدا بێت کە بۆی هەیە نوێژی ترس بە سوارییەوە بکات..

٢ ـ فەرموودەی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی ڕازی بێت کە باسی نوێژی جەنگاوەرانی لە گەرمەی جەنگدا کردووە، کە فەرموویەتی: ئەگەر (لە کاتی شەڕو پێکدادانەدا) ترس و بیمی جەنگاوەران زۆر بوو، بۆیان هەیە بە پیادەیی نوێژەکەیان بکەن یان بە سواری، ڕوو لە قیبلە یان لە غەیری قیبلە[3].

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم صلى الله عليه وسلم (٦٠/١).

[2] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٦/١).

[3] موسلیم (٢١٢/٢)، ئیمامی مالیك لە الموطأ (١٩٣/١)، لە ڕێی ئەویشەوە ئیمامی بوخاری (١٦١/٨)، ئیمامی شافیعی لە الأم (٨٣/١)، بەیهیقیش لەوەوە (٨/٢)، نافیعی خزمەتکاری ئیبنو عومەر دەفەرموێ: وا دەزانم کە لە فەرموودەیەو لە پێغەمبەری خواوەی صلى الله عليه وسلم ڕیوایەت کردووە، ئیبنو خوزەیمە دەفەرموێ: گومانی تێدا نیە کە وایە (التلخيص (٢٠٩/٣)، شێخی ئەلبانی لە دوای توێژینەوەی لە ارواء الغليل (٥٨٨) دا بە سەحیحی ناساندووە..

٣ ـ لە ریوایەتێكی تردا دەڵێ: (كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ فِي السَّفَرِ حَيثمَا توَجَّهَتْ بِهِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی لەسەر سوارییەكەی دەكرد، رووی بۆ هەر شوێنێك پێ بكردایە..

٤ـ ریوایەتەكەی سەعیدی كوڕی یەسار كە دەڵێ: (رَأيْتُ رَسولَ اللهِ صَلّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلّمَ يُصَلِّي عَلَى حِمَارٍ وِهُوَ مُتوَجِّهٌ الَى خَيْبَرَ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بینی بەسەر گوێدرێژێكەوە بوو، نوێژی دەكردو رووشی لە خەیبەر بوو..

٥ ـ ریوایەتەكەی سەیدنا جابری كوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێ كە دەڵێ: (رَأيْتُ النَّبيَّ فِي غَزْوَةِ أنْمَارٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتوَجِّهَاً قِبَلَ الْمَشْرِقِ تطوُّعَاً)[٣] واتە: پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم لە غەزای ئەنماردا بینی بەسەر سوارییەكەوە نوێژی سووننەتی رووەو رۆژهەڵات دەكرد..

سوونەتە ئەگەر بۆی كرا لەو كاتەی نوێژی سوونەت بەسەر سوارییەوە دەكات، رووی پێ بكاتە قیبلەو نییەت بهێنێت، ئیتر ئەگەر سوارییەكە رووی پێ وەرگێڕا بۆ لای تر، كاریگەریی نیە..

---

[١] بوخاری (٤٥٩/٢)، ترمزی (١٨٣/٢)، ئەحمەد (٦٦/٢)، ریوایەتێكی تری ئیمامی بوخاری زیادەیەكی هەیە: (وَيُومِئُ إيمَاءً) واتە ئاماژەی دەكرد..مەبەست لەوەیە كە بۆ سوجدە سەری زیاتر نزمتر دەكرد وەك لە ئاستی ركووعی: (وَيَجْعَلُ السُّجُودَ أخْفَضَ مِنَ الرُّكُوعِ) ئەحمەد (٢٠٢) بەیهیقی) ٤/٢.. ئەلبانی: أصل صفة الصلاة (٥٩/١)..

[٢] مالك (٣٦٥/١)، نەسائی (١٢١/١)، لە ریوایەتێكی تریشدا (قِبَلَ المَشْرِقِ تطوُّعَاً) واتە رووی لە رۆژهەڵات بوو، نوێژی سوننەتیشی دەكرد. الالبانی: أصل صفة الصلاة (٥٩/١).

[٣] بوخاری (٣٤٦/٧)، بەیهیقی (٤/٢) ئیمامی شافیعی (٨٤/١) ئیمامی ئەحمەد (٣٣٢/٢) لە سوفیانی سەورەیەوە گێڕاویێتیەوە..

٦ ـ سەیدنا ئەنەسی كوڕی مالیك خوا لێی ڕازی بێت فەرمووی:
(إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ عَلَى نَاقَتِهِ اسْتَقْبَلَ بِهَا الْقِبْلَةَ فَكَبَّرَ ثُمَّ صَلَّى حَيْثُ وَجَّهَهُ رِكَابُهُ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە دەیوویست نوێژی سوونەت لەسەر حوشترەكەی بكات، ڕووی پێ دەكردە قیبلەو نییەتەكەی دەهێناو دەچووە نوێژەكەوە ئیتر با سوارییەكە بۆ هەر لایەكی كە دەوویست بیبردایە.. ئیمامی نەوەوی دەڵێ: لەمەوە شافیعیەكان ڕوو كردنە قیبلەیان لە نوێژی سوونەتدا لەسەر سواریی بە فەرز داناوەبەڵام هەر خۆشی دەڵێ: ئەوە لە كاتێكدایە كە وەستابێت و ڕووكردنە قیبلەی ئاسان بێت[2] .. شەرعناسانی تر ڕەتیان كردۆتەوە كە فەرز بێت..

ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵێ: نابێت نوێژی ووتر بەسەر سوارییەوە بكرێت.. تەحاوی دەڵێ: جگە لەوەی ئەو فەرموودانەی ڕێیان بە كردنی نوێژی ووتر بەسەر سوارییەوە داوە، نەسخ بوونەتەوە، بەڵگەشیان:

١ـ سەیدنا جابری كوڕی عبدالله خوا لێی ڕازی بێت كە دەڵێ:
(وَكَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ الْفَرِيضَةَ، نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ)[3] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە بە سواری سوارییەكەوە

---

[1] ئەبو داوود (١/١٩١)، ئیبنو حیببان لە كتێبی: الثقات (٤/١٤)، دارەقوتنی (١٥٢)، بەیهیقی (٢/٥) ئیمامی ئەحمەد (٣/٢٠٣)، ئەلبانی دەفەرموێ: سەنەدەكەی وەكو نەوەوی لە (المجموع (٣/٢٣٤) و حافز ئیبنوحەجەری عەسقەلانی لە بلوغ المرام (١/١٨٩) و ئیبنوسسەكەن وەكو لە:التلخيص (٣/٢١٣) دا هاتووە، فەرموویانە: سەحیحە، بە زەعیف دانانەكەی ئیبنول قەییمیش ڕەت دەكاتەوە كە لە زاد المعادا بە زەعیفی داناوە..
[2] ئیمامی نەوەوی: المجموع (٣/٢٣٤).
[3] بوخاری (١/٤٠٠)، ئیمامی ئەحمەد (٣/٣٠٥)، بەیهیقی (٢/٦)، داریمی (١/٣٥٦).

دەبـوو، دەیوویسـت نوێـژی فـەرز بكـات، دادەبـەزی و رووی دەكـردە قیبلە.

٢ ـ هەر لـە ریوایەتیـەتێكی تـری سـەیدنا جابردا خـوا لێـی رازی بێت دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم عَلَى رَاحِلَتِهِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ الْمَكْتُوبَةَ، نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ)[١] واتـە: پێغەمبەری خـوا صلى الله عليه وسلم بـە سـەر سوارییەوە روو لـە رۆژهەڵات بوو، كە وویستی نوێژی فەرزەكەی بكات، دابـەزی و رووی لە قیبلە كردو كردی..

ئەمـە بەسـەر سـواریی ووڵاخ و حوشـترو گیانلەبـەری تـرەوە، ئـەمما ئەگەر سوارییەكەی سەیارە بوو ئەوە بێ گومان ناتوانێت لەو سەر جادەیە رووی بكاتـە قیبلـەو پاشـان راسـتی كاتـەوەو لێخورێـت، ئەگـەر لـە پـاس و شەمەندەفەرو كەشتی و فرۆكەشدا بوو، ئەوە روو بكاتە هـەر ئاراسـتەیەك دەشـێت، چـونكە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَأَيۡنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجۡهُ ٱللَّهِ﴾ البقرة/١١٥ واتە: لە هەر كوێ بـن و رووتـان لـە هـەر كوێیـەك بێـت، خـوای گەورەش لەوێوەیە..

١ـ فـەرموودەش هەیـە كـە نـافیع لـە ئیبنـو عومـەرەوە ریوایـەتی كردووە كە فەرموویەتی: (كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ وَيُوتِر بِالأَرْضِ)[٢] واتە سەیدنا ئیبنـو عومـەر خـوا لێـی رازی بێـت نوێـژی سـوونەتی لەسـەر سـوارییەكەی دەكـردو بـۆ نوێـژی وترەكـەی دادەبەزیـە سـەر زەوی دەیكـرد.. شـێخی ئـەلبانی دەربـارەی ئـەم ریوایەتـە دەڵـێ

---

[١] سەرچاوەكانی پێشوو لە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٠/١).
[٢] الطحاوي (٢٤٩/١).

ســەحیحە.. بــەڵام دەربــارەی دەڵـێ: نەسـخ بوونەوەكـە، وا نیـەو ئەمەش رێ لە جائیز بوونی نوێژی وتر ناگرێت بەسەر سـوارییەوە، چونكە ئەوە سەلمێنراوە كە پێغەمبـەری خـوا صلى الله علیـه وسـلم نوێژی ووتری لەسەر سوارییش كـردووەو لەسـەر زەویـش كـردوێتی[1] .. بۆیە مـن پـێم وایـە هـەموو جـۆری نوێـژە سـوونەتەكان دەشـێت لەسەر سوارییەوە بكرێت.. والله اعلم.

**رووكردنە قیبلە دوو جۆرە:**

**. ئەو كەسەی چاوی لە كەعبەیە:** دەبێت بـە تـەواوی رووی لـەوێ بێـت، ئەگـەر لـە نـاو حـەرەمی كەعبەشـدا بـوو دەشـێت روو بكاتـە هـەر لایەكی..

**. ئەو كەسەی كەعبە نابینێت و رووی تێكردووە:** فەرزە روو بكاتە ئەو ئاست وئاڕاستەی كە پێی وایە قیبلە لەوێوەیە، چونكە ناتوانێت بە دیققەت لەسەر ئەو هێڵە بێت كـە راسـتی كەعبەیـە!! بۆیـە هـەر رووی لەو لایەوە بێت تەواوە، نابینیت پێغەمبەری خوا صلى الله علیـه وسـلم لـە دەست بەئاو گەیاندندا بەرهەڵستی لەوە كرد روو یان پشت بكرێتە قیبلە، وەك دەیفـەرموو: (إِذَا أَتَيْـتُمْ الغَـائِطَ فَلَـا تَسْـتَقْبِلُوا الْقِبْلَـةَ وَلا تَسْـتَدْبِرُوهَا، وَلَكِنْ شَرِّقُوا أو غَرِّبُوا)[2] واتە: ئەگەر چوونە دەست بەئاو گەیاندن، نـە روو لە قیبلە كەن نە پشت، روو لە رۆژهەڵات یان رۆژئاوا بكەن..

---

[1] الالباني: أصل صفة الصلاة (٦٢/١).
[2] بوخاری (٣٩٤)، موسلیم (٢٦٤)، ئەوانی تریش..

دانیشتوانی هەموو ناوچەیەك ئاڕاستەی قیبلەی خۆی دیاری کردووە لە کوردستانی باشوور دەوترێت خۆرهەلاّت بخەرە دەستی چەپت و روو لە باشوورکە! ئەوانەی دەچنە مزگەوتەوە دەسبەجێ ئاڕاستەی قیبلە بە میحرابەکەدا دەزانن.. لەم سەردەمەشدا قیبلەنوما ئاسان ئاڕاستەی قیبلە دەدۆزێتەوە لەویش ئاسانتر دۆزینەوەیەتی بەئینتەرنێت کە لێی بێ خەمیت لارو وێری تێدا ناکات و زۆر بە دیققەتە!

## ئەو حاڵەتانەی بێ رووکردنە قیبلە نوێژ دەکرێت:

رووکردنە قیبلە مەرجێکی نوێژە، بەلاّم ئەم مەرجە لە هەندێك حاڵەتدا دەشێت نەمێنێت، وەك:

**١ . ئەو کاتەی ناتوانێت روو بکاتە قیبلە:** وەکو نەخۆشێك کە نە خۆی دەتوانێت روو بکاتە قیبلە، نە کەسیشی لە لایە تا رووی پێ وەرگێڕێت، یان زیندانەو بەستراوەتەوە، ئەمە خاوەن عوزرەو بۆی هەیە بێ رووکردنە قیبلە نوێژەکەی بکات.. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ ﴾ التغابن/١٦ واتە: ئەوەندەی بۆتان دەکرێت تەقواو دینداریتی بکەن.. یان: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ البقره / ٢٨٦ واتە: خوای گەورە ئەرك بە قەدەر توانا فەرز دەکات..

**٢ . ئەوی نەیدەزانی ئاڕاستەی قیبلە لە کوێوەیە:** دوای ئەوەی هەوڵی دا زانیاری خۆی و دەوروبەری بخاتە کار بەلاّم هەر بۆی روون نەبۆوە ئاڕاستەی قیبلە لە کوێوەیە، بۆی هەیە رووەو ئەو لایەی کە گومانی زیاتر بۆی دەچێت کە قیبلە لەوێوەیە نوێژەکەی

دابەســتێت، ئەگــەر لــە نــاو نوێژەکــەدا غایلــەی کــرد کــە قیبلــە لــە ئاڕاســتەیەکی تــرە دەبێــت بــۆ ئــەو لایــەی دووەمــی بســوڕێت، چونکە یاوەرانی بەڕێز کە هەواڵیان پێدرا ئاڕاستەی قیبلـە لـە شـامەوە گۆڕاوە بۆ کەعبە، دەسبەجێ لە ناو نوێژەکەشدا بوون (فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَـةِ)[1] یەکسەر هەر لە نوێژەکەدا روویان بەرەو کەعبە وەرگێڕا..

ئەگەر دوای نوێژەکە زانی کە بە هەڵە رووی لە لایەکی تری کردووە، نوێژەکەی تەواوەو پێویست ناکات بیکاتەوە.. چونکە سەیدنا عامری کوڕی رەبیعە خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَلَمْ نَدْرِ أَيْنَ الْقِبْلَةُ وَصَلَّى كُلُّ رَجُلٍ عَلَى حِيَالِهِ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَزَلَ:(فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا۟ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ ))[2] البقرة/١١٥ واتە: شەوێکی تاریك لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بووین صلی الله علیه وسلم نەماندەزانی ئاڕاستەی قیبلە لە کوێوەیە، بۆیە هەر کەسەمان بە لێکدانەوەی خۆی نوێژەکەی کرد، بۆ سبەی ئەمەمان بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم گێڕایەوە، لەوێدا ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە، کە دەفەرموێ روو لە هەر کوێ کەن رووی خوا لەوێوەیە..

**٣. لە ترساندا:** کەسێك کـە لـە ترسـاندا ناوێرێـت روو لـە قیبلـە بکات، بۆی هەیە روو بکاتە لایەکی تر.. جا ترسەکە لە دوژمن بێت، لە دڕندە بێت بەرامبەری وەستابێت، یان لە جێ مەترسی تر.. بەڵگەش :

---

[1] بوخاری (٤٤٩١)، موسلیم (٥٢٦)، نەسائی (٢/٦١).

[2] ترمزی (٣٤٥)، شێخی ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە: ارواء الغليل (١/٣٢٣).

ـ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: (حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا) البقره / ٢٣٨ـ ٢٣٩ واتـە: پارێزگـاری نوێـژەكانتان بكـەن، نوێـژی ناوەنـدیش بپـارێزن و بـە ملكەچییەوە بۆ نوێژ هەستن. ئەگەر ترسـتان لەسـەر بـوو، بـە سـواریی وپیادەیی بیكەن.

ـ ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت كە دەربـارەی نوێـژی تـرس دەفـەرموێ: (إذا اختلَطـوا فإنّمَـا هـو التكْـبيرُ والإشَـارةُ بـالرَّأسِ)[1] واتــە: كــە تێكچــڕژان (جــەنگاوەران لــە كــاتی جەنگەكەدا) ئیتر هەر تەكبیركردن و ئاماژە كردنە بەسەر..

ـ هەر لەوەوە: (فإذا كانَ خَـوفٌ أشَـدَّ مِـنْ ذلِـكَ صَلُّوا عَلَـى أقْـدَامِهِمْ أو رُكْبَانـاً مُسْتقْبلِي القِبْلَةِ أو غَيرَ مُسْتقْبلِيهَا)[2] واتـە: كاتێـك ترسـەكە لـەو زیاتر بوو، نوێژەكەیان بە پیادەیی و سواریی كرد، رووەو قیبلەو رووەو لای تر..

## ٤. كاتێك سوارەو لە سەفەردایەو نوێژەكەش سوونەتە:

ووتما كە گەشـتەوان بـۆی هەیـە كاتێـك نوێـژی سوونەت دەكات هـەر لەسەر سوارییەكەی بیكات. سوارییەكەش جیاوازی نیە كە كەرو ئێسترە، سـەیارەو شـەمەندەفەرە، یـان فڕۆكـەو كەشـتی.. رووكردنـە قیبلـە لـەم حاڵەتەدا بۆ دروستی نوێژەكە مەرج نامێنێت..

---

[1] بەیهیقی (٢٥٥/٣) شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی داناوە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم ل ٧٦).

[2] بوخاری (٤٥٣٥)، ئیمامی مالیك (٣٩٦).

سەیدنا ئیبنو عومـەر خـوا لێیـان رازی بێـت كـە لـە سـەفەردا بـوو، شەو بوو، بەسەر سوارییەكەیەوە بوو بێ ئەوەی گوێ بداتە روو كردنـە قیبلـە نوێـژی دەكـرد.. دەیفـەرموو: پێغەمبـەری خـوا صلـی الله علیـە وسلم (يُسَبِّحُ عَلَى الرَّاحِلَةِ قِبَلَ أَيِّ وَجْهٍ تَوَجَّهَ، وَيُوتِرُ عَلَيْهَا غَيْرَ أَنَّـهُ لَـا يُصَلِّي عَلَيْهَا الْمَكْتُوبَـةَ )[١] واتـە: نوێـژی لەسـەر سوارییەكەی دەكـرد بـە هەر ئاڕاستـەیەك بوایـە، بـەڵام پێغەمبـەری خـوا صلـی الله علیـە وسـلم نوێژی وتری لەسەر دەكرد، لە نوێژە فەرزەكاندا وای نەدەكرد..

**<u>نوێژی سایەق</u>:** ئەو كەسەی سـەیارە لـێ دەخوڕێـت و بـۆ نوێژەكـەی بواری دابەزینی نیە، بۆی هەیـە بـەدەم سـەیارە لێخوڕینەكـەوە نوێژەكـەی بكات، بێ گومان ناشتوانێت روو بكاتە قیبلەو پاشـان بێتـەوە سـەر سـایدی خـۆی.. بۆیــە بــێ ئــەوەی روو بكاتــە قیبلــە نوێژەكــەی دادەبەســتێت و كردنەوەشی لەسەر نیە.

ئەو كەسەش كـە لـە تەنیشـت سـایەقەوەیە یـان نەفـەرەو لـە سـەیارەو شـەمەندەفەر یـان لـە وەسـیلەكانی تـری سـەفەردایەو ناتوانێـت لـە كـاتی نوێژەكەیدا دابەزێت، هەر لە كورسـیەكەی خۆیـدا نوێژكـەی دەكات. لـەم حاڵەتانەشدا نە روو كردنە قیبلە مەرج دەمێنێـت نـە هەسـتان و ركـوع و سجود چونكە بوار نیە. باسی ئەمە دواتر دێت.. ان شاء الله.

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (١٠٩٨)، موسلیم (٧٠٠).

## مەرجی پێنجەم: نییەت هێنان

نییەت كە هەندێك كورد پێی دەڵێت نوێت، بریتیە لە نیازو مەبەست و وویستی ئەنجامدانی خواپەرستی، بەئومێدەی پاداشتی خوای گەورە. نوێژ بە بێ نییەتی خواوویستی نابێت، واتە كردنی لەبەر خاتری خوای گەورە.. نییەت لە هیچ كاتێكدا لەسەر ئەهلی نوێژ لاناچێت، مەگەر كاتی لەدەستدانی ئەقڵ! ئەویش لەبەر ئەوەیە كە هیچ فەرزێكی لەسەر نامێنێت.. كۆڕای شەرعناسان لەسەر ئەوەیە كە نییەتی خواوویستی مەرجێكی نوێژە، چونكە:

ــ خــوای گــەورە دەفــەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ البینە/٥ واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابوو كە سەراستانە دینداریی بۆ خوای گەورە بكەن و تەنها ئەو بپەرستن..

ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إنّمَا الاعمالُ بالنّيَّاتِ)[١] واتە: هەموو كارێك پەیوەستە بە نییەتەوە.

### ئەوەی راجوییی تێدا نیە:

١ـ نییەت لە خواپەرستیەكاندا لە دڵدایەو بە دەم ناوترێت، نە لە نوێژو نە لە خواپەرستی تردا..

٢ـ ئەگەر بە دەم نیەتێكی هێنا كە بە پێچەوانەی وویستی دڵیەوە بوو، ئەوەی دڵی بۆ حسێبە نەك ئەوەی بە زمانی ووتوێتی، بۆ نموونە: كابرا بە لەفز دەڵێ نیەتم هەیە چوار ركات نوێژی نیوەڕۆ دەكەم

---

[١] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

بەلاَم مەبەستی نوێژی عەسر بوو، وویستی دلّی بۆ حسێبە كە نوێژی عەسرەو دەیكات نەك لەفزەكەی..

٣ـ ئەگەر بە دەم نیەتی خواپەرستیەكی هێنا بەلاَم لە دلّیدا نیـازی نـەبوو بیكـات، ئـەوەی دلّـی حسـێبەو پاداشـتی خواپەرسـتی بـۆ نانوسـرێت بۆنموونە: بە زاهیری دەلّیَ بـەرۆژوو دەبم، بـەلاَم نیـازی نیـە سـبەینیّ بەرۆژوو بێت.. ئەمە نیەتی بۆ ئەو رۆژووە دانەمەزراوە..

٤ـ نیەت هێنان بە دەم (بە لەفز) بیدعەیەو هیچ بەلگەیەكی لەسەر نیـە، نە پێغەمبەری پێشەوا صلی الله علیه وسلم و نە یاوەرانی بەرێزو نـە یەكێك لە شەرعناسـانی تـابعین نەیانفـەرمووە دەبێـت نیـەت بـە دەم بهێنرێت! كەسیان وەكو ئەهلی ئەم زەمانانـە نەیانفـەرمووە بیدعـەی حەسەنەیە! هەر كەسێك نییەت بە لەفز بهێنێت و بە دەم بلّیّ نیەتم هەیـە ئەوەنـدە ركـات نوێـژی فلاَنـی بـۆ خـوا دەكـەم، یـان سـبەینیّ بەرۆژوو دەبم، پێچەوانەی سوونەتی پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم و كـۆرِای شەرعناسـان و چـوار پێشـەوا بەرێزەكـەی ئـەهلی سوونەت رەفتاری كردووە.. تەنانەت ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەلّیّ: هەر كەسـێك بلّـیّ نیـەت هێنـان بـە لـەفز (بـە دەم) جـائیزە، دەبـیّ داوای تۆبەی لیّ بكرێت، ئەگەر نەیكرد دەبیّ سزایەكی شیاو بدرێت[١]!!

٥ـ نیەت هێنان بەلەفز بە نهێنیش بێت هەر بیدعەیە وناشێت بهێنرێـت، ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەلّیّ: هیچ موسولّمانێك لە پێغەمبـەری خـواوە صلی الله علیه وسلم نەقلّی نەكردووە كە لە پێش نوێژێكیدا بە لـەفز نییەتی هێنابێت، نە خۆی نە یاوەرانی بەرێزی، نە بە نهێنی و نە بە

---

[١] مجموع الفتاوی (٢٢/٢٣٣).

ئاشكرا، نە خۆيان كردوويانەو نە فەرمانيان پێ كردووە.. بۆيە نە لە رووی نەريتەوەو نە لەرووی شـەرعەوە ئـەوە ناسـەلمێت كـە بووترێت نيەت بە لەفز هێنـراوە بـەڵام بـە ئێمـە نەگەيشتووە!! گومـان لـەوەدا نيە ئەگەر بە لەفز بهێنرايە، ئەو ياوەرو شەرعناسـە بەرێزانـە بۆيـان نەقڵ دەكردين، جا كە هيچ شتێكيان لەو مەسـەلەيەدا لێـوە ريوايـەت نەكراوە ئـەوە مانـای وايـە بـە هـيچ شـێوەيەك كەسـيان نييـەتيان بـە لەفز نەهێناوە.. لەبەر ئەوە زياد كردنی نييەت بـە لـەفزو شـتی تـری لەو جۆرە، بيدعەيەو خراوەتە سـەر خواپەرسـتيەكان، ئەمـەش وەكو بانگ و قامەت كردنی نوێژی جەژنەكان وايە كە نـە ئەسـڵيان هەيـەو نە فەسڵ[١]!!

٦ ـ نيـەت هێنـان بەلـەفز دەنگـەدەنگ دروسـت دەكـات و سـەر لـەوانی تـر دەشێوێنت، ئەمەش حەرامـە.. تـۆ وا خـەياڵ كـە شـەش سـۆڤ خـاوەن وەسوەسەو شەش مەلای كورد لە نوێژێكدا كە تۆ پێشنوێژی دەكەيت، لە دواتەوە نييەت دێنن، دەيكەنە هەرايەك تۆش نوێژەكـەت لـێ تێـك دەچێت، جگە لەوەی كە تۆ لە نوێژ دەبيتـەوە هێشـتا لەوانەيـە سـيان لەوان نيەتەكەيان بۆ دانەمەزرابێت!!

٧ ـ نيەت هێنان وويست و ئيرادەيە كە دەستی داوەتە ئـەو كـارە تـا بيكـات، كابرا بەو بەيانيە لە پێخەفی گەرم هاتۆتە دەرێ و چووە بۆ مزگەوت، غێر بۆ ئەوەيەتی نوێژەكەی سپێدەی بە جەماعـەت بكـات، ئـيتر ئـەو نييـەت هێنانـەی چييە كـە دەڵـێ: نييـەتم هەيـە دوو ركـات نوێـژی بەيانی بە حازری بـە جەماعـەت بـەرەو قيبلـە بـۆ خـوا دەكـەم.. يـان

---

[١] مجموع الفتاوى (٢٢/٢٣٧).

كابرا لە زستانی كوێستاندا كە بەو زستانە چۆتە نـاو حـەوزێك ئـاوی ساردەوە خۆ بۆ خۆ فێنك كردنەوە نەچۆتە ناوی! غێر لەبـەر غوسـڵ دەركـردنێتی!! ئـەم داماوە كـە دێشتە دەرەوە پێی دەڵێن نیەتەكـەت چۆن هێنا؟! دەڵێ: ووتم: نوێتمە لەش پیسی خـۆم دەردەكـەم!! دەڵـێن هەڵەت تێدا كردووە! چونكە نەتووتووە: نوێتمە غوسلێ لەش پیسی لە خۆم دەردەكەم!! بـە قسـەیەكی وا بـێ سـەرو جـێ دەینێرنـەوە نـاو ئەو ئاوە ساردەوە!! وایـان لـە پێنجوێنیـەك كردبـوو.. یـان سـەرفترەی داوە، دەڵێن: تۆ نەتووتووە خۆم تەقلیدی ئیمامی ئەبو حەنیفـە كـرد كە فەرموویەتی پارە لە جێی گـەنم جائیزە بـدرێت! یـان نـەتووتووە ئەمە سەرفترەی سەری خۆم و فلان و فیسارە! دەڵـێن دەبـێ جارێكی تر سەرفترەكە بدەیتەوە!! وایان لە باوكم كردبوو، لەبەر ئەوەی نـاوی هەندێك لـە كورو كچەكانی بیرچووبوو!! دوو جاریـان سـەرفترە بـەو كەم دەرامەتە دابۆوە!!

ئیبنو تەیمییە دەڵێ: نییەت وا لە دوای زانینەوە، كەسێك كە دەزانێـت خـەریكی چیە، یـەعنی پێشـتر نییـەتی ئەنجامـدانی ئـەو شـتەی هـەبووە، چونكە خۆ مومكین نیە كارێك بە بێ وویست بكرێت[١]..

### دیاری كردنی ئەو نوێژەی بە تەمایە بیكات:

دەبێ لە كـاتی نوێژدابەسـتندا هـۆش بچێتە سـەر ئـەوەی ئـەو نوێـژەی دەیكات چیەو چۆنە.. ئایا نوێـژی فـەرزە یـان سووننەتە؟! نیوەڕۆیـە یـان عەسر؟! یەعنی دڵ و هۆشی لای بێت..

---

[١] ابن تيميه: الاختيارات (ل ٤٩)..

## ساتی نییەت هێنانی نوێژ:

شەرعناسان لەسەر ئەوە ڕێکن کە:

١- باشتر وایە لەگەڵ ووتنی تەکبیرەی ئیحرامدا (اللـه اکبری دەسپێکی نوێژ) نییەتەکەشی بهێنێت.. ئەگەر نییەتەکەی یەکسەر کەوتە دواى ووتنى تەکبیرەکەشەوە جائیزە..

٢- کۆڕای شەرعناسان لەسەر ئەوەیە کە جائیز نیە نییەتی کەسێك بکەوێتە دوای تەکبیرەی ئیحرامیەوە..

٣- ئەگەر نییەتی نوێژەکەی هێناو دواتر بیرو خەیاڵاتی مەشغوول بوو، نوێژەکەی دروستە.. مادام نەیوویستووە نوێژەکەی ببڕێت[١]..

## گۆڕینی نییەت لە ناو نوێژدا[٢]:

گۆڕینی نییەت لە نوێژدا زۆر شێوەی هەیە:

**١- نیەتی گۆڕینی نوێژی فەرز بۆ سووننەتی گشتی:** جائیز نیە، وەکو ئەوەی کەسێك نییەتی نوێژی نیوەڕۆی هێناوەو لە ڕکاتی دووەمیدایە، هەست دەکات وا کەسانێکی تر نوێژی جەماعەت دادەمەزرێنن، بۆ ئەم جائیز نیە بۆ ئەوەی فریای نوێژی جەماعەتەکە بکەوێت، نییەتی نوێژەکەی خۆی کە فەرزە بگۆڕێت بۆ دوو ڕکات سوووننەت و سەلام بداتەوە.

**٢- نییەتی گۆڕینی فەرزێك بۆ فەرزێکی تر:** جائیز نیە.. هەردوو فەرزەکە بەتاڵ دەبنەوە، فەرزی یەکەم لەبەر ئەوەیە کە

---

[١] الانصاف (٢٣/١)، الشرح الممتع (٢٩١/٢).

[٢] ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢٩٤/٢)، الشيخ وحيد بالي: الاكليل (٣٤٨/١)

نییەتەكەی پسا، فەرزی دووەمیان لەبەر ئەوەیە بێ نییەتی پێشتر كراوە.. وەك ئەوەی كەسێك نوێژی عەسری دەكات، لە نوێژەكەدا بیری كەوتەوە كە نوێژی نیوەڕۆكەی نەكردووە، خێرا نییەتی نوێژە عەسرەكەی دەكاتە نییەتی نوێژی نیوەڕۆ! ئەمە نابێت، چونكە نوێژكەی پێشووی بە پساندنی نییەتەكەی بەتاڵ بۆوەو نوێژی دووەمیشی دانەمەزراوە چونكە پێش دابەستنی نوێژەكە نییەتی بۆ نەهێناوە..

٣. **نییەتی گۆڕینی نوێژی سووننەت بۆ فەرز:** ئەمیش جائیز نیە، لەبەر هەمان هۆی پێشوو.

٤ـ **نییەتی گۆڕینی نوێژی سووننەتێكی دیاری كراو بۆ نوێژێكی تری سووننەتی گشتی:** جائیزە، چونكە نییەتی سووننەتە دیاری كراوەكە نییەتی سووننەتی گشتیش لە خۆ دەگرێت، وەك ئەوەی كەسێك دەیەوێت چوار ركات سووننەتی پێش فەرزی نیوەڕۆ پێكەوە بكات، بەڵام لە ناو نوێژەكەیدا بزانێت وا جەماعەت دەكرێت، خێرا نوێژەكەی لە دڵی خۆیدا دەكاتە نوێژێكی سووننەتی دوو ركاتی..

٥. **نییەتی گۆڕینی نوێژێكی سووننەتی گشتی بۆ نوێژی سووننەتێكی دیاری كراو:** جائیز نیە، چونكە نییەتی نوێژی یەكەمی پساندووەو نییەتی بۆ نوێژی دووەم نەهێناوە..

٦ـ **نییەتی گۆڕینی نوێژی سووننەتێكی دیاری كراو بۆ نوێژێكی تری سووننەتی دیاری كراو:** جائیز نیە، وەكو كەسێك دوو ركات نوێژی تەحییەتولەسجید دەكات، لە ناو نوێژەكەدا دەیكات بە

دوو ركات سوونەتی پێش سپێدەی بەیانی ئەمە ناشێت، لەبەر هەمان هۆی باسكراو.

٧. **گۆڕینی نییەتی ئیمام بۆ مەئموومی:** ئەمە جائیزە، چونكە وەكو عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە سەیدنا ئەبوبەكری باوكی خوا لێی رازی بێت لە كاتی كۆتا نەخۆشی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم پێشنوێژی بە خەڵكەكە كرد، بەڵام كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی هێنایە مزگەوتەكەوە سەیدنا ئەبوبەكر هەستی پێكرد، هاتەوە دواوە بۆ ریزی مەئموومەكان، پێغەمبەری خوا ئاماژەی بۆ كرد كە هەر لە شوێنی خۆت بە، سەیدنا ئەبوبەكر گەڕایەوە میحرابەكەوەو پێغەمبەری خواش تەشریفی هێنایە لای چەپی سەیدنا ئەبوبەكرەوەو دانیشت، سەیدنا ئەبوبەكر هەر لە ناو نوێژەكەدا ئیقتیدای بە پێغەمبەری خوا كرد كە پێشنوێژییەكەی بۆ دەكرد، خەڵكەكەش ئیقتیدایان بە سەیدنا ئەبوبەكر دەكرد كە پێشنوێژ بووەو لێیانەوە دیار بووە: (سَمِعَ أَبُو بَكْرٍ حِسَّهُ ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُمْ مَكَانَكَ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى جَلَسَ عَنْ يَسَارِ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ جَالِسًا وَأَبُو بَكْرٍ قَائِمًا يَقْتَدِي أَبُو بَكْرٍ بِصَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَقْتَدِي النَّاسُ بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا)[١]..

دیارە ئەمە نییەت گۆڕینی نێوان ئیمامەتی ومەئموومێتی چەندین جار تێدایە.. ئەوەش بەڵگەیە كە جائیزە..

---

[١] بوخاری (٦٦٤)، موسلیم (٤١٨).

**٨ . گۆڕینی نییەتی مەئمووم لە پشت ئیمامێکەوە بۆ پشت ئیمامێکی تر:** جائیزە:

ـ لەبەر ئەو فەرموودەیەی پێشووی خاتوو عائیشە خوا لێی ڕازی بێت کە دیارە خەڵکەکە لە سەرەتای نوێژەکەوە ئیقتیدایان بە سەیدنا ئەبوبەکر کردبوو، دواتر بە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم..

ـ کە سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی ڕازی بێت لە پێشنوێژیی بەیانیدا پێکرا، سەیدنا عبدالرحمانی کوڕی عەوف خوا لێی ڕازی بێت بووە پێشنوێژو نوێژەکەی بە موسوڵمانان تەواو کرد[١]..

**٩ . گۆڕینی نییەتی مەئمووم بۆ بە ئیمام بوون:** جائیزە، وەك ئەوەی ئیمامەکە لە ناو پێشنوێژیەکەیدا شتێکی لێ بێت و بڕواتە کەنارەوە، دەشێت یەکێك لە مەئموومەکانی پشتیەوە بێتە شوێنی و ببێتە ئیمام.. چونکە لە کاتی لێدانەکەی سەیدنا عومەردا خوا لێی ڕازی بێت وابوو کە خێرا سەیدنا عبدالرحمان خوا لێی ڕازی بێت هاتە شوێنی و بوو بە ئیمام..

**١٠ . گۆڕینی نییەتی نوێژخوێنی تاك بۆ بە ئیمام بوون:**

جائیزە، وەك ئەوەی کەسێك نوێژی خۆی دەکات و یەکێکی تر دێتە لای ڕاستیەوەو یان دوو کەس دێنە پشتیەوەو ئیقتیدای پێ دەکەن و دەیکەنە ئیمام، ئەویش بە نییەتی ئیمامێتی نوێژەکەیان بۆ تەواو دەکات.. سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان ڕازی بێت دەڵێ: (بِتُّ عِنْدَ خَالَتِي فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنْ اللَّيْلِ فَقُمْتُ أُصَلِّي مَعَهُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ

---

[١] بوخاری (٢٧٠٠).

فأخَذَ برَأسِي فأقَامَني عَـنْ يَمِينِـهِ )[١] شـەوێك لای پـوورم مابوومـەوە[٢]، دیـم پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە خـەو هەسـتاو كەوتـە نوێـژكردن، منــیش هەســتام و لــە خزمەتیــدا كەوتمــە نوێــژ كــردن، لای چــەپیەوە وەستابووم سەری گرتم و هێنامیە لای راستی خۆیەوە..

ئەمە بەڵگەیە لەسەر گۆڕینی نیەتی تاك بـۆ ئیمـامێتی، هـەر وەك كـە بەڵگەیە لەسەر كردنی نوێژی سوونـەت بـە جەماعـەت، لەسـەر هەسـتانی شەو (قيام الليل) بە جەماعەت..

**١١. گۆڕینی نییەتی نوێـژی ئیمام بۆ تاك :** جائیز نیـە، وەك ئەوەی كەسێك ئیمامەو یەك مەئمومی هەیە، شتێكی لـە مەئموومەكـەی قەوماو چووە دەرەوە، ئیمامەكـەی بـە تـەنها جـێ هێشـت، ئیمامەكـە بـۆی نیـە نییـەتی خـۆی بكاتـەوە بـە تـاك كەسـی.. چـونكە دەشـێت هـەر بـە ئیمامەتی بمێنێتـەوە، لەوانـەیە مەئموومەكـەی بێتـەوە یـان كەسـێكی تـر بێت.. ئەگەر كەسیش نەهات نوێژەكەی خۆی بە ئیمامەتیەكە دروستە..

**١٢. گۆڕینی نییەتی نوێـژی مـەئموم بۆ تاك :** جائیزە، وەك ئەوەی كەسێك لە نوێـژی جەماعەتدایـەو زۆری پەلەیـەو ئیمامەكـەش لـە ركاتی یەكەمدا زۆری پـێ چـوو، یـان نەخۆشـەو توانـای خـۆڕاگرتنی نـەما، بـۆی هەیـە جیابێتـەوەو خـۆی لـە مەئموومێتیـەوە بكاتـە تـاك كەسـێك.. ئەمــە لەســەر رای هەنــدێك لــە شەرعناســان جــائیزە، بەڵگەشــیان ئــەو فەرموودەیـە كـە دەڵـێ: (صَـلَّى خَلْـفَ مَعـاذِ بـنِ جَبَـلٍ فأطَـالَ مَعَـاذُ القِـرَاءَةَ فـانْفَرَدَ الرَّجُـلُ وَصَـلَّى وَحْـدَهُ، وَشَـكَى إلى النَّبـيِّ صَـلَّى اللهُ عَليـهِ وَسَـلَّمَ فَلَـمْ

---

[١] بوخاری (٦٩٩)، موسلیم (٧٦٣)..

[٢] مەیموونەی كچی الحارث كە خیزانی پێغەمبەری خوا بوو صلى الله عليه وسلم.

یأمُرْهُ بالإعَادَةِ)[١] واتە: کابرایەك لە دوای سەیدنا مەعازی کوڕی جەبەلـەوە خوا لێی رازی بێت نوێژی دەکرد، کە سەیدنا مەعاز قورئان خوێندنەکەی درێژە پێدا، کابرا لە ریزی مەئموومـەکان جیـابۆوەو بـە تـەنها نوێژەکـەی خۆی کردو دواتـر چووە خزمـەت پێغەمبـەری خـوا صلـى الله علیـه وسـلم سکاڵای لە ئیمامەتیەکەی سەیدنا مـەعاز کـرد، پێغەمبـەری خـوا صلـى الله علیه وسلم فەرمانی پێ نەکرد کە نوێژەکەی بکاتەوە..

دیـارە کـە ئەمـە کـارێکی شـیاوە بـەڵام ئـەوەی هەیـە کـە پاداشـت و خێرەکەی کەمتر دەبێتەوە..

## جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئموومـ:

راجـوێیی لـەوەدا نیـە کـە ئەسـڵ ئەوەیـە کـە مـەئموومـ ئیقتیـدا بـە ئیمامەکەی دەکات و نییەتی هەردووکیان بۆ یەك جۆر نوێژ دەبێت.. ئیتر ئەو نوێژە فەرز بێت یان سووننەت.. بەڵام لەوەوە راجوێییـان بـۆ دروسـت دەبێت کە نییەتیان دەگۆڕێت.. ئیمامی شافیعی و ئیبنـو حـەزم وا نـابینن کـە جیـاوازی نییـەتی ئیمـام و مـەئموومـ کاریگـەریی لەسـەر نوێـژیان هەبێت[٢].. بەڵگەیان هەر فەرموودەی: (إنّمَا الاعمالُ بالنّيَّاتِ وَلِكُلِّ امْـرِئٍ مَـا نوَى)[٣] واتە: هەموو کارێك پەیوەندە بە نیەتەکەیـەوە، هـەموو کەسـێکیش بە پێی نییەتی خۆی دەیبێت.

ئیمامی ئیبنوحەزم دەڵێ: فەرموودەکە راشکاوانە دەڵێ کە هەر کەسەو

---

[١] بوخاری (٦١٠٦)، موسلیم (٤٦٥).

[٢] الخطيب الشربيني: مغني المحتاج (٥٠٢/١)، ابن حزم: المحلى (٢٢٣/٤)، ابن رشد: بداية المجتهد (١٦٧/١).

[٣] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

نییەتێكی هەیە، كەوابوو دەشێت ئیمام نییەتی خۆی هەبێت و مەئمووم نییەتی خۆی هەبێت، مەرج نیە نییەتی هەردووكیان یەك بن یان پێكەوە پەیوەست بن..

ئەمما فەرموودەی: (إِنَّمَا جُعِلَ الإمَامُ لِيُؤتَمَّ بِهِ، فَلا تَخْتَلِفُوا عَلَيهِ)[١] واتە: بۆیە ئیمام دانراوە تا نوێژی لەگەڵدا تەواو كرێت، دەی سا لەسەر ناكۆك مەبن.. واتە لە كارو رەفتارە زاهیریەكاندا پێچەوانەی ئەو نەكرێت، بە بەڵگەی ئەوەی كە لە هەمان فەرموودەدا دەفەرموێ: (فإذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وإذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا وإذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وإذَا صَلَّى جَالِسَاً فَصَلُّوا جُلُوسَاً أَجْمَعِينَ) واتە: ئەگەر چووە ركوع ئێوەش بچنە ركوع، ئەگەر سەری بەرز كردەوەو هەستایەوە ئێوەش هەستنەوە، ئەگەر چووە سوجدە ئێوەش بچنە سوجدە، ئەگەر بە دانیشتنانەوە نوێژی كرد، ئێوەش هەموو بە دانیشتنانەوە بیكەن..

ئەمە پەیوەندی بە رەفتارە بزاوتە زاهیریەكانەوە هەیە نەك بە جیاوازی نییەتەوە. ئەوەی ئەمەش زیاتر جێگیر دەكات، راكۆیی شەرعناسانە لەسەر ئەوەی كە ئەوی نوێژی سوونەت دەكات دەتوانێت ئیقتیدا بەو كەسە بكات كە نوێژی فەرز دەكات، لەگەڵ ئەوەشدا كە نییەتەكانیان جیاوازە..

### نموونەی جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئمووم:

**١ ـ نوێژی سوونەت لە دوای نوێژی فەرزەوە:** بە بۆچوونی هەرچوار پێشەوا شەرعناسە بەرێزەكەی ئەهلی سوونەت و جەماعەت و غەیری ئەوانیش جائیزە كەسێك كە نوێژی سوونەت دەكات بچێت

---

[١] بوخاری (٦٨٩)، موسلیم (٤١١).

ئیقتیدا بە کەسێکی تر بکات کە فەرز دەکات و بە جەماعەت نوێژەکەیان بکەن، هەر یەکەیان بە نییەتی خۆی.. بەڵگەیان:

ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو زەڕ خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا فەرمووی: (كَيْفَ أنتَ إذَاكانَتْ عَلَيْكَ أُمَرَاءُ يُمِيتونَ (لە ریوایەتێکی تردا: يُؤَخِّرُونَ الصَّلاَةَ عَنْ وَقْتِهَا)، قُلْتُ فَمَا تَأْمُرُنِي؟ صَلِّ الصَّلاَةَ لِوَقْتِهَا فَإِنْ أَدْرَكْتَهَا مَعَهُمْ فَصَلِّ، فَإِنَّهَا لَكَ نَافِلَةٌ)[1] واتە: ئەو زەمانە چی دەکەیت کە کاربەدستی واتان بەسەرەوە دەبێت کە نوێژ دەمرێنن (ریوایەتەکەی تر: کە نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا ناکەن)؟! عەرزم کرد: فەرمانی چیم پێ دەکەی بیکەم؟! فەرمووی: نوێژەکەی خۆت لە کاتی خۆیدا بکە، ئەگەر لەگەڵ ئەوانیشدا فریا کەوتیت بیکەوەوە، بۆتۆ بە سووننەت حسێبە.

ـ فەرموودەکەی سەیدنا یەزیدی کوڕی ئەسوەد خوا لێی رازی بێت کە فەرمووی: (شَهِدْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّتَهُ، قَالَ: فَصَلَّيْتُ مَعَهُ صَلَاةَ الصُّبْحِ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ وَانْحَرَفَ إِذَا هُوَ بِرَجُلَيْنِ فِي آخِرِ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّيَا مَعَهُ، فَقَالَ: عَلَيَّ بِهِمَا، فَأُتِيَ بِهِمَا تُرْعَدُ فَرَائِصُهُمَا فَقَالَ: مَا مَنَعَكُمَا أَنْ تُصَلِّيَا مَعَنَا؟ قَالَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كُنَّا قَدْ صَلَّيْنَا فِي رِحَالِنَا، قَالَ: فَلَا تَفْعَلَا، إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رِحَالِكُمَا ثُمَّ أَتَيْتُمَا مَسْجِدَ جَمَاعَةٍ فَصَلِّيَا مَعَهُمْ فَإِنَّهَا لَكُمَا نَافِلَةٌ )[2] واتە: لە حەجدا لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بووم صلى الله عليه وسلم، لە مزگەوتی خەیف نوێژی بەیانیم لەگەڵدا کرد، کە نوێژەکەی تەواو کردو لای کرد بەلاوە، دوو پیاوی بینی لە کۆتایی خەڵکەکەدا دانیشتبوون، فەرمووی بۆم بانگ کەن،

---

[1] موسلیم (٦٤٨)، ترمزی (١٧٦)..

[2] موسلیم (٦٤٨)، ئەبوداوود (٤٣١).. کمال ابن السيد: تعظيم قدر الصلاة (١٠٠٨).

هێنایانن، لەشیان لە ترسان دەلەرزی، پێی فەرموون: چی رێی لێ گرتن نوێژەكەمان لەگەڵ نەكەن؟! ووتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ئێمە نوێژمان لای كاروان وبارەكانی خۆمان كردبوو، فەرمووی: وا مەكەن، ئەگەر نوێژیشتان لای كاروان و باری خۆتان كردو هاتنە مزگەوت كە جەماعەتی تێدا بوو ئێوەش نوێژە جەماعەتەكە بكەن، بۆ ئێوە بە نوێژی سووننەت دەژمێررێت..

**٢ ـ نوێژی فەرز لە دوای نوێژی سووننەتەوە:** ئەمە جائیزە، چونكە:

ـ سەیدنا جابری كوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێت گێڕایەوە كە: (أنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَرْجِعُ فَيُصَلِّي بِهِمْ تِلْكَ الصَّلاةَ[١](هِيَ لَهُمْ تطوُّع وَلَهُمْ فَرِيضَةٌ)[٢] واتە: سەیدنا مەعازی كوڕی جەبەل خوا لێی رازی بێت نوێژی خەوتنانی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەكردو دەچووەوە ناو كەسوكارەكەشی هەمان نوێژی بە ئیمامەتی بۆ ئەوانیش دەكردەوە، لە هەندێك ریوایەتدا هاتووە: بۆ ئەم سووننەت بوو بۆ ئەوانیش فەرز..

حافز ئیبنوحەجەر دەڵێ: ئەمە بەڵگەی شەرعناسانە كە ئیقتیدا كردنی خاوەن نوێژی فەرز بە خاوەن نوێژی سووننەت دروستە، چونكە سەیدنا مەعاز نوێژی فەرزی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەكردو نوێژەكەی ماڵەوەشی بە نییەتی سووننەت دەكرد.. ـ لە

[١] بوخاری (٧١١)، موسلیم (٤٦٥) لەفزی موسلیمە...

[٢] زیادەكەی لای ئیمامی شافیعی: الام (١٧٣/١)، تەحاوی (٤٠٩/١) دارەقوتنی (٢٧٤/١) قسەی لەسەر كردووە كە زەعیف بێت، ئیمامی ئیبنوحەجەر لە فتح الباريدا دەفەرموێ: سەحیحە.

ریوایەتێكی تری سكاڵای ئەو یاوەرە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم كە لە نوێژە درێژەكانی سەیدنا مەعازی كرد، ئەوە هاتووە: (وَإِنَّ مَعَاذاً صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ ثُمَّ أَتَى فَافْتَتَحَ بِسورَةِ الْبَقَرَةِ..)[١] واتە: دوای ئەوەی نوێژی خەوتنانی لە خزمەت جەنابتدا كرد، هاتەوە دەستی بە خوێندنی سورەتی بەقەرە كرد.. یەعنی لە پێش نوێژیەكەیدا! ئەمەش دیارە كە نوێژی یەكەمی سەیدنا مەعاز نوێژە فەرزەكەیەو نوێژەكەی تر كە بۆ خەڵكەكەی خۆی كرد سووننەت بووە.

ـ سەیدنا ئەبوبەكرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَوْفٍ الظُّهْرَ فَصَفَّ بَعْضَهُمْ خَلْفَهُ وَبَعْضَهُمْ بِإِزَاءِ الْعَدُوِّ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَانْطَلَقَ الَّذِينَ صَلَّوْا مَعَهُ فَوَقَفُوا مَوْقِفَ أَصْحَابِهِمْ ثُمَّ جَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّوْا خَلْفَهُ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعًا وَلِأَصْحَابِهِ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نیوەڕۆیەك نوێژی ترسی پێ كردین، هەندێك لە یاوەران لە پشتیەوە ریزبوون و هەندێكی تریان بەرامبەر دوژمن ریز بوون، دوو ركات نوێژی بەوانە كرد كە لە پشتیەوە بوون و سەلامی دایەوە، ئەمان رۆیشتنە شوێنی ئەوان و ئەوان هاتن لە پشت پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم ریز بوون، دوو ركاتی بۆ ئەمانیش كردو سەلامی دایەوە.. بۆ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بوو بە چوار ركات و بۆ هەر یەك لە یاوەرانیش دوو ركات دوو ركات..

---

[١] بوخاری (٦١٠٦)، موسلیم (٤٦٥).

[٢] ئەبو داوود (١٢٤٨)، جامع التحصیل (١٦٣/١)، ئیمامی نەوەوی لە المجموع (١٧٠/٤) دا دەفەرموێ: نەسائی گێڕاویتیەوە: باسناد حسن..

ئیمامی شافیعی دەڵێ: دوو رکاتەکەی دواتریان کە بۆ یاوەرانی وەجبەی دووەم فەرز بووە، بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سووننەت بووە[1]..

لەبەر ئەم بەڵگەو بۆچوونانەیە کە شەرعناسان فەرموویانە: جائیزە کابرا دوای نوێژی خەوتنانی رەمەزان کە دەگاتە مزگەوت، دەبینێ نوێژی تەراویح دەکەن، ئەمیش نوێژی خەوتنانی نەکردووە، بۆی هەیە نییەتی فەرزی نوێژی خەوتنیان لەگەڵ بهێنێت، ئیقتیدا بکات و بچێتە نوێژەکەوە، کە ئیمام سەلامی دایەوە ئەم هەستێتەوەو نوێژە فەرزەکەی خۆی تەواو بکات..

**٣ . نوێژی فەرز لە دوای نوێژی فەرزەوە:** ئەمە سێ حاڵەتی هەیە:

**. ژمارەی رکاتی هەردوو نوێژە فەرزەکەی ئیمام ومەئموم وەك یەکن:** وەك ئەوەی ئیمامەکە نوێژی خەوتنان دەکات کە چوار رکاتییە، مەئمومیش نوێژی نیوەڕۆ یان عەسری لەگەڵ دەکات کە ئەویش چوار رکاتییە.. ئەمە جائیزەو بەڵگەکانی پێشوو پشتگیریین..

**ـ ژمارەی نوێژە فەرزەکەی مەئموم لە نوێژە فەرزەکەی ئیمام زیاترە:** وەك ئەوەی مەئموم نوێژی نیوەڕۆی دەکات لە پشت یەکێکەوە کە نوێژی سپێدەی بەیانی یان شێوانی دەکات.. ئەمەش جائیزە، پێشتر ووتمان کە مەرج نیە نییەتی ئیمام و نییەتی مەئموم

---

[1] ئیمامی شافیعی: الام (١٧٣/١).

یەك بن.. ئەم نوێژە وەكو نوێژی نیشتەجێ (موقیم) وایە كە لە پشت سەری گەشتیار (موسافیر) دەوە بیكات..

**ـ ژمارەی نوێژە فەرزەكەی مەئموم لە نوێژە فەرزەكەی ئیمام كەمترە:** ئەمە جائیز نیە، وەك ئەوەی نوێژی بەیانی لە دوای یەكێكەوە بكات كە نوێژی نیوەڕۆی دەكات.. یان كەسێك دەیەوێت نوێژی شێوانی بكات و دەیەوێت ئیقتیدا بە ئیمامێك بكات كە نوێژی چوار ركاتیی وەكو نوێژی خەوتنان دەكات، ئەمە جائیز نیە، چونكە پێچەوانەی ڕەفتاری ئیمامەكەی دەكات.. كە سێ ركاتەكەی خۆی تەواو بوو، ئیمامەكەی هێشتا ركاتێكی دەمێنێت، خۆ ناكرێت ركاتێكی زیادەی لەگەڵدا بكات، ناشكرێت دانیشێت تا ئیمامەكە ركاتی چوارەمی تەواو دەكات و سەلام دەداتەوە، ئەمیش ئەو كاتە سەلام بداتەوە، ئەمە جائیز نیە، چونكە بە ئەنقەست و زانینەوە ركاتێكی زیادەی كردووە.. ناشكرێت نییەتی جیابوونەوە بهێنێت و سەلام بداتەوە، یان دانیشێت تا ئیمامەكەی سەلام دەداتەوە ئەمیش ئەو كاتە سەلام بداتەوە!! ئەمانە نابن..

ئەگەر نوێژی شێوانی دەكردو لەگەڵ ئیمامێك فریا كەوت كە ركاتی یەكەمی نوێژی خەوتنانی كردبوو، ئەمیش و ئیمامەكەش سێ ركاتی هاوبەشیان كرد:

ـ هەندێك لە شەرعناسان دەڵێن جائیزە ، چونكە ئەوەی مەئموم نییەتی بۆ هێناوە لەگەڵ ئیمامەكەدا كردویەتی، نە زیادی هەیەو نەكەم.. ووتیشمان جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئموم كاریگەریی لەسەر نوێژەكانیان نیە، كەوابوو ئەو نوێژە لەو حاڵەیدا جائیزە..

ـ ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی پێیان وایە ئیمام بۆ ئەوەیە كە ئیقتیدای پێ بكرێت، فەرموویانە: جائیز نیەو دەبێ چوار ركاتی بكات، چونكە

ئیمامەكەی نوێژی چوار ركاتی دەكات، بەڵام ئەمە بۆ كەسێكە كە بزانێت ئیمامەكە نوێژی چوار ركاتی دەكات، ئەمما ئەوەی نەیزانی و نوێژەكەی خۆی و ئیمامەكەی هاوبەش بوو، ئەوە جائیزە..

ئەمەش جێی ئیجتیهادە چونكە بەڵگەی هەردوولا بەهێزە.. والله اعلم.

**٤ . نوێـژی تـەواوكار لـە دوای نوێـژی كورتكارەوە:** ئەمـەش جائیزە، وەك ئەوەی كەسێك لـە مـاڵی خۆیـەتی و میوانەكـەی گەشـتیارەو نوێـژ كـورت و كـۆ دەكاتــەوە، دەشـێت كـە میوانەكـەی كـردە پێشـنوێژی، ئیقتیدای پێ بكات، كە ئەو دوو ركاتی خۆی كردو سەلامی دایەوە ئەمیش هەسـتێتەوەو بـاقی ركاتـەكانی كـە مـاوێتی تـەواو دەكـات. ئەمـەش كـۆڕای شەرعناسـانە. چـونكە خـاوەن مـاڵ مـادام نیشـتەجێیە هـەر دەبێـت چـوار ركاتیەكەی خۆی بە تەواوی بكات..

### كورت و كۆ كردنەوەی نوێژ، نییەتی ناوێت:

ئەمــە رای زۆرینـــەی شەرعناســانی ســەلەفە، چــونكە لــە پێغەمبــەری خــواوە صــلی الله علیــە وســلم هــیچ ئاڕاســتەیەك ریوایــەت نــەكراوە كــە فەرمانی بە یەكێك لە یاوەرانی كردبێت كە ئەگەر وویستیان نوێـژ كورت و كۆ بكەنەوە دەبێت پێشتر نییەتیان بۆ هێنابێت.. هەروەها لە یەكێك لە خەلیفــە رێنیشـــاندەرە بەڕێزەكانیـــەوە شـــتێكی وا نـــەهاتووە، كەســـیان فەرمانیان بەو خەڵكە نـەكردووە كـە نوێـژیان لـە دوایانـەوە كـورت و كـۆ كردۆتەوە كە دەبوایە پێشتر نییەتی كورت و كۆكردنەوەتان بهێنایـە.. زۆر جار ئـەو یـاوەرە بەڕێزانـەی لـە پشـت پێغەمبـەری خـواوە صـلی الله علیـە وسـلم یـان لـە پشـت یـەكێك لـە خەلیفـە راشـیدینە بەڕێزەكانـەوە نوێژی

کورت و کۆیان دادەبەست نەیانـدەزانی پێشنوێژەکەیان دوورکـاتی دەکـات یان چوار رکاتیی..

ـ (عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ الظُّهْرَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعًا وَبِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ)[١] واتـە: سـەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خـوا صلی الله علیە وسلم لە مەدینە دەیوویست بۆ حەج بەڕێ کـەوێت، نوێـژی نیـوەڕۆی بـە چـوار رکـاتی پـێ کـردن، ئەنـەس دەڵـێ: نوێـژی نیـوەڕۆم لـە مەدینە لە خزمەتتدا بـە چـوار رکـاتی کـرد، بـەڵام لـە زیلحەلیفـە نوێـژی عەسر دوو رکاتی بـوو.. ئەوانـەی لـە پشـتیەوە نوێـژیان کـرد بـە هـەزاران یـاوەر بـوون، تێیانـدا بـوو شـتێکی لەسـەر نییـەتی نوێـژی سـەفەر پـێ نەگەیشتووە، تێیاندا بوو هەر نەیدەزانی نوێژی کورت و کۆکراوە چییە؟! چـونکە یەکـەمین جـاری بـوو سـەفەر بکـات، یـان نەوموسـوڵمان بـوو، بـە تایبەتی ئافرەتان..

ئەمە رەت کردنەوەی ئەو بۆچوونەیە کە مەلای کورد زۆر بە سـەختی گرتـوێتی کـە دەبێـت کـابرا پـێش ئـەوەی بکەوێتـە رێ، یـان پـێش ئـەوەی بگاتە مەنزڵ یـان نوێـژی بەسـەردا بێـت، نییـەتی کـورت و کـۆ کردنـەوەی نوێژەکانی بهێنێت.. دیارە ئەمە بەڵگەیـەکی وای لەسـەر نیـە خـەڵکی پـێ ناچاری ئەم رەفتارە بکرێت..

ـ هەروەها ئەوەی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم پـێش نوێـژی کـورت و کـۆ بـە یـاوەرانی نەدەفـەرموو کـە بـە تەمایـە نوێژەکە کـورت و کۆبکاتـەوە، فـەرموودەی زیلیەدەینـە: (عَـنْ أَبي

---

[١] بوخاری (١٠٣٩).

هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصَرَفَ مِنْ اثْنَتَيْنِ فَقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ أَقَصُرَتْ الصَّلَاةُ أَمْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ النَّاسُ نَعَمْ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ) واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دوو رکات نوێژی پێ کردن وتەشریفی برد، زولیەدەین خوا لێی رازی بێت لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەوە نوێژ کورت بۆتەوە یان جەنابت بیرت چوو؟! پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە خەڵکەکەی پرسی: زولیەدەین راست دەکات؟! ووتیان: بەڵێ، ئیتر گەڕایەوەو دوو رکاتی تری کرد پاشان سەلامی دایەوە، ئینجا سوجدەی بردەوە لە سوجدەکانی تری درێژتر[١]..

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێی نەفەرموون: ئەگەر نوێژ کورت بکراياتەوە پێم دەووتن تا نییەتی کورت کردنەوەی نوێژم لەگەڵ بهێنن

سوودی ئەمە ئەوەیە ئەگەر کەسێك گەشتیار بوو، نوێژی لە دوای ئیمامێکەوە کرد کە دەخوازێت نوێژەکە کورت کاتەوە، ئەمیش بۆی هەیە دەسبەجێ نوێژەکەی لەگەڵدا بکات بێ ئەوەی پێشتر نییەتی کورت کردنەوەی نوێژی هێنابێت..

**٥ . نوێژی کورتکار لە دوای نوێژی تەواوکارەوە:** ئەمەش جائیزە، بەڵام دەبێت مەئموومەکەش وەکو ئیمام نوێژەکەی بە تەواوی بکات، یەعنی کورتکاری نوێژ بۆی نیە تەنها دوو رکات لەگەڵ نیشتەجێیەکدا بکات کە چوار رکاتی یان سێ رکاتی دەکات.. با کابرای

---

[١] باسی ئەمە لە سوجدەی سەهوودا دێت ان شاء الله کە دوو سوجدەی بردووە..

كورتكار فریای كەمێك لە نوێژەكەش كەوتبێت.. بۆ نموونە میوانێكی گەشتیار ئیقتیدا بە خاوەن ماڵێكی نیشتەجێ دەكات، نوێژی خەوتنانەو میوانەكە تەنها فریای تەحیاتی ئەخیر كەوتووە، دەبێت كە ئیمامەكە ـ كە خاوەن ماڵە نیشتەجێكەیە ـ نوێژی تەواو كرد میوانەكە ـ كە گەشتیارەكەیە ـ هەستێتەوەو چوار ركات نوێژی خەوتنانەكە بە تەواوی بكات.چونكە:

ـ سەیدنا موسای كوڕی سەلەمە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نُصَلِّي مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ بِمَكَّةَ أَرْبَعًا، فَإِذَا صِرْنَا إِلَى رِحَالِنَا صَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ، فَقُلْتُ: إِنَّا نُصَلِّي مَعَكُمْ أَرْبَعًا فَإِذَا رَجَعْنَا إِلَى رِحَالِنَا صَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ. قَالَ: تِلْكَ سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ)[1] واتە: لە مەككە لە خزمەت ئیبنوعەبباسدا بووین، پێم ووت: ئێمە كە لەگەڵ ئێوە دەبین چوار ركاتی دەكەین، كە دەشگەڕێینەوە لای كاروان و بارەكانمان دوو ركاتی دەكەین، فەرمووی: دەی ئەوە سووننەت و رەفتاری ئەبولقاسمە صلی الله علیه وسلم..

ـ سەیدنا ئەبومەجلیز خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (قُلْتُ لابْنِ عُمَرَ: الْمُسَافِرُ يُدْرِكُ رَكْعَتَيْنِ مِنْ صَلاةِ الْقَوْمِ - يَعْنِي الْمُقِيمِينَ - أَتُجْزِيهِ الرَّكْعَتَانِ أَوْ يُصَلِّي بِصَلَاتِهِمْ؟ قَالَ: - فَضَحِكَ – وَقَالَ: يُصَلِّي بِصَلَاتِهِمْ)[2] واتە: لە ئیبنوعومەرم پرسی: گەشتیار كە فریای دوو ركاتی خەڵكە نیشتەجێكان دەكەوێت، بۆی هەیە لەو دووركاتە زیاتر نەكات؟ یان دەبێت لەگەڵ

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٢١٦/١)، ئیبنوخوزەیمە (٩٥٢)، بەیهیقی (١٥٣/٣) شێخی ئەلبانی فەرموویەتی سەحیحە: الارواء (٢١/٣)..

[2] بەیهیقی (١٥٧/٣)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٣٣٥/١)، شێخی ئەلبانی لە الارواء (٢٢/٣) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

ئەواندا نوێژەكە تەواوكات؟! دەڵێ: پێكەنی و فەرمووی: نوێژەكەی لەگەڵ ئەواندا دەكات..

ـ ناشێت كەسێك لە نوێژدا ئیقتیدا بە كەسێكی تر بكات كە دووەمیان نوێژێك دەكات كە لە هەڵسوكەوتیدا لەگەڵ نوێژی یەكەم كەسدا جیاواز بێت، وەك ئەوەی كەسێك نوێژی جەنازە دەكات، یەكێكی تر بیەوێت نوێژی نیوەڕۆی لە دواوە بكات!! ئەمە نابێت..

★ ★ ★

# توێژینەوەیەكی وورد لەسەر بیدعەی نییەت هێنان بە دەم

لە هەولێر بووم لە مزگەوت لە دوای مامۆستایەكی بەڕێزەوە نوێژی عەسرمان دەكرد، باوكی ئەو مەلا بەڕێزەش مەلایەكی ناسراوی شار بوو رحمە اللە، بەڵام خاوەن وەسوەسەیەكی سەیر بوو، هەرچەندی دەكرد نییەتی نوێژەكەی پێ دانەدەمەزرا، ئێمە ركاتی یەكەم و دووەمیشمان تەواو كرد ئەو هەر دەیفەرموو: نییەتم هەیە... هەر چوار ركاتەكەمان تەواو كرد ئەو هەر دەیفەرموو: نییەتم هەیە.. كە سەلاممان دایەوە، فەرمووی: ئەها دیسان بۆم دانەمەزرا!!

جارێكی تر لە تاران لە ماڵی مامۆستایەكی بەڕێزی پاوەیی بووم، كاتی نوێژی خەوتنان هەستاین بۆ نوێژ، قامەتم بۆ دەكرد فەرمووی: من وا زوو نییەتەكەم بۆ دانامەزرێت، تۆ ببە بە ئیمام، عەرزم كرد: جا من پەلەم چییەو وا لە خزمەتتدام.. لە دوایەوە وەستابووم و هەر دەیفەرموو: نی، نییە.. نییەتم.. نییەتم هەیە.. نییەتم هەیە چوا.. چوار.. نییەتم هەیە چوار.. كە دەگەیشتە ووشەكانی دواتر دڵخۆش دەبووم دەمووت: خوایە سەری خەیت.. كەچی لەپڕ نییەتەكەی دەپساو دەهاتەوە سەر: نی.. نییەت، نییەتم، نییەتم هەیە.. بەم شێوەیە حەڤدە دەقیقە لە دوایەوە راوەستام تا نییەتی ئەو نوێژەی هێنا!!

داماوێكی خواناسی كوردی رۆژهەڵات لە تاو وەسوەسەی نییەت هێنانی لەئێرانەوە تەلەفۆنی بۆ كردم، ووتی: لەوەتای بانگی مەغریبی داوە لەسەر بەرماڵم و نییەتم پێ دانامەزرێت و نوێژیش دە دەقیقەی ماوە!!

ئاخر ئەمە ئەشكەنجەدانە یان خواناسی؟! بە خەیاڵ بیری لێ بكەینەوە كە چۆن ئەم داماوە یەك دانە سەعاتە لەسەر بەرماڵەكەی هەر دەڵێ: نی، نییە، نییەت.. نییەتم.. نییەتم هە.. نییەتم هەیە..

شەرعم لای مامۆستایەكی بەڕێز دەخوێند لە باسی نییەتدا تووشی وەسوەسەیەكی كردم، سێ دانە ساڵ ڕەنجمدا تا لە كۆڵم بۆوە!!

ئەمە رووداون و لە مەلامەوە بینیووە!! دەبێت ئەمەیان لە كام بەڵگەوە هێنابێت؟! ئەگەر نییەت هێنانی نوێژ ئەوەندە قورس بوایە ئەو یاوەرە بەڕێزانە كە لە بەرەی شەرە شمشێردا بەرەو دوژمن دەوەستان چۆن دەیانتوانی نوێژێك دابەستن؟!

ئەمانە هۆكاری سەرەكی ئەم توێژینەوەمە كە ساڵانێكە خۆی لێ لا دەدەم  بەڵام وا ئێستا ناچار بووم، كات وشوێن وناوەرۆكی بابەتەكەش شیاوی ئێستایە.. خوا یارمەتیدەرمان بێت..

## پێناسەی نییەت:

نوێت یان نییەت ووشەیەكی عەرەبییە:

- لە رووی زمانەوانیەوە لە (نَوَى الشَّئَ يَنْوِيهِ) دوە هاتووە كە وەكو ئیبنو مەنزوور دەڵێ: بریتیە لە: (الإعتزام و التوجُّه والنهوضُ نَحوَ الشئ).. (ابن منظور: لسان العرب: مادة قصد).. كە هەمووی بە مانای وویست ومەبەست ونیازن.. نییەت كە كۆدەكرێتەوە دەوترێت: نییات..

- لە رووی زاراوەییەوە: لەبەر ئەوەی مانای نییەت هەر (قصد) ە، شەرعناسانێكی وەكو ئیمامی نەوەوی پێناسە زمانەوانیەكەی كردۆتەوە بە پێناسەی زاراوەیی (المجموع (١/٣٦٧)..

قوراڤی شەرعناسی مالیكی دەڵێ: نییەت ئەو وویستەیە كە كەسێك لە دڵیدا داناوەو بە تەمایە بیكات.. (الذخيرة ١/١٣٤).

زانایان هەر یەكە بە جیا لە دیدو مەبەستی خۆیەوە پێناسەی زاراوەیی نییەتیان كردووە، بۆیە دەبینیت پێناسەی زمانەوانێك جیاوازە لە پێناسەی شەرعناسێك، پێناسەی شەرعناسێك جیاوازە لە پێناسەی تەزكیەوانێك.. بەلام پێناسەی هەندێك لە شەرعناسە توێژەرەوەكان ووردەكارترە، بەیزاوی دەڵێ: نییەت: بریتیە لە هۆشدانی دڵ بە شتێك كە خاوەنەكەی وا گومان دەبات كە سوودی بۆ دەهێنێت یان زیانی لێ لا دەبات، لە رووی شەرعیشەوە بریتیە لە: وویست وئاراستەی ئەنجامدانی كارێك كە فەرمانی خوای گەورەیەو لەبەر خاتری خوای گەورەش دەكرێت[1]..

ئەوەی ئێمە لێرەدا مەبەستمانە ئەو پێناسەیە كە بریتیە لە (وویستنی ئەنجامدانی خواپەرستی لەبەر خاتری خوا) وەكو نوێژو رۆژووە كە لە دڵدایەو كەس ناتوانێت حوكمی بەسەردا بدات..

## نییەت و زانین و كردەوە:

نییەت نیازی دڵە، پاڵنەری ئیرادەیە، پێویستی بە دوو شتە: زانین و كردەوە، زانین دەبێت پێش كردەوەكە كەوتبێت، چونكە كردەوەكە بەرهەمی زانین و وویستەكەیە.. تۆ دەبێت بزانی چی جائیزە تا بیكەیت، چی جائیز نیە تا نەیكەیت، لە هەردووكیشیاندا دەبێ پابەند بیت بە

---

[1] ئەم پێناسە لای زۆرینەی زانایان و شەرعناسان پەسەندە دەیانی وەكو ئیبنو حەجەری عەسقەلانی و مەناوی و سیوتی و كرمانی و سندی و تیبی و شەوكانی.. كرمانی (١/١٨) و العينى (١/٢٣)، یان سیوتی: الاشباه و النظائر (ل ٣٠) نەقڵیان كردووە.

خواوویستی و سنوری شەرعەكەوە، كەسێك نەزانێت سوجدەی تیلاوەتی قورئان چیە، چۆن داوای لێ بكرێت لەبەر خاتری خواو بە گوێرەی شەرع بیكات.. نوێژو رۆژوو باقی خواپەرستیەكانی تریش هەر ئاوان.. ئیمامی غەزالی رەحمەتی ئەوەی جوان لێك داوەتەوە كە نیازو مەبەست پێویستی بە زانین هەیە، دەڵێ: مرۆڤ پێویستی بەوەیە كە شتێك بۆ خۆی بەدەست بهێنێت كە لەگەڵ نەفسی خۆیدا دەگونجێت، شتێكیش لە خۆی دوور دەخاتەوە كە زیانی بۆ نەفسی خۆی هەیە.. ئەم دوو دیدەش پێویستیان بە زانینی پێش وەخت و پێناسەی شتەكان هەیە، پێویستیان بە پەی بردن بە شتی بەسوودو شتی زیانبەخش هەیە، تا ئەویان پەیداكات و ئەمیان لە رێی خۆیدا رادات.. ئەو كەسەی خۆراكێك نابینێت و نازانێت ئەوە خۆراكە چۆن داوای لێ دەكرێت بیخوات؟! ئەو كەسەی نازانێت ئەوە ئاگرەو سوتێنەرە چۆن خۆی لێ دوور دەگرێت؟! ئاخر بۆیە خوای گەورە رێنمایی و زانیاری بەخشیووەو هۆكاری ناسینیانی لە هەستەوەرەكان و پەی پێبردنە نهێنیەكاندا رەخساندووە[١]..

لە جێیەكی تردا گاڵتەی بەو كەسانە دێت كە بە لەفز نییەتی شتێك دێنن و وا دەزانن ئەوە نییەت هێنانە! لەوەش تەئكید دەكاتەوە كە نییەت لەبەر دەستی خاوەنەكەیدایە دەتوانێت نییەتی پاك بێت، دەشتوانێت پیسی نەفس و دنیاوویستی و هەواوهەوەس بە نییەتی خۆیەوە هەڵواسێت، بۆیە شەرعیش حوكمی خۆی لەسەر نییەتی كابرا دامەزراندووە.. ئیمامی غەزالی دەڵێ: ئەوە بزانە كە خەڵكی نەفامی وا هەیە كە دەڵێین دەبێ نییەتی خۆت پاك كەیتەوە، دەڵێ نییەتمە ئەم

---

[١] الغزالي: إحياء علوم الدين (٣٦٥/٤).

دەرسە بۆ خوا دەڵێمەوە، نییەتمە لەبەر خـاتری خـوا دەخـوێم، وا دەزانێـت ئەمـە نییەتـە!! هـەیهوو هـەیهوو.. ئەمـە قسـەی نەفسـە ، ئەمـە ووشـەی سەرزمانە، ئەمە چوونە لە یادێکەوە بۆ یادێکی تر.. نییـەت هـیچ یـەکێك لەمانە نیە.. نییەت: وویست و ئاراستەی نەفس و حەزو مەیلێتی بۆ ئەوە دەچێت کە وای لێ حاڵی بووە کە ئێستا یان لە داهاتوودا ئامـانجی دێنێتـە دی.. ئەمەش هەر بەوە نابێت کە بیـەوێت.. ئـەو وویستنە وەکو ئەوەیـە کەسێك بڵێ: نیازم هەیە حەزم لە خواردن بێت!! نیازم وایە فلانم خـۆش بوێت و شەیدای بم، رێزی لێ بگرم و بە مەزنی دانێم.. ئەمە مەحاڵە[١]..

**عادەت و عیبادەت بە نییەت لێك جیا دەکرێنەوە:**

شەرعناسان دەڵێن: ئەوەی کە کیتاب و سوونـنەت فەرمانی بەسەردا داوە، دڵ و دەروونی کابرایە نەك جەستەی.. جەستە ئامێرە.. نییەتەکەش کاری دڵ و دەروونە نەك کارو رەفتاری جەستە.. بۆیە نییەت کاریگەری لەسەر حوکم هەیە.. زۆر کارو رەفتار هەیە وەکو یەك ئەنجام دەدرێن، تەنها بە نییەتی بکەرەکانیاندا دەزانرێت کە ئایا مەبەست لێی خواپەرستی بووە یان شیرك! وەك ئەوەی دوو کەس دوو مەڕ سەردەبڕن: یەکەمیان بۆ خوای سەر دەبڕێت و رەفتارەکەی تەوحیدە، دووەمیان لەبەر پێی سەرۆکدا سەری دەبڕێت و رەفتارەکەی شیرکە!!

بە نییەتدا دەزانرێت کارو رەفتار خواپەرستیە یان پابەندبوونە بە خوو نەریتی کۆمەڵایەتی[٢]؟! وەکو:

---

[١] إحياء علوم الدين (٣٧٣/٤).

[٢] القرافي: الذخيرة (٢٣٦/١)، السيوطي: الاشباه والنظائر (ل ١٢)، عزالدين بن عبدالسلام: قواعد الاحكام (٣٠٧/١).

١ـ غوسڵ دەركردن و خۆشتن و خۆ فێنك كردنەوە.. هەر سێكیان هەر خۆ تەڕ كردنن بە ئاو، ئەوەی جیایان دەكاتەوە نییەتی بكەرەكانیانە. كابرا غوسڵی جومعە دەردەكات لەبەر ئەوەی خواپەرستیە، ئەوی تریان خۆی دەشوات چونكە چڵك و چەپەڵی پێوەیە، سێیەمیش گەرمایەتی..

٢ ـ سێ كەس پارەیان داوەتە سێ كەسی هەژار، یەكەمیان لەبەر خاتری خوا زەكاتی دەركردووە، دووەمیان لەبەر زیرەكی قوتابیە هەژارەكە خەڵاتی كردووە، سێیەمیان بە پێی عورفی كۆمەڵگەكەی جەژنانەی داوەتێ.. چی ئەم سێ رەفتاری بەخشینە لە یەكتر جیا دەكاتەوە؟! نییەتی بكەرەكان..

٣ ـ خۆگرتنەوە لە خواردن و خواردنەوە: سێ كەس خۆراك ناخۆن، یەكیان بەرۆژووەو بۆ پاداشتی لای خوای گەورە فەرمانەكەی جێبەجێ دەكات، دووەمیان رێجیم دەكات و دەیەوێت خۆی لەڕتر كات.. سێیەمیان پارێز دەكات، پزیشك پێی ووتووە ئەو خۆراكە نەخوات.. چۆن ئەم كارانە جوێ دەكرێنەوە؟! بێ گومان بە نییەتی بكەرەكانیان.

٤ ـ سێ كەس لە نوێژن لە مزگەوت: یەكێكیان چووە تا نوێژ بە جەماعەت بكات، دووەمیان بۆ جاسووسی چووە، سێیەمیان لەگەڵ هاوڕێیەكی لە تەعزێخانەكە بوو، رووگیر بووە بۆیە چوّتە نوێژ! چۆن ئەمانە جوێ دەكرێنەوە؟! بە نییەتی بكەرەكانیان..

٥ـ سـێ كـەس سـێ مـەڕ سـەردەبڕن: یەكـەمیان قوربـانی لەسـەرەو دەیكــات، دووەمیــان مــەڕدارەو میــوانی زۆری هــاتوون، ســێیەمیان

دەوڵەمەندێکی ریابازەو پێی شەرمە خەڵك قوربانی دەکەن ئەویش نەیکات!! شەرع حوکمی ئەمانە چۆن دەدات؟! بە پێی نییەتەکانیان..

ئینجا لە ناو بازنەی هەر یەکێکیشیاندا خانەی تر هەیە کە جوێ کردنەوەی تری تێدایەو زەرووریە، وەکو بازنەی نوێژەکان:

١ ـ سێ کەس نوێژ دەکەن: یەکیان گەشتیارەو دوو رکات فەرزی نیوەڕۆ دەکات، دووەمیان سوونەتی راتب دەکات، سێیەمیان نوێژی تەحییەتول مەسجید دەکات! حوکمی خۆیان ونوێژەکانیان بە پێی نییەتەکەیانە.

٢ ـ دوو پۆل خەڵکی لەو دەشتە وەستاون نوێژ دەکەن، پۆلێکیان نوێژە بارانە دەکات، پۆلەکەی تر نوێژی جەژن.. نوێژەکانیان وەك یەکە بەڵام نییەتەکانیان جوێ کەرەوەیە..

٣ ـ رەمەزان نیەو سێ کەس بەڕۆژوون: یەکەمیان نەزری لەسەرەو دووەمیان قەرزی رەمەزان دەداتەوەو سێیەمیان کەفارەتی قەتڵە.. هەر سێکیشیان فەرزە.. لەو لاوەش سێ کەسی تر بەڕۆژوون: یەکەمیان رۆژە نارۆژێك بەڕۆژووە، دووەمیان لەبەر ئەوەی پێنج شەممەیە، سێیەمیان لەبەر ئەوەی پازدەی مانگی عەرەبیە.. رۆژووی هەر سێکیان سوونەتە، ئەوەی جوێیان دەکاتەوە نییەتی رۆژووەوانەکانە..

کەوابوو نییەت کاریگەرە، بەڵام ئەم نییەتە وویستی دڵ و هۆشە نەك رستەی هۆنراوەی زوبان.. نەك وەکو ئەوەی لە مزگەوتەکانی کوردستانی ئێمەدا شەوانی رەمەزان هاوار دەکەن: رەحمەتی خواتان لێ بێت نییەتی رۆژووی سبەینێ بێنن بە فەرز ان شاء اللە تەعالا.. ئینجا هەر یەك بە دەنگی بەرز نییەت دێنێت!!

## نییەت چارەكی زانستە:

زۆر لە پێشەوایان و شەرعناسان و زانایان نییەتیان بە چارەكی زانست یان بە سێیەكی زانست داناوە، لەوانە: ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدو ئیبنول مەدینی و ئەبو داوودو دارەقوتنی و بەیهیقی.. (الاشباه والنظائر ل٩). چونكە كاریگەرییەكەی هەر لە دنیادا نیە، بەڵكو لە قیامەتدا دەبێتە هۆكاری هەڵاوێردنی چاك و خراپ! لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، (قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَغْزُو جَيْشٌ الْكَعْبَةَ، فَإِذَا كَانُوا بِبَيْدَاءَ مِنْ الْأَرْضِ، يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ،: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ، وَفِيهِمْ أَسْوَاقُهُمْ، وَمَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ، قَالَ: يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ، ثُمَّ يُبْعَثُونَ عَلَى نِيَّاتِهِمْ)[١] بوخاری و موسلیم واتە: عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا فەرمووی: سوپایەك دێت بۆ ئەوەی كەعبە داگیر كات، بەڵام لەو كاتەی دەگەنە دەشتایی خوای گەورە سەرەتاو كۆتایان بە زەویدا رۆ دەبات، عائیشە خاتوون دەڵێ: ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا، سەرەتاو كۆتایان بە زەویدا رۆ دەبات لە كاتێكدا خەڵكی بازاڕییان تێدایە، كەسانی وای تێدایە كە لەگەڵیاندا نەبووە، فەرمووی: سەرەتاو كۆتاییان بە زەویدا رۆ دەبات، پاشان لەسەر نییەتی خۆی زیندوویان دەكاتەوە..

---

[١] شرح مسلم (٧٠٤/١٨).

## نییەت لە دڵدایە:

ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەڵێ: شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە شوێنی نییەت دڵە.. (الفتاوی ٢٦٢/١٨).. ئەمما ئەوەی کە هەندێك لە شەرعناسان بە تایبەتی شافیعیەکانی وەکو القەففال[1] بە پێچەوانەی هەموو شەرعناسانەوە پێی وایە هەر کەسێك نییەتی زەکاتی بە لەفز بە دەم هێنا ئەوە جێی نییەتی دڵیشی بۆ دەگرێت!! پاشان هەندێك شەرعناسی تری شافیعی وەکو ئیمامی غەزالی و ئیمامی حەرەمەین فەرموویانە کە ئەوە بۆچوونی ئیمامی شافیعی خۆیەتی[2].. دوای توێژینەوەو بەدواداچوون دەردەکەوێت کە ئەوەی قەففال فەرموویەتی دروست نیە. چونکە ئەوەی ئەو دەڵێ کە لە زەکاتدا دەشێت پشکە زەکاتی سامانی مورتەددێك دەرکرێت لە کاتێکدا کابرای مورتەدد نییەتیشی نەبووەو نییە بیدات.. بەڵام ئەگەر هات و ووتی ئەمە زەکاتەکەمە وەردەگیرێت.. بەڵام ئایا ئەمەی ئەو ئیستیدلالی پێکردووە دەبێتە هۆی پاداشت دانەوەی کابرای مورتەدد؟! ئەمە موناقەشەیەکی زۆرتری دەوێت..

کە دەشفەرموێ لە زەکاتداندا لە جیاتی دان هەیە کە نییەتی دڵی پێویست نیە، وا نیە، خۆ حەج و عەمرە لە جیاتی خەڵکی دەکرێن، بەڵام نییەتی بەکرێگرو بەکرێگیراو تێیاندا فەرزەو کاری هیچیان بێ نییەتی دڵ نابێت ..

---

[1] ئەحمەدی کوڕی محمدی کوڕی حسەینی شاشی قەففال سەرۆکی شافیعیەکانی سەردەمی خۆی لە بەغدا، بەرپرسی مەدرەسەی نیزامییەی بەغدا بوو، ساڵی ٥٠٧ ك کۆچی دوایی کرد.. چەندین کتێبی هەیە وەکو: (حلیة العلماء في معرفة مذاهب الفقهاء)، (المعتمد)، (الشافي في شرح مختصر المزني).. (شذدرات الذهب ١/٤/، معجم المؤلفین ٢٥٣/٨).

[2] النووی: المجموع (١٨٥/٦).

ئەمما ئەوەی کە فەرموویانە ئەوە بۆچوونی ئیمامی شافیعیە، ئەوەش بەدواداچوونێکی دەوێت، چونکە ئیمامی شافیعی خۆی دەڵێ: من ووتم کە زەکاتدان بە بێ نییەت نابێت، چونکە کابرا بۆی هەیە سامانێك ببەخشێت ونەزانرێ ئایا زەکاتە یان خێروخێرات! ئەگەر مەبەستی زەکات بووبێت، دەبێت دیاری کات، جا چ بەوەی لەدڵی خۆیدا ساغی کردبێتەوە یان بەوەی بە لەفز بیڵێت[١]..

پاشان دەڵێ: ئەوەی رێی لێگرتم بڵێم نییەتی نوێژیش وەکو زەکاتە ئەوەیە کە نوێژو زەکات لە هەندێك حاڵەتدا جیاوازییان هەیە، مەگەر نابینیت زەکات دەشێت کابرا پێش وەخت بیدات، یان دەشێت دەسەڵاتی ئیسلامی لێی سەنێت بێ ئەوەی خۆی نییەتی بەخشینی هەبێت، لەو حاڵەتەیدا فەرزی زەکاتەکەی لەسەر دەکەوێت، بەڵام ئەمە لە نوێژدا وا نیە.. (ئیمامی شافیعی: الأم ١٩/٢).. هەندێك لە شەرعناسانی مەزهەب ئەمەیان کردووە بە هەنجەتی نییەت بە لەفز هێنان!! لە کاتێکدا کە شەرحەکەی ئیمام خۆی روونی دەکاتەوە کە جیاوازی نێوان نییەت لە زەکات و نییەت لە نوێژیدا دیووە.. لەمەش روونتر ئەوەیە کە خۆی فەرموویەتی: ئەگەر کابرایەك دە درهەمی جیا کردەوەو ووتی: ئەگەر ئەو پارەیەی هەمەو ئێستا لام نیە، بە سەلامەتی بێتەوە دەستم،ئەم دە درهەمە دەخەمە بری زەکاتەکەی یان دەیکەمە خێروخێرات.. ئەگەر پارە غائیبەکەی بە سەلامەت هاتەوە دەست، ئەم دە درهەمەی دەبێتە خێروخێرات نەك زەکات، چونکە نییەتەکەی ساغ نەکردەوە کە ئەوە

---

[١] بە لەفز ووتنەکەی دەبێتە هەواڵدان، چونکە ئەگەر نەڵێ زەکات بووە، دەسەڵاتی ئیسلامی زەکاتەکەی لێ دەستێنێت.. بۆیە لێرەدا نییەت بە لەفزەکە روون کردنەوەیەکە حوکمی تری لەسەر بنیات دەنرێت.. والله اعلم.

زەکاتی ئەو پارەیەیە.. (ئیمامی شافیعی: الأم ١٩/٢).. لەبەر ئا ئەمەیە شافیعیەکان فەرموویانە دەبێت لەو کاتەی نییەتی ئەنجامدانی نوێژێکی هەیە، دەبێت نییەتەکە بە دەمیش بهێنێت!

لە راو بۆچوونی ئەمانیش سەیرتر قەولی هەندێك لە حەنەفیەکانە کە فەرموویانە: ئەگەر کەسێك دەسەڵاتی بەسەر دڵیدا نەبوو بیهێنێتە ژێر بار بۆی هەیە نییەتەکەی بە دەم بیهێنێت.. (ئیبنو نوجەیمی حەنەفی: الاشباه والنظائر (ل٤٥)!! ئاخر ئەمە چ گەرەلاوژێیەکە؟! ئایا مەعقوولە تۆ وویستت لە دڵی خۆتدا بۆ دروست نەبێت کە دەچیت بۆ مزگەوت، ناچار دەبیت بڵێیت: نیەتم هەیە دەچم بۆ مزگەوت؟!

بە هەر حاڵ: وەکو سیوتی دەڵێ: رای ئەو کەسەی پێی وایە دەشێت نییەت بە لەفز بهێنرێت لە جیاتی نیازی دڵ، رایەکی لاوازە.. (سیوتی: الاشباه والنظائر (ل٣٢).. نەك لاوازە، بەڵکو نامۆی ناو شەرعە (شەرحی العەینی لەسەر بوخاری ٣٣/١) و بێ لانەی ناو ئیسلامەکەیە.. ئیبنو تەیمییە دەڵێ: هەموو پێشەوای موسوڵمانان لەسەر ئەو بۆچوونەن کە ئەگەر کابرا بە لەفز نییەت بهێنێت و لە دڵیدا نییەتی نەبووبێت، نییەتی دانەمەزراوە.(ئیبنوتەیمییە: مجموع الفتاوی (٢١٨/٢٢).

## نییەت هێنان بە لەفز بە دەنگی بەرزو نزم بیدعەیەو حەرامە:

زۆرینەی زۆری مەلای شافیعی مەزهەب بە تایبەتی مەلای کورد، لە پێش هەمووشیانەوە مامۆستا مەلا عبدالکەریمی مودەڕیس گۆڕی پڕبێت لە نوور دەڵێن: نییەت هێنان بە لەفز سوونەتە!! بەڵام بە راستی ئەمە سەرخستنێکی دەمارگیرانەی مەزهەبەو هیچی تر.. ئەوەمان نەقڵ کرد کە نییەت بە لەفز هێنان نە فەرزە نە سوونەتە، نە رای یاوەرانە، نە قەولی

شەرعناسانە بە پێچەوانەوە شەرعناسان فەرموویانە: هەر کەسێك نییەت بە لەفز بە دەم بهێنێت و پێی وا بێت ئەوە سووننەتە دەبێ سزا بدرێت!!

ـ قازی جەمالوددینی شافیعی[١] دەیفەرموو: نییەت هێنان بە لەفزو قورئان خوێندن لە دوای ئیمامەوە سووننەت نین، بەڵکو مەکرووهن، ئەگەر دەنگەدەنگی لێ بکەویتەوە حەرام دەبێت.. هەر کەسێك بڵێ نییەت هێنان بە لەفز سووننەتە بە هەڵەدا چووە، نە بۆ ئەوو نە بۆ کەسی تر جائیز نیە بە بێ زانیاری بە ناوی دینەوە دابهێنن.. (ئیبنو تەیمییە: مجموع الرسائل الكبرى ١/٢٥٤)..

ـ ئەبوعبدالله محمدی کوڕی ئەلقاسمی تونسی مالیکی دەڵێ: نییەت کاری دڵە، ووتنی بە دەم بیدعەیە، تەشویشێکی زۆر لە ناو موسوڵمانانداا دروست دەکات..

ـ شێخ عەلائوددین ئیبنول عەتتار دەیفەرموو: دەنگ بەرز کردنەوە بۆ نیەت هێنان، ئەگەر بۆ نوێژخوێنانی تر تەشویش دروست نەکات بیدعەیەکی ناشیرینە، ئەگەر تەشویش دروست کات بە کۆڕای شەرعناسان حەرامە، ئەگەر مەبەستی ریای تێکەوێت لە دوو سەرەوە حەرام دەبێت و دەبێتە گوناحی کەبیرە.. ئەو کەسانە لەسەر هەقن کە دەڵێن سووننەت نیە، هەر کەسێکیش وا بزانێت ئەمە لە دینی خوادایەو ئیعتیقادی وا بێت پێی کافر دەبێت، ئەگەر ئیعتیقادی وا نەبێت هەر گوناحبارەو دەبێت موسوڵمانان بە روویدا بوەستنەوەو رێی لێ بگرن، چونکە کەس ئەمەی لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم یان لە یەکێك لە یاوەرانەوە

---

[١] قازی جەمالوددین ئەبورڕەبیع سولەیمانی کوڕی عومەری شافیعی لە شەرعناسانی شافیعیە، ئەسڵی مەغریبییە بەڵام لە ساڵی (٦٤٥ ك) لە شام لەدایك بووەو لە (٧٣٤ ك) لە میسر کۆچی دوایی کردووە، لە زۆر ووڵات قازی بووە.. بڕوانە: الزركلي: الاعلام (١٩٤/٣).

ریوایەت نەكردووە، كەس لە كەسێكی وای نەگێڕاوەتەوە لەوانەی دینەكەیان لێ وەردەگێرریێت..

یەك كۆمەڵ راو بۆچوونی تری واتوندو تیژم لەبەر دەستدایە لەسەر بە خەتەر ناساندنی ئەم بیدعەی نییەت هێنانە بە دەم.. كە لایەنگری سزاكانیان نیم، بەڵام ئەو توندوتیژییە ئەوە عەكس دەكاتەوە كە ئەو زانایانە چەند دژی ئەو بیدعەیە وەستاونەتەوە، كەچی لە كۆمەڵگەی داماوی كوردەواری ئێمەدا پێش هەموو شتێك ئەوەی فێر دەكەن[١]..

## ئیمامی شافیعی نەیفەرمووە نییەت بە دەم بهێنن:

كەس لە چوار پێشەوا شەرعناسە بەرێزەكەی ئەهلی سووننەت و غەیری ئەوانیش كە شوێنكەوتووی هەبێت، نەیفەرمووە نییەت بە دەم بهێنرێت، نە بۆ غوسڵ و دەستنوێژ، نە بۆ نوێژو رۆژوو، نە بۆ حەج و خواپەرستی تر.. جەدەلی نییەت هێنان بە دەم زیاتر لە مەزهەبی شافیعیدایە چونكە هەندێك شەرعناسی مەزهەبەكە لە هەندێك عیباراتی ئیمامی شافیعی خۆی كە لە كتێبی (الأمُ بەرگی ٣ / لاپەرە ١٣٢) دا هاتووە وای لێ حاڵی بوون.. كەسانێكی وەكو ئەبوعبداللەی زوبەیری[٢]، ئیمامی شافیعی لە باسی حەجدا لەو كتێبەیدا (لەو بەرگ و لاپەڕەیەدا)

---

[١] هاورێیەكمان لە پاكستان ناوی دەرچوو بوو بۆ ئەوروپا بێت، هاتە لامان ووتی: لە منداڵیمەوە مولتەزیمم بە دینەكەوە بەڵام دەمەوێت بچمە ئەوروپا شتێكم فێر كەن، خۆشم سیو پێنج نییەتم نوسیوەتەوە!! دوایی لە ئەوروپا كە كەمێك لە دینەكە حاڵی بوو چووە كۆلیجی شەریعەی دیمەشق و الحمد لله تەواوی كرد.رەنگە زانیبێتی نییەت هێنان بەزمە!

[٢] زوبێری كوڕی ئەحمەدی زوبێری لە نەوەی سەیدنا زوبەیری كوڕی عەووامە، شەرعناسی شافیعیانی بەسرە بوو ساڵی (٣١٧ ك) كۆچی دوایی كردووە رحمه الله..

دەفەرموێ: (إِذَا نَوَى حَجًّا وَعُمْرَةً أجْزَأ، وَإِنْ لَمْ يَتَلَفَّظْ، وَ لَيسَ كَالصَّلَاةِ لا تَصِحُّ إلا بالنُّطقِ) واتە: ئەگەر نییەتی حەج وعەمرەی پێكەوە هێنا جائیزە، با بە لەفزیش نەیووتبێت، چونكە ئەمە وەكو نوێژ نیە كە بە ووتن نەبێت نابێت. ئیمامی نەوەوی بەرپەرچی هەموویان دەداتەوەو ئەوە روون دەكاتەوە كە ئەوان بە هەڵە لە قەولەكەی ئیمامی شافیعی تێگەیشتوون.. دەڵێ: (قَالَ أصْحَابُنَا: هَذا غَلَطُ هذا القَائِلِ، وَلَيسَ مُرَادُ الشَّافِعِيِّ بالنُّطقِ فِي الصَّلَاةِ هَذا، بَلْ مُرَادُهُ التَّكْبِيرُ (المجموع ٣/٢٤٣) واتە: یاوەرانی ئێمە (پێشەوایانی مەزهەبی شافیعی) فەرموویانە: ئەمە هەڵەی ئەو كەسەیە كە وای ووتووە (وەكو زوبەیری و قەففال نەك ئیمام) مەبەستی شافیعی ئەوە نەبووە (كە نییەت بە دەم بهێنرێت) بەڵكو مەبەستی نوتق كردن بووە بە تەكبیرەی نوێژەكە (ووتنی الله اكبری دەسپێكی نوێژ).. ئیمامی شافیعی لە چەندین شوێنی تریشدا ئەم جۆرە عیبارەتانە بە هاوشێوەیان دووپات دەكاتەوە بۆیە لای ئەو شەرعناسە بەرِێزانەی مەزهەبەكە ئەو تێكەڵییە دروست بووە.. بۆ نموونە كە دەڵێ: (فِيمَا حَكَيْنَا مِنْ أحَادِيث عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ دَلِيلٌ عَلَى أنَّ نِيَّةَ المُلَبِّي كَافِيَةٌ لَهُ مِنْ أنْ يُظْهِرَ مَا يُحْرِمُ بِهِ، كَمَا تَكُونُ نِيَّةُ المُصَلِّي مَكْتُوبَةً أو نَافِلَةً أو نَذْرَاً كَافِيَةً لَهُ مِنْ إظْهَارِ مَا يَنوِي مِنْهَا بِأيِّ إحْرَامٍ نَوَى، وَنِيَّةُ الصَّائِمِ كَذلِكَ، وَكَذلكَ لَو اعْتَمَرَ أو حَجَّ عَنْ غَيْرِهِ كَفَتْهُ نِيَّتُهُ مِنْ أنْ يُسَمِّيَ أنَّ حَجَّهُ هَذا عَنْ غَيْرِهِ ) .. (الأم ٢/١٣٢) واتە: لەو فەرموودانەی پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم كە گێڕامانەوە بەڵگەی تەواو هەیە كە ئەو كەسەی حەج دەكات، هەر بەوەندەی نیشانەیەكی ئیحرام بەستن بە شتێك دەرخات كە شیاو بێت بۆئیحرام، هەر ئەوە بەسە بۆ نییەت هێنانی، هەر وەكو نییەتی كەسێك كە نوێژ دەكات، نوێژەكەی

فەرز بێت یان سووننەت یان نەزر، بە هەر ئیحرامێك (داخڵی نوێژەكەی بوو) بێت هەر ئەوەندەی بەسە كە لێوەی دەركەوێت مەبەستی چ نوێژێكە دەیكات نییەت هێنانی رۆژووەوانیش وایە، هەروەها ئەگەر كەسێك عەمرە یان حەجی لە جیاتی كەسێكی تر كرد، هەر نییەتەكەی بەسە وەك لەوەی بناسێنێت كە ئەم حەجە بۆ غەیری خۆیەتی..

سەیر ئەوەیە كەسی تر لە شەرعناسانی مەزهەبی ئیمامی شافیعی و مەزهەبەكانی تر نە پێش زوبەیری نە دوای ئەو نەیانفەرمووە نییەت هێنان بە دەم واجبە.. ئەمەش یەعنی دەرچوون لە كۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان، بۆیە وەرگرتنی بۆچوونەكەی حەرامە..

ئیمامی مالیك و ئیمامی ئەحمەد فەرموویانە نییەت هێنان بە دەم باش نیە.. بە شێوەیەكی گشتی شەرعناسانێكی كەم لە شوێن كەوتووانی مەزهەبی شافیعی و حەنەفی هەن كە فەرموویانە: نییەت هێنان بە دەم شتێكی باشە بە هەنجەتی ئەوەی زیاتر هۆشی لە نییەتەكەی دڵی بێت، بەڵام شەرعناسانی گەورەو موعتەبەریان رەتیان كردۆتەوەو فەرموویانە باش نیە.. چونكە كە ووترا باشە، دەبێت بەڵگەی شەرعی هەبێت كە باشە[١]..

سەیرە كە زانایەكی گەورەی وەكو قەستەلانی لە شەرحی سەحیحی بوخاریدا بفەرموێ كە ئەمە سوونەتێكی هەمیشەیی پێغەمبەری خوا بووەو صلى الله عليه وسلم كە بەردەوام كردوێتی.. (إرشاد الساري ١/٥٤)..

---

[١] ابن هبيرة: الافصاح (١/٥٦)، المرداوي: الانصاف (١/١٤٢)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢٢/٢٢١)، الهداية (١/١٨٦).

هیچ بەڵگەو ریوایەتێکیشی نەهێناوەتەوە[1].. لە کاتێکدا چەندین فەرموودەی سەحیح هەیە باس لە چۆنیەتی دەسپێکی نوێژی پێغەمبەری پێشەوا دەکەن صلى الله علیه وسلم.. وەك ئەوەی عائیشە خان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم (يَسْتَفْتِحُ الصَّلاةَ بالتَّكْبيرِ) [2] واتە: نوێژی بە تەکبیرەی ئیحرام دادەبەست!

## کاتی نییەت هێنانی نوێژ:

شەرعناسان لەسەر سات و ئانی نییەت هێنانەکە سێ بۆچوونیان هەیە:

**بۆچوونی یەکەم: دەبێت وویستی دڵ هاوکاتی تەکبیرەی ئیحرام بێت:** بۆچوونی ئیمامی مالیك ئەوەیە کە دەبێت نییەت هێنانەکە کە وویستی دڵە لەگەڵ ووتنی الله اكبرى دەسپێکی نوێژەکەدا بێ، بێ پاش و پێش کەوتنی[3]..

بۆچوونی ئیمامی شافیعی ئەوەیە کە: نییەت هێنانەکە دەبێت هاوکاتی تەکبیرەی ئیحرام بێت، پێش و پاش کەوتنی سوودی نابێت[4]. لە (مختصر المزنی) دا هاتووە: ئیمامی شافیعی فەرموویەتی: ئەگەر کەسێك نییەتی ئیمامەتی هێنا یان بە تەنها

---

[1] ئەمە کاریگەریی ئەو پابەندە ووشکەیە بە رێڕەوی مەزهەبەکانەوە.. بۆیە دەبینیت لە پاکستان زانایەکی حەنەفی سەحیحی بوخاری بۆ فەقێکان شەرح دەکات، کەچی کە دەگاتە فەرموودەکانی دەست بەرز کردنەوە لە نوێژدا پێیان دەڵێ: ئێمە ناتوانین ئەم فەرموودانە وەرگرین چونکە پێچەوانەی مەزهەبەکەمانن!! ئەمەی قەستەلانیش هەر وا بووە..

[2] چەندین فەرموودە لای ئیمامی بوخاری و موسلیم لەسەر ئەمە هەیە، ئەمەیان لای ئیمامی موسلیمە (٤٩٨).. بڕوانە مشكاة المصابيح (١/٢٤٦)..

[3] المغني (١/٤١٩)، الافصاح (١/٨٨)، الذخيرة (١/٢٤٣).

[4] الأم (١/٨٦).

بوو نوێژی دەكرد، دەبێت نییەتەكەی لە ئان و ساتی تەكبیرەكەیدا بێت، نابێت نییەتەكەی نە پێش ئەو نە دوای ئەو بهێنێت[١].. ئەمە بۆچوونی ئیبنول مونزیریشە لە حەنەفیەكانیشدا ئەمە بۆچوونی تەحاویشە. بەڵگەی ئەمان ئەوەیە كە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ البينة/٥ واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابوو كە سەرڕاستانە دینداریی بۆ خوای گەورە بكەن و تەنها ئەو بپەرستن.. ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: ئایەتەكە دەفەرموێ: لەو ساتەی كە خواپەرستی دەكەن، وویستیان بۆ خوا پاك كردۆتەوەو خوااوویستانە ئەو دەپەرستن! چونكە (مُخۡلِصِينَ) حالەو باسی حاڵەتی بكەر (فاعل) دەكەیە لە ساتەوەختی ئەنجامدانی خواپەرستیەكەیدا، ئەو (إخلاص)ەش نییەتەكەیە كە بۆ خوا ساغ بۆتەوە..

٢ ـ هەندێك لە شەرعناسانی شافیعی كەوتوونەتە راجوێییەكی سەیرەوە.. هەندێكیان فەرموویانە: دەبێت نییەت هێنانەكە پێش ووتنی تەكبیرەی ئیحرام بێت، هەندێكی تر فەرموویانە: نابێت ئیللا دەبێت لە سەرەتای هەمزەی تەكبیرەكەوە بێت تا رائی كۆتایی، دەبێت لەو ماوەیەدا نییەتی دڵیشی بهێنێت، كۆمەڵێكی تریان فەرموویانە: هەردوو شێوەكە جائیزە.. ئیمامی حەرەمەینی (ئیمامی جوەینی شافیعی) بۆچوونی هەموانی رەت كردۆتەوەو دەڵێ: ئەمە هەڵەیەكی دیارە كە ئەوانە تێیكەوتوون، چونكە نییەت هێنان ئەوەڵ و ناوەندو كۆتایی نیە، ئەوەی وای لێكردوون ئاوا

---

[١] مختصر المزني (٧٠/١) موزەنی قوتابی ئیمامی شافیعی بووە رحمهما الله..

راجوێ بن ئەوەیە كە لە پێناسەی حەقیقەتی نییەتەكەدا پشێو بوون.. نییەت هێنان لە چركەساتێكدایە، هی ئەوە نیە ئەوەندە درێژكرێتەوە[1].. ئیمامی نەوەوی و ئیمامی غەزالیش پشتگیری ئەم بۆچوونەیان كردووە[2]..

**بۆچوونی دووەم: دەشێت نییەتی دڵ پێش تەكبیرەی ئیحرام بێت:** ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەحمەدە كە فەرموویانە: دەشێت كابرا بە چركەساتی كەم نییەتەكەی كە ختوورەی دڵە پێش تەكبیرەی ئیحرامی بكەوێت[3]. شەرعناسانی دوو مەزهەبی ئەم دوو پێشەوا بەڕێزەش لە شەرحیاتی ئەم بۆچوونەدا كەوتوونەتەوە رەدوبەدەل و راجوێیی زۆرو ئەمانیش وەكو شەرعناسانی دوایی مەزهەبی شافیعی لق وپۆپی زۆریان لێ كردۆتەوە، وەكو ئەوەی كە نابێت لەو ساتە وەختەدا بە غەیری نوێژەوە خەریك بێت، نابێت نیەتەكەی هەڵوەشێنێتەوە، نابێت هۆشی بڕوات، دەنا نییەتەكەی فریای نوێژەكەی ناكەوێت[4]. بەڵگەی ئەمان:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إِنَّمَا الاعمالُ بالنِّيَّاتِ وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)[5] واتە: هەموو كارێك پەیوەندە بە نیەتەكەیەوە، هەموو كەسێكیش بە پێی نییەتی خۆی دەیبێت.. پێش خستنی نییەتەكە مانای ئەوە نیە كە كارەكە بێ نییەت

---

[1] نهاية الأحكام (ل ٣٥ ـ ٣٨).
[2] المجموع (٣/٢٤٤).
[3] حاشية ابن عابدين (١/٣٠٦)، الافصاح (١/٨٨)، المجموع (٣/٢٤٤).
[4] حاشية ابن عابدين (١/٣٠٦)، (البداية (١/١٨٥)، بداية الصنائع (١/١٢٩).
[5] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

دەکرێت، مانای واش نیە کە کابرا خواوویستی (ئیخلاس) ەکەی بۆ خوا نەبووە، بە بەڵگەی ئەوەی کە ڕۆژووەوان و زەکاتدەر نییەتیان پێش ئەنجامدانی کارەکەیان خستووەو قبوولیشە، بەڵگەش نیە لەسەر ئەوەی خواوویست نین!

٢ ـ نییەت هێنانی نوێژ وەکو نییەت هێنان ڕۆژوو، نییەت هێنانی حەج وایە، هەموویان هەر خواپەرستیین، ئیتر بۆچی ئەمیان جیاوازی لەگەڵ ئەو دوانەی تریاندا هەبێت؟!

٣ ـ مەرجی هاوساتی نییەت و تەکبیرەی ئیحرام قورس کردنی خواپەرستیەکەیە، دینیش بۆ ئەوە هاتووە ئاسانکاریی بکات، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلدِّينِ مِنۡ حَرَجٖ﴾ الحج/٧٨.[١]

## بۆچوونی سێیەم: واجبە نییەتی دڵ پێش تەکبیرەی ئیحرام بخرێت:

ئەمەش بۆچوونی زاهیریەکانە، کە پێیان وایە نییەت هێنان دەبێت حەتمەن پێش تەکبیرەی ئیحرام بخرێت. بەڵام دەشفەرموێ کە نابێت فاسڵ بکەوێتە نێوان نییەت و تەکبیرەی ئیحرامەوە، دەبێت کە نییەتەکەی بە دڵدا هات یەکسەر تەکبیرەکەش بکات[٢]..

ئەوەی پێم پەسەندترە بۆچوونی دووەمە کە دەڵێ: دەشێت نییەتی دڵ پێش تەکبیرەی ئیحرام بێت، هەر وەکو کە دەشێت هاوکات بن.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] بدائع الصنائع (١/١٢٩).

[٢] التوضيح) ل ٣٥)، فتح القدير (١/١٨٥).

## سیفەتی نییەت لە نوێژدا:

زۆر لە شەرعناسانی شافیعی و حەنبەلی فەرموویانە تەنها نییەتی ئەنجامدانی نوێژەكە بەس نیە، بەڵكو دەبێ نییەتی ئەوەش ساغ كاتەوە كە ئایا چ نوێژێكە؟ فەرزە یان سوونەتە؟ ئەگەر فەرزە نوێژی كەیە؟ چۆن دەیكات، بە تەنها یان بە جەماعەت یان بە پێشنوێژی؟! هەر یەكێك لەمانەش موناقەشەی مەزهەبەكانی بە دوورودرێژی لەسەرە.. بەڵام هەندێك لە شەرعناسانی دواییني مەزهەبی شافیعی نییەت هێنانی نوێژیان كرد بە مەتەڵی شەولەبان و تیۆری فیساغۆرس. فەرموویان دەبێت ئەو كەسەی نییەتی نوێژ دەهێنێت: هۆشی بچێتە سەر ئەنجامدانی یەك بە یەكی روكنەكانی نوێژ، ئینجا بەشەكانیان وەكو خوێندنی تەحیات، ئەمەش هەمووی لە نوێانی هەمزەی تەكبیرەی ئیحرام و رائەكەی ئەخیرییدا!!

ئینجا بۆ ئەوەی بۆ ئەو خەڵكە داماوەی دوایانەوەی سووك كەن ووتیان نییەت هێنان وەكو ساتی بیركردنەوەی ژن هێنانە!! كە بیر لە هەموو شتێكی دەكرێتەوە! شەرعناسانی مەزهەبەكانی تر بە تایبەتی حەنەفی رەددیان لەمە دایەوەو فەرموویان: ئەم نموونەیە زۆر لە واقیعی نییەت هێنان دوورە، چونكە لە ژن هێنانەكەدا رازاندنەوەی بوكێی تێدایە كە كۆمەڵێك سیفاتی سەربەخۆی خۆی هەیەو دەردەكەوێت، بەڵام ئەركانەكانی نوێژ هەموو پێكەوەن، دەستپێكی هەر یەكێكیان بەتاڵ كردنەوەی روكنی رابوردوویەتی: ركوع كۆتایی هاتنە بە خوێندنی فاتیحەو ئایەتی تر، هەستانەوە لە ركوع كۆتایی پێهێنانی ركوعە.. وە هەروەها..

## نیەتی ئەستەم!!

لە هەموو ئەو قەولانەش سەیرتر قەولی قازی ئەبوبەکری شەرعناسی مالیکیە کە نییەت هێنانەکەی وا قورس کردووە کە بێ کارەش پێی ناهێنرێت.. ئەم قازیە دەڵێ: دەبێت لە کاتی نییەت هێناندا کابرا بیر لە خەلق بوونی ئەم گەردوونەش بکاتەوە، هۆشی بچێتە سەر بەڵگەی دروستی دینداران لەسەری، هەروەها هۆشی بچێتە سەر ماهییەتی جەوهەرو ئەعراز و بەڵگەی زانستی و ئەو فەرزانەی خوا لەسەر عەبدی داناوە، لە ریزیشیاندا نوێژو ئینجا ئەم نوێژەی بە دەستیەوەیەتی[١]!!

کە توێژەرەوانی مەزهەب کەوتنە جەنگ و جیدالی بەرگری لە خۆو لە مەزهەبیان، دیتیان ئەمە ئەستەمە کەسێك بتوانێت نییەتی وا بهێنێت، کە لە نێوانی هەمزەو رائی تەکبیرەی ئیحرامدا هۆشی بخاتە سەر کات و ئەرکان و جۆرو چۆنیەتی ئەو تەفسیلاتە داواکراوە.. کە پێیان دەووت: (استحضار القصد والنية والتعين)، لەبەر ئەوەی باوەڕیشیان وا بوو کە ئیمامی شافیعی نییەتی ئاوا هێناوە، ناچار بوون بڵێن: روتبەی ئیمامی شافیعی لە خواناسییدا بەرز بووە بۆیە توانیویێتی وا نییەت بهێنێت!! وەکو ئیبنو حەجەری هەیتەمی رەحمە اللە وا دەڵێ!! سەیر ئەوەیە کە داواکراوی نییەتەکە سێزدە روکن بوو، ئیبنو حەجەری هەیتەمی لە جیاتی سووکتر کردنی کردنی بە ئیزافە کردنی (استحضار القصد والنية والتعين) کردنی بە شازدە روکن!! دیارە ئەم زیادە بێ

---

[١] القرافي: الذخيرة (١/٥١٠) قورافی هەر لێرەدا دەفەرموێ: ئیمامی مازەری دەفەرموێ: جارێك نییەتێکم بەو شێوەیە هێنا کە قازی ئەبوبەکر دەفەرموێ، شەو لە خەونمدا بینیم لە دەریایەکی تاریکیدا نقووم بووم، کە خەبەرم بۆوە زانیم ئەمە ئەو گومڕاییەیە کە قازی ئەبوبەکر لە باسی نییەت هێناندا فەرموویەتی..

مانایانەی خراوەتە سەر نییەت هێنان گەڕەلاوژێیەكی شەرە مەزهەبی بێ جێیە، چونكە:

١ ـ كەس لە باسی نییەت هێنانی ڕۆژوو حەجدا شتی وای باس نەكردووە، لە كاتێكدا ئەگەر هەموو ئەم تەفسیلاتە بخرێتە سەر نییەت هێنانی ڕۆژوو حەج ئاسانترە..

٢ ـ هیچ بەڵگەیەكی شەرعی لەسەر ئەم تەفسیلاتە نیە، كەڕە مەزهەبییەكان لەبەر ئەوەی قەناعەتیان بە خۆیان كردووە كە ئەوە نییەت هێنانی ئیمامی شافیعی بووە، ئیتر بۆ سەرخستنی بۆچوونەكەی ئەو هەورازەیان خستۆتە بەر ئوممەتی محمدالموستەفا صلی الله علیه وسلم.

٣ ـ بەڵگەیەكی تایبەت لەسەر نییەت هێنانی نوێژ بەو شێوەیە نەبووەو نیە، ئەو بەڵگەیەی كە شەرعناسانی یاوەران و تابعین ئیعتیمادیان كردۆتە سەر هەر فەرموودەی: (إِنَّمَا الاعمالُ بالنِّيَّاتِ)[١] واتە: هەموو كارێك پەیوەستی نیازەكەیەتی.

٣ ـ هیچ كەسێك نەبووەو نیە فێری ئەم جۆرە نییەت هێنانە ببێت و نەكەوێتە سەر ئەو وەسوەسە ناشەرعیەی لە دینی خوادا نیە.. ئەو وەسوەسەیەی كە هەندێك زانا پێی دەڵێن: خەلەلی ژیریی و نوقسانی دین و نەزانینی شەرعە!!

لەبەر ئەمە بوو ئەو مامۆستا بەڕێزەی شەرعم لا خوێند تووشی ئەو وەسوەسەیەی كردم كە بە سێ ساڵ ڕەنجی بەردەوام لە كۆڵم بۆوە! هۆیەكەی ئائەمە بوو كە شەرعناسانی دواییی مەزهەب خستیانە سەر

---

[١] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

نییەت هێنان.. کە فەرموویانە کابرا کە نییەتی نوێژەکەی دەهێنێت دەبێت، هۆشی بچێتە سەر ئەوەی کە ئەمە نوێژی فەرزە یان سووننەت و کام نوێژەیانە، کە بە جەماعەت یان بە تەنها، رووەو قیبلە بۆ خوای دەکات! مامۆستاکەی منیش دەیفەرموو دەبێت کە  هەمزەی تەکبیرەکە دێنێت، واتە دەڵێی (ئە)، لە ئەڵلاهو ئەکبەری دەسپێکی نوێژەکەوە تا (راء) ی ئەکبەرەکە لەو نێوانەدا فریا کەویت بڵێی: (نییەتم هەیە چوار رکاتی نوێژی نیوەڕۆ بە فەرز بە ئیمامەت رووەو قیبلە بۆ خوای تەعالا دەکەم).. منیش لە مزگەوتێکدا پێشنوێژ بووم، وام لێهات کە تەکبیرەی ئیحرامم بۆ دەسپێکی نوێژ دەهێنا ریزی خەڵکی لە دوامەوە بێزار دەبوون، لە درێژکردنەوەی لەفزی ئەڵلااااااااااااااااهو ئەکبەر سەبریان نەدەما! سەرباری ئەوەش جاری وا هەبوو دە جار دەمووت: ئەڵلاااااااا نا سەبر کەن نییەتم بۆ نەهات.. دەمووتەوە: ئەڵلاااااااااااهو ئەکبەر.. نییەتیان دەهێناو سەلامم دەدایەوەو دەمووت سەلام بدەنەوە نییەتەکەم تەواو نەبوو.. دیسان دەکەوتمەوە نییەت هێنان..

★ ★ ★

# باسی سێیەم

# روكنەكانی نوێژ

روكنی یەكەم: بە پێوە بوون.

روكنی دووەم: تەكبیرەی ئیحرام (ووتنی الله اكبری دەسپێكی نوێژ).

روكنی سێیەم: قورئان خوێندن.

روكنی چوارەم: چەمانەوەو سرەوتن تێیدا.

روكنی پێنجەم: هەستانەوەو رێكبوونەوە.

روكنی شەشەم: سوجدەبردن.

روكنی حەوتەم: دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكان.

روكنی هەشتەم: سوجدەی دووەم.

روكنی نۆیەم: تەحیاتی ئەخیرو تێدا دانیشنی.

روكنی دەیەم: سەڵاواتدان.

روكنی یازدەیەم: سەلامدانەوە.

## روكنەكانی نوێژ

روكنەكانی نوێژ چەند رەفتارێكن لە گوفتارو كردار كە بە هەموویان ماهییەتی نوێژ پێك دەهێنن، كە ئەگەر یەكێكیان ئەنجام نەدرا نوێژەكە بەتاڵ دەبێتەوەو لە رووی شەرعیەوە بە هەبوو ناژمێردرێت، چونكە بە سوجدەی سەهوو پڕ ناكرێتەوە..

**وازهێنان لە روكنێكی نوێژ**[١]**:** ئەو كەسەی كە روكنێكی نوێژەكەی وازلێدەهێنێت، حاڵەتێكی لەم دوانەی بۆ هاتۆتە پێش:

**١ . بە ئەنقەست وازی لێ هێناوە:** هەر كەسێك روكنێكی نوێژ بە دەستی ئەنقەست وەل كات حەتمەن نوێژەكەی بەتاڵ دەبێتەوەو بە كۆڕای شەرعناسان هیچی لەو نوێژە بۆ حسێب ناكرێت..

**٢ . بە نەزانی یان بەهۆی لە بیرچوون وازی لێ هێناوە:** بە پێی كۆڕای شەرعناسان ئەگەر توانی خێرا فریای كەوێت و بیكات، ئەوە قبووڵە، ئەگەر فریای نەكەوت بە پێی مەزهەبی حەنەفی نوێژەكەی بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام لای جمهوری شەرعناسان ئەو ركاتەی لەدەست دەچێت كە روكنەكەی فەوتاوە، جگە لە تەكبیرەی ئیحرام، چونكە ئەمیان هەر دەبێ سەر لە نوێ بهێنرێتەوە، چونكە لە سەرەتاوە داخڵی نوێژەكەی نەبووە..

★ ★ ★

---

[١] ابن عابدين (٢٩٧/١)، الدسوقی (٢٣٩/١)، كشاف القناع (٣٨٥/١).

# روکنی یەکەم : وەستان بۆ نوێژ

ئەم باسانەی خوارەوەی تێدایە:

باسی یەکەم: بەپێوە بوون
باسی دووەم: چۆنیەتی دەست و پێ دانان و جێ روانین
باسی سێیەم: خوێندن
باسی چوارەم: سوترەو ئەحکامەکانی
باسی پێنجەم: تێپەڕبوون بەبەر نوێژدا
باسی شەشەم: نوێژکردن رووەو ڕووی گۆڕ
باسی حەوتەم: نوێژ بە پێڵاوەوە

## روکنەکانی نوێژ

### روکنی یەکەم

### وەستان بۆ نوێژ

## باسی یەکەم: بە پێوە بوون بۆ کەسێك کە بتوانێت

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ﴾ البقرە/٢٣٨ واتە: بە ملکەچییەوە بۆ خوا راوەستن.. بۆیە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی فەرزو سوونەتەکانی بە پێوە دەکرد، مەگەر لەبەر نەخۆشی نەیتوانیبێت، وەکو کاتی نەخۆشیەکەی دوایی تەمەنی پیرۆزی کە بە دانیشتنانەوە نوێژەکانی کرد: (وَصَلَّى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ جَالِساً) [١] یان جارانێکی تر.. علیه الصلاة و السلام..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە عیمرانی کوڕی حوسسەین (عمران بن حُصَين) خوا لێی رازی بێت فەرموو: (صَلِّ قَائِماً، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِداً، فَإِنْ لَمْ تَستَطِعْ فَعَلَى جَنبٍ) [٢] واتە: بە پێوە نوێژ بکە، ئەگەر نەتتوانی بە دانیشتنەوە بیکە، ئەگەر هەر نەتتوانی راکشێ ولەسەر لاتەنیشتت بیکە.

---

[١] موسلیم (٢/١٦٤) نەسائی (١/٢٤٥) ترمزی (١/٢١١). الالبانی: أصل صفة صلاة النبي صلی الله علیه و سلم (١/٨٣).

[٢] بوخاری (١١١٧) ئەبوداوود (٩٣٩)، ترمزی (٣٦٩).

٣ ـ شەرعناسان لەسەر ئەوەن کە راوەستانی نوێژ بۆ هەر کەسێك کە بتوانێ بە پێوە بوەستێت فەرزە، ئەو کەسەی ناتوانێت (لەبەر نەخۆشی یان لاوازی، یان لەوە دەترسێت ئەگەر بە پێوە بوەستێت نەخۆشیەکەی خراپتر ببێت یان چارەسەرەکەی دوورتر کەوێتەوە) ئەو فەرزەی لەسەر نامێنێت، بۆی هەیە بە دانیشتنانەوە نوێژەکەی بکات.

ـ سەیدنا ئەنەس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (سَقَطَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ فَرَسٍ فَجُحِشَ شِقُّهُ الْأَيْمَنُ فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ نَعُودُهُ فَحَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَصَلَّى بِنَا قَاعِدًا فَصَلَّيْنَا وَرَاءَهُ قُعُودً)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە ئەسپەکەی کەوتە خوارەوە، پێستی لا تەنیشتی راستی داماڵرا، بۆ سەردانی چووینە خزمەتی، کە کاتی نوێژ هات، نوێژەکەی بە دانیشتنانەوە بۆ کردین وئێمەش لە دوایەوە بە دانیشتنانەوە ئیقتیدامان پێکرد..

ئیبنوقودامەی مەقدیسی دەڵێ: دیارە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە تەواوی وا نەبووە کە نەتوانێت هەستێتە سەر پێ، بەڵام کە تێیدا هەستی بە نارەحەتی دەکرد فەرزی بەپێوەبوونەکەی لەسەر نەما، کەوابوو ئەو فەرزە بە هەمان شێوە لەسەر کەسانێکی تریش دەکەوێت کە نەتوانن بە پێوە بوەستن[2]..

---

[1] بوخاری (٤٦٧/٢)، موسلیم (٤١١).
[2] المغني (٥٧١/٢).

## چەند زانیاریەکی تری گرنگ لەسەر نوێژ بە دانیشتنانەوە:

- نوێژی سوونەت لە هەموو جۆرە سەفەرێکدا کورت بێت یان درێژ بەسەر سوارییەوە دەکرێت، بەڵام ئەمە بۆ کەسی نیشتەجێ نابێت.. تەفسیلەکەی لە (مەرجی رووکردنە قیبلە) دا باس کراوە..

- دەشێت نوێژی سوونەت بێ عوزر بەدانیشتانەوە بکرێت، بەڵام پاداشتی بە پێوە کردنی زۆرترە، سەلماوە کە پاداشتی نوێژ بە دانیشتنانەوە نیوەی پاداشتی نوێژە بە پێوە..

- سەیدنا عیمرانی کوڕی حوسسەین (عمران بن حُصَین)خوا لێی رازی بێت فەرمووی: دەربارەی کەسێك کە نوێژەکەی بە دانیشتنانەوە بکات، پرسیارم لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کرد، فەرمووی: (مَنْ صَلَّى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ)[١] واتە: ئەوی نوێژەکە بە پێوە بکات باشترە، ئەوی بە دانیشتنانەوە کردی نیوەی پاداشتی بە پێوەی هەیە، ئەوی بە راکشانەوە کردی نیوەی پاداشتی ئەو کەسەی هەیە کە بە دانیشتنانەوە دەیکات..

خەتتابی دەڵێ: پاداشتی ئەو کەسەی کە بە دانیشتنانەوە نوێژەکەی دەکات بۆتە نیوە تا ئەو نەخۆش و بێ توانایەی کە ئەگەر زۆر بکات لە خۆی دەتوانێت بە پێوە نوێژەکەی بکات، بیکات.. ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دەڵێ: لێکدانەوەیەکی جوانە [٢]..

---

[١] بوخاری (٢/٤٦٧)، ئەبو داوود (١/١٥٠)، نەسائی (١/٢٤٥)، ترمزی (٢/٢٠٧)، ئیبنوماجە (١/٣٧٠، دارەقوتنی (١٦٢)، بەیهیقی (٢/٤٩١)، ئیمامی ئەحمەد (٤/٤٣٣).

[٢] فتح الباری (٢/٥٨٥).

نوێژکردن بە دانیشتنانەوە مەرج نیە هەر لەبەر نەخۆشی بێت، دەشێت لەبەر ماندووبوون بێت، یان لەبەر پیریی، یان قەڵەوی و شتی وا، چونکە جاری وا هەبووە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژە سوونەتەکانی بە دانیشتنانەوە کردووە:

١ ـ خاتوو عائیشە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە: (لَمَّا بَدَّنَ رَسُولُ اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَثقُلَ كَانَ أَكْثَرُ صَلَاتِهِ جَالِسًا)[1] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم قەڵەو و قورس بوو، زۆربەی نوێژەکانی بە دانیشتنانەوە دەکرد..

بەڵام ئەوە سەلمێنراوە کە نوێژکردنی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە دانیشتنانەوە پاداشتی جەنابیانی صلى الله عليه وسلم کەم نەکردۆتەوە.

٢ ـ فەرموودەکەی سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (حُدِّثْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلَاةِ فَأَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي جَالِسًا فَوَضَعْتُ يَدَيَّ عَلَى رَأْسِي فَقَالَ مَا لَكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو قُلْتُ حُدِّثْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّكَ قُلْتَ صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلَاةِ وَأَنْتَ تُصَلِّي قَاعِدًا قَالَ أَجَلْ وَلَكِنِّي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ )[2] واتە: ئەوەم بیستبوو کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (صَلاةُ الرَّجُلِ قَاعِداً نِصْفُ الصَّلاةِ) واتە نوێژی کەسێك کە بە دانیشتنانەوە دەیکات بە نیوەی نوێژی کەسێك حسێبە کە بە پێوە دەیکات.. جارێکیان هاتمە خزمەت

---

[1] موسلیم (٧٣٢).

[2] موسلیم (٧٣٥)، نەسائی (١٦٥٩)، ئەبو داوود (٩٥٠).

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، بینیم بە دانیشتنانەوە نوێژ دەکات، دەستم خستە سەر سەرم، فەرمووی: عبداللەی کوڕی عەمر ئەوە چیتە؟! ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا جەنابت فەرمووتە نوێژی بە دانیشتنانی کەسێکتان بەقەدەر نیوەی نوێژی کەسێکتانە کە بە پێوە دەیکات، ئێستاش دەبینم جەنابت بە دانیشتنانەوە نوێژ دەکەیت! فەرمووی: ئاخر من وەکو هیچ یەکێك لە ئێوە نیم..

٣ ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (اشْتَكَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ عَلَيهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَعُودُونَهُ، فَصَلَّى رَسولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِساً، فَصَلُّوا بِصَلاتِهِ قِياماً، فَأَشَارَ اَلَيهِمْ أَنْ أجْلِسُوا، فَجَلَسُوا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنْ كِدْتُمْ آنِفاً لَتَفْعَلُونَ فِعْلَ فَارِسَ والرُّوم، يَقُومُونَ عَلَى مُلُوكِهِمْ وَهُمْ قُعُودٌ، فَلا تَفْعَلُوا، إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا، وإِذَا صَلَّى جَالِساً فَصَلُّوا جُلُوساً أَجْمَعُونَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا کەمێك نەساغ بوو، کۆمەڵێك لە یاوەرانی هاتنە سەردانی، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی بە دانیشتنانەوە کرد، ئەوانیش لە دوایەوە ئیقتیدایان پێ کردو بە پێوە نوێژیان کرد، لە نوێژەکەدا فەرمانی پێکردن کە دانیشن، ئەوانیش دانیشتن، کە نوێژ تەواو بوو، پێی فەرموون: کەمێك لەمەو پێش زۆری نەمابوو ئێوەش وەکو فارس و رۆمتان لێ بێت، کە پاشاکانیان دانیشتوون و ئەوان بە پێوە، وا مەکەن، پێشنوێژ بۆیە دانراوە تا ئیقتیدای پێ بکەن (چی کرد بیکەنەوە) کە چووە رکووع ئێوەش بچن، کە سەری بەرز کردەوە ئێوەش بەرزی کەنەوە،

---

[١] بوخاری (١٣٨/٢)، موسلیم (١٩/٢)، ئیمامی مالك (١٥٥/١)، ئەبوداوود (٩٩/١)، ئیبنوماجە (٣٧٤/١)، بەیهیقی (٢٠٤/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٥٧/٦).

ئەگەر بە دانیشتنانەوە نوێژی کرد ئێوەش هەموو بە دانیشتنانەوە بیکەن..

بە نیسبەت نوێژکردن بە راکشانەوە دیارە کە بۆ ناچارییە، چونکە کەس ریوایەتێکی لا نیە بیسەلمێنێت کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم یان یاوەرێکی بەرێزی لەش ساغ بووبن و نوێژیان بە راکشانەوە کردبێت، ئەگەر ئەم شێوە نوێژکردنە لە نوێژی سوونەتیشدا شیاو بوایە، هەر دەبوو جارێك پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بۆ فێرکردنی شیاوێتیشی بوایە دوو رکاتی بە راکشانەوە بکردایە، دیارە نەیکردووە بۆیە هیچ ریوایەتێکی لەسەر نەقڵ نەکراوە[١]..

## نوێژ بە پێوەو بە دانیشتنانەوە:

ئەو کەسەی کە بە هۆی عوزرێکەوە ناچار بووە بە دانیشتنانەوە نوێژەکەی بکات لە پاداشتەکەی کەم نابێتەوە، چونکە ئەو پێشتر خووی بەوەوە گرتبوو کە هەر بە پێوە بیانکات، بەلاّم ئێستا بەربەستی نەخۆشی یان پیریی یان ماندووبوون و شتی وا رێی لێ گرتووە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (مَنْ مَرِضَ أو سَافرَ كُتِبَ لَهُ مَا كَانَ يَعْمَلُ صَحِيحَاً مُقِيماً)[٢] واتە: هەر کەسێك نەخۆش کەوت یان سەفەری کرد، ئەو پاداشتەی هەر بۆ دەنوسرێت کە بە لەش ساغی و نیشتەجێیی پەیدای دەکرد..

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە: دەتوانێت قورئان خوێندنی ناو نوێژەکەی بە دانیشتنانەوە دەست پێ بکات و پاشان بۆ راوەستان هەستێ..

---

[١] ابن تیمیه: مجموع الفتاوى (٢٣/٢٣٥).

[٢] بوخاری (٢٩٩٦).

عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي جَالِسًا، فَيَقْرَأُ وَهُوَ جَالِسٌ، فَإِذَا بَقِيَ مِنْ قِرَاءَتِهِ قَدْرَ مَا يَكُونُ ثَلَاثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً، قَامَ فَقَرَأَ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ رَكَعَ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ يَفْعَلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە دانیشتنانەوە نوێژی دادەبەست، قورئانی ناو نوێژەکەشی بە دانیشتنانەوە دەخوێند، کە نزیکەی سی بۆ چل ئایەتی دەما هەڵدەستاو بە پێوە دەیخوێند، پاشان دەچووە رکوع، پاشان سوجدەی دەبرد، لە رکاتی دووەمیشدا هەر وای دەکرد..

پاڵپشت بە فەرموودەکەی پێشوو، نوێژخوێن بۆی هەیە بە پێوە نوێژی سووننەت دابەستێت و پاشان دانیشێت. ئەمە بۆ زۆر کەس پێویستیە بە تایبەتی لە تەراویح و شەونوێژدا.. کەوابوو ئەو کەسەی کە ناتوانێت زۆر بە پێوە بوەستێت دەتوانێت نیەتی نوێژکردنەکەی بە پێوە بهێنێت و دواتر لەسەر کورسی (سەندەلی) یەك دانیشێت یان لەسەر ئەرزەکە دانیشێت..

## چۆنیەتی دانیشتن لە نوێژدا:

بێ گومان باشتر وایە نوێژخوێن کە لە نوێژەکەیدا دادەنیشێت، لەسەر ئەژنۆ (شێوەی دانیشتنی تەحیات خوێندن) دانیشێت.. لەبەر ئەو دوو فەرموودەیەی سەیدنا عیمران و خاتوو عائیشە خوا لێیان رازی بێت باسی دانیشتنەکانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە گشتی دەکەن لە نوێژدا ،، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نیە کە شێوەی تر جائیز نەبێت..

---

[١] بوخاری (١١١٩)، موسلیم (٧٣١).

ریوایەتی تر هەیە دەڵێ چوارمشقی دانیشتووە[١]، هەروەها لە یاوەرانەوە هاتووە کە لە تەحیاتدا چوارمشقی دانیشتوون[٢].. بەڵام ئەو زانایانەی ئەمەیان رەت کردۆتەوە زۆرن ولە موعتەبەرەکانیشن.

ئەمما دانیشتن و قاچ راکێشان، کەس لە شەرعناسان لایەنگری نین، مەگەر رێیان بە نەخۆشێك دابێت..

## نوێژ بە راکشانەوە بۆ ناتوانا جائیزە:

ئەوی کە توانای نەبوو بەو شێوە سوونەتیە بۆ تەحیات دانیشێت، یان هەر بەراکشانەوە دەیتوانی، ئەوە لە نوێژی فەرزدا بێت یان نوێژی سوونەت خاوەن عوزرە، بۆی هەیە بە راکشانەوە نوێژەکەی بکات.. ئەگەر کەسێك بە بێ هەبوونی عوز نوێژی سوونەتی بە راکشانەوە کرد، بە بۆچوونی راستری هەندێك لە توێژەرەوانی شەرع نوێژەکەی قبووڵە[٣].. بەڵام کارێکی باشی نەکردووە، چونکە نە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، نە یاوەرانی بەڕێزی نوێژی سوونەتیان بەبێ هۆ بەراکشانەوە نەکردووە

شێوەی راکشان بۆ نوێژکردن: ئەگەر کەسێك ناچاربوو نوێژەکەی بە راکشانەوە بکات، باشتر وایە رووەو قیبلە لەسەر لاتەنیشتی راستی راکشێت، ئەمە نوستنی سوونەتیانەشە.. عائیشەخان خوا لێی رازی بێ دەڵێ: (كَانَ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ فِي تنعُّلِهِ وَترَجُّلِهِ وطُهُورِهِ وَفِي شَأنِهِ كُلِّهِ)[٤] واتە:

---

[١] نەسائی (٣/٢٢٤)، ئیبنوخوزەیمە (٢/٢٣٦) بەیهیقی (٢/٣٠٥).. شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٨٠).

[٢] ابن ابي شيبة: المصنف (٢/٢٢٠).

[٣] وەکو ئیبنوحەزم (المحلى ٥٦/٣) ئیبنوعوسێمین (الشرح الممتع ١١٣/٤).

[٤] بوخاری (١٦٨)، موسلیم (٢٦٨).

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەمیشە دەسپێکردنی بە لایەنی راستی پێخۆش بوو، لە پێلاو لە پێ کردنیدا، لە پیادەییدا، لە دەستنوێژو غوسڵیدا، لە هەموو کاروبارێکیدا..

ـ سەیدنا عیمرانی کوڕی حەسسین (حَصین) خوا لێی رازی بێت فەرمووی مایەسیریم بوو، لە پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم پرسی فەرمووی: (صَلِّ قَائِماً، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِداً، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ)[١] واتە: نوێژەکەت بە پێوە بکە، ئەگەر نەتتوانی ئەوە بە دانیشتنانەوە، ئەگەر هەر نەتتوانی ئەوە لەسەر لاتەنیشت..

ئەگەر کەسێك بەو شێوانە نەیتوانی نوێژەکەی بکات، بۆ نموونە بە چیچکانەوە یان بە راکشان لەسەر پشت دەیتوانی بیکات، بۆی هەیە نوێژەکەی بە ئاماژەی دەست و سەر بکات بێ ئەوەی لە پاداشتەکەی کەم بێتەوە چونکە خاوەن عوزرە:

ـ (عَنْ جَابِرٍ، أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَادَ مَرِيضًا فَرآهُ يُصَلِّي عَلَى وِسَادَةٍ، فَأَخَذَهَا فَرَمَى بِهَا، وَقَالَ: صَلِّ بِالْأَرْضِ إِنِ اسْتَطَعْتَ، وَإِلا فَأَوْمِئْ إِيمَاءً وَاجْعَلْ سُجُودَكَ أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِكَ)[٢] سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەردانی نەخۆشێکی کرد، بینی نوێژ دەکات، بەڵام سەرینێکی بە بەرزی داناوە تا سەری لە سوجدەدا بخاتە سەر، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم

---

[١] بوخاری (٤٦٩/٢)، ئەبوداوود (١٥٠/١)، ترمزی (٢٠٨/٢)، ئیبنوماجە (٣٦٩/١)، الالبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٩١/١).

[٢] ریوایەتی زۆرە، شێخی ئەلبانی لە زنجیرەی فەرموودە راستەکانیدا (سلسلة الاحاديث الصحيحة (٣٢٣) دەفەرموێ سەحیحە.. هەروەها بڕوانە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٩٧/١)

ئەویشی دەست دایەو خستیە لاوە، کابرا دارێکی ئەستووری دەستدایە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەویشی لێوەرگرت و فڕێی دا، پاشان فەرمووی: دانیشەو نوێژەکەت بکە، ئەگەر هەر نەتتوانی بە ئاماژە کردن بیکە، سەرت لە سوجدەبردندا کەمێك زیاتر لە رکووعەکانت دانەوێنە..

ئەمە بۆ نوێژە فەرزەکانە بەڵام ئەگەر لە شەونوێژدا بێت، بۆی هەیە دەست بە دارو دیوارو پایەو ستوونەوە بگرێ، (باسی دێ ان شاء الله).

## نوێژ لە فڕۆکەو پاپۆڕدا:

شەرعناسان لە کتێبەکانیاندا باسی نوێژی ناو کەشتی و بەلەمیان کردووە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (صَلِّ فِيهَا قَائِماً، إلا أنْ تخَافَ الغَرَقَ)[1] واتە: نوێژەکەتی بە پێوە تێدا بکە، مەگەر لەو حاڵەتەدا کە دەترسیت نقووم بیت..

ئەمە ترس لە هۆکاری نقووم بوونەکانیش دەگرێتەوە، وەکو ئەوەی کەسێك کە هەستێتە سەر پێ سەری گێژ بخوات، ئەمیش بۆی هەیە بە دانیشتنانەوە نوێژەکەی بکات، چونکە ئیحتیمالی ئەوەی هەیە بە پێوە بێت و بکەوێت!

ئەم مەترسیە لەبەر ئەوە بووە کە کەڵەك وبەلەم و کەشتیەکانیان لە قەدەر حاڵەتی پێشکەوتنی ئەو سەردەمەیان بووە، زۆر جار دەرەقەتی ئەو مۆنجانە نەهاتووە کە لێی داون.. ئاسانیش نەیانتوانیووە بە پێوە خۆی لەسەر بگرن، بەڵام ئێستا پاپۆڕی دوازدە قات هەیەو کە لە ژوورەکەتدایت وا هەست دەکەیت لە ئوتێلێکی راقیدایت، هەست بە لەنجەو بەرزو نزم

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٧٩).

بوونەوەی پاپۆڕەکە ناکەیت، پاپۆڕی ئێستا ئینتەرنێتی تێدایەو ئاڕاستەی کەعبەشت نیشان دەدات و دەشتوانیت نوێژی جەماعەتی تێدا بکەیت..

قیاسی فڕۆکەش لەسەر ئەمەیە، مادام خەمی کەوتنە خوارەوەی نیەو دەتوانێت نوێژەکەی بە پێوە بکات، ئەگەر نەیتوانی لەسەر کورسیەکەی خۆی و بە دانیشتنانەوە دەیکات، رووی لە هەر لایەك بێت ئیشکالێکی نیە.. هەرچەندە ئێستا فڕۆکەی دوو قات و سێ قات هەیە، رەنگە لە زۆر هێڵدا نەتوانیت لە غەیری کورسیەکەی خۆت نوێژەکەتی تێدا بکەیت، مەگەر لە فڕۆکەی گەورەی هێڵی ئاسمانی سعودیەو ئێراندا کە ژووریان تایبەت بە نوێژ تێدا کردۆتەوە..

## دەست بە شت گرتن بۆ هەستان و راوەستانی نوێژ:

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە هەر کەسێك نەیتوانی لەسەر قاچ و دەستی خۆی هەستێتە سەر پێ، بۆی هەیە دەست بە دارو دیوار بگرێت و هەستێت.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ﴾ التغابن / ١٦ واتە: ئەوەندەی بۆتان دەکرێت تەقواو دینداریتی بکەن..

ئیمامی شەوکانی دوای ئەوەی چەند فەرموودەیەك لەم بارەیەوە دەهێنێتەوە، دەڵێ: هەمووی بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە کابرا ئەگەر خاوەن عوزر بوو بۆی هەیە دەست بە دارو دیوار بگرێت، یان گۆچان و عەساو دارشەق بۆ خۆی دانێت و لە هەڵسوکەوتی نوێژەکەدا دەستی پێ بگرێت.. عوزریش وەکو پیری و قەڵەوی و نەخۆشی و لاوازی و شتی وا[١].. بەڵگەی ئەمەش زۆرە، لەوانە:

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (٢/٢٨٤).

ـ ئوموقەیسی کچی موحسەن خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (وَلَمَّا أَسَنَّ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسلَّمَ وَكَبُرَ اتخَذَ عَمُوداً فِي مُصَلَّاهُ يَعْتَمِدُ عَليهِ)[١] واتە: کاتێك کە پێغەمبەری خوا صلی اللە علیە وسلم بەساڵدا چوو گۆشتی گرت، لە هەستانیدا دەستی بە کۆڵەکەیەك دەگرت کە لە جێنوێژەکەی بوو..

## ئەگەر ئیمام بە دانیشتنەوە نوێژی کرد مەئمووەکانیش وا دەکەن:

ئەگەر پێشنوێژ لەبەر هەبوونی عوزر بە دانیشتانەوە پێشنوێژیەکەی کرد، مەئمووکانیشی دەبێت بە دانیشتنانەوە بیکەن.. بەڵگەی ئەمە وا لە پەڕاوێزی (٤٦٩) دا، دواتر لە باسی نوێژی جەماعەتدا بە تەفسیل دێت ان شاء اللە..

★ ★ ★

---

[١] ئەبوداوود (١/١٥٠)، بەیهیقی (٢/٢٨٨)، حاکم (١/٢٦٤) بە سەحیحی داناوەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگیریی کردووەو فەرموویەتی بە پێی مەرجەکانی بوخاری و موسلیمە.. شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی داناوە: سلسلة الاحاديث الصحيحة (٣١٩).

# باسی دووەم: چۆنیەتی دەست و پێ دانان و جێ روانین

## یەكەم: رەفتاری دەست

شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە كتێبە بە نرخەكەی خۆیدا (أصل صفة صلاة النبي ١٩٣/١) هەموو رەفتارەكانی دەستی پیرۆزی پێغەمبەری نازداری صلى الله عليه وسلم باس فەرمووە كە لە كاتی نیەت هێنان و خوێندن و ركوع و رەفتارەكانی تری نوێژدا چۆن ولە كوێدا دەبن.. كە دەڵێ:

### * رەفتاری بەرز كردنەوەی دەستەكان لە كاتی ئیحرامدا:

### . جاری وا هەبوو لەگەڵ تەكبیری ئیحرامدا دەستی بەرز دەكردەوە:

١ ـ سەیدنا عبداللەی كوڕی عومەری كوڕی خەتتاب خوا لە خۆی و باوكی رازی بێت دەگێڕێتەوە:(رأيتُ النبيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افتتحَ التكبيرَ فِي الصلاةِ، فرفَعَ يدَيهِ حِينَ يُكَبِّرُ حتَّى يَجْعَلْهُمَا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ، وَإذا كبَّرَ لِلرُّكوعِ فعَلَ مِثلَهُ، وإذا قالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فعَلَ مِثلَهُ وَقالَ: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، ولا يفعلُ ذلِكَ حِينَ يَرْفَعُ رأسَهُ مِن السُّجُودِ..)[١]

واتە: پێغەمبەری خواو صلى الله عليه وسلم بینی بە تەكبیرەی ئیحرام نوێژەكەی دەست پێكرد، دەستەكانی بۆ ئاستی سەر شانەكانی

---

[١] بوخاری (١٧٦/٢ ـ ١٤)، نەسائی (١٤٠/١)، بەیهیقی (٢٦/٢)، ئەحمەد (١٤/٢)، دارەقوتنی (١٠٨) زۆری تریش.. موسلیم (١٣/٢)، بەیهیقی (٢٨/٢، ٧١)، ئەحمەد)٣١٧/٤).

بڵند دەكرد، هەروەها لەو كاتەی كە دەچووە ركوع (چەمانەوە) هەر وای دەكرد، ئینجا كە سەری بڵند دەكردو دەیفەرمو (سَمِعَ اللّهُ لمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنا وَلَكَ الْحَمْدُ) ئەو كاتەش دەستەكانی بڵند دەكردن، بەڵام ئەو كاتەی سەری لە سوجدە بەرز دەكردەوە وای نەدەكرد.

٢ ـ ریوایەتی سەیدنا وائلی كوڕی حوجر كە فەرموویەتی:(أنّهُ رَأى النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم رَفعَ يَدَيهِ حِينَ دَخَلَ فِي الصَّلاةِ كَبَّرَ حِيالَ أُذُنَيهِ، ثمَّ الْتحفَ بثوبهِ، ثمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، فلَمّا أَرَادَ أنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيهِ مِنَ الثوبِ ثمَّ رَفَعَهُمَا ثمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ، فلَمّا قالَ (سَمِعَ اللّهُ لمَنْ حَمِدَهُ) رَفَعَ يَدَيهِ..)[١] واتە: پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم بینی كە بە تەكبیرەی ئیحرام داخڵی نوێژەكەی بوو، دەستەكانی تا ئاستی هەردوو گوێچكەی بەرز كردەوە، پاشان پۆشاكەكەی لە خۆوە پێچاو دەستی راستی خستە سەر دەستی چەپی، كە وویستی بچێتە ركوع دەستی لە پۆشاكەكەیەوە دەرهێناو بەرزی كردنەوە، پاشان تەكبیری كردو چووە ركوع، كە فەرمووی (سَمِعَ اللّهُ لَمَنْ حَمِدَهُ) دەستەكانی جارێكی تر بەرز كردەوە.

## ـ جاری وا هەبوو پێش تەكبیری ئیحرام دەستی بەرز دەكردەوە:

ـ ریوایەتێكی تری سەیدنا ئیبنوعومەرە خوا لێیان رازی بێت كە دەڵێ: (كان رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إذا قامَ الَى الصَّلاةِ رَفَعَ يَدَيهِ حَتّى تكونا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ، ثمَّ كَبَّرَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله

---

[١] موسلیم (١٣/٢)، بەیهیقی (٢٨/٢، ٧١)، ئەحمەد(٣١٧/٤). بوخاری (١٦).

[١] موسلیم (٢/٦ـ٧)، ئەبوداوود (١١٤/١)، نەسائی (١٤٠/١)، بەیهیقی (٢/٢٦و٦٩).

عليه وسلم کە هەڵدەستا بۆ نوێژەکەی دەستی بۆ ئاستی سەرشانەکانی بەرز دەکردەوەو ئینجا تەکبیرەی ئیحرامی دەکرد..

## ـ جاری واش هەبوو دوای تەکبیری ئیحرام دەستی بەرز دەکردەوە:

ـ ریوایەتی ئەم شێوەیەش زۆرە، لەوانە سەیدنا مالیکی کوڕی حوەیریس خوا لێی رازی بێت گێڕاوێتیەوە کە دەڵێ: (أنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم كانَ إذا كَبَّرَ رَفعَ يَدَيهِ حتَى يُحاذِي بهِمَا أُذُنَيهِ)[1] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەکبیرەی ئیحرامی دەکرد (تا بچێتە ناو نوێژەوە) دەستەکای بۆ ئاستی گوێچکەی بەرز دەکردەوە.

## * رەفتاری پەنجەی دەستەکان لە کاتی بەرز کردنەوەیاندا:

ـ ریوایەتی سەیدنا ئەبو هورەیرەیە خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (كانَ رسولُ اللهِ صلَّى اللهُ عليهِ وسَلَّمَ إذا دَخَلَ فِي الصَّلاةِ رَفعَ يَدَيهِ مَدَّاً)[2] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەچووە ناو نوێژەکەیەوە، دەستەکانی بە درێژکراوەیی بەرز دەکردەوە.. واتە پەنجەکانی رێك بەرەو ئاسمان دەکرد..

---

[1] بوخاری (٧و٢٣)، موسلیم (٢/٧*، ئەبوداوود (١/١١٩)، ئەحمەد (٥/٥٣)، ئیبنوماجە (١/٢٨٢)، بەیهیقی (٢/٢٥).

[2] ئەبوداوود (١/١٢٠)، نەسائی (١/١٤١)، ترمزی (٢/٦)، تەحاوی (١/١١٥)، ئیبنوخوزەیمە (١/٦٤)، الحاكم (١/٢١٥)، ئەحمەد (٢/٤٣٤).. حاکم فەرموویەتی سەحیحەو ئیمامی زەهەبی لایەنگیریی کردووەو شێخی ئەلبانیش لە (صفة صلاة النبي ١/١٩٩)دا فەرموویەتی (وهو كما قالا) واتە: هەر واشە کە فەرموویانە..

ـ ریوایەتی تریش هەیە کە دەڵێ: پەنجەکانی بە شێوەیەکی ئاسایی بەرەو ئاسمان بەرز دەکردەوە، نە زۆر ڕێکی دەکردن نە دەیچەماندنەوە، نە لێکی بڵاو دەکردنەوەو نە زۆر تێکی دەپەستاندن..

ـ ئەوەی ئیمامی ئیبنولقەییم لە (زاد المعاد ٧١/١) دا باسی پەنجەی پیرۆزی پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم هێناوێتیەوە کە گوایە ڕووی لەپی دەستی دەکردە قیبلەو بە سەحیحیشی ناساندووە، شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی دەڵێ: ریوایەتێکی تەبەرانیە کە لە ئەوسەتدا لە سەیدنا ئیبنو عومەرەوە ریوایەتی کردووە، بەڵام لە سەنەدەکەیدا عومەری کوڕی عیمرانی تێدایە کە ریوایاتی زەعیفە، پاشان شێخی ئەلبانی دەڵێ: لەوانەیە لە ڕێی قیاسەوە لای ئیبنولقەییم بەهێز بووبێت.. بۆیە ئەلبانی هیچ ریوایەتێکی لا نەبۆتە بەڵگە کە دەبێت لە تەکبیرەی ئیحرامی نوێژدا ڕووی لەپی دەستت لە قیبلە بێت[١].

ئەلبانی ڕەحمەتی دەربارەی ریوایەتە جیاوازەکانی فەرمووده کە باس لە چۆنیەتی دەست بەرز کردنەوەو ڕادەو بڕو شێوازی دەکەن دەڵێ: فەرموودەکان جەخت لەوە دەکەنەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستەکانی تا ئاستی شانی بەرز دەکردەوە، مەبەست لەوەیە کە لەپی دەستەکان دەگەیشتنە ئاستی شانی، ئەمەش وەکو بەیهیقی ریوایەتی کردووە: ریوایەتی سەیدنا عومەرو عبداللەی کوڕی و ئەبوهورەیرەیە خوا لێییان ڕازی بێت، ئەمە مەزهەبی شافیعیشە کە لە (الأم ٩٠/١) دا هێناوێتیەوەو یاوەرانیشی لەسەر ئەم بۆچوونەن، ئیمامی نەوەوی دەڵێ[٢]:

---

[١] الالباني: صفة صلاة النبي ٢٠١/١..
[٢] المجموع ٣٠٧/٣.

ئیبنولونزیر دەڵێ: ئەمە بۆچوونی ئیمامی مالیك و ئەحمەدو ئیسحاق و زۆرینەی ئەهلی حەدیسیشە.. ئیمامی ئەحمەد دەڵێ: موسوڵمان بە هەموو شێوەكان دەست بەرز كاتەوە چاكترە، چونكە ریوایەتی شێوەیەكیان لە ریوایەتی شێوەیەكی تریان چاكتر نیە..

دەڵێم (شێخی ئەلبانی بەردەوامەو وا دەڵێ): ئەمەی ئەحمەد فەرموویەتی ئەو راست و دروستە، چونكە هەموو شێوەكان هەر سوننەتن، بۆیە زۆرینەی توێژەرەوەكانمان وایان فەرمووە، وەكو عەلی القاری و سیندی حەنەفی[1]..

ئەوەش كە كەسانێك ـ بە تایبەتی حەنەفیەكان ـ لە كاتی تەكبیرەی ئیحرام و نیەت هێناندا دوو پەنجە پانەكەی دەستەكانیان دەگەێننە نەرمەی گوێچكەیان بەڵگەی لەسەر نیەو ئەوی لەسەرێتی شێخی ئەلبانی توێژینەوەی لەسەر كردوون و پێی زەعیف بوون[2]..

كەوابوو دەست بەرز كردنەوە لە پاش و پێش و كاتی تەكبیرەی ئیحرامدا تا ئاستی گوێچكە دەبێت، سەری پەنجەكان ئاسایی روویان لە ئاسمانەو لەپی دەستەكان روویان لە گوێچكەیە، پەنجەكان ئاسایی دەگیرێن و نە گرمۆڵە دەكرێن و نە لێك بڵاو دەكرێنەوە..

*** رەفتاری دانانی دەستی راست لەسەر چەپ لەسەر سنگ:**

ئەو چۆنیەتیە جیاوازانەی لە دەستدانانی نوێژدا لە نێوان موسوڵماناندا دەبینرێت، هەندێكیان بەڵگەیان هەیە، چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە زۆر شێوە دەستی گرتووە، لەوانە:

---

[1] الالباني: صفة صلاة النبي ١/٢٠٢..
[2] الالباني: صفة صلاة النبي ١/٢٠٤..

## یەکەم: دەستی ڕاست لەسەر چەپ دەبێت:

١ ـ (وَكَانَ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستی ڕاستی دەخستە سەر دەستی چەپی..

٢ ـ دەیفەرموو (إِنَّا مَعْشَرَ الأَنْبِياءِ أُمِرْنَا بِتَعْجِيلِ فِطْرِنَا، وَتَأْخِيرِ سُحُورِنَا، وَأَنْ نَضَعَ أَيْمَانِنَا عَلَى شَمَائِلِنَا فِي الصَّلاَةِ)[٢] واتە: ئێمەی دەستەی پێغەمبەران فەرمان پێ کراوە کە بەربانگ زوو بکەینەوەو پارشێومان دواخەین، هەروەها دەستی ڕاستمان بخەینە سەر دەستی چەپمان..

٣ ـ (مَرَّ بِرَجُلٍ وَهُوَ يُصَلِّي وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى الْيُمْنَى، فَانْتَزَعَهَا وَوَضَعَ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە لای کابرایەکدا تێپەڕی کە نوێژی دەکرد، دیتی دەستی

---

[١] حاکم (٣١٨/٤)، ابن حبان (٤٨٥)، بەیهیقی (٢٨) لە ڕێی وائیلی کوڕی حوجرەوە گێڕاوێتیەوە.. ئەلبانی لە الارواء (٣٥٢)دا دەفەرموێ: سەحیحە.. لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم ٢٠٩/١) دا توێژینەوەیەکی زۆرتری کردووە و ئاماژەی کردووە بە: ئەبوداوود (١١٥/١)، نەسائی (١٤١/١)، داریمی (٣١٤/١)، ئیبنوخوزەیمە (٢/٥٤/١)، ئیبنوحیببان (٤٨٥)، بەیهیقی (٢٧/٢)، ئەحمەد (٣١٨/٤) دەربارەی سەنەدەکەشی دەفەرموێ کە پەیوەستەو لەسەر مەرجەکانی موسلیمە (وهذا إسناد متصل صحيح على شرط مسلم) ئیمامی ئیبنوحەجەریش لە (فتح الباری١٧٨/٢) بە سەحیحی ناساندووە..

[٢] تەبەرانی لە کەبیر (١١٤٨٥) و ئەوسەت (١٠٠/١) لە سەیدنا ئیبنو عەبباسەوە خوا لێیان ڕازی بێت کە ئەلبانی دەرهەقی دەفەرموێ: إسناد رجاله كلهم رجال مسلم. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢٠٥/١).

[١] ئیمامی ئەحمەد (٣٨١/٣)، دارەقوتنی (١٠٧)، ئەبوداوود (١٢٠/١)، نەسائی (١٤١/١) ئیبنوماجە (٢٧١/١)،ئیبنوحەزم: المحلى (١١٢/٤) ئیمامی نەوەوی لە المجموع (٣١٢/٣) لە پێناسەی سەنەدەکەیدا دەفەرموێ: صحيح على شرط مسلم، شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ وهو كما قال.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢٠٨/١).

چەپی خستۆتە سەر دەستی راستی، دەستی لێك ترازاندن و راستی بۆ خستە سەر چەپی..

## دووەم: دەستی راست لەسەر چەپ و لەسەر سنگ دەبێت:

توێژینەوەکانی شێخی ئەلبانی رەحمەتی بەڵگەی هەموو ئەوانەی بڕیووە کە پێیان وایە دەست دانان لەسەر غەیری سنگیش جائیزە.. بە تایبەتی حەنەفیەکان کە سوورن لەسەر ئەوەی دەست لە خوار ناوکەوە بگرن، بۆیە دەڵێ: هەر فەرموودەیەك لەسەر دەست دانان لەسەر غەیری سنگ دەهێنرێتەوە یان زەعیفە یان ئەسڵ و ئەساسی نیە[1]..

١ ـ (كَانَ يَضَعُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسَّاعِدِ، أَمَرَ بِذَلِكَ أَصْحَابَهُ، وَكَانَ أَحيَاناً يَقْبِضُ بِالْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستی راستی دەخستە سەر پشتی دەستی چەپی و (جاری وا هەبوو دەیخستە سەر) مەچەکی و (جاری وا هەبوو دەیخستە سەر) بازووی، فەرمانی بە یاوەرانیشی وا دەکرد، جاری واش هەبوو بە دەستی راستی دەستی چەپی دەگرت..

٢ ـ (وَكَانَ يَضَعُهما عَلَى الصَّدْرِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەردوو دەستەکانی دەخستە سەر سنگی..

---

[1] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢١٨/١) و أحكام الجنائز (ل ١١٨).

[2] بوخاری (١٧٨/٢)، ئەبو داوود (١١٥/١)، نەسائی (١٤١/١)، داریمی (٣١٤/١)، ئیبنو خوزەیمە (٢/٥٤/١)، ئیبنوحیببان (٤٨٥)، بەیهیقی (١٣٢/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣١٨/٤) گێڕاویانەتەوەو ئیمامی ئیبنوحەجەر لە فتح (١٧٨/٢) و ئیمامی نەوەوی لە المجموع (٣١٢/٣) و ئیبنولقەییم لە زاد (٨٥/١) هەموو فەرموویانە کە سەحیحە.

[1] ابن خزيمه (٢/٥٤/١)، ئیمامی ئیسحاقی کوڕی راهەوی وەکو المروزی لە: (المسائل ٢٢٢) لێوەی نەقڵ کردووە.. شێخی ئەلبانیش دوای توێژینەوە چەندین ریوایەتی دەفەرموێ: سەحیحە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢١٦/١).

٣ ـ نابێت دەست بخاتە بەر کەلەکەی، واتە خوار پەراسووەکانیەوە لە لا تەنیشتەوە، وەك هەنگڵی گۆزەو دەسکی سوراحییان لێ بکات، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی رەفتاری وای دەکرد: (كَانَ يَنْهَى عَنْ الإخْتِصَارِ فِي الصَّلاةِ وَهُوَ الصُّلْبُ الَّذِي كَانَ صَلَى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْهُ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی دەکرد لەوەی لە کاتی نوێژدا دەست بخرێتە لا قەپرغە (لا کەللەکە)..

لە توێژینەوەو سۆراغی ریوایەتەکاندا دەردەکەوێت کە پێغەمبەری نازدار صلى الله عليه وسلم دەستی راستی دەخستە سەر دەستی چەپی و هەردووکیانی لەسەر سینەی دادەنا، بە دوو پەنجەی پان و شایەتمانی دەستی چەپی دەگرت و سێ پەنجەکەی تری بە بن مەچەکیدا دەهێنایەوە. دیسان توێژینەوەکان ئەوە روون دەکەنەوە کە ریوایەتی مەزهەبی شافیعی لە دەستدانان (لەسەر ناوك) و حەنەفی (لە خوار ناوك) لاوازن و جۆرو شێوەی خواپەرستییان پێ ناچەسپێندرێت.. والله اعلم .

### * رەفتاری پێ دانان:

پەسەندترین بۆچوون کە دوای بەدواداچوونی رای شەرعناسان پێی گەیشتم ئەوەیە کە لە کاتی راوەستانی نوێژدا باشترە کە پێیەکان مەسافەیەك لێك دوور بن. شەرعناسان لە بۆچوونیاندا لەسەر ئەم مەسەلەیە دوو پۆلن:

---

[١] بوخاری (٣/٦٨)، موسلیم (٢/٧٣)، ئەبوداوود (١/١٥٠)، نەسائی (١/١٤٢)، ترمزی (٢/٢٢٢)، داریمی (١/٣٣٢)، بەیهیقی (٢/٢٨٧)..

**. ئەوانەی پێیان وایە باشترە پێیەکان لێك دووربن:** ئەمە بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسانە. بەڵگەشیان ئەو فەرموودانەیە کە دەیسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە کاتی نوێژدا ئەژنۆو رانەکانی لێك دوور دەخستنەوە، کەوابوو پێیەکانیش کە بەوانەوەن، هەر وەکو ئەوان لێك دوور رادەگیرێن:

ـ سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدی خوا لێی رازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەڵێ: (وَإِذَا سَجَدَ فَرَّجَ بَينَ فَخِذَيهِ)[1] واتە: کە سوجدەی دەبرد رانەکانی لێك جوێ دەکردەوە..

ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: بە قەدەر بستێك پێیەکان لێك دوور خەنەوە. ئەمەش وەکو ئیمامی نەوەوی دەڵێ: بۆچوونی یاوەرانی مەزهەبی شافیعیە[2]..

**. ئەوانەی پێیان وایە باشترە پێیەکان لێك پێکەوە بنوسرێن:** ئەمە بۆچوونی حەنبەلیەکان و زۆرینەی شەرعناسانی حەنەفیەو لە شەرعناسانی سەردەمیش: شێخی ئەلبانی و ئیبنو عوسێمینە.. بەڵگەیان ئەو فەرموودەیە کە عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (فقَدْتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مَعِي عَلَى فِرَاشِي، فَوَجَدْتُهُ سَاجِداً، رَاصاً عَقِبَيهِ، مُسْتَقْبِلاً بِأطرافِ أصابِعِهِ الْقِبْلَة، فَسَمِعْتُهُ يَقولُ: أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِعَفْوِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ)[1] واتە: شەوێك کە

---

[1] ئەبوداوود (٧٣٥).ئیبنوحەجەر: التلخيص الحبير (٢٥٥/١)، ئەلبانی: الارواء (٣٥٨).

[2] المجموع (٤٠٧/٣).

[1] الطحاوي: بيان مشكل الآثار (١٠٤/١)، وابن المنذر: الأوسط (/١٤٠١) وابن خزيمة: (٣٢٨/١)، وابن حبان (٢٦٠/٥)، والحاكم (٣٥٢/١) البيهقي (١٦٧/٢). بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیمەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگری بووە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: بە پێی

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لەسەر جێگاکەم بوو، دیار نەما، هەستم کرد وا لە سوجدەدایە، هەردوو پاژنە پێکانی هەڵناوە، پەنجەکانی پێی کردوونەتە قیبلە، گوێم لێبوو دەیفەرموو: خوایە پەنا بە رازی بوونت دەگرم لە تووڕەبوونت پەنا بە لێبوردنت دەگرم لە سزات..

پێم و انیە بەڵگەی شەرعناسانی پۆلی دووەم هێندە بەهێز بێت ببێتە بەڵگەی ئەوەی کە دەبێت پاژنە پێکان لە کاتی وەستاندا بۆ نوێژ پێکەوە بنوسێنرێن.. بۆیە پێم وایە رای جمهوری شەرعناسان پەسەندتر بێت..

کەوابوو لە کاتی راوەستان بۆ نوێژ دەشێت پێیەکان بە گوێرەی پێویست لێك جودا بکرێنەوە، بستێك، یان کەمترو زیاتر، بە شێوەیەك لە عورفی نوێژخوێنانی ناوچەکە دەرنەچێت.. والله اعلم.. نەك وەك ئەوەی هەندێك لە گەنجەکانی خۆمان جاری وا هەیە نیو مەترقاچی دەکاتەوەو دەبێتە هۆی جەنگ و جیدالێکی بێ هۆ..

### * رەفتاری روانین:

شەرعناسان لەوەدا راجوێ بوون کە ئایا نوێژخوێن لە کاتی نوێژکردنیدا تەماشای کوێ دەکات، بەڵگەی زۆریش لەسەر ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لە کاتی راوەستانی لە نوێژدا چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەبردنەکەی خۆی.. هەندێك ریوایاتی تریش هەیە کە دەڵێ تەماشای پێش خۆی دەکرد..

---

مەرجەکانی موسلیمە نەك مەرجی هەردووکیان.. أصل صفة صلاة النبي صلی الله علیه وسلم (٢/٧٣٦).

ئیمامی مالیك پێی وایە كە نوێژخوێن ئیمام بێت یان مەئمووم دەبێت لە كاتی نوێژكردندا سەیری پێشەوەی خۆی بكات.. ئیمامی بوخاری لە سەحیحەكەیدا (باب) ێكی بۆ ئەوە بە ناوی (باب رفع البصر الى الأمام في الصلاة)[١] تەرخان كردووە، كە چەند فەرموودەیەكی تێدا هێناوەتەوە ئەوە دەسەلمێنێت كە یاوەران لە كاتی نوێژیاندا لە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، تەماشای ئەویان دەكرد..

ئیمامی شافیعی و كوفییەكان ـ كە پەسەندكراوی حەنەفیەكان نەقڵ دەكەن ـ پێیان وایە كە باشتر ئەوەیە نوێژخوێن لە كاتی وەستانیدا لە نوێژدا چاو ببڕێتە شوێنی سوجدەكەی، چونكە سیماو كرۆكی ملكەچی زیاتر پێوە دیارە.. شێخی ئەلبانیش دەڵێ: ئەمە راسترە، چونكە بەڵگەی فەرموودە زیاتر پاڵپشتێتی..

زانایانی وەكو ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دوای توێژینەوە فەرموویەتی: دەشێت بە جیاواز تەماشای ئیمام و مەئمووم بكرێت، دەشێت هەردووكیان تەماشای شوێنی سوجدەكانیان بكەن ، مەگەر مەئمووم پێویستی بە تەماشاكردنی ئیمامەكە بۆ چاودێریی هەبێت، ئەمما ئەو كەسەی بە تەنها نوێژەكەی دەكات ئەوە حوكمی وەكو حوكمی ئیمام وایە..

پاشان ئەلبانی دەڵێ: بەمەش ئەو فەرموودانەی بوخاری هێناونیەوە لەگەڵ ئەو فەرموودانەدا كە دەڵێ سەیری شوێنی سوجدەكەی خۆی دەكرد، پێكەوە دەسازێنرێن. والله اعلم[٢].. شەرعناسانی پۆلی دووەم

---

[١] بوخاری (٢/١٨٤).

[٢] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٣٣).

(ئیمامی شافیعی و هاورایانی) چەند بەڵگەیەکیان بۆ بۆچوونی خۆیان هێناوەتەوە، لەوانە:

١- (كَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إذَا صَلَّى طَأطَأَ رَأسَهُ وَرَمَى بِبَصَرِهِ نَحْوَ الأَرْضِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، کە نوێژی دەکرد سەری نزم دەکردەوەو چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەکەی لەسەر زەوی..

ئەهلی تەفسیر لەسەر ئەوەن کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە لە سەرەتادا نوێژی دەکرد، سەری بەرز دەکردەوەو سەیری ئاسمانی دەکرد ئیتر ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ هُمۡ فِي صَلَاتِهِمۡ خَٰشِعُونَ﴾ المؤمنون/٢ واتە: ئەو موسوڵمانانە شادمانن کە... ئەوانەش کە لە نوێژەکانیاندا ملکەچن.. ئیتر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژدا چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەکەی[١]..

٢- (وَلَمَّا دَخَلَ الْكَعْبَةَ مَا خَلَّفَ بَصَرَهُ مَوْضِعَ سُجُودِهِ حَتَّى خَرَجَ مِنْهَا)[٢] واتە: ئەو کاتەی کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم،

---

[١] حاکم (٢/٣٩٣) فەرمووشیەتی بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیم سەحیحە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ لەبەر هەبوونی باوکی ئەبو شوعەیب لە سەنەدەکەدا کە لە پیاوی سەنەدەکانی لای بوخاری نیە، هەرچەندە جێمتمانەیەو مامۆستای ئیمامی موسلیم بووە، دەبێ بووترێت بە پێی مەرجەکانی موسلیم سەحیحە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٣٦).

[١] ابن كثير: تفسير القرآن العظيم (٣/٢٢٥) ، الطبري (٥/٣٤٩)، القرطبي (١٢/١١٠)، الحازمي: الاعتبار (ل ٦٠)

[٢] بەیهیقی (٥/١٥٨) لە حاکمەوە (١/٤٧٩) کە فەرموویەتی: بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیم سەحیحە، ئیمامی زەهەبیش لایەنگیریی کردووەو شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: وهو كما قالا.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٣٢).

دەچووە کەعبە بۆ نوێژ چاوی لە شوێن سوجدەکەی بەرز نەدەکردەوە تا لە نوێژکەی تەواو دەبوو..

بۆچوونی شێخی ئەلبانی لە پێکەوە سازاندنی فەرموودەی هەردوولادا پەسەندترە، بۆیە پێم وایە نوێژخوێن دەبێت لە کاتی بەپێوە وەستانی نوێژیدا تەماشای شوێنی سوجدەکەی بکات.. والله اعلم.

★ ★ ★

# باسى سێيەم: خوێندن لە نوێژدا

نوێــژخوێنێك هەســتاوەتە ســەر پــێ و رووى لــە قيبلــە كــردووەو دەيەوێت نوێژەكەى دەسـپێبكات، يەكـەمين شـتێك كـە دەيلێـت تـەكبيرەى ئيحرامە، واتە ووتنى الله اكبر، بەمەش داخلّى نوێژەكەى دەبێت.. ئينجا چەندين ئايەت و فەرمووده هەن دەبێت بيانخوێنێت، لێـرەدا هەنـدێكيان بە ريزبەندى خوێندنيان ان شاء الله دەخەمە بەردەست:

## يەكەم: دوعاى دەسپێك ( ئيستفتاح )

پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم دواى ئەوەى بە تەكبيرەى ئيحرام داخلّـى نوێـژ دەبـوو، دوعايـەكى دەخوێنـد كـە بـە دوعـاى (ئيسـتيفتاح) ناسراوە، ئەمەش ريوايەتى سەحيحى لەسەرە.. سەيدنا ئەبو هورەيرە خوا لێـى رازى بێـت دەڵـێ: (كـانَ رسـولُ اللهِ صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ إذَا كَبَّـرَ فِي الصَّلَاةِ ؛ سَكَتَ هُنَيَّةً قَبْلَ أنْ يَقْرَأَ. فَقُلْتُ: يـا رسـولَ اللهِ! بـأبِي أنْـتَ وأمِّـي ؛ أرَأَيْتَ سُـكُوتكَ بَـينَ التَّكْـبيرِ والْقِـرَاءَةِ ؛ مَـا تقـولُ؟ قـالَ: أقـولُ:...)[١] واتـە: پێغەمبــەرى خــوا صــلى الله عليــە وســلم كــە تــەكبيرەى ئيحرامــى دەكــرد، كەمێك پێش ئەوەى (فاتيحە) بخوێنێت بێدەنگ دەبوو، عەرزم كرد: ئـەى پێغەمبەرى خوا، دايكوباوكم بە قوربانت بن، دەبينم لـە نێـوان تـەكبيرەى ئيحـرام و خوێندنەكـەدا بـێ دەنـگ دەبيـت، چـى دەخوێنيـت؟ فـەرمووى: دەڵێم:....

---

[١] بوخارى (٢/١٨٢)، موسليم (٢/٩٨)، ئيبنوماجە (١/٢٦٩)، ئيبنوئەبى شەيبە (١٢/١١٠/٢)، ئەحمەد (٢/٢٣١).

پێغەمبەری خوا صلی اللە علیە وسلم ئەمەشی بە فەرمان بەو كابرایـە فەرموو كە نوێژەكەی بە هەڵە دەخوێند، پێی فەرموو: (إِنَّهَا لا تـتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَـزَّ وَجَلَ، فَيَغْسِلَ وَجْهَـهُ، وَيَدَيْـهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَـيْنِ، ثـمَّ يُكَبِّـرَ اللَّـهَ وَيَحْمَـدَهُ وَيُمَجِّدَهُ، وَيَقْرَأَ مِنَ الْقُرْآنِ مَـا أَذِنَ اللَّـهُ لَـهُ فِيـهِ وَتَيَسَّـرَ، ثـمَّ يُكَبِّـرَ فَيَرْكَـعَ)[١] واتـە: نوێـژی كەسـتان تـەواو نابێـت هـەتا بـەو شـێوەی كـە خـوای گـەورە فەرمانی پێداوە، دەستنوێژ بـە رێكوپێكی نـەگرێت، دەموچاوی نەشوات، ئینجا دووباسكی تا ئانیشكی بشوات، پاشان مەسحی سەر بكات و پێیەكانی بشوات، ئینجا اللە اكبر بكات و نوێـژ دابەسـتێ، ئینجا سـوپاس و ستایشی خوا گەورە بكات و ئەوەندەی خوای گەورە رێـی پـێ دەدات و بـۆی ئاسـانە قورئانی تێدا بخوێنێت، پاشان تەكبیر بكات و بچێتە ركووع.

خوێندنی دوعای دەسپێك (ئیستیفتاح) كارێكی شـەرعیەو سـوونـەتی موئەككەدەیە، ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئیبنو حەزم و ئیمامی شافیعی و یاوەرانێتی.. ئیمـامی نـەوەوی دەڵـێ: وا پێناچێـت غـەیری ئیمـامی مالیـك كەس لە شەرعناسان پێچەوانەی ئەمە بن، ئەو رەحمـەتی خـوای لـێ بێـت دەڵێ: دوای تەكبیرەی ئیحرام یەكسەر (الحمد للە رب العـالمین) دەخوێنێـت تـا سـورەتی فاتیحـە تـەواو دەكـات، واش نـازانم (ئیمـامی نـەوەوی دەڵـێ)

---

[١] بوخاری / بەشی قیرائەت (١١ ـ ١٢)، نەسائی (١٩٤/١)، حاكم (٢٤٢/١) لە رێی داوودی كوڕی قەیسەوە. هەروەها: بوخاری و نەسائی (١٦١ و ١٩٣)، شافیعی لە: الام (٨٨/١) دا، بەیهیقی (٣٧٢/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣٤٠/٤) لە رێی محمدی كوڕی عەجلانەوە، هەروەها: ئەبوداوود (١٣٧/١) لە رێی محمدی كوڕی عەمرەوە، ئەوانیش لە عەلی كوڕی یەحیای كوڕی خەلادەوە.. ئەلبانی دەفەرموێ: پیاوانی سەنەدەكان پیاوانی راوی بوخارین و سەنەدەكانیش سەحیحن.. ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی چەندین رێی تری باس فەرمووە لە فتح الباري دا لە بابەكانی: (التكبير) و (الاستفتاح) ، (القراءة) دا.

وەڵامی یەكێك لەم حەدیسە سەحیحانەی پێ بێت كەلەسەر دوعای ئیستیفتاحن[١].. شێخی ئەلبانیش كە ئەمەی ئیمامی نەووی هێناوەتەوە دەڵێ: هەڵوێستەكەی ئیمامی مالیك سێ سوونەت رەت دەكاتەوە: دوعای ئیستیفتاح، ئیستیعازە، بەسمەلە[٢] ئەمانەش سوننەتی سەلمێنراون و رەنگە ریوایەتەكانی بە ئیمامی مالیك نەگەیشتبن، یان پێی گەیشتوون بەلاّم لەبەر هۆیەك وەرینەگرتوون[٣]..

دوعای ئیستیفتاح چەندین ریوایەتی هەیە كە چەندین دوعای جیاواز لەخۆ دەگرن، خوێندنی هەر یەكەیان سوونەتە، لەوانە:

١- ریوایەتەكەی سەیدنا ئەبو هورەیرە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە وەڵامی پرسیارەكەیدا فەرمووی: (عَنْ أبي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ فِي الصَّلَاةِ سَكَتَ هُنَيَّةً قَبْلَ أَنْ يَقْرَأَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَرَأَيْتَ سُكُوتَكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ قَالَ أَقُولُ اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنْ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ)[٤] واتە:

---

[١] النووی: المجموع (٣/٣٢١).

[٢] ئیستیعازە: ووتنی (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم)، بەسمەلە: ووتنی (بسم الله الرحمن الرحیم)..

[٣] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٤٠).

[٤] بوخاری (٢/١٨٢)، موسلیم (٢/٩٨)، ئیبنوماجە (١/٢٦٩)، ئیبنوئەبی شەیبە (١٢/١١٠/٢)، ئەحمەد (٢/٢٣١). شێخی ئەلبانی دوای ئەوەی توێژینەوەی ئەم فەرموودەیەی لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٤٠)) دا كردووە، فەروویەتی: (وهو أصح أدعية الاستفتاح سندا) پاشان دەفەرموێ: حافز ئیبنوحەجەری عەسقەلانی لە (فتح الباري ٢/١٨٣) دا هێناویێتیەوەو پێش ئەویش شێخی ئیسلام ئیبنوتەیمییەش لە (رسالة تنوع العبادات ل ٨٥)دا.

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە تەكبیرەی ئیحرامی دەكرد، كەمێك پێش ئەوەی (فاتیحە) بخوێنێت بێدەنگ دەبوو، عەرزم كرد: ئەی پێغەمبەری خوا، دایكوباوكم بە قوربانت بن، دەبینم لە نێوان تەكبیرەی ئیحرام و خوێندنەكەدا بێ دەنگ دەبیت، چی دەخوێنیت؟ فەرمووی: دەڵێم: خوایە نێوان من و گوناحەكانم ئەوەندە لێك دوور خەرەوە، وەك كە نێوانی رۆژهەڵات و رۆژئاوات لێك دوور خستۆتەوە، خوایە لە گوناحەكانم پاكم كەرەوە، هەر وەكو كە كە پۆشاكی سپی لە پیسی و چەپەڵی پاك دەكرێتەوە، خوایە بە ئاوو بەفرو تەرزە لە گوناحەكانمم داشۆرە..

٢. ریوایەتی سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیب خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إذا افْتتحَ الصَّلاةَ كَبَّرَ ثمَّ قالَ: إنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأرْضَ حَنِيفًا وَمَا أنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ، إنَّ صَلاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لا شَرِيكَ لَهُ ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأنَا أوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ يَا اللَّهُ وَاللَّهُ أكْبَرُ، أللهُمَّ أنْتَ الْمَلِكُ لا إلهَ إلا أنْتَ ﴿سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ﴾ أنْتَ رَبِّي وأنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُبِي جَمِيعَاً إنَّهُ لا يَغْفِرُالذُّنُوبَ إلا أنْتَ. واهْدِنِي لِأحْسَنِ الأخْلاقِ لا يَهْدِي لِأحْسَنِهَا إلا أنْتَ.واصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إلا أنتَ. لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ والْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيكَ وَالشَّرُّ لَيسَ إليكَ ﴿والمَهْدِيُّ مَنْ هَدَيْتَ﴾ أنَا بِكَ وإليكَ ﴿لا مَنْجَا ولا مَلْجَأَ مِنْكَ إلا إليكَ﴾، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ أسْتَغْفِرُكَ

وأتوُب إليكَ)[١] واتە: دوای ئەوەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژەکەی بە تەکبیرەی ئیحرام دەست پێ دەکرد، دەیفەرموو: من هەقوویستانە رووم کردۆتە ئەوەی کە ئاسمانەکان و زەوی دروست کردووە، من لە موشریکان نیم، من نوێژو پەرستنەکانی ترو ژیان و مردنم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیانە کە هیچ شەریك و هاوبەشێکی نیە، بەوەش فەرمانم پێدراوەو منیش یەکەمین موسوڵمانم، خوایە لە تۆوەیەو بۆ تۆیە، خوا گەورەیە، خوایە دەسەڵاتدار هەر تۆی، هیچ خوایەك نیە شایانی خوایەتی بێت جگە لە تۆ، پاك و بێ خەوشی و سوپاس بۆ تۆیە، تۆ خوامی و من بەندەی تۆم، من ستەمم لە نەفسی خۆم کردووە، دان بە گوناحی خۆمدا دەنێم، خوایە لە هەموو گوناحەکانم خۆش بە، کەس ناتوانێت گوناحان بسڕێتەوە جگە لە تۆ، خوایە رێنماییم بکە بۆ پەسەندترین رەفتارو رەوشت، کەسیش غەیری تۆ ناتوانێت رێنمایی بکات بۆ باشترین رەوشت، خوایە رەفتارو رەوشتی ناپەسەندم لێ دوور بخەرەوە، کەسیش ناتوانێت غەیری تۆ رەوشتی خراپە لە کەس دوور خاتەوە، خوایە من وەدەنگ بانگەوازەکەتەوە هاتووم، هەر هەموو خێرو چاکە وا لە دەست تۆدا، هیچ خراپەیەك لای تۆ نیە، رێنمایی کراو ئەو کەسەیە کە تۆ رێگات نیشانداوە، من بە تۆم و بۆ تۆم، هیچ جێ حەشارو پەناگەیەك نیە مەگەر هەر لای خۆت، پاك و پیرۆزیت،

---

[١] موسلیم (٢/١٨٥)، ئەبوداوود (١/١٣١)، دارەقوتنی (١١١)، ئەحمەد (١/١٠٢)، بەیهیقی (٢/٣٢)، نەسائی (١/١٦٩،١٦١،١٤٢)، ترمزی (٢/٢٥٠) دەربارەشی دەفەرموێ: (حسن صحيح)، ئیمامی شافیعی لە کتێبی (الأم١/٩١) شێخی ئەلبانی دەربارەی دەفەرموێ: صحيح على شرط مسلم.

بەرزی و مەزنی بۆ تۆ، داوای لێبوردنت لێ دەكەم و پەشیمانیم قبوول بفەرموو..

ئیمامی ئیبنولقەییم لە (زاد المعاد ٧٢/١) دا دەڵێ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەم دوعایەی لە شەونوێژدا دەخوێند، نەك لە فەرزەكاندا.. بەڵام شێخی ئەلبانی ئەمە رەت دەكاتەوەو دەڵێ: هیچ بەڵگەیەك بە دەستەوە نیە ئەو پسەیە بسەلمێنێت، چونكە ئەوە سەلمێنراوە كە لە فەرزو سووننەتدا وەكو یەك خوێندوونی. ئیمامی نەوەویش لە (المجموع ٣١٥/٣) دا دەڵێ كە لەفزەكە بە رەهایی هاتووە نوێژی فەرزو نوێژی سووننەت وەكو یەك دەگرێتەوە[1]..

دیسان شێخی ئەلبانی دەڵێ: زانایان و شەرعناسان فەرموویانە كە خوێندنی ئەم زیكرانە بۆ ژن و پیاو وەكو یەكەو جیاوازی لە نێوانیاندا نیە[2]..

٣- ریوایەتی كۆمەڵێك لە یاوەرانی عەزیزی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لەوانە: سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری و خاتوو عائیشەو سەیدنا ئەنەس و سەیدنا جابر خوا لێیان رازی بێت كە گێڕاویانەتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە دوعای ئیستیفتاحدا دەیفەرموێ: (سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ ولا إلهَ غَيرُكَ)[3] واتە: پاك و بێ خەوشی بۆ تۆو بە سوپاسەوە،

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٤٩/١).

[2] هەمان سەرچاوە (٢٤٧/١).

[3] ئەبوداوود (١٢٤/١)، نەسائی (١٤٣/١)، ترمزی (٢/٩-١٠)، داریمی (٢٨٢/١)، ئیبنوماجە (٢٦٨/١)، تەحاوی لە (شرح معاني الاثار ١١٦/١)، دارەقوتنی (١١٢)، بەیهیقی (٣٤/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٥٠/٣). شێخی ئەلبانی دوای توێژینەوەی هەموو ریوایەتەكانی ئەم فەرموودەیە دەفەرموێ: ئیبنومیندە بە سەنەدی سەحیح لە (التوحيد ٢/١٢٣) دا ریوایەتی كردۆتەوەو

ناوت پیرۆزو بەرزەو مەزنێتیت بڵند رادەگیرێت، هیچ خوایەك نیە شایانی خوایەتی بێت جگە لە خۆت..

## دووەم: ئیستیعازە

ئیستیعازە: ووتنی (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم).. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە هەڵدەستا بۆ نوێژ تەکبیرەی ئیحرامی دەکردە بە ئیستیعازە دەستی بە نوێژخوێندنەکەی دەکرد، کە بە پەنهانی دەیخوێند، ریوایاتی ئەمەش زۆرە، لەوانە:

١- ریوایەتی سەیدنا ئوبەی کوڕی کەعب خوا لێی رازی بێت کە لە بوخاریدایە، دەڵێ: (ثمَّ كانَ صلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسلَّمَ يَسْتعِيذُ باللهِ تعَالَى؛ فيقولُ: أعُوذُ باللهِ من الشَّيطانِ الرَّجيمِ ؛ مِن هَمْزِهِ، ونَفْخِهِ، ونَفْثِهِ)[١] واتە: پاشان پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پەنای دەگرت بە خوای گەورە لە شەیتانی رەجمکراو، لە دەست لێوەشاندنی، لە فووی وەسوەسەو مشەی لوت بەرزیەکەی،کاریگەریی گومڕاکارییەکەی.. هەندێك لە شەرعناسان پێیان وانیە ئیستیعازە لە نوێژدا هەبێت، بەڵام ئیمامی ئیبنوحەزم و ئیمامی نەووی توێژینەوەیەکی ووردیان

---

منیش (واتە ئەلبانی) دواتر لە نەسائیدا (بە ژمارە ٨٤٩ و ٨٥٠) بینیم و لە زنجیرەی سەحیحەدا بە ژمارە (٢٩٣٩) تەخریجم کردووە.

[١] بوخاری (١٠/٢٤٢).

لەسەر كردووەو ئەمەیان پەسەند كردووە كە ئێمە لێرەدا لە ئەلبانیەوە وەرمان گرتووە[١]..

٢- ریوایەتی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری و جوبەیری كوڕی موتعیم و ئیبنومەسعوودو عومەری خوڕی خەتتاب و ئەبو ئومامە خوا لێیان رازی بێت هەیە دەڵێ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە نوێژی دادەبەست یەكسەر دوای تەكبیرەی ئیحرام دەیفەرموو: (أعُوذُ باللهِ السَمِيعِ الْعليمِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ) شێخی ئەلبانی لە كتێبی (ارواء الغليل) دا توێژینەوەی لەسەر هەر یەكێك لەو سەنەدانە كردووە كە لای ئەبوداوودو ترمزی و داریمی و دارەقوتنی و تەحاوی و بەیهیقی و ئیمامی ئەحمەدەو فەرموودەكەی بە سەحیح ناساندووە[٢].. ئەلبانی دەڵێ: ریوایەتێكی سەحیحم بۆ ساغ نەبۆتەوە كە تەنها (أعُوذُ باللهِ من الشَّيطانِ الرَّجيمِ) ی فەرموو بێت، هەرچەندە زۆر لە شەرعناسان بە تایبەتی شافیعیەكان فەرموویانە كە مادام خوای گەورە فەرموویەتی ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴾ النحل/٩٨ واتە: كە قورئانت خوێند پەنا بە خوا بگرە لە شەیتانی رەجمكراو، كەوابوو ووتنی (أعُوذُ باللهِ من الشَّيطانِ الرَّجيمِ)ەكە فەرمانەكە دێنێتە دی، بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی جەخت لەسەر ئەوە دەكاتەوە كەئەو فەتوایە تەنها یەك فەرموودەی مورسەلی هەیە ئەوە بسەلمێنێت، بەڵام فەرموودەی تری سەحیح هەیە كە زیادەكانی دەسەلمێنێت، كەوابوو باشتر وایە - بە رای شێخی ئەلبانی بووترێت:

---

[١] ابن حزم: المحلى (٢٤٧/٣)، النووي: المجموع (٣٢٦/٣) الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٧١/١).

[٢] الالباني: ارواء الغليل (٣٤٢).

(أعُوذُ باللهِ السَّمِيعِ الْعَليمِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ) ئەمە رای هەندێك لە توێژەرەوانی مەزهەبی شافیعیشە وەکو شێخی رافیعی[١]..

منیش پێم وایە بەم زیادەیەوە بڵێین: (أعُوذُ باللهِ السَّمِيعِ الْعَليمِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ)..

## سێیەم: بەسمەلە

بەسمەلە: ووتنی (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ)..

ریوایاتی فەرمووده لەسەر ئەوە زۆرە کە دەڵێ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژدا دوای تەکبیرەی ئیحرام و ئیستیعازە یەکسەر بەسمەلەی دەکرد، لەوانە: ریوایەتی سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت کە بە چەندین سەنەد ریوایەت کراوە، یەکێکیان لە رێی شوعبەوە، لە قەتادەوە، لە ئەنەسەوە هاتووە کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و ئەبوبەکری سددیق و عومەری کوڕی خەتتاب کە نوێژیان دادەبەست، بە ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ دەستیان پێ دەکرد.. واتە خەڵکەکە ئەوەیان بە دەنگی بەرز لێ دەبیستن[٢]..

---

[١] الرافعي: شرح الوجيز ٣/٣٠٥.

[٢] بوخاری (٢/١٨٠)، موسلیم (٢/١٢)، تەحاوی (١/١١٩)، دارەقوتنی (١١٩)، بەیهیقی (٢/٥١)، ئەحمەد (٣/١٧٩، ٢٧٣، ٢٧٥).

**بەسمەلە: بە پەنهانی دەخوێندرێت نەك بە دەنگی بەرز:**

بەڵگەی زۆر لەسەر ئەوە كۆن كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و یاوەرانی نزیكی وەكو سەیدنا ئەبوبەكرو عومەرو عوسمان لە هیچ نوێژێكی جەماعەتدا كە ئیمام بوون بەسمەلەیان بە دەنگی بەرز نەخوێندووە.. ئەمەش بۆچوونی پێشەوایانی تابعینە وەكو سوفیانی سەوری و عبداللەی كوڕی موبارەك و ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاقی كوڕی راهەوەی.. شێخی ئەلبانی خوا پاداشتی بداتەوە لە توێژینەوەی ئەمەدا بە دوای یازدە ریوایەتدا چۆتەوەو هەمووی ساغ كردۆتەوەو سەلماندویەتی كە بەسمەلە لە نوێژدا دەبێت بە پەنهانی بخوێندرێت[١].. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبوحەنیفەو هەردوو یاوەرەكەیەتی[٢] ، هەروەها ئەمە بۆچوونی زۆرینەی زانایانی فەرمووودەوانیشە..

بەڵام ئیمامی شافیعی و یاوەرانی دەڵێن ووتنی بەسمەلە بە دەنگی بەرز سوونەتە.. ئیمامی نەوەوی رەحمەتی فەرموودەی زۆری لەسەر بۆچوونی ئیمامی شافیعی هێناوەتەوە[٣]، بەڵام شێخی ئەلبانی دوای توێژینەوەی فەرموودەو سەنەدەكانیان دەڵێ: هەر كەسێك بە ئینسافەوە تەماشای ئەم فەرموودانە بكات، یەك فەرموودەی سەحیح و سەریحی چنگ ناكەوێت كە پاڵپشتی بۆچوونەكەیان بێت.. ئینجا تەحقیقاتی خۆی و ئیمامی زەیلەعی لە (نصب الراية) و ئیمامی شەوكانی لە (نيل الاوطار) ەوە نەقڵ دەكات، كە چۆن هەموویان توێژینەوەی ووردەكارانەیان بۆ هەموو ریوایەتەكانی ئیمامی شافیعی و نەوەوی كردووەو سەرەنجام

---

[١] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٧٧ـ٢٩٢).
[٢] محمد بن حسن الشيباني: الآثار (١٥ـ١٦).
[٣] المجموع (٣/٣٣٤ـ٣٥٦) ،

سەلماندوویانە کە ووتنی بەسمەلە بە پەنهانی سوونەتە نەك بە دەنگی بەرز..

شێخی ئەلبانی رەحمەتی تەنانەت ئەوەشی رەت کردۆتەوە کە ئیمامی ئیبنولقەییم دەڵێ: (پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەندێك جار بەسمەلەی بە دەنگی بەرز دەفەرموو، زۆرینەی جارەکانیش بە پەنهانی). یان ئەوەی ئیبنوتەیمییە کە دەڵێ: (لەوانەیە خوێندنی بەسمەلەکەی بە دەنگی بەرز پێشتر بووبێت و دواتر وازی لێ هێنابێت، ئەمەش ئیحتیمالە).. بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی ئەم ئیحتیمالەشی پێ قبووڵ نەبووە، ئەمەش راسترە[١].

کەوابوو راستر ئەوەیە کە ووتنی (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ) لە نوێژدا وەکو ئیستیعازە بە بێ دەنگی دەوترێت.. والله اعلم..

## چوارەم: خوێندنی قورئان لە نوێژدا

خاتوو ئوم سەلەمە خان خوا لێی رازی بێت چۆنیەتی قورئان خوێندنی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەگێڕێتەوە،

ـ دەڵێ: (ثمَّ يقْرأُ الفَاتِحَة، ويُقطِّعُهَا آيةً آيةً إلى آخرِ السُّورَةِ. وَكَذلِكَ كَانَتْ قِراءَتهُ كُلُّها ؛ يَقِفُ علَى رُؤوسِ الآي، ولا يَصِلُها بمَا بَعْدَها)[٢] واتە

---

[١] ابن القيم: زاد المعاد (٧٣/١)، ابن تيمية: المجموع (٨٧/١)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٢/١).

[٢] ئەبو داوود(١٦٩/٢)، بەیهەقیش لەوەوە (٤٤/٢)، ترمزی (١٥٢/٢)، دارەقوتنی (١١٨)، حاکم (٢٣١/٢) و فەرموویەتی سەحیحە لەسەر مەرجی بوخاری و موسلیم و ئیمامی زەهەبیش لایەنگرێتی ، هەروەها ئیبنوخوزەیمە بە سەحیحی داناوە (لە تەفسیری ئیبنو

پاشان سورەتی فاتیحەی دەخوێند کە ئایەت بە ئایەت لێکی جیا دەکردنەوە.. یەعنی (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ) دەخوێندو دەوەستا، ئینجا ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ی دەخوێندو دەوەستا، ئینجا ﴿ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ دەخوێندو دەوەستاو ئینجا ﴿مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ وە هەروەها تا کۆتایی فاتیحە.. قورئان خوێندنی هەر وابوو، لە کۆتایی هەموو ئایەتێك دەوەستاو پەیوەستی نەدەکردەوە بەوەی دوایەوە..

ئەلبانی دەڵێ: ئەمە سوننەتێکە بە داخەوە زۆرینەی قورئان خوێنەکان ـ چ جای خەڵکی تر ـ وەلیان کردووە[1]..

ـ (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) و (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ):

هەروەها دەڵێ: (وَكَانَ تارةً يَقْرَأُهَا (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ وتارةً مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)[2] واتە: جاری وا هەبوو (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)ی بە (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ) دەخوێندەوە. ئەمەش وەکو ئیمامی ئیبنوکەسیر دەڵێ: خوێندنەوەیەکی بەناوبانگی ناو قورئان خوێنەکانە، هەردوو شێوەی خوێندنەوەکە لە قیرائاتی حەوتدا هەیە، هەرچەندە ریوایەتی سەحیح هەیە کە سەیدنا ئەبوبەکرو عومەرو عوسمان و معاویە خوا لێیان

---

کەسیر(١٧/١)ەوە وەرگیراوە، ئیمامی نەوەویش لە (المجموع (٣٣٣/٣) بە سەحیحی ناساندووە، شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: هەر وایە کە فەرموویانە (الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٣/١)).. ئیبنو ئەبوداوود لە (المێاحف ٢/٧)، ئەبونوعەیم لە (اخبار أێبهان ١٠٤/١)، حاکم (٢٣١/٢)، فەرمووشیەتی سەحیحەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگریی بووە.

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٤/١).

[2] ئیبنو ئەبوداوود لە (المصاحف ٢/٧)، ئەبونوعەیم لە (اخبار أصبهان ١٠٤/١)، حاکم (٢٣١/٢)، فەرموویەتی سەحیحەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگریی بووە، بڕوانە (الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٨/١).).

رازی بێت هەموو بە (مَالِكِ) دەیانخوێندەوە، بەڵام زەمەخشەری دەڵێ: (مَلِكِ) پەسەندترە چونکە خوێندنەوەی ئەهلی حەرەمەینەو خوای گەورەش دەفەرموێ: (لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ) غافر/١٦.

★ ★ ★

## باسی چوارەم: دانانی سوترە

**سوترە:** ووشەیەکی عەرەبیە بە مانای بەربەست و ناوبڕ. لە شەرعدا بریتیە لە هەر شتێك کە نوێژخوێن لە نێوان خۆی و جێ سوجدەکەیدا دابنێت، کە کۆتایی جێ سوجدەی نوێژ دیاری دەکات، دەشێت پایە یان دیوارێك بێت و لێی نزیك بیتەوە، دەشێت دارێك بێت چەقێنرا بێت، دەشێت گۆزەیەك، تەرمۆزەیەك، کتێبێك بێت بە پێوە راگیرا بێت، گرنگ ئەوەیە بستێك بەرز بێت و سێ باڵ یان سێگەز، یان مەترو نیوێك لە بەرامبەر نوێژخوێنەکە بێت..

### حیکمەت لە هەبوونی سوترە:

شەرعناسان فەرموویانە: بۆ ئەوەیە کە بزانرێت لە نوێژدایەو بە بەر نوێژەکەیدا نەڕۆن.. هەندێکی تر فەرموویانە: لەبەر ئەوەیە کە نوێژخوێن سنورێك بۆ روانین و بینینی خۆی دانێت و هەوڵ بدات لەو سنورە دەرنەچێت .

### فەرزە یان سوننەت؟!

شەرعناسان دوای ئەوەی لە شیاوێتی بوونەتەوە باسیان لە فەرزبوون ونەبوونی کردووە.. هەندێکیان کە فەرموودەکانیان لا سەحیح بووە وەکو ئیبنوخوزەیمەو شەوکانی و ئەلبانی فەرموویانە دانانی سوترە فەرزە. جمهوری شەرعناسانی تر فەرموویانە: لەبەر ئەوەی فەرموودەی تریش هەیە کە دەسەلێنێت کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی بە

بێ هەبوونی سوترە کردووە، کەوابوو هەبوونی سوترە بۆ نوێژ سوننەتێکی موئەککەدەیە.

**ـ ئەوانــەی فەرموویانــە ســوننەتە:** جمهــوری شەرعناســانن، ئیبنوروشدی مـالیکی دەڵێ: کـە شەرعناسـان فەرموویانـە هـەبوونی باشـە مەبەستیان لەوەیە کە فەرز نیەو سووننەتە، چونکە ئەگەر نوێژەکەی بـە بێ سوترە کـرد، دروسـتە، چونکە سـوترە لـە تەواوکـەرەکانی نوێـژ نیـە و دروست ونادروستی نوێژ لەسەر ئەو نەوەستاوە[١]. بەڵگەیان ئەو فەرمودەیە کە سـەیدنا ئیبنوعـەبباس خـوا لێـی رازی بێـت دەڵێ: (قـالَ: أقْبَلْـتُ عَلَـى حِمَارٍ أتانٍ، وَرَسولُ اللهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيهِ وَسَلَّم يُصَلّي بالنَّـاسِ بِمِنَـى إلَـى غَـيرِ جِدَارٍ، فَمَرَرْتُ بَينَ يَدَي بَعْضِ الصَّفِّ، فَنَزَلْتُ وَأرْسَـلْتُ الأتَـانَ تَرْتَـعُ، وَدَخَلْـتُ الصَّفَّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَي أحَدٌ)[٢] واتە: بە سواری ماکەرێکەوە هاتمـە مینـا، بینیم پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژ دەکات، بێ ئـەوەی رووی لە دیوارێك بێت، منیش بەبـەر ریـزی نوێژخوێنانـدا رۆیشـتم، دابـەزیم و لێگـەڕام ماکەرەکـە بلـەوەڕێت وخۆشـم چـوومە ریـزی نوێـژەوە، کەسـی نکووڵی ئـەوەی لـێ نـەکردم.. شەرعناسـان دەڵـێن: مەبەسـتی ئەوەیـە بـێ ئەوەی سوترەیەکی بۆ خۆی دانابێت[٣]..

---

[١] ابن رشد: بداية المجتهد (١/١٣١).

[٢] بوخاری (١/١٩٩ ـ ٤٩٣)، موسلیم (٤/١٧٢)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

[٣] السرخسی: المبسوط (٢/٤٦)، ئیبنونەجیم: البحر الرائق (٤/٩٥)،ئیبنو عابدین: رد المختار (٤/٤٩٨)، محمد الغەربی: مواهب الجليل لشرح مختصر خليل (٤/١٣٦ رای ئەم بەرێزانەشی تێدایە: ئیبنو عەرەفە، ئیبنوعیاز، ئەلباجی، ئیبنولعەرەبی، ئیبنوعەبدولبیر، ئیبنولحەبیب و ئیبنوروشد)، ئیمامی شافیعی لە: اختلاف الحديث (ل ٩٧) ئیمامی نەوەوی لە روضة الطالبين (١/٣٩٨)، ئیبنوقودامە: المغني ٤/٦)، ئیبنوحەجەر: فتح الباري (٣/٣٩٨)، سەنعانی: سبل السلام (١/٢٠٢)..

ئەمە راوبۆچوونی شێخ بن بازو بن عوسێمین و سەید سابق و شەرعناسانی لیژنەی دائیمی فەتواو ئیرشادی ئیسلامی جەزیرەشە[١].

ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵێ: ئەگەر لەوە دڵنیابوو کە کەس بە بەرنوێژەکەیدا تێناپەڕێت، بۆی هەیە سوترە دانەنێت[٢]..

ئیمامی شافیعی دەڵێ: خۆی سەرپشکە چەند لە سوترەکەی نزیک دەبێتەوە، چونکە نوێژەکەی بە بێ سوترەش تەواوە، بەبەر نوێژەکەشیدا بڕۆن نوێژەکەی هەر تەواوە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە کەعبەدا بێ سوترە نوێژی دەکردو خەڵکیش بەبەر نوێژەکەیدا دەڕۆیشتن، ئەوە نوێژی تەنهایی بوو نەك پێشنوێژی جەماعەت. لە میناش پێشنوێژی بە یاوەران کردو سوترەشی دانەنابوو.. وەکو فەرموودەکەی ئیبنوعەبباس روونی دەکاتەوە[٣]..

ئیبنوروشدی مالیکی دەڵێ: شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە دانانی سوترە لە کاتی نوێژی تاك و کۆمەڵدا شتێکی باشە[٤]..

ئیمامی نەوەوی دەڵێ: باشتر وایە لە کاتی نوێژدا سوترەیەك بۆ خۆی دانێت، دیوارێك، کۆڵەکەیەك، شتێکی وا کە بەرامبەری بوەستێت و نوێژەکەی بکات، بە مەرجێك سێ باڵ لێوەی دووورتر نەبێت[٥].

دیارە ئیمامی نەوەوی لەبەر ئەو فەرموودەیەتی کە دەڵێ: (وَكَانَ صَلَّى اللّهُ عَلَيهِ وَسلَّم يَقِفُ قَريباً مِنْ السُّتْرَةِ، فَكَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ ثَلاثَةُ أذْرُعٍ،

---

[١] ابن باز: كيفية صلاة النبي (ل ٤)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (٣٠٩/٢)، فتاوى اللجنة الدائمة (٢٦١٣)..

[٢] الفتاوى الهندية (٣٤٤/٣).

[٣] ئیمامی شافیعی: اختلاف الحديث (ل ٩٧).

[٤] بداية المجتهد (١٢١/١).

[٥] النووي: روضة الطالبين (٣٩٨/١).

وَبَيْنَ مَوْضِعِ سُجُودِهِ وَالْجِدَارِ مَمَرُّ شَاةٍ)[١] واتـه: پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليه وسلم له نزيك سوترەيەكەوە بۆ نوێژ دەوەستا، مەسافەی سێ باڵ لـه سـوترەكەيەوە دوور دەبــوو، نێــوان شــوێنی ســوجدەكەی و ديوارەكــەی بەرامبەری (ئەوەندە دەمايەوە كە) بەرخێك پێيدا گوزەری دەكرد..

ئيبنورەجەبی حەنبەلی دەڵێ: باشتر وايـە نوێـژ بەرامبـەر سـوترەيەك بكرێـت، ئەمـە لای زۆرينـە واجـب نيـە، لـە نـاو شەرعناسـانی مەزهـەبی ئيمامی ئەحمەددا ئەم بۆچوونە بەناوبانگترە[٢]..

ئيبنوقودامەی مەقديسی دەڵێ: سوترە مەرجی نوێـژ نيـە، هـەر باشـتر وايە دانرێت[٣]..

شــێخ ئيبنوبــازی رەحمــەتی لەشــەرحی فــەرموودەی ژمــارە (٢٤٤) ی كتێبی (بلوغ المرام)دا دەڵێ: ئـەم فەرموودەيە بەڵگەيـە لەسـەر ئـەوەی كـە باشترە سوترە دابنرێت ئەگەرچی تيرێكيش بێت. هـەروەها دەڵـێ: باشـتر وايـە سـوترە دانێـت و لێـی نزيـك بێتـەوە.. لـە شـوێنێكی تريشـدا[٤] دەڵـێ: نوێژخوێن ئيمام بێت يان مەئموومە، سووننەتە سوترەيەك لە پـێش خـۆی دانێت چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فـەرمانی پێكـردووە.. تەئكيديش دەكاتەوە كە سـووننەتە نـەك فـەرز، چـونكە پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليه وسلم بە بێ سوترەش نوێژی كردووە [٥]..

---

[١] بوخاری (٢/٤٥٥)، موسليم (٢/٥٩)، بەيهيقی (٢/٢٧٢)..
[٢] ابن حجر: فتح الباري (٣/٣٠٨).
[٣] ابن قدامة: المغني (٤/٦).
[٤] ابن باز: كيفية صلاة النبي (ل ٤).
[٥] ابن باز: تحفة الاخوان بأجوبة تتعلق باركان الاسلام (ل ٨١).

- **ئەوانەی فەرموویانە واجبە:** ریوایەتێكی ئیمامی ئەحمەدە، بەڵام لە شەرحی (واجب) ێتیەكەیدا فەرموویانە: ناشێت وازی لێ بهێنرێت، واتە بە مانای سووننەتی موئەككەدەی لای شەرعناسانی ترە، بۆیە لای ئەمانیش دانەنانی سوترە بە ئەنقەستیش بێت، نابێتە هۆی بەتاڵبوونەوەی نوێژ.

بەڵگەی ئەمانیش ئەوەیە كە:

**یەكەم: فەرموودەكانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە فەرمانی تێدا بە دانانی سوترە بۆ نوێژ كردووە:**

١ـ سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت گێڕاوێتیەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (لا تصَلِّ إلَّا إلَى سُترَةٍ، ولا تدَعْ أحَدٌ يَمُرُّ بَينَ يَديكَ ؛ فإنْ أبَى فليُقاتِلْهُ، فإنَّ مَعَهُ قَرينٌ)[١] واتە: نوێژ بەرەو سوترە نەبێت مەیكە، نەشهێڵیت كەس بەبەر نوێژەكەتدا بڕوات، ئەگەر هەر گوێی نەدایەو رۆیشت، پاڵی پێوەنێ، ئەوە هاوڕێی (پاڵنەری) خراپی لەگەڵدایە.. لە ریوایەتەكانی تردا دەڵێ ئەوە شەیتانی لەگەڵدایە:

٢ـ فەرموودەیەكی تر كە سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوە دەڵێ: (إذا صلَّى أحدُكُمْ فليُصلِّ إلَى سُترَةٍ وَلْيَدْنُ

---

[١] موسلیم (٥٠٦) و سەحیحی ئیبنوخوزەیمە ژمارە (٧٩٣).

مِنْهَا وَلا يَدَعْ أحَدَاً يَمُرُّ بَيْنَهُ وبَينَهَا فإنْ جَاءَ أحَدٌ يَمُرُّ فليُقَاتِلْهُ فإنَّهُ شَيطانٌ)[١]..

٣ـ هەروەها فەرموودەکەی سەیدنا سەهلی کوڕی ئەبو حەسمەی خوا لێی ڕازی بێت کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ إلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لا يَقْطَعُ الشَّيطانُ عَلَيهِ صَلاتَهُ)[٢].. واتە: ئەگەر کەسێکتان نوێژی بەرامبەر سوترەیەك دەکرد با ئەوەندە لێی نزیك ببێتەوە کە ڕێ نەدات شەیتان نوێژەکەی پێ ببڕێت..

٤ـ فەرموودەکەی سەیدنا سەبرەی کوڕی مەعبەدی جەهنی خوا لێی ڕازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی داوە کە: (لِيَسْتَتِرْ أحَدُكُمْ وَلَو بِسَهْمٍ)[٣]..ئەگەر کەسێکتان تیرێکیش بچەقێنێت و بیکات بە سوترە با بیکات..

٥ـ هەروەها فەرموودەکەی تری سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت کە دەڵێ: (كانَ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إذَا خَرَجَ يَومَ الْعِيدِ

---

[١] ئەبوداوود (١/١١١)، نەسائی (١/١٢٢)، بەیهیقی (٢/٢٧٢) تەحاوی (١/٢٦٥)، حاکم (١/٢٥١)، ئیبنوئەبی شەیبە (١/٣١٢) شێخی ئەلبانی لە (صحيح الجامع ٦٥١) دا دەفەرموێ سەحیحە: شێخ مەشهوور حەسەن لە (أخطاء المصلين ل٧٦) دا دەفەرموێ حەسەنە.

[٢] ئیبنوئەبی شەیبە لە: (المصنف ١/٣١٢)، ئیمامی ئەحمەد لە المسند / توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاکر کە بە سەحیحی ناساندووە (١٢/٤٥٢ ـ ١٦٠٥٥)، نەسائی (٧٤٥ ) شێخی ئەلبانیش لە (تمام المنة ل ٣٠٤) دا هەر بە سەحیحی ناساندووە ..

[٣] ئیمامی ئەحمەد لە موسنەدەکەی خۆی (١٢/١٣٨ ـ ١٥٢٧٧)، ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٣١١)، ئیبنوحەجەری عەسقەلانی لە (بلوغ المرام ل ٦٧ ژمارە ٢٥٤) شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی داناوە (مختصر الصحيحة ل ١٠٢ ـ ٥٣٨).

أمَرَ بِالحَرْبَةِ فَتوضَعَ بَينَ يَدَيهِ فَيُصَلِّي إليهَا)[١] واتە: كە پێغەمبەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم بـۆ نوێـژی جـەژن تەشـریفی دەبـردە دەرەوە فـەرمانی دەكـرد كـە حەربەیـەك (قەمەیـەكی درێـژ یـان شمشـێرێكی كورت) ی لـە پـێش جێ نوێژەكەیـەوە بـۆ بچەقێنرێت،تا بـۆی ببێتـە سوترە.

## دووەم: رەفتاری پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە سوترەی بۆ نوێژ داناوە :

١ـ فەرمووودەكەی ئەبو جوحەیفە كـە دەڵـێ: (خَـرَجَ عَلَينَـا رَسُولُ اللهِ صَلّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِالهَـاجِرَةِ، فَـأُتِيَ بِوَضُـوءٍ فَتَوَضَّـأَ فَصَـلَّى بِنَـا الظُّهْـرَ وَالْعَصْـرَ وَبَـينَ يَدَيـهِ عَنَـزَةٌ وَلاَ يَضُـرُّهُ مَـنْ مَـرَّ وَرَاءَ ذلِـكَ)[٢] واتـە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم لـە گـەرمای نیـوەڕۆدا تەشـریفی هێنایە لامان، ئاوی دەستنوێژیان بۆ هێنـا، دەسـتنوێژی گـرت و نوێـژی نیوەڕۆو عەسری كرد، عەنەزەیەكیشی[٣] لە پێش خۆی دانابوو، ئەوانەی لەودیوو عەنەزەكەوە تێدەپـەڕین كاریگـەرییان لەسـەر نوێژەكـەی ئـەم نەبوو..

٢ـ لە ریوایەتێكی تردا دەڵێ: (فَيَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا الـمَرْأَةُ وَالحِمَـارُ)[٤] واتـە: ژن و كەرسواریش بەوێدا تێدەپەڕین..

---

[١] بوخاری (٤٩٤)، موسلیم (٢٥٤)، ئیمامی ئەحمەد (٥/٤٩٤ ـ ٦٢٨٦).
[٢] بوخاری (٤٦٩)، موسلیم (٢٥٢).
[٣] عەنەزە: دارێك بووە كۆتاییەكەی ئاسنی پێوە قایم كراوە (ئیمامی نەوەوی: شەرحی سەحیحی موسلیم ٤/١٧٤) لە عەسا درێژترو لە رم كورتتر بووە (مختار الصحاح ل ٢٤١).
[٤] موسلیم (٤ / ٢٢٠).

٣- هەروەها ریوایەتی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت كە دەڵێ: (أنَّهُ كَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَغْدُو إلَى الْمُصَلَّى وَالْعَنَزَةُ تحْمَلُ وتنْصَبُ بالْمُصَلَّى بَينَ يَدَيهِ فيُصَلِّي إلَيهِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی دەبرد بۆ ساحەی نوێژی جەژن و عەنەزەیەكیشی لەگەڵ خۆی دەبرد، لەوێ بەرامبەر جێنوێژەكەی خۆی دەیچەقاند..

٤- سەیدنا سەلەمەی كوڕی ئەكوەع خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أنَّهُ رأى النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَتحَرَّى الصَّلاة عِنْدَ الإسْطوانَةِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم بینی لە كۆڵەكەی مزگەوتەكە نزیك دەبۆوە تا نوێژی بەرامبەر دەكات.. واتە دەیكردە سوترە:..

٥- یان كە سوارییەكەی خۆی دەكردە سوترە وەكو سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعْرِضُ رَاحِلَتهُ فيُصَلِّي إلَيهَا)[٣] واتە: پێچی بە سوارییەكەی (حوشتر بوو‌بێت یان ئێسترو گوێدرێژ) دەكردەوەو دەیكردە سوترەو نوێژەكەی دادەبەست.

٦- یان حەربەیەكییان بۆ دەچەقاندو ئەویش علیه الصلاة و السلام دەیكردە سوترە، وەكو سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت

---

[١] بوخاری كتاب العیدین (٩٧٣ - ٢١٤/١)، نەسائی (١٥٦٢)..
[٢] بوخاری (٤٥٧/٢ - ٥٠٢)، موسلیم (٥٩/٢ - ٢٦٤)، بەیهیقی (٢٧٠/٢) ئیمامی ئەحمەد (٤٨/٤).
[٣] بوخاری (٤٥٩)، بەیهیقی (٢٦٩/٢)، ئیمامی ئەحمەد (١٢٩/٢) .

دەگێڕێتەوە: (كَانَ تركَزّ الحَرْبَةَ قُدَّامَهُ يَومَ الفِطرِ وَالنَّحْرِ ثمَّ يُصَلِّي)[١].لە ریوایەتێکی تردا: (كَانَ يُرَكِّزُ الحَرْبَةَ يَومَ العِيدِ فيُصَلِّي إليهَا)[٢]..

٧ـ جێ خەوتنی کردۆتە سوترە: عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (لَقَدْ رَأَيْتنِي مُضْطَجَعَةً عَلَى السَّرِيرِ فيَجِيءُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فيَتوَسَّطُ السَّرِيرَ فيُصَلِّي)[٣] دەتبینی من لەسەر پێخەفەکە راکشاوم، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی دەهێنایەوە، لە ئاستی ناوەندی پێخەفەکە نوێژی دەکرد.. یەعنی جێ نووستنەکەی عائیشە خانی دەکردە سوترە، لە کاتێکدا کە ئەویشی لەسەر راکشابوو..

٨ـ سوترەیەکی تر دارو درەختە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی لە بەرامبەریدا کردووە، سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي إِلَى شَجَرَةٍ)[٤] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرامبەر بە درەختێك نوێژەکەی دەکرد، یەعنی دەیکردە سوترەی خۆی..

٩ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە سوترەیەکی تری پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم حەسیرێکی لوول کراو بووە کە بە رۆژ رایدەخست و بەشەو لوولی دەکردو لە پێش خۆی دایدەنا و دەیکردە سوترەی نوێژی شەوانی: (كَانَ لِرَسولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَصِيرٌ يَبْسُطهَا بالنَّهَارِ وَيَحْتجرُهَا بالليلِ فيُصَلِّي إليهَا)[٥].

---

[١] بوخاری (٢/٤٥٤)، موسلیم (٢/٥٥).
[٢] بوخاری (٤٩٨).
[٣] بوخاری (٥٠٨)، موسلیم (٢٧١).
[٤] ئیمامی ئەحمەد (٢/١٦١١٨٨) توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاکر دەفەرموێ: سەحیحە.
[٥] نەسائی (٧٥٩) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە: صحيح النسائي (٧٦٢).

## سێیەم: لاواز كردنی حوكمی ریوایەتی فەرموودەی نوێژی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بێ هەبوونی دیوار:

ئـەم شەرعناسـە بەڕێزانـە لـە بەرپەرچـدانەوەی بۆچـوون و بەڵگـەی جمهوری شەرعناساندا كە فەرموودەكەی سەیدنا ئیبنوعەبباسە خـوا لێـی رازی بێت كە فەرمووی: (قَالَ: أَقْبَلْتُ عَلَى حِمَارٍ أَتَانٍ، وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم يُصَلِّي بِالنَّاسِ بِمِنًى إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ، فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ، فَنَزَلْتُ وَأَرْسَلْتُ الأَتَانَ تَرْتَعُ، وَدَخَلْتُ الصَّفَّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَى أَحَدٌ)[1] واتە: بە سـواری ماكەرێكەوە هاتمـە مینـا، بینـیم پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليـه وسـلم نوێـژ دەكـات، بـێ ئـەوەی رووی لـە دیوارێـك بێـت، منیش بەبەر ریزی نوێژخوێناندا رۆیشتم، دابـەزیم و لێگـەڕام ماكەرەكـە بلـەوەڕێت وخۆشـم چـوومە ریـزی نوێـژەوە، كەسـی نكووڵی ئـەوەی لـێ نەكردم.. شەرعناسان دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە بێ ئەوەی سـوترەیەكی بـۆ خۆی دانابێت[2].. ئەم پۆلە شەرعناسـە بـەڕێزە دەڵێن: نـەبوونی دیـوار لـە

---

[1] بوخاری (١٩٩/١ ـ ٤٩٣)، موسلیم (١٧٢/٤)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

[2] السرخسی: (المبسوط ٤٦/٢)، ئیبنونوجەیم: (البحر الرائق ٩٥/٤)،ئیبنو عابدین: رد المختار (٤٩٨/٤)، محمد الغەربی: مواهب الجلیل لشرح مختصر خلیل (١٣٦/٤ رای ئەم بەڕێزانەشی تێدایە: ئیبنو عەرەفە، ئیبنوعیاز، ئەلباجی، ئیبنولعەرەبی، ئیبنوعەبدولبیڕ، ئیبنولحەبیب و ئیبنوروشد)، ئیمامی شافیعی لە: اختلاف الحدیث (ل ٩٧) ئیمامی نەوەوی لە روضة الطالبین (٣٩٨/١)، ئیبنوقودامە: المغني ٦/٤)، ئیبنوحەجەر: فتح الباري (٣٩٨/٣)، سەنعانی: سبل السلام (٢٠٢/١)..

بەرامبەر نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم رێ لـەوە ناگرێت كە سوترەی دانەنابێت[١]..

ئیبنوحەجـەری هەیتـەمی كـە توێژەرەوەیـەكی گـەورەی مەزهـەبی ئیمامی شافیعیە، خاوەنی كتێبی توحفەیـە كـە مەرجەعییـەتی زۆرینـەی مەلای كوردە، دەڵێ: فەرموودەكان بەڵگەن لەسەر ئـەوەی كـە هـەر دەبێت سـوترە لەبـەر نوێـژدا دانرێـت، تـا رێ لـە خـەڵكی بگرێـت كـە بەبـەر نوێژەكەیـدا تـێ نەپـەڕن.. دواتـر دەڵـێ: ئـاخر بۆیـە لای هەنـدێك لـە شەرعناسان سوترە دانان واجبە[٢] ..

شەوكانی دەڵێ: ئەو فەرموودەیەی كـە دەڵـێ: (لا تصَلِّ إلا إلَى سُتْرَةٍ)[٣] واتە: نوێژ بـەرەو سـوترە نـەبێت نەیكـەیت.. بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی كـە دانانی سوتـرە واجبە[٤]. لە شوێنێكی تریشدا دەڵـێ: زۆرینـەی فـەرموودەكان لەسەر ئـەوەن كـە دانـانی سـوترەو دیاری كردنـی لـە پـێش نوێژخوێنـەوە فەرمانەو فەرمانیش بۆ واجب بوونە[٥]..

شێخی ئەلبانی دەڵێ: هەر ئەوەندەی كە بووترێت سوترە سـوننەتەو دانـانی باشـترە، ئەمـە پێچەوانەی كۆمـەڵێك فەرموودەیـە كـە هەنـدێكیان بەرهەڵستی لە نوێژی بێ سوترە دەكەن[٦]..

---

[١] ئەمە بۆچوونی ئیبنوحەزمە: المحلى (٨/٤)، ئیبنوحەجەری هەیتەمی: الفتاوى الفقهية الكبرى (٢/٩٠)، الشوكانی: السيل الجرار (١/١٧٦) و نيل لاوطار (٣/٥)، ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٨٢) و تمام المنة (ل ٣٠٠) و حجة النبي (ل ٢٠) ..

[٢] الفتاوى الفقهية الكبرى (٢/١٤١).

[٣] موسلیم (٥٠٦) و سەحیحی ئیبنوخوزەیمە ژمارە (٧٩٣).

[٤] نيل الاوطار (٣/٥).

[٥] الشوكاني: السيل الجرار (١/١٧٦).

[٦] تمام المنة (ل ٣٠٠).

من پێم وایە دانانی سوترە لە پێش نوێژخوێن سوونەتی موئەککەدەیەو دانەنانی کاریگەری لەسەر تەواوێتی نوێژەکە نیە. ئەگەر وا نەبوایە حەتمەن یاوەران و تابعین دانانی سوترەیان لە هەموو نوێژێکیاندا دەکردە رەفتارێکی چۆنیەتی پەرستن، ئەوساتە پێشەوایانی شەرعناسییش دانانی سوترەیان بە فەرزێکی نوێژ هەژمارد دەکرد.. والله اعلم.

★ ★ ★

### کێشانی خەت و قەراغی بەرماڵ بۆ سوترە:

دانانی سوترە سوننەتە بەڵام مەرجە:

- سوترەکە بستێك بەرز بێت.
- سێ باڵ (مەترو نیویك) لە پێیەکانەوە بە ئاڕاستەی قیبلە دوور بێت.
- سوترەی ئیمام بۆ مەئمومەکانیشە.. بۆیە لە کاتی پێویستدا رۆیشتن بەبەر نوێژی مەئمووکاندا شیاوە.
- ئەگەر لە دەشت بوو، هیچی دەست نەکەوت بیکات بە سوترە، دەشێت لەو دیو جێ سوجدەکەیەوە خەتێك بکێشێت، باشتر وایە خەتەکە بە شێوەی کەوانە یان لاکێشە بێت، تا بزانرێت ئەو لەو شوێنە دیاری کراوەدا نوێژ دەکات..
- داخستنی بەرماڵ بە بیدعە نازانم، سنوری بەرماڵەکەش سوترەیە، چونکە حیکمەتی سوترە ئەوەیە کە بە دەوروبەر راگەیێنرێت کە نوێژ دەکات، راخستنی بەرماڵەکە، هەم راگەیاندنە هەم دیاری کردنی سوترە.

★ ★ ★

# باسی پێنجەم: تێپەڕبوون بەبەر نوێژدا

نوێژ کە دابەسترا نابێت کەس بەبەریدا بڕوات، واتە بە نێوان نوێژخوێن و جێ سوجدەکەیدا، کە لەوانەیە سوترەیەکی لێ دانابێت، بەڵام تێپەڕبوون بەو دیوی سوترەکەدا قەیدی نیەو شیاوە..

## حیکمەتی تێپەڕنەبوون بەبەر نوێژدا:

شەرعناسان لە حیکمەتی ئەمە کۆڵیونەتەوە.. چونکە دیوویانە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەم مەسەلەیەی ئەوەندە بە سەخت و توند گرتووە کە کابرای نوێژخوێن بۆی هەیە شەڕەپاڵ لەگەڵ تێپەڕبوودا بکات و نەهێڵێت بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕێت، وەك دەفەرموێ (إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنْ النَّاسِ، فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ. فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ. فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ)[١] واتە: ئەگەر کەسێکتان نوێژی دەکردو سوترەی لە نێوان خۆی و خەڵکیدا دانابوو، پاشان کەسێك وویستی بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕێت با نەیهێڵێت، ئەگەر کۆڵی نەدا با بە شەڕەپاڵ ڕێی لێ بگرێت، چونکە ئەوە شەیتانە وا دەکات (یان شەیتانە وای پێ دەکات)[٢]..

---

[١] بوخاری (٣٦٣/١) موسلیم (٥٠٥). چەندین ریوایەتی تری لە سەیدنا ئەبو سەعیدی خودریەوە خوا لێی رازی بێت هەیە کە شێخی ئەلبانی توێژینەوەی لەسەریان کردووەو بە سەحیحی ناساندوون (صحيح ابي داوود ٦٩٧)، (صحيح ابن ماجه ٧٨٨)، (صحيح الجامع ٦٤١)

[٢] ئەمە پاڵپێوەنان و ڕێ لێگرتنێتی نەك وەکو هەندێك لە شەرعناسانی دوایینی مەزهەبی شافیعی لێکیان داوەتەوە کە بە پێی لەفزەکە بۆی هەیە وا لێیدا گەر بیشیکوژێت قەیدی نیە، چونکە خوێنی نیە!! خۆ پاڵ پێوەنان و ڕاکێشانی تێپەڕەکە گەورەترە لە تێپەڕبوونی کابرا بەبەر نوێژەکەیدا.. ئەمەش ڕێ نەدراوە چ جای کوشتار و کوشتنی!!

- هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە بۆ ئەوەی نوێژەکەی نەبڕن، چونکە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە تێپەڕبوونی ئافرەت و کەرو سەگی ڕەش[١] بەبەر نوێژدا نوێژەکە بەتاڵ دەکەنەوە: (عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ: الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ وَالْكَلْبُ الْأَسْوَدُ قَالَ قُلْتُ: يَا أَبَا ذَرٍّ ، مَا بَالُ الْكَلْبِ الْأَسْوَدِ مِنْ الْكَلْبِ الْأَحْمَرِ مِنْ الْكَلْبِ الْأَصْفَرِفقَالَ يَا ابْنَ أَخِي، إِنِّي سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا سَأَلْتَنِي فَقَالَ الْكَلْبُ الْأَسْوَدُ شَيْطَانٌ )[٢] سەیدنا ئەبوزەڕی غیففاری خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: هەر کەسێك کە نوێژی دەکردو سوترەیەکی بە قەدەر تەختەی پشتی کورتان[٣] دانەنابوو، نوێژەکەی دەبڕێت ئەگەر ئافرەت و کەرو سەگی ڕەش بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕبوون.. بە ئەبو زەڕم ووت: جیاوازی سەگی ڕەش و سەگی سوور یان سەگی زەرد چیە؟! فەرمووی منیش ئەو پرسیارەم لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کردووە، فەرموویەتی: سەگی ڕەش شەیتانە.. لە ریوایەتێکی تردا دەفەرموێ (الْمَرأةُ الحَائِضُ)[٤] واتە ئافرەتی حەیزدار.. مەبەست لە ئافرەتی بالْغە نەك لەو کاتەیدا لە حاڵەتی سووڕی مانگانەیدا بێت، چونکە زانینی ئەوە بۆ نوێژخوێنەکە زەحمەتە..

---

[١] مسلم بشرح النووی ٤/ ١٢٦

[٢] ئیمامی ئەحمەد (٢٠٤١٤) نەسائی (٧٤٢)، ترمزی (٣١٠)، ئیبنوماجە (٩٤٢).

[٣] تەختەیەك بووە کە لە پشتی کورتانی سوارییدا بووە، وەکو هەودج (کورتان) ی حوشتر، کە حوشترسوار پاڵی پێوە دەدایەوە..

[٤] ئیمامی ئەحمەد (٣٠٧١) نەسائی (٧٤٣)، ئەبو داوود (٦٠٣)، ترمزی (٣١٠)، ئیبنوماجە (٩٣٩)

ـ هەندێکی تر فەرموویانە، بۆ ئەوەی تێپەڕەکە گوناحبار نەبێت، چونکە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە ئەگەر کابرای تێپەڕ بزانێت چ گوناحێکی دێتە گەردن بە ساڵ دەوەستا تا نوێژەکە تەواو دەبوو: (لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيْ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ)[١] واتە: ئەگەر تێپەڕبوو بەبەر نوێژی نوێژخوێندا دەیزانی چی دەکەوێتە سەر، تا چل بوەستایە باشتر بوو بۆی وەك لەوەی بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕێت.لە ریوایەتێکی تردا چل پایز بوەستایە[٢]؟

ـ هەیانە فەرموویەتی: بۆ ئەوەی نوێژخوێنەکە مەشغووڵ نەبێت بە بزاوتی تێپەڕەکەوە، چونکە ئەو لە خواپەرستیدایەو ئەم بە هاتوچۆکەی ئەو مەشغووڵ دەکات.. ئەمەش راستە..

**فەرموودەکان:** ئەم باسە لەسەر کۆمەڵێك فەرموودە دامەزراوە، کە شەرعناسان لە بەرامبەر هەندێکیان راجوێییان هەیە، سەرەتا فەرموودەکان بهێنینەوە، لەگەڵ بۆچوونی شەرعناسان لەسەر سەنەدیان، ئینجا ئەو حوکمەی لێیانەوە دەفامرێتەوە:

١ـ ئەو فەرموودەی کە عبداللەی کوڕی سامیت خوا لێیان رازی بێت لە سەیدنا ئەبوزەڕی غیفاری خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (يَقْطَعُ صَلَاةَ الرَّجُلِ؛ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ قِيدُ آخِرَةِ الرَّحْلِ الحِمَارُ، وَالكَلْبُ الأَسْوَدُ، وَالمرأَةُ.فَقُلْتُ: مَا بَالُ الأَسْوَدِ، مِنَ الأَحْمَرِ، مِنَ الأَصْفَرِ، مِنَ الأَبْيَضِ؟ قَالَ: يَا ابْنَ أَخِيْ! سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم كَمَا

---

[١] بوخاری (٥١٠) ، موسلیم (٥٠٧).

[٢] ریوایەتی بەززارە کە هەیسەمی دەفەرموێ: (رجالها رجال الصحيح).

سألتني، فقال: الكَلْبُ الأسْوَدُ شَيْطانٌ)[١] واتە: ئەگەر لەپێش جێنوێژی کابرادا تەختەیەك وەکو تەختەی کورتانی سواریی دانەنرابێت، گوێدرێژو سەگی ڕەش و ئافرەت ئەگەر بەبەر نوێژەکەدا تێپەڕن، بەتاڵی دەکەنەوە، عبدالله دەڵێ: ووتم: باشە بۆچی هەر سەگی ڕەش، سەگی سوورو زەرد بۆ نا؟! فەرمووی برازای خۆم، منیش ئەوەم لە پێغەمبەری خوا پرسی  فەرمووی: سەگی ڕەش شەیتانە..

٢ ـ فەرموودەکەی ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (يَقْطَعُ الصَّلاةَ: المرأةُ وَالحِمَارُ والكَلْبُ، وَيَقِي ذلِكَ مِثْلُ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ)[٢] واتە: ئافرەت و گوێدرێژو سەگ نوێژ دەبڕن (بە تێپەڕبوونیان بەبەر نوێژدا) ئەوەی ڕێیان لێ دەگرێت، شتێکی وەك ئەو تەختەدارەی پشتی کورتانە، کە پاڵی پێوە دەدرێتەوە.

٣ ـ فەرموودەکەی عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت کە فەرمووی: (أنَّهُ ذُكِرَ عِنْدَهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلاةَ فَقَالُوا يَقْطَعُهَا الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ قَالَتْ: لَقَدْ جَعَلْتُمُونَا كِلاباً! لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَإِنّي لَبَيْنَهُ وَبَينَ الْقِبْلَةِ وَأَنَا مُضْطَجِعَةٌ عَلَى السَّرِيرِ فَتَكونُ لي الْحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَسْتَقْبِلَهُ فَأَنْسَلُ إنْسِلالاً)[٣] واتە: کاتێك لای عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت ئەو فەرمودەیان باس کرد کە بە تێپەڕبوونی ئافرەت و کەرو سەگی ڕەش بەبەر نوێژدا نوێژەکە بەتاڵ دەبێتەوە، فەرمووی: ئەرێ کردتانین بە سەگ! من خۆم پێغەمبەری خوام صلى الله عليه

---

[١] مسلم (٤/٢٢٨).

[٢] سەحیحی موسلیم بە شەرحی نەوەوی (٣/١٦٩).

[٣] بوخاری (٤٨٩، ٤٩١، ٤٩٢).

وسلم بینیوە کە نوێژی کردووە، من لە نێوان ئەوو قیبلەدا بووم، لەسەر پێخەفەکە راکشابووم کە پێویستیەکم بۆ دەهاتە پێش نەمدەخواست رووەو رووی هەستم، بۆیە بە ئەسپایی لەولاوە دەکشامە دواوە.

٤ ـ ریوایەتەکەی فەزڵی کوڕی عەبباس خوا لێیان رازی بێت کە فەرمووی: (أَتَانَا رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ فِي بَادِيَةٍ لَنَا، وَمَعَهُ عَبَّاس ؛ فَصَلَّى فِي صَحْرَاءِ، لَيسَ بَينَ يَدَيهِ سُتْرَةٌ ؛ وَحِمَارَةٌ لَنَا وَكَلْبَةٌ تَعْبَثَانِ بَينَ يَدَيهِ ؛ فَمَا بَالَى ذَلِكَ)[١] واتە: ئێمە لە دەشت بووین، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، عەبباسیش لە خزمەتیدابوو، لەو بیبانە نوێژی کرد، سوترەی دانەنا، کەرو سەگێکیشمان بوو یاریان لەبەر دەست و لەملاولایەوە دەکردو گوێشی نەدەدانێ..

٥ ـ فەرموودەکەی ئەبو جوحەیفە کە دەڵێ: (خَـرَجَ عَلَيـنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِالهَاجِرَةِ، فَأُتِيَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ فَصَلَّى بِنَا الظُّهْرَ وَالْعَصْـرَ وَبَـينَ يَدَيـهِ عَنَـزَةٌ وَلاَ يَضُـرُّهُ مَـنْ مَـرَّ وَرَاءَ ذَلِـكَ)[٢] واتــە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم لـە گـەرمای نیـوەڕۆدا تەشـریفی هێنـایە لامان، ئاوی دەستنوێژیان بۆ هێنـا، دەسـتنوێژی گـرت و نوێـژی نیـوەڕۆو عەسـری کـرد، عەنەزەیەکیشـی[٣] (گۆچـان) لـە پـێش خـۆی

---

[١] ئەبوداوود (١٩١/١) نەوەوی لە ( المجموع ٢٥١/٣) دەفەرموێ: (إسناده حسن) بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی ناساندووە (ضعيف سنن أبي داود ص ٦٨) و (ضعيف النسائي ٣٠/٧٥٣).

[٢] بوخاری (٤٦٩)، موسلیم (٢٥٢).

[٣] عەنەزە: دارێك بووە کۆتاییەکەی ئاسنی پێوە قایم کراوە (ئیمامی نەوەوی: شەرحی سەحیحی موسلیم ١٧٤/٤) لە عەسا درێژترو لە رم کورتتر بووە (مختار الصحاح ل ٢٤١).

دانابوو، ئەوانەی لەودیوو عەنزەكەوە تێدەپەڕین كاریگەرییان لەسەر نوێژەكەی ئەم نەبوو..

٦ـ لە ریوایەتێكی تریدا دەڵێ: (يَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا المرْأةُ وَالحِمَارُ)[١] واتە: ئافرەت و گوێدرێژ لەو دیوویەوە تێپەڕ دەبن..

٧ ـ لە ریوایەتێكی تریدا دەڵێ: (النَّاسُ وَالدَّوَابُّ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْ العَنَزَةِ)[٢] واتە: خەڵك و گیانلەبەران بەودیوی گۆچانەكەدا دەهاتن و دەچوون.

٨ ـ فەرموودەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَة شَيْءٌ، وَادْرَؤُوا مَا اسْتَطَعْتَمْ ؛ فَإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: نوێژ بە هیچ شتێك بەتاڵ نابێتەوە بەڵام ئەگەر كەسێك یان شتێك هاتە پێش نوێژتان مەیهێڵن و تا دەتوانن پاڵی پێوەنێنەوە، چونكە ئەوە شەیتانە. (شەیتان پاڵی پێوە دەنێت تا بێتە بەر نوێژەكە).

٩ ـ فەرموودەكەی ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (أقْبَلْتُ عَلَى حِمَارٍ أتَانٍ، وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم يُصَلِّي بالنَّاسِ بِمِنَى إلَى غَيرِ جِدَارٍ، فَمَرَرْتُ بَينَ يَدَيِ بَعْضِ الصَّفِّ، فَنَزَلْتُ وَأرْسَلْتُ الأتَانَ تَرْتَعُ، وَدَخَلْتُ الصَّفَّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَيَّ أحَدٌ)[٤] واتە: بە سواری ماكەرێكەوە هاتمە مینا، بینیم پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم

---

[١] بوخاری (٧٥٧/١) ، موسلیم (٢٢١/٤).
[٢] بوخاری (٦٣٩/١)، موسلیم (٢٢٠/٤).
[٣] ئەبو داوود (١٩١/١)
[٤] بوخاری (١٩٩/١ ـ ٤٩٣)، موسلیم (١٧٢/٤)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

نوێژ دەکات، بێ ئەوەی رووی لە دیوارێك بێت، منیش بەبەر ریزی نوێژخوێناندا رۆیشتم، دابەزیم و لێگەڕام ماکەرەکە بلەوەڕێت وخۆشم چوومە ریزی نوێژەوە، کەسی نکوولّی ئەوەی لێ نەکردم. شەرعناسان دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە بێ ئەوەی سوترەیەکی بۆ خۆی دانابێت..

## بەڵگەی ئەوانەی کە دەڵێن نوێژ بە تێپەڕبوونی ئەو سێ توخمە بەتاڵ نابێتەوە :

ئەمە بۆچوونی زۆرینەی جمهوری شەرعناسانە و رایان دەبەنەوە سەر سەیدنا عەلی و سەیدنا عوسمان و سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت، هەروەها ئیمامی مالیك و سوفیانی سەوری و ئیمامی شافیعی (کە بەتاڵبوونەوەی نوێژەکەی وا لێکداوەتەوە کە پاداشتەکەی تەواو نابێت) بۆیە کردنەوەی فەرز ناکات.. بۆچوونی مەدرەسەی رەئیش وایە[١].. بەلگەشیان:

. یەکەم: فەرموودەی سێیەم (عائیشەخان خوا لێی رازی بێت):

(وَإِنّي عَلَى السَّرِيرِ بَيْنَهُ صلى الله عليه وسلم وَبَيْنَ القِبْلَةِ) واتە: کە نوێژی کردووە صلى الله عليه وسلم من لە نێوان ئەوو قیبلەدا بووم، لەسەر پێخەفەکە راکشابووم..

رەتکردنەوەی ئەمە: ئیبنوخوزەیمە لە کتێبەکەی خۆیدا (باب)ێکی کردۆتەوە لەژێر ناونیشانی: (باب: ذكر الدليل على أنَّ هذا

---

[١] بەغەوی: شرح السنّة (٢/٤٦٢)، المحلى (٢/٣٢٣)، صحيح ابن خزيمة (٢/٢٣)، مجموع الفتاوى (٢١/١٦)، زاد المعاد (١/٧٩)، نيل الأوطار (٣/١٦)، تمام المنّة (ل٣٠٧)، بن باز: فتاوى مهمة تتعلق بالصلاة (ل٤٥-٤٦)، الشرح الممتع (٣/٣٩٢).

الخبر – أي: حديث أبي ذر- في ذِكرِ المرأة ليس مضاد خبر عائشة)[١]، دەڵێ: فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم رێ لە نوێژکردن ناگرێت لە بەرامبەر کولانەی سەگ و تەویلەی گوێدرێژو جێ خەوی ئافرەت، تا ئەو فەرموودەیەی عائیشە ببێتە رەت کردنەوەی فەرموودەکانی تر.. فەرموودەکەی عائیشەخانیش رۆشنە کە نافەرموێ بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕ بووم..

ئیبنول قەییم دەڵێ: ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی کە تێپەڕ بوونی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکەنەوە.. ئەمە لە ریوایەتەکانی ئەبو زەڕو ئەبوهورەیرەو عبداللەی کوڕی موغەففەلەوە خوا لێیان رازی بێت بە سەنەدی سەحیحەوە هاتووە، ئەوی بەرهەڵستی ئەم فەرموودانە دەکات (صحيح غير صريح أو صريح غير صحيح) سەحیحی غەیرە راشکاوە یان راشکاوی غەیرە سەحیحە! دەشێت کەسێك لە پێشتەوە نوستبێت و نوێژ بکەیت، بەڵام ناشێت ئەو کەسە بەبەر نوێژتدا تێپەڕێت، ئەمەی عائیشەخانیش کە لە پێش نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم راکشاوە، غەیری تێپەڕبوونە بەبەر نوێژیدا[٢]..

---

[١] صحيح ابن خزيمة (٢/٢١).
[٢] ئیبول قەییم: زاد المعاد (١/٣٠٦).

. دووەم: فەرموودەی چوارەم (سەیدنا فەزڵی کوڕی عەبباس خوا لێی رازی بێت)..

**رەتکردنەوەی ئەمە:** ئەمە لە چەند لایەنێکەوە رەت کراوەتەوە:

١ ـ فەرموودەکە زەعیفە، چونکە فاسڵێك لە سەنەدەکەدا هەیە، عەبباس کوڕی عوبەیدوڵڵەی کوڕی عبداللەی کوڕی عەبباسە و فەزڵ برای باپیرێتی و فاسڵێك لە نێوانیاندا هەیە[١] ..

٢ ـ عەبباس خۆی لە لای فەرموودەوانان نەناسراوەو ریوایەتی تری نیە، ئیبنولقەتتان دەڵێ: حاڵی نەزانراوە[٢]..

٣ ـ لە یەك ریوایەتیدا دەڵێ: (لَيسَ بَينَ يَدَيهِ سُترَةٌ) ئەویش ریوایەتی یەحیای کوڕی ئەییوبە، لە ریوایەتەکانی تردا (ئیبنو جورەیج لە محمدی کوڕی عومەرەوە) ئەو بڕگەیەی نیە.. یەحیاش راستگۆیە، بۆیە ئەم فەرموودە بەو زیادەیەوە بە زەعیف دادەنرێت، پێی دەوترێت مونکەر..

٤ ـ لە گریمانی سەحیحی فەرموودەکەشدا، ئیحتیمالی ئەوە هەیە کە کەرو سەگەکە بە بڕی سێ باڵ، یان سێ گەز لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم دووربووبن، ئەوەش بڕی دووری پێویستە لە جێ نوێژ[٣].

---

[١] ئیبنوحەزم: المحلى (٢/٣٢٦)، ئیبنوحەجەریش لە (تهذيب التهذيب ٥/١٢٣) دا لایەنگیری حوکمەکەی ئیبنو حەزمی کردووە ئیبنوقودامەی مەقدیسیش (المغني ٢/٨٢) فەرموویەتی قسە لەسەر سەنەدەکەی هەیە..

[٢] ئیبنوحەجەر: تهذيب التهذيب (١٢٣/٥).

[٣] بوخاری (٧٦٢/١).

٥ ـ فەزڵ ڕەنگی سەگەکەی باس نەکردووە کە ئایا ڕەش بووە، ڕەنگە ڕەش نەبووبێت چونکە ئەگەر ڕەش بوایە دەبوو سەرنج ڕاکێشتر بێت و جێ باس بێت، چونکە حوکمی شەرعی بەتاڵبوونەوەی نوێژی پێوەیە.

**ـ سێیەم: فەرموودەی پێنجەم** (سەیدنا ئەبو جوحەیفە خوا لێی ڕازی بێت): (يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الحِمَارُ وَالكَلْبُ لاَ يَمْنَعُ)واتە: گوێدرێژو سەگ لەبەردەستیدا دەهاتن و دەچوون ڕێیان لێ نەدەگیرا..

**ڕەتکردنەوەی ئەمە:** ئیمامی نەوەوی لە ڕەتکردنەوەی ئەمەدا دەڵێ: دەشێت کە لە پشت سوترەوە هاتوچۆیان کردبێت، چونکە ریوایەتەکانی تری ئەو فەرموودەیە ڕوونتر باس لەوە دەکەن، بۆ نموونە: ریوایەتی: (وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالدَّوَابَّ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْ العَنَـزَةِ)[١] یان ریوایەتی: (فَيَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا المَرْأَةُ وَالحِمَار)[٢] یان: (وَلاَ يَضُرُّهُ مَنْ مَرَّ وَرَاءَ ذلِكَ)[٣]..

**ـ چوارەم: فەرموودەی هەشتەم** (سەیدنا ئەبوسەعیدی خودری خوا لێی ڕازی بێت): (لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ شَيْءٌ)..

**ڕەتکردنەوەی ئەمە:** فەرموودەیەکی زەعیفە[٤]و زۆری ریوایەت کردنی نایگەیێنێتە بەڵگەیەك کە خواپەرستی پێ دامەزرێت..

---

[١] بوخاری (٦٣٩/١)، موسلیم (٢٢٠/٤).
[٢] بوخاری (٧٥٧/١)، موسلیم (٢١٦/٤).
[٣] شەرحی نەوەوی لەسەر موسلیم (٢٢٠/٤).
[٤] ئەوانەی بە زەعیفیان ناساندووە، ئەم فەرموودەوانە بەڕێزانەن، ئیبنوحەزم: المحلى (٣٢٦/٢)، ئیبنولجەوزی: التحقيق (٤٢٧/١)، ئیمامی نەوەوی: شرح مسلم (٢٢٧/٤)،

**ـ پێنجەم: فەرموودەی نۆیەم** (سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت): کە بە سواری ماکەرەکەوە چوو بۆ مینا..

**ڕەتکردنەوەی ئەمە:**

١ ـ لە وەڵامی بەڵگە پێهێنانەوەیدا ئیمامی ئەبو زەرعە دەڵێ: ئەم فەرموودەیەی ئیبنوعەبباس ڕاشکاوانە پێچەوانەی فەرموودەکانی ئەبوهورەیرەو ئەبوزەڕ ناکات، چونکە کە ئیبنوعەبباس دەڵێ: (فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ) واتە بە نێوان هەندێك لە ڕیزەکاندا ڕۆیشتم.. ئەمە مانای ئەوە نیە کە بەبەر نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم ڕۆیشتبێت کە ئەگەر سوترەی دانابێت، سوترەکەی جەنابیان سوترەشە بۆ ڕیزەکانی دوای خۆی. هەروەها کە دەڵێ: (إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ) هەرچەندە ئیمامی شافیعی[١] بەوەی لێك داوەتەوە کە (سوترەی نەبووە) بەڵام ئەمە پڕاوپڕ ئەوە ناگەێنێت، چونکە لەوانەیە پێش دیوارەکە سوترەی دانابێت..

٢ ـ ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم عەنەزەی پێ بووە (کە وەکو گۆچان و قەڵانگ بووە بەڵام سەرێکی ئاسنی پێوەبووە) کە نوێژی کردووە لە پێش خۆیەوە چەقاندویێتی و کردوێتی بە سوترە، باس نەکردنی سوترەی وا لەو شوێنەدا لە

---

ئیبنوقودامە: المغني (٢/٨٢)، ئیبنوتەیمییە: مجموع الفتاوى (٢١/١٦)، ئیبنوحەجەر: فتح الباري (١/٧٧٤)، شەوکانی: نیل الأوطار (٣/١٦)، ئەلبانی: تمام المنّة (ص٣٠٧).

[١] طرح التثريب (٢/٣٩١)، ابن التركماني: الجوهر النقي (٢/٢٧٣)، نيل الاوطار (٣/١٣).

لایەن ئیبنوعەبباسەوە نەفی هەبوونی سوترە ناكات.. چونكە لەوانەیە ئەو بە ریزەكانی پشتەوەدا رۆیشتبێت و نەیدیبێت..

٣ ـ ئەوەش سەلمێنراوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە سەفەریدا یان لە چوونەدەرەوەی بۆ نوێژ لە دەشت، حەربەیەكی لەگەڵ خۆی دەبرد، كە لە پێش جێنوێژەكەی دەیچەقاندو دەیكردە سوترە.. ئەمەش رەفتارێكی بەردەوامی بوو.. ئەمە بووە سووننەت و سیرەی خەلیفەو ئەمیرەكانی دواى خۆی[1]..

**ـ شەشەم: نەسخ بوونەوەی:** هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە ئەو فەرموودانەی كە دەڵێن نوێژی ئەو كەسە بەتاڵ دەبێتەوە كە ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش بەبەر نوێژەكەیدا تێپەڕ دەبێت، وەك فەرموودەی (يَقْطَعُ الصَّلاة..) نەسخ بۆتەوە بە فەرموودەی (لا يَقْطَعُ الصَّلاة شيءٌ)[2]!

**رەتكردنەوەی ئەمە:** ئیمامی نەوەوی ئەمە رەت دەكاتەوەو دەڵێ: ئەمە قبوول نیە.. چونكە كاتێك باسی نەسخ دەكرێت كە لێكدانەوەی فەرموودەكان بگاتە بنبەست و بەرواری هاتنی فەرموودەكان بزانرێت، لەم فەرموودانەشدا كەس نەگەیشتۆتە بنبەست و كەسیش ناتوانێت كاتی هاتنی فەرموودەكان دیاری بكات، كە كامیان پێش كامیانن[3]..

---

[1] بوخاری (٧٥٣/١).

[2] وەكو ئیبنو عبدالبر: التمهيد (١٦٨/٢١).

[3] شرح مسلم (٢٢٧/٤).

. حەوتەم: پێکەوەسازاندن ولێکدانەوەیان: هەندێك شەرعناسی تر فەرموویانە: دەشێت فەرموودەی بەتاڵبوونەوەی نوێژەکە بەوە لێکدرێتەوە کە ئەو سیانە دەبنە هۆی کەمبوونەوەی پاداشتی نوێژەکە چونکە بوونە هۆی مەشغووڵ بوونی دڵ و هۆشی نوێژخوێنەکە، لە بەرامبەریشدا فەرموودەی (لا يقطع الصلاة...) بە مانای حەقیقەتی نوێژ بەتاڵ نەبوونەوە لێکدرێتەوە!!

رەتکردنەوەی ئەمە: رەتکردنەوەی ئەمەش بەوەیە کە:

١ ـ فەرموودەی تری مەرفووع هەیە کە راشکاوانە دەفەرموێ: (تعادُ الصَّلاَةُ مِنْ مَمَرِّ الحِمَارِ، وَالمرْأةِ، وَالكَلْبِ الأَسْوَدِ)[١] واتە: ئەو نوێژەی گوێدرێژو ئافرەت و سەگی رەش بەبەریدا دەڕۆن دەبێ بکرێتەوە..

بەڵگەی نوێژکردنەوەکەی سەیدنا ئیبنوعومەریش خوا لێیان رازی بێت ئەم بەڵگەیە بەهێزتر دەکات، ئەوەی کە توتکەکە بەبەر نوێژەکەیدا رۆیشت و نوێژەکەی کردەوە: (وأعَادَ ابنُ عُمَرَ رَضيَ اللّهُ عَنهُ رَكْعَةَ الصَّلاَةِ مِنْ جَرْوٍ مَرَّ بَينَ يَدَيهِ فِي الصَّلاَةِ)[٢]..

٢ ـ هەر شتێك بەبەر نوێژدا بڕوات نوێژخوێن مەشغووڵ دەکات، ئیتر بۆچی ئەو سیانە تایبەتمەندێتییان وەرگرتووە؟! کەوابوو تێپەڕبوونی ئەو سیانە کە دەبنە مایەی بەتاڵبوونەوەی نوێژ، هۆی تری هەیە..

---

[١] سەحیحی ئیبنوخوزەیمە (٢/٢١).
[٢] ئیبنو ئەبی شەیبە: (١/٢٨٢)، ئیبنوحەزمیش بە سەحیحی ناساندووە المحلى (٢/٣٢٣)

٣ ـ ئەم كۆكردنەوەو پێكەوە گونجاندنە هەرچەندە نەسازیشە، هیچ بەڵگەیەكی ئەسەرو نەزەری نیە.. ئەگەر گریمانی سەحیحی بۆ دابنرێ دەبوو لەگەڵ فەرموودەكانی تردا كە سەحیحن و گومانیان بۆ ناچێت هەوڵی پێكەوە گونجاندنێكی دروستی بۆ بدرایە، وەكو شێخی ئەلبانی دەڵێ: دەبوو ئەو فەرموودانەی تر بە گشتی دابنرانایەو ئەمیش بە تایبەتكار. واتە بووترایە: ئەگەر سوترە هەبوو هیچ شتێك نوێژ بەتاڵ ناكاتەوە مەگەر ئەو سیانە.. خۆ لە ریوایەتەكانیشدا ئەمە راشكاوانە هاتووە كە لە فەرموودەكەی ئەبو زەڕدا (یەكەمیان) دەفەرموێ: (لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ شَيْءٌ إِذَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ كَآخِرَةِ الرَّحْلِ) هەروەها لە فەرموودەكەی ئەبو هورەیرەشدا (دووەمیان) كە دەفەرموێ: (يَقْطَعُ الصَّلاَةَ المرأةُ...) كە تەحاوی بە سەحیحی ناساندووە.. بەمەش هەموو فەرموودەكان پێكەوە سازاون و دژایەتیان لەگەڵ یەكتریدا نابێت.. كەوابوو تێپەڕبوونی ئەو سیانە بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەكاتەوە. ئەمەش رای ئیمامی ئەحمەدەو ئیختیاری ئیبنوتەیمییەشە[١]..

## بەڵگەی ئەوانەی كە دەڵێن نوێژ بە تێپەڕبوونی ئەو سێ توخمە بەتاڵ دەبێتەوە :

ئەمە بۆچوونی سەیدنا ئەنەس و سەیدنا ئیبنو عەبباسە (كە خۆی ریوایەتی سواری ماكەرەكەی گێڕاوەتەوە)، دیسان بۆچوونی حەسەنی بەسری و ئیبنو خوزیمەمەو ئیبنوحەزم و قەولێكی ئیمامی ئەحمەدو ئیختیاری ئیبنو تەیمییە و ئیبنول قەییمەو لە توێژەرەوەی سەردەمیش

---

[١] الالباني: تمام المنة (ل ٣٠٧).

بۆچوونی شەوکانی وئەلبانی وبن بازو ئیبنو عوسێمینه.. هەموویان پێیان وایه کە دەبێت نوێژەکە بکرێتەوە..[1]..

راو بۆچوون و بەڵگەی ئەم پۆلە شەرعناسە، کە پێیان وایە تێپەڕبوونی ئەو سێ توخمە بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکەنەوە، لە رەتکردنەوەی بەڵگەکانی بەرامبەریاندا دیار بوو، زیاتریش لەو:

١ ـ لە فەرموودەکاندا کە ووشەی (قطع الصلاة) هاتووە، مەبەست لێی بەتاڵبوونەوەی نوێژەکەیە.. زاهیری مەبەستیش داوای کردنەوەی نوێژەکەیە، چونکە لە فەرموودەی لای ئەبو زەڕی غیففاریدا خوا لێی رازی بێت هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (تعادُ الصَّلاَةُ مِنْ مَمَرِّ الحِمَارِ، وَالمرْأَةِ، وَالكَلْبِ الأَسْوَدِ)[2] واتە: ئەو نوێژەی گوێدرێژو ئافرەت و سەگی رەش بەبەریدا دەڕۆن دەبێ بکرێتەوە..

٢ ـ لەبەر ئەمە بوو کە سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت رکاتێکی نوێژی کردبوو، تووتکێك بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕی، رکاتەکەی کردەوە[3].

٣ ـ هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە: تێپەڕبوونی یەکێك لەم سێ توخمە، نوێژەکە بە تاڵ دەکاتەوە نەك هەبوونی لە ئاستی نوێژخوێنەکەدا.. چونکە ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلی

---

[1] بەغەوی: شرح السنّة (٢/٤٦٢)، المحلی (٢/٣٢٣)، صحیح ابن خزیمة (٢/٢٣)، مجموع الفتاوی (٢١/١٦)، زاد المعاد (١/٧٩)، نیل الأوطار (٣/١٦)، تمام المنّة (ل٣٠٧)، بن باز: فتاوی مهمة تتعلق بالصلاة (ل٤٥-٤٦)، الشرح الممتع (٣/٣٩٢).

[2] سەحیحی ئیبنوخوزەیمە (٢/٢١).

[3] ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٢٨٢)، ئیبنو حەزمیش بە سەحیحی ناساندووە لە المحلی (٢/٣٢٣).

الله عليه وسلم نوێژی دەکردو عائیشەخان لە ئاستی قیبلەکەیدا ڕاکشابوو، یان کە نوێژی لەسەر گوێدرێژ کردووە.. وەکو لە فەرموودەی سەیدنا ئیبنو عومەردا خوا لێیان ڕازی بێت هاتووە: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم صَلَّى عَلَى حِمَارٍ وَهُوَ مُوَجِّهٌ إِلى خَيْبَر)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەسەر گوێدرێژێکەوە بوو بەرەو خەیبەر دەچوو، هەر لەسەر گوێدرێژەکە نوێژی کرد..

٣ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو هورەیرەو ئەوەی سەیدنا ئەبوزەڕ خوا لێیان ڕازی بێت، ڕاشکاوانە دەڵێن: هەر نوێژێك یەکێك لەو سێ توخمە: ئافرەت و گوێدرێژو سەگ) بەبەریدا تێپەڕێت، بەتاڵ دەبێتەوە.

ـ پۆلێك شەرعناسی تر ڕایان وایە کە تەنها تێپەڕبوونی سەگی ڕەش بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکاتەوە .. ئەمەش بۆچوونی عائیشەخانە خوا لێی ڕازی بێت، هەروەها سەیدنا ئەنەس و سەیدنا ئیبنوعەبباس و سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێیان ڕازی بێت کە ئیمامی ئیسحاق و موجاهیدو مەکحوول و عیکرەمەش لێیانەوە وەر گرتوون[٢]..

## حوکمی نوێژێك کە بەبەریدا تێپەڕبوون :

شەرعناسان بە هۆی وەرگرتنی بەڵگەکان و چۆنیەتی تێگەیشتن لێیان (لەو ڕوانگەیەوە) لە حوکمی ئەم نوێژەدا کە بەبەریدا گوزەر کراوە ڕاجوێ بوون:

---

[١] موسلیم (٥/٢٠٩).

[٢] شرح السنّة (٢/٤٦٣)، ابن عبدالبر: التمهيد (٢١/١٨٧)، مصنف ابن أبي شيبة (١/٢٨٠).

**. جمهوری شەرعناسان دەڵێن نوێژەكەی تەواوە :** چونكە ئەوەی نوێژ بەتاڵ دەكاتەوە دەستنوێژ شكانە، ئەمەش بۆچوونی سەیدنا عوسمانی كوڕی عەففان و سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیب و سەیدنا ئوبەی كوڕی كەعب و سەیدنا حوزەیفەو عوروەو قاسمی كوڕی محمدو شەعبی وعوبەیدەی سەلمانی وسوفیانی سەوری وسەعیدی كوڕی موسەییبە، ریوایەتێكی زانراوی سەیدنا ئیبنو عومەرو ئیبنوعەبباسەو ئیمامان ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعیش كردوویانە بۆچوونی مەزهەبی خۆیان[١]. بەڵگەشیان:

١ ـ (أنَّهُ ذُكِرَ عِندَهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلاةَ فقَالُوا يَقْطَعُهَا الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ قَالَتْ: لَقَدْ جَعَلْتُمُونَا كِلابًا! لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَإِنِّي لَبَيْنَهُ وَبَينَ الْقِبْلَةِ وَأنَا مُضْطَجِعَةٌ عَلَى السَّرِيرِ فَتَكُونُ لِي الْحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَسْتَقْبِلَهُ فَأَنْسَلُ إِنْسِلاَلاً)[٢] واتە: كاتێك لای عائیشەخان خوا لێی رازی بێت ئەو فەرمودەیان باس كرد كە بە تێپەڕبوونی ئافرەت و كەرو سەگی رەش بەبەر نوێژدا نوێژەكە بەتاڵ دەبێتەوە، فەرمووی: ئەرێ كردتانین بە سەگ! من خۆم پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بینیوە كە نوێژی كردووە، من لە نێوان ئەوو قیبلەدا بووم، لەسەر پێخەفەكە راكشابووم، كە پێویستیەكم بۆ دەهاتە پێش نەمدەخواست رووەو رووی هەستم، بۆیە بە ئەسپایی لەولاوە دەكشامە دواوە.

---

[١] النووی: المجموع (٣/٢٥٠).

[٢] بوخاری (٤٨٩، ٤٩١، ٤٩٢).

## شەرعناسانی بەرامبەر فەرموویانە:

یەكەم: ئەمە تێپەڕبوون نیە بەبەر نوێژدا..

دووەم: عائیشەخان خوا لێی رازی بێت خێزانی پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم بووەو و پێغەمبەری خواش صلى الله علیه وسلم لە هەموو پیاوانێك تر زیاتر ئارەزووی خۆی زەبت كردووە..

سێیەم: ئەوێ ماڵ بووەو شوێنێكی تر دەست نەكەوتووە..

چوارەم: بە پێی سروشتی ماڵانی ئەو سەردەمە تاریك بووە.. چونكە رووداوەكە باسی شەونوێژە، خۆ پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم نوێژی فەرزی لە ماڵەوە نەكردووە..

٢ ـ فەرموودەكـەی ئیبنوعـەبباس خـوا لێـی رازی بێـت كـە دەڵـێ: (أقْبَلْتُ عَلَى حِمَارٍ أتَانٍ، وَرَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيـهِ وَسَـلَّمَ يُصَلِّي بالنَّـاسِ بمِنَى إلَى غَـيرِ جِـدَارٍ، فَمَـرَرْتُ بَـينَ يَـدَيِ بَعْضِ الصَّـفِّ، فَنزَلْـتُ وَأرْسَـلْتُ الأتَانَ تَرْتَعُ، وَدَخَلْتُ الصَّفَّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَـيَّ أحَـدٌ)[١] واتـە: بـە سـواری ماكەرێكەوە هاتمە مینا، بینیم پێغەمبـەری خـوا صلـى الله علیـه وسـلم نوێژ دەكات، بـێ ئـەوەی رووی لـە دیوارێـك بێـت، منـیش بەبـەر ریـزی نوێژخوێناندا رۆیشتم، دابەزیم و لێگەڕام ماكەرەكە بلەوەڕێت وخۆشم چوومە ریزی نوێژەوە، كەسی نكووڵی ئەوەی لـێ نـەكردم. شەرعناسـان دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە بێ ئەوەی سوترەیەكی بۆ خۆی دانابێت..

یـەعنی بـە ماكەرەكـەوە بەبـەر هەنـدێك ریـزی نوێژخوێنانـدا رۆیشتووە، ئەگەر ئەمە ببوایە بە هۆی بەتاڵ بوونـەوەی نوێـژ سـەیدنا ئیبنو عەبباس دەیزانـی، یـان ئـەوانی تـر هاواریـان لـێ دەكـرد، یـان بـۆ

---

[١] بوخاری (١/١٩٩ ـ ٤٩٣)، موسلیم (٤/١٧٢)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

پێغەمبەری خوایان صلی الله علیـه وسـلم دەگێڕایـەوە، دیـارە کـە هـیچ لەوانە رووی نەداوە، ئەو کارە رەفتارێکی سروشتی بووە لایان..

٣ ـ ریوایەتەکەی فەزڵی کوڕی عەبباس خوا لێیان رازی بێت کە فەرمووی: (أتانَا رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسلَّمَ وَنَحْنُ فِي بَادِيَةٍ لَنَا، وَمَعَهُ عَبَّاس ؛ فصَلَّى فِي صَحْرَاءَ، لَيس بَينَ يَدَيهِ سُترَةٌ ؛ وَحِمَارَةٌ لَنَا وَكَلْبَةٌ تعْبَثَانِ بَينَ يَدَيهِ ؛ فمَا بَالَى ذَلِكَ)[١] واتە: ئێمە لە دەشت بووین، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، عەبباسیش لە خزمەتیدابوو، لەو بیبانە نوێژی کرد، سوترەی دانەنا، کەرو سەگێکیشمان بوو یاریان لەبەر دەست و لەملاولایەوە دەکردو گوێشی نەدەدانێ..

٤ ـ فەرموودەکەی ئەبو ئومامە کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم فەرمووی: (لا يَقْطَعُ الصَّلاة شَيءٌ)[٢] واتە: هیچ شتێك نوێژ بەتاڵ ناکاتەوە..

من پێم وایە تێپەڕبوونی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکەنەوە، ئەوەش پەیوەندی بە هەبوون و هەوڵی شەیتانەوە لەو کاتەدا هەیەو ئەم مەسەلەیەش هیچ پەیوەندی بە بێڕێزکردنی ئافرەتەوە نیە.. والله اعلم.

---

[١] ئەبوداوود (١٩١/١) نەوەوی لە ( المجموع ٢٥١/٣) دەفەرموێ: (إسناده حسن) بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی ناساندووە (ضعيف سنن أبي داود ص ٦٨) و (ضعيف النسائي ٣٠/٧٥٣).

[٢] مجمع الزوائد (٦٢/٢) هەیسەمی فەرموویەتی تەبەرانی ریوایەتی کردووەو حەسەنە.

## پێویستە ئەوەش بزانین كە:

١ ـ فەرموودەكە گشتیەو، هەموو نوێژێكی فەرزو سووننەت دەگرێتەوە.

ئیبنوقودامە دەڵێ: لە بۆچوونی ئیمامی ئەحمەددا شتێك هەست دەكرێت كە جیاوازیەك لە بەتاڵبوونەوەی نوێژی فەرزو سووننەتدا هەبێت، كە یەكێك لەو سیانە بەبەر نوێژەكەدا تێپەڕ بووبن، بەڵام دروستیەكەی، یەكسانی هەموو نوێژەكانەو جیاوازی لە نێوان نوێژی فەرزو نوێژی سووننەتدا نیە، چونكە حوكمی فەرموودەكە گشتیە،، ئەوانەی نوێژیش بەتاڵ دەكەنەوە گشتین[1]..

٢ ـ فەرموودەكە حوكمە لەسەر هەموو ئافرەتێك، موسوڵمان بێت یان كافر، گەنج بێت یان پیر، مەگەر كچی بچووك، كە حوكمی گشتی منداڵ دەیگرێتەوە.

٣ ـ سەگی ڕەش هەموو جۆرێكی توخمی سەگ دەگرێتەوە: دێڵ و گەماڵ توتك وتانجی، بەرەڵاو خوێڕی، هەروەها سەگی پاس ونازداری ماڵ.

ـ مەگەر ئێمەش وەكو ئیمامی ئیبنوخوزەیمە بە سەرسامیەوە بڵێین: باشە كە ئەو فەرموودیەی دەفەرموێ تێپەڕبوونی ئەو سیانە بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەكەنەوە  سەحیحەو فەرموودەیەكی تر نیە پێچەوانەی ئەو باس بفەرمویێت، ئیتر ئەم قال و قیلە چیە؟! چۆن دەشێت كەسێك ڕاو بۆچوونی خۆی باس كات لە كاتێكدا كە حوكمەكەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئاشكراو ڕاشكاوە[2]؟!

★ ★ ★

---

[1] ابن قدامة: المغني (٢/٨٣).

[2] سەحیحی ئیبنوخوزەیمە (١/٢٣).

## هاتنی باسی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش پێكەوە

هاتنی باسی ئەم سێ توخمە پێكەوە لەو فەرموودانەدا، هیچ ئاماژەیەكی بۆ بێ رێزی ئافرەت تێدا نیە، وەكو دوژمنانی ئیسلام دەیانەوێت بیكەنە تەوەرێكی هێرش كردنە سەر ئیسلام. چونكە ئێمە نیوەی دینەكەمان لە ئافرەتێكی وەك عائیشەخانەوە خوا لێی رازی بێت بۆ هاتووە.. فەرموودەی راشكاو هەیە كە دەفەرموێ بەهەشت لەژێر پێی دایكدایە! وەك ئەوەی سەیدنا معاویەی كوڕی جاهیمە دەیگێڕێتەوە كە هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و عەرزی كرد: (جَاء النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فقَالَ: يَا رَسولَ اللهِ أرَدْتُ أنْ أغْزوَ وَقَدْ جِئتُ أسْتَشِيرُكَ؟ فقَالَ: هَلْ لَكَ أمٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَألْزِمْهَا فإن الجنة تحت رجليها)[١] ئەی پێغەمبەری خوا وویستم لە خزمەتتاندا بێمە غەزا، هاتووم راوێژێكتان پێ بكەم، فەرمووی: دایكت ماوە؟ ووتم: بەڵێ، فەرمووی: دەی پابەندی بە، چونكە بەهەشت لەژێر پێیەكانیدایە..

هاتنی باسی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم پەیوەندی بە هەبوون و دەركەوتن و كاریگەری شەیتان هەیە لە سات و كاتی نوێژكردندا.. فەرموودە زۆرن كە زیاتر ئەمە رۆشن دەكەنەوە.. لەوانە:

---

[١] نەسائی (٥٤/٢)، تەبەرانی (٢٢٢٥/١)، حاكم (١٥١/٤) زەهەبی لایەنگیری كردووە و مونزیریش بەدوایدا چۆتەوەو هەموو بە حەسەنیان ناساندووە شێخی ئەلبانی لە كتێبی سلسلة الاحاديث الضعيفة (٥٩٣) دا دەفەرموێ سەحیحە، لەگەڵ بە زەعیف دانانی (الجَنَّةُ تحتَ أقْدَامِ الأمَّهَاتِ) دا ئەم فەرموودەی هێناوەتەوە.

## یەکەم: گوێ درێژو سەگی ڕەش و شەیتان:

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ کە گوێدرێژ دەزەڕێ، ئەوە لەبەر ئەوەیە کە شەیتانی بینیووە، کەوابوو دەشێت گوێدرێژك لەو ساتەی بەبەر نوێژی کەسێکدا دەڕوات شەیتان ببینێت و بزەڕێت:

- (عن أبي هريرة رضي الله عنه: أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قالَ: إذا سَمِعْتُمْ صِياحَ الدِّيكَةِ فاسألُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ، فإنَّها رَأتْ مَلَكاً، وإذا سَمِعْتُمْ نَهِيقَ الحِمارِ فتعَوَّذُوا باللهِ مِنْ الشَّيطانِ، فإنَّهُ رأى شَيطاناً)[1].سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلمفەرمووی ئەگەر گوێتان لێبوو کەڵەشێر قووقانی، داوای فەزڵ و ڕەحمەتی خوا بکەن، چونکە فریشتەیەکی دیووە، ئەگەر گوێتان لێبوو گوێدرێژ زەڕی پەنابگرن بە خوای لە شەیتان، ئەوە شەیتانێکی دیووە..

- (عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا سَمِعْتُمْ نُبَاحَ الْكَلْبِ وَنَهِيقَ الْحِمَارِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُنَّ يَرَيْنَ مَا لَا تَرَوْنَ وَأَقِلُّوا الْخُرُوجَ إِذَا هَدَأَتِ الرِّجْلُ فَإِنَّ اللهَ يَبُثُّ فِي لَيْلِهِ مِنْ خَلْقِهِ مَا يَشَاءُ وَأَجِيفُوا الْأَبْوَابَ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَفْتَحُ بَابًا أُجِيفَ وَذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ)[2] سەیدنا جابر خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ گوێی لێبووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه

---

[1] بوخاری (٣٣٠٣)، موسلیم (٢٧٢٩).

[2] ئیمامی ئەحمەد (٣٠٦/٣ - ١٤٣٢٢)، بوخاری: الادب المفرد (٤٢٣/١ - ١٢٣٤)، ئەبوداوود (٢٣٧/٤ - ٥١٠٣)، ئیبنوحیببان (٣٢٦/١٢ - ٥٥١٧)، حاکم (٣١٦/٤ - ٧٧٦٢) فەرموویشیەتی: سەحیحە بە پێی مەرجەکانی موسلیم، زەهەبیش لێی بێ دەنگ بووە.. شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی ناساندووە (صحيح الجامع (٦٢٠).

وسلم فەرموویەتی: ئەگەر شەوان گوێتان لە وەڕەی سەگ و زەڕەی کەر بوو، پەنا بگرن بە خوا لە شەیتان، چونکە ئەوان ئەوە دەبینن کە ئێوە نایبینن، لەو کاتانەدا چوونە دەرەوەتان کەم کەنەوە، ئەگەر پێی خەڵکی سرەوت (یەعنی لە هاتوچۆ کەوتن) خوای گەورە ڕێ بە مەخلووقاتی خۆی دەدات بێنە دەرەوەو بڵاو ببنەوە، (هەر خواش دەزانێ چۆن و چەندن) ئیتر دەرگاکان ناوی خوای لێ بهێنن و دایانخەن، چونکە شەیتان دەرگایەکی بۆ ناکرێتەوە کە ناوی خوای لەسەر هێنرا بێت..

## دووەم: سەگی ڕەش و شەیتان:

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (الكَلْبُ الاسودُ شَيطانٌ)[1] واتە سەگی ڕەش شەیتانە. موناقەشە لە ناو شەرعناساندا هەیە کە مەبەست لەوە ئەوەیە کە شەیتان دەچێتە ناو سەگی ڕەشەوەو ئاڕاستەی دەکات..

## سێیەم: ئافرەت و شەیتان:

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (المَرْأةُ عَوْرَةٌ، فإذَا خَرَجَتْ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيطَانُ)[2] واتە: ئافرەت جێ نەزەرە، بۆیە هەر کە چووە دەرەوە، شەیتان زیاتر دەری دەخات، سەرنجی بۆ لا ڕادەکێشێت، تا پیاوان سەر هەڵبڕن بۆ تەماشاکردنی، بەو شێوەیە شەیتان ئافرەت دەکاتە مایەی گوناحکاریی..

---

[1] ابن حجر: فتح الباري (٦٤/١٠).

[2] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە، بڕوانە: صحيح الترغيب و الترهيب (٣٤٦)، صحيح الجامع (٦٦٩٠)، صحيح ابن خزيمة (١٦٨٥)،

کەوابوو ئەوەی کە کۆلکەی هاوبەشی ئەم سێ توخمە باسکراوەیە، هەبوونی شەیتان و کاریگەرێتیەکەیتی، کە مەترسی ئەوەی لێ دەکرێت لە ساتەوەختی نوێژەکەدا شەیتان وایان لێ بکات بێنە بەر نوێژو ببنە هۆکاری بەتاڵبوونەوەی..

★ ★ ★

## باسی شەشەم: نوێژكردن ڕووەوڕووی گۆڕ

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم زۆر بە توندی بەرهەڵستی لەوە كردووە كە نوێژ لە گۆڕستان بكرێت، یان ڕووەو گۆڕ بكرێت.. وەك دەفەرموێ: (لا تصلُوا الى الْقُبُورِ وَلا تجْلِسُوا علَيهَا)[١] واتە: نە بەرەو ڕووی گۆڕ نوێژ بكەن و نە لەسەریشی دانیشن.. بێ گومان ئەمە مەبەست لە نوێژە فەرزەكان و سوننەتەكانە، نەك نوێژی جەنازە كە لە بازنەی پێداویستی كاروباری جەنازەدایە.

**كورتەباسی نوێژ لەسەر گۆڕ**: نوێژ لەسەر گۆڕو گۆڕستان، چەندین حاڵەت دەگرێتەوە، كە هەر یەكەیان حوكمی شەرعی تایبەت بە خۆی هەیە نوێژ لەسەر گۆڕ دوو جۆرە:

### ـ جۆری یەكەم: نوێژێك كە بۆ خاوەن گۆڕەكە دەكرێت:

وەك ئەوانەی بە نەفامی و ناحاڵێتی نوێژ لەسەر مەرقەدی پیاوچاكان دەكەن، بەو نیەتەی كە نوێژەكە بۆ ئەوانە، ئەمە شیركەو هیچ گومانێكی تێدا نیە.. ئەگەر كابرا خاوەن عوزری شەرعی نەبێت لە دین و ئوممەت چۆتە دەرەوەو لەسەر ئەو بتپەرستیە دەكوژرێت. بێ گومان نوێژەكەشی ـ بێ ئەو حوكمەش ـ جائیز نیە.. چونكە ڕاشكاوانە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗا﴾ النساء/٣٦ واتە: خوا بپەرستن و هاوبەشی بۆ دامەنێن..

---

[١] موسلیم (٩٧٢)، ئەحمەد (١٦٧٦٤)، ئەبوداوود (٣٣٩٩) ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٥٨)

## ـ جۆری دووەم: نوێژ لە گۆڕستان:

ئەمەش بە گوێرەی هۆکاری نوێژکردنە :

١ ـ نوێژی جەنازەیەو لـە گۆڕسـتان دەکرێت، وەکو ئـەوەی کەسـێك کۆچی دوایی کـردووە، شۆراوەو کفـن و دفـن کـراوە بـەڵام لـە مزگـەوت جـێ و رێ نـەبووە نوێـژی جـەنازەی لەسـەر بکرێـت، ئەمـە جـائیزە نوێژەکەی لە گۆڕستان لەسەر بکرێت.. چونکە پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیـه وسـلم نوێـژی جـەنازەی لەسـەر مجێـوری مزگەوتەکـە دوای ناشتنی لە گۆڕستان لەسەرکرد:

ـ: (عَـنْ أَبـي هُرَيْـرَةَ رَضِـيَ اللَّـهُ عَنْـهُ أَنَّ أَسْوَدَ رَجُلًا أَوْ امْـرَأَةً كَـانَ يَكُونُ فِي الْمَسْجِدِ يَقُمُّ الْمَسْجِدَ فَمَاتَ وَلَـمْ يَعْلَـمْ النَّبِـيُّ صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ بِمَوْتِهِ فَذَكَرَهُ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ مَـا فَعَـلَ ذَلِـكَ الْإِنْسَانُ قَـالُوا مَـاتَ يَـا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَفَلَا آذَنْتُمُونِي، قَالَ فَدُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ فَأَتَى قَبْـرَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ)[١] واتە:سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێـی رازی بێـت باسـی ئـەو قولـە رەشـەی گێڕایـەوە کـە مجێـوری مزگـەوت بـوو، کۆچـی دوایـی کردبـوو، پێغەمبەری خـوا صلی الله علیـه وسـلم هـەواڵی پرسـی ووتیـان کۆچـی دوایـی کـردووە! فـەرمووی: بۆچـی پێتـان نـەوتووم؟! پاشـان تەشـریفی بردە سەر گۆڕەکەی و لەوێ نوێژی جەنازەی لەسەر کرد.

٢ ـ جەنازەیەو لـە گۆڕسـتان دانـراوە بـۆ نوێـژ لەسـەر کردنـی: وەکـو حاڵەتی یەکەمە، مردووەو کفن کـراوە بـەڵام نەنیـژراوە، پـێش ناشـتنی

---

[١] بوخاری (١٣٣٧)، موسلیم (٩٥٦).

هەر لە گۆڕستانەکە نوێژی لەسەر دەکرێت، ئەمەش جائیزە.. چونکە نوێژی جەنازە پێش و پاش ناشتنی مردووەکە جیاوازی نیە[١].

٣ ـ نوێژی فەرزو سوننەتی تر، نابێت لەسەر گۆڕستان یان بەرەو گۆڕ بکرێت، ئەگەر کرا باتڵە.. بەڵگە لەسەر ئەم حوکمە زۆرە، وەکو:

ـ فەرموودەی: (الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إلا المَقْبَرَةُ والحَمَّامُ)[٢] واتە: هەموو شوێنێکی سەر زەوی جێی نوێژە جگە لە گۆڕستان و گەرماو (حەمام).

ـ هەروەها عائیشە خان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (لَعَنَ اللهُ اليهودَ وَالنَّصَارَى اتخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيائِهِمْ مَسَاجِدَ)[٣] واتە: نەفرینی خوا لە جولەکەکان، گۆڕی پێغەمبەرانی خۆیان کردە جێی خواپەرستی.

٣ ـ نوێژی فەرزو سوننەتی تر بەڵام رووەو گۆڕ یان گۆڕستان: راستتر وایە کە ئەمەش حەرامە، وەکو ئەوەی کەسێك نوێژ دەکات بەڵام مەرقەدی پیاوچاکەکە وا لەبەر دەستیدا، وەکو ئەوانەی نوێژ لەسەر گۆڕی کاك ئەحمەدی شێخ و شێخ عبدالقادری گەیلانی و پیاوچاکاتی تر رەحمەتی خوایان لێ بێت دەکەن، کە گۆڕەکە دەکەوێتە نێوان ئەوان و قیبلەوە! یان نوێژەکە لەسەر پارچە زەویەکی تری غەیری زەوی مەرقەدەکە یان گۆڕستانەکە دەکات، بەڵام مەرقەدەکە یان گۆڕستانەکە بە دیوارێك یان فاسڵێکی تر لە جێ نوێژەکە جودا نەکراوەتەوە.. سەیدنا ئەبومەرسەد خوا لێی رازی بێت دەڵێ:

---

[١] فتاوى اللجنة الدائمة (٨/٣٩٢).

[٢] ترمزی (٣١٧)، ئیبنوماجە (٧٤٥) شێخی ئەلبانی لە صحيح ابن ماجة (٦٠٦) بە سەحیحی ناساندووە.

[٣] بوخاری (٤٣٥)، موسلیم (٥٢٩).

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا تجْلِسُوا علَى الْقُبُورِ وَلا تصلُّوا إِلَيهَا)[1] واتە: لەسەر گۆڕ دامەنیشن و نوێژیشی لاوە مەكەن.. ئەمە هەموو جۆرە نوێژكردنەكانی غەیری جەنازە لەسەر گۆڕستان یان رووەو گۆڕو مەرقەدو شەخسەكان دەگرێتەوە.. بەڵام ئەگەر دیوارێك یان پەرژینێك یان جادەیەك لە نێواندا بوو، ئەوە نایگرێتەوە[2]..

٤ ـ ئەگەر مەرقەدەكە یان گۆڕەكان كەوتبوونە دوای جێ نوێژەكەوە، یان كەوتبوونە لاتەنیشتی راست یان چەپەوە، ئەویش كەراهەتی هەیە نوێژی فەرزو سوننەتی لێ بكرێت بەڵام نوێژەكە تەواوە.. والله اعلم.

پێم وایە هەتا زۆر ناچار نەبیت نوێژ لە مزگەوتی گۆڕداردا نەكەیت، بە تایبەتی ئەگەر لە دیدی خەڵكیدا خاوەن گۆڕەكە پیاوچاك ناسرابوو

ئەسڵیش ئەوەیە ئەگەر گۆڕەكە هەبووبێت و مزگەوتی لەسەر دروست كرابێت، دەبێت مزگەوتەكە بڕوخێندرێت، ئەگەر مزگەوتەكە دروست كراو گۆڕی لەناودا دروست كرا، وەكو ئەوانەی مزگەوت دروست دەكەن و جێی گۆڕی خۆیانی تێدا دەهێڵنەوە، ئەوە جائیز نیەو دەبێ مردووەكە دەربهێنرێتەوەو ببرێتە گۆڕستانی گشتی موسوڵمانان تا خەڵكی وا نەزانن ناشتنی مردوو لە مزگەوتدا چاكترە.

⋆ ⋆ ⋆

---

[1] موسلیم (٩٧٢).

[2] ابن قدامة (٤٠٣/١)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢٣٢/٢).

## باسی حەوتەم: نوێژکردن بە پێڵاوەوە

حەتمەن خەڵکانێکی زۆر کە ئەم سەردێڕە دەخوێننەوە بەسەرسامیەوە دەپرسن: نوێژکردن بە پێڵاوەوە؟! چونکە نازانن کە نەك جائیزە بەڵکو سووننەتێکی سەلمێنراوی پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم، کە چەندین ریوایەتی لەسەر هەیە:

١ـ سەیدنا عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە ئەویش لە باپیریەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە (كَانَ يَقِفُ حَافِيَاً أَحْيَانَاً، وَمُتَنَعِلاً أَحْيَانَاً)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم جاری وا هەبوو لە وەستانی نوێژیدا پێی پەتی بوو، جاری وا هەبوو نەعلەکانی لە پێدابوو..

٢ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَلْبَسْ نَعْلَيهِ، أَو لِيَخْلَعْهُمَا بَينَ رِجْلَيهِ، وَلا يُؤَذِي بِهِمَا غَيرَهُ)[٢] واتە: ئەگەر کەسێکتان نوێژی دەکرد با نەعلەکانی لە پێدا بێت، یان داینێ و بیخاتە نێوان پێیەکانیەوە، نەبادا خەڵکی پێ نارەحەت کات..

---

[١] شێخی ئەلبانی لە أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم صلى الله عليه وسلم (ل ٥٤) دا دەفەرموێ: ئەبوداوودو ئیبنوماجە گێڕاویانەتەوە، فەرموودەیەکی متەواترە..

[٢] حاکم (٢٥٩/١) بە سەحیحی ناساندووەو فەرموویەتی بە پێی مەرجەکانی موسلیمە، ئیمامی زەهەبیش لایەنگریی کردووەو شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: هەر وایە وەکو هەردووکیان فەرموویانە.. پاشان دەفەرموێ: ئەبوداوود (١٠٦/١)، بەیهیقی (٤٣٢/٢) یش لە رێی ئەوزاعیەوە گەیاندوویانەتەوە بە ئەبو هورەیرە .. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم صلى الله عليه وسلم (١٠٨/١).

٣ ـ سەیدنا شەددادی کوڕی ئەوس خوا لێیان رازی بێت لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (خَالِفُوا الْيَهُودَ، فَإِنَّهُمْ لا يُصَلُّونَ فِي نِعَالِهِمْ وَلا خِفَافِهِمْ)[١] واتە: پێچەوانەی رەفتاری جولەکەکان بکەن، ئەوان نوێژ بە پێڵاوو خوففەکانیانەوە ناکەن..

٤ ـ کە جوبرەئیلی بەڕێز سەلامی خوای لێ بێت هەواڵی دایە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە نەعلەکانی پیساییان پێوەیە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەردوو جووتە نەعلەکەی لە پێ دانا (أَنَّهُ صَلَّى فِي نَعْلِهِ، وَصَلَّى أَصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا أَذًى )[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە نەعلەکانیەوە نوێژی کرد، یاوەرانیش لە دوایەوە بە نەعەلەکانیانەوە نوێژیان دابەست،، لە نوێژەکەدا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەعلەکانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەکانیان دانا، کە سەلامی (کۆتایی نوێژی) دایەوە پێی فەرموون: بۆچی نەعلەکانتان لە پێ کردەوە؟! فەرموویان:

---

[١] ئەبوداوود (١/١٠٥)، تەبەرانی: لە الزوائد (٣٤٨/٧)، حاکم (١/١٦٠) لە رێی بەیهیقیەوە (٤٣٢/٢) و فەرموویەتی سەنەدەکەی سەحیحەو زەهەبیش لایەنگری بووەو شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: (وهو كما قالا، ورجاله كلهم ثقات) أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم صلى الله عليه وسلم (١٠٩/١).. شەوکانیش دەفەرموێ: کەس قسەی لەسەر سەنەدەکەی بۆ لاواز کردنی نەکردووە. نيل الاوطار (١٠٩/٢)..

[٢] الألبانی: ارواء الغليل (٢٨٤) و صحيح سنن أبي داود (٦٥٧).

دیمان جەنابت نەعلەکانت دانا، ئێمەش دامانان، فەرمووی: جوبرەئیل هات و هەواڵی دامێ کە نەعلەکان پیسییان پێوە بوو..

٥ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَلْبسْ نَعْلَيهِ أو لِيَخْلَعْهُمَا بَينَ رِجْلَيهِ وَلا يُؤذِي بهِمَا غَيرَهُ)[١] واتە: ئەگەر کەسێکتان نوێژی کرد با نەعل (پێڵاو) ەکانی هەر لە پێدابن، یان با دایاننێت وبیانخاتە مابێنی پێی خۆیەوە، تا کەسیان پێ ئیزعاج نەکات.

ئەم فەرموودانە دەسەلمێنن کە نوێژ کردن بە پێڵاوەوە کە پێی ووتراوە نەعل، سووننەتە.. کەوابوو نوێژ کردن بە پێڵاوەوە زیندوو کردنەوەی سووننەتێکی فەرامۆش کراوە.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] ریوایەتی سەحیحی زۆرە لای نەسائی وئەبوداوودو ئیبنوخوزەیمە (٣/١١٠/١) شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەنەدەکانیان سەحیحە.. الالباني: صحيح الجامع (٦٥٣).

## روكنەكانی نوێژ

# روكنی دووەم

# تەكبیرەی ئیحرام

### تەكبیرەی ئیحرام (الله اكبرى دەسپێكی نوێژ):

شەرعناسان جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفە لەسەر ئەوە كۆن كە دەستپێكی نوێژ بە ووتنی (الله اكبر) دەبێت چونكە لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم یان لە یەكێك لە یاوەرانی بەرێزیەوە نەبیستراوە لە دەسپێكی نوێژدا غەیری ئەوەی فەرموو بێت[1]. ئەمەش روكنێكی نوێژە، چونكە:

١ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الْطُهُورُ، وَتحْرِيمُهَا التَكْبِيرُ، وَتحْلِيلُهَا التَسْلِيمُ)[2] واتە: كلیلی نوێژ دەستنوێژە، دەسپێكی تەكبیرەی ئیحرامە، تەواوبوونی سەلام دانەوەیە..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە كابرای خاوەن نوێژهەڵە (المسئ صلاته) ی فەرموو (إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فكَبِّرْ)[3] واتە: كە هەستایت بۆ نوێژ تەكبیرەی ئیحرام بكەو نوێژ دابەستە..

---

[1] ابن القيم: تهذيب السنن (٤٩/١).

[2] ئەبوداوود (٦١)، ترمزی (٣) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: الارواء (٣٠١).

[3] بوخاری (٧٢٤) بروانە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥).

٣ـ لە ریوایەتێکی تردا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە کابرای خاوەن نوێژهەڵە (المسئ صلاته) ی فەرموو: (لا تَتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرَ اللَّهَ وَيَحْمَدَهُ وَيُمَجِّدَهُ)[1] واتە: نوێژی کەستان تەواو نابێت هەتا وەکو کە خوای گەورە فەرمانی پێداوە،دەستنوێژ بە رێکوپێکی نەگرێت، دەموچاوی بشوات، ئینجا دووباسکی تا ئانیشکی، پاشان مەسحی سەری بکات و پێیەکانی بشوات، ئینجا الله اكبر بکات و نوێژ دابەستێ، ئینجا سوپاس و ستایشی خوا گەورە بکات..

٤ ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت لە باسی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلاةَ بِالتَّكْبِيرِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژەکەی بە تەکبیر دەست پێ دەکرد..

٥ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە ووتنی تەکبیرەی ئیحرامدا جاری وا هەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە تا بزانرێت نوێژی دابەست، تا ئەوانەی دوای خۆشیەوە بیبیستن[3].. ئەمەی لە هەموو

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٥٥/١).

[2] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (١٢٥/١)، بەیهیقی (١١٣/٢)، ئەحمەد (٣١/٦)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٧٧/١)..

[3] حاکم (٢٢٣/١)، بەیهیقی (١٨/٢)، ئیمامی ئەحمەد (١٨/٣)، زەهەبی دەفەرموێ: بە پێی مەرجی بوخاری وموسلیمەو سەحیحە. ریوایەتی تری هاوشێوەی لە بوخاریدا (٢٤٢/٢) هەیە. بڕوانە: الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٨٦/١)

نوێژێکدا نەدەکرد، مەگەر ئیمامەتی بکردایە. بۆیە دەیفەرموو: کە ئیمام الله اکبری کرد ئێوەش بڵێن الله اکبر[١]..

ئەگەر ئیمام دەنگی کز بوو یان لەبەر پیریی و نەخۆشی نەیدەتوانی دەنگ بەرز کاتەوە، دەشێت کەسێکی تر لە دوایەوە تەکبیرەکانی بە دەنگی بەرز بۆ بڵێتەوە، هەر وەکو کە سەیدنا ئەبوبەکری سددیق خوا لێی رازی بێت لە کۆتا نەخۆشی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم تەکبیرەکانی بە دەنگی بەرز دەووتەوە[٢]. راجوێیی لەمەدا نیە[٣]..

ئەگەر مەئمومەکان دەنگی ئیمامەکەیان دەبیست پێویست ناکات کەس تەکبیرەکان بە دەنگی بەرز بڵێتەوە، چونکە ئەوە بە کۆڕای شەرعناسان جائیز نیە[٤]..

کەم لە شەرعناسان فەرموویانە کە غەیری ئەم تەکبیرەی ئیحرامە (الله اكبر)ە، بۆ نوێژدابەستن دەبێت. ئیمامی ئەبو حەنیفەی رەحمەتی فەرموویەتی: تەکبیر بۆ دەسپێکی نوێژ مەرج نیە، بەڵکو دەشێت زیکرێکی تریش بێت وەك (سبحان الله) یا (الحمد لله) یا (الله الجليل) یا (الله العظيم) یان لەفزێکی تر لەو بارەوە، لەبەر ئەوەی هەمووی هەر زیکرە!! دیارە ئەم بۆچوونە بێ بەڵگەیەو بە پێی قیاسە! ئەو قیاسەش لێرەدا (قیاسی فاسید)ە چونکە بەرامبەر دەقی راشکاوە.. بە هەر حاڵ بۆچوونی بەڵگەی جمهوری شەرعناسان بەهێزترە..

---

[١] حاکم لە (المستدرك) دا هێناویێتیەوەو زەهەبیش لایەنگیری کردووەو فەرموویانە سەحیحە بە پێی مەرجەکانی بوخاری و موسلیمە الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/١٩٢).

[٢] بوخاری (٢/١٦٢)، موسلیم (٢/٢٣).

[٣] النووی: المجموع (٢/٣٩٨).

[٤] ابن تيمية: الفتاوى (١/٦٩).

## نوێژ بە غەیری زمانی عەرەبی نابێت:

گومـان لـەوەدا نیـە كـە نـە پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم نـە یەكێك لە یاوەرە بەڕێزەكانی نوێژیان بە غەیری عەرەبی نەكردووە، نەك لەبـــەر ئـــەوەی خۆیـــان عـــەرەب بـــوون، خـــۆ غـــەیرە عـــەرەبیش لـــە كۆمەڵگەكەیانـدا هـەبووە، دواتـریش یـاوەران تێكـەڵ بـە دەیـان میللـەتانی تـری غـەیرە عـەرەبی بـوون، بـەڵام كـەس نوێـژی بـە غـەیری عـەرەبی نـەكردووە، لـەم روانگەوەیـە كـە زۆرینـەی زۆری شەرعناسـان فەرموویانـە نوێژ كردن هەر دەبێت بە زمانی عەرەبی بێت، مەگەر كەسێك موسوڵمان ببێـت و پـێش ئـەوەی كـاتی نوێـژی یەكـەمی تـەواو ببێـت نـەتوانێت تەكبیرەی ئیحرام بە عەرەبی بڵێت، ئەو كاتـە بـۆی هەیـە بـە زمانێك كـە خـۆی بەسـەریدا زاڵـە بیڵێـت.. ئـەمما هـەموو نوێژەكـە ئـەوە تـەنها حەنەفیـەكان فەرموویانـە دەشـێت بـە غـەیری عـەرەبی بیخوێنێـت! بەڵگەشیان نیەو پشتیان بە قیاس بەستووە!!

★ ★ ★

## روكنەكانی نوێژ

# روكنی سێیەم

# خوێندنی سورەتی فاتیحە لە هەموو ركاتەكانی نوێژدا

شەرعناسان ـ جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفەو هەندێك لە یاوەرانی ـ خوێندنی سورەتی فاتیحە لە هەموو ركاتێكی نوێژدا ـ فەرز بێت یان سوونەت، بە دەنگی بەرز بخوێندرێت یان پەنهانی ـ بە روكنێكی نوێژ دادەنێن.. ئەمە بۆچوونی ئیمامی مالیك وشافیعی وئەحمەدو سوفیانی سەورییەو لە سەیدنا عومەری كوڕی خەتتاب و سەیدنا عوسمانی كوڕی ئەبولعاسەوە خوا لێیان رازی بێت ریوایەت كراوە[1].. بەڵگەشیان:

١ ـ سەیدنا عوبادەی كوڕی سامیت خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (لا صَلاة لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ)[2] واتە: هەر كەسێك سورەتی فاتیحەی لە نوێژدا نەخوێندبێت نوێژەكەی گیرا نەبووە..

٢ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (كُلُّ صَلاةٍ لا يُقْرَأُ فِيهَا بِأُمِّ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ، غَيْرُ تمَامٍ)[3] واتە: هەر نوێژێك كە سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێندرێت، ئەو نوێژە نوقسانە،

---

[1] المدونة (١/٦٦)، الام (١/٩٣)، المجموع (٣/٢٨٥)، المغني (١/٣٤٣)، الاوسط (٣/١٠١).

[2] بوخاری (٧٥٦)، موسلیم (٣٩٤).

[3] موسلیم (٤١)، ئەبوداوود (٨٢١)، نەسائی (٢/١٣٥)، ترمزی (٣١٢)، ئیبنوماجە (٨٣٨).

ئەو نوێژە نوقسانە، ئەو نوێژە نوقسانە، تەواو نیە.. نوێژەكە هەر پێی ووتراوە نوێژ بەلاّم نوقسانە، نوقسانیش یەعنی تەواو نیەو نوێژەكەی پێ نەهاتۆتە دی و قبوولّ نەبووە.. ئەبوسائیب كە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە دواتر دەلّێ لە ئەبو هورەیرەم پرسی: ئاخر جاری وا هەیە لە دوای ئیمامەوەم؟! دەستی راوەشاندم و فەرمووی: لە دلّی خۆتدا بیخوێنە..

٣ ـ لە ریوایەتی سەیدنا روفاعەی كوڕی رافیعەوە خوا لێی رازی بێت بۆ فەرموودەی خاوەن نوێژە هەلّەكە (المُسئ صلاتهُ) پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (ثمَّ اقرأ بِأمِّ الْقُرآنِ، ثمَّ اقرأ بمَا شِئتَ.. ثمَّ اصْنعْ ذلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ)[١] واتە: پاشان سورەتی فاتیحە بخوێنە، پاشان چەندی تر دەتوانیت بخوێنە. پاشان لە هەموو ركاتەكاندا وا بكەرەوە..

ئیمامی ئەبو حەنیفەو محمدی كوڕی حەسەنی شەیبانی فەرموویانە: لە نوێژدا مەرج نیە سورەتی فاتیحە بخوێندرێت، بەلّكو دەشێت هەر سوورەتێكی تر بێت!!!! ئەگەر چی یەك كورتە ئایەتیش بێت وەكو ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾ المدثر/٢١.. بەلّگەیان بۆ بۆچوونی خۆیان:

١ ـ خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِ﴾ المزمل/٢٠ واتە: ئەوەندی لاتان ئاسان بوو قورئان بخوێنن.. وەلاّمدراونەتەوە بەوەی كە لەوانەیە مەبەست لەم ئایەتە: خوێندنی سورەتی فاتیحەو

---

[١] ئیمامی ئەحمەد (٣٢٨/٣١ ـ ١٨٩٩٥) ئیبنوحیبان (٨٨/٥ ـ ١٧٨٧)، ئەبوداوود (٨٩٥) شێخی ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە (صحیح أبي داود ٨٥٩) بەلاّم شێخ شوعەیبی ئەرنائووت بە سەحیحی ناساندووە..

ئایەتی تری قورئان بێت، ئەوەندەی بۆ نوێژخوێنەکە ئاسانە. یان لەوانەیە ئەو رایە پەسەند بێت کە دەڵێ: ئەم ئایەتە پێش هاتنە خوارەوەی سورەتی فاتیحە بووە.. چونکە باسی فەرزبوونی شەونوێژ دەکات لەسەر پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، ئەوەش لە مەککە بووەو سورەتی فاتیحەش لە مەدینە هاتۆتە خوارەوە..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە فەرموودەی کابرای خاوەن نوێژی هەڵەدا فەرمووی: (وَيَقْرَأَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَذِنَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ وَتَيَسَّرَ)[١] واتە: ئەوەندەی بۆی ئاسان بوو، خوا یارمەتیدا قورئان بخوێنێت.. لەمەشدا بەوە وەڵامدراونەتەوە کە (وَتَيَسَّرَ) و (وَما تيسر) کە لە ریوایەتەکانی تردا هاتوون، هەردوو ماناکە دەبەخشن.. دشێت گشتی بن و روون بکەنەوە، یان رەها بن و دیاری بکەن، یان نادیار بن و بە رستەی (اقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ) رۆشن بکرێنەوە.. چونکە ئەو ئایەتانەی بۆ هەموو موسوڵمانانی سەردەمی یەکەم ئاسان بوو بیخوێنن: سورەتی فاتیحە بوو..

دیسان وەکو گونجاندنی بەڵگەکان پێکەوە ووتراوە کە خوێندنی فاتیحەیەو پاشان ئەوەندە ئایەتی تر دەخوێنێت کە بۆی دەلوێت..

٣ـ ئەگەر خوێندنی سورەتی فاتیحە روکنێکی نوێژ بوایە دەبوو ئەو خەڵکە فێر کرایە تا بتوانن بیخوێنن.. بەڵگەشمان هەیە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە ریوایەتێکی تری فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەکەدا پێی فەرموو: (فَإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرآنٌ وَإِلَّا فَاحْمِدِ

---

[١] بچۆرەوە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥).

اللهَ.)[١] ئەگەر قورئانت لەبەر بوو ئەوە بیخوێنە، ئەگەر نا ئەوە سوپاس و ستایشی خوای گەورە بكە..

ـ سەیدنا ئیبنو ئەبی ئەوفا خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لا أَسْتَطِيعُ أَنْ آخُذَ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ، فَعَلِّمْنِي مَا يَجْزِينِي ، فَقَالَ: قُلْ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا قُوَّةَ إِلا بِاللَّهِ)[٢] واته: كابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و عەرزی كرد: ئەی پێغەمبەری خوا من ناتوانم هیچ لە قورئان فێرببم، شتێكی ترم فێركە جێم بۆ بگرێت، فەرمووی: بڵێ: پاك وبێ عەیبی بۆ خوا، سوپاس بۆ خوا، هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله، خوا گەورەیەو هیچ دەسەڵات و هیچ هێزێك نیە مەگەر ئەوەی خوا بە خواو لە خواوەیە..

وەڵامی ئەمیشیان وا داوەتەوە كە فەرموویانە: ئەم كابرایە هیچی لە قورئان لەبەر نەبووە، نەشیتوانیووە لەبەری كات..

زۆرن ئەوانەی بەرپەرچی ئەم بۆچوونە سەیرەی ئیمامی ئەبو حەنیفەیان داوەتەوەو زۆر لاوازیان كردۆتەوە، لەبەر گەورە نەبوونی قەبارەی ئەم كتێبەكە نەبوایە هەموو رەدو بەدەلەكانیانم دەهێنایەوە، تا

---

[١] ترمزی (٣٠٢) بە حەسەنیشی ناساندووە، ئەبوداوود (٨٥٨)، ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە لە صحيح أبي داود (٧٦٧).

[٢] ئەبو داوود (٨٣٢)، شێخی ئەلبانی لە ارواء (٣٠٣) دا دەفەرموێ: حەسەنە، بەڵام فەرمووده‌واناني تر قسەیان لەسەر كردووەو هەندێكیان بە زەعیفیان داناوە لەبەر ئەوەی لە سەنەدەكەیدا (يزيد بن أبي زياد الهاشمي) هەیە..

بزانرێت تەقلید چی بەم ئوممەتە کردووە کە حەنەفی مەزهەبەکانن، کە ئەمڕۆ حەوت سەد ملیۆن موسوڵمان زیاترن!![1].

گومانی تێدا نیە کە بۆچوونی جمهوری شەرعناسان راستترەو بەڵگەی بەهێزتر پاڵپشتێتی. چی لەوە بەهێزترە کە لە بوخاریدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە هەموو رکاتەکانی نوێژدا سورەتی فاتیحەی دەخوێند[2]!!

خەتتابی لە (معالم السنن) دا دەڵێ: ئەسڵ ئەوەیە کە نوێژ بە بێ خوێندنی سورەتی فاتیحە جائز نیەو قبووڵ نابێت، بەڵام بە تەئکید ئەمە بۆ کەسێکە کە بتوانێت لەبەری کات و بیخوێنێت، ئەمما ئەگەر بۆی لەبەر نەکرا، دەبێت بە قەدەر ئەو (حەوت ئایەت) ی تر لە قورئان بخوێنێت، چونکە زیکری دوای فاتیحە خوێندن هەر قورئانە، ئەگەر لەبەر لاوازی زاکیرەی یان لەبەر قورسی لەبەر کردنی قورئان، ئەوەشی بۆ لەبەر نەکرا، ئینجا بۆی هەیە ئەو زیکرانە بخوێنێت کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەو یاوەرەی فێر کردووە..

من پێم وایە هەر کەسێك بتوانێت سورەتی فاتیحە لەبەر کات بۆی نیە هیچی تر لە نوێژدا لە جێی ئەو بخوێنێت، نە قورئان و نە زیکری تر.. والله اعلم.

---

[1] دەتوانرێت بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەم بۆچوونە سەیری ئەم سەرچاوانە بکرێت: ئیمامی بوخاری: خير الكلام في القراءة خلف الإمام، بەیهیقی: القرءة خلف الإمام، ئیبنوحەزم: المحلى مسألة رقم (٣٥٩ و ٣٦٠)، ئەحمەد شاكر: شرح سنن الترمذي (٢/ ١٢٤)، محمد بن عبدالرحمن المباركفوري: تحقيق الكلام في وجوب القراءة خلف الكلام، شێخی ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٣٠٠-٣٢٦)..

[2] بوخاری (٥٧٩).

## خوێندنی سورەتی فاتیحە، ئایەت ئایەت، هێدی و لەسەرخۆ:

لە ئومموسەلەمە خانیان پرسی: قورئان خوێندنی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژدا چۆن بوو: فەرمووی: ئایەت ئایەت دەیخوێند: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ پاشان دەوەستا، پاشان دەیفەرموو: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، پاشان دەوەستا، پاشان دەیفەرموو: ﴿الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾، پاشان دەوەستا، پاشان دەیفەرموو: ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾، ئاوا تا كۆتایی سورەتەكە.. هەموو قورئان خوێندنێكی هەر وا بوو، لە كۆتایی هەموو ئایەتێكدا دەوەستا، بێ ئەوەی كۆتایی یەكێكیان بە سەرەتای ئەوی دوایەوە پەیوەست كاتەوە[1]..

ئەمە خوێندنی سوونەتانەیە، نەك كێبڕكێی ئەوەی كە كێ زۆرترین ئایەت بە هەناسەیەك دەخوێنێت!! یان خوێندنێكی بە لرفەلرف لەگەڵ هەناسەوەرگرتن و هەناسەدانەوەدا ووشەكان دەربڕێت!!

## خوێندنی بەسمەلە لە سەرەتای سورەتی فاتیحەدا:

شەرعناسان لە باسی خوێندنی بەسمەلە (ووتنی بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ) لە سەرەتای سورەتی فاتیحەدا راجوێن، ئەوەش لەبەر ئەوەیە كە راجوێیی پێشتریان لەسەر ئەوە هەیە كە ئایا بەسمەلە ئایەتێكی سورەتی فاتیحەیە یان نا؟

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٣٠٢/٦)، ئەبوداوود (١٦٩/٢)، ترمزی (١٥٢/٢)، دارەقوتنی (١١٨) و دەفەرموێ: سەنەدەكەی راستەو هەموویان جێ متمانەن، حاكمیش (٢٣١/٢) دەفەرموێ: بە پێی مەرجەكانی بوخاری موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگیریی بووە.. بڕوانە الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢٩٣/١).

فەرموودەوانی گەورە شێخی ئەلبانی رەحمەتی گەیشتۆتە ئەوەی كە خوێندنی بەسمەلە لە سەرەتای خوێندنی سورەتی فاتیحەدا لە نوێژدا بەشێكە لە سورەتەكەو پێویستە لە نوێژی جەهریدا بە پەنهانی (بەبێ دەنگ) بخوێندرێت[١].. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەحمەدە كە بەڵگەی زیاتریان لە پشتە كە بە سێزدە رێگا ئەو فەرموودانە سەلمێنراون كە دەڵێن بە پەنهانی دەخوێندرێت[٢].. منیش پابەندی ئەم بۆچوونەم.. چونكە بەڵگەكانی بەهێزترە لە بەڵگەی مەزهەبی شافیعی.. والله اعلم.

## خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا :

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم خوێندنی سورەتی فاتیحەی زۆر بەلاوە گرنگ بوو، بۆیە لە باسی مەزنی سورەتی فاتیحەدا دەیفەرموو: (مَا أَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي التوراةِ وَ لا فِي الإنْجيلِ مِثلَ أُمِّ الْقُرآنِ وَ هيَ السَّبْعُ المثانيَ وَ الْقرآنُ العظيمُ الّذي أُوتيتهُ)[٣] واتە: خوای گەورە نە لەتەورات ونە لە ئینجیلدا وەكو سورەتی فاتیحەی نەناردۆتە خوارەوە، ئەو حەوت ئایەتەی لە هەموو ركاتێكی نوێژدا دووپات دەبێتەوە، كە قورئانی مەزنە..

---

[١] ئەلبانی رەحمەتی لە كتێبی (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم) كە سێ بەرگە، لە بەرگی یەكەمدا لە لاپەرە (٢٧٧ ـ ٢٩٢) توێژینەوەی لە هەموو ریوایەتەكان و بۆچوونی مەزهەبەكان كردووە ، ئینجا گەیشتۆتە ئەو بۆچوونەی خۆی..

[٢] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/٢٧٧ ـ ٢٩٢).

[٣] نەسائی (١/١٤٦)، ترمزی (٢/١٩١)، ئەحمەد (٥/١١٤)، سەحیحە، بڕوانە: الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/٢٧٧ ـ ٢٩٢).

چەندین ریوایەت هەیە کە دەیفەرموو: نوێژ بە بێ خوێندنی سورەتی فاتیحە قبووڵ نیە.. ئەمەش هەندێکیانە:

١ ـ (كُلُّ صَلاةٍ لا يُقْرَأُ فِيهَا بِأَمِّ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ، غَيْرُ تمَامٍ)[١] واتە: هەر نوێژێك كە سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێندرێت ئەو نوێژە نوقسانە ئەو نوێژە نوقسانە ئەو نوێژە نوقسانە تەواو نیە.

٢ ـ (لا صَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)[٢] واتە: بە هیچ شێوەیەك[٣] نوێژی کەس قبووڵ نابێت ئەگەر سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێنێت..

٣ ـ (لا تجْزِئُ صَلاةٌ لا يَقْرَأُ الرَّجُلُ فيها بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)[٤] واتە: نوێژێك كە كابرا سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێندبێت، قبووڵ نابێت..

٤ ـ سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أَمَرَنَا نَبِيُّنَا أَنْ نَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ)[٥] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی پێ دەکردین کە (فاتحە الكتاب) بخوێنین، لەگەڵ ئەوەندەی تر لە قورئان کە دەتوانین.

---

[١] موسلیم (٤١)، ئەبوداوود (٨٢١)، نەسائی (١٣٥/٢)، ترمزی (٣١٢)، ئیبنوماجە (٨٣٨).

[٢] بوخاری (١٩٠/٢)، موسلیم (٩،٨/٢)، ئەبوداوود (١٣٠/١)، نەسائی (١٤٥/١)، ترمزی (٢٥/٢)، ئیبنوماجە (٢٧٦/١)، داریمی (١٨٣/٢)، دارەقوتنی (١٢٢) تەبەرانی: الصغیر (٤٢)، بەیهیقی (٣٨/٢) ئیمامی شافیعی (٩٣/١)،ئیمامی ئەحمەد (٣١٤/٥) ئەلبانی: الارواء (٣٠٢).

[٣] بۆیە بەو تەئکیدەوە تەرجەمەیم کردووە چونکە (لا) کە لای نافیە للجنسە.. کە نەفی قبووڵ بوونی هەموو جۆرە نوێژێك دەکات بە بێ خوێندنی سورەتی فاتیحە..

[٤] بوخاری (١٩٠/٢)، موسلیم (٩/٢)، ئەبو عەوانە (١٢٤/٢)، ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٣٠٠/١).

[٥] ئەبو داوود (١٣٠/١)، بەیهیقی (٦٠/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٩٧/٢)، ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە تلخیص الحبیر( ٣١٤/٣) دا دەفەرموێ: أسناد صحیح ، ئیمامی نەوەوی لە: المجموع (٣٢٩/٣) دا دەفەرموێ: صحیح علی شرط البخاري و مسلم..

# روکنێتی خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا

شەرعناسان لەم باسەدا سێ پۆلە بۆچوونن:

## یەکەم: ئەوانەی پێیان وایە کە فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا ناخوێندرێت:

ئیمامی ئەبوحەنیفەو هەندێك لە قوتابیانی پێیان وایە کە خوێندنی فاتیحە لە نوێژدا هەر فەرز نیە، خوێندنیشی لە نوێژی جەهری و پەنهانیدا بە مەئمومی نە فەرزە نە واجب، کابرا دەتوانێت لە جیاتی ئەوە سێ ئایەت لە سورەتێکی تر بخوێنێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِ﴾المزمل/٢٠ واتە: ئەوەندی لاتان ئاسان بوو قورئان بخوێنن.. کابرا ئەوەندی لا ئاسان بووەو تەواو!! فەرمووشیانە: خوێندنی خودی قورئانیش لەسەری فەرز نیە بۆیە دەتوانێت سوبحانەاللەو اللە اکبر و زیکری تر بکات.بە بەڵگەی فەرموودەکەی سەیدنا ئیبنو ئەبی ئەوفا خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لا أَسْتَطِيعُ أَنْ آخُذَ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ، فَعَلِّمْنِي مَا يُجْزِينِي ، فَقَالَ: قُلْ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا قُوَّةَ إِلا بِاللَّهِ)[١] واتە: کابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی اللە علیە وسلم و عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا من ناتوانم هیچ لە قورئان فێرببم، شتێکی ترم فێرکە جێم بۆ بگرێت، فەرمووی: بڵێ: پاك وبێ عەیبی بۆ خوا، سوپاس بۆ خوا، هیچ خوایەك

---

[١] ئەبو داوود (٨٣٢)، هەندێك لە فەرموودەوانان قسەیان لەسەر کردووەو بە زەعیفیان داناوە.. بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواء (٣٠٣) دا دەفەرموێ: حەسەنە..

نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله، خوا گەورەیەو هیچ دەسەڵات و هیچ هێزێك نیە مەگەر ئەوەی خوا بە خواو لە خواوەیە..

لەوەش كەمترو ئاسانتریان فەرمووە: مەئموم لای ئەمان نە لە نوێژی جەهریدا نە لە نوێژی پەنهانیدا هیچ ناخوێنێت[١]، با سەعاتێكیش لە دوای ئیمامەوە بێت! چونكە بە لایانەوە فاتیحە خوێندنی ئیمام بۆ هەموانە.. بە بەڵگەی فەرموودەیەكی زەعیف، كە دەفەرموێ: (مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَتُهُ لَهُ قِرَاءَةٌ)[٢] واتە: هەر كەسێك پێشنوێژی هەبوو، فاتیحە خوێندنەكەی ئەو بۆ ئەمیش فاتیحە خوێندنە.. ئەمە لە هەموو لایەكەوە رەت كراوەتەوە..

## دووەم: ئەوانەی پێیان وایە كە فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا دەبێت بخوێندرێت:

زۆرینەی شەرعناسانی ئیسلام لە مەزهەبی مالیكی و شافیعی و حەنبەلی و ئیبنو حەزم و بوخاری و قورتوبی، لەسەر ئەوەن كە مەئموم دەبێت سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا بخوێنێت، جا لە نوێژی جەهریدا بێت یان پەنهان جیاوازی نیە[٣] .. لە هاوچەرخانیش: بن بازو بن عوسێمین و زانایانی لیژنەی هەمیشەیی فەتواو ئیرشادی وڵاتی حیجاز[٤].. منیش شوێن كەوتووی ئەمەم.. بەڵگەش ئەو هەموو فەرموودەیە كە لە سەرەوە هەندێكمان هێناوەتەوە كە دەڵێن نوێژ بە بێ

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (٢/٥٧٢).
[٢] ئیبنوماجە (٨٥٠)، ئیمامی ئەحمەد (١٤١١٦).
[٣] الشوكاني: نيل الاوطار (٢/٥٧٢)، ابن حزم: المحلى (٣/٢٣٦).
[٤] فتاوى اللجنة الدائمة (٦/٣٨٧،٣٨٦).

خوێندنی سورەتی فاتیحە دروست نیە. حوکمەکەش گشتیەو هەموو نوێژێك دەگرێتەوە..

ـ سەیدنا عوبادەی کوڕی سامیت خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە جارێك: (صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ، فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنِّي لَا أَرَاكُمْ تَقْرَءُونَ وَرَاءَ إِمَامِكُمْ. قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ؛ إِي وَاللَّهِ. قَالَ: فَلَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا)[١] پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژی بەیانیدا پێشنوێژی دەکرد، کە قورئانی دەخوێند لێی قورس دەبوو، کە لە نوێژ بۆوە، فەرمووی: دەڵێی لە پشت ئیمامەکەی خۆتانەوە دەیلێنەوە؟! فەرموویان: بەڵێ قوربان بە هێواشی، فەرمووی: وا مەکەن، مەگەر یەکێکتان فاتیحەکەی بخوێنێت، چونکە نوێژی بێ فاتیحە دروست نیە..

تەنانەت لەم حاڵەتەشدا کە خوێندنی مەئموومەکان خوێندنی پێغەمبەری خوایان صلى الله عليه وسلم قورس و سەخت دەکرد، هەر نەیفەرموو مەیخوێنن.. کەوابوو خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی فەرزو سووننەتدا بە تەنهاو لە جەماعەتدا فەرزە.. ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: لەگەڵ ئەوەشدا کە سەختییان بۆ خوێندنەکەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دروست کرد رێی لێ نەگرتن، چونکە خوێندنی سورەتی فاتیحە بۆ مەئموومیش فەرزە..

---

[١] ئەبوداوود (١٣١/١)، ترمزی (١١٦/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣١٣/٥) دارەقوتنی (١٢٠) بەیهیقی (١٦٤/٢)، تەحاوی (١٢٧/١).. ئەلبانی: سەحیحە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٣٢٧/١).

## سێیەم: ئەوانەی پێیان وایە کە فاتیحە لە نوێژی جەهری جەماعەتدا ناخوێندرێت:

هەندێك لە شەرعناسان پێیان وایە مەئمووم لە نوێژی جەهریدا فاتیحە ناخوێنێت، چونکە ئیمام بە دەنگی بەرز دەیخوێنێت.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی زوهری و ئیسحاق و عبداللەی کوڕی موبارەك و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدەو[١] ئیختیاری ئیبنوتەیمییەیە[٢]، لە هاوچەرخانیش بۆچوونی شێخی ئەلبانی[٣] و سەید سابق[٤] و ئەبوبەکری جەزائیریە[٥]..

شێخی ئەلبانی رحمەالله لەگەڵ توێژینەوەی ووردەکارانەی بەڵگەی هەموو لایەك و ئیعتیراف بە بەهێزی بەڵگەی جمهور کردووە، بە تایبەتی قەولی ئیمامی شافیعی کە دەرهەقی دەڵێ: (راسترینی ئەم سێ بۆچوونە کە لە هەموان نزیکتر بێت لە هەقەوە، قەولی ئیمامی شافیعیە رەحمەتی خوای لێ بێت، لە قەولە قەدیمیەکەیدا)[٦] کەچی پێی وایە خوێندنی فاتیحە لە لایەن مەئموومەوە لە نوێژی جەهریدا نەسخ بۆتەوە..

شێخ بن باز رحمە الله لە سەرخستنی رای جمهوردا دەڵێ[٧]: مەئموم هەر دەبێت سورەتی فاتیحەکەی بخوێنێت، ئیتر نوێژەکە جەهری بێت یان

---

[١] نیل الاوطار (٢/٥٧٢).
[٢] ابن تیمیة: مجموع الفتاوی (٢/١٤)
[٣] إرواء الغلیل (٢/٢٨٢-٢٨٣).
[٤] سید سابق: فقه السنة (١/١٥٩).
[٥] ابوبکر الجزائري: منهاج المسلم (ل ١٩٤).
[٦] أصل صفة صلاة النبي صلى الله علیه و سلم (١/٣٣٢) قەولەکەی ئیمامی شافیعی لە ئیمامی ئەبو ئیسحاقی شیرازیەوە وەرگرتووە لە: المهذب (٣/٣١٣).
[٧] عبدالعزیز بن باز،: مجموع فتاوی ومقالات متنوعة (١١ /٢١٧).

پەنهان جیاوازی نیە، دەبێت دوای خوێندنی ئیمام، لەو بێدەنگیەیدا ئەمیش بیخوێنێت، ئەگەر نا لەگەڵ قورئان خوێندنەکەی ئەودا بیخوێنێت.. چونکە فەرموودەکەی عوبادەی کوڕی سامیت راشکاوانە دەڵێ کە لەگەڵ قورئان خوێندنی ئیمامەکەدا لەگەڵی ناخوێندرێت، یەعنی ئایەتی سورەتی تر ناخوێندرێت، رێ لە خوێندنی فاتیحەکە ناگرێت کە لەسەر مەئمووم فەرزە بیخوێنێت.. ئەوەی کە هەندێك لە ئەهلی عیلم فەرموویانە: فاتیحە خوێندنی ئیمام بۆ مەئموومیشە کە گوایە پشتیان بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیە بەستووە کە دەفەرموێ: (مَنْ كَانَ لَهُ إمَامٌ فَقِرَاءَتُهُ لَهُ قِرَاءَةٌ)[١] واتە: هەر کەسێك پێشنوێژی هەبوو، فاتیحە خوێندنەکەی ئەو بۆ ئەمیش فاتیحە خوێندنە.. چونکە ئەم فەرموودەیە زەعیفە حوکم دەگەڕێتەوە لای بەڵگە بەهێزەکان کە دەڵێن دەبێت بیخوێنێت زەعیفیش نەبوایە، دەبوو بۆ پێکەوە گونجاندنی فەرموودەکان بووترایە: مەبەست لە غەیری سورەتی فاتیحەیە.. ئەوەش کە هەندێکی تریان فەرموویانە: بەڵگەمان ئەو ئایەتەیە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ الاعراف/٢٠٤ واتە: کاتێك قورئان دەخوێندرێت بێ دەنگ گوێی لێ بگرن تا بکەونە بەر بەزەیی.. ئەوە بۆ قورئان خوێندنی گشتیەو تایبەت ناکرێت بە خوێندنی سورەتی فاتیحەوە لە نوێژدا..

بەڵام ئەگەر مەئموومێك ئەو حوکمەی نەدەزانی و فاتیحەکەی نەخوێند، یان بیری چوو بیخوێنێت، یان فریای خوێندنی نەکەوت و ئیمام چووە رکووع و ئەمیش فریای نییەتهێنان کەوت و چووە رکووع،

---

[١] ئیبنوماجە (٨٥٠)، ئیمامی ئەحمەد (١٤١١٦).

رکاتەکەی دروستەو نوێژەکەی تەواوە.. چونکە فەرموودەکەی ئەبوبەکرەی سەقەفی خوا لێی رازی بێت سەحیحە کە فەرموویەتی: (أنَّه أدْرَكَ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ علَيهِ وَسَلَّم رَاكِعاً فرَكَعَ دُونَ الصَّفِّ، ثمَّ دَخَلَ فِي الصَّفِّ، فقَالَ لَهُ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ علَيهِ وَسَلَّم: زَادَكَ اللهُ حِرْصاً وَلا تعُدْ..وَلَمْ يَأمُرْهُ بقَضَاءِ الرَّكْعَةِ)[1] واتە: فریای رکووع کەوت لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم، خێرا پێش ئەوەی بگاتە ریزەکە چووە رکوع، پاشان چووە ریزەکەوە، کە نوێژ تەواو بوو، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێی فەرموو: خوای گەورە زیاتر سوورت کات، بەڵام وا مەکەرەوە.. فەرمانیشی پێ نەدا کە رکاتەکەی بکاتەوە..

شێخ ئیبنوعوسێمین رحمەالله دەڵێ: ئەگەر پێشنوێژەکە لە نێوان سورەتی فاتحەو سورەتی تردا کە دەیخوێنێت بواری نەدا مەئموومەکان فاتیحەکەیان بخوێنن، دەتوانن بە هێواشی لەگەڵ قورئان خوێندنەکەی ئەودا بیخوێنن.. ئەگەر دەشیانزانی وایە دەتوانن لەو کاتەی ئیمامەکە فاتیحە دەخوێنێت، ئەمانیش لەگەڵیدا بیخوێنن[2]..

---

[1] بوخاری (٧٨٣).
[2] ابن عثيمين: فتاوى أركان الاسلام (ل ٣٢٣).

## روکنەکانی نوێژ

# روکنی چوارەم و پێنجەم

# رکوع و سرەوتنی لەش تێیدا

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە چەمانەوە (رکوع)ی دوای خوێندنی فاتیحە لە نوێژدا روکنی رکاتی هەموو نوێژێکە[١]. بەلگەشیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ﴾ الحج/٧٧ واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە رکوع وسوجدە ببەن.

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە کابرای خاوەن نوێژەهەڵەکەی فەرموو: (ثمَّ يُكبِّرَ فيَرْكعَ، فيَضعَ كفَّيْهِ علَى رُكْبَتيْهِ حتّى تطْمَئِنَّ مَفاصِلهُ وَتسْترْخِيَ)[٢] واتە: پاشان تەکبیر دەکات ودەچێتە رکووع، هەردوو لەپی دەستی دەخاتە سەر ئەژنۆی ودەمێنێتەوە تا جومگەکانی دەسرەون و هێدی دەبنەوە..

٣ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەردەوام لە هەموو رکاتی هەموو نوێژێکیدا چۆتە رکوع وياوەران بينيويانە.. فەرمووشيەتی: (صَلُّوا كمَا رأَيْتمُوني أُصَلّي)[٣] واتە: نوێژ وا بکەن وەکو کە من دەبينن نوێژ دەکەم..

---

[١] ابن حزم: مراتب الاجماع (ل ٣٦).
[٢] پەراوێزی (٧٤ و ٧٥).
[٣] بوخاری (٥٩٥).

## چۆنیەتی رکووع:

شەرعناسان فەرموویانە بڕی چەمانەوەی رکووع ئەوەندەیە کە دەستی بگاتە سەر کەلکەی ئەژنۆی، هەندێکی تر فەرموویانە ئەوەندە بچەمێتەوە کە لە چەمانەوە نزیکتر بێت وەك لە بە پێوە بوون.. پەنجەکانی دەستی وا بەسەر ئەژنۆیدا بلاوکاتەوە وەکو کە چنگی پێدا کردبێت.

ـ موسعەبی کوڕی سەعد دەڵێ: (صَلَّيْتُ الَى جَنْبِ أبِي، فَطَبَّقْتُ بَينَ كَفَّي، ثمَّ وَضَعْتهُمَا بَينَ فخِذَيَّ، فنَهَاني أبي وَقالَ: كُنَّا نَفْعَلُهُ، فنهِينا عَنْهُ، وَأُمِرْنَا أنْ نَضَعَ أيْدِينا عَلَى الرُّكَبِ)[1] واتە: نوێژم لە تەنیشت باوکمەوە کرد، کە چووینە رکووع، پەنجەی هەردوو دەستم تێکپەڕاندو دەستم خستە ناودەستم و خستمنە نێوان رانەکانم، کە لە نوێژەکە بووینەوە فەرمووی: کاتی خۆی ئێمەش وامان دەکرد بەڵام بەرهەڵستیمان لێکرا، فەرمانمان پێکرا کە لەپی دەستمان بخەینە سەر ئەژنۆکانمان..

ـ ریوایەتی سەحیحی سەیدنا وائیلی کوڕی حوجر خوا لێی رازی بێت لە وەسفی چۆنیەتی دەست دانانی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم لەسەر ئەژنۆی دەفەرموێ: (وَكَانَ يُمَكِّنُ يَدَيهِ مِنْ رُكْبَتيهِ، كَأنَّهُ قَابِضٌ عَلَيهِمَا)[2] واتە: هەردوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆی قایم دەکرد، وەك ئەوەی چنگی پێداکردبن و گرتبنی..

---

[1] بوخاری (٢/٢١٧)، موسلیم (٢/٦٩). ئەبوداوود (١/١٣٨).

[2] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: ئەمە لە فەرموودەی ئەبو حومەیدەوەیە کە دە لە یاوەرانی پێغەمبەری خواوە گێڕراوەتەوە.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٦٣١)).

ـ لە فەرمودەكەی سەیدنا وائیلی كوڕی حوجردا خوا لێی ڕازی بێت هاتووە كە كە پەنجەكانیشی بەسەر كەڵكەی ئەژنۆكانیدا بڵاو دەكردنەوە: (كَانَ إذَا رَكَعَ فَرّجَ بَينَ أصَابعهِ)[١]..

ـ لەو كاتەی چنگی لەسەر كەڵكەی ئەژنۆیەتی و پشتی ڕاست ڕاگرتووە ئانیشكەكانی لە لەشی دوور دەخاتەوە، وەك ئەوەی باڵ فش بكاتەوە نەك قۆڵی بە لەشیەوە بنوسێنێت.. لە فەرموودەكەی سەیدنا وائیلی كوڕی سەعددا خوا لێی ڕازی بێت هاتووە: (وَوَضَعَ كَفَّيهِ وَجَافَى)[٢] واتە: لەپی دەستەكانی لەسەر ئەژنۆكانی دادەناو ئانیشكەكانی دوور دەخستنەوە..

ئەمە لە ركوع و سوجدەدا هەر وایەو بۆ ژن و پیاویش جیاوازی نیە، بەڵگەی حەنەفیەكان و ئەو شەرعناسە شافیعیانە زەعیفە كە فەرموویانە: ژن دەبێت لە ركوع وسوجدەیدا قۆڵ وباڵی بە جەستیەوە بنوسێنێت.. ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دوای ئەوەی ئەو فەرموودانەی ڕەت كردۆتەوە كە ئەوان پشتیان پێ بەستووە (كە

---

[١] بەیهیقی (١١٢/٢)، الحاكم (٢٢٤/١) دەشفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە و زەهەبیش فەرموویەتی: وایە و ئەلبانیش فەرموویەتی وەكو هەردووكیان فەرموویانە، وایە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٢/٢)

[٢] ئیمامی ئەحمەد (٣١٦/٤) لە ڕێی شوعبەی كوڕی عاسمەوە كە دەفەرموێ: باوكم فەرمووی: بە پێی مەرجەكانی موسلیم سەنەدەكەی سەحیحە.. ابن حجر: تلخيص الحبير (٣٨١/٣)، ترمزی دەفەرموێ: ئەهلی عیلم ئەمەیان ئیختیار كردووە كە لە ركووع و سوجدەدا دەبێت باڵ و قۆڵی لە جەستەی دوورخاتەوە، شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: تەحاوی (١٣٥/١) كۆڕای موسوڵمانانی لەسەر نەقڵ كردووە، نەوەویش فەرموویەتی: وانازانم لە بەچاك وەرگرتنیدا ڕاجوییی لە نێوان شەرعناساندا هەبێت، ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٦/٢).

مورسەلێکی ئەبوداوودو مەتروکێکی ترمزیە) فەرموویەتی: هیچ فەرموودەیەکی مەقبوول لەم بارەوە نەسەلێنراوە[1].

## ڕێك ڕاگرتنی پشت:

کە چووە رکووع دەبێت پشتی لەگەڵ پشتی ملی ڕێك کات، واتە لە پشت سەریەوە تا سمتی لە یەك ئاستدا بن (بێ گومان بۆ ئەو کەسەی دەتوانێت)، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم وای دەکرد، تەنانەت ئەگەر دڵۆپە ئاو لەسەر پشتی دانرایە لە هیچ لایەکەوە نەدەتکایە خوارەوە: (وَكَانَ إِذَا رَكَعَ بَسَطَ ظَهْرَهُ وَسَوَّاهُ، حَتَّى لَوْ صَبَّ عَلَيْهِ المَاءَ لَاسْتَقَرَّ)[2] واتە: کە دەچووە رکووع پشتی درێژو ڕێك دەکردەوەو، تەنانەت ئەگەر ئاو بکرایە سەر پشتی قەتیس دەما..

## مانەوەی لە رکووعدا:

سەلمێنراوە کە رکوع و هەستانەوەی دوای ئەوو سوجدەو مانەوەی نێوانی دوو سوجدەکانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەقەدەر یەك بوون، هەر یەکەیان بە قەدەر خوێندنی زیکری رکووع بوو[3]..

---

[1] ابن حجر: التلخيص الحبير (٣/٣٨١) لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٦٣٧) وەرگیراوە..

[2] شێخی ئەلبانی بە دوای پێنج ریوایەتیدا چوّتەوەو لە هەر یەکەیان هۆکارێکی زەعیف کردنی لێ دۆزیوەتەوە، بەڵام لە کۆتاییدا دەفەرموێ: الحديث بمجموع الطرق صحيح ثابت.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٦٣٨).

[3] بوخاری (٢/٢١٩)، موسلیم (٢/٤٥)..

### ئەمما سرەوتنی لەش:

لەبەر ئەوەیە كە لەو فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەكەدا فەرمووی (حَتَى تطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَستَرْخِيَ) تا جومگەكانی دەسرەون و هێدی دەبنەوە..

- دیسان لەبەر ئەو فەرموودەیەی كە دەفەرمویٚ: (لَا تجْزِئ صَلاةٌ لا يُقِيمُ الرَّجُلُ فيهَا صُلْبَهُ فِي الرُكوعِ و السُّجُودِ)[1] واتە: ئەو نوێژە جێ ناگرێت كە خاوەنەكەی لە ركوع و سوجدەدا نەسرەوێت و لەشی تێیاندا هێدی نەبێتەوە. ئەمەش روكنی نوێژە بە پێچەوانەی بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەوە[2] كە لەگەڵ زۆرینەی شەریعەتناساندا یەك ناگرێتەوە..

سرەوتن وهێدبوونەوەی لەش بەوە دێتەدی كە هەر یەك لە جومگەكان لە جووڵە بكەون، ئەمەش لەو فەرمانەدا دیارە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە خاوەن نوێژەهەڵەكەی فەرمووی: (ثمَّ يُكَبِّرَ فيَرْكَعَ، فيَضعَ كَفَّيْهِ علَى رُكْبَتيْهِ حَتى تطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَستَرْخِيَ)[3] واتە: پاشان تەكبیر دەكات و دەچێتە ركووع، هەردوو لەپی دەستی دەخاتە سەر ئەژنۆی و دەمێنێتەوە تا جومگەكانی دەسرەون و هێدی دەبنەوە..

ماوەی ئەمەش ئەوەندەیە تا زیكری ركوع دەخوێنێت..

---

[1] نەسائی (١٨٣/٢)، ترمزی (٢٦٤)، ئەبوداوود (٨٤٠) ئیبنوماجە (٨٧٠). سەحیحە : صحيح فقه السنة (٣٢١/١).

[2] المبسوط (٢١/١)، المدونة (٧١/١)، المجموع (٤٠٧/٣)، المغني (٣٦٠/١).

[3] پەراوێزی (٧٤ و ٧٥).

## روکنەکانی نوێژ

# روکنی شەشەم و حەوتەم

# هەستانەوە لە رکوع و سرەوتنی لەش تێیدا

لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە خاوەن نوێژە هەڵەکەی فەرموو: (ثمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَيَسْتَوِيَ قَائِمًا حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عُضْوٍ مَأْخَذَهُ، وَيُقِيمَ صُلْبَهُ)[1] سەری لە رکوع بەرز دەکاتەوەو دەڵێ: (سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) واتە: خوای گەورە سوپاسی ئەو کەسە دەبیستێت کە ستایشی دەکات.. بە پێوە دەوەستێت قامەتیشی بە تەواوی راست دەکاتەوە..

ـ هەروەها لە فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعدیدا خوا لێی رازی بێت هاتووە کە لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى قَائِمًا حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ)[2] واتە کە سەری بەرز دەکردەوە رێك رادەوەستاو دەسرەوت تا هەموو برِگەکانی برِبرِەی پشتی دەگەرِانەوە جێی خۆیان[3]..

★ ★ ★

[1] پەراوێزی (٧٤ و ٧٥).
[2] بوخاری (٨٢٦)، صحيح أبی داود (١٧٢).
[3] فتح الباری (٢/٣٠٨).

## روكنەكانی نوێژ

# روكنی هەشتەم و نۆیەم

# سوجدە بردن و سرەوتنی لەش تێیدا

دووجار سوجدە بردن، لە هەر ركاتێكی نوێژدا لە روكنەكانی نوێژە، ئەمەش كۆڕای شەرعناسانی لەسەرە، بەڵگەشیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ﴾ الحج/٧٧ واتە: ئەوی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە ركوع و سوجدە ببەن..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە كابرای خاوەن نوێژەهەڵەكەی فەرموو: (ثمَّ يُكَبِّرَ فيَسْجُدَ، ويُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الأرْضِ حَتَّى تطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وتَستَرْخِيَ)[١] واتە: پاشان تەكبیر دەكات و دەچێتە سوجدە، ناوچەوانی بە تەواوی دەخاتە سەر زەوی، ئاوا دەمێنێتەوە تا هەموو جومگەكانی لە جووڵە دەكەون و جەستەی دەسرەوێت..

٣ ـ هەروەها لە فەرموودەی سەحیحدا فەرموویەتی: (لَا تجْزِئ صَلَاةٌ لا يُقِيمُ الرَّجُلُ فيهَا صُلْبَهُ فِي الرُّكوعِ و السُّجُودِ)[٢] واتە: ئەو نوێژە جێ ناگرێت كە خاوەنەكەی لە ركوع و سوجدەدا نەسرەوێت و لەشی تێیاندا هێدی نەبێتەوە.

---

[١] پەراوێزی (٧٤ و ٧٥).

[٢] نەسائی (٢/١٨٣)، ترمزی (٢٦٤)، ئەبوداوود (٨٤٠) ئیبنوماجە (٨٧٠). سەحیحە : صحيح فقه السنة (١/٣٢١).

٤ـ فەرموودەی سەحیحی ترە كە دەفەرموێ: (لا صَلَاةَ لِمَنْ لا يُصِيبُ أَنْفَهُ مِنْ الأَرْضِ مَا يُصِيبُ جَبِينَهُ)[١] واتە: ئەو كەسە نوێژەكەی گیرا نابێت ئەگەر لووتی بەو شێوەیە بەر زەوی نەكەوێت وەكو كە ناوچەوانی بەر زەوی دەكەوێت..

٥ـ هەروەها پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە فەرموودەی سەحیحی تردا دەفەرموێ (أَقِيمُوا الرُّكُوعَ والسُّجُودَ، فَوَاللهِ إنّي لَأَرَاكُمْ مِنْ بَعْدِ ظَهْرِي إذَا رَكَعْتُمْ وَسَجَدْتُمْ)[٢] واتە: ركووع و سوجدەكانتان بە تەواوی ببەن، بەوەی گیانی منی بەدەستە كاتێك ركووع و سوجدە دەبەن من لە پشتەوە دەتانبینم..

سوجدە دەبێت لەسەر حەوت ئەندامی لەش بێت، كە بریتین لە: هەردوو لەپی دەست، هەردوو كەلَكەی ئەژنۆ، هەردوو پێ، ناوچەوان و لووتیش پێكەوە.. چونكە فەرموودەی سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أُمِرْنَا أنْ نَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أعْظُمٍ: عَلَى الْجَبْهَةِ (وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ) وَالْيَدَيْنِ (لە لەفزێكی تردا: الْكَفَّيْنِ)، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلا نَكْفِتَ الثِّيَابَ و الشَّعَرَ)[٣] واتە: فەرمانمان پێ كراوە كە سوجدە بە حەوت ئەندامی بەدەنمان ببەین: ناوچەوان (ئاماژەشی بۆ لووتی كرد)، هەردوو دەست (یان هەردوو لەپی دەست)، هەردوو ئەژنۆ، قەراغەكانی هەردوو پێ، ناشبێت جلوبەرگ یان قژمان بكەوێتە ژێریانەوە.. یەعنی ناوچەوان و لەپی دەستەكان بە رووتی بەر زەویەكە بكەون، بۆ ئەوەی

---

[١] دارەقوتنی (٣٤٨/١) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ١٤٢).

[٢] بوخاری (٤١٨)، موسلیم (٤٢٤).

[٣] بوخاری (٨١٢)، موسلیم (٤٩٠).

زەلیلی و بەندایەتی زیاتری پێوە دیار بێت، نەك لووت بەرزیی و هەڕاڵیی..

### چۆنیەتی چوونە سوجدە:

هەرچەندە خەڵكێك بە غەریب و نامۆی دەزانێت كە لە چوونە سوجدەدا دەستەكان پێش ئەژنۆ بخرێتە سەر زەوی، چونكە هەر وا زانراوە كە نوێژخوێن سەرەتا دێتە سەر چۆك (ئەژنۆ) ئینجا لەپی دەستەكانی دادەنێت، شێخی ئەلبانی بە هەموو سەنەدەكاندا چۆتەوە و گەیشتۆتە ئەوەی كە ئەو ریوایەتانەی ئەم چۆنیەتیە باس دەكەن زەعیفن، منیش ئەوەی شێخی ئەلبانیم پێ بەهێزترە..[1]:

١ـ (وَ كَانَ يَضَعُ يَدَيهِ عَلَى الأرْضِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ)[2] واتە: دەستەكانی پێش هەردوو ئەژنۆی دەخستە سەر زەوی..

٢ ـ (إذَا سَجَدَ أحَدُكُمْ فلا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعيرُ، وَلْيَضَعَ يَدَيهِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ)[3] واتە: ئەگەر یەكێكتان سوجدەی برد با وا نەچێتە سەر زەوی وەكو كە حوشتر دەچێت، با دەستەكانی پێش هەردوو ئەژنۆی دابنێت..

---

[1] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٧١٤-٧١٩)، الارواء (٣١٣).

[2] ئیبنوخوزەیمە (٣١٨/١) بە سەحیحی ناساندووە وەكو ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: بلوغ المرام (٢٦٣/١)، دارەقوتنی (١٣١)، تەحاوی لە شرح المعاني (١٤٩/١)، حاكم (٢٢٦/١)، بەیهیقی (١٠٠/٢)، حاكم دەفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگرێتی و شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: وەكو فەرموویانە، هەر وایە..

[3] ئەبوداوود (١٣٤/١)، ئیبنوحەزم (١٢٨/٤)، نەسائی (١٦٥/١)، داریمی (٣٠٣/١)، بەیهیقی (٩٩/٢) ئیمامی ئەحمەد (٣٨١/٢). ریوایەتی دارقوتنی و نەسائی دەڵێن: (فَلْيَضَعْ يَدَيهِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ، وَلْيَبْرُكْ بُرُوكَ الْبَعيرِ).. ئەمەش سەنەدی سەحیحە وەكو ئیمامی نەووەی لە المجموع (٤٢١/٣) و زورقانی لە شرح المواهب (٣٢٠/٧) دا فەرموویانە، شێخی ئەلبانیش هەر حوكمی سەحیحی داوە لە الارواء (٣٥٧) و صحيح سنن أبي داود (٧٨٩) ، تمام المنة (ل ١٩٣).

## چۆنیەتی سوجدە:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنَّ اليَدَينِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ فَأذَا وَضَعَ أحَدُكُمْ وَجْهَهُ فَلْيَضَعْ يَدَيهِ، وَإذَا رَفَعَ فَلْيَرْفَعْهُمَا)[١] واتە: دەستەكانیش سوجدە دەبەن وەكو كە روو (دەموچاو) سوجدە دەبات، جا هەر كەسێكیتان سەری خستە سەر زەوی با دەستەكانیشی بخاتە سەری، ئەگەر سەری بەرز كردەوە با دەستەكانیشی بەرز كاتەوە.. ئاشكرایە كە مەبەستی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە دەستەكان لەپی دەستەكانە..

٢ ـ سەیدنا بەرائی كوڕی عازیب خوا لێی رازی بێت كە وەسفی چۆنیەتی سوجدە بردنی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەكات دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَسْجُدُ عَلَى ألْيَتَي[٢] الْكَفِّ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە دەچووە سوجدە كۆتایی لەپی دەستەكانی دادەنا ئینجا هەموو لەپی..

---

[١] ئەبوداوود (١٤٢/١)، ئیمامی ئەحمەد (٦/٢)، نەسائی (١٦٥/١)، ئیبنوخوزەیمە (٣٢٠/١)، حاكم (٢٢٦/١)، بەیهیقی (١٠١/٢)، حاكم دەفەرموێ: بە پێی مەرجەكانی بوخاری موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگرێتی و ئەلبانی دەفەرموێ: إإسناده صحيح.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٢٥).

[٢] ألْيَة: سمتە، كە دەوترێت ألْيَتيه، یەعنی هەردوو سمتی، مەبەستی سەیدنا بەراء ئەوەیە كە ئەو بەشە گۆشتنەی لەپی دەستی لە پێشدا دادەنایە زەوی كە بە مەچەكەوە نوساون، كە وەكو سمت وان..

[٣] حاكم (٢٢٧/١)، بەیهیقی (١٠٧/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٢٩٥/٤)، حاكم دەفەرموێ بە پێی مەرجی بوخاری موسلیم سەحیحەو زەهەبیش لایەنگیریی بووە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: بە پێی مەرجەكانی موسلیم سەحیحە نەك مەرجی هەردووكیان چونكە لە سنەدەكەدا حوسەینی كوڕی واقید هەیە كە بوخاری فەرموودەی موعەللەقی لێوە گێڕاوەتەوە، نەك سەحیح!! ئەم زەنگیانە بژێرییە قابیلی شێخی ئەلبانی رەحمەتیە..

٣ـ (كَانَ يَعْتَمِدُ عَلَى كَفَّيهِ ﴿وَيَبْسُطُهُمَا﴾ ويَضُمُّ أصَابِعَهُمَا، وَيُوَجِّهُهَا قِبَلَ القِبْلَةِ)[١] واتە:: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە چوونە سوجدەیدا ئیعتیمادی دەکردە سەر لەپی دەستەکانی، پەنجەکانی رووەو قیبلە جووت دەکردن و لەپە دەستەکانی پانەوپان دەخستنە سەر زەوی..

٤ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە پەنجەکانی دەستی لە سەر زەوی دادەنا، دەیگەیاندنە ئاستی شانەکانی، جاری واش هەبوو دەیگەیاندنە ئاستی گوێچکەکانی: (وَكَانَ يَجْعَلُهُمَا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ [٢]، وَأحْيَانَاً حَذْوَ أُذُنَيهِ)[٣].

٥ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە لە سوجدەدا دەبوو، ئانیشکی نەدەخستە سەر زەوی، ئەوەندی لە زەویەکەوە بەرز دەکردنەوە کە لە دواوە بن باڵی دەردەکەوتن، بەرهەڵستی لەوە دەکرد کە بازووەکانیان بخەنە سەر زەوی، وەکو لە فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعدیدا خوا لێی رازی بێت هاتووە: (كَانَ لا يَفْتَرِشُ ذِرَاعَيهِ، بَلْ كَانَ يَرْفَعُهُمَا عَنْ الأرْضِ وَيُبَاعِدُهُمَا عَنْ جَنْبَيهِ حَتَّى يَبْدُو بَيَاضُ إبْطَيهِ

---

[١] شێخی ئەلبانی لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٣٩) دا دەفەرموێ: وسنده صحيح كما في الدراية (٧٩) مەبەستی لە کتێبی (الدراية في تخريج أحاديث الهداية) کە ئیمامی ئیبنوحەجەر کردویەتی، الهداية کتێبێکی بەناوبانگی حەنەفیەو لە بەربڵاوی و کاریگەرییدا وەکو مغني المحتاج ی شافیعیەکانە..

[٢] شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە (الارواء (٣٠٩) دەشفەرموێ کە ئەبوداوود و ترمزی بە سەحیحیان داناوە، هەروەها ئیبنول مولەقین (١/٨٢/٢).

[٣] بەیهیقی (١١٢/٢)، تەحاوی (١٥١/١)، ئیمامی ئەحمەد (٣١٧/٤)، الالبانی (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٢٩).

مِنْ وَرَائِهِ[١]، وَحَتَّى لَو أنَّ بَهْمَةً أرَادَتْ أنْ تَمُرَّ تَحْتَ يَدَيهِ مَرَّتْ)[٢] واتە: بازووەكانی لەسەر زەوی رانەدەخست، بەڵكو لە ئاستی زەوی بەرزی دەكردنەوە، تا لە دوایەوە سپێتی بن باڵی دەردەكەوت، تەنانەت ئەوەندەی ئانیشك و بازووی بەرز دەكردەوە كە ئەگەر بەرخۆلەیەك یان كاریلەیەكی بە بندا بڕۆیشتوایە دەیتوانی..

- وەك بەرهەڵستی لە راخستنی ئانیشك و بازووەكانیش دەیفەرموو: (لا يَبْسُطُ أحَدُكُمْ ذِرَاعَيهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ)[٣] واتە: كەستان بازووەكانی لەسەر زەوی رانەخات وەكو كە سەگ دەیكات..

٦ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە دوای ئەوەی بەو شێوەیە سوجدەی دەبرد، دەست و پەنجەی دەخستە سەر زەوی، ئینجا ناوچەوان و لووتی لە زەوی قایم دەكرد، وەكو فەرموودەكەی ئەبو حەمیدی ساعیدی دەڵێ: (وَكَانَ يُمَكِّنُ أنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنْ الأرْضِ)[٤] واتە: لووت و ناوچەوانی لە زەوی قایم دەكرد..

---

[١] بوخاری (٢/٢٣٤)، موسلیم (٢/٥٣)، نەسائی (١/١٦٦)، بەیهیقی (٢/١١٤)، ئیمامی ئەحمەد (٥/٣٤٥)..

[٢] ئەمەیان ریوایەتی خاتوو مەیموونە خانی كچی حارسی خێزانێتی خوا لێی رازی بێت موسلیم (٢/٥٣)، ئەبوداوود (١/١٤٣)، نەسائی (١/١٦٦)، داریمی (١/٣٠٦)، ئیبنوماجە (١/٢٨٧)، بەیهیقی (٢/١١٤).

[٣] بوخاری (٢/٢٤٠)، موسلیم (٢/٥٣)، ئەبوداوود (١/١٤٣)، ترمزی (٢/٦٦)، نەسائی (١/١٦٧)، داریمی (١/٣٠٣).

[٤] ترمزی (٢/٥٩) و بە سەحیحیشی ناساندووە، ئەبوداوود (١/١١٧)، تەحاوی (١/١٥١) شێخی ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٣١)..

ـ هەروەها: (لا صَلاة لِمَنْ لا يُصِيبُ أَنْفَهُ مِنْ الأَرْضِ مَا يُصِيبُ الجَبِينَ)[١] واتە: نوێژی ئەو كەسە قبووڵ نیە كە وەكو كە ناوچەوانی خستۆتە سەر زەوی و پێوەی چەسپاندووە، لووتیشی نەخاتە سەری و پێوەی نەچەسپێنێت..

٧ ـ كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم سوجدەی دەبرد، هەردوو ئەژنۆی لەسەر زەوی دەبوون، هەردوو پێیەكانی هەڵدەناو پەنجەكانی روویان لە قیبلە دەبوو: (كَانَ يُمَكِّنُ أيْضاً رُكْبَتيهِ وأطْرَافَ قدَمَيهِ، وَيَسْتَقْبِلُ بأطْرَافِ أصَابعِهَا الْقِبْلَةَ، وَيَنْصِبُ رِجْلَيهِ)[٢]..

★ ★ ★

---

[١] دارەقوتنی (١٣٣)، بەیهیقی (١٠٤/٢٠)، حاكم (٢٧٠/١) و فەرموویەتی بە پێی مەرجەكانی بوخاری سەحیحە، زەهەبیش لایەنگیری كردووە، شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: هەر وایە وەكو فەرموویانە، سەنەدەكەی سەحیحە. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٧٣١/٢)..

[٢] بوخاری (٢٤٥/٢)، ئەبوداوود (١١٧/١)، بەیهیقی (١١٦/٢).

## روكنەكانی نوێژ

# روكنی دەیەم و یازدەیەم

# دانیشتنی نێوان سوجدەكان و سرەوتنی لەش تێیدا

ئـەم دانیشـتنەی نێـوان دوو سـوجدەی هـەر ركـاتی نوێـژێك روكنـە، چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم لە فێركردنـی خـاوەن نوێـژە هەڵەكـەدا جـەختی لەسـەر كـردەوەو فـەرمووی: (ثـمَّ اسْجُدْ حَتّـى تطْمَـئِنَّ سَاجِداً، ثمَّ ارْفَعْ حَتّى تطْمَئِنَّ جَالِساً، ثمَّ اسْجُدْ حَتّى تطْمَئِنَّ سَاجِداً)[١] واتە: پاشان سوجدە ببە تا لـە سـوجدەدا سـرەوت دەگریـت، ئینجا سـەرت بـەرز كەرەوەو دانیشە، تا لە جوڵە دەكەویت و سرەوت دەگریت، ئینجا بچۆرەوە بۆ سوجدەو بمێنەرەوە تا سرەوت دەگریت..

ئەم هەموو تەئكید كردنەوەیە لە جووڵە كەوتن و لە سرەوت گرتن و وەستانەوە، هەمووی بەڵگەی روكنێتی ئەو رەفتارە خواپەرستیەیە.. ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجدةِ لَمْ يَسْجُدْ حَتّى يَسْتَوِي جَالِسًا)[٢] واتە: كاتێك پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم سەری لە سوجدە بەرز دەكردەوە، سوجدەی نەدەبردەوە تا بە تەواوی دادەنیشت.. دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكە لای ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد روكنن، لە

---

[١] بوخاری (٣١/١١ ـ ٤٦٧)، موسلیم (١٠/٢ ـ ١١)، ئیبنوماجە (٣٢٧/١)، الالبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله علیه و سلم (٥٥/١)..

[٢] موسلیم (٤٩٨)، ئیبنوماجە (٨٩٣)..

ئیمامی مالیکەوە شتێکی وا ریوایەت نەکراوە، ئیمامی ئەبو حەنیفەش بەلایەوە روکن نیە! کابرا هەرچۆنێك سەری بەرز کاتەوە با بە قەدەر نووکی شمشێرێکیش بێت بەسە[١]!!

## چۆنیەتی دانیشتنی نێوان دوو سوجدەبردنەکە :

هەرچەندە دانیشتن لەسەر ئەژنۆ لە خوێندنی تەحیاتی نوێژدا ئەوەندە زانراوە، کە زۆر کەس لە کورددا پێی دەڵێن دانیشتنی تەحیات، بەلاّم هەر پێویستە ئەوەندە بلێیین کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە سەری لە سوجدەی یەکەم بەرز دەکردەوە، لەسەر ئەژنۆ دادەنیشت، دەستەکانی دەخستنە سەر رانەکانی، پەنجەکانی وێك دێنانەوە (پێکەوە جووتی دەکردن) و رووی دەکردنە قیبلە، لە دواوە پێی راستی هەڵدەناو لەسەر پێی چەپی دادەنیشت، جاری واش هەبوو هەردوو پێیەکانی هەڵدەناو لەسەر پاژنەپێکانی بە شێوەیەکی کاتی دادەنیشت.. هەموو جارێك لانی کەم بە قەدەر ماوەی سوجدەبردنێکی لەم دانیشتنەدا دەمایەوە، جاری واش هەبوو ئەوەندەی درێژ دەکردەوە کە خەڵکانێك وایان دەزانیْ بیری چۆتەوە کە سوجدەی دووەمی نەبردووە! بە یاوەرانیشی دەفەرموو: نوێژەکانتان قبووڵ نابێت ئەگەر ئێوەش وا نەکەن و ئەوەندە نەمێننەوە.. ئەمەش هەندێك فەرمووده کە وەسفی ئەوانە روون دەکاتەوە کە باسمان کرد:

١ـ (ثمَّ كَانَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنْ السُّجُودِ مُكَبِّرًا)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دوای ئەوەی سوجدەی دەبرد تەکبیری دەکردو، سەری بەرز دەکردەوە..

---

[١] الام (١٠٠/١)، المجموع (٤١٢/٣)، المغني (٣٧٥/١)، المدونة (٧٠/١)، ابن عابدين (٤٧٤/١).

٢ ـ (كَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى)[٢] واتە: پێی راستی رادەخست (لەسەری دادەنیشت) و پێی راستی هەڵدەنا..

٣ ـ جاری وا هەبوو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە سەری لە سوجدەی یەکەم بەرز دەکردەوە دەستیشی لەگەڵدا بەرز دەکردەوە: (وَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيهِ مَعَ هذَا التَّكْبِيرِ)[٣]..

٤ ـ جاری وا هەبوو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەردوو پێیەکانی هەڵدەناو لەسەریان هەڵدەتروشکا: (وَكَانَ أَحْيَانًا يَقْعِي (يَنْتَصِبُ عَلَى عَقِبَيهِ)[٤]. ئەمەشی بۆیە کردووە تا جۆراو جۆری حاڵەتەکانی خواپەرستی بۆ ئوممەتەکەی روون کاتەوە، دەنا ئەو ریوایەتەی کە دەڵێ پێی چەپی رادەخست و لەسەری دادەنیشت ریوایەتی دە لە یاوەرانی پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم و دیارە وەکو شێخی ئەلبانی دەڵێ: زۆرینەی کاتەکانیش هەر وا دانیشتووە[٥]..

★ ★ ★

---

[١] ئەبوداوود (١٣٧/١)، أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٨٨/١).
[٢] موسلیم (٥٤/٢)، ئەبو داوود (١٢٥/١)، بەیهیقی (١٧٣/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٢٨١/٦).
[٣] ئەبوداوود (١١٥/١)، نەسائی (١٧٢/١)، ئیبنوحەزم (٩١/٤)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٨٨/١).
[٤] موسلیم (٧٠/٢)، ئەبوداوود (١٣٤/١)، ترمزی (٧٣/٢)، بەیهیقی (١١٩/٢).
[٥] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٠٧/٢).

## روكنەكانی نوێژ

# روكنی دوازدەیەم و سێزدەیەم

# تەحیاتی دوایی و دانیشتنەكەی

خوێندنی تەحیاتی ئەخیر روكنە، هەر كەسێك بەئاگا یان بێ ئاگایانە وازی لێ بهێنێت نوێژەكەی بەتاڵ دەبێتەوە.. چونكە:

١ ـ سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نَقُولُ قَبْلَ أنْ يُفْرَضَ عَلَيْنَا التَّشَهُّدُ السَّلامُ عَلَى اللهِ مِنْ عِبَادِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لا تَقُولُوا السَّلامُ عَلَى اللهِ وَلَكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ للهِ)[١] واتە: پێش ئەوەی تەحیاتمان لەسەر فەرز ببێت، دەمانووت: سەلام لە خوا لە عەبدەكانیەوە، ئیتر پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم فەرمووی: مەڵێن سەلام لە خوا، بڵێن: ئەتتەحییاتو لله.. ئەمە بەڵگەیە كە تەحیات پێشتر فەرز نەبووەو دواتر لەسەر موسوڵمانان فەرز كراوە..

٢ ـ هەر سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم فەموویەتی: (إذَا قَعَدَ أحَدُكُمْ فِي

---

[١] ئەم فەرموودەیە زۆرینەی فەرموودەوانانی وەكو ئیمامی ئەحمەدو بوخاری و موسلیم و خاوەن سونەنەكان و داریمی و دارەقوتنی و تەبەرانی و ئیبنوحیببان و ئیبنوخوزەیمەو ئیبنوئەبی شەیبەو عبدالرزاق ریوایەتیان كردووە، لە بیستوقسوور رێگاوە هاتووە، بەڵام لای زۆریان ئەو زیادەیەی تێدا نیە كە دەفەرموێ (قَبْلَ أنْ يُفْرَضَ عَلَيْنَا التَّشَهُّدُ) ئەسڵەكەشی وەكو شێخی ئەلبانی دەفەرموێ لە سەحیحەیندایە، خۆشی بە سەحیحی ناساندووە (الارواء (٣١٩).

الصَّلاةِ فَلْيَقُلْ التَّحيَّاتُ للهِ..)[١] واتە: ئەگەر یەكێكتان لە نوێژدا بۆ تەحیات دانیشت با بڵێت: التَّحيَّاتُ للهِ..

٣ ـ بەردەوام بوونی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەسەر خوێندنی. ئەمەش مەزهەبی ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدە، ئیمامی مالیك دەڵێ: سوونەتە نەك فەرز، مەگەر ئا ئەو بەشەی كە سەلام كردنەكەی تێدایە!! ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵێ: دانیشتنەكەی بە قەدەر خوێندنی تەحیاتێك روكنە، دەنا خویندنەكەی واجب نیە[٢]!!! هەنجەتیشیان ئەوەیە كە دەڵێن: ئەگەر وەكو ئێوە دەڵێن روكن بوایە، حەتمەن پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كابرای نوێژهەڵەی فێر دەكرد..

ئەوانیش وەڵامی ئەمانیان بەوە داوەتەوە كە دەشێت فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەكە پێش فەرزبوونی تەحیاتەكە بووبێت. چونكە هەموو رەفتاری نوێژكردن لە یەك فەرموودە وەرنەگیراوە ناشكرێت تەنها یەكێكیان بكرێتە سەرچاوەی لێوەرگرتن، بە تایبەتی كە فەرموودەی تریش لەو بارەوە هەبن، چونكە ئەوە داخستنی دەرگاكانی زانینی حوكمە شەرعیەكانە..ئەگەر بەراورو پاش و پێشی كاتی دوو حوكمی شەرعی نەزانرا، هەر دەبێت وەرگیرێن نەك رەت كرێنەوە، چونكە هاتن و ناساندنیان وەك حوكمی شەرعی سەلمێنراوە، ئەمما كامیان پێش ئەوی ترە، ئەوە لێكۆڵینەوەی دەوێت، یان پێكەوە سازاندنی دەوێت..[٣] .

---

[١] بوخاری (٨٣١)، موسلیم (٤٠٢).
[٢] الام (١٠٢/١)، المغنی (٣٨٧/١)، مواهب الجلیل (٥٢٥/٢)، المبسوگ (٢٩/١).
[٣] نیل الاوگار (٣٠٩/٢)، السیل الجرار (٢١٩/١).

## چۆنیەتی دانیشتن بۆ تەحیات:

بزانە كە پێویستە موسوڵمان دانیشتنەكانی تەحیات ونێوانی دوو سوجدەكان بزانێت، تا بەو شێوەیە نوێژەكانی بكات كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كردوونی، دانیشتنی نێوان سوجدەكانمان باس كرد كە بە شێوەی دانیشتنی تەحیات بووەو جاری واش هەبووە هەردوو پێی هەڵناوەو لەسەر پاژنەكانیان دانیشتووە.. ئەمما دانیشتنی تەحیات، ئەوە بزانە كە دوو جۆرە:

## دانیشتنی تەحیاتی ناوەند (ئیفتیراش):

وەكو دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكانە، دانیشتنێكی تەحیاتییە لەسەر ئەژنۆ، پێی راستی وا هەڵدەنێت، رووی پەنجەكانی لە قیبلە بن، پێی چەپیشی رادەخات وسمتی چەپی دەخاتە سەر.. ئەمە شێوەی زۆرینەی دانیشتنی نێوان سوجدەكان وتەحیاتی ناوەندی پێغەمبەری خوایە صلی الله علیه وسلم، وەكو:

١ ـ لە فەرموودەی سەحیحی بوخاریدا هاتووە كە سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدی خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (ثمَّ كَانَ يَجْلِس لِلتَّشَهَّدُ بَعْدَ الفَرَاغِ مِنْ الرَّكْعَةِ الثانِيَةِ، فإذَا كَانَتْ الصَّلاةُ رَكْعَتَينِ كَالصُّبْحِ جَلَسَ مُفْتَرِشاً كَمَا كَانَ يَجْلِسُ بَينَ السَّجْدَتين وَكَذلِكَ فِي التَشَهُّدِ الأَوَّلِ مِنْ الثلاثيَّةِ أو الرُّبَاعِيَّةِ)[١] واتە: دوای تەواوبوونی ركاتی دووەم، بۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت، ئەگەر نوێژەكە دوو ركاتی بوایە وەكو نوێژی بەیانیان، بە شێوەی ئیفتیراش تێیدا دادەنیشت، هەر وەكو كە لە نێوان

---

[١] بوخاری (٢/٢٤٦)، ئەبو داوود (١/١٥٢)، بەیهیقی (٢/١٢٧).

دوو سوجدەكان و تەحیاتی یەكەمی نوێژی سێ ركاتیی و چوار ركاتیی.

٢ ـ هەروەها سەلمێنراوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (فَإِذَا جَلَسْتَ فِي وَسَطِ الصَّلاةِ فَاطْمَئِنْ وَافْتَرِشْ فَخِذَكَ الْيُسْرَى ثمَّ تشَهَّدْ)[١] واتە: كاتێك لە ناوەندی نوێژدا دادەنیشیت، هێمن ببەرەوەو رانی چەپت راخە (بە شێوەی ئیفتیراش بیخەرە سەر زەوی)[٢] ئینجا تەحیات بخوێنە..

ئەلبانی دەڵێ: ئەم دوو فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە سوونەتی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم وایە كە لە كۆتایی ركاتی دووەمدا بۆ تەحیات خوێندن بە شێوەی ئیفتیراش دانیشێت، ئەوەش مەزهەبی ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەدە بە پێچەوانەی مالیكەوە كە فەرموویەتی لە هەموو دانیشتنەكانی نوێژدا دەبێت بە شێوەی تەوەڕڕووك دابنیشێت ، ئەم فەرموودەیە ئەوە رەت دەكاتەوە[٣]..

ئەمما ئەو فەرموودانەی تر كە بەرهەڵستی دەكەن لەوەی كە وەكو هەڵتروشكانی سەگ دانیشێت، ئەوە لە لایەكەوە شێخی ئەلبانی بە توێژینەوەی ووردی خۆی سەلماندوێتی كە تەنها دوو فەرموودەیان لەوانەیە وەرگیرێت، هەرچەندە خۆی قسەی لەسەر هەردووكیشیان هەر كردووە، ئەمما ئەوانی تر زەعیفن و نابنە بەڵگەی خواپەرستی.. لە لایەكی ترەوە لە حاڵی سەحیح بوونیشیاندا بەرهەڵستی لە شێوەیەكی

---

[١] ئەلبانی دەربارەی دەفەرموێ: ئەبو داوود ریوایەتی كردووەو سەنەدەكەی حەسەنە الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٣٣/٣).
[٢] الشوكاني: نيل الاوطار (٢٢٩/٢).
[٣] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٢٩/٣).

هەڵتروشكان دەكەن كە ئەو هەڵتروشكانە ناگرێتەوە كە جاری وا هەبووە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كردویێتی[1].. ئەمیان شتێكەو ئەویان شتێكی ترە! ئەویان هەڵتروشكانی سەگە، كە زمانەوانان فەرموویانە ئەوەیە كە سمتەكانی بخاتە سەر زەوی و قاچەكانی لە پێش خۆیەوە هەڵنێت و دەستی بباتەوە بۆ دواوە.. دیارە ئەوە لە كۆڕو كۆمەڵیشدا زۆر ناقۆڵایە چ جای ناو نوێژ.. بۆیە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە شێوازی تری بێزراو وەسفی تری فەرمووە، وەك:

٢ ـ سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بینی كەسێك لە تەحیاتدایەو دەستی چەپی داداوەو تینی خستۆتە سەری، پێی فەرموو: (إِنَّهَا صَلاةُ الْيَهُودِ) ئەم شێوەیە نوێژی جولەكەكانە.. لە ریوایەتێكی تردا: (لا تجْلِسْ هكَذَا، إنَّمَا هذهِ جَلْسَةُ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ)[2] واتە: وا دامەنیشە، ئەوە دانیشتنی ئەو كەسانەیە كە ئەشكەنجە دەدرێن..

٢ ـ سەیدنا عەمری كوڕی شەرید لە باوكیەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەرهەق ئەو جۆرە دانیشتنە لە تەحیاتدا فەرموویەتی: (هِيَ قِعْدَةُ الْمَغْضُوبِ

---

[1] ئەوەی كە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم (وَكَانَ أحْيَانَاً يَقْعِي (يَتَتصِبُ عَلَى عَقِبَيهِ) هەردوو پێیەكانی هەڵدەناو لەسەریان هەڵدەتروشكا..

[2] ئەبوداوود (١/١٥٧)، حاكم (١/٢٧٢) لە رێی بەیهیقیەوە (٢/١٣٦) و فەرموویەتی بە پێی مەرجەكانی بوخاری و موسلیم سەحیحە، ئیمامی زەهەبیش لایەنگیریی بووە، هەروەرها ئەلبانی لە: الارواء (٣٨٠)دا.

عَلَيهِمْ)[١] واته: ئەوە دانیشتنی ئەو كەسانەیە كە خوا غەزەبی لێگرتوون..

٣ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (نَهَانِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَنْقُرَ فِي صَلاتي نَقْرَ الدِّيكِ، وأَنْ أَلْتَفِتَ الْتِفَاتَ الثَّعْلَبِ، وأنْ أقْعِيَ كَإِقْعَاءِ الْقِرْدِ)[٢] واته: خۆشەویستم پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی ئەوەی لێكردووم كە لە نوێژەكانمدا وەكو كەڵەشێر دەندووك بدەم بە زەویدا، وەكو رێوی هەر سەیری ئەملاولای خۆم كەم، وەكو مەیموونیش هەڵتروشكێم..

### دانیشتنی تەحیاتی ئەخیر (تەوەڕوك):

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْأُخْرَى وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ)[٣] واته: كە لە تەحیاتی ئەخیریدا دادەنیشت پێی چەپی پێش دەخست و ئەوی تریانی هەڵدەناو لەسەر سمتی دادەنیشت.

ئەمەش دوو شێوەیە:

**یەكەم:** سمتی چەپی دەخاتە سەر زەوی و لەسەری دادەنیشێت و هەردوو پێیەكانی دەكەونە لای راستیەوە، پەنجەكانی پێی چەپی لە بن لوولاقی چەپیەوە دێنێتە دەرەوە..

---

[١] ئەبوداوود (٤٨٤٨)، ئەحمەد (٣٨٨/٤) ئەلبانی دەفەرموێ بە پێی مەرجەكانی بوخاری و موسلیم سەحیحە.. (الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٣٧/٣).

[٢] ئەلبانی دەفەرموێ: تەیالیسی و ئەحمەدو ئیبنوئەبی شەیبە ریوایەتیان كردووەو فەرموودەیەكی حەسەنە وەكو لە: صحيح الترغيب و الترهيب (٥٥٥) دا باسم كردووە.

[٣] بوخاری (٨٢٨).

**دووەم:** لەسەر سمتی چەپی دادەنیشێت و هەردوو پێیەکانی رادەخات و لای راستیەوە دەریان دەهێنێت. ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە تەحیاتی ئەخیری نوێژەکانیدا ئەم دوو شێوەیەی کردووە..

## بۆچوونی مەزهەبەکان لەسەر دانیشتنی تەحیات:

- مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی ئەوەیە کە لە هەموو تەحیاتێکدا بە شێوەی ئیفتیراش دادەنیشێت.
- مەزهەبی ئیمامی مالیك و یاوەرانی ئەوەیە کە لە دانیشتنی هەموو تەحیاتێکدا بە شێوەی تەوەڕڕووك دادەنیشێت..
- مەزهەبی ئیمامی شافیعی دەڵێ: لە تەحیاتی یەکەمدا بە شێوەی ئیفتیراشەو لە تەحیاتی ئەخیری هەموو نوێژێکدا (کە سەلامدانەوەی بەدوادا دێت) بە شێوەی تەوەڕڕووك دادەنیشێت[١].. هەردووکیشیان سووننەتن..
- مەزهەبی ئیمامی ئەحمەدو هاورایانی ئەوەیە کە لە تەحیاتی نوێژێکدا بە شێوەی تەوەڕڕووك دادەنیشێت کە دوو تەحیاتی تێدا بێت، تا لێك جوێ بکرێنەوە[٢] ..

ئیمامی ئیبنولقەییم دوای بەدواداچوونی بەڵگەکان رای ئیمامی ئەحمەدی پێ پەسەندتر بووە[٣]. شێخی ئەلبانیش هەروەها[٤]..

ئەمە فەتوای لیژنەی هەمیشەیی فەتوای زانایانی حیجازیشە[١].

---

[١] المجموع (٣/٤٣١).
[٢] كشاف القناع (١/٣٥٤).
[٣] ابن القيم: زاد المعاد (١/٩١).
[٤] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٣/٩٨٢).

منیش ئەمیان پێ پەسەندترە.. چونكە فەرموودەكەی سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدی كە دە لە یاوەران گێڕاویانەتەوە پشتگیریی دەكات.. والله اعلم.

## ویردەكانی تەحیات:

سەیدنا ئیبنومەسعود خوا لێی رازی بێت دەڵێ: دەستم لەناو لەپی دەستی پێغەمبەری خوادا بوو صلى الله عليه وسلم كە تەحیاتی هەر وەكو سورەتێكی قورئان فێر كردم، فەرمووی بڵێ: (التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)[٢] واتە: سڵاوو ستایش بۆ خوایە، هەروەها پاڕانەوەو پاكیی، سڵاوو بەزەیی و بەرەكەتی خوات لێ بێت ئەی پێغەمبەری خوا، سڵاو لە ئێمەو لە بەندە پێاوچاكەكانیش، شایەتی دەدەم كە تەنها خوای تاك و پاك شیاوی خوایەتییەو هیچی تر شایانی خوایەتی نیە، شایەتی دەدەم كە موحەممەد بەندەو نێرراوی خوایە..

ئەمە راسترین ریوایەت و بەناوبانگترینیانە، ئەمە وەرگیراوی ئیمامی ئەبوحەنیفەو یاوەرانی مەزهەبەكەی و سوفیانی سەوری و ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و ئەبوسەورو جمهوری ئەهلی عیلمە[٣].. بێگومان شێوازە سەلمێنراوەكانی تری ئەم ویردە پاكە هەموو هەر شیاون..

ئەم ویردە لە چەندین ریوایەتی ترەوە هەر لە سەیدنا ئیبنو مەسعودەوە بە شێوازی (السَّلامُ عَلَى النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ) هاتووە،

---

[١] فتاوى اللجنة الدائمة (١٥/٧).
[٢] بوخاری (٦٢٦٥)، موسلیم (٤٠٢).
[٣] الاوسط (٢٠٧/٣).

ئیبنومەسعود خۆی ئەوەی روون کردۆتەوە کە فەرموویەتی: ئەو کاتەی کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم زیندوو بوو لەناوماندا بوو دەمانووت: (السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُهَا النَّبيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتهُ) کە کۆچی دوایی کرد ئیتر لەوەو دوا دەمانووت: (السَّلاَمُ عَلَى النَّبيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتهُ)[١]

★ ★ ★

---

[١] (السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُهَا النَّبيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتهُ) ریوایەتی بوخارییە (٦٢٦٥)، روون کردنەوەکەی ئیبنومەسعوود وا لە فتح الباريدا (٣٦٦/٢) کە حافز ئیبنوحەجەر پشتگیریی لێ کردووەو بەهێزی کردووە.. شێخی ئەلبانیش لە صفة صلاة النبي (ل ١٩١) دا دەفەرموێ: عائیشەخانیش ئاوای تەحیات فێر دەکردن و خۆشی ئاوای خوێندووە کە دیارە بە رەزامەندی و ئاماژەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بووە..

## ڕوكنەكانی نوێژ

# ڕوكنی چواردەیەم

# سەلامدانەوە

شەرعناسان جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفە پێیان وایە سەلامدانەوەی كۆتایی نوێژ، ڕوكنە، چونكە:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ)[١] واتە: كلیلی نوێژ دەستنوێژە، دەسپێكی نوێژ تەكبیرەی ئیحرامە، تەواوبوونیشی سەلام دانەوەیە..

٢ ـ وەسفەكەی عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت كە دەڵێ: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ علَيهِ وَسَلَّمَ يَخْتِمُ الصَّلاةَ بالتَّسليمِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژەكەی بە سەلامدانەوە كۆتایی پێ دەهێنا..

٣ ـ بەردەوام بوونی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لەسەر كردنی.

ئیمامی ئەبوحەنیفەو هەندێك لە یاوەرانی دەڵێن: ئەمانە نابنە بەڵگەی بە ڕوكن بوونی سەلام دانەوە، چونكە باسی سەلامدانەوە لە فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەكەدا نەهاتووە.. مەگەر بووترێت لەوانەیە

---

[١] ئەبوداوود (٦١)، ترمزی (٣) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: الارواء (٣٠١).

[٢] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (٧٨٣).

فەرموودەی خاوەن نوێژەهەڵەكە پێش ئەو فەرموودەیە بێت كە دەفەرموێ: (وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ)..

٤ـ ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى أَثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَطْرَحْ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ)[١] واتە: ئەگەر كەسێكتان لە نوێژەكەیدا گومانی بۆ دروست بوو كە سێ ركاتی كردووە یان چوار، با گومانەكەی بخاتە لاوەو هەڵوێست لەسەر دڵنیابوونی دروست كات، ئینجا پێش سەلامدانەوەی دوو جاران سوجدە ببات..

٥ـ لە فەرموودەكەی سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت دەربارەی سوجدەی سەهوو، دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِى صَلاَتِهِ فَلْيَتَحَرَّى الصَّوَابَ، فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ ثُمَّ يُسَلِّمْ، ثُمَّ يَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ)[٢] واتە: با بگەڕێت تا دەزانێت كامیانی راستە (یەعنی گومانی بەهێزی بێتە سەر ئەوەی كە پێی وایە كردوێتی) پاشان تەواوی كات، پاشان سەلام بداتەوەو ئینجا دوو سوجدەكەی سەهوو ببات.. ئەوەی لێرەدا مەبەستە ئەوەیە كە تەنانەت لە نوێژێكیشدا كە سوجدەی سەهووی تێدەكەوێت سەلامدانەوەكە هەر هەیە..

بەم كۆمەڵە بەڵگەیە دەسەلێت كە سەلامدانەوە فەرزە.. والله اعلم..

---

[١] بوخاری (٤٠١)، موسلیم (١٢٤٧).
[٢] بوخاری (٤٠٤)، موسلیم (٥٧٢).

بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفەی رەحمەتی دەڵێ: سەلام دانەوە لە نوێژدا فەرز نیە، نوێژخوێن سەربەستە لە ئەنجامدان ونەدانی هەردوو سەلامدانەوەکە، تەنانەت کە تەحیاتەکەشی ـ بە بۆچوونی ئیمامی ئەبوحەنیفە ـ لەسەر فەرز نیە، کەوابوو دەتوانێت بە برِی ئەوەندەی تەحیات دەخوێندرێت دانیشێت و دوای ئەوە بێ سەلامدانەوە هەستێ و بروات!! ئیمام لەمەدا ئیعتیمادی کردۆتە سەر فەرموودەیەك کە سەیدنا ئیبنومەسعوود دەیگێرِێتەوە، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەوی فێری نوێژ دەکرد، پێی فەرمووە: (فإذَا قُلْتَ هذا فقَدْ قَضَيْتَ صَلاتكَ، إنْ شِئتَ أنْ تقُومَ فقُمْ، وإنْ شئتَ أنْ تقْعُدَ فاقعُدْ)[1] واتە: ئەگەر ئەمەت کرد ئەوە نوێژەکەت بەجێهێناوە، ئیتر ئەگەر حەز دەکەیت هەستیت، هەستە، ئەگەر حەزیش دەکەیت دانیشیت، دانیشە.. بەڵام فەرموودەوانان لە توێژینەوەی ئەم فەرموودەیەدا گەیشتوونەتە ئەوەی کە فەرموودەکە مودرەجە[2]، چونکە لەفزەکانی (إنْ شِئتَ أنْ تقُومَ فقُمْ، وإنْ شِئتَ أنْ تقْعُدَ فاقعُدْ) فەرمایشتی سەیدنا ئیبنو مەسعوودە لە دەقی فەرموودەکەدا نیە.. بە هەر حاڵ ئێستا باسمان کێشەو راجوێیی شەرعناسان نیە کە سوجدەی سەهوو دەکەوێتە پێش یان پاش سەلامدانەوە.. باسی ئەوە دواتر دێت ان شاء الله، بەڵام مەبەستمان لە

---

[1] ئەبوداوود (٩٦٨)، ئەحمەد (١٢٩/١)، دارەقوتنی (٣٥٣/١)، المحلى(٢٧٨/٣).
[2] مودرج: ئەوەیە کە راویەك یەکسەر لە دوای تەواوبوونی فەرموودەکە قسەیەکی خۆی یان قسەی یەکێکی تر بەدوادا دێنێت، گوێگرەکان وا دەزانن ئەو قسەیەش لە بەردەوامی فەرموودەکەیەو بە دەقەکەیەوە دەنوسێنن.. ئەمەش جۆرێکە لە فەرموودەی زەعیف (السيوطي: تدريب الراوي (ل ١٧٥).

روكنێتی سەلامدانەوەیە كە بە لای سەیدنا ئیبنو مەسعوودیشەوە روكن بووە[١]..

## سەلامدانەوە یەكجارە یان دووجار[٢]؟:

شـافیعیەكان و مالیكیـەكان و زۆرینـەی شەرعناسـان رایـان وایـە كـە سەلامدانەوەی یەكەم (بە لای راسـتدا) روكنـەو سـەلامدانەوەی دووەم (بـە لای چـەپدا) سـوونەتە. ئیبنـول مـونزیر دەڵـێ: هـەموو ئـەو زانایانـەی زانستیم لێوە وەرگرتوون فەرموویانە: نوێژی ئـەو كەسـەی یـەك سـەلامی داوەتـەوە تـەواوە.. ئیمـامی نـەوەوی دەڵـێ: هـەموو ئـەو زانایانـەی رایـان وەردەگیرێت لەسەر ئەوەن كە فەرزی سەلامدانەوە یەكە..

بۆچـوونی ئیمـامی ئەحمـەد جیـاوازە، لـە قەولێكیـدا دەڵـێ: هـەردوو سەلامدانەوەكە فـەرزن، مەزهـەبی حەنبـەلی و هەنـدێك لـە شەرعناسـانی مالیكی وئەهلی زاهیرو ئیبنوحەزم لەسەر ئەمەیە.. بەڵگەشیان:

١ ـ پێغەمبـەری خـوا صـلى الله علیـه وسـلم بـەردەوام لـە هـەموو نوێژێكیدا دووجار سەلامی داوەتەو یاوەران بینیویانـە.. ئەوەشـی بێتـە پاڵ كە فەرموویەتی: (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي)[٣] واتـە: نوێـژ وا بكـەن وەكو كە من دەبینن نوێژ دەكەم.. نـەبینراوەو نەبیسـتراوە كـە جارێـك لە جاران لە نوێژێك لە نوێژەكانیدا یەكجاری سەلام دابێتەوە..

٢ ـ پێغەمبـەری خـوا صـلى الله علیـه وسـلم كـە یـاوەرانی بـینی لـە سـەلامدانەوەدا بـە دەسـت ئامـاژە دەكـەن، پێـی فـەرموون: (إِنَّمَا يَكْفِي

---

[١] شەوكانی توێژینەوەی لەسەر كردووە بە سەحیحی داناوە: نیل الاوطار (٢/٢٥١)، پێش ئەویش ئیبنو حەزم: المحلى (٣/٢٧٩).

[٢] الام (١/١٢١)، المجموع (٣/٤٢٥)، الدسوقي (١/٢٤١)، كشاف القناع (١/٣٦١)، الاوسط (٣/٢٢٣).

[٣] بوخاری (٥٩٥).

أحَـدُكُمْ أنْ يَضَـعَ يَـدَهُ عَلَـى فَخِـذِهِ وَيُسَلِّمَ عَلَـى أخِيـهِ مِـنْ عَلَـى يَمِينِـهِ وَشِمَالِهِ) [1] واتە: ئەوەنـدە بەسـە كـە يـەكێكتان كـە دەسـتى لەسـەر رانـى داناوە سەلام لەو برايەى بكات كە لەسـەر راسـت و چـەپێتى.. يـەعنى پێويست بە دەست بەرز كردنەوە ناكات، بـەڵكو لاكـات بـە لاى راسـت و چەپيداو بە دەم سەلامەكە بكات.. ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: ديـارە هـەردوو سـەلامەكەى بـە فـەرز زانيـووەو دەيزانـى كـە تـەنها سەلاميێكيان بەس نيە..

جمهورى شەرعناسان كە دەڵێن: تەنها يەكجار سەلامدانەوە بۆ بەجێهێنانى روكنێتى سەلامدانەوەكە بەسە، بەڵگەيان ئەمانەيە:

١ـ پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (مِفْتَـاحُ الصَّلَاةِ الْطُهُـوْرُ، وَتَحْرِيمُهَـا التَّكْـبِيرُ، وَتحْلِيلُهَـا التَّسْـلِيمُ) [2] واتــە: كليلـى نوێـژ دەســتنوێژە، دەسـپێكى تــەكبيرەى ئيحرامــە، تــەواوبوونى ســەلام دانەوەيە..

سەلامدانەوە ووشەيەكى گشتيە يەكجارو دووجار دەگرێتەوە، كەوابوو ئەگەر يەكجار سەلام درايەوە، روكنى سەلامدانەوەكەى پێ دێتە دى

٢ـ فەرموودەكەى سەيدنا زورارەى كوڕى ئەبى ئەوفا خـوا لێـى رازى بێـت كـە فـەرمووى: دەربـارەى شـەونوێژى پێغەمبـەرى خـوا صـلى الله عليه وسلم پرسيارم لە عائيشەخان كرد، فەرمووى: (فَلا يَقْعُدُ فى شَىءٍ مِـنْهُنَّ إلا فِـى الثَامِنَـةِ فَإنَّـهُ يَقْعُـدُ فِيهَـا ، فَيَتَشَـهَّدُ ثُـمَّ يَقُـومُ وَ لا يُسَلِّمُ ، فَيُصَـلِّى رَكْعَـةً وَاحِـدَةً ، ثُـمَّ يَجْلِسُ فَيَتَشَـهَّدُ وَيَـدْعُو ثُـمَّ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً

---

[1] موسليم (٤٣١).

[2] ئەبوداوود (٦١)، ترمزى (٣) شێخى ئەلبانى بە سەحيحى داناوە: الاروء (٣٠١).

واحِدَةً: السَّلامُ عَلَيكُمْ يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ حَتّى يُوقِظَنَا)[1] واته: له هیچیاندا دادەنیشت تا رکاتی هەشتەم، کە تێیدا دەدەنیشت وتەحیاتی دەخوێند، سەلامی نەدەدایەوە، هەڵدەستایەوە بۆ رکاتێکی تر، ئینجا دادەنیشت و تەحیاتی دەخوێندەوەو یەکجار سەلامی دەدایەوە، بە دەنگی بەرز دەیفەرموو: (السَّلامُ عَلَيكُمْ) بە شێوەیەك کە ئێمەی پێ خەبەر کاتەوە.. لە ریوایەتی موسلیم و نەسائیدا دەڵێ: (ثُمَّ يُسَلِّمُ تسلِيماً يُسْمِعْنَاهُ)[2] واته: پاشان بۆ یەکجار وا سەلامی دەدایەوەو دەنگی بەرز دەکردەوە کە ئێمە بیبیستین. ریوایەتی لای ئیبنوحەزم و ئیبنوحەجەر دەڵێ: (ثُمَّ يُسَلِّمُ تسلِيمَةً يُسْمِعْنَاهُ)[3] .. بە هەر حاڵ یەکجار سەلام دانەوە لە رێگای کۆمەڵێك لە یاوەرانی بەرێز لەوانە سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك و سەیدنا ئیبنو عومەرەوە خوا لێیان رازی بێت سەلمێنراوە..

## له سەلامدانەوەدا چی دەوترێت؟

لانی کەم دەبێ بووترێت: (السلام عليكم)، لەو باشتر تەواوکردنێتی: (السلام عليكم و رحمه الله) کە جیاوازی لە لای راست و چەپ تێدا نیە.. چونکە ریوایەتی سەحیح لە یاوەرانی وەك سەیدنا جابری کوڕی سەمورەو سەیدنا ئیبنو عومەرو سەیدنا ئیبنو مەسعوودەوەی لەسەر هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە سەلامدانەوەیدا دەیفەرموو (السَّلامُ عليكُمْ ورحمةُ اللهِ)..

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (١/٢٣٦)، شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: سەحیحە:الارواء (٢/٣٢).
[2] موسلیم (٢/٧٠ ـ ٧٤٦) نەسائی (١/٢٥٠).
[3] ابن حزم: المحلی (٣/٤٩)، ابن حجر: التلخيص الحبير (ل ١٠٣) .

### زیادەی ( و بركاته ):

بە سەنەدی راست سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم جاری وا هەبوو لە سەلامدانەوەی لای راستیدا دەیفەرموو: (السَّلَامُ عليكُمْ رحمةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ)[١]، بەڵام بە لای چەپیدا (وبركاتهُ)ی نەدەفەرموو..

من پێم بە پێی بەڵگەی سەلمێنراو لە سەلامدانەوەی هەردوولای راست وچەپدا بووترێت (السَّلَامُ عليكُمْ رحمةُ اللهِ).. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] ئەلبانی رەحمەتی دەفەرموێ: ئەبو داوودو ئیبنوخوزەیمە (١/٨٧/٢) بە سەنەدی سەحیحەوە ریوایەتیان کردووە ، هەروەها عبدالحق و نەوەوی و ئیبنوحەجەرو تەبەرانی و عبدالرزاق بە سەحیحیان ناساندووە: (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (یەك بەرگیەکەی) ل ١٤٩)..

روکنەکانی نوێژ

# روکنی پازدەیەم

# ریزبەندی روکنەکانی نوێژ

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە نوێژ دەبێت بە ریزبەندیی ئەو روکنانە بێت کە باس کرا، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەموو جارێك کە نوێژی کردووەو بە پێی ئەو ریزبەندییە کردوێتی، لەبەر ئەوەی فەرمووشیەتی (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي)[١] واتە: نوێژ وا بکەن وەکو کە من دەبینن نوێژ دەکەم.. کەوابوو هەر دەبێت نوێژکردن بەو شێوەیە بێت، ئەمەش روکنێکی تری نوێژەکەیە..

★ ★ ★

[١] بوخاری (٥٩٥).

# باسی چوارەم

# واجبەکانی نوێژ

واجبی یەکەم: دوعای ئیستیفتاح.

واجبی دووەم: ووتنی ئیستیعازەی پێش خوێندنی فاتیحە.

واجبی سێیەم: ووتنی ئامین لە دوای خوێندنی فاتیحە.

واجبی چوارەم و پێنجەم و شەشەم: تەکبیر کردنی چوونە روکنەکان و ووتنی (سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) و (ربَّنَا لَكَ الحَمْدُ).

واجبی حەوتەم: ووتنی سوبحان الله لە رکووعدا.

واجبی هەشتەم ونۆیەم: تەحیاتی ناوەڕاست و تێدا دانیشتنی.

# واجبەكانی نوێژ

**كورتە باسێكی واجب:** ڕەنگە زۆر لەوانەی كە زانستیە شەرعیەكانیان خوێندووە بە تایبەتی ئوسوڵی فیقھ بە سەرسامیەوە بپرسن كە بۆچی روكنەكانی نوێژت باس كردووە كە فەرزی نوێژن، سوننەتەكانیشت باس كردووە، كەچی (واجب) یشت داھێناوە، مەگەر ئەو دابەشبوونە ھەر دوو بەش نیە (فەرزو سووننەت)؟! دەڵێین: بەڵێ، ئەمە لای مالیكیەكان و شافیعیەكان وھاورایانیان وایە، بەڵام مەگەر سوننەتیش لای ئێوە نەبۆتەوە بە دووبەشی تر: سوننەتی جەخت لێكراو (موئەككەدە)و سوننەتی راتب.. ئێوە كاتێك كەسێكتان تەحیاتی ناوەڕاستی نوێژی بە بێ ئاگایی بیر دەچێت بخوێنێت، نافەرموون سوجدەی سەھووی بۆ ببە تا جەبرانی كاتەوە؟! بەڵێ.. وایە..

باشە ئێوەش پێتان وا نیە كە دوو ركات سووننەتی سپێدەی بەیانی و وترەكان كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەردەوام لە سەفەرو نەخۆشیشدا ھەر كردوونی، جیاوازییان لەگەڵ ركاتەكانی پێش و پاشی فەرزی نیوەڕۆدا ھەبێت؟! دیارە ئەمانە فەرز نین، بەڵام بەردەوامیش كردوونی، كەوابوو جۆرێكی نێوان فەرزو سووننەتن، بۆیە حەنەفی و حەنبەلیەكان ناویان ناوە واجب..

ئێ ئەم دابەشبوونەش زۆری وەك ئەوە، بەڵام زاراوەكانی گۆڕاون.

واجب لە رووی شەرعیەوە ئەوەیە كە شەرع ئەنجامدانی بە پێویستی سەرشان وئەركی ئەستۆ ناساندووە، ئەگەر ئەنجام نەدرا گلەیی دەكەوێتە

سەرو سزا دەدرێت، ئەگەر ئەنجامیش درا بکەرەکەی مەدح دەكرێت و پاداشت دەدرێتەوە[١]..

دابەشبوون بۆ (فەرز)و (واجب)و (سوونەت) دیدو پێناسەی حەنەفی و حەنبەلییەكانە، حەنبەلیەكان پێیان وایە ئەنجام نەدانی واجبێك بە ئەنقەست نوێژ بەتاڵ دەكاتەوە، بەڵام حەنەفیەكان پێیان وایە نوێژەكە تەواوە، ئەنجام نەدەرەكە تاوانبارو گوناحبارو فاسق بووە..

لە مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەدا ئەو فەرمانەی كە بە بەڵگەیەكی بنبڕ (قەتعی) وەكو ئایەتی قورئان و فەرموودەی موتەواتر داوای ئەنجامدانی كردووە، ئەوە فەرزە. وەك نوێژ لەسەر موكەللەف. ئەو فەرمانەی كە بە بەڵگەیەكی بنبڕ (قەتعی) سەلمێنراوە بەڵام مانای ئیحتیمالی فەرزو سوننەتی بەردەوامی لێ فامراوەتەوە، ئەوە (واجب) ە.. بۆنموونە قوربانی كە بە فەرموودەی ئاحاد فەرمانی پێ دراوە، لای حەنەفیەكان واجبە..

حەنبەلیەكان دەڵێن: هەر فەرمانێك بە ئایەتی قورئان داواكرابێت فەرزەو هەر فەرمانێك بە سوونەتی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم داواكرابێت واجبە..

بەڵام جمهوری شەرعناسانی تر كە فەرزو واجب لایان هەر یەكن، سەیری خودی فەرمانەكەیان كردووە كە لە موكەللەف داواكراوە، بێ ئەوەی جۆری بەڵگەكەیان پێ كاریگەر بێت، كە ئایا بەڵگەی بنبڕە یان بەڵگەی ئیحتیمالی. قورئانە یان سوننەت.. ئەمەش لە حوكمداندا

---

[١] ابن حزم: الاحكام (٣/٣٢١).

كاریگەرە، چونكە هەر فەرزێك بە بەڵگەی بنبڕ داواكرابێت نكووڵی كردنی كوفرە[١]..

هەندێك رەفتاری نوێژ هەن لای حەنبەلی و حەنەفیەكان واجبن.. ئەگەر نەكران بە سوجدەی سەهوو چارەسەر دەكرێن، بەڵام ئەگەر بە ئەنقەست نەكران یان نەووتران نوێژەكە بەتاڵ دەبێتەوە، بەو مەرجەی كابرا ئەم حوكمەی زانیبێت..

بە هەر حاڵ پێم گرنگ بوو كە ئەو رەفتارانەی نوێژ بزانین كە لای حەنەفیەكان واجبە ولای جمهور هەیانە فەرزەو هەیانە سوونەتی موئەككەدەیە. تا ئێمەش بە جیددی بیانگرین..

★ ★ ★

---

[١] ابو حامد الغزالي: المستصفى (٦٦/١).

## واجبەکانی نوێژ:

# واجبی یەکەم

# دوعای ئیستیفتاح

پەسەندتر ئەوەیە کە لە نوێژی فەرزو سوونەتدا واجبە، شوێنی ووتنی یەکسەر دوای تەکبیرەی ئیحرام و پێش خوێندنی سورەتی فاتیحەیە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە فەرموودەکەی ریفاعەی کوڕی رافیعدا کە بە فەرموودەی خاوەن نوێژەهەڵەکە بەناوبانگە فەرمووی: (إنّهُ لا تتِمُّ صَلاةٌ لِأحَدٍ مِنْ النّاسِ حَتّى يَتوَضأَ.. ثمَّ يُكَبِّرُ، وَيَحْمَدُ اللهَ عَزّوَجَلَّ وَيُثني عَليهِ وَيَقْرأُ مَا تيَسَّرَ مِنْ القُرْآنِ.. فإذَا فَعَلَ ذلِكَ فقَدْ تمَّتْ صَلاتهُ)[1] واتە: لەم خەڵکەدا نوێژی ئەو کەسە تەواوە کە پێشتر دەستنوێژی گرتبێت، پاشان تەکبیر بکات و بچێتە نوێژەکەیەوە، ئینجا سوپاس و ستایشی خوای گەوەر بکات و ئەوەندەی بۆی ئاسانە قورئان بخوێنێت.. ئەگەر ئاوای کرد ئەوە نوێژەکەی تەواوە..

شەرعناسان دەڵێن: زاهیرەن مەبەست لە سوپاس و ستایش کردنی خوای گەورە کە لێرەدا هاتووە، دوعای ئیستیفتاحی نوێژە.. ئیمامی ئەحمەد بە واجبی دەزانێت[2].. ئیبنوروشد خۆی بە واجبی زانیووە،

---

[1] لە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥) دا بە دووروردرێژی دوو لە ریوایەتەکانی هێنراوەتەوە، ئەمەش بەشێکە لە ریوایەتێکی تری ئەو فەرموودەیە کە ئەبوداوود (٨٥٩)، نەسائی (٢/٢٠)، ترمزی (٣٠٢) ئیبنوماجە (٤٦٠) هێناویانەتەوەو کەمال ابن السید دەفەرموێ سەحیحە: صحیح فقه السنة (١/٣٢٨).

[2] الفروع (١/٤١٣)، الانصاف (٢/١٢٠).

فەرمووشیەتی بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی شافیعیش هەر واجب بوونێتی[١]!! بۆ ئیمامی ئەبو حەنیفە وایە[٢]، بەڵام لە ئیمامی شافیعیەوە نەهاتووە فەرموبێتی واجبە، بۆیە لە مەزهەبی شافیعییاندا واجب نیە[٣].. ئیمامی مالیك فەرموویەتی دوای تەكبیر یەكسەر سورەتی فاتیحە دەخوێنێت.. بۆیە خوێندنی دوعای ئیستیفتاح لای مالیكیەكان نە فەرزە و نەسوونەتە[٤]..

سەنعانی دەڵێ: لەم فەرموودەیەوە ئەوە وەردەگیرێت كە سوپاس و ستایش كردنی خوای گەورە هەر بە رەهایی دوای تەكبیرەی ئیحرام واجبە[٥]..

دوعای ئیستیفتاح بە پەنهانی دەخوێندرێت، مەگەر پێشنوێژ بیەوێت مەئموومەكانی فێر كات، لەو حاڵەتەدا بۆی هەیە بە دەنگی بەرز بیخوێنێت[٦].. چونكە سەیدنا عومەر خوا لێی رازی بێت بە دەنگی بەرز (سبحانك اللهم و بحمدك...)[٧] ی خوێند..

---

[١] بداية المجتهد (١/١٧٢).

[٢] الدر المختار (١/٤٧٦).

[٣] ئەبوئیسحاقی شیرازی: المهذب (١/٢٣٦)..

[٤] ئیمامی نەوەوی لە: المجموع (٣/٢٧٨) دا باسی لێوە كردووە..

[٥] الصنعاني: سبل السلام (١/٣١٢)..

[٦] ئیبوقودامە: المغني (٢/١٤٥).

[٧] موسلیم (٣٩٩)، دارەقوتنی (١/١٩٩)، بەیهیقی (٢/٣٤)، عبدالرزاق (٢٥٥٥)، ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٢٣٠).. ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە: الارواء (٣٤٠).

**بەڵام ئەمە لە دوو شوێندا ناشێت:**

**١ . لە نوێژی جەنازەدا:** دوعای ئیستیفتاحی نیە، چونکە نوێژەکەی وا تایبەت کراوە تا زووتر ئەنجام بدرێت، نەخوێندنی ئیستیفتاحیش کورتتری دەکاتەوە.. سەیدنا تەڵحەی کوڕی عوبەیدوالله خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَنَازَةٍ، فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، قَالَ لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ)[١] واتە: لە دوای ئیبنوعەبباسەوە نوێژی جەنازەم کرد، سورەتی فاتیحەی خوێند، پاشان فەرمووی: تا بزانن ئەوە سوونەتە.. ڕیوایەتی تری لای نەسائی ڕوون دەکەنەوە کە فاتیحەی خوێندو سورەتێکی تر بە دوایدا.. یەعنی بێ ئەوەی دوعای ئیستیفتاح بخوێنێت، بە دەنگی بەرزیش خوێندویەتی تا ئەو خەڵکە بزانن کە دوعای ئیستیفتاح سوونەتەو بۆیان هەیە لە نوێژی جەنازەدا نەیخوێنن..

**٢ . ئەو کەسەی فریای وەستانی ڕکاتی یەکەمی نوێژ ناکەوێت:** ئەمە دوعای ئیستیفتاح ناخوێنێت چونکە کاتەکەی بەسەرچووە..

**دەقی دوعایەکی ئیستیفتاح:**

ئاشکرایە کە دەقەکانی دوعای ئیستیفتاح زۆرن، چونکە لە زۆر فەرموودەی سەلمێنراودا هاتوون، مەزهەبەکانیش هەر یەکەیان یەکێکیانی گرتۆتە بەر.. ئێمەش هەر ئەو ڕیوایەتەیان هەڵدەبژێرین کە لە مەزهەبی ئیمامی شافیعیدا هەیەو کۆمەڵگەی کوردەواری ئێمە خوویان پێوە گرتووە:

---

[١] بوخاری (١٣٣٥)، ئەبوداوود (٣١٨٢)،نەسائی (٧٤/٤)، ترمزی (١٠٣٢)، ئیبنوماجە (٢٤٩٠)..

ـ سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت دەڵێ: کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەڵدەستا بۆ نوێژ ئەمەی دەخوێند: (وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فطَرَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً وَمَا أَنَا مِنْ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلاتي ونُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتي للهِ رَبِّ العَالَمين، لا شَرِيكَ لَهُ وَبذَلِكَ أُمِرْتُ وأَنَا مِنْ الْمُسْلِمِينَ) واته: ئارەزوومەندانەی هەقخوازی وا رووی خۆم کردە ئەوەی ئاسمانەکان و زەوی دروست کردووە، من لە ریزی موشریکاندا نیم، نوێژو خواپەرستیم و ژیان و مردنم هەر بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیانە کە بە هیچ شێوەیەك شەریکی نیە، بەوەش فەرمانم پێدراوەو من لە ریزی موسوڵماناندام..

★ ★ ★

## واجبەکانی نوێژ:

## واجبی دووەم

## خوێندنی ئیستیعازە (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم)

پەسەندتر ئەوەیە کە خوێندنی ئیستیعازە پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژدا فەرز بێت یان سوونەت، واجبە.. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴾ **النحل/٩٨** واتە: کاتێك وویستت قورئان بخوێنیت، پەنا بگرە بە خوای گەورە لە شەیتانی رەجمکراو.. ئەمە فەرمانە کە هەر کاتێك وویسترا قورئان بخوێندرێت، دەبێت ئیستیعازەی بۆ بکرێت،، فەرمانیش بۆ واجب بوونە.. کەوابوو ووتنی ئیستیعاوە لە پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژدا واجبە. ئەمەش بۆ دەرکردنی شەیتان و وەسوەسەو کاریەگەرێتیەکانێتی. مادام ئومێدی ئەوە هەی کە شەیتان بە ووتنی ئیستیعازە دوور بکەوێتەوە کەوابوو خوێندنی واجبە.. ئەمەش بۆچوونی عەتاء و سوفیانی سەوری و ئەوزاعی و داوودی زاهیریی و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدە[1].. بەڵام جمهوری شەرعناسان لە پێشەوایانی ترو غەیری ئەوانیش پێیان وایە ووتنی ئیستیعازە پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژدا سوونەتە.. سەیر ئەوەیە کە بەلای ئیمامی مالیکەوە هەر نابێت بخوێندرێت[2]..

---

[1] المحلى (٢٤٧/٣)، المجموع (٢٨١/٣)، الفروع (٤١٣/١)، الانصاف (١٢٠/٢).
[2] ابن عابدين (٣٢٨/١)، الدسوقي (٢٥١/١)، مغني المحتاج (١٥٦/١)، كشاف القناع (٣٣٥/١)

## دەقێکی ئیستیعازە:

چەندین دەقی ئیستیعازە هەیە کە هەمووی بە سەنەدی راست و دروستەوە سەلمێنراوە، ئیبنو قودامە دەڵێ: بە هەر شێوەیەك ئیستیعازە بڵێ هەر جائیزە.. ئەوەی لێرەدا هەڵیدەبژێرین لە هەموویان زانراوترە کە بریتیە لە: (أعُوذُ باللهِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ) واتە: پەنا دەگرم لە شەیتانی رەجمکراو..

## ئیستیعازە بە دەنگی نزم دەوترێت:

ئەوەی لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم هاتووەو ئەوەی لە یاوەرانەوە گێڕراوەتەوە بە تایبەتی لە چوار خەلیفەی راشیدینەوە خوا لێیان رازی بێت، ئەوەیە کە ئیستیعازە لە نوێژدا بە پەنهانی دەخوێندرێت، موسوڵمانان بەردەوام نوێژی جومعەو جەماعەت و جەژنەکانیان لە دوای ئەم خەلیفە بەڕێزانەوە دەکرد، ئەگەر جارێکیان ئیستیعازە بە دەنگی بەرز بخوێندایە ئاشکرا دەبوو حەتمەن ریوایەت دەکرا.. لەگەڵ ئەم رۆشنیەشدا مالیکیەکان ئیستیعازە لە نوێژدا بە دەنگی بەرز دەخوێنن.. ئەم ریوایەتەش دەخوێنن کە بە ئاشکرا نەخوێندراوە: (أعُوذُ باللهِ السَّميعِ العَلِيمِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ)[١].. واتە: پەنا دەگرم بە خوای بیسەرو زانا لە شەیتانی رەجمکراو، لە سەرلێشێواندنی و لە فووی جادویی و لە وەسوەسەی ..

---

[١] شێخی ئەلبانی لە سەنەدەکانی کۆڵیەوەتەوەو لە ارواء الغلیل (٣٤٢) دا بە سەحیحی ناساندووە.

## ئایا ئیستیعازە لە هەموو ڕکاتێکدایە؟

زۆرینەی شەرعناسان وەکو ئیبنو حەزم فەرموویانە: هەر لە ڕکاتی یەکەمدا واجبە[١]. هەندێکی تریان لەوانەی پێیان وایە ووتنی لە نوێژدا واجبە، وەکو ئیبنوسیریین دەڵێن: لە هەموو ڕکاتەکاندا واجبە، چونکە فاتیحە قورئانەو لەگەڵ هەموو قورئان خوێندنێکیشدا ووتنی ئیستیعازە واجبە[٢].. ئیمامی شافیعی دەڵێ: باشتر وایە لە هەموو ڕکاتێکدا بیڵێت[٣]..

منیش ئەمەم پێ پەسەندترە.. پێشم و ایە لە هەموو ڕکاتەکاندا هەر سوونەتە. والله اعلم..

*　*　*

---

[١] المحلى (٣/٢٥٤).

[٢] الوسط (٣/٨٩).

[٣] الام (١/٢٠٩)، المجموع (٣/٢٧٩)، المهذب (١/٢٣٧).

## واجبەکانی نوێژ:

# واجبی سێیەم

# ووتنی ئامین لە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحە

جمهوری شەرعناسانی دەڵێن: ووتنی ئامین لە نوێژدا لە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحە، سووننەتە، بەڵام هەندێکیان فەرموویانە واجبە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إذا أمَّنَ الإمَامُ فأمِّنوا، فإنَّ مَنْ وَافقَ تأمينَهُ تأمِينَ المَلائكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تقدَّمَ مِنْ ذَنْبهِ)[١] واتە: ئەگەر پێشنوێژ ووتی ئامین، ئێوەش بیڵێنەوە، هەر کەسێك ئامین ووتنەکەی بکەوێتە ساتی ئامین ووتنی فریشتەکانەوە لە گوناحی رابوردووی دەبوررێت..

ئیبنوحەزم دەڵێ: لەسەر مەئمووم واجبە ئامینەکە بڵێتەوە، ئەمما پێش نوێژ ئەو کەسەی بە تەنها نوێژی خۆی دەکات سووننەتە بۆیان بیڵێن[٢]..

- (انَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ إذا انْتَهَى مِنْ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ قَالَ (آمِينْ) يَجْهَرُ بِهَا وَيَمدُّ بِهَا صَوْتَهُ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە لە خوێندنی سورەتی فاتیحە دەبۆوە بە دەنگی بەرز دەیفەرموو: ئامیین، دەنگیشی لەگەڵدا درێژ دەکردەوە..

---

[١] بوخاری (٧٨٠)، موسلیم (٤١٠)..

[٢] ابن عابدين (١/٣٢٠)، الدسوقي (١/٢٤٨)، مغني المحتاج (١/١٦٠)، كشاف القناع (١/٣٣٩)، المحلى (٣/٢٦٢)، نيل الاوطار (٢/٢٥٨).

[٣] ئەبوداوود (٩٣٢) ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە: صفه الصلاه (ل ١٠١)..

پێم وایە ووتنی ئامین لە دوای خوێندنی فاتیحە لە نوێژدا سوونەتە نەك واجب.. واللە اعلم.. قسەی ئەوانە کە دەڵێن ئامین لە قورئاندا نیەو ووتنی نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە، وەرناگیرێت، چونکە بەڵگەکان گومانیان تێدا نیەو نکوولّی ناکرێن.

* * *

**واجبەكانی نوێژ:**

## واجبی چوارەم و پێنجەم و شەشەم

## تەكبیرەی بزاوتەكان، سمع الله لمن حمده، ربنا لك الحمد

١ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە یاوەرانی بەڕێزی دەفەرموو: ئەگەر ئیمام تەكبیری كرد ئێوەش بیڵێنەوە: (وإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا.. وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ)[١].. ئەوانیش لە دوای ئەوە تەكبیریان دەكردەوەو دەچوونە روكنەكانی نوێژ ..

٢ ـ سەلمێنراوێكی بەڵگەنەوویستە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەردەوام لە نوێژەكانیدا تەكبیری بۆ روكنی نوێژەكانی دەكرد، وەكو لە فەرموودەی ئەبوبەكری كوڕی عبدالرحمانی كوڕی حارسدا هاتووە كە وەكو ریوایەتەكانی سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدیە خوا لێی رازی بێت، كە دەڵێ: گوێم لێبوو ئەبو هورەیرە دەیفەرموو: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنْ الرَّكْعَةِ ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ عَنْ اللَّيْثِ وَلَكَ الْحَمْدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا وَيُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنْ الثِّنْتَيْنِ بَعْدَ الْجُلُوسِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە

---

[١] بوخاری (٧٢٢)، موسلیم (٤٠٩).
[٢] بوخاری (٢٨٩)، موسلیم (٣٩٢).

هەڵدەستا بۆ نوێژ تەكبیری دەكردو (نوێژەكەی دادەبەست)، ئینجا كە دەیوویست بچێتە ركووع تەكبیری دەكرد، كە هەڵدەستایەوە بۆ راوەستانی دوای ركووع دەیفەرموو سمع الله لمن حمده، كە رێك دەوەستایەوە دەیفەرموو: ربنا لك الحمد.. ئینجا كە دەچووە سوجدە تەكبیری دەكردەوە، كە سەری لە سوجدە بەرز دەكردەوە تەكبیری دەكرد، كە دەچوووەوە سوجدە دیسان تەكبیری دەكرد، ئینجا كە هەڵدەستیاەوە سەر پێ تەكبیری دەكردەوە.. ئیتر ئاوا تا نوێژەكەی تەواو دەكرد، تەكبیری دەكرد..

٣ ـ كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە یاوەرانی بەرێزی دەفەرموو (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي)[١] واتە: نوێژ وا بكەن وەكو كە من دەبینن نوێژ دەكەم..) هەموویان ئاوا تەكبیریان لە نوێژەكانیاندا دەكرد..

٣ ـ فەرموودەی خاوەن نوێژەهەڵەكە هەموو ئەو تەكبیر كردنانەی تێدایە: (إِنَّهُ لا تَتِمُّ صَلاةٌ لأَحَدٍ مِنْ النَّاسِ حَتَّى يَتَوَضَّأَ فَيَضَعُ الْوُضُوءَ مَوَاضِعَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ، وَيَحْمَدُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وَيُثْنِي عَلَيْهِ، وَيَقْرَأُ بِمَا شَاءَ مِنْ الْقُرْآنِ ثُمَّ يَقُولُ اللهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ يَرْكَعُ حَتَّى تَطْمَئِنُّ مَفَاصِلُهُ، ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، حَتَّى يَسْتَوِي قَائِمًا ثُمَّ يَقُولُ اللهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ، ثُمَّ يَقُولُ اللهُ أَكْبَرُ، وَيَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّى يَسْتَوِي قَاعِدًا، ثُمَّ يَقُولُ اللهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيُكَبِّرُ، فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاتُهُ)[٢] .

---

[١] بوخاری (٥٩٥).

[٢] ئەبوداوود (٨٥٩)، نەسائی (٢/٢)، ترمزی (٣٠٢)، ئیبنوماجە (٤٦٠). سەحیحە: صحیح فقە السنة (٣٣٤/١). بڕوانە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥)

٤ ـ تەکبیر نیشانەی تەواوبوونی روکنێکی نوێژو دەسپێکی روکنێکی ترێتی، یان کۆتایی رەفتارێك و دەسپێکی رەفتارێکی تری نوێژە[١].

ووتنی ئەم سێیە (**تەکبیری بزاوتەکان، سمع الله لمن حمده، ربنا لك الحمد**) لای جمهوری شەرعناسان سوونەتەو لای حەنبەلیەکان واجبە[٢]..

من پێم وایە بەڵگەی جمهور بەهێزترەو ووتنی ئەو سێیە سوونەتە.

والله اعلم.

* * *

---

[١] ئیبنوعوسێمین: الشرح الممتع (٣/٤٣٢).

[٢] ابن عابدين (١/٣٣٤)، الدسوقي (١/٢٤٣)، مغني المحتاج (١/١٦٥)، كشاف القناع (١/٣٤٨).

## واجبەكانی نوێژ:

## واجبی حەوتەم

## سوبحانەالله كردن لە ركووع و سوجدەدا

واتە ووتنی (سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ) لە ركووع و(سُبْحَانَ رَبِّي الأَعْلَى) لە سوجدەدا.. جمهوری شەرعناسان پێیان وایە سوونەتەو ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و داوودو ئیبنوحەزم پێیان وایە واجبە[1]، بەڵگەشیان:

١ ـ فەرموودەكەی سەیدنا عوقبەی كوڕی عامرە كە دەڵێ: (رَوَى أبوداوُدَ موسى بنُ أيُّوبَ الغافِقي قالَ: سَمِعْتُ عَمِّي إيَّاسَ بنَ عَامِرٍ يَقولُ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ بنَ عَامِرٍ الجهَنِي يَقولُ: لَمَّا نَزَلَتْ (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) قَالَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ:اجْعَلُوها فِي رُكُوعِكُمْ.. فَلَمَّا نَزَلَتْ: (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى) قَالَ: اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ)[2] واتە: كە ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە كە دەفەرموێ: (دەی سا بە ناوی خوای مەزنتەوە ستایش بكە) پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: بیخەنە ركووعەكانتانەوە، كە ئەو ئایەتەش دابەزیە خوارێ، كە دەفەرموێ: (بە ناوی خوای باڵاتەوە ستایشی خوای گەورە بكە) فەرمووی: بیخەنە

---

[1] ابن عابدين (٤٧٤/١)، مواهب الجليل (٥٢٥/١)، الام (١٠١/١)، المجموع (٤١٠/٣).

[2] ئیمامی ئەحمەد (١٥٥/٤)، ئەبوداوود (٨٦٩)، ئیبنوماجە (٨٨٧)، ئیبنوخوزەیمە (٦٠٠)، ئیبنوحیببان (١٨٩٨)، حاكم (٣٤٧/١) فەرمووشیەتی: صحيح الاسناد، هەروەها ئیمامی نەوەوی لە: المجموع (٣٧٢/٣) دا فەرموویەتی سەحیحە، ئیمامی ئیبنوحەجەر لە: التهذيب (١٩٦/١) دا فەرموویەتی: (قال العجليُّ: لا بأس به، وذكره ابن حبَّان في الثقات، وصحَّح له ابن خزيمة) بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی داناوە لە: الارواء (٣٣٤). بەڵام دیارە فەرموودەكە بە كۆی سەنەدەكانی تری بەهێز دەبێت..

سوجدەکانتانەوە.. ئەم پۆلە شەرعناسە بەڕێزە دەڵێن: ئەمە فەرمانی خواو پێغەمبەری خوایە صلی الله علیه وسلم بۆیە بە واجب دەبێت وەرگیرێت، بەڵام ئەوەی هەیە کە توانج لە قبوولێتی خودی فەرموودەکە دراوە، بۆیە بە تەنها ناکرێت بکرێتە بەڵگەی فەرز کردنی خواپەرستیەك..

٢ ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (ألَا وَإِنّي نُهيتُ أنْ أقْرأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أوْ سَاجِدًا أمَّا الرُّكُوع فعَظّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وَأمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فقَمَنٌ أنْ يُسْتَجَابَ لكُمْ )[١] واتە: من رێی ئەوەم لێگیراوە کە قورئان لە کاتی رکووع و سوجدەبردنمدا بخوێنم، بۆیە ئێوە لە رکووعدا خوا بە مەزن بگرن و لە سوجدەکانیشتاندا دوعای زۆری تێدا بکەن، ئومێد زۆرە کە دوعاکانتان گیرابێت..

٣ ـ فەرموودەکەی سەیدنا حوزەیفە خوا لێی رازی بێت کە دەفەرموێ: (صَلَّيْتُ مَعَ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فرَكَعَ، فقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظيمِ، وَفِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّي الأعْلَى)[٢] واتە: نوێژم لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم کرد، لە رکووعیدا دەیفەرموو (سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ) لە سوجدەکانیشیدا دەیفەرموو: (سُبْحَانَ رَبِّي الأعْلَى)..

---

[١] موسلیم (٧٣٨)، نەسائی (١٠٣٥)، ئەبوداوود (٧٤٢)، ئیبنوماجە (٣٨٨٩)، ئیمامی ئەحمەد (١٨٠١)، داریمی (١٣٩١).

[٢] موسلیم (٥٣٦/١)، ترمزی (٢٦٢)، ئەبوداوود (٨٧١)، نەسائی (٢٢٦/٣)، ئیبنوماجە (٨٨٨).

پێم وانیە ووتنی (سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ) لە رکووع و(سُبْحَانَ رَبِّي الأَعْلَى) لە سوجدەی نوێژدا واجب بن، چونکە بەڵگەیەکی زۆر بەهێز فەرمانیان پێ ناکات.. والله اعلم..

## واجبەکانی نوێژ:

### واجبی هەشتەم و نۆیەم

### تەحیاتی ناوەڕاست و دانیشتن تێیدا

بەڵگە لەسەر ئەوە زۆرە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی بە نوێژخوێن دەکرد: (فَإذَا جَلَسْتَ فِي وَسَطِ الصَّلاةِ فَاطْمَئِنْ وَافْتَرِشْ فَخِذَكَ اليُسْرَى ثمَّ تشهَّدْ)[١] واتە: ئەگەر لە ناوەڕاستی نوێژدا دانیشتیت، پێی چەپت ڕاخە و ئارام بگرە تا ئەندامانی جەستەت دەسرەون، ئینجا تەحیات بخوێنە..

ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و لەیسی کوڕی سەعدو ئەبو سەورو داوودو ئیبنو حەزم هەموو پێیان وایە کە تەحیاتی ناوەڕاست واجبە، بەڵام باقی جمهوری شەرعناسان، لەوانیش سێ پێشەواکەی تری شەرع پێیان وایە سووننەتە[٢].. وا دیارە بەڵگەی جمهور بەهێزتر بێت، چونکە ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە تەحیاتی ناوەڕاستی نەخوێند بە سوجدەی سەهوو جەبرانی کردووە[٣] و نە نوێژەکەی کردووەو نە ڕکاتێکی تر: (أنَّ النّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بهِمْ الظُهْرَ ، فقامَ في الرَّكْعَتينِ الأوْلَيينِ ، وَلَمْ يَجْلِسْ ، فقَامَ النَّاسُ مَعَهُ ،

---

[١] ئەبوداوود (٨٦٠)، بەیهیقی (١٣٣/٢) شێخی ئەلبانی لە الارواء (٣٣٧) دا بە سەحیحی داناوە..

[٢] المحلى (٢٦٨/٣)، المجموع (٤٣٠/٣).

[٣] ئیبنو عوسێمین: الشرح الممتع (٤٤١/٣).

فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ وَانْتَظَرَ النَّاسُ تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ وَهُوَ جَالِسٌ ، فَسَجَدَ سَجْدَتَينِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ)[١]..

لەبەر ئەم بەلگانە پێم وایە تەحیاتی ناوەڕاست و دانیشتنەکەی سوونەتەو بە دەنگی نزمیش دەبێت بخوێندرێت[٢] .. والله اعلم..

## وێردەکانی تەحیاتی ئەخیر:

چەندین ریوایەتیان هەیە، بەناوبانگترین و بەهێزتریان ئەمەیە کە لە سەیدنا ئیبنومەسعودەوە گێڕراوەتەوە:

- (التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)[٣] واتە: سڵاوو ستایش بۆ خوایە، هەروەها پاڕانەوەو پاکیی، سڵاوو بەزەیی و بەرەکەتی خوات لێ بێت ئەی پێغەمبەری خوا، سڵاو لە ئێمەو لە بەندە پیاوچاکەکانیش، شایەتی دەدەم کە تەنها خوای تاك و پاك شیاوی خوایەتییەو هیچی تر شایانی خوایەتی نیە، شایەتی دەدەم کە موحەممەد بەندەو نێرراوی خوایە.. ئەمە فەرزی تەحیات خوێندنە، تەحیاتی ناوەڕاست و ئەخیر بێ ئەمە نایاتە دی.

بەڵام تەحیاتی ئەخیر بەرەکەتی زیادەی تری لەگەڵدایە وەکو کە لە ریوایەتی سەیدنا سەعدی کوڕی عوبادەدا خوا لێی رازی بێت هاتووە کە لە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم پرسی: چۆن سەڵاواتت لێ بدەین؟ فەرمووی: (قُولُوا: اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيتَ

---

[١] بوخاری (١٢٣٠)، موسلیم (٥٧٠).
[٢] المبسوط (١/٣٢)، الاوسط (٣/٢٠٧)، المجموع (٣/٤٤٤).
[٣] بوخاری (٦٢٦٥)، موسلیم (٤٠٢)

علَى آلِ إبراهيمَ وَبَارِكْ عَلَى محَمَّدٍ وَعلى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إبراهيمَ في الْعَالَمِين إنّكَ حَمِيدٌ مَجيدٌ والسَّلامُ كَمَا عَلِمْتمْ)[١] واته: بلّێن: خوای ڕێزو لێبوردنت بە موحەممەدو خانەوادەی موحەممەد ببەخشە، هەر وەك كە بە خانەوادەی ئیبراهیمت بەخشی، خوایە بەرەكەتی خۆت بڕژە بەسەر موحەممەدو خانەوادەیدا هەر وەكو كە بەسەر ئیبراهیم و خانەوەدەیدا ڕژاندت، تۆ سوپاسكراوو بەڕێزیت.. سڵاو كردنیش ئەوەیە كە دەیزانن..

كەوابوو ئەو تەحیاتەی لە كۆتایی نوێژدا دەخوێندرێت ئەمەیە:

- (التحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلامُ عَلَيْكَ أيُّهَا النَّبيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِين ، أشْهَدُ أنْ لا إلَهَ إلا اللَّهُ ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيتَ عَلَى آلِ إبراهيمَ وَبَارِكْ عَلَى محَمَّدٍ وَعلى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إبراهيمَ في الْعَالَمِين إنّكَ حَمِيدٌ مَجيدٌ) .

★ ★ ★

[١] ئیمامی ئەحمەد (١١٨/٤و ٢٧٤/٥)، بوخاری (٢٧/٦ و ١٥٧/٧)، موسلیم (٣٠٥/١ و ٣٠٦)، نەسائی (٤٥/٣).

# سوونەتەكانی نوێژ

**كورتە باسێك:** سوونەتەكانی نوێژ بریتین لەو گوفتارو رەفتارانەی كە باشتر وایە لە نوێژەكەدا بكرێن، بكەر بە كردنیان پاداشت دەدرێتەوەو بە نەكردنیان ـ بە ئەنقەست و بە لەبیرچوون ـ سزا نادرێت، نەكردنیشیان سوجدەی سەهووی ناوێت..

سوونەتەكانی نوێژ زۆرو جۆراو جۆرن، هەیانە كۆڕای لەسەرەو هەیانە راجوێیی شەرعناسانی لەسەرە.. لەبەر گەورە نەبوونی قەبارەی كتێبەكە نامەوێت هەموویان باس كەم، بەڵكو تەنها ئەوانەی كە بەڵگەی بەهێزتریان لەسەرە، ئەمانیش بێ رەددو بەدەلی شەرعناسان باس دەكەم مەگەر كەمێك، چونكە مەبەست لێرەدا زانینی هەندێك لەو سوونەتانەن كە پێغەمبەری پێشەوا بەردەوام پێیانەوە پابەند بووە، تا ئەوانەی هیممەت بەرزترن هەوڵ بدەن پێوەی پابەند بن و بشزانن كە سوونەتن تا بە زۆر خەڵكانێكی بەردەستیان ناچار نەكەن پێوەی پابەند بن!

سوونەتەكانی نوێژ دوو پۆلن: سوونەتە گوفتارییەكان وسوونەتە كردارییەكان..

## سوونن‌ەتەکانی نوێژ:

# سوونن‌ەتە گوفتارەکان

# ( السنن القوليه )

### ١ ـ قورئان خوێندنی دوای سورەتی فاتیحە :

بە کۆڕای شەرعناسان سووننەتە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحە لە رکاتی یەکەم و دووەمی نوێژدا سورەتێکی تر (یان چەندین ئایەت لە سورەتێکی تر) بخوێندرێت:

ـ سەیدنا ئەبو قەتادە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقرَأُ فِي الرَّكْعَتينِ الأُولَيَينِ مِنْ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ بفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورةٍ وَيُسَمِّعُنَا الآيَةَ أحيَانَاً، وَيَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَينِ الأخيرَتين بفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە رکاتی یەکەم و دووەمی نوێژی نیوەڕۆ عەسردا سورەتی فاتیحەو سورەتێکی تری دەخوێند، جاری وا هەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە تا بیبیستین، لە دوو رکاتەکەی دواییشدا هەر سورەتی فاتیحەکەی دەخوێند..

ـ هەندێك شەرعناسی تر لایەنگیری ئەوەن کە لە رکاتی سێیەم و چوارەمیشدا خوێندنی سورەتێك لە دوای خوێندنی فاتیحە جائیزە.. بەڵام لە دوو رکاتی یەکەمیاندا زیاتر لە دوو رکاتی سێیەم و چوارەمیان دەخوێنێت:

---

[١] بوخاری (٧٥٩)، موسلیم (٤٢١).

ـ سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەفەرموێ:
(كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي صَلاةِ الظُّهْرِ فِي الرَّكْعَتَينِ الأوُلَيَينِ
فِي كُلِّ رَكْعَةٍ قَدْرَ ثَلاثِينَ آيَةٍ وَفِي الأُخْرَيَينِ قَدْرَ خَمْسَ عَشْرَةَ آيَةً)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە دوو ركاتی یەكەمی نوێژی نیوەڕۆدا نزیكەی سی ئایەتی دەخوێند، لە دوو ركاتەكەی تردا نزیكەی پازدە ئایەتی دەخوێند..

لە سوننەتەوە دیارە كە قورئان لە ركاتی یەكەم و دووەمدا زۆرتر دەخوێندرێت وەك لە ركاتی سێیەم و چوارەم..

سووننەتە قورئان خوێندنی ناو نوێژەكە هێدی و لەسەرخۆ بێت نەك بە پەلەپەل و خێرایی.. چونكە خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا﴾ المزمل/٤ واتە: قورئان لەسەرەخۆ بخوێنە..

## سووننەتە وەڵامی هەندێك ئایەت بداتەوە:

ـ بۆ نموونە: ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ الاعلى/١ دەڵێ: سوبحانەالله..

ـ لە وەڵامی: ﴿أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَـٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْـِۧىَ ٱلْمَوْتَىٰ﴾ القیامة/٤٠ دا دەڵێ: (سُبْحَانَكَ فَبَلَى) چونكە بەڵگەیان لەسەرە، بەڵام كە لە كوردەوەرایدا لە وەڵامی: ﴿أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَحْكَمِ ٱلْحَـٰكِمِينَ﴾ التین/٨ دا دەڵێن: (بَلَى وَانَا عَلَى ذَلِكَ من الشَّاهِدِينَ الشَّاكِرِين) هیچ بەڵگەیەكی لەسەر نیە ئەو زیكرەی پێ بچەسپێت.. یان هەندێك كەس لە وەڵامی: ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ﴾

---

[١] موسلیم (٤٥٢).

المرسلات/٥٠ دا دەڵێن: (آمَنّا باللهِ) یان لە وەڵامی ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ الفاتحة/٥ دا دەڵێن: (اسْتعَنّا باللهِ) ئەمانە هیچ بەڵگەیەكی شەرعییان لەسەر نیە بۆیە باشت روایە موسوڵمان نەیانڵێت، تا نەبێتە داهێنەر یان رەواج پێدەری بیدعەیەك..

## ٢ ـ زیكرەكانی ركووع:

ئەمانەی خوارەوە لەو زیكرانەن كە پێغەمبەری خوا لە ركوعدا دەیخوێندن.. دیارە زیكرەكان و جۆرییان زۆرن، بەڵام ئێمە لێرەدا هەندێكیان لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢/٦٥٠)) شێخی ئەلبانی رەحمەتیەوە نەقڵ دەكەین، كە لە هەموو فەرمووودەوان و شەرعناسان زیاتر بە توێژینەوەو سەلماندنیانەوە ماندوو بووە:

١ ـ (سُبْحَانَ رَبّي الْعَظِيمِ) سێ جار[١].

٢ ـ (سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ) ئەمەشیان سێ جار.

٣ ـ (سُبّوحٌ، قُدُّوسٌ، رَبُّ الملائِكَةِ والرُّوحِ).

٤ ـ (سبحانك اللهم ربنا وبحمدك، اللهم اغفر لي).

٥ ـ (اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، أَنْتَ رَبَّي، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي، وَمُخّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي، وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي ؛ للهِ رَبِّ العَالَمِينَ).

---

[١] شێخی ئەلبانی سێ جارەكەی دەسەلمێنێت و بەڵگەی شەرعناسانی وەكو ئیمامی ئیبنولقەییم (كتاب الصلاة ل ١٩١)لاواز دەكاتەوە كە پێیان وایە ئەو زیكرە ژمارەی تایبەتی نەبووە.. الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٦٥٠).

بزانە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی یاوەرانی دەکرد کە قورئان لە رکوعیاندا بخوێنن.. بۆیە نابێت لە رکووعدا قورئان بخوێندرێت[١]..

### ٣ ـ زیکرەکانی هەستانەوەی دوای رکووع و دوای ( سمع الله لمن حمده ):

١ ـ (سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) واتە: خوای گەورە ئەو کەسەی بیست کە ستایشی کرد.. ئینجا کە قامەتی راست دەکردەوەو دەسرەوت دەیفەرموو: (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ)[٢] واتە: دەی سا خوایە هەموو جۆرێکی سوپاس و ستایش هەر بۆ تۆیە.. یان (اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ)[٣].. ئەمە زیکرێکی گەورەیەو جێ بایەخی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بووەو زۆر جار یاوەرانی لەسەر هانداوە.دەیفەرموو: (فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَولَ الْمَلَائِكَةِ؛ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)[٤] واتە: خوێندنی هەر کەسێك لەگەڵ خوێندنی فریشتەکاندا هاوکات بێتەوەو ببێتە مایەی لێخۆشبوونی خوای گەورە لە هەموو ئەو گوناحانەی کردووتانن..

٢ ـ جاری واش هەبوو ئەم زیکرەی بە دوایدا دەخوێند: (مِلْءَ السَّمَاوَاتِ، وَمِلْءَ الأَرْضِ، وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ)[٥].

٣ـ یان ئەم زیکرە: (مِلْءَ السَّمَاوَاتِ، ومِلْءَ الأَرضِ، ومِلْءَ ما بَينَهُمَا، ومِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ).

---

[١] موسلیم(٤٨/٢)، ئەبوداوود (١٧٤/٢)، نەسائی (١٦٠/١).

[٢] بوخاری (٢١٦/٢)،موسلیم(٨/٢)، نەسائی (١٧٢/١). بوخاری (٢٢٥/٢)، موسلیم (١٧/٢)، مالك (١١١/١/)، ئەبوداوود (١٧٤/٢)، نەسائی (١٦٠/١)

[٣] موسلیم(١٩/٢).

[٤] بوخاری (٢٢٥/٢)، موسلیم (١٧/٢)، مالك (١١١/١/)، ئەبوداوود (١٧٤/٢).

[٥] موسلیم (٤٦/٢)، ئەبوعەوانە (١٧٧/٢)، ئەحمەد (٣٥٥/٤).

٤ـ جاری وا هەبوو لە دوای ئەمەشەوە دەیفەرموو: (مِلْءَ السَّمَاوَاتِ، ومِلْءَ الأرضِ، ومِلْءَ ما بَينَهُمَا، ومِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيءٍ بَعْدُ أَهْلُ الثَناءِ وَالْمَجدِ، لامَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، ولا يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ).

٥ـ جارێكیان كە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم لە نوێژەكەدا فەرمووی: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) یاوەرێك لە ناو نوێژەكەدا فەرمووی: (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ؛ حَمْدَاً كَثِيرَاً طَيِّبَاً مُبَارَكَاً فِيهِ، مُبَارَكَاً عَلَيهِ؛ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى) كە لە نوێژەكە بوونەوە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم پرسی: ئەوە پێش ئێستا ئەوەی ووت؟ كابرا فەرمووی: من، ئەی پێغەمبەری خوا.. پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم فەرمووی: (لَقَدْ رَأيْتُ بِضْعَةً وَثلاثِينَ مَلَكَاً يَبْتَدِرُوْنَهَا؛ أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أوَّلاً) واتە: سیو قسوور فریشتەم بینی لەناو خۆیاندا كێبڕكێییان بوو كە كامیان دەسپێشخەر بێت و یەكەمین كەس تۆماری كات..

### ٤ ـ زیكرەكانی سوجدە:

كە بە یەكێك لەمانەی خوارەوە دێتە دی، كە لە كتێبە دەگمەنەكەی شێخی ئەلبانی رەحمەتیەوە نەقڵیان دەكەم[١]:

١ ـ (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأعْلَى) سێ جار..

٢ ـ (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأعْلَى وَبِحَمْدِهِ) سێ جار

٣ـ (سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ، رَبُّ الْمَلائِكَةِ والرُّوحِ).

٤ـ (سبحانك اللهم ربنا وبحمدك، اللهم اغفر لي).

---

[١] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٧٦١).

٥- (اللّهُمَّ لَكَ سَجدْتُ؛ وَبكَ آمَنتُ، وَلَكَ أسلَمْتُ، وأنْتَ رَبِّي، سَجَدَ وَجْهِي لِلّذي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، فأحْسَنَ صُورَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ فتَبارَكَ اللهُ أحْسَنَ الْخَالِقِينَ).

٦- (اللّهُمَّ اجْعَلْ في قَلْبي نُوراً، وَفِي لِسَاني نُوراً، واجْعَلْ في سَمعِي نُوراً، واجْعَلْ في بَصَرِي نُوراً، واجعلْ مِنْ تحْتِي نُوراً، واجْعَلْ مِنْ فوقِي نُوراً، وعَن يَميني نُوراً، وَعَنْ يَسَاري نُوراً، وَاجْعَلْ أمَامِي نُوراً، واجْعَلْ خَلْفِي نُوراً، واجْعَلْ في نَفْسِي نُوراً، وَأعْظِمْ لِي نُوراً).

٧- (اللّهُمَّ إنّي أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأعُوذُ بِكَ مِنكَ، لا أُحصِي ثناءً عَلَيكَ، أنْتَ كَمَا أثْنَيتَ عَلَى نَفْسِكَ).

٨- هەروەها: (اللّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبي كُلَّهُ، دِقَّهُ وَ جِلَّهُ، وَأولَهُ آخِرَهُ، وَ عَلانِيَّتَهُ وَ سِرَّهُ)[١].

## ٥ ـ دوعای نێوانی سوجدەكان:

ئیمامی نەوەوی ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەفەرموێ[٢]: ئەوە سەلمێنراوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەندێ جار یەكێك لەم حەوت زیكرانەی تێدا دەخوێند، ئێمە دوانیان دێنینەوە:

١ ـ (رَبِّ اغْفِرْ لِي، رَبِّ اغْفِرْ لِي)[٣].

---

[١] موسلیم (٤٨٣).

[٢] النووی: المجموع (٣/٤٩٧).

[٣] ئیبنوماجە (١/٢٩٠) شێخی ئەلبانی دەبارەی دەفەرموێ: (هذا الاسناد صحيح، رجاله كلهم ثقات).

٢- (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وِارْفَعْنِي، وَاهْدِنِي، وِعافِنِي، وِارْزُقْنِي)[١]

## ٦ ـ سەلاُواتدانی ناو تەحیات:

وەکو:

١ ـ (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ، وعَلَى آلِ محمدٍ؛ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إبْرَاهِيمَ وعَلَى آلِ إبْرَاهِيمَ، إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى محمدٍ، وعَلَى آلِ محمدٍ؛ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إبراهِيمَ، وَعَلَى آلِ إبْراهِيمَ، إنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ)[٢].

٢ ـ (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ، وَعَلَى آلِ محمدٍ، وَبَارِكْ عَلَى محمدٍ، وَعَلَى آلِ محمدٍ؛ كَمَا صَلَّيْتَ وَ بَارَكْتَ عَلَى إبراهِيمَ، وَآلِ إبراهِيمَ، إنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ)[٣].

## ٧ ـ دوعای دوای تەحیاتی ئەخیر:

١ ـ بەم دوعایە دەست پێ دەکەم کە نیوەی نوێژخوێنانی کورد دەیخوێنن و الحمدلله سەنەدەکەی تەواوە:

ـ (اللَّهُمَّ حَاسِبْنِي حِسَاباً يَسِيراً)[٤]

٢- زۆر جار پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم یاوەرانی فێری دوعای تایبەت دەکرد، لەوانە ئەم دوعایەی دوای تەحیاتی نوێژە کە

---

[١] ئەبوداوود (١٣٥/١)، ترمزی (٧٦/٢)، وئیبنوماجە (٢٩٠/١)، الحاكم (٢٦٢/١ و ٢٧١)، وبەیهیقی (١٢٢/٢)، وئیمامی ئەحمەد (٣١٥/١ و ٣٧١).

[٢] بوخاری (٦٣٥٧)، موسلیم (٤٠٦).

[٣] نەسائی (٤٧/١٥٩)، تەحاوی (٧٥/٣) ئەلبانی دەفەرموێ: (وهذا إسناد صحيح على شرط مسلم).

[٤] ئیمامی ئەحمەد (٤٨/٦)، الحاكم (٢٥٥/١) شێخی ئەلبانی لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٠٠٨/٣).) دا دەفەرموێ: (هذا إسناد جيد).

ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: وەكو سورەتێكی قورئان فێری یاوەرانی دەكرد[١] كە دەفەرموێ:

- (اللّهُمَّ إنّي أعوذُ بِكَ مِنْ عذابِ جهَنّمَ، وَمِنْ عَذابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتنَةِ الْمَحْيَا والْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ)[٢].دوای ئەمە دوعای تر بۆ خۆت دەكەیت..

٣- سەیدنا ئەبوبەكری سددیقشی فێر كرد خوا لێی رازی بێت كە لە دوای كۆتایی تەحیات ئەم دوعایە بخوێنێت:

- (اللّهُمَّ إنّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً، وَلا يَغْفِرُ الذّنُوبَ إلّا أنْتَ؛ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِندِكَ، وَارْحَمْنِي إنّكَ أنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)

- (اللّهُمَّ بِعلْمِكَ الْغَيبِ، وَقُدْرَتِكَ عَلَى الخَلْقِ؛ أحْيِنِي مَا عَلِمْتَ الحياة خَيراً لِي، وَتوفَّنِي إذَا كَانَتِ الوَفَاةُ خَيراً لِي. اللّهُمَّ وأسَألُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيبِ والشَّهادَةِ، وَأسألُكَ كَلِمَةَ الحَقِّ وَالعَدْلِ فِي الغَضَبِ والرِّضَى، وأسألُكَ الْقَصْدَ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأسألُكَ نَعِيماً لا يَبِيدُ، وَأسألُكَ قُرّةَ عَينٍ لا تَنفَدُ و لا تَنْقَطِعُ، وأسألُكَ الرِّضَى بَعدَ الْقَضَاءِ، وَأسألُكَ بَرْدَ الْعَيشِ بَعْدَ الْمَوتِ، وأسألُكَ لَذّةَ النّظَرِ إلَى وَجْهِكَ، وَأسألُكَ الشّوقَ إلَى لِقَائِكَ؛ فِي غَيرِ ضَرّاءَ مُضِرَّةٍ، ولا فِتنَةٍ مُضِلَّةٍ. اللّهُمَّ زَيِّنّا بِزِينَةِ الإيمانِ واجْعَلْنا هُدَاةً مُهْتَدِينَ)[٣]

---

[١] موسلیم (٢/٩٤) لە ئیمامی مالیكەوە (١/٢١٦)، ئەبوداوود (١/٢٤١). نەسائی (٢/٣٢٠)، ترمزی (٢/٢٦٣)، ئیمامی ئەحمەد (١/٢٤٢).

[٢] موسلیم (٢/٩٣)، ئیبنوماجە (١/٢٩٤)، ئەحمەد (٢/٢٣٧).

[٣] نەسائی (١/١٩٢)، ئیبنوخوزەیمە: (التوحید ل ٩)، الحاكم (١/٥٢٤) دەرهەقی دەفەرموێ: (صحیح الاسناد) زەهەبیش لایەنگرێتی و ئەلبانیش دەفەرموێ: (وهو كما قالا)..

**٨ ـ سەلامدانەوەی دووەم ( بە لای چە پدا ):**

واتە ووتنی (السلام عليكم ورحمه الله): سەیدنا عامری کوڕی سەعد لە باوکیەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم دەبینی بە لای راستیدا لای دەکردەوەو سەلامی دەکرد، پاشان بە لای چەپیدا لای دەکردەوەو سەلامی دەکرد، لە پشتەوە سپێتی روومەتیم دەبینی[١]..

سەلام دانەوەی یەکەم بۆ لای شانی راست روکنی نوێژە، بەڵام سەلامدانەوەی لای چەپ سوننەتە.عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەفەمویٚ کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم: (كَانَ يُسَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ، يَمِيلُ الَى الشَّقِّ الأيْمَنِ قَليلاً)[٢].

★ ★ ★

---

[١] موسلیم (١/٥٨٢).

[٢] ترمزی (٢٩٥) فەرمووشیەتی کە سەنەدەکەی سەحیحە..

# سوونەتە کردارییەکان

## ( السنن الفعليه )

### ١ ـ سوترە دانان:

سونەتە نوێژخوێن لە دووری هەنگاوو نیوێکەوە لە پێش خۆیدا شتێك دانێت تا بزانرێت لە نوێژدایەو كەس بەبەر نوێژەكەیدا تێنەپەڕێت و خۆشی چاوی لەو سنورە تێنەپەڕێنێت.. چونكە سەیدنا سەهلی كوڕی ئەبو حەسەمە خوا لێی ڕازی بێت كە دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ إلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لا يَقْطَعُ الشَّيطانُ عَلَيهِ صَلاتَهُ) [١].. واتە: ئەگەر كەسێكتان نوێژی بەرامبەر سوترەیەك دەكرد با ئەوەندە لێی نزیك ببێتەوە كە ڕێ نەدات شەیتان نوێژەكەی پێ ببڕێت..

دەشێت سوترە دیوارێك بێت نوێژخوێن لێی نزیك ببێتەوە بە شێوەیەكی وا كە بوار نەدا كەس بەبەر نوێژەكەیدا گوزەر كات، هەر وەكو دەشێت دارێك بێت چەقاندبێتی یان شتێكی تر كە بستێك بەرزەو دایناوە.. یان كەسێكەو لە پێش نوێژخوێنەكەوە دانیشتووە..

كەس بۆی نیە بەبەر نوێژی كەسێكی تردا گوزەر كات مەگەر لە نوێژی جەماعەتدا بێت، ئەو كاتە سوترەی ئیمامەكە بە سوترەی هەموان

---

[١] ئیبنوئەبی شەیبە لە: (المصنف ١/٣١٢)، ئیمامی ئەحمەد لە المسند/توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاكر كە بە سەحیحی ناساندووە (١٢/٤٥٢ ـ ١٦٠٥٥)، نەسائی (٧٤٥) شێخی ئەلبانیش لە (تمام المنة ل ٣٠٤) دا هەر بە سەحیحی ناساندووە ..

حسێبەو تۆ دەتوانیت بۆ پێویستی خۆت یان زەروورەتی تر بە نێوانی ریزی نوێژخوێنەكانیشدا بەبەردەمیاندا برۆیت..

تێپەڕبوونی ئافرەتی باڵغ بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەكاتەوە، ئەم حوكمە بەوە ناگۆڕێت كە ئافرەتەكە پاك بێت یان لە سوڕی مانگانەدا بێت یان زەیستان یان غوسڵی تری لەسەر بێت.. مەگەر بچووك بێت و نەگەیشتبێتە سنوری عوزر شۆریی..

### ٢ـ دەست بەرز كردنەوەكان:

لە كاتی نیەت هێنان و دەسپێكی نوێژ، لە چوونە ركوع، لە هەستانەوە لە ركوع، لە هەستانەوە لە تەحیاتی یەكەم و لە هەموو چوونە خوارەوەو هەستانەوەكانی ناو نوێژ..

ـ (سەیدنا وائلی كوڕی حوجر كە فەرمووی:(رَأَى النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم رَفَعَ يَدَيهِ حِينَ دَخَلَ فِي الصَّلاَةِ كَبَّرَ حِيالَ أُذُنَيهِ، ثُمَّ الْتَحَفَ بِثوبِهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، فَلَمَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيهِ مِنَ الثَّوبِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ، فَلَمَا قَالَ (سَمِعَ اللهُ لَمَنْ حَمِدَهُ) رَفَعَ يَدَيهِ..)[١] واتە: پێغەمبەری خوای صلی اللە علیە وسلم بینی كە بە تەكبیرەی ئیحرام داخڵی نوێژەكەی بوو، دەستەكانی تا ئاستی هەردوو گوێچكەی بەرز كردەوە، پاشان پۆشاكەكەی لە خۆوە پێچاو دەستی راستی خستە سەر دەستی چەپی، كە وویستی بچێتە ركوع دەستی لە پۆشاكەكەیەوە دەرهێناو بەرزی كردنەوە، پاشان تەكبیری كردو چووە ركوع، كە فەرمووی (سَمِعَ اللهُ لَمَنْ حَمِدَهُ) دەستەكانی جارێكی تر بەرز كردەوە ).

---

[١] بوخاری (١٦)، موسلیم (١٣/٢)، بەیهیقی (٢٨/٢، ٧١)، ئەحمەد (٣١٧/٤)..

ـ نافیع لە ئیبنوعومەرەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيهِ، وإذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيهِ، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَفَعَ يَدَيهِ، وإذَا قَامَ مِنْ الرَّكْعَتَينِ رَفَعَ يَدَيهِ، وَرَفَعَ ذَلِكَ الَى نَبِيِّ اللهِ صلى الله عليه وسلم)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە تەکبیری دەسپێکی نوێژەکەی دەکرد دەستی بەرز دەکردەوە، کە دەچووە رکوع دەستی بەرز دەکردەوە، کە دەیفەرموو (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) دەستی بەرز دەکردەوە، کە لە دوای دوو رکات هەڵدەستایەوە دەستی بەرز دەکردەوە..

دەست بەرز کردنەوە لە پاش و پێش و کاتی تەکبیرەی ئیحرامدا تا ئاستی گوێچکە دەبێت، سەری پەنجەکان ئاسایی روویان لە ئاسمانەو لەپی دەستەکان روویان لە گوێچکەیە، پەنجەکان ئاسایی دەگیرێن و نە گرموڵە دەکرێن ونە لێك بڵاو دەکرێنەوە.. هەموو ئەمانەش بەڵگەیان لەسەرە، کە لە باسی دووەمی وەستانی نوێژدا باس کراوە..

### ٣ ـ دانانی دەستی راست لەسەر چەپ و لەسەر سنگ:

سەیدنا وائیلی کوڕی حیجر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: نوێژم لە خزمەت پێغەمبەری خواداد صلى الله عليه وسلم کرد بینیم کە دەستی راستی لەسەر دەستی چەپی و هەردووکیانی لەسەر سنگی دانابوو[٢]..

ـ دانانی دەستی راست لەسەر دەستی چەپ لە نوێژدا رەفتارێکی زانراوی ناو موسوڵمانانە کە لە یاوەرانەوەو ئەوانیش لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم هێناویانە.. سەهلی کوڕی سەعد خوا لێی رازی

---

[١] بوخاری (٧٣٩)، موسلیم (٣٩٠)، ئەبوداوود (٧٢٧).

[٢] ئیبنوخوزەیمە (٤٧٩)، ئەلبانیش بە لە (الارواء ٣٥٢) دا بە سەحیحی ناساندووە.

بێت گێڕایەوە کە فەرمان بە خەڵکی دەدرا کە لە نوێژدا دەستی ڕاستیان لەسەر دەستی چەپیان دانێن[١].

## ٤ـ چاوبڕینە شوێنی سوجدە:

نوێژخوێن دەبێت لە کاتی بەپێوە وەستانی نوێژیدا تەماشای شوێنی سوجدەکەی بکات.

ـ (كَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إذا صَلَّى طَأطَأَ رَأسَهُ وَرَمَى بِبَصَرِهِ نَحْوَ الأَرْضِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، کە نوێژی دەکرد سەری نزم دەکردەوەو چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەکەی لەسەر زەوی..

## ٥ـ ڕاست و ڕێك ڕاگرتنی پشت لە ڕکووعدا:

لە ڕکوعدا سوننەتە موسوڵمان پشت و پشتە سەری لە یەك ئاستدا ڕاگرێت، پشتی ڕێك كات، دەستەكانی وەكو چنگ لە كەڵكەی ئەژنۆكانی گیر كات، پەنجەكانی لێك بڵاوكاتەوە، ئانیشك و قۆڵەكانی لە لەشی دوورخاتەوە (باڵ فش كات).. چونكە ئەبو حەمید خوا لێی ڕازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (وإذَا رَكَعَ أمْكَنَ يَدَيهِ مِنْ رُكْبَتيهِ،ثمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ حَتَّى يَعْتَدِلَ ولا يَبْقَى مُحْدَوْدَباً)[٣] واتە: کە دەچووە ڕکوع هەردوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆی گیر

---

[١] بوخاری (٧٤٠)، ئیمامی مالیك لە (الموطأ (٣٧٦).

[٢] حاكم (٣٩٣/٢) فەرمووشیەتی بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیم سەحیحە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ بە پێی مەرجەکانی موسلیم سەحیحە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٣٦/١).

[٣] بوخاری (٨٢٨)، ئەبوداوود (٧١٧).

دەكرد، ئینجا پشتی ڕێك و ڕاست دەكرد بە شێوەیەك كە چەمانەوەی تێدا نەبێت..

ـ عائیشەخانیش خوا لێی ڕازی بێت لە وەسفی ڕكووعی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إِذَا رَكَعَ لَمْ يُشَخِّصْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ وَلَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ)[1] واتە: كە بۆ ڕكووع دەچامەیەوە سەری نە بەرز ڕادەگرت و نە دەشیهێنایە خوارەوە، لە نێوان هەردوو شێوەكەدا ڕایدەگرت..

ـ ڕیوایەتی سەحیحی سەیدنا وائیلی كوڕی حوجر خوا لێی ڕازی بێت لە وەسفی چۆنیەتی دەست دانانی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم لەسەر ئەژنۆی دەڵێ: (وَكَانَ يُمَكِّنُ يَدَيهِ مِنْ رُكْبَتيهِ، كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيهِمَا)[2] واتە: هەردوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆی قایم دەكرد، وەك ئەوەی چنگی پێداكردبن و گرتبنی..

ـ لە فەرمودەكەی سەیدنا وائیلی كوڕی حوجردا خوا لێی ڕازی بێت هاتووە كە پەنجەكانیشی بەسەر كەڵكەی ئەژنۆكانیدا بڵاو دەكردنەوە: (كَانَ إِذَا رَكَعَ فَرَّجَ بَينَ أَصَابِعِهِ)[3]..

---

[1] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (٧١٧).

[2] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: ئەمە لە فەرموودەی ئەبو حومەیدەوەیە كە دە لە یاوەرانی پێغەمبەری خواوە گێڕراوەتەوە.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣١/٢)).

[3] بەیهیقی (١١٢/٢)، الحاكم (٢٢٤/١) دەشفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە و زەهەبیش فەرموویەتی: وایە و ئەلبانیش فەرموویەتی: وەكو هەردووكیان فەرموویانە، وایە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٢/٢)

## ٦ ـ دەستدانان بۆ سوجدە بردن پێش ئەژنۆ دانان :

هەرچەندە زۆر لە زانایانی ئیسلام پێیان وایە كە بەڵگەی بەهێز لەسەر ئەوەیە كە چوونە سوجدە بە ئەژنۆ دەبێت پێش دەستەكان، ئەمەش بە سەنەدی سەحیحەوە دەبەنەوە سەر یاوەری وەكو سەیدنا عومەرو سەدان شەرعناسی وەكو ئیمامی ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەدو سوفیانی سەوری و بەڵگە بە چەندین فەرموودە دەهێننەوە وەكو ریوایەتی سەیدنا وائیلی كوڕی حوجر خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینی كە دەچووە سوجدە هەردوو ئەژنۆی پێش دەستەكانی دەخستە سەر زەوی، كە هەڵیش دەستایەوەهەردوو دەستی پێش ئەژنۆی بەرز دەكردەوە)[١].

بەڵام زانایانێكی تری توێژەرەوەی وەكو شەوكانی و ئەلبانیش دەیسەلمێنن كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لەپی دەستەكانی پێش ئەژنۆی دەگەیاندە سەر زەوی و فەرمانیشی بەوە دەكردو بەرهەڵستی لەوە دەكردكە بە ئەژنۆ بچنە سوجدە، وەك دەڵێ:

١ ـ (وَ كَانَ يَضَعُ يَدَيهِ عَلَى الأرْضِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ)[٢] واتە: دەستەكانی پێش هەردوو ئەژنۆی دەخستە سەر زەوی..

٢ ـ (إذَا سَجَدَ أحَدُكُمْ فلا يَبْرُكْ كمَا يَبْرُكُ الْبَعيرُ، وَلْيَضَعْ يَدَيهِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ)[١] واتە: ئەگەر یەكێكتان سوجدەی برد با وا نەچێتە

---

[١] ئەبوداوود (١٣٤/١)، نەسائی (١٦٥/١)، ترمزی (٥٦/٢) بە حەسەنی ناساندووە..

[٢] ئیبنوخوزەیمە (٣١٨/١) بە سەحیحی ناساندووە وەكو ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: بلوغ المرام (٢٦٣/١)، دارەقوتنی (١٣١)، تەحاوی لە شرح المعاني (١٤٩/١)، حاكم (٢٢٦/١) بەیهیقی (١٠٠/٢)، حاكم دەفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگرێتی و شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: وەكو فەرموویانە، هەر وایە..

سەر زەوی وەکو کە حوشتر دەچێت، با دەستەکانی پێش هەردوو ئەژنۆی دابنێت..

کەوابوو دەشێت بڵێین مەسەلەیەکە راجوێیی هەڵدەگرێت، هەرچەندە من ئەوەی شێخی ئەلبانیم پێ بەهێزترە..[2]: چونکە لە هەموو سەنەدی ریوایەتەکان کۆڵیوەتەوەو ووردەکارانە سەلمانودوێتی کە پێغەمبەری پێشەوا صلی الله علیه وسلم لە چوونە سوجدەیدا دەستەکانی پێش ئەژنۆی دەخستە سەر زەوی..والله اعلم..

### ٧ ـ دانانی لووت و ناوچەوان بە تەواوی لەسەر زەوی:

دانانی ناوچەوان و لووت و لەپی دەستەکان لەسەر زەوی و باڵ کردنەوەو رێك دانانی پەنجەکان لە ئاستی شان و گوێچکە، رووەو قیبلەو هەڵنانی پێیەکان و گیردانیان لەسەر نووکی پەنجەکانی پێ، بە شێوەیەك کە روویان لە قیبلە بێت.. ئەمانە هەمووی سوننەتن و هەموویان فەرموودەی سەحیحیان لەسەرە کە زۆریمان لە چۆنیەتی سوجدەبردندا لە باسی روکنی هەشتەم و نۆیەمی نوێژدا هێناوەتەوە..

لەم رەفتارانەدا ژن و پیاو وەکو یەکن.. ئەو شەرعناسە بەرێزانەی فەرموویانە ژن دەبێت ئانیشکی بخاتە سەر زەوی و رانی وێك نێت و خۆی کوشمەڵە بکات بەڵگەیان لەسەری نیە.. ئیمامی ئیبنوحەزم هەموو

---

[1] ئەبوداوود (١٣٤/١)، ئیبنوحەزم (١٢٨/٤)، نەسائی (١٦٥/١)، داریمی (٣٠٣/١)، بەیهیقی (٩٩/٢) ئیمامی ئەحمەد (٣٨١/٢). ریوایەتی دارقوتنی و نەسائی دەڵێن: (فَلْيَضَعْ يَدَيهِ قَبْلَ رُكْبَتَيهِ، وَلْيَبْرُكْ بُرُوكَ الْبَعيرِ).. ئەمەش سەنەدی سەحیحە وەکو ئیمامی نەوەوی لە المجموع (٤٢١/٣) و زورقانی لە شرح المواهب (٣٢٠/٧) دا فەرموویانە، شێخی ئەلبانی لە الارواء (٣٥٧) و صحيح سنن أبي داود (٧٨٩) ، تمام المنة (ل ١٩٣)هەر حوکمی سەحیحی داوە.

[2] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٧١٤/٢ـ٧١٩)، الارواء (٣١٣).

هەنجەتەكانی بڕیوون[١]و شێخی ئەلبانیش فەرموویەتی كە هیچ جیاوازیەك لە نێوان چۆنیەتی نوێژی ژن و پیاودا نیە..

## ٨ ـ ڕاخستنی پێی چەپ و هەڵنانی پێی ڕاست لە دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكەدا:

ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پێی چەپی ڕادەخست (لەسەری دادەنیشت) و پێی ڕاستی هەڵدەنا.. ڕیوایەتی سەحیح هەیە لە تاووسەوە هاتووە كە ئیبنوعەبباس[٣] خوا لێی ڕازی بێت كە سەری لە سوجدەی یەكەم بەرز دەكردەوە هەردوو پێیەكانی هەڵدەناو لەسەریان هەڵدەتروشكا و دەیفەرموو سوننەتە. بە هەمان شێوە ڕیوایەت لە ئەبوزوبەیرەوە هاتووە كە سەیدنا ئیبنوعومەریش خوا لێی ڕازی بێت وای كردووەو فەرموویەتی سوننەتە[٤]..

## ٩ ـ درێژكردنەوەی دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكە:

ئەمە سوننەتێكە لە دێر زەمانەوە ئیهمال كراوە، بە داخەوە خەڵكی پەلەی زۆر تێدا دەكەن. سەیدنا ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: جاری وا هەبوو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەوەندەی كاتی نێوان دوو

---

[١] المحلى (١٣٤/٤)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٧٢٥/٢).
[٢] موسلیم (٥٤/٢)، ئەبو داوود (١٢٥/١)، بەیهیقی (١٧٣/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٢٨١/٦)..
[٣] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (٧٦٨).
[٤] موسلیم (٥٣٦)، ئەبوداوود (٨٣٠)، ترمزی (٢٨٢). بوخاری (٢٤٩/٢)، موسلیم(٤٧٣).

سوجدەکانی درێژ دەکردەوە وامان دەزانی بیری چۆتەوە یان لێی تێکچووە[١]..

سابیت رەحمەتی خوای لێ بێت دەگێڕێتەوە کە سەیدنا ئەنەسیش خوای لێ رازی بێت جاری وا هەبوو ئەوەندە ئەو ماوەیەی نێوان دوو سوجدەکانی خۆی درێژ دەکردەوە ئێمەش وامان دەزانی بیری چۆتەوە یان لێی تێکچووە[٢]..

سەرنج لەو رەفتارەی سەیدنا ئەنەس بدە کە چۆن بەو سوننەتەوە پابەند بووەو تەنانەت واشی ئەنجامداوە چۆن خۆیان وایان دەزانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بیری چۆتەوە یان لێی تێکچووە وا دەزانێت سوجدەی دووەمیشی بردووە، ئەمیش خوا لێی رازی بێت بە هەمان شێوەی تەواو کردوێتیەوە.. ئاوا دەبینیت ئەو یاوەرە عەزیزانەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم سوور بوون لەسەر نەقڵ کردنی رەفتاری هەموو سات و ئانێکی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم!!

### ١٠ ـ دانیشتنی دوای سوجدەی دووەم و پێش هەستانەوە:

پێشی دەوترێت: دانیشتنی حەوانەوە.. شوێنی ئەمە دانیشتنێکی کەمە لە دوای سوجدەی دووەمی رکاتی یەکەم و پێش هەستانەوەیە بۆ رکاتی دووەم، هەروەها دوای سوجدەی دووەمی رکاتی سێیەم و پێش هەستانەوەیە بۆ رکاتی چوارەم.. سەیدنا مالیکی کوڕی حوەیریس دەگێڕێتەوە: (رأى النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ يُصلِّي، فإذا كانَ في وِترٍ مِنْ

---

[١] موسلیم (٤٧٣).
[٢] بوخاری (٢/٢٤٩)، موسلیم(٤٧٣).

صَلاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا)[١] واتە: پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم بینی لە ركاتە تاكەكانی نوێژەكانیدا هەڵنەدەستایەوە تا كەمێك دانەنیشتایە..

## ١١ـ هەستانەوە بۆ ركاتی نوێ بە ئیعتیماد كردنە سەر دەست نەك ئەژنۆ:

سەیدنا مالیكی كوڕی حوەیریس خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (أَلَا أُحَدِّثُكُمْ عَنْ صَلاةِ رَسولِ اللهِ؟ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الثَّانِيَّةِ جَلَسَ وَاعْتَمَدَ عَلَى الأَرضِ ثُمَّ قَامَ)[٢] واتە: ئەرێ دەربارەی نوێژی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم شتێكتان بۆ باس نەكەم؟! كە سەری لە سوجدەی دووەم بەرز دەكردەوە دادەنیشت سرەوتی دەگرت، پاشان هەڵدەستایەوە سەر پێ..

## ١٢ ـ دانیشتنی ئیفتیراش لە تەحیاتی یەكەم و دانیشتنی تەوەرڕوك لە تەحیاتی ئەخیردا:

**ئیفتیراش**: دانیشتنێكی تەحیاتییە لەسەر ئەژنۆ، پێی راستی هەڵدەنێت و پێی چەپیشی رادەخات وسمتی چەپی دەخاتە سەر.. وەكو دانیشتنی تەحیاتی یەكەم..

**تەوەرڕوك**: دانیشتنێكی تری تەحیاتانەیە، سمتی چەپی دەخاتە سەر زەوی و لەسەری دادەنیشێت و هەردوو پێیەكانی دەكەونە لای راستیەوە، پەنجەكانی پێی چەپی لە بن لوولاقی چەپیەوە دێنێتە دەرەوە..

---

[١] بوخاری (٨٢٣)، موسلیم(٨٢٩).
[٢] بوخاری (٨٢٤).

ئەم دوو جۆرە دانیشتنەش لە تەحیاتەكاندا سوننەتە، ئەو نوێژانەی دوو ركاتین تەنها بە شێوەی ئیفتیراش تێیدا دادەنیشرێت[١]..

- سەیدنا ئەبو حەمید خوا لێی رازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْأُخْرَى وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ)[٢] واتە: كە لە تەحیاتی ئەخیریدا دادەنیشت پێی چەپی پێش دەخست و ئەوی تریانی هەڵدەناو لەسەر سمتی دادەنیشت.

## ١٣ـ بەرز كردنەوەی پەنجەی شایەتمان هەر لە سەرەتای لە تەحیاتەوە:

ئەو پەنجەیەی لە كوردەواریدا بە پەنجەی شایەتمان ناسراوە[٣]، سوننەتە سوننەتە لە سەرەتای دانیشتنی تەحیاتەوە بەرز بكرێتەوەو لە كاتی ووتنی شایەتمانەكەدا چاوی تێببڕێت..

سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت لە باسی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَرَفَعَ إِصْبَعَهُ الْيُمْنَى الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ فَدَعَا بِهَا وَرَمَى بِبَصَرِهِ إِلَيْهَا وَيَدَهُ الْيُسْرَى بَاسِطُهَا عَلَيْهَا)[٤] واتە: كە بۆ نوێژەكانی دادەنیشت هەردوو دەستی دەخستنە سەر هەردوو رانی، پەنجەی شایەتمانی راستی كە بە تەنیشت پەنجە پانەكەیەوەیەتی[٥]بەرز دەكردەوەو دوعای پێوە

---

[١] موسلیم (١/٣٥٧).
[٢] بوخاری (٨٢٨).
[٣] هەر ئەوەشە كە پێی دەوترێت دۆشاومژە.
[٤] موسلیم (٥٨٠).
[٥] هەر ئەوەشە كە پێی دەوترێت ئەسپێ كوژە.

دەکرد، چاوی تێدەبڕی، دەستی چەپیشی لەسەر رانی چەپی بە کراوەیی دادەنا..

سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبی وەققاس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: جارێکیان دوعام دەکردو پەنجەکانم بەرز کردبۆوە، فەرمووی: (أحَدٌ أحَدٌ) واتە: یەکە یەکە و ئاماژەشی بۆ پەنجەی شایەتمانی کرد[١]..

بەرز کردنەوەی پەنجە بە غەیری پەنجەی شایەتمان نابێت.. کەسێك ئەگەر پەنجەی شایەتمانی قرتابوو یان بۆی بەرز نەدەبۆوە، ئەوە عوزری شەرعی هەیەو پێویست ناکات بە بێ هەبوونی بەڵگەی شەرعی پەنجەیەکی تری دەستی راستی یان پەنجەی دۆشاومژەی دەستی چەپی بکات بە پەنجەی شایەتمان..والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] ئەبوداوود (٢/٨٠)، نەسائی (٣/٣٨).

# ئەو رەفتارانەی لە نوێژدا رێدراون بکرێن

## یەکەم : گوفتاری رێدراو

## ( الاقوال المباحة )

### ١ ـ راستکردنەوەی هەڵەی ئیمام :

ئەگەر ئیمام خوێندنی قورئانەکەی لێتێکچوو، یان بە هەڵەیەکی وا خوێندیەوە ماناکەی خراپ هاتەوە، مەئمووم بۆی هەیە بۆی راست کاتەوە.. چونکە سەیدنا ئیبنوعومەری خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: جارێکیان پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی دەکرد، خوێندنەکەی لێتێکچوو، کە تەواوی کرد، بە ئوبەی (کوڕی کەعب)ی فەرموو: (أصَلَّيْتَ مَعَنا)؟ نوێژەکەت لەگەڵ ئێمەدا کرد؟ فەرمووی: بەڵێ، فەرمووی: (فَمَا مَنَعَكَ إِذْنْ)[١]؟: ئەدی چی رێی لێ گرتیت بۆم راست نەکەیتەوە؟

## چەند خاڵێکی بیرخستنەوە

١ـ ئەگەر بیسترا وا ئیمامەکە بە هەڵەکەیدا دێتەوەو دەیەوێت بیری بکەوێتەوەو راست بیخوێنێت، دەبێ بواری بۆ بکرێتەوەو ئەوەندەی بۆ نەووترێتەوە ئەوەی خۆشی لێ تێکچێتەوە..

---

[١] ئەبوداوود (٨٩٤)، ئیبنوحیببان (٣١٦/١) بسند جید.. ئیمامی ئەحمەد فەرمووشیەتی سەحیحە..

٢- ئەگەر ئیمامەكە هەستی بە هەڵە خوێندنەوەی خۆی كردو بێدەنگ وەستا باشترە بۆ ماوەیەك وازی لێ بهێنرێت، بەڵكو خۆی بیری بكەوێتەوە، ئەگەر بێدەنگبوونەكەی توولی كێشا پێویستە بیری بخرێتەوە..

٣- ئەگەر هەڵەی ئیمامەكە مانای ئایەتەكەی نەدەگۆڕی، دەشێت لێگەڕێن بەسەریدا رابورێت.. بۆ روون كردنەوەی هەڵەی وایە كە سەیدنا ئوبەی كوڕی كەعب خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرمووی: (إنّي أقْرِئتُ الْقُرْآنَ عَلَى سَبْعَةِ أحْرُفٍ لَيسَ مِنْهَا إلّا شَافٍ كَافٍ، إنْ قُلْتُ غَفُوراً رَحِيماً أو قُلْتُ سَمِيعاً عَلِيماً، أو قُلْتُ عَلِيماً سَمِيعاً فَاللهُ كَذٰلِكَ، مَا لَمْ تَخْتِمْ آيَةُ عَذَابٍ بِرَحْمَةٍ أو آيَةُ رَحمَةٍ بِعَذابٍ)[١]واتە: من قورئانم بە حەوت شێوەی خوێندنەوە فێركراوە، هەر هەمووی مانای تەواوو گشتگیرە، ئەگەر ووتم: غَفُوراً رَحِيماً یان سَمِيعاً عَلِيماً یان بڵێم: عَلِيماً سَمِيعاً خۆ خوای گەورە هەر وایە، ئەوە گرنگە كە كۆتایی ئایەتی سزا بە رەحمەت نەهێنرێت، یان ئایەتی رەحمەت بە سزا كۆتایی نەهێنرێت..

## ٢- زۆر دووپات كردنەوەی ئایەتێك لە نوێژی سوننەتدا:

سەیدنا ئەبوزەڕی غیففاری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تا سپێدەی بەیانی هەر ئەم ئایەتەی بەردەوام دووپات دەكردەوە: ﴿ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾

---

[١] ئیمامی ئەحمەد (٢٠٦٤٦) فەرمووشیەتی سەحیحە..

المائدة/١١٨ واتە: ئەگەر سزایان دەدەیت، خۆ هەر بەندەی خۆتن، ئەگەر لێشیان خۆش دەبیت ئەوە خۆت خاوەن دەسەڵاتیت و هەر خۆتیت كە هەموو كارێك لە شوێنی خۆیدا دەكەیت[١]..

دیارە ئەمە لە شەونوێژیدا بووە نەك لە نوێژی فەرزدا. چونكە لە هیچ یاوەرێكەوە باس لەوە نەكراوە لە نوێژی فەرزیدا ئایەتێكی بەردەوام دووپات كردبێتەوە.. رەفتاری یاوەرانی تریش وابووە..

سەیدنا تەمیمی داری خوا لێی رازی بێت ئەم ئایەتەی زۆرجار بەردەوام لە نوێژەكانیدا دووپات دەكردەوە: ﴿أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجۡتَرَحُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجۡعَلَهُمۡ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءٗ مَّحۡيَاهُمۡ وَمَمَاتُهُمۡۚ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ﴾الجاثیة/٢١ واتە: چما ئەو كافرانەی خراپەكارییان كردۆتە بە پیشە، پێیان وایە وەكو ئەو كەسانەیان هەژمارد دەكەین كە باوەڕیان هێناوەو كاروكردەوەی چاكەیان كردۆتە سیماو مۆركی خۆیان؟! ئای چ داوەرییەكی ناقۆڵایە!!

لە تابعینیشدا زانایەكی بەڕێزی وەكو سەعیدی كوڕی جوبەیر ئەم ئایەتەی دووجارو سێجار دووپات دەكردەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡإِنسَٰنُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ ٱلۡكَرِيمِ ٦ ٱلَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّىٰكَ فَعَدَلَكَ﴾ الانفطار/٦-٧ واتە: ئەرێ هۆ مرۆڤ! ئەوە چی بەرامبەر خوای پەروەردگاری بەخشندەو بەڕێزت ئاوا هەڕاڵی كردوویت؟! ئەو خوایەی دروستی كردوویت و رێك و پێك سازاندوویتی و پاشان (بۆ دەوروبەری خۆت) گونجاندوویتی..

---

[١] نەسائی (١٠١٠)، ئیمامی ئەحمەد (٢٠٨٣١).

## ٣ـ گریان و نوزەو ناڵین:

گریان و نوزەو ناڵین لە نوێژدا جائیزن.. جا لەبەر دینداریی و تـەقواو لە خواترسان بێت یان لەبەر ژان و ناسۆری بەڵاو موسیبەتێك کە بەسەر نوێژخوێنەکەدا هاتووە.. بـە تایبـەتی کـە نوێژخوێنەکە ناتوانێت خۆی بگرێت.. نوزەو ناڵینیش ئەوەیە کە کابرا لە تاواندا دەڵێ: (ئاه، ئـای، وای، ئۆه) ئەمانە هیچیان نوێژ بەتاڵ ناکەنەوە، بەڵام باشیش نیـە بـووترێن.. ئەو کەسانەی کە دەڵێن: گریان نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە بەڵگەیەکی وایان نیە حـوکمی شـەرعی پـێ دەرچـێت.. لـە چـەند لایەکـەوە قسـەکەیان رەت دەکرێتەوە:

١ـ خوای گـەورە مـەتحی ئـەو کەسانەی کـردووە کـە لـە کـاتی یـادو زیکـری خـوادا دەگـرین و بـۆ رەحمـەت و لێبـوردنی دەکورزێنـەوە وەك دەفـەرموێ: ﴿إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ مەریـەم/٥٨ واتـە: کاتێـك ئایەتـەکانی خوایـان بەسـەردا دەخوێندرێتـەوە بـە گریانـەوە دادێنەوە بۆ سوجدە بـردن.. یـان دەفـەرموێ: ﴿وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ الاسـراء/١٠٩ واتـە: بـە پەرۆشـەوە بـۆ سـوجدەبردن دەمەوڕوو دادێنەوەو دەگرین.. ئەمەش ملکەچییان زیاتر دەکات..

٢ـ سەیدنا عبداللەی کوڕی شەخیر خوا لێی رازی بێـت دەڵـێ: هاتمـە خزمەت پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم نوێژی دەکرد، دەنگێك لە سینەیەوە دەهات دەتووت قولپەقولپی مەنجەڵی سەر ئاگرە[١]..

٣ـ سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت دەڵـێ: لـە غـەزای بـەدردا هـەر میقدادمان تێدا بوو سوارە بوو، ئەوانی ترمان هـەموو لـە مانـدوویی و

---

[١] نەسائی (١٢١٤)، ئەبوداوود (٣٢٨/١)، ئیمامی ئەحمەد (٢٥/٤) دەشفەرموێ سەحیحە.

هیلاکیدا نوستبووین، پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم لە بن دارێکدا تا سپێدەی بەیانی هەر نوێژی کردو گریا[١]!

٤ـ سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: کاتێك پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم لە نەخۆشی سەرەمەرگیدا ئازاری زیاتر بوو، کاتی نوێژ نوێژەکەیان بیر خستەوە، فەرمووی: (مُرُوا أبَابَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بالنَّاسِ) واتە فەرمان بگەیێننە ئەبوبەکری سدیق با ئیمامەتیەکە بۆ خەڵکەکە بکات، عائیشە فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەبوبەکر پیاوێکی دڵنەرمە، لە قورئان خوێندنەکەیدا دەگری، فەرموویەوە: (مُرُوهُ فَلْيُصَلِّي)، واتە: فەرمانی پێ بکەن با نوێژەکە بکات، دیسان عائیشە فەرموویەوە، پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرموویەوە: (مُرُوهُ فَلْيُصَلِّي إنَّكُنَّ صَوَاحِبِ يُوسُفَ)[٢] واتە: ئێوە فەرمانی نوێژەکەی پێ بدەن، ئێوە وەك ئافرەتە مەکربازەکانی دەوری یوسفن..

٥ـ سەیدنا عبداللەی کوڕی شەدداد خوا لێی رازی بێت دەڵێ: لە کۆتاریزی نوێژخوێنانی جەماعەتی مزگەوت بووم،لەو دوورەوە گوێم لە لووشکەو هەنیسکدانی عومەری کوڕی خەتتاب بوو لە پێشنوێژیەکەیدا کە بەدەم خوێندنی ئەو ئایەتەوە دەیکرد کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ یوسف/٨٦ واتە: ئاهو سکاڵاو خەمی خۆم لای خوای گەورە دەردەبڕم[٣]..

---

[١] ئیبنوخوزەیمە (٥٣/٢)، ئیمامی ئەحمەد (١٠٢٦). فەرمووشیەتی سەحیحە.

[٢] بوخاری (٦٨٢).

[٣] بوخاری بە موعەللەقی لە باسی بانگدا هێناویتیەوە، بڕوانە فتح الباری (٢٠٦/٢)، ئیمامی ئیبنو تەیمییەش لە(الفتاوی ٦٢٣/٢٢)دا دەفەرموێ: ئەم ئاسەوارە لە ئیبنوعومەرەوە هاتووەو زانراوە.

## ٤ـ فوو كردن:

بۆ لابردنی شتێك كە بە فووكردن دەڕوات، وەكو تۆزو خۆڵ و پەڕو موو ئەوانە.. سەیدنا ئیبنوعومەری خوا لێیان ڕازی بێت دەڵێ: لە سەردەمانی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم خۆر گیرا، پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم لە كۆتا سوجدەی نوێژەكەیدا فووی كردو فەرمووی: (أفُ أفُ) واتە: فوو فوو.. پاشان لە پاڕانەوەكەیدا فەرمووی: (رَبِّ أَلَمْ تعِدنّي أَلَّا تعَذّبْهُمْ وَأنَا فِيهِمْ؟ أَلَمْ تعِدْنِي أَلَّا تعَذّبْهُمْ وَهُمْ يَسْتغْفِرون)[١]؟.واتە: خوایە! مەگەر جەنابت بەڵێنی ئەوەت نەداومەتێ كە تا لە ناویاندا بمێنم سزایان نادەیت؟ خوایە! مەگەر جەنابت بەڵێنی ئەوەت نەداومەتێ كە تا داوای لێبوردن بكەن سزایان نادەیت؟! ئەیمەنی كوڕی نابل فەرمووی: بە قودامەی كوڕی عبداللەی كوڕی عەممارم ووت كە یاوەری پێغەمبەری خوا بوو صلى الله عليه و سلم، لە حەرەمی كەعبە كە نوێژ دەكەم لە كاتی سوجدەدا بێزم دێتەوە لە پەڕی باڵندەكان كە دەكەونە پێشم، فەرمووی: بە فوو لایان بە[٢]..

## ٥ـ كۆكین و ئحم كردنی پێویست:

ئەمەش جائیزە. ئیمامی ئیبنوتەیمییە ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: كۆكین و ئحم كردن ووشەو قسە نین تا بكەونە بەر ئەو نەهیەوە كە پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (إنّهُ لَا يُصلِحُ فِيهَا شَئٌ

---

[١] ئەبوداوود (١١٩٤)، نەسائی (٣/١٣٧)، ئیمامی ئەحمەد (٢/١٥٩) ، فەرموویەتی پیاوانی سەنەدەكەی جێ متمانەن..

[٢] بەیهیقی (٢/٢٥٣)، حافز ئیبنو حەجەری ڕەحمەتی لە فتح الباری (٣/٨٥) دا بە سەحیحی ناساندووە.

مِنْ كَلامِ النَّاسِ)[١] واتە: نوێژ نابێت هیچ قسەیەكی خەڵكی بكەوێتە ناو..بەڵكو لە حوكمی ئاماژەكردندان[٢]..

## ٦ـ قسەیەكی كەم كە بۆ نوێژەكە زەرووری بێت:

هەر نوێژخوێنێك ـ ئیمام بێت یان مەئمووم یان تەنها. ئەگەر پێویستی بە دەربڕینی ووشەیەك یان زیاتر هەبوو كە لە بەرژەوەندی نوێژەكە بێت، بۆی هەیە بیكات، بەو مەرجەی كارەكە لەسەر دەربڕینی ئەو ووشەیە وەستا بێت.. بەڵگەش فەرموودە بەناوبانگەكەی سەیدنا زولیەدەینە خوا لێی رازی بێت كە كاتێك پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم  نوێژی عەسری پێ كردن، دوای دووەمین ركات پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەلامی دایەوە، سەیدنا زولیەدەین لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا نوێژ كەم بۆتەوە یان جەنابت بیرت چوو؟! پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ) واتە: هیچیان نەبووە.. زولیەدەین فەرمووی: بەڵام ئەی جەنابت وات كرد. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم رووی كردە خەڵكەكەو فەرمووی: (أَصَدَقَ ذو الْيَدَين)؟ واتە: ئەری زولیەدەین راست دەكات؟ فەرموویان: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا، ئیتر یەكسەر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم گەڕایەوەو دوو ركاتەكەی تریشی تەواو كردو پاشان دوو سوجدەی برد.. دیارە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و زولیەدەینی بەڕێز هەردووكیان قسەیان لە بەرژەوەندی نوێژەكە كردو گەڕانەوە سەر

---

[١] موسلیم (٣٣/٥٣٧).
[٢] مجموع الفتاوی (٦١٧/٢٢).

نوێژەکەو بێ نیەتێکی نوێ نوێژەکەیان تەواو کرد.. کەوابوو ئەو جۆرە قسەکردنە رێدراوە..

### ٧ـ هەر کەس لە نوێژدا پژمی بۆی هەیە بڵێ: الحمد لله:

هەر کەس لە نوێژدا پژمی بۆی هەیە بڵێ: الحمدلله.. سەیدنا روفاعەی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت دەڵێ: لە دوای پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم نوێژم دەکرد، پژمیم، ووتم: (الْحَمْدُ للهِ حَمْدَاً كَثيرَاً طَيِّبَاً فِيهِ مُبَارَكَاً عَلَيهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَ يَرْضَى) کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژ تەواو بوو پرسی: (مَنْ الْمُتَكَلِّمُ فِي الصَّلاةِ)؟ ئەوە کێ بوو لە نوێژەکەدا قسەی کرد؟ روفاعە دەڵێ: ووتم: من ئەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم، ئینجا فەرمووی: (وَالَّذي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ ابْتَدَرَهَا بِضْعَةٌ وَثلاثُون مَلَكَاً أَيُّهُمْ يَصْعَدُ بِهَا..)[١] واتە: سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە سیوقسوور فریشتە کێبڕکێیان بوو کامیان زووتر بەرەو ئاسمان بەرزی کاتەوە.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە هەر کەسێك لە نوێژدا پژمی بۆی هەیە بڵێ الحمد لله..

بەڵام کەس بۆی نیە لە نوێژدا بێت و پێی بڵێتەوە یرحمك الله.. لەبەر ئەو فەرموودەیەی لای سەیدنا معاویەی کوڕی حەکەمی سولەمی خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَطَسَ رَجُلٌ إِلَى جَنْبِي، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَاثكْلَ أُمِّيَاهُ، مَا لِيَ أَرَاكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ وَأَنَا أُصَلِّي، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونِي فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ، فَبِأَبِي وَأُمِّي مَا رَأَيْتُ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحَدًا أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ،

---

[١] ترمزی (٤٠٤)، نەسائی (٢/٢٤٥)، بوخاری (٧٩٩) بەڵام بڕگەی پژمینەکەی تێدا نیە..

وَاللَّهِ مَا كَهَرَنِي، وَلا سَبَّنِي، وَلا ضَرَبَنِي، وَلَكِنَّهُ قَالَ لِي: إِنَّ صَلاتَنَا هَذِهِ لا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هُوَ الصَّلاةُ، وَالتَّسْبِيحُ، وَالتَّحْمِيدُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ)[١] واته: لە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژم دەكرد، كابرایەك لە تەنیشتمەوە پژمی، منیش ووتم: یرحمك اللە، ئیتر هەر هەموو خەڵكەكە چاویان تێبڕیم، ووتم: هەی دایكم رۆڵەڕۆڵم بۆ بكات، ئەوە بۆچی وا داوتانمەتە بەر تیلەی چاو كە لە نوێژیشدام؟! بینیم خێرا خێرا بە چەپۆك بە رانی خۆیان دەكێشن تا بێدەنگم كەن.. كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی تەواو كرد ـ دایك و باوكم بە قوربانی بێت، قەت پێش ئەوو دوای ئەویش بۆ فێركردن ماموّستای وام نەبینیووە ـ نە سەرزەنشتی كردم، نە قسەی پێ ووتم، نە لێیدام، بەڵكو فەرمووی: نوێژەكانمان نابێت هیچ قسەیەكی خەڵكی تێبكەوێت، بەڵكو هەر دوعاو سوبحانەالله كردن و سوپاس و ستایش كردنی خوای گەورەو قورئان خوێندنی تێدا دەووترێت..

## ٨ـ ووتنی الحمد لله بۆ بیستنی هەواڵێكی خۆش:

سەیدنا سەهلی كوڕی سەعد خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم تەشریفی برد بۆ لای تیرەی بەنی عەمری كوڕی عەوف تا رێكیان خاتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم گەیشتە شوێنەكە، سەیدنا ئەبوبەكری سددیق نوێژی بۆ دەكردن، كە هەستی كرد پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم تەشریفی هێناوە، وویستی پێشنوێژیەكە واز لێ بهێنێت و بێتەوە دواوە بۆ ریزی مەئموومەكان، بەڵام پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئاماژەی بۆ كرد

---

[١] موسلیم (٥٣٧)، ئەبوداوود (٩٣٠)، ئەحمەد (٢٣٢٥٠)، داریمی (١٥٠٢).

کە لە شوێنی خۆت بمێنەرەوە، ئەبوبەکر هەر لە نوێژەکەدا دەستی بەرز کردەوەو سوپاسی خوای لەسەر ئەوە کرد کە پێغەمبەری خواصلی الله علیە وسلم فەرمانی مانەوەی پێکرد تا لە دوایەوە نوێژ بکات[1]!!

ئا ئەوەیە رێزلێنان.. خوا بە کوێرایی چاوی شیعە بمانکاتە خزمەتکاری سەیدنا ئەبوبەکرو یاوەرانی تر..

## ٩- پرسیار کردن لە نوێژخوێن بۆ پێویستی:

ئەمەش جائیزە خاتوو ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکری سددیق خوا لێیان رازی بێت دەڵێت: (أَتَيْتُ عَائِشَةَ حِينَ خَسَفَتْ الشَّمْسُ وَالنَّاسُ قِيَامٌ وَهِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي فَقُلْتُ مَا لِلنَّاسِ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا نَحْوَ السَّمَاءِ فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ)[2]. کە خۆر گیرابوو هاتمە خزمەت عائیشەخان، دیتم پیاوان نوێژ دەکەن و ئەویش لە نوێژدایە لێم پرسی: ئەوە پیاوان چییانە؟ پەنجەی بۆ ئاسمان راکێشاو فەرمووی: سوبحانەالله.

★ ★ ★

---

[1] بوخاری (٦٨٤)، موسلیم (٤٣١).
[2] بوخاری (٢٤).

## دووەم: كرداری ڕێدراو

## (الافعال المباحة)

### ١ـ هەڵگرتنی زارۆك:

چونكە سەیدنا ئەبوقەتادە خوا لێی رازی بێت دەڵێ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژیشدا بوو ئومامەی كچی زەینەبی كچی (كچەزای خۆی) بە باوەشەوە بوو، كە دەچووە سوجدە لەسەر زەوی دایدەناو كە هەڵدەستایەوە دەیكردەوە باوەش[١].. هەڵگرتنی حەسەن و حوسەینیش خوا لێیان رازی بێت كە كچەزای خۆی بوون لە هەندێ كاتی نوێژكردنیدا بەناوبانگە[٢]..

### ٢ـ ڕۆیشتنێكی كەم لەبەر زەروورەت:

عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: جارێكیان هاتمەوەماڵەوە، دەرگای دەری لە ناوەوە داخرابوو، نەمتوانی بیكەمەوە، پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم، لە نوێژدا بوو، بێ ئەوەی نوێژەكەی ببڕێت بەدەم نوێژكردنەكەوە تەشریفی هێناو لێی كردمەوەو گەڕایەوە شوێنی خۆی، نوێژەكەی تەواو كرد، ئەوەشی فەرموو كە ئاڕاستەی دەرگاكە رووەو قیبلە بوو[٣]..

---

[١] بوخاری (٥١٦)، موسلیم (٥٤٣).

[٢] ئیمامی ئەحمەد (٥١٣/٢)، هەیسەمی: مجمع الزوائد (١٨٤/٩) ئەلبانی بە چەندین سەنەدەوە لە سلسلة الاحادیث الصحیحة (ژمارە ٣٣٢٥) دا هێناویێتیەوە.

[٣] ترمزی (٥٩٨)، ئەبوداوود (٩١٠)، نەسائی (١١/٣)شێخی ئەلبانیش بە حەسەنی ناساندووە..

### ٣ـ بزاوتێکی کەم بۆ زەروورەت:

ئەزرەقی کوڕی قەیس دەڵێ: لە ئەهواز بووین لە جەنگی خەواریجەکاندا، لەو کاتەی لە کەناری روبارێك دانیشتبووم، کابرایەك (ئەبو بەرەزەی ئەسلەمی بووە) نوێژی دەکردو جڵەوی ئەسپەکەشی بە دەستەوەبوو، ئەسپەکە هەوڵی دەدا خۆی راپسکێنێت، هەر بەملاولایدا دەهێناو دەبرد، کابراش بە دەم بزاوتی ئەوەوە دەجوڵاو نوێژەکەشی نەدەبڕی.. دوایی فەرمووی: شەش یان حەوت یان هەشت غەزام لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم کردووەو ئەو ئاسانکاریەم لێ بینیووە.. ئەوەم پێ باشتربوو ئاوا بە دوای ئەسپەکەمدا بێم و بچم وەك لەوەی بەرەڵای کەم و بچێتەوە ئەو شوێنەی لێی راهاتووە، دوایی منیش بە زەحمەت بۆم دێتەوە[1]..ئیمامی ئیبنوحەجەری عەسقەلانی دەڵێ[2]: لە ریوایەتێکی تردا کە عەمری کوڕی مەرزووق دەیگێڕێتەوە دەڵێ: (لەگەڵ بزاوتی ئەسپەکەدا دەهات و دەچوو، پاشان پشتاوپشت دەگەڕایەوە شوێنی خۆی) لە گێڕانەوەکەدا دەردەکەوێت کە ئەبوبەرەزە نوێژەکەی نەبڕیووە، چونکە ئەگەر بیبڕیایە ئیتر پشتاوپشت بگەڕایایەتەوە یان رووەوروو چ کاریگەرییەکی دەبوو؟! رەفتارەکەی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە بزاوتێکی کەم بۆ هێنانەدی مەبەستێکی زەرووری نوێژەکەی پێ بەتاڵ نابێتەوە.. ئەمەو چەندین فەرموودەو رەفتاری تر هەن کە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە نوێژ بە سێ بزاوت بەتاڵ

---

[1] بوخاری (١٢١١).
[2] فتح الباری (٣/٨٢).

نابێتەوە وەکو مەلای کورد بە بەبێ بەلگەی شەرعی سێ جووڵەی ناو نوێژ دەکەنە مایەی بەتاڵ بوونەوەی!

شەرعناسان فەرموویانە بزاوتن بۆ رزگارکردنی نقووم بووی ناو ئاوو کوژاندنەوەی ئاگرو دەستگرتنی کوێرو پەك کەوتەو قوتار کردنی زارۆك و ئەوانە هەمووی جائیزە بێ ئەوەی نوێژەکەی ببڕێت.. کەوابوو دەتوانین ئەمە بکەینە بەلگەی شیاوێتی هەندێك بزاوتی ناو ماڵ کە ئافرەت زیاتر پێویستی پێیەتی وەك کوژاندنەوەی تەباخ و هیتەرو شتی وا یان بۆ هەلگرتنی تەلەفۆن و هێنانی سەماعەکەی بۆ لای دەمەوە تا دوێنەر تەکبیرەی نوێژەکان ببیستێت و بزانێت دوێنراوەکەی لە نوێژدایە..

## ٤ ـ راکێشان و پاڵنان بەو کەسەوە کە دێتە بەر نوێژەکەی:

فەرموودەی لەو بابەتەمان لە باسی نوێژدا هێنایەوە، بەڵام بۆ بیر خستنەوە:

ـ سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت گێڕاوێتیەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (لا تصَلِّ إلَّا إلَى سُترَةٍ، وَلا تدَعْ أحَدٌ يَمُرُّ بَينَ يَديكَ؛ فَإنْ أبَى فَليُقاتِلْه، فَإنَّ مَعَهُ قَرينٌ)[١] واتە: نوێژ بەرەو سوترە نەبێت مەیکە، نەشهێڵیت کەس بەبەر نوێژەکەتدا بڕوات، ئەگەر هەر گوێی نەدایەو رۆیشت، پاڵی پێوەنێ، ئەوە هاوڕێی پاڵنەری) خراپی لەگەڵدایە.. لە ریوایەتەکانی تردا دەفەرموێ ئەوە شەیتانی لەگەڵدایە..

---

[١] موسلیم (٥٠٦) و سەحیحی ئیبنوخوزەیمە ژمارە (٧٩٣).

### ٥ ـ كوشتنی مارو دوو پشك:

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (اقْتُلُوا الأَسْوَدَيْنِ فِيْ الصَّلاةِ: الْحَيَّةُ والْعَقْرَبُ)[١] واتە: لە نوێژیشدا بن ئەو دوو رەشتاڵانە بكوژن: مارو دووپشك.. یاوەر هەبووە لە ناو نوێژەكەیدا دووپشكی كوشتووەو نوێژەكەشی نەبڕیووە!

### ٦ ـ ئاماژەی حاڵی كردن بە چاو، بە دەست:

عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: جارێكیان پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی دەكردو منیش لەبەر نوێژەكەیدا راكشابووم، كە وویستی سوجدە ببات بە چاو ئاماژەی بۆ كردم، منیش قاچم هەڵكێشا، كە هەستایەوە قاچم درێژ كردەوە[٢]..

### ٧ ـ پێڵاو لە پێ كردنەوە:

لای زۆر كەس سەیرە كە ئەمە ببێتە باسێكی ناو نوێژ، چونكە لە كۆمەڵگەی كوردەواریدا كەس بە پێڵاوەوە نوێژ ناكات، بە تایبەتی نەعل! بەڵام ئەمە باسی شەرعەو ئەم رەفتارە لای تۆ لەم زەمانەدا نابینرێت

---

[١] ئەبوداوود (٩٢١)، ترمزی (٣٩٠)، نەسائی (٣/١٠)، ئیبنوماجە (١٢٤٥)، ئیبنوحیببان (٢٣٥٢/٦)، ئەحمەد (٤٧٣/٢) شێخ ئەحمەد شاكرو شێخی ئەلبانیش بە بە سەحیحیان داناوە.. (تحفة الاشراف ١١٧/١٠).

[٢] بوخاری (١٢٠٩)، موسلیم (٥١٢). رەنگە كەسانێك ئەو رەفتارەی خاتوو عائیشەی پێ سەیر بێت، بەڵام دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگیرێت كە ماڵەكەیان بچووك بووەو پێغەمبەری خواش صلی الله علیه و سلم بەردەوام نوێژی لە ماڵەوەدا كردووە بە تایبەتی شەونوێژەكانی، عائیشەخانیش كە راكشاوە خێزانێتی و ماڵی خۆیەتی و ئەوەش مێردی خۆیەتی و شوێنی حەوانەوەشی ئێرەیە، رەفتارەكەش لای هەردووكیان و یاوەران شتێكی ئاسایی بووە.

مەرج نیە بۆ هەتا هەتایی وا بێت، خۆمان ناچاربووین لە پێشمەرگایەتیدا بە پێڵاوەوە نوێژ بکەین.. دەشێت ئاسانکاریی شەرع نیشان کاروانچی و گەشتیارو کرێکارو سایەق و دەیان پیشەوانی تر بدرێت، تا ئەوانیش بزانن کە شەرع ئاسانەو ئەوانیش دەتوانن بە پێڵاوەوە نوێژ بکەن، کە زانییان پیسایی پێوەیە دەبێت دەسبەجێ لە پێی خۆیانی بکەنەوەو نوێژەکەش بێ خەم تەواو کەن..

- جوبرەئیل سەلامی خوای لێ بێت هەواڵی دایە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە نەعلەکانی پیساییان پێوەیە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەردوو جووتەکەی لە پێ دانا (أَنَّهُ صَلَّى فِي نَعْلِهِ، وَصَلَّى أَصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا أَذًى)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە نەعلەکانیەوە نوێژی کرد، یاوەرانیش لە دوایەوە بە نەعلەکانیانەوە نوێژیان دابەست، لە نوێژەکەدا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەعلەکانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەکانیان دانا، کە سەلامی (کۆتایی نوێژی) دایەوە پێی فەرموون: بۆچی نەعلەکانتان لە پێ کردەوە؟! فەرموویان: دیمان جەنابت نەعلەکانت دانا، ئێمەش دامانئان، فەرمووی: جوبرەئیل هات و هەواڵی دامێ کە نەعلەکان پیسییان پێوە بوو..

---

[١] الألباني: ارواء الغليل (٢٨٤).

## ٨ـ تف کردنە ناو دەسڕ:

ئەگەر بە هۆی گریان یان نەخۆشی لە نوێژدا بەڵغەم کەوتە ناو دەمەوە، نابێت قووت بدرێتەوە بەڵکو دەکرێت بکرێتە دەسڕێکەوە، ئەگەر دەست کەوت، ئەگەر نا لکی پۆشاکێکی، هەروەها چڵم و ئاوی لووت کە بە هۆی گریان یان نەخۆشی و پیرییەوە یان هەر هۆیەکی تر دێنە خوارەوە.. ئەگەر هەر نەبوو دەتوانێت بە دەست لە دەم و لووتی خۆی بکاتەوەو فڕێی داتە لای چەپی خۆی یان ژێر پێی خۆی، نەك پێش یان لای راستی خۆی، چونکە نەهی لێکراوە..

ـ سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ أَوْ إِنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمَيْهِ ثُمَّ أَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَقَالَ أَوْ يَفْعَلُ هَكَذَا)[١] هەر کەسێکتان هەستا بۆ نوێژ با بزانێت کە لەگەڵ خوای پەروەردگاری خۆی دەدوێت، یان خوای گەورە وا لە نێوان ئەوو قیبلەکەیدا، نەکات تف بەرەو قیبلەکەی بکات، با بیکاتە لای چەپی خۆی یان ژێر پێی.. پاشان سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت لکی پۆشاکەکەی گرت و تفێکی تێکردو پێچایەوەو فەرمووی: ئاوا..

## ٩ـ پۆشاك رێك کردنەوەو خۆ خوراندن:

لە مەزهەبی شافیعیدا لە نوێژدا نابێت لە سێ بزاوت زیاتر بکرێت، ئەگەر وویستی شوێنێکی بخورێنێت دەبێت لەپی دەستی لەو نزیك ئەوو

---

[١] موسلیم (٣٠٠٨)، ئەبوداوود (٤٧٧).

شوێنە راگرێت و بە پەنجەیەك خۆی بخورێنێت!! بەڵام ئەمە بەڵگەیەكی وای لەسەر نیە، بە پێچەوانەوە یاوەرانی پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم زۆر لەوە زیاتر لە نوێژدا دەبزوان و بە لاشیانەوە ئاسایی بوو..

جەریری زیببی رەحمەتی خوای لێ بێت دەگێرێتەوە كە سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت كە هەڵدەستا بۆ نوێژ، لەپی دەستی راستی دەخستە سەر مەچەكی دەستی چەپی و تا دەچووە ركوع هەر وا دەمایەوە مەگەر یۆشاكەكەی رێك بخستایاتەوە یان لەشی بخوراندایە[١]..

ئیبنو عەبباسیش خوا لێی رازی بێت دەیفەرموو: پیاو (مەبەستی نوێژخوێنە) لە ناو نوێژدا چەند بیەوێت دەتوانێت ئەندامانی لەشی بۆ ببزوێنێت[٢]..

## ١٠ ـ سوبحان الله وتنی پیاوان و چەپڵە لێدانی ژنان بۆ راست كردنەوەی هەڵەی ئیمام:

ئەگەر پێشنوێژ هەڵەیەكی كرد پێویستی بە راستكردنەوە هەبوو مەئموومەكانی بۆی راست دەكەنەوە، بۆ نموونە ئیمام دەیەوێت هەستێتەوە بۆ ركاتی پێنجەم، پیاوەكان لە دواوە دەڵێن: سبحان الله، ئەگەر مەئمووكان ژن بوون ـ با ژن و كچی خۆشی بن ـ لەپی دەست بە لەپی دەست، یان دەست بە پشتەدەستی خۆیاندا دەكێشن[٣] كە وەكو چەپڵە دەنگی بێت.. چونكە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم دەفەرمویٚ:

---

[١] بوخاری بە مەعەللەقی (٥٨/٢)، ئیبنوئەبی شەیبە (٣٩١/١).
[٢] بوخاری بە مەعەللەقی و لەگەڵ تەئكید كردنەوەی (٥٨/٢).
[٣] ابن الاثیر: النهایة (٣٤/٣).

(التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ)[١] واتە پیاوان سوبحانەالله دەڵێن و ژنان چەپڵە لێدەدەن..

بەڵام ئەگەر هەر ژنان خۆیان لە نوێژدابوون بۆیان هەیە سوبحانەالله بۆ تێگەیاندنی یەکتری بکەن.. خاتوو ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکری سدديق خوا لێیان رازی بێت دەڵێت: (أَتَيْتُ عَائِشَةَ حِينَ خَسَفَتْ الشَّمْسُ وَالنَّاسُ قِيَامٌ وَهِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي فَقُلْتُ مَا لِلنَّاسِ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا نَحْوَ السَّمَاءِ فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ)[٢]. کە خۆر گیرابوو هاتمە خزمەت عائیشەخان،دیتم پیاوان نوێژ دەکەن و ئەویش لە نوێژدایە بەڵام لێم پرسی: ئەوە پیاوان چییانە؟ پەنجەی بۆ ئاسمان راکێشاو فەرمووی: سوبحانەالله.

## ١١ ـ لاکردنەوە بەلای راست و چەپ بۆ زەروورەت:

ئەوی لە نوێژدایە ئەگەر زەروورەتێکی هاتە پێش پێویست کات بە لای راستیدا یان بە لای چەپیدا لا کاتەوە، بۆی هەیە.. وەك ئەوەی شتێك لە مەئموومەکانی بگەێنێت، یان تەنهایەو دەیەوێت شتێك لە کەسێك بگەێنێت.. عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (اشْتَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَعُودُونَهُ، فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا فَصَلُّوا بِصَلَاتِهِ قِيَامًا، فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنْ اجْلِسُوا فَجَلَسُوا فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەستی بە نەخۆشی کرد، خەڵکیش بۆ دیدەنی هاتنە خزمەتی، کە نوێژی

---

[١] بوخاری (١١٤٥).
[٢] بوخاری (٢٤).
[٣] موسلیم (٤١٣)، نەسائی (٣/٩)، ئەبوداوود (٥٨٨).

بە دانیشتنانەوە کرد خەڵکەکە بە پێوە لە دوایەوە نوێژیان کرد، لە نوێژەکەدا لای کرد بە لایانەوەو ئاماژەی بۆ کردن کە ئێوەش دانیشن، کە لە نوێژ تەواو بوو فەرمووی: ئیمام بۆیە دانراوە تا ئیقتیدای پێ بکرێت، کە چووە رکوع ئێوەش بچنە رکوع، کە هەستایەوە ئێوەش هەستنەوە، کە نوێژی بە دانیشتنانەوە کرد ئێوەش نوێژ بە دانیشتنانەوە بکەن..

### ١٢ـ ئاماژە کردن بە دەست یان بە سەر:

سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بۆ بەنیلموستەلیق دەچوو، ناردمی بۆ کارێك، کە گەڕامەوە خزمەتی دیتم لەسەر حوشترەکەیەتی، بۆم باس کرد کە چیم کرد، ئاماژەی بە دەست ئاوا بۆ کردم، دواتر هەر قسەم کرد، ئەمجارەش بە دەست ئاماژەی بۆ کردم (سەیدنا جابر ئاماژەی بە دەستی خۆی کرد) گوێشم لێبوو ویردی دەخویندو بە سەریشی ئاماژەی دەکرد.. کە تەواو بوو فەرمووی: (مَا فَعَلْتَ فِي الَّذِي أَرْسَلْتُكَ؟ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي مِنْ أنْ أَرُدَّ عَلَيكَ إلَّا أنّي كُنْتُ أُصَلّي)[١] واتە: چیت بۆ ئەو کارەی بۆم ناردیت؟ ئەوە بۆیە وەڵامم نەدەدایتەوە چونکە نوێژم دەکرد..

### ١٣ـ وەڵامدانەوەی سڵاو بە ئاماژە کردن:

ناشێت کەسێك کە لە نوێژدایەو سڵاوی لێ دەکرێت بە ووتن وەڵام بداتەوە، بەڵام بۆی هەیە بە دەست یان هەر ئاماژەیکی تر کە لە ناو ئەو کۆمەڵگەدا باوە وەڵام بداتەوە..

سەیدنا ئیبنوعومەری خوا لێیان رازی بێت فەرمووی: پێغەمبەری

---

[١] موسلیم (٥٤٠)، ئەبوداوود (٩٢٦).

خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی برد بۆ قیباء، لەوێ نوێژی دابەست، ئەنسارییەكان هاتن و سڵاویان لێكرد، بە بیلالم ووت: ئەرێ كە سەلامیان لێ دەكردو ئەویش لە نوێژدا بوو چۆن وەڵامی دەدانەوە؟ فەرمووی: ئاوا (دەستی راستی لەسەر مەچەكی چەپی بەرز كردەوە، لەپی دەستی رووی لە زەوی كردو پشتە دەستیشی روو لە ئاسمان)[١]..

## ١٤ ـ سەر بەرز كردنەوە لە سوجدە لەبەر دواكەوتنی ئیمام بۆ دڵنیابوون لە بارودۆخەكە:

ئەسڵ ئەوەیە مەئمووم بە هیچ شێوەیەك پێچەوانەی ئیمامەكەی ناكات، پێش ئەو سەر لە سوجدە بەرز ناكاتەوە، بەڵام ئەگەر نە تەكبیری سەر بەرز كردنەوەی سوجدەی ئیمامەكەی گوێی لێبوو نە هەستی بە بەرز بوونەوەی كرد، بۆی هەیە سەر بەرز كاتەوە تا دڵنیابێت لە بارودۆخەكە، نەبادا ئەو تەكبیری كردبێت و ئەم گوێی لێ نەبووبێت، یان ئەو شتێكی لێ قەوما بێت..

عبداللەی كوڕی شەدداد خوا لێی رازی بێت فەرمووی: جارێكیان پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، حەسەن یان حوسەینیشی بە باوەشەوە بوو، دایناو نوێژی دابەست، لە نوێژەكەدا سوجدەیەكیانی زۆر درێژكردەوە، باوكم دەڵێ: سەرم بەرز كردەوە، بینیم وا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە سوجدەدایەو منداڵەكە چۆتە سەر شان و ملی، چوومەوە سوجدە، كە نوێژەكەی تەواو كرد خەڵكەكە پرسیان: ئەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سوجدەیەكیانت زۆر درێژكردەوە، گومانمان كرد شتێك رووی دا بێت، یان وەحیت بۆ بێت،

---

[١] ئەبوداوود (٩١٥) كمال ابن السيد سالم: صحيح فقه السنة ١/٣٥١.

فەرلامووی:(كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ، وَلَكِنَّ ابْنِي ارْتَحَلَنِي، فَكَرِهْتُ أَنْ أُعَجِّلَهُ حَتَّى يَقْضِيَ)[١] واتە: هیچ لەوانە نەبوو، بەڵام ئەم كوڕەم (كە كچەزایەتی) سواری كۆڵم بووبوو، پێم خۆش نەبوو پەلەی لێ بكەم، تا خۆی دێتە خوارەوە..

### ١٥ـ قورئان بە دەستەوەگرتن لە نوێژدا:

ئەگەر كەسێك كە قورئانی زۆر لەبەر نیەو وویستی نوێژەكەی درێژكاتەوە، وەك ئەوانەی شەونوێژ دەكەن، بۆی هەیە قورئان یان ئامێرێكی ئەلیكترۆنی بە دەستەوە بگرێت و لەوێدا بیخوێنێت، ئەم ڕەفتارە ئێستا لە زۆر ووڵاتانی جیهاندا تەنانەت لە حەرەمی كەعبەش بووە بە باوێكی قبووڵبوو، جگە لە مەئموومەكان ئیمامەكانیش كە قورئانیان لەبەرەو هەیانە دكتۆرایان لە قیرائاتدا هەیە زۆرجار موسحەفێكی ئەلیكترۆنی گەورەیان لەبەر چاودا دادەنرێت.. كۆمپانیا زەبەلاحەكانی ئەلیكترۆنی كێبڕكێییان لەم جۆرە ئاسانكاریانەدا هەیە، دەیان ئامێریان بۆ دروست كردووە.. كابرا لە نوێژدایەو مۆبایلەكەی بە دەستەوەیە كە قورئانەكەی تێدا تۆمار كراداوەو لەوێدا تەماشای دەكات..

بەڵگەی ئەمەش ڕەفتارەكەی خاتوو عائیشەیە كە قورئانیشی لەبەر بوو، بەڵام لە ڕەمەزاناندا لە موسحەفدا قورئانی دەخوێند[٢]..

---

[١] نەسائی (٢/٢٣٠) پلەی فەرموودەكە حەسەنە، بۆ زانیاری بڕوانە: حاشية السندي على النسائي ٢/٢٣٠).

[٢] عبدالرزاق: المصنف (٢/٢٤٠)، ابن ابي داود: المصاحف (ل ١٩٢).

هەروەها ئەو ریوایەتەی قاسمی کوڕی سەیدنا ئەبوبەکر خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: عائیشەخان (کە پورێتی) کۆیلەیەکی هەبوو پێشنوێژی بۆ دەکردو لەبەر موسحەف قورئانی ناو نوێژەکەی دەخوێند[1]..

*   *   *

[1] بوخاری لە: كتاب الاذان/ باب إمامة العبد دا بە موعەللەقی هێناویێتیەوە (٢/٣٣٨)، ئیبنوئەبی شەیبەش بە سەنەدی تەواوە هێناویێتیەوە (٢/٣٣٨)، ئیبنوئەبی داوودیش لە (المصاحف ل ١٩٢) باسی کردووە..

## ئەو ڕەفتارانەی لە نوێژدا ڕێ نەدراون بکرێن

ئەمانە ئەو ڕەفتارانەن کە دەقێك لەسەر حەرام کردن یان بەرهەڵستی کردنی لە نوێژدا هەیە، بەڵام ئەنجامدانیان لە نوێژدا نوێژەکە بەتاڵ ناکەنەوە، بەڵکو لە پاداشتەکەی کەم دەبێتەوە. لەوانە:

**١ـ دانانی دەستەکان لە کەللەکەی (بەر پەراسووەکان: لە لاقە پرغە):**

ئەمە جائیز نیە:

ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێت: (نَهَى عَنْ الْخَصْرِ فِي الصَّلَاةِ)[١] پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەهی کردووە لەوەی کەسێك دەستەکانی بخاتە کەللەکەی.

ـ زیادی کوڕی سەبیح ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: جارێکیان لە تەنیشت سەیدنا ئیبنوعومەرەوە خوا لێیان رازی بێت نوێژم دەکرد، دەستم خستبووە کەللەکەم، کە لە نوێژ بووینەوە فەرمووی: ئەم نوێژە سەلیبە چیە؟ خۆ پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم نەهی لێ کردووە[٢].. شێخی سندی ڕاڤەکاری سونەنی نەسائی دەڵێ: شێوەی سەلیب ئەوەیە کە بە پێوە بوەستێت و دەستەکانی بخاتە کەللەکەی و باڵەکانی فش کات..(وەکو هەنگلی گۆزە)..

---

[١] بوخاری (١٢٢٠)، موسلیم (٥٤٥).

[٢] ئەبوداوود (٩٠٣)، نەسائی (١٢٧/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣٠/٢).

## ٢ـ چاوهەڵبڕین بەرەو ئاسمان:

جائیز نیە، بە تایبەتی کە هەندێك کردویێتی بە عادەت و لەگەڵ هەستانەوەی رکوع و ووتنی (سمع الله لمن حمده) چاوی بەرەو ئاسمان بەرز دەکاتەوە..

ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (لَيَنتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلَاةِ أَوْ لَتخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ)[١] با ئەو کەسانەی چاویان لە نوێژدا بۆ ئاسمان هەڵدەبڕن، وازی لێ بهێنن یان ئەوەتا خوا نووری چاویان دەبات..

## ٣ـ چاوبڕینە شتێك کە مەشغووڵی دەکات:

وەك ئەوەی چاو دەبڕێتە شێوەی چنینی بەرماڵ و رایەخەکەی ژێری، یان مەشغووڵ دەبێت بە تەماشای زەخرەفەی دارو دیواری پێشی، یان بە شێوەی دوورینی پۆشاکەکەیەوە یان بە دەیان شتی تر کە شەیتان پێوەی مەشغووڵ دەکات.. باشتر وایە پێشتر ئەگەر لە توانایدا هەبوو تەگبیری ئەوانە بکات، ئەوەش مانای ئەوە نیە لایانبدات، خۆشی کۆنترۆڵ کات نەك بەردەوام خەیاڵی بڕوات، ئەگەر نا خۆ لەسەر زەویە رووتەکەش نوێژ بکات خەیاڵی دەچێتە سەر خۆڵ و وورده زیخ و چاڵ و چۆڵی ئەرزەکە!!

ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ، فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلَاتِي، وَائْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ)[٢] واتە: ئەم خەمیسەم ببەن بۆ ئەبوجەهم، چونکە نەخشەی درومانەکانی لە نوێژەکەمدا مەشغووڵی کردم، ئەنبیجانیەکەم بۆ بهێنن..

---

[١] موسلیم (٤٢٩)، نەسائی (٣/٣٩).
[٢] بوخاری (٤٢٩)، موسلیم (٣/٣٩).

خەمیسە: ئیمامی نەوەوی رەحمەتی لە راڤەیدا دەڵێ: پۆشاکێکی خوری چوار گۆشە بوو (وەکو فەرەنجی کوردەواری و عەبای عارەب قۆڵی تێ هەڵدەکێشرا).. ئەنبیجانیە: پۆشاکێکی ئەستوورو سادە بوو لە لۆکەو کەتان دروست دەکرا..

ئیمامی نەوەوی دەڵێ: کۆڕای زانایان و شەرعناسان لەسەر ئەوەیە کە کابرا هەرچەند لە نوێژەکەیدا خەیاڵی بڕوات نوێژەکەی هەر قبووڵە[١]..

## ٤ـ لا کردنەوە بەملاولادا:

جائیز نیە، مەگەر بۆ زەروورەت وەکو لە رەفتارە رێگادراوەکانی ناو نوێژدا باس کرا.. پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم ئەم ئەملاولا کردنەی ناو نوێژی ناوناوە ناخونەکی[٢] شەیتان!

ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: دەربارەی ئەملاولا کردنی نوێژم لە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم پرسی، فەرمووی: (هُو اخْتِلاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيطانُ مِنْ صلاةِ الْعَبْدِ)[٣]واتە: ئەوە ناخونەکە، شەیتان لە نوێژی بەندەی دەدات..

## ٥ـ تێکهەڵکێشانی پەنجەکان:

واتە تێکپەڕاندنی پەنجەی هەر دەستێك لە نێوان پەنجەی دەستەکەی تردا. ئەمە لە نوێژدا جائیز نیە. ناشێت نوێژخوێن لە جیاتی ئەوەی دەستی راستی لەسەر مەچەکی چەپی و هەردووکیان لەسەر سینەی

---

[١] شەرحی سەحیحی موسلیم (٥٥٦).

[٢] کەسێك بە لای گوڵەبەرۆژە یان پاقلەفرۆشێکدا تێدەپەڕێ، لێی ناکرێت بەڵام کەمێکی لێ هەڵدەگرێت و دەیخوات، بەمە دەوترێت ناخونەکدان..

[٣] بوخاری (٧٥١)، ئەبوداوود (٨٩٧)، نەسائی (٨/٣).

دابنێت، پەنجەی دەستەكانی لە یەكتر بپەڕێنێت و وا نوێژەكەی بكات!! چونكە سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ ثُمَّ خَرَجَ عَامِداً إِلَى الْمَسْجِدِ فَلا يُشَبِّكَنَّ يَدَيهِ فَإِنَّهُ فِي صَلاةٍ)[1] واتە: كەسێكتان كە دەستنوێژی گرت و بەرەو مزگەوت كەوتە رێ و داخڵی نوێژكەی بوو، با پەنجەی دەستەكانی نەكا بەیەكدا..

- ئیسماعیلی كوڕی ئومەییە فەرمووی: لە نافیعم پرسی (رەنجبەرەكەی ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت) كابرایەك لە ناو نوێژەكەیدا لە جێی دەست لەسەر یەكدانان، چنگ بە یەكدا دەكات (پەنجەی دەستەكانی لە یەكتری تێدەپەڕێنێت) فەرمووی: ئەوە نوێژی ئەو كەسانەیە كە خوا غەزەبی لێ گرتوون[2]..

## ٦- پە نجە تەقاندن:

ئەگەر كەم بوو مەكرووهە، چونكە مەشغووڵ بوونێك دێنێتە پێش، ئەگەر زۆریش بوو حەرام دەبێتن چونكە دەبێتە یاریكردن..

- شوعبەی رەنجبەری سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: لە تەنیشت ئیبنوعەبباسەوە نوێژم كرد، لە نوێژەكەدا پەنجەكانم تەقاند، كە تەواو بووین، فەرمووی: ئەرێ بێ داك (یان وەكو كورد دەڵێ: ئەرێ هەتیو) تۆ لە نوێژیشدایت و پەنجە دەتەقێنیت[3]؟!

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٣/٤٢)، الحاكم (١/٢٠٦) شێخی ئەلبانی لە (صحيح الجامع ٤٤٥) دا بە سەحیحی ناساندووە.

[2] ئەبوداوود (٢/٢٦١)، شێخی ئەلبانی لە (الارواء ٢/١٠٣)دا بە سەحیحی ناساندووە.

[3] ئیبنوئەبی شەیبە (٢/٣٣٤)، شێخی ئەلبانی لە (الارواء ٢/٩٩)دا بە حەسەنی ناساندووە.

### ٧ـ نوێژ بە بەتانی و لیفەوە یان بە پۆشاکێکەوە کە بەسەر شاندا دراوە:

نوێژ کردن بە لەخۆ پێچانی بەتانی و لیفەو شتی وا بە شێوەیەك کە دەستەکان لە ناوەوە بن جائیز نیە.. ئەگەر لە دەرەوە بوون جائیزە.. هەروەها نوێژ بە پۆشاکێکەوە کە قۆڵەکەی تێهەڵنەکێشرا بێت، وەکو پاڵتۆو عەباو شتی وا، ئەمە بە عەرەبی پێی دەوترێت (السدل)، ئەمە جائیز نیە. سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەهی کردووە لە سەدل لە نوێژدا[1]..

### ٨ـ باوێشکدان:

باوێشکدان لە نوێژدا خۆی لە خۆیدا جائیزە، بەڵام نابێت بواریشی ئەوەندە بۆ بکاتەوە بۆ خەڵکانی تریش بهێنێتە باوێشکدان!! دەبێت نەهێڵێت زۆر باوێشك بدات، بەوەی خۆی زیاتر بە هۆش بهێنێتەوەو خەیاڵ بخاتەوە سەر نوێژەکەی و دەست بە دەمیەوە بگرێت..

ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێت: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (التَّثَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا تَثَاوَبَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ)[2] واتە: باوێشکدان لە شەیتانەوەیە، ئەگەر یەکێکتان باوێشکی دا با تا دەتوانێت بیخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە..

هەندێ کەس راهاتوون دوای باوێشکدان ئیستیعازە دەکەن (واتە دەڵێن: أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) ئەمە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیەو بیدعەیە..

---

[1] ئـەبوداوود (٢٦٩)، ترمـزی (٣٧٦) ئەحمـەد (٢/٢٩٥). ئـەلبانی لـە (صـحيح الجـامع ٦٨٨٣) و (صحيح أبی داود ٦٣٧) دا دەفەرموێ: حەسەنە.

[2] بوخاری (٣٢٨٩)، موسلیم (٢٩٩٤)، ترمزی (٣٦٨).

## ٩ـ تف ڕۆكردن ڕووەو قیبلەو لای ڕاست:

لەبەر ئەو فەرموودەیەی سەیدنا جابر كە هاتووە:

ـ سەیدنا جابری كوڕی عبدالله خوا لێیان ڕازی بێت گێڕایەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ أَوْ إِنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمَيْهِ ثُمَّ أَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَقَالَ أَوْ يَفْعَلُ هَكَذَا)[١] هەر كەسێكتان هەستا بۆ نوێژ با بزانێت كە لەگەڵ خوای پەروەردگاری خۆی دەدوێت، یان خوای گەورە وا لە نێوان ئەوو قیبلەكەیدا، نەكات تف بەرەو قیبلەكەی بكات، با بیكاتە لای چەپی خۆی یان ژێر پێی.. پاشان سەیدنا جابر خوا لێی ڕازی بێت لكی پۆشاكەكەی گرت و تفێكی تێكردو پێچایەوەو فەرمووی: ئاوا..

## ١٠ـ چاونوقاندن:

ناشێت لە نوێژدا بە نیەتی لە خوا نزیكبوونەوەی زیاترو ملكەچی زیاتر چاو بنوقێنێت، چونكە وەكو ئیمامی ئیبنولقەییمی ڕەحمەتی دەڵێ[٢]: ئەوە حەرامە، چونكە بیدعەیەو پێچەوانەی ڕەفتاری پێشەوای خۆشەوویستە صلى الله عليه و سلم.

## ١١ـ خۆلێك كێشانەوە:

خۆ لێككێشانەوە بۆ ساتێكی كەم جائیزە، بەڵام كە زیاتر بوو سیماو ڕەونەق و ملكەچی نوێژەكە دەشێوێنێت.. سەعیدی كوڕی جوبەیری

---

[١] موسلیم (٣٠٠٨)، ئەبوداوود (٤٧٧).

[٢] ابن القيم: زاد المعاد (٢٩٤/١).

رەحمەتی خوا لێ بێت دەیفەرموو: خۆلێككێشانەوە لە نوێژەكە كەم دەكاتەوە[١]..

### ١٢ـ قورئان خوێندن لە ركوع و سوجدەدا:

ناشێت لە ركوعدا یان لە سوجدەدا قورئان بخوێندرێت، چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (ألَا وإِنّي نُهِيتُ أنْ أقْرأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أوْ سَاجِدًا أمّا الرُّكُوع فعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وأمَّا السُّجُودُ فاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فقَمِنٌ أنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ)[٢] واتە: من رێی ئەوەم لێگیراوە كە قورئان لە كاتی ركووع و سوجدەبردنمدا بخوێنم، بۆیە ئێوە لە ركووعدا خوا بە مەزن بگرن و لە سوجدەكانیشتاندا دوعای زۆری تێدا بكەن، ئومێد زۆرە كە دوعاكانتان گیرابێت..

### ١٣ـ ئانیشك دانانە سەر زەوی لە كاتی سوجدەبردندا:

ناشێت چونكە پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم نەهی لێكردووە: (لا يَبْسُطْ أحَدُكُمْ ذِرَاعَيهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ)[٣] واتە: كەستان (لە نوێژدا) ئانیشكەكانی لەسەر زەوی رانەخات وەكو كە سەگ رایدەخات..

### ١٤ـ قۆڵ هەڵكردن و پۆشاك كۆكردنەوە:

چونكە عەرەبەكان دشداشەو عەباو پۆشاكی تری درێژو ئاودامانیان لەبەر دەكرد، زۆر جار بۆ كاری پێویست دەبوو هەڵیكەن، یان بۆ خۆ

---

[١] ئیبنو ئەبی شەیبە (٣٤٩/١)..

[٢] موسلیم (٧٣٨)، نەسائی (١٠٣٥)، ئەبوداوود (٧٤٢)، ئیبنوماجە (٣٨٨٩)، ئیمامی ئەحمەد (١٨٠١)، داریمی (١٣٩١).

[٣] بوخاری (٢٤٠/٢)، موسلیم (٥٣/٢)، ئەبوداوود (١٤٣/١)، ترمزی (٦٦/٢)، نەسائی (١٦٧/١).

گورج کردنەوە دەبوو پۆشاکەکانیان کۆکەنەوەو بیخەنە نێوان رانیان یان بندەستیان، زۆریان بۆ ئەوەی خۆلاوی نەبن لە قول و قاچیانەوە بەرەو ئەژنۆیان هەڵیان دەکرد.. یان ئەوانەیان کە قژیان درێژ دەکردەوە، بۆ ئەوەی لە نوێژکردندا خۆلاوی نەبن جلوبەرگەکەیان کۆدەکردەوەو قژیان دەبەست.. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم رێی ئەوەی لێگرتن..

ـ سەیدنا ئیبنو عەبباس خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (أَمَرَ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أنْ يَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أعْظُمٍ، وَلا يَكُفَّ ثوبَهُ، ولا شَعْرَهُ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمانیداوە کە لەسەر حەوت ئەندامی لەش سوجدە ببرێت، بەرهەڵستیشی کردووە کە (لە کاتی نوێژدا) پۆشاکی بەر گرمۆڵە کرێت یان هەڵکرێت هەروەها قژ ببەسترێت..

قۆڵ هەڵکردنیش هەمان حوکمی نەهی هەیە. نابێت لە نوێژدا قۆڵی هەڵکات..

## ـ قژ درێژکردنەوە:

قژ درێژکردنەوە هەر بۆ ژنان نیە! سوونەتە پیاویش چەند بیەوێت قژی درێژ بکاتەوەو لە دواوە بە کلافەو لاستیك بیبەستێت، ئەوەندە هەیە کە دەبێ لە کاتی نوێژدا بیکاتەوە.. چونکە ئیبنومەسعوودو ئەبوهورەیرە خوا لێیان رازی بێت دەیانفەرموو: مووەکانی قژیش سوجدە دەبەن[٢]..

---

[١] بوخاری (٨٠٩)، موسلیم (٤٩٠).
[٢] فتح الباری (٨١٥).

### ١٥ـ هەڵتووتان:

هەڵتووووتان غەیری هەڵتڕوشكانە، هەڵتڕوشكان خۆ كوشمەڵە كردن و دانیشتنە لەسەر پێیەكان بە شێوەیەك كە سمت بە بەلەكەوە بنوسێت. بەڵام هەڵتووتان وەكو دانیشتنی سەگە.. كابرا سمتی دەخاتە سەر زەوی، رانەكانی هەڵناوەو پاژنە پێیەكانی لە پێش خۆیەوە لەسەر زەوین، دەستەكانیشی بردۆتەوە بۆ دواوەو لەپی دەستی لەسەر زەوی داناوەو بڕێك تینی لەشی خۆی خستۆتە سەر.. ئەمە كە بە عەرەبی پێی دەووترێت: (الإقْعَاء) لە نوێژدا حەرامەو نابێت بكرێت.. یاوەران پێیان دەوت: دانیشتنی شەیتانی..

ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دا فەرمووی: (وَكَانَ يَنْهَى عَنْ عُقْبَةِ الشَّيطانِ)[١]..

### ١٦ـ ئیعتیماد كردنە سەر دەستی چەپ لە چوونە سوجدەو دانیشتندا:

سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: (نَهَى النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إذَا جَلَسَ الرَّجُلُ فِي الصَّلاةِ أنْ يَعْتَمِدَ عَلَى يَدِهِ اليُسْرَى)[٢]واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نەهی كردووە كە كابرا بۆ دانیشتنی نوێژ ئیعتیماد بكاتە سەر دەستی چەپی.. بە داخەوە ئەمە لە كوردەواریدا زۆر باوە، هەزاران كەس دەبینیت لە هەستان و دانیشتنی نوێژەكاندا لەسەر دەستی چەپ دادەنیشن و هەڵدەستنەوە! لە كاتێكدا كە هەموو

---

[١] موسلیم (٤٩٨).

[٢] ئەبوداوود (١/٢٦٠)، ئەحمەد (٢/١١٦)، بەیهیقی (٢/١٣٦). الحاكم (١/٢٣٠)، شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە: سلسلة الاحاديث الضعيفة (٢/٣٨٩)دا دەفەرموێ: (وقال الحاكم على شرط الشيخين ووافقه الذهبي وهو كما قالا).

ریوایەتەكان ئەوە دەسەلمێنن كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لەسەر هەردوو دەستی پیرۆزی دادەهاتەوەو هەڵدەستایەوەو دەستیشی وا مشت دەكرد وەكو كەسێك هەویر بشێلێت..

## ١٧- سوجدەبردنی نەخۆش لەسەر شتێكی بەرز:

هەندێك كەسی نەخۆش كە هەوڵ دەدات لە نوێژكردنیدا سەری بگەێنێتە سەر زەویەكەو ناتوانێت، سەرینێك یان شتێكی بەرز دادەنێت تا ناوچەوانی بكاتە سەر! ئەمە چ پێویست دەكات كە نەخۆش و ناتوانا عوزریان هەیەو هەر چۆنێك توانیان سوجدە ببەن قبوولە..

- سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَادَ مَرِيضًا فرآهُ يُصَلِّي عَلَى وِسَادَةٍ، فَأَخَذَهَا فرَمَى بهَا، وَقَالَ:صَلِّ بالأَرْضِ إنِ اسْتَطَعْتَ، وَإِلا فأَوْمِئْ إِيمَاءً، وَاجْعَلْ سُجُودَكَ أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِكَ)[١] پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم سەردانی یەكێك لە یاوەرانی نەخۆشی كرد، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دیتی سەرینێكی بۆ خۆی داناوە تا لە كاتی سوجدەیدا ناوچەوانی بخاتە سەر، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم سەرینەكەی لاداو فەرمووی: ئەگەر توانیت سەر بكەرە سەر ئەرزەكە، ئەگەر نا هەر ئاماژە بكە بەسە، بەڵام ئاماژەی سوجدەكەت (كە بە سەر دانەواندنە) كەمێك نزمتر كە لە ئاماژەی ركوعەكەت..

---

[١] الطبراني: الكبير (١٢/٢٧٠)، البزار: كشف الاستار (١/٢٧٥) شێخی ئەلبانیش لە (سلسلة الصحيحة ٣٢٣)دا دەفەرموێ سەحیحە.. ریوایەتی ئیبنوعومەریش هەیە خوا لێیان رازی بێت كە شێخی ئەلبانی ئەویشی هەر لەوێدا بە سەحیح داناوە..

## ١٨ـ زۆر خەریکبوون بە لابردنی زیخ و چەوو بەردی شوێن نوێژەکەی:

دەشێت کابرا پێش نوێژ کردن، شوێنی نوێژەکەی ڕێك خات، وەك ئەوەی تاتەنوێژ تەرتیب بکات، یان زیخ و چەوو بەرد لاببات، یان دڕك و گیای شوێنەکە بڕنێتەوە.. ئەگەر لە کاتی نوێژەکەشدا پێویستی بە ڕێکخستنەوەی تر هەبوو وەکو دەرهێنانی بەردێك یان دڕکێك لە بن لاقی یان ئاستی دەموچاوی، بۆی هەیە لایدات، بەڵام بۆی نیە هەر پێوەی مەشغووڵ بێت، چونکە هەموو ملکەچی و هۆش و بیری خواپەرستیەکەی بەوەوە دەڕوات..

ـ سەیدنا موعەیقیب خوا لێی ڕازی بێت فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە کابرایەکی فەرمووە کە لە کاتی سوجدە بردنەکەیدا شوێنی نوێژەکەی ڕێك دەخست: (إنْ كُنْتَ فَاعِلاً فَوَاحِدَةً)[1]واتە: ئەگەر هەر وا دەکەیت، با یەکجار بێت..

ـ لە ڕیوایەتێکی تردا کە هەر شەش پێشەواکەی فەرموودە گێڕاویانەتەوە[2] پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (لَا تَمْسَحْ الْحَصَى، وَأَنْتَ تصَلِّي، فَإِنْ كُنْتَ لَا بُدّ فَاعِلًا، فَوَاحِدَةً)[3]واتە: لەو کاتەی خەریکی نوێژکردنیت، بەردووچکەو چەو مەسڕە (دەیانسڕی لە خۆڵ و تۆز)، ئەگەر هەر دەشیکەیت، جارێك بیکەو بەس..

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە سوجدەی ببردایەو خۆڵ و تۆز، یان قوڕ بە ناوچەوانی پیرۆزیەوە بنوسایە خۆی بە

---

[1] بوخاری (١٢٠٧)، موسلیم (٥٤٦).
[2] الزيلعى: نصب الرايه فى تخريج أحاديث الهدايه /كتاب الصلاه (٢/٩٩).
[3] ئەبوداوود (١/٢٤٩)، نەوەوی ڕەحمەتی دەفەرموێ: (اسنادە على شرگ مسلم).

لێکردنەوەیەوە مەشغووڵ نەدەکرد..

- سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بینی سوجدەی لە شوێنێکی قوڕاودا برد، قوڕاوێتیەکەم بە ناوچەوانی پیرۆزیەوە بینی[١]..

- سەیدنا ئیبنومەسعوود خوا لێی رازی بێت دەڵێ: چوار ڕەفتار هەن بە لووت بەرزی دەژمێررێن:...لەوانە: سڕینی ناوچەوان لەو تۆزو خۆڵەی کە لە کاتی سوجدبردندا پێوەی دەنوسێت[٢]..

## ١٩- پێشکەوتنی ئیمام:

ناشێت لە هیچ بزاوت و سرەوتێکدا مەئمووم پێش ئیمامەکەی بکەوێت، ئەمە خەتەرە.. هەندێك لە شەرعناسانی وەکو ئیمامی ئیبنوحەجەری هەیتەمی لە کتێبی (الزواجر عن اقتراف الكبائر)ەکەی خۆیدا بە گوناحی گەورەی هەژمارد کردووە! چونکە هەڕەشەی سەختی پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم لەسەرە..

- پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (أَمَا يَخْشَى أحَدُكُمْ إذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامَ أنْ يُحَوِّلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ، أوْ يُحَوِّلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ)[٣] واتە: ئەرێ ئەو کەسەتان کە پێش ئیمام سەری لە سوجدە بەرز دەکاتەوە لەوە ناترسێت خوای کەورە سەری وەکو سەری گوێدرێژ لێ بکات؟! یان بیخاتە سەر شێوەی کەر؟!

---

[١] بوخاری (٦٦٩)، موسلیم (١١٦٧).

[٢] بەیهیقی (٢٨٥/٢)، شێخی ئەلبانی لە (ارواء ٩٧/١)دا بە سەحیحی ناساندووە.

[٣] بوخاری (٦٩١)، موسلیم (٤٢٧).

## ٢٠ـ نوێژ لە کاتی ئامادەبوونی خواردن یان کاتی تەنگەتاویی:

کە خورادنێکی خۆش دانراوەو کاتەکەش کاتی نوێژە، دەشێت نوێژەکە مادام کاتی ماوە، دواخرێت، چونکە نوێژکردن نە لە کاتی ئامادەبوونی خواردندا دەکرێت، نە لەو کاتانەدا کە کەسێك تەنگەتاوەو پێویستی بە چوونە سەر ئاوە (چوونە ئاودەست)..

ـ عائیشە خان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (لاصَلاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلا وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثانِ)[١] واتە: نوێژ بە ئامادەبوونی خواردن ناکرێت، هەروەها لە کاتێکدا کە میزو پیسایی تەنگیان (بە کابرا) هەڵچنیووە؟؟

★ ★ ★

---

[١] موسلیم (٥٦٠)، ئەبوداوود (٨٩).

# ئەو رەفتارانەی نوێژدا بەتاڵ دەكەنەوە

## ئەوانەی نوێژ بەتاڵ دەكەنەوە

## ( مبطلات الصلاة )

### ١ ـ دڵنیا بوون لە نەمانی دەستنوێژ:

كابرایەك كە گومانی لە نەمانی دەستنوێژی خۆی دەكرد، سكاڵای هێنایە لای پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و بۆیان پرسی كە چی بكات؟ فەرمووی: (لا يَنفَتِلُ حَتى يَسمَعَ صَوتاً أو يَجِدَ رِيحاً)[١] واتە: نوێژەكەی واز لێ نەهێنێت تا گوێی لە دەنگێك دەبێت یان بۆنێك دەكات.. یەعنی بایەكی دەنگداری لێ دەبێتەوە كە خۆی هەستی پێ دەكات، یان بۆنی بای بێ دەنگی خۆی بەسەردا دێتەوە.

### ٢ ـ وازهێنان لە یەكێك لە مەرجەكان یان لە روكنەكانی نوێژ بە بێ عوزری شەرعی:

چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی كابرای نوێژهەڵەی بە راست نەزانی، لەبەر ئەوەی مەرج و ئەركانی فەوتاندبوو، یەكێكیش لەوانە سرەوتن بوو.. بۆیە پێی فەرموو: (ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ)[٢] واتە: بگەڕێرەوە نوێژەكەت بكە، چونكە تۆ نوێژت نەكرد..

---

[١] بوخاری (١٣٧)، موسلیم (٣٦١).

[٢] بوخاری (١١/٣١، ٤٦٧)، موسلیم (٢/١٠).

### ٣ـ خواردن یان خواردنەوە بە ئەنقەست:

شەرعناسان كۆڕا (ئیجماع)یان لەسەر ئەمە هەیە. ئیبنولمونزیر دەڵێ: ئەهلی عیلم لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە هەر كەسێك لە نوێژدا بە ئەنقەست شتێكی خوارد یان خواردەوە، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێتەوەو دەبێت بیكاتەوە.. بە لای جمهورەوە نوێژی فەرزو سوونەت لەم حوكمەدا وەكو یەكن..

### ٤ـ قسەكردن بە ئەنقەست كە لە بەرژەوەندی نوێژەكە نەبێت:

سەیدنا ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: سەرەتا كە نوێژمان دەكرد، قسەمان لە ناو نوێژەكەدا لەگەڵ ئەوانەی تەنیشتمان دەكرد، تا ئەو ساتەی فەرمایشتی خوا هاتە خوارەوە كە دەفەرموێ: ﴿وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ﴾البقرة/٢٣٨ واتە: ملكەچانە لەبەر خاتری خوا بۆ نوێژەكان هەستن.. ئەوەش فەرمانی بێدەنگبوون بوو كە نەدەبوو ئیتر قسەی تێدا بكەین[١]..

پێشتریش ئەو فەرموودەمان هێنایەوە كە سەیدنا معاویەی كوڕی حەكەمی سولەمی خوا لێی ڕازی بێت كە دەڵێ: (صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَطَسَ رَجُلٌ إِلَى جَنْبِي، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَاثُكْلَ أُمِّيَاهُ، مَا لِيَ أَرَاكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ وَأَنَا أُصَلِّي، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونِي فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ، فَبِأَبِي وَأُمِّي مَا رَأَيْتُ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحَدًا أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ، وَاللَّهِ مَا كَهَرَنِي، وَلَا سَبَّنِي، وَلَا ضَرَبَنِي، وَلَكِنَّهُ قَالَ لِي: إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هُوَ الصَّلَاةُ، وَالتَّسْبِيحُ، وَالتَّحْمِيدُ،

---

[١] بوخاری (١٢٠٠)، موسلیم (٥٣٩).

وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ)[١] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژم دەکرد، کابرایەك لە تەنیشتمەوە پژمی، منیش ووتم: يرحمك الله، ئیتر هەر هەموو خەڵکەکە چاویان تێبڕیم، ووتم: هەی دایکم ڕۆڵەڕۆڵم بۆ بکات، ئەوە بۆچی وا داوتانمەتە بەر تیلەی چاو کە لە نوێژیشدام؟! بینیم خێرا خێرا بە چەپۆك بە ڕانی خۆیان دەکێشن تا بێدەنگم کەن.. کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی تەواو کرد ـ دایك و باوکم بە قوربانی بێت، قەت پێش ئەوو دوای ئەویش بۆ فێرکردن مامۆستای وام نەبینیووە ـ نە سەرزەنشتی کردم، نە قسەی پێ ووتم، نە لێیدام، بەڵکو فەرمووی: نوێژەکانمان نابێت هیچ قسەیەکی خەڵکی تێبکەوێت، بەڵکو هەر دوعاو سوبحانەالله کردن و سوپاس و ستایش کردنی خوای گەورەو قورئان خوێندنی تێدا دەووترێت..

## ٥ ـ پێکەنینێکی وا کە دەنگ دروست کات:

ئیبنولونزیر ڕەحمەتی خوای لێ بێت کۆڕای شەرعناسان نەقڵ دەکات کە نوێژ بە پێکەنین بەتاڵ دەبێتەوە، چونکە سوکایەتی کردنە بە نوێژ.. ئەگەر نوێژ بە قسەکردنی ئاسایی بەتاڵ بێتەوە، حەتمەن بە پێکەنین بەتاڵ دەبێتەوە چونکە پێکەنین بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ خواپەرستیدا ناسازێت..

ئیبنو ئەبی شەیبە لە زۆر یاوەرەوە فەتوای ئەو حوکمەی نەقڵ کردووە، وەکو سەیدنا جابرو ئەبوموسای ئەشعەری خوا لێیان ڕازی بێت[٢]..

---

[١] موسلیم (٥٣٧)، ئەبوداوود (٩٣٠)، ئەحمەد (٢٣٢٥٠)، داریمی (١٥٠٢).
[٢] ابن أبي شيبة: المصنف (٣٨٧/١).

ئەم حوکمە زەردەخەنە ناگرێتەوە، هەرچەندە ئەمیش مەکرووهە بەڵام نوێژی پێ بەتاڵ نابێتەوە.. چونکە سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: زەردەخەنە نوێژ بەتاڵ ناکاتەوە بەڵکو قاقای پێکەنینە کە نوێژەکە دەبڕێت..

★ ★ ★

## قنووت لە نوێژی فەرزدا

خوێندنی قنووت لە نوێژی فەرزی بەیانیدا یەکێکە لەو مەسەلە خیلافیانەی راجوێییەکی زۆری لە ناو شەرعناساندا هەیە[١]، دەتوانین پوختەی بۆچوونی شەرعناسان لەم باسەدا بکەینە چوار پۆل:

### ١ـ قنووت سوننەتێکی موئەککەدەیەو باشتر وایە بەردەوام بخوێندرێت:

ئەمە مەزهەبی ئیمامی مالیك و ئیمامی شافیعیە[٢]، بەلگەشیان ئەمانەیە:

١ ـ سەیدنا بەرائی کوڕی عازیب خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كانَ يَقْنُتُ فِي الصُّبْحِ و المَغْرِبِ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژی فەرزی بەیانیان و شێواندا قنووتی دەخوێند..

٢ ـ لە سەیدنا ئەنەسیان پرسی خوا لێی رازی بێت: ئایا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژی بەیانیاندا قنووتی دەخوێند؟ فەرمووی: بەڵێ. پرسییان: قنووتی پێش رکوع دەخوێند یان دوای رکوع؟ فەرمووی: دوای رکوع بە ماوەیەکی کەم[٤]..

---

[١] کتێبێکی تایبەتی لەسەر قنووت و راجوێیی شەرعناسان هەیە، کۆکراوەی زۆرینەی بۆچوونەکانە، بە ناوی: (إسفار الصبح في قنوت الصبح) نوسەرەکەی مەجدی عبدالهادی میسرییە..

[٢] المدونة (١/١٠٠)، الاستذكار (٦/٢٠١)، الأم (٨/٨١٤)، المجموع (٣/٤٩٤)، الأذكار (٦٩).

[٣] موسلیم (٦٧٨)، ترمزی (٤٠١)، ئەبوداوود (١٤٤١)، نەسائی (٢/٢٠٢)..

[٤] بوخاری (١٠٠١)، موسلیم (٦٧٧).

٣ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژی بەیانیاندا قورئانی دەخوێند پاشان دەچووە رکووع، ئینجا کە سەری لە رکوع بەرز دەکردەوە دەیفەرموو: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ) پاشان هەر وا بە پێوە دەمایەوەو دەیفەرموو:(اللَّهُمَّ! أَنْجِ الْوَلِيدَ بنَ الوليدِ وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وعَيَّاشَ بنَ أبي رَبيعةَ، والْمُسْتَضْعَفِينَ مِن المؤمنين، اللَّهُمَّ! اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرٍ، وَاجْعَلْهَا عَلَيهِمْ كَسِنِّي يُوسُفَ. اللَّهُمَّ! الْعَنْ لِحْيَانَ وَرِعْلاً وَذَكْوَانَ وَعَصِيَّةَ، عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ..) واتە: خوایە وەلیدی کوڕی وەلیدو سەلەمەی کوڕی هیشام و عەییاشی کوڕی ئەبو رەبیعەو موستەزعەفی موسوڵمانان قوتار کە.. خوایە زەبرو زەنگی خۆت بخە سەر هۆزی موزەر، خوایە ساڵانیان (کاتەکانی ژینیان) لێ بکە بە ساڵە گرانیەکانی زەمانی یوسف، خوایە لەعنەت کە (لەعنەت: دوورخستنەوەیە لە رحمەتی خوا) لە هۆزەکانی لیحیان و رەعل و زەکوان و عەسییە کە کە لە خواو پێغەمبەری خوا یاخی بوون.. پاشان کە ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: ﴿ لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡ أَوۡ يُعَذِّبَهُمۡ فَإِنَّهُمۡ ظَٰلِمُونَ﴾آل عمران/١٢٨ واتە: تۆ هیچی ئەم مەسەلەیت بە دەست نیە، هەقت نەبێت، لێیان خۆش بێت یان سزایان دات، ئەوە ئاشکرایە کە ئەوانە ستەمکارن.. بیستوومە[١] کە لەوەو دوا

---

[١] ئەوە وەکو ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی بەرێز لە (فتح البارى ٧٥/٨) دا روونی کردۆتەوە: ئەوە ئیمامی زوهریە وا دەفەرموێ، کە شەرعناسێکی تابعینەو یەکێکە لە گێڕەوانی فەرموودەکە..

پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم وازی له دوعا لێکردنەکه هێنا[1]..

٤ـ سەیدنا ئیبنوعومەریش خوا لێیان رازی بێت ریوایەتێکی تری وەکو ئەوەی پێشووی هەیه که دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم له رکاتی دووەمی نوێژی بەیانیاندا که سەری له رکوع بەرز دەکردەوە دەیفەرموو: (اللّهُمَّ! الْعَنْ فُلاناً وَفُلاناً وَفُلاناً.. بَعْدَمَا يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ) تا ئەو کاتەی ئەو ئایەته هاته خوارەوە که دەفەرمویَ: ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ﴾آل عمران/١٢٨) [2].

خاوەنی ئەم بۆچوونه دەڵێن: دیاره پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەسەر خوێندنی قنووت له نوێژی بەیانیدا بەردەوام بووە.. هاتنه خوارەوەی ئایەتەکەیه که کۆتایی به خوێندنی قنووتەکه هێناوە[3].. قسەکەی زوهریش لێکدانەوەیەکه نەفی ئەوە ناکات که دوعاکردنەکه بەردەوام بووبێت[4]، چونکه دەشێت وازی له لەعنەت کردنەکه هێنابێت و لەسەر قنووت خوێندنەکەی بەردەوام بووبێت..

---

[1] بوخاری (٨٠٤)، موسلیم (٦٧٥).

[2] بوخاری (٤٥٥٩).

[3] الأم(٨/٨١٥)، المجموع (٣/٥٠٥)، ابن خزيمة(٣١٦/١)، معالم السنن(٢٥٠/١)، إسفار الصبح(ل ٥٢).

[4] ابن حجر: فتح الباري (٧٥/٨)، البيهقي:معرفة السنن والآثار (٧٤/٢).

## ٢ـ قنووت سونەتێکی مەنسووخەو خوێندنی بیدعەیە :

ئەمە مەزهەبی ئیمامی ئەبوحەنیفەیە، بەڵگەشی ئەمانەیە:

١ ـ ئەبو مالیکی ئەشجەعی دەڵێ: ووتم: ئەرێ بابەگیان! جەنابت لە دوای پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم هەروەها لە دوای ئەبوبەکرو عومەرو عوسمانەوە نوێژت کردووە، ئا لەم کوفەیەدا نزیکەی پێنج ساڵی شلە دوای عەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە نوێژت کرد،ئایا ئەم پێشەوایانە قنووتیان لە نوێژی بەیانیدا دەخوێند؟ فەرمووی: بە راستی کوڕی خۆم ئەمەیان داهێناوە[١]..

شەرعناسانی بەرامبەر وا ئەم بەڵگەیان رەت کردۆتەوە کە باوکی ئەبو مالیکی ئەشجەعی کە ناوی تاریقی کوڕی ئوشەیمە خوا لێی رازی بێت یەکێکە لەو یاوەرانەی کەمیان لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم گێڕاوەتەوەو واش نەناسراوە کە هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم کردبێت. بۆیە دوور نیە ئەو قنووت خوێندنەی لا رۆشن نەبووبێت، خۆ زۆر باسی لەوەش بەناوبانگتر هەیە کە لای گەورەیاوەرانێك رۆشن نەبووە یان نەیانبیستووە کە نزیکتربوون لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم..

٢ـ ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت دەیفەرموو: کەسم نەبینیووە خوێندبێتی[٢].. واتە کەسی نەدیووە قنووتی لە نوێژی بەیانیدا خوێندبێت!!

---

[١] ترمــزی (٤٠٢)، ئیبنوماجــە (١٢٤١)، بــەیهیقی (٢٠١/٢) فەرمووشــیەتی کــە ســەنەدەکەی سەحیحە..

[٢] عبدالرزاق: المصنف (٤٩٥٤) سەنەدەکەشی سەحیحە..

### ٣ـ قنووت لە کاتی هاتنی موسیبەتدا دەخوێندرێت:

واتە کاتێك کارەساتێك، بەڵاو موسیبەتێك روو لە گۆمەڵێك لە موسوڵمانان دەکات دوعای قنووتیان لە نوێژەکاندا بۆ دەخوێندرێت.. ئەمەش مەزهەبی ئیمامی ئەحمەدو هەندێك لە شەرعناسانی دواییی حەنەفیەکانە، بەڵگەشیان فەرموودەکەی سەیدنا ئەنەسە خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ:

ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم قنووتی نەدەخوێند مەگەر موسیبەتێك رووی بکردایەتە موسوڵمانان، ئەو کاتە دوعای بۆ دەکردن یان دوعای لە خەڵکانێك دەکرد[١]..

### ٤ـ خوێندن و نەخوێندنی قنووت لە نوێژی بەیانیدا شیاوە:

ئەوەش بۆچوونی سوفیانی سەوری و تەبەری و ئیبنوحەزمو ئیمامی ئیبنولقەییمە[٢]..

**پەسەندترین بۆچوونیان:** گومان لەوەدا نیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم قنووتی لە نوێژی بەیانی و غەیری بەیانیدا خوێندووە، بەڵام وا پێناچێت ئەوە بسەلمێت کە بەردەوام لە هەموو نوێژێکی بەیانیدا قنووتی خوێندبێت، چونکە ئەوە نەدەبووە شتێك یاوەرانی تێدا راجوێ ببن، ئەگەر وا بوایە کە هەموو رۆژێك لەبەرچاوی سەدانیان دووبارە دەبۆوە، نامومکین بوو سەد یاوەر بە متەواتری ریوایەتیان نەکردایە.. بۆیە وام بۆ دەرکەوت کە پێغەمبەری خوا صلی الله

---

[١] ئیبنوخوزەیمە (٦٢٠). سەنەدەکەی زەعیفی تێدایە..
[٢] تهذیب الآثار (٣٣٧/١)، المحلى (١٤٣/٤)، زاد المعاد (٢٧٤/١)..

عليه وسلم له كاتی ڕوودانی پێشهاته سەختەكاندا (كە پێی دەوترێت نازیله) قنووتی خوێندووه.. بۆیه دەبینین پێشەوایەكی وەكو سەیدنا عومەری كوڕی خەتتابیش خوا لێی ڕازی بێت لو كاتانەدا قنووتی ئاوا خوێندووه: (..وَانْصُرْهُمْ عَلَى عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِمْ، اللَّهُمَّ الْعَنْ كَفَرَةَ أَهْلِ الكِتَابِ.... اللَّهُمَّ خَالِفْ بَيْنَ كَلِمَتِهِمْ، وَزَلْزِلْ أَقْدَامَهُمْ، ،أَنْزِلْ بِهِمْ بَأْسَكَ الَّذي لا تَرُدُّهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ)[١]

## شوێنی قنووت خوێندن:

ئەوەی كە فەرموودەكانی لای زۆر لە یاوەرانی وەكو سەیدنا ئەنەس و ئیبنو عومەرو ئەبوهورەیرەو ئەوانی تر هەیە هەمووی ئەوە دەسەلمێنن كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە دوای هەستانەوەی لە ركوعی ركاتی دووەمی نوێژی بەیانی قنووتی خوێندووه.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامان شافیعی و مالیك و ئەحمەدو ئیمامی ئیسحاقە.. هەرچەندە بۆچوونێكی تری ئیمامی مالیك هەیە كە دەڵێ: خوێندنی قنووت پێش ركوعە.. دەشیباتەوە سەر سەیدنا عومەرو سەیدنا عەلی خوا لێیان ڕازی بێت.. بەڵام وا دیارە هەردوو ڕیوایەتەكەی پێ پەسەندبووە، بەڵام فەتوای لەسەر یەكەمیان زانراوترە[٢]..

## قنووت لە پێنج نوێژەكەدا:

كاتی هاتنی بەڵاو موسیبەت بەسەر موسوڵماناندا سوونەتە دوعای قنووت لە هەر پێنج نوێژەكاندا بخوێندرێت، چونكە لە ڕێی سەیدنا

---

[١] ابن القيم: كتاب الصلاة (ل ١٢٠).
[٢] كمال ابن السيد سالم: صحيح فقه السنة (٣٦٧/١).

ئیبنوعەبباسەوە خوا لێی رازی بێت ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بۆ ماوەی مانگێك لەسەر یەك لە هەموو نوێژەکاندا قنووتی دەخوێند، لە دوای (سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) دوعای لە بەنی سولیم و رەعل و زەکوان و عەسییە دەکردو یاوەرانیش لە دوایەوە ئامینیان دەکرد[1]..

## ئادابی قنووت خوێندن

١ـ ئیمام دوعاکان بە دەنگی بەرز دەخوێنێت چونکە وەکو لە فەرموودەکانی لای سەیدنا ئەبو هورەیرەو ئیبنوعەبباس و ئەنەس خوا لێیان رازی بێت دەردەکەوێت: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم وای دەکرد.

٢ـ مەئموومەکان بە ووتنی ئامین وەڵامی دوعای ئیمامەکە دەدەنەوە..ئیبنوقودامەی مەقدیسی لە موغنیەکەی خۆیدا دەڵێ: راجوێییم تێدا نەدیووە..

٣ـ ئیمام و مەئموومەکان لە کاتی خوێندنی قنووتدا دەستیان وەکو شێوەی دوعاکردن و پاڕانەوە بەرەو ئاسمان بەرز دەکەنەوە.. ئەوەش رای جمهوری شەرعناسانە: ئیمامان ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەدو ئیسحاق و ئەوانی تریش، جگە لە ئیمامی مالیك کە دەڵێ: دەست بەرز ناکرێتەوە، بەڵام دیارە رای جمهوور پەسەندترە[2]..

---

[1] ئیبنوخوزەیمە (٦١٨)، ئیبنولجاروود (١٩٧)، ئەحمەد (٣٠١/١)دەفەرموێ: سەنەدەکەی حەسەنە.

[2] الاوسط (٢١٢/٥)، المغني (٥٨٤/٢)، المجموع (٤٩٩/٣)..

هەندێك باسی تر هەیە لەسەر قنووت لەگەڵ باسی وتردا دێت ان شاء الله..

★ ★ ★

به پشتیوانی خوا وا بەرگی یەكەم تەواو بوو

بەرگی دووەم بە نوێژە سوونەتەكان دەست پێ دەكات

ان شاء اللّه

# سەرچاوەكان


سەرچاوەكانی ئایاتی ئەحكام

ـ أحكام القرآن، محمد بن عبدالله الاندلسي (ابن العربي) دار الكتب العلمية ط١ ٤ جزء.

سەرچاوەكانی فەرموودەی ئەحكام

ـ نيل الاوطار، محمد بن علي الشوكاني دار الحديث ١٤١٣ هـ / ١٩٩٣ ط١ ٨ جزء.

ـ نصب الراية في تخؤيج أحاديث الهداية، جمال الدين عبدالله بن يوسف الزيلعي دار الحديث ١٤١٥ هـ / ١٩٩٥ ٦ جزء.

ـ التلخيص الحبير، احمد بن علي محمد الكتاني العسقلاني مؤسسة قرطبة ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ ط١ ٤ جزء.

شەرحەكانی فەرموودە

ـ تحفة الاحوذي في شرح سنن الترمذي، محمد بن عبدالرحمن بن عبدالرحيم المباركفوري دار الكتب العلمية ١٠ جزء.

ـ فتح الباري شرح صحيح البخاري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني دار الكتب العلمية ١٤١٠ هـ/ ١٩٨٩ ١٣ جزء.

ـ شرح النووي على صحيح مسلم، يحيى بن شرف الدين ابو زكريا النووي دار الخير ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٦ ٦ جزء.

ـ عون المعبود في شرح سنن أبي داود، محمد شمس الحق العظيم آبادي دار الفكر ١٤١٥هـ/ ١٩٩٥ ١٤ جزء.

ـ المصنف، عبدالله بن محمد ابـن ابـي شـيبة ابـو بكـر دار الفكـر ١٤١٤هـ/ ١٩٩٤ ٨ جزء.
ـ المصنف، ابوبكر عبدالرزاق بن همـام الصـنعاني المكتـب الاسـلامي ١٤٠٣ هـ/ ١٩٨٣ ١١ جزء.

مەزهەبی حەنەفی

ـ البحر الرائق شرح كنز الدقائق، زين الـدين بـن ابـراهيم (ابـن نجـيم ٩ دار الكتاب الاسلامي ط٢ ٨ جزء.
ـ بدائع الصنائع في ترتيـب الشـرائع، ابـوبكر مسـعود احمـد الكاسـاني دار الكتب العلمية ١٤٠٦ هـم ١٩٨٦ ط٢ ٧ جزء.
ـ رد المحتار على الدر المختار، محمد امين بن عمر بن عابدين دار الكتـب العلمية ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ ٦ جزء.
ـ فتح القدير، كمال الدين بن عبدالواحد بن الهمام دار الفكر ١٠ جزء.

مەزهەبی مالیکی

ـ المدونة، مالك بـن أنـس الاشـجعي (ئیمـامی مالیـك) دار الكتـب العلميـة ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٥ ط١٨ ٤ جزء.
ـ منـح الجليل شرح مختصر خليل، محمد بـن احمـد بـن محمـد (علـيش) دارالفكر ١٤٠٩هـ / ١٩٨٩ ٩ جزء.
مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، محمد بن محمـد بـن عبـدالرحمن (حطاب) دارالفكر ط٢ ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ ٦ جزء..
ـ حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، محمد بن احمد بن عرفة الدسوقي دار احياء الكتب العربية ٤ جزء.

مەزهەبی شافیعی

ـ الأم، محمد بن ادريس الشافعي (ئیمامی شافیعی) دار المعرفـة ١٤١٠ هــ / ١٩٩٠ ٨ جزء.

ـ تحفة المحتاج في شرح المنهاج، احمد بن محمد بن علي بن حجر الهيتمي دار احياء التراص العربي ١٠ جزء.

ـ نهاية المحتاج الى شرح المنهاج، محمد بن شهاب الدين الرملي / دار الفكر ١٤٠٣ هـ / ١٩٨٤ ٨ جزء.

ـ المهذب في فقه الامام الشافعي، ابو اسحق ابراهيم بـن علـي الشـيرازي دار المعرفةط١ ١٤٢٤ هـ/٢٠٠٣ ٣ جزء

مەزهەبی حەنبەلی

ـ الإنصاف، علي بن سليمان المرداوي دار إحياء التراث العربي بـلا تـاريخ ١٢ جزء.

ـ الفروع، محمد بن مفلح بن محمد المقدسي عـالم الكتـب ١٤٠٥ هــ/ ١٩٨٥ ط ٤ ٦ جزء.

ـ كشاف القناع عن مـتن الاقنـاع، منصـور بـن يـونس البهـوتي دار الفكـر ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ ٦ جزء.

ـ الشـرح الممتـع علـى زاد المسـتقنع، محمـد بـن صـالح العثـيمين دار ابـن المديني / الجزائر ط١ ١٤٢٦ هـ/ ٢٠٠٥.. ٦ جزء

ـ شرح منتهى الارادات ، منصور بن يونس البهوتي عالم الكتب ٣ جزء

مەزهەبی زاهیری

ـ المحلى بالآثار، علي بن احمد بن سعيد بن حزم دار الفكر ١٢ جزء.

سەرچاوەکانی بەراوردی مەزهەبەکان

ـ المجموع، محي الدين بن شرف النـووي - دار النشـر: دار الفكـر، بـيروت، ١٩٩٦-١٤١٧، الطبعة: الأولى

ـ المغني، موفق الـدين عبـدالله بـن احمـد بـن قدامـة المقدسـي دار احيـاء التراث العربي ١٤٠٥ هـ / ١٩٨٥ ط١ ١٠ جزء.

سەرچاوەکانی فەتوا

ـ مجموع الفتاوى، تقي الدين بن تيمية مجمع الملك فهد ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ـ ٣٧ جزء.

ئوسوڵی فیقه و ڕێساکا فیقهیەکان

ـ الآداب، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهيقي ت ٤٥٩ هـ تحقيـق محمد عبدالقادر احمد عطا ـ ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤٠٦ هـ / ١٩٨٦ م.

ـ الآداب الشـرعية والمـنح المرعيـة، لشـمس الـدين أبـي عبـدالله محمـد بـن مفلح المقدسي الحنبلي ت ٧٦٣ هـ، تخريج و تعليق أبي معاذ أيمن بـن عـارف الدمشقي ـ ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤١٧ هـ / ١٩٩٦م.

ـ الإجماع، لأبي بكر محمد بن ابراهيم بـن المنـذر النيسـابوري ت ٣١٨ هـ، تحقيق أبي حماد صغير أحمد بـن محمـد حنيـف ـ ط دار طيبـة، الاولى ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ م.

# ناوەڕۆك

پێشەکی ........................................................ ٧
چەند رێڕەوێکی پێویست........................................١٥
پێناسەی شەرع : ..........................................١٥
خوێندنی شەرع :.......................................... ١٦
کورتەیەك لەسەر بەشەکانی زانستی شەرعناسیی ............١٩
کورتەیەك لەسەر چۆنیەتی پەیدابوونی مەزهەب و
تۆمارکردنی ........................................... ٢٤
ناساندنی هەندێك لە زانایان ................................٣١
یەکەم : فەرموودەوانان (المُحَدِّثُون) ............................ ٣٤
شەرعناسان (الفقهاء) .......................................... ٤٩
توێژەرەوانی شەرعناسان (محققوا الفقهاء)......................٩١
ناساندنی هەندێك کتێبی سەرچاوەی شەرعناسی............... ١٠٠
پاکژی.......................................................... ١٠٣
رێڕەوی باس.............................................. ١٠٤
حوکمی پاکژیی:........................................... ١٠٤
گرنگی پاکژیی:............................................ ١٠٥
پلەکانی پاکژی:............................................ ١٠٦
باسی یەکەم.................................................... ١٠٨
جۆر و یاساکانی ئاو............................................ ١٠٨
جۆری یەکەم: ئاوی روت....................................... ١٠٩
جۆری دووەم: ئەو ئاوەی شتی پاکی تێکەوتوە ......................١١٣
جۆری سێیەم: ئەو ئاوەی شتی پیسی تێ کەوتوە ....................١١٤
جۆری چوارەم: ئاوی تکاو لە دەستنوێژو غوسڵ ....................١١٨

ئاوی تكاو لە دەستنوێژ..........................................١١٨
ئاوی تكاوە لە غوسلّ............................................١٢٣
بەرمـاوە (السؤر)...............................................١٢٩
باسی دووەم.....................................................١٣٦
جۆرەكان و ئەحكامی پیسیی........................................١٣٦
جۆرەكانی پیسیی................................................١٣٧
چەند توێژینەوەیەك:..............................................١٤٨
توێژینەوەیەك لەسەر پاكێتی مەنیی.................................١٤٨
توێژینەوەیەك لەسەر شلەو شێی عەورەتی ئافرەت.....................١٥٣
توێژینەوەیەك لەسەر پاكی شەراب...................................١٥٧
توێژینەوەیەك لەسەر حوكمی خوێن..................................١٦٣
توێژینەوەیەك لەسەر حوكمی رشانەوە...............................١٧٩
توێژینەوەیەك لەسەر فەرمودەی مێشەكە..............................١٨١
ئەو برە پیسییەی چاوپۆشی لێكراوە................................١٨٩
باسی سێیـــەم....................................................١٩٠
تارەت گرتن.....................................................١٩٠
تارەت گرتن بە چی دەبێت ؟......................................١٩٢
تارەت لە با لیّ بەربون ناگیرێت:..................................١٩٦
تارەت مەرج نیە بۆ دەستنوێژ:....................................١٩٦
هەندێك لە ئادابی چونە سەر ئاو (تارەت گرتن).....................١٩٧
لە ئادابی تارەت گرتن............................................٢٠٥
مەسەلەی میزەچرِكیّ..............................................٢٠٩
مەسەلەی میز كردن بە پێوە.......................................٢١١
كورتە باسێك دەستنوێژ لە تەوالێتدا...............................٢١٥
باسی چوارەم....................................................٢١٦
پاككردنەوە......................................................٢١٦

١ـ پاككردنەوەی پۆشاك لە خوێنی حەیز: .................... ٢١٧
٢ـ پاككردنەوەی پۆشاك لە میزی منداڵ:................... ٢١٨
٣ـ پاككردنەوەی پۆشاك لە مەزی: .......................... ٢١٩
٤ـ پاككردنەوەی داوێنی پۆشاك: ............................ ٢٢٠
٥ـ پاككردنەوەی بنی پێڵاو:................................ ٢٢٠
٦ـ پاككردنەوەی قاپێك كە سەگ دەمی تێنابێت: ............ ٢٢١
٧ـ پاككردنەوەی پێستە بە خۆشكردنی: ...................... ٢٢١
٨ـ پاككردنەوەی زەوی لە میزو شتی وا: ..................... ٢٢٣
٩ـ پاككردنـەوەی بـیرو تەنەكـە رۆن ودۆشـاو شـتی وا كەپیسـی تێكەوتبێت: ................................................ ٢٢٣
ئایا پاككردنەوە هەر دەبێت بە ئاو بێت؟ یان بە شلەمەنی دیكـەش دەبێت؟ .................................................... ٢٢٥
باسی پێنجەم.................................................... ٢٢٩
سوننەتە سروشتیەكان............................................ ٢٢٩
مەبەست لە سوننەتە سروشتیەكان:............................ ٢٣٠
هەنـدێك لـەو سـوننەتە سروشـتیانە كـە لـە فـەرمودەی جیـاوازدا هاتون:............................................................ ٢٣٠
خەتەنە كردن .................................................... ٢٣٢
خەتەنەكردنی كچان:.............................................. ٢٣٤
ڕیش هێشتنەوە.................................................. ٢٣٧
سـیواك .......................................................... ٢٤١
سوننەتە سروشتیەكان و ماوەیان ................................. ٢٤٥
باسی شەشەم.................................................... ٢٤٦
دەستنوێژ ........................................................ ٢٤٦
گەورەیی دەستنوێژ .............................................. ٢٤٩
كورتەی چۆنیەتی دەستنوێژگرتن.................................. ٢٥٦

نییەت مەرجی دروستی دەستنوێژە................................ ٢٥٨
لەفزی پێچەوانەی نیەتی دڵ: ................................ ٢٦٠
ئەرکانەکانی دەستنوێژ ................................ ٢٦٢
یەکەم: شتنی هەمو دەموچاو: ................................ ٢٦٢
ئاو لەدەمولوت رادان واجبە:................................ ٢٦٣
شتنی ریش و برۆی پڕ: ................................ ٢٦٧
دووەم: شوشتنی دەستەکان تا ئانیشك: ....................... ٢٦٧
سێیەم: مەسحی سەر: ................................ ٢٦٩
چوارەم: مەسحی هەردووگوێچکە:........................ ٢٧٣
پێنجەم: شوشتنی پێیەکان تا قولەپێ:...................... ٢٧٥
شەشەم: ریزبەندی رەفتارەکانی دەستنوێژ فەرزە: ........... ٢٧٧
حەوتەم: یەکسەری و یەك لە دوای یەك (الموالاة): ......... ٢٧٩
سوننەتەکانی دەستنوێژ ................................ ٢٨٢
دەستنوێژ شکان................................................ ٢٩٣
هەندێك باسی تر لەسەر دەستنوێژ........................... ٣١٠
دەست لە عەورەت دان.................................. ٣١٠
خواردنی گۆشتی حوشتر دەستنوێژ دەشکێنێت: .............. ٣١٣
لەوانەی دەستنوێژ ناشکێنن................................ ٣١٧
یەکەم: ژن و پیاو دەستنوێژیان لە یەکتری ناشکێت: ......... ٣١٧
توێژینەوەیەك لەسەر حوکمی دەستنوێژ دوای دەست بەر کەوتنی ژن و پیاو................................................ ٣١٨
دووەم: خوێن بەربون لە غەیری شوێنی ئاسایی، دەستنوێژ ناشکێنێت:................................................ ٣٢٤
سێیەم: رشانەوە دەستنوێژ ناشکێنێت: ....................... ٣٢٦
چوارەم: قاقای پێکەنین لە نوێژو دەرەوەی نوێژدا دەستنوێژ ناشکێنێت:................................................ ٣٢٧

پێنجەم: شوشتن و هەڵگرتنی مردو دەستنوێژ ناشکێنێت:.... ٣٢٨
شەشەم: گومانی دەستنوێژەوان لە شکانی دەستنوێژی:....... ٣٢٩
ئەو حاڵەتانەی باشترە دەستنوێژت هەبێت .................... ٣٣١
توێژینەوەیەك لەسەر دەستنوێژ بۆ تەواف کەعبەدا ........... ٣٣٧
توێژینەوەیەك لەسەر دەستنوێژ بۆ قورئان خوێندن ........... ٣٣٩
باسی حەوتەم............................................. ٣٤٦
مەسـح کـردن ............................................. ٣٤٦
یەکەم: مەسحی سەر خوفف ................................ ٣٤٧
★ حوکمی مەسحی خوفف: ................................. ٣٤٨
ماوەی مەسح: ............................................. ٣٤٩
سەرەتای ماوەی مەسح:.................................... ٣٥٣
مەرجی مەسحی خوفف: .................................. ٣٥٦
چی مەسحی خوفف بەتاڵ دەکاتەوە ؟:..................... ٣٦٠
خوفف لەسەر خوفف : .................................... ٣٦٣
دووەم: مەسحی گۆرەوی ..................................... ٣٦٥
مەسحی نەعل و پێڵاو....................................... ٣٦٧
سێیەم: مەسحی عەمامەو سەرپۆش ........................ ٣٦٩
چوارەم: مەسحی گەچی شکاویی............................. ٣٧٣
حوکمی پێچان و لەفاف.................................... ٣٧٥
باسی هەشتەم............................................. ٣٧٦
غوســــــڵ ............................................... ٣٧٦
چی غوسڵ پێویست دەکات ؟!.............................. ٣٧٧
یەکــەم: هاتنــە دەرەوەی مــەنی لــە کــاتی خــەو بێــداریی
تەندروستدا:............................................. ٣٧٧
دووەم: بـە بەرکـەوتنی جـێ خەتەنـەی پیـاو ژن، بـا ئاویشـیان
نەهاتبێتەوە: ............................................ ٣٨٠

سێیەم و چوارەم: حەیزو زەیستانی: ........................ ٣٨٤
پێنجەم: موسوڵمان بونی کافر: ................................ ٣٨٤
شەشەم: نوێژی هەینی (جومعە): ......................... ٣٨٨
حەوتەم: مردن: ............................................ ٣٩١
غوسڵی سوننەت ............................................ ٣٩٢
ڕوکنەکانی غوسڵ............................................ ٣٩٦
سوننەتەکانی غوسڵ........................................ ٣٩٨
دوو بیر خستنەوەی گرنگ.................................. ٤٠١
یەکەم: حوکمی ئاو لە دەمو لوت ڕادان وفم (یان فن) کردن لە کاتی غوسڵ دەرکردندا:.................................. ٤٠١
دووەم: شوشتنی پێیەکان لە کاتی غوسڵ دەرکردندا کەی دەبێت ؟:.......................................................... ٤٠٥
غوسڵی ئافرەت ............................................. ٤١١
غوسڵی ئافرەتان لە حەیزو زەیستانی ........................ ٤١٣
خۆ وشك كردنەوەی دوای غوسڵ ............................. ٤١٧
هەندێك مەسەلەی تری غوسڵ ................................ ٤١٩
هەندێك بابەتی پەیوەندیدار بە لەشگرانی..................... ٤٢٣
باسی نۆیەم ................................................... ٤٣٤
تەیەمموم ....................................................... ٤٣٤
پێناسەی تەیەمموم: ......................................... ٤٣٥
تەیەمموم لە جیاتی چیە؟.................................... ٤٣٧
ئەو حاڵەتانەی کە تەیەمموم تێیاندا جائیزە................. ٤٣٩
مەرج نیە سەفەری تەیەمموم خواز سەفەری خواپەرستی بێت:............................................................. ٤٤١
ئەوی ئاوی لایەو بەکاری ناهێنێت............................ ٤٤٢
یەکەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام: ......................... ٤٤٢

بەشی دەستنوێژەکەی ناکات ................................ ٤٤٢
دووەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:........................ ٤٤٤
دەترسێت دواتر خۆی یان هاورێکەی یان ئاژەڵەکەی تینوی بێت
........................................................ ٤٤٤
سێیەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام: ........................ ٤٤٥
لەبەر نەخۆشیەکەی بەکاری ناهێنێت........................ ٤٤٥
چوارەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام: ........................ ٤٥٠
لەبەر سەرما ناوێرێت ئاو بەکار بهێنێت، تەیەموم دەکات ؟. ٤٥٠
ئایا بۆ ئەوەی نوێژەکەی فریا خات، تەیەموم بکات ؟ ....... ٤٥٢
ـ ئەگەر ئاو نەبو تەیەموم بۆ مردو دەکرێت ؟! ............ ٤٥٥
سەعید ( صَعِيد ) چیە کە تەیەمومی پێ دەکرێت ؟............ ٤٥٨
یەکەمیان: هەرچی بە روی زەویەوە دیارە، لە گڵ و لم و چەو
زیخ و شتی وا:........................................... ٤٥٨
دووەمیان: صەعید هەر گڵ و خۆڵەو هیچ تر: ............... ٤٥٩
حوکمی ئەو کەسەی کە نە ئاو نە صەعیدی دەست دەکەوێت
( فاقِدُ الطَّهورَين ): ....................................... ٤٦١
هەندێك بابەت کە پەیوەندییان بە نییەتی تەیمومەوە هەیە .. ٤٦٣
⋆ تەیەموم لە جیاتی دەستنوێژە:........................... ٤٦٣
ئەوی تەیەموم دەکات بە نیەتی لابردنی حوکمی لەشگرانی،
ئایا بە دەستنوێژ گرتن بۆی حسێبە ؟!...................... ٤٦٤
چۆنیەتی تەیەمومی دروست ؟! ............................. ٤٦٥
یەکەم: ئەو شێوە تەیەمومەی یەکجار لەپی دەستەکانی بە
سەعید دەکێشێت:......................................... ٤٦٥
دووەم: ئەو شێوە تەیەمومەی دوجار لەپی دەستەکانی بە
صەعید دەکێشێت: ........................................ ٤٦٦
بەتاڵ بونەوەی تەیەموم ؟!................................. ٤٦٩

هەندێك بابەتی تری تەیەمموم ................................ ٤٦٩
ئایا نوێژ بە تەیەمموم جائیزە، ئەگەر پێش نوێژ دابەستن ئـاوی
دەسكەوت؟!.............................................. ٤٦٩
تەیـەممومی كـرد، نوێـژی دابەسـت، ئینجا ئـاوی دەسـكەوت، ئایـا
نوێژەكەی دەبڕێت ؟!...................................... ٤٧٠
نوێژی بە تەیەمموم كردوە، دوایی ئـاوی دەسـت كـەوتوەو هێشـتا
كاتی نوێژەكە ماوە: ..................................... ٤٧٢
باسی دەیـــەم............................................ ٤٧٤
حـــەیـــز و زەیســـتانی.................................. ٤٧٤
خوێنی حەیز ............................................. ٤٧٦
هاتن و كۆتایی حەیز: .................................... ٤٧٧
حوكمی شلە زەردباو لێڵەكەی كە دوای پاكبونەوە لە حەیز دێت:
............................................................... ٤٧٨
چی لە حەیزدارو زەیستان حەرامە ؟!........................ ٤٨١
سنوری دەسبازی ژن و مێرد لە كاتی حەیزو زەیستانیدا ..... ٤٨٨
چی بۆ حەیزدار جائیزە ؟................................... ٤٩٥
خوێنی زەیستانی ......................................... ٤٩٩
خوێنی جاری داوێن (**الإسْتِحَاضَة**) ............................ ٥٠٠
لیستی فەرمودەكان......................................... ٥٠٨
هەندێك لە سەرچاوەكان .................................... ٥٢٠

چۆنیەتی نوێژ............................................ ٥٣٠
باسی یەكەم.............................................. ٥٣١
گرنگی نوێژ و حوكمی نوێژنەكەر .............................. ٥٣١
باسی یەكەم.............................................. ٥٣٢
گرنگی نوێژو حوكمی نوێژنەكەر ............................... ٥٣٢

بابەتی یەكەم....................................................... ٥٣٣
گرنگی نوێژ (أهمية الصَّلاة) .................................... ٥٣٣
حوكمی نوێژنەكەر .................................... ٥٤٠
ئەو كەسەی لەبەر نكوولّی لە فەرزێتی نوێژ، نوێژ ناكات:.... ٥٤٠
ئەو كەسەی لەبەر تەمبەڵی نوێژ ناكات: ..................... ٥٤٠
پۆلی یەكەم: ئەوانەی فەرموویانە: نوێژنەكەر كافرەو لە دین و ئوممەت دەرچووە ٥٤١
پۆلی دووەم: ئەوانەی فەرموویانە: نوێــژ نەكــەر فاسقە چونكە گوناحی گەورەی كردووە ٥٥١
حوكمی دنیایی نوێژنەكەر............................................. ٥٧٢
نوێژ لەسەر كێ فەرزە؟................................................ ٥٧٥
چەند نوێژ فەرزە؟ ............................................ ٥٧٨
نوێژی فەرز چەند ركاتە؟ ............................................ ٥٨٠
باسی دووەم.......................................................... ٥٨١
مەرجەكانی نوێژ ................................................ ٥٨١
بەڵگەیەكی سەرچاوەیی گرنگ (خاوەن نوێژە هەڵكە)......... ٥٨٢
مەرجەكانی دروستی نوێژ ........................................ ٥٨٧
مەرجی یەكەم.................................................... ٥٨٧
لە كاتی خۆیدا بێت................................................ ٥٨٧
باسی یەكەم: كاتی نوێژەكان........................................ ٥٨٧
یەكەم: نوێژی نیوەڕۆ: ........................................ ٥٨٨
دووەم: نوێژی عەسر: ........................................ ٥٩٥
سێیەم: نوێژی شێوان:............................................ ٦٠١
چوارەم: نوێژی خەوتنان (عیشا):.............................. ٦٠٦
پێنجەم: نوێژی سپێدە (بەیانی):.............................. ٦١٣
بابەتی تر كە پەیوەندییان بە كاتەكانی نوێژەوە هەیە....... ٦١٩

كات، فەرزی جەخت لێكراوەی نوێژە ............................ ٦١٩
چۆن بزانرێت نوێژەكە لە كاتی خۆیدایە؟!...................... ٦٢٢
عوزری دواخستنی نوێژ................................... ٦٢٥
ئـەو كەسـەی شـیاوی نوێـژكردن دەبێـت  پـێش ئـەوەی كـاتی نوێـژ بەسەرچێت.............................................. ٦٢٨
ئەوی بێ عوزر نوێژەكەی ناكات تا كاتەكەی بەسەر دەچێت .... ٦٣٢
باسی دووەم: نوێژ گێڕانەوە  (قەزا كردنەوەی نوێژ) ............... ٦٣٨
گێڕانەوەی نوێژەكان بە ریز : ................................ ٦٤٢
كەی نوێژەكان بە ریز ناگێڕێتەوە؟........................ ٦٤٤
چۆنیەتی گێڕانەوەی نوێژەكان: ........................... ٦٤٦
گێڕانەوەی نوێژی سوونەت:............................. ٦٤٨
بانگ و قامەت بۆ نوێژگێڕانەوە:........................... ٦٤٨
ئەوی زۆر نوێژ قەرزارە: ................................. ٦٤٩
باسی سێیەم ئەو كاتانەی نوێژكردن تێیاندا باش نیە .............. ٦٥٠
١ و ٢ ـ دوای نوێژی بەیانی و دوای نوێژی عەسر:............ ٦٥٠
ناوەڕاستی نیوەڕۆ كە كە خۆر لە چەقی ئاسماندایە: ......... ٦٥١
ئەو نوێژانەی كردنیان لەو كاتانەشدا جائیزە ................... ٦٥٢
باسی چوارەم بانگ و قامەت..................................... ٦٦٣
بانگدان ............................................. ٦٦٤
پلەوپایەو گەورەیی بانگدان: ............................. ٦٦٤
كەی یەكەمین جار بانگ درا؟ ............................. ٦٦٧
حوكمی بانگدان:..................................... ٦٦٨
چەند بابەتێكی تری بانگدان...................................... ٦٧١
١ ـ حوكمی بانگدان لە سەفەردا:.......................... ٦٧١
٢ ـ حوكمی بانگدان بۆ نوێژ گێڕانەوە: ...................... ٦٧١
٣ ـ حوكمی بانگ و قامەت بۆ ئافرەتان:..................... ٦٧٢

٤ ـ بانگی تاك و بانگی جەماعەتی دووەمی مزگەوت: ........ ٦٧٦
٥ ـ بانگ بۆ دوو نوێژی كۆكراوە: ........................... ٦٧٧
٦ ـ ئەو نوێژانەی بانگیان بۆ دەدرێت: ....................... ٦٧٨
ئـەو نوێژانـەی بانگیـان بـۆ نادرێـت چـۆن خـەڵكیان لـێ ئاگـادار دەكرێتەوە؟! ................................................. ٦٧٨
مەرجەكانی بانگ................................................. ٦٧٩
١ ـ هاتنی كاتی (جگە لە سپێدەی بەیانی): .................. ٦٧٩
٢ ـ نیەتی بانگدان: ................................... ٦٨١
٣ ـ بانگ دەبێ بە عەرەبی بێت: ........................... ٦٨١
٤ ـ بانگ نابێ وا بدرێت كە لەفزەكانی بگۆڕرێت: ............ ٦٨٢
٥ ـ ریز بەندی ووشەكانی بانگ: ........................... ٦٨٢
٦ ـ نابێ فاسڵ بكەوێتە نێوان ووشەو رستەی بانگەوە : ...... ٦٨٢
٧ ـ بانگـدەر هـەوڵ دەدات زۆرتـرین كـەس گوێیـان لـە بانگەكـەی بێت : ................................................. ٦٨٣
٨ ـ ئایا بانگدان بە رادیۆو تەسجیل و مۆبایل دەبێت لە بڵندگۆوە لێدرێت؟! ................................................. ٦٨٤
٩ ـ ناوبڕكردنی بانگدان و قامەت كردن بە قسەكردن: ....... ٦٨٥
سیفەتی بانگدەر................................................. ٦٨٧
سیفەتی بانگ ................................................. ٦٩٠
زیادەكەی بانگی بەیانی (الصَّلاةُ خَيرٌ مِن النَّوم) ................. ٦٩٤
چی لە بانگداندا باشە بكرێت؟ ............................ ٦٩٦
١ـ هەبوونی دەستنوێژ: .................................. ٦٩٦
٢ـ بانگدان بە پێوە: ........................................ ٦٩٦
٣ـ رووكردنە قیبلە: ........................................ ٦٩٧
٤ـ بانگـدەر لـە كـاتی بانگدانـدا پەنجـەی شـایەتمانی دەكاتـە گوێچكەیەوە: ................................................. ٦٩٨

٥ ـ بانگدەر لـە کـاتی ووتـنی حەیعەلەکانـدا رووی بـۆ لای راست وچەپی دەسوڕێنێت: .................................. ٦٩٨
٦ ـ بانگدەر دەتوانێت دوو دوو تەکبیرەکان پێکەوە بڵێت: .... ٦٩٩
چی باشە بۆ وەڵامدەرەوەی بانگ؟................................. ٧٠٠
١ ـ وەڵامدانەوەی بە دەنگی نزم:................................ ٧٠٠
٢ ـ دوعـا بـۆ پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم دوای تـەواو بوونی بانگ: .............................................. ٧٠٢
٣ ـ رازی بوون بە خواو بە پێغەمبەر صلی **الله علیـه وسلم** و بـە دینەکەی:................................................ ٧٠٣
٤ ـ دوعاکردن لە نێوان بانگ و قامەتدا:..................... ٧٠٤
٤ ـ دوعاکردن لە دوای تەواوبوونی بانگ:..................... ٧٠٤
نابێت کە بانگ درا مزگەوت جێ بهێڵێت مەگەر عوزری هـەبێت: ..................................................... ٧٠٥
هەندێك هەڵەی بانگدەران.................................... ٧٠٦
ـ یەکەم: هەڵەی بانگدەران:................................. ٧٠٦
ـ دووەم: هەڵەی گوێگرانی بانگ: ............................. ٧٠٧
ـ سێیەم: هەڵەی کاتی قامەت کردن:.......................... ٧٠٧
قامەت کردن................................................ ٧٠٩
ئایا ئەو کەسەی بانگ دەدات هەر دەبێ ئەویش قامەت بکات؟!٧١١
بیسەران قامەت لە دوای ئیقامەوانەوە دەڵێنەوە؟! ............٧١١
وەڵامدەرەوە (قَدْ قَامَتْ الصَّلاة) وەکو بانگدەرەکە دەڵێتەوە؟! ٧١١
کەی قامەت دەکرێت؟ ....................................... ٧١٢
کەی خەڵکەکە هەڵدەستن بۆ نوێژ؟ .......................... ٧١٤
مەرجی دووەمی دروستی نوێژ ................................ ٧١٦
لەش پاکی و هەبوونی دەستنوێژ .............................. ٧١٦
لەش پاکی و هەبوونی دەستنوێژ ............................ ٧١٦

ئایا پاكی بەدەن وپۆشاك وشوێن پێویستە؟! .................. ٧١٧
یەكێك پیسی پێوە بوو نوێژی پێوە كرد، دوایی زانی ، نوێژەكەی بكاتەوە؟ ................................................ ٧٢٢
ئەو شوێنانەی نابێت نوێژیان تێدا بكرێت: .................. ٧٢٥
مەرجی سێیەم: داپۆشینی عەورەت بە گوێرەی توانا ............ ٧٢٩
ئەو شوێنانەی عەورەتن و دەبێت لە نوێژدا داپۆشرێن: ...... ٧٣١
ئەو شوێنانەی لەش كە دەبێت پیاو لە نوێژیدا دایانپۆشێت: . ٧٣٢
سیفەتی پۆشاكی نوێژ: ...................................... ٧٣٣
ئەو شوێنانەی لەش كە دەبێت ئـافرەت لـە نوێژیـدا دایانپۆشـێت: ........................................................ ٧٣٤
داپۆشینی پێی ئافرەت لە نوێژدا فەرز نیە: .................. ٧٣٥
هـەر كـەس لـە نوێـژدا عـەورەتی دەركـەوێت، نوێژەكـەی بـەتاڵ دەبێتەوە: ............................................... ٧٣٦
نوێژ بە رووت و قووتی:...................................... ٧٣٨
خۆ جوان كردن و خۆ رازاندنەوە بۆ نوێژ كردن: ............ ٧٣٩
نوێژ بە پۆشاكی زەوت كراوو لەسەر زەوی زەوت كراو:....... ٧٣٩
نوێژ بە نەعل و پێڵاووەوە: .............................. ٧٤١
مەرجی چوارەم: رووكردنە قیبلە ............................ ٧٤٤
نوێژی سووننەت بە سەر سوارییەوە:......................... ٧٤٥
رووكردنە قیبلە دوو جۆرە: ................................ ٧٥٠
ئەو حاڵەتانەی بێ رووكردنە قیبلە نوێژ دەكرێت:........... ٧٥١
مەرجی پێنجەم: نییەت هێنان ............................... ٧٥٥
دیاری كردنی ئەو نوێژەی بە تەمایە بیكات: ................ ٧٥٨
ساتی نییەت هێنانی نوێژ: ................................ ٧٥٩
گۆڕینی نییەت لە ناو نوێژدا:............................... ٧٥٩
جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئمووم:.......................... ٧٦٤

نموونەی جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئمووم:................. ٧٦٥
كورت و كۆ كردنەوەی نوێژ، نییەتی ناوێت: ................. ٧٧١
توێژینەوەیەكی وورد لەسەر بیدعەی نییەت هێنان بە دەم .... ٧٧٦
پێناسەی نییەت: ......................................... ٧٧٧
نییەت و زانین و كردەوە: ................................ ٧٧٨
عادەت و عیبادەت بە نییەت لێك جیا دەكرێنەوە: ........... ٧٨٠
نییەت چارەكی زانستە: ................................. ٧٨٣
نییەت لە دڵدایە:......................................... ٧٨٤
نییەت هێنان بە لەفز بە دەنگی بەرزو نزم بیدعەیەو حەرامە:
................................................... ٧٨٦
ئیمامی شافیعی نەیفەرمووە نییەت بە دەم بهێنن: .......... ٧٨٨
كاتی نییەت هێنانی نوێژ:................................ ٧٩١
سیفەتی نییەت لە نوێژدا:................................. ٧٩٥
نیەتی ئەستەم!! ......................................... ٧٩٦
باسی سێیەم ............................................... ٧٩٩
روكنەكانی نوێژ............................................ ٧٩٩
روكنی یەكەم: وەستان بۆ نوێژ................................ ٨٠١
باسی یەكەم: بە پێوە بوون بۆ كەسێك كە بتوانێت................ ٨٠٢
چەند زانیاریەكی تری گرنگ لەسەر نوێژ بە دانیشتنانەوە: . ٨٠٤
نوێژ بە پێوەو بە دانیشتنانەوە: ............................ ٨٠٧
چۆنیەتی دانیشتن لە نوێژدا:................................ ٨٠٨
نوێژ بە راكشانەوە بۆ ناتوانا جائیزە: ........................ ٨٠٩
نوێژ لە فرۆكەو پاپۆردا: .................................... ٨١١
دەست بە شت گرتن بۆ هەستان و راوەستانی نوێژ: .......... ٨١٢
ئەگەر ئیمام بە دانیشتنەوە نوێژی كرد مەئموومەكانیش وا
دەكەن: ................................................... ٨١٣

باسی دووەم: چۆنیەتی دەست و پێ دانان و جێ روانین ............ ٨١٤
یەکەم: رەفتاری دەست ................................ ٨١٤
★ رەفتاری بەرز کردنەوەی دەستەکان لە کاتی ئیحرامدا: .... ٨١٤
★ رەفتاری پەنجەی دەستەکان لە کاتی بەرز کردنەوەیاندا:... ٨١٦
★ رەفتاری دانانی دەستی راست لەسەر چەپ لەسەر سنگ: ... ٨١٩
★ رەفتاری پێ دانان: ................................... ٨٢٢
★ رەفتاری روانین:........................................ ٨٢٤
باسی سێیەم: خوێندن لە نوێژدا.................................. ٨٢٧
یەکەم: دوعای دەسپێك (ئیستفتاح) ........................... ٨٢٧
دووەم: ئیستیعازە.............................................. ٨٣٣
سێیەم: بەسمەلە.............................................. ٨٣٥
بەسمەلە: بە پەنهانی دەخوێندرێت نەك بە دەنگی بەرز:.... ٨٣٦
چوارەم: خوێندنی قورئان لە نوێژدا........................... ٨٣٧
باسی چوارەم: دانانی سوترە .................................. ٨٤٠
حیکمەت لە هەبوونی سوترە: .................................. ٨٤٠
فەرزە یان سوننەت؟! ........................................ ٨٤٠
کێشانی خەت و قەراغی بەرماڵ بۆ سوترە: .................. ٨٥١
باسی پێنجەم: تێپەڕبوون بەبەر نوێژدا ........................... ٨٥٢
حیکمەتی تێپەڕنەبوون بەبەر نوێژدا: ........................ ٨٥٢
حوکمی نوێژێك کە بەبەریدا تێپەڕبووبن :................ ٨٦٧
هاتنی باسی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش پێکەوە............ ٨٧٢
یەکەم: گوێ درێژو سەگی رەش و شەیتان:.................. ٨٧٣
دووەم: سەگی رەش و شەیتان:.................................. ٨٧٤
سێیەم: ئافرەت و شەیتان:.................................. ٨٧٤
باسی شەشەم: نوێژکردن رووەورووی گۆڕ ......................... ٨٧٦
- جۆری یەکەم: نوێژێك کە بۆ خاوەن گۆڕەکە دەکرێت:...... ٨٧٦

- جۆری دووەم: نوێژ لە گۆڕستان:............................ ٨٧٧
باسی حەوتەم: نوێژکردن بە پێڵاووەوە ........................... ٨٨٠
روکنی دووەم................................................... ٨٨٣
تەکبیرەی ئیحرام .............................................. ٨٨٣
تەکبیرەی ئیحرام (الله اکبری دەسپێکی نوێژ): ............... ٨٨٣
نوێژ بە غەیری زمانی عەرەبی نابێت:....................... ٨٨٦
روکنی سێیەم ................................................. ٨٨٧
خوێندنی سورەتی فاتیحە لە هەموو رکاتەکانی نوێژدا ............... ٨٨٧
خوێندنی سورەتی فاتیحە، ئایەت ئایەت، هێدی و لەسەرخۆ: ٨٩٢
خوێندنی بەسمەلە لە سەرەتای سورەتی فاتیحەدا: .......... ٨٩٢
خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا: ........... ٨٩٣
روکنێتی خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا....... ٨٩٥
روکنی چوارەم و پێنجەم........................................ ٩٠١
رکوع و سرەوتنی لەش تێیدا.................................. ٩٠١
چۆنیەتی رکووع:.......................................... ٩٠٢
رێك راگرتنی پشت:........................................ ٩٠٤
مانەوەی لە رکووعدا:..................................... ٩٠٤
ئەمما سرەوتنی لەش: ................................... ٩٠٥
روکنی شەشەم و حەوتەم ........................................ ٩٠٦
هەستانەوە لە رکوع و سرەوتنی لەش تێیدا......................... ٩٠٦
روکنی هەشتەم و نۆیەم ......................................... ٩٠٧
سوجدە بردن و سرەوتنی لەش تێیدا ............................ ٩٠٧
چۆنیەتی چوونە سوجدە:.................................. ٩٠٩
چۆنیەتی سوجدە:........................................ ٩١٠
روکنی دەیەم و یازدەیەم.......................................... ٩١٤
دانیشتنی نێوان سوجدەکان و سرەوتنی لەش تێیدا ..................... ٩١٤

چۆنیەتی دانیشتنی نێوان دوو سوجدەبردنەكە: ............ ٩١٥
روكنی دوازدەیەم و سێزدەیەم ................................ ٩١٧
تەحیاتی دوایی و دانیشتنەكەی................................ ٩١٧
چۆنیەتی دانیشتن بۆ تەحیات:............................ ٩١٩
دانیشتنی تەحیاتی ناوەند (ئیفتیراش): .................... ٩١٩
دانیشتنی تەحیاتی ئەخیر (تەوەڕوك):...................... ٩٢٢
بۆچوونی مەزهەبەكان لەسەر دانیشتنی تەحیات:........... ٩٢٣
ویردەكانی تەحیات:......................................... ٩٢٤
روكنی چواردەیەم............................................. ٩٢٦
سەلامدانەوە ................................................ ٩٢٦
سەلامدانەوە یەكجارە یان دووجار؟:......................... ٩٢٩
لە سەلامدانەوەدا چی دەوترێت؟ ............................ ٩٣١
زیادەی (و بركاته):......................................... ٩٣٢
روكنی پازدەیەم............................................. ٩٣٣
ریزبەندی روكنەكانی نوێژ ................................... ٩٣٣
باسی چوارەم................................................. ٩٣٤
واجبەكانی نوێژ ............................................. ٩٣٤
واجبی یەكەم................................................ ٩٣٨
دوعای ئیستیفتاح .......................................... ٩٣٨
بەڵام ئەمە لە دوو شوێندا ناشێت: ......................... ٩٤٠
دەقی دوعایەكی ئیستیفتاح:................................ ٩٤٠
واجبی دووەم ................................................ ٩٤٢
خوێندنی ئیستیعازە (**اعوذ بالله من الشيطان الرجيم**)........... ٩٤٢
دەقێكی ئیستیعازە:......................................... ٩٤٣
ئیستیعازە بە دەنگی نزم دەوترێت: ......................... ٩٤٣
ئایا ئیستیعازە لە هەموو ركاتێكدایە؟ ...................... ٩٤٤

واجبی سێیەم................................................... ٩٤٥
ووتنی ئامین لە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحە................ ٩٤٥
واجبی چوارەم و پێنجەم و شەشەم............................ ٩٤٧
تەکبیرەی بزاوتەکان، سمع الله لمن حمده، ربنا لك الحمد ........ ٩٤٧
واجبی حەوتەم ............................................ ٩٥٠
سوبحانەالله کردن لە رکووع و سوجدەدا........................ ٩٥٠
واجبی هەشتەم و نۆیەم .................................... ٩٥٣
تەحیاتی ناوەڕاست و دانیشتن تێیدا........................... ٩٥٣
وێردەکانی تەحیاتی ئەخیر:................................... ٩٥٤
سوونەتەکانی نوێژ ........................................ ٩٥٦
سوونەتە گوفتارەکان ...................................... ٩٥٧
(السنن القوليه)............................................ ٩٥٧
١ ـ قورئان خوێندنی دوای سورەتی فاتیحە: ................. ٩٥٧
سوونەتە وەڵامی هەندێك ئایەت بداتەوە:.................... ٩٥٨
٢ ـ زیکرەکانی رکووع: ...................................... ٩٥٩
٣ ـ زیکرەکانی هەستانەوەی دوای رکووع و دوای (سمع الله لمن حمده):............................................ ٩٦٠
٤ ـ زیکرەکانی سوجدە: .................................... ٩٦١
٥ ـ دوعای نێوانی سوجدەکان:.............................. ٩٦٢
٦ ـ سەڵاواتدانی ناو تەحیات:.............................. ٩٦٣
٧ ـ دوعای دوای تەحیاتی ئەخیر:............................ ٩٦٣
٨ ـ سەلامدانەوەی دووەم (بە لای چەپدا):.................... ٩٦٥
سوونەتە کردارییەکان....................................... ٩٦٦
(السنن الفعليه)............................................ ٩٦٦
١ ـ سوترە دانان: .......................................... ٩٦٦
٢ ـ دەست بەرز کردنەوەکان: ............................... ٩٦٧

٣ ـ دانانی دەستی ڕاست لەسەر چەپ و لەسەر سنگ:......... ٩٦٨
٤ ـ چاوبڕینە شوێنی سوجدە: ............................... ٩٦٩
٥ ـ ڕاست و ڕێك ڕاگرتنی پشت لە ركووعدا:.................. ٩٦٩
٦ ـ دەستدانان بۆ سوجدە بردن پێش ئەژنۆ دانان : .......... ٩٧١
٧ ـ دانانی لووت و ناوچەوان بە تەواوی لەسەر زەوی:........ ٩٧٢
٨ ـ ڕاخستنی پێی چەپ و هەڵنانی پێی ڕاست لە دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكەدا:............................................ ٩٧٣
٩ ـ درێژكردنەوەی دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكە: .......... ٩٧٣
١٠ ـ دانیشتنی دوای سوجدەی دووەم و پێش هەستانەوە: ..... ٩٧٤
١١ـ هەستانەوە بۆ ركاتی نوێ بە ئیعتیماد كردنە سەر دەست نەك ئەژنۆ:................................................... ٩٧٥
١٢ ــ دانیشــتنی ئیفــتیراش لــە تــەحیاتی یەكــەم و دانیشــتنی تەوەڕوك لە تەحیاتی ئەخیردا: ............................ ٩٧٥
١٣ــ بــەرز كردنــەوەی پەنجــەی شــایەتمان هــەر لــە ســەرەتای لــە تەحیاتەوە:............................................ ٩٧٦
ئەو ڕەفتارانەی لە نوێژدا ڕێدراون بكرێن ......................... ٩٧٨
یەكەم: گوفتاری ڕێدراو.......................................... ٩٧٨
(**الاقوال المباحة**) ............................................ ٩٧٨
١ ـ ڕاستكردنەوەی هەڵەی ئیمام:............................... ٩٧٨
٢ ـ زۆر دووپات كردنەوەی ئایەتێك لە نوێژی سوننەتدا:..... ٩٧٩
٣ ـ گریان و نوزەو ناڵین: .................................. ٩٨١
٤ ـ فوو كردن: ............................................... ٩٨٣
٥ـ كۆكین و ئحم كردنی پێویست: ............................ ٩٨٣
٦ـ قسەیەكی كەم كە بۆ نوێژەكە زەرووری بێت: ............. ٩٨٤
٧ـ هەر كەس لە نوێژدا پژمی بۆی هەیە بڵێ: الحمد لله:...... ٩٨٥
٨ـ ووتنی الحمد لله بۆ بیستنی هەواڵێكی خۆش: ............. ٩٨٦

٩- پرسیار کردن لە نوێژخوێن بۆ پێویستی:................. ٩٨٧
دووەم: کرداری ڕێدراو ........................................ ٩٨٨
(الافعال المباحة ) ............................................ ٩٨٨
١ ـ هەڵگرتنی زارۆك: ................................ ٩٨٨
٢ ـ ڕۆیشتنێکی کەم لەبەر زەرووورەت: ....................... ٩٨٨
٣ ـ بزاوتێکی کەم بۆ زەرووورەت:........................... ٩٨٩
٤ ـ ڕاکێشان و پاڵنان بەو کەسەوە کە دێتە بەر نوێژەکەی:... ٩٩٠
٥ ـ کوشتنی مارو دووپشك: ................................ ٩٩١
٦ ـ ئاماژەی حاڵی کردن بە چاو، بە دەست:.................. ٩٩١
٧ ـ پێڵاو لە پێ کردنەوە: ................................ ٩٩١
٨ ـ تف کردنە ناو دەسڕ:.................................. ٩٩٣
٩ ـ پۆشاك ڕێك کردنەوەو خۆ خوراندن: ..................... ٩٩٣
١٠ ـ سوبحان الله وتنی پیاوان و چەپڵە لێدانی ژنان بۆ ڕاست کردنەوەی هەڵەی ئیمام: ................................ ٩٩٤
١١ ـ لاکردنەوە بەلای ڕاست و چەپ بۆ زەرووورەت:............ ٩٩٥
١٢ ـ ئاماژە کردن بە دەست یان بە سەر:...................... ٩٩٦
١٣ ـ وەڵامدانەوەی سڵاو بە ئاماژە کردن: .................... ٩٩٦
١٤ ـ سەر بەرز کردنەوە لە سوجدە لەبەر دواکەوتنی ئیمام بۆ دڵنیابوون لە بارودۆخەکە: ................................ ٩٩٧
١٥ ـ قورئان بە دەستەوەگرتن لە نوێژدا:...................... ٩٩٨
ئەو ڕەفتارانەی لە نوێژدا ڕێ نەدراون بکرێن ................ ١٠٠٠
١ـ دانانی دەستەکان لە کەللەکەی (بەر پەراسووەکان: لە لاقەپرغە):........................................ ١٠٠٠
٢- چاوهەڵبڕین بەرەو ئاسمان: ............................ ١٠٠١
٣- چاوبڕینە شتێك کە مەشغوولی دەکات: .................... ١٠٠١
٤- لا کردنەوە بەملاولادا:................................ ١٠٠٢

٥ـ تێکهەڵکێشانی پەنجەکان: ................................ ١٠٠٢
٦ـ پەنجە تەقاندن:........................................ ١٠٠٣
٧ـ نوێژ بە بەتانی و لێفەوە یان بە پۆشاکێکەوە کە بەسەر شاندا دراوە: ............................................... ١٠٠٤
٨ـ باوێشکدان:.............................................. ١٠٠٤
٩ـ تف رۆکردن رووەو قیبلەو لای راست:..................... ١٠٠٥
١٠ـ چاونوقاندن: ........................................... ١٠٠٥
١١ـ خۆڵێك کێشانەوە: ...................................... ١٠٠٥
١٢ـ قورئان خوێندن لە رکوع و سوجدەدا: .................. ١٠٠٦
١٣ـ ئانیشك دانانە سەر زەوی لە کاتی سوجدەبردندا:........ ١٠٠٦
١٤ـ قۆڵ هەڵکردن و پۆشاك کۆکردنەوە: .................... ١٠٠٦
ـ قژ درێژکردنەوە: ....................................... ١٠٠٧
١٥ـ هەڵتووتان:............................................. ١٠٠٨
١٦ـ ئیعتیماد کردنە سەر دەستی چەپ لە چوونە سوجدەو دانیشتندا:............................................... ١٠٠٨
١٧ـ سوجدەبردنی نەخۆش لەسەر شتێکی بەرز: ............. ١٠٠٩
١٨ـ زۆر خەریکبوون بە لابردنی زیخ و چەوو بەردی شوێن نوێژەکەی:............................................... ١٠١٠
١٩ـ پێشکەوتنی ئیمام:......................................... ١٠١١
٢٠ـ نوێژ لە کاتی ئامادەبوونی خواردن یان کاتی تەنگەتاویی: ١٠١٢
ئەو رەفتارانەی نوێژدا بەتاڵ دەکەنەوە........................... ١٠١٣
ئەوانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە.................................. ١٠١٣
( **مبطلات الصلاة** )............................................ ١٠١٣
١ ـ دڵنیا بوون لە نەمانی دەستنوێژ:.......................... ١٠١٣
٢ ـ وازهێنان لە یەکێك لە مەرجەکان یان لە روکنەکانی نوێژ بە بێ عوزری شەرعی: ...................................... ١٠١٣

٣ ـ خواردن یان خواردنەوە بە ئەنقەست:.................... ١٠١٤
٤ ـ قسەکردن بە ئەنقەست کە لە بەرژەوەندی نوێژەکە نەبێت: ١٠١٤.......................................................
٥ ـ پێکەنینێکی وا کە دەنگ دروست کات:.................... ١٠١٥
قنووت لە نوێژی فەرزدا...................................... ١٠١٧
١ـ قنـووت سـوننەتێکی موئەککەدەیـەو باشـتر وایـە بـەردەوام بخوێندرێت: .............................................. ١٠١٧
٢ـ قنووت سوننەتێکی مەنسووخەو خوێندنی بیدعەیە: .... ١٠٢٠
٣ـ قنووت لە کاتی هاتنی موسیبەتدا دەخوێندرێت: ......... ١٠٢١
٤ـ خوێندن و نەخوێندنی قنووت لە نوێژی بەیانیدا شیاوە: ١٠٢١
شوێنی قنووت خوێندن:.................................... ١٠٢٢
قنووت لە پێنج نوێژەکەدا:................................ ١٠٢٢
ئادابی قنووت خوێندن ....................................... ١٠٢٣
سەرچاوەکان.............................................. ١٠٢٥
ناوەرۆك ................................................... ١٠٢٩